YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ
İLAMER
İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

ASES
ACADEMY OF SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL STUDIES

GİRNE ÜNİVERSİTESİ 2013 1978 UNIVERSITY OF KYRENIA

ASES VIII. INTERNATIONAL MEDITERRANEAN SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS

December 12-14, 2025

CONGRESS BOOK

EDITOR: Prof. Dr. Gökmen DAĞLI

ISBN: 978-625-92930-1-1

VIII. INTERNATIONAL MEDITERRANEAN SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS

DECEMBER 12-14, 2025, Girne University, Cyprus

EDITOR
Prof. Dr. Gökmen DAGLI

COPYRIGHT © 2025

BY ASES CONGRESS ORGANIZATION

PUBLISHING COMPANY LIMITED

ALL RIGHTS RESERVED. NO PART OF THIS PUBLICATION MAY BE REPRODUCED, DISTRIBUTED OR TRANSMITTED IN ANY FORM OR BY ANY MEANS, INCLUDING PHOTOCOPYING, RECORDING OR OTHER ELECTRONIC OR MECHANICAL METHODS, WITHOUT THE PRIOR WRITTEN PERMISSION OF THE PUB LISHER, EXCEPT IN THE CASE OF BRIEF QUOTATI ONS EMBODIED IN CRITICAL REVIEWS AND CERTAIN OTHER NONCOMMERCIAL USES PERM ITTED BY COPYRIGHT LAW. ASES CONGRESS ORGANIZATION PUBLISHING® IT IS RESPONSIBILITY OF THE AUTHOR TO ABIDE BY THE PUBLISHING ETHICS RULES.

ASES PUBLICATIONS – 2025©

LICANCE KEY: 2022/ 63715

25.12.2025

ISBN: 978-625-92930-1-1

CONGRESS ID

VIII. INTERNATIONAL MEDITERRANEAN SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS

DATE AND PLACE

Girne University, Cyprus

DECEMBER 12-14,2025

Girne University, Cyprus

ORGANIZATION

ASES (ACADEMY OF SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL STUDIES),

LANGUAGES

Turkish, English, Arabic, Russian

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Eğitim Fakültesi

2025 AİLE YILI

Sayı : E-25988804-903.07-2500058153 02.07.2025
Konu : Görevlendirme Talebi (Doç. Dr. Davut SARITAŞ)

İLGİLİ MAKAMA

İlgi : Doç. Dr. Davut SARITAŞ'ın 01.07.2025 tarihli ve 2500057933 sayılı dilekçesi.

İlgi dilekçe ile, Ases (Academy of Scientific and Educational Studies) tarafından düzenlenecek olan Kongrelerin Düzenleme Kurulu için, Yükseköğretim Genel Kurulunun 15.06.2023 tarihli ve 2023.10.183 saylı kararı gereğince akademisyen temsilcisi olarak Doç. Dr. Davut SARITAŞ'ın görevlendirilmesi Dekanlığımızca uygun görülmüştür.

Bilgilerini ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Mustafa TAHİROĞLU
Eğitim Fakültesi Dekanı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Belge Doğrulama Kodu: F9P3CMD Belge Takip Adresi: https://www.turkiye.gov.tr/nevu-ebys

Adres: 2000 EVLER MAH. ZÜBEYDE HANIM CAD. 50300 NEVŞEHİR
Bilgi için : Kübra Gürbüz
Büro Personeli
Telefon No: (0 384) 2281004 Faks No: (0 384) 2281040 Telefon No:
e-Posta: egitim@nevsehir.edu.tr İnternet Adresi: egitim.nevsehir.edu.tr Direkt Hat:
Kep Adresi: nevsehiruniversitesi@hs01.kep.tr

ASES
KONGRE ORGANİZASYON YAYINCILIK LTD. ŞTİ.

Sayı : T-100-145 25.12.2025
Konu : Akademik Teşvik Uygunluk Belgesi

İLGİLİ MAKAMA

Ases Kongre Organizasyon Yayıncılık LTD. ŞTİ. tarafından 12-14 Aralık 2025 tarihlerinde Girne Üniversitesinde düzenlenen VIII. Uluslararası Akdeniz Bilimsel Araştırmalar Kongresinde sunulan bildiriler çift kör hakem tarafından değerlendirilmiş olup gerek bilim kurulu gerekse de düzenleme kurulu olarak uluslararası niteliktedir. Çalışmaların %29,76'ı Türkiyeden ve %70,24'ü yurtdışından katılan akademisyen ve araştırmacılar tarafından sunulmuştur.Kongremiz akademik teşviğe uygundur. Kongre katılımcı ülke bilgileri ve katılımcı sayıları aşağıdaki gibidir.

Toplam bildiri sayısı: 168
Türkiyeden sunulan bildiri sayısı: 50
Türkiye dışından sunulan bildiri sayısı: 118
Katılımcı ülke sayısı: 14 ülke
Kongreye katılan ülkeler ve bildiri sayıları: Azerbaycan (35 bildiri), Pakistan (5 Bildiri), Özbekistan (5 Bildiri), Amerika(2 bildiri), Cezayir (2 Bildiri), Nijerya (18 bidiri), Kazakistan(6bildiri),Kıbrıs(15bildiri),Romanya(5Bildiri), Hindistan(2 Bildiri),Arnavutluk(2 Bildiri),Maleziya(13 Bildiri),Moldova(1 Bildiri), Tajikistan(1 Bildiri)

Gereğini arz ederim.

Prof. Dr. GÖKMEN DAĞLI
Düzenleme Kurulu Başkanı

Adres: Hamidiye Mahallesi İnönü Caddesi 43/19
Battalgazi /MALATYA

Telefon No: 0 850 474 30 06
E-Posta: iletişim@kongreases.co

HONORARY PRESIDENT OF THE CONGRESS

Prof. Dr. İlkay SALIHOGLU

REKTOR

GIRNE UNIVERSITY (KKTC)

CHAIRMAN OF THE ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. GOKMEN DAGLI

REKTOR YARDIMCISI

GIRNE UNIVERSITY (KKTC)

REGULATORY BOARD

Prof. Dr. ELMAN QULIYEV

AZERBAIJAN DEVLET PEDAGOJI UNIVERSITY

(AZERBAIJAN)

Prof. Dr. FAHRIYE ALTINAY

YAKIN DOGU UNIVERSITY (KKTC)

Prof. Dr. FEVZI KASAP

YAKIN DOGU UNIVERSITY (KKTC)

Prof. Dr. MUSTAFA TALAS

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. UMUT AKCIL

YAKIN DOGU UNIVERSITY (KKTC)

Prof. Dr. ZEHRA ALTINAY

YAKIN DOGU UNIVERSITY (KKTC)

Assoc. Prof. LOKMAN ZOR

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Engin OZDEMIR

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Naseem AKHTER

SHAHEED BENAZIR BHUTTO WOMEN UNIVERSITY (PAKISTAN)

Assist. Prof. ERINC ERCAG

GIRNE UNIVERSITY (KKTC)

Dr. ULKER BAXSIYEVA

AZERBAIJAN DEVLET PEDAGOJİ UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

COORDINATOR

ASLI ZENCIRLI

SCIENCE BOARD

Prof. Dr. ADNAN UNALAN

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. AHMET VECDI CAN

ULUSLARARASI VIZYON UNIVERSITY (NORTH MACEDONIA)

Prof. Dr. Ahmet FEYZI

ANKARA MUZIK VE GUZEL SANATLAR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ATILLA DOL

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. Barış KARAELMA

ANKARA MUZIK VE GUZEL SANATLAR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. BASAK HANEDAN

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. BEJTULLA IRON

INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY (MACEDONIA)

Prof. Dr. BERRABAH HAMZA MADJID

UNIVERSITY OF RELIZANE (ALGERIA)

Prof. Dr. BOUMAZZOU IBRAHIM

UNIVERSITE IBN TOFAIL (MOROCCO)

Prof. Dr. BULENT KARA

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. Cengiz SENGUL

Akdeniz UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. CHEE-MING CHAN

UNIVERSITI TUN HUSSEIN ONN (MALAYSIA)

Prof. Dr. Dündar YENER

BOLU ABANT IZZET BAYSAL UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. Ekrem CAUSEVIC

Zagrep UNIVERSITY (CROATIA)

Prof. Dr. Elif Asude TUNCA

LEFKE AVRUPA UNIVERSITY (KKTC)

Prof. Dr. ELVAN YALCINKAYA

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ERKAN GOKSU

DOKUZ EYLUL UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. FATIH BASBUG

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. FATIH DUMAN

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. Fevzi KASAP

YAKIN DOGU UNIVERSITY (KKTC)

Prof. Dr. GURER GULSEVIN

DOKUZ EYLUL UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. HAKKI CIFTCI

CUKUROVA UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. HALIS ADNAN ARSLANTAS

ESKISEHIR OSMANGAZI UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. Haluk ZULFIKAR

ISTANBUL UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. HASAN AKGUL

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. HASSAN ZARIOUH

MOHAMMED FIRST UNIVERSITY (MOROCCO)

Prof. Dr. Hasan Tahsin SUMBULLU

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. IOSEFINA BLAZSANI BATTO

AZERBAIJAN UNIVERSITY OF LANGUAGES (AZERBAIJAN)

Prof. Dr. IBRAHIM ORUN

AKSARAY UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. IBRAHIM OZTURK

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. Karim MIRZAEE

TEBRIZ ISLAMI SANATLAR UNIVERSITY (IRANIAN)

Prof. Dr. KASIM KARAMAN

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. KAYA YILDIZ

BOLU ABANT IZZET BAYSAL UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. KOSHERBAYEVA AIGERIM

ABAY KAZAKH NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY (KAZAKHSTAN)

Prof. Dr. MANOLE COJOCARU

TITU MAIORESCU UNIVERSITY (ROMANIA)

Prof. Dr. MEHMET ALTINAY

GIRNE UNIVERSITY (KKTC)

Prof. Dr. MEHTAP AYDINER UYGUN

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. MEHMET GUNGOR

MERSIN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. MERDACI SLIMANE

UNIVERSITY DJILLALI LIABES OF SIDI BEL ABBES (ALGERIA)

Prof. Dr. Merziyye NECEFOVA

MILLI ILIMLER AKADEMISI (AZERBAIJAN)

Prof. Dr. MIKAIL MAHARRAMOV

LANKARAN STATE UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

Prof. Dr. MITHAT UYSAL

DOGUS UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. MUHITTIN YILMAZ

SINOP UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. MUSTAFA KARATEPE

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. MORAKENG EDWARD KENNETH LEBAKA

ZULULAND UNIVERSITY (SOUTH AFRICA)

Prof. Dr. NAILE BILGILI

GAZI UNIVERSITY (TURKIYE)

PROF. DR. NAZIM IBRAHIM USKUP

KRIL METODI UNIVERSITY (MACEDONIA)

Prof. Dr. Necati DEMIR

GAZI UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. NEVZAT TOPAL

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. NURDAN ATAMTURK

GIRNE UNIVERSITY (KKTC)

Prof. Dr. NURETTIN KONAR

HALIC UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. RAUL DUARTE SALGUEIRAL GOMES CAMPILHO

ISEP UNIVERSITY (PORTUGAL)

Prof. Dr. SELAHATTIN AVSAROGLU

NECMETTIN ERBAKAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SNEZANA BILIC

INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY (MACEDONIA)

Prof. Dr. Süreyya TEMEL

KOCAELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. TURHAN CETİN

GAZI UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. TURKAN ERDOGAN

PAMUKKALE UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. UGUR BUYUK

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. QASIM HACIYEV

AZERBAIJAN NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES (AZERBAIJAN)

Prof. Dr. VALENTIN STOYANOV

TRAKYA UNIVERSITY (BULGARIA)

Prof. Dr. VIOLETA MADZOVA

INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY (MACEDONIA)

Prof. Dr. YAHYA MUSTAFA KESKIN

BOLU ABANT IZZET BAYSAL UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. YUKSEL KAPLAN

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ASLI KURNAZ

KASTAMONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. A. Bahadır DARI

Yalova UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ABDULLAH KARATAS

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. AHMET KURTOGLU

BANDIRMA ONYEDI EYLUL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. AHMET MAZLUM

SIVAS CUMHURIYET UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Merve UNAL

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Munise DURAN

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. AHU TANERI

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. AZAM KORBAYRAM

ULUSLARARASI VIZYON UNIVERSITY (MACEDONIA)

Assoc. Prof. Aydın ZOR

Akdeniz UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. AYSUN BEYDOLA

YAKIN DOGU UNIVERSITY (KKTC)

Assoc. Prof. CANTURK CANER

KUTAHYA DUMLUPINAR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. CHINGIZ MAMEDOV

BAKU STATE UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

Assoc. Prof. Cüneyt COSKUN

KASTAMONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. CAGDAS UMIT YAZGAN

NEVSEHIR HACI BEKTAS VELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. DIVYA VINAYACHANDRAN

SRM INSTITUTE OF SCIENCE AND TECHNOLOGY (INDIA)

Assoc. Prof. DIDEM AYDINDAG

GIRNE UNIVERSITY (KKTC)

Assoc. Prof. Edina SOLAK

ZENICA UNIVERSITY (BOSNIA AND HERZEGOVINA)

Assoc. Prof. Elman CEFERLI

NAHCIVAN DEVLET UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

Assoc. Prof. EMETE TOROS

GIRNE UNIVERSITY (KKTC)

Assoc. Prof. Emrah LEHIMLER

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ERKAN AYDINTAN

KARADENIZ TEKNIK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. FATMA ALASLAN

YAKIN DOGU UNIVERSITY (KKTC)

Assoc. Prof. FATMA BIRGILI

MUGLA SITKI KOCMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Faik ELEKBER

MILLI ILIMLER AKADEMISI (AZERBAIJAN)

Assoc. Prof. Fayruza H. GARIPOVA

BASKURT BESERI BILIMLER ENSTITUSU (RUSSIA)

Assoc. Prof. GOKCE YUKSELEN PELER

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Gülnaz SATTAROVA

UZBEKISTAN Edebiyat ve Folklor Bilimler Akademisi (UZBEKISTAN)

Assoc. Prof. HATICE OZDEMIR

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. HAVVA SABAN

ULUSLARARASI VIZYON UNIVERSITY (MACEDONIA)

Assoc. Prof. Koray CELENK

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Lidiya ABUBAKIROVA M.

AKMULLA DEVLET PEDAGOJI UNIVERSITY (RUSSIA)

Assoc. Prof. MAHMUT CITIL

GAZI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Marlan NEGIZBAYEVA

EL-FARABI KAZAK MILLI UNIVERSITY (KAZAKHSTAN)

Assoc. Prof. MUHAMMAD JEHANGIR

ABDUL WALI KHAN UNIVERSITY (PAKISTAN)

Assoc. Prof. NASEEM AKHTER

SHAHEED BENAZIR BHUTTO WOMEN UNIVERSITY (PAKISTAN)

Assoc. Prof. Nazira TASHPOLATOVA

OZBEKISTAN GAZETECILIK VE KITLE ILETISIM UNIVERSITY (UZBEKISTAN)

Assoc. Prof. NIZAMULMULK GUNES

MARMARA UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. NURHAN ATALAY

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Sadrettin YUKSEL

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. SEHIDA RIZVANCE

ULUSLARARASI VIZYON UNIVERSITY (MACEDONIA)

Assoc. Prof. Tahir SAHBAZOV

MILLI ILIMLER AKADEMISI (AZERBAIJAN)

Assoc. Prof. VICTORIA ROCACIUC

INSTITUTE OF CULTURAL HARITAGE (MOLDOVA)

Assoc. Prof. VOLODYMYR MESHCHERIAKOV

STATE BIOTECHNOLOGICAL UNIVERSITY (UKRAINIAN)

Assoc. Prof. Yıldız SADETTIN

BAGDAT UNIVERSITY (IRAQ)

Assoc. Prof. Zafer LEHIMLER

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Zoya Nikolaevna KIRILLOVA

KAZAN FEDERAL UNIVERSITY (RUSSIA)

Assist Prof. AHMET AYTAC

AYDIN ADNAN MENDERES UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. ALDEMIR MALVERIA DE OLIVERIA

UNIVERSITY CENTER FOR HIGHER EDUCATION OF AMAZONAS (BRAZIL)

Assist. Prof. AYHAN CAKICI

GIRNE UNIVERSITY (KKTC)

Assist Prof. CEBRAIL TURNA

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist Prof. DOSS PARIMALA

UNIVERSITY OF DELHI (INDIA)

Assist Prof. DR. DINOOP K

MAHATMA GANDHI UNIVERSITY (INDIA)

Assist Prof. FRANCISCO JAVIER PALACIOS-HIDALGO

UNIVERSITY OF CÓRDOBA (SPAIN)

Assist Prof. ESREF AKMESE

BATMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist Prof. İmran UZUN

KOCAELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. RAJA MOHAMMAD LATIF

PRINCE MOHAMMAD BIN FAHD UNIVERSITY (SAUDI ARABIA)

Assist. Prof. MEHMET BEYAZSACLI

GIRNE UNIVERSITY (KKTC)

Assist. Prof. MEHMET OZNACAR

GIRNE UNIVERSITY (KKTC)

Assist Prof. MEENAKSHI INGOLE

UNIVERSITY OF DELHI (INDIA)

Assist Prof. Nuran MALTA-MUHAXHERI

PRISTINE UNIVERSITY (KOSOVA)

Assist Prof. OGUZ HAN OZTAY

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. OKTAY KIZKAPAN

NEVSEHIR HACI BEKTAS VELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. ROZINA KHATTAK

SHAHEED BENAZIR BHUTTO WOMEN UNIVERSITY (PAKISTAN)

Assist Prof. Perizat ERTEYAVA

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Dr. Ahmet AKALIN

RADYO VE TELEVIZYON UST KURULU (TURKIYE)

Dr. Damelia SADYKOVA

KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJI UNIVERSITY (KAZAKHSTAN)

Dr. GULSHAD SAIKENOVA

KAZAK MILLI KIZLAR PEDAGOJI UNIVERSITY (KAZAKHSTAN)

Dr. ISLAM SUICMEZ

GIRNE UNIVERSITY (KKTC)

Dr. Karlygash ASHIRKHANOVA

ATIRAV UNIVERSITY (KAZAKHSTAN)

Dr. NASEER AHMAD

International Islamic University (PAKISTAN)

Dr. Özgür YILMAZKOL

TURKIYE RADYO TELEVIZYON KURUMU (TURKIYE)

Dr. Sanabar DJUMANOVA

OZBEKISTAN GAZETECILIK VE KITLE ILETISIM UNIVERSITY (UZBEKISTAN)

Dr. Zabarjad BABAJANOVA
UZBEKISTAN GAZETECILIK VE KITLE ILETISIM UNIVERSITY (UZBEKISTAN)
Dr. Züleyha ZOR
Akdeniz UNIVERSITY (TURKIYE)

CONFERENCE STATISTICS

Distribution of the papers presented orally at the conference by countries

Country	Number of Papers	Percentage (%)
TURKIYE	50	29,76 %
AZERBAIJAN	35	20,83 %
AMERIKA	2	1,19 %
ALBANIA	2	1,19%
ALGERIA	8	4,76%
INDIA	2	1,19 %
KAZAKHSTAN	6	3,57 %
CYPRUS	15	8,93 %
MALAYSIA	13	7,74 %
MOLDOVA	1	0,60 %
NIGERIA	18	10,71 %
UZBEKISTAN	5	2,98 %
PAKISTAN	5	2,98 %
ROMANIA	5	2,98 %
TAJIKISTAN	1	0,60 %
TOTAL	168	100 %

CONFERENCE STATISTICS

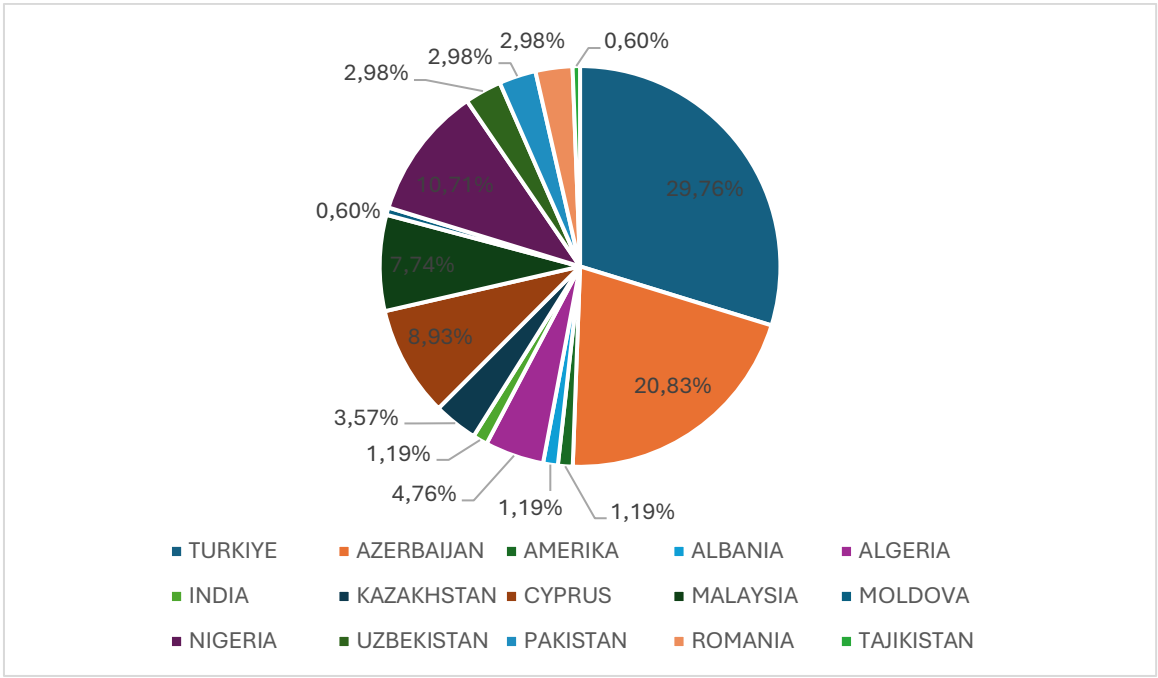

VIII. INTERNATIONAL MEDITERRANEAN SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS

DECEMBER 12-14, 2025, KYRENIA UNIVERSITY

FACE TO FACE CONFERENCE PROGRAM

CONGRESS DATE:
12.12.2025

CONFERENCE PLACE:
KYRENIA UNIVERSTY, KYRENIA

OPENING PROGRAM

12.11.2025
FRIDAY / 10:30-11:00

12.11.2025
FRIDAY / 11:00-13:00
SESSION: 1 HALL: 1 / MODERATOR
Dr. Emel YILMAZ

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Seren SAT Doç. Dr. Meryem KAZAAZİZ	Yakın Doğu Üniversitesi	TRAVMA SONRASI STRES BOZUKLUĞU ÜZERİNE BİR DERLEME
Aisha Aduke BAKARE Oluwadamilola Oreoluwa DAIRO Dorcas OluwanboAKINTOLA Sewuese DANIEL Aliyyah AyomideALAO Kehinde Oluwatosin ADEBAYO "Andikan William UDOFIA"	University of Kyrenia	"AWAKE BUT AT WHAT COST?: THE PSYCHOLOGICAL AND SOCIAL EFFECTS OF CAFFEINE OVER CONSUMPTION AMONG STUDENTS"
Tahir ATICI Özlem ATICI	Gazi Üniversitesi Millî Eğitim Bakanlığı	TÜRKİYE'DE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BİYOLOJİ EĞİTİMİ VE OKUL DIŞI ÖĞRENME ORTAMLARI
Dr. Emel YILMAZ	Kıbrıs Amerikan Üniversitesi	"Siyasal İletişimde Dijital Mecra Olarak Instagram: 19 Ekim 2025 KKTC Cumhurbaşkanlığı Seçimi Örneği"
Necla Canlı Yiğit Prof.Dr.Tunay Bilgin	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÖĞRENCİLERİN KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİNE YÖNELİK YETERLİLİKLERİNİN İNCELENMESİ
Ömer Selim AK	Kıbrıs Amerikan Üniversitesi	Güzelliğin Haber Söyleminde Yeniden Üretimi: İdeoloji Odaklı Göstergebilimsel Yaklaşım
Tuğba ERTE	Kıbrıs Amerikan Üniversitesi	Televizyon Reklamlarında Duygusal Tetikleme ve Tüketici Davranışı: Eti Browni Intense Örneği

12.11.2025
FRIDAY / 11:00-13:00
SESSION: 1 HALL: 2 / MODERATOR
Prof. Dr. Burcu ÖKSÜZ KAYA

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. Burcu Öksüz Kaya Yasemin Alev Erdem Aktaş	Kâtip Çelebi Üniversitesi	KURUMSAL İLETİŞİMDE DEĞER YARATAN BİR ANLATI OLARAK KURULUŞ HİKAYELERİ: TÜRKİYE İŞ BANKASI ÖRNEĞİ
Doç. Dr. Erhan İŞCAN	Çukurova Üniversitesi	EMTİA FİYATLARININ REEL KESİM GÜVEN ENDEKSİ ÜZERİNE ETKİSİ
Prof. Dr. Burcu ÖKSÜZ KAYA Prof. Dr. Yasin BULDUKLU	Kâtip Çelebi Üniversitesi	GENÇLER İÇİN BAŞARI NE DEMEKTİR? Z KUŞAĞI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA
Doç. Dr. Erhan İŞCAN	Çukurova Üniversitesi	EMTİA FİYATLARI VE HANEHALKI BEKLENTİLERİ: EMTİA FİYATLARININ TÜKETİCİ GÜVENİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
Prof. Dr. Mustafa TALAS	Sinop Üniversitesi	TOPLUMSAL DEĞERLER,KÜLTÜREL YAPI VE YAŞLILIK
Prof.Dr.Adnan MAZMANOĞLU Dr.İbrahim İNAN	Toros Üniversitesi	DEPREM SONRASI ÇOCUKLARIN İYİ OLMA DURUMU İÇİN ETKİLİ YOL OLAN DOĞRU ETKİN İLETİŞİM FAKTÖRLERİNİN, EBEVEYNLERİN EĞİTİM DURUMLARINA GÖRE ASAL BİLEŞENLİ İSTATİSTİKSEL ANALİZ YÖNTEMİYLE BULUNMASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
Dr. Öğr. Üyesi Türkan Öykü BÜYÜKÇELİKOK Arş. Gör. Niger HACI	İstanbul Gelişim Üniversitesi	DİJİTAL İÇERİK PLATFORMLARINDA ERİŞİLEBİLİRLİK ÖZELLİĞİ: NETFLİX ÖRNEĞİ

12.11.2025
FRIDAY / 11:00-13:00
SESSION: 1 HALL:3 / MODERATOR
Prof. Dr. İbrahim ÖZTÜRK

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Doç.Dr. Kürşad SAYIN	Selçuk Üniversitesi	SOKAK LEZZETİ OLARAK SUŞİ TÜKETİMİNE YÖNELİK ALGILAR VE DENEYİMLER: NİTEL BİR ARAŞTIRMA
Doç.Dr. Kürşad SAYIN	Selçuk Üniversitesi	"KAHRAMANMARAŞ DEPREMİNİN SİLİFKE OTELLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ: NİTEL BİR ARAŞTIRMA"
Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ Sinem BAYAR Neslihan SAVAÇ	Adnan Menderes Üniversitesi	YEREL EKONOMİK KALKINMADA COĞRAFİ İŞARETLER: GÜNEY EGE ÖRNEĞİ
Prof.Dr.Fatma Neval GENÇ Sinem BAYAR Neslihan SAVAÇ	Adnan Menderes Üniversitesi	YEREL EKONOMİK KALKINMADA COĞRAFİ İŞARETLER: GÜNEY EGE ÖRNEĞİ
Prof. Dr. Hamdi DOĞAN	Niğde Ömer Halisdemir Üviversitesi	Brezilya Basınında Kıbrıs Krizi Algısı (1963-1967)
Prof. Dr. İbrahim ÖZTÜRK	Niğde Ömer Halisdemir Üviversitesi	"KIBRIS BARIŞ HAREKATI İÇİN NİĞDE'DEN TOPLANAN YARDIMLAR (Niğdenin sesi Gazetesine Göre)

12.11.2025
FRIDAY / 11:00-13:00
SESSION: 1 HALL: 4 / MODERATOR
Prof. Dr. Fevzi KASAP

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Betül Arslan AKKUŞ Prof. Dr. Fevzi KASAP	Yakın Doğu Üniversitesi	Radyoda Türk Dilinin Doğru Kullanımı: BRTK Örneği Üzerinden İletişimsel Bir Değerlendirme
Filiz SINCI Prof. Dr. Fevzi KASAP	Yakın Doğu Üniversitesi	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Kültür Aktarımında Kadın Derneklerinin Rolü: Lefkara İşi ve 4K Kooperatifi Üzerine Bir İnceleme
Vasfi KUNİ Prof. Dr. Fevzi KASAP	Yakın Doğu Üniversitesi	Bireysel Suçtan Kolektif Hafızaya: Derviş Zaim'in Belgesellerinde Çağdaş Sanat Bakışı
Can ASMAN Prof. Dr. Fevzi KASAP	Yakın Doğu Üniversitesi	PİXAR' DA ÇOK KATMANLI HİKAYE MİMARİSİ: YAŞ GRUPLARI İÇİN FARKLILAŞAN TEMALAR VE TONLAR
Feride ŞAHİN Prof. Dr. Fevzi KASAP	Yakın Doğu Üniversitesi	SOSYAL MEDYA ÖZGÜRLÜK ALANI MI, ÖZGÜRLÜK SİMİLASYONU MU? FRANSA'DAKİ SARI YELEKLİLER HAREKETİ VE TÜRKİYE'DEKİ GEÇİNEMİYORUZ EYLEMLERİ: BAUDRİLLARD PERSPEKTİFİYLE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ

VIII. INTERNATIONAL MEDITERRANEAN SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS

DECEMBER 12-14, 2025, KYRENIA UNIVERSITY

ONLINE CONFERENCE PROGRAM

Meeting ID: 269 738 6033

Password: aseskongre

13.12.2025
SATURDAY / 10:00-12:30
SESSION: 1 HALL: 1 / MODERATOR
Doç. Dr. Selman ABLAK

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Doç. Dr. Hüseyin Güran Ünal	Kastamonu Üniversitesi	BİOLOJİK MALZEMELERDE KESİLME PARAMETRELERİNİN BELİRLENMESİNDE KESİT ALAN TESPİTİNE YÖNELİK YENİLİKÇİ BİR YÖNTEM
Mahmut KARA Prof Dr. Mustafa YEŞİLYURT	Amasya Üniversitesi	"BİRLEŞTİRİLMİŞ SINIFLARDA DİJİTAL HİKÂYELERİN OKUMA HIZI VE OKUDUĞUNU ANLAMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ"
Mahmut KARA Prof Dr. Mustafa YEŞİLYURT	Amasya Üniversitesi	"TEKNOLOJİ DESTEKLİ DİLBİLGİSİ ÖĞRETİMİNİN İLKOKUL VE ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK BAŞARISINA ETKİSİ"
Ecem Söğüt Prof. Dr. Mustafa Yeşilyurt	Amasya Üniversitesi	İLKOKULDA VİDEO DESTEKLİ ÖĞRETİMİN ÖĞRENME BAŞARISINA ETKİSİ
Elif DENK İrfan ÜNLÜ Mustafa YEŞİLYURT	Amasya Üniversitesi	TEKNOLOJİK MATERYALLERİN ÇARPMA İŞLEM BAŞARISINA ETKİSİ
Ece YÜKSEL	KIBRIS AMERİKAN ÜNİVERSİTESİ	LATİN AMERİKA BASININDA KIBRIS HABERLERİ (1960-1974)
Dr. Koray Uğurluay	Kıbrıs Amerikan Üniversitesi	"KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ (KKTC) BELEDİYELERİNDE HİZMET KALİTESİ VE ŞEFFAFLIK ALGISI: MEVCUT DURUM ANALİZİ"
Doç. Dr. Selman ABLAK	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA KAVRAM ÖĞRETİMİ: 6. SINIF DERS KİTABI ÜZERİNE BİR ANALİZ
Hakan MUSLULAR Doç. Dr. Selman ABLAK	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2018 ve 2024 SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI ÇERÇEVESİNDE 5. SINIF SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA ADALET DEĞERİNİN YER ALMA DURUMUNUN İNCELENMESİ

13.12.2025
SATURDAY / 10:00-12:30
SESSION: 1 HALL: 2 / MODERATOR
Doç. Dr. Süleyman YURTTAŞ

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Dr. Öğr. Üyesi Melike Mehveş PAMUK	Beykoz Üniversitesi	SİVİL HAVACILIK OTORİTELERİ TARAFINDAN GELİŞTİRİLEN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ODAKLI YENİ REGÜLASYONLARA İLİŞKİN BİR İNCELEME
UTKU SAVAŞ Prof. Dr. ALİ MUHAMMET BAYRAKTAROĞLU	Trakya Üniversitesi	FOTOĞRAFIN TOPLUMSAL İŞLEVİNİN DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜ
Arş. Gör. Rumeysa Zeynep ARAÇLI DURSUN Doç. Dr. Uğur BAKAN Doç. Dr.Ufuk BAKAN	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi	DİJİTAL OYUN KAPAK TASARIMLARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET TEMSİLİ: OTOMATİK GÖRÜNTÜ TANIMA İLE İÇERİK ANALİZİ
Arş. Gör. Rumeysa Zeynep ARAÇLI DURSUN Doç. Dr. Uğur BAKAN Doç. Dr.Ufuk BAKAN	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi	"OYUN ARAYÜZLERİNDE GÖRSEL YOĞUNLUK VE KULLANICI DENEYİMİ İLİŞKİSİ: UX PERSPEKTİFİNDEN FORM ANALİZİ VE KULLANILABİLECEK NİTELİKSEL UX/ESTETİK TEORİLERİ"
Aleyna ÇINAR Doç. Dr. Kürşat YILDIZ	Gazi Üniversitesi	COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİ AĞ ANALİZİ İLE DEPREM SONRASI ACİL DURUM ERİŞİLEBİLİRLİĞİ: FATİH İLÇESİ ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Filiz Özlem ÇETİNKAYA	Ahi Evran Üniversitesi	SANAL GERÇEKLİKLE TATİL ÖNCESİ DENEYİMİN TURİZMDE İKNA GÜCÜ
Doç. Dr. Süleyman YURTTAŞ Doç. Dr. İlhan KARACA Arş. Gör. Dr. Zeynep GÜNGÖR	Bayburt Üniversitesi	AKTÖR-AĞ TEORİSİ EKSENİNDE SANAL İNFLUENCER FENOMENİ
Doç. Dr. Süleyman YURTTAŞ Doç. Dr. İlhan KARACA Arş. Gör. Dr. Zeynep GÜNGÖR	Bayburt Üniversitesi	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DİNİ GRUPLARA İLİŞKİN ALGISI

13.12.2025
SATURDAY / 10:00-12:30
SESSION: 1 HALL: 3 / MODERATOR
Doç. Dr. Safa ACAR

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Tuba TEKE Profesör Dr. Semra AKSOYLU	Kayseri Üniversitesi	"E-TİCARET İŞLETMELERİNDE DİJİTALLEŞMENİN MUHASEBE VE DENETİM SÜREÇLERİNE ETKİSİ"
Eda ALATAŞ Dr. Öğr. Üyesi Emirhan GÜLER	Adıyaman Üniversitesi	ADIYAMAN'DA GÜNÜMÜZ HARFANE GELENEĞİNİ SÜRDÜREN İCRA TOPLULUKLARI VE UYGULAMA BİÇİMLERİ
Doç. Dr. Safa ACAR	Siirt Üniversitesi	"PSİKOLOJİK GÜVENLİK VE DUYGUSAL ZEKÂ TEMELLİ LİDERLİĞİN YÜKSEK PERFORMANS KÜLTÜRÜ OLUŞTURMADA ROLÜ: TEORİK BİR İNCELEME"
Doç. Dr. Safa ACAR	Siirt Üniversitesi	"DİJİTAL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE İNSAN KAYNAKLARI ANALİTİĞİ VE STRATEJİK LİDERLİĞİN ÇALIŞAN DENEYİMİNE ETKİSİ"
İrem ERAYDIN Öğr. Gör. Dr.Zeynep MERCAN Arş. Gör.Tubanur İNANÇ BOZKURT	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	İŞ YAŞAMINDA ÜÇÜNCÜ MEKAN ALGISI: ÇALIŞANLARIN SOSYALLEŞMESİNE DAİR BİR İNCELEME
Öğr. Gör. Dr. Berrin AR PAMUK	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	FELSEFE-ZENAN'DA KADIN

13.12.2025
SATURDAY / 10:00-12:30
SESSION: 1 HALL: 4 / MODERATOR
Dr. Alev KURU

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Dr. Alev KURU Utku AKTU Yard. Doç. Dr. Gönül TAŞÇIOĞLU	Girne Üniversitesi	ÖZEL ÖĞRENME GÜÇLÜKLERİNİN NÖROLOJİK TEMELLERİ
Kadir KUTLU Mustafa ÖZGEÇ Bilal Harun KÜPLÜ	Pakten Sağlık Ürünleri Arge Merkezi	"HİJYEN SEKTÖRÜNDE KULLANILAN ELASTİK KULAK ÜRÜNÜNDE UZAMA VE MUKAVEMET DEĞERLERİNİN İYİLEŞTİRME OLANAKLARININ İNCELENMESİ"
Dr. Ömer Faruk TEKMANLI Prof. Dr. Abdulkerim KARAASLAN	Atatürk Üniversitesi	KADIN SAĞLIĞININ EKONOMİK VE TOPLUMSAL BELİRLEYİCİLERİ: 2001–2023 DÖNEMİ PANEL ANALİZİ
Dr. Ömer Faruk TEKMANLI Prof. Dr. Abdulkerim KARAASLAN	Atatürk Üniversitesi	KADINLARIN EKONOMİDE KARAR VERİCİ OLMA KAPASİTESİ: SOSYOEKONOMİK FAKTÖRLERİN İŞVERENLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ
Nesrin ÇAKICI Naz ÖZATEŞ	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	"PEYNİR ÇEŞİTLERİNDE Salmonella spp. VARLIĞI VE ANTİBİYOTİK DİRENÇ PROFİLİ"
Arş. Gör. Muhammet Sertaç TUNÇ Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Neriman YILMAZ	İzzet Baysal Üniversitesi	"VAKA SUNUMU: YETİŞKİN SEREBRAL PALSİLİ HASTADA ÇOKLU CERRAHİ SONRASI MYOFASYAL GEVŞETME SONUÇLARI"
Uzm.Fzt. Aysun VURAL Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Neriman YILMAZ	İzzet Baysal Üniversitesi	"İKİ FARKLI MANUEL GEVŞETME PROTOKOLÜNÜN BOYUN EKLEM HAREKET AÇIKLIĞI VE GENEL VÜCUT ESNEKLİĞİNE AKUT ETKİSİ"
Nesrin ÇAKICI Naz ÖZATEŞ	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	"PEYNİRLERDE Listeria spp. İZOLASYONU VE ANTİMİKROBİYAL DİRENÇ PATERNLERİNİN ANALİZİ"

13.12.2025
SATURDAY / 10:00-12:30
SESSION: 1 HALL: 5 / MODERATOR
Dr. Öğr. Üyesi Büşra BİLİR YILDIZ

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Umut Berk DENİZKUŞU Arş. Gör. Burak ŞAFAK Doç. Dr. Alper ÇİÇEK	Trakya Üniversitesi	TÜRKİYE'DE GÜNEŞ VE DALGA ENERJİSİNİN HİBRİT KULLANIMI: DENİZ ÇİÇEĞİ MODELİ
Esra İNAM Profesör Dr. Özlem ÇİNAR ÖZDEMİR	Abant İzzet Baysal Üniversitesi	LENFÖDEM YÖNETİMİNDE GÜNCEL GELİŞMELER
Dr. Öğr. Üyesi Büşra BİLİR YILDIZ	Mustafa Kemal Üniversitesi	BİYOFİZİK TEMELLİ AKILLI İMPLANTLAR
Gencer SARIOĞLU Rüştü EKE	Dumlupınar Üniversitesi Sıtkı Koçman Üniversitesi	"ANKARA İLİNDE FARKLI ZAMAN DİLİMLERİNE AİT GÜNEŞ SPEKTRUMLARININ ORTALAMA FOTON ENERJİSİ (APE) VE YARARLI KESİR (UF) ÜZERİNDEKİ DEĞİŞİMİNİN İNCELENMESİ"
Gencer SARIOĞLU Rüştü EKE	Dumlupınar Üniversitesi Sıtkı Koçman Üniversitesi	"TÜRKİYE VE DÜNYA GENELİNDE KURULU GÜNEŞ ENERJİSİ KAPASİTESİNİN İNCELENMESİ"

13.12.2025
SATURDAY / 10:00-12:30
SESSION: 1 HALL: 6 / MODERATOR
Prof.Dr.Nimet KESER

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Prof.Dr.Nimet KESER	Çukurova Üniversitesi	KOLEKSİYONUN SOSYAL DİLİ: ESTETİK TERCİHLERLE SINIFIN YENİDEN ÜRETİMİ
Prof.Dr.Nimet KESER Prof.Dr.Seda ŞENGÜL	Çukurova Üniversitesi	TÜRKİYE'DE AKADEMİSYENLERİN SANATLA TEMASINI BELİRLEYEN SOSYOKÜLTÜREL ETMENLER
Feyzi AŞIK	MEB	HEYKEL ANA SANAT DALINDA ÜÇ BOYUTLU NESNELERİN YARATICILIĞA ETKİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Türkan Öykü BÜYÜKÇELİKOK Arş. Gör. Niger HACI	İstanbul Gelişim Üniversitesi	DİJİTAL İÇERİK PLATFORMLARINDA ERİŞİLEBİLİRLİK ÖZELLİĞİ: NETFLİX ÖRNEĞİ
Necla Canlı Yiğit Prof.Dr.Tunay Bilgin	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÖĞRENCİLERİN KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİNE YÖNELİK YETERLİLİKLERİNİN İNCELENMESİ
Tahir ATICI Özlem ATICI	Gazi Üniversitesi Millî Eğitim Bakanlığı	TÜRKİYE'DE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BİYOLOJİ EĞİTİMİ VE OKUL DIŞI ÖĞRENME ORTAMLARI

13.12.2025
SATURDAY / 10:00-12:30
SESSION: 1 HALL: 7 / MODERATOR
Gular NURİYEVA

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
GÜNEL MAHAMMAD MAMMADOVA	AZERBAYCAN DEVLET PEDAGOJİ UNİVERSİTESİ	ÖĞRENCILERIN ÖĞRETIM YÖNTEM VE TEKNIKLERINE İLIŞKIN GÖRÜŞLERI
Gular NURİYEVA	AZERBAYCAN DEVLET PEDAGOJİ UNİVERSİTESİ	THE INTERACTION BETWEEN SELF-REGULATION AND EMOTIONAL DEVELOPMENT IN EARLY CHILDHOOD
F.ü.f.d. Qəmər Alxanova	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	Türk ədəbiyyatında ilk romanlar haqqında
Gunel Shefiyeva Elkhan	ASPU	THE ROLE OF METAPHOR IN LEARNING A LANGUAGE
Öğretim Görevlisi Nigorakhon AMİROVA	Taşkent Devlet Şarşinaslık Üniversitesi	"ALGININ DİL YOLUYLA OLUŞUMU: TÜRKÇEDEKİ GÖRSEL MODELLERİN YETKİNLİK TEMELLİ ANALİZİ"
Doç.Dr.İsmayılov Şahismayıl	Azerbaycan Üniversitesi, Slavyan Üniversitesi	Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin bilimsel-politik alanda gelişimi
ASSEL RAKHYMBAY	Қазақ Ұлттық Университеті	ISTVÁN KÓNGUR MANDOKY'S LEGACY: A NEW SCIENTIFIC PARADIGM IN TURKIC PHILOLOGY
ASSEL RAKHYMBAY	Қазақ Ұлттық Университеті	THE MANDOKI PHENOMENON: REVEALING THE CULTURAL-HISTORICAL INTEGRITY OF THE TURKIC CODE
Кыпшакбаева Айнур Сламовна	Каспийский Университет технологий и инжиниринга им	DEVELOPMENT FEATURES OF THE TOURISM INDUSTRY IN THE CONTEXT OF THE DIGITAL ECONOMY FORMATION

13.12.2025
SATURDAY /14:00-16:30
SESSION: 2 HALL: 1 / MODERATOR
Emil Raul oğlu Ağayev

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Doç.Dr.Həsənova Amaliya Murad qızı	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	YAŞLILARIN VƏ AHILLARIN CƏMİYYƏTƏ ADAPTASİYASININ GERONTOLOJİ VƏ BİO-PSİXOLOJİ ƏSASLARI
Nilufar KHOLBOBOEVA	Taşkent Devlet Doğu Bilimleri Üniversitesi	KHOLIS KHOREZMI'S MUKHAMMĀS ON ALISHER NAVOI'S GHAZALS
Nərmin Mehdiyeva	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	Umumimilli Liderimiz Heydər Əliyevin gənclərin inkişafı ilə bağlı siyasəti
Emil Raul oğlu Ağayev	Azerbaijan State Pedagogical University	METHODOLOGY OF TEACHİNG AZERBAIJANI ART IN THE IX CLASS FİNE ART TEXTBOOK.
Emil Raul oğlu Ağayev	Azerbaijan State Pedagogical University	DISCUSSION STRATEGIES IN TEACHING FINE ARTS IN SECONDARY SCHOOLS
Aygun Ahmadova Shukur kızı	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	BƏDİİ TƏFƏKKÜR FORMASININ İNKİŞAFINDA UŞAQ ƏDƏBİYYATININ ROLU
Karimova Shaxloxon G`aniyevna,	Oriental Universiteti	"O‘ZBEK MUMTOZ ADABIYOTI AN’ALARIGA IJODIY MUNOSABAT (XX asr boshlari Sharqiy Turkiston shoirlaridan Vasliy she’riyati misolida)"
Abdulnazarova Gulrukhsor	Avicenna Tajik State Medical University	"Thesis Title: “Integrating Comprehensible Input and Strategic Scaffolding: A Synergistic Approach to Developing Reading Skills in English Language Learners”"

13.12.2025
SATURDAY /14:00-16:30
SESSION: 2 HALL: 2 / MODERATOR
Assoc. Prof. Könül Ələddin qızı Məmmədova

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Könül Ələddin qızı Məmmədova	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	ŞAGİRDLƏRDƏ MİLLİ QÜRUR HİSSİNİN FORMALAŞDIRILMASI
Aygun Ahmadova Shukur kızı	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	"AZƏRBAYCAN UŞAQ YAZIÇILARININ BƏDİİ NÜMUNƏLƏRİNDƏ İDEYA-MÖVZU DƏYİŞİMİ"
dosent Gültəkin Atəş qızı Abdullayeva	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	"KİÇİKYAŞLI MƏKTƏBLİLƏRİN MÜTALİƏSİNDƏ NAĞILLARIN ROLU VƏ TƏRBİYƏVİ DƏYƏRİ"
Nərmin Mehdiyeva	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	"Kitabi Dədə Qorqud" dastanında toponimlərin leksik-semantik xüsusiyyətləri"
Natevan Paşayeva	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	"AİLE EĞİTİMİNDE SABİT ZİHNİYET ÖRÜNTÜLERİNİN ORTADAN KALDIRILMASI"
Məmmədova Nigar Oruc	ADPU	"Müasir akademik və peşəkar kontekslərdə İngilis dili kompetensiyasının rolu"
Samira Guliyeva	Baku State University	THE SOLITARY GRAVE OF A HEROIC SOLDIER
Алиева Фаргана	Бакинский государственный университет	САМОПОЗНАНИЕ ДЕДЕ ГОРГУДА В СВЕТЕ ИСЛАМСКИХ ЦЕННОСТЕЙ
Алиева-Мамедова Гюнель Садагат кызы	Baku State University	Турецко-арабские отношения на современном этапе

13.12.2025
SATURDAY /14:00-16:30
SESSION: 2 HALL: 3 / MODERATOR
Dr. Nurlane MEMMEDOVA

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Məmmədova Nigar Oruc	ADPU	"Müasir akademik və peşəkar kontekslərdə İngilis dili kompetensiyasının rolu"
Dr. Nurlane MEMMEDOVA	Azerbaycan Milli Elmler Akademisi	ARPAÇAY' DAN HAZAR' A ŞİİRİNİN ÖZELLİKLERİ
Samira Guliyeva	Baku State University	THE SOLITARY GRAVE OF A HEROIC SOLDIER
Nigar Qayyum	Bakı Dövlət Universiteti	ƏLİŞİR NƏVAİNİN MƏRKƏZİ ASİYA ƏDƏBİYYATININ İNKİŞAFINA TƏSİRİ
Бакинский Государственный Университет	Аида Азимова	"ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ОБРАЗ ВОСТОЧНЫХ ЖЕНЩИН В ДРАМАТУРГИИ У.ГАДЖИБЕКОВА"
Алиева Фаргана	Бакинский Государственный Университет	САМОПОЗНАНИЕ ДЕДЕ ГОРГУДА В СВЕТЕ ИСЛАМСКИХ ЦЕННОСТЕЙ
Алиева-Мамедова Гюнель Садагат кызы	Bakı Dövlət Universiteti	Турецко-арабские отношения на современном этапе
Mənsimova Aytac	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	Məhəmməd Füzuli qəzəllərində xitabların poetik funksiyaları
Ahmadova Sevinj Islam	Azerbaijan State Pedagogical University	Traditional Approaches in Foreign Language Teaching

13.12.2025
SATURDAY /14:00-16:30
SESSION: 2 HALL: 4 / MODERATOR
İrına-Ana DROBOT

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Major Gheorghe GIURGIU Lect Dr Cristina Fernoaga Prof dr med Manole COJOCARU	Deniplant-Aide Sante Medical Center University Veterinary Emergency Hospital Titu Maiorescu University	WHAT'S NEW IN FELINE PANLEUKOPENIA: INSIGHTS FOR CLINICAL PRACTICE WITH DENIPLANT NUTRACEUTICALS
İrına-Ana DROBOT	Technical University of Civil Engineering Bucharest	THE SHORT STORY BLACK BY GRAHAM SWIFT: AN ANALYSIS
Assistant Professor K.R.Padma K.R.Don	"Sri Padmavati Mahila Visvavidyalayam (Women's) University," Bharath University	"Antiviral Medicines Produced from Marine Sources and their Effectiveness Validated by Simulation in SARS-CoV-2 Mpro Putative Target"
Ananda Majumdar	Harvard Unıversıty	FOSTERING A CULTURE OF LISTENING IN THE WORKPLACE
Ananda Majumdar	Harvard Unıversıty	"NAVIGATING THE COMPLEXITIES OF SLAVERY AND LIBERTY IN THE MEDIEVAL WORLD"
Prof. As. Dr. Albana Tahiri Teacher Drilona Nuzi	Albanian University	"TITLE THE USE OF LANGUAGE GAMES AND TECHNOLOGY IN DEVELOPING STUDENTS' CRITICAL AND CREATIVE THINKING IN TEACHING"
Assist. Prof. Dr. Sarvenaz Safavi	Near East University	A Semiotic Exploration of Color in Flags of the Muslim World

13.12.2025
SATURDAY /14:00-16:30
SESSION: 2 HALL: 5 / MODERATOR
DR CHUKWUEMEKA GODSON EME

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Syehekeel Daniel Hanry Nur Syadattul Akma Nur Adawiyah Balqis Abdul Halim Sheera Adriani Usop Ryen Elvyana Kasing Misak Ahmad Qadrishah Hambran	Keningau Vocational College	WASTE TO AWARENESS: ENHANCING FOOD WASTE AWARENESS THROUGH A VERMICOMPOSTING EDUCATION PROJECT AT KENINGAU VOCATIONAL COLLEGE
Mohd Afiq Adam Mohamad Azerin Zepin Sion Mubashir Jilin Adib Irfan Faiz Akif Shahmi Rujili Sherlyeyana Sazali Malezyalı Dr. Sirhajwan Idek(moderatörlük)	Keningau Vocational College	MR. WISHY WASHY: PROMOTING GREEN WASTE AWARENESS THROUGH ECO-ENZYME PRODUCTION AT KENINGAU VOCATIONAL COLLEGE
Associate Professor Oxana Mititelu	Comrat State University	"INTERCULTURAL COMMUNICATION IN MOLDOVA'S AGRICULTURAL TRADITIONS"
DR. CHUKWUEMEKA G. EME	Open University of Nigeria (NOUN)	"THE EFFECTS OF LEADERSHIP STYLES ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE: AN EMPIRICAL EVIDENCE FROM SELECTED MANUFACTURING FIRMS IN NIGERIA"
DR CHUKWUEMEKA GODSON EME	Open University of Nigeria (NOUN)	"THE ROLE OF STAFF TRAINING AND MANAGEMENT DEVELOPMENT ON EMPLOYEE ENGAGEMENT AND MOTIVATION IN THE NIGERIAN PUBLIC SECTOR"
DR CHUKWUEMEKA GODSON EME	Open University of Nigeria (NOUN)	"THE EFFECTS OF STRATEGIC INTELLIGENCE ON COMPETITIVE ADVANTAGE IN THE NIGERIAN FOOD AND BEVERAGE MANAUFACTURING INDUSTRY"
Oluwakemi Racheal OSHINOWO Moses Adeolu AGOI Samuel Olayiwola AJAGA Oluwanifemi Opeyemi AGOI	Lagos State University of Education	"MANAGING THE INTEGRATION OF AI-POWERED LEARNING ANALYTICS FOR INSTITUTIONAL DECISION-MAKING"

13.12.2025
SATURDAY /14:00-16:30
SESSION: 2 HALL: 6 / MODERATOR
Associate Professor Dr. Naseem Akhter

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Moufida Boumous	Souk Ahras University	Effective Assessment Strategies in Virtual Classrooms: Enhancing Engagement and Learning Outcomes
Associate Professor Dr. Naseem Akhter	Shaheed Benazir Bhutto Women University	The Impact of Women on Umayyad Diplomacy and Political Affairs
Associate Professor Dr. Naseem Akhter	Shaheed Benazir Bhutto Women University	Exploring the Voices of Islamic Women Poets in the Umayyad Era
chouitah o Fatima Aoni AEK Aoues		"Antibacterial, and chemical composition of essential oil of Ammoides pusilla plant from Algeria"
Sofiane alirachedi chouafa mohamed	Environmental Research Center	Detailed Summary: Production of a Biofertilizer From Sediments
Isma Rafiq	Government College University	"Bio-Relevant Coordination Chemistry: Exploring Metal Complexes as Candidates for Targeted Therapy and Radiopharmaceutical Development"
Associate Professor Dr. Naseem Akhter	Shaheed Benazir Bhutto Women University	"The Role of Women in Religious Debates and Theological Discourse of the Period"
Associate Professor Dr. Naseem Akhter	Shaheed Benazir Bhutto Women University	"Hazrat Umar ibn al-Khattab (RA) as a Model of Justice: Insights for Rulers Past and Present"
Roumeila ZERROUK Sihem BOUDERMINE	University of 20 August 1955 – Skikda	"IN VITRO ANTIOXIDANT AND ANTIDIABETIC ASSAY ACTIVITIES OF ERUCA FROM ALGERIA"
Roumeila ZERROUK Sihem BOUDERMINE	University of 20 August 1955 – Skikda	"IN VITRO ANTIOXIDANT ACTIVITY, IN SILICO MOLECULAR DOCKING AND ANTIFUNGAL ACTIVITY OF ACHILLEA"

13.12.2025
SATURDAY /14:00-16:30
SESSION: 2 HALL: 7/ MODERATOR

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Buket COŞAROĞLU Prof. Dr. Cengiz ŞAHİN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	GENÇ YETİŞKİNLERDE UYKU KALİTESİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ
Arş.Gör.Betül GÖKÇINAR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA DOĞAL AFET İÇERİKLERİNİN İNCELENMESİ
Prof. Dr. Cengiz ŞAHİN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	EROL GÜNGÖR'E GÖRE AHLAK PSİKOLOJİSİ
Arş.Gör.Betül GÖKÇINAR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	2018 VE 2024 SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA DOĞAL AFET KONULARININ TEMATİK KARŞILAŞTIRMASI

CONTENTS

AUTHOR(s)	TITLE	PAGE NO
Seren SAT Meryem KAZAAZİZ	TRAVMA SONRASI STRES BOZUKLUĞU ÜZERİNE BİR DERLEME	1
Aisha Aduke BAKARE Oluwadamilola Oreoluwa DAIRO Dorcas OluwanboAKINTOLA Sewuese DANIEL Aliyyah AyomideALAO Kehinde Oluwatosin ADEBAYO "Andikan William UDOFIA"	"AWAKE BUT AT WHAT COST?: THE PSYCHOLOGICAL AND SOCIAL EFFECTS OF	3
Tahir ATICI Özlem ATICI	TÜRKİYE'DE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BİYOLOJİ EĞİTİMİ VE OKUL DIŞI ÖĞRENME ORTAMLARI	26
Emel YILMAZ	"Siyasal İletişimde Dijital Mecra Olarak Instagram: 19 Ekim 2025 KKTC Cumhurbaşkanlığı Seçimi Örneği"	38
Necla Canlı Yiğit Tunay Bilgin	MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÖĞRENCİLERİN KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİNE YÖNELİK YETERLİLİKLERİNİN İNCELENMESİ	40
Ömer Selim AK	Güzelliğin Haber Söyleminde Yeniden Üretimi: İdeoloji Odaklı Göstergebilimsel Yaklaşım	41
Tuğba ERTE	Televizyon Reklamlarında Duygusal Tetikleme ve Tüketici Davranışı: Eti Browni Intense Örneği	43
Burcu Öksüz Kaya Yasemin Alev Erdem Aktaş	KURUMSAL İLETİŞİMDE DEĞER YARATAN BİR ANLATI OLARAK KURULUŞ HİKAYELERİ: TÜRKİYE İŞ BANKASI ÖRNEĞİ	45
Erhan İŞCAN	THE EFFECT OF COMMODITY PRICES ON THE REAL SECTOR CONFIDENCE INDEX	59
Burcu ÖKSÜZ KAYA Yasin BULDUKLU	WHAT DOES SUCCESS MEAN TO YOUNG PEOPLE? A QUALITATIVE RESEARCH ON GENERATION Z	66
Erhan İŞCAN	COMMODITY PRICES AND HOUSEHOLD EXPECTATIONS: THE EFFECTS OF COMMODITY PRICES ON CONSUMER CONFIDENCE	76
Adnan MAZMANOĞLU İbrahim İNAN	DEPREM SONRASI ÇOCUKLARIN İYİ OLMA DURUMU İÇİN ETKİLİ YOL OLAN DOĞRU ETKİN İLETİŞİM FAKTÖRLERİNİN, EBEVEYNLERİN EĞİTİM DURUMLARINA GÖRE ASAL BİLEŞENLİ İSTATİSTİKSEL ANALİZ YÖNTEMİYLE BULUNMASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	82
Kürşad SAYIN	SOKAK LEZZETİ OLARAK SUŞİ TÜKETİMİNE YÖNELİK ALGILAR VE DENEYİMLER: NİTEL BİR ARAŞTIRMA	84
Kürşad SAYIN	THE EFFECTS OF THE KAHRAMANMARAS EARTHQUAKE ON SILIFKE HOTELS: A QUALITATIVE RESEARCH	86
Fatma Neval GENÇ Sinem BAYAR Neslihan SAVAÇ	YEREL EKONOMİK KALKINMADA COĞRAFİ İŞARETLER: GÜNEY EGE ÖRNEĞİ	97
Hüseyin Güran Ünal	AN INNOVATİVE METHOD FOR DETERMİNİNG CROSS-SECTİONAL AREA IN BİOLOGİCAL MATERİALS FOR ESTABLİSHİNG CUTTİNG PARAMETERS	99
Mahmut KARA Mustafa YEŞİLYURT	BİRLEŞTİRİLMİŞ SINIFLARDA DİJİTAL HİKÂYELERİN OKUMA HIZI VE OKUDUĞUNU ANLAMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	105
Mahmut KARA Mustafa YEŞİLYURT	TEKNOLOJİ DESTEKLİ DİLBİLGİSİ ÖĞRETİMİNİN İLKOKUL VE ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK BAŞARISINA ETKİSİ	115
Ecem Söğüt Mustafa Yeşilyurt	İLKOKULDA VİDEO DESTEKLİ ÖĞRETİMİN ÖĞRENME BAŞARISINA ETKİSİ	129

Elif DENK İrfan ÜNLÜ Mustafa YEŞİLYURT	TEKNOLOJİK MATERYALLERİN ÇARPMA İŞLEM BAŞARISINA ETKİSİ	136
Ece YÜKSEL	LATİN AMERİKA BASININDA KIBRIS HABERLERİ (1960-1974)	152
Koray Uğurluay	KALİTESİ VE ŞEFFAFLIK ALGISI: MEVCUT DURUM ANALİZİ	184
Selman ABLAK	SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA KAVRAM ÖĞRETİMİ: 6 SINIF DERS KİTABI ÜZERİNE BİR ANALİZ	186
Hakan MUSLULAR Selman ABLAK	INVESTIGATION OF THE INCLUSION OF THE VALUE OF JUSTICE IN 5TH GRADE SOCIAL STUDIES TEXTBOOKS WITHIN THE FRAMEWORK OF THE 2018 AND 2024 SOCIAL STUDIES COURSE CURRICULUM	209
Melike Mehveş PAMUK	SİVİL HAVACILIK OTORİTELERİ TARAFINDAN GELİŞTİRİLEN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ODAKLI YENİ REGÜLASYONLARA İLİŞKİN BİR İNCELEME	224
UTKU SAVAŞ ALİ MUHAMMET BAYRAKTAROĞLU	FOTOĞRAFIN TOPLUMSAL İŞLEVİNİN DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜ	236
Rumeysa Zeynep ARAÇLI DURSUN Uğur BAKAN Ufuk BAKAN	TITLE GENDER REPRESENTATION IN DIGITAL GAME COVER DESIGNS: CONTENT ANALYSIS WITH AUTOMATIC IMAGE RECOGNITION	248
Rumeysa Zeynep ARAÇLI DURSUN Uğur BAKAN Ufuk BAKAN	OYUN ARAYÜZLERİNDE GÖRSEL YOĞUNLUK VE KULLANICI DENEYİMİ İLİŞKİSİ: UX PERSPEKTİFİNDEN FORM ANALİZİ VE KULLANILABİLECEK NİTELİKSEL UX/ESTETİK TEORİLERİ	270
Aleyna ÇINAR Kürşat YILDIZ	COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİ AĞ ANALİZİ İLE DEPREM SONRASI ACİL DURUM ERİŞİLEBİLİRLİĞİ: FATİH İLÇESİ ÖRNEĞİ	282
Filiz Özlem ÇETİNKAYA	SANAL GERÇEKLİKLE TATİL ÖNCESİ DENEYİMİN TURİZMDE İKNA GÜCÜ	293
Süleyman YURTTAŞ İlhan KARACA Zeynep GÜNGÖR	VIRTUAL INFLUENCER PHENOMENON IN THE AXIS OF ACTOR-NETWORK THEORY	296
Süleyman YURTTAŞ İlhan KARACA Zeynep GÜNGÖR	UNIVERSITY STUDENTS PERCEPTION OF RELIGIOUS GROUPS ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DİNİ GRUPLARA İLİŞKİN ALGISI	305
Tuba TEKE Semra AKSOYLU	E-TİCARET İŞLETMELERİNDE DİJİTALLEŞMENİN MUHASEBE VE DENETİM SÜREÇLERİNE ETKİSİ	307

Eda ALATAŞ Emirhan GÜLER	PERFORMANCE GROUPS AND PRACTİCE STYLES THAT CONTİNUE THE COMTEMPORARY ALPHABET TRADİTİON İN ADIYAMAN	321
Safa ACAR	PSİKOLOJİK GÜVENLİK VE DUYGUSAL ZEKÂ TEMELLİ LİDERLİĞİN YÜKSEK PERFORMANS KÜLTÜRÜ OLUŞTURMADA ROLÜ: TEORİK BİR İNCELEME	343
Safa ACAR	DİJİTAL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE İNSAN KAYNAKLARI ANALİTİĞİ VE STRATEJİK LİDERLİĞİN ÇALIŞAN DENEYİMİNE ETKİSİ	349
İrem ERAYDIN Zeynep MERCAN Tubanur İNANÇ BOZKURT	İŞ YAŞAMINDA ÜÇÜNCÜ MEKAN ALGISI: ÇALIŞANLARIN SOSYALLEŞMESİNE DAİR BİR İNCELEME	356
Berrin AR PAMUK	FELSEFE-ZENAN'DA KADIN	364
Alev KURU Utku AKTU Gönül TAŞÇIOĞLU	NEUROLOGİCAL FOUNDATİONS OF SPEACİAL LEARNİNG DİFFİCULTİES ÖZEL ÖĞRENME GÜÇLÜKLERİNİN NÖROLOJİK TEMELLERİ	365
Kadir KUTLU Mustafa ÖZGEÇ Bilal Harun KÜPLÜ	HİJYEN SEKTÖRÜNDE KULLANILAN ELASTİK KULAK ÜRÜNÜNDE UZAMA VE MUKAVEMET DEĞERLERİNİN İYİLEŞTİRME OLANAKLARININ İNCELENMESİ	380
Ömer Faruk TEKMANLI Abdulkerim KARAASLAN	KADIN SAĞLIĞININ EKONOMİK VE TOPLUMSAL BELİRLEYİCİLERİ: 2001–2023 DÖNEMİ PANEL ANALİZİ	382
Ömer Faruk TEKMANLI Abdulkerim KARAASLAN	KADINLARIN EKONOMİDE KARAR VERİCİ OLMA KAPASİTESİ: SOSYOEKONOMİK FAKTÖRLERİN İŞVERENLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	394
Nesrin ÇAKICI Naz ÖZATEŞ	PEYNİR ÇEŞİTLERİNDE *SALMONELLA* SPP VARLIĞI VE ANTİBİYOTİK DİRENÇ İLİ	405
Muhammet Sertaç TUNÇ Ayşe Neriman YILMAZ	CASE REPORT: RESULTS OF MYOFASCIAL RELEASE AFTER MULTIPLE SURGERIES IN AN ADULT PATIENT WITH CEREBRAL PALSY	413
Uzm Fzt Aysun VURAL Ayşe Neriman YILMAZ	THE ACUTE EFFECT OF TWO DIFFERENT MANUAL RELAXATION PROTOCOLS ON THE RANGE OF MOTİON OF NECK AND GENERAL BODY FLEXIBILITY	423
Nesrin ÇAKICI Naz ÖZATEŞ	PEYNİRLERDE *LİSTERİA* SPP İZOLASYONU VE ANTİMİKROBİYAL DİRENÇ PATERNLERİNİN ANALİZİ	425
Umut Berk DENİZKUŞU Burak ŞAFAK Alper ÇİÇEK	HYBRID UTILIZATION OF SOLAR AND WAVE ENERGY IN TÜRKİYE: THE SEA FLOWER MODEL	432

Esra İNAM Özlem ÇİNAR ÖZDEMİR	RECENT DEVELOPMENTS İN LYMPHEDEMA MANAGEMENT LENFÖDEM YÖNETİMİNDE GÜNCEL GELİŞMELER	470
Büşra BİLİR YILDIZ	BIOPHYSICS-BASED SMART IMPLANTS	479
Gencer SARIOĞLU Rüştü EKE	ANKARA İLİNDE FARKLI ZAMAN DİLİMLERİNE AİT GÜNEŞ SPEKTRUMLARININ ORTALAMA FOTON ENERJİSİ (APE) VE YARARLI KESİR (UF) ÜZERİNDEKİ DEĞİŞİMİNİN İNCELENMESİ	481
Gencer SARIOĞLU Rüştü EKE	EXAMINATION OF INSTALLED SOLAR ENERGY CAPACITY IN TÜRKİYE AND WORLDWIDE	483
Nimet KESER	KOLEKSİYONUN SOSYAL DİLİ: ESTETİK TERCİHLERLE SINIFIN YENİDEN ÜRETİMİ	485
Nimet KESER Seda ŞENGÜL	TÜRKİYE'DE AKADEMİSYENLERİN SANATLA TEMASINI BELİRLEYEN SOSYOKÜLTÜREL ETMENLER	496
Feyzi AŞIK	HEYKEL ANA SANAT DALINDA ÜÇ BOYUTLU NESNELERİN YARATICILIĞA ETKİSİ	506
Necla Canlı Yiğit Tunay Bilgin	MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÖĞRENCİLERİN KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİNE YÖNELİK YETERLİLİKLERİNİN İNCELENMESİ	508
Tahir ATICI Özlem ATICI	TÜRKİYE'DE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BİYOLOJİ EĞİTİMİ VE OKUL DIŞI ÖĞRENME ORTAMLARI	509
GÜNEL MAHAMMAD MAMMADOVA	STUDENTS' PERSPECTİVES ON TEACHİNG METHODS AND TECHNİQUES ÖĞRENCİLERİN EĞİTİM YÖNTEM VE TEKNİKLERİNE DAİR GÖRÜŞLERİ	519
Gular NURİYEVA	ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ÖZ DÜZENLEME VE DUYGUSAL GELİŞİM ARASINDAKI ETKİLEŞİM	524
F ü f d Qəmər Alxanova	TÜRK ƏDƏBİYYATINDA İLK ROMANLAR HAQQINDA	526
Gunel Shefiyeva Elkhan	THE ROLE OF METAPHOR IN LEARNING A LANGUAGE	529
Nigorakhon AMİROVA	ALGININ DİL YOLUYLA OLUŞUMU: TÜRKÇEDEKİ GÖRSEL MODELLERİN YETKİNLİK TEMELLİ ANALİZİ	532
İsmayılov Şahismayıl	AZERBAYCAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN BİLİMSEL-POLİTİK ALANDA GELİŞİMİ	543

İbrahim ÖZTÜRK	KIBRIS BARIŞ HAREKATI SÜRECİNDE NİĞDE'DEN TOPLANAN YARDIMLAR (NİĞDENİN SESİ GAZETESİ'NE GÖRE)	549
Hamdi DOĞAN	BREZİLYA BASININDA KIBRIS KRİZİ ALGISI (1963-1967)	555
Nərmin Meshdiyeva	UMUMİMİLLİ LİDERİMİZ HEYDƏR ƏLİYEVİN GƏNCLƏRİN İNKİŞAFI İLƏ BAĞLI SİYASƏTİ	565
Emil Raul oğlu Ağayev	METHODOLOGY OF TEACHİNG AZERBAIJANI ART IN THE IX CLASS FİNE ART TEXTBOOK	568
Emil Raul oğlu Ağayev	ORTA MƏKTƏBLƏRDƏ TƏSVİRİ İNCƏSƏNƏT FƏNNİNİN TƏDRİSİNDƏ MÜZAKİRƏ STRATEGİYALARI	571
Aygun Ahmadova Shukur kızı	BƏDİİ TƏFƏKKÜR FORMASININ İNKİŞAFINDA UŞAQ ƏDƏBİYYATININ ROLU	573
Karimova Shaxloxon G`aniyevna,	O'ZBEK MUMTOZ ADABIYOTI AN'ALARIGA IJODIY MUNOSABAT (XX ASR BOSHLARI SHARQIY TURKISTON SHOIRLARIDAN VASLIY SHE'RIYATI MISOLIDA	578
Abdulnazarova Gulrukhsor	THESIS TITLE: "INTEGRATING COMPREHENSIBLE INPUT AND STRATEGIC SCAFFOLDING: A SYNERGISTIC APPROACH TO DEVELOPING READING SKILLS IN ENGLISH LANGUAGE LEARNERS"	582
Könül Ələddin qızı Məmmədova	ŞAGİRDLƏRDƏ MİLLİ QÜRUR HİSSİNİN FORMALAŞDIRILMASI	584
Aygun Ahmadova Shukur kızı	AZƏRBAYCAN UŞAQ YAZIÇILARININ BƏDİİ NÜMUNƏLƏRİNDƏ İDEYA-MÖVZU DƏYİŞİMİ	585
Gültəkin Atəş qızı Abdullayeva	THE ROLE AND EDUCATIONAL VALUE OF FAIRY TALES IN THE READING OF YOUNG SCHOOLCHILDREN	592
Nərmin Mehdiyeva	KİTABİ DƏDƏ QORQUD" DASTANINDA TOPONİMLƏRİN LEKSİK-SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ	594
Natevan Paşayeva	AİLE EĞİTİMİNDE SABİT ZİHNİYET ÖRÜNTÜLERİNİN ORTADAN KALDIRILMASI	599
Məmmədova Nigar Oruc	MÜASİR AKADEMİK VƏ PEŞƏKAR KONTEKSLƏRDƏ İNGİLİS DİLİ KOMPETENSİYASININ ROLU	601
Samira Guliyeva	THE SOLITARY GRAVE OF A HEROIC SOLDIER	603
Алиева Фаргана	САМОПОЗНАНИЕ ДЕДЕ ГОРГУДА В СВЕТЕ ИСЛАМСКИХ ЦЕННОСТЕЙ	606
Алиева-Мамедова Гюнель Садагат кызы	ТУРЕЦКО-АРАБСКИЕ ОТНОШЕНИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ	608
Məmmədova Nigar Oruc	THE ROLE OF ENGLİSH LANGUAGE COMPETENCE İN CONTEMPORARY ACADEMİC AND ESSİONAL CONTEXTS	609
Nurlane MEMMEDOVA	ARPAÇAY'DAN HAZAR'A" ŞİİRİNİN ÖZELLİKLERİ	611
Samira Guliyeva	THE SOLITARY GRAVE OF A HEROIC SOLDIER	613

Nigar Qayyum	ƏLİŞİR NƏVAİNİN MƏRKƏZİ ASİYA ƏDƏBİYYATININ İNKİŞAFINA TƏSİRİ	617
Бакинский Государственный Университет	ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ОБРАЗ ВОСТОЧНЫХ ЖЕНЩИН В ДРАМАТУРГИИ У ГАДЖИБЕКОВА	620
Алиева Фаргана	САМОПОЗНАНИЕ ДЕДЕ ГОРГУДА В СВЕТЕ ИСЛАМСКИХ ЦЕННОСТЕЙ	623
Алиева-Мамедова Гюнель Садагат кызы	ТУРЕЦКО-АРАБСКИЕ ОТНОШЕНИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ	626
Mənsimova Aytac	MƏHƏMMƏD FÜZULİ QƏZƏLLƏRİNDƏ XİTABLARIN POETİK FUNKSİYALARI	627
Ahmadova Sevinj Islam	TRADİTİONAL APPROACHES İN FOREİGN LANGUAGE TEACHİNG	629
Major Gheorghe GIURGIU Lect Dr Cristina Fernoaga dr med Manole COJOCARU	WHAT'S NEW IN FELINE PANLEUKOPENIA: INSIGHTS FOR CLINICAL PRACTICE WITH DENIPLANT NUTRACEUTICALS	632
İrına-Ana DROBOT	THE SHORT STORY *BLACK* BY GRAHAM SWIFT: AN ANALYSIS	633
K R Padma	ANTIVIRAL MEDICINES PRODUCED FROM MARINE SOURCES AND THEIR EFFECTIVENESS VALIDATED BY SIMULATION IN SARS-COV-2 MPRO PUTATIVE TARGET	636
Ananda Majumdar	FOSTERING A CULTURE OF LISTENING IN THE WORKPLACE	637
Ananda Majumdar	NAVIGATING THE COMPLEXITIES OF SLAVERY AND LIBERTY IN THE MEDIEVAL WORLD	639
Albana Tahiri Teacher Drilona Nuzi	TITLE THE USE OF LANGUAGE GAMES AND TECHNOLOGY IN DEVELOPING STUDENTS' CRITICAL AND CREATIVE THINKING IN TEACHING	641
Sarvenaz Safavi	A SEMIOTIC EXPLORATION OF COLOR IN FLAGS OF THE MUSLIM WORLD	643
Syehekeel Daniel Hanry Nur Syadattul Akma Nur Adawiyah Balqis Abdul Halim Sheera Adriani Usop Ryen Elvyana Kasing Misak Ahmad Qadrishah Hambran	WASTE TO AWARENESS: ENHANCING FOOD WASTE AWARENESS THROUGH A VERMICOMPOSTING EDUCATION PROJECT AT KENINGAU VOCATIONAL COLLEGE	644
Mohd Afiq Adam Mohamad Azerin Zepin Sion Mubashir Jilin Adib Irfan Faiz Akif Shahmi Rujili Sherlyeyana Sazali Malezyalı Sirhajwan Idek	MR WISHY WASHY: PROMOTING GREEN WASTE AWARENESS THROUGH ECO-ENZYME PRODUCTION AT KENINGAU VOCATIONAL COLLEGE	645
iate essor Oxana Mititelu	INTERCULTURAL COMMUNICATION IN MOLDOVA'S AGRICULTURAL TRADITIONS	646
CHUKWUEMEKA G EME	EVIDENCE FROM SELECTED MANUFACTURING FIRMS IN NIGERIA	653
DR CHUKWUEMEKA GODSON EME	AND MOTIVATION IN THE NIGERIAN PUBLIC SECTOR - A CASE OF NATIONAL OPEN UNIVERSITY OF NIGERIA (NOUN)	671

Oluwakemi Racheal OSHINOWO Moses Adeolu AGOI Samuel Olayiwola AJAGA Oluwanifemi Opeyemi AGOI	MANAGING THE INTEGRATION OF AI-POWERED LEARNING ANALYTICS FOR INSTITUTIONAL DECISION-MAKING	676
Moufida Boumous	EFFECTIVE ASSESSMENT STRATEGIES IN VIRTUAL CLASSROOMS: ENHANCING ENGAGEMENT AND LEARNING OUTCOMES	685
Naseem Akhter	THE IMPACT OF WOMEN ON UMAYYAD DIPLOMACY AND POLITICAL AFFAIRS	687
Naseem Akhter	EXPLORING THE VOICES OF ISLAMIC WOMEN POETS IN THE UMAYYAD ERA	688
chouitah o Fatima Aoni AEK Aoues	ANTIBACTERIAL, AND CHEMICAL COMPOSITION OF ESSENTIAL OIL OF AMMOIDES PUSILLA PLANT FROM ALGERIA	689
Sofiane alirachedi chouafa mohamed	DETAILED SUMMARY: PRODUCTION OF A BIOFERTILIZER FROM SEDIMENTS	690
Isma Rafiq	“BIO-RELEVANT COORDINATION CHEMISTRY: EXPLORING METAL COMPLEXES AS CANDIDATES FOR TARGETED THERAPY AND RADIOPHARMACEUTICAL DEVELOPMENT”	691
Naseem Akhter	THE ROLE OF WOMEN IN RELIGIOUS DEBATES AND THEOLOGICAL DISCOURSE OF THE PERIOD	692
Naseem Akhter	HAZRAT UMAR IBN AL-KHATTAB (RA) AS A MODEL OF JUSTICE: INSIGHTS FOR RULERS PAST AND PRESENT	693
Roumeila ZERROUK Sihem BOUDERMINE	IN VITRO ANTIOXIDANT AND ANTIDIABETIC ASSAY ACTIVITIES OF ERUCA FROM ALGERIA	694
Roumeila ZERROUK Sihem BOUDERMINE	IN VITRO ANTIOXIDANT ACTIVITY, IN SILICO MOLECULAR DOCKING AND ANTIFUNGAL ACTIVITY OF ACHILLEA	695
Buket COŞAROĞLU Cengiz ŞAHİN	GENÇ YETİŞKİNLERDE UYKU KALİTESİNİN	696
Betül GÖKÇINAR	SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA DOĞAL AFET İÇERİKLERİNİN İNCELENMESİ	708
Cengiz ŞAHİN	EROL GÜNGÖR’E GÖRE AHLAK PSİKOLOJİSİ	710
Betül GÖKÇINAR	THEMATIC COMPARISON OF NATURAL DISASTER TOPICS IN THE 2018 AND 2024 SOCIAL STUDIES TEACHING PROGRAMS	720
CHUKWUEMEKA G EME	*THE EFFECTS OF STRATEGIC INTELLIGENCE ON COMPETITIVE ADVANTAGE IN THE NIGERIAN FOOD AND BEVERAGE MANAUFACTURING INDUSTRY*	722
Həsənova Amaliya Murad qızı	YAŞLILARIN VƏ AHILLARIN CƏMİYYƏTƏ ADAPTASİYASININ GERONTOLOJİ VƏ BİO-PSİXOLOJİ ƏSASLARI	739
Нилуфар ХОЛИБОБОЕВА	KHOLIS KHOREZMI'S MUKHAMMĀS ON ALISHER NAVOI'S GHAZALS	742
Mustafa TALAS	TOPLUMSAL DEĞERLER, KÜLTÜREL YAPI VE YAŞLILIK	747
Fatma Neval GENÇ Sinem BAYAR Neslihan SAVAÇ	YEREL EKONOMİK KALKINMADA COĞRAFİ İŞARETLER: GÜNEY EGE ÖRNEĞİ	750

Feride ŞAHİN Fevzi KASAP	SOSYAL MEDYA ÖZGÜRLÜK ALANI MI, ÖZGÜRLÜK SİMİLASYONU MU? FRANSA'DAKİ SARI YELEKLİLER HAREKETİ VE TÜRKİYE'DEKİ GEÇİNEMİYORUZ EYLEMLERİ: BAUDRİLLARD PERSPEKTİFİYLE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ	752
Türkan Öykü BÜYÜKÇELİKOK Niger HACI	ACCESSIBILITY FEATURE ON DIGITAL CONTENT PLATFORMS: THE NETFLIX EXAMPLE	754
Betül Arslan AKKUŞ Fevzi KASAP	THE CORRECT USE OF THE TURKISH LANGUAGE ON RADIO: A COMMUNICATIVE EVALUATION THROUGH THE EXAMPLE OF BRTK	756
Filiz SINCI Fevzi KASAP	ELABORATING THE ROLE OF WOMEN'S ASSOCIATIONS IN CULTURAL TRANSMISSION IN THE TURKISH REPUBLIC OF NORTHERN CYPRUS: A STUDY ON LEFKARA LACE AND THE 4K COOPERATIVE	757
Vasfi KUNİ Fevzi KASAP	FROM INDIVIDUAL CRIME TO COLLECTIVE MEMORY: A CONTEMPORARY ART PERSPECTIVE IN DERVIŞ ZAIM'S DOCUMENTARIES	760
Can ASMAN Fevzi KASAP	MULTI-LAYERED STORY ARCHITECTURE IN PIXAR: THEMATIC AND TONAL DIFFERENTIATION ACROSS AGE GROUPS	762
Fatma Neval GENÇ, Sinem BAYAR, Neslihan SAVAÇ	YEREL EKONOMİK KALKINMADA COĞRAFİ İŞARETLER: GÜNEY EGE (TR32) ÖRNEĞİ	763
İlhan KARACA, Süleyman YURTTAŞ Zeynep GÜNGÖR	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DİNİ GRUPLARA İLİŞKİN ALGISI	785

POST-TRAUMATİC STRESS DISORDER(PTSD)

TRAVMA SONRASI STRES BOZUKLUĞU ÜZERİNE BİR DERLEME

SEREN SAT, MERYEM KAZAAZİZ

PSK.YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ, FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ, PSİKOLOJİ BÖLÜMÜ, LEFKOŞA, KKTC.

ORCID ID: HTTPS://ORCİD.ORG/0009-0006-2734-2838

DOÇ. DR., YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ, FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ, PSİKOLOJİ BÖLÜMÜ, LEFKOŞA, KKTC

ORCID ID: HTTPS://ORCİD.ORG/0000-0002-0085-612X

ÖZET

Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB), bireyin ölüm, yaralanma veya tehdit içeren travmatik bir olayla doğrudan karşılaşması ya da tanık olması sonucu ortaya çıkan; yeniden yaşantılama, kaçınma ve aşırı uyarılmışlık belirtileriyle karakterize bir ruhsal bozukluktur. Epidemiolojik veriler, toplumun büyük bölümünün yaşamında en az bir kez travmatik bir olayla karşılaştığını, ancak TSSB gelişiminin daha sınırlı bir oranda görüldüğünü göstermektedir. Türkiye'de özellikle deprem gibi kitlesel travmalar sonrasında TSSB oranlarının yüksek olduğu dikkat çekmektedir. TSSB'nin ortaya çıkışında biyolojik, psikolojik ve sosyal etmenler bir arada rol oynamaktadır. Travma sonrası stres yanıtının sınıflandırılması DSM sistemlerinde tarihsel olarak değişim göstermiş; travma tanımı giderek genişletilerek hem doğrudan hem de dolaylı maruziyetleri içerecek biçimde yeniden yapılandırılmıştır. Tedavide psikoeğitim, maruz bırakma temelli yaklaşımlar, gevşeme teknikleri ve bilişsel davranışçı yöntemler etkin müdahaleler arasında yer almaktadır. Bu derleme, TSSB'nin kavramsal çerçevesini, epidemiyolojisini, etiyolojisini, DSM sınıflandırmalarındaki gelişimini ve güncel tedavi yaklaşımlarını kapsamlı biçimde ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Travma Sonrası Stres Bozukluğu, Travma, Epidemoloji, Etiyoloji, DSM Gelişimi

ABSTRACT

Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD) is a mental condition characterized by re-experiencing, avoidance, and hyperarousal symptoms that develop following direct exposure or witnessing a traumatic event involving death, injury, or serious threat. Epidemiological data indicate that although the majority of individuals encounter at least one traumatic event in their lifetime, the prevalence of PTSD remains relatively lower. In Türkiye, PTSD rates are notably high following

large-scale traumatic events such as earthquakes. The development of PTSD is influenced by an interplay of biological, psychological, and social factors. The classification of trauma-related stress responses has evolved historically within DSM systems, with the definition of trauma gradually expanding to include both direct and indirect exposures. Psychoeducation, exposure-based therapies, relaxation techniques, and cognitive-behavioral approaches are among the effective interventions used in treatment. This review provides a comprehensive examination of the conceptual framework, epidemiology, etiology, DSM classification development, and current therapeutic approaches related to PTSD.

Keywords: Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD), Trauma, Epidemiology, Etiology, DSM Development

AWAKE BUT AT WHAT COST?: THE PSYCHOLOGICAL AND SOCIAL EFFECTS OF CAFFEINE OVERCONSUMPTION AMONG STUDENTS.

AİSHA ADUKE BAKARE, OLUWADAMİLOLA OREOLUWA DAIRO, DORCAS OLUWANBO AKINTOLA, SEWUESE DANIEL, ALİYYAH AYOMİDE ALAO, KEHİNDE OLUWATOSİN ADEBAYO, ANDİKAN WİLLİAM UDOFIA

ABSTRACT

Caffeine has transitioned from a simple stimulant to an integral pillar of student life. Its consumption has been exceptionally normalized, that its detrimental effects are often overlooked or dismissed as a necessary trade-off. The pressure of academic excellence is undoubtedly high among students, which creates the need to increase alertness, but the line between use and over consumption is frequently crossed. This paper investigates the critical cost of this trend, focusing on the under-explored psychosocial repercussions that lie beneath this culturally accepted dependency.

In this regard, a cross-sectional study was conducted, during which data was collected and analyzed from 119 students of University of Kyrenia in Northern Cyprus, using an approved structured questionnaire alongside a validated self-report scale, which assessed consumption patterns, perceived gravity of caffeine's effects, distinct psychological states and individual readiness to make healthier substitutions.

The study revealed that caffeine consumption is largely driven by academic demands, with 30.25% using it to stay awake or study. The consumption pattern also showed a reliance, with 31.09% using caffeine throughout the day and over half maintaining moderately daily intake. The most significant psychological consequence identified was the direct association between quantity and anxiety, with students consuming 3-4 and 5-6 servings reporting notably higher anxiety levels than students consuming 1-2 servings. Key findings indicate a dependency cycle, where withdrawal symptoms are strongly linked to viewing caffeine as a necessity for student life. The degree of reliance for academic performance also corresponds with the extent of sleep disruption. Notably, the awareness of the associated health risks and negative effects did not deter consumption.

This outcome highlights the hidden yet significant dose-related role caffeine plays in the worsening emotional states of the target population. Repeated sensitization on the commonly abused sources of this accessible stimulant and the extent of its effects, may slow the pace of widespread psychosocial imbalance among students. Future studies should explore healthier alternatives, the psychosocial outcomes of such lifestyle modifications, and how these substitutes can be as deeply woven into student culture as caffeine is.

Keywords: caffeine, overconsumption, psychosocial, anxiety, awareness, students.

INTRODUCTION

Caffeine is a widely consumed psychoactive substance and an adenosine receptor antagonist, which allows it to stimulate the central nervous system and influence neurotransmitter systems, including dopamine pathways. This activity can enhance alertness, concentration, and mood while potentially reducing symptoms of depression and stress. Chemically, caffeine is known as 1,3,7-trimethylxanthine ($C_8 H_{1\ 0} N_4 O_2$) and exists naturally in plants such as coffee, tea, and cacao.

After ingestion, caffeine molecules are extensively and quickly distributed to the different body tissues and organs because they are lipophilic enough to pass through all biological membranes, including the blood-brain barrier and the placental barrier. There have been no physiological barriers found to limit the distribution of caffeine, this explains why it can be easily detected in different types of body fluids.

Although there is no accumulation of caffeine in any tissues or organs, high concentrations of caffeine can be found in the brain. It is reported based on animal studies that about 80% of plasma caffeine is found in the brain. This is because caffeine's primary mode of action is the blockage of adenosine receptors which are mainly distributed at different parts of the brain (Reddy et al., 2024).

A low to moderate amount of caffeine, 37.5 to 400 milligrams (mg) per day can boost mood, raise energy levels, and improve alertness, focus, physical and mental performance. These studies proved that moderate intake of caffeine also have a protective effect against diabetes, coronary heart disease, stroke, neurodegenerative conditions like Alzheimer's and Parkinson's and inflammatory diseases.

However, high intake of caffeine has harmful effects on the human body and is associated with tachycardia, agitation,
headaches, restlessness, poor sleeping quality and quantity, occasionally muscular tremors and increased odds of psychological disorders.

Blood concentrations of 80 mg/ml of caffeine are reported to be lethal (Banerjee et al., 2014). Despite the rarity of caffeine intoxication, it is important to note that the side effects can be profound given caffeine's ability to affect different types of receptors. If timely treatment is not provided, it can even potentially result in morbidity and mortality (Reddy et al., 2024).

In a cross-sectional study done in Palestine Polytechnic university by Hamdan M. et al (2025), a large number of participants indicated severe or extremely severe levels of anxiety, most described themselves as being addicted to caffeine and more than half of the studied participants self reported having anxiety.

Numerous studies have shown that university students consume caffeine excessively as university lifestyle suits consuming higher levels of caffeine in contrast to the rest of the population, therefore, they are more exposed to its' harmful effects. Undergraduates also have higher rates of psychological disorders

(e.g., stress, anxiety, depression) compared to the general population in both developed and developing countries.

Such high rates of psychological disorders among undergraduates can be attributed to several factors, including social factors, biological factors, academic factors, and lifestyle habits, one of which is high caffeine consumption.

More studies have also pointed out that caffeine consumption increases the risk of anxiety and depression as well as psychological distress.

METHODOLOGY

A cross-sectional study was conducted, during which data was collected and analyzed from 119 students of University of Kyrenia in Northern Cyprus, using an approved structured questionnaire alongside a validated self-report scale, which assessed consumption patterns, perceived gravity of caffeine's effects, distinct psychological states and individual readiness to make healthier substitutions.

Data Collection and Research Tool

A two-part data collection method was used combining a custom questionnaire on caffeine consumption and perceived effects and a standardized psychological scale, The Depression Anxiety Stress Scale (DASS-21), which is a screening measure to assess an individual's current levels of anxiety, depression, and stress.

Participants completed the caffeine questionnaire first, then the DASS-21.

Data Analysis

Data analysis was conducted using statistical software SPSS (Statistical Package for the social sciences), Descriptive statistics was used to summarize the samples' responses and Depression Anxiety Stress Scale (DASS 21) scores using frequency tables, percentages, means, standard deviations, median and min/max.

Pearson's Chi-square test was used to test for associations between two categorical variables (Caffeine intake/habits x psychological effects). One-way ANOVA with post-hoc tests were used to compare mean DASS-21 scores across different groups, and confidence interval was calculated for group means in the ANOVA output to estimate the range within which the true population lie with 95% confidence.

RESULTS

This section presents both descriptive and inferential findings from the analysis of caffeine consumption among university students. Descriptive findings reflect behavioral and physiological effects based on questionnaire responses, while inferential analysis evaluates whether caffeine-related behaviors are statistically associated with emotional outcomes measured through the DASS-21 scale.

Consumption Pattern:

Number of cups consumed per day

Key	Number of Cups Consumed Daily	%
1.	None	8.40%
2.	1-2 cups	57.14%
3.	3-4 cups	27.73%
4.	5-6 cups	3.36%
5.	>6 cups	3.36%

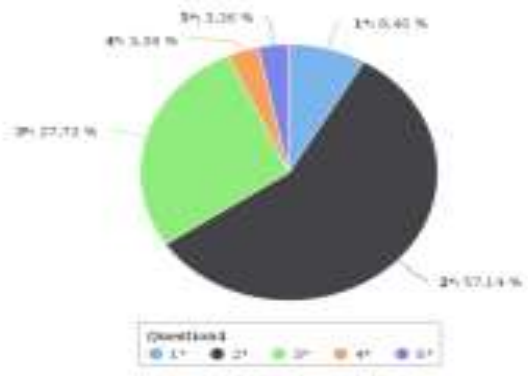

Over half of the students, approximately 57.14% consume at least 1–2 cups of caffeinated products daily, demonstrating a steady and habitual intake pattern within the student population.

Most common caffeine sources

Key	Caffeine Sources	%
1	Coffee	27.73%
2	Tea	8.40%
3	Chocolate Bar	1.68%
4	Soda	2.52%
5	Energy Drinks	5.04%
12		7.56%
14		6.72%
15		4.20%
23		0.84%
25		0.84%
34		0.84%
45		0.84%
123		5.04%
124		4.20%
125		0.84%
134		0.84%
135		1.68%
145		1.68%
234		2.52%
1234		4.20%
1245		0.84%
1345		1.68%
2345		0.84%
12345		8.40%

The analysis above reveals that coffee stands out as the leading and most influential source of caffeine, contributing 27.81% to the total intake reported.

Awareness of Safe Limit:

How aware are you of the recommended safe limit of caffeine (400 mg/day adults)?

Key	Level of awareness	%
1	Very aware	17.65%
2	Aware	18.49%
3	Somewhat aware	20.17%
4	Slightly aware	15.13%
5	Not aware at all	28.57%

This indicates that 56.31% of the respondents are aware of the recommended safe limit which is 400mg/day. While 43.70% have minimal or no awareness.

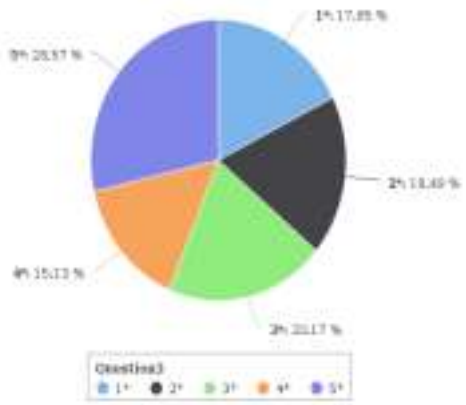

Awareness of Health Risks:

How aware are you of the health risks linked to excessive caffeine consumption?

Key	Level of awareness	%
1	Not aware at all	9.24%
2	Slightly aware	21.85%
3	Neutral	15.97%
4	Somewhat aware	26.05%
5	Very aware	26.89%

4

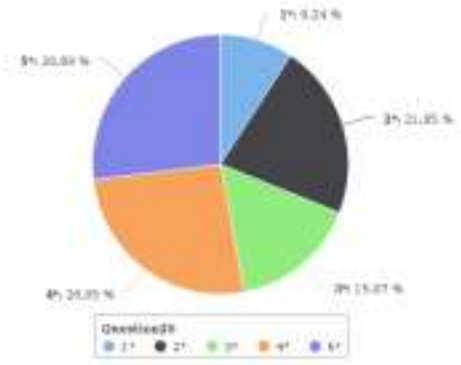

9

74.79% of the respondents have some awareness of health risks, which is higher than their awareness of the specific safe limits. However, this awareness is to be expected because many people recognize that overconsumption of caffeine is bad for their health, without understanding the exact gravity of the risks such as cardiovascular strain or sleep disruptions.

Do you believe caffeine can negatively affect mental health (anxiety)?

Key	Response	%
1	Strongly disagree	8.4
2	Disagree	10.92
3	Neutral	28.57%
4	Agree	36.97%
5	Strongly agree	15.97%

This finding indicates that mental effects associated with caffeine use are widely recognized among young adults. Although perceived stress or anxiety is common, inferential analysis showed that DASS-21 emotional scores remained mostly within the mild or normal range, suggesting that emotional symptoms are generally not clinically severe. These outcomes align with findings in undergraduate populations, where caffeine intake may amplify emotional arousal, stress sensitivity, or irritability, without necessarily progressing into pathological anxiety or depressive symptoms (Hamdan et al., 2025).

Self-Reported Effect of Caffeine on Mental Health & Overall Wellbeing:

After consuming a large amount of caffeine, I feel anxious, jittery, or restless

Key	Negative impact of caffeine	%
1	Strongly disagree	17.65%
2	Disagree	24.37%
3	Neutral	30.25%
4	Agree	24.37%
5	Strongly agree	3.36%

52.10% of the respondents believe caffeine can negatively affect mental health. This awareness level is high considering 28.57% of the respondents remained neutral.

Only 27.73% of respondents directly experience anxiety, jitteriness, or restlessness after high caffeine intake. However, the majority 72.27% either do not experience these symptoms or are neutral about them. This suggests that

while a significant minority experience immediate negative psychological effects, many either do not consume large amounts of caffeine or may have developed tolerance to these effects.

If I miss my usual amount of caffeine, I often experience effects like headache, fatigue, irritability.

Key	Withdrawal Symptoms	%
1	Strongly disagree	13.45%
2	Disagree	38.66%
3	Neutral	21.01%
4	Agree	20.17%
5	Strongly agree	6.72%

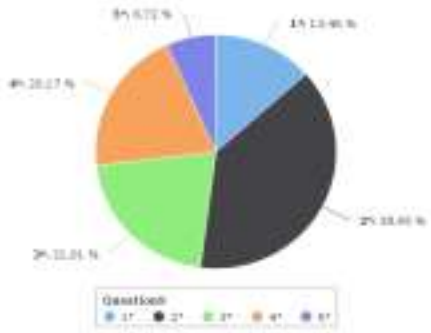

26.89% of the respondents experience clear signs of withdrawal symptoms when missing their usual caffeine dose. This indicates physical dependence for over a quarter of the sample. The higher percentage in 38.66% of the respondent that selected “Disagree” may Include those that consistently consume caffeine and rarely miss a dose, or those that have not developed dependency on caffeine yet.

Social Perception of Caffeine Consumption

In your social circle, caffeine consumption is viewed as?

Key	Response	%
1	Very healthy	4.20%
2	Somewhat Healthy	10.92%
3	Neutral	60.50%
4	Somewhat Unhealthy	16.81%
5	Very Unhealthy	7.56%

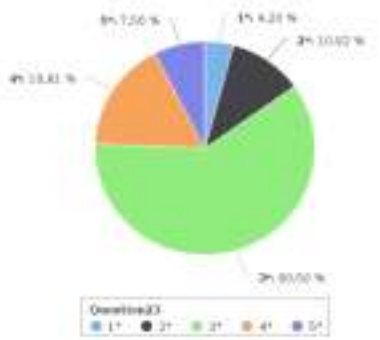

Only 24.37% of the respondents' social circle perceive caffeine consumption as unhealthy, this further proves how deeply rooted in society, the misconceptions and ignorance regarding the unhealthy effects caffeine's overconsumption truly is.

60.50%, which is more than double of the informed participant have no opinion whatsoever on the perception of healthiness or unhealthiness of caffeine in their social circle, which is a shocking knowledge deficiency. This neutrality suggests that caffeine consumption is simply accepted without judgement or health evaluation, creating an environment where consumption goes unquestioned.

When you see other students drinking coffee or energy drinks, what comes to your mind?

00	Response	%
1	It's normal for student life	34.45%
2	They are trying to stay productive	14.29%
3	They might be stressed or overworked	12.61%
4	They depend too much on caffeine	12.61%
5	I don't think much about it	26.05%

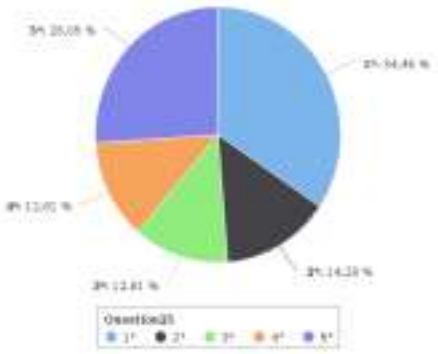

34.45% of the respondents' views consumption of caffeine as "normal for student life" While only 12.61% consider potential dependence issues, 26.05% of the respondents do not think about it at all. Caffeine consumption is so normalized, it's invisible.

Only 12.61% of respondents think of substance dependence when they see other students consuming caffeine, this lack of critical observation reinforces the normalization of consumption.

This is an astonishingly low percentage, considering that caffeine is a widely used psychoactive and cognitive enhancer substance globally, however, in contrast to other psychoactive drugs, it is the most accessible and readily available option. So, such indifference and nonchalance to dependence should not be recorded in association with a substance such as caffeine.

Relationship Between Awareness and Consumption Rate

The awareness-consumption paradox:

Students show a reverse relationship between caffeine awareness and consumption behavior. Awareness is reactive, not preventative, students often become aware of caffeine risks after experiencing negative effects not before. Knowledge and awareness exist in isolation, while consumption is driven by academic pressure, social norms and immediate utility.

The central finding of the article is that students show a strong and continuous dependence on caffeine, mainly driven by academic pressure, which significantly shapes when, why, and how much they consume. The data reveals that 30.25% use caffeine specifically to stay awake or study, and 31.09% consume it throughout the entire day, indicating that caffeine is not used occasionally but rather as a steady aid to maintain energy, alertness, and productivity. Most students (57.14%) take 1–2 cups daily, establishing a consistent habit, while a notable portion consume 3–4 or more cups, which increases the risk of negative effects.

This pattern connects to the broader topic by showing that while caffeine helps students cope with academic demands in the short term, excessive or frequent use can lead to anxiety, poor sleep, restlessness, reduced focus, and overall decline in wellbeing.

Therefore, caffeine acts as both a temporary academic support and a long term health risk, demonstrating a cycle where students depend on caffeine to manage academic stress but may ultimately harm their academic performance due to its negative impacts.

How often do you rely on caffeine to cope with academic pressure or stress

Key	Reliance on Caffeine to Cope with Academic Pressure/Stress	%
1.	Never	22.69%
2.	Rarely	24.37%
3.	Often	16.81%
4.	Sometimes	26.89%
5.	Always	9.24%

7

15

This indicates that 52.94% of our respondents rely on caffeine to a certain extent to cope with academic pressure or stress. This may in turn encourage a cycle of dependence, as academic pressure/stress is an unavoidable part of university life.

Perceived Benefit:

What is your main reason for consuming caffeine?

Key	Main Reason for Caffeine Consumption	%
1.	To stay awake or study	30.25%
2.	To boost energy or alertness	27.73%
3.	For social enjoyment	15.13%
4.	Out of habit	16.81%
5.	I don't consume caffeine	10.08%

89.92% of the respondents ascertained that caffeine benefits them in one way or the other. While 10.08% claimed they don't consume caffeine, yet, indicated that they consumed sources other than coffee such as: tea, chocolate, soda and/or energy drinks, which are all confirmed sources of caffeine. This implies a likelihood to ascribe their benefits or side effects to other substances or lifestyle choices, when it may have actually been caused by caffeine.

Do you think caffeine has become a necessary part of student life?

Key	Caffeine as a Necessary Part of Student Life	%
1.	Strongly disagree	10.92%
2.	Disagree	11.76%
3.	Neutral	20.17%
4.	Agree	44.54%
5.	Strongly agree	12.61%

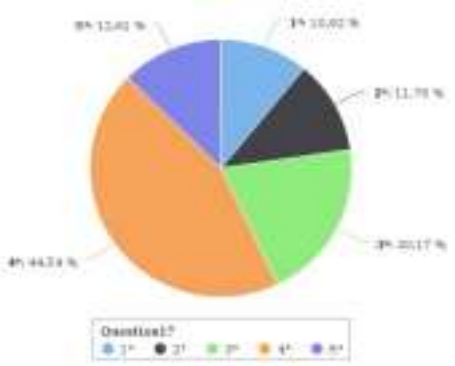

57.15% of respondents see caffeine intake as a necessary part of student life, which backs up the claim of how normalized and deeply woven caffeine is into the student culture, despite being a psychoactive agent with addictive potential.

DISCUSSION

This study was conducted to investigate the psychological, academic, and social consequences of caffeine overconsumption among university students, with a focus on understanding how awareness, perceived necessity, and consumption patterns

interact to influence anxiety, sleep, stress and social behavior. The research problem sought to understand why caffeine consumption remains high despite documented risks and whether awareness of these risks meaningfully influences consumption and psychological outcome. A summary of the major findings shows that while majority of the respondents (56.3%) were aware of the recommended safe limit (400mg/day adults), this awareness did not translate into safer consumption, as over half of the participants (57.14%) reported moderate daily intake and over a quarter (27,.73%) were high consumers. Nearly one-third of the students (31.09%) reported consumption throughout the day. The data confirmed a significant dose-dependent relationship with anxiety, where high consumers reported higher anxiety scores compared to low and non-consumers ($p=0.013$) aligning with caffeine's established anxiogenic properties (Bertasi et al., 2021; Temple at al., 2017)

The relationship between caffeine and sleep was nuanced. When asked to describe sleep on high-caffeine nights, the largest single group (49.58%) perceived no change, while 28.57% reported sleeping less. This perception of sleep variance among nearly half of the participants, despite high intake, presents a critical finding that contradicts established physiological evidence (Drake et al., 2013). Furthermore, a significant association was found between reliance on caffeine to cope with academic pressure and perceived sleep changes ($p=0.046$), and over a quarter of participants (26.89%) reported withdrawal symptoms.

Socially, caffeine is deeply normalized, with 57.15% agreeing it is a necessary part of student life and 42.02% strongly agreeing that consumption is a common shared activity with friends, the strong normalization of caffeine as a social activity reflects

the powerful cultural and peer influences, noted also in other student populations (Choi, 2020).

Interpretation of these findings indicates a strong behavioral pattern, whereby academic pressure and social normalization overrides awareness. Students primarily consume caffeine to stay awake or study and boost energy, and over half (52.94%) reported relying on caffeine to cope with academic pressure. This creates a reinforcing loop: caffeine is used to manage stress and workload, which in turn perpetuates consumption despite experienced side effects like anxiety and withdrawal.

The data revealed several key patterns and relationships. Interestingly, a contradictory pattern emerged in the findings, whereby increased awareness did not translate into reduced caffeine intake. This disconnect reflects a cognitive-behavioral gap specifically noted among student populations (Kamali et al., 2023). While Some outcomes such as the dose dependent link with anxiety were expected, supported by our ANOVA results ($p=0.013$), other findings were surprising. This was particularly true for the percentage of students (49.58%) who reported little to no change in their sleep pattern and duration despite high consumption of caffeine. This may reflect underreporting of symptoms, tolerance development, or the possibility that students may misattribute sleep disruption and other physiological effects like anxiety or palpitations to academic stress rather than to caffeine consumption itself. This pattern of misattribution, coupled with a potential misunderstanding of the

diverse dietary sources of caffeine, may contribute to a significant inaccuracy in self-assessed total intake and its consequences.

The observed dependency cycle, marked by withdrawal symptoms and perceived necessity, aligns with patterns documented in student populations across diverse cultural contexts, including; Tabuk (Saudi Arabia), India, and the UAE (El seifi et al., 2025; Fernandes and Shabaraya, 2025; Kharaba et al., 2022). This reinforces the view of caffeine as a tool for managing academic pressure, a behavior sustained by its potent short-term cognitive benefits (72.27% found it at least slightly helpful for academic focus) despite longer-term risks (McLellan et el., 2016).

The implications of these findings are significant for health education and student well-being. They show that universities may need to develop interventions that move beyond just spreading awareness, as awareness alone (74.79% were somewhat to very aware of health risks) is insufficient to impact consumption.

Programs organized should; address behavioral patterns and cultural norms directly, promote healthier coping strategies, highlight the dose-dependent risks of caffeine, and provide clear guidance on consumption levels.

Consequently, mental health support services should account for caffeine consumption as a modifiable contributor to anxiety.

Moreover, given caffeine's role as a normalized social component, interventions leveraging peer influence such as Peer Education Trainings may offer a culturally congruent path to promoting healthier consumption norms.

It is also recommended that universities introduce targeted awareness campaigns to educate students about safe caffeine consumption and its potential consequences by integrating caffeine education into orientation programs especially for first year students who appear

most vulnerable to increasing consumption habits, may help reduce early development of dependency patterns.

Universities could also collaborate with nutritionists, counselors, and student organizations to promote healthier study habits and provide resources on stress management and sleep hygiene.

While educational institutions may not be able to completely prevent students from consuming coffee or other caffeine containing products, they can provide healthier alternatives. Recommending substitutes such as fruit-infused water, adequate hydration, and nutritious snacks can help reduce dependence on caffeine for alertness. However, a significant part of the problem goes beyond dietary choices.

A major, often overlooked solution lies in integrating extracurricular activities as an essential component of the university system. Unlike nursery and high schools—where such activities are routinely encouraged—universities place far greater academic demands on students, yet provide fewer structured outlets for relieving stress. When a student's entire semester revolves around studying and Examinations, reliance on stimulants like coffee becomes almost inevitable.

Incorporating meaningful and engaging extracurricular options can play a vital role in supporting students' mental health and reducing their need for caffeine. For example, even a weekly football match or similar recreational activity before examinations can significantly improve mental well-being, reduce stress, and enhance overall academic performance. By creating an environment where students can regularly decompress, universities can help promote healthier coping mechanisms and reduce dependence on caffeine as a primary tool for managing workload.

This research contributes to existing knowledge by demonstrating that, among students in Northern Cyprus, caffeine awareness is not a strong predictor of consumption or psychological outcomes. Instead, academic and social pressure appears to be stronger determinants, reinforcing the need for context-specific behavioral interventions. The findings extend the global literature by identifying a culture-specific pattern in which caffeine is perceived as an essential, embedded academic tool. Ultimately, this study highlights caffeine as a prevalent, socially reinforced, and modifiable risk factor for anxiety and sleep disturbance in academically stressed populations, offering a practical foundation for targeted university health initiatives.

CONCLUSION

In conclusion, this study explored the psychological and social consequences of caffeine over-consumption among students. The findings reveal that while caffeine is widely perceived as helpful for enhancing academic focus, supported by the 84.03% who find it beneficial, it has also become a common coping mechanism for academic stress.

This reliance has contributed to both psychological and physical dependence, as shown by the significant proportion of students who report poor concentration without caffeine and those who experience withdrawal symptoms.

The study further highlights that caffeine use has become an integral part of student culture, reinforced not only by academic demands but also by social interactions. More than half of the respondents view caffeine consumption as a common social activity or a necessary part

of student life, illustrating how normalized and socially accepted caffeine intake has become within university communities.

Despite this widespread use, awareness of safe consumption limits and mental health risks remains relatively low, indicating notable gaps in sensitization and health literacy.

Importantly, the findings also point to tangible negative effects of caffeine overconsumption, especially gastrointestinal discomfort and feelings of restlessness or anxiety among a considerable portion of the respondents. Although sleep disturbances were not universally reported, the proportion of students who experienced reduced sleep duration suggests that academic benefits may come at the expense of adequate rest and overall well-being.

FUTURE RESEARCH

Future studies should examine the long term psychological effects of chronic caffeine use, including its association with anxiety, burnout, and sleep disorders. Comparative research between different student groups, academic disciplines, or levels of study may uncover differences in caffeine dependence patterns. Qualitative studies could further explore students' personal motivations, cultural influences,

and perceptions of caffeine risks to complement the statistical findings and strengthen understanding of this widely accepted yet understudied behavior.

Additionally, future research may investigate the role of alternative stimulants or lifestyle habits to better understand the broader context of cognitive enhancement behaviors among students.

Overall, this study emphasizes that while caffeine remains a valued academic and social aid, its over-consumption carries significant psychological, physical, and social implications that warrant greater awareness and proactive management.

REFERENCES

American Psychological Association. (2015). Too much coffee? Graduate Psychology Magazine. https://www.apa.org/gradpsych/2015/11/cof fee.

Banerjee, P., Ali, Z., Levine, B. and Fowler, D.R. (2014), Fatal Caffeine Intoxication: A Series of Eight Cases from 1999 to 2009. J Forensic Sci, 59: 865- 868. https://doi.org/10.1111/1556-4029.12387

Beheshti, N., Ahmadi, Z., & Rezaei, A. (2021). Caffeine consumption among undergraduate college students: Patterns and health impacts. International Journal of Health Sciences, 9(4), 21–29. https://ijhs.thebrpi.org/journals/ijhs/Vol_9_ No_4_December_2021/3.pdf

Bertasi, R. A. O., Humeda, Y., Bertasi, T. G. O., Zins, Z., Kimsey, J., & Pujalte, G. (2021). Caffeine Intake and Mental Health in College Students. Cureus, 13(4), e14313. https://doi.org/10.7759/cureus.14313

Choi J. (2020). Motivations Influencing Caffeine Consumption Behaviors among College Students in Korea: Associations with Sleep Quality. Nutrients, 12(4), 953. https://doi.org/10.3390/nu12040953

Claydon, E. A., Coakley, K. E., & Wolff, C. (2023). Subjective sleep quality, caffeine, and dieting behaviors among university students. International Journal of Environmental Research and Public Health, 20(15), 6379. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles /PMC10521926/

Drake, C., Roehrs, T., Shambroom, J., & Roth, T. (2013). Caffeine effects on sleep taken 0, 3, or 6 hours before going to bed. Journal of clinical sleep medicine: JCSM: official publication of the American Academy of Sleep Medicine, 9(11), 1195– 1200. https://doi.org/10.5664/jcsm.3170

El Seifi, O. S., Younis, F. E., Alsaiari, N. A., Alanazi, R. M., Alanazi, A. K., Alamri, L. M., Albalawi, M. S., Alatawi, S. H., & Mortada, E. M. (2025). Caffeine intake and awareness of its adverse effects: Insights from the medical students at the University of Tabuk. PloS one, 20(10), e0335391. https://doi.org/10.1371/journal.pone.033539 1

Food and Drug Administration. (2018). Guidance for industry: Highly concentrated caffeine in dietary supplements. U.S. Department of Health and Human Services. https://www.fda.gov/files/food/published/ Guidance-for-Industry--Highly Concentrated-Caffeine-in-Dietary Supplements-DOWNLOAD.pdf

Food and Drug Administration. (2024). Spilling the beans: How much caffeine is too much? FDA Consumer Updates. https://www.fda.gov/consumers/consumer updates/spilling-beans-how-much caffeine-too-much

Gardiner, C. L., McKenzie, T., & Walsh, J. P. (2023). The effect of caffeine on subsequent sleep: A systematic review and meta-analysis. Sleep, 46(4), zsae012. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/36870101/

Gardiner, C. L., Walker, M. A., & O'Connor, R. (2025). Dose and timing effects of caffeine on subsequent sleep. Sleep, 48(4), zsae230. https://academic.oup.com/sleep/article/48/4/zsae230/7815486

Gardner, E. J., Ruxton, C. H., & Leeds, A. R. (2007). Black tea—Helpful or harmful? A review of the evidence. European Journal of Clinical Nutrition, 61, 3–18. https://doi.org/10.1038/sj.ejcn.1602489

Graham, H. N. (1992). Green tea composition, consumption, and polyphenol chemistry. Preventive Medicine, 21, 334–350. https://doi.org/10.1016/0091-7435(92)90041- F

Hamdan, M., Zidan, S., Al-Amouri, F., Niroukh, H., Dawod, M. A., Ashour, S., Dweik, S. S., & Badrasawi, M. (2025). Factors associated with caffeine intake among undergraduates: a cross-sectional study from Palestine. Journal of health, population, and nutrition, 44(1), 26. https://doi.org/10.1186/s41043-024-00723-z

Jessica Maryiola Fernandes*, A. R. Shabaraya. (2025). Effects of Caffeine Consumption Among Students; A Community Based Study. International Journal of Pharmaceutical Sciences, 3(12), 209–216. https://doi.org/10.5281/zenodo.17785073

Kamali, R. & Srinidhi, S. & Purna, G. & Devi, G. & Keerthana, R. & Elangovan, Swathy. (2023). Knowledge, attitude and practices towards consumption of caffeine containing drinks among medical college students in Chennai. International Journal Of Community Medicine And Public Health, 11(1), 182-187. https://doi.org/10.18203/2394-6040.ijcmph20234123.

Kharaba, Z., Sammani, N., Ashour, S., Ghemrawi, R., Al Meslamani, A. Z., Al Azayzih, A., Buabeid, M. A., & Alfoteih, Y. (2022). Caffeine consumption among various university students in the UAE, exploring the frequencies, different sources and reporting adverse effects and withdrawal symptoms. Journal of Nutrition and Metabolism, 2022, Article 5762299. https://doi.org/10.1155/2022/5762299

Koochakpoor, G., Sharafi, R., & Amini, M. (2024). Coffee and caffeine intake and functional dyspepsia: A cross-sectional analysis. Scientific Reports, 14(1), 81670. https://www.nature.com/articles/s41598-024-81670-x

Kosecka, O., Charzyńska, E., Czerwiński, S. K., Rudnik, A., & Atroszko, P. A. (2025). Caffeine Intake Mediates the Relationship Between Problematic Overstudying and Psychological Distress. Nutrients, 17(17), 2845. https://doi.org/10.3390/nu17172845

Liu, C., Zhang, H., & Li, S. (2024). Caffeine intake and anxiety: A systematic review and meta-analysis. Frontiers in Psychology, 15, 10867825. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles /PMC10867825/

Mayo Clinic. (2023). Caffeine: How much is too much? Mayo Foundation for Medical Education and Research. https://www.mayoclinic.org/healthy lifestyle/nutrition-and-healthy-eating/in depth/caffeine/art-20045678

McLellan, T. M., Caldwell, J. A., & Lieberman, H. R. (2016). A review of caffeine's effects on cognitive, physical, and occupational performance. Neuroscience & Biobehavioral Reviews, 71, 294-312. https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2016.09. 001

Nehlig, A. (2022). Effects of coffee on the gastro-intestinal tract: A narrative review and literature update. Nutrients, 14(3), 564. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles /PMC8778943/

Rauf, M. Q., Islam, M. M., & Abdullah, S. (2025). Caffeine consumption patterns, health impacts, and media influences among students: A cross-sectional study. Nutrients, 17(1), 202. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles /PMC12269801/

Reddy,V.S.,Shiva,S.,Manikantan, S.,& Ramakrishna,S.(2024).Pharmacol ogyof caffeineanditseffectsonthehumanb ody. *EuropeanJournalofMedicinalChe mistry Reports,10*,Article100138. https://doi.org/10.1016/j.ejmcr.20 24.100138

Sajadi-Ernazarova,K.R.,DeMotta,C.,& Koerner,C.(2023).Caffeinewithdr awal. InStatPearls.StatPearlsPublishing. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/bo oks/NBK 430790/

ŞenAkova,İ.,Karahan,H.,&Yalçin, E. (2023).Therelationshipbetweencaffeine consumptionandpsychologicalsymptoms amonguniversitystudents.Journalof TranslationalMedicalStudies,10(2),65–74. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3452682

Temple,J.L.,Bernard,C.,Lipshultz, S.E., Czachor,J.D.,Westphal,J.A.,&Mestre, M.A.(2017).TheSafetyofIngested Caffeine:AComprehensive Review.*Frontiersinpsychiatry*,*8*,80. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2017.00080

Unsal,S.,&Sanlier,N.(2025,February1). LongitudinalEffectsofLifetimeCaffeine ConsumptiononLevelsofDepression, Anxiety,andStress:AComprehensive

Review.CurrentNutritionReports, 14(1). https://doi.org/10.1007/s13668-025-00616-5

Vuong,Q.V.(2014).Epidemiological evidencelinkingteaconsumptionto humanhealth:Areview.CriticalReviews inFoodScienceandNutrition,54,523–536. https://doi.org/10.1080/10408398.2011.59418 4

Wierzejska,R.(2014).Teaandhealth—A reviewofthecurrentstateofknowledge. PrzeglądEpidemiologiczny,68,595–599.

Yamamoto,T.,Juneja,L.R.,Chu,D.,& Kim,M.(1997).Chemistryandapplicationsofgreentea.CRCPress.

BIOLOGY EDUCATION AND OUT-OF-SCHOOL LEARNING ENVIRONMENTS IN TURKEY FROM THE PAST TO THE PRESENT

TÜRKİYE'DE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BİYOLOJİ EĞİTİMİ VE OKUL DIŞI ÖĞRENME ORTAMLARI

Tahir ATICI Özlem ATICI

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Biyoloji Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara-Türkiye

ORCID: ID/0000-0002-3396-3407

Millî Eğitim Bakanlığı-Öğretmen Ankara-Türkiye

ORCID: ID:/0009-0003-2181-5989

Özet

Biyoloji eğitimi, canlıların yapısı, işleyişi ve çevre ile ilişkilerini anlamayı sağlayan temel bir bilim disiplinidir. Türkiye'de biyoloji eğitimi; Osmanlı dönemindeki sınırlı tabiat bilgisi derslerinden günümüzün çağdaş, STEM ve dijital teknolojilerle desteklenen yapısına kadar önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Özellikle Cumhuriyet dönemiyle birlikte bilimsel eğitim anlayışı yaygınlaşmış, öğretim programları düzenli aralıklarla güncellenmiş ve biyoloji eğitiminin niteliğini artırmaya yönelik çalışmalar hızlanmıştır. Bunun yanında müzeler, botanik bahçeleri, bilim merkezleri, TÜBİTAK projeleri ve çeşitli STK etkinlikleri gibi okul dışı öğrenme ortamları biyoloji öğretimini destekleyen tamamlayıcı alanlar hâline gelmiştir. Bu makalede Türkiye'de biyoloji eğitiminin tarihsel gelişimi, öğretim programları, pedagojik yaklaşımlar, okul dışı öğrenme ortamlarının rolü ve güncel sorunlar kapsamlı biçimde ele alınmakta; geleceğe yönelik çözüm önerileri sunulmaktadır. Türkiye'de biyoloji eğitimi, Osmanlı dönemindeki sınırlı tabiat bilgisi öğretiminden günümüzde STEM, araştırma temelli öğrenme ve dijital pedagojilerle desteklenen modern bir yapıya dönüşmüştür. Bu makale, biyoloji eğitiminin Türkiye'deki tarihsel gelişimini Osmanlı'dan Cumhuriyet'e, 1980 sonrası reformlardan günümüz öğretim programlarına kadar kapsamlı şekilde incelemektedir. Ayrıca müzeler, botanik bahçeleri, bilim merkezleri, milli parklar, TÜBİTAK projeleri ve STK etkinlikleri gibi okul dışı öğrenme ortamlarının biyoloji öğretimine katkıları analiz edilmiştir. Araştırmada biyoloji eğitiminin tarihsel evrimi, pedagojik yaklaşımlar, laboratuvar olanakları, öğretmen eğitimi, dijitalleşme ve bilim okuryazarlığı kavramları çok boyutlu olarak değerlendirilmiş; güncel sorunlar tartışılmış ve çözüm önerileri sunulmuştur. Çalışma, biyoloji eğitiminin toplumsal bilim bilincini artırmadaki rolünü vurgulayarak, Türkiye'de nitelikli ve bütüncül bir biyoloji eğitimi için gereksinimleri ortaya koymaktadır. Biyoloji eğitimi, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bilimsel düşünme, problem çözme, çevre bilinci ve yaşam bilgisi kazandırmada temel derslerden biri olarak kabul edilmektedir. Ancak biyoloji eğitiminin tarihsel gelişimi, programlarda yapılan

düzenlemeler, kullanılan öğretim yöntemleri ve okul dışı öğrenme ortamlarının eğitime entegrasyonu zaman içinde büyük değişim göstermiştir. Bu makalede, Osmanlı döneminden günümüze kadar Türkiye'de biyoloji eğitiminin tarihsel gelişimi incelenmiş; Cumhuriyet döneminde uygulanan öğretim programlarının evrimi, biyoloji öğretiminin pedagojik yaklaşımları, laboratuvar kullanımı, bilimsel okuryazarlık hedefleri ve okul dışı öğrenme ortamlarının (müze, botanik bahçeleri, doğa merkezleri, TÜBİTAK projeleri, bilim merkezleri vb.) eğitimdeki rolü detaylı şekilde ele alınmıştır. Ayrıca günümüzde karşılaşılan sorunlar, uluslararası eğilimler ve öneriler tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Biyoloji Eğitimi, Okul dışı öğrenme Ortamları, MEB, YÖK

Abstract

Biology education is a fundamental scientific discipline that provides an understanding of the structure, functioning, and relationships of living things with the environment. Biology education in Turkey has undergone a significant transformation, from the limited nature science courses of the past to today's contemporary structure supported by STEM and digital technologies. Particularly with the Republican era, the concept of scientific education became widespread, curricula were regularly updated, and efforts to improve the quality of biology education accelerated. Furthermore, out-of-school learning environments such as museums, botanical gardens, science centers, TÜBİTAK projects, and various CSO activities became complementary spaces supporting biology education. The historical development of biology education in Turkey, curricula, pedagogical approaches, the role of out-of-school learning environments, and current problems are comprehensively addressed, and future solutions are proposed. The study evaluates the historical evolution of biology education, pedagogical approaches, laboratory facilities, teacher training, digitalization, and scientific literacy from a multidimensional perspective; current problems are discussed and solutions are proposed. The study highlights the role of biology education in raising public science awareness and identifies the requirements for a quality and holistic biology education in Turkey. Furthermore, the contributions of out-of-school learning environments such as museums, botanical gardens, science centers, national parks, TÜBİTAK projects, and CSO activities to biology education are analyzed. Biology education, in Turkey as well as worldwide, is considered a fundamental course in fostering scientific thinking, problem-solving, environmental awareness, and life skills. However, the historical development of biology education, curriculum modifications, teaching methods, and the integration of out-of-school learning environments into education have undergone significant change over time. This article examines the historical development of biology education in Turkey from the Ottoman period to the present. The evolution of curriculum implemented during the Republican era, pedagogical approaches to biology teaching, laboratory use, scientific literacy goals, and the role of out-of-school learning environments (museums, botanical gardens, nature centers, TÜBİTAK projects, science centers, etc.) in education are discussed in detail. Furthermore, current problems, international trends, and recommendations are discussed.

Keywords: Biology Education, Out-of-school Learning Environments, Ministry of National Education, YÖK

1. GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda o zamanki nüfusun %96'sına yakını okuma yazma bilmeyen, ağırlıklı olarak tarımla uğraşan bir toplum olarak hayatını sürdürmekteydi. Bu süreçte eğitimli insan gücünün varlığının bir toplumu gelişmişlik ve önde olan ülkelerin seviyesine çıkabileceği gerçeğini gören Mustafa Kemal Atatürk bilim ve eğitimi ülkenin en önemli gündemi olarak belirlemiştir. Bu nedenle bir eğitim seferberliği çalışmasıyla kısa sürede

okuma yazma seviyesini arttırılması gerektiğini düşünülmüş ve ülkenin her kesiminde eğitimine önem verilmiş, okullar açılmış ve okuma yazmanın kolaylaştırılması için 1928 de Latin alfabesine geçişi sağlamıştır. Yeni okullar ekonomiyi kalkındıracak biçimde ve güncel uygulamalı eğitim olmalıdır düşüncesiyle o dönemde 21. Yüzyılın eğitimdeki temelleri atılmıştır. Öğretmelerin de bu süreçte çağın geresinde kalmaması için bilimsel bulguları araştırıp öğrenmelerini teşvik edilmiştir. Bu sayede bilimsel verileri de öğrencilere aktarmak daha kolay ve amacına uygun olacaktır.

Biyoloji eğitimi, modern toplumlarda bilim okuryazarlığını destekleyen temel disiplinlerden biridir. Bilimsel süreç becerilerinin geliştirilmesi, çevre duyarlılığı, sağlık bilgisi, biyoteknoloji farkındalığı ve problem çözme becerileri biyoloji eğitiminin temel hedefleri arasında yer alır (Çepni, 2018). Türkiye'de biyoloji eğitimi tarih boyunca toplumsal, teknolojik ve politik gelişmelere bağlı olarak sürekli bir değişim geçirmiştir. Bu çalışma, bu değişimi geçmişten günümüze kronolojik ve analitik bir çerçevede sunmayı ve Türkiye'de biyoloji eğitiminin tarihsel süreçte geçirdiği dönüşümleri analiz etmekte; özellikle okul dışı öğrenme ortamlarının gelişimini ve bu alanın eğitim sistemine etkilerini değerlendirmektedir.

Biyoloji eğitimi, canlıların yapısı, işlevleri, çeşitliliği, evrimi, çevreyle ilişkileri ve sürdürülebilirlik konularını kapsayan geniş bir bilim alanını ifade eder. Her ülkenin eğitim sistemi içinde biyoloji dersinin niteliği, toplumun bilim anlayışını ve bilim okuryazarlığını doğrudan etkilemektedir. Türkiye'de biyoloji eğitimi, tarih boyunca değişen politikalar, bilimsel gelişmeler, sosyal ihtiyaçlar ve eğitim reformlarından etkilenmiştir.

Biyoloji, canlı sistemleri inceleyen temel bir bilim dalı olarak yalnızca bilimsel bilginin aktarılmasını değil; aynı zamanda eleştirel düşünme, veri yorumlama, çevresel farkındalık ve sürdürülebilir yaşam kültürünün geliştirilmesini sağlamaktadır. Türkiye'de biyoloji eğitimi hem toplumsal modernleşme hareketleri hem de bilimsel gelişmeler doğrultusunda sürekli değişim göstermiştir (Çepni, 2018; Aydın, 2019).

1.1 Kuramsal Çerçeve

Günümüzde biyoloji:

- Sağlık okuryazarlığı,
- İklim krizi,
- Biyoteknoloji,
- Genetik mühendisliği,
- Biyoçeşitlilik kaybı

gibi küresel sorunların anlaşılmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Bu nedenle kaliteli biyoloji eğitimi yalnızca bireylerin akademik gelişimine değil, toplumun sürdürülebilirlik bilincine de katkıda bulunmaktadır.

Aynı zamanda bu çalışma, Türkiye'de biyoloji eğitiminin tarihsel gelişimini ele almakla kalmayıp, okul dışı öğrenme ortamlarının öğrenme üzerindeki etkisini kapsamlı biçimde değerlendirmektedir.

2.YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma desenine göre doküman incelemesi ve içerik analizi yöntemlerinden yararlanılmıştır. Doküman incelemesi, "belli bir amaca dönük olarak,

kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsayan" (Karasar, 2003) bir tekniktir. Buna göre araştırmada, araştırma verilerinin analizini ve araştırılması amaçlanan olgu ve olgulara ilişkin bilgi veren yazılı materyallerin incelenmesini kapsayan doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca araştırmada toplanan verilerin analizine ilişkin olarak toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşabilmek amacıyla içerik analizi yaklaşımından da faydalanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Araştırmanın verileri Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan Ortaöğretim Biyoloji Dersi öğretim programlarının (https://yegitek.meb.gov.tr/STEM_Egitimi_Raporu.pdf; MEB, 2016; MEB, 2017; MEB, 2019 a-b-c-d) analizi ile elde edilmiştir.

2. BULGULAR

2.1. Osmanlı Döneminde Biyoloji Eğitimi

Klasik Osmanlı Eğitiminde Doğa Bilimleri

Osmanlı eğitim sistemi 19. yüzyıla kadar medrese temelli olup ağırlıklı olarak dinî ilimlere yönelmiştir. Doğa bilimi, tıp ve coğrafya gibi alanlar yalnızca sınırlı sayıda tıp medresesinde okutulmuş; biyolojiye birebir karşılık gelen disiplinler müfredatta kapsamlı yer bulamamıştır (Altunya, 2010).

Medreselerde eğitim ağırlıklı olarak dinî bilimlere odaklanmış, biyolojiye karşılık gelen canlı bilimi alanı sınırlı düzeyde tıp ve eczacılık medreselerinde yer bulmuştur (Altunya, 2010). Bu dönemde canlılara dair bilgiler genellikle:

- Tıp kitapları,
- Bitki ve hayvan ansiklopedileri,
- İbn-i Sina, İbn-i Baytar

gibi bilim insanlarının eserleri üzerinden aktarılmıştır.

Tanzimat Reformları ve Modern Mektepler

1839 Tanzimat Fermanı ile başlayan modernleşme süreci doğrultusunda:

- Rüştiyeler (ortaokullar),
- İdadiler (liseler),
- Darülfünun (üniversite)

açılmış ve Avrupa bilim anlayışı müfredata girmiştir.

Bu dönemde biyoloji dersleri “Hikmet-i Tabiiyye”, “Fenn-i Hayat”, “Nebatat” gibi adlarla okutulmuştur (Akyüz, 2012). 1839’dan sonra başlayan modernleşme süreciyle birlikte Avrupa bilim geleneği eğitime girmiş, modern mektepler kurulmuş ve biyoloji ilk kez bağımsız dersler hâlinde okutulmaya başlanmıştır.

Önemli yenilikler:

- “Hikmet-i Tabiiyye” dersi → Fizik + biyoloji karışımı içerik
- “Fenn-i Hayat” → Canlı bilimi
- “Zooloji”, “Nebatat” → İlk modern biyoloji dersleri

Avrupalı öğretmenlerin Osmanlı mekteplerinde ders vermesi biyoloji eğitiminin yapısını derinden etkilemiştir (Akyüz, 2012).

Darülfünun’da Biyoloji Eğitimi

1863’te açılan Darülfünun ’da botanik ve zooloji dersleri, yabancı uzmanların da katkısıyla modern biyolojiye temel oluşturmuştur. Ancak laboratuvar eksikliği nedeniyle uygulamalı eğitim sınırlı kalmıştır. Darülfünun ’un 1900 düzenlemesinden sonra botanik ve zooloji dersleri laboratuvar çalışmalarıyla desteklenmeye başlamıştır. Ancak araç-gereç yetersizlikleri uygulamalı eğitimin sınırlı kalmasına neden olmuştur (Gencer, 2005).

2.2. Cumhuriyet Döneminde Biyoloji Eğitiminde Gelişim (1923–1980)

Cumhuriyet’in İlk Yılları ve Bilimsel Eğitim Anlayışı

1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tüm eğitim kurumları tek çatı altında toplanmış; modern, bilimsel ve laik eğitim sisteminin temelleri atılmıştır. Bu dönemde biyoloji eğitimi “Tabiat bilgisi” dersleri genişletilmiş ve ortaöğretime entegre edilerek yapılandırılmıştır (Binbaşıoğlu, 1995). 1924–1935 arasında biyoloji öğretimi Avrupa programlarından etkilenmiş; ders kitaplarının çoğu yabancı kaynaklardan adapte edilmiştir (Binbaşıoğlu, 1995). 1940’ta kurulan Köy Enstitüleri biyoloji eğitimine uygulama temelli bir model sunarak biyoloji öğretiminde devrim niteliğinde yenilikler getirmiştir (Başaran, 2011).

Köy Enstitüleri uygulama temelli yaklaşımı getirmiştir;

- Okul bahçelerinde tarım çalışmaları,
- Toprak ve bitki incelemeleri,
- Hayvancılık uygulamaları,
- Arazi çalışmaları
- Doğa yürüyüşleri,
- Arazide canlı inceleme etkinlikleri

sayesinde öğrencilerin biyolojik kavramları doğrudan deneyimlemesini sağlamıştır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu yönüyle Köy Enstitüleri Türkiye’de okul dışı öğrenme ortamlarının ilk sistematik kullanımını temsil eder.

1960–1980 Programlarında Modern Biyoloji

Bu dönemde: Bu programlarla biyoloji:

- Hücre teorisi,
- Genetik ilkeler,
- Mikroorganizmalar,
- Ekosistem kavramı

gibi modern bilimsel içeriklerle güçlendirilmiş yukarıdaki gibi konular müfredata eklenmiş ve biyoloji öğretimi modern bilimsel temel kazanmıştır. Ancak laboratuvar eksiklikleri devam etmiştir.

1980 Sonrası Biyoloji Eğitimindeki Dönüşümler

1980'ler ve 1990'lar boyunca biyoloji eğitimi daha çok teorik bilginin aktarımı üzerine kurgulanmış, ÖSS sınavları müfredatı şekillendirmiştir (Demirci, 2008). Bilgi Aktarımı Odaklı Yapı yavaş yavaş biyoloji eğitimi sistemine girmeye başlamaktadır. Bu dönem sınav odaklı yaklaşımın etkisiyle bilgi aktarımına dayalıdır. Laboratuvar uygulamaları programda yer alsa da okulların büyük kısmında uygulanamamıştır (Aydoğdu, 2008).

2005 Reformu (Yapılandırmacı Eğitim)

2005 öğretim programı ile:

- Öğrenci merkezli öğrenme
- Araştırma-sorgulama temeli
- Proje ve performans görevleri
- Günlük yaşamla bağlantısı

içerikleri öne çıkmıştır. Bu reform biyoloji eğitimine yenilikçi bir bakış açısı kazandırsa da uygulamalar okuldan okula farklılık göstermiştir. Türkiye'de fen ve biyoloji öğretiminde devrim niteliğindedir.

Programın temel özellikleri

Bu program biyoloji öğretimini ezberden çıkarıp deneyime dayalı hâle getirmeyi amaçlamıştır (Çalık & Ayas, 2009).

2013 ve 2018 Program Güncellemeleri

Bu yıllarda:

- Biyoteknoloji, genetik ve sürdürülebilirlik konuları genişletildi içerikleri düzenlendi,
- Evrim ünitesi daraltıldı → bilim dünyasında tartışma yarattı (Kaya, 2019),
- STEM yaklaşımı yaygınlaştırıldı,
- Çevre eğitimi güçlendirildi.

3.3. Günümüzde Biyoloji Eğitimi (2018–2025)

STEM ve bilimsel süreç becerileri

Biyoloji, teknoloji, matematik ve mühendisliğin kesişimi:

- Biyomedikal tasarım projeleri,
- Ekolojik sorun çözme senaryoları,
- DNA modeli tasarımı,
- Çevre ölçüm sensörleri geliştirme
- Problem çözme,
- Deney tasarlama,
- Veri analiz etme

gibi etkinlikler yaygınlaşmıştır (Karabolat ve ark., 2021).

3.4. Dijitalleşme ve Biyolojide Teknoloji Kullanımı

Yeni teknolojiler biyoloji öğretimini dönüştürmektedir:

- 3D sanal anatomi modelleri,
- Artırılmış gerçeklik (AR) ile hücre incelemeleri,
- Sanal (Simülasyon) laboratuvarlar (Labster, Phet),
- Uzaktan mikroskopi görüntüleri,
- Genetik simülasyon yazılımları,
- Çevrim içi mikroskopi görüntüleri,

derslere giderek daha fazla entegre edilmektedir.

3.5. Okuldışı Öğrenme Ortamları

Bilim Merkezleri

Türkiye'de 2010 sonrası hızla yaygınlaşmıştır. Örneğin:

- Konya, Bursa, Ankara, İstanbul ve Kayseri bilim merkezleri öğrencilere biyoloji ve doğa bilimleri alanında uygulamalı deneyler sunmaktadır. Bu merkezlerde:
- DNA izolasyonu deneyleri,
- Mikroskop incelemeleri,
- Biyoteknoloji atölyeleri,
- Canlı çeşitliliği sergileri öğrencilerin bilimsel süreç becerilerini geliştirmektedir.

Doğa Merkezleri ve Milli Parklar

Biyoloji eğitimi için kritik saha ortamlarıdır:

- Flora–fauna incelemeleri,
- Ekosistem gözlemleri,
- Kuş gözlemi,
- Fosil incelemeleri,
- Evrimsel süreç örnekleri,
- Anatomi modelleri,
- Biyolojik koleksiyonlar,
- Arazi çalışmaları,

gerçekleştirilmektedir. Türkiye'de yaklaşık 48 milli park ve yüzlerce tabiat alanı bulunmaktadır. Biyoloji eğitimi açısından en etkili ortamlardandır. Özellikle doğa tarihi müzeleri öğrencilerin soyut kavramları somutlaştırmasını sağlar (Taflı ve Atıcı, 2022; Günver ve Atıcı, 2025). Türkiye'nin 48 milli parkı biyoloji eğitiminde saha çalışması için eşsiz fırsatlar sunmaktadır, Bunlar arasında;

- Kuş gözlem çalışmaları,
- Biyoçeşitlilik envanteri çıkarma,
- Sucul ekosistem incelemeleri,

okuldışı öğrenme ortamlarında önde gelmektedir.

Zooloji ve Botanik Bahçeleri

Atatürk Arboretumu, Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi, Ankara Botanik Bahçesi ve Anadolu'daki büyük arboretumlar:

- Bitki türlerinin tanınması,
- Ekosistem gözlemi,
- Endemik türlerin önemi

gibi kazanımlar sağlar, öğrencilerin tür tanıma, ekoloji ve evrimsel ilişkileri gözlemleme becerilerini destekler.

Müzeler

Doğa tarihi, fosil ve anatomi müzeleri biyoloji eğitimi açısından güçlü görsel materyaller sunar.

TÜBİTAK Projeleri ve Bilim Kampları

- 4004: Doğa Eğitimi
- 4005: Yenilikçi Öğretmen Eğitimi
- 4006: Bilim Fuarları

- Lise Araştırma Projeleri Yarışması

Öğrencilere bilimsel araştırma kültürü kazandırmaktadır (TÜBİTAK, 2022).

STK ve Üniversite Destekli Etkinlikler

TEMA, Doğa Derneği, KuzeyDoğa, Greenpeace gibi kuruluşlar gençlere ekoloji ve çevre bilinci kazandıran saha eğitimleri sunmaktadır.

3.6. Sorunlar ve Zorluklar

Laboratuvar Eksiklikleri

Birçok okulda biyoloji laboratuvarı ya bulunmamakta ya da yeterli materyale sahip değildir. Aşırı müfredat yükü ve sınav odaklı öğretim uygulamaları nedeniyle öğretmenler deney yapmaya yeterli zaman ayıramamaktadır.

Sınav Odaklı Sistem

LGS ve YKS merkezli yaklaşım, deney ve uygulamalar için ayrılan zamanı kısıtlamaktadır.

Evrim Öğretiminin Kapsamı

Evrimin müfredattaki sınırlı yeri, biyolojik süreçlerin bütüncül anlaşılmasını güçleştirmektedir.

Okul Dışı Öğrenme Olanaklarının Eşitsiz Dağılımı

Ulaşım ve maddi koşullar, kırsal bölgelerdeki öğrencilerin bu ortamlara erişimini zorlaştırmaktadır.

Dijital pedagojik yeterlik sorunları

Teknolojik pedegojik alan bilgisi kullanımı öğretmenler tarafından tam olarak anlaşılmamıştır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Türkiye'de biyoloji eğitiminin gelişim sürecini uluslararası standartlarla karşılaştırarak değerlendirmektedir. Türkiye'de son 20 yılda fen eğitimi alanında önemli iyileştirmeler yapılmış olsa da OECD ülkelerinin gerisinde kalınan noktalar vardır:

- Laboratuvar kullanım sıklığı,
- Okul dışı öğrenme etkinlikleri,
- Öğretmen yetiştirme süreçleri,
- Müfredatın bilimsel bütünlüğü (özellikle evrim konusu)

Dijitalleşme, COVID-19 sonrası dönemde biyoloji öğretiminde fırsatlar yaratmış ancak aynı zamanda eşitsizlikler doğurmuştur. Öğretmenlerin dijital materyal üretme ve uygulama becerilerinin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Türkiye'de biyoloji eğitimi tarih boyunca önemli değişimler geçirmiş; Geçmişteki sınırlı ders yapısından modern bilimsel müfredata ulaşmıştır. Cumhuriyet'in erken dönemlerinden itibaren doğa gözlemi, laboratuvar çalışmaları ve uygulamalı eğitim önem

kazanmış; ancak kimi dönemlerde sınav merkezli yaklaşım uygulama becerilerinin gölgede kalmasına yol açmıştır.

Günümüzde biyoloji eğitimi, bilimsel okuryazarlığın artırılması, biyoteknoloji ve çevre sorunlarının anlaşılması, sürdürülebilirlik bilincinin geliştirilmesi açısından kritik bir konuma sahiptir. Okul dışı öğrenme ortamlarının yaygınlaştırılması, biyoloji öğretiminin niteliğini artırmak için önemli fırsatlar sunmaktadır. Türkiye'nin eğitim politikalarında bu alanları güçlendirmesi, geleceğin bilim insanlarını yetiştirmede belirleyici olacaktır.

Türkiye'de biyoloji eğitimi, günümüzde dijital ve uygulamalı öğrenme süreçlerinin öne çıktığı modern bir yapıya dönüşmüştür. Biyoloji öğretiminin niteliğini artırmada okul dışı öğrenme ortamları kritik bir role sahiptir. Güncel müfredat bilimsel okuryazarlığı geliştirmeyi hedeflese de laboratuvar eksiklikleri, sınav odaklı sistem ve bazı bilimsel konulardaki sınırlamalar biyoloji eğitimini olumsuz etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Güçlü bir biyoloji eğitimi, toplumun bilim kültürü ve çevre bilinci açısından hayati önem taşımaktadır.

Türkiye'de biyoloji eğitiminin tarihsel gelişimi, toplumsal modernleşmenin bir aynası niteliğindedir. Özellikle Cumhuriyet döneminde bilimsel eğitime verilen önem artmıştır. Okul dışı öğrenme ortamlarının biyoloji eğitimini destekleme potansiyeli çok yüksektir. Bilim merkezlerinin artırılması, milli park ve müzelerin eğitimle bütünleştirilmesi, TÜBİTAK projelerinin yaygınlaştırılması gelecekte biyoloji eğitiminin niteliğini yükseltecektir.

Çözüm Önerileri

Laboratuvar Altyapısının Güçlendirilmesi

- Her okulda temel biyoloji deney setleri sağlanmalı,
- Mobil laboratuvar araçları kırsal bölgelere yönlendirilmelidir.

Öğretmen Eğitiminin Modernize Edilmesi

- DNA analiz teknikleri, biyoteknoloji, mikrobiyoloji, ekolojik analiz yöntemleri gibi alanlarda hizmet içi eğitimler artırılmalıdır.

Bilimsel Temelli Müfredat

- Evrim, ekosistem, biyoteknoloji, genetik gibi temel konular uluslararası standartlara göre güncellenmelidir.

Okul Dışı Öğrenme Ortamlarına erişim

- MEB–belediye iş birliği ile ücretsiz eğitim gezileri yaygınlaştırılmalı,
- Milli parklar ve botanik bahçeleri ile protokoller yapılmalıdır.
- Kırsal bölgelerde mobil bilim tırları veya botanik tırları.

Biyoloji Laboratuvarlarının Güçlendirilmesi

- Her okulda minimum deney setlerinin bulunması,
- Dijital ve sanal laboratuvarların yaygınlaştırılması.

Öğretmen Eğitiminin İyileştirilmesi

- Hizmet içi eğitimlerin artırılması,
- Biyoteknoloji, genetik ve ekoloji alanlarında güncel kurslar.

STEM ve araştırma temelli öğrenmenin yaygınlaştırılması

- Proje odaklı biyoloji süreçleri,
- TÜBİTAK desteklerinin genişletilmesi.

5.KAYNAKLAR

Akyüz, Y. (2012). *Türk eğitim tarihi*. Pegem Akademi.

Altunya, N. (2010). Osmanlı'da modern bilimlerin eğitime girişi. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 10(38), 55–72.

Binbaşıoğlu, C. (1995). *Türkiye'de eğitim bilimleri*. MEB Yayınları.

Çepni, S. (2018). *Fen ve teknoloji öğretimi*. Pegem Akademi.

Demirci, N. (2008). Türkiye'de biyoloji öğretiminin sorunları. *Fen Eğitimi Dergisi*, 5(2), 35–49.

Günver, T., & Atıcı, T. (2025). High school students' opinions on real and virtual field trips after forest fire were formed with 360o videos on environment and ecology. *Biological Diversity and Conservation,* 18(3), 364-371. https://doi.org/10.46309/biodicon.2025.1621315

Karabolat, B., Atıcı, T. & Taflı, T. (2021). Biyoloji Dersi Öğretim Programında ve Ders Kitaplarında Yer Alan Kazanımların ve Etkinliklerin STEM Yaklaşımına Göre İncelenmesi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* e-ISSN:2146-5983, (58) 645-670.

Karasar, N. (2003). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Nobel Yayınları.

Köksal, H., & Çalık, M. (2020). Dijital öğrenme araçlarının fen eğitimindeki rolü. *Eğitim Teknolojileri Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 20–34.

MEB, (2016). STEM Eğitimi Raporu: https://yegitek.meb.gov.tr/STEM_Egitimi_Raporu.pdf sayfasından erişilmiştir.

MEB, (2017). Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Ortaöğretim Biyoloji Öğretim Programı, Ankara.

MEB, (2019a). Ortaöğretim Biyoloji 9 Ders Kitabı. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

MEB, (2019b). Ortaöğretim Biyoloji 10 Ders Kitabı. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

MEB, (2019c). Ortaöğretim Biyoloji 11 Ders Kitabı. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

MEB, (2019d). Ortaöğretim Biyoloji 12 Ders Kitabı. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Miles, M. B. & Huberman, M. A. (2016). Nitel veri analizi. (S. Akbaba ve A. A. Ersoy, Çev.). Ankara: Pegem Akademik Yayıncılık.

Taflı, T. & Atıcı, T. (2022). Prospective biology teachers' opinions about outdoor learning activities within the scope of nature and environmental education, *E-International Journal of Educational Research,* 13(2), 108-125. DOI: https://doi.org/10.19160/e-ijer.933160

TÜBİTAK. (2022). *Bilim ve toplum projeleri yıllık raporu*. TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (6.Baskı). Ankara: Seçkin.

INSTAGRAM AS A DİGİTAL MEDİUM İN POLİTİCAL COMMUNİCATİON: THE CASE OF THE 19 OCTOBER 2025 TRNC PRESİDENTİAL ELECTİON

SİYASAL İLETİŞİMDE DİJİTAL MECRA OLARAK INSTAGRAM: 19 EKİM 2025 KKTC CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ ÖRNEĞİ

DR. EMEL YILMAZ

DR, KIBRIS AMERİKAN ÜNİVERSİTESİ, GÜZEL SANATLAR FAKÜLTESİ, MEDYA VE İLETİŞİM ÇALIŞMALARI,
ORCID: 0009-0000-8220-1321

Özet

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde 19 Ekim 2025 tarihinde gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimlerinde sosyal medya, özellikle de Instagram, siyasal iletişim stratejilerinin önemli bir aracı haline gelmiştir. Bu çalışma, seçim sürecinde sol partiyi temsil eden Cumhuriyetçi Türk Partisi lideri Tufan Erhürman ile sağ partiyi temsil eden Ulusal Birlik Partisi lideri Ersin Tatar'ın Instagram paylaşımlarını incelemektedir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmış; her iki adayın kampanya dönemi boyunca resmi Instagram hesaplarında paylaştıkları içerikler sistematik biçimde değerlendirilmiştir.

Analiz kapsamında gönderiler; tematik yapı, söylem çerçevesi, görsel kullanım stratejileri, liderlik ve imaj inşası, duygusal ton ve etkileşim düzeyi gibi kategoriler üzerinden kodlanmıştır. Bulgular, her iki adayın da Instagram'ı seçmenle doğrudan iletişim kurmak, gündem oluşturmak ve politik söylemlerini görsel ağırlıklı bir iletişim diliyle pekiştirmek amacıyla kullandığını göstermektedir. Erhürman'ın paylaşımlarında toplum merkezli mesajlar ve çözüm odaklı söylemler öne çıkarken; Tatar'ın içeriklerinde ulusal kimlik vurgusu, güçlü liderlik imajı ve siyasi kararlılığın ön plana çıkarıldığı görülmüştür. Sonuç olarak bu çalışma, 19 Ekim 2025 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Instagram'ın adayların siyasal iletişim stratejilerini şekillendiren etkili bir mecra haline geldiğini ve görsel ile metinsel içeriklerin seçmen algısı üzerinde belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal iletişim, Instagram, içerik analizi, KKTC seçimleri, dijital kampanya, Tufan Erhürman, Ersin Tatar.

Abstract

In the presidential elections held on 19 October 2025 in the Turkish Republic of Northern Cyprus, social media particularly Instagram became an important tool in political communication strategies. This study examines the Instagram posts shared during the campaign period by Tufan Erhürman, leader of the left-wing Republican Turkish Party, and Ersin Tatar, leader of the right-wing National Unity Party. Using qualitative research methods, specifically content analysis, the study systematically evaluates the posts shared on the candidates' official Instagram accounts throughout the campaign. The analysis categorized the posts according to thematic structure, framing, visual communication strategies, leadership and image construction, emotional tone, and engagement levels. The findings indicate that both candidates used Instagram to communicate directly with voters, shape the campaign agenda, and reinforce their political messages through visually oriented content. While Erhürman's posts featured community-focused messages and solution-oriented discourse, Tatar's content emphasized national identity, strong leadership imagery, and political decisiveness. Overall, the study demonstrates that Instagram served as an influential platform shaping candidates' political communication strategies during the 19 October 2025 presidential election and that visual and textual content played a significant role in shaping voter perceptions.

Keywords: Political communication, Instagram, content analysis, TRNC elections, digital campaign, Tufan Erhürman, Ersin Tatar.

MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÖĞRENCİLERİN KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİNE YÖNELİK YETERLİLİKLERİNİN İNCELENMESİ

NECLA CANLI YİĞİT, TUNAY BİLGİN

Y.L.ÖĞRENCİSİ,VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ, EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ, MATEMATİK EĞİTİMİ BİLİM DALI,VAN/TÜRKİYE

ORCİD ID: 0009-0008-9333-7898

PROF.DR. VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ, EĞİTİM FAKÜLTESİ, MATEMATİK VE FEN BİLİMLERİ EĞİTİMİ BÖLÜMÜ, VAN/TÜRKİYE,
ORCİD ID: 0000-0002-5396

Özet

Bu araştırmada, Matematik Öğretmenlerinin Özel Gereksinimli Öğrencilerin Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Yeterliliklerinin İncelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma örneklemini Van İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı özel/resmi okullarda öğretmenlik yapan Matematik öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırma verilerinin belirlenmesi araştırmacı tarafından geliştirilen ‘‘Kişisel Bilgi Formu ve kaynaştırma eğitiminde öğretmen yeterliliklerini belirlemek amacı ile Sharma, Loreman ve Forlin (2011) tarafından geliştirilen ve Bayar (2015) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılan Kaynaştırma Uygulamalarında Öğretmen Yeterliği Ölçeği (KUÖYÖ) uygulanmıştır. Araştırma çalışma grubunu Van İl ve İlçe Milli Eğitim Müdürlüklerine bağlı devlet/özel okullarında öğretmenlik görevlerine devam eden, bu araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden matematik öğretmenleri oluşturmaktadır. Bu genel amaç doğrultusunda; Matematik Öğretmenlerinin Özel Gereksinimli Öğrencilerin Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Yeterlilikleri ile *cinsiyetleri, yaşları, medeni durumları, eğitim durumları, öğretmenlik yaptığı yıllar, kaynaştırma tecrübesinin olup olmaması* ve *kaynaştırma ile ilgili eğitim alıp almaları* arasında anlamlı düzeyde bir farklılık var mıdır? gibi alt amaçlar araştırma kapsamında ele alınmıştır. Araştırmada anket yolu ile sağlanan veriler SPSS programı ile analiz edilmiş olup, araştırma bulguları tablolar halinde verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Matematik Öğretmenleri, Özel gereksinim, Kaynaştırma Eğitimi, Yeterlilik

*Bu çalışma Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Araştırma Fonu tarafından desteklenmektedir (FYL-2025-12377).

GÜZELLİĞİN HABER SÖYLEMİNDE YENİDEN ÜRETİMİ: İDEOLOJİ ODAKLI GÖSTERGEBİLİMSEL YAKLAŞIM

ÖMER SELİM AK

KIBRIS AMERİKAN ÜNİVERSİTESİ, GÜZEL SANATLAR FAKÜLTESİ, GÖRSEL İLETİŞİM TASARIMI BÖLÜMÜ

Özet

Bu çalışma, Seda Sayan ve Ceylan'a ilişkin botoks ve estetik temalı haberlerin medya söylemindeki sunum biçimlerini karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Araştırmada sağ eğilimli medya örneği olarak BRS Haber, sol eğilimli söylem temsilcisi olarak ise Turk UniForum Haber değerlendirilmiştir. İnceleme 2024–2025 dönemine ait haber metinlerinde başlık dili, fotoğraf seçimi, içerik tonlaması ve kadın imgesi üzerine kurulu göstergeler üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Elde edilen bulgular, BRS Haber'in estetik müdahaleleri daha ılımlı ve normalleştirici bir dille ele aldığını göstermektedir. Haberde botoks çoğunlukla yenilenme, bakımlı görünme ve kadınlığın zarafetini koruma şeklinde anlamlandırılmakta; Seda Sayan ve Ceylan modernleşen, kendine bakan, görünümüne özen gösteren figürler olarak sunulmaktadır. Bu yaklaşımda kadın bedeni toplumsal beklentilerle uyumlu, düzenli ve kontrollü bir estetik alanı içinde temsil edilir.

Turk UniForum Haber'de ise söylem belirgin şekilde eleştirel ve sorgulayıcıdır. Estetik dönüşüm; görünür olma baskısı, bedenin medyatik denetime açılması ve güzellik normlarının yeniden üretilmesi üzerinden tartışılmaktadır. Haberde botoks ve müdahaleler bir tercih değil, kadınlara yönelen kültürel zorunlulukların sonucu olarak çerçevelenmekte; Seda Sayan ve Ceylan bireysel ifade alanı ile toplumsal güzellik baskısı arasındaki gerilimin temsilcisi haline getirilmektedir.

Sonuç olarak iki medya yaklaşımı, aynı iki figürü farklı ideolojik konumlarla yeniden inşa etmektedir. BRS Haber güzelliği olumlu, düzenli ve uyumlu bir kadınlık göstergesi olarak işlerken; Turk UniForum Haber estetiği normlayıcı ve baskı üreten bir kültürel mekanizma olarak yorumlamaktadır. Böylece botoks haberciliği yalnızca görünüm aktarımı değil, aynı zamanda kadın kimliği üzerine ideolojik bir yeniden üretim alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: kadın temsili, botoks haberciliği, medya söylemi, sağ ve sol basın, göstergebilim, Seda Sayan, Ceylan.

Abstract

This study comparatively examines how aesthetic and botox-related news regarding Seda Sayan and Ceylan are represented within different ideological media discourses. As a right-leaning media sample, BRS Haber was selected, while Turk UniForum Haber was used as a left-leaning reference point. The analysis focuses on headlines, photographic framing, textual tone, and indicators of femininity in news articles published between 2024 and 2025.

Findings indicate that BRS Haber presents aesthetic procedures through a more approving, normalized, and soft narrative tone. Botox is commonly associated with renewal, self-care, and youthfulness, positioning Seda Sayan and Ceylan as modern female figures who maintain an appearance aligned with social expectations. In this representation, the female body is framed within a controlled, orderly, and normative beauty understanding.

In contrast, Turk UniForum Haber employs a critical and questioning discourse. Aesthetic transformations are interpreted as reflections of body pressure, beauty norms, and the obligation to remain visible in the media sphere. Botox is presented not merely as a choice but as a cultural expectation imposed on women. Thus, Seda Sayan and Ceylan become symbolic embodiments of the tension between individual expression and societal aesthetic demands. In conclusion, the two ideological media structures reconstruct the same figures through divergent semiotic networks: BRS Haber produces a supportive and affirmative aesthetic narrative, whereas Turk UniForum Haber foregrounds critique and norm-resistance. Therefore, aesthetic journalism appears not only as a representation of physical appearance but also as an ideologically framed field of meaning production.

Keywords: beauty representation, semiotic analysis, aesthetic news, right-leaning media, left-leaning media, Seda Sayan, Ceylan.

TELEVIZYON REKLAMLARINDA DUYGUSAL TETIKLEME VE TÜKETICI DAVRANIŞI: ETI BROWNI INTENSE ÖRNEĞI

TUĞBA ERTE

KIBRIS AMERIKAN ÜNIVERSITESI, GÜZEL SANATLAR FAKÜLTESI, GÖRSEL İLETIŞIM TASARIMI BÖLÜMÜ

Özet

Bu çalışma, televizyon reklamlarında kullanılan duygusal bağ kurma stratejilerinin tüketici davranışlarını nasıl yönlendirdiğini Eti Browni Intense reklamı örneği üzerinden incelemektedir. Show TV'nin prime-time kuşağında yayımlanan reklam, izleyicinin gün sonunda yorgun, zihinsel olarak tükenmiş ve rahatlama arayışında olduğu bir zamanda devreye girerek tatlı isteği, kendini ödüllendirme ve keyif beklentisi gibi duygusal mekanizmaları harekete geçirmektedir. Reklamda kullanılan yavaş çekim geçişler, çikolatanın akışını vurgulayan yakın planlar, parlak doku detayları, yumuşak ışık kullanımı ve oyuncunun bedensel ifadeleri; çikolatanın yalnızca bir tat değil, duyusal bir kaçış ve iç huzur sağlayan kişisel bir ritüel olarak algılanmasına katkı sağlamaktadır. Bandura'nın Sosyal Öğrenme Kuramı ve Hall'un Kodlama/Kodaçımı Modeli temeline oturan analiz sürecinde, izleyicinin reklamdaki duygusal uyarımları benimsediği, kendini özdeşleştirmeye açık olduğu ve ürünle pozitif duygular arasında bağ kurduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bulgular, reklamdaki görsel ve işitsel kodların tüketici zihninde haz, mutluluk ve rahatlama hissi üreterek satın alma davranışını tetiklediğini göstermektedir.

Çalışmanın geniş açıdan ortaya koyduğu yorum, reklamın tüketiciye yalnızca ürün sunmadığı; aynı zamanda bir duygu durumu, bir ruh hâli ve sembolik bir rahatlama biçimi pazarladığı yönündedir. Eti Browni Intense reklamı, çikolatayı sıradan bir yiyecek olmaktan çıkarıp, günün sonunda kendine dönme, durulma, nefes alma ve kısa süreli kaçış anlarının temsiline dönüştürmektedir. Reklam; izleyice "kendini ödüllendir, bu an senin" mesajı verirken, tüketimi haz üzerinden meşrulaştırmakta ve çikolatayı psikolojik bir tatmin kaynağına çevirmektedir. Böylece ürün, fiziksel bir gıda olmaktan çıkarak duygusal bir deneyime dönüşür. İzleyici tat alma arzusuyla değil, kendini iyi hissetme arayışıyla tüketime yöneltilir.

Sonuç olarak çalışma, Eti Browni Intense reklamının duygusal manipülasyonu güçlü bir araç olarak kullandığını ve tüketim davranışlarını içsel ihtiyaç, haz beklentisi ve ödüllendirme motivasyonu temelinde yönlendirdiğini ortaya koymaktadır. Reklam stratejisi, tüketimi yalnızca rasyonel bir seçim değil; *duygularla tetiklenen bir psikolojik eylem* haline getirmektedir. Bu durum modern medya ve reklâm endüstrisinin, duyguyu satışa dönüştürme gücünü açık biçimde göstermekte; tüketicinin davranışlarının görüntü, ritim, müzik ve anlatı kodlarıyla nasıl yönlendirilebildiğini görünür kılmaktadır.

Anahtar Kelimler: Televizyon reklamcılığı, duygusal manipülasyon, tüketici davranışı, semiyotik analiz, Kodlama/Kodaçımı modeli, Eti Browni Intense.

Abstract

This study examines how emotional bonding strategies used in television advertising influence consumer behavior, using the Eti Browni Intense commercial as a central case. The advertisement, broadcast during Show TV's prime-time slot, activates emotional mechanisms such as craving, self-reward, and the expectation of pleasure by reaching viewers at a moment when they are mentally exhausted, physically tired, and in need of relaxation. Slow-motion transitions, close-up shots highlighting the texture and flow of chocolate, soft lighting, and expressive gestures of the actor collectively position chocolate not merely as a flavor, but as a sensory escape and a personal ritual associated with inner calm. Grounded in Bandura's Social Learning Theory and Hall's Encoding/Decoding Model, the analysis reveals that viewers internalize the emotional triggers within the advertisement, develop identification with the narrative, and associate the product with positive emotional outcomes. The findings indicate that visual and auditory codes within the commercial stimulate feelings of pleasure, comfort, and emotional relief, thereby encouraging purchasing behavior.

From a broader perspective, the study suggests that the advertisement does not simply market a product; it markets a feeling, a mood, and a symbolic moment of psychological release. Eti Browni Intense is transformed from an ordinary edible item into a representation of unwinding, breathing, returning to the self, and escaping momentarily after a long day. While the narrative invites viewers to "reward themselves," consumption is legitimized through pleasure, turning the chocolate into a psychological source of satisfaction. Thus, the product transitions from physical sustenance to an emotional experience. The viewer is guided toward consumption not just by taste, but by the desire for emotional comfort and self-soothing.

In conclusion, this study demonstrates that the Eti Browni Intense advertisement employs emotional manipulation as a powerful persuasive strategy, shaping consumption through internal need, reward-seeking impulses, and pleasure-driven motivation. Advertising in this context is framed not as a rational decision, but as a psychological act stimulated by emotion. This reveals how contemporary media and the advertising industry convert emotion into a commodity, making visible the ways consumer behavior can be influenced through imagery, rhythm, sound, and narrative codes.

Keywords: Television advertising, emotional manipulation, consumer behavior, semiotic analysis, Encoding/Decoding model, Eti Browni Intense.

FOUNDATION STORIES AS A VALUE-CREATING NARRATIVE IN CORPORATE COMMUNICATIONS: THE CASE OF TÜRKİYE İŞBANK

KURUMSAL İLETİŞİMDE DEĞER YARATAN BİR ANLATI OLARAK KURULUŞ HİKAYELERİ: TÜRKİYE İŞ BANKASI ÖRNEĞİ

BURCU ÖKSÜZ KAYA, YASEMİN ALEV ERDEM AKTAŞ

[1] PROF. DR., İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ, MEDYA VE İLETİŞİM BÖLÜMÜ, 0000-0003-4195-9261

[2] DOKTORA ÖĞRENCİSİ, İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ, SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, MEDYA VE İLETİŞİM ANABİLİM DALI, MEDYA VE İLETİŞİM ÇALIŞMALARI DOKTORA PROGRAMI, 0009-0007-8073-9807

Özet

Kurumların paydaşlarla güçlü ilişkiler kurmasının önemi gün geçtikçe artmakta ve kurumlar ile paydaşları arasında ekonomik kaygıların ötesinde bir bağ kurmanın değeri bugün daha fazla kabul görmektedir. Bu anlamda kurumların, paydaşlarla duygusal bir bağ kurmaya yönelik arayışlarının arttığını ve kurumların kendilerine özgü çözümler geliştirmeye yönelik adımlar attıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Kurumların yararlandıkları yaratıcı yollardan biri de kurumsal hikayelerdir. Kurumsal hikayeler kurumların biricik olmalarını anlatan ve diğerlerinin taklit edemeyeceği değeri yaratan güçlü anlatılardır. Kurumlara dair hikayeler, kurumu sadece bir bina veya bir ürün olarak görmenin ötesinde içinde yaşayanlarla, kurucularla, ritüellerle bir arada anlam kazanan çok daha büyük ve anlamlı bir resme işaret etmektedir. Sektörden bağımsız olarak kurumsal hikayeler; kurumların kendilerini paydaşlara anlatabilmesi, kabul görmesi, yer edinmesi ve en nihayetinde güçlü bağlar kurabilmesi açısından önemli bir görevi yerine getirmektedir.

Kurumsal hikayelerin önemli bir parçası olan kuruluş hikayeleri, kurumların değer yaratan anlatılarından biri olarak dikkat çekmektedir. Kurumların nasıl var olduklarının, kurucularının kim olduğunun, zaman içindeki kurumsal yolculuğunda nasıl değiştiklerinin anlatılması paydaşlarıyla daha iyi ilişki kurabilmelerinin anahtarı olmaktadır. Çalışmanın amacı, kurumsal iletişim açısından kuruluş hikayelerinin yarattığı değerin ortaya konulmasıdır. Bu doğrultuda çalışma kapsamında Türkiye İş Bankası müşterisi olan 10 kişi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde katılımcılara Türkiye İş Bankası'na yönelik düşünceleri, kurumun tarihine yönelik algıları ve kuruluş hikayesine yönelik farkındalıklarına ilişkin sorular yöneltilmiştir. Çalışmanın, kurumun

hikayesinin müşteriler nezdindeki yansımalarını görebilmek açısından katkı sağladığı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Kurumsal hikayeler, kuruluş hikayeleri, kurumsal iletişim

Abstract

The importance of corporations' building strong relationships with stakeholders is increasing day by day, and the value of establishing a connection between corporations and their stakeholders that transcends economic considerations is increasingly recognized. In this sense, it would not be wrong to say that corporations are increasingly seeking to establish an emotional connection with their stakeholders, and that they are taking steps to develop unique solutions. One of the creative ways corporations utilize is corporate stories. Corporate stories are powerful narratives that convey the uniqueness of corporations and create value that others cannot replicate. Corporate stories point to a much larger and more meaningful picture that goes beyond sensing a corporation as merely a building or a product, gaining meaning through its inhabitants, founders, and rituals. Regardless of sector, corporate stories play a crucial role in helping corporations express themselves to stakeholders, gain acceptance, establish a place for themselves, and ultimately, build strong bonds.
Foundation stories, a key component of corporate narratives, stand out as one of the value-creating narratives of corporations. Explaining how corporates came into being, who their founders are, and how they have evolved over time throughout their corporate journey is key to better engaging with their stakeholders. The study aims to reveal the value created by founding stories in terms of corporate communication. In this context, interviews were conducted with 10 customers of Türkiye İşbank. Participants were asked questions regarding their thoughts on Türkiye İşbank, their perceptions of the bank's history, and their awareness of its founding story. The study is believed to contribute to understanding how the institution's story impacts customers.

Keywords: Corporate stories, foundation stories, corporate communication

1. GİRİŞ

Hikâyeler, insanların birbirleriyle iletişim kurmak amacıyla kullandıkları yaygın bir yoldur. Ebeveynler çocuklarına hikâyeler anlatmakta, öğretmenler öğrencilerine hikâyeler ile ilham vermekte, müzisyenler hikâyeler aracılığıyla insanları etkilemektedir (Priya ve Sathish, 2024). Dünyanın her yerinde insanlar ahlaki zorunlulukları, tarihi ve nesilden nesile aktarılması gereken olayları öğretmek için hikâyelerden yararlanmaktadırlar. Tarihsel süreç içinde insanlar birbirlerine nereden geldikleri, nerede yaşadıkları ve nereye seyahat ettikleri hakkında hikâyeler anlatmışlardır (Karacaoğlu, 2024, s. 219). En eski iletişim biçimlerinden biri olan hikâye anlatımı, uzun zamandır bilgiyi sentezleyerek ve pekiştirerek insanları ikna etmenin etkili bir yolu olarak görülmektedir (Kim vd., 2020, s. 681). Hikâye ile anlatmak sözcüklerinin birleştirilmesi, başkalarını kendi bakış açınıza ikna etmek için etkileyici ve anlaşılması kolay bir anlatımla sonuçlanmaktadır (Susanta, 2025, s. 232).

Hikâye anlatıcılığı, "bilgi, deneyim veya geleneğin daha anlaşılır, anlamlı ve akılda kalıcı bir anlatı biçiminde paylaşılması" olarak tanımlanabilmektedir (Kim vd., 2020, s. 681). Bu anlamda hikâye anlatıcılığı, retorik ilkeleri kullanarak hikâyeler aracılığıyla bir mesajı anlatma veya iletme olarak tanımlanabilecek bir tekniktir (Crocchi, 2019, s. 443). Hikâyelerin güçlü olması ve anlatımı, anlamlandırma sürecinin anahtarı olmasından ötürü büyük öneme sahiptir (Sandham, 2024, s. 70). İnsanlık tarihinde kayıtlı anlatılardan önce dahi hikâye anlatma sanatı her zaman var olsa da son zamanlarda anlatıların nasıl keşfedildiği, hikâyelerin nasıl anlatıldığı ve mesajların nasıl iletildiği konusunda önemli değişimler yaşanmıştır. Kullanıcıların hikâyeye aktif olarak katılmasını ve hikayelerin nasıl sonuçlanacağını etkilemesini sağlayan büyüleyici ve ilgi çekici deneyimler sunulmaktadır (Nahi ve Develi, 2023, s. 241).

Kurumsal hikâye anlatıcılığı kamu kurumlarının ve şirketlerin; markaları, kimlikleri ve gelişimleri ile ilgili tutarlılık ve ilerleme yaratmak için hikâyelerin ve hikâye anlatımının stratejik kullanımını ifade etmektedir (Norlyk vd., 2013). Hikâye anlatıcılığı; kurumlar ve ürünleri hakkında hikâyelerin oluşturulmasını, yayılmasını ve paydaşlara iletilen mesajlara entegre edilmesini kapsamaktadır. Hikâyeler, kurumların müşterilerle ilişkilendirilebilir bilgi ve birikimleri kolayca anlaşılır şekilde paylaşmalarına olanak sağlar (Kemp vd., 2020). Hikâyeler, iletişim stratejilerinin daha büyük resmindeki birimler veya yapı taşlarıdır (Rahman, 2025). Hikâye anlatıcılığı, tüketicilerin markayla özdeşleşmesini teşvik etmekte, duygusal değeri deneyimlemelerini sağlamakta ve etkileşim davranışlarını desteklemektedir (Júnior vd., 2023). Kurumların ürünleri, hizmetleri ve inançları hakkında etkileyici hikâyeler anlatarak müşterilerle duygusal bağ kurmalarına yardımcı olmaktadır (Juwita vd., 2025). Şöyle ki hikâye anlatıcılığı yalnızca ürünle ilgili bilgilerin yayılmasıyla ilgili değil, aynı zamanda tüketicilerin duyguları, değerleri ve beklentileriyle örtüşen, sürükleyici ve ilişkilendirilebilir anlatılar oluşturmakla ilgilidir (Mandung, 2025, s. 66).

Hikâye anlatımı, marka oluşturma uygulamalarında benimsenen bir strateji olarak verimliliğin artırılmasına katkıda bulunmaktadır (Priya ve Sathish, 2024). Hikâye anlatıcılığının özü, sadece ürün özelliklerini vurgulamanın ötesine geçen bir anlatı örmektir. Aynı zamanda tüketicilerle kişisel ve duygusal düzeyde etkileşim kurmak ve

kendilerini markanın hikâyesi içinde görmelerini sağlamaktır (Mandung, 2025, s. 68). Hikâyeler; insanlarla etkileşim kurulmasına, kararlarının etkilenmesine ve satın almanın teşvik

edilmesine yardımcı olmaktadır (Costa ve Pereira, 2022). Hikâye anlatımı, imajı ve mesajı güçlendirerek müşteri algısını değiştirebilmektedir. Kurumların sürdürülebilirliği, yenilikçiliği ve toplum katılımı hakkındaki hikâyeler, kamuoyundaki imajı etkileyebilmektedir (Juwita vd., 2025). Kurumsal hikâye anlatımı yoluyla kurumlarda bağlılık oluşturma ve itibar arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır (Gill, 2011). Dolayısıyla kurumların hikâye anlatımı, marka sadakati ve değeri oluşturan stratejik bir varlıktır (Juwita vd., 2025). İyi kurgulanmış olan duyguları harekete geçiren anlatılar sayesinde duygusal bağlar kurulur ve kalıcı ittifaklar desteklenmektedir (Karacaoğlu, 2024, s. 219). Tüketicilerle bağ kurmak, kurumların bağlarını güçlendirmesine ve uzun süreli ilişkiler kurmasına yardımcı olabilmektedir (Kemp vd., 2020). Tüketiciler kendi değerleri ile marka değerleri arasındaki benzerlikleri belirler ve kendilerini tanımlamanın bir yolu olarak markanın ürünlerini kullanmaktadırlar (Priya ve Sathish, 2024).

2. YÖNTEM

Araştırmada kurumların kuruluş hikayelerinin müşterilerle kurdukları ilişki üzerindeki etkilerinin tespit edilmesi ve kurumlar ile müşteriler arasındaki ilişkilerin sürekliliğinde kurumsal hikayelerin nasıl bir rol üstlendiğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmada kuruluş hikayesi 101 yıl önceye dayanan ve farklı kurumsal iletişim çalışmalarında kuruluş hikayesini paydaşları ile paylaşan Türkiye İş Bankası'nın müşterilerine yönelik bir araştırma yapılmıştır. Araştırmada aşağıda yer alan araştırma sorularına cevap aranmıştır:

- Türkiye İş Bankası, kuruluş hikayesi üzerinden müşterileri ve potansiyel müşterileri ile nasıl bir bağ kuruyor?
- Türkiye İş Bankası'nın kurumsal hikayesi müşterilerle ilişkilerinde hangi boyutlarda faydalar sağlıyor?

Çalışmada veri toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Örneklemin belirlenmesine nitel araştırmada sıklıkla kullanılan amaçlı örnekleme tekniklerinden biri olan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. İzmir ilinde yaşayan, Türkiye İş Bankası müşterisi olan ya da bir dönem müşterisi olup artık bu banka ile çalışmayı tercih etmeyen katılımcılara görüşme talepleri iletilmiştir. Araştırmaya katılmayı kabul eden on katılımcı da hali hazırda Türkiye İş Bankası müşterisidir. Görüşmeler 2025 yılının Aralık ayı içerisinde gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara İş Bankası hakkında genel görüşleri, İş Bankası'nın kurumsal hikayelerine ilişkin farkındalıkları ve İş Bankası'nın kurumsal hikayelerinin kendilerinde yarattığı etkiler üzerine sorular yöneltilmiştir. Görüşmelerin tümü katılımcıların izniyle kaydedilmiş ve ardından deşifre edilmiştir. Katılımcı bilgilerini içeren tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. Türkiye İş Bankası Kuruluş Hikayesi Görüşme Detayları

Katılımcı No	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Gelir / Aylık
1. E.T.	Kadın	46	Lisans	80.000 TL
2. E.E.	Kadın	72	Lisans	36.000 TL
3. F.D.	Erkek	46	Lisans	80.000 TL
4. A.K.	Erkek	70	Yüksek Okul	15.000 TL
5. Z.H.	Kadın	43	Ön Lisans	47.000 TL
6. Y.Y.	Kadın	53	Lisans	40.000 TL
7. Y.Y(2)	Kadın	52	Lisans	80.000 TL
8. K.R.	Erkek	49	Lisans	500.000 TL
9. B.D.	Kadın	31	Lisans	90.000 TL
10. E.A.	Erkek	55	Meslek Lisesi	100.000 TL

3. BULGULAR

- **Türkiye İş Bankası'nın Kuruluşu Konusundaki Farkındalık**

Katılımcıların tamamının bankanın kuruluşuyla ilgili farklı düzeylerde de olsa bilgi sahibi olduğu görülmüştür. Tüm katılımcılar, Türkiye İş Bankası'nın kurucusunun Atatürk olduğu, bazen tam kuruluş yılı bazen de kuruluş yılına yakın bir yıl belirterek bankanın Cumhuriyet ile neredeyse yaşıt olduğu, Türkiye'nin ilk ulusal bankası olduğu bilgilerini görüşme sırasında dile getirmiştir. Katılımcılardan bazılarının bankanın ilk genel müdürünün Celal Bayar olduğuna dair, bir kısmının ise bankanın kuruluş sermayesinin Atatürk tarafından bağışlandığına dair bilgileri bulunmaktadır. On katılımcıdan üçü, bankanın kuruluşunun İzmir İktisat Kongresi'nde kararlaştırıldığını da ifade etmiştir. Farklı yaş grubu, eğitim düzeyi ve meslek gruplarından olan katılımcıların her biri bankanın kuruluş hikayesini bilmekte, bu hikâyede vurguladıkları noktalar farklılaşmaktadır. İlgili katılımcı ifadeleri aşağıdaki gibidir:

"Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün kurduğu bir banka. Hikayelerini duymuştum, sanıyorum Celal Bayar ilk genel müdür. İlk tabi Cumhuriyet döneminden sonra bizim kendi ulusal bir bankamız yok ve bu görüşmeler çerçevesinde bu bankanın kurulma fikri ortaya çıkıyor." (E.T.)

"Bir de kuruluş hikayesi var. İşte Atatürk'ün Celal Bayar'ı görevlendirmesi, Kurtuluş Savaşı'nda yurt dışından gelen yardımların, hatta altın olarak gelen yardımların bir kısmının kullanılmayıp bekletildiği dönemde bir banka kurulması ve onların değerlendirilmesi. Yani İş Bankası'yla ilgili duyduğum hikayelerden diyebilirim." (E.E.)

"Bir kere Atatürk'ün kurduğu bir banka olması, Cumhuriyet'le yaşıt olması onun kalitesini zaten ortaya koyuyor." (F.D.)

"İş Bankası 1926'dan itibaren ki hemen İzmir İktisat Kongresi'nden birkaç yıl sonra kurulmuştur, kuruluşundan itibaren Türkiye'deki sermaye birikiminin anası olmuştur. İlk genel müdürü Celal Bayar'dır. Biliyorsunuz ta işte 90'lı yılların sonuna kadar Türkiye'de sermayenin sözcülerinden olmuştur. Mustafa Kemal de Atatürk olduktan sonra Celal Bayar'ı ben ona bir kese altın verdim, o bir çuval yaptı diyerek takdir etmiştir." (A.K.)

"1924 zannediyorum, İktisat Kongresi'nde Atatürk tarafından milli bir bankamızın olmasına yönelik bir karar alınmış ve sermayesi de başta Atatürk olmak üzere, hatta Konak Meydanı'na da büyük bir kumbara koyulmuş ve insanlardan para toplanmış sermaye olarak. O şekilde kurulmuş bir banka." (Y.Y.2)

"Bugünkü Türk Koleji'nin olduğu Uşakizade köşkünde sanıyorum bu karar alınıyor. Orada yapılan bir toplantı neticesinde hatta sanıyorum İktisat Kongresi'nde ilk dile getiriliyor." (E.T.)

Yukarıda verilen görüşlerden hareketle, katılımcıların Türkiye İş Bankası'nın kuruluşu hakkında farkındalığa sahip oldukları açıkça görülmektedir.

- **Türkiye İş Bankası'nın Kuruluşuyla İlgili Bilgi Kaynağının Muallaklığı**

Görüşmelerin dikkat çekici unsurlarından biri, katılımcıların yoğunlukla Türkiye İş Bankası'nın Atatürk tarafından Cumhuriyet'in ilk yıllarında kurulduğu bilgisine sahip iken bu bilgiyi nereden öğrendiklerini hatırlamayışlarıdır. Bilgi kaynağının muallaklığı katılımcılar tarafından da açıkça ifade edilmektedir. Görüşme sonuçlarının tamamının değerlendirilmesi sonrasında bu durumun, bankanın kuruluş hikayesinin; bankanın on yıllar boyunca süreklilik arz eden, reklam çalışmaları, promosyon çalışmaları, sponsorluk konsantrasyonu, kültür yayınları üretim ve dağıtımı gibi çeşitlilik içeren kurumsal iletişim çalışmalarının yanı sıra aile içinde gerçekleşen ve okuldan alınan eğitimler ile de pekiştirildiği ortaya çıkmaktadır. Katılımcılara bankanın kuruluş hikayesine dair bilgilerinin kaynakları sorulduğunda alınan yanıtlardan birkaçı aşağıdaki gibidir:

"Yıllarca oluşmuş bir bilgi. Tam kaynağını hatırlamıyorum tabii." (E.A.)

"Bu bilginin nerden geldiğini bilmiyorum çünkü ben doğduğumda da vardı bu banka ve benim köklerimin, benim Cumhuriyetim'in köklerinin bir parçası. En güzel şeyi bu. Soy ağacımızın bir parçası. Çok önemli çünkü gerçekten. Bak mesela X ve Y gibi bankalar hayatımıza sonradan girdi. Çalıştık çalışmadık vesaire. Ama İş Bankası'na ne zaman dediğinde ben 20 sene önce de biliyordum onu. Ben 18 yaşımı doldurduğumda ilk hesap açtığım banka bu arada benim. Hani, buna da bir tanım ya da bir tarif koyamıyorum çünkü ben doğduğumdan beri vardı. Vardı yani. Bu hep bizim hayatımızda, bizim ailemizde, bizim soyağacımızın bir kökü yani bu, bir dalı." (Z.H.)

"Kuruluş hikayesini, tam ilk nereden duyduğumu hatırlamıyorum açıkçası ama biliyorum çok uzun zamandır. Zihnimize yerleşmiş bir şekilde." (Y.Y.2)

Katılımcıların verdikleri görüşlere dayanarak Türkiye İş Bankası'nın çok uzun zamandır hayatlarında bulunması ve bankanın iletişim mesajlarıyla yoğun şekilde karşılaşılması ile kuruluş hikayesine ilişkin bilginin zihinlerinde yerleşmiş olduğunu söylemek mümkündür.

Atatürk Vurgusu

Tüm katılımcılar Türkiye İş Bankası ile ilgili sorulara yönelttikleri yanıtlarda birincil olarak Atatürk'ün adını telaffuz etmektedirler. Katılımcıların banka ile ilgili olumlu çağrışımları içeren ifadelerinin, bankanın Atatürk tarafından kurulmasından kaynaklandığı görülmüştür. Katılımcılar arasında, banka ile çalışmasını yalnızca Atatürk tarafından kurulan bir kurum olmasına dayandıran kişiler gibi banka, zaman zaman finansal fayda anlamında geride konumlansa dahi bu bankayla çalışmasını sürdürmeyi tercih eden kişiler de bulunmaktadır. Türkiye İş Bankası müşterileri için bankanın Atatürk çağrışımının yüksek olduğu, müşteri sadakati anlamında bu çağrışımın kurumun avantajına işlediği ve bu avantajın, uzun bir sürece dayanan kurumsal iletişim çalışmaları vasıtasıyla bankanın hedef kitlesine aktarılabildiğini göstermektedir.

"Duygusal bir bağım var. Atatürk ile gelen, belki Atatürk ile ilintisi olmasa idi bu kadar sever miydim, bu kadar sevmezdim belki bu kadar da, bu yıla, bu yaşıma kadar taşımazdım." (Y.Y.)

"Böyle bir bankayla çalışmak güzel bir şey. Diğer özel holdinglerin bankası gibi bir banka değil. Ülkemizin bankası. Atamızın kurduğu bir banka. ... Cumhuriyet'in kuruluşuyla beraber kurulan banka olduğu için değerli bir banka. Sayın Mustafa Kemal Atatürk'ün döneminde kurulan banka. O yüzden İş Bankası'nın bizde yeri çok daha farklı. ... Atatürk'ün kurmuş olduğu bir banka bu. İş Bankası, 100 yılı aşkındır sanırım var bu banka. Bu bir kere bizim her şeyden ziyade Cumhuriyet'imizi temsil ediyor. Bu bizim için önemli yani. Atatürk'ün kurmuş olduğu bir banka olmasının vermiş olduğu bir güven, onun getirmiş olduğu yenilikler, bizim için bence çok büyük bir etki. Daha fazla hikâyeye gerek yok yani bizim için." (K.R.)

"Atatürk bizim için çok özel bir değer. Onun eserleri her zaman bize gurur veriyor, onur veriyor. Ayrı bir önem arz ediyor bizim için." (E.A.)

"Bence orada bir artı güven sağlatıyor. Çünkü sonuçta sevdiğimiz ve güvendiğimiz bir önder tarafından böyle bir emrin verilmiş olması ve çok eski olması. O zamanlardan eski birkaç banka daha var ama onlar daha o imajı sürdüremediler çeşitli sebeplerden dolayı ama İş Bankası'nda o imaj kalmaya devam etti, o Atatürkçü bizim gördüğümüz imaj. Onun için de bence sıyrılıyor. Diğer devlet bankaları da ta o zamanlardan, yine Atatürk'ün de onlarda da emri olabilir, X'de, Y'de vs. Onlar da öyleydi galiba ama İş Bankası'nda o imaj biraz daha sabit kaldı gibi. Diğerlerinde mesela X deyince aklıma o gelmiyor pek. Yoksa onlar da galiba Atatürk tarafından halka, çiftçiye kredi versin diye aslında açılmış bankalar." (B.D.)

Katılımcıların gözünde Türkiye İş Bankası Atatürk ile güçlü bir bağı olan bir banka olan görülmektedir. Diğer bankalar ile karşılaştırıldığında Türkiye İş Bankası'nın Atatürk'ün kurduğu banka algısına daha fazla sahip olduğu tespit edilmiştir.

- **Güven Algısı**

Görüşme soruları arasında bulunan, bankanın bir insan olması durumunda niteliklerinin ne olacağına dair soruya cevaben on katılımcıdan dördü güven sözcüğünü telaffuz ederken üçü de güven duygusunun yoğun olduğu aile kavramına yer vererek "anne gibi, baba gibi, aile gibi" ifadelerini kullanmıştır. Bu yanıtlar aşağıda belirtilmektedir:

"Güvenilir, karizmatik, saygın, itibarlı, prestij de beraberinde geliyor. Kendisinden emin." (E.T.)

"Güvenilir. Yardımsever. Çünkü biliyorsunuz birçok sosyal ve kültürel anlamda da sponsorluklarıyla sürekli bu konularda da destektir. O yüzden de güvenilir ve yardımsever bir insan olarak tanımlarım." (Y.Y.)

"Biraz orta yaş üstü gibi ama öyle yaşlı da değil, böyle 45 gibi, gerçi 45 orta yaş değil artık ama. Böyle güven veren, sözüne güvenebileceğin, tavsiyelerini dinleyebileceğim bir banka gibi. Öyle düşünüyorum." (B.D.)

"Güvenilir. Çeşitlilik sunan. Dürüst diyebilirim." (E.A.)

"Babaya benzerdi sanki. Sanki ciddi, otoriter, öyle konumlandırabiliyorum." (E.E.)

"Anne baba gibi düşün, bir aile yapıcılığı var. Her türlü mesleğe, her türlü piyasadaki koşullara uyum sağlayan zor durumda her zaman bizim yanımızda olan bir kurum. O yüzden ben onu bir aileye benzetiyorum." (K.R.)
"Manevi olarak sanki ailemizden biri gibi, ayrı bir şey hissettiriyor." (Y.Y.2)

Özellikle de kendisi bir başka özel bankada çalışırken birikimini Türkiye İş Bankası'nda değerlendiren katılımcının ifadeleri dikkat çekmiştir:

> *"Hiçbir zaman, yani bir birikimim olduğunda İş Bankası dışında asla hiçbir bankaya yatırmadım. Çünkü güvenmedim onlara. O anda benim için daha karlı olabilecekken ve buna da ihtiyacım varken aslında bu farka, faiz farkına ihtiyacım varken de İş Bankası'na yatırdım, başka türlü değerlendirmedim. Rahat uyumak istedim. İş Bankası bana o güveni verdi. Kendi çalıştığım bankaya bile yatırmadım. Yani o dönemde tabii ki kurumumuzdaki baskı sebebiyle bir kısmını koymuşumdur kendi çalıştığım bankaya, yani dikkat çekmemek adına ama onun dışında esas beni huzursuz edecek kadar çok miktar birikimim daima İş Bankası'nda olmuştur." (Y.Y.)*

Katılımcıların görüşlerinden yola çıkarak Türkiye İş Bankası'nın sahip olduğu özellikle güven unsuruna güçlü bir vurgu yapıldığı görülmektedir. Bankanın aile içi ilişkilere benzer vurgular yapılarak anlatılması müşterileriyle olan güçlü duygusal bağın göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

- **Milli Duygular & Bankanın Milli Bir Değer Olarak Algılanması**

Bankanın, Kurtuluş Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın devamındaki ulusal bağımsızlık mücadelesi bağlamında algılara yerleştiği görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve bankanın geçmişi arasında güçlü bir bağ kurulduğu saptanmıştır. Türkiye İş Bankası müşterilerine kuruluş hikayesi ile milli değerleri hatırlatmakta ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile bankanın kuruluşu arasında müşterilerin zihninde bir bağlantı kurulmaktadır. İlgili katılımcı ifadelerinden bazı örnekler aşağıdaki gibidir:

> *"Ben Kurtuluş Savaşı ile bir görüyorum. Ben Atatürkçü düşündüğüm için o açıdan sanki Kurtuluş Savaşı'nın bir uzantısı gibi. Milli kalkınmanın bir parçası olabilir bence. Kurtuluş Savaşı ile aynı hissi veriyor. Ülkemizin ilerlemesi için bir şey, onun da bir uzantısı. ... Bu herkesin Kurtuluş Savaşı'na nasıl mermi taşıdıysa, cebindeki üç beş kuruş parasını da kuruluşuna katkıda bulunduğu için insanların kendilerinden bir parça olarak görüyorlar." (Y.Y.2)*

> *"Tabi Cumhuriyet'in ilk bankası, şu anda da Cumhuriyet'e bağlı olarak kalan Cumhuriyet'in simgesi olarak kalan ender ürünlerden, ender fabrikalardan diyeyim, ender tesislerden, şirketlerden birisi olduğu için özel bir duygu besliyoruz tabii ki. İş Bankası hala Türkiye'nin lider kuruluşlarından birisi." (E.A.)*

Katılımcılar Türkiye İş Bankası ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu arasında güçlü bir duygusal bağa vurgu yapmakta ve bankayı milli bir değer olarak konumlandırmaktadır.

- **Minnet Duygusu**

Türkiye İş Bankası kuruluş hikayesinin katılımcılara yoğun olarak Atatürk'ü ve Kurtuluş Savaşı'nı çağrıştırmasının yanı sıra görüşmeler sırasında "yokluk" kavramının sıklıkla dile getirilmesi, bankanın yokluk içinde kurulmasının katılımcılarda bir minnet duygusu uyandırdığının göstergesidir. İfadeler analiz edildiğinde, katılımcıların kurumun ülkenin çok zor zamanlarında planlandığı ve kurulduğu bilgisine sahip olduğu görülmektedir. Katılımcılara göre ülkemizin ekonomik bağımsızlık hedefinde önemli bir yeri olan Türkiye İş Bankası, Türk halkının kalbinde de minnet duygusunun oluşmasına temel oluşturmuştur.

> *"Aklımda kalan, tabii ki yani, yokluklar imkansızlıklar içinde, özgürlüğün bedelinin ağır olduğu ama o arada dinlenmeksizin her şeyi düşünüp üstüne giyecek Atatürk'ün bir şeyi yoktu böyle, bankayla ilgili miydi bu reklam, o böyle çok içimi acıtmıştı yani. Karıştırıyor olabilirim, bilmiyorum yani sanki onun üstüne giyeceği giysiyi, bir takım elbise gibi bir yerden istemişler, varlıklı birinden, hemen gönderilmiş. Öyle bir şey kaldı aklımda." (Y.Y.)*

> *"Yokluk zamanında kurulmuş bir banka sonuçta. Bugün bir sanayici istediği zaman belli paraları, belli şartları sağladığı zaman banka kurabiliyor. Ama o zamanlar böyle bir hikâye yoktu ki. Yoklukla yapıldı bunların hepsi." (E.A.)*

Katılımcıların Türkiye İş Bankası'nın ülkemizin zor zamanlarında ve zor koşularda kurulması nedeniyle minnet duygusuna sahip oldukları görülmektedir.

- **Bankayla Kurulan Duygusal Bağ**

Türkiye İş Bankası'nın aile gibi görülmesi, yukarıda da belirtildiği gibi, çokça ifade edilmiştir. Bankayla ilgili sahiplenici duygular ülkenin köklerine atıfta bulunularak söze dökülmüş, banka müşterilerinin markayı içselleştirildiği görülmüştür. Katılımcı yanıtları, banka ile kurulan duygusal bağın, bankanın müşterileri bazında finansal ilişkinin ötesine geçtiğini göstermektedir. Bu anlamı güçlü şekilde destekleyen birkaç katılımcı ifadesi aşağıda verilmiştir:

> *"Ben 43 yaşındayım. Ben 20 sene önce de İş Bankası ile çalıştım. Ben 18 yaşımda da İş Bankası ile çalıştım. … Yani İş Bankası benim hayatımın hep bir içinde oldu. … Her şeyi geçtim, güvenirliği var yani. Kökümüz bizim. Bunu böyle değerlendirebiliriz. İş Bankası gerçekten Türkiye Cumhuriyeti'nin bir kökü. Kökünün bir dalı." (Z.H.)*

Bankayı tercih sebebinin sorulduğu soruya verilen yanıtlardan birinde geçen *"Bu sevgiden. Özel bir şey yok"* ifadesinin yanı sıra duygusal bağın altını çizen bir başka yanıt ise aşağıdaki gibidir:

> *"Çapa atmak deriz ya, bazen bir koku, bir tat sizi çok eskilere götürür. Bazen bir şarkı, müzik, yani bir görsel, eski bir soba görürsünüz, sizi o birçok anıya götürür. İş Bankası ile kurduğum bağ böyle bir şey yani." (Y.Y.)*

Katılımcıların bankayı benimseme oranlarının yüksekliğini en açık şekilde belirten ifade ise aşağıdaki gibidir:

"İş Bankası denince, İş Bankası bizim temelimiz. Bir kuruculuğumuz var orda yani." (Z.H.)

Katılımcıların verdikleri yanıtlara dayanarak kuruluş hikayelerinin paydaşlarla duygusal bağ kurma amacına Türkiye İş Bankası'nın ulaştığını söylemek mümkündür. Katılımcıların bankayı sahiplendiği, hayatının farklı evrelerinde bankayla ilişkisini sürdürdüğü görülmektedir.

- **Teknolojik Liderlik Vurgusu**

Görüşmeler sırasında ATM'lerin ilk Türkiye İş Bankası tarafından geliştirilmiş olmasına vurgu yapılmıştır. "Bankamatik" sözcüğü, Türkiye'ye ATM'leri getiren ilk banka olan Türkiye İş Bankası'nın iletişim çalışmalarına özel olarak üretilmişken ve diğer bankalar bu cihazı "ATM" olarak iletişimlerinde kullanırken katılımcıların çoğunluğunun "ATM" sözcüğü yerine "Bankamatik" sözcüğünü kullandığı görülmektedir.

Birçok katılımcı ifadelerinde bankanın teknolojik alt yapısına olan güven dile getirilmiş ve bankacılık teknolojilerinin Türkiye İş Bankası tarafından öncül olarak ülkeye getirildiği ifade edilmiştir.

"Üniversitedeyken ailemin gönderdiği paraları almak için açıkçası. İlk ilişkimiz öyle başladı ve o zamanda daha diğer bankalarda ATM yokken orada telefon bankacılığı, hatta hiçbirinde yokken evden bankamatiğe kadar yürümeden telefonla hesap bakiyesini öğrenebiliyordum vs. 90, 91 yılları, o zamanlar üniversitede okuyordum. Öğrenci olduğum için o zaman, ailemden farklı şehirde okuduğumdan dolayı para çekme konusunda hayatımı kolaylaştırdı. İlk online bankacılık işlemini sağlayan banka. O zaman işte diğer bankalarda para yatırılıyor, faksla vs. iletişim kurarken o zaman babam parayı bankaya yatırdığı anda ben gidip bankamatikten paramı çekebiliyordum. Diğer arkadaşlarımızın ama işte belki bir gün veya birkaç saat sonra çekebildikleri durumlar olmuştu, şahsen şahidim olanlara. Teknolojiyi de ilk günden itibaren Türkiye'ye getiren bir banka. O anlamda öncelikleri, bütün yenilikleri ve hizmeti diğerlerinden daha önce getirdiği için, oradan tercihim hep bu yönde oldu yani." (Y.Y.2)

- **Çocukluk Çağrışımı**

Türkiye İş Bankası'nın dağıttığı kumbaralar ve çocuk dergileri, birçok katılımcının – özellikle de 40 yaş üzerindeki katılımcıların – hatırlayıp ifade ettiği bir unsur olmuştur. Türkiye İş Bankası'nın uzun yıllara dağılan kurumsal iletişim çalışmaları kapsamında kullanıcılarla kurduğu ilişkiyi finansal ürünleri ile kısıtlamadığı görülmektedir. Banka, kullanıcılarının özel alanlarına da girebilecek çalışmalar yaparak (çocuklara kumbara ve çocuk dergisi üretim ve dağıtımı, sergi / arkeolojik çalışmalar / belgesel yapımları gibi

kültürel çalışmalara sponsor olması vb.) kişilerin çocukluk dönemine değin uzanan anılarında, varlık göstermesini sağlamıştır.

"Çocukluğumdan itibaren de kumbarasından dolayı yer etmiş, çocukluğumda, hikayelerimde, ruhumda var." (Y.Y.)

> *"Herkesin sempatiyle karşıladığı bir kumbarası var İş Bankası'nın. Bütün çocukların hayatında bir anısı var onunla ilgili. Kumbaralardan mesela bir şey oluyor çocukken, bir anı herkes için. İlk para biriktirmeye başladığımız… Mesela benim babam da İş Bankası ile çalışıyordu, biz çocukken, yılbaşında özellikle, bankalar müşterilere hediyeler verirlerdi, o dönemlerde elinde kumbara dergisi ya da kumbaralar… İlk mesela çocuk dergileri vardı biz çocukken de Milliyet Çocuk vs ama bir de İş Bankası'nın da öyle bir şeyi vardı." (Y.Y.2)*

> *"23 Nisanlarda eskiden çok iyi hatırlıyorum değişik kumbarası vardı, kumbarasıyla ilgili hikayeler gibi." (E.A.)*

> *"Orta okul yılları mıydı, ilkokul yılları mıydı, bilmiyorum, babam bir almanak getirdi, bir takvim getirdi. Onun sayfasında yani kapağında İş Bankası Genel Müdürlüğü'nün resmi vardı. Oradan biliyorum en başta yani. İşte içini açınca birtakım bilgiler vardı." (E.E.)*

Katılımcıların Türkiye İş Bankası ile çocukları arasında bir bağ kurdukları, çocukluklarında karşılaştıkları objeler ya da iletişim mesajları ile Türkiye İş Bankası'nı ilişkilendirerek kurum algısını tamamladıklarını görülmektedir.

- **Olumsuz Yönler**

Birçok katılımcı, bankanın olumsuz yönleri sorulduğunda bürokrasiye çok takılarak işlerin yavaşlatılmasından, banka çalışanlarının inisiyatif kullanmamasından bahsetmiştir. Bu durumun bankanın uzun zamana dayanan yaşam eğrisi ile bağlantılandırıldığı; eski ve köklü bir banka oluşu sebebiyle de kurallarını esnetmediği şeklinde yorumlandığı görülmüştür.

> *"Kurumsalda düşündüğümde belki esneklikle ilgili bir problem olabilir mi diye aklıma geldi ama bu kadar bazen köklülük, yerleşik yapı o esnekliği biraz ortadan kaldırıyor işte, proaktiflik ve esnekliği." (E.T.)*

> *"Personel artık tam bir devlet memuru olmuş. İşi kuralları esnetmeden, karşıdaki insana sadece bir makineymiş gibi konuşan, empati kurmayan insanlar çoğunluğu haline gelmiş." (E.A.)*

Katılımcıların Türkiye İş Bankası ile birden çok boyutta kurdukları ilişkiye rağmen bankanın işleyişiyle ilgili olumsuz eleştirilerin bulunduğu da görülmüştür. Bürokrasinin yüksek düzeyde işlemesi ve bazı çalışanlardaki empati eksikliği bu konuda öne çıkan vurgulardandır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmanın sonucunda Türkiye İş Bankası'nın, geçmişten bugüne yaptığı iletişim çalışmaları ile kuruluş hikayesini müşterilerine yansıtabildiği görülmüştür. Türkiye İş Bankası'nın hikâye anlatıcılığı konusunda başarılı bir örnek olduğunu, müşterilerin bankanın kuruluşuna ilişkin bilgilerinin, farkındalıklarının olduğu tespit edilmiştir. Türkiye İş Bankası, Türkiye'nin kuruluşu ve milli değerleri ile ilişkili bir banka olarak görülmektedir. Bu anlamda müşterilerle duygusal bir bağın süreç içerisinde sağlam temellerle kurulduğunu ifade etmek mümkündür.

Görüşmeler sırasında katılımcıların birçoğunun bankanın kuruluş hikayesine dair bilgilerinin kaynağını gösteremeyişleri, hatırlamadıklarını belirtmesi ve bu bilgileri bir şekilde hep bildiklerini ifade etmesi dikkat çeken bir unsur olmuştur. Bu durum bankanın kurumsal iletişim çalışmalarının kümülatif etkisi olarak tanımlanmış olup kurum ile müşterileri arasındaki duygusal bağın göstergesi olarak değerlendirilebilmektedir. Katılımcı yanıtları, banka ile kurulan duygusal bağın, bankanın müşterileri bazında finansal ilişkinin ötesine geçtiğini göstermektedir. Görüşme süreci içerisinde bir dönem müşterisi olsalar bile Türkiye İş Bankası ile çalışmayı artık tercih etmeyen ve dolayısıyla görüşmeye katılmayı kabul etmeyen kişiler de olmuştur. Banka ile duygusal bağ kuran kişilerin bankanın müşterisi olmaya devam ettiği görülmektedir. Çalışmaya katılmayı reddeden, bir zamanlar bankanın müşterisi olmuş ancak artık olmayan kişilerin aslında banka ile duygusal bağı olmaması sebebi ile ilişkilerini kestiği de ileri sürülebilir.

Tüm bu bulgular kuruluş hikayelerinin, kurumsal hikayelerin önemli bir parçası olduğunu ve müşterilerle iyi ilişkiler kurmak ve bağlılık yaratmak açısından önemli bir görevi yerine getirdiğini göstermektedir. Bu araştırmada nitel bir yöntem kullanılmış ve toplamda on kişiye ulaşılmıştır. Dolayısıyla bir ön çalışma olup ileride daha yüksek sayıda kişiye ulaşılması planlanmaktadır. Böylece daha fazla veri elde edilerek daha büyük bir resim ortaya konulabilir.

5. KAYNAKLAR

Costa, P. T., & Pereira, A. S. (2022). Storytelling by the Sea: The legend of ílhavo as a reinvented tourism destination. In *Global Perspectives on Strategic Storytelling in Destination Marketing* (pp. 164-191). IGI Global Scientific Publishing.

Crocchi, S. C. (2019). Corporate storytelling as an effective communication tool. *Quaderni di Linguistica e Studi Orientali*, *5*, 431-458.

Gill, R. (2011). An integrative review of storytelling: Using corporate stories to strengthen employee engagement and internal and external reputation. *PRism 8*(1): http://www.prismjournal.org/homepage.html

Júnior, J. R. d. O., Limongi, R., Lim, W. M., Eastman, J. K., & Kumar, S. (2023). A story to sell: The influence of storytelling on consumers' purchasing behavior. *Psychology & Marketing*, 40, 239–261.

Juwita, R., Guntoro, G., Rohmah, A. N., Dwivayani, K. D., & Fikran, M. (2025). From ınsight to ımpact: harnessing big data for sustainable corporate storytelling with gojek. *Available at SSRN 5190653*.

Karacaoğlu, S. I. L. A. (2024). The Role and Power of Tour Guides as Storytellers in Cultural Heritage Tourism. *Journal of Management and Economic Studies (JOMAES)*, *6*(2), 219-229.

Kemp, E., Porter III, M., Anaza, N. A., & Min, D. J. (2021). The impact of storytelling in creating firm and customer connections in online environments. *Journal of Research in Interactive Marketing*, *15*(1), 104-124.

Kim, S. H., Song, M. K., & Shim, C. (2020). Storytelling by medical tourism agents and its effect on trust and behavioral intention. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, *37*(6), 679-694.

Mandung, F. (2025). The Influence of storytelling techniques in digital marketing on brand loyalty: A Consumer Psychology Perspective. *Golden Ratio of Marketing and Applied Psychology of Business*, *5*(1), 66-78.

Nahi, H., & Develi, E. İ. (2023). Impact of Social Media Storytelling on Moroccan Consumer Behavior. *Journal of International Trade, Logistics and Law*, *9*(2), 236-251.

Norlyk, B., Wolff Lundholt, M., & Hansen, P. K., & (2013). Corporate storytelling. *The living handbook of narratology*, 5, https://www-archiv.fdm.uni-hamburg.de/lhn/node/97.html

Priya, G. S., & Sathish, A. S. (2024). Storytelling alchemy in marketing: unveiling future research directions with ADO TCM framework. *Cogent Business & Management*, *11*(1), 2392257.

Rahman, S. (2025). *The art of selling dreams: The expression of charisma and longevity in luxury brand storytelling* (Doctoral dissertation, Open Access Te Herenga Waka-Victoria University of Wellington).

Sandham, S. (2025). Sensemaking in organizational storytelling: From linear storytelling to antenarrative. *Public Relations Inquiry*, *14*(1), 69-87.

Susanta, S. (2025). The role of tourist experience, perceived value, and storytelling in brand value creation: A case study from Silancur Highland. *Jurnal Siasat Bisnis*, 227-249

THE EFFECT OF COMMODITY PRICES ON THE REAL SECTOR CONFIDENCE INDEX

EMTİA FİYATLARININ REEL KESİM GÜVEN ENDEKSİ ÜZERİNE ETKİSİ

ERHAN İŞCAN

ASSOCIATE PROFESSOR, CUKUROVA UNIVERSITY, DEPARTMENT OF ECONOMICS,
0000-0001-6068-6698

Özet

Reel sektörün ekonominin genel görünümüne ilişkin görüşleri geleceğe yönelik önemli ipuçları vermektedir. Reel sektörün iyimserliği veya kötümserliği üretim, istihdam ve yatırımlar yoluyla ekonomik aktivitenin artışına ya da azalışına yol açabilecektir. Bu nedenle reel sektörün görüşlerinin izlenmesi ve anlaşılması politika yapıcı tarafından öncü gösterge olarak değerlendirilmektedir. Özellikle talebi veya maliyetleri etkileyecek ekonomik şokların makroekonomik istikrar üzerine olası etkilerini anlamak açısından özel önemi bulunmaktadır. Bu şoklardan maliyetler üzerine önemli etkisi bulunan sanayi girdilerinin ve tarımsal girdilerin fiyat şoklarının reel kesimin güveni üzerine olan etkisinin anlaşılması politika yapıcının tercihlerini oluşturması için dayanak oluşturacaktır. Oluşan bu fiyat şokların talep, maliyet, beklenti ve finansal kanallar ile reel kesim üzerine etkisinin önceden kestirilebilmesini sağlayarak makroekonomik istikrarın sağlanmasına katkıda bulunacak politika tercihini şekillendirecektir. Diğer taraftan finansal piyasalarda da oluşan şokların reel kesimin görüşleri üzerine etkide bulunmaktadır. Döviz kurlarında, faiz oranlarında, kredi hacminde veya vergi oranlarında ki değişim reel kesimin geleceğe dair görüşlerini etkileyecektir. İmalat sanayiinin ithal girdi kullanım oranı, üretim hacminin artışı için yapılacak olan yatırım için finansal sektörün önemi veya enerji fiyatlarına duyarlılık nedeniyle oluşacak fiyat şoklarının makroekonomik istikrar üzerine olan etkisinin anlaşılması gerekmektedir. Bu noktada Türk ekonomisinde Reel sektörün ekonominin genel görünümüne ilişkin görüşleri TCMB tarafından aylık olarak yayınlanan Reel Kesim Güven Endeksi ile ölçülmektedir. Reel sektörün ekonomiye ilişkin görüşlerini yansıtan öncü gösterge olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede çalışmanın temel amacı ise sanayi ve tarımsal girdi olarak kullanılan emtiaların fiyatları, döviz kuru ve kredi hacmindeki değişiminin TCMB tarafından aylık olarak yayınlanan Reel Kesim Güven Endeksi üzerine olan etkisini araştırmaktır. Özellikle Türk imalat sanayiini enerji ile hammadde ithalatçısı ve özellikle metal sanayiinin ekonomide önemli bir pay alması nedeniyle bu etkiyi araştırmak yüksek önem taşımaktadır. Diğer taraftan modele eklenen kredi hacmi ise finansal piyasaların etkisini göstermektedir. Elde edilen sonuçlar özellikle para politikası yapıcısı için politika tercihlerinde yol gösterici olacaktır.

Anahtar kelimeler: Reel Kesim Güven Endeksi, Emtia Fiyatları, Makroekonomik İstikrar, Sanayi Girdileri Fiyatları, Kredi Hacmi

Abstract

The real sector's views on the general outlook for the economy provide important clues about the future. The real sector's optimism or pessimism can lead to increases or decreases in economic activity through production, employment, and investment. Therefore, monitoring and understanding the real sector's views are considered leading indicators by policymakers. This is particularly important for understanding the potential impact of economic shocks that affect demand or costs on macroeconomic stability. Understanding the impact of price shocks, particularly those of industrial and agricultural inputs, which have a significant impact on costs, on the confidence of the real sector will form the basis for policymakers' decisions. By enabling the prediction of the impact of these price shocks on the real sector through demand, costs, expectations, and financial channels, it will shape policy choices that will contribute to achieving macroeconomic stability. Conversely, shocks occurring in financial markets also impact the real sector's views. Changes in exchange rates, interest rates, credit volume, or tax rates will affect the real sector's future views. It is necessary to understand the impact of price shocks on macroeconomic stability, such as the manufacturing industry's use of imported inputs, the importance of the financial sector for investments to increase production volume, or sensitivity to energy prices. In this context, the real sector's views on the overall economic outlook in the Turkish economy are measured by the Real Sector Confidence Index, published monthly by the Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT). It is defined as a leading indicator reflecting the real sector's views on the economy. Within this framework, the primary objective of this study is to investigate the impact of changes in commodity prices, exchange rates, and credit volume used as industrial and agricultural inputs on the Real Sector Confidence Index, published monthly by the CBRT. This impact is particularly important because the Turkish manufacturing industry is an importer of energy and raw materials, and the metal industry, in particular, holds a significant share in the economy. Furthermore, the credit volume added to the model reflects the impact of financial markets. The results will guide monetary policymakers in their policy decisions.

Keywords: Real Sector Confidence Index, Commodity Prices, Macroeconomic Stability, Industrial Input Prices, Credit Volume

1. GİRİŞ

Ekonomik ajanların geleceğe dair öngörüleri ile beklentilerinin ekonomik ajanların bugünkü ekonomik kararlarını etkilediği literatürde önemle ifade edilmektedir. Özellikle yatırımcıların geleceğe yönelik yatırım ve üretim kararları bugünkü ekonomiye olan güvenlerine bağlı olduğu Keynes'in hayvani içgüdüler kavramı ile birlikte ekonomi biliminde yer almaktadır. Keynes iktisadi düşünce tarihinin en önemli çalışmalarından biri olan "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı kitabında vurguladığı üzere girişimcilerin ekonomik kararları üzerinde nasıl etkili olduğunu açıklamaktadır. Bu çerçevede düşünüldüğünde ekonomik ajanların geleceğe yönelik beklentilerinin

makroekonomik istikrar için önemli olduğu söylenebilecektir. Geleceğe yönelik beklentiler ise mevcut ekonomik iklimi ve gelecekte beklenen ekonomik koşulları içeren reel sektörün güveni

olarak değerlendirilebilecektir. Keynes'in çerçevesinde baktığımızda ise reel sektörün güvenindeki değişim yatırımcının üretim ve yatırım kararlarını doğrudan etkileyecektir. Diğer taraftan Barens (2011) çalışmasında bu noktada Keynes'in bahsettiği yatırımcıların özellikle girişimciler yani iş dünyasını olduğunun vurgulanması gerektiğini ifade etmektedir (Barens, 2011).

Reel sektörün iyimserliği veya kötümserliği üretim, istihdam ve yatırımlar yoluyla ekonomik aktivitenin artışına ya da azalışına yol açabilecektir. Bu nedenle, reel sektörün görüşlerini yansıtan endeksler, politika yapıcılar tarafından ekonomik aktivitenin seyrini izlemede kritik bir öncü gösterge olarak değerlendirilmektedir. Özellikle talebi veya maliyetleri etkileyecek ekonomik şokların makroekonomik istikrar üzerine olası etkilerini anlamak açısından özel önemi bulunmaktadır. Maliyetler üzerinde belirleyici olan sanayi ve tarımsal girdi fiyatlarındaki şokların reel kesimin güveni üzerine olan etkisinin anlaşılması politika yapıcının tercihlerini oluşturması için dayanak oluşturacaktır. Oluşan bu fiyat şokların talep, maliyet, beklenti ve finansal kanallar ile reel kesim üzerine etkisinin önceden kestirilebilmesini sağlayarak makroekonomik istikrarın sağlanmasına katkıda bulunacak politika tercihini şekillendirecektir. Diğer taraftan finansal piyasalarda da oluşan şokların reel kesimin görüşleri üzerine etkide bulunmaktadır. Döviz kurlarında, faiz oranlarında, kredi hacminde veya vergi oranlarında ki değişim reel kesimin geleceğe dair görüşlerini etkileyecektir. İmalat sanayiinin ithal girdi kullanım oranı, üretim hacminin artışı için yapılacak olan yatırım için finansal sektörün önemi veya enerji fiyatlarına duyarlılık nedeniyle oluşacak fiyat şoklarının makroekonomik istikrar üzerine olan etkisinin anlaşılması gerekmektedir (Ambrocio, 2022).

Bu çerçevede çalışmanın temel amacı ise sanayi ve tarımsal girdi olarak kullanılan emtiaların fiyatları, döviz kuru ve kredi hacmindeki değişiminin TCMB tarafından aylık olarak yayınlanan Reel Kesim Güven Endeksi üzerine olan etkisini araştırmaktır. Özellikle Türk imalat sanayiini enerji ile hammadde ithalatçısı ve özellikle metal sanayiinin ekonomide önemli bir pay alması nedeniyle bu etkiyi araştırmak yüksek önem taşımaktadır. Diğer taraftan modele eklenen kredi hacmi ise finansal piyasaların etkisini göstermektedir.

2. REEL SEKTÖR GÜVEN ENDEKSİNİN GELİŞİMİ

Türk ekonomisinde reel sektörün ekonominin genel görünümüne ilişkin görüşleri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından aylık olarak yayınlanan Reel Kesim Güven Endeksi (RKGE) ile ölçülmektedir. Reel sektörün ekonomiye ilişkin görüşlerini yansıtan öncü gösterge olarak tanımlanmaktadır. RKGE, İktisadi Yönelim Anketinden elde edilen veriler ile imalat sanayinde faaliyet gösteren işyeri yöneticilerinin geleceğe yönelik beklentileri gösteren ve ekonomik faaliyetlerin yönünü tahmine etmek amacıyla oluşturulan bir endekstir.

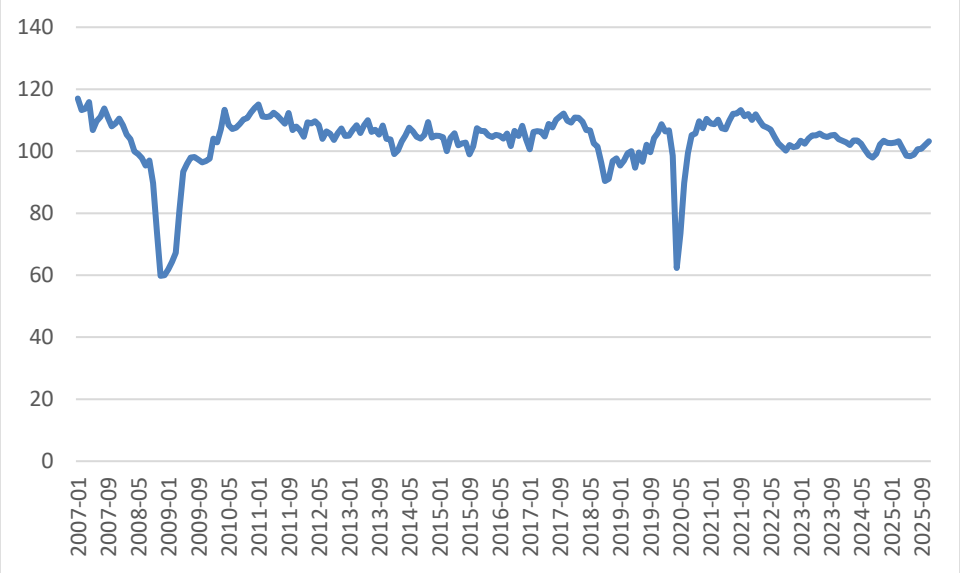

Şekil 1. Aylık Reel Kesim Güven Endeksi (2007-2025).

RKGE'nin zaman içerisinde değişimine bakıldığında endeksin küresel ekonomik krizlerden, küresel olaylardan, küresel jeopolitik olaylardan ve yurtiçi makroekonomik olaylardan etkilendiği görülmektedir. Şekil 1'de görüldüğü üzere endeksin 60'a kadar düştüğü iki dönem bulunmaktadır. İlk dönem Küresel Finans Kriz dönemi olup Temmuz-Kasım 2008 arasında endeks 60 seviyesine kadar düşmüştür. İkinci dönem ise COVID-19 pandemi dönemi olup Ocak-Nisan 2020 arasında 60 seviyesine kadar düşmüştür. Bu iki dönemde reel kesimin ekomik geleceğe ilişkin beklentileri olumsuz olduğu değerlendirilmektedir. Bu iki dönem küresel ekonomik krizler ile küresel olaylara bağlı reel kesimimin ekonomik geleceği ilişkin beklentilerin değişimini gösteren önemli örneklerdir. Bir diğer örnekte Avrupa Borç Krizi gösterilebilir. 2009-2014 yılları arasında Avro bölgesinde yaşanan ve Yunanistan, Portekiz ve İrlanda başta olmak üzere tüm Avrupa'yı etkileyen kriz reel kesimin geleceğe yönelik ekonomik beklentileri üzerine olumsuz olarak etkilemiştir. Aynı şekilde küresel jeopolitik olaylar da reel kesimin güveni üzerine etkide bulunmaktadır. Örneğin, Ocak 2022'de Ukrayna-Rusya Savaşı sonrasında endeks 110 seviyesinin üzerindeyken Eylül 2022'de 100 seviyesine kadar gerilemiştir.

Literatürde bulunan farklı çalışmalar reel sektör güven endeksi ile çeşitli makroekonomik değişkenler arasında ilişkiyi araştırmıştır. Arık vd. (2024) yaptıkları çalışmada reel sektör ekonomik güven endeksi ile sanayi, inşaat ve hizmet sektörlerindeki istihdam oranları arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Elde ettikleri ampirik bulgulara göre reel sektör ekonomik güven endeksinden inşaat ve sanayi sektörü istihdamına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Khan ve Upadhayaya (2020) çalışmalarında ABD iş güveni anketi verilerini kullanarak, 1955Q1–2016Q4 dönemine ait iş güveninin yatırım büyümesi ile ilişkisini analiz etmişlerdir. Elde ettikleri bulgulara göre iş güveninin, yatırım büyümesini öngörmeyi sağlamakta ve yatırımların azalışı ile artışını tahmin etmeyi sağlamaktadır. Ayrıca özellikle iş güvenindeki dışsal değişimlerin, yatırıma ilişkin "hayvansal içgüdüler" görüşüyle tutarlı olduğunu ifade etmektedirler. Suhányiová vd. (2023) çalışmalarında iki komşu ülke olan Slovak Cumhuriyeti ve Macaristan'ın imalat sanayi üretimi, üretim fiyatları ve faiz oranları ile İş Güven Endeksi arasındaki ilişkiyi

Analiz etmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre İş Güven Endeksi ile üretim ve uzun vadeli faiz oranları arasında pozitif, Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) ve kısa vadeli faiz oranları arasında ise negatif ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

3. VERİ, YÖNTEM, MODEL VE AMPİRİK BULGULAR

Reel sektörün geleceğe ilişkin beklentilerini yansıtan reel kesim güven endeksi ile döviz kuru, kredi hacmi ve emtia fiyatları arasındaki ilişki Pesaran ve ark. (1995) tarafından önerilen ARDL Sınır Testi yaklaşımı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz dönemi Ocak 2013-Eylül 2025 olup Reel Kesim Güven Endeksi (TGE), kredi hacmi (KH) Amerikan Dolar kuru olarak döviz kuru (DK) verileri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden elde edilmiştir. Sanayi girdileri fiyat endeksi (SGFE) ve tarımsal girdi fiyat endeksi (TGFE) ise Uluslararası Para Fonu veri tabanından elde edilmiştir. ARDL Sınır testi yaklaşımının uygulanması için her ne kadar önsel bir şart bulunmasa da değişkenlerden herhangi birisinin ikinci dereceden bütünleşik olmaması gerekmektedir. Bu nedenle Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi kullanılarak serilerin bütünleşme dereceleri tespit edilmiştir. Tablo 1'de sunulan sonuçlara göre herhangi bir değişken ikinci dereceden bütünleşik olmadığından ARDL Sınır testi uygulanabilecektir.

Tablo 1

ADF birim kök testi sonuçları

	Seviyede	RKGE	SGFE	DK	KH	TGFE
Sabitli	t-İst	-5.5547	-1.7981	0.9659	2.6445	-3.0203
	P.	***0.0000***	***0.3804***	***0.9961***	***1.0000***	***0.0353***
		***	n0	n0	n0	**
Sabitli ve Trendli	t-İst	-5.5954	-2.9944	-1.7550	0.1717	-2.9465
	P.	***0.0000***	***0.1373***	***0.7216***	***0.9977***	***0.1511***
		***	n0	n0	n0	n0
Sabitsiz ve Trendsiz	t-İst	-0.1321	-0.0565	4.3504	6.4690	-0.4525
	P.	***0.6366***	***0.6624***	***1.0000***	***1.0000***	***0.5175***
		n0	n0	n0	n0	n0
	Birinci Fark					
Sabitli	t-İst	-10.3286	-8.3859	-8.8703	-8.8202	-9.5518
	P.	***0.0000***	***0.0000***	***0.0000***	***0.0000***	***0.0000***
		***	***	***	***	***
Sabitli ve Trendli	t-İst	-10.2931	-8.4526	-8.9989	-9.3903	-9.5525
	P.	***0.0000***	***0.0000***	***0.0000***	***0.0000***	***0.0000***
		***	***	***	***	***
Sabitsiz ve Trendsiz	t-İst	-10.3621	-8.4142	-7.0103	-2.7087	-9.5703
	P.	***0.0000***	***0.0000***	***0.0000***	***0.0069***	***0.0000***
		***	***	***	***	***

Tablo 2'de ise ARDL Sınır testi sonuçları görülmektedir. Hesaplanan F-İstatistiği üst değerden yüksek olup değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığını göstermektedir.

Tablo 2
ARDL sınır testi sonucu

F-İst	I(0)	I(1)
7.1845	2.26	3.48

Uzun dönemli ilişkinin varlığını tespiti ile birlikte FMOLS, DOLS ve CCR yöntemleri kullanılarak tahmin edilmiştir. Uzun dönemli tahmin sonuçları ise Tablo 3'de gösterilmektedir. Bu sonuçlara göre reel kesim güven endeksine döviz kurunun negatif, kredi hacmi ve sanayi ile tarımsal emtia fiyatlarının pozitif etkisi bulunmaktadır.

Tablo 3
Uzun dönem katsayı tahminleri

	FMOLS	DOLS	CCR
DK	-0.1997	-0.2003	-0.1694
KH	0.1939	0.1925	0.1629
SGFE	0.1017	0.1323	0.0919
TGFE	0.1798	0.1392	0.1760

Tahmin edilen katsayılara göre döviz kurundaki bir artış reel kesim güven endeksi üzerine negatif etkide bulunmaktadır. Döviz kurundaki yükseliş reel kesimin tedirginliğini arttırmakta ve bu durum ise reel kesimin üretim ile yatırım kararları üzerine negatif etkide bulunmaktadır. Kredi hacmindeki artış ise reel kesimin güveni üzerine olumlu etkide bulunmaktadır. Banka kredilerindeki artış beklendiği üzere reel kesimin güvenini arttırmaktadır. Ayrıca hem sanayi hem de tarımsal emtia fiyatlarındaki artış reel kesim güven endeksi üzerine pozitif etkisi bulunmaktadır. Bu sonuç her ne kadar beklenmedik olsa da ülkemiz imalat sanayi sektörünün özellikle yüksek ihracat kapasitesinin de etkisiyle artan sanayi girdileri fiyatlarının karlılık üzerine pozitif etkiye neden olmaktadır. Benzer olarak tarımsal girdi fiyatlarının artışının da reel sektörün karlılığını arttırması nedeniyle reel kesim güven endeksine pozitif etkide bulunmaktadır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Reel sektörün geleceğe dair beklentileri üretim ve yatırım kararlarına yön vermesi nedeniyle ekonomik hayatın geleceği hakkında öncü bir gösterge olarak değerlendirilebilecektir. Özellikle imalat sanayinin geleceğe yönelik üretim, yatırım ve istihdam kararlarını yansıtması ekonomideki önemli yeri nedeniyle Reel Kesim Güven Endeksini önemli bir öncü gösterge yapmaktadır. Bu çerçevede bu öncü göstergeyi etkileyen etkenleri tespit etmek oldukça yüksek önem taşımaktadır. Bu çalışmanın temel amacı ise döviz kuru, kredi hacmi, sanayi ve tarımsal girdi fiyatlarının Reel Kesim Güven Endeksi üzerine olan etkilerini analiz etmektir. Elde edilen ampirik bulgulara göre RKGE üzerine döviz kurunun negatif, kredi hacmi ve sanayi ile tarımsal emtia fiyatlarının pozitif etkisi bulunmaktadır. Çalışmanın en çarpıcı bulgularından biri, döviz kurunun güven üzerindeki belirleyici rolüdür. İmalat sanayiinin ithal ara malı ve enerji bağımlılığı nedeniyle üretim ve yatırım maliyetlerini doğrudan etkilemesi döviz kuruna karşı olan hassasiyeti arttırmaktadır. Fakat bankacılık sektörünün kredi hacmini arttırması reel

sektörün geleceğe yönelik beklentilerin olumlu etkilemektedir. Benzer olarak emtia fiyatlarının ise reel kesimin güveni üzerine olumlu etkisi bulunmaktadır. Elde edilen ampirik bulgulara göre politika yapıcının politika seti tercihinde bulunurken reel sektörün güvenin döviz kuruna karşı hassasiyetinin değerlendirilmesinin önemini göstermektedir.

Bu çerçevede kur oynaklığının azaltılmasının ve kur seviyesinin istikrarının sağlanması reel sektörün üretim, yatırım ve istihdam kararlarını olumlu yönde etkileyeceğinden özellikle merkez bankasının bu yönde politika tercihinde bulunması ekonomik büyümeyi teşvik edebilecektir.

5. KAYNAKLAR

Ambrocio, G. (2022). Euro-area business confidence and COVID-19. *Applied Economics*, *54*(43), 4915-4929. https://doi.org/10.1080/00036846.2022.2038777

Barens, Ingo (2011). "Animal spirits" in John Maynard Keynes's general theory of employment, interest and money: Some short and sceptical remarks, Darmstadt Discussion Papers in Economics, No. 201, Technische Universität Darmstadt, Department of Law and Economics, Darmstadt.

Arık, M., Akcan, M. B., & Telli Üçler, Y. (2024). The Relationship Between Sectoral Employment and Real Sector Economic Confidence: Fourier Causation Analysis. Journal of Business Research - Turk, 16. https://doi.org/10.20491/isarder.2024.1861

Khan, H., & Upadhayaya, S. (2020). Does business confidence matter for investment? Empirical Economics, 59(4), 1633-1665. https://doi.org/10.1007/s00181-019-01694-5

Pesaran, M. H., & Shin, Y. (1995). *An autoregressive distributed lag modelling approach to cointegration analysis* (Vol. 9514, pp. 371-413). Cambridge, UK: Department of Applied Economics, University of Cambridge.

WHAT DOES SUCCESS MEAN TO YOUNG PEOPLE? A QUALITATIVE RESEARCH ON GENERATION Z

GENÇLER İÇİN BAŞARI NE DEMEKTİR? Z KUŞAĞI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

BURCU ÖKSÜZ KAYA YASİN BULDUKLU

PROF. DR., İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ, MEDYA VE İLETİŞİM BÖLÜMÜ, 0000-0003-4195-9261

PROF. DR., İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ, MEDYA VE İLETİŞİM BÖLÜMÜ, 0000-0001-9997-8663

Özet

Kuşakların yaşam tarzları ve bakış açıları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkların hem özel hayatta hem de iş dünyasında kendini gösterdiği görülmektedir. Geçmişten günümüze yapılan araştırmalar kuşaklar arasındaki farklılıkların anlaşılabilmesi ve olası anlaşmazlıkların çözülmesi açısından önem arz eder. Bundan dolayı aile hayatından çalışma dinamiklerine, medya tercihlerinden boş zamanlarını kullanma pratiklerine kadar geniş bir yelpazede araştırmalar gerçekleştirilmektedir. Kuşakları anlamak; politikaların oluşturulması, yönetim mekanizmalarının dizaynı, mesajların kurgulanması ve doğru iletişim kanallarının seçilmesi gibi pek çok açıdan fayda sağlamaktadır. Günümüzde Z kuşağının farklı açılardan tanınmasına yönelik ulusal ve uluslararası düzeyde pek çok araştırma yapılmaktadır. Bu çalışmada Z kuşağında yer alan gençlerin başarıyı ne olarak gördükleri ve ne yaparlarsa kendilerini başarılı sayacaklarına ilişkin görüşlerini tespit etmek amaçlanmaktadır. Bu bağlamda gençlerin başarıyla ilgili perspektiflerinin derinlemesine verilerle ortaya konulması hedefiyle hareket edilmiştir. Z kuşağından 121 gençle yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşmeler yürütülmüştür. Ankara, Antalya, Bursa, İstanbul, İzmir, Manisa, Mardin, Samsun, Siirt ve Van şehirlerinde yapılan görüşmelerin verileri MAXQDA programı kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen verilere göre Z kuşağı başarıyı en çok "hedeflerini gerçekleştirmek" olarak tanımlamıştır. Bu cevabın ardından "çalışmak/emek vermek" ve "kendini geliştirmek" gelmektedir. Dolayısıyla Z kuşağının başarıyı daha çok belirledikleri amaçlara yönelik olarak çalışmak şeklinde tanımladıkları görülmektedir. Araştırmanın Z kuşağının tanınması açısından ilgili yazına ve uygulamalara katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Anahtar kelimeler: Z kuşağı, kuşaklar, başarı.

Abstract

There are significant differences between the lifestyles and perspectives of generations. These differences are evident in both private and professional life. Research conducted

from past to present is crucial for understanding the differences between generations and resolving potential conflicts. Therefore, research is being conducted on a wide range of issues, from family life and work dynamics to media preferences and leisure time practices. Understanding generations benefits many aspects, including policy formulation, management design, message formulation, and selecting the right communication channels. Numerous national and international studies are currently being conducted to understand Generation Z from different perspectives. This study aims to identify what young people in Generation Z perceive success as and what they believe will make them successful. In this context, the aim was to reveal young people's perspectives on success through in-depth data. Semi-structured face-to-face interviews were conducted with 121 young people from Generation Z. Data from the interviews conducted in Ankara, Antalya, Bursa, İstanbul, İzmir, Manisa, Mardin, Samsun, Siirt, and Van were analyzed using the MAXQDA program. According to the data obtained, Generation Z most frequently defines success as "achieving their goals". This response is followed by "working hard" and "improving themselves". Therefore, Generation Z appears to define success more as working toward their set goals. It is anticipated that this research will contribute to relevant literature and practice in understanding Generation Z.

Keywords: Generation Z, generation, success.

1. GİRİŞ

Farklı anlamlar taşıyan başarı kavramı, bazen elde edilse bazen de edilmese de "vazgeçilemeyen bir umut, bir hayal, hatta bir gereksinim" olarak görülmektedir (Umay, 2002, s. 148). Başarı "birey için anlamlı olan amaçların, yapılmış günlük programlarla adım adım gerçekleşmesidir." (Baltaş, 1997, s. 26). Türk Dil Kurumu Sözlüğünde ise başarı "Başarma işi; muvaffakiyet" olarak tanımlanmaktadır (https://sozluk.gov.tr). Çeliköz ve Gül (2021, s. 152) başarı ve başarısızlık tanımlarının "hedeflere ulaşmak" noktasında benzer olduğuna vurgu yapmakta ve söz konusu hedeflerin tarihsel süreç içerisinde temel bir tartışma alanı olduğunun altını çizmektedirler. Çay (2012) başarı tanımları yapmanın ve bu tanımlara uygun davranmanın hedeflere ulaşmayı mümkün hale getirdiğine işaret eder. California Eyalet Üniversitesi Senatosu (2019) öğrenci başarısının dört yılda bir derece edinmekle eş anlamlı hale geldiğini ancak bunun öğrenci başarısında tek ölçüt olmaması gerektiğini, öğrenci başarısının öğrencinin mentorlarıyla ve diğer öğrencilerle yaşadıkları deneyimleri ve öğrenmeleri de içermesi gerekliliğini belirtmektedir (Dizon, 2022, s. 23). Çeliköz ve Gül (2021, s. 152) tarafından yapılan araştırmada akademik olarak başarılı öğrencilerin başarıyı "insanın bir hedefi olması ve bu hedefe ulaşmak için yoğun çaba sarf etmesi olarak gördükleri, akademik yönden başarısız öğrencilerin ise başarı kavramını basit de olsa bir şeyleri yapabilmek ve çalışmak" şeklinde açıkladıkları bulgularına ulaşılmıştır. Dinamik bir kavram olarak kabul gören başarıyı elde eden kişiler, bunu koruma amacına yönelik gayret sarf etmektedirler (Küçük vd., 2015, s. 35).

Çalışma yaşamındaki değişimler ve teknolojiyle birlikte kişilerin kariyer ve mesleki başarıya ilişkin algılarında da değişiklikler olmaktadır (Salihoğlu, 2018). Afacan ve Afacan (2023) başarı tanımının, yöntem ve ölçütlerinin kişiye göre değişebildiğinin altını

çizmektedirler. Başarı algısında "ailenin beklentileri, duygusal faktörler, bireyin kimlik arayışı, zihinsel faktörler, kaygı düzeyi, ailenin tutumu, bireyin algılama süreçleri ve başarıya yükledikleri anlamlar" etkili olmaktadır (Yüksel ve Kutlu, 2024, s. 979). Tokdemir (2024) toplumda insanların saygınlık edinme, statü sahibi olma ve kendini gerçekleştirme isteklerine sahip olduğunun ve bu durumun başarının çeşitli kollara ayrılmasına imkân sunduğunun altını çizmektedir.

Afacan ve Afacan (2023) tarafından voleybolcuların başarı algısına yönelik yapılan araştırmada voleybolcular başarı tanımlarında hedefe, performansa, coşkuya, disipline, istikrara, birlikteliğe vurgu yapmışlardır. Kahraman ve Oktar (2024) tarafından başarısızlık algısı ve başarısızlığın nedenleri üzerine yapılan çalışmada; başarısızlık dış etmenlere bağlandığında mutsuzluk, kızgınlık/öfkenin yoğun olduğu, iç faktörlere bağlandığında ise hayıflanma ve eksikliğin yoğun olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Karaçam ve Pulur (2019) tarafından yapılan araştırmada beden eğitimi öğretmenlerinin başarı algısı ile akademik iyimserlik, psikolojik iyi oluş ve fiziksel öz saygı arasında olumlu bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Bulgur ve Bal (2021) tarafından yapılan çalışmada kariyer planlamanın kişisel başarıda etkili olduğuna ve kariyer planlama ile kişisel başarı algıları arasında ilişki bulunduğuna dair bulgular elde edilmiştir. Temur ve Yücel'in (2024) öğretmen adaylarının akademik başarı algısı üzerine yaptıkları araştırmada akademik başarısızlığın "düşük özgüven, başarısızlık hissi, psikolojik sorunlar, iş bulma sorunu ve mesleki yetersizlik" ile sonuçlandığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Yukarıda yer verilen araştırma bulgularına bakıldığında başarı algılarının mutluluk, iyimserlik, özgüven, yeterlilik gibi sonuçlarla ilişkisinin tespit edildiği görülmektedir. Bu çalışmada Z kuşağının başarı algılarının ortaya konulması amacıyla hareket edilmiştir. Elde edilen verilerin bu kuşağın akademik ve mesleki başarı beklentilerinin anlaşılması ve gelecekteki planlamalar açısından katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

2. YÖNTEM

Araştırmada Z kuşağında bulunan gençlerin 'başarıyı ne olarak gördükleri', 'nasıl algıladıkları' ve 'kendilerini nasıl başarılı sayacakları' hakkındaki görüşlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda aşağıda yer alan araştırma sorularına cevap aranmıştır:

- Z kuşağında yer alan gençler başarıyı ne olarak görmektedir?
- Z kuşağında yer alan gençler ne yaparlarsa kendilerini başarılı sayarlar?

Araştırma sorularına yönelik olarak Türkiye'nin 10 şehrinde yüz yüze yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ankara, Antalya, Bursa, İstanbul, İzmir, Manisa, Mardin, Samsun, Siirt ve Van şehirlerinde yürütülmüş olan görüşmelerin tümü katılımcıların izniyle kaydedilmiş ve ardından deşifre edilmiştir. 2022 ve 2023 yıllarında gerçekleştirilen görüşmelerin en kısası 21 dakika en uzunu 2 saat 12 dakika sürmüştür. Elde edilen verilerin analizi MAXQDA nitel veri analizi yazılımı kullanılarak yapılmıştır. Katılımcıların görüşlerine yer verilirken takma isimler kullanılmıştır. Araştırmanın

gerçekleştirilmesinde etik ve bilimsel sakınca olmadığı İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Etik Kurulu'nun 26.04.2022 tarihli kararıyla belirlenmiştir.

3. BULGULAR

Elde edilen verilere göre Z kuşağında yer alan gençler başarıyı en çok 'hedeflerini gerçekleştirmek', olarak tanımlamaktadır. Katılımcıların en çok söz ettikleri diğer cevaplar 'çalışmak/emek vermek' ve 'kendini geliştirmek' olmuştur. Aşağıda yer alan tabloda görüşmelerde verilen cevaplara sırasıyla yer verilmiştir.

Tablo 1. Z Kuşağının Başarı Tanımları

Hedeflerini gerçekleştirmek
Çalışmak/emek vermek
Kendini geliştirmek
Mutlu olmak
Saygı duyulmak/takdir görmek
Hedef belirlemek
Kişisel doygunluk
Başkalarına fayda sağlamak
İyi bir hayat sürmek
Mesleki başarı sağlamak
Para kazanmak
Zorlukların üstesinden gelmek
Kendine yetebilmek

Görüşmelerde gençler akademik, mesleki, günlük hayatla ilgili çeşitli hedefler belirleyip onları gerçekleştirmeyi başarı olarak tanımlamıştır. Başarısız olsalar bile hedeflerine ulaşmaya devam etmeye çalışması gerektiğinden söz etmişlerdir. Gençlerin hedeflerini gerçekleştirmek üzerine şekillenen cevaplarına şu şekilde örnekler verilebilir:

> Kendi koyduğum hedeflere ya da kendi belirlediğim konularda sıkıntı yaşamadan ya da sıkıntı yaşadıysam da onu bir şekilde hallettiysem başarılı görürüm hani istediğime ulaşmışımdır bir şekilde. (İpek)

> Düşündüğünü yapabilmek. Mesela bazen düşünüyorsun ama onu başaramıyorsun. Düşündüğünü icraata geçirmek benim için bir başarı. Mesela bir diş hekimine istihdam sağlarsam başarılı olmuş olurum. Birkaç kişiye istihdam sağlarsam başarılı olmuş olurum. Kendimi öyle hissederim. Ya da birilerinin kalbine dokunuyorsam kendimi başarılı olmuş hissederim yani. İşte iyilik yaparak mesela, insanların kalbine dokunarak kendimi başarılı hissediyorum. Mesela birini mutlu etmek. Her şeyin maddiyat değil, maneviyat da önemli. O zaman başarmış olurum, insanların takdir etmesi, beni böyle göstermesi falan beni böyle tatmin eder. Başarılı hissederim kendimi. (Esin)

> Başarı bulunduğun ortam, şartlar, koşul artık her şekilde bütün süreç içerisinde bulunması gereken, yapılması gereken, senden istenilen sonuca varmak demektir. Aslında bir hedefe ulaşmak demektir. Hedef dediğimiz kendince belirlenen

başkaları tarafından değil de senin kendince önemseyip benimsediğim bir hedefe ulaşmak demektir. O noktaya gelmek demektir. Aslında başarı bence budur. (Cengiz)

Başarının ancak azimle çalışmayla elde edildiğini düşünüyorum. Bunun için de çok emek sarf etmek. Ben kendime hayatım boyunca belli bir hedef koyuyorum ve eğer onu başardıysam kendimi başarılı görüyorum. Kendi hedeflerime ulaştığımda kendimi başarılı görüyorum. (Ayşe)

Başarı örneğin bir çocuğun bir koltuğa tırmanması ve düşerek tekrar kalkması, ona tırmanması bu. Yani hata yapa yapa bunu ulaşması derim. Yani hata yapmayan insan hiçbir zaman başarıya ulaşamaz. (Efsun)

Görüşülen katılımcılardan bazıları hedefler elde edilmese bile gösterilen çabanın başarı olduğuna işaret etmişlerdir. Sonucunda elde edilenden çok yürünen yolun başarı olduğu vurgulanmıştır. Gençlerden bazıları hedeflerine ulaşma sürecinde azimle çalışarak başarı elde etmesini şu şekilde açıklamışlardır:

Aslında ben başarıyı yolun kendisi olarak görüyorum. Gittiğim, gideceğim yer benim başarım değil de o gidiş yolundaki yolum benim başarım. Çünkü zor olan kısmı o ve benim yaptığım kısım da o. Yani uğraş ve emeğin ürünü. (Hale)

Başarı bir insanın ulaşmak istediği hedefleri elde etmek için attığı adımların hepsi denebilir. Ufak bir adım atmış olsa da bence bu başarı sayılabilir. Temelinde başarıya ulaşmak için birçok başarı kazanabilir. Bence en temelde ulaşmak istediğim yere doğru ilerliyorsam bence başarılı insanım. Şöyle kariyerle ilgili hedeflerin olabilir. Hayatla ilgili bazı insanların farklı düşünceleri vardır. Bazı insanlar rutin hayat yaşamayı severler, bazı insanlar uçuk şeyler ulaşmayı severler. Bunlara ulaşırken hani doğru adımlar atılıyorsa bence başarıdır. (Ömer)

Yani şöyle kazanmamak önemli değil. Yani kazanıp kazanmamak, öyle söyleyeyim. Ben o yolda ne kadar emek harcadım, kendimi ne kadar geliştirdim ne kadar şey öğrendim ne kadar hayatıma uygulayabilirim? Bu benim için önemli. (Oya)

Benim için başarı aslında okuyor olmak değil, okuduğum her şeyden, yani ne olursa olsun ben de kendime şöyle bir şey feyz alıyorum her zaman. Bir insanı her zaman dinlerim, yani o insanın bilgisiz olduğunu düşünüyorsam da dinlerim. Kendime illaki bir şeyler çıkarabileceğimi düşündüğüm için, yani benim için önemli olan başarı budur. Hani benim ne okuduğum ya da ne yaptığım değil. (Nilgün)

> Bir insan bir şeyi çok istediğinde ona gerçekten gerekli azmi ve sabrı gösterdiği takdirde. Emeğimin karşılığını aldığımda ben onu başarırım, başarmışımdır yani. (Emet)

> Hedefim şu suyu almaksa bu su bile olabilir ya da örnek veriyorum, bir şeylerle uğraşıp onun iyi yerlere geldiğini görmek; emek vermek. (Cantekin)

> Başarı benim için çalışmak, yani gerçekten bir hayalin varsa çalışıp başarabilirsin bence elde edemeyeceğim bir şey yok bu hayatta. İsteyip yapamayacağım bir şey yok ben buna inanıyorum. (Aysu)

> Başarıyı azimle tanımlarım yani azimsiz hiçbir şey olmuyor. Yani ben yıllardan beri çalışıyorum, hiçbir şekilde durmadım. Yani pandemi Türkiye'yi tamamıyla etkilediği durumda bile ben bir çıkış yolu buldum, bulurum. (Tunay)

> İnsan gerçekten yapabileceğine inanınca gerçekten başarıyor. Bu yüzden vazgeçmemek de en önemlisidir. Umutsuzluk kalkmalı ortadan. Umudumuzu korumamız gerekiyor. (Sefer)

Katılımcılardan bazıları kendini geliştirmeyi başarı olarak görmektedir. Hem aile hayatı, hem iş hayatı hem de günlük işlerde kendi gelişimini sağlamanın başarı olduğunu belirten katılımcılardan birinin görüşü şu şekildedir:

> Mesela bir süreç olarak değerlendirirsek; ben aklımdaki fikirleri iş olsun, akademik olsun, aile yapısı olsun, hani dostlarım olsun bunları bu fikirlerimi hayata geçirirsem bu şekilde hayata geçirdikten sonra da eğer işe yararsa bu kendimde başarı görürüm bunu. Yani başarı böyle benim için. (Emrah)

Görüşmelerde mutlu olabilmek ve mutluluğunu sürdürmek sözü edilen başarı tanımlarından olmuştur. Başarının mutlu olmak olduğunu vurgulayan katılımcıların görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

> Başarı mutluluktur bence, kendini mutlu hissetmektir. (Yurdagül)

> Benim için başarı elde ettiğim zaman mutlu olduğum, oraya varana kadar zor şeyler yaşamış olsam da oraya vardığımda tatmin olduğum, kendimi iyi hissettiğim bir şey benim için başarı. Bu sadece mesleki anlamda değil tabii ki. Bu özel yaşantım için de böyle mesleki hayatım için de böyle eğitim hayatım için de böyle. Eğer varmak istediğim yere varmışsam ve bu beni tatmin etmişse, iyi hissediyorsam bu benim için bir başarıdır. (Dolunay)

Katılımcılardan bazıları başkalarının kendisi hakkındaki olumlu değerlendirmelerinin başarı olduğunun altını çizmiştir. Bu anlamda başarıyı saygı duyulmak ve takdir görmek olarak açıklayan gençlerden biri görüşlerini şöyle açıklamaktadır:

> Genel olarak başarı bence dürüstlükten geçiyor. Başarıya giden en önemli yollardan birisi bu. Hani bazen diyoruz ya haberlerde işte haberin iyisi ya da kötüsü olmaz işte nasıl gittiğin önemlidir diyoruz. Aslında bence öyle değil. Ben asla katılmıyorum. Tamamen doğru ve dürüst bir şekilde gidebiliyorsan hem vicdanen rahat oluyorsun hem de kendi açımdan. Ben kendi vicdanıma çok güvenen biriyim ve gideceğim yer iyi ya da kötüyse bunu en azından doğru ve dürüst bir yolla gitmeyi tercih ederim. (Fatma)

Başarının kişinin kendisiyle yarışması ve kişisel olarak doygunluk elde etmesi olduğunu belirten gençler olmuştur. Fikirlerini hayata geçirerek kişisel doygunluk sağlamak gençlerin söz ettikleri konulardan olmuştur:

> Başarı bence kendinle yarışmaktır. Kendini ne kadar yükseltirsen ne kadar iyi seviyeye taşırsan bence kendine göre başarıdır. Ben gerçekten bir şeyler üretebilirsem mesela ben şimdi savunma sanayi alanında çok çalışmak istiyorum. Mezun olunca gidip hani güzel bir şeyler üretebilirsem gerçekten kendimi başarılı sayarım. (Özge)

> Başarılı bir insanın kendisini, kendisinde olan potansiyeli keşfetmesidir bence. Yani ilk etapta bunun peşine düşmesi gerek. (Mete)

Başkalarına fayda sağlayan, onları destekleyen, başkalarınca kabul gören işler yapmanın başarı olduğunu belirten katılımcılar olmuştur. Bu bağlamda başarının kişilerin kendisi dışında başkalarınca da değer gören işler yapmaktan geçtiğini söylemek mümkündür. Başkalarına fayda sağlamayı başarı olarak gördüğünü belirten gençlerden bazıları şu şekilde açıklamaktadır:

> Ben böyle insanların hayatlarına dokunmayı çok seven bir insanım. Onları böyle doğru bir şekilde bilgilendirmek istiyorum. Zaten bu yüzden akademisyen olmak istiyorum. Eğer bunu başarırsam, şayet benden sonraki nesle bir katkı sağlayabilirsem eğer o benim başarım olmuş olacak. (Nihal)

> Yaparken mutlu olduğum bir şeyin sonucunu alabiliyorsam yani birilerine dokunabiliyorsa ya da en basitinden bana dokunuyorsa, ben yaptığım işi ortaya koyduğum şeyi seviyorsam, bunu doğru yaptım diyorsam bunu başarı olarak tanımlıyorum. Yani çok bir maddi getirisi olmak zorunda değil ki çoğu başarı şu anda maddiyatı beraberinde getirmiyor bence. Yani yaptığın işin kabul görüyor olması bence başarı. (Aslı)

Genel olarak iyi bir hayat sürmeyi, huzurlu olmayı, rahatça evinde oturabilmeyi başarı olarak tanımlayan katılımcılar olmuştur. Katılımcılardan biri genel olarak hayatını iyi bir şekilde geçirmenin başarı olduğunu şu şekilde vurgulamıştır:

> Yani çok klişe gelebilir ama hani bir işim olursa ve hani akşamdan çok da şey değilim gider gelirim işimden evime eve hani. Çünkü sakin bir yaşamda büyüdüm

> küçüklüğümden beri. Akşam evime gidersem rahat bir şekilde hani en azından çok yorgun olmazsam derim ki, tamam, ben hani yapmışım bir şeyleri, bir de birkaç birikim veya bir kenara, bir şeyler atabilirsem derim ki ben başarılıyım. Ha güzel bir yerde çalışmak tabi en iyi isteğim. En çok istediğim güzel bir yerde çalıştığımda ben başarılı olurum. Yani bir de seviyorsam benim için okeydir yani. (Sedat)

Görüşmelerde bir meslek edinmenin, mesleğinde ilerlemenin, mesleğinde iyi işlere imza atmanın başarı olduğunu vurgulayan katılımcılar olmuştur. Bu görüşlerden bazıları şu şekildedir:

> Bence mesleğimi elime alıp mesleğimde iyi bir yere geldiğim sürece başarılıyımdır. Zaten şu an pazarlamadayım. Pazarlama müdürü kapsamına geldiğimde başarılıyım diyebilirim. Tek işimle değil de arkadaşlarımla vakit ayırabildiğim zaman, arkadaşlarımla eğlenebildiğim zaman, görüşebildiğim zaman, onları ekmediğimde ise o zaman da sosyal hayatımda da başarılıyım diyebilirim. (Hülya)

> Üniversiteyi bitirip işe girince. Ben bunu başardım. Kendim için bir adım attım ve hani bir şey olsa ileride kendimi de iyi yerlerde görürüm. Ben çok çalışıp çabalayan biriyim, böyle iş konusunda olsun; araştırma olsun. Bilmiyorum iş alanımda yürüyeyim benim için hallolur en azından başardım derim. (Özlem)

Gençlerin başarı olarak tanımladıkları konulardan biri de kendine yetebilmek olmuştur. Hayatları boyunca kendine yetebilen bir kişi olmak, kendi için işler yapmak, başkalarına muhtaç olmamak gençlerin görüşlerinden bazılarıdır. Bu kapsamda katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

> Kendi ayaklarımın üstünde durmak diyebilirim. Şöyle bir şey ben gerçekten kendim için bir şeyler başardıysam yani kimseye muhtaç olmadan bir yerlere gelebildiysem bu benim başarımdır kendi çağımda. Yani ilk başta ben başarıyı böyle tanımlarım, sonra ben hedefimi yükseltirim. Eğer bu hedefime ulaştıysam hedefimi daha da yükseltirim. En son ne kadar ileriye gidebildiysem bu benim için başarı demektir (Lila).

> Kendi kazancını sağlayabilen, kendine güvenip yani zorluklara dayanan olarak güçlü. Öyle düşünüyorum. (Pelin)

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bir kuşağın farklı konulardaki görüşlerini tespit etmek gerek bu kuşağın tanınması gerekse de kısa ve uzun vadeli planlamaların yapılması açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada Z kuşağında yer alan gençlerin başarıyı nasıl tanımladıklarına ilişkin veriler elde edilmiştir. Z kuşağının başarı tanımlarında hedeflerini gerçekleştirmek, çalışmak/emek vermek ve kendini geliştirmek ilk üç sırada yer alan cevaplar olmuştur.

Gençler başarıyı para kazanmak, zengin olmak gibi maddi hedeflerin ötesinde tanımlamaktadır. Mesleki, akademik veya özel hayatla ilgili hedeflerin gerçekleşmesi olarak görülen başarı; bir meslek edinmekten birine fayda sağlamaya kadar çeşitli konularda açıklanmaktadır. Gençler hedefe ulaşmanın ötesinde çaba göstermenin, azimli olmanın, sonunda istediğini elde edemese bile uğraş vermenin önemine vurgu yapmışlardır. Mutlu olabilmek, başkalarına fayda sağlamak, başkalarının iyi hissedeceği işlere imza atmak gençlerin başarı tanımlamalarında önem verdikleri konulardan olmuştur. Elbette ki meslek sahibi olmak ve mesleki ilerlemeler de gençlerin başarı elde etmek açısından vurguladıkları hususlardan olmuştur. Görüşmelerde gençler kendini geliştirmek ve kişisel doygunluk sağlamak hedeflerinden de söz etmişlerdir.

Elde edilen verilere göre gençler başarıyı çok yönlü bir kavram olarak değerlendirmekte, akademik ve mesleki başarının dışında özel hayatlarında mutlu olmayı, başkalarına yardım edinmeyi, farklı hayatlara dokunmayı başarı olarak görmektedir. Dolayısıyla Z kuşağı gençler açısından başarının bütünsel bir kavram olduğunun kabul görmesi, hazırlanan plan ve programlarda bu bakış açısının göz önünde tutulması önem arz etmektedir.

5. KAYNAKLAR

Afacan, E., & Afacan, M. I. (2023). Voleybolcuların başarı algısı: Türkiye Sultanlar Ligi Örneği. *Mediterranean Journal of Sport Science*, *6*(2), 647-657.

Baltaş, A. (1997). Stres Altında Ezilmeden Öğrenme ve Sınavlarda Üstün Başarı. Remzi Kitabevi.

Bulgur, N. E., & Bal, Y. (2021). Kariyer planlama ile kişisel başarı algısı arasındaki ilişki ve demografik faktörlerin rolü. *Journal of International Social Research*, *14*(82), 23-37.

Çay, M. (2012). Hayvan olmak günahtır: Bir bilgelik ansiklopedisi. Ankara: Çay Yayınları.

Çeliköz, N., & Gül, M. (2021). Akademik olarak başarılı ve başarısız öğrencilerin genel başarı ve başarısızlığa yönelik algıları. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 151-169.

Dizon, M. D. (2022). Addressing the needs of distance education learners based on their perception of a successful student. *International Journal on Open and Distance e-Learning*, *8*(1), 21-39.

Kahraman, Ü. G., & Oktar, Ö. F. (2024). Atıf teorisi bağlamında başarısızlık algısı ve başarısızlığın nedenleri üzerine bir araştırma. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, *7*(1), 33-41.

Karaçam, A., & Pulur, A. (2019). Beden eğitimi öğretmenlerinin başarı algılarında yordayıcı olarak akademik iyimserlik, psikolojik iyi oluş ve fiziksel öz saygı. *Kastamonu Education Journal*, *27*(1), 209-218.

Küçük, O., Akyol, H., Kaya Budak, S. & Küçük, N. (2024). Afetlere müdahale eden örgütlerdeki personelin işgören tatmini ile başarı algısı arasındaki karşılıklı ilişkinin saptanması: Erzurum AFAD örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 32, 33-56.

Salihoğlu, G. H. (2018). Kişilik özellikleri, kariyer eğilimi ve mesleki başarı algısı arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik bir araştırma. *The International New Issues in Social Sciences*, *6*(1), 55-72.

Temur, M., & Yücel, A. G. (2024). Eğitim fakültesi öğrencilerinin akademik başarı algısı. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, *19*(43), 2512-2534.

Tokdemir, E. (2024). Savunma ve dövüş sporu yapan bireylerin sporcu tatmini ve başarı algısı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü. https://sozluk.gov.tr

Umay, A. (2002). Matematik öğretmen adaylarının başarı güdüsü düzeyleri, değişimi ve değişimi etkileyen faktörler. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 148-155.

Yüksel, M., & Kutlu, Ö. (2024). Okul başarısını algılama ölçeği: Güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (60), 975-994.

COMMODITY PRICES AND HOUSEHOLD EXPECTATIONS: THE EFFECTS OF COMMODITY PRICES ON CONSUMER CONFIDENCE

EMTİA FİYATLARI VE HANEHALKI BEKLENTİLERİ: EMTİA FİYATLARININ TÜKETİCİ GÜVENİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

ERHAN ISCAN

ASSOCIATE PROFESSOR, CUKUROVA UNIVERSITY, DEPARTMENT OF ECONOMICS,
0000-0001-6068-6698

Özet

Jeopolitik değişimler, sanayi girdisi olan emtiaların fiyat artışları, uluslararası ticarette yaşanan gerilimler ile artan küresel belirsizlik hanehalkının beklentileri üzerine önemli etkileri bulunmaktadır. Özellikle enerji, gıda ve altın fiyatlarındaki artış ve yüksek volatilite hanehalkının beklentileri üzerine oldukça yüksek etkide bulunmaktadır. Emtia fiyatlarının hanehalkı bütçesi üzerindeki etkisinin yanı sıra; değerli metal fiyatlarının seviyesinde ve volatilitesinde gözlenen artışın, gelir ve beklenti kanalları aracılığıyla tüketici güveni üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin anlaşılması, politika yapıcılar için büyük önem taşımaktadır. Tüketici Güven Endeksi tüketicilerin ekonomik görünüme dair beklentilerini göstermekte ve TÜİK tarafından aylık olarak yayınlanmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı ise emtia fiyatlarındaki değişimin tüketici güveni üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu çalışmada; altın ve emtia fiyatlarının yanı sıra, en önemli makroekonomik değişkenlerden olan döviz kuru ve enflasyon oranının, Tüketici Güven Endeksi üzerindeki ayrışan etkileri incelenecektir. Emtia fiyatlarındaki değişim hanehalkının satın alma gücünü etkileyeceğinden tüketicinin geleceğe dönük kararlarını etkilerken beklenti kanalı da bu etkileri güçlendirmektedir. Bu nedenle tüketicilerin satın alma ve yatırım yapma kararları etkilenmektedir. Bu kararlar, reel sektör ve finansal piyasalar üzerinde oldukça karmaşık etkiler yaratmaktadır. Bu çalışma ile politika yapıcılar için tüketicinin kararlarını etkileyen etkenlerin araştırılması önem taşımaktadır. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar ise politika yapıcıların politika tercihlerinde bulunurken yol gösterici olacaktır. Diğer taraftan tüketici güvenini etkileyen etkenlerin anlaşılması makroekonomik istikrar için yüksek önem taşıyan unsurların da anlaşılmasını sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: Tüketici Güven Endeksi, Emtia Fiyatları, Makroekonomik İstikrar, Gıda Fiyatları

Abstract

Geopolitical changes, price increases in industrial commodities, tensions in international trade, and increasing global uncertainty have negative impacts on household expectations.

Increased energy, food, and gold prices, along with high volatility, have a particularly significant impact on household expectations. Understanding the negative impact of commodity prices on household budgets, as well as the rise in precious metal prices and volatility, on income and expectations channels, through consumer confidence, is crucial for policymakers. The Consumer Confidence Index reflects consumers' expectations regarding the economic outlook and is published monthly by TurkStat. The primary objective of this study is to investigate the impact of changes in commodity prices on consumer confidence. This study will explore the impact of gold and commodity prices, as well as the exchange rate and inflation rate—key macroeconomic variables—on the Consumer Confidence Index. Because changes in commodity prices affect household purchasing power, they negatively impact consumers' future decisions, while the expectations channel amplifies these effects. Consequently, consumers' purchasing and investment decisions are influenced. These decisions have complex impacts on the real sector and financial markets. This study is crucial for policymakers to investigate the factors influencing consumer decisions. The results of this study will guide policymakers in making policy decisions. Furthermore, understanding the factors affecting consumer confidence will also provide insight into the crucial factors for macroeconomic stability.

Keywords: Consumer Confidence Index, Commodity Prices, Macroeconomic Stability, Food Prices

1. GİRİŞ

Modern makroekonominin kurucusu J.M. Keynes'in 1936 yılında yayınladığı "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı ünlü eserinde yatırım ve tüketim kararlarının iyimserlik ve kötümserlik eğiliminden ya da diğer bir deyişle geleceğe dair beklentilerden etkilendiğini ifade etmiştir. Bu çerçevede reel kesimin ve tüketicinin ekonomiye olan güveninin önemi tartışılmaya başlanmıştır. Tüketici Güven Endeksi bir öncü gösterge olarak hanehalkının gelecekteki harcama ve tasarruf kararlarına etki eden ve gelecekteki ekonomik durum ile ilgili beklentilerini yansıtmaktadır. Genel olarak, tüketici güveni veya duyarlılığına ilişkin ölçümler, ekonominin durumunun barometresi olarak algılanma eğilimindedir (Kim, 2016). Tüketici güvenini gösteren bu endeksler hanehalkının geleceğe dair gelir beklentisini ve bu beklentiye bağlı olarak harcama eğilimini göstermektedir. Bu çerçevede hanehalkının gelecekteki beklentilerinin ilişkili olduğu hanehalkı tüketim harcamalarının iktisadi faaliyetlerin en önemli belirleyicilerinden olması nedeniyle izlenmesi ve belirleyicilerini tespit etmek yüksek önem taşımaktadır (Ludvigson, 2004).

Bu çalışmanın temel amacı ise tüketici güven endeksi ile geçmiş enflasyon, altın, döviz kuru ve emtia fiyat endeksi arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Bu analizden elde edilecek sonuçlar politika yapıcı oldukça önem taşımaktadır. En önemli makroekonomik sorunlardan biri olan geçmiş enflasyonun ve maliyet enflasyonunun temel kaynağı niteliğindeki döviz kurunun, güvenli bir liman olan altın fiyatının ve altın dışı emtia fiyatlarının tüketici güveni üzerindeki etkisi anlaşılacaktır. Elde edilen sonuçlar özellikle politika seti tercihi için yüksek önem taşımaktadır.

Bu sonuçlar, tüketicilerin temel piyasa süreçlerine ilişkin anlayışlarının gelişmişliğini göstereceği gibi kendi kendini gerçekleştiren kehanetin olup olmadığını gösterecektir (Malovaná vd., 2021; Mazurek & Mielcová, 2017; Ferrer vd., 2016).

2. TÜKETİCİ GÜVEN ENDEKSİNİN GELİŞİMİ

Tüketici Güven Endeksi (TGE) Türkiye İstatistik Kurumu tarafından tüketicilerin kişisel mali durumları ve genel ekonomiye ilişkin mevcut durum değerlendirmeleri ve gelecek dönem beklentileri ile yakın gelecekteki harcama ve tasarruf eğilimleri ile tüketicinin ekonomiye olan güvenini ölçmektedir (23 Ekim 2025 tarihli 53833 sayılı bültende açıklanan metaveri). 0-200 arasında hesaplanan tüketici güven endeksinin 100'den büyük olması tüketicinin iyimserliğini ve küçük olması ise kötümserliğini göstermektedir.

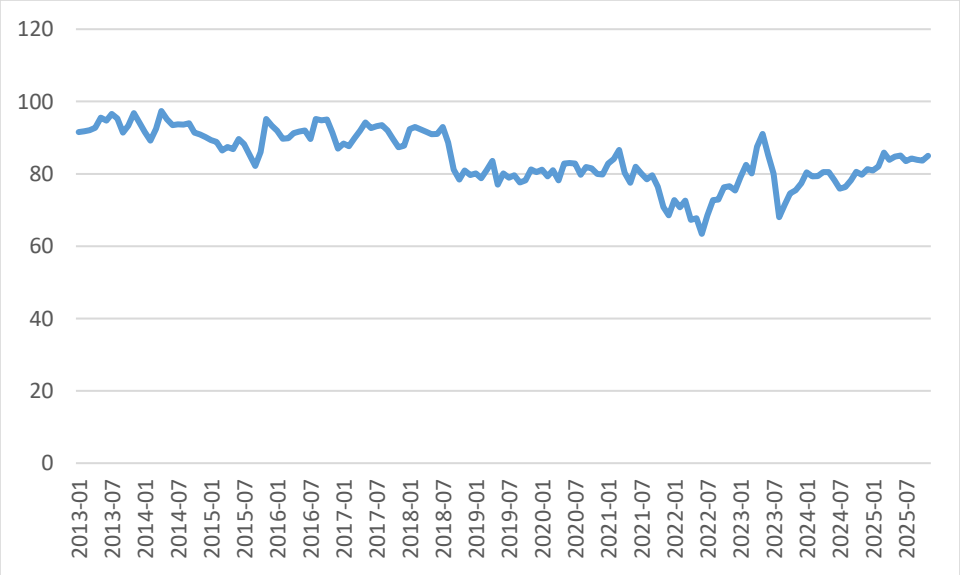

Şekil 1. Aylık Tüketici Güven Endeksi (20013-2025).

Şekil 1'de görüldüğü üzere TGE'nin zaman içerisinde dalgalanmakla beraber genel itibariyle 100'ün altında olduğunu görülmektedir. Çeşitli yurtiçi veya yurtdışı olaylardan etkilenmesiyle TGE 60 ile 100 seviyeleri arasında dalgalanmaktadır. 2014 yılının ilk çeyreğinde düşen tüketici güven endeksi 2015 yılının son çeyreğinde tekrar eski seviyesine ulaşmıştır. 2018 yılı üçüncü çeyreğinde yaşanan düşüş sonrası uzun süre istikrarını koruyan TGE COVID 19 pandemisi sürecinde 80 seviyelerinden 63 seviyesine kadar düşmüştür. 2022 yılı üçüncü çeyreğinden itibaren sürekli olarak yükselerek 90 seviyesinin üzerine gelmiştir. Fakat 2023'ün üçüncü çeyreğine yaklaşırken tekrar düşmüşse de kademeli olarak yükselmiş ve tekrar 80 seviyesinin üzerine yükselmiştir. Fakat Şekil 1'deki grafiği incelediğimizde endeksteki dalgalanmalar ile sadece yerel ve küresel gelişmelere bakarak endeksin yönünü ve şiddetini önceden kestirmek pek mümkün olmamaktadır. Bu çerçevede TGE'yi etkileyen etkenlerin tespit edilmesinin önemi artmaktadır. Genel itibariyle 2012 sonrası Avrupa'nın Krizi veya 2020 Covid-19 pandemisi gibi etkenlerin TGE'üzerine etkisini ayırt edebilmenin zor olduğunu görmekteyiz. Diğer taraftan 2022'nin ikinci çeyreğinden 2023'ün ikinci çeyreğine kadar

TGE'de yaşanan artışın nedenlerini açıklamak oldukça zordur. Bu tarihlerde her ne kadar Ukrayna-Rusya Savaşı olsa da tüketici güveninde bir kırılma görmemekteyiz hatta aksine tüketici güveni hızlıca yükselmiştir. Bu nedenle TGE'yi etkileyen etkenleri ampirik analiz ile tespit doğru olacaktır.

3. VERİ, YÖNTEM VE AMPİRİK BULGULAR

Tüketicinin geleceğe yönelik beklentilerini yansıtan tüketici güven endeksi ile geçmiş enflasyon oranı, döviz kuru, altın ve altın dışı emtia fiyatları arasındaki ilişki Pesaran ve ark. (1995) tarafından önerilen ARDL Sınır Testi yaklaşımı kullanılarak analiz edilmiştir. Bu çalışmada, en önemli iki özelliği nedeniyle modeli tahmin etmek için ARDL yaklaşımı kullanılmıştır. Değişkenlerin farklı bütünleşme derecelerine sahip olması ve örneklem sayısının görece az olması ARDL Sınır Testi yaklaşımının kullanılmasını gerektirmektedir. Fakat bu noktada değişkenlerin ikinci dereceden bütünleşik olması bu yaklaşımın kullanılamamasına yol açacağından birim kök testi ile serilerin bütünleşme derecelerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Analiz dönemi Ocak 2013-Eylül 2025 olup Tüketici Güven Endeksi (TGE), enflasyon oranı (ENF), altın fiyatı (ALT) ve Amerikan Dolar kuru olarak döviz kuru (DK) verileri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden elde edilmiştir. Altın dışı emtia fiyatları (EMT) ise Uluslararası Para Fonu veri tabanından elde edilmiştir. Tablo 1'de gösterilen ADF birim kök testi sonuçlarına göre değişkenler arasında ikinci dereceden bütünleşik bir seri bulunmamaktadır.

Tablo 1

ADF birim kök testi sonuçları

	Seviyede					
		TGE	ENF	ALT	DK	EMT
Sabitli	t-İst	-2.9106	-1.0318	3.4360	1.4218	-1.9649
	P.	***0.0463***	***0.7413***	***1.0000***	***0.9991***	***0.3022***
		**	n0	n0	n0	n0
Sabitli ve Trendli	t-İst	-5.3160	-2.6823	-1.4850	-1.9763	-2.1082
	P.	***0.0001***	***0.2454***	***0.8310***	***0.6095***	***0.5370***
		***	n0	n0	n0	n0
Sabitsiz ve Trendsiz	t-İst	-0.4966	0.3065	6.2109	4.4805	-0.3349
	P.	***0.4997***	***0.7732***	***1.0000***	***1.0000***	***0.5633***
		n0	n0	n0	n0	n0
	Birinci Fark					
		TGE	ENF	ALT	DK	EMT
Sabitli	t-İst	-11.3089	-8.6436	-11.1256	-9.0138	-8.6861
	P.	***0.0000***	***0.0000***	***0.0000***	***0.0000***	***0.0000***
		***	***	***	***	***
Sabitli ve Trendli	t-İst	-11.2792	-8.6172	-12.1606	-9.2885	-8.6997
	P.	***0.0000***	***0.0000***	***0.0000***	***0.0000***	***0.0000***
		***	***	***	***	***
Sabitsiz ve Trendsiz	t-İst	-11.3303	-8.6388	-9.5650	-7.3879	-8.7083
	P.	***0.0000***	***0.0000***	***0.0000***	***0.0000***	***0.0000***
		***	***	***	***	***

Tablo 2'de ise ARDL Sınır Testi sonucu gösterilmekte olup hesaplanan F-İstatistiğinin üst değerden yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. Bu değişkenlerin kısa dönemde şoklar nedeniyle ayrışsalar bile uzun dönemde beraber hareket ettiklerini göstermektedir.

Tablo 2
ARDL(2,0,1,0,0) sınır testi sonucu

F-İst	I(0)	I(1)
4.9963	2.56	3.49

Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı nedeniyle FMOLS, DOLS ve CCR yöntemleri kullanılarak uzun dönemli model tahmin edilmiştir. Uzun dönemli modeli tahmin sonuçları Tablo 3'de gösterilmek olup tüketici güven endeksi üzerine geçmiş enflasyon ile döviz kurunun negatif ve altın i,le altın dışı emtia fiyatlarının pozitif etkisi bulunmaktadır.

Tablo 3
Uzun dönem katsayı tahminleri

	FMOLS	DOLS	CCR
ENF	-0.0716	-0.0896	-0.0717
DK	-0.0814	-0.0370	-0.0810
ALT	0.0567	0.0328	0.0565
EMT	0.0052	0.0272	0.0053

Uzun dönemli modelin tahmin edilen katsayılarına göre geçmiş enflasyon ile döviz kuru tüketici güveni üzerinde negatif etkisi bulunmaktadır. Elde edilen bu sonucun literatür çerçevesinde beklentilere uygundur. Geçmiş enflasyon yani enflasyon ataleti tüketici güven endeksini olumsuz etkilemektedir. Tüketicinin yaşadığı enflasyon geleceğe dair beklentilerinin olumsuz olmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan döviz kuru da tüketicinin güvenini olumsuz etkileyen bir diğer değişkendir. Döviz kurundaki yükselmenin makroekonomik istikrarsızlığı tetikleyeceğini düşünen hanehalkı gelecekteki ekonomik durum hakkında olumsuz beklentiye girecektir. Fakat modelin uzun dönemli tahmin sonuçlarına göre altın fiyatının artışı tüketici güvenini arttırmaktadır. Bu sonuç altının servet etkisinin olduğuna işaret etmekte yani finansal servetin artışı ile birlikte ekonominin geleceğine dair olumlu beklentiyi arttırmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre altın dışı emtia fiyatlarının da tüketici güvenini olumlu etkilemektedir. Bu noktada elde edilen sonuçların literatür çerçevesinde düşündüğümüzde geçmiş enflasyon ve döviz kuru için beklentilere uygun olduğu söylenebilecektir. Fakat altın ve altın dışı emtia fiyatlarının tüketici güveni üzerine etkisinin literatür çerçevesinde beklentilere uygun olmadığı görülmektedir. Her ne kadar literatürde farklı yönde sonuçları gösterse de hanehalkı için altının yeri ve önemi sonucun pozitif çıkma nedenini açıklamaktadır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Beklentilerin reel ekonomik aktivite için olan önemi Keynes (1936) tarafından önemle vurgulanmış ve bugüne kadar birçok çalışmada beklentilerin önemi ve etkisi vurgulanmıştır. Tüketici güveni hanehalkının ekonominin geleceğe dair beklentisini yansıtan ve literatürde birçok çalışmaya göre hanehalkı harcaması ile oldukça ilişkilidir. Özellikle yakın gelecekteki harcama ve tasarruf eğilimlerini etkisi nedeniyle ekonomik aktivitenin geleceğine ilişkin önemli bilgiler vermektedir. Tüketici güven endeksi ise tüketicinin ekonomiye olan güvenini ölçmekte ve geleceğe dair beklentilerini yansıtmaktadır. Bu çerçevede önemli bir öncü gösterge olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın temel amacı ise bu güveni etkileyen unsurların belirlemektir. Elde edilen sonuçlar politika seti tercihi için önemli farklılıkları işaret etmektedir. Elde edilen sonuçlara göre geçmiş enflasyon ile döviz kurunun tüketici güveni üzerine negatif etkisi öne çıkmaktadır. Bu noktada hanehalkının enflasyon ve döviz kuru ile ilgili geçmişten gelen tecrübeleri nedeniyle kötümser olduğunu söyleyebiliriz. Diğer taraftan altın fiyatı ile tüketici güveni arasında pozitif ilişki olduğunu görmekteyiz. Hanehalkının altını güvenli bir liman olarak görmesi bu ilişkinin nedeni olarak açıklanabilecektir. Fakat emtia fiyatlarının tüketici güveni üzerindeki pozitif etki literatürdeki çalışmalardan farklı bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada artan emtia fiyatlarının tüketici güveninde artışa neden olması politika tercihinde dikkate alınmalıdır.

5. KAYNAKLAR

Ferrer, E., Salaber, J., & Zalewska, A. (2016). *Consumer confidence indices and stock markets' meltdowns.* The European Journal of Finance, 22(3), 195-220. https://doi.org/10.1080/1351847X.2014.963634

Kim, J. (2016). *Consumer Confidence and Economic Activity: What Causes What?: What Causes What*? Korea and the World Economy, 17(2), 183-212.

Ludvigson, S. C. (2004). *Consumer Confidence and Consumer Spending*. Journal of Economic Perspectives, 18(2), 29-50. https://doi.org/10.1257/0895330041371222

Malovaná, S., Hodula, M., & Frait, J. (2021). *What Does Really Drive Consumer Confidence?* Social Indicators Research, 155(3), 885-913. https://doi.org/10.1007/s11205-021-02626-6

Mazurek, J., & Mielcová, E. (2017). *Is consumer confidence index a suitable predictor of future economic growth?* An evidence from the USA. E+M Ekonomie a Management, 20(2), 30-45. https://doi.org/10.15240/tul/001/2017-2-003

Pesaran, M. H., & Shin, Y. (1995). *An autoregressive distributed lag modelling approach to cointegration analysis* (Vol. 9514, pp. 371-413). Cambridge, UK: Department of Applied Economics, University of Cambridge.

DEPREM SONRASI ÇOCUKLARIN İYİ OLMA DURUMU İÇİN ETKİLİ YOL OLAN DOĞRU ETKİN İLETİŞİM FAKTÖRLERİNİN, EBEVEYNLERİN EĞİTİM DURUMLARINA GÖRE ASAL BİLEŞENLİ İSTATİSTİKSEL ANALİZ YÖNTEMİYLE BULUNMASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Adnan MAZMANOĞLU, İbrahim İNAN

Prof. Dr., Toros Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği,
ORCID no : 0000-0002-8756-8429

Dr. Toros Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği,
ORCID no : 0000-0003-3986-2890

Özet

Deprem gibi doğal afette, deprem sonrası çocukların iyi halde olma durumu için etkili yol olan doğru iletişim, sağ kalan ebeveynlerin eğitim durumlarına göre en etkin faktörlerin araştırılmasının çok önemli olduğuna inanıyoruz**. Deprem** mutlaka olacak, ama sonrası en önemli varlığımız **çocuklarımız**. Ebeveynler çocuklarının **kitle halinde bulundukları okullarımızı** tanıyorlar mı? Deprem riskine karşı çok emniyetli yerler olup olmadığı bilgisine sahip midirler? Acaba çocuğumu oradan çıkartabilecek miyim? Keşif yapmış olması bilincine sahip mi? Varsayalım çıkartabildim. Nereye götürülebileceğinin bilincinde mi? Varsayalım ki anası-babası ölmüş veya enkaz altından acilen çıkarılması gerekiyorsa, neyin yapılması gerektiği veya kurtarılan çocukla nelerin yapılacağının bilgisine sahip mi? Hele çocukların küçük yaşlarda olması durumunda bunların nasıl barındırılıp, nasıl besleneceğinin ayrımına sahip midirler? Örneğin;

- → Ebeveyn olarak beklerim ki, deprem merkezi dışında bunların toplanabilecekleri çocuk esirgeme yuvaları faaliyette olsun,
- → Bu yuvalarda hemşireler, hasta bakıcıları, öğretmenler, ya da bu afetten anlayan insanlar bulunsun,
- → En azından kazadan beladan belirli bir süre bu çocukları orada tutabilsinler, karınlarını doyurabilsinler, özel bakımlarını sağlasınlar ki en önemli iş olan bu çocukları doyurmak ve psikolojik şoku atlatmalarını sağlamak.

Çalışmamızın ana teması olan bilhassa depremin küçük çocuklarda ciddi ve derin travmalara neden olması. Çünkü bu şok kısa zamanda yeterli önlemler, hazırlıklar yapılmazsa, bu çocukların yüzlerinin asık ve yüzleri kolay kolay gülmediği gözlenmektedir.

Ebeveyn~(anne-baba) olmaması akrabaların olmaması evin yıkılarak yok olması durumundaki çocuğun tabii ki psikolojik destek ve yardıma ihtiyacı olacağı açık. Deprem sonrası çocukların iyi olma durumu için etkili yol olan doğru iletişim, sağ kalmış ebeveyn ve çocuklarıyla en etkin faktörlerin bulunması için 48 ebeveynle yüz-yüze sorduğumuz 27 değişken (soru) ile topladığımız verileri kullanarak istatistiksel bir modelleme olan asal bileşen (faktörleme) yöntemiyle belirledik. Yaptığımız çalışmanın sonuçlarının korelasyonları yüksek bir olasılıkla 27 değişken içerisinde 9 değişkenin 0.90~0.976 arasında olduğu bulunmuştur. Örneğin en güçlü faktör, “Deprem Afetinden dolayı travma deneyimi yaşayan çocukların arkadaşlarıyla oyunlar oynayabileceği fırsatların yaratılmasının en yüksek faktör olduğu”, orta sıralarda ise “oyunlar çocukların kendini en iyi ifade ettiği yöntemlerin biri olduğunun” ortaya çıkması ve son faktörümüzün ise “bilim adamları tarafından (psikiyatrist ve psikolog) deprem hakkında çocuklara bilgi verilmesi” önerisinin yüksek bir katılımla istendiği gerçeğidir.

Çalışmamızda bu asal bileşenli (faktörleme) yöntemi için SPSS (Statistical Package For Social Science) uygulamalı çok değişkenli istatistik yazılım tekniklerinden “Factor Analysis” programını kullandık.

Anahtarlar kelimeler: Deprem, Travma, Ebeveyn, Etkin Faktör, Asal bileşen, Çocuklar.

PERCEPTİONS AND EXPERİENCES OF CONSUMİNG SUSHİ AS A STREET FLAVOR: A QUALİTATİVE RESEARCH

SOKAK LEZZETİ OLARAK SUŞİ TÜKETİMİNE YÖNELİK ALGILAR VE DENEYİMLER: NİTEL BİR ARAŞTIRMA

KÜRŞAD SAYIN

DOÇ.DR., S.Ü.SİLİFKE – TAŞUCU MYO, TURİZM İŞLETMECİLİĞİ VE YÖNETİMİ, HTTPS://ORCİD.ORG/0000-0003-0988-5186

ÖZET

Bu çalışma, son yıllarda Türkiye'de giderek yaygınlaşan sokak lezzetleri arasında yer alan Suşi tüketimine yönelik bireysel algıları ve deneyimleri turistik bir destinasyon olan Taşucu'nda incelemeyi amaçlayan nitel bir araştırmadır. Geleneksel olarak restoran kültürüyle ilişkilendirilen Suşi'nin Sokak lezzeti formunda sunulmaya başlaması, tüketici davranışlarının ve beklentilerinin yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda, araştırmada Suşi tüketicilerinin tüketim sıklıkları, tüketim alışkanlıkları, sağlığa ilişkin düşünceleri, tüketim sonrası hisleri ve üretici işletmelerin hijyenine yönelik değerlendirmeleri derinlemesine analiz edilmiştir.

Araştırmanın verileri, Suşi'yi sokakta veya hızlı tüketim noktalarında deneyimleyen katılımcılarla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Katılımcılara suşi tüketim sıklığı, tercih ettikleri tüketim zamanları, suşinin sağlık ve beslenme üzerindeki etkilerine yönelik algıları, tüketim sonrası fiziksel ve duygusal hisleri ile katılımcıların Suşi üreten firmaların hijyen standartlarına ilişkin düşüncelerini ortaya çıkarmaya yönelik sorular yöneltilmiştir.

Elde edilen bulgular, katılımcıların önemli bir kısmının Suşiyi belirli aralıklarla ve özellikle akşam öğünlerinde tükettiğini göstermektedir. Sağlık açısından suşinin taze ve doğru koşullarda hazırlanması gerektiği vurgulanmakta, hijyen koşullarına duyulan hassasiyetin tüketim kararını etkileyen temel unsur olduğu belirtilmektedir. Tüketim sonrası deneyimlerde ise hem hafiflik ve memnuniyet hissi hem de hijyen şüphesi taşıyan yerlerde kaygı gibi duyguların ortaya çıktığı görülmüştür.

Sonuç olarak bu çalışma, sokak Suşi'sinin tüketiciler için nasıl bir algı ve deneyim yarattığını ortaya koyarak hem sokak lezzetleri literatürüne hem de gastronomi araştırmalarına katkı sağlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Sağlık, Suşi, hijyen

Abstract

This study is a qualitative study that aims to examine individual perceptions and experiences of sushi consumption, a Street food that has become increasingly popular in Turkey in recent years, in the tourist destination of Taşucu. Traditionally associated with restaurant culture, sushi's introduction as a street food has reshaped consumer behavior and expectations. In this context, the study conducted an in-depth analysis of sushi consumers' consumption frequency, consumption habits, health concerns, post-consumption feelings, and evaluations of the hygiene of the food producers.

Data for the study were collected through semi-structured interviews with participants who had consumed sushi on the street or at fast food restaurants. Participants were asked questions about their frequency of sushi consumption, preferred times of consumption, their perceptions of sushi's health and nutritional impact, their physical and emotional feelings after consumption, and their perceptions of sushi manufacturing companies' hygiene standards.

The findings indicate that a significant portion of participants consume sushi at regular intervals, particularly during dinner. It is emphasized that sushi should be prepared fresh and under the right conditions for health reasons, and that sensitivity to hygiene is a key factor influencing consumption decisions. Post-consumption experiences revealed both a sense of lightness and satisfaction, and feelings of anxiety at places where hygiene is questionable.

Ultimately, this study contributes to both street food literature and gastronomy research by revealing the perception and experience street sushi creates for consumers.

Keywords: Health, Sushi, hygiene

THE EFFECTS OF THE KAHRAMANMARAS EARTHQUAKE ON SILIFKE HOTELS: A QUALITATIVE RESEARCH

KÜRŞAD SAYIN

ASSOC. PROF. DR., S.U. POST VOCATİONAL SCHOOL OF SİLİFKE-TAŞUCU, TOURİSM MANAGEMENT AND ADMİNİSTRATİON,

HTTPS://ORCİD.ORG/0000-0003-0988-5186

Abstract

The aim of this study is to examine, using a qualitative research approach, the effects of the February 6, 2023 Kahramanmaraş earthquakes on hotel businesses in Silifke, a town where many people fleeing the earthquake zone have sought temporary accommodation.

The importance of this study lies in demonstrating that large-scale disasters affect not only the directly impacted regions but also tourism businesses in nearby destinations indirectly but profoundly. The Silifke example concretely illustrates the fragile structure of the post-disaster tourism sector, ethical issues, and the need for crisis management. The results obtained will make significant contributions to the literature on disaster management policies, regional resilience, and crisis preparedness for tourism businesses.

Although the earthquake did not directly cause physical destruction in Silifke, the resulting national crisis significantly impacted hotels in the region both economically and operationally. In this study, semi-structured interviews were conducted with hotel managers in Silifke, and reservation activity, supply processes, pricing policies, staffing, accommodation of earthquake victims, examples of abuse encountered in the sector, and hotels' crisis management approaches were discussed in detail.

The study found that Silifke hotels experienced a 30-50% customer loss after the earthquake, some hotels voluntarily and free of charge accommodated earthquake victims, while others engaged in opportunistic pricing practices. The presence of individuals seeking free accommodation even though they were not earthquake victims, creating additional social pressure on businesses, was also among the findings. Furthermore, the study considered the government's support for electricity and food and beverages as a significant factor in easing the burden on hotels, especially during crises. Other notable findings included temporary disruptions in the supply chain, staff turnover, and occupancy rates failing to reach desired levels throughout the season.

Keywords: Earthquake, earthquake effects on hotels, hotels

1. INTRODUCTION

Population movements and temporary housing needs arising from these movements following a disaster, fluctuations in tourist demand, and changes in the operational processes of businesses serving the region have significant repercussions on the tourism sector (Kaya & Uzun, 2023). The earthquakes centered in Kahramanmaraş on February 6, 2023, affected a wide area of Turkey, causing physical destruction, significant loss of life, and socio-economic problems. Although not directly affected by the earthquake, surrounding destinations such as Silifke district of Mersin, which are close to the earthquake's epicenter, were indirectly affected by this disaster.

The tourism sector is highly susceptible to demand fluctuations and can be affected very quickly by disasters and crises. The uncertainty created after the Kahramanmaraş earthquakes, the weakening of the perception of security, regional travel preferences, and the damage to the destination's image have had negative effects on tourist activity throughout Turkey (Demirtaş & Arıkan, 2023). During this period, hotel businesses in Silifke have both tried to respond to the temporary accommodation demands from the disaster area and faced economic and operational difficulties due to the decrease in tourist demand.

Furthermore, the need for accommodation in nearby destinations for earthquake victims after the earthquake has created a different customer profile for Silifke hotels. This situation has led to various changes in the pricing strategies, room occupancy rates, staff planning, and service delivery methods of businesses (Öztürk & Çalışkan, 2023). In the post-disaster period, the resilience capacity, crisis management skills, and adaptation strategies of tourism businesses are critically important for the sustainability of the sector.

This study qualitatively examines the impact of the Kahramanmaraş Earthquake on hotel businesses in Silifke; it focuses on understanding the sectoral, economic, social, and operational dimensions of the earthquake based on the experiences of hotel managers. The findings of this study are expected to contribute to improving the preparedness level of tourism businesses and their crisis management processes in similar disaster situations.

1.1. Theoretical Framework

Large-scale disasters have significant social, economic, and operational impacts on tourism activities. The effects of disasters on the tourism sector manifest in different areas such as "damage to supply capacity," "damage to security perception," "sudden decrease in tourist demand," and "changes in travel behavior" (Aktürk, & Albeni, 2002; Göktaş, 2023).

The resilience of tourism businesses to disasters has become a significant research area in the tourism literature in recent years. Resilience in businesses is defined as the capacity to continue operations by adapting to sudden crises (Biggs et al., 2012). The resilience levels of hotels during disaster periods depend on factors such as the strength of the supply chain, management skills, financial resilience, employees' crisis experience, and cooperation with local government and communities (Brown et al., 2017). In this context, understanding the resilience structure of destinations close to disaster areas, such as Silifke, is important for evaluating holistic crisis management processes in the tourism sector.

The changes experienced by hotel businesses in earthquake-affected regions after earthquakes have been examined in various studies. In particular, sudden drops in occupancy rates, revenue losses, staff losses, supply chain disruptions, and psychological stress were observed in hotels following the "Taiwan earthquakes" and the "2011 Japan earthquake" (Huang & Min, 2002; Huan et al., 2004). The studies by İşçi et al. (2021) also indicate that hotels in Turkey experienced operational and economic difficulties after the "1999 Marmara Earthquake" and the "2020 İzmir Earthquake". However, the fact that some hotels provided free accommodation to earthquake victims demonstrates the importance of social responsibility functions for accommodation businesses during disaster periods (Sener & Türkmen, 2022).

Some ethical issues that arise in the tourism sector during disaster periods are frequently discussed in the literature. Behaviors such as some businesses excessively increasing prices and misusing aid materials during crises are considered "price gouging" and negatively affect the sector's reputation (Hall et al., 2020). Furthermore, the psychological state of individuals staying in hotels after an earthquake makes crisis management more complex for tourism businesses. The presence of individuals experiencing psychological trauma, anxiety, uncertainty, and intense stress directly impacts the communication skills of hotel staff (Mair et al., 2016).

In addition, the reshaping of tourism mobility after a disaster affects the loading capacity of nearby destinations. The transformation of areas near the disaster zone into "secondary shelter areas" has been identified as a significant phenomenon in the literature (Reddy et al., 2020). As seen in the case of Silifke, the influx of people migrating from earthquake zones to such destinations is changing hotels' booking structures, pricing policies, and staffing needs.

Within this theoretical framework, the main objective of this study is to examine the experiences of hotels in Silifke following the "Kahramanmaraş Earthquake" in the context of crisis management, disaster management, social interaction, ethical issues, and resilience. Qualitative interviews conducted within this scope contribute to understanding the practical application of the theoretical approaches presented in the literature.

2. METHOD

“Qualitative methods” offer a structure suitable for in-depth analysis of individuals’ experiences, perceptions, and the meanings they attribute to events. Therefore, this research adopts a “qualitative research approach” to understand the effects of the “February 6, 2023 Kahramanmaraş Earthquakes” on hotel businesses in Silifke. The study is designed as a case study. Case studies allow for a holistic examination of phenomena within a specific event or situation (Orchiston, 2013; Reddy et al., 2020). In this context, the Silifke district is a significant feature for the research due to its post-earthquake guest density, the hotels’ experiences in crisis conditions, and operational changes.

The sample of the research consists of hotel managers in Silifke who kept their businesses open after the earthquake. Some hotel managers could not be reached, and some did not wish to participate in the research. Two hotel managers stated that they did not open their hotels to earthquake victims, and one manager stated that they could not provide rooms to earthquake victims because their hotels were full. In total, interviews were conducted with 16 accommodation establishments on a voluntary basis.

2.2 Data Collection Method and Data Analysis

Semi-structured interviews are a flexible method that allows participants to describe their own experiences in detail (Jones & Peeters, 2021). At the same time, the rigorous application of ethical procedures is a factor that increases the reliability of the research. Therefore, in this research, the relevant literature was first reviewed, and a "semi-structured interview form" was prepared based on the literature. The managers were informed of the purpose of the research, that their identities would be kept confidential, and the interviews were conducted face-to-face.

Thematic analysis includes the stages of coding the data, separating the codes into meaningful categories, creating themes, and interpreting them (Stojanova & Dwyer, 2024). Therefore, the data collected in this research were analyzed using the thematic analysis method, including the opinions of the participants (participants were coded as K1, …….K16.), and findings were reached.

3. FINDINGS

This section presents the findings obtained from the questions asked to the participants regarding "demographic characteristics" and "the participants' approaches to the effects of the Kahramanmaraş earthquake". The findings are as follows;

Table 1: Findings on the demographic characteristics of the participants (K) and the accommodation establishments where the participants worked.

K ↓	**Gender**	**Age**	**Marital Status**	**Education-graduate**	**Tourism Sector Experience (years)**	**Position**	**Type of Accommodation Establishment**
K1	Male	44	married	postgraduate	20	Manager	Boutique hotel
K2	Male	67	married	high school	47	Hotel owner	Guesthouse
K3	Male	30	married	bachelor	4	Manager	Hotel (2 yıldız)
K4	Male	60	single	high school	40	Manager	Guesthouse
K5	Male	26	married	bachelor	10	Hotel owner	Apart otel
K6	Male	25	single	bachelor	6	Manager	Guesthouse
K7	Female	29	single	bachelor	20	Hotel owner	Hotel (1 star)
K8	Female	39	married	primary school	6	Manager	Boutique hotel

K9	Male	55	single	bachelor	12	Hotel owner	Apart hotel
K10	Male	23	single	bachelor	2	Hotel owner	Apart hotel
K11	Male	39	married	bachelor	15	Manager	Boutique hotel
K12	Male	22	single	Ön lisans	6	Manager	Hotel (3 stars)
K13	Female	38	married	bachelor	15	Manager	Apart otel
K14	Male	23	single	bachelor	5	Manager	Apart otel
K15	Male	56	married	High school	5	Manager	Hotel (1 star)
K16	Male	48	single	bachelor	35	Manager	Hotel (3 stars)

According to Table 1, 81% of the participants were male (n=13) and 19% (n=3) were female. Regarding age distribution, 6 participants were aged 20–30, 4 were aged 31–40, 2 were aged 41–50, and 4 were over 50, two of whom were over 60. All participants were either "hotel owners" or "managers". This indicates that the interviews were predominantly conducted with middle-aged and experienced managers. According to Table 1, 8 participants had less than 10 years of experience, 5 had 11-20 years, 1 had 31-40 years, and 1 had over 40 years of experience. Additionally, 11 participants were "managers" and 5 were "hotel owners". According to Table 1, the types of accommodation establishments were as follows: Five of them are "apart hotels," three each are "boutique hotels" and "guesthouses," one each is a "1-star and 2-star hotel," and two are "3-star hotels." In short, the accommodation types mostly consist of small hotels (only two hotels are 3-star).

A total of 10 questions were posed to participants to determine the impact of the Kahramanmaraş earthquakes on hotel businesses, and the findings were presented thematically through content analysis. The questions asked according to the themes, some of the participants' answers, and the findings are as follows:

1- Under the theme *"Guest Source Provinces and Earthquake Region Density,"* participants were asked: *"From which provinces do most of your hotel's guests come?"* . All participants stated that guests come primarily from Gaziantep, Kahramanmaraş, and Hatay, as well as all the provinces affected by the earthquake (11 provinces), meaning that all their customers come from these regions. K3 answered, "*Kahramanmaraş, Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa, Malatya, Adıyaman, and all the provinces primarily affected by the earthquake"*. This finding indicates that *"Silifke is one of the target points for intense internal migration and temporary housing demand after the disaster."*

2- Under the theme of *"Reservation Status and Accommodation Policies,"* participants were asked, *"How did the disaster affect reservation status at your facility?"* All participants stated that they opened their doors to earthquake victims and did not accept any other reservations (example: K7 responded*, "Our facility provided free accommodation to our citizens affected by the earthquake and did not accept any other reservations").* However, 2 hotels did not accept earthquake

victims, and there was no significant change in reservations at these establishments; some even stated that they continued to host business people and marketers who came to the region. In addition, 1 establishment stated that *"they did not provide rooms because they rented their hotels to Akkuyu Nuclear Power Plant employees, and this did not affect their reservations,"* while 1 hotel stated that *"they did not open their hotels because it was the winter season and did not host earthquake victims."* (Interviews were conducted with 16 hotels that hosted earthquake victims).

3- Under the theme *"Materials and Procurement Processes,"* participants were asked, *"How was the procurement of necessary materials for the facility after the disaster?"* Differences were observed among participants regarding the procurement process. Participants K1, K3, K11, K15, and K16 responded, *"We had sufficient materials; we met our material needs ourselves."* Participants K8, K9, K10, K12, and K14 stated that when their own resources were insufficient, they procured materials through public institutions, donations from the community, and support from neighboring hotels. For example, K7 responded, *"When our own resources were insufficient, we received help from the district governor's office, the provincial governor's office, donations, the municipality, and the Red Crescent,"* while K9 responded, *"When our own resources were insufficient, we received help from the local community, donation campaigns, and support from various institutions."*

4- Under the theme of *"Personnel Supply and Workforce Mobility,"* participants were asked, *"Has there been any change in personnel supply for the facility?"* The vast majority of participants responded that there had been no changes in personnel numbers and that they did not need to. Participants K9 stated that *"personnel numbers remained the same and they assisted employees when necessary,"* while K1, K5, and K13 responded that *"we hired additional personnel."* For example, K1 answered, *"Yes, we hired 4 personnel for this situation for a fee."* K11 said, *"We hired earthquake victims,"* and K7 responded, *"Our facility was having difficulty finding personnel; after the earthquake, our citizens came to the region and requested work."* One hotel that hadn't hired earthquake victims even stated, *"We received more job applications and ended up employing earthquake victims,"* while another said, *"It became easier for us to find personnel because we received migrants after the earthquake."*.

5- Under the theme of *"Occupancy Rates, Pricing and Sales Policies,"* participants were asked*: "How did the earthquake affect your occupancy and room prices? What measures did you take to increase sales?"* All businesses that opened their establishments to earthquake victims stated that *"there were no sales, only free accommodation; during the summer season, there was a decrease in sales prices and occupancy rates, and campaigns were conducted."* K16 responded, *"There were no prices because we gave the rooms to earthquake victims; although there was a slight decrease after the process, the same prices continued,"* while K9, which did not accept earthquake victims into its hotels, responded, *"We lowered our prices to help."* Additionally, K7 stated, *"The earthquake occurred during the winter season, so it didn't significantly affect occupancy and sales prices; there was a 30-50% loss during the summer season."* K16 stated, *"There was around a 50% decrease in occupancy during the summer season, so we lowered prices."* K19 responded with, *"No money was taken from earthquake victims, there were*

expenses, prices were lowered to increase occupancy during the season, and promotional prices were published on social media." In short, It was observed that businesses "tried to attract demand by lowering prices."

6- Under the theme *"Psychological Environment During the Accommodation Process of Earthquake Victims,"* participants were asked, *"What was the situation like when earthquake victims stayed at your facility after the earthquake?"* Participants K1, K5, K6, K7, K11, and K12 responded that *"a different psychological environment, one of sadness and anxiety, was created in their hotel."*. For example, K9 responded with *"sadness, tears, longing, yearning,"* K1 and K6 with *"psychological breakdown, "K2 with "it was a very sad time; people who had lost loved ones and family members affected us psychologically as well"* and K14 with *"there were damaged vehicles in the parking lot, people were constantly outside, only entering the facility to sleep"*. K3 responded, *"We welcomed them very warmly, created a friendly atmosphere, and bid them farewell with sincerity; we still have friendships that have continued from that time to this day"*. K10 said, *"The solidarity was wonderful, we created a friendly atmosphere," and K13 said, "It was very crowded, but a friendly atmosphere was created"*.

7- Under the theme of *"Abuse and Ethical Issues," participants were asked, "Were there any examples of abuse during the earthquake?"*. While the vast majority of participants answered *"no,"* K2, K4, and K15 stated, *"There were people who presented themselves as earthquake victims and wanted free accommodation, but they were identified,"* while K6 and K11 said, *"There were those who wanted to take more aid than they needed, those who stole it,"* and *"There were those who came on vacation, presented themselves as earthquake victims, and requested sea-view rooms."*

8- Under the theme of *"Pre- and Post-Disaster Measures and Institutional Preparedness,"* participants were asked, *"Were the necessary precautions taken at your facility before and after the earthquake?"* The majority of participants stated that they had general preparations in place for disaster scenarios at their facilities. Participants in K3 mentioned, *"We had a new earthquake resistance test conducted at our hotel after the earthquake"* while K11 stated, *"Assignment points for gathering aid were determined"*.

9- Under the theme *"Negative Experiences in the Volunteer Accommodation Process,"* participants were asked, *"Did you encounter any negative situations with the earthquake victims you hosted as volunteers?"* The vast majority of participants stated that no negative experiences occurred. Participants in K5 responded, *"We hosted volunteers and there were no negative experiences,"* while K16 stated, *"The earthquake victims were psychologically devastated; it was impossible for them to engage in negative behavior"*. However, K9 and K13 indicated that *"exceptional negative incidents such as theft and room damage occurred."*

10- Under the theme of *"Public Support",* participants were asked: *"Did you receive any support from the public sector in return for accommodating earthquake victims?"*. The responses varied. K12 stated, *"We received support for electricity and breakfast,"* while K7 indicated they benefited from *"support from the district governor's office"*. Some participants *(K3 and K5)* said *"they received support but did not request it"*. On the other hand, some administrators stated they did not receive any support.

Overall, the findings indicate that Silifke hotels experienced a significant drop in occupancy rates after the earthquake, along with increased social and psychological burdens, fluctuations in supply and personnel processes, and a focus on solidarity-based practices. In addition, examples of ethical misconduct, irregularities in public support, and differing crisis responses among businesses are other notable themes.

4. DISCUSSION, CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

4.1. Discussion and Conclusion

The findings of this study show that the February 6, 2023 Kahramanmaraş earthquakes significantly affected hotel businesses in Silifke, which were outside the direct impact zone, in terms of social, operational, and economic aspects. The customer loss (30-50%) resulting from post-earthquake reservation losses is consistent with studies in the literature indicating that disasters have a ripple effect across wide environmental destinations (Keskin & Kunter, 2022; Erdem, 2023). This situation shows that post-disaster tourist behavior is shaped not only by the perception of physical safety but also by the perception of general uncertainty and risk. The research results revealed that a significant portion of hotels in Silifke provided voluntary accommodation, free services, and social support to earthquake victims. This finding is consistent with previous research indicating that tourism businesses assume social responsibility roles after disasters (Yıldız & Çiçek, 2023). However, the fact that some people try to benefit from free services even though they are not earthquake victims supports the problem of aid abuse, which is widely discussed in the literature during disaster periods (Arlı, 2021).

Findings regarding pricing policies revealed that some hotels implemented opportunistic price increases. This result parallels studies indicating that unethical pricing practices (Pajo, 2025) can emerge in tourism businesses during times of crisis (Özdemir & Kırlı, 2022). Furthermore, it was determined that personnel mobility increased after the earthquake, with some employees leaving their jobs. This situation is consistent with the literature showing that disasters directly affect the psychological and social well-being of tourism workers (Kaya & Çalış, 2021). Additionally, disruptions in the supply chain highlight the logistical vulnerability of the tourism sector (Demir & Aydın, 2023).

Finally, it was observed that the electricity discounts and food and beverage support provided by the state reduced the burden on businesses. This supports the literature indicating that public-private sector cooperation accelerates recovery processes in tourism during crisis periods (Uysal & Günay, 2020).

In conclusion: This research reveals that although hotel businesses in Silifke did not directly experience the "Kahramanmaraş Earthquake," they strongly felt the economic and operational impacts of the crisis. Furthermore, the decline in demand, supply chain problems, opportunistic pricing (Pajo,2013) and the accommodation demands of earthquake victims indicate that hotels faced a large-scale crisis. The Silifke example proves that major disasters affect not only the regions directly impacted by the earthquake but also tourism activities in nearby destinations. Therefore, crisis management efforts following disasters should strategically assess the resilience capacity not only of the disaster area and the areas of destruction but also of surrounding destinations.

This research shows that tourism businesses must strike a balance between social responsibility and economic sustainability in post-disaster processes, and therefore need a strong crisis management culture and capacity.

4.2. Recommendations

1. Recommendations for Tourism Businesses

- Psychological support programs should be implemented for staff, and strategies should be developed to reduce workforce loss after a disaster.
- Hotels should establish crisis management protocols for unexpected situations such as earthquakes.
- Transparency should be increased in pricing processes, and internal sector control mechanisms should be developed to prevent unethical price increases.
- Standard practices, such as identity verification, should be developed to prevent the abuse of services provided to earthquake victims.

2. Suggestions for public institutions

- The government should implement regulations to prevent profiteering by monitoring prices across the sector.
- Accommodation coordination systems should be strengthened in regions with high demand for accommodation after disasters.
- Energy and food support for hotels should be increased to alleviate the financial burden on businesses during crisis periods.

3. Suggestions for Academic Studies

- Comparative studies conducted in different destinations can reveal regional differences in post-disaster tourism resilience.
- There is a need for more qualitative and quantitative research analyzing the behavior of tourism businesses after earthquakes. Therefore, more research should be conducted on this subject.
- Future studies could examine in more detail the factors affecting the speed of post-disaster recovery in the tourism sector.
- The research was conducted only on small accommodation businesses located in the Silifke district. Similar studies could be conducted on different destinations, large accommodation businesses, and earthquake victims.

KAYNAKÇA

Aktürk, İ., & Albeni, M.(2002). Doğal afetlerin ekonomik performans üzerine etkisi; 1999 yılında Türkiye'de meydana gelen depremlerin etkileri. Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 7(1), 1-18.

Arlı, E. (2021). Turizmde sosyal sorumluluk uygulamaları: Kriz dönemleri üzerine bir inceleme. Journal of Hospitality and Tourism Issues, 3(2), 58–74.

Biggs, D., Hall, C. M., & Stoeckl, N. (2012). The resilience of formal and informal tourism enterprises to disasters: Reef tourism in Phuket, Thailand. Journal of Sustainable Tourism, 20(5), 645–665.

Brown, N. A., Orchiston, C., & Rovins, J. (2017). An integrative framework for investigating disaster resilience within the hotel sector. Journal of Hospitality and Tourism Management, 31, 70–82.

Demir, Ö., & Aydın, B. (2023). Afetlerin turizm tedarik zincirine etkisi: Deprem sonrası lojistik değerlendirme. Lojistik ve Tedarik Zinciri Dergisi, 9(1), 55–70.

Demirtaş, M., & Arıkan, E. (2023). Afet sonrası turistik talep değişimleri: 2023 Kahramanmaraş deprem örneği. Journal of Crisis and Tourism Studies, 5(1), 14–28.

Erdem, A. (2023). Afetlerin turizm talebi üzerindeki etkisi: Deprem sonrası davranış değişiklikleri. Journal of Tourism Research, 15(2), 45–59.

Göktaş, S. L. (2023). Kahramanmaraş merkezli depremlerin turizm sektörüne etkisi ve deprem sonrası atılması gereken adımlar hakkında öneriler. Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel, 6(2), 624-635.

Hall, C. M., Prayag, G., & Amore, A. (2020). Tourism and resilience: Individual, organisational and destination perspectives. Tourism Management, 84, 104257.

Huan, T. C., Beaman, J., & Shelby, L. (2004). No-escape natural disaster: Mitigating impacts on tourism. Annals of Tourism Research, 31(2), 255–273.

Huang, J. H., & Min, J. C. (2002). Earthquake devastation and recovery: The tourism potential of Taiwan after the 1999 earthquake. Journal of Travel & Tourism Marketing, 13(1–2), 57–77.

İşçi, A., Yıldırım, M., & Korkmaz, M. (2021). Afetlerin turizm işletmelerine etkileri: 2020 İzmir depremi örneği. Turizm Akademik Dergisi, 8(2), 233–246.

Jones, A., & Peeters, P. (2021). Exploring disaster resilience within the hotel sector: A case study of Wellington and Hawke's Bay, New Zealand. International Journal of Disaster Risk Reduction, 55, 102080.

Kaya, A., & Çalış, Z. (2021). Afetlerin turizm çalışanları üzerindeki etkileri: İş gücü hareketliliği analizi. Journal of Tourism and Employment Studies, 2(1), 19–34.

Kaya, A., & Uzun, S. (2023). Depremlerin turizm sektörü üzerindeki dolaylı etkileri. International Journal of Tourism Research, 4(2), 55–70.

Keskin, S., & Kunter, M. (2022). Krizlerin turizm talebine etkisi üzerine bir değerlendirme. Turizm Akademik Dergisi, 9(1), 33–48.

Mair, J., Ritchie, B. W., & Walters, G. (2016). Towards a research agenda for post-disaster and post-crisis recovery strategies for tourist destinations. Tourism Management, 56, 120–129.

Orchiston, C. (2013). Tourism business preparedness, resilience and disaster planning in a region of high seismic risk: The case of the Southern Alps, New Zealand. Current Issues in Tourism, 16(5), 477–494.

Özdemir, M., & Kırlı, E. (2022). Kriz dönemlerinde otel işletmelerinin fiyatlandırma stratejileri ve etik sorunlar. Turizm ve İşletme Araştırmaları Dergisi, 6(1), 11–25.

Öztürk, B., & Çalışkan, H. (2023). Afet dönemlerinde konaklama işletmelerinin uyum stratejileri. Tourism and Disaster Management Journal, 2(1), 33–47.

Pajo, A. (2013). Turizm İşletmelerinde Bilgi Teknolojileri Kullanımı ve Otel Otomasyon Programları. Ankara: Detay Yayıncılık.

Pajo, A. (2025). Turizm İşletmelerinde Yukarı Satış Tekniği Kullanımı ve Gelecekteki Kullanımına Yönelik Beklentiler. *Premium E-Journal of Social Sciences (PEJOSS)*, *9*(58), 991–1011.

Reddy, S., George, B., & Ponnapalli, R. (2020). Tourism crises and impacts on destinations: A systematic review. Tourism and Hospitality Management, 26(1), 101–124.

Sener, S., & Türkmen, F. (2022). Deprem sonrası sosyal dayanışma ve konaklama işletmeleri. Journal of Hospitality and Tourism Issues, 4(1), 45–60.

Stojanova, D., & Dwyer, L. (2024). Disaster, risk and crises in tourism and hospitality field: A pathway toward tourism and hospitality management framework for resilience and recovery process. Natural Hazards Research, 4(4), 653–668.

Uysal, M., & Günay, T. (2020). Afet dönemlerinde turizmde kamu-özel sektör iş birliği: Kriz yönetimi perspektifi. Afet Yönetimi Dergisi, 2(2), 41–59.

Yıldız, H., & Çiçek, D. (2023). Afet sonrası konaklama işletmelerinin sosyal sorumluluk davranışları. Afet ve Kriz Yönetimi Dergisi, 4(1), 22–38.

YEREL EKONOMİK KALKINMADA COĞRAFİ İŞARETLER: GÜNEY EGE ÖRNEĞİ

FATMA NEVAL GENÇ, SİNEM BAYAR, NESLİHAN SAVAÇ

PROF.DR., ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ İİBF, SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ,

0000-0003-2014-2113

BİLİM UZMANI, BAĞIMSIZ ARAŞTIRMACI, SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ,

0000-0003-3373-3326

BİLİM UZMANI, BAĞIMSIZ ARAŞTIRMACI, SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ,

0009-0003-3916-2402

Özet

Coğrafi işaretler, belirli bir bölgeye has ürünlerin kalitesinin, tanınırlığının ya da birtakım karakteristik özelliklerinin ait olduğu bölgenin kökeninden kaynaklandığını belgeleyen, bahse konu ürünlerin standartlarını ortaya koyan ve bu anlamda onları koruma altına alan bir tescil sistemdir. Bu bakımdan coğrafi işaretler hem yerel ekonomik kalkınma hem de kültürel mirasın korunması adına önemli bir işlev görmektedir. Türkiye'de coğrafi işaret tescil süreci 19/11/2003 tarihli ve 5000 sayılı "Türk Patent Enstitüsü Kurul ve Görevleri Hakkında Kanun" uyarınca Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından yürütülmekle birlikte patent başvuruları daha çok belediyeler, kooperatifler, ticaret ve sanayi odaları ve meslek odaları gibi kurum ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Son yıllarda Türkiye'de coğrafi işaretli ürünlerin sayısında ciddi oranda artış gözlemlenirken, tescil konusunda kooperatifler, belediyeler, meslek odaları, üniversiteler, ticaret ve sanayi odaları vb. paydaşların üstlendikleri/üstlenebilecekleri roller ve aralarında kurabilecekleri iş birlikleri, tescillenmiş ürünlerin analizi, henüz tescillenmemiş ama potansiyel taşıyan ürünlerin tespiti vb. konusunda akademik araştırmalar yürütülmektedir. Bu bağlamda, çalışmada yerel ekonomik kalkınmada coğrafi işaretli ürünlerin rolü konu edilmektedir.

Türkiye'de coğrafi işaretli ürünlerin bölgelere göre dağılımı incelendiğinde bazı illerin (örneğin Gaziantep, Afyonkarahisar, Şanlıurfa) hem tescil sayısı hem de tescil olmuş ürünlerin tanıtımı ve pazarlanması açısından ön plana çıkarlarken bazı bölgelerin ise bahsi geçen hususta yeterince yol kat edemedikleri görülmektedir. Örneğin zengin kültürel mirasına ve biyolojik çeşitliliğine karşın Güney Ege Kalkınma Ajansının kapsadığı alanı oluşturan 3 ilde (Aydın, Muğla ve Denizli) coğrafi işaretlerin tescili ve tanıtımında arzu edilen düzeyde bir ilerleme yakalayamadığı görülmektedir.

Bu bildirinin temel amacı Güney Ege Bölgesinde yer alan 3 ilde Türk Patent Kurumu tarafından tescil edilmiş coğrafi işaretli ürünlerin, niteliksel ve niceliksel açıdan analiz edilip, bütüncül şekilde değerlendirilmesidir. Bunun üzerinden bölgedeki coğrafi işaret tesciline ilişkin mevcut tablonun ortaya çıkarılmasıdır. Buna bağlı olarak çalışmada; bölgedeki tescil başvurularının hangi kurum ve kuruluşlar tarafından yapıldığı, tescil alan ürünlerin hangi kategorilere ait oldukları, başvuru ve tescillerin yıllara göre sayısal dağılımı, tablolaştırılarak analiz edilecektir.

Çalışmanın sonuç bölümünde ilgili literatür ışığında bölgenin taşıdığı mevcut potansiyelin neden yeterince değerlendiremediği ve mevcut tablonun geliştirilmesi adına atılması gereken adımların neler olduğu tartışılacaktır. Bunlar içinde özellikle yerel yönetimler tarafından yapılması gerekenler üzerinde durularak, yerel yönetimlere özgü geliştirilebilecek politikalar üzerinde değerlendirilecektir.

Çalışma bölgenin coğrafi işaretler konusundaki mevcut durumunu ortaya koyarak politika yapıcıların ve belediyeler, kooperatifler vb. paydaşların bölgede hangi kurum ve kuruluşların sürece daha fazla katkı sunduklarını veya geri planda kaldıklarını görmelerine ve buna yönelik strateji ve iş birliği geliştirmelerine, bölgenin potansiyelinin ne ölçüde kullanıldığının anlaşılmasına, hangi ürün ve/veya ürün gruplarına öncelik tanınması gerektiğinin tespit edilmesine imkan tanıyacaktır.

Anahtar kelimeler: Coğrafi İşaretli Ürünler, Güney Ege Bölgesi, Yerel Ekonomik Kalkınma, Kültürel Miras

AN INNOVATİVE METHOD FOR DETERMİNİNG CROSS-SECTİONAL AREA IN BİOLOGİCAL MATERİALS FOR ESTABLİSHİNG CUTTİNG PARAMETERS

BİOLOJİK MALZEMELERDE KESİLME PARAMETRELERİNİN BELİRLENMESİNDE KESİT ALAN TESPİTİNE YÖNELİK YENİLİKÇİ BİR YÖNTEM

HÜSEYİN GÜRAN ÜNAL

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ MÜHENDİSLİK FAKÜLTESİ MAKİNE MÜHENDİSLİĞİ BÖLÜMÜ, KASTAMONU, TÜRKİYE

ORCID ID: 0000-0003-2891-3488,

Özet: Günümüzde bitkisel hasat ve ürün işleme teknolojisinde kesme işlemi sıklıkla kullanılmaktadır. Kesme işlemin mekanize edilebilmesi için tasarlanacak aparat ve makinaların ihtiyaç duyduğu kuvvet ve enerjinin bilinmesi gerekir. Biyolojik malzemelerde nem, lif yapısı, dokusu, sertliği gibi değişkenlerden dolayı farklı kesilme parametreleri söz konusudur ve bunların her bitki için ayrı ayrı tespiti gerekir. İhtiyaç duyulan parametrelerden birisi de kesit alanıdır. Kesilme bölgesindeki kesit alan bilinmeden kesme gerilmesi ve özel kesilme enerjisinin tespiti mümkün değildir. Daha önce kesilme parametreleri tespiti üzerinde yapılan çalışmalarda genellikle kesim bölgesinin dairesel olduğu varsayımıyla çap ölçülerek kesit dairesinin alanı hesaplanmıştır. Bu çalışmada amorf yapıdaki kesitlerin hesaplanması için bir yöntem geliştirilmiştir. Biyolojik malzemenin kesilmesi sonrası elde edilen yüzey boyanmış, kağıda izi çıkacak şekilde bastırılmış, fotoğrafı çekilmiş, kağıt ölçüsü ile uyumlu bir ölçekte Solidworks programında açılmış, fotoğraftaki kenarların üzerinden serbest el çizimi ile gidilerek şekil tamamlanmış ve yüzeye dönüştürülerek alanı hesaplatılmıştır. Bu yöntem ile kesit alanı hesaplanamamış birçok bitkinin kesilme parametrelerinin tespiti mümkün olacaktır.

Anahtar kelimeler: Kesit alan, kesilme parametreleri, kesilme direnci, özel kesilme enerjisi, biolojik malzeme

Abstract: Today, cutting is frequently used in plant harvesting and product processing technology. The force and energy required for the apparatus and machines designed to mechanize the cutting process must be known. Due to variables such as moisture, fiber structure, texture, and hardness in biological materials, different cutting parameters are involved, and these must be determined separately for each plant. One of the required parameters is the cross-sectional area. Without knowing the cross-sectional area of the cutting region, it is not possible to determine the shear stress and specific shear energy. In previous studies on the determination of cutting parameters, the area of the cross-sectional circle was calculated by measuring the diameter, assuming that the cutting region was circular. In this study, a method has been developed to calculate cross-sections with amorphous structures. After cutting the biological material, the surface was stained,

pressed onto paper to leave an imprint, photographed, opened in Solidworks software at a scale compatible with the paper size, completed by freehand drawing over the edges in the photograph, and converted into a surface to calculate the area. This method will enable the determination of cutting parameters for many plants whose cross-sectional area could not previously be calculated.

Key Words: Cross-sectional area, cutting parameters, shear resistance, specific shear energy, biological material

1.GİRİŞ

Günümüzde birçok tarımsal üretimin hasatında ve işlenmesinde makinalar kullanılmaktadır. El ile yapılan toplama-hasat-işleme işlemi oransal olarak oldukça azdır. Çünkü yetiştirme sürecinin en fazla zaman gerektiren ve üretim maliyetini artıran faktörlerden biridir. Gerek meyvelerin dalından kesilmesi gerekse toprak üzerinden ürünün biçilmesi şeklinde gerçekleşen makinalı hasat işlemlerinde ürünün kesilme parametreleri önem kazanmaktadır. Her ürünün kendine özgü sertliği, olgunluğu, lif yapısı, nemi gibi değişkenler söz konusu olduğundan, bu işlem için gerekli kuvvet ve enerjinin bilinmesi gerekir. Kesilme kuvveti, kesilme enerjisi, kesilme gerilmesi, özel kesilme enerjisi gibi parametrelerin tespit edilmesi, bu işlemin mekanizasyonun tasarımında ihtiyaç duyulacak değişkenlerdir. Bu parametrelerin tespiti sırasında kesilme kuvvetinin ve kesilen yüzeyin alanının ölçülmesi gerekmektedir. Kesilme kuvveti farklı düzeneklerde yük hücreleri kullanılarak ölçülmektedir. Kesit alanının ölçülmesinde ise birkaç farklı uygulama vardır. Biyolojik malzemelerin kesilme parametreleri üzerine yapılmış birçok araştırma mevcuttur (Yiljep ve ark (2005), Reza (2007), Galedar ve ark (2008), Özbek ve ark (2009), Yilmaz ve ark (2009), Heidari & Chegini (2011), Hoseinzadeh & Shirneshan (2012), Sessiz ve ark (2013), Mathanker ve ark (2015), Pekitkan ve ark (2018), Boydaş ve ark (2019), Eliçin ve ark (2019), Wang ve ark (2020), Song ve ark (2022), Li ve ark (2024)). Bu çalışmaların büyük çoğunluğu kesilen bölgede çap ölçümü yapılarak tam olarak dairesel kesitli olduğu varsayımıyla alanın hesaplanması şeklindedir. Bu çalışmada gerçek kesit alanının bulunabilmesi teknolojik yazılımlardan faydalanılarak basit matematiksel işlemlerle hesaplanamayacak farklı yapıdaki şekillerin de kesit alanının hesaplanabilmesi için bir yöntem geliştirilmiştir. Bu yöntemin kullanılması ile daha önce kesit alanı hesaplanamadığından üzerinde çalışılamamış birçok biyolojik malzemenin de kesilme parametrelerinin hesaplanması mümkün olacaktır.

2.MATERYAL VE METOD

Literatürde tespit edilen kesilme testlerinde farklı deney düzenekleri kullanıldığı görülmektedir. Kesme kuvveti ve kesme enerjisinin tespiti için kesit alanına ihtiyaç yokken, kesme gerilmesi ve özgül kesme enerjisinin belirlenmesinde kesit alanın hesaba katılması gerekmektedir. Genelde yapılan işlem kesilen bölgedeki çapı ölçerek dairesel kesit hesabıyla sonuca ulaşmaktır.

Bu çalışmada geometrik formüllerle alan hesabının mümkün olmadığı kesitlerde alan hesabının yapılabilmesi için bir yöntem geliştirilmiştir. Bu işlemler sarımsak özelinde adım adım aşağıdaki şekilde uygulanmıştır.

Kesme testi sonrası bölünen soyulmuş sarımsak dişleri Şekil 1. de verilmiştir.

Şekil 1. Kesilme deneyi öncesi ve sonrası soyulmuş sarımsak dişi

Bu şekildeki bir kesitin klasik yöntemlerle hesaplanması mümkün değildir. Geliştirilen yöntemde işleme kesilen yüzeyin kenarlarının boyanması ile başlanır (Şekil 2).

Şekil 2. Kesit yüzeyinin kenarlarının boyanması

Kenarı boyanmış kesit, eni boyu önceden belirlenerek kağıda çıktı alınan bir çerçeve içine elle bastırılarak siluetinin kağıt üzerine çıkması sağlanır. Örnekte 30x30 mm çerçeve kullanılmıştır. Bu şeklin uygun bir mesafeden dik bir fotoğrafı çekilir (Şekil 3).

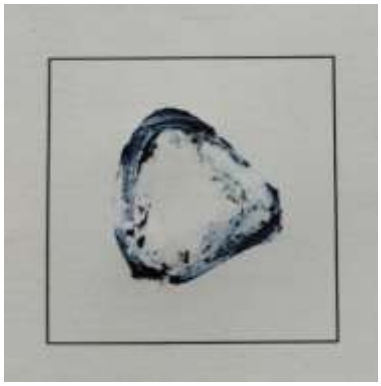

Şekil 3. Boyanmış sarımsak diş kesitinin kağıda bastırılması

Çekilen bu fotoğraf Solidworks programında ekrana getirilir ve ölçüsü çerçeve ölçüsüyle eşitlenene kadar değiştirilir (Şekil 4).

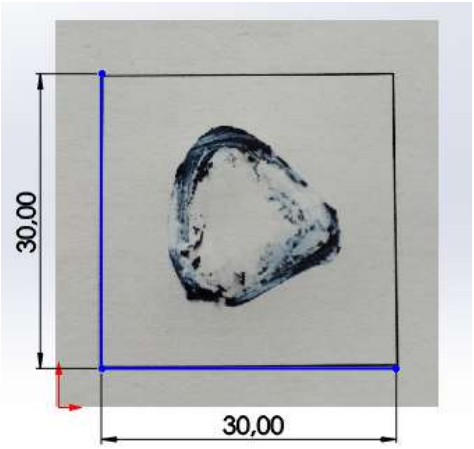

Şekil 4. Ölçek ayarlama işlemi sonrası durum

Ölçek olarak eşitlenen fotoğrafın üzerinden kenarlarını takip ederek el çizimi yapılır.(Şekil 5)

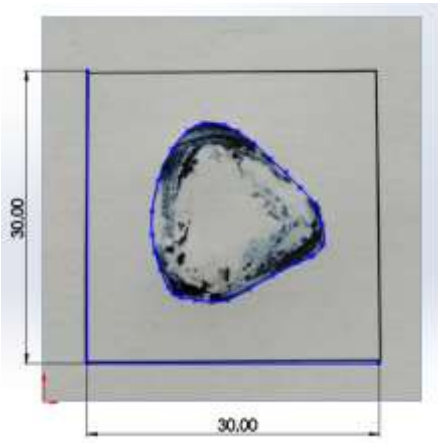

Şekil 5. Solidworks de serbest el çizimi ile kenarların oluşturulması

Elde edilen kapalı çerçeve katı hale getirildikten sonra kesit özellikleri incelendiğinde yüzey alanının 229,62 mm^2 olduğu tespit edilir (Şekil 6).

Şekil 6. Alan hesaplamada kullanılmak üzere yüzeyin oluşturulması

3.BULGULAR VE TARTIŞMA

Kesilme parametrelerinin araştırıldığı benzer çalışmalarda; Yiljep ve ark (2005) Sorgum sapı, Reza (2007) çeltik sapı, Galedar ve ark (2008) yonca sapı, Özbek ve ark (2009) aspir sapı, Yilmaz ve ark (2009) susam sapı, Sessiz ve ark (2013) zeytin sürgünleri, Pekitkan ve ark (2018) pamuk sapı, Boydaş ve ark (2019) korunga sapı, Eliçin ve ark (2019) üzüm sürgünü, Wang ve ark (2020) portakal dalı, Li ve ark (2024) kanada altınbaşak sapında, kesim bölgesinde çapın ölçülmesi ile kesit alanın hesaplandığı görülmektedir.

Farklı olarak, Mathanker ve ark (2015), şeker kamışında tam daire olamayan kesitte kısa ve uzun çap ölçerek alanı hesaplamışlardır. Hoseinzadeh & Shirneshan (2012), Kolza sapında kesit alanını belirlemek için ağ-ızgara yöntemi kullanmışlardır. Heidari & Chegini (2011), gül dalında her testten kesit alanından bir fotoğraf çekilip ve son olarak fotoğraflar MATLAB programında değerlendirilerek kesit alanları belirlemişlerdir. Song ve ark (2022), Sisal yapraklarını kestikten sonraki çevresini kağıda çizilip fotoğraflamışlar ve sonrasında kesit alanı MATLAB R2018a kullanılarak hesaplamışlardır.

Ünal (2025a) ve Ünal (2025b) çalışmasında sarımsak kesilme parametrelerini bu çalışmada anlatılan yöntem ile gerçekleştirilmiştir.

4.SONUÇ

Kesilme parametrelerin hesabında ihtiyaç duyulan kesit alanının bulunması bir zorunluluktur. Önceki çalışmalar genellikle kesit alanının dairesel olduğu düşünülen malzemelerde yapılabilmiştir. Bu yöntem ile şekli ne kadar karmaşık ve geometrik formüllerle hesaplamanın olanaklı olmadığı şekiller olsa da kesit alanı tespit etmek olanaklı olacaktır.

5.KAYNAKLAR

Boydaş, M. G., Comakli, M., Sayinci, B., & Kara, M. (2019). Effects of moisture content, internode region, and oblique angle on the mechanicalproperties of sainfoin stem. *Turkish Journal of Agriculture and Forestry*, *43*(2), 254-263.

Eliçin, A. K., Sessiz, A., and Pekitkan, F. G. (2019). Effect of various knife type, cutting angle and speed on cutting force and energy of grape cane. European Journal of Science and Technology, (15), 519-525.

Galedar, M. N., Tabatabaeefar, A., Jafari, A., Sharifi, A., & Rafiee, S. (2008). Bending and shearing characteristics of alfalfa stems. *Agricultural Engineering International: CIGR Journal*.

Heidari, A., & Chegini, G. R. (2011). Determining the shear strength and picking force of rose flower. *Electronic Journal of Polish Agricultural Universities*, *14*(2).

Hoseinzadeh, B., & Shirneshan, A. (2012). Bending and shearing characteristics of canola stem. *American-Eurasian journal of agricultural & environmental sciences*, *12*(3), 275-281.

Li, Z., Wang, G., Jia, W., Ou, M., Dong, X., Zhang, T. and Wang, C. (2024). Effects of cutting parameters on the ultimate shear stress and specific shear energy of Canadian goldenrod stem. *European Journal of Horticultural Science, 89*(6).

Mathanker, S. K., Grift, T. E., & Hansen, A. C. (2015). Effect of blade oblique angle and cutting speed on cutting energy for energycane stems. *Biosystems Engineering*, *133*, 64-70.

Özbek, O., Seflek, A. Y., & Carman, K. (2009). Some mechanical properties of safflower stalk. *Applied Engineering in Agriculture*, *25*(4), 619-625.

Pekitkan, F. G., Esgici, R., Elicin, A. K., and Sessiz, A. (2018). The change of shear force and energy of cotton stalk depend on knife type and shear angle. Scientific Papers. Series A. *Agronomy, 61*(1) 360-366.

Reza, T. K. (2007). Paddy stems cutting energy and suggested blade optimum parameters. *Pakistan Journal of Biological Sciences: PJBS*, *10*(24), 4523-4526.

Sessiz, A., Elicin, A. K., Esgici, R., Ozdemir, G., and Nozdrovický, L. (2013). Cutting properties of olive sucker. *Acta technologica agriculturae, 16*(3), 82-86.

Song, S., Zhou, H., Jia, Z., Xu, L., Zhang, C., Shi, M., & Hu, G. (2022). Effects of cutting parameters on the ultimate shear stress and specific cutting energy of sisal leaves. *Biosystems Engineering*, *218*, 189-199.

Ünal, H. G. (2025a). Determination of Shear Resistance and Shear Energy of Kastamonu Taşköprü Garlic. *Kastamonu University Journal of Engineering and Sciences*, *11*(1), 40-46.

Ünal, H. G. (2025b). Determination of the effect of cutting angle, cutting speed, and moisture content on garlic shear stress and specific shear energy. *World Journal of Advanced Research and Reviews 28* (2), 1346–1351.

Wang, Y., Yang, Y., Zhao, H., Liu, B., Ma, J., He, Y., ... & Xu, H. (2020). Effects of cutting parameters on cutting of citrus fruit stems. *Biosystems Engineering*, *193*, 1-11.

Yiljep, Y. D., & Mohammed, U. S. (2005). Effect of knife velocity on cutting energy and efficiency during impact cutting of sorghum stalk.

Yilmaz, D., Kabas, O., Akinci, I., & Cagirgan, M. I. (2009). Strength and deformation parameters of sesame stalk in relation to harvest. *Philipp Agric. Sci*, *92*, 85-91.

BİRLEŞTİRİLMİŞ SINIFLARDA DİJİTAL HİKÂYELERİN OKUMA HIZI VE OKUDUĞUNU ANLAMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

THE EFFECT OF DİGİTAL STORİES ON READİNG SPEED AND READİNG COMPREHENSİON İN MULTİ-GRADE CLASSROOMS

Mahmut KARA, Mustafa YEŞİLYURT

Özet

Okuma, sadece sözcüklerin seslendirilmesi değil, görülen sembollerin zihinde yapılandırılması ve anlamlandırılması sürecidir. Akademik başarının temeli olan okuduğunu anlama becerisi; kelimelerin doğru tanınması (doğru okuma) ve uygun bir okuma hızı (otomatikleşme) gibi temel bileşenlerin bir araya gelmesiyle oluşur. Kelime tanıma ve hızdaki yetersizlikler, okuduğunu anlama sürecini doğrudan olumsuz etkilemektedir. Geleneksel eğitim ortamlarında basılı materyaller yaygın olarak kullanılsa da, günümüzde teknolojinin eğitime entegrasyonu ile birlikte dijital hikâyeler ve dijital okuma araçları giderek önem kazanmaktadır. Yapılan araştırmalar, görsel ve işitsel öğelerle desteklenen dijital hikâyelerin ve dijital okuma uygulamalarının, öğrencilerin okuma hatalarını azalttığını, okuma hızını artırdığını ve okuma motivasyonunu yükselterek anlamaya olumlu katkı sağladığını göstermektedir. Özellikle farklı yaş ve seviyedeki öğrencilerin bir arada eğitim gördüğü birleştirilmiş sınıflarda, öğrencilerin bireysel öğrenme hızlarına hitap eden teknolojik materyallerin kullanımı, eğitimde fırsat eşitliği ve verimlilik açısından kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda araştırmanın temel amacı; birleştirilmiş sınıf uygulamasının yapıldığı okullarda, dijital hikâye kullanımının öğrencilerin okuma hızı ve okuduğunu anlama düzeylerine etkisini incelemektir. Araştırma, Mardin ili Kızıltepe ilçesinde bulunan ve birleştirilmiş sınıf uygulaması yapan iki köy okulunda (Büyüktepe İlkokulu ve Esenli İlkokulu) yürütülmüştür. Çalışma grubu, Büyüktepe İlkokulu'ndan 17 öğrenci (9 kişi 3. sınıf, 8 kişi 4. sınıf) ve Esenli İlkokulu'ndan 13 öğrenci (7 kişi 3. sınıf, 6 kişi 4. sınıf) olmak üzere toplam 30 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmada yarı deneysel desen kullanılmış olup, okullar arasında yapılan ön test sonucunda başarı ortalaması daha düşük olan Büyüktepe İlkokulu deney grubu, diğer okul ise kontrol grubu olarak belirlenmiştir. 4 hafta süren uygulama boyunca deney grubunda; öğrencilere kulaklıkla dijital hikâyeler dinletilmiş ve akıllı tahta üzerinden videolu hikâye gösterimleri yapılarak teknoloji destekli bir süreç izlenmiştir. Kontrol grubunda (Esenli İlkokulu) ise aynı içerikler, geleneksel yöntemle kâğıt üzerinde çoğaltılmış fotokopiler aracılığıyla işlenmiştir. Çalışmanın sonunda uygulanan son test verileri, teknolojik materyallerle zenginleştirilen öğretim sürecinin, geleneksel yöntemlere kıyasla öğrencilerin başarı puanlarını anlamlı düzeyde artırdığını ve okuma becerilerine olumlu yönde katkı sağladığını ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Dijital hikâye, okuma hızı, birleştirilmiş sınıf

Abstract

Reading is not merely the vocalization of words; rather, it is a process of mentally restructuring and interpreting perceived symbols. Reading comprehension, the foundation of academic achievement, is formed by the integration of fundamental components such as accurate word recognition (correct reading) and appropriate reading speed (automatization). Deficiencies in word recognition and reading speed directly and adversely affect the reading comprehension process. Although printed materials are widely used in traditional educational settings, digital stories and digital reading tools are gaining increasing importance with the integration of technology into education today. Research indicates that digital stories and reading applications supported by visual and auditory elements reduce reading errors, increase reading speed, and contribute positively to comprehension by enhancing reading motivation. Particularly in multi-grade classrooms where students of different ages and levels are educated together, the use of technological materials addressing individual learning paces plays a critical role in terms of equal opportunity and efficiency in education. In this context, the primary aim of this research is to examine the effect of using digital stories on students' reading speed and reading comprehension levels in schools implementing multi-grade classrooms. The research was conducted in two village schools (Büyüktepe Primary School and Esenli Primary School) implementing multi-grade classrooms in the Kızıltepe district of Mardin province. The study group consists of a total of 30 students, including 17 students from Büyüktepe Primary School (9 in 3rd grade, 8 in 4th grade) and 13 students from Esenli Primary School (7 in 3rd grade, 6 in 4th grade). A quasi-experimental design was used in the study; based on the pre-test results between the schools, Büyüktepe Primary School, which had a lower average achievement, was determined as the experimental group, while the other school was designated as the control group. During the 4-week implementation period, a technology-supported process was followed in the experimental group, where students listened to digital stories via headphones and watched video stories presented on a smartboard. In the control group (Esenli Primary School), the same content was processed using traditional methods through photocopied materials on paper. The post-test data applied at the end of the study reveal that the teaching process enriched with technological materials significantly increased students' achievement scores compared to traditional methods and contributed positively to their reading skills.

Keywords: Digital story, reading speed, multi-grade classroom.

1. GİRİŞ

Bireyler arasındaki eğitimsel dezavantajları gidererek fırsat eşitliğini sağlama gayesi, eğitim sisteminde farklı yapılanmaların ortaya çıkmasını zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda uygulanan ikili, pansiyonlu veya taşımalı eğitim modellerinin yanı sıra; Türk eğitim sisteminde, özellikle kırsal bölgelerde örgün eğitimin sürdürülebilirliği adına 'birleştirilmiş sınıf' modeli uygulanmaktadır. Birleştirilmiş sınıflar, birden fazla sınıfın birleştirilerek öğretim sürecinin tek öğretmen tarafından yürütüldüğü bir sistemdir. Bu

uygulama, sadece ulusal eğitim sistemimizde değil, uluslararası literatürde de yeri olan ve dünyanın farklı coğrafyalarında uygulanan evrensel bir öğretim şeklidir (Fidan ve Baykul, 1993: 2). Sosyo-ekonomik dinamikler, birleştirilmiş sınıf modelinin uygulanmasını kaçınılmaz hale getirmektedir. Bu dinamiklerin başında; öğretmen yetersizliği, göç olgusuyla birlikte köy okullarındaki öğrenci sayısının düşmesi ve müstakil sınıf oluşturmanın mali yükü gelmektedir. Buna ek olarak, taşımalı eğitim sistemine dahil olan köy okullarının tekrar eğitime açılması da bu modele başvurulma gerekçelerinden biridir (Erdem, 2004: 11).

İnsanoğlunun varlığını sürdürebilmesi adına çevresini yorumlama ve anlamlandırma gayreti, okuma eyleminin temelini oluşturmaktadır. Bu perspektifle yaklaşıldığında okuma kavramının; yazı teknolojileri veya matbaanın icadından bağımsız, hatta sözel dilin gelişiminden çok daha evveliyatı olan köklü bir olgu olduğu görülmektedir (Blaha ve Bennett, 1993). Okuma, en temel haliyle yazılı dilin çözümlenmesi, anlaşılması ve yorumlanması faaliyetidir (Avcıoğlu, 2000; Harris ve Sipay, 1990). Akyol (2020, s. 1) ise bu tanımı derinleştirerek okumayı; okurun ön bilgilerini aktif olarak kullandığı, yazarla etkileşime girdiği ve belirli bir amaç ile yöntem çerçevesinde gerçekleşen bir anlam inşa etme süreci olarak nitelendirmektedir. Bilgi çağında öğrenmenin ve kelime bilgisini artırmanın en etkili yolu okumadır. Bu süreçte birey sadece bilgiyi almaz, aynı zamanda neden-sonuç ilişkileri üzerinden akıl yürüterek düşünsel bir gelişim gösterir (Özdemir, 1976). Bireysel ve toplumsal hayatta önemli bir yer tutan okuma eylemi, farklı gayelerle icra edilebilir. Fakat okumanın verimli olabilmesi, içeriğin doğru yorumlanmasına bağlıdır. Suna (2006), amaca uygun şekilde anlamlandırılan okumaların, bireylerin eleştirel ve yaratıcı düşünme kapasitelerini artırarak onlara geniş bir perspektif kazandırdığını belirtmektedir.

Akıcı okuma, yetkin bir okuma becerisinin temel belirleyicisidir. Zira okuma süreci, sınırlı bir dikkat kapasitesinin hem kelime tanıma hem de anlamlandırma süreçlerine dağıtılmasını gerektirir. Kelime tanıma becerisi otomatikleşen akıcı okurlar, dikkatlerini harfleri çözmeye harcamak yerine metni anlamaya odaklayabilirler (Wolf, 2011). Nichols vd. (2008), bu sürecin temel dinamiklerini doğru okuma, hız ve prozodi olarak sıralamaktadır. Stahl ve Kuhn'un (2002) vurguladığı üzere, deneyimli okurlar sadece kelimeleri tanımakla kalmaz, konuşma dilinin akıcılığını okumaya yansıtarak mekanik çözümleme yerine anlama yoğunlaşırlar. Okuduğunu anlama literatürü incelendiğinde, teknolojik ilerlemelerle paralel olarak dijital materyallerin bu sürece entegrasyonunun gerekliliği görülmektedir (Collier, 2013; Fox, 2014; Sylvester ve Greenidge, 2009; Yeşilyurt, 2021). Bu materyaller arasında öne çıkan dijital hikâyeler; Hathorn (2005) tarafından dil, okuryazarlık ve iletişim becerilerini teknolojiyle harmanlayan yenilikçi bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Yapısal olarak metin, görsel, ses ve video gibi çoklu ortam ögelerinin dijital bir platformda sentezlenmesiyle oluşan bu araçlar, öğrencilere geniş bir ifade alanı sunar. Öğrenciler; kendi yaşantılarını, kültürel ve tarihsel birikimlerini dijital hikâyeler aracılığıyla yeniden kurgulayarak, okul-toplum-aile ekseninde okuryazarlık kimliklerini inşa etme fırsatı bulurlar.

Kulla-Abbott (2006), dijital hikâyelerin öğrencilerin hem geleneksel hem de çoklu ortam okuma-yazma yetkinliklerini eş zamanlı olarak desteklediğini belirtmektedir. Robin (2006) ise bu materyallerin kapsamını daha da genişleterek; sürecin öğrencilere araştırma, organizasyon, problem çözme ve sunum gibi çok boyutlu beceriler kazandırdığını

vurgulamaktadır. Bu bulgular ışığında, dijital hikâyelerin okuma becerilerinin geliştirilmesinde etkili bir eğitsel araç olarak kullanılabileceği söylenebilir.

Araştırmanın temel amacı, birleştirilmiş sınıflarda uygulanan dijital hikâye etkinliklerinin öğrencilerin okuma hızı ve okuduğunu anlama başarılarına etkisini tespit etmektir. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1-Dijital hikâye kullanımı, öğrencilerin okuma hızlarını anlamlı düzeyde farklılaştırmakta mıdır?

2-Dijital hikâye kullanımı, öğrencilerin okuduğunu anlama puanları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip midir?"

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın deseni, kapsamı, örnekleme yöntemi, veri toplama araçları ve verilerin çözümlemesi yer almaktadır.

2.1. Araştırmanın Modeli:

Yapılan araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden yarı deneysel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Deney ve kontrol grubu olarak belirlenen gruplara ön test ve son test uygulanmıştır. Araştırmada çalışma grupları seçkisiz atama yöntemi ile oluşturulmuştur. Gruplar belirlendikten sonra, ön test sonuçlarının ortalamalarına dayalı olarak, ortalaması daha düşük olan grup deney grubu, ortalaması daha yüksek olan grup ise kontrol grubu olarak belirlenmiştir. (Tablo 1, Tablo 2). Kontrol grubunda bulunan öğrencilere fotokopi ile çoğaltılmış hikâyeler yoluyla öğretim yapılmış, deney grubundaki öğrencilerle teknoloji destekli öğretim kapsamında dijital hikayeler akıllı tahtada ve tablet kullanılarak kulaklık ile dinletilerek araştırma yürütülmüştür Kullanılan teknoloji destekli uygulamalar için Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)'nın Eğitim Bilişim Ağı (EBA) platformundan yararlanılmıştır.

Tablo 1 Grupların dakikada okunan kelime sayısı ön test ortalamaları

Okul	Gruplar	Ön test	N	X̄
Büyüktepe İlkokulu	1	Okuma Hızı Belirleme Metni	17	63,23
Esenli İlkokulu	2	Okuma Hızı Belirleme Metni	13	75,92

Tablo 1'e göre 1 dakika içinde okunan kelime sayısı ortalamalarına göre Büyüktepe İlkokulu 63,23, Esenli İlkokulu 75,92 ortalamaya sahiptir.

Tablo 2 Grupların başarı testi ön test puan ortalamaları

Okul	Gruplar	Ön test	N	X̄
Büyüktepe İlkokulu	1	Başarı Testi	17	55,88
Esenli İlkokulu	2	Başarı Testi	13	68,26

Tablo 2'ye göre başarı test ortalamalarına göre Büyüktepe İlkokulu 55,88, Esenli İlkokulu 68,26 ortalamaya sahiptir.

Ön test sonuçlarına göre, dakikada okunan kelime sayısı ortalaması 63,23 başarı testi ortalaması 55,88 olan Büyüktepe İlkokulu deney grubu, dakikada okunan kelime sayısı ortalaması 75,92 başarı testi ortalaması 68,26 olan Esenli İlkokulu kontrol grubu olarak belirlenmiştir.

2.2. Araştırmanın Örneklemi:

Araştırmanın evrenini, Mardin ili Kızıltepe ilçesinde birleştirilmiş sınıf uygulamasının yürütüldüğü ilkokulların 3. ve 4. sınıf düzeyindeki öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklem ise bu evren içerisinden amaçlı olarak seçilen iki farklı ilkokulda öğrenim gören öğrencileri kapsamaktadır. Çalışma grubu; 2025-2026 eğitim-öğretim yılı güz döneminde, Büyüktepe İlkokulu (n=17) ve Esenli İlkokulu (n=13) bünyesinde eğitim alan toplam 30 öğrenciden oluşmaktadır. Deney ve kontrol gruplarının belirlenmesinde yansız atama yerine, grupların ön test başarı puanları esas alınmıştır. Yapılan ölçümler neticesinde, başarı ortalaması görece daha düşük olan Büyüktepe İlkokulu öğrencileri deney grubu; daha yüksek ortalamaya sahip Esenli İlkokulu öğrencileri ise kontrol grubu olarak atanmıştır.

Araştırmanın yürütülme sürecinde mevcut çalışma koşulları ve ulaşım olanakları dikkate alınarak katılımcıların belirlenmesinde kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntem, araştırmacının en pratik şekilde erişebildiği grubu çalışmaya dâhil etmesine olanak tanır. Baştürk ve Taştepe (2013), özellikle zaman, bütçe ve iş gücü gibi kısıtlılıkların bulunduğu durumlarda bu tekniğin sıklıkla kullanıldığını belirtmektedir. Büyüköztürk'e (2014) göre de bu yaklaşım, araştırmacıların kaynaklarını verimli kullanarak süreci daha düşük maliyetle ve hızlı bir şekilde tamamlamalarını sağlamaktadır.

2.3. Uygulama

Araştırma süreci, 2025-2026 eğitim-öğretim yılı 1. yarıyılında dört haftalık bir periyotta tamamlanmıştır. Uygulama öncesinde, Milli Eğitim Bakanlığı Ölçme Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü kaynaklarından temin edilen ve iki alan uzmanının onayıyla son hali verilen örnek metin ile başarı testi, her iki gruba ön test olarak uygulanmıştır. Elde edilen ön test verilerine göre; başarı ortalaması daha düşük olan sınıf deney grubu, daha yüksek olan sınıf ise kontrol grubu olarak belirlenmiştir. Uygulama aşamasında; kontrol grubunda mevcut Türkçe dersi müfredatı izlenerek, basılı (fotokopi) hikâyeler üzerinden geleneksel okuma ve anlama etkinlikleri yürütülmüştür. Deney grubundaki öğrenciler, teknoloji destekli materyallerle yapılandırılmış bir öğrenme sürecine dâhil edilmiştir. Bu modelde içerikler; etkileşimli tahtalar ve tabletlere entegre edilen kulaklıklar aracılığıyla sunularak, dijital hikâyelerle zenginleştirilmiş bir atmosfer oluşturulmuştur. Çalışma, dört haftalık sürecin bitiminde gruplara son testin uygulanmasıyla tamamlanmıştır.

2.4. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan başarı testi; Milli Eğitim Bakanlığı Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün web platformunda yayımlanan, 3. ve 4. sınıf Türkçe dersi biçimlendirici değerlendirme etkinlikleri esas alınarak yapılandırılmıştır. Testin MEB müfredatına uygunluğu ve kapsam geçerliği, iki

alan uzmanının incelemesine sunulmuş ve gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Bir okuma parçası (hikâye) ve buna bağlı dört sorudan oluşan bu ölçme aracı, deney ve kontrol gruplarına hem uygulama öncesinde (ön test) hem de sürecin sonunda (son test) uygulanmıştır. Bu test vasıtasıyla; öğrencilere uygulanan öğretim yönteminin etkililiğinin sınanması amaçlanmıştır.

2.5. Verilerin **Analizi**

Araştırma kapsamında elde edilen nicel verilerin istatistiksel çözümlenmesinde SPSS 25.0 paket programı kullanılmıştır. Ön test ile ilgili verilerin analizi öncesinde, dağılımın parametrik test varsayımlarını karşılayıp karşılamadığını belirlemek amacıyla normallik testi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda; hikâye okuma kelime sayısına ($p=0,127$) ve okuduğunu anlama puanlarına ($p=0,248$) ait Shapiro-Wilk anlamlılık değerlerinin 0,05'ten büyük olduğu ($p>0,05$) görülmüş ve verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Benzer şekilde son test verileri incelendiğinde de; kelime sayısı ($p=0,825$) ve okuduğunu anlama ($p=0,064$) puanlarına ait Shapiro-Wilk anlamlılık değerlerinin 0,05'ten büyük olduğu saptanmıştır. Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda, hem ön test hem de son test verilerinin normal dağılım gösterdiği kabul edilerek analizlerde parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir."

Verilerin normal dağılım göstermesi nedeniyle, gruplar arası karşılaştırmalarda parametrik bir test olan Bağımsız Örneklem t-Testi (Independent Samples t-test) kullanılmıştır. Parametrik bir test olan T-testi, iki grup ortalaması arasındaki farkın istatistiksel olarak önemliliğini araştırmaktadır (Sekaran, 2003, s. 404). Uygulama öncesinde deney ve kontrol gruplarının denkliğini test etmek amacıyla yapılan ön test analizlerinde; okuma hızı ($p=0,097$) ve okuduğunu anlama ($p=0,071$) puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0,05$). Bu bulgular, her iki grubun başlangıçtaki akademik performanslarının birbirine denk olduğunu ve deneysel işlemin uygulanması için uygun bir zeminin bulunduğunu göstermektedir. Tüm analizler %95 güven aralığında ($p<0,05$ anlamlılık düzeyinde) yorumlanmıştır.

3. BULGULAR

Araştırma sürecinde elde edilen ön test verilerine dayanan bağımsız örneklem t-testi bulguları Tablo 3 ve Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 3 Grupların dakikada okunan kelime sayısı ön test bağımsız örneklem t testi sonuçları

Okul	Gruplar	Değişken	N	$\bar{X}$	SS	t	df	P
Büyüktepe İlkokulu	Deney	Ön test	17	63,23	21,46	-1,719	28	0,097
Esenli İlkokulu	Kontrol	Ön test	13	75,92	17,95			

Tablo 3, deney grubu olan Büyük İlkokulu ve kontrol grubu olan Esenli İlkokulundaki öğrencilere ait dakikada okunan kelime sayısı ön test puanları üzerine yapılan bağımsız

örneklem t-testi sonuçları yer almaktadır. Deney grubunda 17 öğrenci, kontrol grubunda ise 13 öğrenci bulunmaktadır. Deney grubunun okunan kelime sayısı ön test ortalaması 63,23 (SS = 21,46), kontrol grubunun okunan kelime sayısı ön test ortalaması ise 75,92 (SS = 75,92) olarak hesaplanmıştır. Bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre, p değeri 0,05'ten yüksek (p = 0,097) olup, bu durum gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. Bu bulgu, deney ve kontrol gruplarının başlangıçtaki kelime okuma sayısı bakımından akademik performanslarının benzer olduğunu göstermektedir. Analizler, %95 güven aralığı düzeyinde gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4 Deney ve kontrol gruplarının okuduğunu anlama testi ön test puanlarına ilişkin bağımsız örneklem t-testi Sonuçları

Okul	Gruplar	Değişken	N	X̄	SS	t	df	P
Büyüktepe İlkokulu	Deney	Ön test	17	55,88	18,28	-1,89	26,60	0,070
Esenli İlkokulu	Kontrol	Ön test	13	68,26	17,39			

Tablo 4, deney grubu olan Büyük İlkokulu ve kontrol grubu olan Esenli İlkokulundaki öğrencilere ait okuduğunu anlama testi ön test puanları üzerine yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçları yer almaktadır. Deney grubunda 17 öğrenci, kontrol grubunda ise 13 öğrenci bulunmaktadır. Deney grubunun okuduğunu anlama ön test ortalaması 55,88 (SS = 18,28), kontrol grubunun okuduğunu anlama ön test ortalaması ise 68,26 (SS = 17,39) olarak hesaplanmıştır. Bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre, p değeri 0,05'ten yüksek (p = 0,070) olup, bu durum gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. Bu bulgu, deney ve kontrol gruplarının okuduğunu anlamada başlangıçtaki akademik performanslarının benzer olduğunu göstermektedir. Analizler, %95 güven aralığı düzeyinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırma sürecinde elde edilen son test verilerine ilişkin t-testi analiz sonuçları Tablo 5 ve Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 5 Grupların dakikada okunan kelime sayısı son test bağımsız örneklem t testi sonuçları

Okul	Gruplar	Değişken	N	X	SS	t	df	P
Büyüktepe İlkokulu	Deney	Son test	17	98,41	15,98	3,65	28	0,001
Esenli İlkokulu	Kontrol	Son test	13	76	17,45			

Tablo 5, Büyüktepe ilkokulunda bulunan deney grubu öğrencileri ile Esenli ilkokulunda bulunan kontrol grubu öğrencilerinin dakikada okunan kelime sayısı ile ilgilison test puanlarına ilişkin bağımsız örneklem t-testi analiz sonuçları gösterilmektedir. Deney grubunda 17 öğrenci, kontrol grubunda ise 13 öğrenci bulunmaktadır. Deney grubunun son test ortalaması 98,41 (SS = 15,98), kontrol grubunun son test ortalaması ise 76 (SS = 17,45) olarak hesaplanmıştır. Yapılan analiz sonucunda, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (p < 0,05). Bu bulgu, deney grubu

öğrencilerinin kelime okuma sayısı bakımından kontrol grubuna kıyasla daha üstün bir akademik başarı elde ettiğini ortaya koymaktadır. Analizler, %95 güven aralığı düzeyinde gerçekleştirilmiştir.

Okuduğunu anlama konusunda elde edilen son test verilerine ilişkin t-testi analiz sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6 Deney ve kontrol gruplarının okuduğunu anlama testi son test puanlarına ilişkin bağımsız örneklem t-testi Sonuçları

Okul	Gruplar	Değişken	N	X	SS	t	df	P
Büyüktepe İlkokulu	Deney	Son test	17	80,88	17,74	3,10	28	0,004
Esenli İlkokulu	Kontrol	Son test	13	62,50	13,50			

Tablo 6, Büyüktepe ilkokulunda bulunan deney grubu öğrencileri ile Esenli ilkokulunda bulunan kontrol grubu öğrencilerinin okuduğunu anlama ile ilgili son test puanlarına ilişkin bağımsız örneklem t-testi analiz sonuçları gösterilmektedir. Deney grubunda 17 öğrenci, kontrol grubunda ise 13 öğrenci bulunmaktadır. Deney grubunun son test ortalaması 80,88 (SS = 17,74), kontrol grubunun son test ortalaması ise 62,50 (SS = 13,50) olarak hesaplanmıştır. Yapılan analiz sonucunda, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Bu bulgu, deney grubu öğrencilerinin okuduğunu anlama konusunda kontrol grubuna kıyasla daha üstün bir akademik başarı elde ettiğini ortaya koymaktadır. Analizler, %95 güven aralığı düzeyinde gerçekleştirilmiştir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde öncelikle araştırmadan elde edilen bulgular yorumlanarak sonuçlar ortaya konulmuştur. Bu sonuçlar ilgili alan yazın çerçevesinde tartışılmış ve ardından uygulama ile ileri araştırmalara yönelik öneriler sunulmuştur. Birleştirilmiş sınıflarda okuma hızı ve okuduğunu anlama becerisinin geliştirilmesinde dijital hikâye kullanımının etkisinin incelendiği bu araştırmaya birleştirilmiş sınıflarda öğrenim gören toplam 30 ilkokul öğrencisi katılmıştır. Çalışma grubu, 13'ü kontrol ve 17'si deney grubu olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgulara göre; deney grubundaki öğrencilerin okuma hızı ve okuduğunu anlama puanlarının, kontrol grubuna kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç, dijital hikâye temelli okuma etkinliklerinin öğrencilerin okuma hızı ve okuduğunu anlama becerilerini geliştirmede etkili olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Bu çalışmanın sonuçları, dijital hikâye kullanımının okuma hızı ve okuduğunu anlama becerisi üzerinde geliştirici bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Alanyazın incelendiğinde, dijital hikâye kullanımının okuma becerileri üzerindeki etkisine odaklanan çalışmaların büyük çoğunluğunun müstakil (normal) sınıflarda yürütüldüğü görülmektedir. Birleştirilmiş sınıflar özelinde gerçekleştirilen çalışmaların sınırlı sayıda olması, bu araştırmanın bulgularını daha da önemli kılmaktadır. Bu çalışmada birleştirilmiş sınıf ortamında elde edilen olumlu sonuçların, söz konusu literatürle paralellik göstermesi dikkat çekicidir. Nitekim Al-Mansour (2011), ilkokul öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada, dijital hikâye eşliğinde gerçekleştirilen okuma

etkinliklerinin anlama becerisini geliştirdiği sonucuna ulaşmıştır. Sylvester ve Greenidge (2009) ise ilkokul öğrencileriyle yürüttükleri araştırmada, dijital hikâye kullanımının okuma becerilerini geliştirdiğini ve kalıcı öğrenme sağladığını ortaya koymuştur. Aynı şekilde Şentürk Leylek (2018) de ilkokul 3. sınıf öğrencileriyle yürüttüğü araştırmasında, dijital hikâye kullanımının öğrencilerin okuduğunu anlama becerilerini geliştirdiğini tespit etmiştir. Hamdy (2017), ilkokul ikinci sınıf öğrencileriyle yürüttüğü çalışmada; dijital hikâyelerin, deney grubu öğrencilerinin okuduğunu ve dinlediğini anlama becerilerini kontrol grubuna kıyasla daha fazla geliştirdiğini belirlemiştir. Kaman (2018) ise gerçekleştirdiği çalışmada, dijital hikâyelerin 4. sınıf öğrencilerinin akıcı okuma ve okuduğunu anlama becerilerini geliştirdiğini ortaya koymuştur. Bu durum, dijital hikâye temelli etkinliklerin sadece standart eğitim ortamlarında değil; yaş ve bilgi düzeyi farklı öğrencilerin bir arada bulunduğu birleştirilmiş sınıflarda da etkili bir öğretim materyali olduğunu kanıtlar niteliktedir. Özellikle öğretmenin ilgisinin gruplar arasında bölündüğü birleştirilmiş sınıflarda, dijital hikâyelerin öğrencilere kendi hızlarında öğrenme fırsatı sunarak okuma hızı ve anlama becerilerini desteklediği düşünülmektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgular ve ulaşılan sonuçlar doğrultusunda, hem uygulamaya hem de gelecekteki araştırmalara yönelik çeşitli öneriler geliştirilmiştir. Araştırma sonuçlarının dijital hikâye kullanımının olumlu etkisini ortaya koyması nedeniyle, özellikle heterojen öğrenci gruplarının bulunduğu birleştirilmiş sınıflarda görev yapan öğretmenlerin, öğrencilerin bireysel öğrenme hızlarına hitap edebilmek amacıyla ders süreçlerinde dijital hikâye temelli etkinliklere daha sık yer vermeleri önerilmektedir. Bu bağlamda, öğretmenlerin dijital materyal geliştirme yetkinliklerinin hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi ve eğitim platformlarındaki birleştirilmiş sınıf müfredatına uygun dijital içeriklerin zenginleştirilmesi sürecin verimliliğini artıracaktır. Araştırmacılara yönelik olarak ise; çalışmanın sonuçlarının genellenebilirliğini artırmak amacıyla daha geniş örneklem gruplarıyla ve farklı sınıf düzeylerinde benzer uygulamaların yapılması önerilebilir. Ayrıca gelecekte yapılacak çalışmalarda, sadece akademik becerilere odaklanmak yerine, nicel ve nitel verilerin birlikte kullanıldığı karma desenli araştırmalarla dijital hikâyelerin öğrencilerin motivasyonu, derse yönelik tutumları ve öğrenilenlerin kalıcılığı üzerindeki etkilerinin derinlemesine incelenmesi alınyazına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Akyol, H. (2020). Türkçe ilkokuma yazma öğretimi. Pegem Akademi Yayıncılık.

Al-Mansour, N.S. (2011). The effect of teacher's storytelling aloud on the reading comprehension of Saudi elementary stage students. Journal of King Saud University-Languages and Translation, 23(2), 69-76.

Avcıoğlu, H. (2000). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin okuma becerilerinin değerlendirilmesi. Eğitim ve Bilim, 25(115), 10-17.

Blaha, B. A., Bennett, J. M., & Şahiner, D. (1993). Yeni okuma teknikleri. Rota Yayınevi.

Erdem, A. R. (2004). Birleştirilmiş Sınıflarda Öğretim. Anı Yayıncılık, Ankara.

Fidan, N. & Baykul, Y. (1993). Birleştirilmiş Sınıflarda Öğretim Öğretmen Rehberi. Milli Eğitim Bakanlığı ve Unicef Türkiye Temsilciliği, Ankara.

Hamdy, M.F. (2017). Dijital hikâye anlatımı kullanımının öğrencilerin okuduğunu anlama ve dinlediğini anlama üzerine etkisi. İngiliz ve Arap Dili Öğretimi Dergisi, 8 (2), 112-123.

Harris Albert J. & E. R. Sıpay. (1990). How to increase reading ability. Longman.

Hathorn, P.P. (2005). Using digital storytelling as a literacy tool for the inner city middle school youth. The Charter Schools Resource Journal, 1(1), 32-38.

Kaman, Ş. (2018). Dijital ve geleneksel metin temelli okuma çalışmalarının okuduğunu anlama, okuma hataları ve tutumları açısından karşılaştırılması. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kulla-Abbott, M.T. (2006). Developing literacy practices through digital storytelling. Unpublished Doctoral Dissertation. The Universıty of Missouri, St. Louis, MO.

Nichols, W. D., Rupley, W. H. & Rasinski, T. (2008). Fluency in learning to read for meaning: Going beyond repeated readings. Literacy Research and Instruction, 48 (1), 1–13.

Özdemir, E. (1976). Okuma Sanatı. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Robin, B. (2006). The educational uses of digital storytelling. In C. Crawford vd. (Ed.). Proceedings of Society for Information Technology ve Teacher Education International Conference 2006, 709-716. Chesapeake, VA: AACE.

Sekaran, U. (2003). Research methods for business: A skill building approach (4th edition). New Jersey: John Wiley and Sons.

Stahl, S. A. & Kuhn, M. R. (2002). Making it sound like language: Developing fluency. The Reading Teacher, 55(6), 582-58.

Suna, Ç. (2006). İlköğretim öğrencilerinin okuma ilgi ve alışkanlıklarını etkileyen etmenlerin analitik olarak incelenmesi ve değerlendirilmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi.

Sylvester, R. & Greenidge, W.L. (2009). Digital storytelling: Extending the potential for struggling writers. The Reading Teacher, 63(4), 284-295.

Şentürk Leylek, B. (2018). İlkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin okuma becerilerinin gelişiminde ve okumaya yönelik tutumlarında dijital hikâyelerin etkisi. Doktora Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Wolf, S. A., Coats, K., Enciso, P., & Jenkins, C. A. (Eds.). (2011). Handbook of research on children's and young adult literature. Routledge.

Yeşilyurt, M. (2021). Meta-Analysis of the Effect of Technologies on Primary School. Temel Eğitim, 3(2), 26-41. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1678439

THE IMPACT OF TECHNOLOGY-SUPPORTED GRAMMAR INSTRUCTİON ON THE ACADEMİC ACHİEVEMENT OF PRİMARY AND SECONDARY SCHOOL STUDENTS
TEKNOLOJİ DESTEKLİ DİLBİLGİSİ ÖĞRETİMİNİN İLKOKUL VE ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK BAŞARISINA ETKİSİ

Mahmut KARA, Mustafa YEŞİLYURT

Özet

Bu çalışma, ilkokul ve ortaokul düzeyinde dil bilgisi öğretiminde teknoloji kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına etkisini güncel literatür çerçevesinde kapsamlı biçimde incelemektedir. Günümüzde dijital teknolojilerin eğitim süreçlerinde giderek artan rolü, özellikle dil bilgisi gibi temel alanların öğretiminde öğretimsel uygulamaları dönüştürmekte ve öğrenme çıktıları üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Bu bağlamda, dijital araçların eğitim süreçlerindeki artan işlevi göz önünde bulundurulduğunda, dil bilgisi öğretiminde teknolojinin rolünü ve bu rolün öğrenme çıktıları üzerindeki yansımalarını ortaya koymak giderek daha önemli hale gelmiştir. Araştırma, literatür taraması ve betimsel analiz yöntemleriyle dijital uygulamaların dil bilgisi öğretimine sağladığı katkıları, öğrenme sürecini nasıl dönüştürdüğünü ve karşılaşılan olası sınırlılıkları değerlendirmektedir. Elde edilen bulgular, teknoloji entegrasyonunun öğrencilerin akademik başarılarını anlamlı düzeyde artırdığını; motivasyon, dikkat, etkileşim ve bireyselleştirilmiş öğrenme olanaklarını geliştirdiğini göstermektedir. Dijital oyunlar, Web 2.0 araçları ve etkileşimli öğretim yazılımlarının özellikle soyut dil bilgisi kavramlarını somutlaştırarak öğrenmeyi kolaylaştırdığı; öğrencilere anında geri bildirim, tekrar fırsatları ve kendi hızlarında öğrenme imkânı sunduğu belirlenmiştir. Buna ek olarak, teknoloji destekli öğrenme ortamlarının farklı öğrenme stillerine hitap ettiği, öğrenci tutumlarını olumlu yönde etkilediği ve öğrencilerde kalıcı öğrenmeyi desteklediği literatür tarafından tutarlı bir şekilde ortaya konmuştur. Bu çalışma, teknoloji destekli dil bilgisi öğretiminin pedagojik açıdan sunduğu fırsatları ortaya koymakta ve gelecekteki araştırmalara yönelik önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Teknoloji, dilbilgisi, akademik başarı

Abstract

This study comprehensively examines the impact of technology use on students' academic achievement in grammar instruction at the elementary and middle school levels within the framework of current literature. Today, the increasing role of digital technologies in educational processes is transforming instructional practices, particularly in fundamental areas such as grammar, and exerting significant effects on learning

outcomes; in this context, considering the growing function of digital tools in education, it has become increasingly important to reveal the role of technology in grammar instruction and its reflections on learning outcomes. The research evaluates the contributions of digital applications to grammar teaching, how they transform the learning process, and the potential limitations encountered, using literature review and descriptive analysis methods. Findings indicate that the integration of technology significantly enhances students' academic achievement while improving motivation, attention, interaction, and opportunities for individualized learning. Digital games, Web 2.0 tools, and interactive instructional software facilitate learning by concretizing abstract grammar concepts and providing immediate feedback, repetition opportunities, and self-paced learning options. Furthermore, technology-supported learning environments consistently address different learning styles, positively influence student attitudes, and promote long-term retention. This study highlights the pedagogical opportunities offered by technology-assisted grammar instruction and provides a valuable framework for future research in the field.

Keywords: Technology, grammar, academic achievement

1. GİRİŞ

Dünyada kullanılan her dil, kendi içinde düzenli ve sistemli bir yapıya sahiptir. Bu yapının temelini, dili oluşturan kurallar bütünü oluşturur. Söz konusu kurallar, sadece iletişimi düzenlemekle kalmaz, aynı zamanda dilin yapısını koruma işlevi de görür (Altas, 2009). Göğüş (1978), dil bilgisini; bir dilin ses yapısını, sözcük türlerini, sözcüklerin yapısını, cümleleri ve cümle içindeki görevlerini inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlamaktadır. Benzer şekilde, Ediskun (2010) da dil bilgisini, dilin seslerini, sözcüklerin kökenlerini, diziliş biçimlerini, cümle yapılarını ve bunlara ilişkin kuralları ele alan bir bilim alanı olarak açıklamaktadır.

Eker (2011), dil bilgisini, eğitim seviyeleri farklı olan kurumlarda dilin ses yapısını, sözcüklerin dizilişini, anlamlarını, cümle yapılarını, sözcüklerin kökenini ve bunlara ilişkin kuralları inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlamıştır. Ayrıca, dil bilgisinin amacına bağlı olarak kuralcı, tanımlayıcı, tarihsel karşılaştırmalı, pedagojik, geleneksel ya da metinsel türlerde ele alınabileceğini belirtmiştir.

Demirel (2022), dil bilgisinin dilin temel ilkelerini öğreten bir bilim dalı olduğunu savunmuştur. Dilin temel kuralları bilimsel yöntemlerle öğretildiği için, dinleme, okuma, konuşma ve yazma gibi dil becerilerindeki eksiklikler ile ortaya çıkan dil hatalarının, dil bilgisi eğitimindeki yetersizlik veya eksiklikten kaynaklandığını vurgulamıştır. Bu yüzden, birçok ülkede ana dil eğitiminin büyük ölçüde dil becerileri üzerine kurulduğunu gözlemlemiştir.

Dil bilgisi, bireylerin anlama ve kendini ifade etme becerilerini geliştirmede temel bir rol oynar. Bu öğretim süreci, ilkokulun birinci sınıfından başlayarak üniversite yıllarına kadar kesintisiz bir şekilde devam eder. Ancak bu uzun eğitim sürecine rağmen,

öğrencilerin dil bilgisi konularında yeterli düzeye ulaşamadıkları görülmektedir (Erdem, 2008). Dil bilgisine hâkim olan bireyler ise iletişim becerilerini daha etkili bir biçimde kullanabilmektedir. Özellikle öğrencilerin gelişim düzeyine uygun şekilde planlanan dil bilgisi etkinlikleri, onların okuma, yazma, anlama ve ifade etme yeteneklerini önemli ölçüde desteklemektedir (Kodallı, 2022).

Birey, ana dilini yanlış anlaşılmalara yol açmadan doğru biçimde anlamalı, kurallarını öğrenerek etkili bir şekilde kullanmalı ve dili çeşitli hatalardan koruyabilmelidir. Bu nedenle, dil bilgisi öğretiminin nitelikli ve etkili bir biçimde gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır (Aytaş & Çeçen, 2010). Ancak dil bilgisi öğretiminde yalnızca kural ezberletmeye dayalı geleneksel yaklaşımlar yeterli değildir. Öğrencinin derste sadece anlatılan kuralları dinlemesi, sürece pasif bir şekilde katılmasına neden olur. Oysa etkili bir dil bilgisi öğretimi, öğrencinin sürece aktif biçimde dahil olduğu, yaşayarak ve uygulayarak öğrenmeyi destekleyen yöntemlerle sağlanmalıdır (Kodallı, 2022).

Öğrenciler, dil bilgisi konularını öğrenme sürecinde çeşitli zorluklarla karşılaşmakta ve bu süreçte güçlük yaşayabilmektedirler (Erdem, 2008; Teke, 2020). Hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin görüşlerine göre bazı dil bilgisi konuları öğrenilmesi en zor konular arasında yer almaktadır. Bu tür öğrenme güçlüklerinin, derslere entegre edilen oyun temelli etkinliklerle aşılabileceği düşünülmektedir. Oyun ortamında öğrenen öğrenciler, süreci farkında olmadan daha istekli ve çaba göstererek sürdürebilmekte, böylece öğrenme daha kalıcı ve etkili hâle gelmektedir.

Teknoloji, insanın içinde bulunduğu fiziksel ortamı şekillendirmek ve denetim altına almak amacıyla geliştirdiği araçlar ile bu araçlara ilişkin bilgi birikiminin bütünü olarak tanımlanır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2016). Kökeni Yunanca olup, “sanat” ve “bilgi” kelimelerinin birleşiminden türemiştir (Wikipedia, 2016). Genel anlamda teknoloji, insan hayatını kolaylaştıran alet, araç ve gereçleri içeren bilgi ve yöntemlerin tümünü ifade eder. Geniş bir kapsama sahip olan teknoloji, sürekli değişen ve gelişen bir süreç içerisinde ilerleyerek bireylerin yaşam kalitesini yükseltmekte, üretim ve hizmet alanlarında verimliliği artırmakta ve toplumsal-kültürel etkileşimleri yeniden şekillendiren disiplinler arası bir alan olarak önemini sürdürmektedir.

Web 2.0, Web 3.0 ve Web 4.0 teknolojilerine dayalı araçlarla oluşturulan animasyonlu grafikler, simülasyonlar, dijital oyunlar, videolar ve görsel sunumlar, günümüz eğitim uygulamalarında geniş yer bulmaktadır. Bu çağdaş uygulamalar, öğrenme sürecini daha dinamik, dikkat çekici ve etkili kılarak öğrencilerin motivasyonunu artırmakta ve bilginin kalıcılığını desteklemektedir. Ayrıca, ölçme ve değerlendirme yöntemlerindeki çeşitlilik, öğretim stratejilerinin etkinliğini daha da yükseltmiştir.

Modern teknolojik ürünler, çocukların küçük yaşlardan itibaren teknoloji ile tanışmalarına olanak tanımaktadır. Dizüstü bilgisayarlar, tabletler, oyun konsolları ve akıllı telefonlar gibi araçlar ile bu cihazlar üzerinde geliştirilen uygulamalar, çocukların teknolojiye erken dönemde erişimini artırmaktadır. Geleneksel eğitim materyalleri, yani kitaplar ve defterler, zaman zaman öğrencilerin dikkatini çekmede yetersiz kalabilmektedir. Bu doğrultuda, öğretmenlerin kullandığı yenilikçi öğrenme teknolojileri, öğrencilerin ilgisini üzerlerine çekerek eğitim ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir rol oynamaktadır. Eğitim teknolojilerinin entegrasyonu, öğretme ve öğrenme süreçlerini daha eğlenceli, etkileşimli ve çekici hale getirirken, oyun tabanlı yaklaşımların

kullanılması sayesinde öğrenciler, merak ve istekle bilgi edinme imkânı bulmaktadır (İşman A. 2005).

Son dönemlerde, bilgisayar destekli öğrenme platformlarının öğrencilerin akademik performansına sağladığı katkılar, bu tür araçların geliştirilmesine ve eğitim süreçlerine entegre edilmesine yönelik çalışmaların artmasına yol açmıştır. Özellikle etkileşimli ve dinamik öğrenme ortamları, öğrencilerin hem bilgiyi kavrama hem de problem çözme yeteneklerini geliştirme konusunda geleneksel yöntemlere göre daha etkili sonuçlar verebilmektedir. Bu durum, eğitim yazılımlarında etkileşim ve simülasyon gibi unsurların önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. (Yeşilyurt, 2021; Kara, M. & Yeşilyurt, M. 2024**)**

Bu alanda yapılan çalışmalardan biri, Evans ve Gibbons (2007) tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar, bisiklet pompasının çalışma mekanizmasını öğretme amacıyla iki farklı çoklu ortam yazılımını karşılaştırmıştır. İlk grupta metin, görsel materyaller ve etkileşimli simülasyonlar içeren bir yazılım kullanılırken, ikinci grupta yalnızca metin ve görsellerin yer aldığı, etkileşim özelliği bulunmayan bir yazılım tercih edilmiştir. Araştırma sonucunda, etkileşimli simülasyonların kullanıldığı grubun hem kavramsal anlama hem de problem çözme becerilerinde daha başarılı olduğu tespit edilmiştir.

Bilgisayar destekli eğitim, öğrenmenin sürekliliği ve öğretimin etkinliği bakımından günümüz eğitimcileri tarafından geniş ölçüde benimsenmektedir. Bu yöntemin sunduğu avantajlardan biri, karşılıklı etkileşimin güçlenmesiyle birlikte birden fazla duyunun aynı anda devreye girmesidir. Bu durum, öğrencilerin analiz, sentez ve değerlendirme gibi ileri düzey düşünme yetilerini daha etkili bir şekilde kullanmalarına imkan sağlamaktadır.

Bilgisayar destekli eğitim, eğitim sistemlerinin verimliliğini ve kalitesini artırmada temel bir rol oynamaktadır. Çünkü kitap ve diğer basılı materyallere dayalı geleneksel eğitim, öğrencilerin öğrenme süreçlerinde hızla sıkılmalarına ve karmaşıklık yaşamalarına neden olabilir. İstenen bilgiye ulaşabilmek için tüm materyalin taranması gerekliliği, zaman açısından verimsizdir. Ayrıca, basılı materyallerin güncellenmesi ve değiştirilmesi bilgisayar destekli eğitimde olduğu kadar pratik değildir. Bunun yanı sıra, bilgisayar destekli eğitim, yayınlama ve dağıtım maliyetlerini de azaltma imkanı sunmaktadır. Bu nedenlerle, geleneksel eğitim yöntemlerinin yerini bilgisayar destekli yaklaşımların alması faydalı olacaktır (Sabariman, 2008).

Öğrencinin eksikliklerini ve performansını karşılıklı etkileşim yoluyla değerlendirmesi, dönütler alarak kendi öğrenme sürecini kontrol etmesi ve grafik, ses, animasyon ve şekiller gibi görsel ve işitsel öğeler kullanılarak öğrencilerin derse olan ilgisinin artırılması için yapılan bilgisayar tabanlı eğitim, kısaca Bilgisayar Destekli Öğretim (BDÖ) olarak tanımlanır (Baki, 2002). Uşan (2004) tarafından yapılan tanıma göre, Bilgisayar Destekli Öğretim (BDÖ), bilgisayarın eğitimde bir öğrenme mekanı olarak kullanıldığı ve öğretim süreci ile öğrencinin motivasyonunu artıran bir öğretim yöntemidir. Bu yöntem, öğrencinin bireysel öğrenme temposuna göre faydalanabileceği ve kendi başına öğrenme prensiplerini bilgisayar teknolojisiyle entegre eder. Bu sayede, BDÖ, eğitimde daha etkili ve bireyselleştirilmiş öğrenme deneyimleri sunar.

İlkokul çağındaki öğrencilerin zihinsel ve motor becerilerindeki gelişim evreleri göz önüne alındığında, 6-10 yaş aralığındaki çocuklar için Bilgisayar Destekli Öğretim

(BDÖ) kritik bir araçtır. BDÖ, animasyonlar, grafikler, ses efektleri ve şekillerin etkili kullanımıyla derslerin çekiciliğini artırır (Yeşilyurt, 2021). Bu yöntem, çocukların derse olan ilgisini pekiştirir, aktif katılımı destekler ve öğrenme süreçlerine olumlu katkılar sunar. Özellikle dinamik görseller, renkli grafikler ve çeşitli ses seçeneklerinin kullanımı, öğrencilerin motivasyonunu ve öğrenme isteğini güçlendirerek eğitim sürecine değer katar.

Teknolojinin, hatta en eski teknolojik cihazların bile dil öğretiminde verimli kullanılabilmesi, öğretmenlerin bu araçları derslerine nasıl adapte ettiğine bağlıdır (Davis, 2006). Dolayısıyla, teknolojinin doğrudan bazı problemleri ortadan kaldıracağını ya da sürece mucizevi bir etki yapacağını beklemek yanıltıcı olabilir.

İnternet tabanlı teknolojilerin temel işlevleri dikkate alındığında, öğrencilerin okuryazarlık becerilerini doğrudan geliştirmediği vurgulanmaktadır. Bu tür programlar, yapıları gereği, bir metni işlemek amacıyla bir web sayfası ya da dosya açıldığı zaman, öğrencilere telaffuz çalışmaları yapma, dilbilgisi kurallarını kavrama, ana fikri tespit etme veya çeşitli okuryazarlık becerilerini geliştirme noktasında yönlendirme ya da destekleyici alıştırmalar sunmamaktadır (Baker, 2000). Bu doğrultuda, dijital teknolojinin Türkçe dersine sistemli bir şekilde dahil edilerek okuryazarlık eğitiminin destekleyici unsurları hâline getirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Sürecin verimliliği ise büyük ölçüde öğretmenin teknolojiyi pedagojik bağlamda ne derece etkili şekilde ders içeriğine uyarlayabildiğiyle doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, dil öğretiminde teknolojinin etkin biçimde kullanılabilmesi, hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin çok yönlü bilişsel donanıma ve pedagojik yetkinliğe sahip olmasını gerektirir.

Araştırma, betimsel analiz ve literatür taraması yöntemleriyle, teknolojinin dil bilgisi öğretimine nasıl bir katkı sağladığını ortaya koymayı ve eğitimcilere, politika yapıcılara ve materyal geliştiricilere kanıta dayalı öneriler sunmayı hedeflemektedir. Ayrıca, dijital araçların soyut dil bilgisi kavramlarını somutlaştırma, öğrenme sürecini kişiselleştirme ve farklı öğrenme stillerine hitap etme potansiyellerini tartışarak gelecekteki araştırmalara yönelik bir çerçeve oluşturmayı amaçlamaktadır.

2-Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, ilkokul düzeyinde dil bilgisi öğretiminde teknoloji kullanımının öğrencilerin akademik başarıları üzerindeki etkilerini mevcut literatür ışığında sistematik bir şekilde analiz etmek ve bu alandaki bilimsel bulguları sentezleyerek aşağıdaki sorulara yanıt aramaktır:

1-Hangi dijital araçlar (eğitsel oyunlar, Web 2.0 uygulamaları, interaktif yazılımlar vb.) dil bilgisi öğretiminde etkilidir?

2-Teknoloji entegrasyonunun öğrencilerin akademik başarılarına, motivasyonlarına ve tutumlarına olan etkisi nedir?

3-Bu uygulamaların avantajları ve sınırlılıkları nelerdir?

2. YÖNTEM

Bu çalışma, ilkokulda dil bilgisi öğretiminde teknoloji kullanımının akademik başarıya etkisini incelemek amacıyla literatür taraması ve betimsel analiz yöntemlerini benimsemiştir. Araştırma süreci, aşağıdaki adımları içermiştir. Grant ve Booth (2009), literatür taramasını alanyazın inceleme türlerinden biri olarak değerlendirmiş ve bu bağlamda toplam 14 farklı inceleme türü tanımlamıştır. Literatür taramaları, genellikle belirli bir konuya odaklanarak son yıllarda gerçekleştirilen araştırmaları derlemeyi amaçlar. Bu tür çalışmalarda elde edilen bulgular, çeşitli kavramsal çerçeveler ya da tematik başlıklar altında sistematik biçimde sunulur (Grant & Booth, 2009).

2.1. Literatür Tarama Stratejisi

İlgili literatüre ulaşmak için ulusal (YÖK Ulusal Tez Merkezi, DergiPark, ULAKBİM) ve uluslararası (ERIC, Google Scholar, ScienceDirect, Scopus) akademik veri tabanlarında detaylı aramalar yapılmıştır. Arama anahtar kelimeleri, konunun farklı boyutlarını kapsayacak şekilde belirlenmiştir: "dil bilgisi öğretimi", "teknoloji", "dijital araçlar", "eğitsel oyunlar", "ilkokul", "akademik başarı", "Türkçe öğretimi", "dil eğitimi", "öğrenme motivasyonu", "interaktif öğrenme".

2.2. Kriterler ve Seçim Süreci:

Elde edilen çalışmalar, belirli dahil etme ve hariç tutma kriterlerine göre filtrelenmiştir:

Dâhil Etme Kriterleri:

1-İlkokul düzeyindeki öğrencilere yönelik dil bilgisi öğretimini ele alan çalışmalar.

2-Teknoloji kullanımının (yazılımlar, uygulamalar, Web 2.0 araçları, eğitsel oyunlar vb.) dil bilgisi öğretimi sürecine dâhil edildiği araştırmalar.

3-Öğrencilerin akademik başarıları veya öğrenme çıktıları üzerindeki etkileri nicel veya nitel verilerle değerlendiren çalışmalar.

4-Hakemli dergi makaleleri, yüksek lisans ve doktora tezleri.

Hariç Tutma Kriterleri:

1-Sadece teknoloji kullanımına genel olarak değinen ancak dil bilgisi öğretimine odaklanmayan çalışmalar.

2-Tam metnine ulaşılamayan veya araştırma yöntemleri yeterince açıklanmayan çalışmalar.

Tarama sonucunda belirlenen ve bu kriterlere uyan çalışmaların tam metinleri edinilerek, içerik analizine tabi tutulmuştur.

Tablo 1. İncelenen akademik çalışmaların tanıtımı

No	Yazar (Yıl)	Çalışmanın Başlığı	Araştırma Türü	Yayın Türü
1	Durukan (2012)	Öğretim yazılımının farklı aşamalarda kullanımının başarıya etkisi	Deneysel	Makale
2	Baş & Yıldırım (2018)	Yabancılara Türkçe öğretiminde teknoloji entegrasyonu	Nitel durum çalışması	Makale
3	Uyar & Tekin (2024)	Web 2.0 araçları ile dil bilgisi öğretiminin başarıya etkisi	Yarı deneysel	Makale
4	Batdı (2021)	Yabancılara dil öğretiminde teknolojinin kullanımı: Bir karma-meta yöntemi	Meta-analiz & tematik	Makale
5	Kotan (2022)	Dijital eğitsel oyunların akademik başarıya etkisi	Deneysel	Yüksek Lisans Tezi
6	Bayraktar (2024)	Etkileşimli dil bilgisi öğretiminin başarı ve tutum üzerindeki etkisi	Karma yöntem	Doktora Tezi
7	Karaca (2024)	Web 2.0 destekli oyunların başarı ve tutuma etkisi	Deneysel	Yüksek Lisans Tezi
8	Eroğlu (2023)	Dijital araçlarla dil bilgisi öğretimi: Kuramsal değerlendirme	Derleme	Kitap bölümü

Bu tabloda, dijital araçlarla Türkçe dil bilgisi öğretimine yönelik literatür taramasına dâhil edilen sekiz çalışmanın temel özellikleri özetlenmiştir. Her bir çalışma; yazar ve yılı, çalışmanın başlığı, kullanılan araştırma yöntemi ve yayın türü (makale, yüksek lisans/doktora tezi, kitap bölümü) açısından sınıflandırılmıştır. Bu sayede çalışmalara genel bir bakış sağlanmakta, türlerine göre dağılımları ve metodolojik yaklaşımları açıkça görülebilmektedir.

3. LİTERATÜR TARAMASI VE BETİMSEL ANALİZ

Yapılan kapsamlı literatür taraması sonucunda, ilkokulda dil bilgisi öğretiminde teknoloji kullanımının öğrencilerin akademik başarıları üzerinde çeşitli olumlu etkileri olduğu gözlemlenmiştir. Bu etkiler, genellikle öğrencilerin motivasyonunu artırma, öğrenmeyi somutlaştırma, farklı öğrenme stillerine hitap etme ve anında geri bildirim sağlama gibi faktörler üzerinden gerçekleşmektedir. Aşağıdaki tablo, bu makalede incelenen seçili çalışmaların temel özelliklerini ve bulgularını özetlemektedir:

Tablo 2 İlkokul ve ortaokul dil bilgisi öğretiminde teknoloji kullanımı ile ilgili çalışmaların özeti

Çalışma / Yazar (lar) ve Yıl	**Çalışmanın Amacı / Odak Noktası**	**Teknolojik Araç / Yöntem**	**Katılımcı Düzeyi**	**Temel Bulgular (Dil Bilgisi Başarısı)**	**Ek Bulgular (Motivasyon /T utum vb.)**
Durukan (2012)	Dil bilgisi öğretim yazılımının başarıya etkisi.	Öğretim yazılımı	7. sınıf	Deney grubunun kontrol grubuna göre anlamlı derecede daha yüksek başarı.	Öğrencilerde olumlu görüşler.
Uyar ve Tekin (2024)	Yabancılara Türkçe dil bilgisi öğretiminde Web 2.0 araçlarının etkisi.	Web 2.0 araçları (H5P, LearningApps, Wordwall, Padlet)	B1 Seviyesi (Yabancı dil öğrencileri)	Deney grubunun kontrol grubuna göre anlamlı derecede daha yüksek başarı.	Öğrenmeyi daha keyifli hale getirme, pratik fırsatları sunma.
Karaca (2024)	İlkokul Türkçe dil bilgisi öğretiminde Web 2.0 destekli oyunların başarı ve tutuma etkisi.	Web 2.0 araçları destekli eğitsel oyunlar	8. sınıf (İlkokul bağlamında değerlendirilmiştir)	Dijital eğitsel oyunlar lehine anlamlı başarı farkı.	Öğrencilerin dil bilgisine yönelik tutumlarında pozitif artış.
Kotan (2022)	Ortaokul 8. sınıf Türkçe dil bilgisi öğretiminde dijital eğitsel oyunların başarıya etkisi.	Dijital eğitsel oyunlar	8. sınıf (Ortaokul)	Dijital eğitsel oyunlarla yapılan öğretim, akademik başarıyı anlamlı düzeyde artırdı.	-
Bayraktar (2024)	Etkileşimli dil bilgisi öğretiminin başarı ve tutuma etkisi.	Etkileşimli yöntemler (Dijital araçlar önemli bir bileşen olarak düşünülebilir)	6. sınıf	Etkileşimli yöntemler öğrencilerin başarılarını olumlu etkiledi.	-
Batdı (2021)	Yabancılara dil öğretiminde teknolojinin kullanımı (Karma-meta yöntemi).	Teknoloji destekli uygulamalar (Genel)	(Meta-analiz)	Teknoloji destekli uygulamaların dil öğretiminde "muazzam düzeyde" bir etki (g=1.196).	-
Eroğlu (2023)	Dijital araçların dil bilgisi öğretimindeki önemi ve verimliliği.	Dijital araçlar (Genel)	(Meta-analiz)	Öğrenme sürecini daha verimli hale getirir, karmaşık konuları kolaylaştırır.	-
Baş ve Yıldırım (2018)	Yabancılara Türkçe öğretiminde teknoloji entegrasyonu ve motivasyon/yaratıcılık etkisi.	Web 2.0 araçları (Voki, Pixton, Padlet)	B1 Seviyesi (Yabancı dil öğrencileri)	Etkileşimli yöntemler öğrenci başarısını olumlu etkiledi.	Öğrencilerin motivasyonunu ve yaratıcılığını artırma.

Tablo 2'de görüldüğü üzere, incelenen çalışmaların büyük çoğunluğu, dil bilgisi öğretiminde teknoloji kullanımının öğrenci başarısı üzerinde pozitif bir etki yarattığı sonucuna varmıştır.

Durukan (2012) tarafından yapılan bir çalışmada, dil bilgisi öğretiminde öğretim yazılımı kullanımının öğrenci başarısı üzerindeki etkisi karşılaştırılmıştır. Araştırmada isimler konusu ele alınmış ve kontrol grubunda yazılımın sadece alıştırma/değerlendirme aşamasında, deney grubunda ise tüm öğretim aşamalarında kullanıldığı belirtilmiştir. Sonuçlar, deney grubunun kontrol grubuna göre dil bilgisi başarı testi puanlarında anlamlı düzeyde daha yüksek başarı elde ettiğini göstermiştir. Ayrıca deney grubu öğrencilerinin öğretim yazılımı kullanımına ilişkin olumlu görüşler bildirmesi, teknolojinin öğretim sürecinin farklı aşamalarına entegre edilmesinin öğrenci başarısını ve tutumunu olumlu yönde etkileyebileceğini desteklemektedir. Bu bulgu, teknolojinin sadece pekiştirme

amaçlı değil, aynı zamanda doğrudan öğretim materyali olarak da etkin bir şekilde kullanılabileceğini ortaya koymaktadır.

Uyar ve Tekin (2024), yabancılara Türkçe öğretiminde Web 2.0 araçlarının dil bilgisi öğretimindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmaları, ders kitaplarının ötesinde materyal eksikliğine dikkat çekerek, Web 2.0 araçlarının (örneğin, H5P, LearningApps, Wordwall, Padlet) interaktif öğrenme deneyimleri sunarak dil bilgisi öğrenimini daha keyifli hale getirebileceğini vurgulamıştır. Özellikle dil bilgisi pekiştirici oyunlar ve çevrimiçi platformlar aracılığıyla öğrencilere pratik fırsatları sunulduğu belirtilmiştir. Nicel verilerin analizi sonucunda, Web 2.0 araçları kullanılan deney grubunun kontrol grubuna göre dil bilgisi başarı düzeyinin anlamlı derecede yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu, özellikle dil bilgisi gibi tekrar ve pratik gerektiren konularda dijital araçların ne kadar etkili olabileceğini göstermektedir.

Karaca (2024), ilkokul Türkçe dil bilgisi öğretiminde Web 2.0 araçları destekli oyunların başarı ve tutuma etkisini araştırmıştır. Çalışmada, dijital eğitsel oyunların ilkokul 8. sınıf (Türkiye eğitim sisteminde bu düzey ortaokula denk gelmekle birlikte, çalışmanın bağlamı ilkokul dil bilgisi öğrenimi için önemli çıkarımlar sunmaktadır) öğrencilerinin Türkçe dil bilgisi akademik başarıları üzerinde anlamlı bir farklılık yarattığı ve bu farklılığın deney grubu lehine olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin dil bilgisine yönelik tutumlarında da pozitif bir artış gözlemlenmiştir. Bu bulgu, oyunlaştırma (gamification) unsurlarının dil bilgisi öğretimine dahil edilmesinin, öğrencilerin motivasyonunu ve derse karşı olumlu tutumlarını artırarak başarıya katkı sağladığını desteklemektedir. Eğitsel oyunlar, öğrencilerin rekabetçi doğasını tetikleyerek ve eğlenceli bir ortam sunarak öğrenmeyi cazip hale getirebilmektedir.

Benzer şekilde, Kotan (2022) tarafından ortaokul 8. sınıf Türkçe dil bilgisi öğretiminde dijital eğitsel oyunların öğrencilerin akademik başarılarına etkisi incelenmiştir. Araştırma sonucunda, dijital eğitsel oyunlarla yapılan dil bilgisi öğretiminin öğrencilerin akademik başarılarını geleneksel yöntemlere göre anlamlı düzeyde artırdığı tespit edilmiştir. Bu da ilkokuldan başlayarak dijital oyunların dil bilgisi öğretimine dahil edilmesinin öğrencilerin bilişsel gelişimleri ve öğrenme alışkanlıkları açısından kritik olduğunu göstermektedir.

Bayraktar (2024) tarafından yapılan doktora tezinde, etkileşimli dil bilgisi öğretiminin 6. sınıf öğrencilerinin dil bilgisi başarıları ve tutumları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma, etkileşimli yöntemlerin öğrencilerin başarılarını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Her ne kadar doğrudan dijital araçların kullanımına odaklanmasa da, etkileşimli yöntemler arasında dijital araçların önemli bir yer tuttuğu ve bu araçların sağladığı geri bildirim mekanizmaları, çoklu ortam desteği ve kişiselleştirilmiş öğrenme yolları sayesinde öğrencilerin daha aktif katılım sağladığı düşünüldüğünde, bu bulgu da teknolojinin dil bilgisi öğretimine katkısını desteklemektedir. Etkileşimli tahtalar, interaktif uygulamalar ve sanal laboratuvarlar gibi araçlar, öğrencilerin konuları deneyimleyerek öğrenmelerine olanak tanır.

Daha geniş bir perspektiften bakıldığında, Batdı (2021) tarafından yabancılara dil öğretiminde teknolojinin kullanımını karma-meta yöntemiyle analiz eden çalışma, bu alandaki genel eğilimi ortaya koymaktadır. Bu çalışmada yer alan meta-analiz sonuçları, teknoloji destekli uygulamaların dil öğretiminde genel olarak "muazzam düzeyde" bir

etki büyüklüğüne sahip olduğunu göstermektedir (g=1.196). Bu yüksek etki büyüklüğü, dil bilgisi öğretimini de kapsayacak şekilde, teknolojinin dil öğrenme süreçlerindeki etkinliğinin güçlü bir göstergesidir. Bu tür meta-analizler, geniş bir çalışma grubunu sentezleyerek daha genellenebilir sonuçlar sunma potansiyeline sahiptir.

Eroğlu (2023), dijital araçların dil bilgisi öğretiminde önemli bir materyal olduğunu belirtmiş, bu araçların öğrencilerin öğrenme sürecini daha verimli hale getirdiğini vurgulamıştır. Dil bilgisinin, dilin doğru ve kurallara uygun bir şekilde kullanılmasını sağlayan en önemli bileşen olduğu göz önüne alındığında, dijital araçların sunduğu interaktif ve görsel öğrenme imkanları öğrencilerin karmaşık dil bilgisi konularını (örneğin, sözcük türleri, cümle ögeleri, fiil kipleri) daha kolay kavramasına yardımcı olmaktadır. Örneğin, bir fiilin zaman ve kip çekimlerini interaktif bir tablo üzerinde görmek, öğrencilerin soyut kavramları zihinlerinde daha net canlandırmalarına yardımcı olabilir.

Baş ve Yıldırım (2018) da yabancılara Türkçe öğretiminde teknoloji entegrasyonunu değerlendirirken, Web 2.0 tabanlı teknolojilerin öğrencilerin motivasyon ve yaratıcılıklarını nasıl etkilediğini incelemişlerdir. Voki, Pixton ve Padlet gibi araçların dil öğretimi ortamında etkili olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle Pixton'un yazma becerilerini geliştirmede motivasyonu ve yaratıcılığı artırdığı, Voki'nin dinleme ve konuşma becerilerini desteklediği vurgulanmıştır. Bu araçlar, dil bilgisi kurallarının uygulamalı olarak kullanıldığı senaryoların oluşturulmasında ve öğrencilerin kendi dilbilgisel üretimlerini yapmalarında önemli rol oynayabilir.

Genel olarak, incelenen çalışmalar, teknoloji destekli dil bilgisi öğretiminin öğrencilerin akademik başarıları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etki yarattığını tutarlı bir şekilde göstermektedir. Dijital oyunlar, etkileşimli yazılımlar, çevrimiçi platformlar ve Web 2.0 araçları gibi teknolojiler, öğrencilerin motivasyonunu artırarak, öğrenme sürecini kişiselleştirerek ve farklı öğrenme stillerine (görsel, işitsel, kinestetik) uygun materyaller sunarak dil bilgisi konularının daha etkili bir şekilde öğrenilmesine katkıda bulunmaktadır. Öğrenciler, hata yapmaktan korkmadan tekrar etme, anında geri bildirim alma ve kendi öğrenme hızlarında ilerleme fırsatı bulmaktadırlar.

4. SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu kapsamlı literatür taraması ve betimsel analiz, ilkokulda dil bilgisi öğretiminde teknolojinin kullanımının öğrencilerin akademik başarıları üzerinde pozitif ve anlamlı etkilere sahip olduğu yönündeki güçlü bilimsel kanıtları ortaya koymaktadır. İncelenen araştırmalar, dijital araçların ve uygulamaların, geleneksel öğretim yöntemlerine kıyasla öğrencilerin dil bilgisi öğrenimini daha etkileşimli, motive edici, kalıcı ve verimli hale getirdiğini açıkça göstermektedir. Teknolojinin dil bilgisi öğretimine entegrasyonu, bir dizi pedagojik avantaj sunmaktadır:

Motivasyon ve İlgi Artışı: Eğitsel oyunlar ve interaktif uygulamalar, dil bilgisi konularının sıkıcılığını azaltarak öğrencilerin derse olan ilgilerini ve motivasyonlarını önemli ölçüde artırmaktadır (Karaca, 2024.; Kotan, 2022). Öğrenciler, oyunlaştırma unsurları sayesinde rekabetçi ve eğlenceli bir ortamda öğrenme fırsatı bulmaktadırlar.

Somutlaştırma ve Görselleştirme: Soyut dil bilgisi kavramları (örneğin, cümlenin öğeleri, fiil çekimleri), dijital araçların sunduğu animasyonlar, görseller ve interaktif simülasyonlar sayesinde daha somut ve anlaşılır hale gelmektedir (Eroğlu, Safa, 2023.). Bu durum, özellikle görsel öğrenme stiline sahip öğrenciler için büyük avantaj sağlamaktadır.

Anında Geri Bildirim: Dijital uygulamalar, öğrencilere yaptıkları hatalar hakkında anında geri bildirim sunma yeteneğine sahiptir. Bu özellik, öğrencilerin hatalarını anında fark etmelerine, düzeltmelerine ve doğru öğrenmeyi pekiştirmelerine olanak tanımaktadır. Bu, geleneksel sınıf ortamında her öğrenciye aynı anda bireysel geri bildirim sağlamanın zorluklarını ortadan kaldırmaktadır.

Kişiselleştirilmiş Öğrenme: Teknoloji, öğrencilerin kendi öğrenme hızlarına ve öğrenme stillerine uygun olarak ilerlemelerine imkan tanır. Farklılaştırılmış öğretim materyalleri ve adaptif öğrenme algoritmaları sayesinde, her öğrencinin ihtiyaçlarına özel bir öğrenme yolu sunulabilir. Bu durum, özellikle sınıf içi çeşitliliğin yüksek olduğu ilkokul sınıflarında büyük önem taşır.

Etkileşim ve İşbirliği: Web 2.0 araçları ve çevrimiçi platformlar, öğrencilerin akranlarıyla etkileşim kurmasını, işbirliği içinde projeler geliştirmesini ve dil bilgisi bilgilerini uygulamalı olarak kullanmasını teşvik etmektedir (Baş ve Yıldırım, 2018; Uyar ve Tekin, 2024.).

Uygulama ve Tekrar Fırsatları: Dil bilgisi, tekrar ve pratik gerektiren bir alandır. Dijital araçlar, öğrencilere sınırsız tekrar yapma ve öğrendiklerini pekiştirme fırsatı sunarak kalıcı öğrenmeye katkıda bulunmaktadır.

Ancak, teknolojinin dil bilgisi öğretiminde etkin bir şekilde kullanılabilmesi için bazı önemli faktörlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Baş ve Yıldırım (2018)'ın da vurguladığı gibi, "pedagoji teknolojiyi yönlendirmelidir". Yani, teknolojik araçların rastgele ve amaçsız kullanımı yerine, belirli pedagojik hedefler doğrultusunda, öğretim programıyla uyumlu ve planlı bir şekilde entegre edilmesi büyük önem taşımaktadır. Öğretmenlerin bu dijital araçları etkili bir şekilde kullanabilme yeterlilikleri (teknolojik pedagojik alan bilgisi - TPACK) de başarıyı doğrudan etkileyen bir faktördür. Öğretmenlerin sürekli mesleki gelişimleri desteklenmeli ve teknoloji entegrasyonu konusunda eğitimler almaları teşvik edilmelidir.

Bu çalışma, mevcut literatüre dayanmaktadır ve sınırlı sayıda spesifik dijital araç ve platformun etkilerini ele almaktadır. Gelecekteki araştırmalar, sanal gerçeklik (VR) ve artırılmış gerçeklik (AR) gibi daha yeni teknolojilerin ilkokulda dil bilgisi öğretimindeki potansiyel etkilerini, uzun dönemli öğrenme çıktılarını ve öğrencilerin bilişsel yüklerini daha derinlemesine inceleyebilir. Ayrıca, farklı sosyoekonomik düzeylerden ve kültürel geçmişlerden gelen öğrencilerin teknoloji destekli dil bilgisi öğretimine nasıl tepki verdiğine dair karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir. Öğretmenlerin teknolojiye yönelik tutumları, yeterlilikleri ve uygulama süreçlerinde karşılaştıkları zorluklar da gelecek araştırmaların odak noktası olabilir.

Sonuç olarak, teknolojinin ilkokulda dil bilgisi öğretimine bilinçli, planlı ve pedagojik temellere dayalı bir şekilde entegrasyonu, öğrencilerin akademik başarılarını artırmak, öğrenme motivasyonlarını yükseltmek ve onları dijital çağın gerektirdiği yetkinliklerle

donatmak için önemli bir potansiyel sunmaktadır. Bu entegrasyonun başarısı, sadece teknolojik araçların varlığına değil, aynı zamanda bu araçların öğretim sürecine ne kadar etkili bir şekilde dahil edildiğine bağlıdır.

KAYNAKLAR

Altas. S. (2009). Türkçe dil bilgisi öğretiminin tarihi ve içerik odaklı dil bilgisi öğretimi ile görev odaklı dil bilgisi öğretiminin uygulamalı karşılaştırılması [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Aytaş, G. ve Çeçen M. A. (2010). Dil Bilgisi Öğretiminin Yeri Ana Dili Eğitiminde ve Önemi. TÜBAR, 27, 77-89.

Balkı, E. (2008). Öğretmenlerin bilişim teknolojilerine ilişkin algıları ve uygulamaları: Özel Konya Esentepe ilköğretim okulu örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya

Baker, E. (2000). Integrating Literacy and Tool – Based Technologies, Computers In the Schools. 16(2), 73-89

Baş, B., & Yıldırım, H. İ. (2018). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde dijital hikâye anlatımı: Voki örneği. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 8(1), 242–270. https://doi.org/10.18039/ajesi.408747

Batdı, V. (2021). Yabancılara dil öğretiminde teknolojinin kullanımı: Bir karma-meta yöntemi. *Millî Eğitim Dergisi*, 50(1), 1213–1244. https://doi.org/10.37669/milliegitim.942631

Bayraktar, F. B. (2024). *Etkileşimli dil bilgisi öğretiminin öğrencilerin dil bilgisi başarıları ve dil bilgisi tutumları üzerine etkisi: 6. sınıf örneği* [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa]. İstanbul Üniversitesi Tez Arşivi.

Davis, R. (2006). Utopia or chaos?: The impact of technology on language teaching. Teaching English with Technology, 6(4).Dellos, R. (2015). Kahoot! A digital game resource for learning. International Journal of Instructional Technology and Distance Learning, 12 (4). 49-52.

Demirel, Ö. (2022). Yabancı Dil Öğretimi (12.baskı). Pegem Akademi Yayıncılık

Durukan, E. (2012). Öğretim yazılımlarının farklı aşamalarda kullanımının başarıya etkisi: Dil bilgisi öğretimi örneği. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(3), 1393–1408. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.3143

Ediskun, H. (2010). Türk dil bilgisi (ses bilgisi-biçim bilgisi-cümle bilgisi). Remzi Kitabevi.

Eker, S. (2011). Çağdaş Türk Dili (1.Baskı). Grafker Yayınları.

Erdem, İ. (2008). Öğretmen görüşlerine göre dil bilgisi konularının öğretilme güçlükleri. Gazi Üniversitesi Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 6 (1), 85-105.

Eroğlu, S. (2023). Dijital araçlarla dil bilgisi öğretimi. In A. Okur & G. H. Demirdöven (Eds.), *Yabancı dil olarak dijital Türkçe öğretimi* (s. 280–315). Sakarya Üniversitesi Yayınları.

Evans, C. & Gibbons, N. J. (2007). The interactivity effect in multimedia learning. Computers & Education, 49(4), 1147-1160. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2006.01.008.

Grant, M. J., & Booth, A. (2009). A typology of reviews: An analysis of 14 review types and associated methodologies. Health Information & Libraries Journal, 26(2), 91-108.

Göğüş, B. (1978), Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi (1.Baskı). Gül Yayınevi.

İşman, A., 2005, Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme. Pegem A Yayıncılık (Sempati), Ankara.

Kara, M., & Yeşilyurt, M. (2024). The effect of technology on academic success in primary school regarding harmful habits [Zararlı alışkanlıklar konusunda teknolojinin ilkokulda akademik başarıya etkisi]. In *II. International Marmara Scientific Studies Congress Conference Book* (pp. 31-35).

Karaca, A. (2024). *İlkokul Türkçe dil bilgisi öğretiminde Web 2.0 araçları destekli oyunların başarı ve tutuma etkisi* [Yüksek lisans tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Kodallı, T. (2022). Sezgisel dil bilgisi uygulamalarının Türkçe ders tutumuna, dil bilgisi tutumuna ve dil bilgisi başarısına etkisi [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi

Kotan, A. (2022). *Ortaokul 8. sınıf Türkçe dil bilgisi öğretiminde dijital eğitsel oyunların kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına etkisi* [Yüksek lisans tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Sabariman, SI (2008). Computer Aided Education on Protection System. Universiti Malaysia Perlis, School of Electrical Systems Engineering, Available: http://dspace.unimap .edu.my/handle/123456789/4501.

Teke, S. (2020). Türkçe dil bilgisi öğretiminin tasvirî (açıklamalı) bibliyografyası [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Uşak Üniversitesi.

Türk Dil Kurumu (2016). Teknolojinin tanımı. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.57346895057225.41442941

Uşun, S. (2004). Bilgisayar destekli öğretimin temelleri (2nd ed.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Uyar, M. C., & Tekin, E. (2024). Grammar teaching using Web 2.0 tools in teaching Turkish as a foreign language. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(3), 1111–1140. https://doi.org/10.17679/inuefd.1469159

Yeşilyurt, M. (2021). Meta-Analysis of the Effect of Technologies on Primary School. Temel Eğitim, 3(2), 26-41. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1678439

THE EFFECT OF VIDEO-ASSISTED TEACHING ON LEARNING ACHIEVEMENT IN PRIMARY SCHOOL

İLKOKULDA VİDEO DESTEKLİ ÖĞRETİMİN ÖĞRENME BAŞARISINA ETKİSİ

ECEM SÖĞÜT & MUSTAFA YEŞİLYURT

Özet

Bu araştırmanın amacı, 3. sınıf Fen Bilimleri dersinde "Maddenin Halleri" konusunun öğretiminde video destekli öğretimin öğrencilerin akademik başarılarına etkisini incelemektir. Çalışmada ön test–son test kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini bir devlet okulunda öğrenim gören 3. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Uygulama öncesinde her iki gruba ön test uygulanmış ve ön test sonuçlarının iki grupta da benzer düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda gruplar başlangıç düzeyi açısından benzer kabul edilmiştir.

Deney grubunda "katı, sıvı ve gaz" konuları video materyallerinden yararlanılarak işlenmiş, kontrol grubunda ise öğretim programında yer alan yöntemler kullanılmıştır. Uygulamanın ardından her iki gruba son test uygulanmıştır. Son test sonuçları, video destekli öğretim yapılan deney grubunda belirgin ve gözle görülür bir başarı artışı olduğunu göstermiştir. Kontrol grubunda ise sınırlı bir artış gözlenmiştir. Bulgular, video destekli öğretimin ilkokul düzeyinde özellikle soyut kavramların anlaşılmasına katkı sağladığını ortaya koymaktadır.

Araştırma sonuçları, ilkokul Fen Bilimleri öğretiminde video tabanlı materyallerin kullanılmasıyla öğrencilerin akademik başarılarının anlamlı ölçüde artırılabileceğini göstermekte ve teknoloji destekli öğrenme uygulamalarının sınıf içi öğretime entegre edilmesini önermektedir.

Anahtar kelimeler: Fen Bilimleri Eğitimi, Video Destekli Öğretim, Maddenin Halleri, İlkokul, Akademik Başarı

Abstract

The purpose of this study was to examine the effects of video-assisted instruction on students' academic achievement in the teaching of "States of Matter" in a third-grade science course. A quasi-experimental design with a pretest-posttest control group was used in the study. The study sample consisted of third-grade students attending a public school. A pretest was administered to both groups before the application, and the pretest results were found to be similar in both groups. Therefore, the groups were considered similar in terms of initial level.

The experimental group used video materials to teach the topics "solids, liquids, and gases," while the control group used the methods in the curriculum. Following the intervention, a posttest was administered to both groups. The posttest results showed a significant and noticeable increase in achievement in the video-assisted instruction experimental group. A limited increase was observed in the control group. The findings suggest that video-assisted instruction contributes particularly to the understanding of abstract concepts at the primary school level.

The research results indicate that using video-based materials in elementary school science education can significantly improve student academic achievement and suggest integrating technology-supported learning practices into classroom instruction.

Keywords: Science Education, Video-Assisted Instruction, States of Matter, Elementary School, Academic Achievement

1.GİRİŞ

Fen Bilimleri derslerinde yer alan soyut kavramlar, ilkokul düzeyindeki öğrenciler için anlaşılması güç olabilmektedir. Özellikle "Maddenin Halleri" konusu, öğrencilerin günlük yaşamda karşılaştıkları olaylarla ilişkili olmasına rağmen kavramsal zorluklar içermektedir. Bu nedenle, öğretim sürecinde öğrencilerin dikkatini çekecek ve öğrenmeyi destekleyecek farklı öğretim yaklaşımlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Eğitimde teknoloji kullanımı, öğrencilerin öğrenme sürecine aktif katılımını sağlamakta ve öğrenmenin kalıcılığını artırmaktadır. Video destekli öğretim, görsel ve işitsel öğeleri bir arada sunarak soyut kavramların somutlaştırılmasına olanak tanımaktadır (İşman, 2005).

Araştırmanın Amacı

3. sınıf Fen Bilimleri dersinde ‘’Maddenin Halleri’’ konusunun öğretiminde video destekli öğretimin öğrenci başarısına etkisini incelemek

Araştırmanın Örneklemi

Araştırmaya ait çalışma grubu, 2025-2026 Eğitim Öğretim yılı Amasya Merkez'de bulunan ve bir devlet okulu olan Fatih İlkokulunda 3. sınıfta eğitim öğretime devam eden 3-A sınıfından 29 öğrenci, 3-C sınıfından 33 öğrenci olmak üzere 62 öğrenciden oluşmaktadır. Ön test sonuçlarının benzer çıkmasından dolayı rastgele 3-C sınıfı deney grubu,3-A sınıfı kontrol grubu olarak belirlenmiştir. Bu öğrenciler, araştırmanın çalışma koşulları ve ulaşım kolaylığı göz önünde bulundurularak kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir.

Tablo 1. Araştırma deseni

GRUPLAR	N	ÖN TEST	UYGULAMA	SON TEST
Kontrol Grubu	29	Başarı Testi	Mevcut Öğretim Yöntemleri 4 ders saati	Başarı Testi
Deney Grubu	33	Başarı Testi	Teknolojik Video destekli Materyallerle Öğretim 4 ders saati	Başarı Testi

Kuramsal Çerçeve

Çoklu ortam öğrenme kuramına göre, bireyler bilgiyi yalnızca sözel değil aynı zamanda görsel kanallar aracılığıyla da daha etkili bir biçimde öğrenmektedir. Video destekli öğretim, bu kuramsal yaklaşım doğrultusunda öğrencilerin bilgiyi daha anlamlı şekilde yapılandırmalarına katkı sağlamaktadır.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada ön test–son test kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini, bir devlet ilkokulunda öğrenim gören 3. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Deney grubunda 33, kontrol grubunda 29 öğrenci yer almaktadır.

Deney grubunda “Maddenin Halleri” konusu video destekli öğretim materyalleri kullanılarak işlenmiş, kontrol grubunda ise öğretim programında yer alan geleneksel öğretim yöntemleri uygulanmıştır. Veri toplama aracı olarak, beş sorudan oluşan ve öğrencilerin doğru cevap sayılarını ölçen bir başarı testi kullanılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan Başarı Testi Milli Eğitim Bakanlığı Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü sayfasında bulunan 3. sınıf Fen Bilimleri ders kitabıdan yararlanılarak hazırlanmıştır. Başarı testi, 5

sorudan oluşmakta olup, araştırmacı tarafından hem ön test hem de son test olarak deney ve kontrol gruplarına uygulanmıştır.

Verilerin Analizi

Başarı testinden elde edilen veriler SPSS yazılımına aktarılmış ve analizler bu yazılım üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ön test sonuçları analiz edildiğinde, iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir (p>0,05). Son test sonuçları ise başlangıç durumu ile son durum arasındaki farklılığı değerlendirmek amacıyla t-testi yöntemiyle incelenmiştir.

3. BULGULAR

Ön test sonuçlarına ilişkin yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucunda deney ve kontrol grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > 0.05$). Bu durum, grupların başlangıç düzeylerinin benzer olduğunu göstermektedir.

Tablo 2: Deney ve kontrol grubu ön test karşılaştırması t-testi sonucu

	Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	p
Ön test	deney	33	3,64	1,19	0,876
	kontrol	29	3,69	1,49	

Son test sonuçları incelendiğinde, deney grubunun akademik başarı puanlarının kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Bu bulgu, video destekli öğretimin öğrenci başarısını artırmada etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 3: Deney ve kontrol grubu son test karşılaştırması t-testi sonucu

	Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	p
Son test	deney	33	4,67	0,82	0,003
	kontrol	29	3,79	1,35	

Deney grubunda ön test ve son test puanları arasında belirgin bir artış gözlenirken, kontrol grubunda bu artış sınırlı düzeyde kalmıştır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçları, video destekli öğretimin ilkokul Fen Bilimleri dersinde öğrencilerin akademik başarılarını anlamlı düzeyde artırdığını göstermektedir. Video materyallerinin kullanımı, soyut kavramların daha kolay anlaşılmasına ve öğrenmenin kalıcı hale gelmesine katkı sağlamaktadır.

Araştırma kapsamında ilkokul 3.sınıf Fen Bilgisi dersi "'Maddenin Halleri" konusunun öğretiminde kullanılan teknolojik materyal ve uygulamalarının öğrencilerin başarı düzeylerine etkisi araştırılmıştır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen ön test analizleri, başlangıç aşamasında iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığını göstermiştir.

Başlangıç durumları benzer olan bu gruplara iki farklı öğretim yöntemi uygulanmış ve ardından son test gerçekleştirilmiştir. Deney grubunda bulunan öğrencilere Fen Bilgisi dersinin ilgili konusu teknoloji destekli öğretim ile yapılırken kontrol grubunda bulunan öğrencilere yürürlükteki yöntem ve tekniklerle öğretim müfredata uygun şekilde ve teknolojik materyaller kullanılmadan gerçekleştirilmiştir. Son test sonuçları incelendiğinde, iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Deney grubundaki öğrencilerin akademik başarılarında belirgin bir artış gerçekleşmiş ve bu grup, kontrol grubuna kıyasla daha yüksek bir başarı seviyesine ulaşmıştır. Bu bulgulara göre teknolojik materyallerle yapılan öğretimin öğrenci başarı puanları ortalamalarında olumu yönde katkı sağladığı görülmüştür.

Bu doğrultuda, Fen Bilimleri öğretiminde video tabanlı materyallerin kullanımının artırılması, öğretmenlere teknoloji entegrasyonu konusunda hizmet içi eğitimler verilmesi ve benzer çalışmaların farklı sınıf düzeylerinde yürütülmesi önerilmektedir.

5. KAYNAKLAR

Akkoyunlu, B., İşman, A. & Odabaşı, H. F. (2018). *Eğitim teknolojileri okumaları*. Ankara: Pegem Akademi.

Demirel, Ö. (1993). *Eğitim terimleri sözlüğü*. Ankara: Usem Yayınları.

İşman, A. (2005). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Orhan, A. T. & Durak-Men, D. (2018). Web tabanlı öğretimin fen dersi başarısına etkisi: Bir meta-analiz çalışması. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(3), 245–284.

IMPACT OF TECHNOLOGICAL MATERIALS ON IMPACT PROCESS SUCCESS

TEKNOLOJİK MATERYALLERİN ÇARPMA İŞLEM BAŞARISINA ETKİSİ

ELİF DENK, İRFAN ÜNLÜ, MUSTAFA YEŞİLYURT

ÖZET

Bu araştırmada, ilkokul dördüncü sınıf matematik dersinde çarpma işleminin öğretiminde kullanılan teknolojik materyallerin öğrencilerin akademik başarıları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma, kontrol gruplu ön test–son test modeline uygun yarı deneysel desenle yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu, Muş ili Hasköy ilçesinde bulunan bir ilkokulda öğrenim gören toplam 42 dördüncü sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde, araştırmanın uygulanabilirliğini artırmak amacıyla kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma sürecinde, mevcut öğretim yöntemlerinin uygulandığı kontrol grubu ile akıllı öğrenme teknolojileri kullanılarak öğretimin gerçekleştirildiği deney grubu olmak üzere iki grup oluşturulmuştur. Verilerin toplanmasında, Millî Eğitim Bakanlığı öğretim programına uygun, geçerlilik ve güvenirliği sağlanmış altı maddeden oluşan Matematik Başarı Testi kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde ilişkisiz örneklemler için t-testi uygulanmıştır. Araştırma bulguları, teknolojik materyallerle desteklenen öğretimin uygulandığı deney grubunun başarı puanlarının, mevcut öğretim yöntemlerinin kullanıldığı kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde arttığını göstermiştir. Sonuçlar, çarpma işlemi öğretiminde teknolojik materyal kullanımının öğrencilerin akademik başarılarını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Teknolojik materyaller, matematik eğitimi, çarpma işlemi, öğrenci başarısı*

ABSTRACT

This study examined the effect of technological materials used in teaching multiplication in fourth-grade elementary mathematics classes on students' academic achievement. A quasi-experimental design with a pretest–posttest control group was employed. The study group consisted of 42 fourth-grade students attending a primary school in the Hasköy district of Muş province. Convenience sampling was used to facilitate the implementation process. Two groups were formed: a control group in which instruction was conducted using conventional teaching methods aligned with the national curriculum, and an experimental group in which instruction was supported by smart learning technologies. Data were collected using a Mathematics Achievement Test consisting of six items, whose validity and reliability had been established in accordance with the Ministry of National Education curriculum. Independent samples t-tests were conducted to analyze the data. The findings revealed a statistically significant increase in achievement scores in favor of the experimental group. These results indicate that the use of technological materials in teaching multiplication contributes positively to students' academic performance.

Keywords: *Technological materials, mathematics education, multiplication, student achievement*

1. GİRİŞ

Teknoloji, yaşamın kolay hale getirilmesinde, teknolojinin varlığıyla gerçekleşecek insan davranışlarının sergilenmesinde veya teknoloji sayesinde elde edilecek deneyimlerin elde edilmesinde insanlara olanak sağlamaktadır (Atabek, 2021). En basit şekilde teknoloji, bir hizmetin veya malın üretiminde gereken organizasyon, bilgi ve teknik detayların tümünü ifade etmektedir (Selamoğlu, 2003).

Teknoloji hızla gelişim göstermekte ve gündelik yaşantıda yer almaktadır (Şenel ve Gençoğlu, 2003). Teknoloji ile biçimlenen dünyada insan eğitimine verilmesi gerekli olan önem, herkesçe bilinir bir gerçek olmuştur. Kişileri eğitirken, yaşamda kullanılacak temel bilgilerin yanı sıra, bu bilgilere günümüz teknoloji araçlarıyla destek sunmak ve bu teknolojilerin kullanımında kişileri yetkinleştirmek gerekmektedir.

İletişimin ve etkileşimin geliştiği günümüzde, bireyler öğrenme ve öğrendiklerini yeniden kullanma ihtiyacı içerisindedirler (Demirel, 2009). Teknolojinin, öğrenme ortamlarında kullanılmasının zaman ve para kaybı olduğunu savunanlara oranla, teknolojinin kullanımının öğrencinin başarısı üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu savunanların sayısı daha fazladır (Bransford, Brown, & Cocking, 1999). Hızla gelişen teknolojinin paralelinde bilgisayar ve internet kullanımı, mobil teknolojilerin hayata girmesiyle bambaşka bir boyut kazanmıştır. Mobil teknolojilerin ulaşım ve taşınabilme kolaylığı sayesinde eğitim alanında uygulama ve alıştırma benzeri öğrenme etkinlikleri sınıf ortamı dışında da gerçekleştirilmeye başlamıştır (Saran, Seferoğlu ve Çağıltay, 2009).

Matematik insanlık tarihine eş olan bir tarihe sahip olmasının yanında, inişli çıkışlı ve olaylarla dolu uzun bir geçmişe sahiptir. “Matematik” kavramının tarihin ilk yıllarında kullanılıp kullanılmadığına dair kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte bu sözcüğün ne zaman, nerede kullanıma geçtiğine dair bilgi edinilmemiş olsa da matematiğin her zaman insanlarca kullanıldığı bilinen bir gerçektir. Günümüzde “matematik” kelimesini tüm insanlar bilmekte ve bu kelimeyi kullanmaktadır (Nasibov ve Kaçar, 2005).

Birçok yetişkin için matematik bir bilgi bütününden oluşmaktadır, yaşamla bağlantısı bulunmamaktadır ve sadece matematikçilere aittir (Akman, 2002).

Matematik dersine olan tutumun öğrencilerin matematik başarılarını göstermede önemli etkiye sahip olduğunu belirten birçok araştırma bulunmaktadır (Ma, 1997). Kişinin hayatında önemli bir yere sahip olan matematik dersi ve matematiğe dair kaygı durumunun da eğitim hayatında önemli yere sahip olduğunu düşünürsek, eğitim-öğretimde bireylerin gelecekteki yaşantılarını ve tercihlerini etkilemede matematiğin ve matematiğe karşı kaygının da ne derece önemli yere sahip olduğu anlaşılabilmektedir. Eğitim-öğretim hayatındaki her bir dersin önemi büyüktür. Fakat matematik dersinin karmaşık yapısından kaynaklı, bu derse olan önyargı ve yaşanan olumsuz deneyimlerden kaynaklı matematik dersi eğitim-öğretimi etkileyen önemli bir faktördür (Taşdemir, 2009).

Başarılı olan teknoloji entegrasyonu, tüm öğrenciler için misyon olarak eğitimin geliştirilmesi odağında olmalıdır. Öğretmenlerin teknolojiye dair deneyimleri, teknolojiyi kullanma veya yeterlikle alakalı fikirlerini etkilemektedir (Demir ve Bozkurt, 2011). Teknolojinin sağlamış olduğu faydalar, matematiği içerik anlamında geliştirmekte ve matematik öğrenimine katkıda bulunmaktadır (Baki, 2001).

Birçok dünya ülkesinde matematik öğretimi sırasında teknoloji kullanımının gerekli ve önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir (NCTM, 2000). Matematik öğretim programında bulunan bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanma gerekliliğinin teknolojinin önemine karşı vurgu yapıldığı düşünülmektedir. Birçok ülkenin eğitim sisteminde ve matematik öğretim programında teknoloji destekli eğitim ve matematik okuryazarlığı terimleri üzerinde durulduğu gözlenmiştir (Köysüren ve Üzel, 2018).

Köysüren ve Üzel (2018) yaptıkları çalışmanın bulgularında teknoloji kullanılarak yapılan matematik derslerinde öğrencilerin eğlenceli ve kolay biçimde, ders katılımı sağlayarak, daha iyi anlayarak öğrenim gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca öğrenciler teknoloji kullanılarak yapılan matematik derslerinin etkinlikleri tekrarlama, akılda tutmada zorluk çektikleri geometri konularının daha kolay ve daha anlaşılır olduğunu ifade etmişlerdir.

Öğretmenlerin düz anlatım gibi geleneksel yaklaşımların kullanıldığı matematik öğretimine kıyasla teknoloji kullanılarak yapılan matematik öğretiminin, kavramların çok daha iyi anlaşılmasında olumlu yönde etkiye sahiptir. Öğrenciler bu sayede problem çözme becerilerinde daha rahat ve esnek biçimde davranış sergilemektedir (Schreyer-Bennethum ve Albright, 2011). Matematiksel kavramların öğrenciler tarafından daha anlamlı hale getirilmesinde, matematik eğitiminin teknoloji ile entegre biçimde olması etkili olan bir unsurdur (İnce-Muslu ve Erduran, 2020).

Teknolojinin hızla yayılışının, teknolojinin öğretim ortamlarında kullanımı yönündeki beklentileri artırdığını ortaya koyan çalışmalar yer almaktadır (Baki, Yalçınkaya, Özpınar ve Uzun, 2009). Teknoloji destekli öğretim sayesinde öğrenme konularının bazılarının bireysel hale geldiği ve eğitimsel açıdan daha etkili hale geleceği bu yönden okullarda uygulanmasının faydalı olacağı belirtilmiştir (Ersoy, 2005).

1.1.Problem Cümlesi

Bu araştırmanın temel problemi, ilkokul dördüncü sınıf matematik dersinde çarpma işleminin öğretiminde kullanılan teknolojik materyallerin öğrencilerin akademik başarıları üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığının belirlenmesidir.

Araştırmanın temel problemine bağlı olarak aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır:

1. Öğretmenlerin akıllı öğrenme teknolojileri konusunda sahip oldukları bilgi düzeyi yeterli midir?
2. Öğrenme teknolojilerinin etkili biçimde kullanılabilmesi için sınıf ortamlarında gerekli teknolojik donanım (projeksiyon, bilgisayar, akıllı tahta vb.) mevcut mudur?
3. Öğretmenlerin matematik öğretiminde kullanılan yazılımları kullanabilme beceri düzeyleri nasıldır?
4. Seçilen öğrenme teknolojileri, öğrencilerin yaş düzeylerine, hazırbulunuşluklarına ve gelişim özelliklerine uygun mudur?
5. Belirlenen kazanımlar doğrultusunda uygun öğretim yöntem ve teknikleri tercih edilmiş midir?

1.2.Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, ilkokul dördüncü sınıf matematik dersinde çarpma işleminin öğretiminde kullanılan teknolojik materyallerin öğrencilerin akademik başarıları üzerindeki etkisini incelemektir. Günümüzde eğitim ortamlarında kullanılan öğrenme teknolojileri, öğrencilerin öğrenme sürecine aktif katılımını desteklemekte ve soyut kavramların somutlaştırılmasına olanak sağlamaktadır. Bu doğrultuda çalışmada, çarpma işlemi gibi temel matematiksel kazanımların öğretiminde teknolojik materyallerden yararlanılmasının öğrenmenin kalıcılığına ve öğrenci başarısına katkısı ele alınmıştır.

Araştırma kapsamında, teknoloji destekli öğretimin öğrencilere sunduğu fırsatlar ile bu sürecin sınıf içi uygulamalara yansımaları incelenmiştir. Ayrıca teknolojik materyallerin, öğrencilerin derse yönelik ilgilerini artırma, birden fazla duyu organını öğrenme sürecine dâhil etme ve öğretim sürecini daha etkili hâle getirme potansiyeli değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, matematik öğretiminde teknolojik materyal kullanımının olumlu ve sınırlı yönlerinin ortaya konulması hedeflenmiştir.

1.3.Varsayımlar

Bu araştırmada, öğretmenlerin matematik öğretiminde kullanılacak teknolojik materyalleri temel düzeyde kullanabilecek bilgi ve beceriye sahip oldukları varsayılmıştır. Ayrıca araştırmanın yürütüldüğü sınıf ortamlarında, öğretim sürecini destekleyecek teknolojik araç ve gereçlerin (akıllı tahta, bilgisayar, projeksiyon vb.) kullanılabilir durumda olduğu kabul edilmiştir. Araştırma sürecinde öğrencilerin uygulamalara gönüllü olarak katıldıkları ve ölçme araçlarına içtenlikle yanıt verdikleri varsayımı da benimsenmiştir.

1.4.Sınırlılıklar

Bu araştırma bazı sınırlılıklar çerçevesinde yürütülmüştür. Çalışma, Muş ili Hasköy ilçesinde bulunan bir ilkokulda öğrenim gören dördüncü sınıf öğrencileri ile sınırlıdır. Araştırma sürecinde her sınıfta teknolojik donanım ve internet erişiminin aynı düzeyde olmaması, uygulamaların etkililiğini sınırlayan faktörler arasında yer almaktadır. Ayrıca öğretmenlerin teknolojik materyal kullanma konusundaki deneyim farklılıkları da araştırmanın sonuçlarını etkileyebilecek bir diğer sınırlılık olarak değerlendirilmiştir.

2. YÖNTEM

Bu araştırma, ilkokul dördüncü sınıf matematik dersinde çarpma işleminin öğretiminde kullanılan teknolojik materyallerin öğrencilerin akademik başarıları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yürütülmüştür. Araştırmada kontrol gruplu ön test–son test modeline uygun yarı deneysel desen kullanılmıştır. Deneysel desen kapsamında, araştırmaya dâhil edilen öğrencilere uygulama öncesinde Matematik Başarı Testi ön test olarak uygulanmış, uygulama sürecinin ardından aynı test son test olarak tekrar verilmiştir.

Araştırma kapsamında seçkisiz atama yöntemiyle belirlenen iki şubeden biri deney grubu, diğeri kontrol grubu olarak belirlenmiştir. Ön test sonuçları doğrultusunda aritmetik ortalaması daha düşük olan grup deney grubu, daha yüksek olan grup ise kontrol grubu olarak atanmıştır. Kontrol grubunda öğretim süreci, mevcut matematik öğretim programında yer alan yöntem ve teknikler doğrultusunda yürütülürken; deney grubunda çarpma işlemi öğretimi, teknolojik öğrenme materyalleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Uygulamalar her iki grupta da eşit sürelerde olacak şekilde dört ders saati boyunca sürdürülmüştür.

Tablo 1. Araştırma deseni

GRUPLAR	ÖN TEST	UYGULAMA	SON TEST
Kontrol Grubu	Başarı Testi	Mevcut Öğretim Yöntemleri 4 ders saati	Başarı Testi
Deney Grubu	Başarı Testi	Teknolojik Materyallerle Öğretim 4 ders saati	Başarı Testi

2.1.Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın örneklemini, Muş ili Hasköy ilçesinde bulunan bir ilkokulda öğrenim gören toplam 42 dördüncü sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde, araştırmanın uygulanabilirliğini artırmak ve süreci daha hızlı yürütebilmek amacıyla kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen öğretim programına uygun olarak yürütülmüş olup, biri deney grubu diğeri kontrol grubu olmak üzere iki şube çalışmaya dâhil edilmiştir. Deney grubunda 21, kontrol grubunda ise 21 öğrenci yer almıştır.

Ön test uygulaması sonucunda grupların başarı düzeyleri karşılaştırılmış; aritmetik ortalaması daha düşük olan grup deney grubu, daha yüksek olan grup ise kontrol grubu olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda deney grubunda çarpma işlemi öğretimi teknolojik materyallerle desteklenirken, kontrol grubunda öğretim süreci mevcut müfredatta yer alan yöntem ve teknikler doğrultusunda yürütülmüştür.

2.2.Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Matematik Başarı Testi kullanılmıştır. Bu test, 2024–2025 eğitim öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan öğretim programında yer alan “Üç basamaklı doğal sayılarla iki basamaklı doğal sayıları çarpar” kazanımına uygun olarak hazırlanmıştır. Matematik Başarı Testi, geçerliliği ve güvenirliği daha önce test edilmiş altı sorudan oluşmaktadır.

Başarı testi, araştırma sürecinde hem ön test hem de son test olarak uygulanmıştır. Test uygulamaları, öğrencilerin kendi sınıf öğretmenleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Kontrol grubunda dersler, müfredata uygun yöntem ve teknikler kullanılarak işlenmiş; deney grubunda ise öğretim süreci teknolojik öğrenme materyali olarak Derslig yazılımı kullanılarak yürütülmüştür.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde nicel veri analiz yöntemleri kullanılmıştır. Öncelikle deney ve kontrol gruplarına ait ön test ve son test puanlarının normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Bu değerlerin −2 ile +2 aralığında olması, puan dağılımlarının normal kabul edilmesi için yeterli görülmüştür.

Verilerin analizinde, deney ve kontrol gruplarının ön test ve son test puanları arasındaki farkları incelemek amacıyla ilişkisiz örneklemler için t-testi uygulanmıştır. Analizler SPSS istatistik paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiş ve anlamlılık düzeyi 0,05 olarak kabul edilmiştir. Başarı testinde doğru cevaplar belirlenen puanlama anahtarına göre değerlendirilmiş ve testten alınabilecek en yüksek puan 100 olarak belirlenmiştir.

3. BULGULAR

Araştırma kapsamında elde edilen veriler doğrultusunda, deney ve kontrol gruplarına ait ön test ve son test puanlarının dağılımlarının normal olup olmadığı incelenmiştir. Bu amaçla her iki gruba ait puanların çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanmış ve elde edilen değerlerin −2 ile +2 aralığında olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar, verilerin normal dağılım varsayımını sağladığını göstermektedir. Deney ve kontrol gruplarına ait ön test ve son test puanlarının ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Puan dağılımlarının normallik ve homojenlik durumu

		Ortalama	Standart sapma	Çarpıklık	Basıklık
Öntest	Deney	65,71	34.325	-,949	-,406
	Kontrol	74,52	37,845	-1.325	,121
Sontest	Deney	87,38	28,532	-1,841	2,672
	Kontrol	76,67	37,859	-1,419	0,375

Deney ve kontrol gruplarında yer alan öğrencilerin Matematik Başarı Testi ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla ilişkisiz örneklemler için t-testi uygulanmıştır. Analiz sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre, deney ve kontrol gruplarının ön test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > .05$). Bu bulgu, deneysel işlem öncesinde her iki grubun akademik başarı düzeylerinin birbirine benzer olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Deney ve kontrol grubu ön test karşılaştırması t-testi sonucu

	Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	t	df	P
Ön test	deney	21	65,71	34,325	-,790	40	,434
	kontrol	21	74,52	37,845			

Deneysel uygulama sonrasında, deney ve kontrol gruplarının Matematik Başarı Testi son test puanları arasındaki farkın belirlenmesi amacıyla ilişkisiz örneklemler için t-testi uygulanmıştır. Son test puanlarına ilişkin analiz sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur. Analiz sonuçları, deney ve kontrol gruplarının son test puanları arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark olduğunu ortaya koymuştur ($p < .05$).

Tablo 4: Deney ve kontrol grubu son test karşılaştırması t-testi sonucu

	Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	t	df	P
Son test	deney	21	87,38	28,53	1,131	40	,0265
	kontrol	21	76,43	38,149			

Aritmetik ortalama değerleri incelendiğinde, deney grubundaki öğrencilerin son test puanlarının ön test puanlarına göre belirgin bir artış gösterdiği; kontrol grubundaki öğrencilerde ise başarı artışının daha sınırlı düzeyde kaldığı görülmektedir. Bu sonuçlar, çarpma işlemi öğretiminde teknolojik materyallerle desteklenen öğretim sürecinin, öğrencilerin akademik başarılarını artırmada geleneksel öğretim yöntemlerine kıyasla daha etkili olduğunu göstermektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, ilkokul dördüncü sınıf matematik dersinde çarpma işleminin öğretiminde kullanılan teknolojik materyallerin öğrencilerin akademik başarıları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, teknolojik materyallerle desteklenen öğretimin uygulandığı deney grubundaki öğrencilerin başarı puanlarının, mevcut müfredata dayalı öğretimin uygulandığı kontrol grubundaki öğrencilere kıyasla anlamlı düzeyde arttığını göstermektedir. Bu sonuç, teknoloji destekli öğretimin matematik öğretiminde etkili bir yaklaşım olduğunu ortaya koymaktadır.

Genç, Coşkun ve Yeşilyurt (2023), Duyar, Altaş ve Yeşilyurt (2023), Çelikçi, Karabacak ve Yeşilyurt(2023), Atagün ve Yeşilyurt (2023), Kuyucu, Özden Ve Yeşilyurt (2023), Doğan, Okur ve Yeşilyurt (2023), Denk, Kıcır ve Yeşilyurt (2024), Kara ve Yeşilyurt (2024), Özak ve Yeşilyurt (2024), Mert ve Şen (2019), Yeşilyurt (2021) yaptıkları çalışmalarda teknolojik materyal kullanımının öğrenci başarısına olumlu yönde katkı sağladığını belirtmişlerdir. Yapılan çalışmaların bulguları araştırmanın bulguları ile örtüşmektedir.

Teknolojik materyallerin matematik öğretiminde kullanılması, soyut matematiksel kavramların somutlaştırılmasına olanak tanımakta ve öğrencilerin konuları daha kolay anlamalarını desteklemektedir. Özellikle ilkokul düzeyindeki öğrencilerin bilişsel gelişim özellikleri dikkate alındığında, teknoloji destekli öğrenme ortamlarının öğrenmenin kalıcılığını artırdığı söylenebilir. Bu durum, matematik dersinde sıklıkla karşılaşılan öğrenme güçlüklerinin azaltılmasında teknolojik materyallerin önemli bir rol üstlendiğini göstermektedir.

Araştırma sonuçları doğrultusunda, matematik derslerinde teknolojik materyallerden yararlanılmasının öğrencilerin derse karşı olumlu tutum geliştirmelerine, öğrenme sürecine daha aktif katılım göstermelerine ve akademik başarılarının artmasına katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle çarpma işlemi gibi temel matematiksel kazanımların öğretiminde teknolojik materyallerin kullanılması, öğrencilerin konuyu daha iyi kavramalarına ve öğrenmenin kalıcılığının artmasına yardımcı olmaktadır.

Bu bağlamda, ilkokul matematik derslerinde teknoloji destekli öğretim uygulamalarına daha fazla yer verilmesi önerilmektedir. Öğretmenlerin teknolojik materyalleri etkili biçimde kullanabilmeleri için hizmet içi eğitimlerle desteklenmeleri, okullardaki teknolojik altyapının güçlendirilmesi ve sınıflarda gerekli donanımın sağlanması önem taşımaktadır. Ayrıca ileride yapılacak araştırmalarda, teknolojik materyallerin farklı matematik konuları üzerindeki etkilerinin daha geniş örneklemlerle incelenmesi ve teknoloji destekli öğretimin öğrencilerin tutum, motivasyon ve problem çözme becerileri üzerindeki etkilerinin ele alınması önerilmektedir.

Yapılan araştırmanın sonucuna bakarak matematik dersinde akıllı öğrenme teknolojilerinden yararlanmak öğrencileri sürecin bir parçası haline getirmekte, öğrencilerin süreçte daha aktif bir rol oynamalarını sağlamaktadır. Teknolojik materyal kullanılan ders, öğrencilerin derse karşı daha çok ilgilerini çekmektedir. Öğrencilerin derste daha aktif olduğu, derslere ilgilerini daha fazla olduğu öğrenme ortamları da öğrencilerin akademik başarılarını arttırmaktadır. Bu sebeple okullardaki teknik altyapının sağlanıp tüm okulların internet erişiminin olması gerekmektedir. Öğretmenlerin teknolojik yetkinliklerinin artırılmasına yönelik hizmet içi seminerler düzenlenmesi gerektiği, öğretmenlerin de süreçte teknolojik materyalleri işin içine katarak konuları işlemeleri önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Akman, B. (2002). *Okulöncesi dönemde matematik*. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *23*(23).

Atabek, O. (2021). Teknoloji Korkusu. https://www.researchgate.net/publication/356918963_Teknoloji_korkusu (23.12.2024).

Atagün, T. ve Yeşilyurt, M. (2023, April 28-30). *Yapboz oluşturma teknolojili materyalin okul öncesinde parça-bütün ilişkisini geliştirmeye etkisi* [Bildiri sunumu]. International conference on global practice of multidisciplinary scientific studies-ıv , Turkish Republic Of Northern Cyprus.

Bacanak, A., Karamustafaoğlu, O., & Köse, S. (2003). *Yeni Bir Bakış: Eğitimde Teknoloji Okuryazarlığı. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(14), 191-196.

Baki, A. (2001). *Bilişim teknolojisi ışığı altında matematik eğitiminin değerlendirilmesi*. *Milli Eğitim Dergisi*, 149(1), 26-31.

Baki, A. (2002). *Öğrenen ve öğretenler için bilgisayar destekli matematik*. Ceren Yayın Dağıtım.

Baki, A., Yalçınkaya, A. H., Özpınar, İ. ve Uzun, Ç. S. (2009). *İlköğretim matematik öğretmenleri ve öğretmen adaylarının öğretim teknolojilerine bakışlarının karşılaştırılması*. Turkish Journal of Computer and Mathematics Education, 1(1), 67-85.

Çelikci, V., Karabacak, A. M. ve Yeşilyurt, M. (2023, April 28-30). *Sınıf kesir öğretiminde teknolojik materyal kullanımının öğrencilerin başarı düzeyine etkisi* [Bildiri sunumu]. International conference on global practice of multidisciplinary scientific studies-ıv , Turkish Republic Of Northern Cyprus.

Demir, S., & Bozkurt, A. (2011). *İlköğretim Matematik Öğretmenlerinin Teknoloji Entegrasyonundaki Öğretmen Yeterliklerine İlişkin Görüşleri.* İlköğretim Online, 10(3), 850-860.

Demirel, M. (2009). *Yaşam boyu öğrenme ve teknoloji*. In *9th International Educational Technology Conference (IETC2009)*.

Denk, E. ve Yeşİlyurt, S. K. M. (2024, May 29-31). *Teknolojinin zihinden toplama işlem başarısına etkisi* [Bildiri sunumu]. Ath ınternatıonal educatıon and ınnovatıve scıences congress, Nakhchivan, Azerbaijan .

Doğan, E., Okur, E. ve Yeşilyurt, M. (2023, December 10-12). *Birleştirilmiş sınıfta simülasyonun eldesiz toplamaya etkisi* [Bildiri sunumu]. Conference on global practice of multidisciplinary scientific studies-v , Baku, Azerbaijan.

Duyar, B. B., Altaş, A. K. ve ,Yeşilyurt, M. (2023, April 28-30). *Kesirlerde sıralama ve karşılaştırma konusunda geogebra yazılımının akademik başarıya etkisi* [Bildiri sunumu]. International conference on global practice of multidisciplinary scientific studies-ıv , Turkish Republic Of Northern Cyprus.

Ersoy, Y. (2005). *Matematik eğitimini yenileme yönünde ileri hareketler-1: Teknoloji destekli matematik öğretimi.* The Turkish Online Journal of Educational Technology, 4(2), 51- 63.

Genç, G., Coşkun, D. ve Yeşilyurt, M. (2023, December 10-12). *Simülasyon teknolojilerinin ilkokul fen dersi üzerindeki etkileri* [Bildiri sunumu]. Conference on global practice of multidisciplinary scientific studies-v , Baku, Azerbaijan.

İnce-muslu, B., & Erduran, A. (2020). *Matematik Eğitimine Teknoloji Entegrasyon Sürecinin İncelenmesi.* Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi (50), 258-273.

Kara, M. ve Yeşilyurt, M. (2024, December 13-15). *Zararlı alışkanlıklar konusunda teknolojinin ilkokulda akademik başarıya etkisi* [Bildiri sunumu]. II. Internatıonal marmara scientific studies congress, İstanbul,Türkiye.

Köysüren, M., & Üzel, D. (2018). *Matematik Öğretiminde Teknoloji Kullanımının 6. Sınıf Öğrencilerinin Matematik Okuryazarlığına Etkisi.* Necatibey Faculty of

Education Electronic Journal of Science and Mathematics Education, 12(2), 81-101. https://doi.org/10.17522/balikesirnef.506418

Kuyucu, E., Özden, G. ve Yeşilyurt, M. (2023, December 10-12). *Simülasyon teknolojisinin ilkokul matematiğine etkisi* [Bildiri sunumu]. Conference on global practice of multidisciplinary scientific studies-V , Baku, Azerbaijan.

Ma, X. (1997). "*Reciprocal Relationships Between Attitude Toward Mathematics and Achievement in Mathematics"*. *The Journal of Educational Research*, 90, 4, 221-229.

MERT, E, ŞEN, Ü. S. (2019). *İlköğretim 7. Sınıf Müzik Öğretiminde Teknoloji Destekli Materyal Kullanımının Akademik Başarıya Etkisi.* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23 (Özel Sayı), 2113-2139

Nasibov, F., & Kaçar, A. (2005). *Matematik ve matematik eğitimi hakkinda. Kastamonu Eğitim Dergisi*, *339*.

National Council of Teachers of Mathematics (NCTM). (2000). Principles and Standards for School Mathematics. Reston, VA.

Özak, M. ve Yeşilyurt, M. (2024, December 13-15). *Mobil eğitim oyunlarının okul öncesi dönemde yazı farkındalığına etkisi: deneysel bir çalışma* [Bildiri sunumu]. II. Internatıonal marmara scientific studies congress, İstanbul, Türkiye.

Saran, M., Seferoğlu, G. ve Çağıltay, K. (2009). Mobile assisted language learning: English pronunciation at learners' fingertips. Eurasian Journal of Educational Research,34, 97-114.

Schreyer-Bennethum, L., ve Albright, L. (2011). Evaluating The İncorporation Of Technology And Application Projects İn The Higher Education Mathematics Classroom. *International Journal of Mathematical Education in Science and Technology*. 42(1), 53-63.

Selamoğlu, A. (2003), "İşçi Sendikalarında Yeniden Yapılanma ve Örgütlenme Modeli", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (6), s.65.

Şenel, A., & Gençoğlu, S. (2003). Küreselleşen dünyada teknoloji eğitimi. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(12), 45-65.

Taşdemir, C. (2009). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin matematik dersine karşı tutumları: Bitlis ili örneği. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 89-96.

Yesilyurt, M. (2021). *Meta-Analysis of the Effect of Technologies on Primary School*, Journal of Primary Education, 3(2), 26 41. https://doi.org/10.52105/temelegitim.3.2.3

CYPRUS NEWS IN THE LATIN AMERICAN PRESS (1960-1974)
LATİN AMERİKA BASININDA KIBRIS HABERLERİ (1960-1974)

ECE YÜKSEL

ORCİD 0000-0002-20939256

Özet

Uluslararası siyasette yüzyıllardır sahip olduğu stratejik konum sebebiyle de önemli yere sahip olan Kıbrıs tarih boyunca savaşlara ve anlaşmazlıkların yaşandığı bir coğrafya olmuştur. 1955'ten itibaren ada Rumlarının Megali İdea 'sı EOKA silahlı direniş örgütü ile kısa süre sonra adayı kana bulamıştır. Kıbrıs Türkleri Türk Mukavemet Teşkilatı çatısı altında toplanıp kendilerini savunmuştur. Kıbrıs'ta yaşananları yakından takip eden Türkiye adaya destek olmakla birlikte büyük bir askerî harekât yapma kararı almakta gecikmemiştir.1960 – 1974 yılları arası Kıbrıs'ın iç ve dış politikasında yaşanan gelişmeler bakımından çok önemlidir. Şüphesizdir ki bu dönemde hem Türk basını hem de yabancı basın Kıbrıs 'da yaşanan hadiseleri yakından takip etmiştir. Fakat bu dönemde yerli basın milliyetçiliği körüklemek suçlanmıştır. Kıbrıs olayları karşısında Brezilya basının tutumu hükümet çevrelerinde açıklanan tutuma paralellik göstermektedir. Brezilya resmi çevrelerinin kanısı soruna Birleşmiş Milletler çerçevesinde barışçı bir çözüm yolu bulmaktır. Arjantin hükümeti de tıpkı Brezilya gibi konunun Birleşmiş Milletler aracılığı ile barışla çözülmesini ummaktadır. Meksika hükümeti ada halklarının barış içinde yaşamasını arzu ettiğini bildirmiştir. Kolombiya Hükümeti Kıbrıs'ta self- determination talebine destek vereceğini duyurmuştur. Salvador dışişleri bakanlığından yapılan açıklama da ise Türk Hükümeti'ni destekleyeceğini açıklamış ve yaşanan olaylardan büyük üzüntü duyduğunu iletmiştir.

Bu çalışmada Kıbrıs'ta Barış Harekâtı öncesinde yaşanan hadiselere basının ve Latin Amerika kamuoyunun yaklaşımı ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda literatüre katkı hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Latin Amerika, Kıbrıs, Basın, Barış Kıbrıs, Dış Politika.

Abstract

Cyprus, which holds a significant place in international politics due to its strategic location for centuries, has historically been a region plagued by wars and disputes. Beginning in 1955, the island's Greek Cypriots, through the EOKA armed resistance organization, soon shed blood on the island. Turkish Cypriots rallied under the umbrella of the Turkish Resistance Organization and defended themselves. Turkey, closely following the developments in Cyprus, supported the island and was quick to decide on a major military operation. The period between 1960 and 1974 is crucial in terms of developments in Cyprus's domestic and foreign policy. Undoubtedly, both the Turkish and foreign press closely followed the events in Cyprus during this period. However,

the local press was accused of inciting nationalism during this period. The Brazilian press's stance on the Cyprus events parallels the stance expressed within government circles. Brazilian officials believe that a peaceful solution to the problem should be found within the framework of the United Nations. Like Brazil, the Argentinian government hopes for a peaceful resolution through the United Nations. The Mexican government has expressed its desire for the island's people to live in peace. The Colombian government announced its support for the call for self-determination in Cyprus. The Salvadoran Ministry of Foreign Affairs issued a statement declaring its support for the Turkish government and expressing deep sorrow over the events.

This study attempts to reveal the media's and Latin American public's perspective on the events that unfolded prior to the Peace Operation in Cyprus. The research aims to contribute to the literature.

Keywords: Latin America, Cyprus, Press, Peace, Cyprus, Foreign Policy.

Giriş

1877 -1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra İngiltere Kıbrıs'ı Osmanlı imparatorluğundan ayırmıştır (Akşin,2011,415). Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri Lozan anlaşmasından 2. Dünya savaşından sonraki döneme kadar adanın siyasi durumu ve statüsüne çok fazla eğilmemiştir. Ancak 1950 'lerden itibaren Türkiye Kıbrıs ile ilgilenmeye başlamıştır (Kocaoğlu,1997,35) Batı bloğu içinde gerekenlerin yapılması gerektiği ve İngiltere ile sorunlara sebep vermeyecek bir dış politika izlenmiştir.

2.Ddünya savaşından sonra sömürgeleşme sürecinde ise Yunanistan ve ada Rumları Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak istediklerini dile getirmeye başlamıştır. Öte yandan İngiltere Akdeniz hakimiyeti ve Süveyş kanalı bağlantısı sebebiyle Rumların isteklerini görmezden gelmiştir. En önemli kozları Türkiye'nin adadaki ve bölgedeki varlığıydı.1950 'de Kıbrıs başpiskoposluğuna seçilen Makarios ada Rumlarının sözcüsü olmuştur. Daha önce adada kilisenin yaptığı ankete göre ada Rumlarının %95 den fazlası ENOSİS ile Yunanistan'a bağlanma fikrinde idi Yunanistan 1950 'den itibaren Kıbrıs konusu ile ilgili olduğunu belli etmiştir. Öte yandan dönemin başbakanı Venizelos konuyu BM genel kuruluna götürmüştür. Yunanistan "self-determination" 'u savunarak Kıbrıs'ın Yunanistan' a bağlanması gerekliliğini savunurken, adadaki hem Türk varlığını ortadan kaldırmak istemiş hem de İngiltere'nin garantörlüğünü sona erdirmek niyeti içine girmiştir. 1954-1958 arasında BM gündeminde hep yer bulan Kıbrıs konusu Yunanistan'ının bu girişimlerine rağmen taraflar arasında çözümlenmek üzere ötelenmiştir (Kocaoğlu,1997,35). 1 Nisan 1955 'te EOKA silahlı sabotaj eylemleri yapmıştır. Olayların duyulmasının ardından 29 Ağustos 1955 'te Türkiye, İngiltere, Yunanistan'ın katıldığı bir konferans düzenlenmiştir (Akşin,2011,417).

1955 yılı eylülünden itibaren ise ENOSİS'in hedefi İngilizler olmaya başlamıştır. Bunun üzerine Kıbrıs valisi olarak Francis Harding atanmıştır. Makarios'la bir araya gelen Harding görüşme sonunda Harding Makarios'un Kıbrıslı Türklerin haklarının verilmesinden yana olmadığı kanaatine varmıştır (Clark,2020,43). Gelişmeler üzerine Harding Makarios'un sorumlu olduğu EOKA hareketinin terör faaliyetleri yüzünden

Seyşeller'e sürgüne gönderilmesi yönünde bir rapor hazırlamıştır (Clark,2020,45). Öte yandan EOKA'nın silahlı eylemlerine karşı koyabilmek için Dr. Küçük ve Rauf Denktaş'ın Öncülüğünde Kıbrıs Türkleri kendilerini müdafaa etmek için Kıbrıs Türk'tür partisini kurmuş ada Türkleri silahlanmış ve TMT' ını kurmuştur 1Ağustos 1958 (Mütercimler,2007,66).

1959'a gelindiğinde İngiltere Başbakanı Macmillan tarafları bir araya getirmek için bir Kıbrıs planı hazırlamıştır. Fakat sürgünde olan Makarios ENOSİS'ten vazgeçmemektedir. Bu duruma çok öfkelenen Grivas ise İngilizlere saldırı emrini verecektir. Antlaşmasınıerilimin ardından aynı sene bir araya gelen Türkiye Yunanistan ve İngiltere Londra'da Zürih antlaşmasını imzalamıştır. Şubat 1959 'da Makarios bu anlaşmayı imzalamıştır. Türk tarafında belgeyi imzalayan ise Dr. Fazıl Küçük'tür (Clark,2020,48). 1960 senesinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra yeniden gündeme alınan mesele hakkında nihai karar ilk olarak 1964'te çıkmıştır. Fakat Rumlar 30 Kasım 1963'te Akritas planını uygulamaya koydular. Öte yandan cumhuriyetin ilanı ve kabul edilen anayasadan memnun olmadıkları 1963 yılında yaşanılan ve ada ve dünya tarihine ''Kanlı Noel'' olarak geçen kanlı hadiselerden anlaşılacağı üzere Rum halkı, Yunanistan ve Makarios'a göre bir an önce ENOSİS gerçekleştirilmeliydi (Atay,2002,305). Kanlı Noel 21 Aralık 1963'te üç günde 24 Türk hayatını kaybetti. Birçoğu ise yerlerini yurtlarını terk edip adanın daha kuzeyindeki güvenli bölgelerine doğru kaçmaya başladılar. 20-21 Aralık 1963 tarihlerinde başlatılan Rum saldırıları sonu cunda yüzlerce Türk öldürüldü ve yaralandı, 103 köyden 30 bin Türk kovularak göçmen durumuna sokuldu, Türk ev ve malları tahrip ve talan edildi. Olaylar karşısında seyirci kalamayan Türkiye savaş uçaklarını havalanınca Rumlar da anlaşma yolunu seçtiler. Bu arada ekonomik ambargoya da başlayan Rumlar, bu yolla Türklerin direnişini kırmayı denediler. Bunda da başarılı olamadılar. Kıbrıs Türkleri, sonucu ne olursa olsun direniyorlardı. Direnmeye de kararlıydı (Mütercimler ,2007,68).Adada Rumlar ve Türkler arasında bir sınır çekilmesi ile sonuçlanan olaylar sonunda Türk uçakları adaya müdahale etmek zorunda kaldı Uluslararası kamuoyu olan bitenden haberdar edildi fakat ABD ya da İngiltere herhangi bir önlem alma yoluna gitmedi. T.C. Hükümeti Mart 1964'te askeri müdahale yetkisi almış olsa da harekete geçemedi (Akşin ,2011,419).

Rumların silahlı saldırılarının devam etmesi üzerine Türkiye adaya müdahale etmiştir.BM güvenlik konseyi yaşanan gelişmeler üzere 4 Mart 1964'te toplanmıştır ve 8 maddelik bir Garanti Anlaşması kabul etmiştir. (Kocaoğlu ,1997, 35). Barış Gücü kurularak adaya bir arabulucu atanmasına karar verilmiştir. Fakat 27 Mart 1964'te göreve başlayan Barış Gücü Rumların saldırılarını durdurmaya yetmemiştir. Dönemin cumhurbaşkanı İsmet İnönü ABD'nin Kıbrıs politikasına yön verebileceğini düşündüğü için Başkan Johson ile görüşmüştür (Kaynar,2017,234). Öte yandan Ağustos 1964'e kadar Yunan uçakları Erenköy'ü bombalaya devam etmiştir. Aslında 1965-1974 arasındaki dönem Kıbrıs' buhran ve gelgitler ile geçmiştir. Fakat sonunda anlaşılmıştır ki Türklere yapılan baskı ve zulmün sonu gelmemiştir. NATO ve BM 'den de somut bir adım atılmaması sonucunda bütün politik ve diplomatik yolları deneyen Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti sadece adadaki Türklere değil aynı zamanda Rumlara da barış götürmek üzere; 20 Temmuz 1974'te Türk Silahlı Kuvvetleri komutasındaki havalanan Türk jetleri himayesinde kara birlikleri Girne'den Kıbrıs'a çıkmıştır (Armaoğlu, 2018,605).

1. Türk Siyasi Tarihinde Kıbrıs (1960-1974)

Dönemin dışişleri bakanı Necmettin Sadak; ‘’Kıbrıs Meselesi diye bir mesele yoktur’’. Demokrat parti iktidarında dönemin dışişleri bakanın bu sözünde de anlaşılacağı üzere Türkiye bu kanaatte iken Yunanistan’da durum tam tersine son derece mühimdir ve bir mesele vardır. Çünkü Yunanistan hükümeti 1954’te konuyu BM ‘e gündemine getirmiştir (Bekleviş,2025,69). Bu dönemde ada Rumlarının ise hedefi Kıbrıs’ta ENOSİS’i gerçekleştirmektedir. Fakat Yunanistan – İngiltere ilişkileri buna mâni olmaktadır. Yunanistan ada Rumlarının self determinasyon hakkına sahip olduğunu savunurken İngiltere hükümeti adadaki Türk varlığı sebebiyle self determinasyonu kabul etmemektedir.

17 Aralık 1954 ‘te toplanan BM 814 sayılı kararı ile Yunanistan’ın self determinasyon talebini Kıbrıs’ta iki toplum bulunması sebebiyle reddetmiştir. Bu gelişme üzerine Grivas ve Makarios EOKA militanlarını silahlandırmaya başlamıştır. Adada başlayan kanlı terör olayları sebebiyle İngiltere tarafları 29 Ağustos 1955 ‘te Londra’ya davet etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini F. Rüştü Zorlu temsil etmiştir. Yunanistan ENOSİS’te ısrarcıdır. Fakat Türkiye mevcut düzenin devamını istemektedir. Müzakereler devam ederken 6-7 Eylül hadiseleri başlamıştır. Öte yandan Makarios İngiltere’nin taleplerini reddetmiştir. Bu hareketi yüzünden Makarios sürgüne gönderilmiştir. EOKA şiddet eylemlerini arttırmıştır. Bunun üzerine Kıbrıslı Türkler adadaki terör hadiseleri ve Türk toplumunun haklarını dünyaya duyurmak için Rauf Denktaş ve arkadaşlarının kurduğu Türk Mukavemet Teşkilatı 27-28 Ocak 1958 ‘de miting düzenlemiştir (Bekleviş,2025,70). Fakat miting ada Rumlarını durdurmaya yetmemiştir. Bunun üzerine üçlü görüşme kararı alınmıştır. Türkiye, İngiltere, Yunanistan Kıbrıs için yapılan görüşmeler sonucunda 11 Şubat 1959’da Zürih antlaşması Türk ve Rum toplumları otonomi ve garantörlük düzeni 19 Şubat 1959 Londra antlaşması Kıbrıs’ta bağımsız bir devlet kurulmasını öngören 1960 anayasa ile Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur (Bekleviş,2025,71). Fakat 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti üç yıl görev yapabilmiştir. Kıbrıs Rumları çoğunluğu bahane ederek ve tam müstakil olmadıklarını öne sürerek plesibisit isteyecekler ve ‘’self -determination’’ yoluyla Yunanistan’a ilhak tezini ortaya atacaklardır. Ve biz Türkler o zaman gene çan sesleri ile aklımızı başımıza toplamaya çalışırsak bu defa iş işten geçmiş olacak (Bozkurt, 1960,3).

Ada Türklerinin haklarını elinden almak isteyen Cumhurbaşkanı Makarios 1963 senesinde Akritas Planını devreye sokmuştur. EOKA’nın kanlı terör faaliyetlerinin tırmanışa geçmesi üzerine Türk jetleri ada semalarında uçuş yapmıştır (Bekleviş,2025,72).

Öte yandan adada 1964 yılı şubat ayından beri Rum saldırıları devam ediyordu. Rumların silahlı saldırılarının devam etmesi üzerine Türkiye adaya müdahale etmiştir (Kocaoğlu ,1997,35). Kıbrıs meselesine NATO’nun çözüm bulamayacağı anlaşıldığından ve gerilimin sona ermemesi üzerine 15 Şubat 1964 BM Güvenlik Kuruluna başvurmuştur. Öncelikle GK sürekli üyelerden ABD-İngiltere tasarı hazırlamıştır. Kıbrıs’a Barış Gücü gönderilmesini sağlayan bir tasarı Kıbrıs Hükümeti 2 toplumda oluştuğu için anayasa temel hükümden hareket ediyor ve Kıbrıs hükümeti söz geçtiği yerde bu hükümetin Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum toplumlarının katılmasıyla kurulmuş olan hükümet olduğunu açıkça belirtiyordu. Böylece toplumlardan sadece birinin temsil edildiği hükümetin Kıbrıs’ın meşru hükümeti olamayacağı anlatılması

isteniyordu. 4 Mart 1964'te 186 sayılı karar Kıbrıs hükümetinin onayıyla Kıbrıs'ta BM Barış Gücü kurulmasına ayrıca Genel Sekreterlik barışçı çözümü sağlamak üzere bir arabulucu atamasını öngörüyordu (Oran,2009,725).

BM güvenlik konseyi ve taraflar arasında 8 maddelik bir Garanti Anlaşması kabul etmiştir (Kocaoğlu ,1997,35). Ayrıca Barış Gücü kurularak adaya bir arabulucu atanmasına karar verilmiştir. Fakat 27 Mart 1964'te göreve başlayan Barış Gücü Rumların saldırılarını durdurmaya yetmemiştir. Dönemin cumhurbaşkanı durumu ABD'ye bildirmesine rağmen Türkiye'nin müdahalesi Johnson mektubu ile engellenmek isteyecektir (Kocaoğlu ,1997,36).

AP 'nin başına Haziran 1964'te Süleyman Demirel geçmiştir. Yapılan seçimlerde AP oyların %53 'ünü aldı. Fakat AP Hükümeti yüzünden Kıbrıs Rumları ve Yunanistan temkinli davranmaya başlamıştır. (Armaoğlu,2018,598). Fakat Türkiye'nin müdahale ihtimali yüzünden 14 Mart'ta adaya çıkmaya başlayan BM Gücünün gelişi 27 Mart'ta tamamlandı. Bu sırada BM Genel sekreteri U Thant Hintli General Gyani'yi Barış Gücü komutanlığına Finlandiyalı Sakari Tuomioja'yı da arabuluculuğa atanmıştır (Oran,2009,725). Öte yandan BM 'in varlığına rağmen adada çatışmaların sonu gelmemiştir. T.C. ve ABD İngiltere'ye NATO vererek her an bir askeri müdahale yapabileceğini hatırlatmıştır. 16 Mart 1964'ten sonra TBMM TSK 'ya Kıbrıs'a müdahale yetkisi vermiştir (Oran,2009,725). Grivas'ın Türk köylerine saldırıları devam etmiştir. Aynı zamanda ada Rumları Türkler için Kıbrıs'a Kızılay tarafından getirilen temel ihtiyaç maddelerini sokmamaktadır. Mayıs ve Temmuz'da NATO Konseyi Bakanlar kurulu toplanmış ve Kıbrıs hakkında bir rapor sunmuştur (Öz,2025,571). Ağustos 1964'te ise N.Birgi NATO genel sekreterliğine bir mektup sunmuştur. Ada'daki Türklere uygulanan gıda ve temel insani malzeme ambargosundan bahsetmiştir (Öz,2025,574). Gelişmeler üzerine 8-9 Ağustos 1964'te Türk jetleri Rum mevzilerini vurmuştur. Aynı dönemde BM Galo Plaza BM tarafından arabulucu olarak tayin edilmiştir. Plaza 66 sayfalık bir rapor hazırlamış ancak çelişkiler ile dolu bu raporu Türkiye tarafından reddedilmiştir (Armaoğlu, 2018,597). Bu gelişmeler üzerine dünya kamuoyunda gelişmelere dikkat çekmek isteyen Türk Dış İşleri bakanlığı Moskova'yı ziyaret etmiştir. Dönemin dış işleri bakanı Cemal Erkin 30 Ekim -6 Kasım 1964'te TC 'nin Kıbrıs tezini destekleyen Sovyetler Birliğinde meslektaşı ile görüşmeler yapmıştır (Armaoğlu, 2018,597). Kıbrıs buhranının 1963-1964 arasındaki döneminde Türkiye bakımından en önemli sonucu ise Johnson mektubu yüzünden ABD'ye olan güvenin sarsılması ve Türkiye'nin Sovyetler ile olan ilişkilerini düzeltmek için daha fazla mesai yapmasıdır (Armaoğlu, 2018,598).

1963 aralığında yaşanan Kanlı Noel trajedisinden sonra Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ABD Başkanı Johnson'a bir mektup göndererek adadaki kanlı hadiselere müdahale ederek terörü durdurması içim Rum tarafına baskı yapmasını istemiştir. Öte yandan ABD başkanı verdiği cevapta bir mektup gönderdiğini ayrıca üç garantör devletin bir araya gelerek ortak bir çözüm bulması için çağrıda bulunduğundan bahsetmiştir (Ergüç,260). Fakat bu girişimden sonuç alınmayınca Türkiye 13 Mart 1964'te Makarios'a mesaj göndermiş ve saldırıları durdurmasını istemiştir. Eğer saldırılar durdurulmaz ise Türkiye adadaki Türklerin can ve mal güvenliğini korumak için harekete geçecektir. Fakat bu girişimde ABD 'yi harekete geçirmeyince Başbakan İnönü 16 Mart 1964'te adaya müdahale yetkisini almıştır. Bu üç müdahale

girişiminden birisi Başkan Johnson tarafından engellenmiştir. (Ergüç,2017,261). 5 Haziran 1964'te gönderilen bu mektup hakkında kamuoyuna bilgi verilmemiştir. Sadece başbakan İnönü Washington'a davet edilmiştir. Mektup 1,5 sene sonra Hürriyet gazetesinde yayınlanmıştır (Ergüç,2017,262). Hürriyet gazetesinde yayımlanan ABD Başkanı Lyndon B. Johnson`ın Kıbrıs`a düzenlemeyi planladığımız askeri harekata karşı çıkan bir mektubu. Dönemin dışişleri bakanlığından; Başkan Johnson'un mektubu bakanlık tercümesi ile Hürriyette yayınlanan metnin karşılaştırılması için Amerikan sefaretinden iki yetkiliye Elaine Smith ve M. Pough takdim edilmiştir. Çok üzüntülü gözüküyorlardı. Bizim çevirimiz için ayrıca teşekkür ettiler. Hürriyet Gazetesindeki metin tahriflerle (discrepencies) doluydu. Gazetecilerin kendi düşüncelerini yansıttığı mektupta olmayan kelimelerin tercümesinin ilavesinden anlaşılmaktadır (TDA.54. 1378-9435-21). Hürriyet gazetesinde yayımlanan ABD Başkanı Lyndon B. Johnson`ın Kıbrıs`a düzenlemeyi planladığımız askeri harekata karşı çıkan bir mektubu. (TDA.54. 1378- 9435 – 21). İki ihtimal akıllara gelmektedir. Hürriyet gazetesinin iktidara yakın olması ikinci ihtimal İsmet İnönü'nün cevabının CHP 'li vekiller tarafından gazeteye iletilmemiş olmasıdır. Çünkü mektup çevirisi Ulus Gazetesinde yayınlanmamıştır. Türk dışişleri bakanlığı böyle yollara başvurulmaması gerektiği vurgusunu yapmıştır. Mektubun kimin tarafından kaleme alındığı tartışmalar bir kenara bırakılırsa sert ifadeler bulunan metinde özetle ABD Türkiye 'nin adaya müdahalesine karşı çıkmaktadır. Türkiye -ABD ilişkilerinde dönüm noktası olan bu mektubun Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini engellendiği ve Türk -Yunan savaşını önlediği ortak kanıdır (Ergüç,2017,270).

Diğer yandan 60 'lı yıllar tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de toplumun yönetimi sorguladığı ve değiştirmeye çalıştığı bir dönem olarak adlandırılmıştır. Bütün dünyada soğuk savaşın ardından 50'lilerde barış içinde bir arada yaşama politikası ile başlayan yumuşama süreci hiyerarşinin sorgulanmasına neden olur. Değişikliğin öncülerden biri Fransız başkanı De Goulle 'dir. Nato'dan bağımsız bir düzen kurmak için Fransa'yı askeri kanattan çıkarır (1966) Almanya başbakanı Wily Brandth ise yumuşama politikası izlemiştir (Kaynar,2017,218).

Yaşanan gelişmeler ile Demirel hükümetinin Kıbrıs meselesi ve Yunanistan ile olan ilişkilerine bakacak olursak; Yunanistan'daki yeni hükümet önce Batı Trakya Türklerine baskı yapmaya başlamıştır. Yunan cuntasını Kıbrıs planını uygulamaya koymak için heveslendiren hadise ise Arap-İsrail savaşıdır. Bununla birlikte Türkiye ENOSİS'i kabul etmeyeceğini kesin bir dille ifade etmiştir (Armaoğlu, aynı yerde). Öte yandan müzakereden de vazgeçilmediği görülmektedir. Başbakan Demirel ve Yunan başbakanı Kallias 9-10 Eylül'de Keşan ve Dedeağaç'ta görüşeceklerini bildirmiştir. 10 Eylül 1967'de yayınlanan ortak bildiride taraflar görüşlerini ortaya koymuştur. Adada gerilime sebep olacak hareketlerden kaçınılması gereklidir. Fakat cunta Kasım 67'de ENOSİS ruhuyla terör faaliyetlerini yeniden başlatmıştır. Bu da Kıbrıs'ta yeni bir buhran anlamına gelmektedir (Armaoğlu,2018,600). Öte yandan başbakan S. Demirel Kıbrıs meselesini 4 maddede şöyle özetlemektedir:

1- Lozan Antlaşması ile kurulan düzenin bozulması,
2- Yürürlükteki anlaşmaların Türk tarafından habersiz değiştirilmeye çalışılması,
3- Kıbrıs meselesine ENOSİS dışında bir çözüm aranmaması
4- Kıbrıs'ta her iki toplumda birbirine hükmetmeden yaşamalıdır.

Fakat ada Rumları 15 Kasım 1967'de Grivas liderliğindeki Milli Muhafız kuvvetleri Boğaziçi ve Geçit köye baskın vermiştir. Çarpışmalarda 26 Türk hayatını kaybetmiş, 21 köy yağmalanmıştır. Kadın, erkek ve çocukların da aralarında olduğu 230 Türk Rumlar tarafından esir alınmıştır. Ankara'da alarma geçen TBMM hemen adaya müdahale etme kararı almıştır. Benzer şekilde Yunan birlikleri de İskenderun açıklarına gelmiştir. Türk askeri de eş zamanlı olarak İskenderun limanında hazır bulunmaktadır. (Mütercimler ,173). Türkiye Yunanistan'a çıkarma hareketini durdurmasını, Grivas'ın adadan ayrılmasını ve 12.000 kişilik Yunan askerinin adayı terk etmesini istemiştir (Armaoğlu,2018,602). Gelişmeler üzerine ABD başkanı Johnson özel temsilcisi Vance'i bölgeye göndermiştir. Geçmiştir BM 'de harekete geçmiştir. Bunun üzerine Yunan cuntası geri adım atmaya başlamıştır. Kıbrıs Türkleri 29 Aralık 1967'de anayasanın kuralları uygulanıncaya kadar Geçici Türk Yönetimini kurduklarını ilan etmiştir. (Armaoğlu,2018,603).

Bu anlaşmadan sonra Türk -Yunan ilişkilerinde bir yumuşama söz konusu olacaktır. 12-13 Mart 1968'de Atina'da ve 16-27 Nisan'da Ankara'da bir araya gelen taraflar son olarak 20 Mayıs'ta Viyana'da bir rapor hazırlamaya karar vermiştir. 26 Haziran 'da dış işleri bakanları tarafından imzalanan anlaşmaya göre Rumlar Türk bölgelerine uyguladıkları ambargoyu kaldırmaya başladılar. Rauf Denktaş ile Klerides Lefkoşe'de 2 Haziran 1968'de bir araya geldiler. Fakat zaman ilerledikçe yapılan görüşmelerde bir ilerleme kaydedilmediği anlaşılmıştır. 6 yıl gibi uzun bir süre geçmiş ancak Rumlar adadaki Türkleri azınlık olarak bırakma fikrinden bir türlü vazgeçmemiştir (Armaoğlu,2018,603).

60'lı yılların 2.yarısında 20.yüzyılın en büyük devrimci dalgası Kuzey yarımküre ülkelerini sarmıştır. 1968'de zirveyi gören bu hareket uluslararası düzeyde bütün toplumsal hiyerarşiyi sorgulamıştır (Kaynar,2017,218). Bununla birlikte güney yarımkürede sömürgeciliğin karşısındaki pek çok ülke bağımsız olmuştur. 1955'te Bandung Konferansı ile başlayan ''Bağlantısız Ülkeler Hareketi'' 1960'larda BM söz sahibi hale gelmiştir. Öte yandan Cezayir ve Vietnam'da başlayan direniş dünya siyasetine egemen güçleri sorgulayan bir harekete dönüşmüştür. Che Guevara, Fidel Castro ve Yaser Arafat gibi dünyanın tanıdığı devrimciler ilahlara dönüşmüştür. Bu hareketin yansıması dönemin Türkiye'sinde 68 öğrenci hareketi ile kendisini göstermiştir (Kaynar,2017,219) Fransa 'da başlayan gösteriler ADTCF öğrenci hareketi ile devam etti. Başbakan Demirel döneminde karşıt görüşlü öğrenciler çatıştı. Hem sağ hem sol görüşlü öğrencilerden hayatını kaybedenler oldu Türkiye'de milliyetçi görüş ile Kominizim sol görüş sık sık karşı karşıya geliyordu.

Bu öğrenci hareketi Kıbrıs ile ilgili mitingler düzenlemiştir (Kaynar,2017,220). 1960'lı yıllardan sonra Türk dış politikasında ABD ile sorunlar ve ada Rumlarının Kıbrıs anayasasını değiştirmek istemesi yüzünden bir buhran sürecine girildiği bilinmektedir. Erim Hükümeti ise SSCB' nin desteğini alabilmek için ABD ile arasına mesafe koymuştur (Kaynar,2017,220). Bununla birlikte Türkiye bir kez daha genel seçim kararı almıştır. Fakat 1969 seçimleri neredeyse tüm partiler için hayal kırıklığı ile bitti. Döviz kıtlığı, AP'nin kendi içinde yaşadığı sorunlar hükümetin DİSK'i hedef alan bir karşı yasa çıkartmak istemesinin sebep olduğu gösteri yürüyüşü sonunda İzmit ve

İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmiştir. Disk İşçiler ve TİP'in bu protestoları yanında Dev Genç adlı bir öğrenci grubu da ODTÜ'de eylemlere başladı. Deniz Gezmiş ve arkadaşları hükümeti politikaları yüzünden eleştiriyordu. Yaşanan bu hadiseler 12 Mart 1971 darbesi ile son buldu. Hükümeti kurma görevi Nihat Erime verildi (Akşin,2014,423). Türk siyasi hayatında 1971 'de verilen muhtıra ve Demirel'in istifasından sonra ara rejime girildiğini söylemek mümkündür. Bu süreçte Demirel hükümetlerinin klasik Türk dış politikası çizgisinden saplamalar görülmektedir.70'ler Türkiye'sinde hem ekonomik olarak hem de dış ilişkilerde toplumsal baskının da etkisiyle ABD karşıtı çok yönlü bir siyaset izlenmiştir (Oran, 2009,740). Bülent Ecevit CHP genel sekreterliğinden istifa etmiştir. Yapılan olağanüstü kurultayın ardından 33 yıllık İnönü döneminin sonuna gelinmiş Ecevit CHP'nin genel başkanı seçilmiştir (Akşin ,2014,425). 1973 yılı mart ayında yapılan seçimin galibi yüzde 33 oyla CHP oldu. İkinci en fazla oyu alan parti AP dir. Fakat sonunda herkesi şaşırtan bir hükümet Ocak 1974'te kurulmuştur. CHP – MSP Koalisyonu. Öte yandan yeni hükümetin ilk icraatı kendisinden önceki Erim hükümetinin koyduğu haşhaş ekim yasağı kaldırmak oldu. Bu hadise Amerika'nın tepkisini çekti. Amerikan basını bunun Türkiye'ye pahalıya mal olacağını yazdı. Dış politikayı etkileyecek diğer bir hadise ise şüphesiz Kıbrıs 'da yaşananlardı.15 Temmuz'da EOKA yanlısı Sampson Yunanistan'da iktidarı elinde bulunduran Albaylar Cuntasının desteğiyle Makarios'a elinde bulunduran kaçmıştır. (Akşin 2014,425).

1973'te kurulan CHP-MSP koalisyon hükümeti hem Kıbrıs meselesinde hem de iç politikada yeni yaklaşımlar benimsemiştir. Ortanın solu tezini benimseyen başbakan Bülent Ecevit Kıbrıs 'ta fonksiyonel federatif sistem tezini benimsemiştir. Toprakların paylaşılması söz konusu değildir. Tek bir yönetim kurulduktan sonra görev ve yetki taksimi yapılacaktır. Bununla beraber bu dönemde hem Ecevit hem de Erbakan iki koalisyon ortağı antiemperyalist ve ABD karşıtı bir politika izlemeyi uygun görmüştür. 1974''e gelindiğinde Türkiye ile Yunanistan ilişkilerinde yeni bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Ege Denizinde Çandarlı gemisinin petrol arama faaliyeti yüzünden başlayan gerginlik kıta sahanlığı anlaşmazlığına sebep olmuştur (Armaoğlu,2018,604).

Kıbrıs'ta 15 Temmuz'da Makarios'a karşı Albaylar cuntası darbe yapıldığı günlerde Ecevit Türkiye'de haşhaş ekim yasağını kaldırmak için Afyon'a hareket etmiştir. Makarios'un sarayının bombalanması ve Kıbrıs Helen cumhuriyetinin kurulduğunun ilan edilmesi üzerine Makarios bir biçimde son anda EOKA'cı Nikos Sampson'un elinden kaçmayı başarmıştır. Bu hareket Yunanistan'ın açıktan anlaşmaları ihlal ederek Kıbrıs'a müdahalesini göstermektedir. Gelişmeler üzerine Türkiye adaya müdahale etme kararı almıştır. (Oran, 2009,740).Öte yandan Türkiye'nin Kıbrıs'a askerî harekât kararına İngiltere ve Yunanistan hükümetleri tarafından kınanırken ABD tepkisiz kalmıştır. SSCB ve diğer üçüncü dünya ülkelerinin ise Yunanistan'ı kınadıkları bilinmektedir. Gelişmeler üzerine Başbakan Ecevit Wilson ve Collaghen ile görüşmeye Londra'ya gitmiştir. Fakat görüşme beklenildiği gibi geçmemiştir. Olayların duyulmasının ardından Ankara'da MGK acil toplantı kararı almış ve başbakan TSK 'ya askeri müdahale hazırlığı emrini vermiştir. (Armaoğlu,2018,605)

20 Temmuz 1974 Cumartesi günü Başbakan Ecevit dünya kamuoyuna Türk ordusunun Kıbrıs'a çıktığını duyurmuştur (Armaoğlu,2018,605). 20-22 Temmuz arasında yapılan çıkarma harekâtı sırasında çok kayıp vermeden havadan ve karadan Rum saldırıları püskürtülmüştür. Amiral Arapolis ateşkesi kabul etmiştir.24 Temmuz'da Sampson yerine Klerides geçmiştir (Oran ,2009,743). Türk ordusu 14 Ağustos'ta ikinci bir hamleyle sıkışmış olduğu küçük bölgeden doğu ve batıya, Magosa ve Lefke yönlerinde müdahale alanını genişletti (2. Barış Harekâtı). Kıbrıs'ta Türklerin baskı ve zulümden kurtulmuş olması, bağımsız ülke gibi davranılmış olması, kazanılan askeri başarı, Türkiye'de bir bayram sevinci yarattı. Kıbrıs Türklerinin Meclisi 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin (KTFD) kurulduğunu duyurdu ve Rauf Denk taş (1924-2012) devlet başkanı seçildi (Akşin ,2011,425).

2.Kıbrıs ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararları

18 Şubat 1964 'de BM Genel Sekreteri tarafından sunulan ve BM Barış Gücü idaresinde kurulması teklif edilen "Kantonal Yönetim" planı, Makarios'un gerçekleştirmek istediği ENOSİS fikrine ters düşmesi sebebiyle reddedilmişti. Uzun süren terör faaliyetlerini sona erdirmek amacıyla 4 Mart 1964 tarihli ve 186 sayılı 4 Mart 1964 tarihli, 186 sayılı Güvenlik Konseyi Kararıyla Kıbrıs'taki hükümetin onayı ile Birleşmiş Milletler ''Barışı Koruma Gücü ''oluşturulması tavsiye edilmiştir. Güvenlik Konseyi bu kararı kabul etmiştir. Adadaki her iki toplum da huzur ve düzeni bozacak milletlerarası barışı bozacak faaliyetlerden kaçınacaktır[1]. Konsey kararına göre ayrıca Barışı Koruma Gücü de adada faaliyetlerine başlayacaktır. Koruma Gücünü adaya getirmek için Makarios yeniden ada Türklerine saldırıya geçmiştir. Çünkü BM Barış Gücü adada iken Türkiye adaya müdahale edemezdi. Fakat Türklere saldırıların başladığı haberini alan Türkiye TBMM'den müdahale yetkisi almıştır. Kıbrıs Hükümetine bir nota verilmiş ve BM 'e Barış Gücünün adaya hareket etmesi istenmiştir. Güvenlik Konseyi, 14 Mart'ta 187 sayılı kararı kabul etmiş BM Genel Sekreteri Thant, General Gyani'yi BM Barış Gücü Komutanlığına, Finlandiyalı Sakari Tuomioja'yı da arabuluculuğa atamıştır[2]Fakat Makarios Zürih ve Londra antlaşmalarının ayrılmaz bir parçası olan ''İttifak Antlaşmasını' 'fes ettiğini açıklamıştır. Yunan Başbakanı Yorgo Papandreou da Makarios'u desteklemiştir. Birleşmiş Milletler Barış Gücü (UNFICYP) Kıbrıs Hükümetinin başkanının tüm kanuna aykırı tutumunu engellemede başarılı olamamıştır. (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları,2024,58).

BM'de 4 Blok ve Kıbrıs; Bugün dünyada biliniyor ki BM 4 bloğa ayrılmış durumdadır. Batı Bloku, Doğu Bloku, Afro – Asya Bloku ve Latin Amerika bloku. Artık ne batı ne doğu yalnız başına herhangi bir meselede oyların çoğunluğunu elde edemez. Destek için Afrika- Asya devletlerinin veya Latin Amerika devletlerine ihtiyaçları vardır. Onun içinde BM 'lerde yeni bir safhaya girilmiş bulunmaktadır. Afro Asya ve Latin Amerika Bloku dikkat edilirse bu iki blok millet ve devletlerin sömürgecilikten yeni kurtuldukları

[1] Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları,2024,57. (Erişim Tarihi:18.12.2025)
[2] Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları,2024,58. (Erişim Tarihi:18.12.2025)

ve hürriyet âşıkı oldukları gözden kaçmaz. Zaten Rus-Amerikan mücadelesi de bu (Vacuum) boşluğu doldurmak yarışındadır. Feza ikinci derecede kalır; fors bakımından propaganda için elverişli. Bir başka deyişle bu iki blok her zaman ‘’Self determination’’-mukadderatı tayin etme taraftarıdır. Yeni kurulan devletlere karşı sempati beselemektedir. Kısaca herhangi bir mukadderatı tayin etme meselesinde iki blok da oylarını lehte kullanacaklardır. Şayet Doğu Bloğunda da (ki Rusların böyle işine gelir)destek gördükleri takdirde böyle bir mesele muhakkak davadan muzaffer çıkar.BM üyesi olan Kıbrıs ve Kıbrıs Rumlarının taktiği işte bu ışık altında incelendiği zaman hakikaten tehlikedir. Çünkü Elçiliklere ve Rumların gayretlerine bakıldığında istikamette durmadan çalışıp zemin hazırlamaktadırlar. Afro-Asya ve Latin Amerika blokundan oy sağlayıp, Doğu Bloğundan destek umuyorlar. Son zamanlarda Doğu Bloğundan gelen elçiler v.s. hep Yunanistan kanalıyla gelmesi de zaten bunun için manalıdır.

Türkiye'nin Birleşmiş Milletler nezdindeki temsilcisi Orhan Eralp gönderdiği raporda Kıbrıs Meselesinin muhtemelen şubat ayı ortalarında Birleşmiş Milletler Genel Kumlunda ele alınabileceğini bildirmiştir. Kıbrıs Me selesinin Genel Kurula gitmesi ile ilgili olarak dörder kişiden kurulacak iyi niyet heyetleri, Asya, Afrika ve Lâtin Amerika ülkelerini ziyaret ederek Kıbrıs Meselesindeki Türk Tezini izah edecekler ve bu devletleri Türkiye lehinde iknaya çalışacaklardır. Verilen bilgiye göre, Türkiye Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, İspanya Dışişleri Bakanının ziyaretini iade amacı ile 4 Ekim’de İspanya’ya hareket edecektir. (Bozkurt ,20 Eylül 1964,3).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Teşkilâtın Genel Sekreteri U Thant tarafından sunulan bir raporu incelemek üzere üçüncü toplantısına dün akşam saat 21.25’te başlamıştır. Kon şeyin, barış Gücünün görev süresini temdit etmekten başka ele alacağı diğer ö- nemli hususlar da Barış Gücüne daha geniş yetkiler verilmesi ve kuvvete hareket serbestisinin tanınması konulan da bulunmaktadır. Sovyet Delegesi Morozofun başkanlığında toplanan Konseyde ilk sözü Brezilya Delegesi Geraldo De Carvalho Silos almıştır. Brezilya Delegesi Silos şunları söylemiştir: “Genel Sekreter U Thant- in Güvenlik Konseyine sun muş olduğu rapor ve özellikle bu bölgede buhranın yarattığı durumu kontrol ederek Kıbrıs’ta barışın iade edilmesine hizmet etmesinden dolayı kendisine teşekkür ederiz. Barış Gücü nün şimdiye kadar göstermekte olduğu iyi faaliyetleri göz önünde bulundurarak Barış Gücünün görev süresinin temdit edilmesini destekleyeceğimizi bildiririz’’. Barış Gücünün görev şartlarının ve yetkilerinin de Genel Sekreterin isteklerine göre ayarlanmasını tavsiye ederiz, U Thant'ın raporundaki her husus önemli olmakla beraber en önemlisi Barış Gücünün hareket serbestisidir. Bu sağlanmazsa Barış Gücünün görevi başarısızlığa uğrayacaktır. Kıbrıs buhranına bir hâl çare sinin bulunması, ilgili bütün devletlerin sabır ve metanet göstermesiyle elde edilebilecektir. Genel Sekreter, Barış Gücü ve Arabulucunun bir hâl çaresinin elde edilmesine yardımcı olması ve Güvenlik Konseyinin karar suretlerinin esas olarak ele alınması gereklidir (Bozkurt, 22 Eylül 1964,1).

Öte yandan 1965 yılında BM Genel Kurulunda bir kez daha ele alınan Kıbrıs meselesi ile ilgili 54 çekimser 47 olumlu oy ile 2077(XX) karara bağlanmıştır (Atay, 2002 ,305). Buna göre ; “Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Birleşmiş Milletler ’in eşit bir üyesi olarak BM Yasası uyarınca, herhangi bir yabancı müdahale veya karışma olmaksızın tam egemenlik ve bağımsızlığını kullanma hakkı olduğu ve kullanması gerektiği olgusunu

dikkate alarak, bütün Devletleri, Yasa önündeki ve özellikle öngörülen yükümlülükleri uyarınca Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğine, birliğine, bağımsızlığına ve ülke bütünlüğüne saygı göstermeye ve kendisine yönelik herhangi müdahalede bulunmaktan kaçınmaya çağırır" ifadesi yer almıştır (Atay, 2002 ,305).

Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalesi üzerine BM Genel Kurulu'nda hemen gündeme alınarak ateşkes çağırısında bulunulmuştu. Bu gelişmeler üzerine Türkiye Cumhuriyeti hükümeti 22 Temmuz 1974 saat 17.00'de ateşkes kararı almıştır. (Atay aynı yerde.) Kıbrıs sorunu Aralık 1965 tarihindeki 2077 (XX) sayılı Karardan sonra Eylül 1977 tarihine kadar BM Genel Kurulu'na gelmemiştir(Atay ,2022,306). BM genel kurulunda yeniden ele alınan Kıbrıs meselesi hakkında verilen karara göre : 'Bütün üyeler, uluslararası ilişkilerde herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne ve siyasî bağımsızlığına karşı veya Birleşmiş Milletler 'in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir başka şekilde kuvvet kullan maktan veya tehdidinde bulunmaktan kaçınacaklardır' şeklindeki Birleşmiş Milletler Yasası'nın 2. maddesinin 4. paragraf hükmünü hatırda tutarak, bütün üye devletleri, Birleşmiş Milletler Yasası altındaki yükümlülüklerine uygun olarak egemen Kıbrıs Cumhuriyeti'ndeki duru mu kötüleştirecek veya uluslararası barışı tehlikeye sokacak herhangi bir hareketten veya hareket tehdidinde bulunmaktan kaçınmaya çalışır '' (Atay ,2022,306).

3.Latin Amerika Basınında Kıbrıs (1960-1974)

Amerika coğrafi ve politik bakımdan 2' ye ayrılmıştır. Güneyinde kalan ülkeler kendilerine ABD'nin Latin Amerika 'sı demeyi tercih etmişlerdir. Nikaragua, Kosta Rika, Honduras, Panama ve Meksika Güney Amerika'ya dahildir (Uyanık,2014,17). Bilim dünyası ise tarihsel açıdan İspanyol fethi içinde yer alan Arjantin, Uruguay, Peru, Bolivya,Şili, Ekvador,Kolombiya,Venezüela, Kosta Rika ve Karayiplerdeki diğer adalara İspanyol Amerika'sı anlamında ''Hispana America ''olarak adlandırmıştır. Portekiz işgalindeki Brezilya'yı da eklersek İber Amerika'sıdır (Uyanık,2014,17). ''Latin Amerika'' kıtasal çerçevede İspanyol- Portekiz imparatorluğunun fethettiği topraklarda yaşayan halkları anlatır. 1950-1970 arası dönemde Latin Amerika da tıpkı Türkiye gibi ekonomik ve politik krizler yaşamıştır. Latin Amerika 19.yüzyılın ortasından itibaren ABD 'nin askeri müdahalesine maruz kalmıştır. Hammadde ve üretim bakımından zengin kaynaklara sahip Latin Amerika oligakları ile ABD ve İngiltere arasında ittifak kurulmuştur (Uyanık,2014,195). 21.yüzyılda ise ABD askeri darbelerden daha kapsamlı askeri planları uygulamaya koymuştur.

1960 'lı yıllardan itibaren Latin Amerika devletlerindeki yönetimi; Parauay , 1954'te General Alfredo Stroessner Matiauda 'nın yönetime el koymasından sonra diktatörlüğün tiranlığa dönüştüğünü söylemek mümkündür. Sovyet Bloğuna karşı ABD'den yardım almıştır. 1989 darbesi ile Brezilya'ya sürgüne gönderilmiştir (Uyanık,2014,199). Brezilya, 1961'de başkanlığa gelen João Goulart, halkçı politikası ile yüksek sınıfı rahatsız edecek reformlara imza atmıştır. Bu reformlar köylü ve işçi sınıfını harekete geçirmiştir. Sovyetler ile yakın ilişkiler kurmuştur. ABD destekli ordu müdahalesi sonucunda sürgüne gönderilmiştir (Uyanık,2014,200). Bolivya'da ise 70'li yıllar

General Hugo Banzer Suarez ‘in diktası ile geçmiştir. 79 senesinde ise ülkenin ilk kadın başkanı olan Lidia Gueiler Tejada göreve gelmiştir. Ancak iktidarı 1 sene sürmüştür. Bir yıl sonra görevi devralan Suarez 1997’ye kadar iktidarda kalmış 2001’de ölmüştür (Uyanık,2014,201). Şili; benzer şekilde 1973 yılı eylül sabahında askeri darbeyle uyanmıştır. Cesar Mendoza’nın başında olduğu faşist cunta idaresi 1990’lara kadar yönetimde kalmıştır (Uyanık,2014,202). Uruguay’da 1966’da eski general Oscar Diego Gestido başkan seçilmiştir. Fakat onun başkanlığının ilk günlerinden itibaren hızlı bir ekonomik çöküş başlamıştır. Savaş yasası çıkarılmıştır. Hükümet krizi yüzünden bakanlar kurulu istifa etmiştir. Gestido 1967 ‘de ölmüştür. 1968’de itibaren tüm dünyada olduğu gibi sol hareket Uruguay’da da güçlenmeye başlamıştır.1970’te ise FBI ajanı kaçırıldığı için ülkede sıkıyönetim ilan edilmiştir (Uyanık,2014,204). Arjantin de 1955 ‘de Peron’a karşı yapılan darbenin şefi Pedro Aramburu kendisini devlet başkanı ilan etmiştir. 1956 da sokak protestolarına başlayan muhaliflere karşı savaş yasasının yürürlüğe girdiği bilinmektedir. 1958’de ise Peronsuz yapılan seçimleri Arturo Frondizi kazanmıştır. Ancak 1962 darbesiyle o da indirilmiştir. 1 yıl sonra yapılan seçimleri Arturo Umberto İllia kazanmıştır. Öte yandan 1965 seçimlerinde Peroncular 500 oy farkı ile yeniden seçimi kazanmalarına rağmen Cordoba hadiseleri yüzünden ülkede yine bir istikrar sağlanamamıştır. General Aramburo’nun öldürülmesi ile askeri cunta idaresi sona ermiştir. Öte yandan Arjantin’de Peron idaresi 1974’te Peron ölene dek devam etmiştir (Uyanık,2014,210).

Yukarıdan kısaca dönemin Latin Amerika ülkelerinin siyasi durumlarına kısaca bahsettikten sonra şimdi de Kıbrıs ile ilişkileri hakkında döneme ait arşiv belgelerine göre;

Arjantin Hükümetinin Kıbrıs konusundaki tutumu, Arjantin dışişleri bakanlığının notamıza verdiği cevap, Arjantin hükümeti BM aracılığı ile ve barışçı yollarla meseleye adaletli bir hal tarzı bulunmasını kuvvetle arzuladıklarını BM desteği ilgili devletlerin iş birliği ile iyi niyetli hareketleri ile Kıbrıs Cumhuriyeti’nin bütün halkları konusunda tabii, medeni ve politik hakları eşit surette sağlayacak bir çözüm yoluna varılabileceği inancında olduğunu ifade etmiştir (TDA.1649.1466-10282-80). Öte yandan Brezilya Türkiye ilişkileri; memleketimizle münasebetleri dostane olan Brezilya, Kıbrıs meselesinde kimi haklı olduğunu araştırmaktan ziyade buhranın barışçı yollarla halline taraftardır. Brezilya’ya göre Kıbrıs devleti Türk ve Rum toplumlarının ortak malıdır. Yalnız birinin iradesi ile devletin mukadderatı hakkında karar verilemez. Bununla beraber Brezilya meselenin ‘’barış yolu’’ ile BM tarafından halledilmesinden yanadır (TDA.1638-1390-9717).

Meksiko büyükelçimiz Fethi Aşkın aynı zamanda akredite bulunduğu Kosta Rika, Nikaragua, Honduras, Salvador, Guatemala’yı bakanlığın talimatı üzerine Kıbrıs davamızı bu memleketlerin devlet adamlarımıza izah etmek üzere ziyaret etmiştir. Bu seyahat bir ay kadar sürmüştür. Büyük elçiniz yaptığı ziyaretlerde Kıbrıs meselesinin tarihçesini ve muhtelif yönlerini izah etmiş ve son olaylara ait feci resimleri ilgililere göstermiştir. Neticeler: Kosta Rika, Mesele BM geldiğinde Kosta Rika bunu dikkatle inceleyecektir. Honduras, daima hakkın yanında olacaktır. Makarios Rusya’dan yardım alıyor. Böylece mesele Hür Dünya için önem kazanıyor. El Salvador, İcap ederse Türk

hükümetinin görüşünü destekleyecektir. Nikaragua, hür milletler camiasında kalarak rey verecektir. Guatemala, Rolz Bennet hakkında bilgi istediler. Komünist parmağı olan her yere şiddete şiddetle cevap vermek taraftarıdır. Anlaşmaya göre adada mevcut Türk askerlerinin neden müdahale etmediğini sordular (TDA.85-1607-11078-10).

Guatemala Hükümet 'inin Kıbrıs Meselesi karşısındaki tutumu; Hükümet Başkanı Kıbrıs'la ilgili fotoğraflar kendisine gösterildiğinde ''Anlaşmalara göre adada bulunan Türk askerleri bu cinayetler karşısında neden müdahale etmiyorlar. Komünist parmağı olan her yerde şiddetle hareket şiddetle cevap vermek lazımdır demiştir. 1944-1954 sol temayülü bir iktidarı elinde olan Guatemala hükümeti 1954'ten itibaren Amerika ile yardım antlaşması imzalanmıştır (TDA.1651-1312-9612-2).

Dönemin gazetelerinden Journal de Genéve ,Kıbrıs, Küba, Panama ve Vietnam meselelerinde ABD`nin müttefikleri tarafından yalnız bırakıldığı yönündeki ifadeler içeren bir makaleye göre ; 8 Şubat tarihli yazıda ''Amerikalılara Hücum'' başlıklı makalede Renê Payot tarafından hususlar iki maddede özetlenmiştir. ABD 'nin son zamanlarda tüm dünyada hücuma uğraması ve tenkitlere maruz kaldığı hayretle karşılanmıştır. Kıbrıs, Küba, Panama ve Vietnam'da fürum böyledir. De Goulle ise ABD'nin hiçe sayıldığını göstermek ve Batı dayanışması fikrinden uzak bazı teşebbüslere atılmaktan geri kalmamaktadır. Müşterek tehlike geçiştirilmiş düşüncesiyle adeta ABD'nin bütün dostları kendisinden yüz çevirmişlerdir. Hatta 1 nevi intikam almaktadırlar. Esasen tehlike uzaklaşınca kahramanlık göstermek zayıfların 1 duyarlılığıdır. Amerikalılar değişen dünya şartlarını anlamamışlardır. Avrupa artık müreffeh olmuştur. ABD ile eşit partner durumunda olmak istemektedir. Bunun neticesi olarak halen milliyetçi espri birlik fikrine galip gelmiştir. Hür dünya parçalanmaktadır. Fakat Amerikalıların komünizm karşısında Avrupa'ya yaptıkları ve icabında daha da yapacakları hizmeti unutmamak lazımdır. Amerikalılar Elbe kıyılarında nöbet beklemedikleri takdirde ne gibi şeyler olacağı malum değildir. İşte Avrupalılar bu esas noktayı gözden uzak tutmalıdır. Bazı Avrupa memleketlerinin takındıkları Amerika aleyhtarı tavır korkutucu ve tehlikelidir. Batı dünyasında hakiki bir anlaşma vücuda getirmek gerekmektedir. Bu bakımdan Avrupa devletlerinin ABD'ne karşı arzu ve düşüncelerini açıklamaları tabiidir. Fakat Amerikalılara bir düşman gözüyle bakmak hatalıdır (TDA.54.1356-9333-14).

Brezilya radyosunda Kıbrıs konulu yayın: dönemin Brezilya büyükelçisi Mehmet Osman Dostel bildiriyor; Brezilya'nın en büyük radyo postası olan ''RADİO DİFU SORA DE SAO PAULO '' tarafından sorulan bazı sualleri cevaplamak üzere yapılan görüşme Portekizce ve Türkçeye çevrilmiştir. Teybe alınırken konuşma İngilizce yapılmış büyükelçilik mütercimi Karin Hadenhausen tarafından Portekizceye çevrilmiştir. Brezilya'nın diğer radyo postalar ve yereli basınında yayınlanmaya çalışılacaktır (Ek 4 ,s.29).

Soru 1) Sizin kanaatinizce Kıbrıs'ta BM Barış gücünün bulunuşu Kıbrıslı Rum ve Türkler arasındaki ihtilafı halledebilir mi?

Cevap 1) Hiç sanmam. Çünkü adadaki BM Gücü siyaset tayin edici bir kurul değildir. Güvenlik Konseyinin kararına göre bu Barış gücünün görevi oradaki katli durdurmak ve bunun tekrarlanmasını önlemek ve adadaki nizam ve güvenliği sağlamaktır. Böyle olunca o kuvvetlerin adada bulunuşunun sadece bu meseleye barış yolu ile çözüm

bulmak için ileride yapılacak görüşmelere müsait atmosfer hazırlamaya yardımı dokunabilir.

Kıbrıs çekişmesine sürekli ve temelli bir çözüm bulmak işine gelince öyle sanıyorum ki bunun anahtarı daha ziyade Yunanistan Hükümetinin elindedir. Şayet Yunan Hükümeti Makarios'un hukuk dışı hareketlerini tasvip ve teşvik etmekten geri duracak olursa bunu yaptığı gün eminim ki Kıbrıs buhranına çok geçmeden kesin bir çözüm bulunacaktır. Zira böyle bir çözüm Türkiye ve Yunanistan'ın her ikisinin karşılıklı menfaatleri için olduğu kadar dünyanın bu kesiminde genel barış içinde hayırlı olacaktır. Her şeyden önce Yunan Hükümeti ve Makarios 'a barışı sorumsuz bir şekilde bozmaya hakkı olmadığı uyarısında bulunmalıdır. Türkiye ile Yunanistan arasındaki dostça ilişkileri kötüleştirmeye hakkının olmadığını hatırlatmalı, hiçbir milletlerarası meselenin çözüm vasıtası olarak kuvvet kullanmanın asla caiz olmadığını keza ilgili bütün hükümetlerce (yani Türkiye, Yunanistan, İngiltere ve Kıbrıs'ça) imzalanmış olan Zürih ve Londra antlaşmalarına riayet etmesi ve ilerdeki bütün görüşmelere bu antlaşmaların temel olarak ele alınması gerektiği bu Zat'a tekrar edilmelidir.

Soru 2) Kıbrıs anlaşmazlığının ortaya çıkmasında Türkiye Hükümetinin Yunan Hükümetini kusurlu saydığı başlıca noktalar nelerdir?

Cevap 2) Bu soruyu bazı yönlerden zaten cevaplamış bulunuyorum. Ancak cevabımı özetleyip daha da açıklamak üzere tekrar şunları söyleyebilirim ki Yunan Hükümeti Makarios'tan hukuka uymasını ve yukarda anılan anlaşmalara ve onların ayrılmaz bir parçası olan Kıbrıs Anayasası'na saygı göstermesine isteyecek yerde Kıbrıslı baş papazın kuvvetten başka bir şeye itibar etmeyen hukuk dışı eylem ve davranışlarına göz yummuş ve hatta bunları kapalı ve açık şekilde teşvik dahi etmiştir hem de Makarios'un bu davranışları ta 1814 'e kadar geriye uzanan ''Ethnika Eteria''nın planları uyarınca Büyük Yunanistan'ın kurulmasını ve Bizans imparatorluğunun ihyasını da kapsayan ''Megalo İdea'' politikasının bir parçası olarak ENOSİS i bir hedef tutmakta olduğu halde. Öte yandan Yunan Hükümeti yukarıda anılan anlaşmalar gereğince güvence verene devletlerden biri olarak üzerine aldığı borçları da yerine getirmekten kaçınmıştır. Nihayet Yunan Hükümeti Türkiye'ce ve diğer memleketlerce yapılan doğrudan doğruya görüşme tekliflerini kesinlikle reddetmiş bulunmaktadır.

Soru 3) Kıbrıs anlaşmazlığının sebepleri nelerdir?

Cevap 3) Bunun iki sebebi vardır. Biri yakın sebeptir öbürü kökleri tarihte olan sebeptir.

Kıbrıs Rum ve Türklerinin çatışmalarına yol açan yakın sebep adadaki Türk toplumunun bütün haklarını ve güvencelerini içine alan Kıbrıs Anayasası ile 1960 Londra ve Zürih anlaşmalarının Makarios ve Hükümeti tarafından ihlal edilmesi olmuştur. Makarios Kıbrıs Anayasasını tek taraflı olarak değiştirmeğe ve böylelikle Adadaki Türk toplumunun ellerinden haklarını ve güvencelerini almaya kalkmıştır. Böyle olunca Türk toplumu Anayasa'da keyfi değişiklikler yapılmasını kabul edemezdi. Tabiatıyla bunları reddetmek zorunda idi. Makarios bu noktada Türk toplumunun rızasını elde edemeyince tuttu onlara zorla kabul ettirmek için kuvvetle başvurdu. İşte ihtilafın çıkmasının yakın sebebi budur. 21 Aralık 1963 de Noel arifesinde Kıbrıs Rumları Adadaki Türklere karşı genel bir boğazlama hareketine başlayınca Türk toplumu için kendi canlarını ve mallarını korumak ve savunmaktan başka bir çare kalmamıştır. Şimdi uzak sebepleri açıklayacağım: Kıbrıs meselesinin tarihe dayanan

tarafını anlatabilmek için bir hayli geriye gitmek gerekir. Bilindiği gibi 1814 yılında Nara'da bir avuç insan ''Ethnika Eteria '' yı kurdular. Maksatları Yunanistan'ın bağımsızlığını sağlamak ve Bizans İmparatorluğunu yeniden meydana getirmek idi. Bu 'Ethnika Eteria '' daha 1821yılından itibaren Kıbrıs'a misyonerler yollayarak oranın Rumca konuşan Levanten halkını milli bir birlik halinde teşkilatlandırmaya, onlara Yunan kültürünü aşılamaya ve zamanı gelince de Yunanistan ile birleşme fikrini yaymaya çalıştı. 'Ethnika Eteria '''nın programında Yunanistan'a katılacak yerler olarak Mora, Makedonya, Girit, Epir, On iki Ada, Kıbrıs, İzmir ve İstanbul yer almakta idi. Bunu başarmak için gösterilen yol da ayaklanma, tethiş ve kan dökme idi. Yunanistan kurtarıldı: Mora, Makedonya ve Girit Savaşından sonra da On iki Ada da Müttefiklerin bir bağışı ile Yunanistan'a verildi. Arada Yunan sınırlarını İzmir'e kadar uzatmak teşebbüsü 1922 'de hüsrana uğratıldı. Fakat bu felaket bile Yunanlıların genişleme siyasetlerine son vermedi. Böylece 1955 'te sıra Kıbrıs'a geldi. EOKA açıktan açığa: ''Kıbrıs alındıktan sonra Arnavutluk'taki Epir kurtarılacak ve bunun arkasından nihai ufuklar açılacaktır' 'diye ilan ediyordu. Bu ''nihai ufuklardan'' maksat hiç şüphe yok ki , İzmir ile İstanbul'u da Yunanistan'a katıp ''Büyük Yunanistan'ı ''meydana getirmek suretiyle halkayı tamamlamaktadır. New York Times 'ın bir muhabiri daha geçenlerde ,1964 Şubat'ında Atina'dan verdiği bir haberde ''orada bu işleri çok iyi bilen Yunanlıların açık açık bu hedeften bahsettiklerini ve bunu konuştuklarını bildiriyordu.

Pan Helenizm'in en başta gelen milli planı bu olunca, 1960'ta Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet haline gelmesi dahi Yunan emellerini tatmin etmemiştir. Onlar Kıbrıs'ın bağımsızlığı sağlandıktan sonra şimdi de ENOSİS'i rahatça gerçekleştirebilmek için Adadaki Türk toplumunu yok etmeye ya da boyunduruk altına almaya çalışmaktadırlar. Şimdi Kıbrıs ihtilafının gerçek sebeplerini böylece aydınlattıktan sonra bir noktayı iyice belirtmek lüzumunu duymaktayım. O da şudur ki; biz sadece Pan Helenizm ve Megalo İdea denen Yunan genişleme siyasetine- çok kıymetli olan Türk - Yunan dostluğu için salt bir felaket olan bu meşum politikaya karşıyız ve yalnız ona düşmanız. Kıbrıs'ta Rumlar tarafından öldürülen Türklerin sayısı bine yakındır. Bugün Kıbrıs Türk toplumundan 40.000 kadar insan evsiz barksız ve günlük ekmeğini kazanma imkanlarından yoksun bırakılmışlardır. Yalnız Kızılay'ın yardımı ile geçiniyorlar. Ada'da birçok Türk köyleri Rum çeteciler tarafından kuşatılmış, suları kesilmiş ve yiyeceksiz bırakılmıştır. Geçen temmuz ayı içinde Kıbrıs Rum makamları Kızılay'ın yolladığı yiyecek ve sağlık maddelerini adaya sokmamışlardır. Bu yüzden bunları getiren gemi yükünün 2/3 sini boşaltamayarak 14 gün boşuna bekledikten sonra o maddeleri Türkiye'ye geri götürmüştür. Türk makamları ve içlerinde Milletlerarası Kızılhaç Teşkilatı da dahil olmak üzere diğer dost teşekküllerin Kıbrıs Rum Hükümetini bu yardım eşyasının muhatapları olan aç insanların ellerine ulaştırılmasına müsaade etmeğe razı etmek için harcadıkları bütün çabalar ve yaptıkları bütün teşebbüsler hiçbir fayda ve netice vermemiştir. Son günlerde ağustos başında Adadaki Rum çeteleri bir emri vaki yapmak maksadıyla Türklere karşı yeniden şiddetle saldırmaya başlamışlar 500 evlik bir Türk köyünü kuşatmışlar ve Türkleri denize dökmeye kalkmışlardır. Kıbrıs üzerinde Türk uçaklarının hava akınları yapmaya başlamalarının sebebi işte budur. Bu bir önleyici tedbir idi hedefi de Ada Rumlarını kuvvet kullanma yolundan vazgeçirmekti. Eminim ki Adada Türklere karşı yapılan bu kaba Rum saldırıları dinmediği müddetçe Türkiye bu baptaki hakkını kullanarak işe müdahale etmek zorunda

kalacaktır. Sözlerimi bitirirken Sao Paulo Radyosuna bana Kıbrıs meselesinde Brezilya genoyu aydınlatmak fırsatını vermiş olduğundan ötürü yürekten teşekkür ederim, Rio de Janeiro, (TDA.1638-1499-9851-25)

Brezilya basınında Kıbrıs haberleri :Rio de Jenario büyükelçiliğinden Dış işleri bakanlığına gönderilen şifreli telgrafa göre 16 Ağustos 1964 günü ‘’JOURNAL DO BRASİL’’ de Ruslar istilaya karşı Kıbrıs’a yardım vaat ediyorlar başlıklı haberden sonra Türkiye büyükelçisinin sözlerine yer verilen haberde ‘’BM Gücünün adada bulunuşunun Kıbrıs anlaşmazlığını halletmeyip sadece bunun ileriki müzakerelere müsait bir atmosfer hazırlayabileceği Yunanistan’ın Makarios’un tutumunu teşvik yerine onu doğru yola sevk etmesi gerektiği ve Kıbrıs işinin anahtarının Yunanistan’ın elinde bulunduğu Yunan düşmanı değil sadece Pan -Helenizm’e karşı olduğumuzu Makarios’a sorumsuzca dünya barışını ve Türk-Yunan dostluğunu bozmaya hakkı olmadığının anlatılması gerektiği ; Kıbrıs’ta 1000 Türk’ün öldürüldüğü 40.000 ininde aç, susuz ve işsiz bırakıldığı yolundaki bu sözler ilgilideki yazışmayla sunulmuş ola konuşmanın 1 ve 3 sayılı paragraflarından kısaltılarak alınmış parçalardır. Buradaki muhabirin teype alarak aynı gün Saul Paulo’ya gönderdiği bahis konusu ‘’konuşmayı’’ o şehir radyosunun teknik bir arıza yüzünden diyerek yayınlamadığı öğrenilmiştir. 1 mektupla izahat istenmiştir. 3 Kıbrıs’ta son defa uçaklarımızın askeri hedeflere karşı giriştikleri ve şimdilik de durdurulmuş olan sınırlı savunma ve önleme hareketleri hakkında Brezilya basınında çıkan haber ve yorumlar toplanmakta olup ayrıca gönderilecektir (TDA .1638-1499-9851-27).

Öte yandan Kıbrıs olayları karşısında Brezilya basınının tutumu genel olarak Hükümet çevrelerinde açıklanan görüşe göre paralel 1 manzara göstermektedir. Brezilya Resmi çerçevelerinin kanısı soruna BM çerçevesi içinde barışçı 1 çözüm yolu bulunması gerektiği şeklinde özetlenebilir. Bu çevreler Sovyetler Birliği tarafından yapılan tehdit ve teşebbüsleri hoş karşılanmamaktadır. Aynı çevreler Makarios’un uyuşmaz tutumunu ve 1 çözüm yolu aramak için açılan bütün kapıları kapatmasını sağ duyu ile bağdaştıramamaktadır. Özel görüşmelerde ise yarı resmi olarak Kıbrıs Rum Hükümeti’nin özellikle Türklere karşı giriştikleri insanlık dışı hareketler sapık politikası, ……. Ortalığı karıştırıcı tutumu tenkit konusu olmakta ve Makarios’un hareketleri psişik yönlerden ele alınmaktadır. Genel kanı Kıbrıs Rum Yönetimi ve Makarios ‘un milletlerarası alanda birden ön plana geçmenin ve adeta dünya mukadderatı ile oynama imkanına kavuşmanın yarattığı bir nevi sarhoşluk içinde bulundukları Yunan Hükümetinin ise başlangıçta gerek jeopolitik durumu gerekse milletlerarası bağlantılarını hesaba katmaksızın giriştiği teşebbüsler yaptığı beyanatlar ve Makarios’a verdiği tavizlerin şimdi kendisini çok sıkışık bir duruma düşürdüğü ve bundan geri dönme çarelerini araştırdığı yolundadır. Kıbrıs olayları hakkında Brezilya basınında yayınlanan haberler genel olarak ASSOCİATED PRESS, UNİTED PRESS, İNTERNATİONAL AGENCE FRANCE PRESSE gibi büyük haber ajansları tarafından verilen haberlere münhasır kalmakta ve fazla yorum yapılamamaktadır. Bu haberler özellikle Kıbrıs’taki sınırlı polis ve savunma harekâtımız sırasında gazetelerin 1. Sahifelerinde ve çok kere 8 sütun üzerine büyük boşluklarla verilmiştir. Haberlerin veriliş tarzı mizanpaj ve başlılar bile hareketimizin tasviple olmasa bile anlayışla karşılandığını gösterir niteliktedir. Pek tabii kaynaklarına göre renk ve üslup taşımaktadır. Başlıklarda Yunanistan’ın görüşme isteklerini reddettiği Türklerin soruna barışçı bir çözüm bulmak için görüşme isteklerini yeniledikleri belirtilmektedir. Basın

son askerî harekât dolasıyla Yunanistan ve Türkiye'nin NATO emrindeki kuvvetlerini geri çekme ve daha sonra döndürme kararlarına büyük önem vermiş ve Sovyetler Birliğinin Kıbrıs olayları karşısındaki tutumu da ayrı 1 dikkatle izlenmiştir. O Journal gazetesi '' Kıbrıs'a Rus Müdahalesi ''başlığı altında yayınladığı bir yorumda Sovyetler Birliğinin tutumunun yapıcı olmaktan ziyade yıkıcı olduğuna işaret etmekte ve son polis ve savunma harekatımıza temasla özetle şöyle demektedir: ''Türk uçaklarının Rumlar tarafından kuşatılmış Türkleri savunmak amacı ile Kıbrıs'ta bazı köyleri bombalamaları pek tabii alkışla karşılanmazsa da büyük bir azınlık teşkil eden Türklerin güç 1 durumda olduklarını ve Türkiye'nin koruması olmadığı takdirde düşmanlarının şiddetli taarruzlarına hedef olma tehlikesine maruz bulunduklarını unutmamak gerekir. Kıbrıs konusunda her zaman ve hele özellikle Brezilya'nın desteğini sağlamak üzere bir araya geleceğini daha önce bildirdiğimiz Kıbrıs'ın BM nezdindeki daimî delegesi M. Zenan Rossides'in burada bulunacağı şu sıralarda tekrar aydınlatmak ve Gerçekten M.Rossides bir araya gelmiştir. Burada 2 gün kalacaktır. Dün akşam ABD Büyükelçiliğindeki kabul resminde kendisini Brezilya dışişleri bakanı ile konuşurken uzaktan gördüm bir müddet sonra 2.nci karşılaşmamızda Dışişleri bakanında M. Rossides ile biraz önceki görüşmesini ima ederek sordum. Kıbrıs Rumları bağımsızlıktan memnun ve bununla yetiniyor mu? Yoksa bundan başka istekleri de var mı? İntibanız nedir? Bakan gülerek verdiği cevapta: '' M. Rossides bana bu konuyu henüz açmadı beni görmeye yarın buraya gelecek'''(TDA.1638-1499-9851-26)

12 Kasım 1964 günü ''O GLOBO'' gazetesi muhabirinin sorduğu 8 sual ve Büyükelçi Mehmet Osman Dostel'in bunlara verdiği cevaplar:

Soru 1) Kıbrıs'ta Türklerin bulunmasının başlıca tarihi, etnik ve hukuki sebepleri nelerdir?

Cevap 1) Bilindiği gibi bugün bağımsız bir Kıbrıs Devleti varsa şimdiki Kıbrıs'ta milleti yoktur ve tarihte hiçbir zamanda olmamıştır. Şimdi Kıbrıs'ta yaşayanlar, birbirinden tamamen ayrı iki etnik toplum teşkil eden Türkler ve Rumlardır. Kıbrıs'ta Türkler ile Rumların mevcudiyetler inip tarihi ve etnik sebepleri birbirinin aynıdır. Yalnız şu fark ile Kıbrıs'taki Türk hakimiyeti hukuken ancak Lozan muahedesi ile 1923'te sona ermiştir. Halbuki bunda hiçbir zaman Yunanistan'a ait olmamıştır.

Soru 2) Rum nüfusuna oranla Türk nüfusu ne kadardır? Ve bunun iktisadi ve kültürel alandaki önemi nedir?

Cevap 2) Bugün Kıbrıs'ın nüfusu yarım milyon civarındadır. Bunun 40000 'i Rum 10000 'i Türk'tür. Kıbrıs'ta tarıma elverişli toprakların %38'i Türklere aittir. Bu da Türklerin ada ekonomisinde işgal ettikleri önemli mevki gösterir. Kıbrıs'ı 300 yıldan fazla adet nizam ve geniş bir müsamahakârlıkla idare etmiş olmaları ve orada kurdukları ve birçoğu hala mevcut olan medeniyet eserleri Ada'da Türk kültürünün ve tesirinin reddedilemez delilleridir.

Soru 3) Bağımsızlıktan sonra Kıbrıs'ta Türkler ile Rumların siyasi haklarını düzenleyen siyasi statünün esasları nelerdir?

Cevap 3) Kıbrıs Anayasası, Zürih ve Londra antlaşmaları Kıbrıs'ta yaşayan Türk ve Rum toplumu tarafından kabul edilmiştir.

Soru 4) Adayı kana boğmuş olan olaylar yakın olguların bir sonucu olarak mı görülmelidir yoksa bunların daha uzak sebepleri var mıdır?

Cevap 4) Kıbrıs'ı 8 aydan fazla kana boyamış olan olaylar 1963 yılı aralık ayından Adadaki Rumların Türkler ateş açması ve silahlı saldırısı ile başlamıştır. Türklerin mukavemetini silahla kıramadıklarını gören Rumlar sonradan Türk köylerini kuşatmışlar ve onların sularını kesmişler, onları aç bırakmak için iktisadi abluka kurmuşlardır. Ayrıca yüzlerce Türkü rehine olarak almışlardı. Bütün bu olaylar neticesinde Kıbrıs'ta 1000'den fazla Türk öldürülmüş 40.000 'i sefalete uğratılmıştır. Kıbrıs'taki bu kanlı olayların biri yakın diğeri uzak 2 sebebi vardır. Yakın sebep Rumlar Kıbrıs anayasasının tek başlarına değiştirmeye ve böylece Türkleri haklarından mahrum etmeğe kalkmışlardır. Türkler bunu kabul etmeyince de bunu onlara zorla kabul ettirmek için şiddeti yoluna gitmişlerdir. Türkler buna karşı kendilerini ve halklarını savunma zorunda kalmıştır. Uzak ve tarihi sebep ise bir kelime ile Pan Elenizm yani Yunan genişleme siyasetinde Lozan muahedesi ile 1923 'te tasfiye edilen bu tehlikeli siyaseti Yunanistan'ın 2. Dünya Savaşından sonra özellikle Kıbrıs vasıtasıyla tekrar benimsenmesi ve bunu yürütmeye kalkışması tekrar benimsemesi ve bunu yürütmeye kalkışması Türkiye ile Yunanistan'ı müttefik olmalarına rağmen karşı karşıya getirmiştir. Pan Elenizm terkedilmedikçe gerçek 1 Türk Yunan dostluğu olamaz.

Soru 5) Kıbrıs anlaşmazlığında bu Ada'da yıkıcı hareketler yaratmak isteyen kışkırtıcı 13.cü tarafın parmağı var mıdır? Bu kışkırtıcının ve ona içeriden katılacakları etkisi ile Kıbrıs'ın Komünist Blok'un eline düşmesi ya da Akdeniz'in Küba'sı haline gelmesi tehlikesi mevcut mudur?

Cevap 5) Kıbrıs anlaşmazlığının dışardan veya içeriden üçüncü bir kışkırtıcı var mıydı? Yok muydu? Meselesinden ziyade asıl önemli olan cihet şayet böyle 1 kışkırtıcı varsa o bu fırsatı hangi taraf vermiştir. Ona böyle bir fırsatı verene Türkiye olmamıştır. Bundan fazlasını söylemek istemem.

Soru 6) Kıbrıs olayları karşısında Türklerin Arşövel Makarios ile Rum makamlarını davranışları hakkında düşünceleri nelerdir?

Cevap 6) Türk kamuoyunun Arşövel Makarios hakkında düşüncesi şudur: Onun bir din adamı sıfatıyla böyle 1 kıtale nasıl müsaade ettiği 2 toplumdan birini ötekine kırdırmak suretiyle nasıl bir taraflıktan ayrıldığını böylece kendisi açıkça yalnız Rumların ve Rum davasının şampiyonu olarak ilan ettiğini Türkler bir Türki anlayamamışlardır ve bu sorulara cevap bulamamaktadırlar.

Soru 7) Silahlı barış bir barış değildir. 1963 Aralık olaylarını gördükten sonra Kıbrıs'ta Türklerin Rumlarla ''bir arada yaşamaları ihtimali hiç kalmamış gibidir. Bundan böyle olsa olsa onlarla ancak yan yana felaket onlardan iyice ayrılmış bir halde yaşayabilirler. Mesela 1 federal hükümet şekli altında. ENOSİS'i kati şekilde bertaraf edilmelidir. Yahut aksi takdirde bu halk aynı zamanda ve eşit olarak iki toplumun ikisine de tanınmalıdır. Zira tek taraflı 1 ENOSİS 2 dost devleti 1 harbe sürükleyebilir. Kıbrıs'ın NATO sistemine girmesi veya girememesi Kıbrıs Devleti'nin bağımsız kaldığı müddetçe ancak o devletin kendi yetkisi içinde olan bir meseledir.

Soru 8) Sizce Kıbrıs meselesinin çözümü 2 toplumun ve iki hükümetin iyi niyetine mi bağlıdır? Yoksa bunun için milletlerarası bir anlaşmaya mı ihtiyaç vardır?

Cevap 8) Kıbrıs meselesinin çözümü şüphesiz adadaki 2 toplumun iyi niyetine çok bağlıdır. Özellikle bu toplumlardan hiçbiri ötekini kendi tahakkümü altına almağa çalışmamalıdır. Bir şarttır, fakat yeter bir şart değildir. Ayrıca Yunanistan'ın da Pan Elenizm genişleme siyasetini bırakması ve ENOSİS'ten vazgeçmesi de gerekir. Tek taraflı bir ENOSİS'in tehlikesine bundan önceki paragrafta işaret ettim neticede halkın ve aklı selimin hâkim olacağına ve Kıbrıs buhranının adil ve şerefli bir çözüme bağlanacağına inanıyorum. Sayın gazetesine bana bu mülakat fırsatına verdiğinden dolayı teşekkür ederim. (TDA.1638.1499-9851-24. 1964-11-16).

''Cyprus Mail'' gazetesinden Kolombiya Cumhurbaşkanı Valench'in Kıbrıs'a ilişkin açıklaması, Dış işleri bakanlığına 20 Aralık tarihli ''Cyprus Mail'' gazetesi Lefkoşe Dışişleri bakanlığına çevrelerine ithafen, Kolombiya Cumhurbaşkanı Valencih'in Kıbrıs'ın self determination isteğini destekleyeceğini bildirdiğini yazmaktadır. Gazete başkanın bu açıklamasını Güney Amerika Hükümetlerini ziyaret etmekte olan Kıbrıs dışişleri bakanlığı genel müdürlerinden Amicostisin yaptığını ya Makarios'un tarihi bir şahsiyet olarak tavsif ve Kıbrıs Yunanistan'ın bir parçası olarak telakki ettiğini de yazmaktadır (TDA.1651-1313-9870-20).

Kıbrıs iyi niyet heyetinin Bolivya'yı ziyareti :5 Ocak 1965 tarihli ''Cyprus Mail'' Gazetesi halen Güney Amerika'da bulunan Asimotis başkanlığındaki Kıbrıs iyi niyet heyetinin Bolivya'ya verdiğini ve Bolivya hükümetinden BM Kıbrıs görüşünü destekleyeceğine dair vaat adlığını bildirmektedir. Gazeteye göre anılan heyeti bundan sonra Venezuela'ya gidecektir (TDA.1651-1313-9877-7). Kıbrıs konusunda temaslarda bulunmak üzere Meksika'yı ziyaret eden senatör Zihni Betil başkanlığındaki Türk iyi niyet heyetinin Meksika dış işleri bakanı ile yaptığı görüşme, heyetimiz Meksika dışişleri bakanı ile 1,5 saat süren bir konuşma yapmış ve görüşümüzü büyük bir alaka ve anlayış içinde dinlemiştir. Betil raporlarını bakanlığa sunmuştur (TDA.85. 1607-11079- 2 ve 3).

Kıbrıs meselesinde Ekvador'un Kıbrıs tarafına yakın olması; BM 'deki daimî delegeliğimizden alınan bilgiye göre ladin Amerika Delegasyonun Kıbrıs 'ı en ziyade tutan delegasyon Ekvador 'dur. Ekvador Peru ile Kıbrıs meselesine benzer bir anlaşması mevcut olması nedeniyle Kıbrıslıları tutmasının tabi olduğunu belirttiği ifade olunmaktadır. Ekvador ile Peru arasındaki söz konusu ihtilaf hakkında bakanlığımızın görüşü acilen bildirilmelidir .1959'dan önceki müzakerelerde Ekvador'un Yunan tezini desteklediği bildirmektedir. Bahis konusu 2 memleket arasındaki sorun esas bakımından bir hudut anlaşmazlığıdır. Evvelce aynı devlete içinde yaşayan bu iki devletin ihtilaf neticesinde ayrılmasından sonra aralarındaki hudutların çizilmesinde takriben 100 yıldan beri sürmekte olan bu ihtilafta Ekvador Peru'dan arazi talep etmekte aralarında mümbit bir anlaşmayı hükümsüz addetmekte ve meselenin self - determination prensibi ile halledilmesi istenmektedir. Bahis konusu olan arazinin birkaç Kızılderili aşireti dışında tamamen hali ve az gelişmiş bir bölge olduğu ve herhâlde bu mesele ile Kıbrıs konusu arasında bir benzerlik bulmasını güç olduğu öteden beri bilinmekteyse de sırf self determination kelimesi dolasıyla 1959'dan evvelki müzakerelerde Ekvator delegelerinin Yunan tezini desteklediğine ikna olunmuştur (TDA.1651-1657-11456-2).
Buenos Aires Büyükelçimizin Uruguay Dışişleri Müsteşarı ve Arjantin makamları ile Kıbrıs konusundaki görüşmeleri büyükelçi itimatname takdimi için Montevideo'da

bulunduğundan emirlerinin alınması müteakip kendisine derhal münasip suretle bilgi verdim. Uruguay Hariciyesi Nezdinde talimatları gereğince teşebbüs ifasını eyledim. Ertesi gün Büyükelçi Uruguay Hariciye Nazır muavini ile görüştüğünü ve bizim görüşümüzü desteklemek üzere BM'deki delegasyonlarına talimat vereceklerini telefonla bildirdi.2. Bugün burada Hariciye Umumi Kâtibi ile görüştüm ve talimatları dahilinde durumu izah ederek Kıbrıs Rum tasarısını reddetmelerini ve bizim görüşümüzü ihtiva edecek bir tasarıyı desteklemelerini hükümetimiz adına resmen talep etmiştim. Kıbrıs meselesi hakkında geniş bilgiye sahip olduklarını meselelerin barışçı yollarla çözümlemesine taraftar bulundukları aksi takdirde Akdeniz'de bir harbin kaçınılmaz olacağını müdrik bulduklarından anlaşmaların tatbiki için yapıldıkları aksi takdirde anarşi doğacağını ifade etti. Ayrıca Türkiye'ye büyük önem atfettiklerini merkeze dönen büyükelçilerin yerine derhal tayin yapacaklarını söyledi. Umumi kâtibe Hariciye Nazırının BM'deki nutkunda Kıbrıs meselesine temas edip etmeyeceğine sordum Buradan ayrılırken nutkun nihai şeklini almamış olduğunu yalnız beynelmilel ihtilafların barışa yollardan halline geniş şekilde temas edeceklerini ifade etti (TDA.1649-1465-9839-12).

BM Genel Kurulunda Tunus, Çekoslovakya'yı, Arjantin, Şili ve Malavi bakanların yaptıkları kavuşmalar İtalya heyeti başkanı senatör Basco'nun kavuşmasının Kıbrıs meselesiyle ilgili bölümü; Güvenlik Konseyinin 1948 tarihli kararlarına ve self determinaton hakkına atıfta bulunmakla beraber bu hakkın tatbikinin güçlülerine de temas etmiştir. Tunus dışişleri bakanı komünist Çinin Birleşmiş Milletlere alınması lehinde kavuştuktan sonra .. Meselelerine temasla Güney Afrika, Portekiz, Güney Rodezya hükümetlerini şiddetle tenkit ve takbih etmiş daha sonra Filistin meselesinde Başkan Bourgiba'nin son tekliflerine temas etmeksizin malum Arap tezini teyit etmiştir. Çek dışişleri bakanı David konuşmasında içişlerine müdahale ve kuvvet kullanılması konularında görüşlerini açıklamış Vietnam Kongo ve Dominik meselelerine temasla bu hususta birleşik Amerika'yı şiddetle yermiş 2 Almanya'nın sınırlarının değişmez olduğunu ifade etmiştir. MLF 'e tenkit ve takbih etmiş ve daha sonra silahsızlanma meselelerinin izahına girişerek Sovyet Rusya'nın XX. Genel Kuruluna sunmuş olduğu 2 teklifi desteklediğini bildirdikten sonra Çekoslovakya'nın 17.nci genel kurula sunmuş olduğu teklifi de tekrarlayarak sulh içinde birlikte yaşama ile ilgili tasarının genel kurulda bu dönem içinde ele alınması ümidini izhar etmiştir. Arjantin dışişleri bakanı konuşmasında İngiltere ile aralarında ihtilaf mevzusu olan Falkland adaları konusunda hükümetinin görüşlerini anlatmış Hindistan-Pakistan ihtilafına temasla Arjantin'in Keşmir'de BM emrine 10 subay verme hususundaki kararını açıklamış daha sonra Latin Amerika kıtasının kendine mahsus bazı meselelerin geniş yer vermiş bu meyanda ihtilal ve ihracı yıkıcı faaliyetleri ihtilal harplerinin sulh yolu bir felsefesiz yapmış ihtilafların sulh yolu ile halledilmesi konusundaki İngiltere teklifinden memnunluk belirttikten sonra milletlerarası adalet divanının mecburi kaza hakkının kolaylıkla tanınması için bir anlaşma tasarısı sunmuştur (TDA.1649- 1486 – 10003- 6).

BM Genel Kurulu müzakereleri sırasında Yugoslavya ve Fransa Dışişleri Bakanları ile Avustralya ve Peru Heyet Başkanları tarafından yapılan konuşmalarda Kıbrıs meselesine değinildiği; Güney Afrika Dışişleri Bakanının konuşmasının Delegeler tarafından protesto edilmesi (TDA. 1651.1313-9870-2) 1965-09-30). BM genel kurulunda Ekvator Guatemalalı başkanların Kıbrıs ile ilgili sözleri mevcut güçlüklere rağmen BM'nin Kıbrıs'ta barışı koruma görevinde başarı kazandığını ve Finlandiya'nın

bu maksatla halen Kıbrıs'ta 1000 kişilik bir kuvvet bulundurduğunu belirten Finlandiya Dışişleri Bakanın konuşmasında Kıbrıs meselesi ile ilgili sözleri de aşağıda arz edilmiştir (TDA. 1651-1657-11457-2 1965-09-29). Kıbrıs sorunu da bizim özel ilgi ve dikkatimizi gerektirmektedir. Bu devletin barışçıl yollarla gelişimini engelleyen çatışmalar örgütümüzün üye devletleri arasındaki ilişkilere gölge düşürmektedir. Dünyada bir başka huzursuzluk kaynağı oluşturmaktadır. Kosta Rika Hükümeti bu hassas konuda doğrudan ilgili devletlere BM Akdeniz'in bu hassas merkezinde barış çalışmalarını kolaylaştırmaları için içten bir çağrıda bulunmaktadır (TDA.1651. 1313-9870-2). Finlandiya'dan sonra Japon dışişleri bakanı yaptığı konuşmada Kıbrıs meselesine (menfi) herhangi bir şekilde temas etmemiş BM yapılan tenkit ve hücumlara cevap vermiştir. Öğleden sonra Genel müzakerelerde ikinci konuşmayı … Dışişleri bakanı yapmış ikili itirazları sayarken Kıbrıs meselesi üzerine kitlenmiş bir ateş gibi için hala yanmaktadır demiştir (TDA. 1651.1657-11457-2).

Karakas Büyükelçimizin Kıbrıs'la ilgili bir girişimi Kolombiya büyükelçisine sunması ve Kolombiya'nın olumlu cevabı. Kıbrıs meselesi ile ilgili olarak talimatları çerçevesi dahilinde burada Kolombiya Büyükelçisi nezdinde de teşebbüste bulunduğundan buna karşılık Büyükelçilikten talebini derhal Hükümetine bildirmeyi vaat ettiği arz edilmişti. Bugün büyükelçi beni arayarak Kolombiya'ya telgraf çektiği telgraf cevap aldığını bunda talebimize uygun şekilde hareket olunması yolundan derhal BM'deki delegasyonlarına gerekli talimatın verildiğini bildirmekte olduğunu ifade eylemiştir. Kendisine teşekkür ettim ve Hükümetimizi de teşekkürlerimizi bildirilmesini rica eyledim (TDA.1651-1313-9870-17 9.10.1965).

Makarios'un Bogota'da yaptığı konferansın esasları;1.Memleketimde sulh hüküm sürmektedir. Ekonomik durumumuz sağlamdır. Ancak anayasanın bazı noktaları ihtilaflara sebebiyet vermektedir. Kıbrıslı Yunanlılar ve Türkler uzun süre ahenk içerisinde yaşamışladır. Dış unsurlar müdahale etmezse daha uzun müddet böyle bir arada yaşayabilirler. GALO PLAZA'nın arabuluculuk mesaisi çok faydalı olmuştur. Kıbrıs'ta tam 1 demokrasi vardır. ENOSİS'e halk karar verecektir. Türkler büyük mukavemet gösteriyorlar ancak anlamaları gerekir ki nüfusun sadece %18 'ini temsil etmektedirler. Yunanistan ve Türkiye halen konu üzerinde görüşmeler yapmakta ise de sonunda kararı Kıbrıs halkı verecektir. Makarios diğer konularda Kuzey Vietnam'ın bombalanmasına şartsız son verilmesi gerektiğini Romen kilisesiyle birleşmelerinin mümkün olduğunu birkaç Latin Amerika memleketleriyle ilişkiler kurulacağını, Kolombiya 'dan kahve satın alabileceklerini siyasi ihtirasları olmadığını politik misyonunu tamamladığında dini görevine avdet edeceğini ifade etmiştir (TDA.1651.1313.9870-5).

Öte yandan Rum Halkı ENOSİS'e karşıdır; Dünkü yayınında Rumca gazetelerden Ağon, Kıbrıs Rumları arasında yaptığı bir anket neticesinde, halkın bağımsızlığı ENOSİS'e tevcih ettiğini belirtiyor ve bu düşüncenin yanlış olduğunu yazarak, ilgililerin halka, ENOSİS'in bir felâket olmadığının uygun bir lisanla anlatılmasını tavsiye etmektedir. Öte yandan Rus tutumunu ele alan Filelefteros, Patris ve Haravgi, durumu kendi açılarından aksettirmeye çalışmaktadırlar. Deletea Ora ise, Türkiye'nin bugün takip etmekte olduğu dış Politikanın Arap ve Sosyalist ülkelerde benimsenmesinden Kıbrs Rum hükümetinin endişe içinde olduğunu açıkça yazmaktadır. (Bozkurt, 18 Ocak 1965,3, Rum basınından haberler)

Lefkoşe Büyükelçimiz ve Mısır büyükelçimizin Arjantinli Dr. Carlos Diamonte'nin Kıbrıs Ziyareti hakkında yaptığı görüşme; Mısır büyükelçisi ile görüşmemizde kendisi Arjantinli Dr. Carlos Diamonte'nin Kıbrıs Ziyareti konusunu açtı. Dün Makarios'u gördüğünü söyledi. Makarios'un adı anılan Arjantinlinin memleketinde Rum-Arjantin dostluk cemiyeti başkanı veya buna benzer bir şekilde Rumlarla bir ilgisi bulunduğunu Atina'ya bu sıfatla gitmiş olduğunu ve Atina'dan kendisine mektup yazarak Adaya gelmek istediğini bunun üzerine adaya çağrıldığını başka bir maksadı bulunmadığını adı geçenin verdiği demeç ve kendi düşüncelerini ifade ettiğini söyledi ve anlattı (TDA.1649. 1465- 9839 – 8 10.06.1966).

Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'un Şili, Brezilya, Uruguay ve Arjantin'e yapacağı ziyaretler; (TDA.1651-1488-10016-4) Santiago de Chili kaynaklı bir habere göre Makarios yakında Şili, Brezilya, Uruguay ve Arjantin'i ziyaret edecektir. 35 sayılı telgrafımızda bildirdiğimiz üzere Rossides'in Brezilya'ya gelmesi bu ziyaretle ilgili olabilir. Makarios'un Arjantin'e davet olunmadığı ancak Uruguay'a davet edildiği; Hariciye müsteşarlığı Makarios'un Arjantin'e davet edilmediğini ve halen böyle bir talepte bulunmadığını bildirmiş bununla beraber izahatından mevzu bahis talebin hakikaten yapılmış olduğunu fakat Arjantin Hükümetince hiç değilse şimdilik müspet karşılanmadığını bilgisi edilmiştir. Uruguay büyükelçisi Makarios'un 20 Ekim tarihlerinde 3 gün müddetle Uruguay'ı ziyarete davet edildiğini teyit etmiş ve bu hafta zarfında memleketine yapacağı seyahatten avdetinde müsemma bilgi talep edeceklerini ifade eylemiştir. Mevzu bahis ziyaretler …alakamızın duyurulması keyfiyeti ilgili…. Hükümetlerin Makarios'a yapacakları vaatlerde bir nevi ihtiyara sevk edeceği düşünülmektedir (TDA.1649-1465-9839-11)Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'un Latin Amerika ziyaretine dair alınan rapor ;Basın ataşeliğimizin bugünkü haber bülteninde görülmüş olacağı üzere Makarios'un Ekim ayının ikinci yarısında Latin Amerika ülkelerinden Uruguay, Bolivya, Şili ,Peru, Ekvador, Jamaika ve muhtemelen Trinidat ve Tokogo'yu ziyaret edeceği bugünkü Rum basınında Makarios'un New York'a gidip gitmeyeceğini kesinlikle belirtilmemekte giderse Genel Kurulda bir konuşma yapacağı kaydolunmaktadır.3. Bu konuda elde edilecek bilgiler ayrıca iletilecektir (TDA.1651.1488-10016-17)

Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'un Latin Amerika gezisini tekrarlayacağına dair Kanada Yüksek komiseri Makarios'un Latin Amerika ülkelerine yaptığı geziden döndükten sonra muhtemelen ocak ayı içinde yeniden bir geziye çıkacağını ve bu gezinin programında Arjantin, Brezilya, ABD bulunduğunu söyledi (TDA.1651. 1488-10016-16).

Başpiskopos Makarios 'un akredite bulunduğumuz Kolombiya ve Ekvator'a yapacağı ziyaretlerle ilgili olarak bu memleketler Hariciyeleri nezdinde gereken teşebbüsler zamanında ve yazılı olarak yapılmıştır. Ayrıca Kolombiya 'nın buradaki sefiri ile arzu ettiğimiz hususlar şifahen izah edilmiştir. Sefir cevaben hükümetinin bu hususta ihtiyatlı hareket ettiğini ifade etmiştir. Ekvatorun henüz Caracas'ta sefareti yoktur. Buranın hariciyesinden alınan bilgiye göre Makarios Venezüella Kolombiya ve Ekvador gazetelerinde tali planda ve kısa ajans haberleri şeklinde intişar eden yazılar uçak postası ile takdim kalınmıştır (TDA 1651-1313-9870-6 23.10.1966).

Buenos Aires Büyükelçiliğinden Makarios 'un Arjantin'i muhtemel ziyareti hakkında bir bilgi mevcut değildir. Esasen evvelce bu hususta Yunanlılar ve Rumlar tarafından

Arjantin Hükümeti nezdinde yapılan zemin yoklamalarının cesaret verici olmadığı muhtelif kaynaklardan alınan bilgilerden anlaşılmaktadır (TDA.1649-1486-1005-6).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi Arjantin Temsilcisi Carlos Sanchez Diamonte tarafından gerçekleştirilen Lefkoşa ziyareti ve Kıbrıs için 1960 Anayasası üzerine yaptığı çalışmalar hakkında Kıbrıs Rum Radyosu tarafından İngilizce olarak yayınlanan haber: Cumhurbaşkanı Makarios'un konuğu olarak iki günlük bir ziyaret için dün Lefkoşe'ye gelen Dr. Diamonte havaalanında basın mensuplarının sorularını yanıtlamıştır. Yunan Hükümetinin isteği üzerine 1960 anayasasını incelediğini belirten Diamento bunun bir anayasa değil tüzük olduğunu belirtmiştir. Bu tüzüğün bağımsız bir hükümetin bağımsız görüşünü ifade ettiğini ve vatandaşlarına haklar tanıdığını fakat ''Kıbrıs Anayasasının'' böyle olmadığını ifade etmiştir. Tüzük Kıbrıs'ta daha önce var olmayan yapay bir bölünme ve çatışmaya yol açmıştır. Kıbrıs için yeni bir anayasa taslağı hazırlanmalıdır. Dr. Diamento bu görevin kendisine verilip verilmediğini soran gazetecilere verilmediğini ancak verildiği takdirde memnuniyet duyacağını belirtmiştir (TDA.1649-1465-9839-7).

Büyükelçiliğin Arjantin ile akredite olunan Uruguay Kolombiya ve Paraguay nezdinde Kıbrıs'la ilgili girişimi 10.12.1965 büyükelçi şifre telgraflarının alındığı 7 Aralık gece yarısından sonra itimatname takdimi için Bolivya'ya gitmiştir. 9 Aralık'ta kendisinden aldığım telgrafta Bolivya'nın 24ler projesinin desteklenmemesi için delegasyonuna talimat verdiğini bildirdi.8 aralık tatil olduğundan 9 aralık sabahı buradaki Uruguay büyükelçiliğine ''aide memoirei'' tevdi ederek 24'ler tasarısına co-sponsor olmalarından duyduğu üzüntüyü belirttim muhtırayı özel bir kurye ile Montevideo'ya göndereceğimi ve BM nezdindeki Uruguay delegasyonuna talimat verilmesini temine çalışacağını vaat etti.3.Aynı gün Paraguay Maslahatgüzarına da a aide memoire tevdi ettim. Derhal Hariciyesine göndereceğini söyledi. 4. Nazır ve kâtibi umumi bulunmadığından Arjantin Hariciyesi BM Dairesi reisi ile görüştüm. Aide Memoire tevdi ederek geniş izahat verdim. Derhal BM nezdindeki delegasyonlarınca bilgi vereceklerini temin etti (TDA.1651-1313-9877-11).

Bounes Aires Büyükelçimizin Arjantin Dışişleri siyasi direktörü Elçi Sanz ile Kıbrıs hakkında yaptığı görüşme: Ziyareti Atina bildirisi ele alınarak Kıbrıs'ın istiklal ve bölge sulhunun idamesi için tarafımızdan gösterilen gayretle anlatılmış Rum-Yunan tutumunun edebiyat verebileceği mühim olaylara nazarı dikkati celp edilerek bu durum muvacehesinde Arjantin hükümetinin görüşünü öğrenmek istediğimiz bildirilmiştir. Mevzuun ehemmiyetini takdir ettiğini gerekli tetkik ve temaslardan sonra cevap verebileceğini söylemiştir. Malumları olduğu üzere kendisini yakından ilgilendirmeyen mevzularda Arjantin Hükümeti umumiyetle görüşünü izharda ihtiyatlı davranmakta ve taraflar lehine vaziyet almış görünmek istememektedir (TDA 1649.1465.9839-6).

Arjantin büyükelçisi M. Carlos Echaque ve bakanımızın iki ülke arasındaki ilişkiler, Kıbrıs meselesi, Türkiye'nin blok siyaset ..vb konularda yaptıkları görüşmeler. Sayın bakanımız 13 Şubat 1967 Pazartesi günü saat 16'da Arjantin büyükelçisi Eks. M. Carlos Echague'yi kabul buyurdular. Büyükelçi 15 Şubat 1967 de sayın cumhurbaşkanımıza takdim edecekleri güven mektubunun bir suretini sayın bakanımıza tevdi ettiler. Bundan sonra büyükelçi sözlerine devamla memleketimizin çeşitli meselelerine aşina bulunduğuna Arjantin'in ticari imkanları hususunda Türkiye ile aralarında 1 paralelinin mevcut olduğunu sayın bakanımızın Kahire ve Rum ziyaretlerini yakinen takip ettiğini

beyan ettiler. Sayın bakanımız büyükelçiye hükümet programında görüleceği üzere Türkiye'nin bir blok siyaseti takip etmediğini ancak jeopolitik durumumuz ve bazı şartlar neticesinde bir blok içinde yer almış olmamızın bu blokun dışında kalan memleketlerde iyi ve dostane muhabbetler tesis etmemize mâni teşkil etmediğini ve dolasıyla bu ülkelerle bilateral temaslarla bölge ve dünya sulhüne hizmet etmek istediğimizi ifade ve gerek Kahire gerekse Roma ziyaretlerinden müspet neticeler alındığını ifade ettiler. Sayın bakanımız Kıbrıs mevzunda da Kıbrıslı Rumların ve Yunanlıların meseleye hep kendi seviyelerinden bakıp izah ettikleri gerçeklerin bilinip görülmesi için bizim de görüşlerimizi dünya efkarı Umumiyesine izah ettiğimizi belirttiler. Büyükelçi meselelerin ehemmiyetini müdrik olduğumuzu Makarios'un niyetinin gerek kendisi gerekse hükümet tarafından gayet iyi anlaşıldığını Makarios'un son Şili seyahatinde Buenos -Aries'te resmen davet edilmek arzusu ile 2,5 saat durakladığını fakat kendisine protokol icabı gösterilmesi gereken istidadan başka bir şey yapılmadığını teberrüz etti. Sayın bakanımız olay olan zamanda Bueonos -Aieres büyükelçiliğince haberdar edildiğini beyan ve memleketimiz hakkında gösterilmiş olan bu anlayıştan dolayı Arjantin hükümetine Türk hükümetinin teşekkürlerinin ulaştırılmasını büyükelçiden rica ettiler. Bundan sonra bakan konuşmaya devamla BM 'lerde büyük nüfus sahibi Latin Amerika ülkeleri ile işbirliği yapmakta karşılıklı menfaatlerimiz bulunduğundan meselelerimizin ve bilhassa Kıbrıs problemimizin izahı zımnında Latin Amerika memleketlerine 1 seyahat yapmayı veya iyi niyet heyetleri yollamayı tasarlamış olmasına rağmen ''diplomatique calendrier'' nin müsait bulunmaması muvacehesinde bundan sarfınazar edildiğini ancak imkanlar müsait olduğu takdirde bunun belki seneye gerçekleştirilebileceğini beyan ettiler ve bu sene zarfında bazı gazetecilerin davet edilmesi hususunda büyük elçinin .. Bulunup bulunmayacağını sordular. Büyükelçi bizimle ve davamızla tamamen beraber olduklarını her hususta bize yardım etmeğe hazır bulunduğunu ifade ile sayın bakanımızın takviminin müsait olmamasına esef ettiklerini bugün aralarında bazı görüş ayrılıkları bulunmasına rağmen Latin Amerika memleketlerinin milletlerarası forumda az çok birlik teşkil ettiklerini ve sayın bakanımızın arzu ettiği zaman bu beyan hususlarda bazı telkinlerde bulunabileceklerini sözlerine ilave ettiler. Buenos Aires'te toplanan Amerika Hariciye Nazırları toplantısında ele alınan çeşitli meseleler arasında Kıbrıs konusunun da bulunduğunu Uruguay, Şili nazırlarının meseleyle bilahare ilgilendiğini söylediler (TDA.1649.1465-9839 -3).

Kıbrıs olayları ile ilgili olarak Brezilya basınında yayınlanan haber ve yorumlar yukarıda kayıtlı yazımızla Yüksek Bakanlığa sunulmuştur. Rio de Janeiro'nun en yüksek tirajlı gazetelerinden ''O GLOBO'' dış politika yazarı Büyükelçiliğimizle temas etmiş ve son olaylar hakkında kendisine bilgi ve dokümanlar verilmişti. Gazetenin 5.12.1967 günkü sayısında ''Başpiskopos ve General ''başlıklı 1 yorum yayınlanmıştır. Kıbrıs'ta Türklere yapılan zulmü açıkça belirten Grivas ve Makarios'un kişiliğini tahlil eden bu yazı siyasi çevrelerde ilgili ile karşılanmıştır. Yazar makalesinde Grivas'ın harp suçlusu olarak yargılanmasını ciddi bir fikir olarak ele almıştır (TDA.1638.1499- 9851 -1). (Ek 1,s.25).

Türkiye Cumhuriyeti Meksiko Büyükelçisi Sakıp Bayaz`ın güven mektubunu sunma vesilesiyle Meksika Dışişleri Bakanı Antonio Carillo Flores ile yaptığı görüşme sırasında, Kıbrıs meselesine değinilmesi üzerine Dışişleri bakanına son durum hakkında izahat vererek Türkiye'nin bu davanın hakkaniyet dairesinde halline verdiği önemi

belirttim. Bu münasebetle 1967 kasımında Kıbrıslı Türklere karşı girişilen jenosit hareketi neticesinde doğan buhranın da ancak Türkiye'nin iyi niyeti ve barışseverliği sayesinde atlatabildiğini ifade etmiştir (TDA.85.167.11678-9).

Buenos Aires Büyükelçimizin Arjantin Dışişleri Müsteşarı ile Kıbrıs konusunda yaptığı görüşme; Arjantin Hariciye müsteşarı büyükelçi Mazzinghi'yi bugün ziyaret ederek Kıbrıs'taki Arjantin büyükelçisinin Kıbrıs ve Makarios hakkındaki beyanlarını ve bu beyanların karşısındaki görüşümüzü telgrafların muhtevasını uygun bir şekilde anlattım. Büyükelçi Kıbrıs hakkında söylenen sözlerin adadaki her iki cemaate şamil olabileceğini ancak Makarios'un bu şekilde vasıflandırılmasının bu gibi vesilelerden mutat nezaket sözlerini aşan bir … teşkil edeceğini büyükelçinin kendisinin bir arkadaşı olduğunu heyecanlanıp böyle sözler sarfetebilecek bir kimse olarak tanımladığını buradan da büyükelçiye bu hususta herhangi bir talimat verilmemesi olduğunu beyan etti .Kendisine Makarios 'a itimatname takdim münasebetiyle söylemiş ancak ada Rumlarına ait olabileceğine ve bu sözlerin Ankara'daki Arjantin büyükelçiliğinin Şubat 1967 ve ocak 1968 tarihlerinde sayın vekilimizle yaptığı görüşmelerde Makarios ve Kıbrıs meselesi hakkında söylediği sözlerle tezat teşkil ettiğine işaret ettim (Bu görüşmelere ait servis notlarının batı dairesi dosyalarında oluşturduğumuz büyük elçilerine hemen yazacağını ve kendisini bu ziyaretinden haberdar ederek bahis konusu beyanlar hakkında malumat isteyeceğini söyledi. Herhangi bir yanlışlığa mahal kalmamak üzere benden haberin kaynağını sordu. Haberin kaynağının aldığım telgrafta bildirilmediğini itimat takdimi münasebetiyle yapılmış olduğunun belirtildiğini ve yapılması tarafımızda uygun görülen beyanlarınla söylenmiş olan sözleri tadil etmek için istenildiğini tasrih ettim. Müsteşar ile bu görüşmemiz dostane ve anlayışlı bir şekilde cereyan etmiştir (TDA 1649-1465-9839-1).

Brezilya'nın Tel Aviv'deki Yeni Kıbrıs büyükelçisi Mr. Luiz De Almeida Nogugeiza dün Makarios'a itimatnamesini sunmuştur. Büyükelçi bu münasebetle düzenlenen merasim sırasında yaptığı konuşmada her 2 ülkenin bu nezdindeki temsilcilerinin teşkilatını emniyetli barış karşılıklı anlayış bütün halklar için self determination iktisadi kalkınma ve milletlerarası ticaretten eşit halklar prensiplerinin uygulamasında iş birliği için ellerinden gelen gayreti gösterdiklerini kaydederek Brezilya ile Kıbrıs arasındaki dostluk ve iş birliğinden genel ifadelerle bahsetmiştir. Makarios ise yaptığı mukabil konuşmada büyükelçinin atanmasını iç siyasi güçsüzlüklerle karşılaşıldığını bir devreye rastlandığına ve dış müdahaleler ve çatışan yabancı menfaatlerin Kıbrıs için siyasi bir meslek yarattığına temas ederken Kıbrıslı Türkler ve Rumlar arasında yapılan görüşmelerle meseleye bir hal tarzı bulunmasına çalışıldığını ancak dış müdahalelere maruz kalan bu görüşmelerin seyrini tatminkar bulunduğunu söyleyemeyeceğini ve Kıbrıs probleminin büyükelçinin atıfta bulunduğunu milletlerarası demokratik prensipler çerçevesinde hallinin zor olmayacağına inandığını ifade etmiştir. Bu konu hakkında Rum basın bülteni künye ile takdim edilmiştir. Brezilya büyükelçisi bugün Dr.Fazıl Küçük'ü ziyaret edecektir. Makarios'un son zamanlarda her fırsatta Kıbrıs meselesini bir iç problem olarak takdime gayret ederken bunun …. Dış müdahalelerle zorlaştırıldığından bahsetmeye itina göstermesi dikkat çekmektedir (TDA.1638.1450-9808-7).

Barbados büyükelçisi J. C. Tudor'un Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios'a güven mektubu sunması; Kıbrıs'a akredite edilmeniz niteliğini çok iyi bildirdiğiniz Kıbrıs

davasının önemli bir safhasına rastlamıştır. BM Genel sekreterinin teşebbüsü ile uzun zamandan beri Kıbrıs Türkleri ile Rumları arasında bağımsız egemen üniter devlet çerçevesinde 1 çözüm bulmak amacıyla görüşmeler yapılmaktadır. Görüşmeler bir süre ağır tempo ile ilerlemekle beraber. Bir iyimserlik havası yaratıyordu. Ancak üzülerek belirtmek isterim ki Kıbrıs Türk tarafı şimdi görüşmelerin başlangıçtaki esasından sapmış olup federasyon istekleri öne sürmektedir. Böyle 1 istek asla kabule şayan değildir. Çünkü adanın coğrafya taksimine yol açacaktır. Ankara tarafından teşvik edilen Kıbrıs Türk liderliğinin mantık dışı tutumu görüşmelerin olumlu bir sonuca bağlanması hususunda pek de iyimser bir hava yaratmaktadır. Bununla beraber biz Kıbrıs Türk liderliğinin bir anlaşmayı mümkün kılmak için daha fazla sağ duyu ve anlayış göstereceği ümidi ile görüşmelere devam edeceğiz (TDA.1651-1445-9763-11).

Bu sabah Brezilya gazetelerinde çıkan haberlere göre Magosa'nın kuzeyinden Maratha köyünde keşfedilen bir hendeğin içinde Rumlar tarafından katledilmiş 88 Kıbrıslı Türkün cenazesinin çıkarılmış olduğunu, bileklerinden tellerle bağlı ve kurşunlarla delik deşik edilmiş bu cenazelerin arasında kadın ve çocukların bulunduğundan bahsetmektedir. Haber büyük başlıklar altında verilmektedir. Dün akşam Brezilya Televizyonu aynı haberi tüyler ürpertici resimlerle kamuoyuna duyurmuştur. (TDA.1649-1465-9842-34 03.09.1974). (Ek 2 ,s. 26) (Ek 5 s.30)

Bütün Arjantin gazeteleri Kıbrıslı Rumlar tarafından 88 Türkün hunharca katledilerek bir çukura gömülmüş olduğunu milletlerarası ajanslara bildirmişlerdir. Ayrıca Nihal Mustafa'nın şehadeti ile feci manzarayı gösteren resimlere Birçok gazetede yer verilmiştir (TDA. 1638-1499-9851-30). Arjantin Tv basın gazete ve radyoları olayları objektif bir bakış açısıyla yansıtmaktadır. Yunan kuvvetlerinin Kıbrıs'taki yoldaşlarımızı katlettikleri hastane ve otellerin çatılarına uçaksavar silahları yerleştirdiklerini yayınlamıştır. Sadece AP'ye atfen verilen haberlerde bazı taraflı yorumlara rastlanmaktadır. Esasen Amerikan menşeili ajansların baştan beri objektif olmadıkları değerlendirilmelidir (TDA.1649- 1465- 9842-35) (Ek 3, s.28).

2. Sonuç

İngiltere'nin çelişkili siyaseti, Rumların ENOSİS hayali, Kıbrıs halkının bağımsız bir ülke arzusu, Türkiye'nin şartları göz önünde bulunduran ihtiyatlı siyaseti 1950'lerin ortasına dek devam etmiştir. 1955 'de başlayan kanlı terör hadiseleri Nato ve Birleşmiş Milletlerin olaylara müdahale etmemeleri Türkiye'nin askeri müdahalesini zorunlu kılmıştır. Ada Rumları ve Yunanistan BM 'deki Latin Amerika bloğunun desteği ile self determination u gerçekleştirmek istemiştir. Dönemin basını ve arşiv belgeleri bize yapılan girişimlerin bu yönde olduğunu ve ada Rumlarının bu yönde çok çaba sarfettiğini göstermektedir. Öte yandan sorunları sadece diplomasi yoluyla çözmek istemedikleri Kıbrıs Türklerine yaptıkları katliamların yerli ve yabancı kaynaklarda yayınlamasının ardından anlaşılmıştır. Ada Rumları dahil olmak üzre ENOSİS fikrinden vazgeçmeye başlamaları bunun göstergesidir.

Brezilya basının tutumu hükümet çevrelerinde açıklanan tutuma paralellik göstermektedir. Dönemin senatör ve büyükelçileri verdikleri demeçlerle Birleşmiş Milletler çerçevesinde barışçı bir çözüm yolu bulmayı hedeflemiştir. Arjantin hükümeti de tıpkı Brezilya gibi konunun Birleşmiş Milletler aracılığı ile barışla çözülmesini ummaktadır. Meksika hükümeti ada halklarının barış içinde yaşamasını arzu ettiğini bildirmiştir. Kolombiya Hükümeti Kıbrıs'ta self- determination talebine destek

vereceğini duyurmuştur. Salvador dışişleri bakanlığından yapılan açıklama da ise Türk Hükümeti'ni destekleyeceğini açıklamış ve yaşanan olaylardan büyük üzüntü duyduğunu iletmiştir. Fakat Kıbrıslı Türklere yapılan baskı ve zülüm bir son verilmemiştir. Kıbrıs'ta bütün politik ve diplomatik yollar denenmiş fakat sonuç alınamamıştır Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti sadece adadaki Türklere değil aynı zamanda Rumlara da barış götürmeye karar vermiştir.

Kaynakça

T.C Cumhurbaşkanlığı Diplomatik Arşivi

Bozkurt Gazetesi

Akşin, Sina, Kısa 20. Yüzyıl Tarihi, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul,2014.

Armaoğlu, Fahir. 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), Kronik Yayınları, İstanbul,2018.

Clark, Tommy, Kısa Kıbrıs Tarihi, Say Yayınları, İngilizceden Çeviren: Ekin Duru, İstanbul,2023.

Ergüç Veysel , Johnson Mektubu , Türkiye 'nin 1960'lı Yılları, Hazırlayan :Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları ,2017.

Kaynar, Mete Kaan, Türkiye'nin 50'li Yılları, İletişim Yayınları, İstanbul,2019.

Kaynar, Mete Kaan, Türkiye'nin 60'lı Yılları, İletişim Yayınları, İstanbul,2017.

Mütercimler, Erol, Satılık Ada Kıbrıs, İletişim Yayınları, İstanbul,2007.

Oran, Baskın, Türk Dış Politikası- Cilt 1: 1919-1980, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, İstanbul,2022.

Uyanık, Özgür, Latin Amerika'nın Devrimci Tarihi , Kaynak Yayınları, 2014 ,İstanbul.

Atay, Mehmet. "Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararlarında Kıbrıs Sorunu". Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Avrasya Dosyası, BM Özel, 8, sy.1, (İlkbahar-2002), 299-309.

Bekleviş ,Metehan , Kıbrıs Sorunu: Geçmişten Günümüze Bir Analiz, Siyaset Bilimi Değerlendirmeleri, Yaz Yayınları, Editör: Doç.Dr. Samed KURBAN, E_ISBN 978-625-8508-36-9 , 2025 , ss.63-82.

Kocaoğlu, Mehmet, Birleşmiş Milletler Örgütünün Türk Dış Politikasına Etkileri, Bilig -Türk Dünyası Dergisi ,1997, s.26-49.

Öz ,Enes, NATO Belgelerinde Kıbrıs Meselesi (1951-1975), CTAD, Yıl 21, Sayı 42 (Bahar 2025), s. 553-590.

İnternet Kaynakları

Kıbrıs Barış Harekatının 50.Yılı , Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları,2024 (Erişim Tarihi:18.12.2025)

EKLER

O GLOBO ☆ 5-12-67

Comentário Internacional

O Arcebispo e o General

Os acôrdos tão penosamente alcançados para impedir a guerra entre a Grécia e a Turquia e para estabelecer a paz em Chipre encontraram o seu primeiro obstáculo: Makarios. E mais cedo ou mais tarde encontrará o segundo: Grivas.

O Arcebispo Makarios é Presidente de Chipre. O General Grivas era o Comandante da Guarda Nacional e das fôrças gregas em Chipre. Os dois estão de acôrdo em tornar a vida impossível aos turcos de Chipre, mas têm idéias e objetivos políticos quanto ao destino da ilha.

A parte menor da população grega da ilha, de acôrdo com Grivas, queria a "enosis", isto é, a união com a Grécia. A outra parte, de acôrdo com Makarios, não queria a "enosis", queria a autodeterminação. Todos estavam de acôrdo num ponto só: na perseguição aos turcos, que constituem a minoria étnica da ilha.

A perseguição se fêz tão feroz que em alguns casos, como em 1963-1964, assumiu o caráter de uma tentativa de genocídio. Grivas não apoiou a tentativa, que podia resultar na comunização da ilha e na sua subjugação definitiva ao controle de Atenas. Os comunistas de todo o mundo, ao contrário, aplaudiram o massacre, a que chamaram de luta pela independência.

Na ilha, há alguns anos, os comunistas eram 40 por cento da população grega. Hoje devem ser mais. E êles não querem a "enosis" de Grivas, querem a autodeterminação de Makarios, sobretudo depois da instalação do Govêrno anticomunista de Atenas. Cair sob o Govêrno de Atenas, nas circunstâncias atuais, não seria uma perspectiva alegre para êles.

Isto explica porque Makarios se dispõe, nos últimos tempos, a fazer concessões à minoria turca: para obter seu apoio e fazer uma frente comum contra Atenas. Foi com êsse fim que promoveu conversações secretas tanto com o Govêrno de Ankara quanto com os representantes da minoria turca da ilha.

O plano de Makarios era criar um clima de distensão entre as duas comunidades e, nesse clima, livrar-se da tutela de Atenas e chegar à uma efetiva independência. Sute-se o maquiavelismo de Makarios: até ontem, servia-se de Atenas para oprimir e perseguir os turcos, e agora tenta servir-se dos turcos contra Atenas.

Grivas, ao ter conhecimento dos contatos secretos de Makarios com a Turquia e com o chefe da minoria turca, Kuchuk, compreendeu a gravidade do perigo. Enquanto persistia a tensão entre as duas comunidades, Makarios era obrigado a procurar o apoio de Atenas e das tropas sob comando de Grivas. Mas se a tensão cessasse e as duas comunidades conseguissem um acôrdo sôbre uma fórmula de independência, Atenas seria obrigada a retirar Grivas e suas tropas, e a ilha de Chipre estaria perdida para sempre para a Grécia.

Para impedir que isso aconteça, para criar o irreparável entre as duas comunidades, foi que Grivas ordenou o ataque de 15 de novembro contra as duas aldeias turcas. Por pouco, o "irreparável" não foi a guerra entre a Grécia e a Turquia. Por pouco, o ferocíssimo General não transformou o antagonismo de duas comunidades em um conflito internacional.

Grivas foi chamado de volta a Atenas. Não basta. Ele estava em Chipre em missão de paz e traiu a sua missão. Ele fêz mais do que uma ação de guerra: conduziu suas tropas ao assassínio e ao massacre. Deveria ser julgado por um tribunal militar, não em Atenas, naturalmente, mas em Chipre, onde cometeu o crime. Mais certo ainda seria que fôsse julgado por um tribunal internacional.

Grivas e Makarios, o General e o Arcebispo, são os dois obstáculos à paz em Chipre e à paz entre a Grécia e a Turquia. Não são os únicos, mas são os principais e não haverá possibilidade de paz enquanto não forem removidos, em suas pessoas e no que representam.

21.04.2025 TARİHLİ VE 39900189 SAYILI KARAR İLE GİZLİLİĞİ KALDIRILMIŞTIR.

- Ek 1 Başpiskopos ve General haberi (TDA. 1638. 1499 - 9851 – 1 - 1967-12-07)

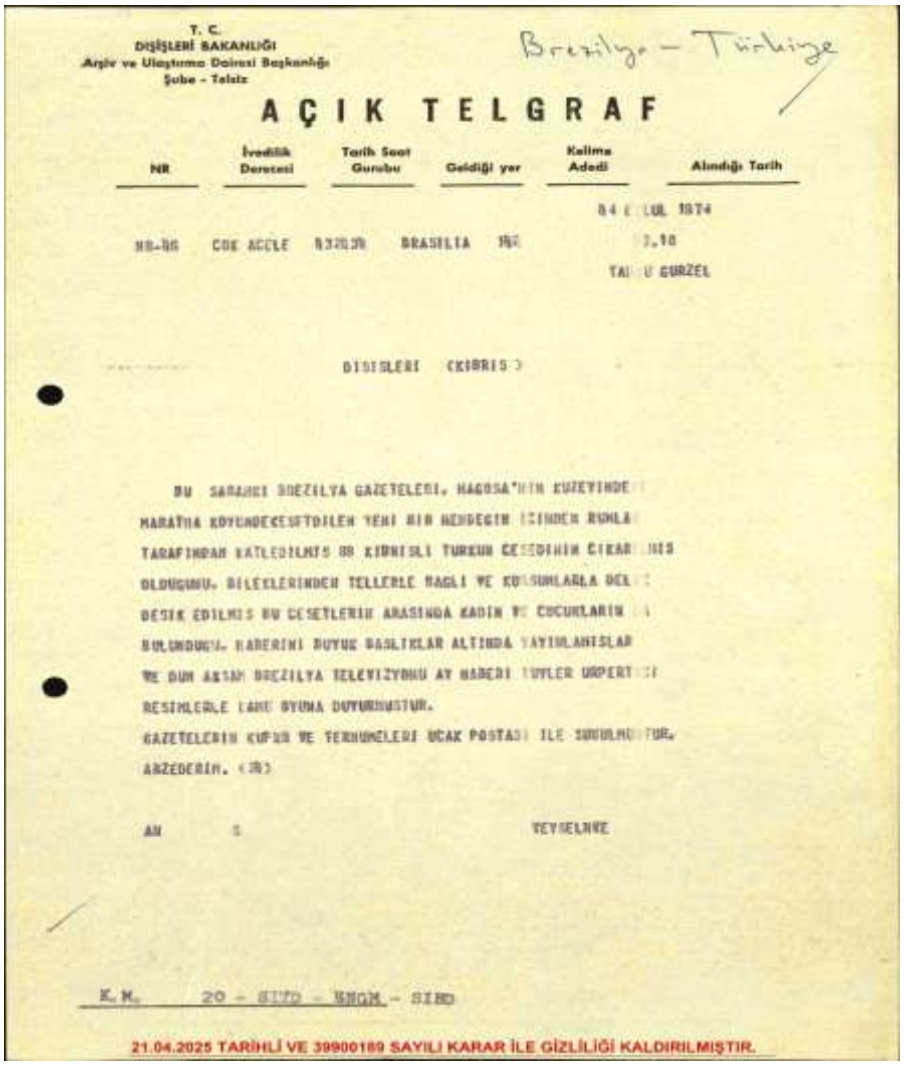

T. C.
DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI
Arşiv ve Ulaştırma Dairesi Başkanlığı
Şube - Telsiz

Brezilya – Türkiye

A Ç I K T E L G R A F

NR	İvedilik Derecesi	Tarih Saat Gurubu	Geldiği yer	Kelime Adedi	Alındığı Tarih
					84 [illegible] LUL 1974
NR-BR	COK ACELE	032130	BRASELIA	192	2,10
					TAI [illegible] U GURZEL

DISISLERI (KIBRIS)

BU SABAHKI BREZILYA GAZETELERI, MAGOSA'NIN KUZEYINDE [illegible]
MARATHA KOYUNDEKESFEDILEN YENI BIR MEZARIN ICINDEN RUHLA [illegible]
TARAFINDAN KATLEDILMIS 88 KIBRISLI TURKUN CESEDININ CIKAR [illegible] NIS
OLDUGUNU. BILEKLERINDEN TELLERLE BAGLI VE KOLSUNLARLA DEL [illegible]
DESIK EDILMIS BU CESETLERIN ARASINDA KADIN VE COCUKLARIN [illegible]
BULUNDUGU, HABERINI BUYUK BASLIKLAR ALTINDA YAYINLANISLAR
VE DUN AKSAM BREZILYA TELEVIZYONU AY HABERI OLARAK UZUN [illegible]
RESIMLERLE LAHU BUNA DUYURMUSTUR.
GAZETELERIN KUPUR VE TERCUMELERI UCAK POSTASI ILE SUNULMU [illegible] TUR.
ARZEDERIM. (R)

AN [illegible] TEVSELIYE

K.K. 20 - 0170 - ENGM - SIBD

21.04.2025 TARİHLİ VE 39900189 SAYILI KARAR İLE GİZLİLİĞİ KALDIRILMIŞTIR.

Ek 2

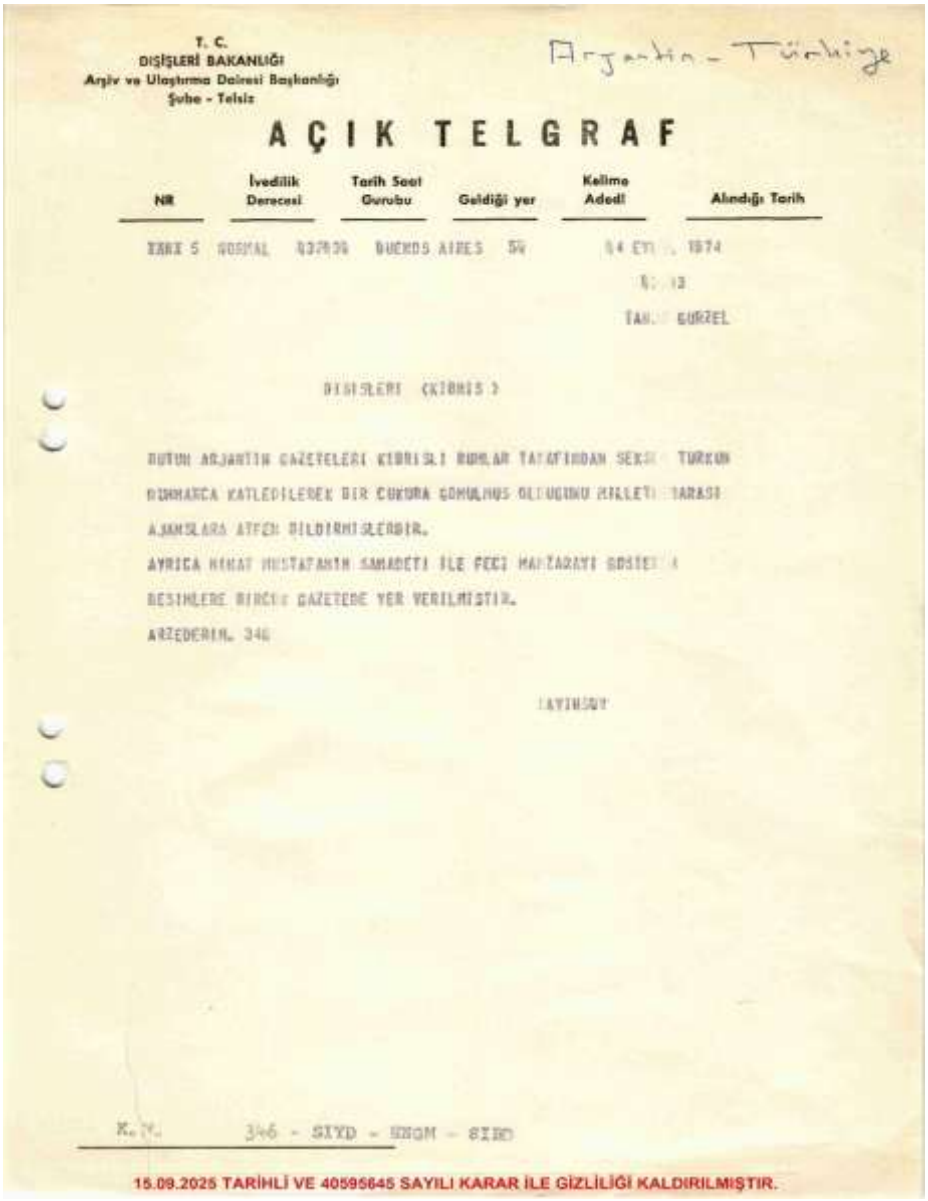

T. C.
DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI
Arşiv ve Ulaştırma Dairesi Başkanlığı
Şube - Telsiz

Arjantin - Türkiye

AÇIK TELGRAF

NR	İvedilik Derecesi	Tarih Saat Gurubu	Geldiği yer	Kelime Adedi	Alındığı Tarih
XXXX 5	GOSTAL	037836	BUENOS AIRES	54	14 EYL. 1974

S: 13

TAN.: GÜRZEL

DIŞİŞLERİ ÇIKMIŞ)

BUTUN ARJANTIN GAZETELERI KIBRISLI RUMLAR TARAFINDAN SEKI TURKUN
RUMLARCA KATLEDILEREK BIR CUKURA GOMULMUS OLDUGUNU ILLETI TARASI
AJANSLARA ATFEN BILDIRMISLERDIR.
AYRICA NIKAT MUSTAFANIN SAHADETI ILE FECI MAHZARASI GOSTERI
RESIMLERE BIRCOK GAZETEDE YER VERILMISTIR.
ARZEDERIM. 346

(AYINSUY

K.Y. 346 - SIYD - UNGM - SIRD

15.09.2025 TARİHLİ VE 40595645 SAYILI KARAR İLE GİZLİLİĞİ KALDIRILMIŞTIR.

Ek 3

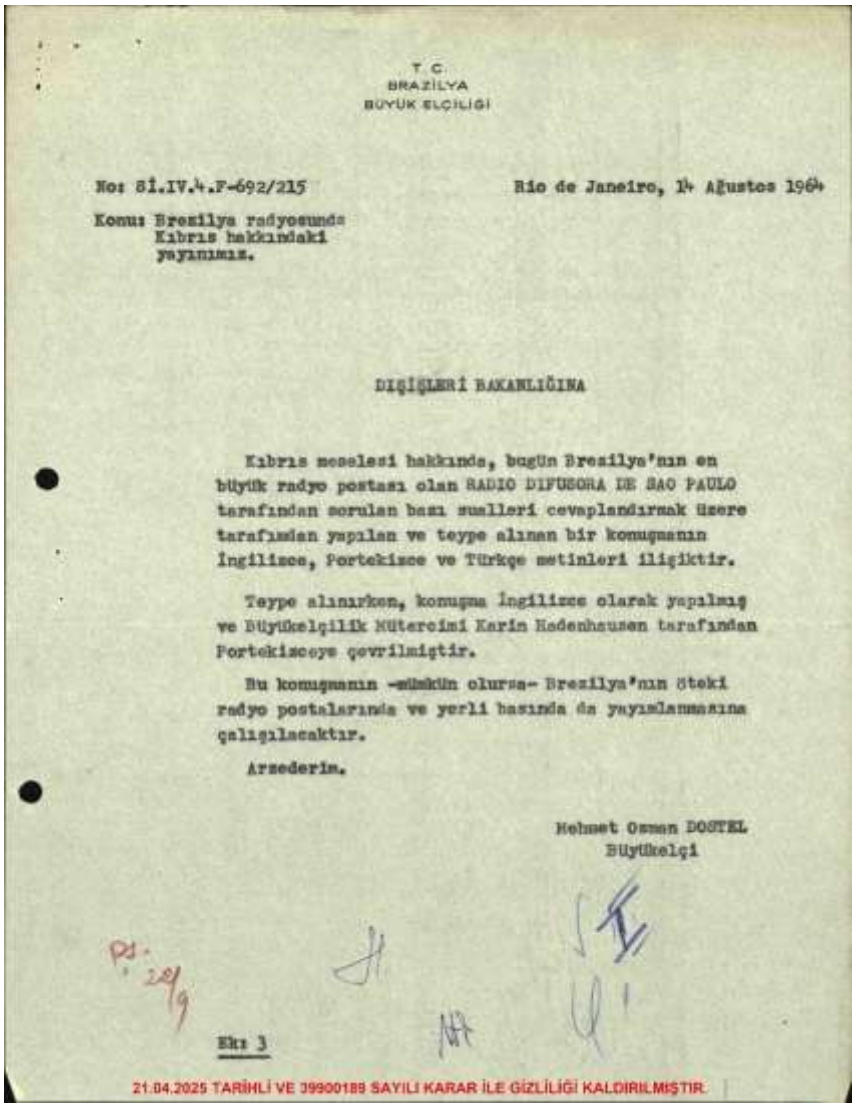

T.C.
BRAZİLYA
BÜYÜK ELÇİLİĞİ

No: Bİ.IV.4.F-692/215 Rio de Janeiro, 14 Ağustos 1964

Konu: Brezilya radyosunda
Kıbrıs hakkındaki
yayınımız.

DIŞİŞLERİ BAKANLIĞINA

Kıbrıs meselesi hakkında, bugün Brezilya'nın en büyük radyo postası olan RADIO DIFUSORA DE SAO PAULO tarafından sorulan bazı sualleri cevaplandırmak üzere tarafımdan yapılan ve teype alınan bir konuşmanın İngilizce, Portekizce ve Türkçe metinleri ilişiktir.

Teype alınırken, konuşma İngilizce olarak yapılmış ve Büyükelçilik Mütercimi Karin Kodenhausen tarafından Portekizceye çevrilmiştir.

Bu konuşmanın -mümkün olursa- Brezilya'nın öteki radyo postalarında ve yerli basında da yayınlanmasına çalışılacaktır.

Arzederim.

Mehmet Osman DOSTEL
Büyükelçi

Ekı 3

21.04.2025 TARİHLİ VE 39900189 SAYILI KARAR İLE GİZLİLİĞİ KALDIRILMIŞTIR

Ek 4 RADIO DIFUSORA DE SAO PAULO Mehmet Osman Dostel Kıbrıs Meselesi Beyanat

Bozkurt

Bir hafta önce yeni bir katliam ihtimaline dikkati çekmiştik

Muratağa ve Sandallar'da KATLİAM

88 soydaşımız bağlandı, yakıldı ve kurşunlandı

Bozkurt

Muratağa ve Sandallar'da 88 Sakini Meydanda Yok!

Çok yakında Ecevit'le Karamanlis buluşabilirler

Silâhların kaybolduğu iddiasını Amerika ihtiyatla karşıladı

Ek 5 2 Eylül 1974 Bozkurt Gazetesi Muratağa ve Sandallar Katlliamı

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ (KKTC) BELEDİYELERİNDE HİZMET KALİTESİ VE ŞEFFAFLIK ALGISI: MEVCUT DURUM ANALİZİ

KORAY UĞURLUAY

DR. KIBRIS AMERIKAN ÜNIVERSITESI, SIYASAL BILGILER FAKÜLTESI, SIYASET BILIMI VE KAMU YÖNETIMI BÖLÜMÜ, KKTC,

ORCID NO: HTTPS://ORCID.ORG/0000-0002-5934-5690

Özet

Bu çalışmada, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) belediyelerinde algılanan hizmet kalitesi ve şeffaflık düzeylerinin betimsel analiz yöntemiyle incelenmesi amaçlanmıştır. KKTC'deki nüfus yapısı ve dağılımındaki dengesizlikler ile belediyelerin hizmet bölgeleri arasındaki ölçek farklılıkları, yerel hizmet kapasitesinin değerlendirilmesinde temel yapısal unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu unsurların yanında belediyelerin mali kaynaklarının önemli bir bölümünün merkezi hükümet katkılarına dayanması, hizmet kalitesi ve şeffaflık düzeylerinin kurumsal hizmet sınırlarını çizen diğer bir belirleyici faktördür.

Bu bağlamda çalışma, ikincil veri analiziyle Lefke Belediyesinde ikamet eden 280 katılımcıya uygulanan SERVQUAL anketinin bulgularına, ilçe belediyeleri web tabanlı şeffaflık değerlendirmelerine, ilgili mevzuata ve mevcut akademik literatüre odaklanmaktadır. Araştırma bulguları, altyapı hizmetleri, engelli ve yaşlı nüfus için erişilebilirlik, halk sağlığı denetimleri ve adil hizmet sunumu gibi alanlarda hizmet kalitesi algısının beklentilerin oldukça altında olduğunu; buna karşılık su temini ve çöp toplama gibi temel hizmetlerde algının nispeten daha olumlu olduğunu göstermektedir. Şeffaflık analizleri ise belediye büyüklüğü ve mali kapasite arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu, küçük belediyelerin bütçe ve nakit akışı bilgilerini düzenli olarak paylaşmakta yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. Çalışma, şeffaflık artışının hesap verilebilirliği artırarak hizmet kalitesinin geliştirilmesine dolaylı olarak katkı sağladığını gösterirken yerel yönetim kapasitesinin geliştirilmesi ve dezavantajlı gruplara yönelik hizmetlerin güçlendirilmesine

ilişkin politika önerileri sunmaktadır. Bu araştırmanın, KKTC'de hizmet kalitesi ve şeffaflık ilişkisini bütüncül bir çerçevede birlikte ele alan sınırlı sayıdaki çalışmalardan biri olması nedeniyle literatüre katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: KKTC; yerel yönetim; hizmet kalitesi; şeffaflık; SERVQUAL

CONCEPT TEACHING IN SOCIAL STUDIES TEXTBOOKS: AN ANALYSIS OF THE 6th-GRADE TEXTBOOK

SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA KAVRAM ÖĞRETİMİ: 6. SINIF DERS KİTABI ÜZERİNE BİR ANALİZ

SELMAN ABLAK

DOÇ. DR., SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ, EĞİTİM FAKÜLTESİ, TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ BÖLÜMÜ, SİVAS, TÜRKİYE.
SELMANABLAK@CUMHURİYET.EDU.TR , HTTPS://ORCİD.ORG/0000-0001-8538-1292

Özet

Disiplinler arası bir yapıya sahip olan sosyal bilgiler dersi; çeşitli sosyal bilim disiplinlerine ait farklı kavramları bünyesinde barındırmaktadır. Bu zengin içerik, özellikle soyut nitelik taşıyan kavramların öğrenciler tarafından anlaşılmasını güçleştirebilmekte; dolayısıyla etkili kavram öğretimini önemli hale getirmektedir. Ders kitapları ise hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin başlıca başvuru kaynakları olması nedeniyle kavram öğretiminde merkezi bir rol üstlenir. Bu nedenle, kavram öğretimi açısından yeterince yapılandırılmış ve zenginleştirilmiş bir ders kitabı, öğrencilerin bilgiyi organize etmelerini ve kalıcı öğrenme gerçekleştirmelerini desteklemektedir. Nitekim öğrencilerin ders kitapları aracılığıyla bilgiyi yapılandırabilmeleri, olaylar arasındaki ilişkileri görebilmeleri ve üst düzey düşünme becerileri geliştirebilmeleri büyük ölçüde kavramların etkili öğretimine bağlıdır. Bu araştırma, 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında yer alan kavramların incelenmesini amaçlamaktadır. Nitel araştırma deseninde yapılandırılan çalışmada doküman analizi tekniğine başvurulmuştur. Araştırmanın verileri Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli bağlamınca hazırlanan ve 2025-2026 eğitim öğretim yılında ortaokullarda okutulan 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabından elde edilmiştir. Elde edilen verilenin analizinde içerik analizine başvurulmuştur. Araştırma sonucunda 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında öğrenme alanlarında kavramların alanın yapısına uygun biçimde dağıldığını, ancak bazı kritik kavramların düşük frekansta kaldığını ortaya koymaktadır. Bu durum, öğretim programında belirli kavramların yoğun biçimde işlenirken diğer bazı temel kavramların geri planda kaldığını göstermektedir. Buradan hareketle öğrenme alanlarında kavramsal çeşitliliğin gözden geçirilmesi ve kavram dağılımının dengeli hâle getirilmesi önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Sosyal bilgiler, ders kitabı, kavram öğretimi.

Abstract

Social studies, with its interdisciplinary structure, incorporates various concepts from different social science disciplines. This rich content can make it difficult for students to understand abstract concepts, thus making effective concept teaching crucial. Textbooks, being the primary reference sources for both teachers and students, play a central role in concept teaching. Therefore, a textbook that is sufficiently structured and enriched in terms of concept teaching supports students in organizing information and achieving lasting learning. Indeed, students' ability to structure information through textbooks, to see relationships between events, and to develop higher-order thinking skills largely depends on the effective teaching of concepts. This research aims to examine the concepts included in the 6th Grade Social Studies Textbook. Structured within a qualitative research design, the study utilized document analysis techniques. The research data was obtained from the 6th Grade Social Studies Textbook, prepared within the context of the Turkish Century Education Model and used in middle schools during the 2025-2026 academic year. Content analysis was used to analyze the obtained data. The research results show that while the concepts in the 6th-grade social studies textbook are distributed appropriately across the learning areas, some critical concepts are given low frequency. This indicates that certain concepts are heavily emphasized in the curriculum while other fundamental concepts are relegated to the background. Therefore, it is recommended that the conceptual diversity across the learning areas be reviewed and the distribution of concepts be balanced.

Keywords: Social studies, textbook, concept teaching.

1. GİRİŞ

Bilginin yapı taşları olarak adlandırılan kavramlar, eğitim öğretim sürecinde öğrencilerin sunulan içeriği anlamlı bir şekilde yapılandırarak öğrenmelerine imkân tanımaktadır. Kavram; Türk Dil Kurumu [TDK], (2025) sözlüğünde “bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımı, nesnelerin veya olayların ortak özelliklerini kapsayan ve bir ortak ad altında toplayan genel tasarım; mefhum, konsept, fehva, nosyon” şeklinde ifade edilmektedir. İnsanoğlu yaşamının erken dönemlerinden itibaren hatta doğumundan itibaren kavramlarla karşılaşmakta ve kavram öğrenme sürecini yaşamaktadır. Bu süreç hayat boyu devam etmektedir (Aktepe ve diğ, 2017). Okul çağı olarak adlandırdığımız örgün öğrenme sürecinde ise kavram öğretimi ve öğrenimi daha sistematik ve planlı bir şekilde yürütülmektedir. Zira bilgiyi organize bir hale getiren kavramların öğretimi kalıcı öğrenmenin sağlanmasında kilit rol üstlenmektedir.

Disiplinlerarası bir yapı arz eden sosyal bilgiler dersi bünyesinde farklı sosyal bilim disiplinlerine ait farklı kavramları barındırmaktadır. Nitekim tarihten coğrafyaya, ekonomiden sosyolojiye, felsefeden antropoloji ve arkeolojiye kadar her birinin kendi kavramsal havuzu bulunan bu sosyal bilim disiplinleri sosyal bilgilerin konusunu oluşturmaktadır. Bu durum kavram öğretimi açısından sosyal bilgileri etkin bir ders olarak karşımıza çıkarmaktadır. Bu raddede yoğun kavram ağını barındıran sosyal bilgiler dersinde etkili kavram öğretimi adına farklı yollar izlenmektedir. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli [TYMM] bağlamında yenilenen 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı [SBDÖP] incelendiğinde kavramların öğretim programının önemli bir boyutunu

oluşturduğu görülmektedir. Zira 2018 SBDÖP'nda kavramlara ve kavram öğretimine yüzeysel bir şekilde yer verilmiş; programda sadece "Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Uygulanmasında Dikkat Edilecek Hususlar" başlığı altında "*Program'da kavram öğretimi önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle kavram öğretiminde sınıflamalar ve farklı kavram öğretimi yaklaşımları dikkate alınmalıdır. Anlam karmaşası, kavram karmaşası ve kavram yanılgılarının giderilmesine yardımcı olunmalıdır*" (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] , 2018) şeklindeki ifadelerle kavram öğretimini önemine kısaca vurgu yapılmıştır. 2024 SBDÖP ise bir önceki programa nazaran kavramları ve kavram öğretimini daha merkeze alan bir yapıda sunulmuştur. Zira öğretim programında her sınıf düzeyinde her öğrenme alanı için "anahtar kavramlar" başlığıyla ilgili öğrenme alanında kazandırılması amaçlanan kavramlar verilmiştir (MEB, 2024c).

Öğretim programlarının uygulanmasında birçok faktör işe koşulmaktadır. Bu anlamda bir öğretim programının içeriğinin detaylı bir şekilde yansıtıldığı, neyin nasıl öğretilmesi gerektiğini ilgili içerikle birlikte sunan temel aracı ders kitapları oluşturmaktadır. Ders kitaplarının varlığı neredeyse yazının insan hayatına girdiği döneme kadar dayanmaktadır. Öyle ki M.Ö. 3000'lerle tarihlendirilmekle birlikte dil bilgisi ve matematik gibi derslere yönelik bilgiler içeren kil tabletler dünyanın en eski ders kitapları olarak kabul edilmektedir. Günümüz ders kitabı anlayışına benzer ders kitaplarının varlığı ise 16- 17. yüzyıllara kadar dayanmaktadır (Kaya, 2006). Günümüzde ise ders kitapları eğitim-öğretim faaliyetlerinin vazgeçilmez bir parçası olarak önemini korumaktadır (Ablak, 2013). Ders kitabı öğrencinin öğrenme yaşantılarına yön veren bir araçtır (Kılıç &Seven, 2002). Öte yandan etkili bir ders kitabı sadece öğrencinin değil öğretmenin de en büyük yardımcısıdır (Ablak, 2022). Bu açıdan değerlendirildiğinde iyi tasarlanmış bir ders kitabı kavram öğretimi noktasında da büyük önem taşıyacaktır. Alanyazın incelendiğinde sosyal bilgilerde kavramlar ve kavram öğretimini konu edinen çeşitli araştırmalara (Abuş ve Ablak, 2025; Akarsu ve Geçit, 2020; Akkuş ve Aslan, 2013; Alkış, 2014; Çetin, Yel ve Tahiroğlu, 2022; Çınargil ve Ablak, 2025; Çümen ve Demirkaya, 2021; Erol, 2022; Ertuğrul, 2023; Gümüş ve Avcı, 2016; Kahveci ve Şeker, 2022; Kılıçoğlu, 2011; Koçan ve Geçit, 2024; Kuzey ve Değirmenci, 2019; Kürümlüoğlu, 2019; Memişoğlu, 2021; Memişoğlu ve Tarhan, 2016; Tokcan, 2015 vb.) rastlanılmaktadır. Ancak TYMM bağlamında hazırlanan ve 2025-2026 eğitim öğretim döneminde kullanılmaya başlanan 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabını kavramlar açısından inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Bu araştırmada 2024 SBDÖP'na göre hazırlanarak 2025-2026 eğitim öğretim yılında ilk defa kullanılmaya başlanan 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının kavram öğretimi açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç altına aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır.

- 2024 SBDÖP'nda 6. Sınıf düzeyinde hangi anahtar kavramlara yer verilmiştir?
- 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı öğretim programında verilen anahtar kavramları yansıtmakta mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada, çalışma süreci ve ele alınan konu itibarıyla nitel araştırma desenleri arasında yer alan doküman incelemesi yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırmalar; araştırma problemine ilişkin gerekli bilgilerin belirlenmesi, uygun verilerin toplanması, bu verilerin sistematik bir biçimde analiz edilmesi ve elde edilen bulgular doğrultusunda çözüm önerilerinin geliştirilmesini kapsayan kapsamlı ve bütüncül bir araştırma yaklaşımıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Doküman incelemesi ise kimi kaynaklarda *belgesel tarama* olarak da adlandırılmakta olup, mevcut yazılı, görsel ya da dijital kayıtların araştırma amaçları doğrultusunda incelenmesini temel alır. Bu yöntem, araştırmacıya geçmişe ve güncel duruma ilişkin verileri doğrudan kaynaklardan elde etme olanağı sunar. Doküman analizi süreci; araştırma konusuyla ilgili uygun belgelerin seçilmesi, bu belgelerin ayrıntılı biçimde okunması, içerik bakımından anlamlı parçaların not edilmesi ve elde edilen verilerin bilimsel ölçütlere göre değerlendirilmesi aşamalarından oluşmaktadır (Karasar, 2005). Ayrıca doküman incelemesi, araştırmacıya geniş bir veri havuzu sunması, maliyet açısından ekonomik olması ve verilerin tekrar gözden geçirilebilir nitelikte bulunması nedeniyle nitel araştırmalarda sıkça tercih edilen bir yöntemdir (Sak ve diğ., 2021). Bu çalışma kapsamında da 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitapları (1. ve 2. kitap) belirli ölçütlere göre analiz edilerek araştırmanın amacına uygun veriler sistematik bir şekilde elde edilmiştir.

2.2. Veri Kaynağı

2025-2026 eğitim öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından onaylanarak Türkiye genelinde okutulması kararlaştırılan 1 adet 6. sınıf düzeyinde ders kitabı bulunmaktadır. Bu ders kitabı 1. ve 2. kitap olmak üzere 2 kitaptan oluşmaktadır. Bu araştırmada veriler, Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 11.06.2025 tarih ve 134036174 sayılı yazısı ile eğitim aracı olarak kabul edilmiş olan ve 2025-2026 eğitim öğretim yılında ortaokullarda okutulan, Prof. Dr. Hakan Akdağ ve Doç. Dr. Fatma Torun editörlüğünde Millî Eğitim Bakanlığı'nca hazırlanan 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabından (1. ve 2. kitap) sağlanmıştır.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Betimsel analiz, tümdengelim yaklaşımına dayanan ve araştırmanın kavramsal çerçevesinin önceden oluşturulduğu çalışmalarda kullanılan bir veri analiz türüdür (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu araştırmada, Yıldırım ve Şimşek'in (2018) önerdiği betimsel analiz sürecinin dört temel aşaması izlenmiştir. Bu aşamalar; betimsel analiz için bir çerçevenin oluşturulması, verilerin belirlenen tematik yapıya göre düzenlenmesi, elde edilen bulguların açıklanması ve son aşamada bulguların yorumlanmasıdır. Verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması aşamalarında araştırmanın bütünlüğünün korunmasına ve güvenilirliğinin sağlanmasına özen gösterilmiştir. Bu kapsamda, elde edilen verilerin tutarlılığını test etmek amacıyla araştırmacı ve alan uzmanları tarafından yapılan kodlamaların birbirleriyle ne ölçüde örtüştüğü değerlendirilmiştir. Kodlamalarda ortaya çıkan görüş ayrılıklarının giderilmesi için araştırmacı ve bağımsız bir uzman bir araya gelerek ortak bir uzlaşıya varmıştır. Betimsel analiz süreci sonucunda, ders kitabında yer

alan kavramlar ve kullanım sıklıkları tablolaştırılarak sunulmuştur. Ayrıca kavramların kitapta ne şekilde verildiğini göstermek amacıyla içerikten örnekler sunulmuştur.

3. BULGULAR

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi bağlamında 2024 SBDÖP'nda 6. sınıf düzeyinde hangi anahtar kavramlara yer verilmiştir? Ders kitabı burada verilen anahtar kavramları yansıtmakta mıdır? sorusuna yanıt aranmıştır. Buna ilişkin bulgular aşağıda Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. 6. Sınıf SBDÖP Öğrenme Alanlarında Belirtilen Anahtar Kavramlar

Öğrenme alanı	Anahtar kavramlar
Birlikte Yaşamak	Birlik ve beraberlik, dil, din, gelenek ve görenek, grup, hak, kültür, millî değer, rol, sanat, sorumluluk, tarih, toplum
Evimiz Dünya	Beşerî çevre, doğal çevre, göç, göreceli konum, iklim, kültürel iş birliği, mutlak konum, nüfus, Türk Dünyası
Ortak Mirasımız	Balbal, destan, Gök Tengri, Hicret, İslamiyet, kâğıt, konargöçer, töre
Yaşayan Demokrasi	Dijital vatandaşlık, hukuk, kamuoyu, medya, sivil toplum kuruluşu (STK), siyasi parti
Hayatımızdaki Ekonomi	Doğal kaynak, ekonomik faaliyet, meslek, pazarlama, tasarım, üretim-dağıtım-tüketim, yatırım
Teknoloji ve Sosyal Bilimler	Emek, fikir, fikrî mülkiyet, iletişim, marka, patent, telif, tescil, ulaşım

Tablo 1 incelendiğinde 2024 SBDÖP'nda 6. Sınıf düzeyinde 1. öğrenme alanı olan "Birlikte Yaşamak" öğrenme alanında (f13) anahtar kavrama; 2.öğrenme alanı olan "Evimiz Dünya" öğrenme alanında (f9) anahtar kavrama; 3. öğrenme alanı olan "Ortak Mirasımız" öğrenme alanında (f8) anahtar kavrama; 4. öğrenme alanı olan "Yaşayan Demokrasi" öğrenme alanında (f6) anahtar kavrama; 5. öğrenme alanı olan "Hayatımızdaki Ekonomi" öğrenme alanında (f6) anahtar kavrama ve 6. öğrenme alanı olan "Teknoloji ve Sosyal Bilimler" öğrenme alanında (f9) anahtar kavrama olmak üzere toplamda (f50) anahtar kavrama yer verildiği görülmektedir. Bu anahtar kavramlar incelendiğinde sunulan her kavramın ilgili öğrenme alanının içeriğini yansıtacak şekilde belirlendiği görülmektedir. Anacak bazı anahtar kavramların öğrenci seviyesi dikkate alınmadan öğrenme alanlarına yerleştirildiği dikkat çekmektedir. Öte yandan ilgili öğrenme alanlarının konu içerikleri dikkate alındığında anahtar kavram olarak belirlenebilecek farklı kavramların olduğu söylenebilir.

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi bağlamında 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı 2024 SBDÖP'nda yer verilen anahtar kavramları yansıtmakta mıdır? sorusuna yanıt aranmıştır. 2024 SBDÖP'nda 6. sınıf düzeyinde yer verilen anahtar kavramların 6. sınıf sosyal

bilgiler ders kitabında yer alma durumu incelendiğinde; 1. ders kitabında yer alan "Birlikte Yaşamak", "Evimiz Dünya" ve "Ortak Mirasımız" öğrenme alanlarında ve 2. ders kitabında yer alan "Yaşayan Demokrasimiz", "Hayatımızdaki Ekonomi" ve "Teknoloji ve Sosyal Bilimler" öğrenme alanlarında belirtilen kavramların ders kitabına yansıması Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Anahtar Kavramların Yer Alma Durumu

Öğrenme Alanı	**Anahtar Kavram**	**f**	**Öğrenme Alanı**	**Anahtar Kavram**	**f**
Birlikte Yaşamak	Birlik ve Beraberlik	19	Yaşayan Demokrasimiz	Dijital Vatandaşlık	4
	Dil	22		Hukuk	9
	Din	16		Kamuoyu	8
	Gelenek ve Görenek	20		Medya	12
	Grup	77		Milli Egemenlik	2
	Hak	12		STK	8
	Kültür	40		Siyasi Parti	8
	Milli Değer	31			
	Rol	74			
	Sanat	20			
	Sorumluluk	20			
	Tarih	26			
	Toplum	55			
Evimiz Dünya	Beşeri Çevre	12	Hayatımızdaki Ekonomi	Doğal Kaynak	16
	Doğal Çevre	16		Ekonomik Faaliyet	54
	Göç	23		Meslek	86
	Göreceli Konum	21		Pazarlama	49
	İklim	26		Tasarım	57
	Kültürel İşbirliği	10		Üretim	22
	Mutlak Konum	12		Dağıtım	5

	Nüfus	48		Tüketim	17
	Türk Dünyası	25		Yatırım	43
Ortak Mirasımız	Balbal	4	Teknoloji ve Sosyal Bilimler	Emek	1
	Dede Korkut	2		Fikir	15
	Destan	10		Fikri Mülkiyet	5
	Gök Tengri	4		İletişim	38
	Haçlı Seferleri	28		Marka	10
	Hicret	3		Patent	63
	İslamiyet	87		Telif	29
	Kâğıt	1		Tescil	10
	Konargöçer	14		Ulaşım	32
	Orhun Kitabeleri	8			
	Töre	9			
	Veda Hutbesi	1			

Tablo 2'de 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında (1. ve 2. kitap) yer verilen anahtar kavramlar sunulmuştur. Buna göre her öğrenme alanında farklı sayıda ve farklı sıklıkta anahtar kavramların yer aldığı görülmektedir. Tablo 2 incelendiğinde;

- Birlikte Yaşamak öğrenme alanında en çok tekrar eden anahtar kavramların grup (f:77), rol (f:74) ve toplum (f:55) olduğu; en az tekrar eden anahtar kavramların ise hak (f:12), din (f:16) ve birlik ve beraberlik (f:19) olduğu görülmektedir. Aşağıda anahtar kavramların ders kitabında kullanımına yönelik örnekler sunulmuştur.

Örnek 1.

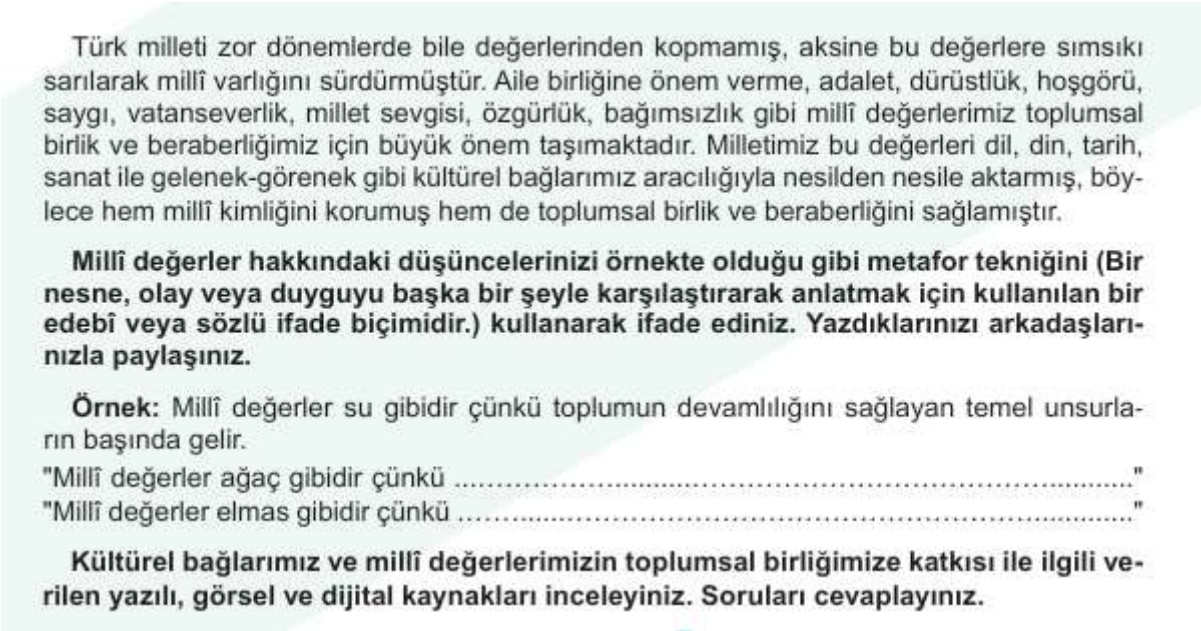

Türk milleti zor dönemlerde bile değerlerinden kopmamış, aksine bu değerlere sımsıkı sarılarak millî varlığını sürdürmüştür. Aile birliğine önem verme, adalet, dürüstlük, hoşgörü, saygı, vatanseverlik, millet sevgisi, özgürlük, bağımsızlık gibi millî değerlerimiz toplumsal birlik ve beraberliğimiz için büyük önem taşımaktadır. Milletimiz bu değerleri dil, din, tarih, sanat ile gelenek-görenek gibi kültürel bağlarımız aracılığıyla nesilden nesile aktarmış, böylece hem millî kimliğini korumuş hem de toplumsal birlik ve beraberliğini sağlamıştır.

Millî değerler hakkındaki düşüncelerinizi örnekte olduğu gibi metafor tekniğini (Bir nesne, olay veya duyguyu başka bir şeyle karşılaştırarak anlatmak için kullanılan bir edebî veya sözlü ifade biçimidir.) kullanarak ifade ediniz. Yazdıklarınızı arkadaşlarınızla paylaşınız.

Örnek: Millî değerler su gibidir çünkü toplumun devamlılığını sağlayan temel unsurların başında gelir.

"Millî değerler ağaç gibidir çünkü ....."

"Millî değerler elmas gibidir çünkü ....."

Kültürel bağlarımız ve millî değerlerimizin toplumsal birliğimize katkısı ile ilgili verilen yazılı, görsel ve dijital kaynakları inceleyiniz. Soruları cevaplayınız.

(MEB, 2025a, s.26)

Örnek 1'de ders kitabının 26.sayfasından bir kesit sunulmuştur. Kitabın bu bölümünde verilen metinler incelendiğinde 2024 SBDÖP ve bu bağlamda ders kitabında yer verilen anahtar kavramlardan "birlik ve beraberlik", "milli değer" ve "kültür" kavramları bir arada sunulmaya çalışılmıştır. Bu durum ilgili kavramlar arasında öğrencinin bağ kurarak olası kavram kargaşası veya kavram yanılgısına düşmesine engel olacak bir yapı sunmaktadır.

Örnek 2.

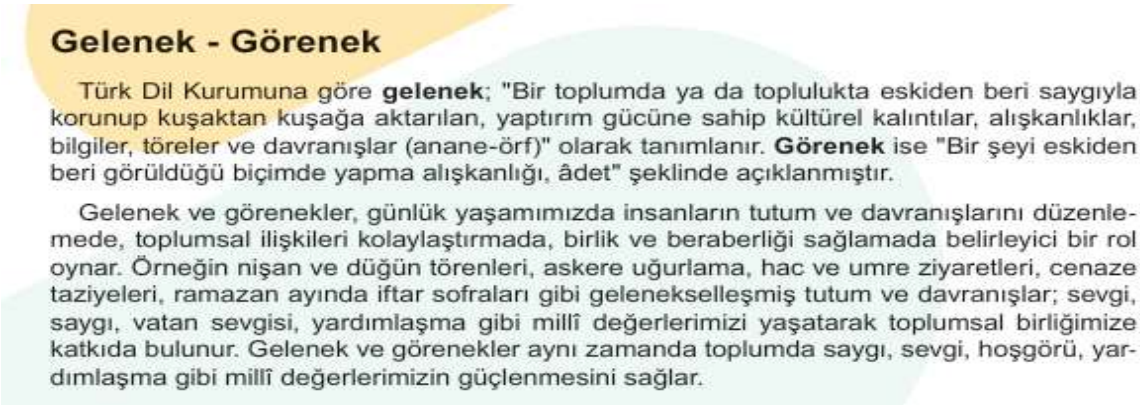

Gelenek - Görenek

Türk Dil Kurumuna göre **gelenek**; "Bir toplumda ya da toplulukta eskiden beri saygıyla korunup kuşaktan kuşağa aktarılan, yaptırım gücüne sahip kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgiler, töreler ve davranışlar (anane-örf)" olarak tanımlanır. **Görenek** ise "Bir şeyi eskiden beri görüldüğü biçimde yapma alışkanlığı, âdet" şeklinde açıklanmıştır.

Gelenek ve görenekler, günlük yaşamımızda insanların tutum ve davranışlarını düzenlemede, toplumsal ilişkileri kolaylaştırmada, birlik ve beraberliği sağlamada belirleyici bir rol oynar. Örneğin nişan ve düğün törenleri, askere uğurlama, hac ve umre ziyaretleri, cenaze taziyeleri, ramazan ayında iftar sofraları gibi gelenekselleşmiş tutum ve davranışlar; sevgi, saygı, vatan sevgisi, yardımlaşma gibi millî değerlerimizi yaşatarak toplumsal birliğimize katkıda bulunur. Gelenek ve görenekler aynı zamanda toplumda saygı, sevgi, hoşgörü, yardımlaşma gibi millî değerlerimizin güçlenmesini sağlar.

(MEB, 2025a, s.32)

Örnek 2'de ders kitabının 32.sayfasından bir kesit sunulmuştur. Kitabın bu bölümünde verilen metinler incelendiğinde 2024 SBDÖP ve bu bağlamda ders kitabında yer verilen anahtar kavramlardan "gelenek ve görenek" kavramlarının gerek tanımlarıyla gerekse aralarındaki ilişki ve örnekleriyle birlikte sunulduğu görülmektedir.

- Evimiz Dünya öğrenme alanında en çok tekrar eden anahtar kavramların nüfus (f:48), iklim (f:26) ve Türk Dünyası (f:25) olduğu; en az tekrar eden anahtar kavramların ise kültürel iş birliği (f:10), beşeri çevre (f:12) ve mutlak konum (f:12) olduğu görülmektedir. Aşağıda anahtar kavramların ders kitabında kullanımına yönelik örnekler sunulmuştur.

Örnek 3.

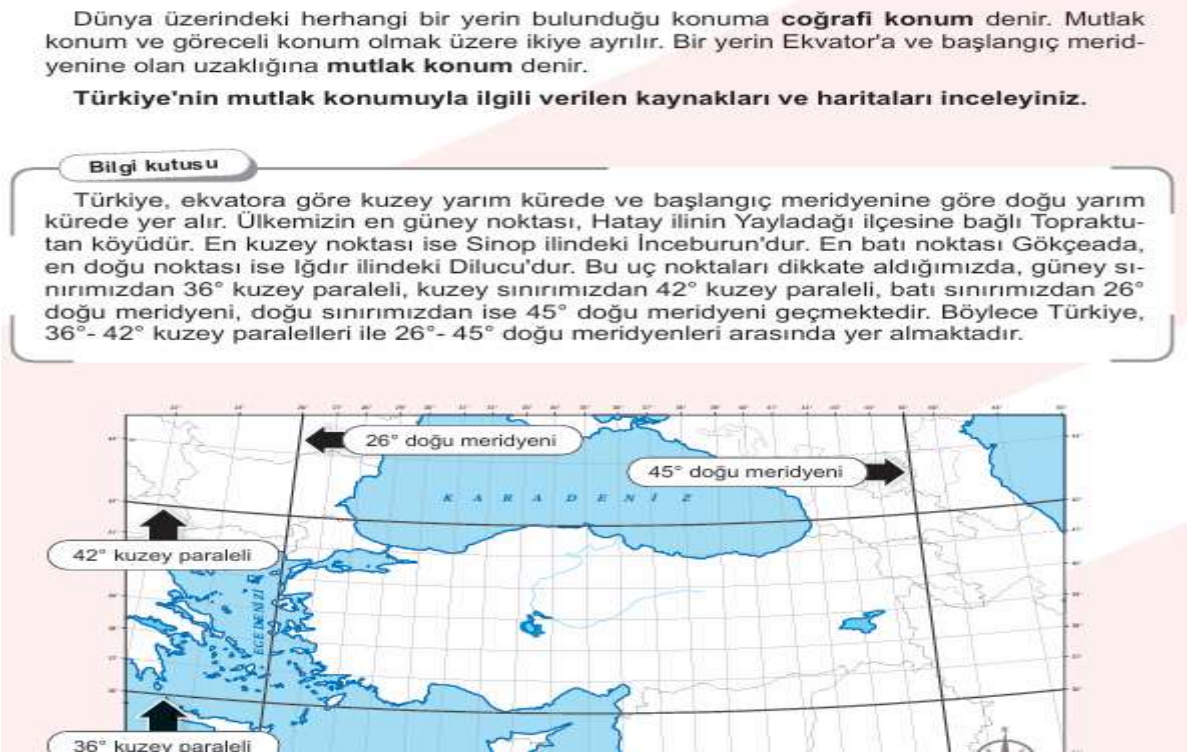

Dünya üzerindeki herhangi bir yerin bulunduğu konuma **coğrafi konum** denir. Mutlak konum ve göreceli konum olmak üzere ikiye ayrılır. Bir yerin Ekvator'a ve başlangıç meridyenine olan uzaklığına **mutlak konum** denir.

Türkiye'nin mutlak konumuyla ilgili verilen kaynakları ve haritaları inceleyiniz.

Bilgi kutusu

Türkiye, ekvatora göre kuzey yarım kürede ve başlangıç meridyenine göre doğu yarım kürede yer alır. Ülkemizin en güney noktası, Hatay ilinin Yayladağı ilçesine bağlı Topraktutan köyüdür. En kuzey noktası ise Sinop ilindeki İnceburun'dur. En batı noktası Gökçeada, en doğu noktası ise Iğdır ilindeki Dilucu'dur. Bu uç noktaları dikkate aldığımızda, güney sınırımızdan 36° kuzey paraleli, kuzey sınırımızdan 42° kuzey paraleli, batı sınırımızdan 26° doğu meridyeni, doğu sınırımızdan ise 45° doğu meridyeni geçmektedir. Böylece Türkiye, 36°- 42° kuzey paralelleri ile 26°- 45° doğu meridyenleri arasında yer almaktadır.

(MEB, 2025a, s.59)

Örnek 3'de ders kitabının 59.sayfasından bir kesit sunulmuştur. Kitabın bu bölümünde verilen metinler incelendiğinde 2024 SBDÖP ve bu bağlamda ders kitabında yer verilen anahtar kavramlardan "mutlak konum" kavramına yer verilmiştir. Örnek incelendiğinde ilgili anahtar kavramın tanımı ve Türkiye'nin mutlak konumu üzerinden örneklendirilmesinin yapıldığı görülmektedir.

Örnek 4.

(MEB, 2025a, s.42)

Örnek 4'de ders kitabının 42.sayfasından bir kesit sunulmuştur. Kitabın bu bölümünde verilen metinler incelendiğinde 2024 SBDÖP ve bu bağlamda ders kitabında yer verilen anahtar kavramlardan "göç" kavramına yer verilmiştir. Örnek incelendiğinde ders kitabında daha önce farklı şekilde temas edilen göç kavramına Türkiye özelinde istatistiki verilerle değinilerek desteklenmesi amaçlanmıştır.

Örnek 5.

ÖĞRENELİM

Ülkemizin doğal çevre özelliklerinden iklim ve yer şekilleri ile ilgili yazılı ve görsel kaynakları inceleyiniz. Sayfa 86'da yer alan yönergeye göre tabloyu doldurunuz.

Sıcaklık, nem ve basınç değişimi sonucunda atmosferde oluşan rüzgâr, yağmur, sis ve kar gibi olaylara **hava olayları** denir. Bu olayların belirli bir bölgede ve kısa bir süre içerisinde etkili olması durumuna ise **hava durumu** adı verilir. Günlük hava durumu gözlemlerinin geniş bir alanda uzun yıllara dayanan ortalama durumuna ise **iklim** denir.

Ülkemizin iklim özelliklerinin oluşmasında üç tarafının denizlerle çevrili olması, dağların kıyıya uzanış doğrultusu, yükseltinin batıdan doğuya doğru artması, yer şekillerinin çeşitliliği gibi faktörler etkili olmuştur. Ülkemizde görülen iklim tipleri ve bu iklim tiplerinin özellikleri şunlardır:

Kaynak 1

Akdeniz İklimi

Bu iklim, ülkemizin Akdeniz ve Ege kıyıları ile Marmara Denizi çevresinde etkili olur. Yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlıdır. Kıyı kuşağında kar yağışı ve don olayları nadir olarak görülür. En fazla yağışı kış mevsiminde almaktadır. Yüksek kesimlerde kışlar karlı ve soğuk geçer. Kıyı kuşağının doğal bitkisini, sıcaklık ve ışık isteği yüksek ve kuraklığa dayanıklı olan kızılçam ve bunların tahrip edildiği yerlerde her zaman yeşil olan makiler oluşturur.

mgm.gov.tr

(MEB, 2025a, s.78)

(MEB, 2025a, s.79)

Örnek 5'de ders kitabının 78 ve 79.sayfaları sunulmuştur. Kitabın bu bölümünde verilen metinler ve görseller incelendiğinde 2024 SBDÖP ve bu bağlamda ders kitabında yer verilen anahtar kavramlardan "iklim" kavramına yer verilmiştir. Örnek incelendiğinde ilgili anahtar kavramın tanımının yapıldığı ve devamında Türkiye haritası üzerinden görüldükleri alanlarla desteklenecek biçimde iklim türlerine detaylı yer verilmiştir.

- Ortak Mirasımız öğrenme alanında Haçlı Seferleri (f:28), konargöçer (f:14) ve destan (f:10) olduğu; en az en çok tekrar eden anahtar kavramların tekrar eden anahtar kavramların ise kâğıt (f:1), Veda Hutbesi (f:1) ve Dede Korkut (f:2) olduğu görülmektedir. Aşağıda anahtar kavramların ders kitabında kullanımına yönelik örnekler sunulmuştur.

Örnek 6.

Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinde Gök Tengri inancında İslamiyet'e benzer yönlerin bulunması da etkili olmuştur. Gök Tengri inancında tek Tanrı'nın varlığına inanılması, ölümden sonra hayat, cennet ve cehennem anlayışı gibi İslamiyet'e benzeyen özelliklerin bulunması Türklerin Müslüman olmalarını kolaylaştırmıştır.

Türklerin İslamiyet öncesi inanışlarında, temizlik ve ahlak anlayışı, adak ve kurban kesme geleneği İslamiyet ile benzerlik göstermektedir. Türkistan'da kurulan ilk Türk devletlerindeki Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi (düşüncesi) ile İslam'daki cihat anlayışı birbirine benzemektedir. Bu benzerlikler de Türkler arasında İslamiyet'in yayılmasında etkili olmuştur.

İslamiyet'in kabulünden sonra Türkler şehirler kurmuş olsalar da halkın büyük bölümü konargöçer hayata devam etmiştir. İslamiyet öncesinde olduğu gibi bu dönemde de Türkler boylar hâlinde yaşamıştır. Konargöçer hayatın en önemli gelir kaynağı hayvancılıktı. Hayvan yetiştiriciliği açısından en çok tercih edilen hayvan attı (Görsel 3.41). Halkın bir kısmı tarımla uğraşırken şehirlerde esnaflık da yaygın bir geçim kaynağıydı. İpek Yolu üzerindeki Semerkant, Buhara, Taşkent, Balasagun gibi kentlerde ise ticaret gelişmişti.

(MEB, 2025a, s. 146)

Örnek 6'da ders kitabının 146.sayfasından bir kesit sunulmuştur. Kitabın bu bölümünde verilen metinler incelendiğinde 2024 SBDÖP ve bu bağlamda ders kitabında yer verilen anahtar kavramlardan "Gök Tengri", "İslamiyet" ve " konargöçer" kavramlarına yer verilmiştir. Örnek incelendiğinde Türklerin eski inanç sistemlerinde yer edinen Gök Tengri inancının İslamiyet inancıyla benzerliğine vurgu yapılarak her iki inanç sisteminin temel özelliklerine değinilmiştir. Metnin devamında Türk kültürünün önemli kavramlarından biri olan "konargöçer" kavramı inanç sistemi etkisi üzerinden verilmeye çalışılmıştır.

Örnek 7.

(MEB, 2025a, s. 122)

Örnek 7'de ders kitabının 122.sayfasından bir kesit sunulmuştur. Kitabın bu bölümünde verilen metin ve görsel incelendiğinde 2024 SBDÖP ve bu bağlamda ders kitabında yer verilen anahtar kavramlardan "balbal" kavramına yer verilmiştir. Örnek incelendiğinde ilgili anahtar kavramın tanımı yapılarak görsel örneğiyle birlikte Türk kültüründeki yeri ve önemine değinilmiştir.

- Yaşayan Demokrasimiz öğrenme alanında en çok tekrar eden anahtar kavramların medya (f:12) hukuk (f:9), ve eşit sayıda tekrarla (f:8) kamuoyu, sivil toplum kuruluşu (STK) ve siyasi parti olduğu; en az tekrar eden anahtar kavramların ise milli egemenlik (f:2) ve dijital vatandaşlık olduğu (f:4) görülmektedir. Aşağıda anahtar kavramların ders kitabında kullanımına yönelik örnekler sunulmuştur.

Örnek 8.

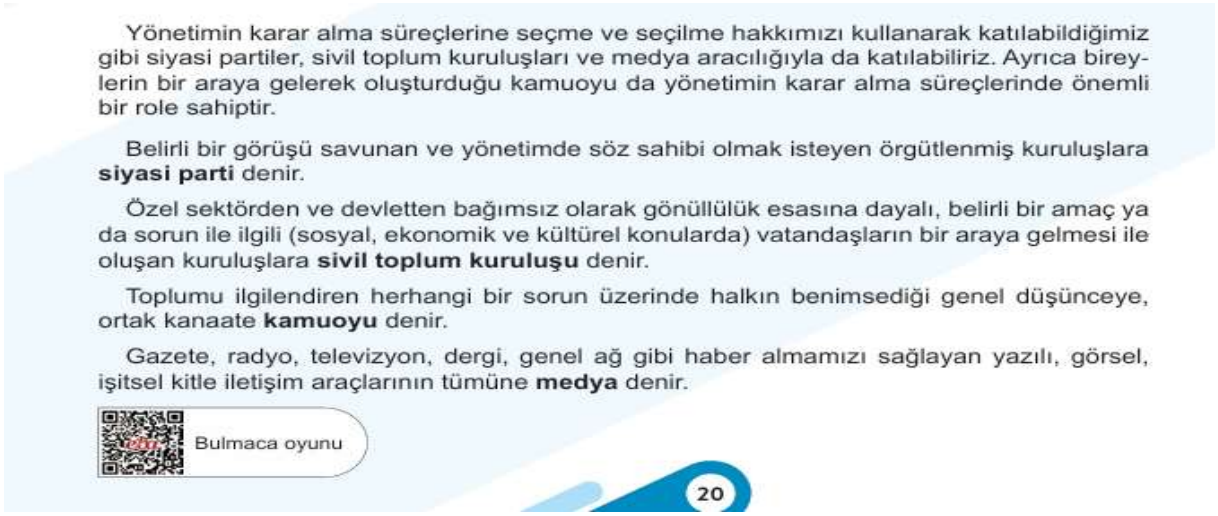

(MEB, 2025b, s. 20)

Örnek 8'de ders kitabının 20.sayfasından bir kesit sunulmuştur. Kitabın bu bölümünde verilen metin incelendiğinde 2024 SBDÖP ve bu bağlamda ders kitabında yer verilen anahtar kavramlardan "siyasi parti", "kamuoyu", "sivil toplum kuruluşu" ve "medya" kavramlarına yer verilmiştir. Örnek incelendiğinde ilgili anahtar kavramların tanımı yapılarak yönetimin karar alma süreçlerine katılmadaki bu kavramların önemine dikkat çekilmiştir. Konu içeriğiyle alakalı bu kavramların bir adada sunulması öğrencilerin ilgili kavramları bütünleşik bir biçimde anlamlandırmalarına katkı sağlar bir yapı arz etmiştir.

Örnek 9.

(MEB, 2025b, s. 12)

Örnek 9'da ders kitabının 12.sayfasından bir kesit sunulmuştur. Kitabın bu bölümünde verilen metin incelendiğinde 2024 SBDÖP ve bu bağlamda ders kitabında yer verilen anahtar kavramlardan "milli egemenlik" kavramına yer verildiği görülmektedir. Bu öğrenme alanında yer alan anahtar kavramlar arasında en az sıklıkla tekrar edilen kavram olan milli egemenlik kavramı burada da sadece isim olarak verilmiş; derinlemesine bir tanımlamaya yer verilmemiştir. Bu durum öğrencilerde ilgili kavrama yönelik eksik ve hatalı öğrenmeleri beraberinde getirecektir. Nitekim ortaokul düzeyinde özellikle milli egemenlik ve milli bağımsızlık kavramları sıklıkla karıştırılan kavramlar arasında yer almaktadır.

- Hayatımızdaki Ekonomi öğrenme alanında en çok tekrar eden anahtar kavramların meslek (f:86), tasarım (f:57) ve ekonomik faaliyet (f:54) olduğu; en az tekrar eden anahtar kavramların ise dağıtım (f:5), doğal kaynak (f:16) ve tüketim (f:17) olduğu görülmektedir. Aşağıda anahtar kavramların ders kitabında
-
- kullanımına yönelik örnekler sunulmuştur.

Örnek 10.

ÖĞRENELİM

Meslek; belli bir eğitim ile kazanılan, sistemli bilgi ve becerilere dayalı, insanlara yararlı mal üretmek, hizmet vermek ve karşılığında insanların geçimlerini sağlamak için yaptıkları, kuralları belirlenmiş iştir. Günlük hayatımızda gittiğimiz okul, çarşı, market, hastane gibi yerlerde çeşitli mesleklerden insanlarla karşılaşırız.

Daha önce öğrendiğiniz bilgiler ve gözlemleriniz doğrultusunda bildiğiniz mesleklerden üç tanesini ve bu mesleklerin hangi ekonomik faaliyet ile ilgili olduğunu aşağıdaki tabloya yazınız.

	Meslek	Ekonomik Faaliyet
1	.....	.....
2	.....	.....
3	.....	.....

İnsanların yaşamını sürdürmek, ihtiyaçlarını karşılamak, ülkesine hizmet etmek gibi amaçlarla yaptıkları mesleklerin bağlı olduğu bir ekonomik faaliyet vardır. Bu ekonomik faaliyetler ile bunlara dayalı meslekleri koruyup geliştirmek ülkemiz ve geleceğimiz için oldukça önemlidir.

Ülkemizin ekonomik faaliyetlerini ve bunlarla ilişkili meslekleri inceleyiniz.

(MEB, 2025b, s. 66)

Örnek 10'da ders kitabının 66.sayfasından bir kesit sunulmuştur. Kitabın bu bölümünde verilen metin incelendiğinde 2024 SBDÖP ve bu bağlamda ders kitabında yer verilen anahtar kavramlardan "meslek" kavramına yer verildiği görülmektedir. Bu öğrenme alanında yer alan anahtar kavramlar arasında en çok sıklıkla tekrar edilen kavram olan meslek kavramı önce tanımlanmış ardından farklı özellikleriyle ele alınarak derinlemesine öğretilmeye çalışılmıştır.

Örnek 11.

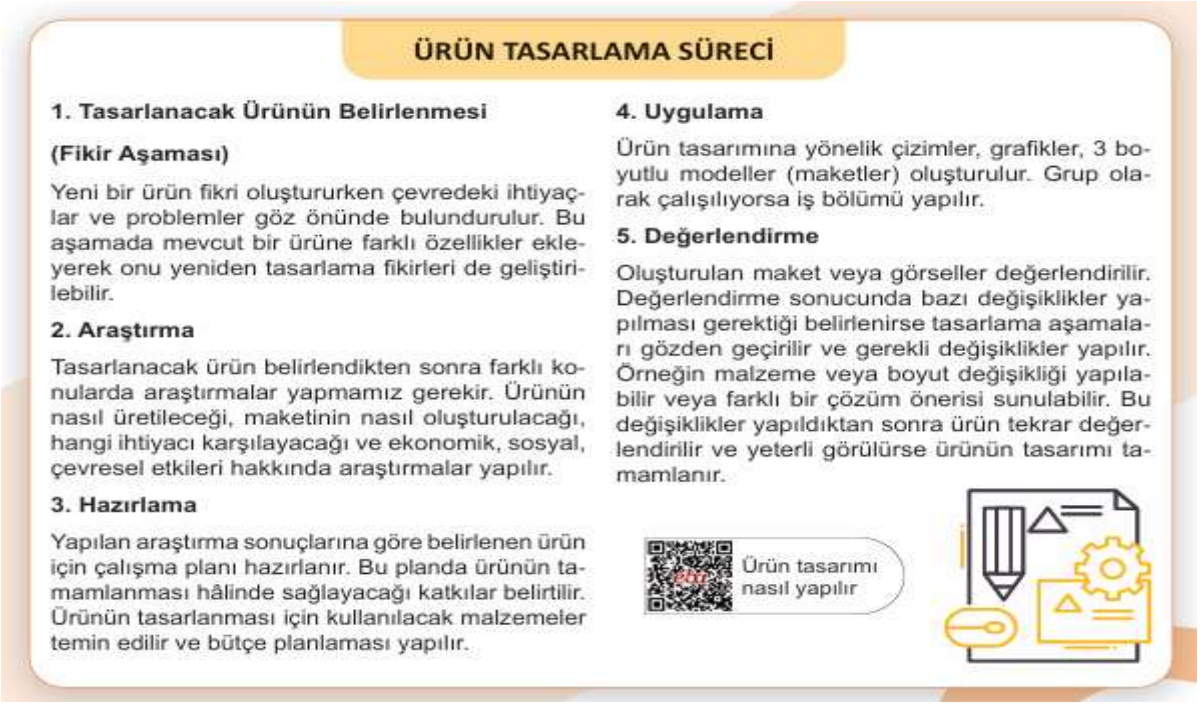

ÜRÜN TASARLAMA SÜRECİ

1. Tasarlanacak Ürünün Belirlenmesi

(Fikir Aşaması)

Yeni bir ürün fikri oluştururken çevredeki ihtiyaçlar ve problemler göz önünde bulundurulur. Bu aşamada mevcut bir ürüne farklı özellikler ekleyerek onu yeniden tasarlama fikirleri de geliştirilebilir.

2. Araştırma

Tasarlanacak ürün belirlendikten sonra farklı konularda araştırmalar yapmamız gerekir. Ürünün nasıl üretileceği, maketinin nasıl oluşturulacağı, hangi ihtiyacı karşılayacağı ve ekonomik, sosyal, çevresel etkileri hakkında araştırmalar yapılır.

3. Hazırlama

Yapılan araştırma sonuçlarına göre belirlenen ürün için çalışma planı hazırlanır. Bu planda ürünün tamamlanması hâlinde sağlayacağı katkılar belirtilir. Ürünün tasarlanması için kullanılacak malzemeler temin edilir ve bütçe planlaması yapılır.

4. Uygulama

Ürün tasarımına yönelik çizimler, grafikler, 3 boyutlu modeller (maketler) oluşturulur. Grup olarak çalışılıyorsa iş bölümü yapılır.

5. Değerlendirme

Oluşturulan maket veya görseller değerlendirilir. Değerlendirme sonucunda bazı değişiklikler yapılması gerektiği belirlenirse tasarlama aşamaları gözden geçirilir ve gerekli değişiklikler yapılır. Örneğin malzeme veya boyut değişikliği yapılabilir veya farklı bir çözüm önerisi sunulabilir. Bu değişiklikler yapıldıktan sonra ürün tekrar değerlendirilir ve yeterli görülürse ürünün tasarımı tamamlanır.

Ürün tasarımı nasıl yapılır

(MEB, 2025b, s. 76)

Örnek 11'de ders kitabının 76.sayfasından bir kesit sunulmuştur. Kitabın bu bölümünde verilen metin incelendiğinde 2024 SBDÖP ve bu bağlamda ders kitabında yer verilen anahtar kavramlardan "tasarım" kavramına yer verildiği görülmektedir. Bu öğrenme alanında yer alan anahtar kavramlar arasında en çok sıklıkla tekrar edilen kavramlardan biri olan tasarım kavramı kitabın önceki bölümlerinde tanımlanmış olup; burada daha derinlemesine öğrenmeye imkân tanıyacak şekilde bir tasarım geliştirme süreci üzerinden ele alınmıştır.

- Teknoloji ve Sosyal Bilimler öğrenme alanında en çok tekrar eden anahtar kavramların patent (f:63), iletişim (f:38)ve ulaşım (f:32) olduğu en az tekrar eden anahtar kavramların ise (emek (f:1), fikri mülkiyet (f:5) ve eşit sayıda tekrarla (f:10) marka ve tescil olduğu görülmektedir. Aşağıda anahtar kavramların ders kitabında kullanımına yönelik örnekler sunulmuştur.

Örnek 12.

Buluşun izinsiz olarak üretilmesini, satılmasını, kullanılmasını veya ithal edilmesini engellemek amacıyla buluş sahibine tanınan haklara **patent hakkı** denir. Patentin ne olduğu, nasıl kullanılacağı, kimlerin kullanacağı ve hak ihlallerine karşı ne gibi yaptırımlar uygulanacağı gibi bilgiler Sınai Mülkiyet Kanunu'nda yer almaktadır.

Patent süreçleriyle ilgili araştırıp bulduğunuz ve bilgi toplamada kullanabileceğiniz yazılı, görsel ya da dijital kaynakları yazınız.

.....

.....

Bu kaynaklardan elde ettiğiniz bilgilere göre aşağıdaki soruları cevaplayınız:

Bir buluşa patent alınabilmesi için buluşun hangi kriterlere sahip olması gerekir?	Bir buluşa ne zaman patent başvurusunda bulunulmalıdır?	Patent başvurusu nereye ve nasıl yapılır?

(MEB, 2025b, s. 103)

Örnek 12'de ders kitabının 103.sayfasından bir kesit sunulmuştur. Kitabın bu bölümünde verilen metin incelendiğinde 2024 SBDÖP ve bu bağlamda ders kitabında yer verilen anahtar kavramlardan "patent" kavramına yer verildiği görülmektedir. Bu öğrenme alanında yer alan anahtar kavramlar arasında en çok sıklıkla tekrar edilen kavram olan patent kavramı önce tanımlanmış ardından sorular aracılığıyla ele alınarak derinlemesine öğretilmeye çalışılmıştır.

Örnek 13.

(MEB, 2025b, s. 89)

Örnek 12'de ders kitabının 89.sayfasından bir kesit sunulmuştur. Kitabın bu bölümünde verilen metin incelendiğinde 2024 SBDÖP ve bu bağlamda ders kitabında yer verilen anahtar kavramlardan "ulaşım" ve "iletişim" kavramlarına yer verildiği görülmektedir. Bu öğrenme alanında yer alan anahtar kavramlar arasında en çok sıklıkla tekrar edilen kavramlar arasında yer alan ulaşım ve iletişim kavramları burada görsel örneklerle sunulmuş ve ardından yöneltilen sorularla ilgili kavramların günlük hayat ve kültür üzerine etkileri ele alınmıştır.

Genel olarak incelendiğinde, her öğrenme alanında yoğunlaşan kavramların o alanın temel hedefleriyle uyumlu olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bazı kritik kavramların düşük frekansla temsil edilmesi, öğretim programında kavramsal denge sorunu olabileceğine işaret edebilecek bir yapı sunmaktadır. Bu duruma bağlı olarak öğrencilerin bazı konularda yoğun kavramsal kazanımlar elde edeceği, bazı temel kavram alanlarında ise eksiklikler yaşanabileceği görülmektedir. Özellikle "Ortak Mirasımız", "Yaşayan Demokrasimiz" ve "Hayatımızdaki Ekonomi" öğrenme alanlarında bazı temel kavramların sınırlı bir biçimde ele alınması, öğrencilerin ilgili öğrenme alanlarını çok yönlü ve bütüncül bir çerçevede kavramalarını güçleştirebilir. Kritik kavramların yeterince görünür olmaması, öğrencilerin bu alanlara ilişkin ilişkisel düşünme, kavramsal bağlantı kurma ve üst düzey bilişsel beceriler geliştirme süreçlerini zayıflatabilir. Aynı zamanda kavramların dengesiz dağılımı, öğretimin belirli temalara aşırı vurgu yaparken diğerlerini arka planda bırakmasına yol açarak, öğrenme alanlarının teorik genişliğinin tam anlamıyla yansıtılamamasına neden olabilir. Bu durum, öğrencilerin programın öngördüğü başta anahtar kavramlar olmak üzere bilgi, beceri ve değerleri bütünsel şekilde edinmesini sınırlayan bir faktör olarak değerlendirilmelidir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Kavramlar, öğrencilerin bilgiyi sınıflandırmalarına, olaylar arasındaki ilişkileri görmelerine ve öğrenmeyi zihinsel olarak yapılandırmalarına olanak tanıyan temel düşünce araçlarıdır. Bu nedenle bir ders kitabındaki kavramların niteliği ve yer alma sıklığı, hem öğrencilerin öğrenme deneyimini hem de öğretimin etkililiğini doğrudan etkiler. Son yıllarda yapılan çalışmalar, kavram öğretiminin yalnızca bilgi aktarmakla sınırlı olmadığını, aynı zamanda eleştirel düşünme, problem çözme ve analitik bakış açısı geliştirme gibi üst düzey zihinsel becerileri de desteklediğini göstermektedir. Bu bağlamda sosyal bilgiler ders kitaplarında kavramların ne ölçüde temsil edildiği önemli bir araştırma alanı hâline gelmiştir.

Bu araştırmada 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında (1. ve 2. kitap) 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda belirtilen anahtar kavramların tekrar sıklıkları incelenmiş ve kavramların dağılımı öğrenme alanlarının içerik yapılarıyla ilişkilendirilmiştir. Bulgular, her öğrenme alanında belirli kavramların yoğunlaştığını, bazı temel kavramların ise sınırlı düzeyde yer aldığını göstermektedir. Bu durum öğretim programının kavramsal ağırlık merkezlerini ortaya koyarken aynı zamanda kavramsal çeşitlilik ve denge açısından bazı gelişim alanlarına işaret etmektedir. Örneğin "Birlikte Yaşamak" öğrenme alanında grup, rol ve toplum kavramlarının belirgin şekilde öne çıkması, birey-toplum ilişkilerinin programda merkezî olarak ele alındığını göstermektedir. Buna karşın hak ve birlik–beraberlik gibi değer temelli kavramların daha düşük frekansla yer alması, önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Benzer biçimde "Evimiz

Dünya" öğrenme alanında nüfus ve iklim gibi temel coğrafi kavramların yoğun kullanımı, coğrafya temelli öğrenmelerin öncelikli olduğunu göstermektedir; ancak kültürel iş birliği ve beşerî çevre gibi önemli kavramların düşük düzeyde yer alması, öğrencilerin insan–çevre ilişkisini bütüncül tanıma fırsatını sınırlayabilir.

Tarihsel içeriklerin yer aldığı "Ortak Mirasımız" öğrenme alanında Haçlı Seferleri ve konargöçerlik gibi kavramların ağırlık kazanması, programın belirli tarihsel süreçlere odaklandığını ortaya koymaktadır. Buna karşın Dede Korkut ve Veda Hutbesi gibi kültürel mirasın kurucu öğelerinin neredeyse hiç yer almaması, kültürel tarih öğretiminin dengeli bir kavramsal çerçeve sunmadığını düşündürmektedir. "Yaşayan Demokrasimiz" öğrenme alanında medya ve hukuk gibi kavramların öne çıkması, demokratik işleyiş ve katılım mekanizmalarına vurgu yapıldığını gösterirken; dijital vatandaşlık ve millî egemenlik gibi çağdaş ve temel kavramların düşük düzeyde yer alması, demokrasi eğitiminin güncel gelişmelere yeterince uyarlanmadığını ortaya koymaktadır. "Hayatımızdaki Ekonomi" öğrenme alanında meslek ve ekonomik faaliyet kavramlarının yoğun tekrarı, ekonomik yaşamın pratik boyutlarının ön plana alındığını göstermektedir. Ancak dağıtım ve doğal kaynak gibi ekonominin temel bileşenlerinin sınırlı temsil edilmesi, ekonomik sistemin bütüncül kavranmasını zorlaştırabilir. Son olarak "Teknoloji ve Sosyal Bilimler" öğrenme alanında patent ve iletişim gibi kavramların ağırlık kazanması, yenilikçilik ve teknolojik gelişmelere verilen önemi göstermektedir. Buna karşın emek ve fikrî mülkiyet kavramlarına sınırlı düzeyde yer verilmesi konuyla ilgili kavramların bütünleşik aktarımı açısından eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

Genel olarak araştırmada elde edilen bulgular, 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında öğrenme alanlarında kavramların alanın yapısına uygun biçimde dağıldığını, ancak bazı kritik kavramların düşük frekansta kaldığını ortaya koymaktadır. Bu durum, öğretim programında belirli kavramların yoğun biçimde işlenirken diğer bazı temel kavramların geri planda kaldığını göstermektedir. Kavramsal yoğunlaşmalar her ne kadar programın önceliklerini yansıtsa da kavram öğretiminde dengenin sağlanamaması, öğrencilerin öğrenme alanlarını bütüncül biçimde anlamalarını sınırlayabilir. Öte yandan 2024 SBDÖP'nda yer verilen ve bu nedenle ders kitabında da karşılık bulan bazı anahtar kavramların öğrenci seviyesine uygunluğu tartışma yaratacak niteliktedir. Örneğin "Ortak Mirasımız" öğrenme alanında yer verilen anahtar kavramlardan biri olan "kâğıt" bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Nitekim 6. sınıf düzeyinde bir öğrencinin kavram haznesinde bu anahtar kavramın olmaması düşünülemez.

Araştırmada ulaşılan sonuçlardan hareketle;

- Öğrenme alanlarında kavramsal çeşitliliğin gözden geçirilmesi ve kavram dağılımının dengeli hâle getirilmesi önerilmektedir.
- Düşük frekansla yer alan ancak disiplinin temelini oluşturan kavramlar (ör. doğal kaynak, millî egemenlik, dijital vatandaşlık, değer temelli kavramlar) programda daha görünür hâle getirilmelidir.
- Ders kitaplarında kavram tekrar sıklıkları gözden geçirilmeli; kritik kavramların daha çeşitli bağlamlarda kullanılması sağlanmalıdır.

5. KAYNAKLAR

Ablak, S. (2013). Sosyal bilgiler ders kitaplarının biçimsel özellikleri. Bülent Akbaba (Ed.) *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Sosyal Bilgiler* içinde (ss.51-78). Ankara: Pegem.

Ablak, S. (2022). Sosyal bilgiler ders kitaplarında bilimsel içerik. B Akbaba ve S. Kaymakçı (Edt.), *Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İnceleme ve Tasarı Kılavuzu* içinde (ss. 145-166). Ankara: Pegem.

Abuş, H. & Ablak, S. (2025). 2024 sosyal bilgiler dersi öğretim programında kavramlar ve öğretim tekniklerine yer verilme durumunun incelemesi. *Turkish Research Journal of Academic Social Science, 8*(1), 57-69.

Aktepe, V., Cepheci, E., Irmak, S. & Palaz, Ş. (2017). Hayat bilgisi dersinde kavram öğretimi ve kavram öğretiminde kullanılabilecek teknikler üzerine kuramsal bir çalışma. *Journal of International Social Sciences Education, 3*(1),33-50.

Akarsu, A. H., & Geçit, Y. (2020). Tahmin et – gözle – açıkla. T. Çelikkaya ve Y. Akbaş (Eds.). *Kuramdan uygulamaya sosyal bilgilerde kavram öğretimi* içinde (ss.351-379). Ankara: Nobel.

Akkuş, Z., & Aslan, H. (2013). Sosyal bilgiler dersinde oyunlarla kavram öğretimi. *International Journal of Social Science Research, 2*(2), 61-77.

Alkış, S. (2014) Sosyal bilgilerde kavram öğretimi. M. Safran (Edt.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde (ss. 70 89), Ankara: Pegem.

Çetin, T., Yel, Ü., & Tahiroğlu, M. (2022). Kelime ilişkilendirme testi aracılığıyla ortaokul öğrencilerinin İpek Yolu kavramına ilişkin bilişsel yapılarının belirlenmesi. *Maarif Mektepleri Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi, 6*(2), 87-109.

Çümen, D., & Demirkaya, H. (2021). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal yanılgılarını belirlemeye bilgiler ve dersi kavram gidermeye ilişkin görüşleri. *Uluslararası Sosyal Alan Araştırmaları Dergisi, 10*(1), 66-81

Çınargil, B. & Ablak, S. (2025). 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kavram öğretim modellerine yer verilme durumunun belirlenmesi, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 29* (2), 645-659.

Erol, H. (2022). Sosyal bilgiler ders kitaplarında kavram öğretimi. S. Baysan (Edt.). *Eğitim Bilimleri Çalışmaları Güncel Araştırmalar ve Uygulama* içinde (ss. 167-196). Lyon: Livre de Lyon.

Ertuğrul T. (2023), Sosyal Bilgiler Dersinde Demokrasi ile ilgili Temel Kavramların Öğretimi ve Kavram Yanılgıları. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Gümüş, N. & Avcı, G. (2016). Altıncı sınıflarda sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin coğrafi kavramları anlama düzeyleri ve kavram yanılgılarının belirlenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies,* 47, 191-206.

Kahveci, M. ve Şeker, M. (2022). Sosyal bilgiler öğrencilerinin insan ve çevre öğrenme alanı ile ilgili kavram yanılgılarına ilişkin öğretmen görüşleri. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi,* 13, 402-418.

Kılıçoğlu, G. (2011). *Sosyal bilgiler derslerinde kavramsal değişim metinlerinin kavram yanılgılarını giderme üzerine etkisi.* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Koçan, E. ve Geçit, Y. (2024). Sosyal bilgiler dersinde farklı kavram öğretim uygulamalarının karşılaştırılması: bir karma yöntem araştırması. *International Journal of Geography and Geography Education,* 53,103-135, https://doi.org/10.32003/igge.1457982

Kuzey, M. & Değirmenci, M. (2019). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının harita ve yön okuryazarlığına ilişkin kavramları anlama düzeyleri ve kavram yanılgıları. *Millî Eğitim Dergisi, 48*(223), 207-230.

Kürümlüoğlu, M. (2019). *6. sınıf sosyal bilgiler dersi demokrasinin yanılgılarını serüveni giderme: ünitesindeki Bir kavram eylem araştırması.* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.

Memişoğlu, H. (2021). Kavram öğretme yaklaşım ve stratejileri. R. Sever (Edt.) *Sosyal bilgiler eğitiminde kavram öğretimi* içinde (ss. 159-180). Ankara: Pegem.

Memişoğlu, H. ve Tarhan, E. (2016). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretimine ilişkin görüşleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 5*(2), 6-20.

Millî Eğitim Bakanlığı, [MEB]. (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı*. Ankara. http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdfadresinden erişilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2024a). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 6 ders kitabı* (1.kitap). Ankara: Devlet Kitapları.

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2024b). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 6 ders kitabı* (2.kitap). Ankara: Devlet Kitapları.

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2024c). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı* (4, 5, 6 ve 7. Sınıflar). https://tymm.meb.gov.tr/upload/program/2024programsos4567Onayli.pdf adresinden erişilmiştir.

Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım

Kaya, Z. (2006). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*. Ankara: Pegem.

Kılıç, A. ve Seven S. (2003). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: Pegem.

Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, 4*(1), 227-256. https://doi.org/10.33400/kuje.843306

Tokcan, H. (2015). *Sosyal bilgilerde kavram öğretimi*. Ankara: Pegem.

Türk Dil Kurumu [TDK]. (2025). Büyük Türkçe Sözlük. https://sozluk.gov.tr/ adresinden erişilmiştir.

Yıldırım, A., & Şimşek , H. (2018). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (11. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

INVESTIGATION OF THE INCLUSION OF THE VALUE OF JUSTICE IN 5TH GRADE SOCIAL STUDIES TEXTBOOKS WITHIN THE FRAMEWORK OF THE 2018 AND 2024 SOCIAL STUDIES COURSE CURRICULUM

2018 ve 2024 SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARI ÇERÇEVESİNDE 4. SINIF SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA ADALET DEĞERİNİN YER ALMA DURUMUNUN İNCELENMESİ

HAKAN MUSLULAR

(YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ, SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ, EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ,

ORCID 0009-0006-0929-5134)

SELMAN ABLAK

(DOÇ. DOKTOR, SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ, EĞİTİM FAKÜLTESİ,

ORCID: 0000-0001-8538-1292)

Özet

Toplumu meydana getiren ve birçok yönüyle farklı özellikteki insanların, tüm farklılıklara rağmen birlikte yaşayabilmelerini mümkün kılan temel unsurlardan biri, şüphesiz değer kavramıdır. Değerler, bireysel davranışlardan toplumsal normlara kadar çok geniş yelpazede sıklıkla gözlemlenen bir etkiye sahiptir. Bireylerin sosyal etkileşimlerini anlamlandırır, ortak kimliğin inşasına önemli katkılarda bulunur ve kuşaktan kuşağa aktarılarak kültürel sürekliliği sağlar. Değerler yelpazesinde, vicdanın terazisi ve hakkaniyetin ölçüsü olarak beliren “adalet” değerinin, yalnızca bireyler arasındaki ilişkilerde değil, aynı zamanda bireylerle toplumun tüzel organları arasındaki ilişkilerde de organize gücü vardır. Bu haliyle adalet, diğer birçok değer gibi, gelecek nesillere sağlıklı şekilde aktarılabilir bir toplumsal düzenin de vazgeçilmezidir. Geleceğin yetişkinleri olan çocukların ve gençlerin “adalet” kavramıyla erken yaşlarda tanışması ve bu değeri içselleştirmesi büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda, iyi ve etkin vatandaş

yetiştirme amacına büyük katkı sağlayan Sosyal Bilgiler ders kitaplarının, ilgili öğrenme alanlarında “adalet” değerini nasıl ve hangi derinlikte yansıttığı, önemli bir çalışma

konusudur. Bu çalışma, 2018 ve 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları doğrultusunda hazırlanan Sosyal Bilgiler 5.Sınıf Ders Kitaplarında “Adalet” değerinin ifadeler, örnekler ve vurgular açısından yer alma durumunu karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Nitel araştırma yaklaşımında doküman analizi ile gerçekleştirilen çalışmada elde edilen verilerin analizinde içerik analizinden yararlanılmıştır. Araştırmanın veri kaynağını Millî Eğitim Bakanlığı’nca; 2018 ve 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları doğrultusunda hazırlanan Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitapları oluşturmuştur. Araştırma sonucunda her iki öğretim programına göre hazırlanan 5.Sınıf Ders Kitaplarında adalet değerinin büyük çoğunlukla dolaylı şekilde; yani hak, eşitlik, demokrasi, temel hak ve özgürlükler, çocuk hakları, oy kullanma, seçim, katılma hakkı, düşünce özgürlüğü gibi ilişkili kavramlar üzerinden ifade edildiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Değerler, Adalet Değeri, Sosyal Bilgiler (5. sınıf) Ders Kitapları

Abstract

One of the fundamental elements that constitute society and enable people—who are inherently distinct in many ways—to coexist despite all their differences, is undoubtedly the concept of value. Values have a frequently observed effect across a wide spectrum, from individual behaviors to societal norms. They provide meaning to individuals' social interactions, contribute significantly to the construction of collective identity, and ensure cultural continuity by being transmitted from generation to generation. Within the spectrum of values, the value of "justice," which manifests as the scale of conscience and the measure of fairness, possesses an organizing power not only in the relations between individuals but also in the relations between individuals and the corporate bodies of society. In this capacity, like many other values, justice is indispensable for a social order that can be healthily transferred to future generations. It is of great importance for children and youth, the adults of the future, to encounter the concept of "justice" at an early age

and to internalize this value. In this context, how and to what depth Social Studies textbooks—which greatly contribute to the goal of raising good and effective citizens—reflect the value of "justice" in their relevant learning domains constitutes a significant research topic. This study comparatively examined the presence of the "Justice" value in the Social Studies 5th Grade Textbooks prepared in line with the 2018 and 2024 Social Studies Curriculum, specifically analyzing the expressions, examples, and emphasis used to present the value. The study adopted a qualitative research approach, utilizing the document analysis technique and content analysis method for data collection. The study's documents are the Social Studies 5th Grade textbooks prepared and published by the Ministry of National Education in accordance with the 2018 and 2024 Social Studies Curricula. The findings of the study indicate that, in the 5th-grade textbooks prepared according to both curricula, the value of justice is predominantly presented in an indirect manner; that is, it is conveyed through related concepts such as rights, equality, democracy, fundamental rights and freedoms, children's rights, voting, elections, the right to participate, and freedom of thought.

Keywords: Values, Value of Justice, Social Studies (5th grade) Textbooks

GİRİŞ

Ortak yaşamın sürdürülebilmesi ve sosyal düzenin sağlanarak, devam ettirilebilmesi için toplumda birtakım değerlere sahip olunması gerekmektedir. Bu değerler, bireylerin toplumsal rollerini yerine getirebilmesini mümkün kılar ve bireyin toplumla olan ilişkisinin sağlıklı bir şekilde kurulmasına zemin hazırlar. İnsanlar, tarih boyunca hem bireysel yaşamlarında hem de toplum hâlinde yaşarken birçok şeye değer vermiştir. Ancak zaman içinde yaşanan değişimler, hangi şeylerin önemli görüldüğünü de etkilemiştir. Buna rağmen, binlerce yıllık insanlık tarihinde değişmeyen tek şey, değerlerin her dönemde varlığını sürdürmesi olmuştur (Yeşiltaş ve Ablak, 2022).

Toplumsal ve bireysel zeminde bu denli önem arz eden değer, birçok farklı şekilde tanımlanmış ve ifade edilmiştir. Türk Dil Kurumu [TDK] değer kavramını "bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi ögelerin bütünü. (TDK, 2025) şeklinde tanımlarken; Çelikkaya (1996) ise bir toplumda, dini bir inanç sistemiyle ya da siyasal ve toplumsal bir ideolojiyle uyumlu olarak toplum tarafından kabul edilen, benimsenen ve sürdürülen her türlü duygu, düşünce, davranış, kurallar olarak tanımlamaktadır. Toplumsal hayatın vazgeçilmez unsurları arasında kabul edilen değerler, toplum için önemli olduğu kadar, değerlere uygun davranan insanlar da toplum gözünde değer kazanmaktadır (Dökmen, 2007). Bu nedenle her toplum değerlerle donanmış bireyleri arzular. Bu arzuyu gerçekleştirmek adına başvurulan araçlardan birini şüphesiz eğitim-öğretim faaliyetleri teşkil etmektedir.

Türk Milli Eğitim Sistemi incelendiğinde, doğrudan veya dolaylı olarak değer eğitimini üstlenen birçok dersin var olduğu görülmektedir. Bu derslerin başında ise Sosyal Bilgiler dersi gelmektedir. Nitekim Sosyal Bilgiler dersi salt bilgi aktarımının yanı sıra bireyleri beceri, değer ve tutumlarla da donatmayı kendisine amaç edinmiştir (Cantürk ve Ablak, 2024). Bu amaç Sosyal Bilgiler dersi öğretim programlarında da açıkça belirtilmektedir. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda [SBDÖP]; "*Değerlerimiz, öğretim programlarının perspektifini oluşturan ilkeler toplamıdır. Kökleri geleneklerimiz ve dünümüz içinde, gövdesi ve dalları bu köklerden beslenerek bugünümüze ve yarınlarımıza uzanmaktadır. Temel insani özelliklerimizi oluşturan değerlerimiz, hayatımızın rutin akışında ve karşılaştığımız sorunlarla başa çıkmada eyleme geçmemizi sağlayan kudretin ve gücün kaynağıdır* (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018, s. 3) şeklindeki ifadelerle gerek değerlerin önemine gerekse Sosyal Bilgiler dersinin bu noktadaki önemine işaret edilmiştir. Türkiye'de Sosyal Bilgiler dersi öğretim programları, geçmişten günümüze değerler eğitimine dair muhtevaları sürekli barındırmıştır. Ancak, değerlerin öğretim programlarında ayrı bir başlık altında ve doğrudan listelenerek belirtilmesi, yapılandırmacı yaklaşımın esas alındığı 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ile resmiyet kazanmıştır (Şeker, 2022). Bu dönüm noktasından önceki programlarda ise, değerler ayrı bir tema olarak ele alınmamış olsa da kullanılan ifadeler ve amaçlar aracılığıyla değerlere yönelik bir vurgu ve atıf yapıldığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla, değerler eğitimi her zaman programların örtük veya açık bir unsuru olmuştur. Öte yandan değer eğitiminin önemi Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli genelinde de benimsenmiş ve model "erdem-değer-eylem" üzerine bir yapıda kurgulanmıştır. Bu duruma yönelik olarak Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ortak metninde "*Sağlıklı bir kişilik yapısı; insanın kişisel anlamda tekâmülü, sosyal açıdan yaşadığı topluma uyumu ve fiziksel çevresiyle etkileşimi ile doğrudan ilişkilidir. Bu noktada kişilik yapısının temel taşlarından biri olan değer, insanın hem kendisi hem de çevresiyle ilişkilerinde duygu, düşünce*

ve davranışlarını biçimlendirir. Değer, kişinin varoluşsal olarak anlam kazanmasına, hayata anlam katmasına, kendi içinde ahenkli olmasına, ahlaklı ve erdemli bir kişilik yapısı kazanmasına ve böylece tekâmülüne hizmet eder. Diğer yandan içinde yaşadığı topumla bütünleşmesine ve nitelikli toplumsal ilişkiler geliştirmesine kılavuzluk eder. İnsanın sosyal ve fiziksel çevresiyle ilişkilerinde olumlu kişilik özelliklerinin ortaya çıkmasını sağlayan değer; insan, toplum ve çevre açısından gerekli bir yapıdır" (MEB, 2024a) ifadelerine yer verilmiştir.

Bireylerin ve toplumların ortak hafızasında yer eden değerler, insanlar arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlık ve çatışmaları azaltma ve çözme gücüne sahiptir. Toplumsal düzenin sağlanması ve toplumun sürekliliği üzerinde doğrudan etkili olan bu değerler, bireyin istenen yönde davranmasını sağlayan bir tür toplumsal kontrol mekanizması işlevi görür (Göz, 2014). Gerek Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli gerekse 2024 SBDÖP incelendiğinde öğrencilere kazandırılmaya çalışılan değerlerden birini de adalet değerinin oluşturduğu görülmektedir. Adalet, tüm değerlerin temelinde yer alan ve bireylerin toplumsal ilişkilerini şekillendiren başat bir unsurdur. Yaşamın farklı alanlarında karşılaşılan durumlarda adalet duygusu, bireyleri doğru ve hakkaniyetli davranmaya sevk eder. Tarihsel süreç incelendiğinde, adalet ilkesine dayalı yönetim anlayışına sahip devletlerin uzun ömürlü olduğu; buna karşın adaletsizliğin yaygınlaştığı devletlerin kısa sürede güç kaybederek çöktüğü görülmektedir. Bu bağlamda hem bireysel hem de toplumsal düzeyde kritik bir değeri temsil eden adaletin, ülkemizin geleceğini oluşturan öğrencilere kazandırılması büyük önem taşımaktadır (Özdemir, 2024).

Günümüzde evrensel şekilde kabul gören adalet değerinin, öğretim programları çerçevesinde Sosyal Bilgiler dersleri aracılığıyla bireyler tarafından edinilmiş olması, sosyal bir varlık olarak insanın toplumsal yaşantısı sırasında, adil olması, haklarını bilmesi ve araması, bunun yanı sıra yine sosyal bir varlık olarak, sosyal ilişkilerde bulunduğu diğer insanların da haklarına karşı saygılı ve duyarlı olması noktasında önem arz etmektedir. Buradan yola çıkarak, Sosyal Bilgiler ders kitaplarında adalet değerinin öğrencilere ne şekilde anlatıldığı, hangi yöntem ve içeriklerle desteklendiği, öğrencinin değer gelişimi açısından oldukça önemlidir. Alanyazın incelendiğinde Sosyal Bilgiler dersi bağlamında adalet değerini konu edinen çeşitli araştırmalara (Çengelci Köse ve diğ., 2019; Elbay, 2022; İnel ve diğ., 2018; Memişoğlu & Taşkın, 2019; Yeşil ve diğ., 2023; Yumuş ve diğ, 2025) rastlanılmaktadır. Ancak 2018 ve 2024 SBDÖP'na göre hazırlanan ders kitaplarını adalet değeri bağlamında karşılaştırmalı olarak inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu durum çalışmayı anlamlı kılmaktadır. Bu çalışmada, 2018 ve 2024 SBDÖP'ları çerçevesinde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış 5. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında "adalet" değerinin nasıl ve ne şekilde ele alındığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu minvalde adalet değerinin ders kitaplarının içeriğinde hangi etkinliklerle ilişkilendirildiği, hangi metinlerde yer aldığı, ne tür kavramlarla desteklendiği doküman analizi yöntemiyle ortaya konulmuştur. Çalışmanın, Sosyal Bilgiler eğitimi bağlamında değerlerin nasıl yapılandırıldığını göstermesi açısından hem akademik açıdan hem de uygulayıcılar için katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda araştırmada aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır

- 2018 SBDÖP doğrultusunda hazırlanan 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında "adalet" değeri hangi metin ve etkinliklerde ve ne şekilde yer almaktadır?
- 2024 SBDÖP doğrultusunda hazırlanan 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında "adalet" değeri hangi metin ve etkinliklerde ve ne şekilde yer almaktadır?
- Adalet değeri referans öğretim programları doğrultusunda hazırlanan 5.sınıf ders kitaplarında hangi kavramlar ve örnek olaylarla desteklenmiştir?
- Adalet değeri referans öğretim programları doğrultusunda hazırlanan 5.sınıf ders kitaplarında, değerlendirme etkinlikleri ve kazanımlar bağlamında nasıl yapılandırılmıştır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

2018 SBDÖP çerçevesinde hazırlanmış 5.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı ile 2024 SBDÖP çerçevesinde hazırlanmış 5.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında "adalet" değerinin ele alınma durumunun incelenmesinin amaçlandığı bu çalışma, nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplam yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle nitel araştırma, kuram oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları, bağlı bulundukları ortam içinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 37). Nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilen bu çalışmada, yukarıda sıralanan alt problemlerin çözümüne yönelik, çalışmanın veri kaynağı olarak belirlenen 2018 ve 2024 yılları programları doğrultusunda hazırlanan 5.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları üzerinde doküman incelemesi yapılmıştır. Doküman inceleme; araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Nitel araştırmalarda doğrudan gözlem ve görüşmenin olanaklı olmadığı durumlarda veya araştırmanın geçerliliğini artırmak amacıyla, görüşme ve gözlem yöntemlerinin yanı sıra, çalışılan araştırma problemiyle ilişkili yazılı ve görsel materyal ve malzemeler de araştırmaya dahil edilebilir. Bu demektir ki; doküman incelemesi veya analizi tek başına bir araştırma yöntemi olabildiği gibi, diğer nitel yöntemlerin kullanıldığı durumlarda ek bilgi kaynağı olarak da işe yarayabilir (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 189).

Veri Kaynağı

Bu araştırmada veriler; Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun 24.06.2019 gün ve 15 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilen ve Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokullarında okutulan, Prof. Dr. Süleyman Elmacı, Doç. Dr. Adnan Altun ve Dr. Öğretim Üyesi Adem Beldağ editörlüğünde, Millî Eğitim Bakanlığınca hazırlanan 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı ile Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 17.07.2024 tarih ve 110460159 sayılı yazısı ile eğitim aracı olarak kabul edilen ve Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokullarında okutulan, Doç. Dr. Fatma Torun, Doç. Dr. İbrahim Turan ve Dr. Öğretim Üyesi Hamide Kılıç editörlüğünde Milli Eğitim Bakanlığı'nca hazırlanan 5. Sınıf Sosyal Bilgiler (1. ve 2. Kitap) Ders Kitaplarından elde edilmiştir.

Veri Analizi

Çalışmada elde edilen veriler içerik analizi tekniği doğrultusunda incelenmiştir. İçerik analizi, nesnel, ölçülebilir ve doğrulanabilir bilgilere ulaşmak amacıyla doküman, metin ve evrak gibi materyalleri belirli kurallar dâhilinde (örnekleme, kodlama, kategori vb.) analiz etmeyi amaçlayan bir nitel araştırma tekniğidir (Metin ve Uysal, 2022). Dokümanlar sadece ek veri kaynağı olarak değil, tek başına bir araştırmanın tüm veri setini de oluşturabilir. Bu durumda dokümanların, araştırmanın amacına göre kapsamlı bir içerik analizine tabi tutulması gerekir. Buna örnek olarak, herhangi bir alanda yazılmış ders kitaplarını ayrıntılı bir araştırma konusu yapmak isteyen bir araştırmacıyı düşünebiliriz. Burada araştırmacı dokümanları, yani ders kitaplarını tek başına veri kaynağı olarak kullanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2021).

BULGULAR

Bu başlık altında sunulan analizlerde, ilgili öğrenme alanındaki her bir metin ve etkinlik, adalet değerinin temel bileşenleri (hak, eşitlik, sorumluluk vb.) ile ilişkisi bağlamında "doğrudan" ve "dolaylı" bir vurgu yapıp yapmadığı açısından değerlendirilmiştir. Doğrudan vurgular, metinde "adalet" değerinin açıkça geçtiği durumları; dolaylı vurgular ise adalet değeriyle ilişkili kavramların (hak, eşitlik, hukuk vb.) kullanıldığı durumları ifade etmektedir.

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı çerçevesinde hazırlanan 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı; 1-Toplum İçinde Ben, 2-Ülkem Kültürüm ve Tarihim, 3-Yaşadığımız Yer, 4-Teknoloji ve Yaşam, 5-Üretimden Tüketime, 6-Toplum İçin Çalışanlar ve 7-Küresel Etkileşim isimli yedi öğrenme alanından meydana gelmektedir. "Adalet" değerinin yukarıda belirtilen öğrenme alanlarında yer alma durumu ve ele alınış şekli bölümler halinde aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 1. 5. Sınıf Ders Kitabında Adalet Değerine Yer Verilme Durumu

Adalet Değeri				
Sınıf Düzeyi	**Öğrenme Alanı**	**Yer Alma Durumu**		
		Doğrudan f	**Dolaylı f**	**Toplam f**
5.Sınıf	1-Toplum İçinde Ben	0	13	13
	2-Ülkem Kültürüm ve Tarihim	0	1	1
	3-Yaşadığımız Yer	0	0	0
	4-Teknoloji ve Yaşam	0	0	0
	5-Üretimden Tüketime	0	4	4
	6-Toplum İçin Çalışanlar	2	7	9
	7-Küresel Etkileşim	0	0	0
Toplam		**2**	**25**	**27**

Tablo 1'de 2018 SBDÖP'na göre hazırlanan 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan öğrenme alanlarında "adalet" değerine yer verilme durumu görülmektedir. Buna göre "adalet" değerinin öğrenme alanları içerisinde en fazla "Toplum İçinde Ben" öğrenme alanında (f13)

vurgulandığı tespit edilmiştir. Buna karşılık, kitabın hiçbir bölümünde, "adalet" değerinin öğrenciler tarafından kavramsal olarak anlaşılmasını sağlamaya yönelik bir açıklama bulunmadığı görülmüştür. Kitabın ilgili bölümlerinde adalet değerine ilişkin bulgu örneklerine aşağıda yer verilmiştir.

"Toplum İçinde Ben" Öğrenme Alanında Adalet Değeriyle İlgili Örnekler

Öğrenme Alanının "Haklarımı ve Sorumluluklarımı Biliyorum" konusunda, "*Bir grupta rol alarak bazı haklar elde ederiz. Buna ailemizden örnek verebiliriz. Ailemizde çocuk olarak haklarımızdan biri eğitim alabilmemiz için ihtiyaçlarımızın karşılanmasıdır.*" (MEB,2021, s.20) ifadelerine yer verilmiştir. Bu bölümde doğrudan "adalet" değeri ifade edilmemekle birlikte, hak ve eğitim hakkı kavramlarına değinilmiş olduğundan, adalet değerine dolaylı olarak işaret edildiği değerlendirilmiştir.

Öğrenme Alanının "Sıra Sizde" bölümünde, "*Ailemiz, sevgiyle büyüdüğümüz yuvamızdır; bizi hayata hazırlar. Sağlıklı bir şekilde büyümemiz mutlu, demokratik ve iş bölümünün olduğu bir ailede gerçekleşir. Ailede hepimizin görev ve sorumlulukları vardır. Örneğin, dengeli ve sağlıklı beslenmemizi sağlamak anne ve babamızın görevidir.*" (MEB, 2021, s. 21) ifadelerine yer verilmiştir. Bu bölümde doğrudan "adalet" değeri ifade edilmemekle birlikte, demokrasi kavramına değinilmiş olduğundan, adalet değerine dolaylı olarak işaret edildiği değerlendirilmiştir. Benzer şekilde aynı bölümde "*Merhaba ben Sena. Çevremde insanlar bana farklı ifadelerle seslenir. Babam "kızım", dedem "torunum", kardeşim "abla", sınıf arkadaşlarım "başkan" diye çağırıyor beni. Evde vaktinde yatıyorum ama odamı düzenli tutamıyorum. Arkadaşlarımla oyun oynuyorum ve çok eğleniyorum. Oyunlar sırasında arkadaşlarıma saygılı davranıyorum. Okulda öğrenciyim. Temiz ve düzenli bir sınıfta eğitim almaya hakkım var. Başarılı olabilmek için ödevlerimi zamanında yapıyorum. Öğretmenimi dikkatli dinliyor ve derslerde söz almadan konuşmuyorum. Okul kurallarına uyuyorum. Ama bazen okula geç kalıyorum.*" (MEB, 2021, s. 21) ifadelerine yer verilmiştir. Bu bölümde doğrudan "adalet" değeri ifade edilmemekle birlikte, eğitim hakkı kavramına değinilmiş olduğundan, adalet değerine dolaylı olarak işaret edildiği değerlendirilmiştir.

Öğrenme Alanının "Çocuk Hakları Her Yerde" konusunda, "*Yaşama hakkı yetişkinlerin olduğu gibi çocukların da en önemli haklarındandır. Çocuklar düşüncelerini özgürce açıklama hakkına sahiptirler.*" (MEB, 2021, s. 23) ifadelerine yer verilmiştir. Bu bölümde doğrudan "adalet" değeri ifade edilmemekle birlikte, yaşama hakkı ve çocuk hakları kavramlarına değinilmiş olduğundan, adalet değerine dolaylı olarak işaret edildiği değerlendirilmiştir. Benzer şekilde aynı bölümde "*Dünyadaki bütün çocuklar din, dil, ırk, renk, cinsiyet ayrımı yapılmaksızın eşit haklara sahiptir. 20 Kasım 1989'da Birleşmiş milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme kabul edilerek çocuk hakları güvence altına alınmıştır. Her yıl 20 Kasım günü dünyada "Çocuk Hakları Günü" olarak kutlanmaktadır. Devletler bu sözleşmede belirtilen hakları çocuklara tanımakla yükümlüdür. Bu sözleşme 1989 yılında ülkemiz tarafından da imzalanmış, 1990 yılında uygulanmaya başlamıştır.*" (MEB, 2021, s. 24) ifadelerine yer verilmiştir. Bu bölümde doğrudan "adalet" değeri ifade edilmemekle birlikte, eşit hak, çocuk hakları kavramlarına değinilmiş olduğundan, adalet değerine dolaylı olarak işaret edildiği değerlendirilmiştir.

"Ülkem Kültürüm ve Tarihim" Öğrenme Alanında Adalet Değeriyle İlgili Örnekler

Ders kitabının "Tarihe Yolculuk" konusunda, "*Babil krallarından Hammurabi kendi adını taşıyan kanunları ile ünlüdür. Bu kanunlar oldukça ayrıntılıdır. İşte size kanun maddelerinden biri: 'Bir kimse mısırlarını sulamak için kanal açarsa, ancak dikkatsizliği nedeniyle sular komşusunun tarlasını bozarsa o zaman komşusunun mısır kaybını öder. Yukarıdaki kanun maddesi bize Babillerin hangi özellikleri ile ilgili bilgi vermektedir? Söyleyiniz'" "...Asurlar bu yapıların yanında kanun, destan, şiir türlerinde eserlerin olduğu bir kütüphane de inşa etmişlerdir.*" (MEB, 2021, s. 39) Bu bölümde doğrudan "adalet" değeri ifade edilmemekle birlikte, kanun kavramına değinilmiş olduğundan, adalet değerine dolaylı olarak işaret edildiği değerlendirilmiştir.

"Üretimden Tüketime" Öğrenme Alanında Adalet Değeriyle İlgili Örnekler

Öğrenme Alanının "Neler Öğrendik" bölümünde, "*Haklarımı Kullanıyorum: Bilinçli bir tüketici olarak haklarım olduğunu biliyorum.*" (MEB, 2021,s.145) ifadesine yer verilmiştir. Bu bölümde doğrudan "adalet" değeri ifade edilmemekle birlikte, hak kavramına değinilmiş olduğundan, adalet değerine dolaylı olarak işaret edildiği değerlendirilmiştir.

"Toplum İçin Çalışanlar" Öğrenme Alanında Adalet Değeriyle İlgili Örnekler

Öğrenme Alanının "Katılım Hakkı ve Düşünce Özgürlüğü" konusu "Halka Hizmet Edenler" bölümünde, *"Çevrenizde yaşayan insanların ne tür ihtiyaçları olduğunu düşünüyorsunuz? Sosyal Bilgiler dersinde önceki konularda ihtiyaçlarınızın neler olduğunu öğrenmiştiniz. Hayatımızı sağlıklı şekilde sürdürebilmek için temel ihtiyaçlarımızın karşılanması gerekmektedir. Temizlik, sağlık, eğitim ihtiyaçlarımızdan bazılarıdır. Eğitim almak için okula, hastalandığımızda hastaneye gidiyoruz. Emniyetimizi polis ve jandarma sağlıyor. Devletimiz bu gibi toplumsal ihtiyaçlarımızı karşılamakla sorumludur. Devletimiz aynı zamanda vatandaşların haklarını koruma ve geliştirme, onlara çeşitli hizmetler sunma ve onların güvenliklerini sağlama sorumluluğunu üstlenmiştir. Bu ihtiyaçları karşılamak için de birçok kamu kurum ve kuruluşları oluşturulmuştur. Bu kurum ve kuruluşlar bakanlıklara bağlı olarak topluma hizmet sunarlar. Kamu kurum ve kuruluşlardan bazılarını ve topluma hizmetlerini gösteren aşağıdaki şemayı inceleyiniz. Eğitim: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Ulaşım – İletişim: T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Sağlık: T.C. Sağlık Bakanlığı, Güvenlik: T.C. İç İşleri Bakanlığı, Adalet: T.C. Adalet Bakanlığı. Çevre: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı*" (MEB, 2021, s.150-151) ifadelerine yer verilmiştir. Bu bölümde doğrudan "adalet" değeri ifade edilmiştir. Ülkemizde adalet hizmetlerinin T.C. Adalet Bakanlığı tarafından yerine getirildiği belirtilmiş olup adalet değerine doğrudan işaret edildiği değerlendirilmiştir.

Öğrenme Alanının "Katılım Hakkı ve Düşünce Özgürlüğü" bölümünde, "*Hak ve özgürlüklerimizden hangilerini biliyorsunuz? Bu hak ve özgürlüklere sahip olmak sizce neden önemlidir? Açıklayınız. Çocuk olarak doğuştan sahip olduğunuz hak ve özgürlükler olduğunu daha önce öğrenmiştiniz. Hatırlayacağınız üzere çocuk haklarına dair sözleşmede yer alan sağlık hizmetlerinden yararlanma, okula gitme, oyun oynama bu haklardan bazılarıdır. Şimdi bu hak ve özgürlüklerden katılım ve düşünce özgürlüğü üzerinde daha ayrıntı duralım. Bakın bir arkadaşımız katılım ve düşünce özgürlüğü ile ilgili çocuk haklarına dair sözleşmeden yararlanarak bizlere neler*

söylüyor? Bizler görüşlerimizi serbestçe ifade etme hakkına sahibiz. Bizi ilgilendiren konularda görüşlerimizin dikkate alınması gerekir. (Madde 12,13). Hepimiz aile, okul gibi çeşitli

grupların içinde bulunuyoruz. Hangi grubun içinde bulunursak bulunalım etkin ve katılımcı bir vatandaş olmalı, bizleri ilgilendiren konularda alınan kararlara katkı sağlamaya çalışmalıyız. Ailemizde, sınıfımızda ya da okulumuzda alınan kararlar konusunda fikirlerimizi belirterek kararlara katkı sağlarsak hem düşünce özgürlüğümüzü kullanmış hem de alınan kararların sahibi olmuş oluruz. Bakın bu hak ve özgürlüğü bir arkadaşınız nasıl kullanıyor:" (MEB, 2021, s. 159) ifadelerine yer verilmiştir. Bu bölümde doğrudan "adalet" değeri ifade edilmemekle birlikte, katılım hakkı, düşünce özgürlüğü, hak, özgürlük, çocuk hakları, sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı, okula gitme, oyun oynama hakkı, katılım hakkı, kavramlarına değinilmiş olduğundan, adalet değerine dolaylı olarak işaret edildiği değerlendirilmiştir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı çerçevesinde hazırlanan 5. sınıf 1. Kitap 1-Birlikte Yaşamak, 2-Evimiz Dünya ve 3-Ortak Mirasımız; 2. Kitap ise 4-Yaşayan Demokrasimiz, 5-Hayatımızdaki Ekonomi, 6- Teknoloji ve Sosyal Bilimler şeklinde üçer öğrenme alanından meydana gelmektedir. Aşağıda "adalet" değerinin ilgili öğrenme alanlarında yer alma durumu ve ele alınış şekli bölümler halinde belirtilmiştir.

Tablo 2. 5. Sınıf 1. Ders Kitabında Adalet Değerine Yer Verilme Durumu

Adalet Değeri				
Sınıf Düzeyi	**Öğrenme Alanı**	**Yer Alma Durumu**		
		Doğrudan	**Dolaylı**	**Toplam**
5.Sınıf 1. Kitap	1.Birlikte Yaşamak	1	11	12
	2.Evimiz Dünya	1	0	1
	3.Ortak Mirasımız	1	2	3
Toplam		**3**	**13**	**16**

Tablo 2'de 5. Sınıf Sosyal Bilgiler 1.Kitap'da yer alan öğrenme alanlarında "adalet" değerine yer verilme durumu görülmektedir. Buna göre "adalet" değerinin öğrenme alanları içerisinde en fazla "Birlikte Yaşamak" (f:12) öğrenme alanında yer bulduğu tespit edilmiştir. Buna karşılık, kitabın hiçbir bölümünde, "adalet" değerinin öğrenciler tarafından kavramsal olarak anlaşılmasını sağlamaya yönelik bir açıklama bulunmamaktadır. Kitabın ilgili bölümlerinde adalet değerine ilişkin bulgu örneklerine aşağıda yer verilmiştir

"Birlikte Yaşamak" Öğrenme Alanında Adalet Değeriyle İlgili Örnekler

Öğrenme Alanının "Öğrenelim" bölümünde, "*...Listede yer alan gruplardaki rolleriniz ile bu rollerin getirdiği hak ve sorumluluklarınızı ekip içinde tartışınız.*" (MEB, 2024b, s.13) ifadesi yer almaktadır. Bu bölümde doğrudan "adalet" değeri ifade edilmemekle birlikte, hak ve sorumluluk kavramlarına değinilmiş olduğundan, adalet değerine dolaylı olarak işaret edildiği değerlendirilmiştir. Benzer şekilde Öğrenme Alanının "Öğrenme Alanı - Değerler" (MEB, 2024b, s. 44) bölümünde yer verilen tabloda adalet değeri isim olarak geçmekle birlikte içerikte adalet değerine yönelik bir veriye rastlanılmamıştır.

"Evimiz Dünya" Öğrenme Alanında Adalet Değeriyle İlgili Örnekler

Öğrenme Alanının "Öğrenelim" bölümünde, "*Aşağıdaki tabloda değerler numaralandırılarak verilmiştir. Verilen soruları tablodaki değer numaralarını kullanarak ilgili alana cevaplayınız. (Bir numarayı birden fazla cevap alanında kullanabilirsiniz.)* (MEB, 2024b, s. 92) şeklinde verilen tabloda doğrudan "adalet" değeri ifade edilmiş olup, verilen kısa metinler üzerinde öğrenciler tarafından yapılacak inceleme neticesinde, ilgili metnin hangi değere vurgu yaptığının öğrenci tarafından tespit edilmesi istenilmiş, metinlerde adalet değerine karşılık gelen bir bölüm olmamakla birlikte, tablo ile verilen değerler arasında bulunması nedeniyle adalet değerine doğrudan işaret edildiği değerlendirilmiştir.

"Ortak Mirasımız" Öğrenme Alanında Adalet Değeriyle İlgili Örnekler

Öğrenme Alanının "Öğrenelim" bölümünde, "*Kaynak 2: Depo kaydında kullanılan çivi yazılı tabletler, alışverişlerinde makbuz işlevi de görmüştür. Çivi yazılı bu tabletler, ilerleyen zamanlarda birçok dini ve edebi metni üzerinde taşıyan kitaplar haline gelmiştir. Örneğin Gılgamış Destanı, kil tabletlere yazılmış edebi eserlerden biridir. Kil tabletler, ayrıca krallığa ait ferman, antlaşma ve kanunlar için de kullanılmıştır. Sümer Kralı Urukagina'nın MÖ 2375'te hazırlattığı kanunlar, tarihte bilinen ilk yazılı kanunlar olmuş ve tabletleri günümüze kadar ulaşmıştır…"*(MEB, 2024b, s. 129) ifadelerine yer verilmiştir. Bu bölümde doğrudan "adalet" değeri ifade edilmemekle birlikte, kanun kavramına değinilmiş olduğundan, adalet değerine dolaylı olarak işaret edildiği değerlendirilmiştir.

Tablo 3. 5. Sınıf 2. Ders Kitabında Adalet Değerine Yer Verilme Durumu

Adalet Değeri				
Sınıf Düzeyi	**Öğrenme Alanı**	**Yer Alma Durumu**		
		Doğrudan	**Dolaylı**	**Toplam**
5.Sınıf 2. Kitap	4.Yaşayan Demokrasimiz	4	27	31
	5.Hayatımızdaki Ekonomi	1	0	1
	6.Teknoloji ve Sosyal Bilimler	1	0	1
Toplam		**6**	**27**	**33**

Tablo 3'de Sosyal Bilgiler 5. Sınıf 2. Kitap'ta yer alan öğrenme alanlarında "adalet" değerine yer verilme durumu görülmektedir. Buna göre "adalet" değerinin öğrenme alanları içerisinde en fazla "Yaşayan Demokrasimiz" (f:31) öğrenme alanında vurgulandığı tespit edilmiştir. Buna karşılık, kitabın hiçbir bölümünde, "adalet" değerinin öğrenciler tarafından kavramsal olarak anlaşılmasını sağlamaya yönelik bir açıklama bulunmamaktadır. Kitabın ilgili bölümlerinde adalet değerine ilişkin bulgu örneklerine aşağıda yer verilmiştir.

"Yaşayan Demokrasimiz" Öğrenme Alanında Adalet Değeriyle İlgili Örnekler

Öğrenme Alanının Düşünelim Bölümünde, *Demokrasi ve Cumhuriyetin Nitelikleri, "Cumhuriyet, demokrasi, vatandaşlık ile temel hak ve özgürlükler, kavramları hakkında bildiğiniz sözcükleri kullanarak kelime bulutlarını oluşturunuz. Cumhuriyet, Temel Hak ve Özgürlükler, Vatandaşlık, Demokrasi*" (MEB, 2024b, s. 12) ifadelerine yer verilmiştir. Bu bölümde doğrudan "adalet" değeri ifade edilmemekle birlikte, Cumhuriyet, Temel Hak ve Özgürlükler,

Vatandaşlık ve Demokrasi kavramlarına yer verilmiş olduğundan, adalet değerine dolaylı olarak işaret edildiği değerlendirilmiştir.

Öğrenme Alanının "Değerlendirelim" Bölümünde, "*Öğrenci tarafından cevaplanacak bulmaca ile ilgili olarak; Bulmacanın 7. Sorusu: 7.Ülkemizde Adaleti sağlamakla görevli kuruluştur. (Cevap: Bağımsız Mahkemeler)*" (MEB, 2024b, s. 23) şeklindeki ifadelerle doğrudan "adalet" değeri ifade edilmiş olup, ülkemizde adaleti sağlamakla görevli kuruluşun, öğrenci tarafından (bağımsız mahkemeler) tespit edilmesi istenilmiş, adalet değerine doğrudan işaret edildiği değerlendirilmiştir.

Öğrenme Alanının "Değerler" bölümünde, (MEB, 2024b, s. 60) verilen tabloda adalet değeri de yer almakta olup verilen kısa metinler üzerinde öğrenciler tarafından yapılacak inceleme neticesinde, ilgili metnin hangi değere vurgu yaptığının öğrenci tarafından tespit edilmesi istenilmiştir. Metinlerden '*Temel hak ve özgürlükler, demokratik ülkelerde yasalarla koruma altına alınmıştır. Bu hak ve özgürlükler dini, cinsiyeti, yaşı, mesleği ne olursa olsun herkese eşit olarak tanınmıştır. Bu durum, karar alma sürecinde vatandaşların bağımsızca hareket etmesine katkıda bulunmuştur.*' ifadesi "adalet" değerine karşılık gelmekte olup adalet değerine doğrudan işaret edildiği değerlendirilmiştir.

"Hayatımızdaki Ekonomi" Öğrenme Alanında Adalet Değeriyle İlgili Örnekler

Öğrenme Alanının "Değerler" bölümünde, (MEB, 2024b, s. 112) verilen tabloda adalet değeri de yer almakta olup tabloda doğrudan "adalet" değeri ifade edilmiş olup, verilen kısa metinler üzerinde öğrenciler tarafından yapılacak inceleme neticesinde, ilgili metnin hangi değere vurgu yaptığının öğrenci tarafından tespit edilmesi istenilmiştir. Metinlerde adalet değerine karşılık gelen bir bölüm olmamakla birlikte, tablo ile verilen değerler arasında bulunması nedeniyle adalet değerine doğrudan işaret edildiği değerlendirilmiştir.

"Teknoloji ve Sosyal Bilimler" Öğrenme Alanında Adalet Değeriyle İlgili Örnekler

Öğrenme Alanının "Değerler" bölümünde, (MEB, 2024b, s. 142) verilen tabloda doğrudan "adalet" değeri ifade edilmiş olup, verilen kısa metinler üzerinde öğrenciler tarafından yapılacak inceleme neticesinde, ilgili metnin hangi değere vurgu yaptığının öğrenci tarafından tespit edilmesi istenilmiştir. Metinlerde adalet değerine karşılık gelen bir bölüm olmamakla birlikte, tablo ile verilen değerler arasında bulunması nedeniyle adalet değerine doğrudan işaret edildiği değerlendirilmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Adalet değeri, bireylerin toplumsal yaşam içindeki hak ve sorumluluklarını dengeli bir biçimde düzenleyen temel bir ilke olması nedeniyle demokratik toplumların sürdürülebilirliği açısından merkezi bir konuma sahiptir. Toplumsal düzenin korunması, bireyler arası güvenin tesis edilmesi ve kamusal kararların meşruiyet kazanması, büyük ölçüde adalet anlayışının tutarlı ve kapsayıcı bir şekilde uygulanmasına bağlıdır. Adaletin sağlanmadığı durumlarda toplumsal çatışmaların artması, kurumlara duyulan güvenin zayıflaması ve sosyal bütünlüğün zarar görmesi kaçınılmaz hale gelir. Bu nedenle adalet, yalnızca hukuki bir kavram değil, aynı zamanda toplumsal barışı güçlendiren, bireylerin eşitlik ve hakkaniyet temelinde yaşamasını mümkün kılan vazgeçilmez bir değer olarak ele alınmalıdır.

Bu çalışmada 2018 ve 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları çerçevesinde Millî Eğitim Bakanlığı'nca hazırlanmış 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında "adalet" değerinin ele alınışı incelenmiştir. Adalet değerinin ders kitaplarının içeriğinde hangi etkinliklerle ilişkilendirildiği, hangi metinlerde yer aldığı, ne tür kavramlarla desteklendiği doküman analizi yöntemiyle ortaya konulmuştur.

Araştırma sonuçları; her iki öğretim programına göre hazırlanan 5.Sınıf Ders Kitaplarında adalet değerinin çoğunlukla dolaylı şekilde; yani hak, eşitlik, demokrasi, temel hak ve özgürlükler, çocuk hakları, oy kullanma, seçim, katılma hakkı, düşünce özgürlüğü gibi ilişkili kavramlar üzerinden ifade edildiğini göstermektedir. Bununla birlikte araştırma verisine kaynak teşkil eden her iki döneme ait kitaplarda adalet değerinin doğrudan ifade edildiği bölümlerde de adalet değerinin öğrenciler tarafından kavramsal olarak anlaşılmasını sağlamaya yönelik tanımlayıcı bir açıklama bulunmadığı gözlemlenmiştir. Bu durum, adalet kavramının tanımlanması, örneklerle açıklanması ve öğrencilerde bilişsel farkındalık oluşturacak nitelikte kavramsal derinliğin verilmesi konusunda her iki kitapta da yetersizlikler olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.

Araştırma sonucunda gerek 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına göre gerekse 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına göre hazırlanan 5. Sınıf ders kitaplarında yer alan metinlerde çocuk hakları, yaşam hakkı, eşitlik, sorumluluk gibi kavramlara sıkça yer verildiği; buna karşılık "adalet" değerinin kelime olarak da nadiren ve yüzeysel şekilde ifade edildiği gözlemlenmiştir. Bununla birlikte çalışmaya konu olan her iki öğretim programına göre hazırlanan ders kitaplarında adalet değerinin tanımı, önemi, toplumsal karşılığı, etik temelleri ya da öğrencilerin adalet değerini kavramalarını sağlayacak bilgiler hakkında sistematik ve kapsamlı açıklamaların yer almadığı gözlemlenmiştir. Ders Kitaplarında, adalet değerinin çocukların gündelik yaşamlarıyla ilişkilendirilmesi olumlu bir pedagojik yaklaşımdır. Ancak, adalet değerinin daha somut bilgi ile desteklenmemesi, öğrencilerin adalet değerini içselleştirmesi noktasındaki etkinliğini azalttığı değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarından hareketle aşağıdaki önerilerde bulunulmaktadır.

- Ders kitaplarında, öğrenme alanlarının ilgili bölümlerinde adalet değerinin doğrudan tanımı ve kapsamı açık şekilde verilmelidir. Bu, değerin öğrenci düzeyine uygun olarak somutlaştırılmasını ve içselleştirilmesini kolaylaştıracaktır.
- Adalet değerinin yalnızca bireysel davranış ve uygulamalar çerçevesinde değil, aynı zamanda toplumsal yapılar, hukuki süreçler ve kurumsal dinamikler bağlamında da işlenmesi, öğrencilerin hak ve adalet ilişkisini sistematik şekilde kavramalarını sağlayacaktır.
- Çocuk hakları, demokrasi, tüketici hakları, çevre hakkı, seçim, temel hak ve özgürlükler, düşünce özgürlüğü, katılım hakkı gibi adalet değerini işaret eden kavramlar, ders kitaplarında sunulan somut adalet tanım ve açıklamalarıyla birlikte ve sistematik bir bağlam içinde kullanılmalıdır. Bu entegrasyon, değerin öğrenciler tarafından tam anlamıyla içselleştirilmesini mümkün kılacaktır.

- Ders Kitaplarında öğrenci seviyesine uygun, yeterli miktarda ve örneklendirilmiş (Örneğin: "Ahmet aşağıdaki davranışlardan hangisini sergilemesi durumunda adaletli davranmış olur?")

etkinliklere yer verilmelidir. Bu, öğrencilerin adalet değerini içselleştirmelerini kolaylaştıracak ve onu yaşamla ilişkilendirme düzeylerini önemli ölçüde artıracaktır.

KAYNAKÇA

Cantürk, A. & Ablak, S. (2024). 2024 Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında öğretim yöntem ve tekniklerine yer verilme durumunun belirlenmesi. S. Eryılmaz ve M. Koçak (Edt.), *Türk Asrı Eşiğinde Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Üzerine Değerlendirmeler* (3. Cilt) içinde (ss. 96-107). Ankara: Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları

Çelikkaya, H. *Fonksiyonel Eğitim Sosyolojisi*, Alfa Yayınları, İstanbul 1996, s.168.

Çengelci Köse, T., Gürdoğan Bayır, Ö., Köse, M., ve Yıldırım Polat, A. (2019). Öğretmen adaylarının bakış açısıyla adalet değeri. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi, 9*(1), 67–93. https://doi.org/10.23863/kalem.2019.120

Dökmen, Ü. (2007). *Küçük Şeyler*. Sistem Yayıncılık.

Elbay, S. (2022). An investigation of secondary school students' perspectives on the value of justice in social studies education trough the principle of versus. *Değerler Eğitimi Dergisi,20* (44), 417-444. https://doi.org/10.34234/ded.1164090

Göz, K. (2014). Toplumsal Değerler Bağlamında Yaşama Hürriyeti. Pamukkale Üniversitesi *İlahiyat Fakültesi Dergisi 1*(1), 85-101. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/160579

İnel, Y., Urhan, E., ve Ünal, A. İ. (2018). Ortaokul öğrencilerinin adalet kavramına ilişkin metaforik algıları. A*nadolu Journal of Educational Sciences International, 8*(2), 379-402. https://doi.org/10.18039/ajesi.454584

Memişoğlu, S. P., ve Taşkın, S. (2019). Öğretmenlerin adalet kavramına ilişkin metaforik algıları. *International Journal of Social Sciences and Education Research, 5*(2), 178-201. https://doi.org/10.24289/ijsser.540882

Metin, O. & Ünal, Ş. (2022). İçerik analizi tekniği: İletişim bilimlerinde ve sosyolojide doktora tezlerinde kullanımı. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22 (Özel Sayı 2), 273-294.

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (5, 6 ve 7. Sınıflar).* Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB]. (2021). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı.* Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları.

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2024a). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli. Ortak Metin.* https://tymm.meb.gov.tr/ortak-metin adresinden erişilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2024b). O*rtaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Ders Kitabı Sosyal Bilgiler 5* https://tymm.meb.gov.tr/ders-kitaplari

Özdemir, N. (2024). *Tarih 10. Sınıf İçeriğine Yönelik Uygulamalı Değer Eğitimi: Adalet Değeri.* [Yayımlanmamış doktora tezi], Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Şeker, G. (2022). 1968'den günümüze Sosyal Bilgiler öğretim programlarında değerler. E. Yeşiltaş ve S. Ablak (Edt.), *Sosyal Bilgilerde Değerler Eğitimi* içinde (ss. 109-128). Ankara: Nobel.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü [TDK]. (2025). *Türkçe Sözlük*. https://sozluk.gov.tr adresinden alınmıştır.

Yeşil, S., Yayla, A., ve Zırhlıoğlu, G. (2023). Öğretmen ve öğretmen adaylarının Sosyal Bilgiler dersinde adalet algısı. *Educational Academic Research,* 51, 47-62. https://doi.org/10.5152/AUJKKEF.2023.1036132

Yeşiltaş, E. & Ablak, S. (2022). Sosyal Bilgiler eğitiminde değerlere yönelik araştırma eğilimleri. E. Yeşiltaş ve S. Ablak (Edt.), *Sosyal Bilgilerde Değerler Eğitimi* içinde (ss. 231-249). Ankara: Nobel.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yumuş, A., Gazel, A. A., & Utkugün, C. (2025). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Adalet Değerine İlişkin Uygulamaları ve Görüşleri. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*,*23*, 142-158. https://doi.org/10.20860/ijoses.1674474

A REVIEW OF NEW SUSTAINABILITY-FOCUSED REGULATIONS DEVELOPED BY CIVIL AVIATION AUTHORITIES

SİVİL HAVACILIK OTORİTELERİ TARAFINDAN GELİŞTİRİLEN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ODAKLI YENİ REGÜLASYONLARA İLİŞKİN BİR İNCELEME

MELİKE MEHVEŞ PAMUK

DR. ÖĞR. ÜYESİ, BEYKOZ ÜNİVERSİTESİ SİVİL HAVACILIK YÜKSEK OKULU, İSTANBUL, TÜRKİYE, ORCID: HTTPS://ORCİD.ORG/0000-0003-4256-8000

Özet

Bu çalışma, sivil havacılık sektörünün hızla değişen çevresel sorumlulukları karşısında uluslararası ve bölgesel otoriteler tarafından geliştirilen sürdürülebilirlik odaklı regülasyonları bütüncül bir çerçevede incelemeyi amaçlamaktadır. Sürdürülebilirlik kavramının havacılık bağlamındaki kapsamı; enerji ve yakıt verimliliği, karbon emisyonlarının ölçülmesi ve raporlanması, sürdürülebilir havacılık yakıtlarının kullanımı, atık yönetimi, gürültü kontrolü ve çevresel izleme gibi çok boyutlu alanlar üzerinden ele alınmıştır. Bu doğrultuda Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO), Avrupa Birliği Havacılık Emniyeti Ajansı (EASA), Amerika Birleşik Devletleri Federal Havacılık İdaresi (FAA), Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği (IATA) ve diğer düzenleyici kurumların son yıllarda uygulamaya koyduğu politika ve standartlar ile Türkiye'deki mevcut durum sistematik biçimde değerlendirilmiştir. Erişilen bilgiler, sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada otoriteler tarafından ortaya konulan düzenlemelerin büyük bir önem arz ettiğini ortaya koymuştur. Ancak sürdürülebilirliğin yalnızca teknik düzenlemelerle sınırlı olmadığı; uçak tasarımından yakıt teknolojilerine, havalimanı işletmeciliğinden operasyonel verimliliğe kadar uzanan geniş bir dönüşüm gerektirdiği anlaşılmaktadır. Özellikle karbon emisyon yönetimi, sürdürülebilir havacılık yakıtı üretim kapasitesi, enerji verimliliği ve çevresel raporlama alanlarında küresel ve ulusal havacılık otoritelerinin belirleyici rol oynadığı görülmüştür. Araştırma ayrıca atık yönetimi, gürültü azaltımı ve çevresel izleme uygulamalarının havalimanlarının sürdürülebilirlik performansında kritik öneme sahip olduğunu ve bu alanlarda artan standartlaşmanın sektör genelinde olumlu etkiler yarattığını göstermektedir. Sonuç olarak çalışma, sivil havacılık sektörünün sürdürülebilirlik dönüşümünün teknoloji, politika, finansman ve paydaş iş birliği gibi çok boyutlu unsurlara dayandığını vurgulamaktadır. Regülasyonların giderek daha kapsamlı hale gelmesi, genişlemesi ve yaygınlaşması sektörü daha düşük karbonlu, daha dirençli ve çevresel açıdan daha sorumlu bir yapıya yönlendirmektedir. Bu çalışmada yapılan kapsamlı değerlendirmelerin politika yapıcılar, sektör profesyonelleri ve akademisyenler için hem mevcut durumu ortaya koyan hem de gelecekteki yönelimleri anlamaya yardımcı olan bir çalışma niteliğiyle katkılar sağlayacağı ümit edilmektedir.

Anahtar kelimeler: Çevresel regülasyonlar, emisyon, enerji verimliliği, karbon, sivil havacılık, sürdürülebilirlik

Abstract

This study aims to examine, through a comprehensive and integrated perspective, the sustainability-oriented regulations developed by international and regional civil aviation authorities in response to the sector's rapidly evolving environmental responsibilities. The concept of sustainability within the

aviation context is addressed across multiple dimensions, including energy and fuel efficiency, the measurement and reporting of carbon emissions, the use of sustainable aviation fuels (SAF), waste management, noise control, and environmental monitoring. In this regard, the policies and standards introduced in recent years by the International Civil Aviation Organization (ICAO), the European Union Aviation Safety Agency (EASA), the Federal Aviation Administration (FAA), the International Air Transport Association (IATA), and other regulatory bodies, as well as the current situation in Türkiye, are systematically evaluated. The findings indicate that regulatory frameworks established by these authorities play a crucial role in achieving sustainability objectives. However, sustainability extends beyond technical regulation; it requires a broad transformation encompassing aircraft design, fuel technologies, airport operations, and overall operational efficiency. The analysis shows that global and national aviation authorities exert significant influence particularly in the areas of carbon emission management, SAF production capacity, energy efficiency, and environmental reporting. Furthermore, the study demonstrates that waste management, noise mitigation, and environmental monitoring practices are critical to enhancing the sustainability performance of airports, and that increasing standardization in these areas has positive implications for the sector as a whole. Ultimately, this research highlights that the sustainability transition of the civil aviation sector relies on multidimensional components such as technology, policy, finance, and stakeholder collaboration. As regulations continue to expand and become more comprehensive, the sector is increasingly moving toward a lower-carbon, more resilient, and environmentally responsible structure. It is hoped that the extensive evaluations presented in this study will contribute to policymakers, industry professionals, and academics by providing insight into the current state of the sector as well as future developments.

Keywords: Environmental regulations, emissions, energy efficiency, carbon, civil aviation, sustainability

1. GİRİŞ

Sürdürülebilirlik, ülkeler için ekonomik büyüme ve kalkınmanın sosyal adaletle birlikte çevresel denge içinde gerçekleşmesini amaçlayan bir olgudur. Bu yaklaşım, insanlığın ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin gereksinimlerini tehlikeye atmadan karşılamaya odaklanmaktadır (World Commission on Environment and Development, 1987). Ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik olmak üzere üç ana boyutu bulunan bu kavram, uyum içinde gelişmelidir (Elkington ve Rowlands, 1999). Ekonomik sürdürülebilirlik, mevcut ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir ekonomik büyüme ve istikrarın sağlanmasıdır (Daly, 2015). Sosyal sürdürülebilirlik, toplumun tüm kesimlerinin sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasını, sosyal adaletin sağlanmasını ve kültürel çeşitliliğin korunmasını hedefler (Lehtonen, 2004). Çevresel sürdürülebilirlik ise doğal kaynakların korunması, ekosistemlerin dengede tutulması ve çevre kirliliğinin azaltılması üzerine yoğunlaşmaktadır (Goodland, 1995; Mazıoğlu, 2024).

Hangi sektörde faaliyet gösterirse göstersin, sürdürülebilirlik ilkelerine uygun bir yaklaşım benimseyebilmek için bugünün ihtiyaçlarını karşılarken gelecekteki kuşakların gereksinimlerini riske atmamak esastır (Frangapoulos, 2006). Bu nedenle sektörlerin ekonomik, çevresel ve sosyal sorumlulukları artmaktadır, bu da sürdürülebilirlik kavramının çok daha fazla önem kazanmasına sebep olmaktadır (Akduman ve Karahan, 2025). Bu sektörlerden biri de elbette hem küresel ekonomi hem de toplumsal hareketlilik üzerinde önemli etkileri bulunan önemli bir sektör olan sivil havacılık sektörüdür. Dolayısıyla, sürdürülebilirlik ilkelerinin sivil havacılık alanında nasıl ele alındığı özel bir incelemeyi gerektirmektedir.

Modern yaşamın vazgeçilmez bileşenlerinden biri olarak kabul edilen (Barutçu ve Çolakoğlu, 2024) sivil hava yolu taşımacılığı, ileri teknolojilerin yoğun şekilde kullanıldığı bir alan olarak artan bir

talep ile karşılaşmaktadır. Bu talebi karşılamak amacıyla kapasite artışları ve operasyonel genişlemeler kimi zaman çevre üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Sosyoekonomik ve çevresel boyutlarda ortaya çıkan bu sorunların en dikkat çekeni, ekosisteme verilen zararlardır. Bu zararlar; iklim değişikliği, yüksek enerji tüketimi, hava kirliliği ve gürültü kirliliği gibi çeşitli çevresel problemleri daha görünür hâle getirmektedir (Çökelez, 2024). Sektörün bir çıktısı olarak açığa çıkan çevresel etkileri sürdürülebilirlik bağlamında endişelere yol açmaktadır. Sektör, çevresel etkileri nedeniyle hem kamuoyu hem de politika yapıcılar tarafından daha yoğun şekilde sorgulanmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda, çevresel düzenlemeler ve sürdürülebilirlik odaklı stratejiler her geçen gün daha fazla önem kazanmakta ve sektörün geleceğini şekillendiren sektörel dönüşümü de zorunlu hâle getirmektedir (Barutçu ve Çolakoğlu, 2024).

Bu çalışmanın amacı, sivil havacılık otoriteleri tarafından geliştirilen sürdürülebilirlik odaklı yeni regülasyonları bütüncül bir perspektiften inceleyerek sektörün dönüşen çevresel sorumluluklarına nasıl yanıt verdiğini ortaya koymaktır. Çalışma, sürdürülebilirlik kavramının havacılık sektörü açısından ne ifade ettiğini açıklamakta; enerji ve yakıt verimliliğinden karbon emisyonu ölçüm ve raporlamaya, atık yönetiminden gürültü yönetimine kadar uzanan çok boyutlu bir değerlendirme çerçevesi sunmaktadır.

2. SİVİL HAVACILIKTA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI

Küresel çevre sorunları doğal kaynakların hızla tükenmesi, ekosistemlerin bozulması ve insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkisinin katlanarak artmasına neden olmuştur. Artan üretim, enerji tüketimi ve kentleşme, hava kalitesi, su kaynakları, toprak verimliliği ve biyolojik çeşitlilik üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Sera gazı emisyonlarındaki artışın küresel ısınma sorununu daha da hızlandırdığı, bunun da aşırı hava olayları, deniz seviyelerinin yükselmesi ve ekosistem kayıpları gibi kritik sonuçlara yol açtığı kanıtlanmıştır (Haksevenler vd., 2023). Tüm bunlar doğrudan insan sağlığını ve yaşam koşullarını etkileyerek, uluslararası politika gündemlerinde, sektörlerde çevresel sürdürülebilirlik kavramının daha fazla ön plana çıkmasına neden olmaktadır.

Sürdürülebilirlik, özellikle çevresel, ekonomik ve sosyal sistemler bağlamında, bir süreci veya durumu zaman içinde sürdürme veya sürdürme kapasitesi olarak anlaşılan çok yönlü bir kavramdır. Birleşmiş Milletler Brundtland Komisyonu'nun 1987 tarihli Ortak Geleceğimiz raporunda geçen tanıma göre sürdürülebilirlik "Gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama becerisini tehlikeye atmadan bugünün ihtiyaçlarını karşılamak" anlamını taşımaktadır (World Commission on Environment and Development, 1987). Bu tanım, nesiller arası eşitlik temel etik ilkesini ortaya koyarak, bizden sonra gelecek olanlara karşı mevcut sorumluluklarımızı çerçevelemektedir. Hem şimdi ve gelecekte herkes için sağlıklı ve müreffeh bir dünyada yaşayabilmeyi sağlayacak olan seçimler yapmak üzere bireylerin, işletmelerin ve hükümetlerin kolektif çabasını gerektirmektedir.

Sürdürülebilirlik, günümüzde küresel bağlantı ve ekonomik kalkınmanın temel bir unsuru olan sivil havacılık sektörünün de en önemli gündem maddelerinden biridir. Çünkü sektörün çevre üzerindeki etkisi ciddi bir endişe kaynağıdır. Hem hava yolu taşımacılığı hem de havaalanı operasyonları, büyük miktarda enerji tüketimi ve sera gazı salınımı ile ilişkilidir. Uçaklar, özellikle fosil yakıtlarla çalışan motorları nedeniyle önemli miktarda karbon salmaktadır ve bu da sektörü küresel iklim değişikliğine katkıda bulunan ana sektörlerden biri yapmaktadır. Bu anlamda sektör, olumsuz çevresel etkisini ele alma konusunda artan bir baskıyla karşı karşıyadır (Torum ve Yılmaz, 2009).

Sektörde giderek artan uçak sayısı ve uçuş sıklıkları, daha fazla yakıt tüketimine yol açarken, bu durum sera gazı emisyonlarını artırmaktadır. Diğer yandan, uluslararası politik faktörler ve enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar, hava yolu şirketlerinin maliyetlerini yükseltmektedir. Bu bağlamda, sürdürülebilir teknolojiler ve alternatif yakıtlar, çevre dostu bir havacılık sektörü için önemli adımlar

arasında yer alırken, uzun vadede ekonomik verimlilik ve çevre koruması sağlamak açısından önem arz etmektedir (Torum ve Yılmaz, 2009).

Sektör yolcu sayısı, bağlantı ve kârlılık açısından daha da büyümeyi hedeflerken, çevre sağlığı, sürdürülebilirlik ve karbonsuzlaştırma gündemi, havacılığın büyümesinin sürdürülebilir olmasını ve giderek daha rekabetçi bir ortamda yeni teknolojiyi ölçeklendirmek ve karbonsuzlaştırma hedeflerine ulaşmak için gereken sermayeyi sağlama konusunda zorluklarla karşı karşıyadır. Sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmak için hava yollarının büyük yatırımlar yapması gerekmektedir. Mevcut uçak filolarının yenilenmesi veya verimli hale getirilmesi, önemli sermaye gereksinimleri doğurmaktadır. Alternatif yakıtların geniş çapta kullanımı için dünya çapında ciddi üretim artışları ve maliyet düşüşleri gerekmektedir. Bu da hava yolları için kısa vadede ekonomik zorluklar yaratmaktadır. Elektrikli uçakların ve yeni nesil yakıt teknolojilerinin, tüm hava yolu ağlarında kullanılabilir hale gelmesi, altyapı, eğitim, bakım ve tedarik zinciri gibi birçok bileşenin uyum içinde çalışmasını gerektirmektedir. Elbette hava yolları ve havalimanları sürdürülebilirlik yatırımları yapmak isterken aynı zamanda kârlılıklarını korumak zorundadır (World Economic Forum, 2025).

Zorluklara rağmen, iklim değişikliği konusundaki endişeler arttıkça sivil havacılık sektörü ulaşım ve ticaretteki önemli uluslararası rolünü korurken, diğer taraftan da çevresel etkilerini, karbon ayak izini azaltmak için sürdürülebilirlik sistemlerini aktif olarak uygulamaya alma gayreti içerisindedir. Bunlar yakıt tasarruflu uçaklar, son teknoloji aerodinamik ve tahrik sistemleri, biyoyakıtlar gibi alternatif yakıtların kullanımı gibi daha çevre dostu havacılık teknolojilerinin uygulanmasını gerektiren yeniliklerdir (Ng vd., 2021). Ayrıca, hava yolları ve havalimanları, israfı ve enerji kullanımını azaltan daha verimli operasyonel uygulamaları benimseyerek performanslarını artırma gayreti göstermektedir. Bu çabalar, enerji tasarruflu terminaller tasarlamayı, güneş enerjisi sistemleri kurmayı ve elektrikli servisler gibi sürdürülebilir kara taşımacılığı seçenekleri sunmayı içermektedir (Airport Sustainability, 2023).

Sektörün sürdürülebilirlik yönündeki çabaları, yalnızca hava yolu şirketlerinin ve havaalanlarının inisiyatifleriyle sınırlı kalmamaktadır. Bu çabalar, aynı zamanda uluslararası ve ulusal düzeydeki düzenlemeler, regülasyonlar ve politika değişiklikleriyle de şekillenmektedir. Hükümetler, uluslararası organizasyonlar ve sektörel paydaşlar, havacılık sektörünün çevresel etkilerini azaltmak ve sürdürülebilir bir gelecek inşa etmek adına önemli adımlar atmaktadır. İzleyen başlık altında, havacılıkla ilgili çevresel düzenlemeler, karbon emisyonlarıyla mücadele için geliştirilen politikalar, sektörün yeşil dönüşümünü hızlandıran teşvikler ve regülasyonlar ele alınmıştır.

3. SİVİL HAVACILIKTA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN BOYUTLARI, PAYDAŞLARI ve SİVİL HAVACILIK OTORİTELERİ TARAFINDAN GELİŞTİRİLEN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ODAKLI REGÜLASYONLAR

3.1. Enerji ve Yakıt Verimliliği Regülasyonları

Enerji ve yakıt verimliliği, havacılık sürdürülebilirliğinin merkezinde yer almaktadır. Sektörün fosil yakıtlara olan bağımlılığı nedeniyle havacılık sürdürülebilirliğinin temelini oluşturmaya devam etmektedir. FAA, 1 Ocak 2028'den sonra üretilen yeni büyük uçakların, karbon kirliliğini azaltmayı ve ABD Havacılık İklim Eylem Planı'nın 2050 yılına kadar net sıfır emisyon hedefini desteklemeyi amaçlayan gelişmiş yakıt verimliliği teknolojilerini içermesini gerektiren bir kuralı yakın zamanda kesinleştirmiştir (FAA, 2024). Benzer şekilde, ICAO, yeni tip ve üretim aşamasındaki uçak tasarımlarına uygulanan ve giderek daha katı hale gelen yakıt verimliliği kriterlerine uyumu zorunlu kılan Uçak CO_2 Emisyon Standardı'nı yürürlüğe koymuştur. Bu yeni standart, hava taşımacılığı sisteminden kaynaklanan sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik ICAO "Önlem Sepeti"nin bir

parçasıdır ve uçak tasarımlarında daha yakıt tasarruflu teknolojilerin kullanımını teşvik etmeyi amaçlayan, tüm sektörler için CO2 emisyonlarına ilişkin ilk küresel teknoloji standardıdır (ICAO, 2022). 2020'den itibaren uygulamaya konulan ICAO'nun küresel uçak CO_2 emisyonları standardı, yeni uçak tasarımlarına ve 2028'den itibaren üretimde olan uçaklara uygulanarak, üreticileri aerodinamik iyileştirmeler, hafif malzemeler ve daha verimli motorlar entegre etmeye zorlamaktadır (ICAO, 2023a). ICAO, 2031 yılından sonra sertifikalandırılacak yeni uçak tiplerinin yakıt verimliliğinde önemli iyileştirmeler gerektiren bağlayıcı küresel standartlar belirlemiştir. Son anlaşmalara göre, bu uçakların sertifika noktalarında mevcut modellere kıyasla yakıt tüketiminde en az %10 azalma sağlaması gerekmektedir. Yeni nesil uçakların 2000 yılından önceki modellere göre yaklaşık %35 daha verimli olması beklenmektedir (European Commission, 2025a).

Uçak üreticileri, gelişmiş gövde tasarımları, daha verimli türbin motorları ve devrim niteliğinde tahrik sistemleri de dahil olmak üzere birçok inovasyon yolunu izlemektedir. Bu girişimler arasında öne çıkanlardan biri, mevcut nesil motorlara kıyasla yakıt tüketimini ve emisyonları %20 oranında azaltabilen açık fanlı motor mimarisi geliştirmeyi amaçlayan CFM International'ın RISE (Sürdürülebilir Motorlar için Devrim Niteliğinde Yenilik) programıdır. Benzer şekilde, hibrit-elektrikli tahrik sistemleri ve hidrojenle çalışan uçaklar üzerine yapılan araştırmalar, havacılık teknolojisinin kökten yeniden tasarlanmasını temsil etmektedir. ICAO Çevre Raporu 2025'te belirtildiği gibi, hibrit-elektrik teknolojisi, güç yönetim sistemlerini optimize ederek Sürdürülebilir Havacılık Yakıtının (SAF) daha iyi benimsenmesini kolaylaştırabilecektir. Bu teknolojik gelişmeler, uçağın toplam ağırlığını azaltan ve böylece uçuş operasyonları sırasında enerji gereksinimlerini düşüren hafif kompozit malzemelerin benimsenmesiyle tamamlanmaktadır (ICAO, 2025). Araştırmalar, Airbus A350 ve Boeing 787 gibi yeni nesil uçakların, büyük ölçüde kompozit yapılar ve gelişmiş turbofan teknolojileri sayesinde önceki modellere göre %15-25 daha iyi yakıt tüketimi sağladığını göstermektedir (Lee vd., 2021).

Hava yolları da operasyonel yakıt verimliliği programları aracılığıyla bu düzenleyici ortamın bir parçası konumundadır. IATA Yakıt Verimliliği Programı, küresel hava yollarının 2010 ile 2019 yılları arasında yıllık ortalama yaklaşık %2'lik bir yakıt verimliliği artışı sağladığını, ancak filo yaşı ve altyapı kısıtlamaları nedeniyle bu oranın son yıllarda sabit kaldığını bildirmektedir (IATA, 2024). Dahası, sürdürülebilir havacılık yakıtları (SAF), Avrupa Birliği'nin ReFuelEU Havacılık Yönetmeliği'nin yakıt tedarikçilerinin 2025 yılına kadar %2 SAF karışımı yapmasını ve 2050 yılına kadar kademeli olarak %70'e çıkmasını zorunlu kılmasıyla önemli bir düzenleyici odak noktası haline gelmiştir. SAF, sentetik havacılık yakıtları, gelişmiş ve diğer havacılık biyoyakıtları ve geri dönüştürülmüş karbon havacılık yakıtlarını içerir. Bu harmanlanmış havacılık yakıtları, mevcut teknolojiyle tamamen uyumludur ve %50'ye kadar SAF karışımına ulaşmak için sertifikalıdır. Bu önlem, 2030 yılına kadar %55 emisyon azaltma hedefine ulaşmak için Fit for 55 programına uygunluk paketinin bir parçasıdır. Havacılık yakıtı tedarikçilerinin, AB havalimanlarında tedarik edilen geleneksel havacılık yakıtına karıştırılan SAF payını kademeli olarak artırmaları için gereklilikler belirlemektedir (European Commission, 2023).

Avrupa Birliği'nin Fit for 55 paketi, 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarını 1990 seviyelerine kıyasla en az %55 oranında azaltmayı amaçlayan çığır açıcı bir yasal girişimdir ve Avrupa Birliği'nin 2050 yılına kadar iklim nötrlüğü hedefine giden yolu açmaktadır. Fit for 55 paketinin sivil havacılık stratejisinin merkezinde, geliştirilmiş SAF zorunlulukları ve EU ETS'de yapılan reformlar yer almaktadır (European Commission, 2025c).

Türkiye'deki sivil havacılık kurumları da hem ulusal hedefleri hem de uluslararası iklim hedefleriyle uyumu yansıtan sürdürülebilirlik çalışmalarını ve düzenlemelerini çerçevelerine dahil etmiştir. Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü (SHGM), Türk havacılığında "yeşil bir çağ" başlatmayı amaçlayan bir SAF direktifi yayınlamıştır (Uluslararası Havacılığa Yönelik Karbon Denkleştirme Ve Azaltma

Şeması Uygulama Talimatı (SHT-CORSIA). Bu direktif, Türkiye'de faaliyet gösteren ulusal ve uluslararası taşıyıcılar için SAF kullanımını, tedarikini ve izlenmesini zorunlu kılarak, ithal fosil yakıtlara bağımlılığı azaltmak için yerli rafineri yatırımlarını teşvik etmektedir. Buna göre, kullanılan SAF, ICAO'nun CORSIA tarafından belirlenenler de dahil olmak üzere uluslararası teknik standartlara uymalı ve çevresel ve teknik güvenilirliği sağlamalıdır. Direktif, ayrıca hava yollarının Türkiye'den ayrılırken yakıt ihtiyaçlarının en az %90'ını yerli kaynaklardan karşılamasını, böylece yerel üretimi ve enerji güvenliğini desteklemesini şart koşmaktadır (SHGM, 2025a; SHGM, 2025b).

3.2. Karbon Emisyonu Ölçüm ve Raporlama ve Azaltım Mekanizmaları

Sivil havacılıkta karbon emisyonlarını düzenleme görevini üstlenen kuruluş ICAO'dur. ICAO tarafından bu hususta yapılmış olan düzenleme ise CORSIA olarak adlandırılmaktadır (ICAO, 2023b). CORSIA'ya katılım 2021 ve 2026 arasında gönüllüdür; ancak 2027 yılından itibaren programa katılım zorunlu hale gelecektir (Barutçu ve Çolakoğlu, 2024). Bu anlamda ICAO'nun CORSIA programı, en kapsamlı küresel mekanizma olmaya devam etmektedir. Bu düzenleme, ICAO Üye Devletleri arasında çığır açan bir anlaşmayı temsil etmektedir (ICAO, 2023b). CORSIA, hava yollarının uygun emisyon azaltma birimleri satın alarak bu taban değeri aşan emisyonları dengelemesini zorunlu kılarak CO_2 emisyonlarını 2020 seviyelerinde sabitlemeyi amaçlamaktadır. Program, gönüllü katılımı içeren bir pilot aşama (2021-2023) ve ilk aşama (2024-2026) ile başlayarak aşamalı olarak uygulanmakta olup, ardından daha geniş katılımlı ikinci aşama (2027-2035) gelmektedir; ancak en az gelişmiş ülkeler ve küçük ada gelişmekte olan devletler için istisnalar geçerlidir. Bu kademeli uygulama, programın farklı ulusal koşullara uyum sağlarken küresel kapsama ulaşma hedefini yansıtmaktadır (European Commission, 2024; ICAO, 2025). 2021'deki pilot aşamasından bu yana CORSIA, katılımcı ülkeler arasında uluslararası uçuşlar gerçekleştiren hava yollarının doğrulanmış CO_2 emisyonlarını izlemesi ve raporlamasını zorunlu kılmış; zorunlu yükümlülüklerin 2027 itibarıyla yoğunlaştırılması planlanmıştır (ICAO, 2023b).

Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Sistemi (AB ETS), 2012'den beri havacılığı kapsamakta ve Avrupa'da faaliyet gösteren tüm hava yollarının emisyonlarını izlemesini, raporlamasını, doğrulamasını ve bu emisyonlara karşılık tahsisatlarını teslim etmesini gerektirmektedir. Sistem, AB'nin gelişmiş iklim hedefleriyle uyumlu hale getirmek için önemli reformlardan geçmektedir. Bu reformlar arasında, 2026 yılına kadar tahsisatların tamamen açık artırmaya çıkarılması ve uçak operatörlerine ücretsiz tahsisatların kaldırılması da yer almaktadır. Bu reform, özellikle hava yolları için emisyonların maliyet etkilerini önemli ölçüde artıracağı ve karbonsuzlaştırma için daha güçlü ekonomik teşvikler yaratacağı için önemlidir (European Commission, 2024). Avrupa Birliği'nin revize edilmiş ETS sistemi, hava yollarının Ocak 2025'ten itibaren emisyonlarını izlemesi ve raporlamasını zorunlu hale getirmektedir (European Commission, 2025b).

IATA'nın Fly Net Zero programı, üye hava yollarının 2050 yılına kadar net sıfır karbon emisyonuna ulaşma taahhüdünü içeren ve Ekim 2021'de 77. IATA Yıllık Genel Kurulu'nda kabul edilen taahhüt, hava taşımacılığı sektörünün çevresel hedeflerini, küresel ısınmayı 2°C'nin oldukça altında ve ideal olarak 1,5°C ile sınırlamayı amaçlayan Paris Anlaşması hedefleriyle uyumlu hale getirmektedir. Program, küresel karbondioksit emisyonlarına önemli katkısıyla bilinen sivil havacılık sektöründe karbonsuzlaşmaya acil ihtiyaç duyulduğunu kabul eden kolektif bir sektör çabasını temsil etmektedir. Sürdürülebilirlik açısından Fly Net Zero, birden fazla yaklaşımı bir araya getiren kapsamlı bir strateji etrafında yapılandırılmıştır. Bunlar arasında emisyonların kaynağında ortadan kaldırılması, SAF kullanımı, yakın vadede kalan emisyonların dengelenmesi ve gelecekteki karbon yakalama teknolojilerinin devreye alınması yer almaktadır. Program bu hedefi desteklemek için uçak teknolojisi, enerji altyapısı, operasyonel verimlilik ve politika çerçevelerinde köklü dönüşümler öngörmektedir (IATA, 2015a; IATA, 2025b).

Çin Sivil Havacılık İdaresi (CAAC), ülkenin ulusal kalkınma hedeflerine derinlemesine entegre edilmiş, sürdürülebilir sivil havacılık için metodik ve çok yönlü bir strateji izlemektedir. CAAC yayınları ve devlet eylem planları, havacılık sistemi genelinde yakıt verimliliğini artırmak, filo yenilemesini daha verimli uçaklarla hızlandırmak, operasyonları optimize etmek (hava trafik yönetimi ve ATM iyileştirmeleri) ve SAF üretimi ve kullanımını pilot uygulama ve ölçeklendirmek için koordineli önlemleri açıklamaktadır (Ma, 2025).

Türkiye'de SHGM tarafından getirilen yakıt düzenlemelerinin yanı sıra, İGA İstanbul Havalimanı ve TAV Havalimanları gibi büyük Türk havalimanı işletmecileri, karbon nötrlüğüne ve çevresel etkilerin azaltılmasına odaklanan sürdürülebilirlik stratejilerini benimsediğini taahhüt etmektedir. Örneğin, İGA İstanbul Havalimanı, 2050 yılına kadar karbon nötrlüğüne ulaşmayı taahhüt etmiş ve Havalimanı Karbon Akreditasyon Programı'nda Seviye 3 sertifikası almak gibi önemli başarılara imza atmıştır. IPCC 1,5°C hedefleriyle uyumlu kapsamlı bir karbon yönetimi uygulamakta ve enerji verimliliği önlemleri, su ayak izi azaltma, atık geri dönüşümü girişimleri ve sıfır emisyon teknolojisi denemelerini aktif olarak sürdürmektedir (IGA Airport, 2023). Benzer şekilde, TAV Havalimanları da birçok karbon nötr havalimanı işletmekte ve 2050 yılı için net sıfır hedefleri doğrultusunda sürdürülebilirlik hedefleri izlemektedir. Antalya, İzmir ve Ankara havalimanları karbon-nötr statüsünde (3+ "karbon-nötr" statüsünde) bulunmaktadır. 2030'a kadar tüm portföyün karbon-nötr olacağını taahhüt etmektedir (TAV Airports, 2024).

3.3. Atık Yönetimi, Gürültü Azaltımı ve Çevresel İzleme

Uluslararası Havalimanları Konseyi'ne (ACI) göre, küresel havalimanları Covid-19 pandemisinden önce yılda yaklaşık 6 milyon ton atık üretmiştir. Bu atıkların büyük kısmı genellikle güvenlik kontrollerinden geçmiş satın alımlardan kaynaklanan terminal binası içindeki atıklardan kaynaklanmaktadır. Bununla ilişkili olarak bugün birçok büyük havalimanı artık gelişmiş atık ayırma, kompostlama ve malzeme geri kazanım sistemleri gibi döngüsel ekonomi girişimleri uygulamaktadır (Tjahjono vd., 2023). Gürültü kirliliği, sivil havacılıkta en tartışmalı çevre sorunlarından biri olmaya devam etmekte ve toplum ilişkileri ve havalimanı genişletme projeleri üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Uçak operasyonları, havalimanlarına yakın yerlerde bulunan toplulukları etkileyen önemli bir gürültü kirliliğine neden olmaktadır (Kumar ve Dulloo, 2024). Gürültü azaltımı, uçaklar için gürültü sertifikasyon standartlarını belirleyen ICAO Ek 16, Cilt I kapsamında öncelikli olarak düzenlenen kritik bir boyuttur. Pratt & Whitney'in PW1000G ve CFM'nin LEAP serisi gibi yeni motorlar, kalkış ve iniş gürültüsünü ICAO'nun 3. Bölüm sınırlarına göre %50'ye kadar azaltan dişli fanlı veya yüksek by-passlı teknolojiler içermektedir (EASA, 2023). ICAO'nun en son gereklilikleri, 2029'dan itibaren sertifikalandırılacak yeni uçakların mevcut standartlardan en az 6 dB daha sessiz olmasını zorunlu kılarak gürültü seviyelerini %30'un üzerinde azaltmaktadır (European Commission, 2025a).

Türk sivil havacılığı, özellikle 2872 sayılı Çevre Kanunu ve ilgili Atık Yönetimi Yönetmeliği olmak üzere daha geniş ulusal yasal çerçeveyle uyumludur. Özel düzenlemeler, atık taşıyıcıları ve geri dönüştürücüler için lisanslandırma, atık ithalatına yasaklar getirme ve büyük havalimanı operasyonlarıyla ilgili olabilecek endüstriyel, inşaat ve yıkım atıklarının yönetimi için ayrıntılı prosedürler öngörmektedir. Türkiye'de Sivil havacılık sektöründeki önemli bir itici güç, özellikle SHGM tarafından başlatılan Yeşil Havalimanı Projesi'dir. Bu proje, bir havalimanında faaliyet gösteren tüm kuruluşları TS EN ISO 14001 standardına göre sertifikalı bir Çevre Yönetim Sistemi kurmaya teşvik etmektedir. Havalimanındaki tüm şirketler bu standardı karşıladığında, havalimanına "Yeşil Havalimanı Sertifikası" verilmektedir (SHGM, 2025c; SHGM, 2025d).

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma sivil havacılık sektöründe sürdürülebilirlik kavramını bütüncül bir çerçevede ele alarak, sektörün karşı karşıya kaldığı sorumlulukları değerlendirmeyi amaçlamıştır. Küresel bağlantının artmasıyla büyüyen havacılık faaliyetlerinin iklim değişikliği, kaynak kullanımı, karbon emisyonları ve topluluklar üzerindeki etkileri göz önünde bulundurularak, sürdürülebilir havacılığın gerektirdiği dönüşümün temel unsurları ele alınmıştır. Sivil havacılık otoriteleri tarafından geliştirilen sürdürülebilirlik odaklı regülasyonlar ve politikalar incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Çalışmada, sivil havacılıkta sürdürülebilirliğin çok boyutlu bir yapı arz ettiği ve enerji verimliliğinden karbon yönetimine, atık ve gürültü kontrolünden çevresel izlemeye kadar uzanan geniş bir alanda eş zamanlı ve uyumlu politikalar gerektirdiği açık biçimde anlaşılmıştır. Bu kapsamda ICAO, EASA, FAA, IATA gibi uluslararası otoritelerin geliştirdiği düzenleyici çerçevelerin; uçak tasarımı, yakıt kullanımı, operasyonel verimlilik ve çevresel performans üzerinde belirleyici rol oynadığı görülmüştür. İncelemeler sürdürülebilirliğin yalnızca karbon emisyonlarının azaltılmasıyla sınırlı olmadığını, atık yönetimi, gürültü azaltımı, çevresel izleme ve topluluklarla ilişkilerin de havacılığın sürdürülebilirlik kapsamının önemli bileşenleri olduğunu göstermiştir. Enerji ve yakıt verimliliği açısından ICAO CO_2 Standartları, FAA'nın yeni uçaklar için yakıt verimliliği kuralları, Avrupa Birliği'nin ReFuelEU ve Fit for 55 paketleri ile SAF zorunlulukları sektörün düşük karbonlu bir geleceğe yönlendirilmesinde kritik araçlardır. Buna rağmen, mevcut SAF üretiminin son derece sınırlı olması, maliyetlerin yüksekliği ve altyapı eksiklikleri, emisyon azaltım hedeflerinin en önemli darboğazı olarak öne çıkmaktadır. Karbon emisyonu ölçüm, raporlama ve azaltım mekanizmaları kapsamında CORSIA ve AB ETS gibi küresel ve bölgesel araçların şeffaflığı artırdığı; hava yolları ve havalimanlarını daha sorumlu çevresel yönetim modellerine yönlendirdiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, hızlı artan hava yolu talebinin CO_2 azaltım hızını gölgelediği ve önemli bir baskı unsuru oluşturduğu görülmektedir. Atık yönetimi, gürültü azaltımı ve çevresel izleme konusunda da havalimanı işletmecilerinin ulusal ve uluslararası standartlara uyum sağlamak için kapsamlı programlar geliştirdiği; karbon nötr sertifikaları, gürültü izleme sistemleri ve toplum katılım programları gibi uygulamaların yaygınlaştığı görülmektedir.

Sonuç olarak, sivil havacılık sektörü sürdürülebilirlik yolunda takdire şayan adımlar atmış olsa da ekonomik kısıtlamalar, teknolojik belirsizlikler, SAF gibi temel sürdürülebilir girdilerin tedarik kısıtlamaları gibi muhtelif faktörlerle birlikte zorlu bir ortamda faaliyet göstermektedir. Uzun vadeli sürdürülebilirliğe ulaşmak, koordineli küresel eylem, hızlandırılmış inovasyon ve önemli yatırım gerektirmektedir. Sürekli inovasyon, düzenleyici regülasyonlardaki tutarlılık ve iş birlikçi paydaş katılımı, bu boşlukları kapatmak ve önümüzdeki on yıllarda anlamlı sürdürülebilirlik dönüşümlerini yönlendirmek için elzem görülmektedir. Bu çabaların başarısı, nihayetinde küresel havacılık topluluğunu oluşturan çeşitli paydaşlar (uçak üreticileri, hava yolları, havalimanları, hava seyrüsefer hizmeti sağlayıcıları, hükümetler ve uluslararası örgütler dahil) arasındaki sürdürülebilir iş birliğine bağlı olacaktır; hepsi birlikte daha sürdürülebilir bir havacılık geleceği için çalışmalıdır.

Ssivil havacılıkta sürdürülebilirliği teşvik etmede kaydedilen önemli ilerlemelere ve ortak çabalar, bu konuda atılan adımlar ve kat edilen önemli ilerlemeye rağmen, sivil havacılığın büyüme yörüngesini çevresel zorunluluklarla uyumlu hale getirmede önemli zorluklar devam etmektedir ve karmaşıklığını korumaktadır. Bilhassa karbon nötr taahhütler sadece çevresel bir hedef değil, sürdürülebilirlik açısından aynı zamanda stratejik ve ekonomik bir zorunluluk olarak görülmektedir. Amerika'dan Avrupa'ya, Asya'dan Türkiye'ye kadar farklı bölgelerde farklı stratejiler izlenmektedir. Bu anlamda teşvikler, zorunluluklar ve kamu-özel iş birlikleri bu süreci yönlendirmektedir. Uzun vadeli net politikalar, finansal teşvikler ve sektörler arası koordinasyonların sürdürülebilir bir sektörün gelişiminde belirleyici olacağı öngörülmektedir (Yetişkin ve Yazdıç Demir, 2025). En önemli zorluklardan biri, havacılık sektörünün karbon ayak izini azaltmak için yakın vadeli bir çözüm olarak

yaygın olarak kabul edilen SAF'ın bulunabilirliği ve yüksek maliyetidir (World Economic Forum, 2025).

Hükümetlerin ve hava yollarının havacılık sektörünü Paris İklim Anlaşması'na uyumlu hale getirmek için daha yolu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Hammadde bütünlüğü için güçlü güvencelerle birlikte, Avrupa dışında da SAF kullanımını zorunlu kılacak daha geniş kapsamlı adımlar veya düşük karbonlu yakıt standartlarının belirlenmesi, hükümetlerin net sıfır havacılık hedefine ulaşma çabaları doğrultusunda teknoloji gelişimini desteklemek için gelir geri dönüşümüyle birlikte karbon fiyatlandırmasını daha fazla hava yolunu kapsayacak şekilde genişletmeyi düşünmesi önemli olabilecektir. Politika yapıcıların hava yollarını Paris Anlaşması'na uygun bir geleceğe nasıl taşıyacakları konusunda daha kapsamlı düşünmeleri gerekmektedir (Kumar ve Dulloo, 2024).

Türkiye açısından yerli SAF üretim tesislerinin kurulması için kamu-özel ortaklık modelleri geliştirilmesi; biyokütle, atık yağlar, e-yakıt teknolojileri gibi alternatif hammaddeler desteklenmesi düşünebilecektir. Mevcut SAF direktifinin ilerletilmesi, yerli üretim tesislerinin kurulması için teşvik sağlanması, rafineri yatırımlarının desteklenmesi, Türkiye'nin bu alanda bölgesel bir merkez olmasına katkı sağlayabilecektir. Ulusal ölçekte SAF kullanımının kademeli biçimde artırılması, hem hava yollarının karbon ayak izini azaltacak hem de küresel rekabet gücünü yükseltecektir. Karbon fiyatlandırma, emisyon ticareti ve dengeleme araçlarının uyumlu çalışmasını sağlayan uluslararası koordinasyon mekanizmalarına uyum sağlamak önem arz etmektedir.

Türkiye'nin havalimanı altyapısı dünya ölçeğinde oldukça gelişmiştir; bu nedenle mevcut tesislerde enerji verimliliği, yenilenebilir enerji kullanımı, atık yönetimi, gürültü yönetimi ve çevresel izleme uygulamalarının daha fazla teşvik edilmesi elini güçlendirecektir. Zira, Türkiye'nin jeopolitik ve coğrafi konumu dikkate alındığında, bölgesel bir sürdürülebilir havacılık merkezi olma potansiyeli oldukça yüksektir. Bunun için düzenleyici kurumlar, özel sektör ve akademi arasında sürekli veri paylaşımını ve birlikte öğrenme süreçlerini destekleyen iş birlikleri önem taşımaktadır.

5. KAYNAKLAR

Airport Sustainability (2023). *Airport sustainability.* https://www.aci-europe.org/industry-topics/industry-topics/28-airport-sustainability.html

Akduman, G., ve Karahan, G. (2025). Havacılıkta sürdürülebilirlik: Sosyal boyutun önemi ve uygulamaları. *Journal of Aviation Research, 7*(2), 177-194.

Barutçu, S. B., ve Çolakoğlu, Ü. (2024). Havayolu taşımacılığında sürdürülebilirlik analizi; Türkiye. *Journal of Travel and Tourism Research, 24*(24), 106-124.

CARC (2025). *Aviation Environmental Regulations*. https://carc.gov.jo/en/aviation-environmental-regulations

Climate Action Tracker (2024). *International Aviation.* https://climateactiontracker.org/sectors/aviation/2024-10-24/

Çökelez, Ç. (2024). *Havalimanlarında çevresel sürdürülebilirlik.* Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Daly, H. E. (2015). Steady-state economics. In *Thinking about the environment* (pp. 250-255). Routledge.

EASA (2023). *EASA Certification Noise Levels.* https://www.easa.europa.eu/en/domains/environment/easa-certification-noise-levels

EASA (2024). *EU Emissions Trading System.* https://www.easa.europa.eu/en/domains/environment/eaer/market-based-measures/eu-emissions-trading-system

EASA (2025). *European Aviation Environmental Report*. European Aviation Safety Agency, https://www.easa.europa.eu/sites/default/files/eaer-downloads/EASA_EAER_2025_Book_v5.pdf

Elkington, J., & Rowlands, I. H. (1999). Cannibals with forks: The triple bottom line of 21st century business. *Alternatives Journal, 25*(4), 42.

European Commission. (2023). ReFuelEU aviation. https://transport.ec.europa.eu/transport-modes/air/environment/refueleu-aviation_en

European Commission. (2024). Reducing emissions from aviation. https://climate.ec.europa.eu/eu-action/transport-decarbonisation/reducing-emissions-aviation_en

European Commission (2025a). *Commission welcomes ICAO agreement on new aircraft standards for fuel efficiency and noise levels driving sustainability in aviation.* https://transport.ec.europa.eu/news-events/news/commission-welcomes-icao-agreement-new-aircraft-standards-fuel-efficiency-and-noise-levels-driving-2025-03-03_en

European Commission (2025b). *Monitoring, reporting and verification*. https://climate.ec.europa.eu/eu-action/carbon-markets/eu-emissions-trading-system-eu-ets/monitoring-reporting-and-verification_en

European Commission (2025c). *Fit for 55: Delivering on the proposals*. https://commission.europa.eu/topics/climate-action/delivering-european-green-deal/fit-55-delivering-proposals_en

FAA (2024). *FAA Finalizes Rule to Reduce Carbon Pollution from New Jets and Turboprops.* https://www.faa.gov/newsroom/faa-finalizes-rule-reduce-carbon-pollution-new-jets-and-turboprops

Frangapoulos, C. (2006). Exergy, energy system analysis, and optimization. In *Encyclopedia of Life Supporting System*. UNESCO.

Goodland, R. (1995). The concept of environmental sustainability. *Annual Review of Ecology and Systematics, 26,* 1-24.

Haksevenler, B. H. G., Temel, N. U., & Topal, Y. E. (2023). Civil aviation policies and practices in Turkey in a global context through sustainable aviation. *Global Challenges, 7*(12), 2300194.

IATA (2023). *Developing Sustainable Aviation Fuel (SAF).* https://www.iata.org/en/programs/environment/sustainable-aviation-fuels/

IATA (2024). *Net Zero 2050: Progress Report*. International Air Transport Association. https://www.iata.org/contentassets/252e4a52294e4d86928fb5fd8a1ffd5c/netzero-progressreport2024.pdf

IATA (2025a). *Our Commitment to Fly Net Zero by 2050.* https://www.iata.org/en/programs/sustainability/flynetzero/

IATA (2025b). *Net Zero 2050: Progress Tracking Methodology*. https://www.iata.org/contentassets/b3783d24c5834634af59148c718472bb/net-zero-tracking-progress-methodology.pdf

ICAO (2021). *Annex 16-Environmental Protection*. https://applications.icao.int/postalhistory/annex_16_environmental_protection.htm

ICAO (2022). *Climate Change Technology Standards*. https://www.icao.int/environmental-protection/climate-change-technology-standards

ICAO (2023a). *Environmental Report 2022-2023*. International Civil Aviation Organization.

ICAO (2023b). *Carbon Offsetting and Reduction Schemefor International Aviation (CORSIA)—Frequently Asked Questions (FAQs).* https://www2023.icao.int/environmental-protection/CORSIA/Documents/CORSIA_FAQs_Dec2022.pdf

ICAO (2025). *ICAO Environmental Reports.* https://www.icao.int/environmental-protection/Pages/ICAO_environmental_reports.aspx

IGA Airport (2023). *'Karbon Net Sıfır' Hedefinde Yeni Başarı.* https://www.igairport.aero/medya-merkezi/basin-bultenleri/karbon-net-sifir-hedefinde-yeni-basari/

Kumar, T. P., & Dulloo, R. (2024). Sustainability in aviation industry-a bibliometric analysis. In *3rd International Conference on Reinventing Business Practices, Start-ups and Sustainability (ICRBSS 2023)* (pp. 848-857). Atlantis Press.

Lee, D. S., Fahey, D. W., Skowron, A., Allen, M. R., Burkhardt, U., Chen, Q., ... & Wilcox, L. J. (2021). The contribution of global aviation to anthropogenic climate forcing for 2000 to 2018. *Atmospheric Environment, 244,* 117834.

Lehtonen, M. (2004). The environmental–social interface of sustainable development: capabilities, social capital, institutions. *Ecological Economics, 49*(2), 199-214.

Ma, D. (2025). *Commentary: China poised to evolve from rule-taker to rule-shaper at ICAO Assembly.* https://www.greenairnews.com/?p=8025

Mazıoğlu, V. (2024). *Küresel havayolu işbirliklerinin sürdürülebilirlik faaliyetlerinin ICAO ve IATA'nın sürdürülebilirlik hedefleri kapsamında incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesilisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Ng, K. S., Farooq, D., & Yang, A. (2021). Global biorenewable development strategies for sustainable aviation fuel production. *Renewable and Sustainable Energy Reviews, 150*, 111502.

Rutherford, D. (2024). Net-zero aviation: How it started and how it's going. https://theicct.org/net-zero-aviation-how-it-started-and-how-its-going-apr24/

SHGM (2025a). *Sürdürülebilir Havacılık Yakıtları (SAF).* https://web.shgm.gov.tr/tr/saf/7235-surdurulebilir-havacilik-yakitlari-saf

SHGM (2025b). *Uluslararası Havacılığa Yönelik Karbon Denkleştirme Ve Azaltma Şeması Uygulama Talimatı (SHT-CORSIA).* https://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/mevzuat/sektorel/taslaklar/2019/SHT-CORSIA-son_rev.pdf

SHGM (2025c). *Havaalanları Çevresel Kriterler Talimatı (SHT-Çevresel).* https://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/mevzuat/sektorel/taslaklar/2022/SHT-CEVRESEL.pdf

SHGM (2025d). *Yeşil Havaalanı Projesi Uygulama Esasları*. https://web.shgm.gov.tr/doc4/8.pdf

TAV Airports (2024). *TAV'ın dört havalimanı karbon emisyonlarını dengeledi.* https://tavairports.com/tavin-dort-havalimani-karbon-emisyonlarini-dengeledi

Torum, O., ve Yılmaz, A. K. (2009). Havacılıkta sürdürülebilirlik yönetimi: Türkiye'deki hava limanları için sürdürülebilirlik uygulamaları araştırması. *Journal of Aeronautics and Space Technologies, 4*(2), 47-58.

World Commission on Environment and Development (1987). *Our common future.* Oxford: Oxford University Press.

World Economic Forum (2025). *Global Aviation Sustainability Outlook 2025*. https://reports.weforum.org/docs/WEF_Global_Aviation_Sustainability_Outlook_2025.pdf

Yetişkin, Y., ve Yazdıç Demir, E. (2025). *Sürdürülebilir Havacılık Yakıtı (SAF): Geleceğin Yakıtı mı, Bugünün Fırsatı mı?*. https://ttgv.org.tr/blog/surdurulebilir-havacilik-yakiti-saf-gelecegin-yakiti-mi-bugunun-firsati-mi

THE DIGITAL TRANSFORMATION OF THE SOCIAL FUNCTION OF PHOTOGRAPHY

FOTOĞRAFIN TOPLUMSAL İŞLEVİNİN DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜ

UTKU SAVAŞ

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ, SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, YL ÖĞRENCİSİ
0009-0004-8783-918X

PROF. DR. ALİ MUHAMMET BAYRAKTAROĞLU
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ, GÜZEL SANATLAR FAKÜLTESİ, GRAFİK TASARIMI BÖLÜMÜ
0000-0002-0480-4044

Özet

Fotoğrafın, fotoğraf makinasının üretildiği ve fotoğrafın çekilmeye başlandığı günden itibaren belge oluşturma, tanıtım, anı, sanatsal ifade biçimi vb. birçok farklı alanda kullanıla geldiği bilinmektir. Nitekim fotoğrafın güzel sanatlar alanını temsil eden bir disiplin olarak tanımlanması onun sanatın diğer disiplinlerine ilişkin bağlantısının da temelini oluşturmaktadır. Bunlar arasında edebiyattan resme, hatta sinema sanatına kadar geniş bir yelpazeden bahsedilmesi mümkündür. Bu bağlamda fotoğrafın diğer sanat alanları ile olan ilişkisi göz önüne alındığında, onun 'salt' bir belgeleme aracı olmaktan öte; toplumsal hafızanın oluşmasında da oldukça önemli bir etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Öyle ki günümüzde dijitalleşmenin hayatın tüm paydalarında olduğu gibi fotoğraf sanatını da yoğun bir şekilde kapsaması, gelişen teknoloji ile yeni çıkan dijital kameralar ve akıllı iletişim araçları gibi teknolojik gelişmeler sonucunda toplumun fotoğrafla olan ilişkisini yeniden şekillendirdiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda her geçen gün giderek artan dijitalleşme teknolojik kolaylıkları getirmesinin yanı sıra "görece" bağımlılık da oluşturmaktadır. Bu bağımlılığın kendini gösterdiği en bilinen platform sosyal medya olarak nitelendirilebilir. Sosyal medya uygulamalarında fotoğrafın etkin bir bireysel ifade ve/veya temsil göstergelerinden biri haline dönüşmesi, sanal platformlarda görünür olma ve kimlik oluşturma bağlamında kullanımını, belge ve anı oluşturma özelliklerinden çok daha ön plana çıkmasına sebebiyet vermektedir. Bu çalışma fotoğrafın dijital kültür evreninde nasıl standartlaştığı ve dijitalleşmeyle birlikte fotoğrafın toplumsal hafızanın oluşturulmasındaki rolünün sosyal medya görünürlüğü açısından değişen işlevini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, dijital platformların yoğun kullanıldığı ve pandemi sonrasında sosyal medya etkileşiminin arttığı bir dönem olması nedeniyle araştırmada 31 Aralık 2023'te paylaşılan yılbaşı temalı fotoğraflar ele alınacaktır. Belirlenen tarihteki paylaşımların yılbaşı temasıyla sınırlandırılması, benzer içeriklerin sosyal medya ortamında nasıl ortak bir görsel dile dönüştüğünü ve standartlaştığını ortaya koyacaktır. Seçilen fotoğraflar kompozisyon, renk, ışık ve dekor açısından görsel içerik analizi ile incelenerek kullanıcıların tercihlerinin hangi ölçütlere dayandığı değerlendirilecektir. Sonuç olarak, dijitalleşme sürecinin fotoğrafın bireysel ifade alanı ve toplumsal hafıza üretimi üzerindeki dönüşümü ortaya konulacaktır.

Anahtar kelimeler: Dijitalleşme, Sosyal Medya, Bireysel Temsil

Abstract
It is known that photographs have been used in many different fields since the day cameras were invented and photography began to be practiced, such as documentation, promotion, preserving memories, and artistic expression. Indeed, its definition as a discipline representing the fine arts also lays the foundation for its connection to other disciplines of art. It is possible to talk about a wide range from literature to painting, and even cinema. In this context, considering photography's relationship with other art forms, it is revealed that it is more than just a documentary tool; it has a quite significant impact on the formation of social memory. Indeed, the fact that digitalization has permeated all aspects of life today, including the art of photography, has reshaped society's relationship with photography as a result of technological developments such as new digital cameras and smart communication devices. In this context, the ever-increasing digitalization brings technological conveniences but also creates a "relative" dependence. The most well-known platform where this dependence manifests itself can be described as social media. The transformation of photos into effective indicators of individual expression and/or representation on social media applications causes their use in the context of being visible and forming an identity on virtual platforms to come to the fore much more than their documentary and commemorative functions. This study aims to examine how photography is standardized in the digital culture universe and the changing function of photography in shaping collective memory in terms of social media visibility. In this regard, since it is a period when digital platforms are used extensively and social media interaction has increased after the pandemic, New Year's themed photos shared on December 31, 2023, will be examined in the research. Confining the posts on the specified date to a New Year's theme will reveal how similar content is transformed into a common visual language and standardized on social media. The selected photos will be examined through a visual content analysis based on composition, color, light, and decor to evaluate the criteria underlying users' preferences. In conclusion, the transformation of photography's individual expression area and social memory production through the digitalization process will be presented.

Keywords: Digitalization, Social Media, Individual Representation

1.GİRİŞ

Fotoğraf makinası icat edildiği günden bu yana yalnızca gerçeğin kaydını tutan bir araç değil; belge oluşturma, temsil etme, aktarma ve sanatsal ifade gibi birçok üretim süreçlerinin de merkezi bir noktası haline gelmiştir. Tarihsel koşullar içinde hem belge niteliği taşımış hem de estetik bir üretim dili olarak sanat alanları arasında konumlandırıldığı bilinmektedir. Bu durum fotoğrafın zamanla yalnızca kanıt veya anı değil, aynı zamanda kültürel izler taşıyan ve anlam üreten bir disiplin olarak değerlendirilmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda fotoğrafın resim, sinema, edebiyat gibi farklı sanat disiplinleriyle ilişki kurabilmesi, onun çok katmanlı ve/veya boyutlu bir ifade aracı olduğunu göstermektedir.

Dijitalleşmenin hız kazanmasıyla birlikte fotoğrafın üretim, tüketim ve paylaşım biçimleri önemli bir değişime uğramıştır. Taşınabilir ve çok işlevli cihazlar, çevrimiçi platformlar ve sosyal medya

kullanım pratikleri fotoğrafı günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline getirmiştir. Burada dijitalleşme kavramı, analog fotoğraf üretiminin yerini sayısal teknolojilerin alması ve bu süreçte

fotoğrafın fiziksel materyalden bağımsızlaşarak veri formatına dönüşmesi olarak anlaşılmalıdır. Bu bilgiler doğrultusunda fotoğrafın dijitalleşmesi, akıllı iletişim araçlarına entegre edilmesiyle birlikte başta zamanı yakalama özelliği olmak üzere pek çok farklı işlevlerden sıyrılarak, sosyal medyada görünür (kişisel görünürlüğü artırmak ve dijital etkileşimler ile dikkat çekmek) olma gibi alanlarda da kullanılması fotoğrafların daha fazla üretilip paylaşılmasına, böylelikle ilerleyen süreçlerde sıradanlaşmasına zemin hazırlamıştır. Fotoğraf tarihine bakıldığında Disderi tarafından 1854 yılında fotoğrafın "carte visit" boyutuna indirgenmesiyle maliyetin düşürülmesi, herkesin fotoğrafı üretme ve tüketme imkanına erişmesi; bu bağlamda fotoğrafın "görece" demokratikleşmesinin önünü açmıştır. Öyle ki ontolojik açıdan da fotoğrafın bir sanat disiplini olmaktan ziyade sıradan bir mekanik üretim yöntemi olduğu tartışmalarını da getirmiştir. Dolayısıyla 1850-1902 yılları arasında yoğun bir biçimde ressamlar tarafından fotoğrafın sanat disiplini olup olmadığına ilişkin sorgulamalar günümüzde dijital kameraların/teknolojinin oluşmasıyla farklı bir evreye geçmiş, akıllı iletişim cihazlarıyla günümüzde adeta zirve yapmıştır. Nitekim önceleri dijital fotoğraf ile geleneksel fotoğraf biçimleri arasındaki kıyaslamalarla yaşanan 'dijital fotoğraf mı?' tartışmaları; akıllı iletişim cihazları evresinde Leica, Haselblad ve Xiaomi gibi firmaların kameraya/fotoğrafa ilişkin ar-ge çalışmalarını merkeze almalarıyla bambaşka bir boyuta taşınmıştır. Bu bağlamda fotoğrafın sıradanlaşması tartışmaları, fotoğrafın tarihsel yaygınlaşma süreci ve dijital teknolojilerle birlikte hız kazanan üretim/fotoğraf çekim pratikleri sonucunda, 'özgünlüğünün' zayıflaması, paylaşımların sosyal medya ve internet ortamına yoğun biçimde girmesi ve gündelik bir görsel alışkanlığa dönüşmesi olarak değerlendirilebilir. Özellikle ortak kültürel dönemleri temsil eden zamanlarda benzer içeriklerin artması, dijital ortamda sıradanlaşan yeni bir görsel dilin ortaya çıktığını göstergesi olarak da tanımlanabilir.

Standartlaşan görsel dil, belirli kompozisyon düzenleri, renk paletleri, ışık kullanımları ve tematik öğelerin sosyal medya platformlarında tekrar eden kalıplar oluşturması ve bu kalıpların geniş kitleler tarafından benimsenip yeniden üretilmesi olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda dijital kültürde fotoğrafın geçirdiği dönüşüm, sosyal medya üzerinden paylaşılan içeriklerde ortaya çıkan ortak görsel dil ile daha görünür hale gelmektedir. Örnek olarak yılbaşı fotoğraflarında tekrar eden renk tonları, ışık kullanımı, dekorlar benzer görsel tercihlerle üretilmesi; anlatımın bireysel yaratıcılıktan uzaklaşıp tematik tek düze yapıya doğru yöneldiğinin en yalın ifadesi olarak ifade edilebilir. Nitekim benimsenmiş ve/veya herkes tarafından kabul edilmiş ortak temalar etrafında yinelenen bu görsel tercihler, fotoğrafın hızla çoğalan kullanımlarla sıradanlaşan, tekrar üzerinden anlamı seyrelmiş bir görsel pratiğe dönüştüğünün göstergesidir.

1.1 **Kuramsal Çerçeve**

Çalışmanın kuramsal çerçevesi, Walter Benjamin (1936/2005) "Mekanik çoğaltma çağında solan şey, sanat eserinin aurasıdır." kavramı üzerinde kurgulanmaktadır. Walter Benjamin'e göre sanat eserinin değeri, onun tek ve özgün olmasından gelir. Ancak dijitalleşme ile artan ve tek düze olan paylaşımlar bu özgünlüğü ortadan kaldırdığı iddia edilmektedir. Dijital çağda fotoğraflar kolayca üretilip paylaşıldığı için özel olma niteliğini 'görece' kaybedeler. Benzer fotoğrafların çokluğu, anlamın ve özgünlüğün zayıflamasına yol açar. Bu da fotoğrafın sıradanlaşmasına ve kullanıcılar tarafından giderek standartlaşmasına neden olur. Nitekim Nathan Jurgenson (2019:21)'a göre "Sosyal fotoğraf,

bir anıyı saklamak için değil, şu anda iletişim kurmak için çekilir." Bu bakış açısına göre ise günümüz fotoğrafının artık geçmişi belgelemekten çok anı paylaşmaya, yani insanların çevresiyle iletişim

kurmaya yönelik olduğunu ortaya koyar. Böylece dijital fotoğraf, bireysel ifade yerine sosyal etkileşimin bir parçası haline gelirken, tekrarlamalar sonucunda standartlaşmaya başladığı iddia edilebilir.

2.YÖNTEM

Fotoğrafın toplumsal işlevinin dijital dönüşümü başlıklı çalışma fotoğrafın dijital kültür evreninde nasıl standartlaştığı ve dijitalleşmeyle birlikte fotoğrafın toplumsal hafızanın oluşturulmasındaki rolünün sosyal medya görünürlüğü açısından değişen işlevini incelemeyi amacıyla yapılan araştırmada görsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Görsel analiz, görsellerin içerdiği renk, poz, ışık tonu ve ışık kullanımı gibi tematik unsurların görsel olarak incelenip çözümlenmesine olanak tanıyan bir yöntem olup, özellikle görseller üzerinden yapılan çalışmalarda sıklıkla tercih edilmektedir. Araştırma kapsamında, sosyal medya platformlarında (Instagram ve Pinterest) paylaşılan yılbaşı temalı fotoğraflar; kompozisyon düzeni, renk tercihleri, ışık kullanımı ve dekoratif unsurlar temel alınarak değerlendirilmiştir; ancak yapılan araştırma sonrasında belirtilen sosyal medya platformlarından Pinterest içerisinde yeterli veri bulunmadığı görülmüş ve bu doğrultuda çalışma Instagram platformu ile sınırlandırılmıştır. Bu doğrultuda, analiz sürecinde görsellerde tekrar eden tekdüzeleşen/kalıplaşan estetik (!) kalıplar, benzer görseller ve ortak tematik yapılar üzerinden, araştırmanın temel amacı doğrultusunda, fotoğrafın zaman içerisinde nasıl bir dönüşüm geçirdiği ve hangi ölçüde standartlaştığı incelenmiştir. Çalışmanın sınırlılığı, incelemenin yalnızca 31 Aralık 2023 tarihinde paylaşılan yılbaşı temalı fotoğraflarla sınırlandırılmış olmasıdır. Belirtilen tarihin seçilme nedeni, öncelikli olarak dünya çapında etkili olan pandemi sürecinin sona erdiği yılın 2023 olarak kabul edilmesi; bununla birlikte pandemi sonrası dönemde bireylerin dijital teknolojilerle ve özellikle akıllı iletişim cihazlarıyla daha yoğun etkileşimde olması, sosyal medya platformlarında paylaşım ve görünürlük odaklı görsellerin artması ve bu etkinin 2023 yılı içerisinde daha belirgin hâle gelmesi olarak değerlendirilmektedir. Dahası yılbaşının herkes için ortak bir kültürel zaman olması ve bu tarihte sosyal medya platformlarının yoğun bir şekilde kullanılmasıdır. Ayrıca 31 Aralık 2023 tarihinin, yılbaşı dönemine yaklaşılmasıyla birlikte sosyal medya paylaşımlarının artmaya başladığı, pandemi sonrası dijital alışkanlıkların değişimi konusunda görünürlük kazandığı ve kullanıcıların teknolojik araçlarla daha yoğun etkileşim kurduğu bir süreci temsil etmesi nedeniyle çalışma kapsamında anlamlı bir zaman aralığı olarak seçilmiştir. Bu bağlamda, söz konusu tarihte sosyal medya platformlarında paylaşılan görsellerin genel olarak benzer görsel estetiklere sahip olup olmadığı, pandeminin olumsuz etkilerinin ortadan kalktığına dair izlere ilişkin ortak bir görsel dil oluşturup oluşturmadığı da değerlendirilmiştir.

3.BULGULAR

Dijitalleşme ile fotoğraf üretimi ve paylaşımı, sosyal medya platformlarının çıkışıyla paylaşılan görseller daha görünür hale gelmektedir. Bu çalışma kapsamında incelenen yılbaşı temalı fotoğraflar, dijital ortamda fotoğrafın nasıl benzer görsel tercihler etrafında şekillendiğini ortaya koymaktadır. Görsel analiz yöntemiyle değerlendirilen fotoğraflar; kompozisyon, renk tercihleri, ışık kullanımı ve dekoratif unsurlar açısından ele alınmış, görsellerde tekrar eden biçimsel özellikler ve ortak tematik yapılar belirlenmiştir. Bu analiz süreci yürütülürken, incelenen görsellerde, dijital ortamlarda

paylaşılan görsellerin etik ve yasal kurallar çerçevesinde ele alınması gerektiği de göz önünde bulundurulmuştur. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin yasal kurallar gereği, 6698 sayılı Kişisel

Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) doğrultusunda, analizde kullanılan görsellerde yer alan kişilerin kimliklerinin korunması amacıyla yüzler bulanıklaştırılmıştır.

Instagramda yayımlanan 31 Aralık 2023 yılbaşı içerikli görsellerde görsellerde tekrar eden biçimsel özellikler:

Biçim	İçerik
1-) Kadraj	Kişilerin kadrajın ortasında veya farklı konumlarında yer alması.
2-) Çekim Mesafesi	Yakın plan ve orta plan çekimlerin ağırlıklı olması, fotoğrafın çekildi mesafe.
3-) Kamera Açısı	Kameranın bulunduğu konum ve çekimin yapıldığı açı.
4-) Kompozisyon	Düz ve/veya dengeli yerleşim.
5-) Renk Kullanımı	Sıcak renklerin (kırmızı, sarı, altın tonları) baskınlığı, yoğun olarak kullanılan renkler.
6-) Işık Kullanımı	Yapay ve yumuşak gibi farklı şiddet ve renklerde bulunan aydınlatma şekilleri.
7-) Arka Plan	Yılbaşı süslemeleri (yılbaşı ağacı, yıldızlar, süsler) veya sade iç mekân.
8-) Poz	Kameraya dönük, sabit pozlar gibi kişilerin duruşlarını ifade eder.
9-) Dijital Düzenleme	Filtre veya renk düzenlemelerinin fotoğrafa yapılması.

Instagramda yayımlanan 31 Aralık 2023 yılbaşı içerikli görsellerde görsellerde yer alan ortak tematik yapılar:

Tematik Göstergeler	İçerik
1-) Kutlama Anının Kaydı	Yılbaşı gecesinin fotoğrafla kayıt altına alınması / belgelenmesi.
2-) Bir Arada Olma	Aile, arkadaş veya çiftler gibi kişi veya toplulukların birlikte kadrajda yer alması.
3-) Mekân Temsili	Ev, masa başı, kafe veya kapalı alanların öne çıkması.
4-) Süsleme ve Hazırlık	Yılbaşı ağacı, masa düzeni, ışıklar gibi hazırlık unsurları.
5-) Zaman Vurgusu	Gece çekimleri, geri sayım anları, yılbaşı gecesine ait görsel işaretler.
6-) Görünür Olma	Kullanıcının kendisini ve bulunduğu ortamı göstermesi

Resim:1

Fotoğrafta bir grup birey, süslenmiş bir yılbaşı ağacının önünde düzenli bir şekilde konumlanmıştır. Kompozisyon simetrik olup figürler kameraya dönük poz vermektedir. Yılbaşı ağacı ve ışıklandırmalar arka planı doldurarak görsel bir bütünlüğü oluşturmaktadır. Bu düzen, sosyal medyada sıkça rastlanan toplu yılbaşı fotoğrafı kalıplarını göstermektedir.

Resim:2

Görsel, iç mekânda dekoratif yılbaşı ağaçları ve süslemeler önünde çekilmiş bir fotoğraftır. İki kişi yan yana durmakta, arka plan yoğun biçimde yılbaşı temalı (yılbaşı ağacı ve süsler) dekorlarla doldurulmuştur. Renkli süslemeler ve yapay ışıklar görselin genel atmosferini belirlemektedir. Fotoğraf, etkinlik ve organizasyon alanlarında oluşturulan yılbaşı fotoğraflarını göstermektedir. Renk uyumu olarak tercih edilen yılbaşı renkleri görselde mevcuttur fakat etkinlik sebebiyle fotoğraf içerisinde farklı renkler ile de süsleme yapıldığı görülmektedir.

Resim:3

Fotoğraf, iç mekânda bir aile grubunun yılbaşı ağacı önünde birlikte poz verdiği bir sahneyi göstermektedir. Kadrajda yılbaşı ağacı, ev dekorasyonu ve oyuncak unsurlar birlikte yer almaktadır. Işık kullanımı olarak sıcak ve yumuşaktır bir ton kullanılmıştır. Görsel, yılbaşı döneminin aile birlikteliği ve ev içi kutlama ile ilişkilendirildiğini göstermektedir.

Resim:4

Görsel, gece çekilmiş bir dış mekân fotoğrafıdır. Arka planda büyük, ışıklı yılbaşı süslemeleri yer almakta, ön planda bir tek birey bulunmaktadır. Aydınlatma yapay ışık kaynaklarıyla sağlanmış ve yılbaşı dekorları mekânın baskın unsuru hâline getirilmiştir. Fotoğraf, dış mekânda çekilmiş bir yılbaşı görsel düzenlerini yansıtmaktadır.

Resim:5

Fotoğrafta iki çocuk, iç mekânda yılbaşı ağacı önünde ayakta durmaktadır. Ellerinde yılbaşı temalı yazılı objeler bulunmaktadır. Kompozisyon merkezîdir ve figürler kameraya dönüktür. Yılbaşı ağacı ve dekoratif unsurlar arka planı oluşturmaktadır. Görsel, yılbaşı temasının çocuklar üzerinden sembolik öğelerle temsil edildiğini göstermektedir.

Resim:6

Görsel, iç mekânda yılbaşı ağacı yanında çekilmiş tek bir kişiyi göstermektedir. Kadrajda yılbaşı ağacı merkezi bir konumda yer almakta, kişi ise ağacın önünde bulunmaktadır. Sarı ışıklar ve kırmızı tonlar baskın biçimde kullanılmaktadır. Ortamda sıcak ve loş bir aydınlatma tercih edilmiş, dekoratif yılbaşı objeleri sahnenin tamamlayıcı unsurları olarak konumlandırılmıştır. Bu görsel, ev içi yılbaşı kutlamalarına özgü kalıplaşmış bir düzeni yansıtmaktadır.

Resim:7

,

Fotoğraf, iç mekânda çekilmiş bir evcil hayvan portresidir. Arka planda bulanıklaştırılmış bir yılbaşı ağacı yer almakta, ön planda evcil hayvan net biçimde odaklanmaktadır. Sıcak ışık kullanımı ve yılbaşı dekoru görselin genel ortamını belirlemektedir. Bu görsel, yılbaşı temasının evcil hayvanlar üzerinden de nasıl tanımlanıp, temsil edildiğini göstermektedir.

Resim:8

Görselde büyük ölçekli ve yoğun biçimde süslenmiş bir yılbaşı ağacı önünde tek bir kişi yer almaktadır. Kırmızı süsler, hediye kutuları ve dekoratif öğeler kadrajın büyük bölümünü kaplamaktadır. Ağacın (bakış yönümüze göre) sağ arka kısmında Noel Baba maketi ile hediyeler, üzeri kırmızı balonlarla süslenmiş çam ağacı, ağaç önündeki hediyelik kutular ile Noel ve Yılbaşı kavramları iç içe geçirilerek güçlü bir “yeni yıl ruhu” argümanı geliştirilmiştir.

Resim 9

Görsel, yılbaşı ağacına yakın çekilmiş bir portre fotoğrafıdır. Arka planda kırmızı ve altın tonlarında süslenmiş bir yılbaşı ağacı yer almakta, ön planda bir kişi bulunmakta ve yüz kadrajın merkezine alınmaktadır. Işık kullanımı yumuşak olup dekoratif unsurlar ön plandadır. Fotoğraf, yılbaşı döneminde bireysel temsile dayalı görsel olarak yansıtmaktadır. Dahası fotoğraf içerisinde kırmızı renk tonu tamamen hakimdir. Figür, yılbaşının simgesi ağaç ile adeta iç içe geçmiş bir figürü göstermekte olup; figürün üzerindeki kırmızı kazak da yeni yıl ritüellerinden birini temsil etmektedir.

Elde edilen bulgular, sosyal medya ortamlarında paylaşılan yılbaşı temalı fotoğrafların büyük ölçüde benzer görsel düzenlere sahip olduğunu ve bu benzerliklerin zamanla ortak bir görsel dile dönüştüğünü göstermektedir. İncelenen görsellerde yılbaşı ağacı, ışıklandırma, dekoratif süslemeler ve figürlerin kamera karşısında konumlandırılması gibi unsurların tekrar ettiği görülmektedir. İç ve dış mekânlarda çekilmiş olmalarına rağmen fotoğrafların büyük bölümünde benzer kompozisyon düzenleri, renk tercihleri ve ışık kullanımları öne çıkmaktadır. Bu görsellerde çoğunlukla sıcak tonlu ve yumuşak bir ışık kullanımının tercih edildiği, kırmızı ve yeşil renklerle birlikte kullanılan ışık düzeninin yılbaşı temasına ait dekoratif unsurları daha görünür hale getirdiği dikkat çekmektedir. Bireysel, aile veya grup temsilleri farklılık gösterse de görsellerin çoğunda yılbaşı temasının belirli semboller üzerinden sunulduğu gözlemlenmiştir. Özellikle yılbaşını temsil eden yılbaşı ağacı, kırmızı renk tonları temel semboller olarak bulgulanmıştır. Yılbaşı ağacı ile beraberinde kırmızı ve yeşil renklerin ve sıcak ışık kullanımının sıkça tekrar etmesi, fotoğraflar arasında ortak bir görsel dil ve düzen oluştuğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, yılbaşı döneminde sosyal medyada paylaşılan fotoğrafların belirli görsel kalıplar etrafında şekillendiğini temel göstergesidir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda, dijitalleşme sürecinin fotoğrafın toplumsal işlevi üzerindeki değişimi sosyal medya platformlarında paylaşılan görseller üzerinden incelemiştir. Yapılan değerlendirme doğrultusunda, fotoğrafın belge ve anı oluşturma işlevinden zaman içerisinde uzaklaşarak sosyal medyada görünür olma, iletişim kurma, etkileşim oluşturma ve sosyal medya ortamında “simgesel sanal” varlık gösterme amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Çalışma kapsamında belirlenen platformlar üzerinden oldukça fazla fotoğraf izlenmiş olmakla beraber, tüm fotoğraflardaki ortak temaları temsil eden 9 fotoğraf araştırma örnekleminin genellemesi olarak sunulmuştur. Bu bağlamda incelenen yılbaşı temalı fotoğraflar, kompozisyon, renk, ışık kullanımı ve dekoratif unsurlar açısından benzer estetik özellikler taşımakta ve bu durum fotoğrafın zaman içerisinde kullanıcılar tarafından

benimsenip standartlaşan bir görsel dil oluşturduğunu ifade etmektedir. Görsel değerlendirme sonucunda, yılbaşı ağacının genel (bir çok fotoğrafta bulunan) bir unsur olarak kullanıldığı, kişilerin çoğunlukla kamera karşısında poz verdiği ve sıcak ışık tercihinin tekrar eden bir standart biçimsel kompozisyonu temsil ettiği görülmüştür. Bu benzer görsel tercihler, paylaşılan fotoğrafların zamanla birbirine benzemesine ve belirli bir görsel düzenin oluşmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda dijital kültür evresinde ortaya çıkan standartlaşma, sosyal medya platformlarının sunduğu beğeni ve görünürlük odaklı paylaşımlarla doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Kullanıcılar, daha fazla etkileşim alan görsel türlerini tekrar etmeye yönelmekte; bu tekrarlar zamanla belirli paylaşım tercihlerinin yaygınlaşmasına ve kabul gören görsellerin oluşmasına neden olmaktadır. İncelenen görsellerde bireysel, aile ve grup fotoğrafları farklılık gösterse de bu fotoğrafların büyük ölçüde aynı görsel kalıplar içerisinde sunulduğu görülmektedir. Böylece fotoğraf, dijital kültür içerisinde özgün

bir paylaşımdan çok, benzer görsel şablonlar üzerinden üretilen bir paylaşıma dönüştüğü iddia edilebilir. Özellikle herkes için ortak kültürel zamanlardan biri olan yılbaşında paylaşılan görseller, bireysel deneyimlerin özgünlüğünden çok, belirli tematik kalıplar üzerinden üretilen fotoğrafların ön plana çıktığını ortaya koymaktadır. Yılbaşı temalı süslemeler, dekoratif objeler ve mekânsal düzenlemeler, görsellerde anlam üretmekten çok yılbaşı temasını tanımlayan, tekrar eden semboller olarak kullanılmaktadır. Bu tekrar eden görsel tercihler, fotoğrafın bireysel ifade ve temsil alanını giderek daraltmakta ve onu sosyal medya trendleri doğrultusunda şekillenen ve/veya şekillendirilen bir görsel dil haline getirmektedir. Dijitalleşme, fotoğrafın üretim ve paylaşım biçimlerini zaman içerisinde dönüştürerek, toplumsal hafızanın benzer görseller üzerinden kurgulanmasına zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda fotoğraf, dijital kültür içerisinde özgün bir anlatım aracı olmaktan çok, sosyal platformlarda görünürlük ve etkileşim odaklı bir iletişim aracına dönüşmektedir. Bu durum, fotoğrafın dijital ortamda daha çok paylaşım ve etkileşim üzerinden anlam kazandığının belirleyicisi olan göstergeyi temsil etmektedir. Dolayısıyla sosyal medya platformlarının sunduğu hızlı üretim ve tüketim ortamı, fotoğrafın özgün niteliğini "görece" zayıflatarak benzer görsellerin yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Çalışma Instagram ve Pinterest ile sınırlı tutulduğundan özellikle günümüz gençleri arasında popüler aynı zamanda da tartışmalı bir platform olan TikTok'ta yer alan yılbaşı temalı paylaşımların da farklı araştırmalara konu olarak incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda kullanıcıların beğeni odaklı paylaşımlara yönelmesi, belirli görsel içeriklerin benimsenmesini ve zamanla ortak bir görsel dilin oluşmasını da beraberinde getirmektedir. Bu ortak benimsenmiş görsel dil, fotoğrafın belgeleyici işlevinden çok, sosyal medyada daha fazla etkileşim sağlayan ve kabul gören görsel düzenlere (kurgulara-kompozisyonlara) uyum sağlama amacıyla şekillenmektedir. Dolayısıyla fotoğrafın toplumsal hafıza oluşturma işlevini etkileyerek paylaşılan görsellerin zamanla birbirine benzemesine neden olmaktadır. Sonuç olarak dijitalleşme sonucunda yoğun kullanıma kazandırılan akıllı iletişim araçları aracılığıyla fotoğrafın toplumsal işlevi yeniden tanımlanarak onun sosyal medya kültürü içerisinde standartlaşan bireysel bir görsel ifade aracına ve/veya günlüğe dönüştürmektedir.

5. KAYNAKLAR

Alanka, D. (2024). *Nitel bir araştırma yöntemi olarak içerik analizi: Teorik bir çerçeve*. *Kronotop İletişim Dergisi, 1*(1), 64–84. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3602435

Benjamin, W. (2005). *The work of art in the age of mechanical reproduction* (H. Zohn, Trans.).

Markethinkers. (t.y.). *İçerik analizi nedir? nasıl yapılır?* https://markethinkers.com/tr/icerik-analizi-nedir-nasil-yapilir/

Resim-1: Instagram. (n.d.). *[Instagram gönderisi]*. https://www.instagram.com/p/C1hWcoQIU7D/

Resim-21: Instagram. (n.d.). *[Instagram gönderisi]*. https://www.instagram.com/p/C1gcLWwCrRM/

Resim-3: Instagram. (n.d.). *[Instagram gönderisi]*. https://www.instagram.com/p/C1gbgNiqE7J/

Resim-4: Instagram. (n.d.). *[Instagram gönderisi]*. https://www.instagram.com/p/C1gXXpzo6DM/

Resim-5: Instagram. (n.d.). *[Instagram gönderisi]*. https://www.instagram.com/p/C1ghTy9I6eL/

Resim-6: Instagram. (n.d.). *[Instagram gönderisi]*. https://www.instagram.com/p/C1h1VWfIkF3/

Resim-7: Instagram. (n.d.). *[Instagram gönderisi]*. https://www.instagram.com/p/C1hbdnPMTfH/

Resim-8: Instagram. (n.d.). *[Instagram gönderisi]*. https://www.instagram.com/p/C1hY9nJIHLF/

Resim-9: Instagram. (n.d.). *[Instagram gönderisi]*. https://www.instagram.com/p/C1hWRu1PNha/

Jurgenson, N. (2019). *The social photo: On photography and social media*. Verso. (see p. 16 for the quoted remark)

Mind the Graph. (t.y.). *İçerik analizi vs tematik analiz: Aralarındaki farklar*. https://mindthegraph.com/blog/tr/icerik-analizi-vs-tematik-analiz/

Newborn Posing. (t.y.). *Colour elements of art photography*. https://newbornposing.com/colour-elements-of-art-photography/

Uzun, İ. (2014). *Işığın fotoğraf sanatındaki öneminin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fotoğraf Ana Sanat Dalı.

DİJİTAL OYUN KAPAK TASARIMLARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET TEMSİLİ: OTOMATİK GÖRÜNTÜ TANIMA İLE İÇERİK ANALİZİ

GENDER REPRESENTATION IN DIGITAL GAME COVER DESIGNS: CONTENT ANALYSIS WITH AUTOMATIC IMAGE RECOGNITION

Rumeysa Zeynep ARAÇLI DURSUN[1], Uğur BAKAN[2], Ufuk BAKAN[3]

[1]Arş. Gör., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Görsel İletişim Tasarımı, rumeysazeynep.aracli.dursun@ikc.edu.tr, 0009-0009-9149-0992

[2]Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Görsel İletişim Tasarımı, ugur.bakan@ikcu.edu.tr, 0000-0003-0117-3731

[3]Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Görsel İletişim Tasarımı, ufuk.bakan@ikcu.edu.tr, 0000-0001-7302-9398

Özet

Bu araştırma, dijital oyun kapaklarında yer alan kadın ve erkek karakterlerin temsillerini kültürel ve toplumsal açıdan incelemektedir. Oyun kapakları, oyuncunun içerikle ilk karşılaştığı alan olduğundan, toplumsal cinsiyet temsillerinin analizi açısından önemlidir. Çalışma, "Feminist Medya Teorisi" ve özellikle "Laura Mulvey'in Bakış Kuramı" çerçevesinde değerlendirilmiştir. Mulvey'in kuramına göre, kadın bedeni çoğunlukla medyada erkek bakışıyla bir obje olarak sunulmaktadır. Araştırmada, oyun kapaklarında kadın karakterlerin genellikle ikincil ve cinselleştirilmiş biçimde konumlandırıldığı; erkek karakterlerin ise güçlü, kahraman ve savaşçı figürler olarak merkezileştirildiği tespit edilmiştir. Görüntü işleme ve otomatik tanıma teknikleriyle yapılan analizde, karakterlerin cinsiyetleri, giysileri, pozları, kullandıkları objeler ve kapakta konumlandırılış biçimleri incelenmiştir. Bu unsurlar, toplumsal normların ve kalıplaşmış yargıların görsel olarak yeniden üretildiğini göstermektedir. Çalışmada ayrıca AAA (büyük bütçeli) ve Indie oyun kapakları karşılaştırılmıştır. AAA oyunlarda erkek merkezli temsillerin baskın olduğu, kadın karakterlerin genellikle yan unsur olarak kullanıldığı görülmüştür. Indie oyunlarda ise daha alternatif ve deneysel cinsiyet temsillerine yer verildiği, bu yönüyle toplumsal normlara farklı açılardan yaklaşım sağlandığı belirlenmiştir. Araştırma, dijital oyun sektörünün toplumsal cinsiyet normlarını yeniden ürettiğini ve pazarlama stratejilerinde erkek gücü ile kadın bedenini farklı biçimlerde konumlandırdığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda feminist medya teorilerinin rehberliğinde yapılan değerlendirmeler, oyun endüstrisinin toplumsal ve kültürel etkilerini anlamak açısından kapsayıcı ve açıklayıcı niteliktedir.

Anahtar kelimeler: Toplumsal cinsiyet, dijital oyun, temsil, feminist medya teorisi, bakış kuramı

Abstract

This study examines how male and female characters are represented on digital game covers from cultural and social perspectives. Since game covers are the first point of contact for players, analyzing gender representations is significant. The research is framed within "Feminist Media Theory," particularly Laura Mulvey's "Male Gaze Theory." According to Mulvey, the female body is often depicted as an object shaped by the male gaze. The findings indicate that women on game covers are frequently positioned in secondary and sexualized roles, whereas men are presented as strong, heroic, and warrior-like central figures. Through image processing and automatic recognition techniques, the study analyzes the characters' gender, clothing, poses, objects, and their placement on covers. These visual elements reflect the reproduction of social norms and stereotypes. The research also compares AAA (high-budget) and Indie game covers. While AAA titles predominantly feature male-centered representations, with women as secondary elements, Indie games offer more alternative and experimental gender portrayals, offering different perspectives on social norms. The study argues that the digital gaming industry both reflects and reshapes gender norms, employing male power and

the female body as strategic marketing tools. In this context, feminist media theories provide a critical framework for understanding how these visual narratives reinforce or challenge societal expectations. The findings emphasize that analyzing gender representations in game covers is crucial for comprehending the broader cultural and social impact of the gaming industry.

Keywords: Gender, digital game, representation, feminist media theory, gaze theory

1. GİRİŞ

Dijital oyun sektöründe özellikle oyun kapaklarının tasarımında yer alan görsellerin kültürel ve toplumsal açıdan temsil ettiği değerler önemli görülmektedir. Oyun kapak tasarımlarında yer alan görseller, oyun oynayacak kişiye içeriği sunan ilk aşamaların ilkidir. Bu kapak tasarımı toplumsal olarak cinsiyet temsillerinin anlaşılması açısından önemlidir. Araştırma, dijital oyun kapaklarında yer alan görsellerde kadın ve erkek karakterlerin nasıl temsil edildiği ve otomatik görüntü tanıma sistemi ile nasıl incelenerek belirlendiği ele alınmıştır. Görsel kültürün oyun endüstrisi üzerindeki etkileri irdelenmiştir. Buna ek olarak çalışma "Feminist Medya Teorisi" çerçevesinde ve özellikle "Laura Mulvey'in Bakış Kuramı" kapsamında değerlendirilmiştir. Bu kurama göre, kadın bedeninin bir obje olarak sıklıkla medyada yer alması ve erkek bakışı açısından bir nesneye dönüşmesi vurgulanmaktadır. Oyun kapak tasarımlarında yer alan kadın karakterleri görsellerin bu bakış açısıyla yerleştirildiği ve bu düşüncenin aşılanarak kadın bedeninin ikincil bir şekilde cinselleştirilmiş olarak sunulması fikri vurgulanmaktadır. Oyun kapak tasarımlarında yer alan erkek karakterlerin ise, daha çok savaşçı yönlerinin ortaya konduğu, güçlü ve kahraman görünümünde yer aldığı ve karakterin merkezileştirildiği görülmektedir. Bu durumun, Mulvey'in kuramıyla örtüştüğü görülmektedir. Çalışmada görüntü inceleme ve işleme yoluyla görsellerde yer alan karakterlerin cinsiyetleri, kültürel ve toplumsal açıdan taşıdıkları imaj, aktardıkları mesaj, aksiyon pozları ve duruşları, giysileri ve yer alan objeler, kullanılan renkler analiz edilmiştir. Otomatik görüntü tanıma yöntemiyle oyun kapaklarındaki karakterler, cinsiyet, rol, konum, imaj ve mesaj bakımından görsel olarak sunuluş biçimleri üzerinden değerlendirilmiştir. Karakterlerin hangi kıyafetle, hangi duruşla poz verdiği önemsenmektedir. Oyun kapak tasarımlarında yer alan karakterlerin toplumsal cinsiyet temsili açısından bakıldığında toplumsal değerleri, normları ve stereotipleri yansıttığı görülmektedir. Bu çalışmada amaç, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ve genel olarak kalıplaşmış olan toplumsal yargıların oyun endüstrisi üzerindeki etkileri ve yansımalarını ortaya koymaktır.

Araştırmada toplumsal cinsiyet anlayışına bakılabilmesi adına görselleştirilmiş cinsiyet analizi gerçekleştirilmiştir. Kapaklardaki kadın ve erkek unsurların dağılımları ve merkezileştirilmesi nitel yorumlarla desteklenmiştir. Analizde, AAA (büyük bütçeli) ve Indie oyunların kapak tasarımlarında yer alan kadın ve erkek merkezli temsiller incelenmektedir. AAA oyun kapaklarında yer alan karakterlerin çoğunlukla erkek merkezli olduğu ve kadın karakterlerin yan unsur olarak aktarıldığı görülmüştür. Indie oyun kapaklarında ise alternatif cinsiyet temsillerinin yer aldığı daha deneysel görsellerin bulunduğu görülmüştür. Bu durum, farklı oyun üretimlerinin ve tasarımlarının toplumsal açıdan cinsiyet normlarını yönlendirdiğini göstermektedir. Dijital oyun sektörünün toplumsal normları yeniden oluşturduğu, erkek odaklı güç ve kadın odaklı cinsiyet yaklaşımının pazarlama stratejisinde kullanıldığı belirtilmiştir. Bu bağlamda bakıldığında, oyun kapaklarının cinsiyet açısından incelenmesi gerçekleştirilirken feminist medya teorilerine ve toplumsal normlara dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu durum toplumsal ve kültürel etkileri anlamak açısından kapsayıcıdır. Çalışma bulgularında yer alan bilgilerin feminist medya teorileri doğrultusunda ele alınması ve değerlendirilmesi, oyun endüstrisinin toplumsal ve kültürel açıdan etkilerini anlamak adına kapsayıcı olduğu vurgulanmaktadır.

1.1. Araştırma Problemi ve Önemi

Dijital oyun kapak tasarımları genellikle oyuna yönelik kullanıcıya ilk bilgileri aktarmakta ve oyuna karşı kullanıcının ilk algısının oluşmasını sağlamaktadır. Bu oyun kapakları tasarımları çoğu zaman kullanıcıları görsel olarak etkileyerek toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretilmesini desteklemektedir. Toplumsal olarak kadın ve erkek temsillerinin yeniden düzenlenmesine ve aralarındaki güç ilişkinin oluşmasına katkı sunmaktadır. Özellikle, AAA oyun türlerinde genellikle "erkek bakışı" denilen tabiri destekleyen kadın karakter betimlemeleri yaygındır ve genellikle kadın temsilleri kullanılmaktadır. Indie oyun türlerinde ise daha çok eleştirel davranan alternatif temsillere yer verilmektedir. Bu bağlamda bakıldığında araştırma, oyun kapak tasarımlarında yer alan toplumsal cinsiyet temsillerini Laura Mulvey'in Bakış kuramı kapsamında ve feminist medya teorisi çerçevesinde sunmaktadır. Bu açıdan oyun kapak tasarımlarını otomatik görüntü tanıma sistemi

ile AAA ve Indie oyun türleri ile detaylı şekilde inceleyerek toplumsal yönlerini değerlendirmektedir. Araştırma aynı zamanda dijitalleşen oyun sektörünün toplumsal cinsiyet rollerine, toplumsal normlara, toplumsal değer ve yargılara olan yaklaşımını ortaya koymaktadır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde çalışma, literatüre dijital oyun kapak tasarımlarının görsel içerik analizlerine yenilikçi katkılar sunmayı önemseyerek toplumsal açıdan eşitlik, kapsayıcılık ve temsiller gibi konulara da yön vermeyi hedeflemektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırmanın temel amacı AAA ve Indie oyun türleri içerisinden otomatik görüntü tanıma teknolojileri ile seçilen 10 oyun kapak tasarımının incelenmesi sağlanarak bu kapaklardaki toplumsal cinsiyet temsillerini değerlendirmektir. Değerlendirme aşamasında Mulvey'in kuramı ve feminist medya teorisi kapsamında inceleme gerçekleştirilmektedir. Çalışmanın kapsamı AAA ve Indie oyun kapak tasarımlarının orijinal standart versiyonları ile oluşturulmaktadır. Kapak tasarımlarındaki görsellerin analizi Mulvey'in kuram ve teorisi ışığında değerlendirilerek, otomatik görüntü tanıma çıktıları, cinsiyet, pozisyon, beden-duruş, kıyafet türü, dönem, silah-alet, yüz ifadesi, karakter sayısı, karakter önceliği gibi 10 adet kategori ile yorumlanacaktır.

2. Kuramsal Arka Plan

2.1. Feminist Medya Teorisi ve Bakış (Gaze) Yaklaşımı

Laure Mulvey'in "Feminist Medya Teorisi" kavramı medya üzerinde yer alan ürünlerin toplumsal cinsiyet rollerini, toplumsal norm ve değerleri nasıl ele alarak yansıttığını, nasıl yeniden üretilmesini sağladığını ve nasıl yönlendirdiğini detaylıca sunmaktadır (Murvey, 1975). Bu kavrama göre medya, toplumsal cinsiyet ideolojilerini topluma yansıtır ve yeniden üretilmesine olanak tanımaktadır. Dolayısıyla da medya zerinden kadın ve erkek cinsiyet temsillerinin topluma nasıl yansıtıldığı, toplumsal açıdan hangi bakış açısını ifade ettiği ve hangi rollerde aktarıldığı değerlendirilmektedir.

Mulvey (1975) bu teoriyi "male gaze" olarak adlandırdığı "erkek bakışı" kavramı ile temellendirmiştir. Buna göre Mulvey, özellikle tv, reklam, dijital oyun ya da sinema gibi görsel kültürü içeren alanların kamera açıları ve kadrajlarla birlikte kadını genellikle arkaplanda pasif şekilde erotize edilen bir nesneye dönüştürüldüğünü ifade etmektedir. İzleyicinin bakış açısının ise erkeklere göre heteroseksüel olarak yönlendirildiğini eklemektedir. Mulvey, bu durumu "görsel haz nesnesi" olarak yorumlamaktadır. "Erkekler güçlüdür ve aşırı miktarda fiziksel güç gerektiren işlerde veya geleneksel olarak zeki, üst orta sınıf beylerin işgal ettiği tıp, hukuk veya finans gibi alanlarda çalışırlar. Erkekler ya iyi ya da kötü olarak nitelendirilir ve bu rollerin her ikisinde de agresif davranış sergilenir ve beklenir" (Milkie, 1994). "Kadınlar da genellikle cinsellikle ilgili, kadının güzelliğe veya fiziksel çekiciliğe odaklandığı ya da geleneksel aile rollerine odaklandığı klişeleşmiş rollerde tasvir edilir" (Milkie, 1994). Gamson ve diğerleri (1992, s. 374) yaptıkları çalışma da "çok çeşitli medya mesajları değerlerin, ideolojilerin ve inançların öğretmeni olarak hareket edebilir ve tasarımcılar bu niyetin farkında olsun ya da olmasın dünyayı yorumlamak için imgeler sağlayabilir" diye bahsetmektedir. Bu çalışma ile günümüzdeki toplumun kadınları ezici şekilde geleneksel ve olumsuz tavırlar sergilendiğinden yakınmaktadır. Bu durumda alanda gelişme gösterecek kişilerin bu tasvirlerden etkilenebileceğini ortaya koymaktadır. "Çocuklar, günlük hayatta tanık oldukları olayları kullanarak cinsiyeti tanımlamaya aktif olarak çalışırlar (Ferree, 1990)."

Kaplan'ın (1983, s. 2) yaptığı çalışmada "Laura Mulvey'i takip ederek erkek bakışının, kadını erotik bir nesne olarak tanımlayıp ona hükmetmesiyle kadının Anne olarak konumundaki ilişkilerini bastırmayı başardığını ve böylece erkeğin "sömürgeleştirmediği" bir boşluk bıraktığını bu boşluk aracılığıyla kadının özne olarak kendisi için bir söylem, bir ses, bir yer yaratmaya başlayabileceğini savunduğu görülmektedir." Bu konu dijital oyunlar üzerinden ele alındığında ise "erkek bakışı" kavramı, kapak tasarımlarında yer alan karakter görsellerinde reklam tanıtımlarında ve oyun içinde yer alan kamera konumlandırmalarında ön plana çıkmaktadır. Özellikle AAA oyun türlerinde yer alan kadın temsillerinin sunumu erkek özneye yönelik olarak cinselleştirilmiş düzeyde kendini göstermektedir. Bu estetiksel dikkat çekme strateji biçimi Indie oyunlarda görülmemektedir. Indie oyun türlerinde genellikle daha alternatif ve deneysel temsillere yer verilmektedir. Genel geçer normları yansıtmak yerine karşıt temsil biçimlerine yer verme eğilimleri bulunmaktadır. AAA ve Indie oyun türlerinin göz önünde olan bu farklılıkları, feminist medya teorisine göre üretim şartları, ekonomik koşullar, toplumun düşünce yapısı ve yaratıcılık düzeyine göre anlamlandırılmaktadır.

2.2. Dijital Oyunlarda Temsil, Stereotipler ve Görsel Anlatı

Dijital oyunlar, güçlü görsel anlatılara sahip olan interaktif eğlence ürünleridir. Oyun kapakları, kullanıcıya ilk izlenimi ve ifadeyi vererek oyunu sunmaktadır. Kullanıcının algısını yönlendirmeyi destekleyen bu kapak tasarımları sunduğu temsiller ile toplumsal cinsiyet ideolojilerinin dışa vurumunu gerçekleştirir. Güncel araştırmalar, oyun sektörü içerisinde yer alan kadın temsillerinin erkekler tarafından kurtarılmayı bekleyen kırılgan ve cinselleştirilmiş konumlarda yer aldığını; erkek karakterlerin ise güçlü, hakimiyet kuran saldırgan, koruyucu ve kahraman gibi niteliklere sahip olduğunu göstermektedir. "Erkek ve kız çocuklarının, genellikle eril ve dişil olarak adlandırılan belirli kişilik özelliklerini benimsemeleri ve geliştirmeleri sosyalleşme süreciyle teşvik edilir. Bu kişilik özellikleri, bireylerin üstlendikleri rolleri etkiler (Freeman, 1985)." Bu durum, toplumsal cinsiyet kalıplarını (stereotipler) yeniden üreterek topluma sunduğunu gerçeğini gözler önüne sermektedir. Özellikle oyun kapaklarında yer alan görsel anlatılar da karakterlerin pozisyonları, kıyafetleri, yansıttıkları dönem, kadrajdaki açısı, merkezi düzeyi, kullandığı nesne, beden oranları ve vücut yapıları toplumsal cinsiyet rollerini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda erkek karakterlerin geniş omuzlu, kaslı, ağır silahlar taşıyan ve yaralı görüntüsü, kontrol, güç ve otoriteyi temsil etmektedir. Kadın karakterlerin ince bel, geniş kalça ve büyük göğüsler ile vurgulanan beden hatları, kadınları genellikle cinsellikle eşleşen ve pasif duruşlara sahip olan yapıda temsil etmektedir. Bu duruma ek olarak Indie oyun türü sayesinde, karakter temsillerinin psikolojik derinlikte, güçsüzleştirilmiş erkek, güçlü kadın, geleneksel olmayan kadın algısı, duygusal kırılganlık yaşayan ve dengeyi koruyan gibi yapılarda aktarıldığı görülmektedir. Dietz'in (1998, s.1) yaptığı çalışmaya göre "geleneksel cinsiyet rolleri ve şiddet örneklemini içeren pekçok oyunun merkezin %41'inde kadın karakterler yoktur ve bu oyunların %28'inde kadınlar cinsel obje olarak tasvir edilmiştir. Oyunların neredeyse %80'inde strateji veya amaç olarak saldırganlık veya şiddete yer verilmiştir. Oyunların %27'sinde ise sosyal olarak kabul edilebilir saldırganlık bulunurken, neredeyse yarısında özellikle başkalarına yönelik şiddet ve %21'inde ise kadınlara yönelik şiddet tasvir edilmiştir. Oyunlardaki karakterlerin çoğu Anglo olarak verilmiştir."

3. Dijital Oyun Kapak Tasarımlarının İletişimsel Rolü

Teknolojik gelişmeler, geleneksel fiziksel ortamlara dayalı oyun anlayışını kökten değiştirerek kuralların yeniden belirlendiği dijital bir forma dönüştürmüştür. 1940'lı yıllarda başlayan ve kültür endüstrisinin önemli bir parçası olan dijital oyunların gelişmesi 1980'lerde arcade oyunların ve disket kutularının yaygınlaşmasıyla hız kazanmıştır. Pac-Man'in özellikle küresel ölçekte kültürel bir fenomen hâline gelmesi, video oyunlarının yalnızca teknik bir yenilik değil, aynı zamanda bir medya markası ve popüler kültür unsuru olabileceğini kanıtlamıştır (Wolf, 2008). Video oyun endüstrisi 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren teknolojide yaşanan gelişmeler sayesinde kültürel bir ifade aracı olmasının yanı sıra küresel ölçekte bir endüstriye doğru evirilmiştir (Stewart ve Misuraca, 2013). Özellikle mobil cihazların yaygınlaşmasıyla her an erişilebilir hale gelen dijital oyunlar, yaygınlaşma süreciyle birlikte; sanal ortamların yaratıldığı, etkileşimin arttığı, kullanıcı profillerine göre kişiselleşen ve modüler yapılar sunan yeni bir iletişim ortamı meydana getirmiştir. Günümüzde ise Steam, PlayStation Store veya Xbox Marketplace'teki dijital mağaza simgelerine evrilmiştir.

Günümüzün yoğun rekabetçi sektör ortamında dijital oyun stüdyolarının varlıklarını sürdürebilmeleri için hem üretim hem de pazarlama (özellikle reklam ve tanıtım faaliyetleri) süreçlerini etkili biçimde yönetmeleri kritik öneme sahiptir. Bir oyunun fiziksel raflarda veya dijital mağazalarda yer aldığı durumlarda, içeriğini en iyi şekilde yansıtan bir kapak tasarımı; potansiyel oyuncuların dikkatini çekme, merak uyandırma ve satın alma davranışını etkilemede belirleyici bir rol oynamaktadır. Kapak tasarımı, oyunun ruhunu, tonunu ve içeriğini tek bir görselde özetlemekle kalmaz aynı zamanda pazarlamanın kritik bir bileşen sağlamaktadır. Etkileyici tasarımlar, oyunu satın almayı düşünen tüketiciler ile oyun arasında ilk bağlantının gerçekleştiği fiziksel bir temas noktası sunmaktadır. Tasarımda kullanılan görseller, tipografi, renk paleti oyuna ilişkin hedef kitle üzerinde bir beklenti ve algı inşa etmektedir. İçeriğe ilişkin bilgi almak isteyen kullanıcılar kapak tasarımında karakterlerin pozisyonu, perspektif öğelerin seçilmesi oyunun türü hakkında ip uçları vermektedir.

Video oyun kapakları, sektörde yaşanan değişimlerle birlikte evrim geçirerek maceralara, yolculuklara, zorluklara ve farklı sanal dünyalara açılan birer pencere işlevi görmüştür. 1970'li yıllarda arcade makinelerinin yaygınlaşması ve ev tipi konsolların ortaya çıkmasıyla birlikte video oyunları, laboratuvar ortamından çıkarak ticari bir ürün haline gelmiştir. Video oyunların gelişim aşamasında olduğu 1970'li yıllardaki kapak tasarımları çoğunlukla görsel bir yapı oluşturma işlevi oluşturmuştur. Erken dönem video oyunlarında görsel kalitenin sınırlı olması ve grafiklerin bloklu, minimal yapısı nedeniyle, tasarımcıların asıl görevi oyuncuların hayal gücünü harekete geçirmek ve onlara, bu erken piksel sanatının ne anlatmaya çalıştığı konusunda rehberlik etmekti. 1980'ler ve 1990'ların başları el boyaması kapak sanatının zirvesi olarak kabul edilmektedir. Bu dönemki kapak tasarımlarındaki görsellerde fırça darbelerinin yarattığı geçişler merkezi karakterlerin yüz

ifadelerinde ve arka plandaki mekân betimlemelerinde dramatik bir etki yaratarak oyun meraklılarını masalsı bir dünyaya davet etmektedir. Kapak tasarımlarında, ana karakterin kas gücünün abartılı bir biçimde yansıtılması, görsel kompozisyonu sinematik bir sahneye dönüştürmektedir. Görsellerin bu şekilde kullanılması, organik, dokulu ve "fantastik macera" hissi uyandıran bir derinlik yaratır.

Şekil 1. Erken Dönem Dijital Kapak Tasarım Örnekleri

1990'lı yıllarda bilgisayar teknolojisinde yaşanan gelişmeler sonucu tasarımcılar, el boyaması, air brush tekniğinden uzaklaşarak yeni nesil bilgisayar sanat araçlarına yönelmiştir. Oyunlar daha uzun, karmaşık ve hikâye odaklı hale geldikçe oyun mekanikleri çeşitlenmiş çok oyunculu deneyimler önem kazanmıştır. Kapak tasarımlarında illüstrasyon odaklı tasarım geleneği yerini yeni bir görsel retoriğin inşa edildiği CGI (bilgisayar tabanlı görüntü)'e bırakmıştır. Oyun endüstrisi 2000'li yıllarda internetin yaygınlaşmasıyla birlikte devrim niteliğinde bir değişim sürecine girmiştir. Üç boyutlu grafikler ve sinematik anlatım, oyun kapaklarını fotogerçekçi bir tasarım diline yöneltmiştir. Söz konusu dönemde kapak tasarımındaki görsel eğilim; gösterişli kolajları terk ederek sinematik anlatımı benimserken bir yandan da daha sade ve odaklanmış kompozisyonlar tercih etmiştir.

Şekil 2. 2010'dan Günümüze Dijital Kapak Tasarım Örnekleri

2020'lerin kapak tasarımı karmaşıklıktan sıyrılmış, yalın ve odaklanmış bir görsel dile doğru bir eğilim sergilemektedir. *The Last of Us Part II* (2020) video oyununun kapak tasarımında ana karakterin yüzünün yarısının karanlıkta bırakıldığı monokromatik tasarım yaklaşımının güçlü biçimde yansıtıldığı görülmektedir. Tek rengin tonlarıyla oyunun kasvetli atmosferi aktarılmakta, kompozisyon sadeleştirilerek dikkat ana unsura yönlendirilmektedir. Oyun kapak tasarımında kompozisyonun odak noktasında yer alan ana karakterin algısını güçlendirmek amacıyla altın oran ve üçler kuralı gibi görsel düzenleme teknikleri uygulanmaktadır. Üçler kuralı tasarımda ritim, denge ve derinlik hissi oluşturmak için kullanılmaktadır.

Oyunun atmosferini yansıtmak amacıyla kapak tasarımlarında bilinçli renk paleti seçimleri etkili bir araç olarak kullanılmaktadır. Kırmızı ve siyah tonları aksiyon ve gerilim çağrışımı yaratırken canlı ve parlak renkler aile ve komedi türleriyle ilişkilendirilmekte, soğuk mavi ve gri tonlar ise bilimkurgu ve dramatik anlatılarla örtüşmektedir. *The Last of Us Part II* oyununda kullanılan gri, mavi ve yeşilimsi tonlar çöküş, yalnızlık ve melankoli duygularını güçlendirmektedir. Alt kısımda tercih edilen kırmızı ve turuncu tonlar güçlü bir kontrast etkisi yaratmaktadır. Arka planda kullanılan gri ve mavi tonlar tehdit ve umutsuzluk hissini pekiştirirken sinematografik bir atmosfer oluşturmaktadır. Ana figür kadrajın büyük bir bölümünü kaplamakta, yüzün yana dönük konumlanması yalnızlık, içsel düşünme ve kaygı hissini güçlendirmektedir. Alt bölümde karakterin küçük ölçekte sunulması içsel dönüşümü ve değişimi simgelemektedir. Arka planın siluet biçiminde verilmesi derinlik hissi yaratmakta, yıkım ve terk edilmişlik duygusunu yansıtmaktadır.

Batı ve Doğu kültürleri arasındaki ayrımlar oyun kapaklarının tasarım diline doğrudan etki etmektedir. Batı merkezli oyun firmalarının kapak tasarımlarında üç boyutlu görseller, sinematik anlatım ve karanlık, aksiyon odaklı bir görsel dil tercih edilmektedir. Asya ve Doğu pazarına yönelik tasarımlarda ise üç boyutlu görsellerle birlikte karakter odaklı minimalist yaklaşımlar ve anime ile manga estetiğinden beslenen tasarım anlayışı benimsenmektedir. Japonya merkezli video oyun şirketleri tarafından geliştirilen *Unknown 9: Awakening*, *Elden Ring: Nightreign* ve *Final Fantasy XVI* gibi oyunlarda merkezi konumda yer alan karakterler genellikle tam boy, ayrıntılı kostümleri ve belirgin yüz ifadeleriyle sunulmaktadır. Asya kökenli oyun şirketlerinin kapak tasarımlarında karakterler duruşları ve merkezi konumlanmalarıyla Batılı oyun firmalarına benzer bir görünüm sergilemektedir. Karakterlerin yan dönük duruşlarıyla oluşturulan dinamik etki yüz ve göz vurgusunun ön plana çıktığı kompozisyonlarla birleşerek oyuncuda güçlü bir duygusal bağ hissi uyandırmaktadır.

Batılı oyun firmalarının kapak tasarımlarında soğuk mavi ve gri tonları baskınken Asya kökenli oyun firmalarının tasarımlarında parlak ve canlı renkler daha belirgin biçimde kullanılmaktadır. Arka plan tasarımlarında da Doğu ve Batı kültürleri arasında belirgin farklılıklar öne çıkmaktadır. Asya kökenli tasarımlarda arka plan rengi olarak beyaz, mavi ve turuncu tonlar tercih edilirken Batılı tasarımlarda siyah, gri ve gri-kahverengi ağırlıklı paletlerin seçilmesi karanlık ve dramatik bir etki yaratmaktadır.

3.3. AAA ve Indie Oyun Kapak Tasarımı Örnekleri

3.3.1. AAA Örnekleri

AAA oyunlar video oyun endüstrisinde en yüksek bütçe, en geniş geliştirme ekipleri ve yoğun pazarlama stratejileriyle üretilen büyük ölçekli dijital oyunları tanımlamak için kullanılan bir kavramdır (Nieborg 2011).

Bu oyunlar çoğunlukla büyük yayıncı şirketler tarafından finanse edilmekte, uzun yıllara yayılan geliştirme süreçlerinden geçmekte ve gelişmiş grafik teknolojileri, sinematik anlatım yapıları ve yüksek üretim değerleriyle öne çıkmaktadır (O'Donnell 2014). AAA üretimler yalnızca teknik kalite açısından değil, aynı zamanda küresel pazarlara yönelik dağıtım stratejileri, markalaşma pratikleri ve yüksek ticari beklentiler üzerinden de tanımlanmaktadır (Kerr 2017). Bu bağlamda AAA oyunlar oyun endüstrisinin ekonomik omurgasını oluşturmakta, yüksek risk içermelerine karşın büyük finansal geri dönüş potansiyeli taşıyan projeler olarak konumlanmaktadır (Marchand & Hennig-Thurau 2013). Literatürde AAA oyunlar bağımsız oyunlardan bütçe ölçeği, kurumsal üretim yapısı ve pazar odaklı tasarım kararları açısından ayrışmakta, ana akım oyun kültürünün estetik, anlatısal ve ideolojik yönelimlerini belirleyen baskın üretim modeli olarak değerlendirilmektedir (Nieborg 2011).

God of War (2018) – Santa Monica Studio

God of War (2018), Sony Interactive Entertainment bünyesinde faaliyet gösteren Santa Monica Studio tarafından geliştirilmiş ve 2018 yılında PlayStation 4 platformu için yayımlanmıştır. Mitolojik–epik bir evrende geçen oyun ana karakter Kratos'un oğlu Atreus ile birlikte çıktığı yolculuk üzerinden ilerlemekte; anlatının merkezinde açık biçimde Kratos yer almaktadır. Yapım bütçesi resmî olarak açıklanmamakla birlikte, AAA oyun üretim ölçeği ve pazarlama stratejileri dikkate alındığında bütçesinin yüz milyon dolar seviyesine yaklaştığı tahmin edilmektedir. Oyun, yayımlandığı tarihten itibaren küresel ölçekte büyük bir ticari başarı elde etmekte; milyonlarca kopya satışı ve yüksek indirme oranlarıyla Sony'nin en başarılı birinci parti yapımlarından biri olarak konumlanmaktadır.

Şekil 3. God of War (2018) Oyunu Kapak Tasarımı

Kapak imgesi ve oyun içi görsel kompozisyonlar incelendiğinde Kratos'un kadrajın merkezine yerleştirildiği, dikey ve hâkim bir beden duruşu sergilediği ve beden oranı bakımından görsel alanı domine ettiği görülmektedir. Bu duruş, savaşçı kimliği ve fiziksel güç vurgusunu pekiştirmekte; işlevsel zırh ve deri ağırlıklı savaş kıyafetleri maskülen kodları desteklemektedir. Balta ve ok gibi silahların sürekli görünür biçimde kullanılması, karakterin güç, eylem ve şiddetle kurduğu ilişkiyi görsel olarak güçlendirmektedir. Yüz ifadesinin sert ve odaklanmış olması, öfke ve kararlılık gibi duygular üzerinden erkeklik söylemini pekiştirmektedir. Karakter sayısının sınırlı tutulması ve anlatı önceliğinin Kratos'ta yoğunlaşması, tekil kahraman baskınını belirginleştirmektedir. Mulvey'nin *male gaze* kavramsallaştırması bağlamında değerlendirildiğinde *God of War*'un görsel dili ve pazarlama stratejisi, hegemonik erkeklik normlarını yalnızca anlatı düzeyinde değil endüstriyel ve ekonomik başarıyla da destekleyerek sürdürmektedir.

The Witcher 3: Wild Hunt (2015) – CD Projekt Red

The Witcher 3: Wild Hunt (2015), Polonya merkezli CD Projekt Red tarafından geliştirilmiş ve 2015 yılında çoklu platformlar için yayımlanmıştır. Fantastik ve karanlık Ortaçağ atmosferinde geçen oyun, profesyonel canavar avcısı Geralt of Rivia'nın hikâyesi etrafında şekillenmekte ve anlatının merkezine tekil bir erkek kahramanı yerleştirmektedir. Yüksek üretim değeri ve uzun geliştirme süreci dikkate alındığında, oyunun büyük ölçekli AAA yapımlar arasında konumlandığı görülmektedir. Yayımlandığı tarihten itibaren küresel

ölçekte önemli bir ticari başarı elde eden *The Witcher 3*, milyonlarca kopya satışı ve dijital indirme oranlarıyla hem eleştirel hem de ekonomik anlamda sektörün referans oyunlarından biri hâline gelmektedir.

Şekil 4. The Witcher 3: Wild Hunt (2015) Oyunu Kapak Tasarımı

Kapak imgesi ve oyun içi görsel kompozisyonlar incelendiğinde, Geralt'ın tekil biçimde, ön planda ve merkezî konumda yer aldığı; duru ancak tehditkâr bir savaşçı duruşu sergilediği görülmektedir. Orta–büyük beden oranı figürü kadrajda baskın kılmakta; zırh ve gevşek savaş kıyafetleri işlevsellik ile maskülen estetiği bir arada sunmaktadır. Kılıç, karakterin temel silahı olarak güç, eylem ve erkek eylemciliğinin simgesi hâline gelmektedir. Soğukkanlı ve ciddi yüz ifadesi, duygusal kontrol ve rasyonel güç söylemini desteklemektedir. Karakter sayısının bire indirgenmesi ve anlatı önceliğinin tamamen Geralt'ta yoğunlaşması, kahraman merkezli yapı ve erkek öznenin anlatısal hâkimiyetini pekiştirmektedir. Mulvey'nin *male gaze* yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde, kapak imgesi ve pazarlama dili izleyici konumunu heteroseksüel erkek bakışına yakınlaştırmakta; kadın karakterlerin yokluğu ya da ikincil konumu, erkek öznenin görsel ve anlatısal egemenliğini güçlendirmektedir.

Assassin's Creed Valhalla (2018) – Ubisoft

Assassin's Creed Valhalla, Ubisoft bünyesinde özellikle Ubisoft Montreal öncülüğünde geliştirilmiş ve 2020 yılında çoklu platformlar için yayımlanmıştır. Tarihsel–epik bir Viking anlatısı etrafında şekillenen oyun oyuncuya kadın ve erkek karakter seçenekleri sunmasına karşın, pazarlama materyallerinde erkek savaşçı figürün açık biçimde öne çıkarıldığı görülmektedir. Büyük ölçekli AAA üretim pratiği kapsamında geliştirilen *Valhalla*, Ubisoft'un en yüksek bütçeli serilerinden biri içinde konumlanmakta; yayımlandığı dönemden itibaren milyonlarca oyuncuya ulaşarak önemli bir ticari başarı elde etmektedir.

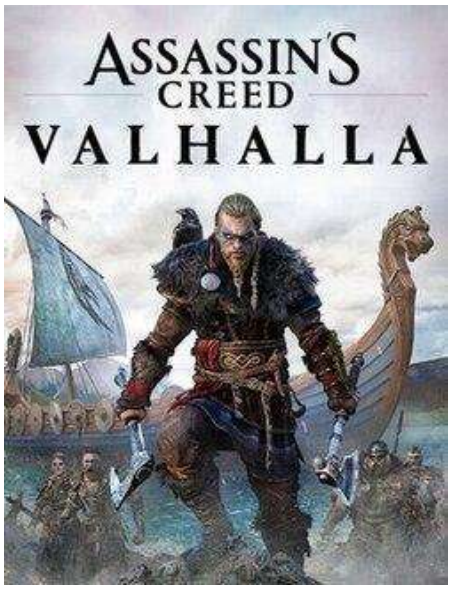

Şekil 5. Assassin's Creed Valhalla (2018) Oyunu Kapak Tasarımı

Kapak imgesi ve tanıtım görselleri incelendiğinde, ana karakterin merkezî bir konumda, savaş sahnesi içinde ve ileriye dönük, eylem çağrısı veren güçlü bir beden duruşu sergilediği görülmektedir. Orta–baskın beden oranı figürü kadrajın odağı hâline getirmekte; Viking savaş zırhı, maskülen savaş estetiğini tarihsel bağlamla birleştirmektedir. Baltalar ve kılıçlar gibi silahların belirgin biçimde vurgulanması, güç, saldırganlık ve fiziksel eylem temelli erkeklik söylemini desteklemektedir. Kararlı ve sert yüz ifadesi, mücadeleci ve dirençli bir erkek özne imajı üretmektedir. Karakter sayısının genellikle tek baskın figür üzerinden kurgulanması ve anlatı önceliğinin bu figürde yoğunlaşması, kahraman merkezli anlatı yapısını pekiştirmektedir. Mulvey'nin *male gaze* yaklaşımı bağlamında değerlendirildiğinde *Assassin's Creed Valhalla*'nın pazarlama dili ve görsel temsilleri, heteronormatif ve eylem odaklı maskülenliği görünür kılmakta; erkek savaşçı imgesini hem tarihsel hem de ticari bir çekim unsuru olarak yeniden üretmektedir.

Elden Ring (2022) – FromSoftware

Elden Ring (2022), FromSoftware tarafından geliştirilmiş ve Bandai Namco Entertainment tarafından yayımlanmış; mitolojik ve karanlık fantezi evreniyle çağdaş AAA oyun üretimi içinde özgün bir konum edinmiştir. Yapım bütçesi resmî olarak açıklanmamakla birlikte, yüksek üretim değeri, geniş açık dünya tasarımı ve uzun geliştirme süreci dikkate alındığında büyük ölçekli bir endüstriyel üretim olarak değerlendirilmektedir.

Oyun yayımlandığı tarihten itibaren küresel ölçekte büyük bir ticari ve eleştirel başarı elde etmekte; on milyonları aşan satış ve indirme oranlarıyla sektörün en etkili yapımlarından biri hâline gelmektedir. Kapak imgesi ve tanıtım görselleri incelendiğinde figürün cinsiyetinin açık biçimde tanımlanmadığı, ancak zırh, silah ve beden dili üzerinden erkeksi savaşçı kodlarıyla okunduğu görülmektedir. Diğer örneklerden farklı olarak, figür çoğu kompozisyonda orta–küçük ölçekte tutulmakta ve geniş, karanlık çevresel atmosferle bütünleşmektedir. Savaşçı duruş korunmakla birlikte, görsel ağırlık bireyden ziyade mekân, ölçek ve atmosfer üzerine kaydırılmaktadır. Zırh ve çeşitli savaş donanımları epik fantezi estetiğini desteklemekte; kılıç ve benzeri silahlar güç ve mücadele imasını sürdürmektedir.

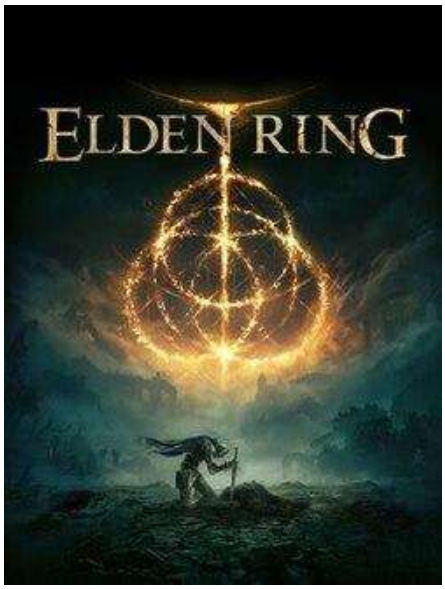

Şekil 6. Elden Ring (2022) Oyunu Kapak Tasarımı

Kapaklarda yüz detaylarının çoğunlukla belirsizleştirilmesi, karakteri bireysel bir kimlikten çok arketipsel bir figür hâline getirmektedir. Karakter sayısının genellikle tekil bir figürle sınırlı tutulması, kahraman merkezli yapıyı korurken; anlatısal önceliğin atmosfer ve dünya kurgusuna verilmesi, bireysel öznenin görsel hâkimiyetini kısmen zayıflatmaktadır. Mulvey'nin *male gaze* yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde, *Elden Ring*'in atmosferik ve dolaylı görsel dili, bazı temsilleri yumuşatmakta; ancak figürün taşıdığı maskülen savaşçı kodlar aracılığıyla hegemonik erkeklik unsurlarını daha gizil fakat hâlâ hissedilir biçimde yeniden üretmektedir.

Red Dead Redemption 2 (2018) - Rockstar Games

Red Dead Redemption 2 (2018), Rockstar Games tarafından geliştirilmiş ve yayımlanmış; tarihsel Vahşi Batı anlatısını merkezine alan yüksek bütçeli bir AAA yapım olarak konumlanmaktadır. Oyun, erkek anti-kahraman figürü Arthur Morgan'ın kişisel çatışmaları ve ahlaki ikilemleri etrafında şekillenmekte; anlatının merkezine açık biçimde erkek özneyi yerleştirmektedir.

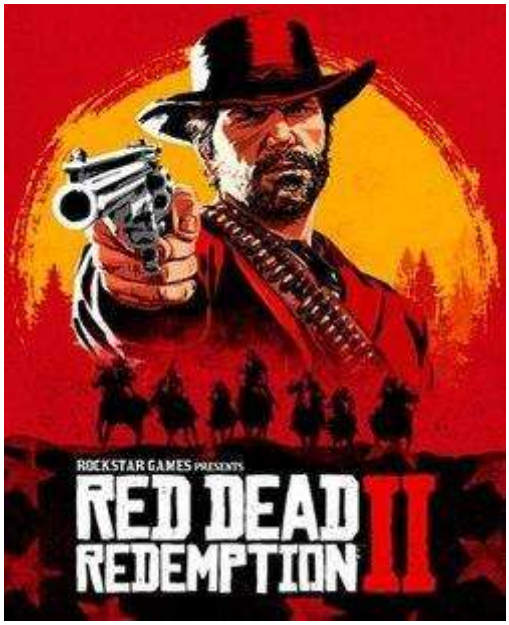

Şekil 7. Red Dead Redemption 2 (2018) Oyunu Kapak Tasarımı

Uzun geliştirme süreci ve geniş ekip yapısı dikkate alındığında, yapımın son derece yüksek bir üretim bütçesiyle gerçekleştirildiği ve yayımlandığı dönemden itibaren milyonlarca kopya satışı ile sektörün en başarılı oyunlarından biri hâline geldiği görülmektedir. Promosyon kapakları ve tanıtım görselleri

incelendiğinde, çoğu varyantta erkek figürün ön planda konumlandırıldığı; bazı görsellerde ise küçük bir grup ya da dramatik sahne kompozisyonlarının tercih edildiği dikkat çekmektedir. Sert, meydan okuyan ya da duygusal yoğunluk taşıyan beden duruşları, karakterin hem güç hem de kırılganlık barındıran anti-kahraman kimliğini görsel olarak yansıtmaktadır. Orta–büyük beden oranı figürü kadrajda belirgin kılmakta; Batı dönemine özgü haydut ve kovboy kıyafetleri, erkeklik mitlerini tarihsel bağlam içinde yeniden üretmektedir. Ateşli silahlar, anlatının temel motiflerinden biri olarak güç, şiddet ve eylemle kurulan erkeklik söylemini pekiştirmektedir. Yüz ifadelerinde görülen sertlik ve duygusal yoğunluk, klasik kahraman anlatısından farklı olarak, erkekliğin içsel çatışmalarla örülü bir formda sunulmasına imkân tanımaktadır. Karakter sayısının tekil ya da sınırlı bir grup etrafında kurgulanması ve anlatı önceliğinin Arthur Morgan'da yoğunlaşması, erkek figür merkezli hikâye yapısını güçlendirmektedir. Mulvey'nin *male gaze* yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde *Red Dead Redemption 2*'nin kapak ve pazarlama dili, erkek anti-kahraman mitini estetize etmekte; kadın temsiline yer vermeyerek anlatıyı ve pazarlamayı büyük ölçüde erkek hikâyesi etrafında konumlandırmaktadır.

3.3.2. Indie Örnekleri

Indie oyunlar büyük yayıncıların finansal ve kurumsal kontrolü dışında geliştirilen genellikle küçük ekipler ya da bireysel geliştiriciler tarafından üretilen dijital oyunları tanımlamaktadır (Juul, 2019). Bu oyunlar sınırlı bütçeler ve daha kısa üretim süreçleriyle geliştirilmekte, ancak buna karşılık estetik deneyler, alternatif anlatı biçimleri ve yenilikçi oynanış mekanikleri açısından daha özgür bir tasarım alanı sunmaktadır (Martin & Deuze, 2009). Indie üretim pratiğinde ticari beklentiler yerine yaratıcı ifade, kişisel anlatılar ve deneysel yaklaşımlar ön plana çıkmaktadır (Parker, 2013). Bu bağlamda indie oyunlar ana akım AAA oyunların aksine yüksek grafik gerçekçiliği ve sinematik anlatım yerine stilize görsel dil, sembolik anlatı ve duygusal etkileşim odaklı tasarım stratejileri benimsemektedir (Juul, 2019). Dijital dağıtım platformlarının yaygınlaşmasıyla birlikte indie oyunlar küresel ölçekte görünürlük kazanmakta, kültürel temsiller, toplumsal cinsiyet rolleri ve kimlik politikaları gibi konularda alternatif söylemler üretme potansiyeli taşımaktadır (Shaw, 2015). Literatürde indie oyunlar yalnızca bir üretim ölçeği olarak değil aynı zamanda ana akım oyun endüstrisine karşı geliştirilen eleştirel ve kültürel bir pratik olarak değerlendirilmektedir (Martin & Deuze, 2009).

Hollow Knight (2017) - Team Cherry

Hollow Knight (2017), Avustralya merkezli bağımsız oyun stüdyosu Team Cherry tarafından geliştirilmiş ve yayımlanmış; minimalist estetiği ve gotik fantezi atmosferiyle ana akım AAA oyun üretiminden bilinçli biçimde ayrışan bir yapım olarak konumlanmaktadır. Oyun, cinsiyeti açık biçimde tanımlanmayan, ikonlaşmış bir figür etrafında ilerlemekte; karakterin kimliğinden ziyade keşif, atmosfer ve mekânsal deneyim ön plana çıkarılmaktadır. Indie üretim pratiği kapsamında sınırlı bütçeyle geliştirilen *Hollow Knight*, buna rağmen küresel ölçekte yüksek indirme ve satış rakamlarına ulaşarak bağımsız oyunlar arasında önemli bir başarı elde etmektedir. Kapak imgesi ve oyun içi görsel kompozisyonlar incelendiğinde, figürün genellikle merkezde konumlandırıldığı ancak oldukça küçük ölçekte tutulduğu, görsel ağırlığın karakterden ziyade sahne ve atmosfere kaydırıldığı görülmektedir. Nötr ve ikonografik beden duruşu, güç ya da savaşçı erkeklik yerine gizem ve keşif hissini vurgulamaktadır. Minimal, maske-benzeri görsel tasarım ve belirgin yüz ifadesinin yokluğu, geleneksel cinsiyet kodlarından bilinçli bir uzaklaşmayı temsil etmektedir. Kullanılan basit silah öğeleri, güç ve saldırganlık göstergesi olmaktan ziyade sembolik bir işlev üstlenmektedir.

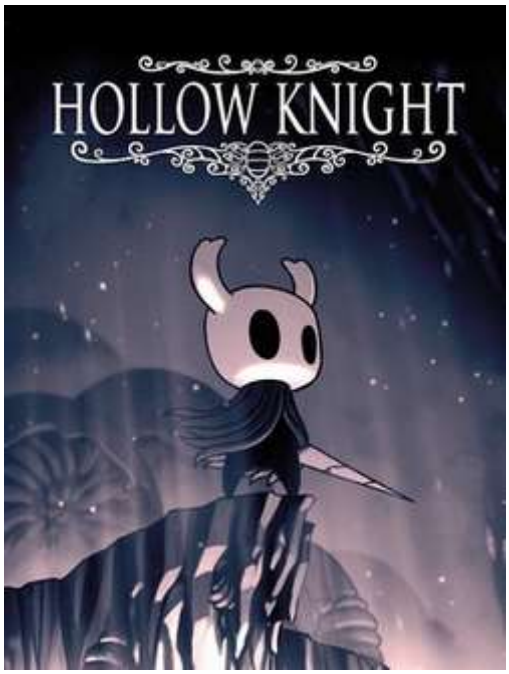

Şekil 8. Hollow Knight (2017) Oyunu Kapak Tasarımı

Karakter sayısının çoğunlukla tekil bir figürle sınırlı tutulmasına rağmen, anlatısal öncelik bireysel özneye değil, tematik atmosfer ve dünya kurgusuna verilmektedir. Mulvey'nin *male gaze* yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde, *Hollow Knight*'ta cinsiyet kodlarının büyük ölçüde silinmiş olması, izleyici konumunu heteronormatif erkek bakışından uzaklaştırmakta; alternatif temsil pratiklerinin indie oyun estetiği içinde nasıl mümkün kılındığını göstermektedir.

Inside (2016) – Playdead

Inside (2016), Danimarka merkezli bağımsız oyun stüdyosu Playdead tarafından geliştirilmiş ve yayımlanmış; minimal anlatımı ve distopik görsel diliyle ana akım aksiyon odaklı oyun pratiklerinden bilinçli biçimde ayrışan bir yapım olarak konumlanmaktadır. Oyun, cinsiyet olarak erkek kodları taşısa da çocukluk teması üzerinden okunan küçük bir figür etrafında ilerlemekte; karakterin gücü ve eyleyiciliği yerine kırılganlığı ve edilgenliği ön plana çıkarmaktadır. Indie üretim pratiği kapsamında sınırlı bir bütçeyle geliştirilen *Inside*, buna karşın eleştirel başarı ve yüksek indirme oranlarıyla bağımsız oyunlar arasında referans niteliği kazanmıştır.

Kapak imgesi ve oyun içi görsel kompozisyonlar incelendiğinde, ana figürün sahneye gömülmüş biçimde, çok küçük ölçekte konumlandırıldığı ve görsel ağırlığın karakterden ziyade çevresel mekân ve atmosfer üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Savunmacı ve çatışmadan uzak beden duruşu, geleneksel erkeklik anlatılarında sıkça vurgulanan güç, kontrol ve saldırganlık söylemlerini bilinçli biçimde dışarıda bırakmaktadır. Güncel ve sade giysi tercihleri, cinsiyet kodlarını en aza indirgemekte; yüz detaylarının siluet hâlinde belirsizleştirilmesi, karakteri bireysel bir özne olmaktan çok tematik bir araç hâline getirmektedir. Silah ya da belirgin bir araç kullanımının neredeyse tamamen yokluğu, şiddet ve eylem yerine gerilim, kaçış ve hayatta kalma duygularını öne çıkarmaktadır.

Şekil 9. Inside (2016) Oyunu Kapak Tasarımı

Karakter sayısının sıfır ile tek figür arasında sınırlı tutulması ve anlatısal önceliğin dünyaya ve atmosfere verilmesi, bireysel kahramanlık anlatısını zayıflatmaktadır. Mulvey'nin *male gaze* yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde, *Inside*'da erkek bir figür yer almakla birlikte, bu figürün edilgen ve kırılgan biçimde sunulması, hegemonik erkeklik kodlarını belirgin biçimde kırmakta ve alternatif bir görsel temsil pratiği sunmaktadır.

3-Celeste (2018) - Maddy Makes Games

Celeste (2018), Maddy Makes Games tarafından geliştirilmiş ve yayımlanmış; bireysel mücadele, Kararlı ve odaklı yüz ifadesi, çizgisel görsel stil içinde öznenin iradesini vurgulamaktadır. Karakter sayısının tekil bir figürle sınırlandırılması ve anlatı önceliğinin Madeline üzerinde yoğunlaşması, kadın öznenin anlatısal hâkimiyetini pekiştirmektedir. Mulvey'nin *male gaze* yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde, *Celeste*'te kadın karakterin merkezî ve etkin özne konumu, izleyici bakışını tersine çevirmekte; kadının temsil nesnesi değil, deneyimin taşıyıcısı olarak konumlandırıldığı alternatif bir temsil pratiği sunmaktadır.

Şekil 10. Celeste (2018) Oyunu Kapak Tasarımı

4-Night in the Woods (2017) - Infinite Fall & Secret Lab

Night in the Woods (2017), Infinite Fall ve Secret Lab tarafından geliştirilmiş ve yayımlanmış; çağdaş küçük kent yaşamını, genç yetişkinlik deneyimlerini ve psikolojik kırılganlıkları merkezine alan bağımsız bir anlatı oyunu olarak konumlanmaktadır. Oyun, insan dışı ancak antropomorfik karakterler aracılığıyla ilerlemekte; bu tercih, cinsiyet, beden ve kimlik temsillerini doğrudan biyolojik kodlardan uzaklaştırarak daha sembolik ve ilişkisel bir düzleme taşımaktadır. Kapak imgesi ve oyun içi görsel kompozisyonlar incelendiğinde, ana karakterin genellikle merkezî ya da dikkat çekici bir konumda yer aldığı, ancak bu merkezin güç, hâkimiyet ya da eylem odaklı bir anlatı yerine duygu, ilişki ve içsel deneyimlere dayandığı görülmektedir.

Şekil 11. Night in the Woods (2017) Oyunu Kapak Tasarımı

Rahat ve duygusal beden duruşları, karakterler arası etkileşimleri ve gündelik yaşamın ağırlığını vurgulamaktadır. Orta ölçekli ve stilize beden oranları, gerçekçi bedensellik beklentilerini bilinçli biçimde askıya almakta; güncel ve karaktere özgü kıyafetler ise cinselleştirmeden uzak bir temsil sunmaktadır. Oyunda silah ya da çatışma temelli araçların ya hiç kullanılmaması ya da yalnızca sembolik düzeyde yer alması, anlatının merkezine güç ve şiddet yerine duygusal bağları ve toplumsal ilişkileri yerleştirmektedir. Yüz ifadelerinin çizgisel ve ifade odaklı biçimde tasarlanması, karakterlerin psikolojik durumlarını doğrudan görünür kılmaktadır. Karakter sayısının tekil bir figürle sınırlı kalmaması ve ensemble anlatı yapısının benimsenmesi, bireysel kahramanlık söylemini zayıflatmaktadır. Mulvey'nin *male gaze* yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde, *Night in the Woods*'ta öznenin merkezî konumu korunmakla birlikte, cinselleştirmeyen sunum ve antropomorfik temsil sayesinde izleyici bakışının heteronormatif erkek egemenliğinden uzaklaştığı; temsilde çeşitlilik ve psikolojik derinliğin öne çıktığı görülmektedir.

5-Limbo (2014) – Playdead & Xbox Game Studio

Limbo (2014), Playdead tarafından geliştirilmiş ve Xbox Game Studios desteğiyle daha geniş bir kitleye ulaştırılmış; soyut, karanlık ve masalsı atmosferiyle bağımsız oyun estetiğinin en belirgin örneklerinden biri olarak konumlanmaktadır. Oyun, siluet hâlinde sunulan ve çoğunlukla erkek çocuk olarak algılanan, ancak bilinçli biçimde belirsiz bırakılmış bir figür etrafında ilerlemekte; karakterin kimliğinden çok atmosfer, ışık–gölge ilişkisi ve mekânsal deneyim ön plana çıkarılmaktadır. Indie üretim pratiği kapsamında sınırlı anlatı araçlarıyla kurgulanan *Limbo*, minimalist görsel dili sayesinde güçlü bir tematik etki yaratmaktadır. Kapak imgesi ve oyun içi kompozisyonlar incelendiğinde, ana figürün çok küçük ölçekte, sahneye adeta gömülmüş biçimde konumlandırıldığı ve görsel ağırlığın karakterden ziyade çevresel kompozisyon, karanlık alanlar ve tehdit hissi üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Pasif ve keşifçi beden duruşu, geleneksel erkeklik temsillerinde sıkça vurgulanan eyleyicilik ve kontrol söylemlerini bilinçli biçimde dışlamaktadır. Basit kıyafet tasarımı ve cinsiyet kodlarının minimum düzeyde tutulması, karakteri belirli bir toplumsal kimliğe sabitlemekten kaçınmaktadır. Oyunda silah ya da doğrudan güç kullanımına yer verilmemesi, anlatının merkezine şiddet yerine kırılganlık, belirsizlik ve hayatta kalma duygularını yerleştirmektedir.

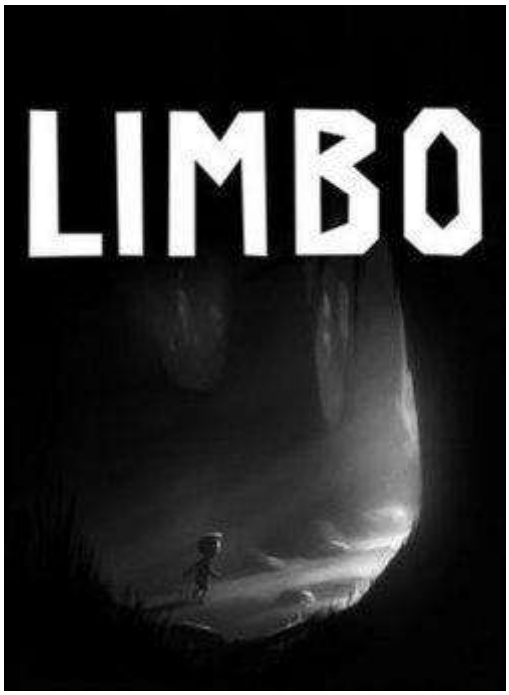

Şekil 12. Limbo (2014) Oyunu Kapak Tasarımı

Yüz ifadesinin siluet nedeniyle tamamen belirsiz bırakılması, karakteri bireysel bir özne olmaktan çok evrensel ve sembolik bir figür hâline getirmektedir. Karakter sayısının sıfır ile tek figür arasında sınırlı tutulması ve anlatısal önceliğin atmosfer ile kompozisyona verilmesi, kahraman merkezli yapıyı belirgin biçimde zayıflatmaktadır. Mulvey'nin *male gaze* yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde, *Limbo*'da cinsiyet vurgusunun neredeyse tamamen silinmiş olması, izleyici bakışını heteronormatif erkek egemenliğinden uzaklaştırmakta; minimalist ve tematik anlatı aracılığıyla normatif cinsiyet kodlarını sorgulayan bir temsil pratiği sunmaktadır.

4. Yöntem

4.1. Araştırma Tasarımı

Bu çalışma dijital oyun kapaklarında toplumsal cinsiyet temsillerinin sistematik olarak incelenmesini amaçlayan karma yöntemli bir araştırma tasarımına sahiptir. Nicel görüntü tanıma teknikleri ile nitel içerik analizinin birlikte kullanılması hem kapaklardaki figürlerin yerleşimi, beden oranları, duruş biçimleri ve aksiyon nesnesi kullanımı gibi ölçülebilir parametrelerin nesnel olarak çıkarılmasını, hem de bu parametrelerin feminist medya teorisi bağlamında yorumlanmasını mümkün kılmaktadır. Araştırma tasarımı hegemonik erkeklik, erkek bakışı ve medya temsillerine ilişkin literatürün öngördüğü temsil kalıplarının oyun kapaklarında nasıl yeniden üretildiğini ortaya koymak üzere yapılandırılmıştır. Bu çerçevede elde edilen sayısal veriler özellikle AAA kapaklarında görülen maskülen güç temsillerinin nicel göstergelerle doğrulanmasını sağlamaktadır.

Dijital oyun kapaklarında yer alarak toplumsal cinsiyet temsillerini inceleyen bu çalışma Laura Mulvey'in "bakış kuramı" çerçevesinde değerlendirilerek nitel ve nicel veriler doğrultusunda kapsamlı şekilde gerçekleşmektedir. Mulvey'in "bakış kuramı"na göre görsel medya anlatıları genellikle erkek karakterini özne haline getirip, kadını genellikle yan unsur olarak değerlendirmektedir. Araştırma, dijital oyun endüstrisinde yer alan kadın figürünün konumuna dikkat çekmektedir. Özellikle, AAA (Büyük Bütçeli) ve Indie (Bağımsız) oyunların kapak tasarımlarını ele almaktadır.

Araştırma sürecinde çalışma kuramsal ve yöntemsel çerçevesini belirlemek amacıyla belirli araştırma soruları etrafında yapılandırılmaktadır. Bu doğrultuda dijital oyun kapaklarında yer alan kadın ve erkek karakterlerin görsel olarak nasıl temsil edildiği ele alınmakta; AAA ve Indie olarak sınıflandırılan dijital oyun kapak tasarımlarında toplumsal cinsiyet temsillerinin hangi görsel ve anlatısal stratejilerle aktarıldığı incelenmektedir. Ayrıca söz konusu toplumsal cinsiyet temsillerinin izleyici üzerinde benzer ya da farklı etkiler uyandırıp uyandırmadığı sorgulanmaktadır. Son olarak Feminist Medya Teorisi'nin öne sürdüğü

eleştirel bakış açısı çerçevesinde dijital oyun kapak tasarımlarının toplumsal cinsiyet bağlamında bir temsil alanı oluşturup oluşturmadığı değerlendirilmektedir.

4.2. Örneklem ve Oyun Seçimi

Araştırmanın örneklemi 2015–2024 yılları arasında yayımlanmış AAA ve Indie türünde toplam 10 oyun kapak görselinde oluşmaktadır. Bu kapsamda 5 oyun AAA kategorisinde 5 oyun ise Indie kategorisinde değerlendirilmiştir. AAA örneklemi belirlenirken yüksek bütçe, geniş pazar erişimi, büyük ölçekli yayıncı şirketler ve evrensel tanınırlık gibi nitelikler esas alınmıştır. AAA oyun türünde; "God of War (2018) – Santa Monica Studio", "The Witcher 3: Wild Hunt (2015) – CD Projekt Red", "Assassin's Creed Valhalla (2018) – Ubisoft", "Elden Ring (2022)- FromSoftware", "Red Dead Redemption 2 (2018)- Rockstar Games" seçilmiştir. Indie örneklemi oluşturulurken bağımsız geliştiricilerin ürettiği, daha deneysel sanat yönetimine sahip, karakter merkezli olmayan veya soyut tasarımlarla öne çıkan oyunlar seçilmiştir. Indie oyun türünde ise; ". Hollow Knight (2017)- Team Cherry", "Inside (2016)- Playdead", "Celeste (2018)- Maddy Makes Games", "Night in the Woods (2017)- Infinite Fall & Secret Lab", "Limbo (2014) – Playdead & Xbox Game Studio" isimli oyunlar değerlendirmeye alınmıştır. Seçilen bu oyun kapaklarıyla sınırlandırılan çalışma kadın-erkek temsillerini ele alınarak toplumsal cinsiyet rollerini, norm ve değerlerini incelemeyi öncelemektedir. Böylece çalışmada incelenen iki kategori arasında temsile ilişkin yapısal farklılıkların karşılaştırılabilir bir biçimde analiz edilmesi amaçlanmıştır.

4.3. Veri Toplama ve Görsel Derleme Süreci

Araştırmada kullanılan oyun kapakları dijital oyun platformları (Steam, PlayStation Store, Xbox Store) ve yayıncıların resmi web sitelerinden yüksek çözünürlüklü JPEG veya PNG formatında indirilmiştir. Her bir kapak görseli Python ortamına aktarılmadan önce boyut-normalizasyonuna tabi tutulmuş ve modelin işleyişine uygun hale getirilmiştir. Oyunlara ilişkin yayın yılı, tür, geliştirici ve kapak ID'si gibi meta-veriler ayrıca toplanarak analiz sürecinde görüntü verileriyle eşleştirilmiştir.

4.4. Otomatik Görüntü Tanıma Analizi

Nicel analiz YOLO tabanlı bir görüntü tanıma modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Model her bir kapakta insan figürlerini tespit etmekte figürlerin koordinatlarını çıkarmakta ve kapak kompozisyonundaki yerleşimlerini belirlemektedir. Bu süreçte kişi sayısı, merkezde kişi var/yok, toplam kişi alan oranı, ortalama duruş oranı ve aksiyon nesnesi varlığı gibi değişkenler otomatik olarak hesaplanmıştır. Elde edilen çıktılar AAA kapaklarında karakterlerin çoğunlukla merkezde konumlandırıldığını, geniş beden oranlarına sahip olduğunu ve otoriteyi vurgulayan dikey duruşlarla sunulduğunu göstermektedir. *God of War (2018)* örneğinde karakterin kapakta yaklaşık üçte bir alanı kaplaması ya da *The Witcher 3* kapağında karakterin güçlü ve dikey bir pozla yer alması bu bulguların somut karşılığıdır. Buna karşılık *Hollow Knight* ve *Inside* gibi Indie kapaklarında figürün ya çok küçük ölçekli olduğu ya da atmosferik bir tasarımın parçası olarak arka plana çekildiği görülmüştür.

4.5. Nitel İçerik Analizi

Nitel analiz feminist medya teorisine dayalı bir kodlama çerçevesi ile yürütülmüştür. Cinsiyet temsili, pozun anlam üretimi, figürün kompozisyon içindeki hiyerarşik rolü, estetikleştirme pratikleri ve karakterin özne/nesne olarak konumlandırılması bu çerçevede değerlendirilmiştir. Mulvey'in (1975) erkek bakışı kuramı, Connell'in (1995) hegemonik erkeklik yaklaşımı ve Gill'in (2007) medya temsillerine ilişkin eleştirileri bu kodlama sürecinin kuramsal temelini oluşturmuştur. Bu analiz AAA oyun kapaklarında erkek karakterlerin çoğunlukla güçlü, büyük ölçekli ve merkezde konumlandırılarak toplumsal cinsiyet hiyerarşisini yeniden ürettiğini; Indie kapaklarında ise bu görsel normların daha esnek, deneysel ve çoğu zaman kırılganlaştırılmış bir biçimde sunulduğunu ortaya koymaktadır.

4.6. Türler Arası Karşılaştırma Modeli

AAA ve Indie kapaklarının karşılaştırılmasına yönelik model iki aşamalı olarak tasarlanmıştır. İlk aşamada oyun kapaklarında kullanılan görsel anlatım stratejileri değerlendirilmiştir. AAA kapaklarında tekil ve güçlü erkek karakterlerin merkezde yer alması, geniş beden oranları ve dikey duruş biçimleri baskın bir temsil örüntüsü oluşturmaktadır. Bu durum God of War, Elden Ring ve Red Dead Redemption 2 kapaklarında açıkça görülmektedir. Indie kapaklarında ise karakter merkezli değil, atmosfer veya renk temelli bir anlatım öne çıkmakta, örneğin Inside ve Limbo kapaklarında figürün küçük, belirsiz ya da soyut bir kompozisyonun parçası olarak sunulduğu görülmektedir.

İkinci aşamada ise nicel değişkenler türler arasında karşılaştırılmıştır. AAA kapaklarında merkezde kişi var/yok değerlerinin yüksek olduğu, toplam kişi alan oranlarının belirgin biçimde daha yüksek çıktığı ve ortalama duruş oranı değerlerinin daha dikey pozları işaret ettiği belirlenmiştir. Indie kapaklarında ise bu değişkenlerin düşük düzeyde seyretmesi karakter temsillerinin güç ve otorite göstergelerinden uzaklaştığını göstermektedir. Böylece türler arası karşılaştırma, AAA kapaklarının geleneksel ve erkek merkezli bir temsil yapısını sürdürdüğünü, Indie kapaklarının ise daha kapsayıcı ve deneysel bir görsel yaklaşım geliştirdiğini göstermektedir.

5. Bulgular

5.1. Toplumsal Cinsiyet Temsili: Kadın ve Erkek Karakterlerin Konumlandırılması

Analiz edilen oyun kapaklarında toplumsal cinsiyet temsillerinin belirgin ve tutarlı bir şekilde erkek merkezli bir görsel hiyerarşi üretmekte olduğu görülmektedir. Kapakların büyük bölümünde tek bir insan figürü yer almakta olup bu figürler çoğunlukla erkek karakterlerden oluşmaktadır. Otomatik görüntü tanıma çıktıları, erkek karakterlerin kapakta hem fiziksel hem de sembolik olarak daha baskın bir pozisyonda konumlandırılmakta olduğunu göstermektedir. Örneğin merkezde karakter bulunan kapakların neredeyse tamamında (merkezde_kişi_var = DOĞRU) bu temsilin erkek karakterler üzerinden kurulmakta olduğu anlaşılmaktadır. Beden alanı ölçümleri de bu hiyerarşik yapıyı desteklemektedir. *God of War* örneğinde görüldüğü üzere, toplam kişi alan oranı ≈ 0.31 değerine ulaşılması, erkek figürün kadrajın en büyük bölümünü kaplamakta olduğunu ve görsel kompozisyonun anlatısal yükünü taşımakta olduğunu ortaya koymaktadır. Bu temsil biçimi feminist medya teorisinde uzun süredir tartışılmakta olan "erkek bakışı" (male gaze) çerçevesiyle güçlü bir biçimde örtüşmektedir. Mulvey'e (1975) göre ana akım medya ürünlerinde kadın karakter çoğu zaman "bakılan", erkek karakter ise "bakan ve anlatıyı yöneten özne" olarak konumlandırılmaktadır. İncelenen kapaklardaki görsel düzenlemeler de bu hiyerarşinin güncel dijital oyun pazarlamasında yeniden üretilmekte olduğunu göstermektedir. Duruş analizine ilişkin ölçütler bu çıkarımı daha da pekiştirmektedir. Erkek figürlerin büyük bölümünde (ortalama oran duruş) değerlerinin yüksek olması karakterlerin dik, güçlü ve kahramansı duruşlarla temsil edilmekte olduğunu göstermektedir. Buna karşın kadın figürlerin yer aldığı sınırlı örneklerde figürün daha küçük ölçekte daha az merkezî bir konumda ve çoğu zaman estetikleştirilmiş bir pozda sunulmakta olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum dijital medya ürünlerinde kadın bedeninin çoğunlukla nesneleştirilmiş bir anlatı aracı olarak işlendiğini belirten Gill'in (2007) değerlendirmeleriyle uyum içindedir.

Tablo 1

AAA Oyun Kapaklarında İnsan Figürü, Merkezilik ve Beden Alanı Göstergeleri

Oyun Adı	Kişi Sayısı	Merkezilik	Beden Oranı	Ortalama Oran
Elden Ring	1	DOĞRU	0.252	0.716
Red Dead Redemption 2	0	YANLIŞ	0.000	0.000
The Witcher 3	1	DOĞRU	0.184	1.207
God of War (2018)	1	DOĞRU	0.310	2.058
Zelda: Tears of the Kingdom	1	DOĞRU	0.295	0.983

Tablo 1'de AAA oyun kapaklarında insan figürlerinin nasıl konumlandırıldığına dair ilk beş oyunun temel göstergeleri ortaya koymaktadır. İlk olarak kapakların çoğunda en az bir karakter figürü bulunduğu bu figürlerin de büyük oranda kapak kompozisyonunun merkezine yerleştirildiği görülmektedir. Örneğin *Elden Ring*, *The Witcher 3* ve *God of War* örneklerinde merkezde karakter bulunması, oyunun anlatısal odağının tekil ve güçlü bir kahraman figürü etrafında kurulduğunu göstermektedir. Beden alanı göstergeleri (örneğin *toplam_kişi_alan_oranı*) de bu anlatısal üstünlüğü pekiştirmektedir. *God of War* kapağında karakterin kapakta yaklaşık üçte bir alan kaplaması, erkek figürün fiziksel ve sembolik üstünlüğünün görsel düzeyde nasıl kurulduğunu açıkça göstermektedir. Connell'in (1995) hegemonik erkeklik modeli bağlamında

değerlendirildiğinde geniş alan kaplayan bu tür temsil biçimleri güç, dayanıklılık ve otorite gibi kültürel olarak değer yüklenen maskülen kodları aktarmaktadır.

Duruş oranlarını ifade eden *ortalama_duruş_oranı* (*avg_aspect_ratio_person*) değerleri de erkek karakterlerin çoğunlukla dikey, geniş omuzlu, kararlı ve tehditkâr pozlarla betimlenmekte olduğunu ortaya koymaktadır. Bu duruş yapısı, erkek figürün baskın ve otoriter bir özne olarak yeniden üretilmesine hizmet etmektedir (Gill, 2007). Nitekim *God of War* kapağında ölçülen yüksek değer (2.058), figürün güçlü ve merkezî bir dikey duruşla konumlandırıldığını göstermektedir. Buna karşılık kadın karakter kullanılan kapaklarda figürlerin daha küçük ölçekte, çoğu zaman kenarda veya estetik kaygılarla düzenlenmiş pozlar içinde sunulmakta olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum kadın bedeninin medya metinlerinde nesneleştirilmesine ilişkin literatürde vurgulanan bulgularla (Consalvo, 2012) uyumludur. Kadın karakterlerin bulunduğu sınırlı örneklerde ise yatay veya eğimli kompozisyonlar daha sık görülmekte, bu da karakterin edilgen, tamamlayıcı ya da estetik bir unsur olarak konumlandırılmakta olduğunu göstermektedir. Connell'in (1995) hegemonik erkeklik kavramı çerçevesinde değerlendirildiğinde AAA oyun kapaklarının erkeklik temsillerini yalnızca karakter merkeziliğiyle değil aynı zamanda bedensel güç, duruş tipi ve kadraj hâkimiyeti gibi görsel kodlarla da yeniden üretmekte olduğu anlaşılmaktadır.

Genel olarak oyun kapakları incelendiğinde karakter duruşlarının büyük ölçüde güç, istikrar ve otoriteyi vurgulayan kompozisyonlarla sunulmakta olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar örnek tablolarda *upright-like* kategorisine giren pozlar sınırlı görünse de geniş veri seti değerlendirildiğinde dikey duruşun baskın bir eğilim hâline geldiği görülmektedir. Özellikle *God of War (2018)* ve *The Witcher 3* gibi oyunlarda karakterlerin güçlü, merkezî ve dikey bir eksende konumlandırılmaları, figürü hem fiziksel hem de sembolik açıdan bir güç odağı olarak sunmaktadır. Bu tür duruşlar maskülen anlatı yapısını doğrudan pekiştirmekte ve karakteri kahraman, lider ya da savaşçı arketipi içerisinde konumlandırmaktadır. Literatürde bu tarz duruşların, özellikle hegemonik erkeklik temsilinin bir parçası olarak sıklıkla kullanılmakta olduğu belirtilmekte ve maskülenlik ideolojisinin görsel düzlemde yeniden üretildiği vurgulanmaktadır (Connell, 1995; Kocurek, 2015).

Bu genel eğilimin dışında kalan yatay veya eğimli (*diagonal-like*) duruşların yer aldığı sınırlı sayıda kapak, karakterin daha çok estetik, atmosferik veya tamamlayıcı bir role çekilmekte olduğunu göstermektedir. Bu duruşların en açık örneklerinden biri *The Legend of Zelda: Tears of the Kingdom* kapağında görülmektedir. Söz konusu kapakta Link karakterinin kayalık bir çıkıntı üzerinde eğimli bir kompozisyonla sunulması, figürü güç merkezli bir duruştan uzaklaştırmakta ve anlatı estetiğini öne çıkaran bir görsel atmosfer yaratmaktadır. Benzer şekilde *Elden Ring* kapağında karakterin yatay sayılabilecek bir eğimde ve çevresel kompozisyonla bütünleşerek sunulması, duruşun güç vurgusundan ziyade oyunun karanlık ve mitolojik atmosferini destekleyen bir unsur olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Gill'in (2007) belirttiği üzere medya metinlerinde poz yalnızca bedenin fiziksel konumu değil, aynı zamanda karakterin toplumsal olarak nasıl "okunacağına" ilişkin bir anlamlandırma aracıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde AAA kapaklarında duruş, izleyicinin karakteri güçlü, kararlı veya tehditkâr bir özne olarak algılamasına yönelik bir yönlendirme işlevi görmekte; diagonal kompozisyonlar ise bu kalıbı kırarak daha estetik ve atmosferik okumalar üretmektedir.

Poz analizine ilişkin bulgular, feminist medya teorisiyle de yakından örtüşmektedir. Mulvey'in (1975) ortaya koyduğu erkek bakışı kuramına göre karakterin bedensel duruşu yalnızca fiziksel bir konum değil, aynı zamanda bakış ilişkilerinin ve anlatısal kontrolün bir yansımasıdır. AAA oyun kapaklarında güçlü duruş sergileyen karakterlerin büyük ölçüde erkek olması, bu temsil geleneğinin güncel dijital oyun pazarlama materyallerinde de devam etmekte olduğunu göstermektedir. Buna karşılık kadın karakterlerin yer aldığı sınırlı örneklerde duruşların daha az merkezî, daha küçük ölçekli veya daha estetik bir form üzerinden kurulduğu gözlemlenmektedir. Bu durum kadın bedeninin medya metinlerinde sıklıkla edilgen ve tamamlayıcı bir unsur olarak konumlandırıldığı yönündeki bulgularla tutarlıdır (Consalvo, 2012; Dietz, 1998).

Genel olarak tüm bulgular bir arada değerlendirildiğinde AAA oyun kapaklarında erkek karakterin güç, otorite ve merkezîlik üzerinden sürekli olarak ön plana çıkarılmakta olduğu; buna karşılık kadın karakterlerin temsil düzeyinin daha düşük, daha sınırlı ve daha estetik-odaklı bir çerçeveye indirgenmekte olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar toplumsal cinsiyet temsillerine ilişkin medyadaki hâkim normların dijital oyun kapaklarında da sürdürüldüğünü göstermektedir. Bu bulgular toplumsal cinsiyet temsillerinin AAA oyun kapaklarında oldukça sistematik biçimde erkek karakter lehine bir görsel üstünlük kurmakta olduğu görülmektedir. *God of War*, *The Witcher 3* ve *Elden Ring* gibi kapaklarda figürün güçlü, dik ve merkezî konumlanması maskülen gücün sürekli olarak temsil edilmekte olduğunu göstermektedir. Buna karşılık *Zelda: Tears of the Kingdom* gibi diagonal poz içeren istisnai kapaklar, atmosfer ve estetik yönü öne çıkarsa da bu eğilimi kıracak düzeyde değildir. Kadın

karakterler ise bulunduğu sınırlı örneklerde çoğu zaman tamamlayıcı, destekleyici veya edilgen figürler olarak sunulmakta olup, medya temsillerinde kadınların ikincil konumlandırılmasına ilişkin literatürle büyük ölçüde örtüşmektedir (Dietz, 1998; Consalvo, 2012). Sonuç olarak poz analizi oyun kapaklarında duruşun yalnızca görsel bir tercih değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet kodlarını yeniden üreten bir anlam üretim mekanizması olduğunu ortaya koymaktadır. AAA oyun kapaklarında beden duruşuna ilişkin bu hiyerarşik yapı maskülen gücü temsil etmekte estetikleştirmekte ve normatif bir görsel kod hâline getirmektedir.

Tablo 2

AAA Oyun Kapaklarında İnsan Figürü, Merkezilik ve Beden Alanı Göstergeleri

Oyun Adı	Kişi Sayısı	Merkezilik	Beden Oranı	Ortalama Oran
Hollow Knight	1	DOĞRU	0.142	0.684
Inside	0	YANLIŞ	0.000	0.000
Celeste	1	DOĞRU	0.167	0.873
Night in the Woods	1	DOĞRU	0.121	0.542
Limbo	0	YANLIŞ	0.000	0.000

5.2. AAA ve Indie Oyun Kapaklarında Temsil Kalıplarının Karşılaştırılması

AAA ve Indie oyun kapakları karşılaştırıldığında temsil kalıplarında belirgin farklılıklar olduğu görülmektedir. AAA kapakları genellikle daha geleneksel, endüstri standartlarına dayanan ve uzun süredir yerleşik maskülen ikonografiyi yeniden üreten görsel çözümler üretmektedir. Örneğin *God of War (2018)*, *The Witcher 3: Wild Hunt*, *Red Dead Redemption 2* ve *Elden Ring* gibi AAA yapımlarda tek ve güçlü bir erkek figürün merkezde konumlandırıldığı, karakterin geniş beden oranlarıyla kadrajı domine ettiği ve görsel anlatının büyük ölçüde bu figürün kahramansı kimliği üzerinden kurulduğu görülmektedir. Bu kapaklar hâkim pazarın beklentilerine uygun olarak otorite, güç ve kahramanlık temalarını doğrudan yansıtmaktadır. Buna karşılık Indie kapaklarında temsil stratejilerinin daha deneysel, çeşitliliğe açık ve kalıplaşmış görsel normları sorgulayan bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin *Hollow Knight*, *Celeste*, *Hades* ve *Night in the Woods* gibi Indie oyun kapaklarında karakterlerin cinsiyeti belirsiz bırakılmakta figür küçültülmekte veya tamamen atmosfer, renk ve soyut kompozisyon üzerinden bir anlatı kurulmaktadır. Bazı Indie kapaklarında karakter hiç bulunmamakta (*Inside*, *Limbo* gibi) bazılarında ise karakterler ikonografik bir gücü temsil etmektense deneysel bir görsel kimliğin parçası olarak yer almaktadır. Bu durum Indie oyunların görsel temsillerde çok daha esnek ve özgün bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir.

AAA kapaklarında genellikle tek ve baskın bir erkek öznenin varlığıyla kurulan görsel hiyerarşi görülmekteyken Indie kapaklarında karakter sayısı, türü, cinsiyeti ve görsel rolünün oldukça değişken olduğu dikkati çekmektedir. Indie sektöründeki bu çeşitlilik geliştiricilerin büyük pazarlama baskılarından daha bağımsız çalışması nedeniyle görsel temsillerde daha özgürce denemeler yapabilmesine olanak tanımaktadır (Lankoski & Björk, 2015). Dolayısıyla AAA yapımlarda maskülen güç ve kahramanlık göstergeleri normatif bir temsil kodu olarak sürdürülmekteyken Indie yapımlarda aynı temsil kalıpları kırılmakta, dönüştürülmekte veya tamamen farklı estetik referanslarla yeniden tanımlanmaktadır.

Tablo 3

AAA ve Indie Oyun Kapaklarının Temsile İlişkin Temel Karşılaştırması

Gösterge	AAA Kapak Eğilimleri	Indie Kapak Olası Eğilimleri
Kişi sayısı	Genellikle 1 baskın figür	0–2 arası değişebilir; çeşitlilik daha fazla
Merkezilik	Çoğunlukla merkezde erkek figür	Merkez her zaman karakter olmayabilir; atmosfer veya tipografi öne çıkabilir

Beden alanı	Yüksek; figürler kadrajı domine eder	Daha düşük; sahne/atmosfer merkezde olabilir
Poz	Güçlü, dik ve otoriter pozlar	Çeşitli pozlar; estetik veya deneysel kompozisyonlar
Aksiyon objeleri	Genellikle erkek karakterle ilişkilendirilir	Daha az kullanılır; tematik çeşitlilik daha fazladır
Temsil yaklaşımı	Hegemonik erkeklik ve klasik kahraman estetiği	Alternatif, yaratıcı, eleştirel veya deneysel temsiller

AAA ve Indie oyun kapakları karşılaştırıldığında iki kategori arasında temsil stratejileri bakımından belirgin bir ayrışma olduğu görülmektedir. AAA kapaklarında figür, özellikle erkek karakter, görsel kompozisyonun merkezine yerleştirilmiş ve kapakta en fazla alanı kaplayan unsur hâline gelmiştir. Bu, AAA oyunlarının pazarlama stratejilerinin büyük ölçüde kahramanlık, güç ve aksiyon temaları üzerine kurulduğunu göstermektedir. Mulvey'nin (1975) ve daha yakın dönemde Gill'in (2007) tartıştığı erkek bakışı merkezli temsil biçimleri AAA görsellerinde yoğun şekilde yeniden üretilmektedir. Buna karşılık Indie kapaklarında temsil daha esnek, çeşitliliğe açık ve kısıtlayıcı normlardan bağımsız olmaktadır. Indie kapakları çoğu zaman tek bir kahraman figürüne dayanmak yerine atmosfer, renk, soyutlama veya tipografi gibi öğeleri ön plana çıkararak alternatif görsel diller üretmektedir. Shaw (2014) bağımsız oyun geliştiricilerinin geleneksel cinsiyet hiyerarşilerine karşı daha eleştirel tutum alabildiğini belirtir; bu durum Indie kapaklarının temsil çeşitliliği sunmasıyla uyumlu olmaktadır.

Güç, eylemlilik ve otorite göstergeleri bakımından incelendiğinde AAA kapaklarının hegemonik erkeklik anlatısına çok daha sıkı bir biçimde bağlı olduğu görülmektedir. Toplam kişi alan oranı (*total_person_area_ratio*) ve ortalama duruş oranı (*avg_aspect_ratio_person*) gibi nicel göstergeler, AAA yapımlarında karakterlerin bedensel ve sembolik üstünlükle sunulmakta olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Örneğin *God of War (2018)* ve *The Witcher 3: Wild Hunt* kapaklarında tek ve güçlü bir erkek figürün kadrajı geniş ölçekte doldurmakta olduğu bu figürlerin dikey ve otoriter pozlarla konumlandırılmakta olduğu görülmektedir. Bu kompozisyonlar, Connell'in (1995) hegemonik erkeklik modelinde tanımlanan güç, dayanıklılık ve liderlik gibi kültürel kodların görsel düzlemde yeniden üretildiğini göstermektedir. Buna karşılık Indie kapakları, bu tür fiziksel güç odaklı görsel düzenlemeleri daha az kullanmakta ve temsile ilişkin kültürel kodları esneten alternatif sunumlar geliştirmektedir (Lankoski & Björk, 2015).

Çalışmanın nicel çıktıları oyun türleri arasındaki bu ayrımı açık biçimde desteklemektedir. AAA kapaklarında tek bir merkezî figürün baskın olduğu ve bu figürün büyük ölçüde erkek olduğu görülmektedir; *Elden Ring*, *Red Dead Redemption 2*, *God of War (2018)* ve *The Witcher 3* bu eğilime örnek teşkil etmektedir. Indie kapaklarında ise merkezilik çoğunlukla sahne atmosferi, tipografik bir öğe veya soyut bir tasarımsal yapı etrafında kurulmaktadır. *Inside*, *Limbo*, *Hollow Knight* ve *Night in the Woods* gibi Indie oyunlarda ana karakter, AAA'daki gibi görsel hiyerarşinin merkezine oturtulmakta değil; aksine figür ya küçültülmekte ya belirsizleştirilmekte ya da atmosferin yalnızca bir parçası hâline getirilmektedir. Bu durum Indie yapımların sembolik anlamda "karakter merkezli değil, dünya merkezli" bir görsel tasarım yönüne kaymakta olduğuna işaret etmektedir. Aksiyon objesi, beden oranı ve poz analizleri de bu farklılığı derinleştirmektedir. AAA kapakları güçlü, geniş alan kaplayan ve dikey duruş sergileyen erkek figürleriyle iktidar temsillerini pekiştirmekteyken; Indie kapaklarında bu tür pozların yerini daha sade, atmosferik ve duygusal anlatımlar almaktadır. *Hollow Knight* gibi kapaklarda karakter minimal bir ikon olarak sunulmakta; *Celeste* veya *Hades* gibi yapımlarda ise figür öyküsel anlamın parçası olmakta, fakat AAA'daki gibi bedensel üstünlük odağı hâline getirilmemektedir. Bu da Indie yapımların güç gösterisine dayalı klasik karakter ikonografisini kırmakta olduğunu göstermektedir.

Toplumsal cinsiyet temsili açısından bakıldığında Indie kapaklarının kadın karakterleri daha fazla görünür kılmakta olduğu ya da kadın figürü kullanıldığında onu AAA'daki gibi ikincil bir unsur olarak değil sahnenin eşdeğer bir bileşeni olarak konumlandırdığı görülmektedir. *Celeste* bunun en belirgin örneklerinden biridir; ana karakter olan Madeline kapakta hem merkezî hem anlatıyı taşıyan bir özne olarak yer almakta bu yönüyle AAA'nın erkek merkezli ikonografisinin dışına çıkmaktadır. Bu durum Indie oyunların medya üretiminde alternatif veya karşı-hegemonik temsil biçimlerine daha fazla yer verdiğini ortaya koymaktadır (Shaw, 2014). Genel olarak değerlendirildiğinde AAA kapaklarının hegemonik erkeklik anlatısının merkezde olduğu, fiziksel güç ve kahramanlık temsillerinin baskın biçimde sürdürüldüğü görülmektedir. Buna karşılık Indie kapaklarının

daha kapsayıcı, daha deneysel ve tekil kahraman mitine daha az bağımlı görsel pratikler geliştirmekte olduğu anlaşılmaktadır. Oyun sektöründeki üretim biçimleri, hedef kitle stratejileri ve pazarlama gelenekleri bu iki farklı temsil evreninin oluşumunu doğrudan etkilemektedir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma dijital oyun kapak tasarımlarında toplumsal cinsiyet temsillerinin görsel dil kompozisyon ve anlatı stratejileri aracılığıyla nasıl üretildiğini yeniden dolaşıma sokulduğunu ve normalize edildiğini ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular oyun kapaklarının yalnızca pazarlama odaklı estetik yüzeyler olmadığı aksine toplumsal cinsiyet rollerini ideolojik düzlemde yeniden inşa eden güçlü görsel metinler olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Bu yönüyle araştırma dijital oyun çalışmalarında sıklıkla oyun içi anlatılara odaklanan literatürü tamamlayarak oyunun henüz deneyimlenmeden önce karşılaşılan görsel eşiğinde toplumsal cinsiyet kodlarının nasıl konumlandırıldığını görünür kılmaktadır.

Analiz edilen kapak tasarımlarında erkek karakterlerin büyük ölçüde güç kontrol saldırganlık ve merkezî özne konumlarıyla temsil edildiği buna karşılık kadın karakterlerin çoğunlukla pasif destekleyici ya da erotize edilmiş biçimde konumlandırıldığı saptanmıştır. Bu bulgu görsel kültür ve medya temsilleri literatüründe uzun süredir vurgulanan erkek bakışı ve cinsiyetlendirilmiş beden politikalarıyla doğrudan örtüşmektedir. Mulvey'nin görsel haz ve anlatı sineması bağlamında geliştirdiği erkek bakışı kavramı dijital oyun kapakları özelinde de geçerliliğini korumakta kadın bedeninin anlatısal işlevden ziyade görsel çekicilik nesnesi olarak yapılandırıldığını göstermektedir. Erkek karakterlerin eylem merkezli temsilleriyle kadın karakterlerin durağan ve sergilenen pozisyonları arasındaki karşıtlık bu ideolojik ayrımı açık biçimde ortaya koymaktadır.

Çalışma aynı zamanda oyun türleri ile toplumsal cinsiyet temsilleri arasında anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Aksiyon savaş ve rol yapma oyunlarında hegemonik erkeklik imgelerinin yoğunlaştığı buna karşılık kadın karakterlerin ya ikincil anlatı unsurları olarak ya da hiperfeminen estetik kodlarla sunulduğu görülmektedir. Bu durum Connell'in hegemonik erkeklik kavramı çerçevesinde değerlendirildiğinde dijital oyun endüstrisinin belirli erkeklik biçimlerini normatif ve arzu edilir kıldığını ortaya koymaktadır. Kapak tasarımları bu normu yalnızca yansıtmakla kalmamakta aynı zamanda yeniden üretmekte ve kullanıcı beklentilerini bu yönde biçimlendirmektedir.

Bulgular pazarlama stratejileri açısından değerlendirildiğinde toplumsal cinsiyet temsillerinin hedef kitle varsayımlarına dayalı olarak şekillendiği anlaşılmaktadır. Erkek oyuncunun varsayılan ana kullanıcı olarak konumlandırılması kapak tasarımlarında kullanılan renk paletleri tipografi karakter yerleşimleri ve bakış yönleri gibi görsel kararlarla desteklenmektedir. Bu yaklaşım kısa vadede tanıdık ve güvenli bir pazarlama dili sunsa da uzun vadede oyun kültürünün kapsayıcılığını sınırlayan bir etki yaratmaktadır. Literatürde giderek artan biçimde vurgulanan kapsayıcı tasarım ve çeşitlilik odaklı temsil tartışmaları bu noktada mevcut pratiklerin eleştirel biçimde yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma dijital oyun kapak tasarımlarının toplumsal cinsiyet ideolojilerinin dolaşıma sokulduğu ve meşrulaştırıldığı önemli bir görsel alan olduğunu ortaya koymaktadır. Kapak tasarımlarında kullanılan imgeler yalnızca estetik tercihler değil kültürel normları pekiştiren anlamlı göstergeler olarak değerlendirilmelidir. Gelecekte yapılacak çalışmaların farklı kültürel bağlamlarda üretilen oyun kapaklarını karşılaştırmalı biçimde ele alması ayrıca kullanıcı algılarını ve satın alma davranışlarını nitel yöntemlerle incelemesi literatüre önemli katkılar sağlayacaktır. Bu bağlamda araştırma dijital oyun tasarımı pazarlaması ve görsel iletişim disiplinleri arasında eleştirel bir köprü kurarak toplumsal cinsiyet temsillerine yönelik daha bilinçli ve sorumlu tasarım yaklaşımlarının geliştirilmesine zemin hazırlamaktadır.

KAYNAKLAR

Connell, R. W. (1995). Masculinities. University of California Press.

Consalvo, M. (2012). Confronting toxic gamer culture: A challenge for feminist game studies scholars. *Ada: A Journal of Gender, New Media, and Technology, 1*, 1–10. https://doi.org/10.7264/N33X84KH

Dietz, T. L. (1998). An examination of violence and gender roles in video games: Implications for gender socialization and aggressive behavior. *Sex Roles, 38*(5–6), 425–442. https://doi.org/10.1023/A:1018709905920

Donovan, T. (2010). *Replay: The history of video games*. Yellow Ant.

Ferree, M. M. (1990). Beyond separate spheres: Feminism and family research. *Journal of Marriage and the Family*, *52*(4), 866–884.

Freeman, J. (1985). Growing up girlish: The social construction of the se cond sex. In W. Fe igel- man (Ed.), Sociology: Full circle (4th ed.). Fort Worth, TX: Holt, Rinehart, & Winston.

Gamson, W. A., Croteau, D., Hoynes, W. & Sasson, T. (1992). Media images and the social construction of reality. *Annual Sociological Review, 18*, 373-393.

Gill, R. (2007). Gender and the media. Polity Press.

Juul J. 2019. *Handmade Pixels: Independent Video Games and the Quest for Authenticity*. MIT Press.

Kaplan, E. A. (1983). *Women and film: Both sides of the camera*. Routledge

Kerr A. 2017. *Global Games: Production, Circulation and Policy in the Networked Era*. Routledge. Marchand A. Hennig-Thurau T. 2013. Value creation in the video game industry: Industry economics, consumer benefits, and research opportunities. *Journal of Interactive Marketing*, *27*(3), 141–157.

Kocurek, C. A. (2015). *Coin-operated Americans: Rebooting boyhood at the video game arcade*. University of Minnesota Press.

Lankoski, P., & Björk, S. (2015). Gameplay design patterns for character abilities. In Game research methods: An overview (pp. 86–99). ETC Press.

Martin C. B. Deuze M. 2009. The independent production of culture: A digital games case study. *Games and Culture*, *4*(3), 276–295.

Milkie, M. A. (1994). Social world approach to cultural studies: Mass media and gender in the adolescent pee r group. *Journal of Contemporary Ethnography, 23*, 354-380

Mulvey, L. (1975). Visual pleasure and narrative cinema. *Screen, 16*(3), 6–18.

Nieborg D. B. 2011. Triple-A: The political economy of the blockbuster video game. *Games and Culture, 6*(4), 344–360.

O'Donnell C. 2014. *Developer's Dilemma: The Secret World of Videogame Creators*. MIT Press.

Parker F. 2013. An art world for artgames. *Loading… The Journal of the Canadian Game Studies Association*, 7(11), 41–60.

Shaw A. 2015. *Gaming at the Edge: Sexuality and Gender at the Margins of Gamer Culture*. University of Minnesota Press.

Stewart, J., & Misuraca, G. (2013). *The industry and policy context for digital games for empowerment and inclusion: Market analysis, future prospects and key challenges in videogames, serious games and gamification*. European Commission, JRC Scientific and Policy Reports.

Wolf, M. J. P. (2008). *The video game explosion: A history from PONG to PlayStation and beyond*. Greenwood Press.

VISUAL DENSITY AND USER EXPERIENCE IN GAME INTERFACES: A UX PERSPECTIVE ON FORM ANALYSIS AND APPLICABLE QUALITATIVE UX/AESTHETIC THEORIES

OYUN ARAYÜZLERİNDE GÖRSEL YOĞUNLUK VE KULLANICI DENEYİMİ İLİŞKİSİ: UX PERSPEKTİFİNDEN FORM ANALİZİ VE KULLANILABİLECEK NİTELİKSEL UX/ESTETİK TEORİLERİ

Rumeysa Zeynep ARAÇLI DURSUN[1], Uğur BAKAN[2], Ufuk BAKAN[3]

[1]Arş. Gör., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Görsel İletişim Tasarımı, rumeysazeynep.aracli.dursun@ikc.edu.tr, 0009-0009-9149-0992

[2]Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Görsel İletişim Tasarımı, ugur.bakan@ikcu.edu.tr, 0000-0003-0117-3731

[3]Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Görsel İletişim Tasarımı, ufuk.bakan@ikcu.edu.tr, 0000-0001-7302-9398

Özet

Bu çalışma oyun arayüzlerindeki görsel yoğunluğun kullanıcı deneyimini nasıl etkilediğini incelemektedir. Görsel yoğunluk, oyuncuları estetik, bilişsel, görsel ve duygusal düzeylerde doğrudan etkileyerek oyun deneyiminin kalitesini ve sürekliliğini şekillendirmektedir. Araştırma, Don Norman'ın kullanıcı odaklı tasarım ilkeleri ve Emotional Design yaklaşımından hareketle arayüzlerin işlevsel ve duygusal boyutlarını açıklamaktadır. Ayrıca Gestalt ilkeleri ve Minimalizm, görsel düzen ve sadelik üzerine bir çerçeve sunarken, Bilişsel Yük Kuramı aşırı bilginin oyuncuları nasıl zorladığını vurgulamaktadır. Flow Teorisi ise arayüz yoğunluğunun oyun deneyiminin sürekliliği ve oyuncunun oyuna dalma süreci üzerindeki etkisini değerlendirmek için kullanılmaktadır. Veri seti Indie, AAA, Online/MMO, FPS ve Survival türlerindeki oyunların seçilmiş arayüzlerinden oluşmaktadır. Niteliksel UX yöntemleri ve görsel-estetik analiz kullanılarak bu türlerdeki tasarım yaklaşımları incelenmiştir. Bulgular, Indie oyunlarda Minimalizm ve Gestalt ilkelerinin öne çıktığını, bu sayede açıklık ve kullanılabilirlik sağlandığını göstermektedir. Buna karşılık AAA ve çevrim içi oyunlarda yoğun arayüzlerin bilişsel yükü artırdığı görülmektedir. FPS ve Survival oyunlarda ise görsel yoğunluk ile bilgiye erişim ve oyuncu akışı arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Tüm türlerde, düzensiz ve aşırı bilgi içeren arayüzlerin dikkati azalttığı; sade, erişilebilir tasarımların ise odaklanmayı ve deneyim kalitesini artırdığı saptanmıştır. Sonuç olarak iyi yapılandırılmış ve minimalist arayüzlerin estetik ile işlevsellik arasında denge kurduğu, bilişsel yükü azalttığı ve akışı güçlendirdiği görülmektedir. Bu araştırma, görsel yoğunluk, kullanılabilirlik ve oyuncu psikolojisi arasındaki ilişkiyi ele alarak oyun arayüzlerinin geliştirilmesine teorik ve pratik katkılar sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Oyun arayüzü, kullanıcı deneyimi, görsel yoğunluk, minimalizm, bilişsel yük

Abstract

This study investigates how visual density in game interfaces influences user experience. Visual intensity directly affects players on aesthetic, cognitive, visual, and emotional levels, shaping the quality and continuity of gameplay. The research is guided by Richard Norman's user-centered design

principles and Emotional Design approach, which explain both the functional and affective aspects of interface usability. In addition, Gestalt principles and Minimalism provide frameworks for understanding visual organization and simplicity, while Cognitive Load Theory highlights how excessive information may overwhelm players. Flow Theory is further applied to assess how interface density impacts the continuity and immersion of the gaming experience. The dataset consists of selected interfaces from Indie, AAA, Online/MMO, FPS, and Survival games. Using qualitative UX methods and visual-aesthetic analysis, the study evaluates how design approaches vary across these genres. Findings show that Indie games frequently employ Minimalism and Gestalt principles, fostering clarity and usability. By contrast, AAA and online games often present denser interfaces that increase cognitive load. FPS and Survival games reveal a strong link between visual density, information accessibility, and the continuity of player flow. Across all genres, disorganized and overloaded interfaces tend to reduce players' focus and attention, whereas simplified and accessible designs support concentration and enhance overall experience. The study concludes that well-structured and minimalist interfaces play a critical role in balancing aesthetics and functionality, reducing cognitive effort, and reinforcing flow. By examining the relationship between visual density, usability, and player psychology, this research provides both theoretical insight and practical guidance for improving interface design in digital games.

Keywords: Game interface, user experience, visual density, minimalism, cognitive load

1. GİRİŞ

Dijital oyun endüstrisi günümüz dijital dünyasında hızla gelişen önemli bir dinamiktir. Son on yılda artan kullanıcı kitlesi ve çeşitlenen türleri ile işlevselliğini güncel tutmaktadır. Dijital oyun arayüzleri, kullanıcıların oyun ile kurdukları iletişimin ilk katmanı olarak kullanıcıyı karşılamaktadır. Dijital oyun arayüzlerinde bulunan ve kullanıcı ile etkileşime giren bilgilendirici ve yönlendirici görsel yoğunluk, kullanıcı deneyimine bağlı tasarım öğelerinin oluşmasını desteklemektedir. Görsel yoğunluk, kullanıcının arayüz üzerinde gezinmesine, bilgi edinmesine ve kullanıcının deneyim sağlamasına olanak tanımaktadır. Arayüzde yer alan bilgiyi görsel karmaşıklığa kapılmadan kullanıcıya sunabilmek, kullanıcının algısal yüke maruz kalmasını önlemektedir. Bu nedenle arayüz tasarımlarındaki görsel yoğunluğun dengeli kullanımı, kullanıcı deneyimini doğrudan etkileyen bir değişken olarak karşıma çıkmaktadır.

Indie ve AAA oyun yapımları arasındaki estetik yapı tekniksel ve üretimsel olanaklar ile MMO, FPS ve Survival oyun türleri arasındaki tasarımsal yoğunluk özellikle kullanıcının deneyimini etkileyen ve incelenmesi gereken hususlardandır. AAA oyunların sunmuş olduğu yüksek görsel detaylar kullanıcının sıkça tercih etmesine olanak sağlarken; Indie oyun yapımlarının sunmuş olduğu minimal ve yalın tasarımlarda sunduğu sade etkileşim yapısı ile kullanıcı tarafından tercih edilmektedir. Oyun yapımları ve türlerinin sunduğu farklı tasarım anlayışları, kullanıcının arayüz performansını ve kullanıcı memnuniyetini etkilemektedir. Bu çalışma, arayüz tasarımlarının kullanıcı üzerindeki etkilerini ortaya koyarak UX tabanlı oyun tasarımları açısından literatüre önemli katkılar sunmaktadır. Ayrıca, oyun arayüzlerindeki görsel yoğunluğun incelenmesi sağlanarak, Emotional Design yaklaşımı ve Don Norman'ın kullanıcı odaklı tasarım ilkelerindeki, görünürlük, geri bildirim, kullanılabilirlik, zihinsel model kavramları ile konu detaylı şekilde ele alınmaktadır. Bu süreç ile birlikte UX temelli ve estetik tasarımlarla sunulan oyun arayüz yoğunluğunun, kullanıcının bilişsel süreci üzerindeki etkileri ile kullanıcı da uyandırdığı duygusal ve davranışsal yönlerin değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

1.1. Problem Durumu ve Araştırmanın Önemi

Dijital oyunlarda arayüz tasarımı oyuncunun ilk olarak karşılaştığı ve oyuna ilişkin olarak tüm bilgileri edindiği aşamadır. Arayüzde yer alan görsel yoğunluk, kullanıcının ekranda yer alan bilgiyi hızlı şekilde edinmesini ve yönlendirilmesini sağlamaktadır. Ancak AAA ve Indie yapımlarına sahip MMO, FPS ve Survival gibi oyun türlerinde yer alan arayüz tasarımlarının yoğunluğu farklılık

göstermektedir. Bu durum, kullanıcı deneyimini doğrudan etkilemektedir. Indie ve AAA oyun yapımları arasındaki arayüz tasarımı yaklaşımları büyük ölçüde değişkenlik göstermektedir. AAA oyunlar, genellikle daha detaylı ve yoğun katmanlı arayüz yapılarına sahiptir. Indie oyun yapımları ise bütçe kısıtlamaları ve teknik sınırlamalar nedeniyle daha sade ve minimalist arayüz yapılarına sahiptir. MMO oyun türünde işlevsellik gerektiren yüksek bilgi yoğunluğu bulunurken; FPS ve Survival oyun türlerinde aşırı bilgi yoğunluğu kullanıcının odaklanmasını ve işlevselliğini olumsuz şekilde etkilemektedir. Ele alınan oyun yapımları ve türleri arasındaki arayüz tasarımı yoğunluğunun kullanıcı deneyimi üzerindeki etkisine dair araştırma konusu literatürde net biçimde ortaya konmamıştır. Bu nedenle farklı oyun yapımlarını ve oyun türlerini ele alarak seçilen 10 oyun arayüz tasarımının yoğunluğunun kullanıcı deneyimi üzerindeki etkisinin anlaşılabilmesi açısından araştırma önem taşımaktadır.

Bu araştırma AAA ve Indie oyun yapımları ve MMO, FPS ve Survival oyun türlerinin arayüz tasarımlarının karşılaştırmalı değerlendirmesinin gerçekleştirilmesi açısından önemlidir. Bu araştırma yönü ile oyun tasarımlarının görsel yoğunluğunun kullanıcı deneyimine etkisi ortaya konmaktadır. Oyun arayüzlerinde yer alan yoğunluğun kullanıcının yönlendirilmesi, duygusal ve davranışsal tepkileri üzerindeki etkilerini inceleyerek literatüre kazandırılması önemsenmektedir. Buna ek olarak Don Norman'ın kullanıcı odaklı tasarım ilkeleri ve Emotional Design yaklaşımının araştırmada yer almaktadır. Bu sayede arayüz yoğunluğunun duygusal-davranışsal kullanım deneyimi ve tasarım estetiği açısından etkileri kapsamlı boyutta ele alınarak değerlendirmeye sunmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırmanın amacı Indie ve AAA oyun yapımlarındaki MMO, FPS ve Survival oyun türlerinin arayüz tasarımlarındaki yoğunluğun karşılaştırmasını sağlayarak oyun arayüz tasarımındaki yoğunluk ve kullanıcı deneyimi arasındaki ilişkiyi değerlendirmektir. Araştırma farklı değerlendirme ölçekleri sunarak görsel yoğunluğun kullanıcı üzerindeki bilişsel durumunu ve bilgi edinme süreci üzerindeki etkilerini kuramsal çerçevede değerlendirerek ele almaktadır. Elde edilen bulgular oyun tasarımcılarının UX ve UI arayüz yoğunluğunu optimize etmelerine yönelik olarak katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle ele alındığında araştırma oyun arayüz tasarımlarının teorik ve uygulama alanlarına doğrudan etki ederek katkı sağlamaktadır.

Araştırma AAA ve Indie oyun yapıları ve MMO, FPS ve Survival oyun türlerinden seçilen toplamda 10 oyunun arayüz yoğunluğunun incelenmesini temel alarak sınırlandırılmıştır. Çalışma kullanıcı deneyimini Don Norman'ın kullanılabilirlik ilkeleri ve Emotional Design yaklaşımını temel alarak 10 oyunu karşılaştırılmalı olarak niteliksel şekilde değerlendirmektedir. Araştırmanın kapsamı, oyun arayüzlerinde yer alan yoğunluğunun estetik, grafiksel, bilgi akışı, kontrol alanı, hud düzeni, menü ekranı, ekran ayarları, kullanım olanağı, algısal hiyerarşi ve yönlendirme gibi tasarım bileşenleri ile değerlendirilmesini sağlamaktadır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Görsel Yoğunluk ve Arayüz Tasarımı

Görsel yoğunluk, oyun arayüzlerinde yer alan bilgilerin (metin, renk,biçim vb.) ve grafik öğelerin ilişkisini belirtir. Arayüz tasarımında yer alan bu bilgi ve öğeler, görsel olarak kullanıcının dikkatini yönlendirmek hususunda önemlidir ve kullanıcının arayüz üzerinde bilgiyi işleme süresini belirlemektedir. Kullanıcı tarafından algılanan bu yoğunluk öğe sayısı ya da çokluğa göre değil; öğelerin bulunduğu düzene ve aralarındaki ilişkiye bağlı olarak gerçekleşmektedir. Kullanıcı arayüzlerinin ve bilgi görselleştirmelerinin tasarımında önemli bir husustur (Rosenholtz, 2007, s. 2). Kullanıcı tarafından bilişsel bir yük ve algısal bir süreci oluşturan görsel yoğunluk özellikle öğeler arasındaki ilişkiye göre belirlenmektedir. Öğelerin aralarındaki boşluk oranı, hiyerarşi, renk yoğunluğu, renk kontrastı ve uyumu arayüzdeki yoğunluğun belirlenmesinde önemli bir etkendir.

Arayüz tasarımında yoğun şekilde kullanıcı tarafından hissedilen görsel yoğunluk, işlevsel zenginliğin göstergesi olmakla birlikte aynı zamanda kullanıcının algısını etkileyen ve zorlayan bilişsel bir yük olarak da kendini göstermektedir. Arayüz tasarımında hissedilen düşük yoğunluk ise kullanıcıya bilginin hızlı ulaşmasını ve anlaşılmasını sağlarken aynı zamanda yönlendirme ve bilgi edinme konusunda eksikliğe neden olabilmektedir. Arayüz tasarımında yer alan temel amaç kullanıcı tarafından hissedilen görsel yoğunluğun kullanıcıya uygun ve dengeli şekilde sunulmasıdır. Tasarımcılar, arayüz tasarımlarını gerçekleştirirken bu durumu dengelemek adına Gestalt ilkelerinden, renk teorilerinden, tipografiyi ve sayfa düzenini içeren bilgi prensiplerinden ve minimalizm gibi kavramlardan yararlanmaktadır. Tasarımcılar özellikle farklı oyun türlerine ve çeşitli kullanıcı beklentilerine uygun arayüz tasarımı yaklaşımları sunmaktadır. Ayrıca arayüz tasarımlarında yer alan görsel yoğunluk kavramı, tasarıma etkileyen estetik katkılarının yanı sıra; kullanıcı deneyimini, verimliliğini ve performansını da desteklemektedir.

2.2. UX ve Estetik Yaklaşımlar (Norman, Gestalt, Minimalizm)

Arayüz tasarımları ve görsel yoğunluk arasındaki ilişki, UX dediğimiz kullanıcı deneyimine bağlı olarak ve tasarımların estetik yönlerinin kapsamlı şekilde ele alınması ile değerlendirilmektedir. Don Norman'ın kullanıcı odaklı tasarım ilkeleri genel olarak bakıldığında, oyun arayüzündeki görünürlük, geri bildirim, tutarlılık ve zihinsel model kavramları kullanıcıyla oyun arasındaki iletişimi doğrudan şekillendirmektedir. Norman'ın ilkeleri doğrultusunda yoğun, sade ya da dağınık olarak sunulan arayüzlerin kullanıcıyı nasıl yönlendirdiği üzerine durulmaktadır. "Modern tasarımların, hedef kitleleri tarafından anlaşılabilir ve kullanılabilir olması her zamankinden daha çok gereklidir (Norman, 1992, s. 43)." Norman'ın Emotional Design yaklaşımı özellikle arayüzün kullanıcı tarafından kullanılabilirliğini, duygusal ve davranışsal yönünü ortaya koymaktadır. Ve geri bildirim sağlamayan sistemler doğru kullanıldığında bile kullanımı rahatsız edicidir; faaliyetlerimizin sonuçlarını otomatik olarak doğrularız ve bu doğrulama mümkün olmadığında, boş, tatmin edici olmayan bir duygusal durum bırakır. (Norman, 1992, s. 44). Norman, kullanıcının arayüzle kurduğu ilk ve en hızlı etkileşimin "Viseral düzeyde", arayüzün işlevselliğinin "davranışsal düzeyde" ve kullanıcının tasarımı estetiksel değerlendirerek anlamlandırdığı kısmın "Yansıtıcı düzeyde" gerçekleşmiş olduğunu belirtmiştir. Norman viseral düzeyin, kullanıcının ilk temas ettiği, estetiksel olarak kullanıcıyı etkileyen hızlı ve otomatik tepki olarak görmektedir. Özellikle kullanıcının estetik görünüme, renk seçimlerine, animasyon, grafik, düzen ve hiyerarşi gibi dikkat ettiği etkenlerin bu düzeyde kendini gösterdiğini belirtmektedir. Oyun arayüzünde kullanıcının sıklıkla kontrol edeceği Hud alanı ve menü kısmı genellikle kullanıcı tarafından ilk anda "karmaşık, yoğun ya da sade" olarak adlandırılmaktadır. Bu durum kullanıcının arayüze erişilebilirliğine etki etmektedir. "Arayüzün estetiği, kullanıcıların kullanılabilirlik algısını etkiler (Tuch vd., 2010, s. 1597). Tractinsky ve diğerlerinin (2000) çalışmasındaki bulgulara göre "estetik açıdan çekici arayüzlerin kullanıcılar tarafından daha kullanılabilir olarak algılandığını, hatta gerçek performans ölçütleri bu algıyı desteklemese bile estetiğin kullanılabilirlik değerlendirmelerini güçlü biçimde etkilediğini göstermiştir." Davranışsal düzey ise Norman'a göre; arayüzün işlevselliğine ve kullanım kolaylığına odaklıdır. Bu aşamada kullanıcı genellikle arayüzle aktif şekilde etkileşime girmektedir. Oyuncunun hızlı şekilde karar almasını önemli ölçüde etkileyerek oyunu kolaylaştırmakta ya da zorlaştırmaktadır. Yansıtıcı düzey ise Norman'a göre; oyun arayüzünün estetik ve deneyimsel olarak kullanıcı tarafından değerlendirildiği, kullanıcının oyunu anlamlandırdığı ve deneyimin tekrarlanmasını etkilediği bir düzeydir. Bu düzeyde kullanıcı profesyonel, düzenli, karışık, detaylı, yorucu vb. gibi ifadelerle oyuna karşı yargılarını şekillendirmektedir.

Genel olarak baktığımızda Norman'ın ilkeleri ve yaklaşımı doğrultusunda oyun arayüzlerinin algılanmasında öğelerin yerleşimi oldukça önemli olmaktadır. Bu bağlamda Gestalt ilkelerinin ve minimalizm kapsamında bu konuyu detaylandırmak çalışma açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Gestalt'ın "yakınlık, benzerlik, hiyerarşi, şekil-zemin ilişkisi" ilkeleri oyun arayüzlerinde sunulan bilgilerin düzenli ve anlamlı biçimlerde aktarılmasına olanak sağlamaktadır. "Genel olarak Gestalt teorisinin eğitim ekranı tasarımını iyileştirmek ve böylece öğrenmeyi

geliştirmek için kullanılabileceği kabul edilmektedir (Preece, Rogers, Sharp, Benyon, Holland ve Carey 1994).” Minimalizm ise, oyun arayüzlerindeki gereksiz, fazla ve karışık olan bilgilerin düzenlenmesini sağlayarak kullanıcının temel fonksiyonlara hızlı biçimde ulaşmasını desteklemektedir. Bu sayede oyun arayüzlerinde UX dediğimiz kullanıcı deneyiminin gerçekleşmesi, bilişsel yükü en aza indirerek görsel sadeliği kullanıcıya sunan minimalizm sayesinde gerçekleşmektedir.

3. Oyun Türleri ve Arayüz Karakteristikleri

3.1. Indie Arayüz Yapıları

Indie oyun arayüzleri, büyük ölçekli ticari üretim baskılarından görece bağımsız bir tasarım ortamında gelişmekte ve bu nedenle işlevsellikten çok deneyimsel bütünlüğü, sezgisel etkileşimi ve anlatısal uyumu önceleyen bir yapı sergilemektedir. Bağımsız geliştiriciler tarafından üretilen bu oyunlarda arayüz, yalnızca bilgi aktaran bir katman olarak değil oyunun tematik dünyasıyla bütünleşmiş bir anlatı aracı olarak konumlandırılmaktadır. Bu yaklaşım, arayüzün görünürlüğünü azaltmayı ve oyuncunun dikkatini ekran üzerindeki grafik öğelerden ziyade duygusal atmosfer, mekânsal deneyim ve karakterle kurulan öznel ilişkiye yönlendirmeyi amaçlamaktadır. Indie arayüz tasarımlarında minimalizm, sade tipografi, sınırlı ikon kullanımı ve bağlamsal geri bildirim mekanizmaları sıklıkla tercih edilmekte; bu sayede arayüz, oyuncu deneyimini kesintiye uğratan bir unsur olmaktan çıkarılarak oyunun doğal bir uzantısı hâline getirilmektedir (Juul, 2019). Bu tür arayüzlerde bilgi yoğunluğu bilinçli biçimde azaltılmakta, sağlık durumu, yönlendirme ya da görev bilgileri gibi temel unsurlar ya çevresel ipuçları aracılığıyla ya da geçici ve duruma bağlı görsel göstergelerle sunulmaktadır. Böylece oyuncunun ekrana sabitlenmiş göstergelere bağımlılığı azaltılmakta ve keşif, sezgi ve öğrenme süreçleri ön plana çıkarılmaktadır. Indie oyunlarda arayüzün bu biçimde geri plana çekilmesi, oyuncuyu pasif bir bilgi tüketicisinden ziyade aktif bir deneyim öznesi hâline getirmekte ve oyunun anlatısal yapısıyla doğrudan etkileşime girmesini sağlamaktadır. Bu yaklaşım, özellikle *Inside*, *Hollow Knight* ve *Celeste* gibi oyunlarda açık biçimde görülmekte; arayüzün neredeyse tamamen görünmez hâle gelmesi, oyunun atmosferik yoğunluğunu ve duygusal etkisini artırmaktadır. Ayrıca indie arayüz tasarımlarında estetik tutarlılık ve sanatsal ifade, kullanılabilirlik ilkeleriyle birlikte ele alınmakta; arayüz öğeleri oyunun görsel stiline, renk paletine ve anlatı tonuna uyum sağlayacak biçimde tasarlanmaktadır. Bu durum, arayüzün evrensel standartlara göre değil, oyuna özgü bir dil içerisinde şekillendiğini göstermektedir. Literatürde indie oyun arayüzleri, bu yönüyle ana akım oyun tasarım paradigmalarına alternatif sunan, deneysel ve eleştirel bir pratik olarak değerlendirilmektedir (Martin & Deuze, 2009). Dolayısıyla indie oyunlarda arayüz tasarımı, yalnızca teknik bir gereklilik değil, oyunun ideolojik, estetik ve anlatısal duruşunu yansıtan temel bir tasarım bileşeni olarak işlev görmektedir.

3.2. AAA Arayüz Yapıları

AAA oyun arayüzleri, büyük bütçeli üretim süreçleri, geniş oyuncu kitleleri ve küresel pazarlama stratejileri doğrultusunda yüksek düzeyde standartlaştırılmış, bilgi yoğun ve çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Bu tür oyunlarda arayüz, oyuncuya mümkün olan en kısa sürede maksimum bilgiyi sunmayı amaçlayan işlevsel bir sistem olarak tasarlanmakta; sağlık göstergeleri, harita sistemleri, görev listeleri, envanter ekranları ve etkileşim bildirimleri gibi unsurlar ekran üzerinde sürekli veya yarı-sürekli biçimde yer almaktadır. AAA arayüz tasarımlarının temel önceliği, karmaşık oyun sistemlerini yönetilebilir kılmak ve oyuncunun performansını optimize edecek net geri bildirimler sağlamaktır. Bu bağlamda arayüz, oyunun teknik altyapısıyla doğrudan ilişkili bir kontrol mekanizması olarak işlev görmektedir (O’Donnell, 2014).

AAA oyunlarda arayüz tasarımı çoğunlukla sinematik anlatı anlayışıyla bütünleştirilmekte ve görsel hiyerarşi, kontrast, animasyonlu geçişler ve yüksek çözünürlüklü grafikler aracılığıyla dramatik bir etki yaratılmaktadır. Ancak bu sinematik yapı, arayüzün görünürlüğünü azaltmaktan ziyade estetikleştirilmiş bir biçimde öne çıkmasını sağlamaktadır. Özellikle aksiyon ve rol yapma türündeki

AAA oyunlarda arayüz, oyuncunun gücünü, ilerlemesini ve kontrol kapasitesini sürekli olarak görünür kılmakta; bu durum oyunun rekabetçi ve başarı odaklı doğasını pekiştirmektedir. Nieborg'un (2011) belirttiği üzere AAA üretimlerde arayüz tasarımı, yalnızca oyuncu deneyimini değil, aynı zamanda oyunun pazarlanabilirliğini ve marka kimliğini de destekleyen stratejik bir unsur hâline gelmektedir. AAA arayüzlerinde kullanılan evrensel ikonografi, standart renk kodları ve tanıdık düzen şemaları farklı oyunlar arasında benzer kullanıcı deneyimleri oluşturarak oyuncunun öğrenme sürecini hızlandırmayı hedeflemektedir. Bu standardizasyon geniş ve heterojen oyuncu kitlelerine hitap etme gerekliliğinden kaynaklanmakta; arayüz tasarımında risk almaktan kaçınılan, öngörülebilir ve test edilmiş çözümler tercih edilmektedir. Ancak bu durum arayüzlerin estetik ve anlatısal açıdan daha az esnek olmasına neden olmakta ve deneysel tasarım yaklaşımlarını sınırlamaktadır. AAA oyunlarda arayüz çoğunlukla oyunun merkezî kontrol alanı olarak konumlandırılmakta ve oyuncunun dikkatini sürekli olarak yönlendiren bir yapı oluşturmaktadır.

Sonuç olarak AAA arayüz yapıları yüksek erişilebilirlik, bilgi şeffaflığı ve performans odaklılık ilkeleri üzerine inşa edilmekte; bu özellikleriyle ana akım oyun endüstrisinin endüstriyel ve ticari beklentilerini yansıtmaktadır. Indie arayüzlerin aksine AAA arayüz tasarımları oyuncunun oyunu "deneyimlemesinden" çok "yönetmesini" teşvik eden bir yapı sunmakta ve bu yönüyle oyun türleri arasındaki ideolojik ve estetik ayrımı açık biçimde görünür kılmaktadır.

4. YÖNTEM

4.1. Araştırma Tasarımı

Bu çalışma, oyun arayüzlerinde görsel yoğunluğun kullanıcı deneyimi üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla nicel görsel analiz ve kuramsal UX çerçevelerinin birlikte kullanıldığı betimsel ve karşılaştırmalı bir araştırma olarak tasarlanmaktadır. Araştırma, kullanıcı deneyimini doğrudan kullanıcı testleri aracılığıyla değil arayüz görselleri üzerinden türetilen ölçülebilir göstergeler ve bu göstergelerin kuramsal yorumları aracılığıyla değerlendirmektedir. Bu yaklaşım, arayüz tasarımının algısal, bilişsel ve duygusal boyutlarını karşılaştırmalı biçimde incelemeyi amaçlamaktadır.

4.2. Veri Seti ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın veri setini, farklı tür ve tasarım yaklaşımlarını temsil eden Assassin's Creed Valhalla, Cyberpunk 2077, Death Stranding, Elden Ring, God of War, Horizon Zero Dawn, Modern Warfare (2019), Red Dead Redemption 2, The Last of Us ve The Witcher 3 oyunlarına ait arayüz ekran görüntüleri oluşturmaktadır. Örneklem, tür çeşitliliği ve arayüz yoğunluğu açısından karşılaştırmaya olanak tanıyacak biçimde amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenmektedir. Her oyun için ability wheel, HUD, inventory, map interface, skill tree ve genel UI bileşenlerine ait görseller analiz kapsamına alınmakta ve tüm görseller karşılaştırılabilirlik sağlamak amacıyla standart çözünürlüğe normalize edilmektedir.

4.3. Görsel–Analitik UX Analiz Süreci

Araştırmada kullanıcı deneyimi analizi, arayüz ekran görüntülerinden elde edilen görsel göstergeler üzerinden yürütülmektedir. Bu süreçte Python tabanlı bir analiz betiği kullanılarak her arayüz görseli piksel temelli ölçütler aracılığıyla değerlendirilmektedir. Analiz süreci, arayüzün sunduğu bilginin algısal yoğunluğunu ve bu yoğunluğun kullanıcı deneyimi üzerindeki potansiyel etkilerini ölçmeyi hedeflemektedir.

4.4. Görsel Yoğunluk Ölçütleri ve Hesaplama Süreci

Görsel yoğunluk, kenar yoğunluğu, parlaklık entropisi, kontrast düzeyi ve renk çeşitliliği gibi ölçütler üzerinden hesaplanmaktadır. Bu ölçütler, arayüzdeki görsel karmaşıklığın ve bilgi yığılmasının nicel göstergeleri olarak kullanılmaktadır. İlgili ölçütler birleştirilerek her arayüz bileşeni için görsel yoğunluk göstergesi oluşturulmakta ve bileşenler ile oyunlar arasında karşılaştırma yapılmaktadır.

4.5. Bilişsel Yük, Akış ve Duygusal Tepki İçin Teorik Kodlama

Görsel yoğunluk ölçütlerinden türetilen veriler, kullanıcı deneyimi literatüründe tanımlanan kuramsal çerçeveler doğrultusunda kodlanmaktadır. Bilişsel yük göstergesi, görsel yoğunluk ve bilgi karmaşıklığı ile ilişkili vekil ölçütler üzerinden hesaplanmaktadır. Akış bozulma riski, arayüz bileşenlerinin kullanım sıklığı ve bilişsel yük düzeyleri dikkate alınarak türetilmektedir. Duygusal tepki ise renk kullanımı, görsel düzen ve algısal rahatlık göstergeleri üzerinden estetik–duygusal bir vekil değişken olarak değerlendirilmektedir.

5. BULGULAR

5.1. Tür Bazında Görsel Yoğunluk Dağılımları

Görsel yoğunluk oyun arayüzlerinde ekranda yer alan öğelerin niceliği ve çeşitliliği ile bu öğelerin algısal düzende nasıl örgütlendiğini ifade etmekte ve oyuncunun görsel bilgiyi işleme sürecini doğrudan etkilemektedir. Gestalt ilkeleri arayüz öğelerinin bütünsel olarak algılanmasını sağlayan düzenleme mekanizmalarını açıklarken minimalist tasarım yaklaşımı gereksiz görsel uyaranların azaltılmasının algısal netliği ve kullanılabilirliği artırdığını vurgulamaktadır (Lidwell vd., 2010). Bu bağlamda görsel yoğunluk olumlu ya da olumsuz bir özellik olmaktan ziyade bileşenin işlevi ile uyumlu biçimde yapılandırılması gereken bir tasarım parametresi olarak değerlendirilmektedir.

Veri setindeki tüm oyun ve arayüz bileşenleri dikkate alındığında görsel yoğunluk için genel ortalamanın yaklaşık 20 düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu değer analizde referans eşik olarak ele alındığında bileşenler arasında anlamlı farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Harita arayüzü ortalama 21,94 görsel yoğunluk değeri ile genel ortalamanın yaklaşık yüzde 9,7 üzerinde yer almakta ve tüm bileşenler arasında en yoğun yapı olarak öne çıkmaktadır. UI bileşeni 21,45 değeri ile genel ortalamanın yaklaşık yüzde 7,3 üzerinde konumlanmakta HUD bileşeni ise 21,14 değeri ile ortalamanın yaklaşık yüzde 5,7 üzerinde bulunmaktadır. Buna karşılık ability wheel 18,16 değeri ile genel ortalamanın yaklaşık yüzde 9,2 altında kalmakta skill tree ve inventory bileşenleri de ortalamanın altında yer alarak daha düşük görsel yoğunluk profili sergilemektedir. Bu dağılım bileşenlerin işlevsel rollerini yansıtmaktadır. Harita arayüzleri aynı anda mekânsal bilgi görev işaretleri yönlendirme ikonları ve metinsel etiketler sunmakta bu durum çizgisel ayrıntıyı ve algısal katman sayısını artırarak görsel yoğunluğu yükseltmektedir. HUD ve genel UI bileşenleri ise sürekli görünür olmaları nedeniyle çok sayıda küçük ölçekli bilginin sınırlı ekran alanına yerleştirilmesi sonucu ortalamanın üzerinde yoğunluk üretmektedir. Ability wheel ve skill tree gibi bileşenlerde ise merkezî ve hiyerarşik düzenlemeler sayesinde görsel karmaşıklık daha kontrollü biçimde yapılandırılmaktadır. Harita arayüzünün 21,94 düzeyindeki görsel yoğunluk değeri yalnızca mutlak bir yüksekliği değil aynı zamanda bu yoğunluğun niteliğini de işaret etmektedir. Harita arayüzleri kenar yoğunluğu açısından da en yüksek değerlere sahip olmakta bu durum yoğunluğun büyük ölçüde çizgisel ayrıntı ve sembolik katmanlardan kaynaklandığını göstermektedir. Buna karşın renk çeşitliliği göstergeleri harita arayüzlerinde görece daha düşük seviyelerde seyretmekte dolayısıyla yoğunluk ağırlıklı olarak çizimsel ve yapısal karmaşıklık üzerinden oluşmaktadır. Bu bulgu açık dünya oyunlarında haritanın bilgi aktarımında merkezi bir rol üstlendiğini ancak aynı zamanda algısal yük açısından riskli bir alan oluşturduğunu göstermektedir.

Oyun bazında ortalamalar incelendiğinde Red Dead Redemption 2 arayüzlerinin 22 ile 24 bandında değişen değerlerle genel ortalamanın belirgin biçimde üzerinde yoğunluk ürettiği görülmektedir. Bu durum oyunun sistem odaklı ve çok katmanlı arayüz dilini yansıtmaktadır. God of War ortalama 22,28 değeri ile genel ortalamanın yaklaşık yüzde 11 üzerinde yer almakta ve benzer biçimde yoğun bir görsel yapı sergilemektedir. Horizon Zero Dawn ve Death Stranding ise yaklaşık 20 düzeyinde seyreden değerlerle genel ortalamaya yakın bir profil göstermektedir. Assassin’s Creed Valhalla 19,69 ile ortalamanın hafif altında kalmakta Modern Warfare 2019 ve Witcher 3 ise yaklaşık 18,7 bandındaki değerlerle ortalamanın yaklaşık yüzde 6 ila 7 altında yer alarak daha sade bir arayüz yaklaşımı sunmaktadır. Bu karşılaştırma bazı oyunların bilinçli olarak yüksek bilgi yoğunluğu stratejisini benimsediğini bazı oyunların ise görsel sadelik ve algısal netliği önceliklendirdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 1

Oyun Arayüzü Bileşenlerine Göre Birleşik UX Bulguları (Ortalama Değerler)

Arayüz Bileşeni	Görsel Yoğunluk	Bilişsel Yük	Akış Riski	Bozulma	Duygusal Tepki
Harita Arayüzü	21,94	19,10	13,37		32,72
HUD	21,14	17,88	17,88		35,23
UI	21,45	18,13	13,60		34,15
Inventory	18,96	15,80	8,69		33,99
Skill Tree	18,50	15,45	6,95		35,13
Ability Wheel	18,16	15,10	12,84		35,49
Genel Ortalama	≈ 20,00	≈ 16,90	≈ 12,90		≈ 34,45

Tablo sonuçları harita arayüzü HUD ve UI bileşenlerinin genel görsel yoğunluk ortalamasının üzerinde yer aldığını buna karşılık ability wheel skill tree ve inventory bileşenlerinin daha düşük yoğunluk düzeyleri sergilediğini göstermektedir. Oyun bazında Red Dead Redemption 2 ve God of War yüksek yoğunluklu arayüz profilleriyle ayrışmakta Modern Warfare 2019 ve Witcher 3 ise daha düşük yoğunluklu ve sade bir arayüz dili sunmaktadır. Bu bulgular görsel yoğunluğun bileşen işlevi ve oyun tasarım yaklaşımı ile doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

5.2. Bilişsel Yük Bulguları

Bilişsel yük, kullanıcının belirli bir görev sırasında aynı anda işlemesi gereken bilgi miktarını ve bu bilginin zihinsel kaynaklar üzerindeki baskısını ifade etmektedir. Bilişsel Yük Kuramı özellikle sınırlı çalışma belleği kapasitesinin aşılması durumunda performans düşüşü, dikkat dağınıklığı ve öğrenme güçlüklerinin ortaya çıktığını vurgulamaktadır (Sweller vd., 2011). Oyun arayüzleri bağlamında bilişsel yük; görsel yoğunluk, bilgi hiyerarşisi, eşzamanlı gösterge sayısı ve bu göstergelerin algısal düzeni ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle arayüz bileşenlerinin her biri oyuncu üzerinde farklı düzeylerde bilişsel yük üretmektedir.

Veri seti genelinde bilişsel yük için hesaplanan ortalama değer yaklaşık 16,90 düzeyindedir. Bu değer referans alındığında, bileşenler arasında anlamlı bir ayrışma olduğu görülmektedir. Harita arayüzü ortalama 19,10 bilişsel yük değeri ile genel ortalamanın yaklaşık yüzde 13 üzerinde yer almakta ve en yüksek bilişsel yük üreten bileşen olarak öne çıkmaktadır. UI bileşeni yaklaşık 18,13 değeri ile genel ortalamanın yaklaşık yüzde 7 üzerinde konumlanmakta, HUD bileşeni ise 17,88 değeri ile ortalamanın yaklaşık yüzde 6 üzerinde bulunmaktadır. Buna karşılık ability wheel 15,10, inventory 15,80 ve skill tree 15,45 değerleri ile genel ortalamanın altında kalmakta ve daha düşük bilişsel yük profili sergilemektedir. Bu dağılım görsel yoğunluk bulguları ile büyük ölçüde örtüşmektedir. Harita arayüzü ve HUD gibi bileşenler, oyuncunun aynı anda çok sayıda sembolik ve mekânsal bilgiyi işlemesini gerektirdiğinden bilişsel yükü artırmaktadır. Inventory ve skill tree gibi bileşenler ise bilgi bakımından zengin olmalarına rağmen çoğunlukla oyun akışının bilinçli olarak yavaşlatıldığı bağlamlarda kullanıldıkları için daha yönetilebilir bir bilişsel yük üretmektedir.

Harita arayüzünün 19,10 düzeyindeki bilişsel yük değeri yalnızca mutlak bir yükü değil, bu yükün niteliğini de göstermektedir. Harita ekranları yüksek düzeyde mekânsal bilgi, yön bulma ipuçları ve

görev ilişkili semboller içermekte, bu durum oyuncunun görsel dikkatini sürekli olarak farklı odaklar arasında dağıtmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda harita arayüzleri, kısa süreli kullanımda işlevsel olsa da sık veya uzun süreli kullanımda bilişsel yorgunluk riskini artırmaktadır. Bu bulgu, bilişsel yük kuramında tanımlanan eşzamanlı bilgi işleme sınırları ile uyumludur (Sweller vd., 2011).

Ability wheel ve skill tree bileşenlerinin genel ortalamanın altında kalan bilişsel yük değerleri, bu arayüzlerin daha güçlü bir hiyerarşik düzen ve algısal bütünlük sunmasıyla açıklanmaktadır. Ability wheel tasarımlarında yaygın olarak kullanılan radyal düzen, Gestalt ilkeleri doğrultusunda öğeler arası ilişkiyi güçlendirmekte ve bilgiye erişimi hızlandırmaktadır. Skill tree ekranları ise yüksek miktarda bilgi içermelerine rağmen bu bilgiyi aşamalı ve katmanlı biçimde sunduklarından bilişsel yükü görece sınırlı tutmaktadır. Bu durum, bilişsel yükün yalnızca bilgi miktarına değil, bilginin sunum biçimine de bağlı olduğunu göstermektedir.

Oyun bazında incelendiğinde Red Dead Redemption 2 ve God of War gibi oyunların bilişsel yük ortalamalarının genel referans değerin üzerinde yer aldığı görülmektedir. Bu oyunlarda arayüz tasarımı, oyuncuya geniş kapsamlı sistem bilgisi sunmayı hedeflemekte ve bu durum bilişsel yükü artırmaktadır. Buna karşılık Modern Warfare 2019 ve Witcher 3 gibi oyunlar, daha sade ve işlev odaklı arayüz yapıları sayesinde genel ortalamanın altında bilişsel yük üretmektedir. Bu karşılaştırma, arayüz yoğunluğu ile bilişsel yük arasındaki ilişkinin oyun tasarım yaklaşımına bağlı olarak değiştiğini göstermektedir.

Bilişsel yük bulguları, harita arayüzü, UI ve HUD bileşenlerinin genel ortalamanın üzerinde bilişsel yük ürettiğini; ability wheel, inventory ve skill tree bileşenlerinin ise daha düşük ve yönetilebilir bilişsel yük sunduğunu ortaya koymaktadır. Oyun bazında sistem yoğunluğu yüksek olan yapımların daha yüksek bilişsel yük değerlerine sahip olduğu, sade arayüz yaklaşımını benimseyen oyunların ise daha düşük bilişsel yük profili sergilediği görülmektedir. Bu sonuçlar, bilişsel yükün görsel yoğunlukla ilişkili olduğunu ancak arayüzün işlevsel bağlamı ve kullanım koşullarıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

5.3. Akış (Flow) Bulguları

Akış kavramı, bireyin gerçekleştirdiği etkinliğe tam anlamıyla odaklanması, zaman ve mekân farkındalığının azalması ve eylem ile farkındalık arasında kesintisiz bir bütünlük kurulması durumu olarak tanımlanmaktadır (Csikszentmihalyi, 1990). Oyun bağlamında akışın sürdürülebilmesi, arayüzün oyuncunun dikkatini oyun dünyası dışına çekmemesi ve karar verme süreçlerini gereksiz biçimde kesintiye uğratmaması ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle arayüz bileşenlerinin ürettiği bilişsel yük ve görsel yoğunluk, akışın devamlılığı açısından kritik belirleyiciler olarak değerlendirilmektedir. Veri seti genelinde hesaplanan akış bozulma riski ortalaması yaklaşık 12,90 düzeyindedir. Bu değer referans alındığında bileşenler arasında akış üzerindeki potansiyel etkiler açısından belirgin farklılıklar olduğu görülmektedir. HUD bileşeni 17,88 değeri ile genel ortalamanın yaklaşık yüzde 39 üzerinde yer almakta ve akış bozulma riski en yüksek bileşen olarak öne çıkmaktadır. Harita arayüzü 13,37 değeri ile genel ortalamanın yaklaşık yüzde 4 üzerinde konumlanmakta, UI bileşeni ise 13,60 değeri ile benzer bir risk profili sergilemektedir. Buna karşılık ability wheel 12,84 değeri ile genel ortalamaya yakın bir düzeyde yer almakta inventory 8,69 ve skill tree 6,95 değerleri ile genel ortalamanın belirgin biçimde altında kalmaktadır. Bu dağılım, akışın özellikle sürekli görünür ya da sık erişilen arayüz bileşenleri tarafından daha fazla tehdit edildiğini göstermektedir. HUD ve harita arayüzü, oyun sırasında anlık kararlar ve yönlendirme süreçleriyle doğrudan ilişkili olduğundan, bu bileşenlerdeki küçük tasarım sorunları dahi oyuncunun dikkatini oyun eyleminden koparabilmektedir. HUD bileşeninin en yüksek akış bozulma riski değerine sahip olması bu bileşenin oyun süresince kesintisiz biçimde oyuncunun görüş alanında yer almasıyla açıklanmaktadır. HUD üzerinde yer alan sağlık durumları, mühimmat göstergeleri, görev uyarıları ve etkileşim ipuçları, yoğunluk ve hiyerarşi yeterince dengelenmediğinde oyuncunun dikkatini sürekli olarak mikro düzeyde bölmektedir. Bu durum özellikle aksiyon odaklı oyunlarda akış deneyiminin parçalanmasına yol açabilmektedir. Harita arayüzü ise HUD kadar sürekli görünür olmamasına

rağmen açıldığında oyuncuyu tamamen oyun dünyasından soyutlayan bir yapıya sahiptir. Harita ekranının yüksek görsel ve bilişsel yoğunluğu, akışın geçici olarak durmasına neden olmakta ve oyuncunun yeniden oyuna uyum sağlamasını gerektirmektedir. Bu etki açık dünya oyunlarında daha belirgin biçimde gözlemlenmektedir. Inventory ve skill tree bileşenlerinin düşük akış bozulma riski değerleri, bu arayüzlerin kullanım bağlamı ile doğrudan ilişkilidir. Bu bileşenler çoğunlukla oyuncunun bilinçli olarak oyun eylemini durdurduğu ve planlama ya da özelleştirme yaptığı anlarda kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu ekranlarda akışın kesilmesi bir tasarım sorunu olarak değil, oyunun doğal ritminin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Ability wheel bileşeni ise kısa süreli ve kontrollü kullanım nedeniyle orta düzeyde bir risk profili sergilemekte ve uygun tasarım stratejileriyle akışa minimum zarar verebilmektedir.

Oyun bazında değerlendirildiğinde arayüz yoğunluğu yüksek olan yapımların daha yüksek akış bozulma riski ürettiği görülmektedir. Red Dead Redemption 2 ve God of War gibi sistem yoğunluğu yüksek oyunlar, akışın sürekliliği açısından daha dikkatli arayüz tasarımı gerektirmektedir. Buna karşılık Modern Warfare 2019 gibi hızlı tempolu ve sade HUD tasarımına sahip oyunlar, genel olarak daha düşük akış bozulma riski sergilemektedir. Bu durum, akışın yalnızca arayüz yoğunluğu ile değil, oyunun temel oynanış ritmi ve tasarım hedefleri ile birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

5.4. Duygusal Tepki (Emotional Design) Bulguları

Duygusal tasarım kullanıcının bir arayüzle etkileşimi sırasında hissettiği güven, kontrol, rahatlık, stres ve estetik tatmin gibi duygusal tepkileri kapsamakta ve kullanıcı deneyiminin yalnızca işlevsel değil aynı zamanda öznel boyutunu açıklamaktadır. Norman'a göre iyi tasarlanmış bir arayüz, kullanıcıda olumlu duygusal tepkiler üreterek algılanan kullanılabilirliği artırmakta ve sistemle kurulan ilişkiyi güçlendirmektedir (Norman, 2004). Oyun arayüzleri bağlamında duygusal tepki; görsel düzen, renk kullanımı, tutarlılık ve karmaşıklık düzeyi gibi tasarım kararlarıyla şekillenmekte ve oyuncunun oyuna yönelik genel memnuniyet algısını etkilemektedir. Kullanıcı arayüzleri genel olarak incelendiğinde duygusal-estetik tepki için hesaplanan ortalama değer yaklaşık 34,45 düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu değer referans alındığında bileşenler arasında duygusal tepki açısından anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir. Ability wheel bileşeni 35,49 ortalama değeri ile genel ortalamanın yaklaşık yüzde 3,0 üzerinde yer almakta ve en yüksek duygusal tepki üreten bileşen olarak öne çıkmaktadır. Skill tree bileşeni 35,13 değeri ile genel ortalamanın üzerinde konumlanmakta, HUD bileşeni ise 35,23 değeri ile benzer biçimde ortalamanın üzerinde yer almaktadır. UI bileşeni 34,15 değeri ile genel ortalamaya yakın bir profil sergilemektedir. Buna karşılık inventory bileşeni 33,99 değeri ile ortalamanın hafif altında kalmakta, harita arayüzü ise 32,72 değeri ile genel ortalamanın yaklaşık yüzde 5,0 altında yer alarak en düşük duygusal tepki üreten bileşen olarak ayrışmaktadır. Bu dağılım, duygusal tepkinin yalnızca görsel sadelikle değil, görsel düzen ve algısal kontrol hissiyle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Ability wheel ve skill tree gibi bileşenler, simetrik yerleşim, tutarlı renk paleti ve öngörülebilir etkileşim mantığı sayesinde oyuncuda kontrol ve güven duygusunu güçlendirmektedir. Harita arayüzünün 32,72 düzeyindeki duygusal tepki değeri bu bileşenin algısal olarak daha stresli ve daha az rahatlatıcı bir deneyim sunduğunu göstermektedir. Harita ekranları, yüksek görsel yoğunluk ve bilişsel yük ile birlikte sunulduğunda oyuncuda yön bulma baskısı ve karar verme zorunluluğu yaratmakta, bu durum estetik tatminin geri planda kalmasına neden olmaktadır. Harita arayüzlerinin çoğunlukla işlevsellik odaklı tasarlanması, duygusal rahatlık ve estetik süreklilik açısından daha sınırlı bir etki üretmektedir. Bu bulgu, duygusal tasarımın yalnızca görsel güzellikten değil, kullanıcının kendini ne ölçüde güvende ve kontrol altında hissettiğinden beslendiğini göstermektedir (Norman, 2004). Ability wheel ve skill tree bileşenlerinin genel ortalamanın üzerinde duygusal tepki üretmesi, bu arayüzlerin oyuncuya sistem üzerinde hâkimiyet duygusu kazandırmasıyla ilişkilidir. Ability wheel tasarımları, sınırlı sayıda seçeneği merkezî ve dengeli bir düzende sunarak karar verme sürecini sadeleştirmekte ve oyuncuda akıcılık hissi yaratmaktadır. Skill tree ekranları ise ilerleme, güçlenme ve kişiselleştirme duygularını destekleyerek olumlu duygusal tepkiler üretmektedir. Bu bağlamda, yüksek bilgi

içeriğine rağmen algısal kontrol hissi sunabilen arayüzlerin duygusal açıdan daha olumlu algılandığı görülmektedir.

Oyun bazında değerlendirildiğinde ise arayüz tasarımında tutarlılık ve estetik dengeyi ön planda tutan oyunların daha yüksek duygusal tepki değerleri sergilediği görülmektedir. God of War ve Elden Ring gibi oyunlar, sade renk paletleri ve güçlü görsel hiyerarşi sayesinde oyuncuda güven ve bütünlük hissi oluşturmaktadır. Buna karşılık Red Dead Redemption 2 ve Cyberpunk 2077 gibi sistem yoğunluğu yüksek ve çok katmanlı arayüz yapısına sahip oyunlarda duygusal tepki değerleri daha sınırlı kalmaktadır. Bu durum, estetik karmaşıklığın belirli bir eşiğin üzerine çıktığında olumlu duygusal etkiyi zayıflatabildiğini göstermektedir. Duygusal tepki bulguları ability wheel ve skill tree bileşenlerinin genel ortalamanın üzerinde olumlu duygusal tepki ürettiğini HUD ve UI bileşenlerinin bu ortalamaya yakın ya da hafif üzerinde konumlandığını, harita arayüzünün ise en düşük duygusal tepki değerine sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, duygusal tasarımın arayüzün işlevsel rolü algısal kontrol hissi ve görsel düzeniyle doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma oyun arayüzlerinde görsel yoğunluk ile kullanıcı deneyimi arasındaki ilişkinin tek boyutlu bir sadelik–karmaşıklık karşıtlığı üzerinden okunamayacağını açık biçimde ortaya koymaktadır. Bulgular görsel yoğunluğun kullanıcı deneyimini doğrudan belirleyen bir nitelik olmaktan ziyade arayüz bileşeninin işlevi oyun türünün ritmi ve kullanıcıdan beklenen bilişsel eylem ile birlikte anlam kazanan bağlamsal bir tasarım değişkeni olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle çalışma görsel yoğunluğu mutlak olarak azaltmayı hedefleyen indirgemeci yaklaşımlardan ayrışmakta yoğunluğun kontrollü biçimde yapılandırılmasının kullanıcı deneyimi açısından daha belirleyici olduğunu savunan güncel UX literatürü ile örtüşmektedir (Norman, 2004; Sweller vd., 2011; Csikszentmihalyi, 1990). Araştırma sonuçları harita arayüzü HUD ve genel UI bileşenlerinin yüksek görsel yoğunluk ve buna paralel olarak yüksek bilişsel yük ürettiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu Bilişsel Yük Kuramı bağlamında değerlendirildiğinde çalışma belleğinin sınırlı kapasitesinin bu tür bileşenlerde daha hızlı doygunluğa ulaştığını göstermektedir. Sweller ve arkadaşlarının bilişsel yükün bilgi miktarından çok bilginin sunum biçimiyle ilişkili olduğu yönündeki vurgusu bu sonuçlarla doğrudan örtüşmektedir. Harita arayüzlerinde yoğun çizgisel yapı sembolik katmanlar ve mekânsal bilgi birlikteliği algısal yükü artırmakta kullanıcıyı işlevsel olarak desteklerken duygusal rahatlığı zayıflatmaktadır. Bu durum çalışmada ölçülen düşük duygusal tepki değerleriyle de tutarlıdır. Buna karşılık ability wheel ve skill tree gibi bileşenlerin görece yüksek bilgi içeriğine rağmen daha düşük bilişsel yük ve daha olumlu duygusal tepki üretmesi yoğunluğun hiyerarşi ve düzen yoluyla yönetilebildiğini göstermektedir. Gestalt ilkeleri çerçevesinde değerlendirildiğinde bu arayüzlerde yakınlık benzerlik ve bütünlük ilkelerinin etkin biçimde kullanıldığı görülmektedir. Literatürde estetik düzenin algılanan kullanılabilirliği artırdığı yönündeki bulgular (Tractinsky vd. 2000 Tuch vd. 2010) bu çalışmanın sonuçlarıyla güçlü bir paralellik göstermektedir. Bu durum estetik ile işlevsellik arasında zorunlu bir çatışma olmadığını aksine doğru yapılandırılmış estetik kararların bilişsel süreçleri destekleyebildiğini ortaya koymaktadır.

Akış kuramı açısından değerlendirildiğinde sürekli görünür bileşenlerin akış bozulma riski açısından kritik olduğu saptanmıştır. HUD bileşeninin en yüksek akış bozulma riskine sahip olması Csikszentmihalyi'nin akışın kesintisiz dikkat gerektirdiği yönündeki yaklaşımıyla uyumludur. Sürekli mikro dikkat talep eden arayüz öğeleri oyuncunun eylem ile farkındalık arasındaki bütünlüğü zayıflatmaktadır. Buna karşılık inventory ve skill tree gibi bileşenlerin düşük akış bozulma riski üretmesi bu arayüzlerin kullanım bağlamının akışın bilinçli olarak askıya alındığı anlara denk gelmesiyle açıklanabilmektedir. Bu bulgu akışın yalnızca görsel yoğunlukla değil kullanım zamanı ve etkileşim sıklığıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Oyun bazlı karşılaştırmalar AAA yapımların çoğunlukla yüksek sistem görünürlüğü ve bilgi zenginliği üzerinden ilerlediğini buna karşılık bazı yapımların bilinçli olarak sadeleştirilmiş arayüz stratejileri benimsediğini ortaya koymaktadır. Red Dead Redemption 2 ve God of War gibi oyunlar yüksek

görsel ve bilişsel yoğunlukla derinlik hissi üretirken Modern Warfare 2019 ve Witcher 3 gibi oyunlar daha düşük yoğunlukla hız ve akış sürekliliğini önceliklendirmektedir. Bu durum tek bir "doğru" arayüz yoğunluğu seviyesinden söz edilemeyeceğini her oyunun kendi deneyim hedefleri doğrultusunda farklı bir yoğunluk eşiği tanımladığını göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde bu çalışma oyun arayüz tasarımında görsel yoğunluğun estetik tercihlerin ötesinde bilişsel yük akış ve duygusal deneyim üzerinde belirleyici bir tasarım aracı olduğunu ortaya koymaktadır. Minimalizm bu bağlamda mutlak bir çözüm değil yoğunluğun yönetilmesine yönelik bir strateji olarak ele alınmalıdır. Bulgular Norman'ın duygusal tasarım yaklaşımını destekler biçimde algısal kontrol hissi sunan düzenli ve öngörülebilir arayüzlerin kullanıcı deneyimini güçlendirdiğini göstermektedir. Gelecek çalışmaların bu bulguları kullanıcı testleri ve fizyolojik ölçümlerle desteklemesi arayüz yoğunluğu ile deneyim arasındaki ilişkinin daha derinlikli biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu yönüyle çalışma oyun arayüz tasarımı literatürüne kuramsal ve uygulamaya dönük anlamlı bir çerçeve sunmaktadır.

KAYNAKLAR

Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow: The psychology of optimal experience*. Harper & Row.

Juul, J. (2019). *Handmade pixels: Independent video games and the quest for authenticity*. MIT Press.

Lidwell, W., Holden, K., & Butler, J. (2010). *Universal principles of design* (2nd ed.). Rockport Publishers.

Martin, C. B., & Deuze, M. (2009). The independent production of culture: A digital games case study. *Games and Culture*, 4(3), 276–295. https://doi.org/10.1177/1555412009339732

Nieborg, D. B. (2011). Triple-A: The political economy of the blockbuster video game. *Games and Culture*, 6(4), 344–360. https://doi.org/10.1177/1555412011417901

Norman, D. A. (1992). *The design of everyday things*. Doubleday.

Norman, D. A. (2004). *Emotional design: Why we love (or hate) everyday things*. Basic Books.

O'Donnell, C. (2014). *Developer's dilemma: The secret world of videogame creators*. MIT Press.

Preece, J., Rogers, Y., Sharp, H., Benyon, D., Holland, S., & Carey, T. (1994). *Human-computer interaction*. Addison-Wesley.

Rosenholtz, R. (2007). Measuring visual clutter. *Journal of Vision*, 7(2), 1–22. https://doi.org/10.1167/7.2.17

Sweller, J., Ayres, P., & Kalyuga, S. (2011). *Cognitive load theory*. Springer.

Tractinsky, N., Katz, A. S., & Ikar, D. (2000). What is beautiful is usable. *Interacting with Computers*, 13(2), 127–145. https://doi.org/10.1016/S0953-5438(00)00031-X

Tuch, A. N., Presslaber, E. E., Stöcklin, M., Opwis, K., & Bargas-Avila, J. A. (2010). The role of visual complexity and prototypicality regarding first impression of websites. *International Journal of Human-Computer Studies*, 70(11), 794–811.

POST-EARTHQUAKE EMERGENCY ACCESSİBİLİTY THROUGH GIS-BASED NETWORK ANALYSİS: THE CASE OF FATİH DİSTRİCT

COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİ AĞ ANALİZİ İLE DEPREM SONRASI ACİL DURUM ERİŞİLEBİLİRLİĞİ: FATİH İLÇESİ ÖRNEĞİ

Aleyna ÇINAR, Kürşat YILDIZ

AleynaÇINAR, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trafik Planlaması ve Uygulaması, 0009-0008-9996-1819

Doç. Dr. Kürşat YILDIZ, Gazi Üniversitesi, Teknoloji Fakültesi, İnşaat Mühendisliği, 0000-0003-2205-9997

Özet

Türkiye, aktif fay hatları üzerinde konumlanmış olması nedeniyle yüksek deprem riski taşıyan bir ülkedir. Olası büyük İstanbul depremi kentsel altyapı ve ulaşım sistemi üzerinde ciddi kırılmalar yaratma potansiyeline sahiptir. Depremin yoğun etkileyebileceği alanlardan biri olan Fatih ilçesi; dar sokak dokusu, tarihi yapı yoğunluğu, nüfus baskısı ve sınırlı açık-yeşil alan kapasitesi nedeniyle afet sonrası erişim açısından kritik bir kırılganlık barındırmaktadır. Bu durum, deprem senaryosunda erişilebilirliği değerlendiren mekânsal analiz çalışmalarının önemini artırmaktadır.

Bu çalışmada, Fatih ilçesindeki açık ve yeşil alanlar (toplanma alanları), yol kademelenmesi, stratejik yapılar (hastane, belediye, sağlık birimleri, eğitim birimleri), köprü–tünel bağlantıları ve risk potansiyeli taşıyan akaryakıt istasyonları CBS tabanlı ağ analizi yaklaşımı ile modellenmiştir. Network Analyst araçları kullanılarak yaya erişim mesafelerine göre servis alanı analizleri gerçekleştirilmiş, olası deprem etkisi altında devre dışı kalabilecek yol segmentleri ve alternatif güzergâh senaryoları karşılaştırılmıştır. Böylece, erişilebilirliğin mahalle bazında nasıl farklılaştığı ve hangi alanların afet sonrası hizmet dışı kalma riski taşıdığı ortaya konmuştur.

Elde edilen bulgular, Fatih ilçesinde erişim kapasitesinin mekânsal olarak heterojen dağıldığını göstermektedir. Özellikle tarihi dokunun yoğun olduğu bölgelerde yol genişliklerinin sınırlı oluşu, alternatif güzergâh ihtiyacını artırmakta ve toplanma alanlarının yetersizliği erişim sürelerini uzatmaktadır. Kritik altyapı noktalarının kesinti riski taşıması, ilçenin afet sonrası müdahale

süreçlerinde yüksek kırılganlık gösterebileceğini işaret etmektedir. Bu çalışma, deprem sonrası erişilebilirlik sorununu CBS tabanlı ağ analiziyle bütüncül ele alması açısından literatüre özgün katkı sunmakta; afet planlamasında alternatif güzergâh üretimi, toplanma alanı optimizasyonu ve stratejik tesis erişimi için uygulanabilir veri temelli bir yaklaşım önermektedir. Elde edilen sonuçlar, afet yönetimi, ulaşım planlaması ve acil müdahale stratejileri için yol gösterici niteliktedir.

Anahtar kelimeler: Dirençli kent, ulaşım, ağ analizi, CBS, erişilebilirlik

Abstract

Turkey, located along active fault lines, is a country with a high seismic risk. A possible major Istanbul earthquake carries the potential to cause severe disruptions in urban infrastructure and

transportation networks. Fatih, one of the districts expected to be strongly affected, exhibits critical post-disaster accessibility vulnerability due to its narrow street pattern, dense historical building fabric, high population pressure, and limited open-green space capacity. This condition increases the necessity for spatial analyses that evaluate accessibility under earthquake scenarios.

In this study, open and green areas (assembly zones), road hierarchy, strategic facilities (hospitals, municipal buildings, health and educational institutions), bridge–tunnel connections, and fuel stations with potential hazard risk within Fatih district were modeled using a GIS-based network analysis approach. Service area analyses were generated through Network Analyst tools based on pedestrian access distances, and road segments likely to become non-operational under earthquake impact, as well as alternative routing scenarios, were assessed. Thus, spatial variations in accessibility at the neighborhood scale were identified, along with areas vulnerable to post-disaster service loss.

The findings indicate that accessibility capacity across Fatih is spatially heterogeneous. In areas where historical texture is dominant, limited street width increases the need for alternative routing, while the insufficiency of assembly areas prolongs access duration. The potential disruption of critical infrastructure points further suggests that the district may experience high operational fragility during post-earthquake intervention. This study offers an original contribution to the literature by addressing post-earthquake accessibility comprehensively through GIS-based network analysis and proposes a data-driven framework applicable to alternative route development, assembly area optimization, and strategic facility accessibility in disaster planning. The results provide guidance for disaster management, transportation planning, and emergency response strategies.

Keywords: Resilient city, Transportation, network analysis, GIS, accessibility

1. GİRİŞ

Doğal afetler, dünya genelinde kentlerin fiziksel, sosyal ve ekonomik yapıları üzerinde ciddi etkiler yaratan, ani ve yıkıcı olaylar arasında yer almaktadır. Özellikle depremler, kısa sürede büyük can ve mal kayıplarına yol açabilmesi nedeniyle kentsel planlama ve afet yönetimi açısından en kritik risk türlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Deprem riski yüksek bölgelerde, afet sonrası süreçte ulaşım ağlarının işlerliği ve acil durum hizmetlerine erişilebilirlik, müdahale kapasitesini doğrudan belirleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır. Türkiye, Alp–Himalaya deprem kuşağı üzerinde yer alması nedeniyle yüksek deprem riski taşıyan ülkelerden biridir. Özellikle Marmara Bölgesi, yoğun nüfus, karmaşık ulaşım ağı ve yapı stokunun önemli bir bölümünün deprem güvenliği açısından yetersiz olması nedeniyle olası büyük bir deprem senaryosunda ciddi can ve mal kaybı riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Depremlerin yarattığı etkiler yalnızca yapı hasarı ile sınırlı kalmamakta; ulaşım sistemlerinde meydana gelen kesintiler, acil müdahale ve iyileştirme süreçlerini doğrudan etkileyerek afetin sonuçlarını daha da ağırlaştırmaktadır.

Deprem sonrası süreçte arama-kurtarma, sağlık hizmetleri, tahliye ve insani yardım faaliyetlerinin etkinliği büyük ölçüde erişilebilirlik ve ulaşım ağlarının sürekliliği ile ilişkilidir. Ulaşım sisteminin kısmen veya tamamen işlevsiz hâle gelmesi, kritik tesislere ve toplanma alanlarına erişimi sınırlandırmaktadır; bu durum özellikle tarihi ve yoğun yapılaşmaya sahip kent merkezlerinde belirgin bir kırılganlık oluşturmaktadır. Bu bağlamda, afet sonrası erişilebilirliğin mekânsal olarak değerlendirilmesi, kentsel dirençliliğin artırılması açısından kritik bir planlama aracı olarak öne çıkmaktadır.

İstanbul'un tarihi yarımadasında yer alan Fatih ilçesi; dar ve organik sokak dokusu, yüksek yapı ve nüfus yoğunluğu, sınırlı açık ve yeşil alan varlığı ve kültürel miras alanlarının yoğunluğu nedeniyle deprem sonrası erişim açısından hassas bir kentsel yapıya sahiptir. İlçe genelinde köprü, tünel ve sahil

şeridine bağımlı ulaşım bağlantıları, olası bir depremde erişim sürekliliğinin kesintiye uğrama riskini artırmaktadır. Bu özellikler, Fatih ilçesini deprem sonrası acil durum erişilebilirliğinin değerlendirilmesi açısından önemli bir çalışma alanı hâline getirmektedir.

Son yıllarda Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) tabanlı analizler, afet yönetimi ve kentsel planlama çalışmalarında yaygın olarak kullanılmaktadır. Özellikle ağ analizi (network analysis) yöntemleri, ulaşım ağlarını düğüm ve kenar ilişkileri üzerinden modelleyerek, afet senaryolarında yol kapanmaları ve bağlantı kayıplarının erişilebilirlik üzerindeki etkilerini ortaya koyabilmektedir. Bu yöntemler, stratejik binalara ve toplanma alanlarına erişimin nicel olarak değerlendirilmesine ve mekânsal kırılganlıkların belirlenmesine olanak sağlamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Fatih ilçesinde deprem sonrası acil durumlarda açık ve yeşil alanlar ile stratejik binalara yaya erişilebilirliğini, CBS tabanlı ağ analizi yaklaşımıyla değerlendirmektir. Çalışma kapsamında, riskli ulaşım bağlantıları ve tehlikeli alanlar dikkate alınarak servis alanı analizleri gerçekleştirilmiş; erişilebilirliğin mekânsal dağılımı ve kentsel dirençlilik üzerindeki etkileri ortaya konmuştur. Bu yönüyle çalışma, deprem sonrası erişilebilirlik sorununu bütüncül bir mekânsal model üzerinden ele alarak, afet yönetimi ve kentsel planlama literatürüne veri temelli ve uygulanabilir bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Afetler, yalnızca doğal olayların fiziksel etkileriyle sınırlı olmayıp, toplumsal sistemlerin işleyişini kesintiye uğratan, can ve mal kayıplarına yol açan çok boyutlu olgular olarak tanımlanmıştır (Özdikmen, 2015; Alexander ve Cutter, 2015). Bu bağlamda deprem, Türkiye'de afetler arasında en yıkıcı etkiye sahip olup, ülkenin Alp–Himalaya deprem kuşağı üzerinde yer alması, kentsel alanlarda risk ve kırılganlığı artırmaktadır. Literatürde afetlerin etkilerinin büyüklüğünün, yalnızca tehlikenin şiddetiyle değil; mekânsal planlama kararları, yapılaşma biçimi, altyapı dayanıklılığı ve yönetsel kapasite gibi insan kaynaklı unsurlarla doğrudan ilişkili olduğu vurgulanmıştır (JICA, 2010; Erkan, 2010; AFAD, 2018).

Afet yönetimi, afet öncesi risk azaltma ve hazırlık, afet sırasında müdahale ve afet sonrası iyileştirme aşamalarından oluşan döngüsel bir süreç olarak ele alınmıştır (Kahraman, Polat ve Korkmazyürek, 2021; AFAD, 2012). Modern afet yönetimi yaklaşımları, müdahale odaklı kriz yönetiminden, riskleri önceden tanımlayan ve azaltmayı hedefleyen bütünleşik bir yönetime geçişi savunmaktadır (İSMEP, 2023). Bu yaklaşımda ulaşım altyapısının sürekliliği, afet sonrası müdahale ve iyileşme süreçlerinin etkinliği açısından kritik bir rol oynamaktadır. Nitekim afet anında ulaşım ağlarında meydana gelen kesintiler, arama-kurtarma, tahliye ve acil sağlık hizmetlerinin aksamasına neden olarak afetin etkilerini artırdığı görülmüştür (Küçük, 2022; Güney, Kuruşcu ve Özata, 2014; Salman ve Yücel, 2015).

Bu çerçevede son yıllarda literatürde öne çıkan "dirençli kent" yaklaşımı, kentsel sistemlerin afetler karşısında işlevlerini sürdürebilme ve hızlı toparlanabilme kapasitesine odaklanmaktadır. Dirençli kent; dayanıklı yapı stoğu, kritik altyapıların sürekliliği, açık ve yeşil alanların erişilebilirliği, ulaşım ağlarının bütünlüğü ve kurumsal koordinasyon gibi bileşenlerin bütünleşik biçimde planlanmasını gerektirdiği ifade edilmiştir. (Guo, 2012; Chang ve diğerleri, 2014; Tuğaç, 2019). Özellikle mekânsal dirençlilik, kritik tesislerin ve toplanma alanlarının kent içindeki dağılımı ile bu alanlara erişimi sağlayan ulaşım ağlarının sürekliliği üzerinden tanımlanmıştır (Gerçek ve Güven, 2016; Merciu ve diğerleri, 2018).

Afet sonrası ulaşım ve erişilebilirlik çalışmaları, özellikle yaya erişiminin belirleyici olduğu kentsel merkezlerde, ağ tabanlı analizlerin önemini ortaya koymaktadır. Organik sokak dokusuna sahip, dar yol profillerinin hâkim olduğu tarihi kent merkezlerinde, Öklid mesafesine dayalı değerlendirmelerin yetersiz kaldığı; gerçek erişimin yol ağı üzerinden modellenmesi gerektiği ifade edilmiştir (Bono ve Gutiérrez, 2011; Foda ve Osman, 2010). Bu nedenle CBS tabanlı ağ analizi yöntemleri, afet sonrası erişilebilirliğin değerlendirilmesinde yaygın biçimde kullanılmaktadır (Curtin, 2007; Miller, 2018). Servis alanı analizleri, alternatif güzergâh senaryoları ve yol kapanma modelleri, kritik tesislere ve toplanma alanlarına erişimde mekânsal kırılganlıkların belirlenmesine olanak sağlamaktadır.

Türkiye'de ve özellikle İstanbul ölçeğinde yapılan çalışmalar, afet sonrası ulaşım ağlarının kesintiye uğramasının, kentsel dirençliliği zayıflatan temel faktörlerden biri olduğunu göstermiştir (Salman ve Yücel, 2015; Erdin ve diğerleri, 2021). Tarihi ve yoğun yapılaşmaya sahip ilçelerde, sınırlı yol genişlikleri, alternatif güzergâh eksikliği ve açık alan yetersizliği, erişilebilirlik sorunlarını daha da derinleştirmektedir. Bu durum, afet planlamasında ulaşım ağlarının, toplanma alanlarının ve stratejik tesislerin mekânsal bütünlük içinde ele alınmasını zorunlu kılmıştır (Kesik ve diğerleri, 2016; Günaydın ve Şahin, 2023).

Bu çalışma, literatürdeki afet yönetimi, dirençli kent ve ulaşım–erişilebilirlik yaklaşımlarını bir araya getirerek, İstanbul Fatih ilçesinde deprem sonrası acil durum erişilebilirliğini CBS tabanlı ağ analizi yöntemiyle değerlendirmektedir. Böylece, afet sonrası müdahale süreçlerinde erişim kapasitesinin mekânsal olarak nasıl farklılaştığı ortaya konulmakta ve kentsel dirençliliğin artırılmasına yönelik planlama kararları için veri temelli bir çerçeve sunulmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmanın temel yöntemini, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) tabanlı ağ analizi (Network Analysis) oluşturmaktadır. Ağ analizi, kentsel ulaşım sistemlerini düğümler (kavşaklar) ve kenarlar (yol segmentleri) üzerinden temsil eden grafik kuramı temelli bir yaklaşımdır (Curtin, 2007). Bu yöntem, iki nokta arasındaki hareketi yalnızca geometrik uzaklık üzerinden değil; yol bağlantıları, yönlülük, kesintiler ve ağ sürekliliği gibi faktörleri dikkate alarak modellemektedir (Ertugay ve diğerleri, 2016; Kesik ve diğerleri, 2016). Bu yönüyle ağ analizi, özellikle afet sonrası ulaşım bütünlüğünün bozulabileceği senaryolarda erişilebilirliğin gerçekçi biçimde değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

Erişilebilirlik, literatürde bireylerin veya hizmetlerin belirli bir mekâna ulaşabilme potansiyelini ifade eden çok boyutlu bir kavram olarak ele alınmıştır. Afet sonrası senaryolarda erişilebilirlik, yalnızca mesafe temelli bir ölçüt değil; aynı zamanda yol ağının işlevselliği, bağlantı sürekliliği ve alternatif güzergâhların varlığı ile doğrudan ilişkili olduğu ifade edilmiştir (Miller, 2018). Özellikle deprem gibi ani gelişen afetlerde, yol kapanmaları, enkazlar ve yapısal hasarlar erişim sürelerini önemli ölçüde değiştirebilmektedir. CBS tabanlı ağ analizleri, bu değişkenleri hesaba katarak erişilebilirliği

ağ tabanlı mesafe veya maliyet fonksiyonları üzerinden hesaplamaktadır (Allan ve Bryant, 2010; Liu ve diğerleri, 2022). Organik sokak dokusuna ve dar yol profillerine sahip tarihi kent merkezlerinde, doğrusal (Öklid) mesafeye dayalı yaklaşımlar erişim gerçekliğini yansıtmakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, yaya hareketliliğini esas alan ve gerçek yol ağı üzerinden hesaplanan servis alanı analizleri, afet sonrası acil durum planlamasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Ağ analizi; alternatif güzergâh üretimi, servis alanlarının belirlenmesi ve kritik tesislere erişim performansının ölçülmesi açısından literatürde yaygın kabul görmüş bir yöntemdir. Özellikle deprem senaryolarında, yol bağlantılarının kısmen veya tamamen devre dışı kalması durumunda oluşabilecek erişim kayıplarını mekânsal olarak görünür kılması, bu yöntemin tercih edilmesinde belirleyici olmuştur.

Tablo 1

Çalışmada kullanılan mekânsal veri setleri ve erişim kriterleri

Fiziksel Bileşenler	Alt Kriterler	Erişim Mesafeleri	Veri Kaynağı
Stratejik Binalar	Eğitim Alanları Sağlık Alanları Kamu Alanları	0-100 m Yüksek 100-400 m Orta 400-800 m Düşük	OpenStreetMap
Açık ve Yeşil Alanlar	Toplanma Alanları Park Rekreasyon Alanları	0-100 m Yüksek 100-400 m Orta 400-800 m Düşük	OpenStreetMap HaritaİstanbuI
Ulaşım Sistemi	Ana Arterler Ulaşım ağı Köprüler - Tüneller		OpenStreetMap
Tehlikeli Noktalar	Akaryakıt istasyonları	50 m	OpenStreetMap

Fatih ilçesinin kentsel dirençlilik bileşenlerine ait mekânsal veriler (tablo 1); emniyetli açık alanlar, stratejik binalar, ulaşım sistemi ve riskli alanlar başlıkları altında değerlendirilmiştir. Bu bileşenlere ilişkin veriler, Temmuz 2025 tarihli OpenStreetMap (URL1) ve HaritaİstanbuI (URL2) veri kaynaklarından faydalanılarak oluşturulmuştur. Sözü edilen bileşenlere ait konumsal ve öznitelik bilgileri, veritabanı yapısı içerisinde CBS ortamına aktarılmıştır. Veri üretimi, düzenlenmesi ve analiz süreçlerinde ArcGIS 10.5 yazılımı ile bu yazılıma ait ağ analizi ve mekânsal analiz modüllerinden yararlanılmıştır. Yol ağı verileri, yaya erişimine uygun şekilde topolojik olarak düzenlenmiş; ağ sürekliliğini bozabilecek hatalar giderilerek analizlere hazır hâle getirilmiştir.

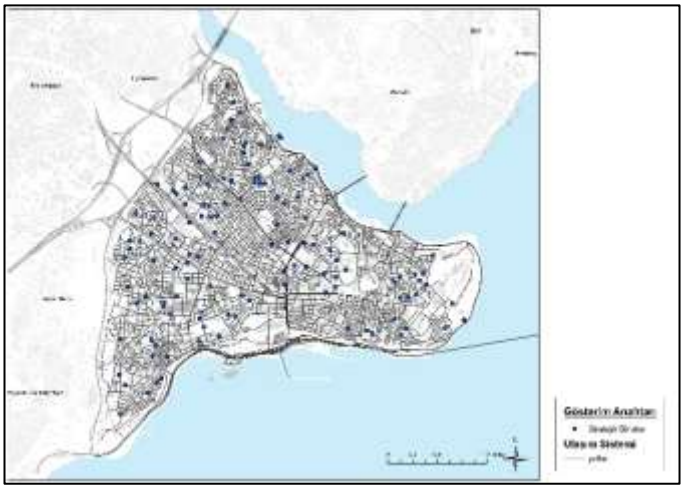

Şekil 1. Stratejik binalar

Şekil 2. Açık ve yeşil alanlar

Analiz sürecinde kullanılan mekânsal bileşenler, dört ana tematik grup altında toplanmıştır. Bunlar: stratejik binalar (şekil 1), açık ve yeşil alanlar (şekil 2), ulaşım sistemi (şekil 3) ve riskli alanlar (şekil 4). Bu tematik haritalar, erişilebilirlik analizlerinde kullanılacak temel mekânsal girdileri oluşturmak amacıyla ayrı katmanlar hâlinde üretilmiştir.

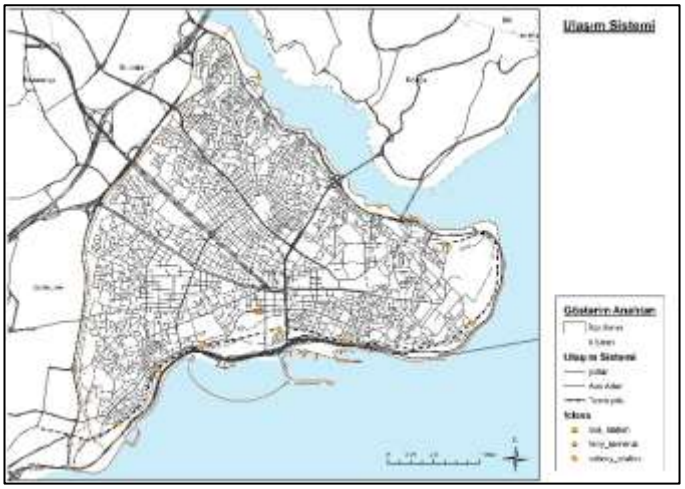

Şekil 3. Ulaşım sistemi

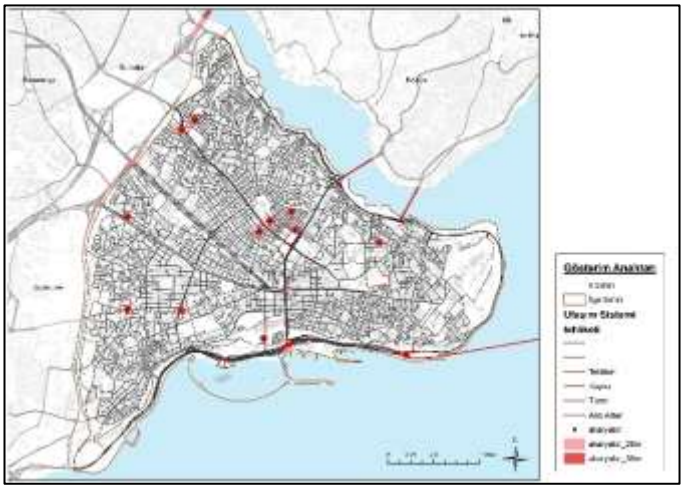

Şekil 4. Riskli alanlar

Deprem sonrası erişilebilirliği etkileyebilecek risk unsurları iki ana başlık altında ele alınmıştır. İlk olarak, akaryakıt istasyonları, patlama ve yangın riski taşıyan alanlar olarak değerlendirilmiş ve 2007 tarihli *Binaların Yangın Koruması Hakkındaki Yönetmelik'te* belirtilen 50 m güvenlik mesafesi esas alınarak buffer analizi gerçekleştirilmiştir. Buffer alanı içerisinde kalan yollar, açık ve yeşil alanlar ile stratejik binalar analiz dışı bırakılmıştır. İkinci olarak, köprü ve tüneller, deprem sırasında çökme veya kullanım dışı kalma ihtimali yüksek yapılar olarak riskli bağlantılar şeklinde tanımlanmış ve ulaşım ağı sisteminden çıkarılmıştır. Bu adımla, deprem senaryosunda ulaşım ağında meydana gelebilecek olası kopmalar simüle edilmiştir.

Riskli bileşenlerin elenmesinin ardından, yaya erişimi esas alınarak modellenmiş ulaşım ağı üzerinde servis alanı analizleri gerçekleştirilmiştir. Erişilebilirlik, literatürde yaygın olarak kullanılan mesafe eşikleri doğrultusunda 0-100 metre yüksek erişilebilirlik, 100-400 metre orta erişilebilirlik, 400-800 metre ise düşük erişilebilirlik olarak sınıflandırılmıştır (Halbrow, 2010; Rattan ve diğerleri, 2012; Gerçek ve Güven, 2016). Bu analizler sayesinde, stratejik binalar ve afet toplanma alanlarına erişimin mekânsal dağılımı ortaya konmuş; mahalle bazında erişim farklılıkları ve afet sonrası hizmet dışı kalma riski taşıyan alanlar belirlenmiştir.

3. BULGULAR

Bu çalışmada, CBS tabanlı ağ analizi kapsamında servis alanı (service area) analizleri kullanılarak Fatih ilçesinde açık ve yeşil alanlar ile stratejik binalara yönelik yaya erişilebilirliği değerlendirilmiştir. Erişilebilirlik, ağ tabanlı mesafe yaklaşımıyla hesaplanmış ve literatürde yaygın olarak kullanılan üç erişim kategorisi üzerinden sınıflandırılmıştır. Buna göre 0–100 m yüksek erişilebilirlik, 100–400 m orta erişilebilirlik ve 400–800 m düşük erişilebilirlik alanlarını temsil etmektedir. Haritalarda koyu tonlar yüksek erişilebilirliği, açık tonlar ise erişim açısından zayıf kalan alanları göstermektedir.

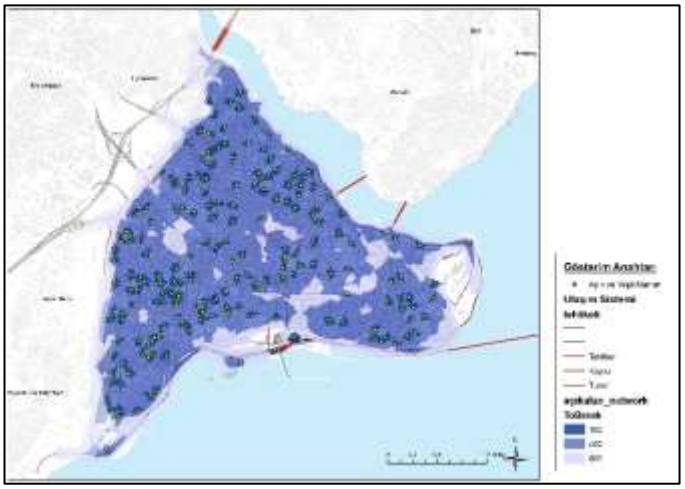

Şekil 5. Açık ve yeşil alanlara erişebilirlik

Açık ve yeşil alanlara yönelik servis alanı analizi (şekil 5), Fatih ilçesinde erişilebilirliğin mekânsal olarak dengeli dağılmadığını ortaya koymaktadır. İlçe genelinde bazı mahalleler 0–100 m yüksek erişilebilirlik zonu içerisinde yer alırken, özellikle sahil bandı ve tarihi dokunun yoğun olduğu bölgelerde geniş alanların 400–800 m düşük erişilebilirlik zonunda kaldığı görülmektedir. Sahil kesiminde köprü ve tünel bağlantılarının riskli alan olarak değerlendirilmesi ve bu bağlantıların ağ sisteminden çıkarılması, açık alanlara erişimi önemli ölçüde sınırlandırmaktadır. Alternatif karayolu ve yaya güzergâhlarının sınırlı olması, bu bölgelerde erişim sürelerini uzatmakta ve afet sonrası

toplanma süreçlerinde mekânsal kırılganlığı artırmaktadır. Bu bulgular, açık ve yeşil alanların ilçe genelinde homojen bir dağılım sergilemediğini ve bazı mahallelerin afet sonrası toplanma açısından dezavantajlı konumda olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

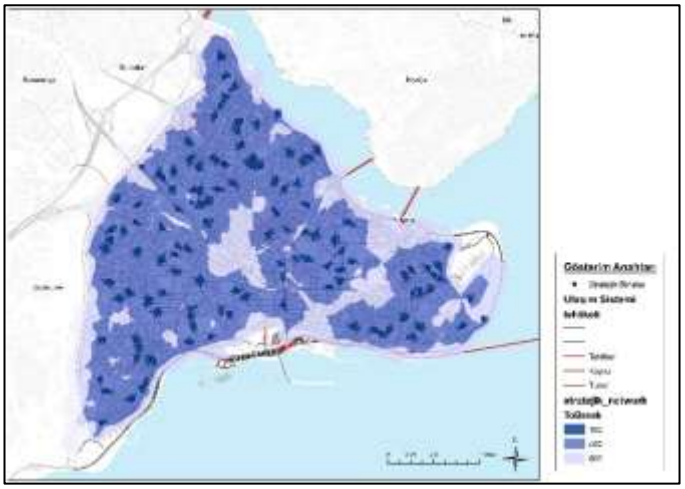

Şekil 6. Stratejik binalara erişebilirlik

Stratejik binalara yönelik erişilebilirlik analizi (şekil 6), ilçe genelinde belirli akslar boyunca yoğunlaşan bir erişim yapısını ortaya koymaktadır. Sağlık, eğitim ve kamu hizmetlerine yönelik tesislerin servis alanları incelendiğinde, merkezi bölgelerde yüksek erişilebilirlik değerleri gözlenirken; ilçenin doğu kesimleri ve sahil bandına yakın alanlarda erişimin belirgin biçimde zayıfladığı tespit edilmiştir. Bu durumun temel nedenleri arasında, tarihi yapılaşmanın yoğunluğu, dar sokak dokusu ve riskli ulaşım bağlantılarının devre dışı bırakılması yer almaktadır. Özellikle köprü ve tünellerin olası çökme riski nedeniyle ağdan çıkarılması, stratejik binalara erişimde alternatif güzergâh seçeneklerini sınırlandırmış ve bazı mahallelerin servis alanı dışında kalmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak, stratejik tesislerin ilçede mekânsal olarak dengeli dağılmadığı ve erişimin belirli güzergâhlara bağımlı olduğu görülmektedir.

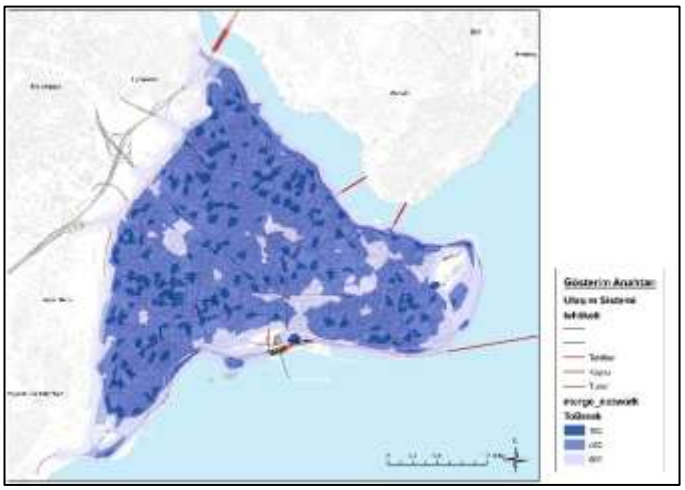

Şekil 7. Toplam erişebilirlik

Açık ve yeşil alanlar ile stratejik binalara yönelik erişilebilirlik haritalarının birlikte değerlendirilmesiyle elde edilen birleşik ağ analizi sonuçları (şekil 7), Fatih ilçesinin genel dirençlilik düzeyine ilişkin önemli bulgular sunmaktadır. Birleşik analiz, ilçede yüksek erişilebilirlik gösteren

alanların sınırlı olduğunu; özellikle sahil bandı ve doğu kesimlerinde düşük erişilebilirlik zonlarının yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Bu bölgelerde, hem açık ve yeşil alanlara hem de stratejik binalara erişimin aynı anda zayıf olması, afet sonrası acil müdahale ve toplanma süreçlerinde ciddi kırılganlıklar oluşturabileceğine işaret etmektedir. Tarihi dokunun yoğun olduğu alanlarda ulaşım ağının geçirgenliğinin düşük olması ve alternatif güzergâhların sınırlılığı, bu mekânsal kırılganlığı daha da derinleştirmektedir.

Elde edilen bulgular, Fatih ilçesinde erişilebilirliğin mekânsal olarak parçalı ve heterojen bir yapı sergilediğini göstermektedir. Bu durum, ilçenin belirli bölümlerinin deprem sonrası acil durumlar karşısında direnç açısından zayıf olduğunu ve erişilebilirliğin kentsel dirençlilik planlamasında kritik bir değişken olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma, deprem sonrası acil durumlarda erişilebilirliğin kentsel dirençlilik açısından belirleyici bir bileşen olduğunu ortaya koymaktadır. CBS tabanlı ağ analizi ve servis alanı analizleri, Fatih ilçesinde açık ve yeşil alanlar ile stratejik binalara erişimin mekânsal olarak dengeli dağılmadığını göstermektedir. Elde edilen bulgular, özellikle tarihi dokunun yoğun olduğu ve ulaşım bağlantılarının sınırlı kaldığı alanlarda erişilebilirliğin belirgin biçimde zayıfladığını ortaya koymaktadır.

Bulgular, literatürde vurgulanan “mekânsal kırılganlık–erişilebilirlik” ilişkisiyle büyük ölçüde örtüşmektedir. Tarihi kent merkezlerinde dar sokak profilleri, alternatif güzergâh eksikliği ve kritik ulaşım bağlantılarına olan bağımlılık, afet sonrası erişim sürelerini uzatmakta ve müdahale kapasitesini sınırlandırmaktadır. Fatih ilçesi özelinde, sahil bandı boyunca köprü ve tünel bağlantılarının riskli alan olarak değerlendirilmesi, karayolu ve yaya erişimini büyük ölçüde sınırlamış; bu durum hem toplanma alanlarına hem de stratejik tesislere erişimi olumsuz etkilemiştir. Bu bulgu, afet planlamasında yalnızca yapı güvenliğinin değil, ulaşım ağının sürekliliğinin de kritik öneme sahip olduğunu doğrulamaktadır. Açık ve yeşil alanlara yönelik analizler, ilçede bu alanların homojen bir dağılım sergilemediğini ve bazı mahallelerin düşük erişilebilirlik zonlarında yoğunlaştığını göstermektedir. Benzer şekilde, stratejik binaların dağılımı ve erişilebilirliği de belirli akslara bağımlı bir yapı sergilemektedir. Bu durum, afet sonrası acil müdahale hizmetlerinin ilçe genelinde eşit ve hızlı bir şekilde sunulmasını zorlaştırabilecek mekânsal eşitsizliklere işaret etmektedir. Açık alanlar ve stratejik binalara erişimin birlikte değerlendirildiği birleşik analizler ise, Fatih ilçesinde kentsel dirençlilik kapasitesinin parçalı ve heterojen bir yapı gösterdiğini ortaya koymuştur.

Bu sonuçlar doğrultusunda, Fatih ilçesinde deprem sonrası acil durum planlamasının yalnızca mevcut toplanma alanlarının sayısına odaklanmak yerine, bu alanlara erişimi sağlayan ulaşım ağlarının sürekliliğini öncelikli bir planlama bileşeni olarak ele alması gerektiği söylenebilir. Özellikle sahil bandı ve tarihi dokuya sahip bölgelerde, alternatif yaya güzergâhlarının oluşturulması ve erişim sürelerini kısaltacak mikro ölçekli müdahaleler önem kazanmaktadır. Çalışmadan elde edilen bulgular ışığında, Fatih ilçesinde deprem sonrası acil durum erişilebilirliğini artırmaya yönelik çeşitli planlama ve yönetim önerileri geliştirilebilir. Bunlar;

- Açık ve yeşil alanların mekânsal dağılımı mahalle ölçeğinde erişilebilirlik esas alınarak yeniden değerlendirilmelidir. Özellikle dar sokak dokusunun ve yoğun tarihi yapılaşmanın hâkim olduğu bölgelerde, mevcut alanların dönüştürülmesi ya da mikro ölçekli açık alan düzenlemeleriyle afet sonrası toplanma işlevi görebilecek yeni açık alanların üretilmesi önem taşımaktadır.

- Tarihi dokunun korunması gerekliliği göz önünde bulundurularak, geniş ölçekli müdahaleler yerine, cep parkları, geçici toplanma alanları ve çok işlevli açık alanlar gibi esnek çözümler önceliklendirilmelidir. Bu tür düzenlemeler, hem kültürel mirasın korunmasına katkı sağlayacak hem de afet sonrası toplanma ve geçici barınma kapasitesini artıracaktır.
- İlçenin organik sokak yapısı ve dar yol profilleri nedeniyle erişimin kısıtlandığı alanlarda, afet odaklı yaya ve acil durum ulaşım koridorlarının tanımlanması gerekmektedir. Bu koridorlar, açık ve yeşil alanlar ile stratejik binalar arasında kesintisiz erişim sağlayacak şekilde planlanmalı; köprü ve tünel gibi riskli bağlantılara bağımlılığı azaltacak alternatif güzergâhlar içermelidir. Özellikle sahil bandı ve tarihi merkezde, yaya öncelikli ulaşım koridorları kentsel dirençliliği artıran temel mekânsal bileşenler olarak değerlendirilmelidir.
- Stratejik binalara erişimi güçlendirmek amacıyla, ulaşım ağında senaryo temelli düzenlemeler yapılmalı; deprem anında devre dışı kalma olasılığı yüksek yol segmentleri dikkate alınarak alternatif erişim güzergâhları önceden tanımlanmalıdır. CBS tabanlı ağ analizlerinin yerel yönetimlerin afet hazırlık ve müdahale planlarına entegre edilmesi, bu tür senaryoların düzenli olarak test edilmesine olanak sağlayacaktır.
- Afet sonrası erişilebilirliğin artırılması yalnızca fiziksel müdahalelerle sınırlı kalmamalı; mekânsal planlama, ulaşım yönetimi ve afet risk azaltma politikaları bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Bu bağlamda, Fatih ilçesi gibi tarihi ve yoğun kentsel alanlarda erişilebilirlik odaklı mikro ölçekli planlama kararları, kentsel dirençliliğin güçlendirilmesinde anahtar bir rol üstlenmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, deprem sonrası acil durum erişilebilirliğini CBS tabanlı ağ analizi yöntemiyle ele alarak, Fatih ilçesinde kentsel dirençlilik açısından kritik mekânsal kırılganlıkları ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, afet yönetimi, ulaşım planlaması ve kentsel dirençlilik çalışmalarında erişilebilirlik kavramının merkezi bir değişken olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Önerilen yaklaşım, benzer özelliklere sahip yoğun ve tarihi kentsel alanlar için de uygulanabilir nitelikte olup, veri temelli ve bütüncül bir afet planlaması çerçevesi sunmaktadır.

5. KAYNAKLAR

AFAD. (2012). *Türkiye afet müdahale planı (TAMP)*. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.

AFAD. (2018). *Türkiye afet risk azaltma planı*. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.

Alexander, D. E., & Cutter, S. L. (2015). Natural hazards. In *Oxford research encyclopedia of natural hazard science*. Oxford University Press.

Allan, P., & Bryant, M. (2010). The critical role of open space in earthquake recovery: A case study. In *Proceedings of the 2010 NZSEE Conference* (pp. 1–10).

Binaların Yangından Korunması Hakkındaki Yönetmelik, 2007.

Bono, F., & Gutiérrez, E. (2011). A network-based analysis of the impact of structural damage on urban accessibility following a disaster. *Journal of Transport Geography, 19*(6), 1443–1455. https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2011.06.008

Chang, S. E., McDaniels, T., Fox, J., Dhariwal, R., & Longstaff, H. (2014). Toward disaster-resilient cities. *Risk Analysis, 34*(3), 416–434.

Curtin, K. M. (2007). Network analysis in geographic information science. *Cartography and Geographic Information Science, 34*(2), 103–111.

Erdin, H. E., Aydın, M. B. S., Partigöç, N. S., Çelik, H. Z., Palazca, A., & Horoz, Ç. (2021). Kentiçi yol kademelenmesinin afet durumunda toplanma alanlarının erişilebilirliğine etkisi açısından irdelenmesi. *Academic Platform-Journal of Engineering and Science,* 9(1), 103-111.

Ertugay, K., Argyroudis, S., & Düzgün, H. Ş. (2016). Accessibility modeling in earthquake case. *International Journal of Disaster Risk Reduction, 17*, 49–66.

Erkan, E. A. (2010). *Afet yönetiminde risk azaltma ve Türkiye'de yaşanan sorunlar.* DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.

Foda, M. A., & Osman, A. O. (2010). Using GIS for measuring transit stop accessibility considering actual pedestrian road network. *Journal of Public Transportation*, 13(4), 23-40.

Gerçek, D., & Güven, İ. T. (2016). Kentsel dirençliliğin CBS ile analizi: İzmit örneği. *Harita Teknolojileri Elektronik Dergisi, 8*(1), 51–64.

Guo, Y. (2012). Urban resilience in post-disaster reconstruction. *International Journal of Disaster Risk Science, 3*(1), 45–55.

Günaydın, A. S., & Şahin, İ. K. (2023). Afet sonrası toplanma alanları: Malatya örneği. *Journal of Architectural Sciences and Applications, 8*(Özel Sayı), 450–470.

Güney, D., Kuruşcu, A. O., & Özata, Ş. İSTANBUL TOPLU TAŞIMA SİSTEMİNİN AFET VE ACİL DURUMLARA HAZIRLIK SEVİYESİ.

Halbrow, G. (2010). Walking the Network A Novel Methodology for Measuring Walkability Using Distance to Destinations Along a Network.

JICA. (2010). *Afet zararlarını azaltmanın temel ilkeleri*. Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı.

Kahraman, S., Polat, E., & Korkmazyürek, B. (2021). Afet yönetim döngüsündeki ana terimler. *Avrasya Terim Dergisi*, 9(3), 7-14.

Kesik, O. A., Aydınoğlu, A. Ç., & Taştan, B. (2016). Ağ analizi ile afet erişilebilirliği: Fatih ilçesi örneği. *Doğu Coğrafya Dergisi, 21*(36), 79–94.

Küçük, B. (2022). Afet planlamasında afet lojistiği. *Akademisyen Kitabevi*.

Liu, W., Xu, H., Wu, J., Li, W., & Hu, H. (2022). Measuring spatial accessibility to refuge green space after earthquakes. *PLOS ONE, 17*(6), e0270035.

Merciu, C., Ianos, I., Merciu, G. L., Jones, R., & Pomeroy, G. (2018). Mapping accessibility for earthquake hazard response. *Natural Hazards and Earth System Sciences, 18*(7), 2011–2026.

Miller, E. J. (2018). Accessibility: Measurement and application. *Transport Reviews, 38*(5), 551–555.

Özdikmen, T. (2015). *Afet ve acil durum yönetimi*. Seçkin Yayıncılık.

Rattan, A., Campese, A., Eden, C., (2012). Modeling Walkability Automating analysis so it is easily repeated,

Salman, F. S., & Yücel, E. (2015). Emergency facility location under random network damage. *Computers & Operations Research, 62*, 266–281.

Tuğaç, Ç. (2019). Kentsel dirençlilik perspektifinden yerel yönetimler. *İdealkent, 10*(28), 984–1019.

URL 1: OpenStreetMap, https://download.geofabrik.de/europe.html, Son Erişim Tarihi: 29.07.2025

URL 2: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, https://harita.istanbul/, Son Erişim Tarihi: 29.07.2025

URL 3 :İstanbul Sismik Riski Azaltma ve Acil Durum Hazırlık Projesi (İSMEP), 2023, Afet Risklerini Azaltmaya Yönelik Şehir Planlama ve Yapılaşma Rehberi, https://www.ipkb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/AFET-SEHIR-PLANLAMA-YAPILASMA-REHBER.pdf , Son Erişim Tarihi: 18.12.2025

THE PERSUASIVE POWER OF PRE-HOLIDAY EXPERIENCES WITH VIRTUAL REALITY IN TOURISM
SANAL GERÇEKLİKLE TATİL ÖNCESİ DENEYİMİN TURİZMDE İKNA GÜCÜ

FİLİZ ÖZLEM ÇETİNKAYA

DR. ÖĞR. ÜYESİ, KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ, DESTİNASYON PAZARLAMASI, HTTPS://ORCİD.ORG/0000-0002-2509-8011

Özet

Sanal kavramı, *virtualis* kökeninden gelen, gerçekte var olmadığı halde algısal olarak varmış hissi yaratan bir olguyu ifade etmektedir (Kuruüzümcü, 2007). Sanal gerçeklik (VR-Virtual Reality) ise bilgisayar yazılımları, görüntü, ses ve grafikler aracılığıyla bireylere gerçek ortamda bulunuyormuş hissi veren (Çavaş vd., 2004), aynı zamanda yaratılan ortamlarla gerçek dünyayı ya da hayali dünyaları modelleyen bir teknolojidir (Warwick vd., 1993). VR uygulamaları yalnızca bilim kurgu kaynaklı bir düşünceden ibaret olmayıp günümüzde eğitimden sağlığa, mimariden turizme kadar birçok sektörde kullanılmaktadır (Derman, 2012). Özellikle turizm sektörü, deneyim yönetimi ve destinasyon pazarlaması konularında VR teknolojisinin sunduğu fırsatlardan yararlanabilecek potansiyele sahip en önemli alanlardan biridir (Kurbanoğlu, 1996). Turistler, VR teknolojisiyle sanal ortamda henüz fiziksel olarak gitmedikleri destinasyonları deneyimleyebilmektedir. Bu da destinasyona dair risk faktörlerini azaltmakta ve beklentiye dair bir çıkarım yapılabilmesini kolaylaştırmaktadır (Atasoy ve Çavuş, 2023). Örneğin Thomas Cook tur operatörünün, müşterilerine VR gözlüğüyle tatili önceden deneyimleme fırsatı sunması (Turizm Aktüel, 2019a) veya Expedia'nın otelleri VR ile tanıtması, turistlerin konaklama kararlarında güven, bilinçli tercih ve memnuniyet beklentilerini güçlendirmektedir (Turizm Aktüel, 2019b). Bu kapsamda VR teknolojisi, turistlerin zihinsel temsillerini ve satın alma kararını güçlendiren ve süreci hızlandıran bir araç olarak değerlendirilebilir (Ercan, 2022). Deneyimsel pazarlama açısından VR'nin sunduğu gerçekçi etkileşim, turizm ürününü soyut olmaktan somuta doğru eviren, tüketicinin tatil motivasyonunu artıran ve turistin destinasyonla duygusal bağ kurmasına olanak tanıyan; bu yönüyle de çevrimiçi değerlendirmelerle potansiyel ziyaretçilere rehberlik eden bir unsur konumuna gelmektedir (Özdemir Akgül, 2022). Dolayısıyla VR tabanlı pazarlama uygulamaları, turizm sektörü açısından rekabet avantajı yaratabilecektir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, VR ile tatil öncesi deneyimin turizmde ikna gücünü vurgulamak ve turistlerin satın alma niyetine yönelik etkilerini kavramsal açıdan değerlendirmektir.

Anahtar kelimeler: Sanal gerçeklik, deneyimsel pazarlama, satın alma niyeti

Abstract
The concept of virtual refers to a phenomenon derived from *virtualis*, which evokes the feeling of existence perceptually although it does not actually exist (Kuruüzümcü, 2007). Virtual reality (VR) is a technology that gives individuals the feeling of being in a real environment through computer software, images, sound and graphics (Çavaş et al., 2004), and at the same time models real or imaginary worlds through created environments (Warwick et al., 1993). VR applications are not merely a science-fiction-based idea; today, they are used in many sectors ranging from education to health, from architecture to tourism (Derman, 2012). Particularly, the tourism sector is one of the most significant fields that has the potential to benefit from the opportunities offered by VR technology in experience management and destination marketing (Kurbanoğlu, 1996). Through VR technology, tourists can experience destinations that they have not yet physically visited in virtual environments. This reduces risk factors regarding the destination and facilitates making assumptions about expectations (Atasoy & Çavuş, 2023). For example, Thomas Cook tour operator offers customers the opportunity to experience their holiday beforehand with a VR headset (Turizm Aktüel, 2019a), and Expedia promotes hotels through VR, strengthening tourists' expectations of confidence, conscious choice and satisfaction in accommodation decisions (Turizm Aktüel, 2019b). In this context, VR technology can be considered a tool that strengthens tourists' mental representations and purchasing decisions and accelerates the process (Ercan, 2022). From the perspective of experiential marketing, the realistic interaction offered by VR transforms the tourism product from being abstract into something closer to a tangible experience, increases consumer motivation for travel, and enables tourists to establish an emotional bond with the destination, thus becoming an element that guides potential visitors through online reviews (Özdemir Akgül, 2022). Therefore, VR-based marketing practices may create competitive advantage for the tourism industry. In this regard, the aim of the study is to emphasize the persuasive power of pre-travel experiences with VR in tourism and to conceptually evaluate its effects on tourists' purchase intentions.

Keywords: Virtual reality, experiential marketing, purchase intention

KAYNAKÇA

Atasoy, B., & Şenol, Ç. (2023). Turizm endüstrisi açısından sanal gerçeklik sistemleri üzerine 25 yıllık bir araştırma: Bilimsel makalelerin içerik analizi. *Turizm ve İşletme Bilimleri Dergisi*, 3(1), 51-69

Çavaş, B., Çavaş, P. H., & Can, B. T. (2004). Eğitimde sanal gerçeklik. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, *3*(4).

Derman, E. (2012). *360 derece panoramik sanal tur uygulaması (Dumlupınar Üniversitesi örneği)*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Ercan, F. (2022). A study to determine the possible effects of metaverse technology on the tourism sector in the future. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, *22*(4), 1063-1092.

Kurbanoğlu, S. S., 1996, Sanal gerçeklik: Gerçek mi, değil mi?. *Türk Kütüphaneciliği*, 10 (1), 21-31.

Kuruüzümcü, R. (2007). Bir dijital ortam ve sanat formu olarak sanal gerçeklik. *Sanat Dergisi*, (12), 93-96.

Özdemir Akgül, S. (2022). Sanal seyahat deneyimi: Past view İspanya örneği. *Journal of Recreation and Tourism Research*, *9*(1), 33-46.

Turizm Aktüel (2019a). *Thomas Cook'tan sanal gerçeklik: Tatili önce deneyin, sonra alın*. URL: https://www.turizmaktuel.com/haber/thomas-cook-tan-sanal-gerceklik-tatili-once-deneyin-sonra-alin

Turizm Aktüel (2019b). *Expedia'dan sanal gerçeklik uygulaması.* URL: https://www.turizmaktuel.com/haber/expedia-dan-sanal-gerceklik-uygulamasi

Warwick, K., Gray, J., Gray, J. O., & Roberts, D. (1993). Virtual reality in engineering. *The Institution of Electrical Engineers,* England: Short Run Press Ltd.

AKTÖR-AĞ TEORİSİ EKSENİNDE SANAL İNFLUENCER FENOMENİ

VIRTUAL INFLUENCER PHENOMENON IN THE AXIS OF ACTOR-NETWORK THEORY

Süleyman YURTTAŞ[1], İlhan KARACA[2], Zeynep GÜNGÖR[3]

[1]Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi, Sosyoloji, 0000-0002-0631-5252

[2]Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi, Sosyoloji, 0000-0001-7491-732X

[3]Arş. Gör. Dr., Bayburt Üniversitesi, Sosyoloji, 0000-0002-8626-2575

Özet

Bu çalışma, sanal influencer olgusunu Bruno Latour'un Aktör-Ağ Teorisi (AAT) perspektifinden ele almaktadır. AAT, toplumsal fenomenleri insan ve insan-olmayan aktörlerin oluşturduğu ilişkisel ağlar üzerinden analiz eden bir yaklaşım sunmaktadır. Bu teorik çerçeveden hareketle çalışma, sanal influencer'ları birer aktör-ağ olarak tanımlamayı ve bu ağın işleyişini AAT'nin temel kavramları aracılığıyla açıklamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın temel amacı, Türkiye'deki sanal influencer'ların sosyal medya kullanıcıları ve takipçileri tarafından nasıl algılandığını, dijital etkileşim ağları içindeki konumlarını ve insan-olmayan bu aktörlerin sosyal medya pratiklerinde nasıl etkinleştiğini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, Türkçe paylaşım yapan popüler sanal influencer'lardan Alara X, Alin ve Elya Soylu'nun Instagram paylaşımlarına gelen kullanıcı yorumları incelenmiştir. Araştırmada, karma yöntem desenlerinden biri olan açıklayıcı ardışık desen kullanılmıştır. Bu desen doğrultusunda araştırmanın nicel aşamasında duygu analizi tekniği; nitel aşamasında ise tematik analiz tekniği uygulanmıştır. İlk olarak, belirtilen sanal influencer'ların paylaşımlarına gelen kullanıcı yorumları sistematik olarak toplanmıştır. Ardından, toplanan veri seti üzerinde duygu analizi tekniği uygulanarak yorumlar olumlu, olumsuz ve nötr olmak üzere kategorilendirilmiştir. Sonrasında ise, tematik analiz tekniği kullanılarak yorum içeriklerinin altında yatan ana temalar saptanmış ve bu temalar duygu kategorileriyle ilişkilendirilmiştir. Duygu analizi sonuçlarına göre, kullanıcı yorumlarının %44,6'sı nötr, %41,2'si olumlu ve %14,1'i olumsuz bir yönelim göstermektedir. Tematik analiz sonucunda ise yorumlarda en sık tekrar eden temalar sırasıyla duygusal bağ, hayranlık/takdir ve mizah/alay olarak tespit edilmiştir. Bulgular, AAT çerçevesinde değerlendirildiğinde, sanal influencer'ların dijital kültür içinde yalnızca birer içerik üretici değil, aynı zamanda kullanıcı etkileşimleriyle etraflarında anlam ağları oluşturan, insan ve insan-olmayan unsurlar arasındaki ilişkileri yeniden şekillendiren yeni bir aktör tipi olarak konumlandığını göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Sanal influencer, Aktör-ağ teorisi, Duygu analizi

Abstract

This study examines the phenomenon of virtual influencers from the perspective of Bruno Latour's Actor-Network Theory (ANT). ANT offers an approach that analyzes social phenomena through relational networks formed by human and non-human actors. Based on this theoretical framework, the study aims to define virtual influencers as actor-networks and explain the functioning of these networks through the core concepts of ANT. The primary objective of the study is to reveal how

virtual influencers in Türkiye are perceived by social media users and followers, their positions within digital interaction networks and how these non-human actors are activated in social media practices. In this regard, user comments on the Instagram posts of popular Turkish virtual influencers Alara X, Alin, and Elya Soylu were examined. The study employed an explanatory sequential design, a mixed-method design. In line with this design, sentiment analysis was employed in the quantitative phase of the study and thematic analysis was employed in the qualitative phase. Firstly, user comments on the posts of the specified virtual influencers were systematically collected. Then, sentiment analysis was applied to the collected dataset to categorize comments as positive, negative, and neutral. Thematic analysis then identified the main themes underlying the comment content, and these themes were associated with sentiment categories. According to the sentiment analysis results, 44.6% of user comments were neutral, 41.2% positive and 14.1% negative. Thematic analysis revealed that the most frequently occurring themes in the comments were emotional connection, admiration/appreciation, and humor/sarcasm, respectively. When evaluated within the framework of ANT, the findings demonstrate that virtual influencers are positioned not only as content creators within digital culture but also as a new type of actor who creates networks of meaning around them through user interactions and reshapes the relationships between human and non-human elements.

Keywords: Virtual influencer, Actor-network theory, Sentiment analysis

1. GİRİŞ

Günümüz dijital dünyası, toplumsal etkileşim, kimlik ve faillik anlayışlarını temelden dönüştüren yeni aktörler ve yapılar ortaya çıkarmıştır. Bu aktörlerin en önemlilerinden biri, sosyal medya platformlarında milyonlarca insanı etkileme gücüne sahip olan "influencer"lardır. Daha influencerlar hakkında yapılan araştırma ve tartışmalar belirli bir noktaya gelmeden birer dijital aktör olarak “sanal influencer”lar gündeme gelmiştir. “Sanal influencer’lar, gerçek bir insan yerine, bilgisayar grafiklerinden ve yapay zeka teknolojilerinden oluşturulmuş karakterlerdir. Bu karakterler, Instagram, TikTok ve YouTube gibi sosyal medya platformlarında aktif olarak paylaşımlar yapar, markalarla işbirliklerine gider ve hatta hayran kitleleriyle etkileşim kurar.” (Speaker Agency, 2024).

Sanal influencer olgusu, dijital kültürün kurgu ile gerçeklik arasındaki sınırları giderek daha geçirgen hâle getirdiği yeni bir temsil biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durumun kökenlerine bakıldığında, League of Legends gibi dijital oyunlarda yer alan karakterlerin uzun yıllardır kullanıcılar tarafından duygusal bağ kurulan, kendilerine ait bir geçmişi ve hikâyesi olan figürler olarak varlık göstermesinin, günümüz sanal influencerlarının toplumsal kabulünün zeminini hazırladığı görülmektedir. Bu bağlamda sanal influencerlar, tıpkı kurgusal oyun karakterleri gibi dijital estetik ve anlatı tekniklerinden yararlanmakla birlikte, onlardan farklı olarak sosyal medya kullanıcılarını etkileme kapasitesine sahip özerk bir konumda bulunmaktadır. Üç boyutlu modelleme, yapay zekâ ve animasyon teknolojileri gibi ileri düzey tekniklerle oluşturulan bu dijital figürler, gerçek bir birey gibi içerik üretebilmekte, takipçileriyle etkileşim kurabilmekte ve markalarla ticari iş birlikleri geliştirebilmektedir. Dolayısıyla sanal influencerlar, dijital kimliğin yeniden üretildiği ve kurgu ile toplumsal etkileşimin iç içe geçtiği hibrit bir medya alanı yaratarak, geleneksel etkileşim ve temsil biçimlerini dönüştürmektedir. Bununla beraber, markaların sanal influencerlara yönelmesinin temelinde kontrol edilebilirlik ve kriz riskinin asgari düzeyde olması ve yenilikçi bir marka imajı oluşturma isteği gibi çeşitli stratejik nedenlerin yattığı söylenmelidir. Bu dijital varlıklar, insan davranışının doğasında bulunan öngörülemezlikten ve duygusal değişkenliklerden bağımsız bir biçimde yönetilebilmekte, bu sayede markaların ihtiyaç duyduğu tutarlı ve stratejik iletişim tonunu kesintisiz bir şekilde sürdürebilmektedir. Özellikle pandemi döneminde yaşanan toplumsal belirsizlikler, sosyal izolasyon koşulları ve ekonomik aksaklıklar gibi faktörler, şirketlerin zaman, maliyet ve operasyonel esneklik açılarından önemli avantajlar sağlayan sanal karakterlere daha fazla yönelmesine neden olmuştur. Giderek gelişen yapay zekâ destekli üretim teknikleri sayesinde sanal influencerlar, geniş kitlelere hitap eden sofistike içerikler üreterek markaların dijital pazarlama

stratejilerinde önemli bir bileşen hâline gelmiş bulunmaktadır. Ancak, bu dijital figürlerin sürdürülebilir bir dönüşümü mü yoksa yalnızca geçici bir eğilimi mi temsil ettiği sorusu, dijital kültür, reklamcılık ve kullanıcı deneyimi gibi alanlarda akademik bir tartışma konusu olarak varlığını sürdürmektedir. (Youthall, 2024; Can, 2025; DonanımHaber, 2021; RADAAR, t.y.).

Geleneksel pazarlama ve iletişim çalışmaları, influencer'ları (dolayısıyla Sanal influencer'ları da) genellikle birer ikna kanalı veya modern ünlüler olarak ele alırken, bu fenomenin altında yatan karmaşık sosyo-teknik dinamikler çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Literatürde influencer olgusunu pazarlama, iletişim ve psikoloji gibi farklı disiplinler açısından inceleyen çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen, bu olguyu insan ve teknolojinin bir arada kurduğu karmaşık ağlar üzerinden okuyan sosyolojik analizler oldukça sınırlıdır. Bu çalışma, tam da bu boşluğu doldurma amacıyla, influencer olgusunu daha derinlikli bir teorik çerçeveye oturtmak için Bruno Latour ve meslektaşlarının öncülük ettiği Aktör-Ağ Teorisini (AAT) merkeze almaktadır.

Aktör-Ağ Teorisi (AAT), toplumsala dair radikal bir perspektif sunarak, insan-merkezci yaklaşımlara meydan okumaktadır. Teoriye göre toplum, önceden var olan yapılar veya sadece insanlardan oluşan gruplar tarafından değil, sürekli bir "toplanma" ve "ilişki kurma" süreciyle, insan ve insan olmayan unsurların bir araya geldiği heterojen ağlar tarafından oluşturulur (Latour, 2005). Bu bakış açısı, sosyal medya gibi insan failliğinin teknolojik faillikle iç içe geçtiği alanları anlamak için özellikle güçlü bir analitik araç sunmaktadır. Bu nedenle çalışmanın amacı, influencer fenomenini bir aktör-ağ olarak yeniden tanımlamak ve bu ağın işleyişini AAT'nin temel kavramları aracılığıyla açıklamaktır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmanın ilk bölümünde AAT'nin kuramsal altyapısı ve temel kavramları sunulacak, ikinci bölümde sanal influencer fenomeni ile AAT arasındaki ilişki incelenecektir.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Aktör-Ağ Teorisi (AAT), 1970'lerin sonlarında bilim ve teknoloji çalışmaları alanında, bilimsel bilginin üretimini yalnızca sosyal veya yalnızca teknik faktörlerle açıklamayı reddeden bir girişim olarak doğmuştur (Bencherki, 2017). Michel Callon, Bruno Latour ve John Law gibi teorisyenler, başarılı bir teknolojinin veya kabul görmüş bir bilimsel gerçeğin ardında, çok sayıda farklı unsurun (bilim insanları, laboratuvar aletleri, finansal kaynaklar, politik metinler, mikroplar vb.) bir araya gelerek oluşturduğu karmaşık bir ağın yattığını öne sürmüşlerdir. AAT'nin temel iddiası, bu ağların doğası gereği heterojen olduğudur yani bu ağlar hem insanları hem de insan olmayan varlıkları içerirler. Bu durum, sosyal bilimlerin geleneksel olarak insanı ve toplumu analizinin merkezine koyan yaklaşımına bir eleştiri olarak değerlendirilir (Law, 1992).

AAT'nin en dikkat çeken önermelerinden biri, failliğin (agency) yalnızca insanlara özgü bir nitelik olmadığıdır. Teori, bu nedenle geleneksel "aktör" (actor) kavramı yerine daha kapsayıcı olan "aktant" (actant) terimini önermektedir. Bir aktant, bir eylemde bulunan veya bir eyleme maruz kalan, bir durumu değiştiren herhangi bir varlıktır. Bu bir insan, bir kurum, bir metin, bir teknolojik cihaz veya bir mikrop olabilir (Yılmaz, 2023). Bu yaklaşıma göre faillik, bir varlığın içsel bir özelliği değil, bir ağ içindeki ilişkilerinden doğan bir etkidir. John Law'un (1992) belirttiği gibi bir fail; heterojen, etkileşimli materyallerden oluşan bir ağ tarafından üretilen bir etkidir. Dolayısıyla, bir bireyin sosyolog olarak eylemde bulunabilmesi için sadece beynine ve bedenine değil; bilgisayarına, kitaplarına, ofisine ve meslektaşlarına da ihtiyacı bulunmaktadır. Bu unsurlardan herhangi biri çıkarıldığında, failin eyleme kapasitesi de değişmektedir. Bu açıdan bakıldığında, toplumsal olan, sadece insanlardan oluşan bir alan değil, bu heterojen materyallerin tamamının bir araya gelerek oluşturduğu bir ağ olarak görülmelidir.

Diğer taraftan yukarıda bahsedilen ağlar, kendiliğinden ve uyumlu bir şekilde oluşmazlar. Farklı aktantların çıkarlarını, hedeflerini ve eylemlerini tek bir yönde hizalamak gerekmektedir. AAT, bu hizalama sürecini "çeviri" (translation) olarak adlandırmaktadır. Çeviri, bir aktantın (genellikle bir "sözcü") diğer aktantların adına konuşma, onların çıkarlarını kendi projesine dahil etme ve onları ağın

bir parçası olmaya ikna etme sürecidir (Bencherki, 2017). Bu süreçte, aktantların kimlikleri ve çıkarları dönüşüme uğramaktadır. Başarılı bir çeviri, ağın stabilize olmasını ve tek bir birim gibi hareket etmesini sağlamaktadır.

Bu süreçte, Latour (2005, s. 39) "aracılar" (intermediaries) ve "arabulucular" (mediators) arasında önemli bir ayrım yapmaktadır. Aracılar, girdiyi değiştirmeden taşıyan, öngörülebilir ve stabil varlıklardır. Örneğin, bir boru hattı suyu bir yerden bir yere taşır. Arabulucular ise, taşıdıkları şeyi dönüştüren, beklenmedik bağlantılar kuran ve eylemin kendisini değiştiren aktantlardır. Bir arabulucu, "girdilerinin toplamından daha fazlası veya daha azıdır; olayı, zamanı ve mekânı yeniden dağıtabilir". AAT için toplumsal olanı anlamak, bu arabulucuların karmaşık ve dönüştürücü eylemlerinin izini sürmeyi gerektirmektedir.

Bir aktör-ağ başarıyla stabilize olduğunda ve içindeki heterojen unsurların karmaşıklığı görünmez hale geldiğinde, bir "kara kutu" (black box) haline gelmektedir (Bencherki, 2017). Böyle bir durumda bireyler artık ağın nasıl çalıştığını sorgulamaz. Onu tek, basit bir varlık olarak kabul eder ve sadece girdi ve çıktılarına odaklanır. Örneğin, bir bilgisayarı açtığımızda, içindeki milyonlarca transistörün, yazılım kodlarının ve elektrik devrelerinin oluşturduğu karmaşık ağı düşünmeyiz. Onu sadece yazı yazmak veya internete girmek için kullandığımız tek bir nesne olarak görürüz. Bu sürece "noktalama" (punctualisation) denilmektedir (Law, 1992). Ancak bu durum kalıcı değildir. Bir arıza veya tartışma durumunda, kara kutu açılır ve içindeki heterojen ağ yeniden görünür hale gelir.

1.1.1. Aktör-Ağ Teorisi ve Sanal Influencer Fenomeni

Sosyal medya platformlarının yükselişiyle birlikte, "sanal influencer" olarak adlandırılan yeni bir sosyal aktör türü ortaya çıkmıştır. Sanal influencer'lar, belirli bir konuda veya yaşam tarzı etrafında ürettikleri içeriklerle geniş takipçi kitleleri oluşturan ve bu kitlelerin görüşlerini, tutumlarını ve satın alma davranışlarını etkileme potansiyeline sahip olan kişilerdir. Bu fenomen, sadece bir pazarlama aracı olmanın ötesinde, dijital kültürdeki benlik, topluluk ve güven ilişkilerinin nasıl yeniden şekillendiğini gösteren önemli bir sosyolojik olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sanal influencer fenomenini AAT çerçevesinden analiz etmek, onu tekil bir aktörün eylemi olarak görmenin ötesine geçerek, altında yatan karmaşık sosyo-teknik ağı görünür kılmamızı sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında bir sanal influencer, sadece bir aktör değil, heterojen unsurlardan oluşan bir aktör-ağ olarak ele alınmalıdır.

Bir sanal influencer'ın "etki" yaratabilmesi için sayısız insan ve insan olmayan aktantın aynı anda eylemde bulunması gerekmektedir. Bu ağın bileşenleri şu şekilde sıralanabilir:

• İnsan Aktantlar: Takipçiler, yorum yapanlar, diğer influencer'lar, marka temsilcileri, ajanslar, platform yöneticileri.

• İnsan Olmayan (Teknolojik) Aktantlar: Sanal influencer'ın kendisi, sosyal medya platformu (Instagram, TikTok vb.), akıllı telefonlar, kameralar, internet altyapısı, "beğen" (like) butonu, paylaşım (share) fonksiyonu, hashtag'ler (#), filtreler ve en önemlisi, içeriklerin görünürlüğünü ve dağıtımını yöneten algoritmalar.

Sanal influencer, bu karmaşık ağın "sözcüsü" olarak bir "çeviri" süreci yürütmektedir. Sanal influencer takipçilerin ilgilerini, arzularını ve beklentilerini anlayarak bunları markaların pazarlama hedeflerine "çevir"mektedir. Aynı zamanda, markaların mesajlarını takipçilerin anlayacağı ve ilgi göstereceği bir içerik formatına dönüştürmektedir. Bu süreçte hem markanın mesajı hem de takipçinin arzusu dönüşüme uğramaktadır. Sanal influencer, bu iki farklı dünyanın çıkarlarını kendi projesinde (yani kendi kanalının büyümesinde) birleştiren bir merkez haline gelmektedir.

Bu süreçte, platformun teknolojik özellikleri güçlü "arabulucular" olarak işlev görmektedir. Örneğin, Instagram'ın "Hikayeler" (Stories) özelliği, daha anlık, samimi ve geçici bir iletişim formatı sunarak, sanal influencer ile takipçi arasındaki ilişkiyi dönüştürmektedir. Bir "beğen" butonu, sadece bir sayım

aracı değil, aynı zamanda sosyal onay, statü ve algoritmik görünürlük üreten bir arabulucu rolü üstlenmektedir.

AAT'nin insan olmayan failliğe yaptığı vurgu, sanal influencer ağındaki algoritmaların rolünü anlamak için de kullanılabilir. Sosyal medya algoritmaları, hangi içeriğin kime, ne zaman ve ne sıklıkla gösterileceğine karar veren güçlü aktantlardır. Onlar, pasif birer kod yığını değil, aktif olarak ağı şekillendiren, belirli davranışları ödüllendirip diğerlerini cezalandıran, faillik sahibi varlıklardır. Bir sanal influencer'ın içeriğinin "viral" olması veya aniden görünürlüğünü kaybetmesi, genellikle bu görünmez aktantın eylemlerinin bir sonucudur.

Son olarak başarılı bir sanal influencer, zamanla bir "kara kutu" haline gelmektedir. Dışarıdan bakıldığında, başarısının ardında yatan karmaşık ağ (içerik üretimi, stratejik planlama, algoritma optimizasyonu, takipçi etkileşimi yönetimi, marka anlaşmaları vb.) görünmez olmaktadır.

Bu çalışma da sanal influencer'ın ağ ilişkilerinde ortaya çıkan etkisini incelemektedir. AAT ile birlikte insan ve insan olmayan aktantlar arasındaki ilişkiyi çözümlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye'de ortaya çıkmaya başlayan sanal influencer'lara yönelik kullanıcı tutumlarını ortaya çıkarmak hedeflenmiştir. Bu çerçevede, Türkiye'de faaliyet gösteren sanal influencerların Instagram kullanıcıları tarafından nasıl algılandığı ve değerlendirildiğini incelemeye yönelik bir çalışma yürütülmüştür.

2. YÖNTEM

Yapay zeka teknolojisi ile desteklenen sanal influencer'ların sosyal medya mecralarındaki görünürlükleri giderek artmakta iken; sosyal medya kullanıcıları tarafından da yoğun ilgi görmektedirler. Karma araştırma yöntemi ile planlanan bu çalışmada Türkiye'de bulunan sanal influencer'ların Instagram hesaplarındaki paylaşımlarına gelen kullanıcı yorumları incelenmiştir.

Bu doğrultuda araştırmanın evrenini paylaşımlarını Türkçe yapan sanal influencer'lar oluşturmaktadır. Amaca yönelik örnekleme tekniğiyle çalışmanın örneklemi belirlenirken Instagram hesabını aktif kullanan ve sosyal medya kullanıcıları ve takipçileri ile düzenli etkileşimde bulunan popüler sanal influencer'lar seçilmiştir. Örneklem grubunu Türkçe paylaşım yapan "Alara X", "Alin" ve "Elya Soylu" adlı sanal influencer'lar oluşturmaktadır.

Sanal influencer'ların Instagram hesaplarına dair temel bilgiler kısaca aşağıda verilmektedir:

Alara X

Alara X, Türkiye merkezli prodüksiyon-teknoloji şirketi IAMX.Live tarafından geliştirilen bir sanal influencer olarak karşımıza çıkmaktadır (Yeni Ankara, 2025). Türkiye'nin ilk sanal influencer'larından biri sayılan Alara X, 2021 yılından beri aktif paylaşımlar yapmaktadır. Alara X'in Instagram hesabı @iamxalara kullanıcı adıyla faaliyet göstermektedir. Instagram'da 751 Bin takipçisi bulunan Alara X, profilinde kendisini "sanal bir kız" ve "yapay zekanın gerçek dışı yıldızı" (I am a Virtual Girl, Ai Unreal Star) olarak tanıtmaktadır. Alara hesabında gezi, moda, metaverse deneyimleri, yaşam tarzı, günlük yaşamından kesitler gibi içerikler paylaşmaktadır. Bunun yanı sıra "Alara X ile 10 Dakika" dijital talk-show'a başlamış ve pek çok ünlü ismi programına konuk ederek onlarla sohbet etmektedir.

Alin

Alin, Türkiye'de yapay zeka ile oluşturulmuş ve otomotiv sektöründe yer alan ilk sanal influencer olarak bilinmektedir (Affiliate Marketing & AI, 2025). Alin, 2023 yılından itibaren hesabını aktif olarak kullanmakta ve paylaşımlarını sürdürmektedir. @virtualalin kullanıcı adıyla faaliyet gösteren Alin, Instagram profilinde kendisini "sıra dışı bir influencer, sanal influencer" ve Ford Türkiye'nin marka elçisi olarak tanıtmakta ve 20 Bin takipçisi bulunmaktadır. Alin hesabında seyahat, otomotiv, moda ve teknoloji konularında paylaşımlar yapmaktadır.

Elya Soylu

Elya Soylu, sosyal medya üzerinde "AI tarafından oluşturulmuş profil" etiketi taşıyan ve yapay zekâ ile kurgulanmış dijital bir karakterdir (Yeni Bakış Haber, 2025). @elyasoyluu adıyla Instagram'da faaliyet gösteren Elya; yaşam tarzı, moda, güzellik, popüler kültür ve gündelik yaşama dair paylaşımlarda bulunmaktadır. 2025 yılı Ekim ayında ilk Instagram paylaşımında bulunan Elya'nın 21,6 Bin takipçisi bulunmaktadır.

Araştırmaya dahil edilen Türkiye'de popüler olan üç sanal influencer'ın (Alara X, Alin ve Elya Soylu) 01 Nisan-21 Kasım 2025 tarihleri arasındaki Instagram paylaşımlarına yapılan 4.542 kullanıcı yorumu incelenmiştir. Paylaşımlara yapılan yorumlara gelen yanıtlar incelemeye alınmamıştır. Ayrıca, Alara X adlı sanal influencer'ın son dönemde paylaştığı röportaj temalı içeriklere gelen yorumların ünlü konuklar ile ilgili olması sebebiyle çalışma konusunun dışında kaldığı için bu paylaşımlar analize dahil edilmemiştir.

Araştırmanın temel soruları aşağıda verilmektedir:

1- Türkçe paylaşım yapan sanal influencer'ların Instagram paylaşımlarındaki kullanıcı/takipçi yorumlarının duygu dağılımı nasıldır?

2- Türkçe paylaşım yapan sanal influencer'ların Instagram paylaşımlarına yönelik kullanıcı/takipçi yorumları hangi temalar etrafında şekillenmektedir?

Bu çalışmanın sorularına cevap verebilmek amacıyla araştırma karma yöntemlerden açıklayıcı ardışık desen ile tasarlanmıştır. Açıklayıcı ardışık desen, nicel veri toplama sürecinin ardından nicel verileri açıklamak için nitel bir çalışmanın yürütülmesini ifade etmektedir (Creswell, 2019, s.38). Bu çalışmada öncelikle nicel yöntemlerden biri olan duygu analizi tekniği uygulanmış, ardından elde edilen bulgular nitel yöntemlerden biri olan tematik analiz yöntemi ile derinlemesine incelenmiştir.

Duygu analizi (sentiment analysis), metin verilerindeki duygusal yönelimleri otomatik olarak tespit eden ve sınıflandıran bir doğal dil işleme tekniğidir. Duygu analizi yönteminin erken dönem uygulamaları, "duygusal kutupsallık" (polarity) yaklaşımına dayanmakta olup metinlerin temel duygu yönelimini belirlemek amacıyla onları olumlu/pozitif, olumsuz/negatif ya da nötr kategorilerine ayırmayı hedeflemektedir (Şeker, 2016, s. 22). Bu yaklaşım, sosyal medya platformlarında kullanıcıların paylaştığı içeriklerdeki duygusal tonları anlamak ve kategorize etmek için yaygın olarak kullanılmaktadır. Duygu analizi tekniği, analiz kapsamına ve detaylandırma düzeyine göre üç farklı düzeyde yürütülmektedir (Liu, 2012, s. 10-11):

1. Belge Düzeyi Duygu Analizi (Document-level): Tüm belgenin genel duygusal yönelimini belirlemek amacıyla yapılan analizdir. Bir belgenin tamamı tek bir duygu kategorisine atanır.

2. Cümle Düzeyi Duygu Analizi (Sentence-level): Metindeki her bir cümlenin ayrı ayrı duygusal yönelimini tespit etmek amacıyla yapılan analizdir. Bu düzey, daha detaylı ve ayrıntılı bulgular sunmaktadır.

3. Varlık ve Yön Düzeyi Duygu Analizi (Entity and Aspect-level): Metinde bahsedilen belirli varlıklar (nesne, kişi, kavram) hakkındaki duygusal yönelimleri ve bu yönelimlerin yönünü tespit etmek amacıyla yapılan analizdir. En detaylı analiz düzeyidir.

Bu çalışmada, sosyal medya platformlarında kullanıcı yorumlarının genellikle kısa ve öz yapıda olması nedeniyle, duygu analizi cümle düzeyinde yürütülmüştür. Duygu analizi ile önceden eğitilmiş algoritmalar kullanarak metinler otomatik olarak pozitif, negatif ve nötr kategorilerine sınıflandırılmıştır. Bu algoritmalar sayesinde sosyal medya platformlarında sıkça kullanılan emojiler doğru biçimde analiz edilebilmiştir. Emojilerin duygusal içeriğinin algoritmalar tarafından tanınması, sosyal medya verilerinin analiz edilmesinde önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Duygu analizi tamamlandıktan sonra tematik analiz aşamasına geçilmiştir. Tematik analiz, nitel araştırma yöntemlerinden biri olup, metin verilerinde tekrarlayan örüntüleri, anlamları ve temaları sistematik bir şekilde tespit etmek ve yorumlamak amacıyla yapılan bir analiz yöntemidir. Tematik

analiz, araştırma verilerinde gizli olan veya açık olan temaları ortaya çıkarmak, bu temaları tanımlamak ve aralarındaki ilişkileri anlamak için kullanılmaktadır. Bu çalışmada, duygu analizi sonucunda elde edilen yorumlar, tematik analiz yöntemi ile derinlemesine incelenmiştir. Duygu analizi tarafından pozitif, negatif ve nötr olarak sınıflandırılan yorumlar, tematik analiz aracılığıyla içerik açısından kodlanmış ve ana temalar belirlenmiştir. Bu iki yöntemin birlikte kullanılması, hem duygusal yönelim hem de içerik tematiği açısından kapsamlı bir analiz sağlamıştır.

Tematik analiz sonucunda ortaya çıkan temalar, kullanıcıların sanal influencer'lara yönelik tutumlarını, beklentilerini ve etkileşim biçimlerini açığa çıkarmıştır. Böylece, sosyal medya kullanıcılarının sanal influencer'larla olan ilişkisinin çok boyutlu bir resmi ortaya konulmuştur.

3. BULGULAR

3.1. Duygu Analizi

Verilerin analiz sonuçları, yorumların %41,2'sinin olumlu, %14,1'inin olumsuz ve %44,6'sının nötr olduğunu göstermektedir. Olumlu yorumların yüksek oranı, sanal influencer'ların genel olarak kullanıcılar tarafından kabul gördüğüne işaret ederken, yüksek nötr oranı, kullanıcıların önemli bir kısmının derinlemesine bir tartışmaya girmek yerine yüzeysel (emoji, tek kelimelik cevap vb.) etkileşimlerde bulunduğunu göstermektedir.

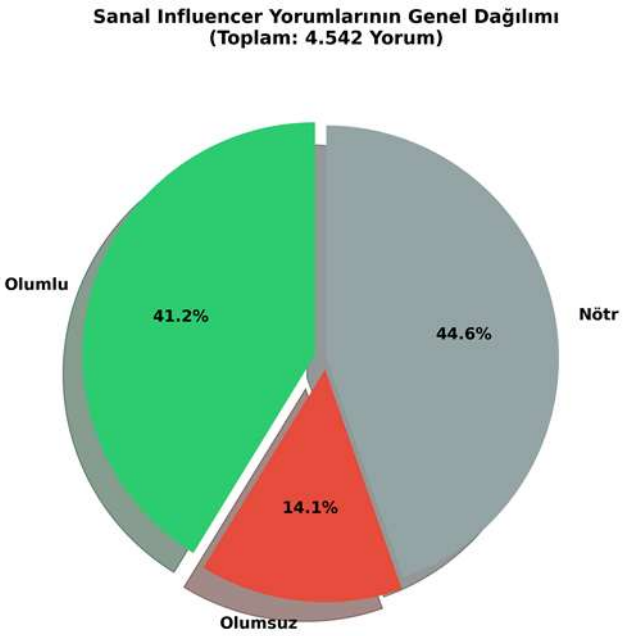

Şekil 1. Sanal influencer yorumlarının duygu analizine göre genel dağılımı

Olumlu Yorumlar: Genellikle estetik beğeni ("çok güzelsin"), duygusal bağ kurma ("aşkım", "seviyorum"), hayranlık ve başarı takdiri gibi temaları içermektedir. Bu yorumlarda "kalp, ateş, alkış" gibi pozitif emojiler yoğun olarak kullanılmaktadır.

Olumsuz Yorumlar: Büyük bir kısmı, sanal influencer'ın yapay kimliğine odaklanmaktadır. "Vidaların gevşer", "şarjın bitecek", "motoruna su kaçmasın" gibi ifadelerle karakterin teknolojik doğasıyla alay edilmektedir.

Nötr Yorumlar: Genellikle tekil emojiler, sorular, selamlaşmalar veya diğer kullanıcıları etiketleme gibi yüzeysel etkileşimleri kapsamaktadır. Yüksek nötr yorum oranı, kullanıcıların önemli bir kısmının derinlemesine bir bağ kurmak yerine anlık ve geçici etkileşimleri tercih ettiğini göstermektedir.

3.2. Tematik Analiz

Araştırma verileri üzerinden gerçekleştirilen tematik kodlama, kullanıcı etkileşimlerinin altında yatan temel dinamikleri daha net bir şekilde ortaya koymaktadır. En sık rastlanan temalar ve dağılımları aşağıdaki grafikte sunulmuştur.

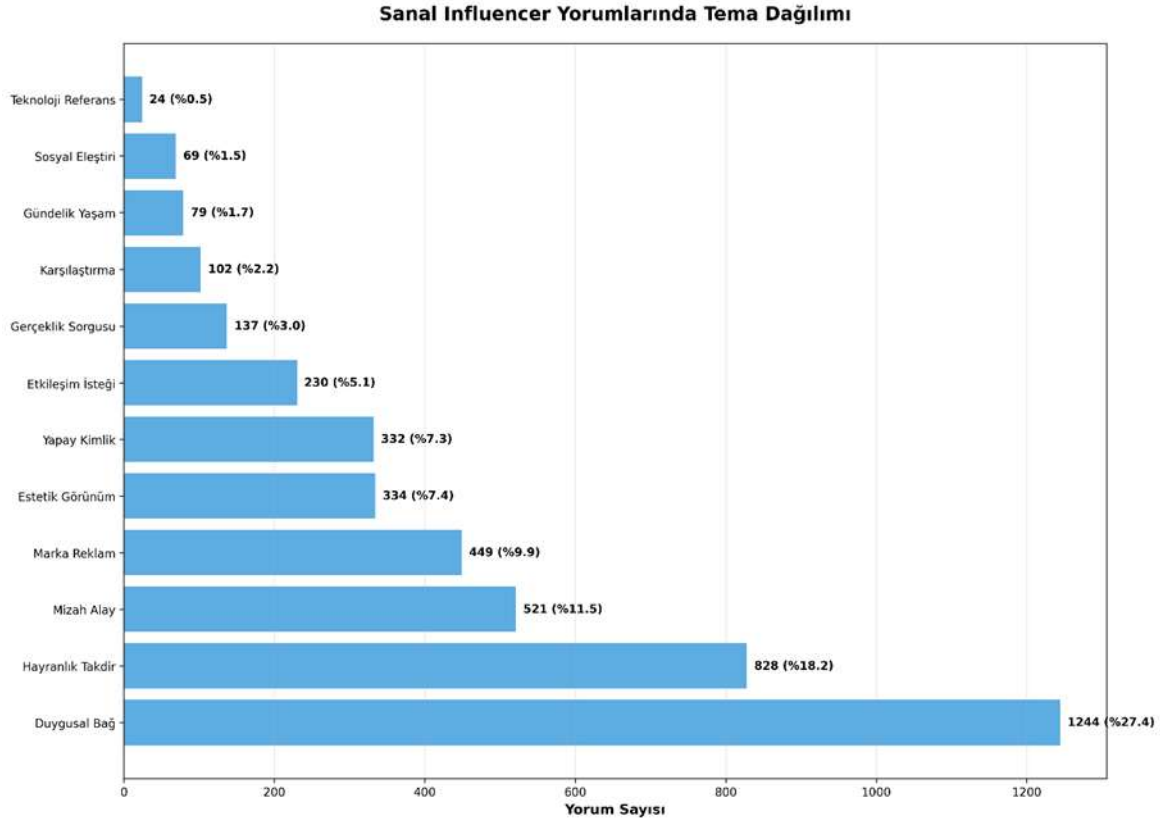

Grafik 1. Sanal influencer yorumlarının tematik dağılımı

Yorumlarda en çok öne çıkan temalar sırasıyla Duygusal Bağ, Hayranlık/Takdir ve Mizah/Alay olmuştur. En dikkat çekici bulgular şunlardır:

Duygusal Bağ (%27,4): Bu temada kullanıcılar "aşkım", "seviyorum", "özledim" gibi ifadeler kullanarak sanal influencer'larla kişisel ve duygusal bir ilişki kurma eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Hayranlık ve Takdir (%18,2): Bu temada sanal influencer'ın estetiğine, başarısına veya yeteneklerine yönelik "harika", "muhteşem", "başarılı" gibi pozitif değerlendirmeleri içeren ifadeler yer almaktadır.

Mizah ve Alay (%11,5): Özellikle karakterin yapay kimliğine yönelik esprili ve alaycı yaklaşımları kapsayan bu tema, kullanıcıların sanal ve gerçek arasındaki gerilimle başa çıkma yöntemlerinden birini temsil etmektedir.

Yapay Kimlik (%7,3): Bu tema, olumsuz yorumların en yoğun olduğu alandır ve doğrudan karakterin “robot”, “yapay zekâ” veya “dijital” bir varlık olmasına odaklanan yorumları içerir.

3.3. Tema ve Duygu İlişkisi

Temaların duygu dağılımı incelendiğinde, her temanın farklı bir duygusal profile sahip olduğu görülmektedir. Aşağıdaki ısı haritası, her bir tema içindeki olumlu, olumsuz ve nötr yorumların yüzdesini göstermektedir.

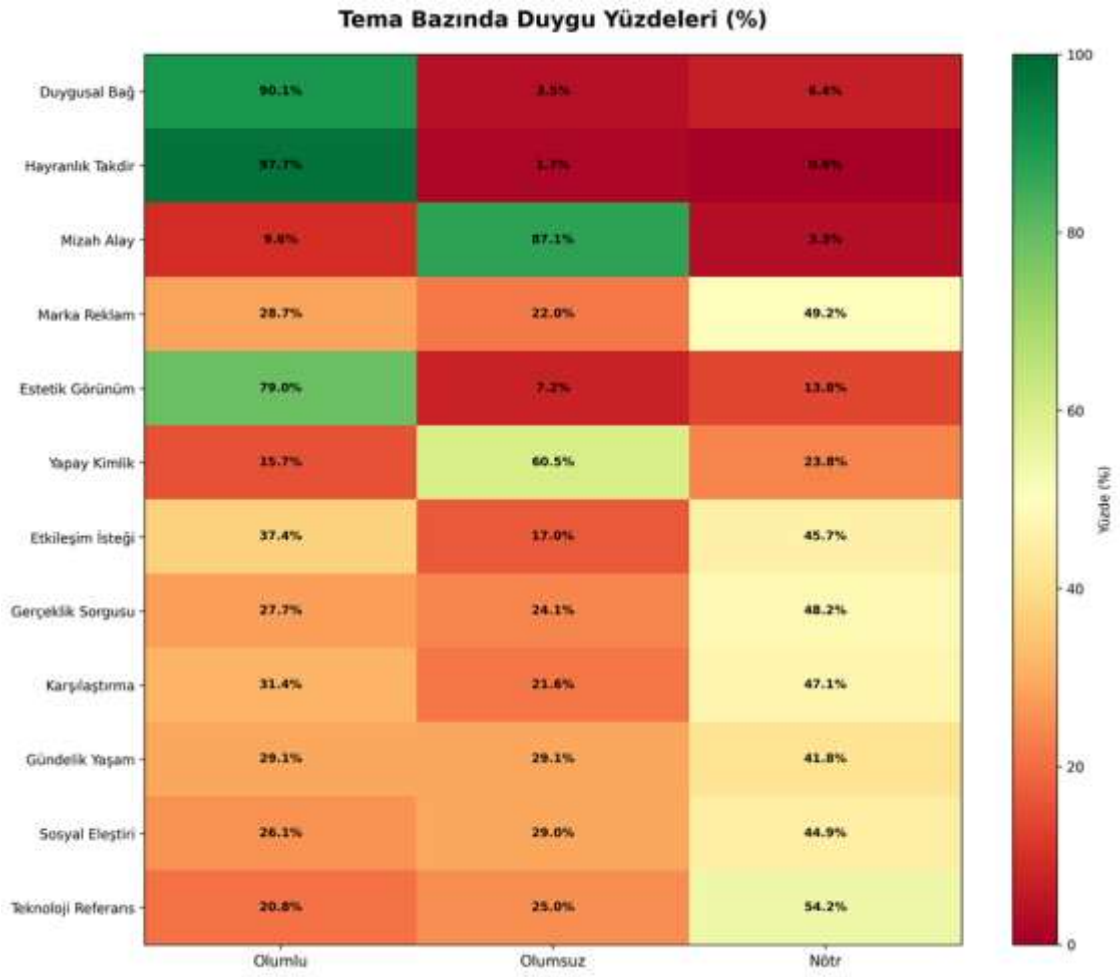

Grafik 1. Tema-Duygu Isı Haritası.

(Yeşil renk yüksek olumlu oranı, kırmızı renk ise yüksek olumsuz oranı temsil etmektedir.)

Bulgulardan elde edilen temel çıkarımlar şunlardır:

En Olumlu Temalar: Hayranlık/Takdir (%97,7 olumlu) ve Duygusal Bağ (%90,1 olumlu) temaları neredeyse tamamen pozitif bir duygu yapısına sahiptir. Bu, kullanıcıların sanal influencer'ı benimsediklerini ve bunu büyük ölçüde takdir ve sevgi yorumlarıyla ifade ettiğini göstermektedir.

En Olumsuz Temalar: Mizah/Alay (%87,1 olumsuz) ve Yapay Kimlik (%60,5 olumsuz) temaları, eleştirel ve mesafeli tutumun merkezinde yer almaktadır. Özellikle karakterin teknolojik doğasına (vida, şarj, motor yağı vb.) yapılan atıflar, neredeyse her zaman alaycı ve olumsuz bir bağlamda kullanılmaktadır. Kullanıcılar, karaktere insansı özellikler atfederken aynı anda onun yapaylığını vurgulayarak bir gerilim yaratmaktadır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmanın bulguları, sanal influencer fenomeninin Aktör-Ağ Teorisi (AAT) ekseninde ele alınabileceğini göstermektedir. Şöyle ki bir sanal influencer, tek bir varlık değil; takipçiler, marka temsilcileri, ajanslar gibi insan aktantlar ile sosyal medya platformu, algoritmalar, yapay zekâ yazılımı, "beğen" butonu gibi insan olmayan aktantların bir araya geldiği karmaşık bir aktör-ağdır.

Sanal influencer, Latour'un (2005) ayrımında olduğu gibi, girdiyi değiştirmeden taşıyan bir "aracı" (intermediary) değil, taşıdığı şeyi dönüştüren, beklenmedik bağlantılar kuran bir "arabulucu"dur (mediator). Sanal influencer'lar, yaptıkları paylaşımları ve ürettikleri içerikleri takipçinin estetik ve duygusal beklentileriyle harmanlayarak yeni bir anlam üretir. Belanche vd. (2024) tarafından tespit edilen "faydalılık" algısı, tam da bu arabuluculuk rolünün bir sonucudur. Bu bakış açısıyla sanal

influencer, bir insandan daha "objektif" ve "faydalı" bir bilgi kaynağı olarak konumlanabilir.Başarılı bir sanal influencer, zamanla bir "kara kutu" haline gelir. Kullanıcılar, onun arkasındaki karmaşık ağı (yazılımcılar, tasarımcılar, stratejistler) sorgulamadan onu tek bir varlık olarak kabul eder. Ancak yorum analizinde sıkça rastlanan "vidaların paslanır", "robot" gibi alaycı ifadeler, bu kara kutunun kırılgan olduğunu ve en küçük bir tutarsızlıkta açılarak içindeki heterojen ağın görünür hale geldiği anlardır. Bu anlar, "noktalamanın" (punctualisation) bozulduğu anlardır.Sonuç olarak, sanal influencer fenomeni, insan ve teknolojinin iç içe geçtiği, failliğin dağıtıldığı ve kimliklerin sürekli olarak müzakere edildiği hibrit bir sosyo-teknik gerçekliği temsil etmektedir. Kullanıcı yorumlarının tematik analizi, bu müzakere sürecinin canlı bir kaydını sunmaktadır. Kullanıcılar, bu dijital varlıkları aynı anda hem bir insan gibi sevmekte hem bir teknoloji olarak sorgulamakta hem de bir ünlü olarak takdir etmektedirler. Bu çok katmanlı ilişki, sanal influencer'ların basit birer pazarlama aracından çok daha fazlası olduğunu ve AAT'nin de yardımıyla anlaşılabilecek karmaşık ağların merkezinde yer alan güçlü arabulucular olduğunu kanıtlamaktadır.

5. KAYNAKLAR

Belanche, D., Casaló, L. V., & Flavián, M. (2024). Human versus virtual influences, a comparative study. Journal of Business Research, 173, 114493. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2023.114493

Bencherki, N. (2017). Actor–Network Theory. The International Encyclopedia of Organizational Communication. Wiley.

Creswell, J. W. (2019). Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş. Ankara: Pegem Akademi.

Latour, B. (2005). Reassembling the social: An introduction to actor-network-theory. Oxford University Press.

Law, J. (1992). Notes on the theory of the actor network: Ordering, strategy and heterogeneity. Centre for Science Studies, Lancaster University.

Liu, B. (2012). Sentiment Analysis and Opinion Mining. Synthesis Lectures on Human Language Technologies. Morgan & Claypool Publishers.

Seker, S. E. (2016). Duygu analizi (Sentimental Analysis). YBS Ansiklopedi, 3(3), 21-36.

Yılmaz, E. (2023). Sosyal Medya Mecraları ile Birey Arasındaki İlişkiye Bruno Latour'un Aktör-Ağ Teorisi Açısından Bir Bakış. Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 53-69. https://doi.org/10.55796/dusuncevetoplum.1215787

İnternet Kaynakları:

Affiliate Marketing & AI, 2025 (2025, 24 Mart). AI-Generated Influencers in Turkey: A New Era in Digital Marketing. https://partners.foreo.com/ai-generated-influencers-in-turkey-a-new-era-in-digital-marketing/

Can, P. (2025, 3 Kasım). AI avatarlar ve sanal influencerlar: Dijital dünyanın yeni yüzleri. itkraft. https://itkraft.net/ai-avatarlar-ve-sanal-influencerlar-dijital-dunyanin-yeni-yuzleri/

DonanımHaber. (2021, 8 Aralık). Sanal influencer nedir? https://www.donanimhaber.com/sanal-influencer-nedir--142333

RADAAR. (t.y.). Sanal influencer'lar: Bilgisayarda üretilen kişilikler çevrimiçi geleceğimizi şekillendiriyor mu yoksa sadece geçici bir pazarlama trendi mi? https://www.radaar.io/tr/destek-121/blog-388/sanal-influencer-lar-bilgisayarda-uretilen-kisilikler-cevrimici-gelecegimizi-sekillendiriyor-mu-yoksa-sadece-gecici-bir-pazarlama-trendi-mi-13369/

Speaker Agency. (2024, 26 Kasım). Sanal influencer'lar. Speaker Agency Blog.

https://www.speakeragency.com.tr/blog/sanal-influencer-lar

Yeni Ankara. (2025, 10 Eylül). Alara X kimdir? Türkiye'nin ilk sanal influencer'ının hikayesi. https://www.yeniankara.com.tr/gundem/alara-x-kimdir-turkiyenin-ilk-sanal-influencerinin-hikayesi-126744

Yeni Bakış Haber. (2025, 13 Kasım). Elya Soylu kimdir, nereli, kaç yaşında, gerçek mi? https://www.yenibakishaber.com/elya-soylu-kimdir-nereli-kac-yasinda-gercek-mi

Youthall. (2024, 25 Şubat). Gerçeğe yönelik algıları zorlamak: Sanal influencerlar. Youthall Blog. https://blog.youthall.com/gerceklige-yonelik-algilari-zorlamak-sanal-influencerlar/

THE EFFECT OF DIGITALIZATION ON ACCOUNTING AND AUDITING PROCESSES IN E-COMMERCE BUSINESSES

E-TİCARET İŞLETMELERİNDE DİJİTALLEŞMENİN MUHASEBE VE DENETİM SÜREÇLERİNE ETKİSİ

Prof. Dr. Semra AKSOYLU, Tuba TEKE

Kayseri Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Muhasebe ve Finans Yönetimi, Orcid: 0000-0002-5837-1600

Kayseri Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Muhasebe ve Finans Yönetimi, Orcid: 0009-0003-9651-8751

Özet

Bu çalışmanın amacı, dijitalleşmenin e-ticaret işletmelerinde muhasebe ve denetim süreçlerine etkilerini kapsamlı bir biçimde ele almaktır. Günümüzde işletmeler, artan işlem hacmi ve çeşitlenen veri kaynakları nedeniyle dijital teknolojilere daha fazla ihtiyaç duymakta; muhasebe ve denetim faaliyetleri geleneksel yöntemlerden uzaklaşarak dijital altyapılar üzerine inşa edilmektedir. Dijital dönüşüm süreci kapsamında elektronik belge sistemleri, bulut bilişim, bilgisayarlı muhasebe yazılımları, yapay zekâ, büyük veri analitiği, blok zinciri ve dijital ikiz teknolojileri işletmelerin finansal işleyişini daha hızlı, güvenilir ve şeffaf hâle getirmiştir. Muhasebe süreçlerinde dijitalleşme; veri girişlerinin otomatikleşmesi, hataların azalması, gerçek zamanlı raporlama imkânı ve daha etkin bilgi yönetimi gibi önemli avantajlar sağlamaktadır. Denetim alanında ise sürekli izleme, anlık veri akışı, tam kapsamlı inceleme yapılabilmesi ve risklerin erken tespit edilmesi gibi yenilikler öne çıkmaktadır. Dijital sistemler sayesinde denetim süreçleri daha kısa sürede tamamlanmakta, denetçilerin analize dayalı faaliyetlere odaklanabilmesi mümkün hâle gelmektedir. Bu çalışmada E-ticaret işletmelerinde dijitalleşmenin muhasebe ve denetim süreçlerine etkisi incelenmiş ve sonuç olarak, dijitalleşme e-ticaret işletmelerinin muhasebe ve denetim süreçlerini daha verimli, esnek, hızlı ve güvenilir bir yapıya dönüştürmektedir. Araştırma sonuçlarına göre dijital teknolojilerin gelişiminin devam etmesiyle birlikte işletmelerin bu dönüşüme uyum sağlaması, rekabet avantajı elde edebilmeleri ve sürdürülebilir bir finansal yapı oluşturduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Muhasebe, Denetim, E-Ticaret

Abstract

The aim of this study is to comprehensively address the effects of digitalization on accounting and auditing processes in e-commerce businesses. Today, businesses increasingly rely on digital technologies due to increasing transaction volume and diversified data sources; accounting and auditing activities are moving away from traditional methods and are being conducted on digital infrastructures. As part of the digital transformation process, electronic document systems, cloud computing, computerized accounting software, artificial intelligence, big data analytics, blockchain, and digital twin technologies have made the financial operations of businesses faster, more reliable, and more transparent. Digitalization in accounting processes offers significant advantages such as

automated data entry, reduced errors, real-time reporting, and more effective information management. In the auditing field, innovations such as continuous monitoring, instantaneous data flow, comprehensive examination, and early risk detection stand out. Thanks to digital systems, auditing processes are completed more quickly, allowing auditors to focus on analysis-based activities. As a result, digitalization transforms the accounting and auditing processes of e-commerce businesses into a more efficient, flexible, fast, and reliable structure. As digital technologies continue to evolve, businesses that adapt to this transformation can gain competitive advantage and establish a sustainable financial structure.

Keywords: Digitalization, Accounting, Auditing, E-Commerce

1. GİRİŞ

Dijital teknolojilerin hızlı gelişimi, işletmelerin tüm iş yapış biçimlerini köklü bir şekilde dönüştürmüş; muhasebe, finans ve denetim süreçleri bu dönüşümden en fazla etkilenen alanlar arasında yer almıştır. Sayısallaşma süreci, analog verilerin dijital forma aktarılmasıyla başlayan ve zamanla yapay zekâ, bulut bilişim, büyük veri analitiği, blok zinciri ve dijital ikiz gibi ileri teknolojilerin entegre edildiği çok boyutlu bir dönüşüm niteliği kazanmıştır (Klein, 2020; Tekbaş vd., 2018; Yücel ve Adiloğlu, 2019). Dördüncü Sanayi Devrimi ile birlikte nesnelerin interneti, akıllı sensörler, yapay zekâ uygulamaları ve veri odaklı sistemler işletme süreçlerinin merkezine yerleşmiş; üretim, muhasebe ve denetimde otomasyonun etkisi giderek artmıştır (Tonga ve Tonga, 2022).

E-ticaret işletmeleri, dijitalleşmenin en yoğun yaşandığı sektörlerden biri hâline gelmiş; yüksek hacimli işlemler, çok kaynaklı veri akışı ve hızlı operasyon döngüleri sebebiyle muhasebe ve denetim sistemlerinde dijital araçlara duyulan ihtiyaç artmıştır. Geleneksel muhasebe sistemlerinin manuel işleyen yapısı, artan veri miktarını yönetmede yetersiz kalmış; bilgisayarlı muhasebe yazılımları, elektronik defter (e-defter), elektronik fatura (e-fatura), e-arşiv, e-irsaliye ve diğer elektronik belge uygulamaları yaygınlaşarak işletmelerin dijital altyapılarının temel unsurları hâline gelmiştir (Doğan, 2013; Erdem, 2018; Elektronik Defter Genel Tebliği, 2022). Gelir İdaresi Başkanlığı'nın e-belge sistemleri ile sağlanan standart veri formatları, e-ticaret işletmelerinde bilgi akışının güvenli, hızlı ve doğrulanabilir şekilde gerçekleşmesine katkı sağlamaktadır.

Dijitalleşme sadece kayıt süreçleriyle sınırlı kalmamış, denetim anlayışını da radikal biçimde değiştirmiştir. Yapay zekâ ve makine öğrenimi algoritmaları, veri girişi ve sınıflandırma gibi rutin muhasebe işlemlerini otomatikleştirerek hata payını azaltmakta; anomalilerin tespiti, sahtekârlık analizleri ve risk değerlendirmelerinde etkin biçimde kullanılmaktadır (Dhamija ve Bag, 2020; Tiberius ve Hirth, 2019). Büyük veri analitiği sayesinde örnekleme yöntemleri yerine tam denetim yapılabilmekte, sosyal medya verileri, sensör çıktıları, video kayıtları ve uydu görüntüleri gibi geleneksel olmayan veri kaynakları denetim sürecine entegre edilmektedir (Ciger vd., 2018; Sun vd., 2024). Bunun yanında blok zinciri teknolojisi, değiştirilemeyen ve şeffaf bir kayıt yapısı sunarak finansal işlemlerin izlenebilirliğini artırmakta ve üçlü kayıt sistemi ile muhasebe kayıtlarının güvenilirliğini güçlendirmektedir (Uysal Uçma ve Kurt, 2018; Fanning ve Centers, 2016).

Son yıllarda dijital ikiz teknolojisinin muhasebe ve denetim süreçlerine girmesi ise yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülmektedir. İşletmelerdeki tüm işlemler gerçek zamanlı sensörlerden elde edilen verilerle bulut ortama aktarılmakta, dijital ikiz modelleri aracılığıyla sürekli denetim mümkün hâle gelmektedir. Bu sayede hem maliyet hem zaman hem de iş gücü açısından önemli tasarruf sağlanmakta; denetim raporları anlık olarak üretilebilmektedir (Erturan ve Ergin, 2018; Yükçü vd., 2020). Bütün bu gelişmeler ışığında dijitalleşme, e-ticaret işletmelerinin muhasebe ve denetim

sistemlerini kökten yeniden şekillendirmekte; veri güvenliği, işlem doğruluğu, raporlama hızları ve finansal şeffaflık açısından yeni standartlar oluşturmaktadır. Bu çalışma, e-ticaret işletmelerinde dijitalleşmenin muhasebe ve denetim süreçlerine olan etkilerini tüm boyutlarıyla ele almayı amaçlamaktadır.

2. DİJİTALLEŞME VE DİJİTAL DÖNÜŞÜM KAVRAMI

Dijital, dijitalleşme ve dijital dönüşüm kavramları son yıllarda farklı disiplinlerde sıklıkla gündeme gelen temel terimler hâline gelmiştir. Türk Dil Kurumu, "dijital" kelimesini "sayısal" olarak tanımlamakta olup, bu sözcük Latincede "parmak" anlamına gelen digitus kökünden türemektedir. Bu bağlamda dijitalleşme, bilgilerin sayısal forma dönüştürülmesi; dijital dönüşüm ise süreçlerin bu sayısal yapıya uyarlanması şeklinde ifade edilebilir. Analog bilgilerin dijital forma aktarılmasıyla (digitization), veriler bilgisayar sistemleri tarafından depolanabilir, işlenebilir, düzenlenebilir ve anlamlandırılabilir bir nitelik kazanmıştır (Klein, 2020). Bir başka tanımda dijitalleşme, daha önce manuel olarak gerçekleştirilen veri işlemlerinin bilgisayar ve dijital platformlar aracılığıyla takip edilmesi ve bu yolla doğru bilgiye ulaşılmasının sağlanması olarak açıklanmaktadır (Bağdat ve Şenol, 2024). Günlük yaşamda ise dijitalleşme genellikle elektronik teknolojiler ve gelişmiş sistemlerin bir arada kullanılmasıyla, daha az emekle daha hızlı ve nitelikli bilgiye ulaşma süreci olarak algılanmaktadır (Yücel ve Adiloğlu, 2019).

Teknolojideki hızlı ilerleme, e-ticaretten robotik uygulamalara, akıllı makinelerden sosyal medya ve mobil ağlara kadar pek çok dijital unsurun işletmeler üzerindeki etkisini artırmış ve dijital dönüşüm süreçlerini hızlandırmıştır (Yankın, 2019). Bu dönüşüm sayesinde işletmeler, süreçlerini daha düşük maliyet, daha az hata ve daha yüksek hızla yönetebilmekte; güvenilir veriye kolayca erişerek bilgi akışını daha etkin biçimde sağlayabilmektedir. Böylece karar verme süreçleri daha doğru ve hızlı bir yapıya kavuşmaktadır (Güneş Satar ve Bekçi, 2024). Bu açıdan dijital dönüşüm, işletmelerin operasyonlarını iyileştirmesi, rekabet gücü elde etmesi ve ortaya çıkan yeni fırsatları iş süreçlerine entegre edebilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Aynı zamanda işletmeler, teknolojiyi kullanarak süreçlerini daha verimli yönetmekte ve karşılaşılabilecek riskleri en aza indirmeye çalışmaktadır (Üzmez ve Büyükbeşe, 2021).

2.1 İş Süreçlerinin Dijital Dönüşümünde Bilgi İşlem Teknolojilerinin Rolü

Yirmi birinci yüzyıla gelindiğinde, literatürde Dördüncü Sanayi Devrimi olarak adlandırılan yeni bir dönem ortaya çıkmıştır. Bu süreç, çok hızlı işlem kapasitesine sahip makinelerin, çeşitli elektronik cihazların ve insanların sürekli bağlantı hâlinde olduğu, sınırsız bilgi akışının mümkün kılındığı bir yapıyı gözler önüne sermektedir. Endüstri 4.0 olarak da bilinen bu devrim, yapay zekâ uygulamaları, nesnelerin interneti, üç boyutlu üretim teknolojileri, kripto para sistemleri gibi birçok yeniliğin iş dünyasında hızla yaygınlaşmasını beraberinde getirmiştir (Nalbant ve Aydın, 2025). 2000'li yıllardan itibaren etkisini gösteren bu sanayi devrimi, günümüz ekonomik ve toplumsal dönüşümlerinin çerçevesini oluşturmaktadır (Tonga ve Tonga, 2022).

Bu dönemin belirgin özellikleri arasında üretim süreçlerinde robot kullanımının yaygınlaşması, yapay zekâ teknolojilerindeki gelişmeler, üç boyutlu yazıcılarla üretimin fabrikalardan hanelere kadar taşınması ve büyük veri analizleriyle çok kapsamlı verilerin işlenmesi yer almaktadır (Tonga ve Tonga, 2022). Ayrıca çip teknolojisinin gelişmesi ve internet bağlantısının küresel ölçekte erişilebilir hâle gelmesiyle, canlı ya da cansız tüm nesnelerin birbiriyle iletişim kurabildiği akıllı sistemler ortaya çıkmıştır. Bu yapılar, siber-fiziksel sistemlerin kullanımını artırarak yeni bir üretim anlayışının doğmasına neden olmuştur. Dördüncü Sanayi Devrimi'nin öncülerinden biri olan Almanya'da, Alman Yapay Zekâ Araştırma Merkezi tarafından yürütülen bir çalışmada, ürünlerin radyo frekanslarıyla aktardığı bilgilerin üretim sürecinin ilk aşamasından itibaren dijital ortamda kayıt altına

alınabildiği gösterilmiştir. Bu uygulama, siber-fiziksel sistemlerin temel işleyişine ilişkin önemli bulgular sunmuş ve alandaki yenilikleri hızlandırmıştır. (Berktaş ve Oraklıbel, 2021)

2.2 Muhasebe Süreçlerinde Dijitalleşme

Geleneksel muhasebe anlayışında, kayıt oluşturmak için öncelikle çeşitli belgelerden oluşan veri seti toplanır. Muhasebe fişleri, faturalar, çek ve senetler, irsaliyeler ile sipariş dokümanları bu sürecin temel girdileridir. Bu veriler, sırasıyla yevmiye defteri, büyük defter ve mizanlara işlenerek muhasebe sürecinden geçirilir. Sürecin sonunda bilanço, gelir tablosu, nakit akım tablosu gibi finansal tablolar ile yönetsel karar destek raporları elde edilir. Üretilen bu bilgiler yeniden değerlendirilerek sisteme geri bildirim sağlanır ve kontrol mekanizmaları işletilir (Tekelioğlu, 2022).

Dijitalleşmeyle birlikte muhasebe uygulamaları elektronik ortamda yürütülmeye başlanmış ve e-muhasebe sistemleri yaygınlaşmıştır. Yasal düzenlemeler sayesinde işletmeler, muhasebe kayıtlarını elektronik defter (e-defter) sistemi üzerinden tutabilmekte ve vergi beyannamelerini aynı platform üzerinden dijital olarak iletebilmektedir (Dursun vd., 2019). Ayrıca işletmelerin mali işlemleri anlık olarak hem e-deftere hem de muhasebe yazılımlarına kaydedilmekte, böylece tüm süreç eş zamanlı biçimde izlenebilmektedir. Sisteme yüklenen veriler üzerinden kullanıcılar istedikleri anda güncel raporlar oluşturabilmekte, bu durum hızlı ve doğru karar alma süreçlerini desteklemektedir (Slyozko ve Zahorodnya, 2017).

Dijital dönüşüm aynı zamanda muhasebe mesleğine yeni ufuklar açmaktadır. Teknolojik ilerlemeler, muhasebeyi kâğıt üzerinde yürütülen bir faaliyetten bilgisayar ve yazılım temelli bir uzmanlık alanına dönüştürmüştür (Çukwudi vd., 2018). Günümüzde muhasebe uzmanları, gelişmiş dijital araçlar sayesinde büyük hacimli verileri kısa sürede analiz edebilmekte ve iş süreçlerini daha verimli bir şekilde yürütebilmektedir. Bu nedenle modern muhasebe uygulamalarının teknolojiyle birlikte yürütülmesi artık kaçınılmaz bir gereklilik hâline gelmiştir (Bağdat ve Şenol, 2024).

2.3 Denetim Süreçlerinde Dijitalleşme

Dijitalleşmenin yaygınlaşması, denetim faaliyetlerinin yürütülme biçimini önemli ölçüde değiştirmiş ve denetçilerin iş yükünü azaltmıştır. Bu dönüşümle birlikte denetim, artık geleneksel yapıda olduğu gibi kâğıda dayalı ve manuel işleyen muhasebe kayıtlarının incelenmesinden ziyade, elektronik veri akışının çevrimiçi olarak gerçekleştiği dijital sistemlerin kontrol edilmesine doğru yönelmiştir. Eskiden denetçilerin işletmeye fiziksel olarak giderek belge inceleme ve kanıt toplama süreçlerini yürütmesi gerekirken, günümüz dijital ortamında bilgiler denetçiye eş zamanlı ve düzenli şekilde iletilebilmekte; böylece denetçiler kanıt toplama aşamasına yoğunlaşmak yerine, kendilerine aktarılan verilerin analizine odaklanabilmektedir (Leocádio vd., 2025).

3. MUHASEBE VE BAĞIMSIZ DENETİM SÜRECİNDE KULLANILAN DİJİTAL UYGULAMALAR

3.1. Bilgisayarlı Muhasebe Sistemleri

Bilgi teknolojilerindeki ilerlemeler, muhasebe alanını en çok finansal işlemlerin kaydedilmesi ve izlenmesi noktasında etkilemiştir. Şirketler, daha önce kâğıt defterlerle, elle doldurulan çizelgelerle ve manuel olarak hazırlanan mali tablolarla yürüttükleri muhasebe süreçlerini, kısa sürede rapor üretebilen bilgisayar tabanlı sistemlere dönüştürmüştür. Günümüzde piyasada farklı sektörlerin ihtiyaçlarına uyarlanabilen çok sayıda muhasebe yazılımı bulunmakta ve işletmeler bu yazılımlar sayesinde finansal işlemlerini daha hızlı ve hatasız biçimde gerçekleştirebilmektedir. Bilgisayar

destekli muhasebe sistemlerinin sağladığı temel avantajlar aşağıdaki gibi özetlenebilir (Ghasemi vd., 2011):

Artan İşlevsellik: Bilgisayarlı muhasebe sistemleri, muhasebe verilerinin güncelliğini ve doğruluğunu artırarak departmanların daha etkin çalışmasını sağlamıştır. Muhasebeciler, anlık veriye erişim sayesinde güvenilir raporlar oluşturmakta, analizleri hızlı şekilde tamamlayabilmektedir. Bu sistemler aracılığıyla nakit akış tabloları, kâr-zarar raporları ve pazar payı analizlerine ulaşmak oldukça kolay hale gelmiştir.

Geliştirilmiş Doğruluk: Modern muhasebe yazılımları, işlemler kaydedilmeden önce sistem içi kontrol mekanizmalarıyla hesapların doğru şekilde dengelenmesini sağlar. Ayrıca karmaşık ve hataya açık manuel girişleri sınırlandırarak işlemlerin düzgün bir biçimde kaydedilmesini güvence altına alır. Finansal verilere erişimi olan personelin sınırlandırılması da doğruluk ve güvenilirliği artıran bir diğer unsurdur.

Daha Hızlı İşleme: Bilgisayar tabanlı muhasebe sistemleri, finansal verilerin kısa sürede işlenmesine olanak tanır. Bu hız, özellikle dönem sonu kapanış süreçlerini büyük ölçüde kısaltmakta ve muhasebecilerin yoğun dönemlerdeki iş yükünü azaltmaktadır. Böylece hem çalışma süreleri hem de işçilik maliyetleri düşmektedir.

Daha İyi Dış Raporlama: Yatırımcılar ve paydaşlar için hazırlanan dış raporlar, bilgisayarlı sistemler sayesinde daha ayrıntılı ve güvenilir hâle gelmiştir. Bu gelişmiş raporlar, yatırımcıların şirkete yönelik değerlendirmelerini daha sağlıklı yapmalarına yardımcı olmakta ve olası yatırımların risk-getiri analizini kolaylaştırmaktadır.

3.2. Yapay Zekâ Teknolojisi

Yapay zekâ, insan zekâsının işlevlerini taklit ederek çok sayıda sektörde geleneksel uygulamaları kökten dönüştürme gücüne sahip bir bilgi teknolojisi alanı olarak tanımlanmaktadır (Efe, 2022). Bu teknoloji; insanın doğal olarak gerçekleştirdiği algılama, öğrenme, düşünme, anlamlandırma ve yorumlama gibi zihinsel süreçleri bilgisayar programları aracılığıyla problem çözmeye uyarlamaktadır. Bilgisayarlar genellikle işlemci hızları ve bellek kapasitesi gibi teknik özelliklerine göre sınıflandırılırken, yapay zekâ sistemleri bilgi işleme kapasitesi, kullandığı algoritmalar, hafıza yapısı ve hesaplama gücü üzerinden değerlendirilmektedir. İnsan beyninin hesaplama yeteneği nöronlar arasındaki kimyasal bağlantılarla sağlanırken, yapay zekâ donanımlarında bu güç işlemci performansı ile karşılık bulmaktadır. Problem çözme sürecinde insanlar analitik ve sezgisel yöntemleri kullanırken, yapay zekâ sistemleri matematiksel modeller ve algoritmalarla çözüm üretmektedir (Özçetin, 2025).

İşletmelerde muhasebe işlemlerinin teknolojiyle bütünleştirilmesi, performans değerlendirme, nakit akışlarını izleme ve finansal ya da finansal olmayan bilgilerin raporlanması süreçlerinde önemli kolaylıklar sağlamıştır. Özellikle kamu kurumlarına sunulan bildirimlerin ve beyannamelerin internet üzerinden iletilmesi, muhasebe meslek mensuplarına hem zaman hem de maliyet açısından ciddi avantajlar kazandırmaktadır(Akdoğan ve Akdoğan, 2018). Yapay zekâ temelli muhasebe uygulamalarında amaç, insan müdahalesini olabildiğince azaltmak ve kayıt süreçlerinin büyük bölümünü yapay zekâ sistemlerine bırakmaktır. Optik karakter tanıma teknolojileri ve yapay zekâ algoritmaları sayesinde faturalar ve benzeri belgeler dijital ortama aktarılmakta; bu belgelerden elde edilen mali bilgilerin muhasebe sistemine otomatik olarak işlenmesi mümkün hâle gelmektedir (Serçemeli, 2018).

Yapay zekâ algoritmaları, muhasebe süreçlerinde sıkça karşılaşılan veri girişi ve bilgi işleme gibi rutin görevleri otomatik hâle getirerek zamandan tasarruf sağlamakta ve insan kaynaklı hataları önemli ölçüde azaltmaktadır. Bunun yanı sıra yapay zekâ, büyük hacimli finansal verileri kısa sürede

işleyebilme kapasitesi sayesinde olağan dışı hareketlerin belirlenmesine katkıda bulunmaktadır. Gelişmiş analiz yetenekleri dolayısıyla olası hile veya usulsüzlüklerin ortaya çıkarılmasında da etkili bir araç olarak kullanılmaktadır (Dhamija ve Bag, 2020).

Yapay zekâ tabanlı denetim sistemlerinde süreç, öncelikle verilerin toplanması ve analiz edilmesiyle başlamaktadır. Yapay zekânın en önemli alt dallarından biri olan makine öğrenimi, veri doğrulama ve veri işleme süreçlerinde büyük denetim şirketleri tarafından yoğun biçimde kullanılmaktadır. Örneğin, PricewaterhouseCoopers (PwC) tarafından geliştirilen yapay zekâ yazılımı, sözleşme gibi çeşitli belgelerden muhasebeye ilişkin bilgileri otomatik olarak çıkararak denetçilerin incelemesine sunmaktadır (Tiberius ve Hirth, 2019). Bunun yanında, müşterilerin muhasebe sistemlerinden elde edilen veriler doğrudan yapay zekâya aktarılmakta, yazılım ise daha sözleşme hazırlık aşamasında risk seviyelerini değerlendirerek gerekli çalışma süresini ve denetim ücretini tahmin etmektedir. Sözleşme hazırlanırken mevcut veri tabanlarını tarayan sistem, iç kontrol mekanizmalarını ve risk unsurlarını incelemek için görüntü tanıma ve metin madenciliği tekniklerinden yararlanarak akış şemalarını analiz eder. Yapay zekâ, farklı veri kaynaklarını bütünleştirerek olası dolandırıcılık ve yasa dışı faaliyetleri tespit ederken, kontrol risklerini süreç madenciliği ve otomatik izleme yöntemleriyle sürekli olarak takip etmektedir. Maddi doğrulama testlerinde ise veri kalitesinin sürekliliği sağlanmakta; yapay zekâ tüm işlemleri eksiksiz biçimde inceleyerek aykırı değer analizleri ve karşılaştırmalar yapmaktadır. Tüm bu işlemlerin sonunda ise denetim raporu, yapay zekâ tarafından otomatik olarak oluşturulmaktadır (Issa vd., 2016).

3.3. Bulut Bilişim Sistemi

Bulut bilişim, yazılım ve uygulamaların yerel bilgisayarlar yerine internet üzerinden uzaktaki sunucular aracılığıyla çalışmasına imkân veren; kullanıcıların verilerine diledikleri anda erişebilmelerini sağlayan bir hizmet modeli olarak tanımlanmaktadır. Bu yönüyle bulut bilişim, web tabanlı arayüzler aracılığıyla bilginin her yerden ulaşılabilir olmasını mümkün kılan evrensel bir erişim yapısı sunmaktadır (Yıldız ve Ağdeniz, 2019).

Geniş bant internet bağlantılarının yaygınlaşmasıyla birlikte, web servisleri ve yeni dijital araçlar kullanılarak internet ortamındaki verilere çok daha kolay bir şekilde erişilebilmektedir. Teknolojik gelişmeler, çevrimiçi kaynaklarda yer alan bilgilere hızlı erişimi mümkün kılsa da, veri miktarının giderek büyümesi bu verilerin yerel sistemlerde depolanmasını neredeyse imkânsız hâle getirmiştir. Bu nedenle büyük ölçekli verilerin saklanması ve yönetilmesi için yeni bilişim çözümlerinin geliştirilmesi zorunlu olmuştur (Özçelik, 2024; Atadoga vd., 2024).

Bu doğrultuda öne çıkan bulut bilişim teknolojisi, çok büyük hacimli verilerin güvenli biçimde depolanmasını sağlamakta ve değişen kullanıcı taleplerine hızlı şekilde yanıt verebilmektedir (Yıldız ve Ağdeniz, 2019). Büyük boyutlu verilerin saklanması, işlenmesi, bütünleştirilmesi ve uzun süreli arşivlenmesi gibi konularda bulut çözümleri günümüzde neredeyse zorunlu hâle gelmiştir. Bulut altyapısı sayesinde veriler hem kolayca depolanmakta hem de ihtiyaç duyulan her anda erişilip kullanılabilmektedir (Yılmaz vd., 2017). Bu gelişmeler muhasebe alanını da dönüştürmekte, klasik muhasebe yazılımlarının yerini web tabanlı bulut muhasebe çözümlerine bırakmasına zemin hazırlamaktadır. Bulut tabanlı sistemler, finansal verilere her konumdan erişilebilmesini sağlayarak muhasebe bilgi sistemlerini daha hızlı, esnek ve erişilebilir bir yapıya dönüştürmektedir (Atadoga vd., 2024). Geleneksel muhasebe programları ile bulut muhasebe uygulamaları karşılaştırıldığında çeşitli farklılıklar göze çarpmaktadır. Geleneksel programlar kullanıcıya yazılımın lisansını satın alma zorunluluğu sunarken, bulut muhasebe yazılımları genellikle kiralama modeliyle çalışmaktadır. Ayrıca lisans sınırlaması nedeniyle geleneksel yazılımlarda kullanıcı sayısı kısıtlıyken, bulut tabanlı sistemlerde kullanıcı sayısına yönelik herhangi bir sınır bulunmamaktadır (Aytekin vd., 2016).

Bulut muhasebe, verilerin otomatik şekilde sisteme aktarılmasını, mevzuat güncellemelerinin anında izlenmesini, uzaktan veri erişimini ve beyannamelerin otomatik olarak hazırlanmasını mümkün kılmaktadır (Buyruk Akbaba, 2019). Sisteme kaydedilen veriler eş zamanlı olarak işlenmekte ve gerçek zamanlı raporlar oluşturulmaktadır. Bu akıcı raporlama yapısı, işletme yönetiminin karar alma süreçlerini kolaylaştırmakta ve sağlanan verilerin geri bildirim mekanizması olarak kullanılmasını sağlamaktadır. Bulut muhasebenin geniş veri depolama kapasitesi ve gerçek zamanlı analiz becerisi, işletmelerin farklı bakış açılarını bir araya getiren kapsamlı raporlar hazırlamasına olanak tanımaktadır (Büyükarıkan, 2021).

3.4. Blok Zinciri (Blockchain) Teknoloji

Bitcoin'in ortaya çıkışını mümkün kılan blok zinciri teknolojisi, 2008 yılında Satoshi Nakamoto tarafından geliştirilen ve belirli kurallar çerçevesinde işleyen, paylaşıma dayalı bir veri yapısı olarak tanımlanmaktadır (Nakamoto, 2008). Bu sistem, birbirini tanımayan kullanıcılar arasında güven sorununu ortadan kaldırmak için işlemlerin doğrulanmasına yönelik bir dizi mekanizma oluşturmuştur. Bir işlem onaylandığında ilgili veri, zincirdeki bir bloğa eklenmekte ve işlem grupları kriptografik yöntemler, asimetrik şifreleme ve dijital imza, kullanılarak güvenli hâle getirilmektedir. Böylece bloklar, müdahale edilmesi mümkün olmayan bir blok zinciri yapısına dâhil edilmektedir (Theodorakopoulos vd., 2024).

Günümüzde işletmeler, operasyonlarını yenilemek, iş süreçlerini sadeleştirmek ve iş modellerini dönüştürmek amacıyla farklı dijital teknolojileri benimsemektedir (Gomber vd., 2018). Bu teknolojilerden biri de blok zinciri olmuştur. Blok zinciri ya da yaygın adıyla blockchain, bilgilerin silinmesine veya değiştirilmesine izin vermeyen, kalıcı ve güvenilir bir dijital kayıt defteri olarak tanımlanır. Daha sade bir açıklamayla, ağ üzerindeki bilgisayarlar tarafından tutulan işlemlerden oluşan bir veri tabanıdır. Blok zinciri, sürekli genişleyen bir kayıt listesini içeren ve herhangi bir değişikliğin engellenmesi amacıyla oluşturulmuş dağıtık bir veri yapısıdır. Sistemde veri depolayan her yapı "blok" olarak adlandırılmakta; bir blok tamamlandıktan sonra yeni blok oluşturulmakta ve bu bloklar birbirine bağlanarak zincir hâline gelmektedir (Fanning ve Centers, 2016).

Blok zincirinin muhasebe alanına getirdiği en dikkate değer yenilik ise geleneksel çift taraflı kayıt sisteminin, üçüncü bir tarafın da devreye girmesiyle üçlü kayıt sistemine dönüşmesidir (Uysal Uçma ve Kurt, 2018). Bu yapıdaki üçüncü taraf, blok zinciri teknolojisinin temelinde yer alan dağıtık defterdir. Dağıtık defter, muhasebe kayıtlarını birbirine bağlayarak iki ayrı işlemin doğrulanmasında merkezi bir rol üstlenir. Geleneksel çift taraflı muhasebede veriler insan müdahalesine açıkken, üçlü kayıt sisteminde tüm işlemler şifrelenmekte ve manipülasyon ihtimali ortadan kaldırılmaktadır. Böylece finansal dolandırıcılık, veri değiştirme girişimleri ve insan kaynaklı hata riski büyük ölçüde elimine edilmektedir. Ayrıca blok zinciri, muhasebe sürecinin neredeyse tamamını otomatikleştirerek merkezi yapıyı ortadan kaldırmakta; kaydedilen verilerin sonradan değiştirilmesini ya da silinmesini imkânsız hâle getirmektedir (Maiti vd., 2021).

3.5. Büyük Veri (Big Data)

Bilgi üretimi her geçen gün hızla artmış ve günümüze kadar katlanarak büyümeye devam etmiştir. Veri miktarındaki hızlı artış ve çeşitlenme, verinin değerini de aynı oranda yükseltmiş ve bu durum "büyük veri" kavramının doğmasına zemin hazırlamıştır. Büyük veri; sosyal medya gönderileri, blog içerikleri, web günlükleri, log dosyaları, video ve fotoğraf gibi birçok kaynaktan elde edilen yapısal ya da yapısal olmayan tüm verilerin anlamlı ve işlenebilir modeller hâline dönüştürülmesini ifade etmektedir. Bu teknoloji sayesinde milyarlarca kullanıcıdan gelen veriler analiz edilerek benzerlikler ortaya çıkarılmakta, ilişkiler anlaşılmakta ve karmaşık problemler çözülebilmektedir. Ayrıca büyük veri, geleneksel ilişkisel veri tabanlarının yetersiz kaldığı durumlarda, verilerin ekonomik ve ölçeklenebilir biçimde işlenmesine imkân tanımaktadır (Erturan ve Ergin, 2024).

Büyük veri analitiği, çok fazla hacme sahip veri setlerinin işlenmesini mümkün kılmaktadır. Borç ve alacak hesaplarından oluşan muhasebe verileri de bu kapsamda analiz edilerek muhasebe işlemleri gerçekleştirilebilmektedir. Bunun yanı sıra büyük veri teknikleri, klasik denetimde uygulanan örneklem seçimi yerine tüm işlemlerin eksiksiz denetiminden oluşan tam kapsamlı kontrollerin yapılmasına olanak sağlamaktadır (Tiberius ve Hirth, 2019).

Günümüzde bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, muhasebe ve denetim alanının sensör verileri, sosyal medya bilgileri gibi büyük veri kaynaklarından giderek daha fazla yararlanmasına neden olmuştur (Ciger vd., 2018). Bilgisayarların kullanılmadığı dönemlerde muhasebe kayıtları fiziksel defterlerde tutulduğu için verilere erişim oldukça zaman alırken; bilgisayar teknolojisinin gelişmesiyle bu verilerin depolanması, korunması ve hızlı biçimde erişilmesi mümkün hâle gelmiştir (Aslan ve Özerhan, 2017).

Büyük veri, video görüntüleri, sosyal medya içerikleri, ses kayıtları ve metin tabanlı veriler aracılığıyla muhasebe ve denetim süreçlerini önemli ölçüde dönüştürmektedir (Sun vd., 2024). Örneğin; büyük ölçekli bir projeyle ilgili yoğun sosyal medya tartışmaları, finansal tablolar üzerinde değerlemeleri etkileyebilir; yine, bir projeden bahsedilen finansal raporun doğruluğu uydu görüntüleriyle teyit edilebilir (Tiberius ve Hirth, 2019). Teknolojik yenilikler; sınırlı erişim alanlarının kontrolü, varlıkların sayımının izlenmesi, araç hareketlerinin takip edilmesi ve ayrıntılı veri analizlerinin yapılmasını mümkün kılmıştır. Video kayıtlarının depolanması ve gelişmiş analiz yöntemlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte bu kaynaklardan elde edilen bilgiler muhasebe ve denetim çalışmalarında aktif olarak kullanılmaya başlanmıştır (Sun vd., 2024).

3.6. Dijital İkiz Teknolojisi

Dijital ikiz kavramı, ilk kez 2003 yılında Michael Grieves tarafından ortaya konmuş ve fiziksel bir ürünün, makinenin ya da sürecin dijital ortamdaki birebir yansıması olarak tanımlanmıştır. Dijital ikiz; fiziksel gerçeklik ile sanal modelin kesişim noktasında konumlanan, dijital bir kopya niteliğindedir (Bönsch vd., 2022). Akıllı sensörler ve çeşitli teknolojik araçlar tarafından sağlanan gerçek zamanlı verilerle beslenen bu dijital kopya; yapay zekâ, makine öğrenmesi ve bulut bilişim sistemleri aracılığıyla işlenerek güncel tutulmaktadır (Yükçü vd., 2020).

Geçmişte muhasebe denetimleri, çoğunlukla işletmedeki fiziksel belgelerin incelenmesine ve tüm evrakların manuel olarak gözden geçirilmesine dayanmaktaydı. Denetim çalışma kâğıtları tamamen el ile hazırlanıyor, belgelerin doğruluğunu teyit etmek ise ciddi zaman alan bir süreç oluyordu. Zamanla denetim faaliyetleri dijital ortama taşınmış; işletmelerin dijital süreçler kullanmaya başlaması, denetim alanında da dijital dönüşümü zorunlu hâle getirmiştir. Dijitalleşme, geleneksel denetimlerde yaşanan birçok sorun için çözüm oluşturmaktadır. Örneğin, belgelerin doğruluğunun üçüncü taraflardan teyit edilmesi gereken durumlarda yaşanan gecikmeler artık dijital ikiz teknolojisi ile ortadan kaldırılabilmekte ve belgelerin doğruluğu anlık olarak kanıtlanabilmektedir (Yükçü vd., 2020).

Dijital denetim yaklaşımlarında veri toplamak amacıyla sensörler, gömülü bilgisayar sistemleri ve yazılım modülleri gibi gelişmiş araçlar kullanılmaktadır. İşletmede gerçekleşen her işlem, dijital ikiz aracılığıyla eş zamanlı olarak bulut ortamına aktarılmaktadır. Bulutta; akıllı makinelerden gelen veriler, ERP sistemlerinden yüklenen bilgiler, müşteriler ve tedarikçilerden elde edilen kayıtlar gibi geniş bir veri havuzu bulunmaktadır. Müşteri ve satıcıların akıllı sistemler kullanması durumunda, tüm bu veriler büyük veri kapsamında toplanmakta ve sürekli denetim yapılmasına imkân tanımaktadır. Bu sayede olası sorunlar erken aşamada tespit edilerek müdahale edilebilmektedir (Erturan ve Ergin, 2018).

Dijital ikiz teknolojisiyle yürütülen dijital denetimlerde denetimler hem anlık hem de sürekli bir şekilde, tamamen otomatik olarak gerçekleştirilmektedir. Bu da zaman, maliyet ve iş gücü açısından önemli avantajlar sunmaktadır. Geleneksel risk odaklı denetimde yalnızca makul güvence sağlanabilirken, dijital denetimlerde sistem bütününü tarayan algoritmalar sayesinde %100'e yakın güvence elde etmek mümkün olmaktadır. Sistemin planlama aşamasında riskleri önceden belirleyip düzeltmesi, denetim testlerinin ise saniyeler içinde tüm veriler üzerinde sistematik biçimde yapılması, örnekleme gereksinimini ortadan kaldırmaktadır. Sürecin sonunda dijital denetim, tüm sistemi kapsayan gerçek zamanlı raporlar üretmekte; kullanıcılar ihtiyaç duydukları bilgilere istedikleri anda erişebilmektedir (Özyürek ve Baysal, 2023).

4. E-TİCARET İŞLETMELERİNDE MUHASEBE VE DENETİMDE DİJİTAL UYGULAMALAR

4.1. Elektronik Fatura (E-Fatura)

Vergi Usul Kanunu'nun (V.U.K.) 229. maddesinde fatura, "satılan mal veya sunulan hizmet karşılığında alıcının borçlandığı tutarı göstermek üzere, malı satan ya da hizmeti gerçekleştiren tacir tarafından düzenlenen ticari belge" olarak tanımlanmaktadır (Vergi Usul Kanunu, 1961: Madde 229). Kanunda faturanın sahip olması gereken şekil şartları ve içermesi zorunlu bilgiler ayrıntılı biçimde belirtilmiş; ayrıca faturanın düzenlenmesi ve kullanımına ilişkin uyulması gereken kurallar da açıkça ifade edilmiştir.

Bu kapsamda geliştirilen e-fatura sistemi, belirtilen standartlara uygun biçimde elektronik ortamda hazırlanan faturaların taraflar arasında güvenli ve kesintisiz biçimde gönderilmesini sağlamak amacıyla Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) tarafından oluşturulmuş bir uygulamadır (Doğan, 2013). E-fatura uygulamasının temel hedefi, satıcı ve alıcı arasında ortak bir formatta, belirli standartlara bağlı, güvenilir ve maliyet açısından avantaj sağlayan bir belge akış sistemi yaratmaktır. Elektronik fatura, kâğıt ortamında düzenlenen fatura ile aynı hukuki geçerliliğe ve biçimsel özelliklere sahiptir. Uygulamaya kayıtlı mükelleflerin, aralarındaki mal ve hizmet satışlarına ilişkin faturaları dijital ortamda e-fatura olarak göndermeleri ve almaları zorunludur (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2022). E-faturanın en önemli özelliği, fatura düzenleme, gönderme ve alma süreçlerinin tarafsız ve güvenilir bir sistem üzerinden yürütülmesini sağlamasıdır (Doğan, 2013). Bu sayede elektronik ortamda oluşturulan faturaların güvenli şekilde saklanması ve tarafsız biçimde işlenmesi mümkün hâle gelmektedir.

4.2. Elektronik Arşiv Fatura (E-Arşiv Fatura)

Vergi Usul Kanunu'na göre fatura, iki nüsha şeklinde kâğıt ortamında düzenlenen manuel bir belge niteliğindedir. Bu nüshalardan biri alıcıya verilirken, diğer nüsha ise vergi mükellefi tarafından saklanmak zorundadır. 433 Sıra No'lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği ile uygulamaya giren e-Arşiv sistemi, Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından belirlenen teknik standartlara uygun olarak faturaların elektronik ortamda oluşturulması, iletilmesi, raporlanması ve arşivlenmesini sağlayan dijital bir uygulamadır (Erdem, 2018).

E-arşiv kapsamında elektronik olarak hazırlanan ve muhatabına dijital yolla gönderilen faturanın aslı, birinci nüsha olarak kabul edilirken; faturayı düzenleyen mükellef ikinci nüshayı elektronik ortamda saklamakla yükümlüdür. Gelir İdaresi Başkanlığı'ndan e-Arşiv izni alan bir mükellef, faturayı dijital ortamda oluşturduğu anda, arşivleme süreçlerini de yine elektronik şekilde yürütmektedir. (Erdem, 2018)

4.3. Elektronik İrsaliye (E-İrsaliye)

509 Sıra No'lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği ile bazı sektörler ve belirli mükellef grupları için e-İrsaliye uygulamasına geçiş zorunluluğu getirilmiştir. E-irsaliye, tebliğde belirtilen teknik ve

hukuki kurallara uygun şekilde, kâğıt ortamında düzenlenen sevk irsaliyesinin elektronik biçimde hazırlanması anlamına gelmektedir. Bu uygulama, irsaliyelerin dijital olarak oluşturulmasını, elektronik ortamda alıcıya iletilmesini, güvenli bir şekilde saklanmasını ve gerektiğinde ibraz edilmesini sağlayan bütüncül bir sistemdir (Gelir İdaresi Başkanlığı E-irsaliye hakkında, 2022).

4.4. Elektronik Defter (E-Defter)

1 Sıra No.lu Elektronik Defter Genel Tebliği'ne göre elektronik defter (e-defter), Vergi Usul Kanunu ve/veya Türk Ticaret Kanunu uyarınca tutulması zorunlu defterlerde bulunması gereken bilgileri içeren, belirli bir format ve standartta oluşturulmuş elektronik kayıtların tamamıdır" (Elektronik Defter Genel Tebliği, 2022). Bu kapsamda yevmiye defteri ile defter-i kebir (büyük defter) e-defter sisteminin parçası olarak kabul edilmektedir. E-defter; mükellefler, kamu kurumları ve özel sektör açısından hem vergisel hem de vergisel nitelikte olmayan birçok sürece katkı sağlayan önemli bir uygulamadır. Teknolojik ilerlemeler doğrultusunda, pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de e-defter kullanımına geçiş zorunlu hâle gelmiştir.

Maliye Bakanlığı'nın dijital uygulamaları arasında yer alan e-defter sistemi, firmalardan çeşitli gerekçelerle bilgi ve rapor talep eden kamu ve özel kuruluşlara standart bir veri formatında bilgi sunma imkânı sağlamaktadır. E-defter altyapısının elektronik ortamda oluşturulmasında kullanılan Genişletilebilir İşletme Raporlama Dili (XBRL), uluslararası ölçekte kabul gören bir veri formatı hâline gelmiştir (Doğan, 2013).

4.5. Elektronik İmza (E-İmza) ve Mali Mühür

Elektronik imza (e-imza), bir elektronik veriye eklenen ya da o veriyle teknolojik olarak ilişkilendirilen ve kimlik doğrulama amacıyla kullanılan dijital bir unsur olarak tanımlanmaktadır. E-imza; bir bilginin üçüncü kişilerce erişilemeyecek güvenli bir ortamda, bütünlüğü korunarak ve gönderen kişinin kimliği doğrulanarak iletilmesini sağlayan, çeşitli harf, karakter veya sembollerden oluşan elektronik bir doğrulama aracıdır (Doğan, 2013).

4.6. Elektronik Beyanname (E-Beyanname)

E-beyanname sistemi, İnteraktif Vergi Dairesi altyapısının ilk adımını oluşturan Vergi Dairesi Otomasyon Projesi'nin (VEDOP II) bir parçası olarak geliştirilmiştir. Bu proje ile vergi daireleri, mükelleflerden daha önce kâğıt ortamında topladıkları beyan, bildirim ve belgeleri elektronik ortamda almaya başlamıştır (Sağlar ve Işık, 2019: 207). Vergi dairelerinin tam otomasyon sistemine geçmesiyle birlikte e-beyanname uygulaması da hayata geçirilmiş ve VEDOP kapsamında beyannamelerin internet üzerinden gönderilmesi 2004 yılından itibaren mümkün hâle gelmiştir.

4.7. Elektronik Serbest Meslek Makbuzu (E-Serbest Meslek Makbuzu)

509 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği'ne göre serbest meslek erbaplarının mesleki faaliyetleri kapsamında gerçekleştirdikleri tahsilatlar için düzenledikleri serbest meslek makbuzunun elektronik ortamda oluşturulmasına imkân sağlanmıştır. Kanunun 236. maddesine göre hâlen kâğıt formatında düzenlenen "serbest meslek makbuzu"nun elektronik belge şeklinde hazırlanması, muhatabın talebine bağlı olarak dijital ortamda veya kâğıt olarak iletilebilmesi, elektronik olarak saklanıp istenildiğinde ibraz edilebilmesi ile Gelir İdaresi Başkanlığı'na elektronik kanallardan gönderilebilmesine yönelik hükümler bu bölümde açıklanmaktadır. Tebliğ kapsamında düzenlenen e-Serbest Meslek Makbuzu, yeni bir belge türü olmayıp kâğıt ortamında kullanılan "Serbest Meslek Makbuzu" ile aynı hukuki geçerliliğe sahiptir (Vergi Usul Kanunu 509 Sıra No'lu Tebliğ, 2019).

4.8. Elektronik Müstahsil Makbuzu (E-Müstahsil Makbuzu)

Vergi Usul Kanunu'nun 509 Sıra No.lu Tebliği'nde, gerçek usulde vergilendirilmeyen çiftçilerden yapılan mal alımlarında fatura yerine kullanılan ticari belge niteliğindeki müstahsil makbuzunun elektronik ortamda düzenlenmesine ilişkin hükümler yer almaktadır. Kanunun 235. maddesine göre hâlen kâğıt üzerinde hazırlanan müstahsil makbuzunun elektronik belge formatında oluşturulması,

hem kâğıt hem de dijital ortamda saklanıp gerektiğinde ibraz edilebilmesi ve Gelir İdaresi Başkanlığı'na elektronik olarak iletilmesi ya da raporlanmasına yönelik düzenlemeler bu Tebliğin kapsamını oluşturmaktadır (Vergi Usul Kanunu 509 Sıra No'lu Tebliğ, 2019).

4.9. Elektronik Bilet (E-Bilet)

Kâğıt ortamında düzenlenen biletlerin (kara, deniz ve hava yolu yolcu biletleri ile sinema, tiyatro, spor karşılaşmaları ve benzeri etkinliklere ait biletler) ve yolcu listelerinin elektronik ortamda oluşturulmasına yönelik hükümler bu bölümde açıklanmaktadır. Bu kapsamda biletlerin, muhatabın talebine bağlı olarak dijital biçimde veya kâğıt olarak iletilmesi, elektronik ortamda saklanıp gerektiğinde ibraz edilebilmesi ve Gelir İdaresi Başkanlığı'na elektronik olarak gönderilmesi ya da raporlanmasına ilişkin düzenlemeler yer almaktadır (Vergi Usul Kanunu 509 Sıra No'lu Tebliğ, 2019).

5. SONUÇ

Dijitalleşme, e-ticaret işletmelerinin muhasebe ve denetim süreçlerinde köklü bir dönüşüm yaratmış ve geleneksel işleyiş biçimlerini tamamen yeniden şekillendirmiştir. Günümüzde işletmeler artan işlem hacmi, çeşitlenen veri kaynakları ve hızla değişen müşteri beklentileri nedeniyle dijital altyapıları zorunlu bir gereklilik olarak görmektedir. Bu bağlamda elektronik belge sistemleri, bilgisayarlı muhasebe yazılımları, bulut bilişim, büyük veri analitiği, yapay zekâ, blok zinciri ve dijital ikiz teknolojileri, e-ticaret işletmelerinin muhasebe ve denetim fonksiyonlarını daha güvenilir, hızlı ve şeffaf hâle getirmiştir.

Dijitalleşme sayesinde muhasebe süreçlerinde hata payı önemli ölçüde azalmış, rutin işlemler otomatikleşmiş ve kayıtların doğruluğu artmıştır. Veri üretiminin hızlanması ve çeşitlenmesi, işletmelerin finansal bilgileri gerçek zamanlı olarak izleyebilmesine ve raporlama süreçlerini daha etkin bir şekilde yönetmesine imkân sağlamıştır. Dijital uygulamalar, iş süreçlerinde maliyetleri düşürmüş, zamandan tasarruf sağlamış ve insan kaynaklı gecikmeleri büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır.

Denetim alanında ise dijital dönüşüm, sürekli izleme ve tam kapsamlı inceleme yapılmasını mümkün kılarak geleneksel örnekleme yöntemlerinin sınırlarını genişletmiştir. İşletme faaliyetlerinin anlık veri akışıyla izlenebilmesi, risklerin erken aşamada tespit edilmesine katkı sağlamış; denetçilerin analiz ve yorum gerektiren alanlara daha fazla yoğunlaşmasına olanak tanımıştır. Ayrıca dijital teknolojiler, finansal bilgilerin manipülasyon ihtimalini azaltarak güvenilirliğin artmasına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Genel olarak değerlendirildiğinde, dijitalleşme e-ticaret işletmelerinin muhasebe ve denetim süreçlerinde verimliliği, doğruluğu, güvenliği ve hız unsurlarını belirgin biçimde iyileştirmiştir. Dijital teknolojilerin gelişmeye devam etmesiyle birlikte, işletmelerin bu dönüşüme uyum sağlaması, rekabet gücünü sürdürebilmeleri açısından stratejik bir zorunluluk hâline gelmektedir.

6. KAYNAKLAR

Akdoğan, N., & Akdoğan, M. U. (2018). Büyük veri-bilişim teknolojisindeki gelişmelerin muhasebe uygulamalarına ve muhasebe mesleğine etkisi. Muhasebe ve Denetime Bakış, 18(55), 1-14.

Aslan, Ü., & Özerhan, Y. (2017). Big data, muhasebe ve muhasebe mesleği. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 19(4), 862-883.

Atadoga, A., Umoga, U. J., Lottu, O. A., & Sodiya, E. O. (2024). Evaluating the impact of cloud computing on accounting firms: A review of efficiency, scalability, and data security. *Global Journal of Engineering and Technology Advances*, *18*(2), 065-074.

Aytekin, A., Erdoğan, Y., & Kavalcı, K. (2016). Yeni bir iş modeli: Muhasebe alanında bulut bilişim. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICAFR 16 Özel Sayısı, 46-62.

Bağdat, A., & Şenol, A. (2024). Muhasebe meslek mensuplarının endüstri 4.0 teknolojilerine ve muhasebenin dijitalleşmesine bakışı. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, *31*(1), 1-26.

Berktaş, S., & Oraklıbel, R. D. (2021). Sanayi devrimi ile gelen değişim: İş bölümü ve yabancılaşma. Atlas Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi, 1(6), 1-10.

Bönsch, J., Elstermann, M., Kimmig, A., & Ovtcharova, J. J. (2022). A subjectoriented reference model for digital twins. Computers, & Industrial Engineering, 172, 1-11

Buyruk Akbaba, A. N. (2019). Bulut muhasebe ve işletmelerde uygulanması. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 82, 21-40.

Büyükarıkan, U. (2021). Muhasebe bilgi sisteminde kullanılan yeni bilgi teknolojileri ve bu teknolojilerin rolü. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1), 15-25.

Ciger, A., Kınay, B., & Angı, G. G. (2018). Büyük verinin muhasebe uygulamaları ve muhasebe eğitimi üzerindeki etkileri. Muhasebe ve Denetime Bakış, 17(53), 215-233.

Çukwudi, O. L., Echefu, S. C., Boniface, U. U., & Çukwuani V. N. (2018). Effect of artificial intelligence on the performance of accounting operations among accounting firms in South East Nigeria. Asian Journal of Economics, Business and Accounting, 7(2), 1-11.

Dhamija, P., & Bag, S. (2020). Role of artificial intelligence in operations environment: A review and bibliometric analysis. The TQM Journal, 32(4), 869-896.

Doğan, U. (2013). 550 soruda e-fatura e-defter (3. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Dursun, G. D., Ektik, D., & Tutcu, B. (2019). Mesleğin dijitalleşmesi: Muhasebe 4.0. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6(6), 263-271.

Efe, A. (2022). Yapay zekâ algoritmalarının denetim mesleği üzerindeki potansiyel etkileri. Yönetim Bilişim Sistemleri Dergisi, 8(2), 1-19.

Elektronik Defter Genel Tebliği (2022) (Sıra No: 1). https://www.edefter.gov.tr/dosyalar/tebligler/1_Sira_Nolu_Elektronik_Defter _GT_Guncel.pdf

Erdem, A. (2018). Dijital (e-) muhasebe. Ankara: Serbest Mali Müşavirler Odası.

Erturan, İ. E., & Ergin, E. (2024). Büyük Verinin Muhasebe Ve Denetim Alanlarına Uyumu. *The Journal of Academic Social Science*, *81*(81), 208-222.

Erturan, İ., & Ergin, E. (2018). Dijital denetim ve dijital ikiz yöntemi. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 20(4), 810-830.

Fanning, K., & Centers, D. P. (2016). Blockchain and its coming impact on financial services. Journal of Corporate Accounting & Finance, 27, 53–57.

Ghasemi, M., Shafeiepour, V., Aslani, M., & Barvayeh, E. (2011). The impact of information technology (IT) on modern accounting systems. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 28, 112-116.

Gomber, P., Kauffman, R. J., Parker, C., & Weber, B. W. (2018). On the fintech revolution: Interpreting the forces of innovation, disruption, and transformation in financial services. Journal of Management Information Systems, 35(1), 220- 265.

Güneş Satar, E., & Bekci, İ. (2024). Muhasebe sürecinin dijitalleşmesinde etkili olan faktörler: Antalya ilinde bir araştırma. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi, 8(2), 100-122.

Issa, H., Sun, T., & Vasarhelyi, M. A. (2016). Research ideas for artificial intelligence in auditing: The formalization of audit and workforce supplementation. Journal of Emerging Technologies in Accounting, 13(2), 1-20.

Klein, M. (2020). İşletmelerin dijital dönüşüm senaryoları - kavramsal bir model önerisi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 19(74), 997-1019.

Leocádio, D., Malheiro, L., & Reis, J. C. G. D. (2025). Auditors in the digital age: a systematic literature review. *Digital Transformation and Society*, *4*(1), 5-20.

Maiti, M., Kotliarov, I., & Lipatnikov, V. (2021). A future triple-entry accounting framework using blockchain technology. Blockchain: Research and Applications, 2(4), Article 100037.

Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system. Retrieved from https://www.bitcoin.org

Nalbant, K. G., & Aydın, S. (2025). Endüstri 4.0'dan Endüstri 5.0'a Geçiş: Dijital Dönüşümde Yapay Zeka ve Metaverse'in Rolü. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, *8*(1), 41-54.

Özçelik, M. (2024). Yeni Dönemde İç Denetçinin İç Kontrol Denetimi: İhtiyaçlar Ve Beklentiler. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, *24*(73), 61-86.

Özçetin, N. (2025). Yapay Zekâ Destekli Adli Muhasebe Uygulamaları: Kavramsal Bir Çerçeve. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *34*(Uygarlığın Dönüşümü: Yapay Zekâ), 192-214.

Özyürek, H., & Baysal, Z. (2023). Endüstri 5.0'da dijital ikiz ve denetim. T. Oğuzhan & Ş. Ok (Ed.), Sanayi yönetiminde gelecek yaklaşımları: Dijitalleşme ve yetenekler (223-244). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Serçemeli, M. (2018). Muhasebe ve denetim mesleklerinin dijital dönüşümünde yapay zekâ. Turkish Studies, 13(30), 369-386.

Slyozko, T., & Zahorodnya, N. (2017). The fourth industrial revolution: The present and future of accounting and the accounting profession. Polgari Szemle, 12, 1- 8.

Sun, Y., Li, J., Lu, M., & Guo, Z. (2024). Study of the impact of the big data era on accounting and auditing. arXiv preprint arXiv:2403.07180.

Tekelioğlu, Z. (2022). Muhasebe meslek mensuplarının dijitalleşme algısı: Konya ili örneği Yüksek Lisans Tezi. Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Theodorakopoulos, L., Thanasas, G., & Halkiopoulos, C. (2024). Implications of big data in accounting: Challenges and opportunities. *Emerging Science Journal*, *8*(3), 1201-1214.

Tiberius, V., & Hirth, S. (2019). Impacts of digitization on auditing: A Delphi study for Germany. Journal of International Accounting, Auditing and Taxation, 37, 100288.

Tonga, M. Y., & Tonga, M. (2022). Endüstri 4.0'a genel bir bakış: Sanayinin geleceği. Gaziantep Üniversitesi İslahiye İİBF Uluslararası E-Dergi, 6(6), 40-60.

Uysal Uçma, T., & Kurt, G. (2018). Muhasebede ve denetimde blok zinciri teknolojisi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(2), 467-481.

Üzmez, S. S., & Büyükbeşe, T. (2021). Dijitalleşme sürecinde bilgi yönetiminin işletmelerin teknoloji uyumuna etkileri. Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 16(2), 117-127.

Yankın, F. B. (2019). Dijital dönüşüm sürecinde çalışma yaşamı. Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(2), 1-38.

Yıldız, B., & Ağdeniz, Ş. (2019). Denetim 4.0'ın teknolojik altyapısı. Muhasebe ve Denetime Bakış, 58, 83-102.

Yılmaz, B., Bülbül, S., & Atik, M. (2017). Büyük verinin (big data) muhasebe üzerindeki etkisi ve muhasebeye sağladığı katkıların incelenmesi. Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, 27(1), 79-112.

Yücel, G., & Adiloğlu, B. (2019). Dijitalleşme-yapay zekâ ve muhasebe beklentileri. Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, 2019(17), 47-60.

Yükçü, S., Aydın, Ö., & Koçakoğlu, Ö. (2020). Bağımsız denetimde dijital ikiz uygulaması. Mali Çözüm Dergisi, 30(161), 13-26.

PERFORMANCE GROUPS AND PRACTİCE STYLES THAT CONTİNUE THE COMTEMPORARY ALPHABET TRADİTİON İN ADIYAMAN

ADIYAMAN'DA GÜNÜMÜZ HARFANE GELENEĞİNİ SÜRDÜREN İCRA TOPLULUKLARI VE UYGULAMA BİÇİMLERİ

Eda ALATAŞ, Dr. Öğr. Üyesi Emirhan GÜLER

Adıyaman Üniversitesi Müzikoloji Ana Sanat Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Müzikoloji, 0009-0001-5140-8167

Doktor Öğretim Üyesi, Adıyaman Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Müzikoloji Bölümü, Müzikoloji, 0000-0003-2772-5709

Özet

Ahilik geleneğinden izler taşıyan Harfane, Adıyaman'da uzun yıllardır varlığını sürdüren ve toplumsal yaşam içerisinde önemli bir yer tutan kültürel bir pratiktir. Saz ve sözün birlikteliği etrafında şekillenen bu gelenek, toplumsal dayanışmayı güçlendiren, paylaşım ve sohbet kültürünün sürdürülmesine katkı sağlayan bir yapı sergilemektedir. Bu araştırmanın amacı, günümüzde Adıyaman'da Harfane geleneğini sürdürmekte olan icra topluluklarını belirleyerek söz konusu toplulukların icra ortamlarını, müzikal özelliklerini ve uygulama pratiklerini ortaya koymaktır. Bu kapsamda Harfane icralarında kullanılan repertuvar, icra biçimleri, çalgı kullanımı ve icracılar arasındaki etkileşim biçimleri incelenmektedir. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yaklaşımı temel alınarak yürütülmüş; veri toplama sürecinde Harfane topluluklarının müzik icra ettikleri ortamlara yönelik yapılan gözlemler ile konuya ilişkin yazılı ve görsel dokümanlardan yararlanılmıştır. Araştırmanın evrenini Adıyaman il sınırları içerisinde faaliyet gösteren tüm Harfane toplulukları oluştururken, örneklemini hâlen aktif olarak icra faaliyetlerini sürdüren dört Harfane topluluğu oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda Harfane topluluklarının üyelerinin farklı meslek gruplarından gelen bireylerden oluştuğu, icraların geleneksel ev toplantılarının yanı sıra konaklar, restoranlar, kafeler ve çeşitli kültürel mekânlarda da gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Repertuvar açısından değerlendirildiğinde ise toplulukların ağırlıklı olarak Adıyaman yöresine ait türküler ile Malatya, Şanlıurfa, Diyarbakır ve Gaziantep gibi çevre illere ait türkü ve uzun havalara yer verdikleri, ayrıca anonim halk ezgilerinin icralarda önemli bir yer tuttuğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adıyaman, Adıyaman Müzik Kültürü, Harfane, İcra Toplulukları, Geleneksel Müzik Pratikleri

ABSTRACT

Harfane, which bears traces of the Ahi tradition, is a cultural practice that has been sustained in Adıyaman for many years and holds an important place in social life. Shaped around the unity of instrumental music and lyrics, this tradition exhibits a structure that strengthens social solidarity and contributes to the continuity of a culture of sharing and conversation. The aim of this study is to identify the performance groups that continue the Harfane tradition in Adıyaman today and to reveal their performance settings, musical characteristics, and practical applications. In this context, the

repertoire used in Harfane performances, performance styles, use of instruments, and forms of interaction among performers are examined. The research was conducted using a case study approach within the framework of qualitative research methods; data were collected through observations of the environments in which Harfane groups perform music, as well as through the examination of relevant written and visual documents. The population of the study consists of all Harfane groups operating within the borders of Adıyaman province, while the sample comprises four Harfane groups that are currently actively engaged in performance activities. The findings indicate that the members of Harfane groups come from diverse occupational backgrounds and that performances are held not only in traditional home gatherings but also in mansions, restaurants, cafés, and various cultural venues. In terms of repertoire, it was determined that the groups predominantly perform folk songs from the Adıyaman region, along with folk songs and long airs from neighboring provinces such as Malatya, Şanlıurfa, Diyarbakır, and Gaziantep, and that anonymous folk melodies occupy an important place in their performances.

Keywords: Adıyaman, Adıyaman Music Culture, Harfane, Performance Groups, Traditional Musical Practices

1. GİRİŞ

Türk halk müziği, Anadolu'nun zengin kültürel mirasını yansıtan, nesilden nesile aktarılan ve toplumun ortak duygularını ifade eden en önemli sanat dallarından biridir. Her bölgenin kendine özgü dil ve ezgi yapısıyla zengin bir çeşitlilik sunmaktadır. Haşhaş'a göre "Türk halk müziği; Türk milletinin sosyokültürel yaşamındaki bütün olayları söz-müzik yoluyla dile getiren ayrıca kendine has geliştirdiği yöresel ağız, usûl, üslûp, tavır, ses sistemi, ezgisel yapı, kullanılan çalgılar gibi unsurlar ile de müzikal karakterinin belirleyen bir halk müziği türüdür" (2022:15). Türk halk müziğini genel olarak; söz unsuru açısından, sözlü ve sözsüz(enstrümental) alt türler olmak üzere iki ana başlık altında, usûl özellikleri açısından ise; kırık havalar, (Usûllü, ölçülü, ritimli ezgiler), uzun havalar (Usûlsüz, serbest ölçülü, serbest ritimli ezgiler), karma havalar (hem uzun hem de kırık hava özelliklerini bünyesinde barındıran ezgiler) olmak üzere üç ana başlık altında sınıflandırmıştır (Haşhaş, 2022:128-131). Güler, Haşhaş'ın bu sınıflandırmasını, geçmişten günümüze aktarılan bilgilerin derli toplu bir şekilde sunulması bakımından önemli bir katkı olarak değerlendirmiştir (2025:457). Göktaş ve İmik ise Türk Halk Müziğini şu şekilde açıklamaktadır; "Geçmişten günümüze kadim tarihimiz ile birlikte yoğrulup zenginleşen çok köklü bir kültür öğesi olarak meydana geldiğini söyleyebiliriz" (2020:101). Bütün yörelerde olduğu gibi Adıyaman yöresinde de farklı müzik türleri ile karşılaşmak mümkündür. Bu bağlamda Karkın ve Doğan "Köklü medeniyetlerin kendilerine ait müzik özelliklerini binlerce yıllık süreçte bu yöreye aktarmış olmaları yapılan alan araştırmalarında ortaya çıkmaktadır" (2016:426). Adıyaman'da müzik özellikle Türk Halk Müziği repertuvarı ile öne çıkmaktadır. Divan, Gazel, Barak ve hoyrat gibi Uzun hava türleri Adıyaman halk müziğinde önemli bir yere sahiptir. Bu türler yörede geçmişten günümüze gelen "Harfane" adı altında yapılan müzik toplantılarında icra edilir. "Geçmişte ve yakın zamana kadar icra edilen bu toplantılarda asıl amaç çeşitli meslek gruplarından insanları bir araya getirerek bir yandan usta çırak ilişkisi içinde mesleki olgunlaşmayı sağlamak, diğer yandan hafta içi yorgunlukları, hoş sohbet ve icra edilen sazlı müzik eşliğinde hoşça zaman geçirmekti" (Adıyaman Musiki Derneği, Ekinci, 2023). Adıyaman sanat ve kültür alanında gelişmekte olan bir ildir. Bu gelişimde sanatçıların, bestecilerin ve farklı meslek gruplarının da katılım sağladığı müzik toplantılarında gerçekleşen usta çırak ilişkisi yöre kültürünü zenginleştirmekte ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktadır.

Adıyaman tarihi, Palanlı Mağarası'ndaki bulgularla M.Ö 40.000 yıllarına, yani Paleotik Çağ'a kadar uzanır (Adıyaman İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü). Yöredeki arkeolojik kazılarda bulunan Paleolitik (40.000) ve Neolitik dönemlere ait çakmak taşından yapılmış el baltaları, delici ve kazıcılar, obsidyenden yapılmış ok uçları, pişmiş toprak parçaları; Kalkolitik döneme ait pişmiş topraklardan

yapılmış kaplar ve objeler, Erken Tunç Çağına ait madeni eserler; Demir Çağına ve Helenistik döneme ait taş ve pişmiş topraktan eserler, Roma dönemine ait kandiller, çeşitli kaplar, heykeller ve taş eserler, Bizans dönemine ait küp ve diğer seramik çeşitleri; Abbasiler dönemine ait altın ziynet eşyaları, Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait sırlı seramikler, vazolar, cam eserler; mühürler, yüzükler ve bilezikler, insan ve hayvan figürleri gibi daha birçok arkeolojik eserler, Adıyaman ve çevresinin tarihi zenginliklerini ortaya koymaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan 1954 yılına kadar Malatya'ya bağlı kaza konumunda olan Adıyaman 1 Aralık 1954 tarihinde Malatya'dan ayrılarak il haline gelmiştir.

Adıyaman, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat Bölümünde yer almaktadır. 37-45 kuzey enlemi ve 38-16° doğu boylamı koordinatlarında bulunmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri arasında köprü vazifesi gören bir şehirdir (Kaçar, 2021:7). Coğrafi konum itibariyle Malatya, Kahramanmaraş, Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır illerine komşuluk yapmaktadır. Genel olarak kuzey kesimleri dağlık alanlardan, güney kesimleri ise ovalık alanlardan oluşmaktadır. Adıyaman ili iklim tipi olarak, Karasal iklim ve Akdeniz iklimi özelliklerini taşımaktadır. Yaz mevsimi sıcak ve kurak, kış mevsimi ise ılık ama yağışlı olarak görülür. Adıyaman Türkiye'nin en büyük su potansiyeline sahip olan Fırat Nehri'nin geçtiği iller arasında yer almaktadır. Bölgeye ekonomik canlılık kazandıran ve tarımsal üretimi arttıran Atatürk Barajı da yine bu bölgede yer alır. Adıyaman'ın en önemli simgesi olan Nemrut Dağı ve diğer antik kalıntıları Türkiye'nin önemli kültürel miras merkezlerinden biri olmaya devam etmektedir.

Adıyaman'ın müzik kültürü, binlerce yıllık tarihi ve farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmasının bir sonucu olarak zengin ve kendine özgü bir yapıya sahiptir. Arkeolojik kazı çalışmalarında eski medeniyetlere ait birçok ilkel müzik aletlerine rastlanmıştır (Kaçar, 2021:8). Çeşitli vurmalı ve üflemeli çalgılar buna örnek verilebilir. Bu bulgular Adıyaman ve çevresinde yaşamış toplumların kendine ait bir müzik kültürüne sahip olduklarını ortaya çıkarmaktadır. Güler'e göre "Özellikle davul ve zurna halk müziği repertuarının temel unsurları olarak öne çıkarken bu ikili arasında davul özellikle ritmik ve melodik işlevleriyle ayrı bir konum taşımaktadır. Yörede davul çeşitli törenlerde, kutlamalarda ve halk danslarında aktif bir şekilde kullanılmakta olup bölgesel müzik kültürünün ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir" (2025:329). Adıyaman ili türküleriyle ön plana çıkmaktadır. Yörede hem Uzun Hava hem de Kırık Hava ezgileri hakimdir. Temel, "Kırık ve Uzun havalar yöre şivesi ile değişik şekillerde icra edilip yörenin tavrını oluştur (2005:19). Adıyaman müziği, genellikle ince saz olarak adlandırılan klasik Türk Müziği enstrümanları ile icra edilen ve hasret, sevgi, gurbet gibi derin duyguları işleyen zengin bir repertuvara sahiptir. Adıyaman müzik kültürünün gelişimine katkıda bulunan; Kahtalı Mıçı, Mehmet Seske, Mahmut Özçiftçi, Mahmut Yavuz, Nurettin Rençber, Aziz Çelik, Hasan Duymaz gibi isimler yer alarak yöre kültürünü zenginleştirmişlerdir.

Yörenin müzik kültürünün en ayırt edici özelliklerinde biri, geçmişten günümüze süregelen Harfane topluluklarıdır. "Harfane, müzikli toplantı işlevine sahiptir. Osmanlı döneminde kurulmuş olan "Ahilik" teşkilatının üyeleri olan esnafların, hafta sonlarında toplanarak yorgunluk ve stres atmak amacıyla düzenlenmiş oldukları toplantılar zamanla halk arasında da yaygınlaşmıştır" (Adıyaman İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü 2005). Genellikle kış aylarında Köy odası, misafirhane ya da geniş bir ev odasında bir araya gelerek türkü, uzun hava, deyiş, ve gazel icraları yapılmaktadır. Aynı zamanda aşık atışmaları, hikayeler, fıkralar ve dini sohbetler de yapılmaktadır.

1.1. Adıyaman Harfane Geleneği

Ahilik döneminden izler taşıyan Harfane, Adıyaman'da icra edilen ve saz ile sözün birleştiği özel müzikli toplantılardır. Yazılı kaynakların yetersizliği nedeniyle Adıyaman'a özgü sazlı sözlü toplantı geleneği olan Harfane'nin bu ismi ne zaman ve nereden aldığı netlik kazanmamıştır. "Yöremizde yaşayan birçok kişinin, bu geleneksel toplantılar için kullandığı, sezgili ve çok anlayışlı insanların

toplantısı anlamına gelen "Ar(i)fane Geceleri" tabiri bir ses benzerliği de olsa toplantının özüyle örtüşen bir anlam içerdiğinden hoş bir rastlantı sayılabilir. Alan çalışmaları sırasında görüşülen kaynak kişilerin aktardığına göre ise, görüntü itibarıyla "Sıra gecelerini" andıran ama ritüelleriyle kesinlikle "sıra gecelerinden" ayrılan bu geleneğin "Harfane" şeklinde adlandırılmasının nedenini; "bir sonraki toplantının yapılacağı yer veya evi belirlemek için, toplantıya katılmış olan kişi isimlerinin baş harflerinin yazılı olduğu kâğıtların fincanların altına konulması ve rastgele bir fincanın seçilmesinden" geldiği şeklindedir. Böylece "HARF" ve "HANE" isimlerinin birleşmesiyle zamanla HARFANE ismini almıştır" (Adıyaman Musiki Derneği, Ekinci,2023).

Bu gelenek, genellikle bir araya gelen esnafın veya meslek gruplarının düzenlediği, yalnızca erkeklere mahsus kültürel etkinliklerdir. Harfane toplulukları, özellikle kış ayların soba etrafında toplanarak, dernek, köy odaları, bağ evleri gibi özel mekanlarda icra edilmektedir. Bu gecelerde sadece müzik değil, bilgi alışverişi ve kültürel paylaşımda yer almaktadır. Fıkralar, hikayeler anlatılır, bilmeceler sorulur bazen de katılımcılar arasında bir atışma gerçekleştirerek yeteneklerini sergilemeleri beklenmektedir. Yörede bulunan çalgıların çeşitliliği bu toplantılara da bir zenginlik katmaktadır. Yaygın olarak telli çalgılar ve vurmalı çalgılar ön plana çıkmaktadır. Telli çalgılar; Bağlama, Cümbüş, Cura, Ud, Tanbur ve keman, Vurmalı çalgılar ise; Def, Bendir ve Darbuka olarak sınıflandırılmaktadır. Bu toplantıların dikkat çeken bir diğer yani ise bütün masrafların katılımcılar arasında ortaklaşa paylaşılmasıdır.

"Bu olguyu en üst seviyelere çıkaran merhum Delikanlı Mehmet (Mehmet Mithat- Tambur icracısı ve Ses sanatçısı), Rağıp Binzet (Mahalli Sanatçı- Kaynak kişi), Hasan Çiftçi (Keman İcracısı ve Ses Sanatçısı), (Mahalli Sanatçı- Kaynak Kişi), merhum Abdurrahman Filik, günümüzde halen çalışmalarını sürdüren Aziz Çelik (Cümbüş İcracısı- Kaynak Kişi), Mahmut Özçiftçi (Ses Sanatçısı- Kaynak Kişi), Hasan Duymaz (Kaynak Kişi), Mahmut Çetinkaya (Kaynak Kişi), ve ismini sayamadığımız birçok şahsiyet, kültür mirasımızı korumak ve yaşatmak anlamında büyük katkılar sağlamışlar aynı zamanda birçok anonim Adıyaman türküsüne kaynaklık yapmışlardır" (Turhan Akbıyık,2012:28).

1.2. Problem Durumu

Adıyaman'ın köklü kültürel miraslarından biri olan Harfane toplulukları, yerel müziğin yaşatıldığı ve aktarıldığı önemli bir ortam olmasına rağmen, yeterince incelenmediği tespit edilmiştir. Literatürde Herfane topluluklarının tanımları ve müzikal yapısı incelenmiştir. Ancak bu geleneğin yerel müzik grupları ve icra ettikleri repertuvar ayrıntılı biçimde ele alınmamıştır. Bu tespitler doğrultusunda Harfane geleneğini sürdüren yerel müzik grupları ve repertuvarları incelenerek geleneğin günümüzdeki uygulama biçimlerinin incelenmesi gerekli görülmüştür.

1.2.1. Alt Problemler

1. Günümüzde Adıyaman İli'nde Harfane geleneğini sürdüren icra toplulukları hangileridir?
2. Günümüzde Adıyaman İli'nde Harfane geleneğini sürdüren icra topluluklarında görev alan bireylerin müzikal geçmişi, yaş, eğitim ve mesleki dağılımları nasıldır?
3. Günümüz Adıyaman Harfanelerinde icra ortamları (mekân, zaman) nasıl şekillenmektedir?
4. Günümüzdeki Adıyaman Harfanelerinde hangi eserler icra edilmektedir?

1.3. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, günümüzde Adıyaman'da Harfane geleneğini sürdürmekte olan icra topluluklarını tespit ederek bu toplulukların icra ettikleri mekânları, müzikal özelliklerini ve uygulama pratiklerini incelemektir. Bu kapsamda Harfane icralarında yer alan repertuvar, icra biçimleri ve çalgı kullanımı ele alınmakta; söz konusu geleneğin günümüz koşulları içerisinde nasıl sürdürüldüğü betimlenerek kültürel yapı içerisindeki yeri ortaya konulmaktadır.

1.4. Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, Adıyaman'da Harfane geleneğini günümüzde sürdürmekte olan icra topluluklarını ve bu toplulukların müzikal uygulamalarını ele alarak söz konusu geleneğin mevcut durumunu belgelemeyi amaçlaması bakımından önem taşımaktadır. Harfane geleneği üzerine yapılan çalışmaların sınırlı olması, bu araştırmayı halk müziği ve halk kültürü alanı açısından değerli kılmaktadır. Çalışma, Harfane icralarının repertuvar özellikleri, icra ortamları ve uygulama biçimlerine ilişkin güncel veriler sunarak geleneğin sürekliliği ve dönüşümünü ortaya koymaktadır. Bu yönüyle araştırmanın, Türk Halk Müziği ve somut olmayan kültürel miras alanlarında yapılacak benzer çalışmalara kaynak oluşturması ve yöresel müzik pratiklerinin belgelenmesine katkı sağlaması beklenmektedir.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yaklaşımı benimsenmiştir. Durum çalışmaları bir ya da daha fazla olayın, ortamın, programın, sosyal grubun ya da diğer birbirine bağlı sistemlerin derinlemesine incelenmesidir (McMillan, 2000).

2.1. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini, Adıyaman yöresinde Harfane geleneği adı altında faaliyet gösteren yerel müzik toplulukları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise, günümüzde bu geleneği aktif olarak sürdüren dört Harfane topluluğu olarak belirlenmiştir.

2.2. Verilerin Toplanması

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak gözlem ve doküman analizi yöntemleri kullanılmıştır. Çalışma kapsamında, Harfane topluluklarının müzik icra ettikleri doğal ortamlar ziyaret edilerek doğrudan gözlemler yapılmış, icra süreçleri, repertuvar tercihleri ve performans pratiklerine ilişkin veriler yerinde kaydedilmiştir. Ayrıca topluluklara ait repertuvar listeleri, icra kayıtları ve ilgili yazılı-dijital dokümanlar toplanarak analiz sürecine dahil edilmiştir. Elde edilen veriler, nitel araştırma yaklaşımı doğrultusunda sistematik bir biçimde incelenmiş; gözlem notları ile dokümanlardan elde edilen bilgiler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Bu süreç, araştırmanın bulgularının hem sahaya dayalı hem de doküman temelli güçlü bir veri tabanına oturmasını sağlamıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, Adıyaman İli'nde günümüzde Harfane geleneğini sürdüren icra topluluklarına ilişkin araştırma kapsamında elde edilen veriler sunulmuş ve yorumlanmıştır. Bu toplulukların hangilerinin olduğu, topluluklarda görev alan bireylerin müzikal geçmişleri, yaş, eğitim ve mesleki dağılımları, icra ortamlarının özellikleri ve tercih ettikleri eserlerin icra bakımından incelenmesi değerlendirilmiştir.

3.1. Günümüzde Adıyaman İli'ndeki Harfane Toplulukları

3.1.1. Kommagene Müzik Topluluğu

Resim 1. Kommagane Müzik Topluluğunun Müzik Etkinliği Sırasında Bir Görüntüsü (Kişisel Çekim).

Bu topluluk Adıyaman İli'nde faaliyet göstermekte olup uzun yıllardır yöredeki müzik etkinliklerinde yer almaktadır. Harfane kültürünü yaşatma ve gelecek kuşaklara aktarmak amacıyla bir araya gelmiş olup 2020 yıllında kurulmuştur. Grup 10 kişiden oluşmakta olup üyeleri farklı meslek gruplarından oluşmaktadır. Grup, adını Adıyaman'ın tarihî köklerinden alan "Kommagene" uygarlığıyla ilişkilendirerek yerel kimliği ön plana çıkarmaktadır.

3.1.2. Adıyaman Musiki Cemiyeti Harfane Topluluğu

Resim 2. Adıyaman Musiki Cemiyeti Harfane Topluluğu Müzik Etkinliği Sırasında Bir Görüntüsü (Adıyaman Musiki Cemiyeti Harfane Topluluğu İnternet Sitesi).

Bu topluluk Adıyaman'da 1992 yılında kurulan Adıyaman Musiki Derneği Türk Halk Müziği Topluluğu Koro şefi Mustafa Çiftçi tarafından 2013 yılında kurulmuştur Topluluğun amacı unutulmaya yüz tutmuş Harfane geleneğini yeniden canlandırmak ve genç nesillere bu geleneksek kültürün aktarımını sağlamaktır. Bu grupta toplam 10 kişi yer almaktadır. Grupta yer alan kişiler diğer gruplara kıyasla daha yüksek yaş ortalamasına sahip kişilerden oluşmaktadır.

3.1.3. Siner Kardeşler Müzik Topluluğu

Resim 3. Siner Kardeşler Müzik Topluluğu (Kadir Siner Kişisel Arşiv).

Bu topluluk Adıyaman'daki ilk Harfane topluluğu kurucularından biri olan sanatçı Ramazan Siner tarafından kurulmuştur. Müzisyen bir aileden gelen keman icrasında başarılı olan Ramazan Siner Adıyaman Harfane topluluğunun yönetmenliğiyle birlikte solistliğini yapmıştır. 6 Şubat depreminde hayatını kaybetmesi ardından kardeşi tarafından büyük bir özveriyle yaşatılmaya devam etmiştir. Böylece, geleneksel Harfane kültürü, kuşaklar boyunca yaşatılarak köklü mirasını sürdürmeye devam etmektedir.

3.1.4. Yılmaz Kaya Harfane Topluluğu

Resim 4. Yılmaz Kaya ve Harfane Topluluğunun Müzik Etkinliği Önce Bir Görüntüsü (Seyfettin Ada Kişisel Arşiv).

Adıyaman'da 2013 yılında kurulan bu topluluk, bölgedeki geleneksel müzik anlayışına farklı bir bakış açısı kazandırarak, Adıyaman Harfane geleneği ile Şanlıurfa sıra gecesi kültürünü bir araya getirerek bölgesel müzik kültürleri arasında köprü kuran bir icra geleneği oluşturmuştur. Grup Adıyaman'ın yanı sıra çevre illerde de konser ve kültürel etkinliklere katılarak, bölgesel müzik kültürünün tanıtımına önemli katkılar sunmaktadır.

3.2. Harfane Topluluklarında Görev Alan Bireylerin Müzikal Geçmişi, Yaş, Eğitim Ve Mesleki Dağılımları

Harfane topluluklarındaki bireylerin müzikal geçmişleri, yaş grupları, eğitim düzeyleri ve mesleki dağılımları açısından farklılık göstermektedir. Bundan dolayı toplulukların icra biçimleri ve geleneğin kuşaklar arası aktarımı üzerinde önemli bir yer almaktadır.

3.2.1. Kommagene Müzik Topluluğu

Bu grupta görev alan toplam 10 kişi yer almaktadır. Görev alan bireylerin büyük çoğunluğunun müzikle tanışma süreçleri aile ve yakın çevre aracılığıyla gerçekleşmiştir. Resmi bir müzik eğitimi alan birey sayısı sınırlı olmakla birlikte, usta-çırak ilişkisine dayalı öğrenme biçimi de görülmüştür. Mesleki dağılım olarak grupta yer alan 5 kişi müzik öğretmeni diğer 5 kişi ise farklı meslek gruplarında yer alarak bu görevi müziğe duydukları ilgi için yapmaktadırlar. Bununla birlikte genel olarak üniversite eğitimi almış bireylerin de toplulukta yer aldığı dikkat çekmektedir. Harfane topluluklarının ilk kurucularından biri olan sanatçı Hacı Çiçek(Gavur Hac)'in oğlu da bu grupta babasından kalan sanatsal mirasını yaşatma sorumluluğunu üstlenip, müziğin bir meslekten ziyade kuşaktan kuşağa aktarılan kültürel bir miras olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Tablo 1. Kommagene Adlı Harfane Topluluğunun İcra Kadrosu ve Görev Dağılımı

	Adı Soyadı	Doğum Yılı	Meslek	Grup içindeki Rolü
1.	Sedat ŞAHİN	1984	Müzik Öğretmeni	Solist/ Ud/ Cümbüş
2.	Serdar BOZDEMİR	1989	Müzik Öğretmeni	Keman/ Klavye
3.	Erkan ŞAHİN	1996	Müzik Öğretmeni	Keman
4.	İdris ZARARSIZ	1985	Müzik Öğretmeni	Kanun
5.	Muhammed Sadi Kızıl	1993	Müzik Öğretmeni	Ney
6.	Sedat REÇPER	1974	Eğitmen	Solist/ Sazbüş
7.	Oğuzhan YILMAZ	1986	Okul Öncesi Öğretmeni	Ritim
8.	Erhan KÖLGELİER	1985	Sağlık Personeli	Ritim
9.	Hasan ÇİÇEK	1990	Memur	Ritim
10.	Ali POLAT	2001	Güvenlik Personeli	Solist/ Bağlama

Tablo 1'de görüldüğü üzere Kommagene Harfane Topluluğunun icra kadrosu büyük ölçüde müzik eğitimi almış bireylerden oluşmakta ve bu durum topluluğun icra niteliğine doğrudan yansımaktadır. Ud, cümbüş, keman, kanun, ney ve bağlama gibi farklı çalgıları içeren geniş enstrüman çeşitliliği ile birden fazla solistin yer alması, topluluğun hem tınısal hem de vokal açıdan zengin bir yapı sergilediğini göstermektedir. Üç kişilik ritim grubunun varlığı Harfane geleneğinin canlı ve hareketli atmosferini desteklerken, üyelerin mesleklerinin öğretmenlikten memurluğa, sağlık ve güvenlik hizmetlerine kadar çeşitlenmesi geleneğin sosyal tabanını ve katılımcı niteliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca 1974 ile 2001 yılları arasındaki geniş yaş aralığı, topluluk içinde deneyim aktarımı ile genç kuşağın dinamizminin bir arada bulunduğunu göstermektedir.

3.2.2. Adıyaman Musiki Cemiyeti Harfane Topluluğu

Bu toplulukta yer alan bireylerin yaş ortalamasının yüksek olduğu, dolayısıyla Harfane geleneğini uzun yıllardır sürdüren ve bu alanda önemli bir birikime sahip kişilerden oluştuğu görülmektedir. Üyelerin büyük çoğunluğu müzikle erken yaşlarda tanışmış ve gençlik dönemlerinden itibaren Adıyaman yöresinde düzenlenen Harfane geleneğinde aktif rol almışlardır. Toplulukta görev alan

bireylerin çoğu müzikal eğitimlerini herhangi bir kurum aracılığıyla değil, usta-çırak ilişkisini dayalı olarak edinmişlerdir. Topluluk uzun yıllara dayanan tecrübeleri sayesinde Harfane geleneğinin sürekliliğini sağlamada öncü bir grup olarak rol almışlardır.

Tablo 2. Adıyaman Musiki Cemiyeti Harfane Topluluğunun İcra Kadrosu ve Görev Dağılımı

	Adı Soyadı	**Doğum Yılı**	**Meslek**	**Grup İçindeki Rolü**
1.	Mustafa ÇİFTÇİ	1965	Kamu Emeklisi	Grup Şefi/ Bağlama/ Solist
2.	Cabbar GÖLGELER	1973	Kamu Emeklisi	Solist
3.	Yaşar ÖZKİN	1964	Kültür Müdürlüğü Personeli	Bendir
4.	Rıfat OKAY	1959	Emekli (İnşaat Ustası)	Sazbüş
5.	Muhammed Sadi KIZIL	1993	Müzik Öğretmeni	Nefesli Çalgılar
6.	Zeynal ASLAN	1972	Emekli (Müzisyen)	Keman
7.	Mehmet GÜRSOY	1980	Serbest Meslek	Cura
8.	Çelebi ASLANARGAN	1961	Kamu Emeklisi	Keman
9.	Mehmet Ali BÜYÜKYOLCU	1966	Müzisyen	Keman
10.	Abdurahman KAPLAN	1947	Kamu Emeklisi	Bağlama
11.	Hasan ÇİÇEK	1990	İş Kur Personeli	Asma Davul
12.	Kadir ASLAN	1996	Müzisyen	Darbuka

Tablo 2'de görüldüğü üzere, Adıyaman Musiki Cemiyeti Harfane Topluluğunun icra kadrosu büyük ölçüde tecrübeli ve yaşça olgun bireylerden oluşmakta; özellikle kamu emeklileri ve uzun yıllar müzik icrası yapmış kişilerin ağırlıkta olması topluluğun geleneksel ve deneyime dayalı bir yapıda olduğunu göstermektedir. Bağlama, cura, sazbüş, keman, nefesli çalgılar ve bendir, darbuka, asma davul gibi ritim enstrümanlarını içeren geniş çalgı çeşitliliği, topluluğun tınısal açıdan zengin ve ritmik olarak güçlü bir icra anlayışına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Keman icrasında birden fazla müzisyenin yer alması melodik dokuyu güçlendirirken, ritim grubunun belirgin varlığı Harfane geleneğinin canlı ve coşkulu atmosferini desteklemektedir. Üyelerin 1947–1996 arasındaki geniş yaş aralığı, kuşaklar arası tecrübe aktarımına imkân verirken, profesyonel müzisyenler ile farklı meslek gruplarından amatör icracıların bir arada bulunması geleneğin toplumsal kapsayıcılığını ve kolektif niteliğini yansıtmaktadır.

3.2.3. Siner Kardeşler Harfane Topluluğu

Adıyaman'ın köklü müzik geleneğini temsil eden bu topluluk, farklı kuşaklardan müzisyenlerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Topluluk, deneyimli ustalar ve müzik eğitimi devam eden gençlerin iç

içe geçtiği özel bir gruptur. Hem kültürel mirası korumakta hem de genç müzisyenlerin yetişmesine katkı sunmaktadır. Topluluğun en deneyimli sanatçılarından biri olan ve farklı topluluklarda da yer alan bestekâr Aziz ÇELİK hem söz yazarlığı hem de icra birikimiyle geleneğin sürekliliğine önemli katkı sunmaktadır. Topluluğun Solisti Kadir SİNER uzun yıllara dayanan sahne deneyimi ve öğrenci yetiştirme konusundaki çalışmalarıyla bu geleneğin önemli temsilcilerinden biri haline gelmiştir.

Tablo 3. Siner Kardeşler Harfane Topluluğunun İcra Kadrosu ve Görev Dağılımı

	Adı Soyadı	**Doğum Yılı**	**Meslek**	**Grup İçindeki Rolü**
1.	Kadir SİNER	1978	Müzisyen	Solist
2.	Ramazan GÜL	1969	Kamu Personeli	Davul/Zurna
3.	Aziz ÇELİK	1950	Bestekâr	Cümbüş/Ud
4.	Baran Resul SİNER	2006	Lisans Öğrencisi	Bağlama
5.	Mehmet Emin SİNER	2008	Müzisyen	Keman
6.	Gaffari ALMAZ	2006	Lisans Öğrencisi	Bağlama/Ney

Tablo 3'te görüldüğü üzere Siner Kardeşler Harfane Topluluğunun icra kadrosu hem geleneksel müzik geçmişine sahip deneyimli icracıları hem de genç kuşaktan müzisyen ve öğrencileri bir araya getiren çok katmanlı bir yapı sergilemektedir. Topluluğun solistliğini üstlenen Kadir Siner'in yanı sıra, davul–zurna icracısı Ramazan Gül ve bestekârlığıyla öne çıkan Aziz Çelik gibi tecrübeli isimler grubun geleneksel tınısını belirleyen ana unsurları oluştururken; 2006 ve 2008 doğumlu genç bağlama, ney ve keman icracılarının varlığı topluluğa dinamik, yenilikçi ve kuşaklar arası devamlılığı sağlayan bir nitelik kazandırmaktadır. Cümbüş, ud, bağlama, keman, ney ve davul–zurna gibi farklı çalgıların aynı kadro içinde yer alması, topluluğun hem melodik hem ritmik açıdan zengin ve çok renkli bir icra yapısına sahip olduğunu göstermektedir. Bu çeşitlilik, Siner Kardeşler topluluğunun hem geleneksel Harfane icrasını sürdürdüğünü hem de genç kuşağın katkısıyla geleneği geleceğe taşıyan bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır.

3.2.4. Yılmaz Kaya Harfane Topluluğu

Altı kişiden oluşan bu Harfane topluluğu, tamamı müzisyenlerden oluşan bir icra topluluğudur. Üyelerin bir kısmı profesyonel müzik eğitimi almış konservatuvar ve sanat merkezi gibi kurumlarda yetişmiştir. Grupta yer alan bazı müzisyenler ise usta-çırak ilişkisi ile yetişerek kendi alanlarında büyük bir bilgiye sahiptirler. Topluluk hem akademik hem de geleneksel müzik bilgisini aynı çatı altında birleştirerek farklı yaş gruplarının da bir arada bulunduğu bir yapıya sahiptir. Topluluk üyelerinin tamamı müzik alanında aktif olarak çalışan bireylerden oluşmaktadır. Bu özellikleriyle topluluk farklı yaş ve deneyimlere sahip müzisyenlerin bir araya geldiği güçlü bir grup olarak ön plana çıkmaktadır.

Tablo 4. Yılmaz Kaya Harfane Topluluğunun İcra Kadrosu ve Görev Dağılımı

	Adı Soyadı	Doğum Yılı	Meslek	Grup İçindeki Rolü
1.	Yılmaz KAYA	1981	Müzisyen	Solist
2.	Seyfettin ADA	1999	Müzik Öğretmeni	Bağlama
3.	Abuzer ŞAHİNER	1975	Müzisyen	Keman
4.	Erol IŞIK	1984	Müzisyen	Davul
5.	Abdurrahman ABİK	1984	Müzisyen	Darbuka
6.	Mehmet KAYA	2005	Müzisyen	Klavye

Tablo 4'te görüldüğü üzere Yılmaz Kaya Harfane Topluluğunun icra kadrosu büyük ölçüde profesyonel müzisyenlerden oluşmakta ve bu durum topluluğun icra kalitesinin yüksek bir müzikal yeterliğe dayandığını göstermektedir. Solistlik görevini üstlenen Yılmaz Kaya'nın yanı sıra bağlama, keman ve klavye gibi melodik çalgıları icra eden genç ve orta yaşlı müzisyenlerin varlığı, topluluğa hem tınısal çeşitlilik hem de kuşaklar arası bir denge kazandırmaktadır. Özellikle 1999 doğumlu bir müzik öğretmeninin yer alması, grubun teknik bilgi ve eğitimsel birikim açısından da güçlü olduğunu göstermektedir. Davul ve darbukadan oluşan ritim grubu ise Harfane geleneğinin coşkulu ve hareketli atmosfere dayalı yapısına canlılık katmaktadır. Yaş aralığının 1981–2005 arasında değişmesi, toplulukta hem deneyimli icracıların hem de genç müzisyenlerin bir arada yer alarak geleneğin sürdürülebilirliğine katkı sağladığını ortaya koymaktadır.

3.3. Günümüz Adıyaman Harfanelerinde İcra Ortamları

Adıyaman'da Harfane geleneği yalnızca bir müzikal etkinlik değil aynı zamanda toplumsal dayanışma, sohbet, paylaşım ve kültürel aktarımın yaşatıldığı bir ortamdır. İcra ortamları geleneği şekillendiren en önemli unsurlardandır.

3.3.1. Kommagene Müzik Topluluğu

Kommagene Müzik Topluluğu özellikle şehrin tarihi ve kültürel mekanlarını tercih ederek geleneği bu özel yerlerde yaşatmaktadır. Keleş Konağı topluluk için en önemli ve en özel mekandır. Adıyaman'ın kültürel mirasını temsil eden resmi bir mekân olarak hizmet vermektedir. Geleneksel etkinliklerin yapıldığı ana merkezlerden biridir. Konak Harfane geleneğinin düzenli olarak gerçekleştirildiği mekanlar arasında yer almaktadır. Topluluk yöresel festivallerde de sahne alarak Harfane geleneğini daha geniş kitlelere ulaştırmıştır. İcra mekanları arasındaki bir diğer ortam ise televizyon programları ve özel gecelerdir. Topluluk bu değişken mekanlarda geleneği icra ederek Keleş Konağı'nın tarihinden, festivallerin kitlesinden ve profesyonel mekanlarda da geleneği temsil etme görevini yerine getirmektedir.

Resim 5. Kommagene Müzik Topluluğu, Keleş Konağı Müzik Etkinliği Sırasında Bir Görüntüsü (Kişisel Çekim)

3.3.2. Adıyaman Musiki Cemiyeti Harfane Topluluğu

Adıyaman Musiki Cemiyeti Harfane Topluluğu köklü bir yapıya sahip olduğundan şehrin birçok farklı ve daha geniş mekanlarında geleneği icra etmişlerdir. Kültür merkezleri ve kongre salonlarında resmi kutlamalar, konserler ve anma geceleri gibi programlarda bu mekanları kullanmışlardır. Topluluk tarihi ve turistik alanları da tercih ederek (Nemrut Dağı) uluslararası etkinliklerde geleneği ön plana çıkarmışlardır. Şehir meydanları, otel salonları ve kurumsal mekân salonları gibi Adıyaman'ın birçok geniş mekanlarında sıkça görev alarak geleneği devam ettirmektedir.

Resim 6. Adıyaman Musiki Cemiyeti Topluluğu, Kültür ve Sanat Evi Müzik Etkinliği Öncesi Bir Görüntüsü (Adıyaman Musiki Cemiyeti Topluluğu İnternet Sitesi)

3.3.3. Siner Kardeşler Müzik Topluluğu

Adıyaman'ın köklü müzik geleneğini temsil eden bu topluluk 6 Şubat depreminde solistini kaybetmesine rağmen büyük bir özveriyle Harfane geleneğini çeşitli mekânlarda icra etmektedir. Topluluk Adıyaman'daki eğlence mekanları ve özellikle Marina Vadi Restoranı gibi mekanlarda icra etmektedir. Katıldıkları mekanlara göre geleneğin seyri değişkenlik göstermektedir. Siner Kardeşler Müzik Topluluğu düğün öncesi aile arasında yapılan özel eğlencelerde yer alarak, resmi sahne performansından ziyade geleneğin sohbet ve muhabbet yönünü ön plana çıkararak, aile büyüklerinin ev sahipliği yaptığı topluluğun en değerli mekanlarından biri olarak görülmektedir. Televizyon programlarında da yer alan topluluk harfane geleneğini ulusal anlamda temsil etme ve kanıtlamanın en önemli aracı olarak görmektedir**.**

Resim 7. Siner Kardeşler Müzik Topluluğu, Dedeman Otel Müzik Etkinliği Öncesi Bir Görüntüsü (Kadir Siner Kişisel Arşiv)

3.3.4. Yılmaz Kaya Harfane Topluluğu

Tamamı müzisyenlerden oluşan bu topluluk Adıyaman'ın farklı mekânlarında geleneği icra etmektedir. Bu topluluk, icralarını yalnızca kapalı salonlarla sınırlamamakta, otel salonlarında, tarihi yapılarda, Keleş Konağı, Seyirtepesi gibi kültürel değeri yüksek mekânlarda ayrıca televizyon programlarında ve aile restoranlarında da Harfane geleneğini icra etmektedir. Bunun yanı sıra grup, il dışında da turneler düzenleyerek geleneği Adıyaman sınırları ötesine taşımakta ve farklı bölgelerde de geleneği tanıtmaktadır. Tarihi mekânlarda gerçekleştirilen performanslar, geleneğin kültürel köklerini ortaya koyarken, otel, restoran ve televizyon programları gibi modern mekânlar ise geleneğin icrasının günümüz şartlarıyla nasıl uyum içinde aktarıldığını ön plana çıkarmaktadır.

Resim 8. Yılmaz Kaya Harfane Topluluğu, Kahramanmaraş İli Müzik Etkinliği Öncesi Bir Görüntüsü (Yılmaz Kaya Kişisel Arşiv)

3.4. Adıyaman Harfanelerinde İcra Edilen Eserler

Tablo 5. Kommagene Müzik Topluluğunun İcra Ettiği Eserler

	Eserin Adı	Yöresi	Makam Dizisi	Usûl
1.	Çalınsın Düğün Havamız (Meclis Türküsü)	Adıyaman	Hicaz	5/8
2.	Ata Vurdum Belleme	Adıyaman	Uşşak	2/4
3.	Havalar Ayaz Gelin Hanım	Adıyaman	Uşşak	4/4
4.	Burası Adıyaman (Düz Dara)	Adıyaman	Hicaz	4/4
5.	Eyvanına Vardım Eyvanı Çamur	Adıyaman	Hicaz	4/4
6.	Gölbaşına Vardım Gülleri Çoktur	Adıyaman	Uşşak	2/4
7.	Kahta Çayında Durdum	Adıyaman	Uşşak	2/4
8.	Eşarbını Yan Bağlama	Adıyaman	Hicaz	4/4
9.	Nemrud'un Kızı	Adıyaman	Hicaz	5/8
10.	Kınıfır Bedrenk Olur	Şanlıurfa	Hicaz	6/8
11.	Urfalıyam Ezelden	Şanlıurfa	Uşşak	4/4
12.	Urfanın Etrafı Dumanlı Dağlar	Şanlıurfa	Hicaz	4/4
13.	Bu Gece Uyumamışam	Ankara	Hüseyni	4/4
14.	Haşıl	Gaziantep	Rast	4/4
15.	Çiftetelli	Gaziantep	Hicaz	2/4
16.	Diyarbakır Yoluna (Delalım)	Şanlıurfa	Hicaz	2/4
17.	Hangi Bağın Bağbanısan Gülüsen	Diyarbakır	Saba	4/4

18.	Malatya Bulunmaz Eşin	Malatya	Karciğar	2/4
19.	Arguvana Gidemem	Malatya	Uşşak	4/4
20.	Kuru Çaydan Öte Yanan	Malatya	Uşşak	4/4
21.	Etek Sarı Sen Etekten Sarısın	Malatya	**Hicaz**	**4/4**
22.	Mevlâm Birçok Dert Vermiş	Malatya	Hüseyni	4/4
23.	Git Gelemem İşim Var	Adıyaman	**Hicaz**	**4/4**
24.	Ağamda Şimdi Gelir	Şanlıurfa	**Uşşak**	4/4
25.	Bir Peri Gördüm (Adıyaman Divanı)	Adıyaman	**Hüseyni**	**-**
26.	Adıyaman Vatanımdır	Adıyaman	**Uşşak**	4/4
27.	Bir Gurbet Kuşu Gibi	Adıyaman	**Hicaz**	**4/4**
28.	Garip Bir Kuştu Gönlüm	Şanlıurfa	Hicaz	4/4
29.	Adıyaman Çiftetellisi	Adıyaman	**Uşşak**	**2/4**
30.	İğne Attım Tarlaya	Gaziantep	Hicaz	**2/4**

Tablo 5 incelendiğinde, Kommagene Müzik Topluluğunun repertuvarının belirgin biçimde Adıyaman merkezli olduğu görülmektedir; toplam 30 eserin 14'ünün (%46,7) Adıyaman yöresine ait olması topluluğun yerel müzik kimliğini koruma ve Harfane geleneğiyle uyumlu bir icra anlayışı benimsediğini göstermektedir. Şanlıurfa'ya ait 6 eser (%20), Malatya'dan 5 eser (%16,7), Gaziantep'ten 3 eser (%10) ve Diyarbakır ile Ankara'dan birer eser (%3,3) yer almakta olup repertuvarın bölgesel çeşitliliğe açık bir yapı sergilediği anlaşılmaktadır. Makam dizisi dağılımı incelendiğinde Hicaz makam dizisinde 14 eser (%46,7) ile açık ara öne çıktığı, Uşşak makam dizisinde 10 eser (%33,3) ile ikinci sırada yer aldığı; Hüseyni makam dizisinde 3 eser (%10), Rast, Saba ve Karcığar makam dizisinde ise birer eserle (%3,3) temsil edildiği görülmektedir. Usûl bakımından repertuvarın büyük çoğunluğunun 4/4'lük eserlerden oluştuğu (18 eser, %60), bunu 2/4'lük eserlerin (8 eser, %26,7) izlediği; ayrıca 5/8'lik iki eser (%6,7) ve 6/8'lik bir eser (%3,3) bulunduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6. Siner Kardeşler Müzik Topluluğunun İcra Ettiği Eserler

	Eserin Adı	Yöresi	Makam Dizisi	Usûl
1.	Eyvanına Vardım	Adıyaman	Hicaz	4/4
2.	Urfa'nın Etrafı Dumanlı Dağlar	Şanlıurfa	Hicaz	4/4
3.	Etek Sarı Sen Etekten Sarısın	Malatya	Hicaz	2/4
4.	Antepli Gelin	Gaziantep	Hicaz	4/4
5.	Kara Köprü Narlıktır	Şanlıurfa	Hicaz	4/4
6.	Ata Vurdum Belleme	Adıyaman	Uşşak	2/4
7.	Gölbaşına Vardım Gülleri Çoktur	Adıyaman	Uşşak	2/4
8.	Şen Olasın Adıyaman	Adıyaman	Uşşak	2/4
9.	Urfalıyım Ezelden	Şanlıurfa	Uşşak	4/4
10.	Kara Köprü Narlı Dere	Şanlıurfa	Uşşak	2/4
11.	Derdim Çoktur Hangisine Yanayım	Erzincan	Hüseyni	2/4
12.	Yeşil Ördek Gibi	Sivas	Hüseyni	4/4
13.	Aramıza Girmiş Dağlar Denizler	Sivas	Hüseyni	2/4
14.	Havalar Ayaz Gelin Hanım	Adıyaman	Hüseyni	4/4
15.	Git Gelemem İşim Var	Adıyaman	Hicaz	2/4
16.	Nemrud'un Kızı	Şanlıurfa	Hicaz	10/8
17.	Meclis Türküsü	Adıyaman	Hicaz	5/8
18.	Dersim Dört Dağ İçinde	Tunceli	Hüseyni	10/8
19.	Burası Adıyaman (Düz Dara)	Adıyaman	Hicaz	4/4
20.	Gurbeti Ben Mi Yarattım	Sivas	Uşşak	2/4
21.	Ağamda Şimdi Gelir	Şanlıurfa	Uşşak	4/4
22.	Antep'in Kalesine	Gaziantep	Hicaz	4/4
23.	Mardin'li Güzel Yarim	Mardin	Hicaz	4/4
24.	Dünya Dedikleri Mezarlık İmiş	Afşin	Uşşak	10/8
25.	Adıyaman Vatanımdır	Adıyaman	Uşşak	4/4
26.	Le Le Le Sakine	Adıyaman	Uşşak	2/4
27.	Sine Sine	Ağrı	Uşşak	4/4
28.	Nemrutta İçtim Şarap	Adıyaman	Hicaz	2/4

29.	Kara Üzüm Habbesi	Şanlıurfa	Uşşak	4/4
30.	Bir Peri Gördüm (Adıyaman Divanı)	Adıyaman	Hüseyni	

Tablo 6 incelendiğinde**,** Siner Kardeşler Müzik Topluluğunun repertuvarının geniş bir bölgesel çeşitlilik sunduğu, ancak belirgin bir şekilde Adıyaman ve Şanlıurfa merkezli bir müzikal kimlik taşıdığı görülmektedir. Topluluğun icra ettiği 30 eserin 10'u Adıyaman'a (%33,3)**,** 8'i Şanlıurfa'ya (%26,7)**,** 4'ü Sivas'a (%13,3)**;** geri kalanları ise Gaziantep, Malatya, Erzincan, Tunceli, Mardin, Afşin ve Ağrı gibi farklı yörelere aittir. Makam dizisi dağılımı incelendiğinde repertuvarın ağırlıklı olarak Hicaz (15 eser, %50) **ve** Uşşak (11 eser, %36,7) makam dizisinde yoğunlaştığı, Hüseyni makam dizisinde ise 4 eser (%13,3) ile daha sınırlı bir yer tuttuğu görülmektedir. Usûl yapıları açısından repertuvarın önemli bir bölümü 4/4'lük eserlerden oluşmakta (12 eser, %40); bunu 2/4'lük eserler (11 eser, %36,7) izlemektedir. Daha karmaşık ritmik yapılar içeren 10/8'lik eserlerin sayısı 3 (%10)**,** 5/8'lik eserlerin ise 1 (%3,3) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7. Yılmaz Kaya Harfane Topluluğunun İcra Ettiği Eserler

	Eserin Adı	**Yöresi**	**Makamı Dizisi**	**Usul**
1.	Çalınsın Düğün Havamız (Meclis Türküsü)	Adıyaman	Hicaz	5/8
2.	Nemrud'un Kızı	Adıyaman	Hicaz	5/8
3.	Urfaya Paşa Geldi	Van	Uşşak	10/8
4.	Fincanın Etrafı Yeşil	Diyarbakır	Uşşak	10/8
5.	Altın Hızma Mülayim	Kerkük	Çargâh	10/8
6.	Kınıfır Bedrenk Olur	Şanlıurfa	Hicaz	6/8
7.	Atma Beni Ellere	Şanlıurfa	Hicaz	12/8
8.	Fadile	Şanlıurfa	Uşşak	12/8
9.	Bitlisin Önünde Bağlar	Bitlis	Uşşak	12/8
10.	Felek Sen Ne Feleksen	Şanlıurfa	Rast	12/8
11.	Ata Vurdum Belleme	Adıyaman	Uşşak	2/4
12.	Havalar Ayaz Gelin Hanım	Adıyaman	Hüseyni	4/4
13.	Mevlâm Birçok Dert Vermiş	Malatya	Hüseyni	4/4
14.	Yeşil Ördek Gibi Daldım Göllere	Sivas	Hüseyni	4/4
15.	Kara Kız (Sevdim Seni Güzelim)	Şanlıurfa	Uşşak	2/4
16.	Urfalıyam Ezelden	Şanlıurfa	Uşşak	4/4
17.	Garip Bir Kuştu Gönlüm	Şanlıurfa	Hicaz	4/4
18.	Urfa'nın Etrafı Dumanlı Dağlar	Şanlıurfa	Hicaz	4/4

19.	Etek Sarı Sen Etekten Sarısın	Malatya	Hicaz	2/4
20.	Burası Adıyaman (Düz Dara)	Adıyaman	Hicaz	2/4
21.	Bir Gurbet Kuşu	Adıyaman	Hicaz	4/4
22.	Kara Üzüm Habbesi	Şanlıurfa	Uşşak	2/4
23.	Bahçada Mışmış	Gaziantep	Saba	2/4
24.	Diyarbekir Yoluna (Delalım)	Şanlıurfa	Hicaz	2/4
25.	Dağlar Duman Böyle	Kahramanmaraş	Hicaz	4/4
26.	Nemrut'ta İçtim Şarap	Adıyaman	Hicaz	2/4
27.	İndim Havuz Başına	İstanbul	Hüzzam	4/4
28.	Bahçada Nar Ağacı	Şanlıurfa	Uşşak	2/4
29.	Adana Köprü Başı	Adana	Uşşak	2/4
30.	İğne Attım Tarlaya	Gaziantep	Hicaz	**4/4**

Tablo 7 incelendiğinde, Yılmaz Kaya Harfane Topluluğunun repertuvarının dikkat çekici bir biçimde Adıyaman ve Şanlıurfa merkezli olduğu görülmektedir. Toplam 30 eserin 8'i Şanlıurfa'ya (%26,7) ve 7'si Adıyaman'a (%23,3) ait olup, bu iki yörenin repertuvarın yarıdan fazlasını oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında eserler; Malatya, Sivas, Bitlis, Diyarbakır, Van, Adana, Gaziantep, Kahramanmaraş, İstanbul ve Kerkük gibi geniş bir coğrafyaya yayılmakta, topluluğun bölgesel çeşitliliğe açık ve dolaşımı güçlü bir icra anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. Makam dizisi dağılımı incelendiğinde repertuvarda Hicaz makam dizisinde 15 eser (%50) ile belirgin bir üstünlükle öne çıktığı, Uşşak makam dizisinde 9 eser (%30) ile ikinci sırada yer aldığı; Hüseyni'nin 3 eser (%10), Rast, Saba, Hüzzam ve Çargâh makam dizisinde ise birer eserle (%3,3) temsil edildiği görülmektedir. Usul bakımından topluluk diğer Harfane topluluklarına göre daha karmaşık ritmik yapılara yönelmekte; repertuvarda 12/8'lik 5 eser (%16,7), 10/8'lik 3 eser (%10), 6/8'lik 1 eser (%3,3) ve 5/8'lik 2 eser (%6,7) bulunduğu tespit edilmektedir. Bunun yanında temel ritmik kalıplardan 4/4'lük 10 eser (%33,3) ve 2/4'lük 9 eser (%30) repertuvarda önemli yer tutmaktadır.

Tablo 8. Adıyaman Musiki Cemiyeti Harfane Topluluğunun İcra Ettiği Eserler

	Eserin Adı	Yöresi	Makam Dizisi	Usul
1.	Adıyaman Divanı	Adıyaman	Hüseyni	4/4
2.	Ata Vurdum Belleme	Adıyaman	Uşşak	2/4
3.	Havalar Ayaz Gelin Hanım	Adıyaman	Hüseyni	4/4
4.	Eyvanına Vardım Eyvanı Çamur	Adıyaman	Hicaz	4/4
5.	Git Gelemem İşim Var	Adıyaman	Hicaz	2/4
6.	Düz Dara Yar	Adıyaman	Hicaz	2/4
7.	Dilek Dağı	Adıyaman	Uşşak	4/4
8.	Meclis Türküsü (Çalınsın Düğün Havamız)	Adıyaman	Hicaz	5/8
9.	Ay Doğar Aşar Gider	Adıyaman	Hüseyni	4/4
10.	Çıkam Nemrut Dağına	Adıyaman	Uşşak	2/4
11.	Göl Başına Vardım Gülleri Çoktur	Adıyaman	Uşşak	2/4
12.	Makaram Sarı Bağlar	Diyarbakır	Hüseyni	2/4
13.	Altın Yüzüğüm Kırıldı	Adıyaman	Uşşak	2/4
14.	Bir Mektup Yazdırdım Urfalı Kızına	Adıyaman	Hüseyni	4/4
15.	Şen Olasın Adıyaman	Adıyaman	Uşşak	2/4
16.	Çıkam Nemrut Dağına (Le Le Sakine)	Adıyaman	Uşşak	2/4
17.	Damın Ardı Tandıram	Adıyaman	Hüseyni	4/4
18.	Kaleden Kaleye Şahin Uçurdum	Adıyaman	Uşşak	4/4
19.	Durnalar Dizi Dizi	Adıyaman	Uşşak	4/4
20.	Dümme Gelir Mektepten	Adıyaman	Hüseyni	2/4
21.	Gel Gülüm Gel Canım	Adıyaman	Uşşak	2/4
22.	Kahta Çayında Durdum	Adıyaman	Uşşak	4/4
23.	Bir Gurbet Kuşu	Adıyaman	Hicaz	4/4
24.	Nemrutta İçtim Şarap	Adıyaman	Hicaz	2/4
25.	Eşarbını Yan Bağlama	Adıyaman	Hicaz	4/4
26.	Adıyaman Şehrindeyiz	Adıyaman	Hicaz	2/4

27.	Dere Boyu Saz Olur	Adıyaman	Uşşak	12/8
28.	Hacı Pınarın Düzü	Siverek	Hicaz	4/4
29.	Nemrut Dağı Duman Duman	Adıyaman	Hicaz	4/4
30.	Adıyaman Vatanımdır	Adıyaman	Uşşak	2/4

Tablo 8 incelendiğinde, Adıyaman Musiki Cemiyeti Harfane Topluluğunun repertuvarının büyük ölçüde Adıyaman merkezli olduğu ve yöresel temsiliyetin diğer topluluklara kıyasla belirgin biçimde daha yoğun olduğu görülmektedir. Nitekim 30 eserin 28'i Adıyaman yöresine (%93,3), yalnızca ikisi Diyarbakır ve Siverek yörelerine (%6,7) aittir. Bu durum, topluluğun Harfane geleneğini yerel bağlamda koruma ve yaşatma misyonunu güçlü bir biçimde sürdürdüğünü göstermektedir. Makam dizisi dağılımı incelendiğinde Uşşak makam dizisinde 13 eser (%43,3) ile en geniş paya sahip olduğu, Hicaz makam dizisinde 11 eser (%36,7) ile ikinci sırada yer aldığı, Hüseyni makam dizisinde ise 6 eser (%20) oranında temsil edildiği görülmektedir. Usul bakımından repertuvarın çoğunlukla basit usuller etrafında şekillendiği; 2/4'lük 12 eser (%40) ve 4/4'lük 14 eser (%46,7) ile temel ritmik yapıların ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında 5/8'lik bir eser (%3,3) ve 12/8'lik bir eser (%3,3) topluluğun sınırlı da olsa aksak ritimlere yer verdiğini göstermektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırma kapsamında elde edilen bulgular doğrultusunda ulaşılan sonuçlar ile çalışmanın ileride yapılacak araştırmalara sağlayabileceği katkılar doğrultusunda geliştirilen öneriler sunulmuştur.

Günümüzde Adıyaman ilinde faaliyet gösteren Harfane toplulukları—Kommagene Müzik Topluluğu, Adıyaman Musiki Cemiyeti Harfane Topluluğu, Siner Kardeşler Müzik Topluluğu ve Yılmaz Kaya Harfane Topluluğu—Harfane geleneğinin hâlen canlı, dinamik ve kültürel olarak güçlü bir şekilde sürdürüldüğünü göstermektedir. Bu topluluklar, farklı kuruluş dönemlerine, farklı yaş gruplarına ve çeşitli müzikal altyapılara sahip olsalar da ortak bir amaç etrafında birleşmekte; Harfane'nin toplumsal dayanışmayı güçlendiren, sohbet ve müzik kültürünü yaşatan yapısını bugün de devam ettirmektedirler. Kimi topluluklar tarihsel kimliği öne çıkararak geleneği modern dönemle buluştururken, kimileri usta-çırak ilişkisine dayanan köklü bir müzikal mirası sürdürmektedir. Ayrıca deprem gibi toplumsal kırılmalara rağmen geleneğin aile içi aktarım yoluyla yaşatılmaya devam etmesi, Harfane'nin bölge kültüründe ne denli güçlü bir yere sahip olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu bulgular, Adıyaman'daki Harfane topluluklarının hem kültürel hafızayı koruyan hem de geleneği yeni kuşaklara aktaran önemli kültürel temsilciler olduğunu göstermektedir.

Günümüzde Adıyaman'da faaliyet gösteren Harfane toplulukları—Kommagene Müzik Topluluğu, Adıyaman Musiki Cemiyeti Harfane Topluluğu, Siner Kardeşler Harfane Topluluğu ve Yılmaz Kaya Harfane Topluluğu—geleneğin hâlâ canlı, aktarılabilir ve toplumsal karşılığı olan bir kültürel pratik olarak sürdüğünü göstermektedir. Bu gruplar, hem profesyonel müzik eğitimi almış bireyleri hem de usta-çırak ilişkisiyle yetişen icracıları bir araya getirerek Harfane geleneğini günümüzün müzikal ihtiyaçlarıyla uyumlu biçimde yaşatmaktadır. Topluluklarda yer alan yaş aralıklarının genişliği, deneyimli ustalar ile genç müzisyenlerin aynı icra ortamında buluşmasını sağlayarak kültürel aktarımı güçlendirmekte; enstrüman çeşitliliği, ritim gruplarının etkinliği ve birden fazla solistin yer alması ise Harfane'nin tınısal ve performatif zenginliğini sürdürmektedir. Meslek gruplarının çeşitliliği, Harfane'nin yalnızca bir müzikal etkinlik değil aynı zamanda farklı toplumsal kesimleri bir araya getiren katılımcı ve birliktelik odaklı bir kültürel yapı olduğunu ortaya koymaktadır. Tüm bu bulgular,

günümüzdeki Harfane topluluklarının geleneği hem koruyan hem de yeni kuşaklara aktararak sürdürülebilir kılan önemli kültürel aktörler olduğunu açıkça göstermektedir.

Günümüzde Adıyaman'daki Harfane topluluklarının icra ortamları incelendiğinde, geleneğin hem tarihsel köklerine bağlı bir şekilde sürdürüldüğü hem de modern mekânlara uyum sağlayarak geniş kitlelere ulaştığı görülmektedir. Keleş Konağı, kültür merkezleri, kongre salonları, tarihi yapılar ve şehir meydanları gibi kültürel değeri yüksek mekânlar, Harfane'nin geleneksel yönünü görünür kılarken; otel salonları, restoranlar, eğlence mekânları ve televizyon programları ise geleneğin günümüz sosyal yaşamına entegre edildiğini göstermektedir. Toplulukların hem resmi hem de özel ortamlarda, kimi zaman festivallerde kimi zaman aile içi eğlencelerde icra yapmaları, Harfane'nin sadece sahne performansı değil; sohbet, muhabbet ve toplumsal birliktelik kültürünü yaşatan çok yönlü bir pratik olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca farklı mekânlarda gerçekleştirilen bu icralar, toplulukların geleneği koruma, yaygınlaştırma ve özellikle genç kuşaklara aktarma konusundaki hassasiyetlerinin de bir göstergesidir. Bu bağlamda, Harfane geleneğinin Adıyaman'da hem kültürel hafızayı canlı tutan hem de modern yaşamla uyum içinde varlığını sürdüren güçlü ve dinamik bir toplumsal miras olduğu söylenebilir.

Adıyaman Harfane geleneğinde icra edilen eserlerin hem yöresel köklere bağlı hem de bölgesel etkileşimlere açık bir müzikal yapı sergilediği görülmektedir. Repertuvarların büyük ölçüde Adıyaman merkezli olması, geleneğin yerel kültürel hafızayı koruma işlevini güçlü bir biçimde sürdürdüğünü göstermektedir. Bununla birlikte Şanlıurfa, Malatya, Gaziantep, Diyarbakır, Sivas ve çevre illere ait eserlerin de icraya dahil edilmesi, Harfane'nin yalnızca kapalı bir yerel gelenek değil, bölgesel müzik dolaşımını destekleyen dinamik bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Makam dizisi açısından Hicaz ve Uşşak makam dizilerinin belirgin bir ağırlıkla öne çıkması, geleneğin melodik-duygusal karakterinin bu iki makam etrafında şekillendiğini göstermekte; usul yönünden ise 4/4 ve 2/4 gibi temel ritimlerin yanı sıra aksak yapılara da yer verilmesi, icra pratiklerinin hem geleneksel sadeliği hem de ritmik çeşitliliği aynı çatı altında buluşturduğunu göstermektedir. Tüm bu bulgular, Harfane geleneğinin Adıyaman'da hem köklü bir kültürel devamlılık sunduğunu hem de farklı toplulukların yorumlarıyla zenginleşerek günümüzde de canlılığını koruyan çok katmanlı bir müzikal pratik olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu sonuçlardan hareketle aşağıdaki öneriler sunulabilir:

- Usta-çırak ilişkisini güçlendirecek atölyeler, gençlik toplulukları ve eğitim programları oluşturularak Harfane geleneğinin gelecek nesillere aktarımı desteklenmelidir.
- Toplulukların icraları, repertuvarları ve biyografileri kayıt altına alınarak dijital bir Harfane arşivi oluşturulmalı ve geleneğin görünürlüğü artırılmalıdır.
- Belediyeler, üniversiteler ve kültür kurumları iş birliğiyle festivaller, konserler ve kültürel etkinlikler düzenlenerek Harfane geleneğinin tanıtımı ve sürdürülebilirliği güvence altına alınmalıdır.
- Tarihî yapılar, kültür merkezleri, açık alanlar ve modern sahneler gibi farklı mekânlarda düzenli etkinlikler gerçekleştirilerek geleneğin hem köklerine bağlı hem de günümüzle uyumlu icra edilmesi sağlanmalıdır.

5. KAYNAKLAR

Adıyaman İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (2005). *Müzik.* https://adiyaman.ktb.gov.tr/TR-61356/muzik.html

Adıyaman Musiki Derneği, (2023). *Geçmişten Geleceğe Harfhane.* https://www.harfane.com

Güler, E. (2025*). Adıyaman yöresinde kullanılan asma davulun kültürel ve müzikal özellikleri üzerine bir inceleme.* Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 8 (1), 327-343

Güler, E. (2025). *Türk halk müziğinde divan türü: Adıyaman divanı üzerine bir inceleme.* Yegah Musicology Journal, 8 (1), 454-474.

Göktaş, U. & İmik, Ü. (2020). *Günümüzde Üretilen Türk Halk Müziği Ürünlerinde Küreselleşme Etkisine Yönelik Görüşler*. İnönü University Journal of Art and Desing, 10(21), 101-108

Haşhaş, S. (2022). *Türk halk müziği THM bilgileri uzun havalar kırık havalar.* İstanbul: Efe Akademi Yayınları

Karkın, A. M. & Doğan. M. S. (2016) *Adıyaman türkülerin müzikal analizi üzerine bir araştırma.* Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi S. 22 ss. 421-464.

Kaçar, M. (2021). *Adıyaman kültüründe harfane geleneği.* Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halis Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

McMillan, J.H. (2000). *Educational research: Fundamentals fort he consumer.* New York: Longman

Temel (Palancı), H. (2005). *Adıyaman halk müziği*. Adıyaman Valiliği Kültür Yayınları, Ankara

Turan, S. & Akbıyık, A. (2012). *Adıyaman türküleri ve oyunları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

THE ROLE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE-BASED LEADERSHIP AND PSYCHOLOGICAL SAFETY IN BUILDING A HIGH-PERFORMANCE CULTURE: A THEORETICAL EXAMINATION
PSİKOLOJİK GÜVENLİK VE DUYGUSAL ZEKÂ TEMELLİ LİDERLİĞİN YÜKSEK PERFORMANS KÜLTÜRÜ OLUŞTURMADA ROLÜ: TEORİK BİR İNCELEME

SAFA ACAR

DOÇ. DR. SİİRT ÜNİVERSİTESİ, YÖNETİM VE ORGANİZASYON,
ORCID: 0000-0002-9578-0198

Özet

Örgütlerde yüksek performans kültürünün oluşumu, çalışan davranışlarını şekillendiren psikolojik ve sosyal süreçlerin bütüncül biçimde anlaşılmasını gerektirmektedir. Bu çalışma, duygusal zekâ temelli liderlik ile psikolojik güvenlik arasındaki ilişkileri açıklayan kuramsal çerçeveleri incelemekte ve bu iki unsurun yüksek performans kültürü üzerindeki etkisini mevcut literatür doğrultusunda değerlendirmektedir. Yönetim yazınında duygusal zekâ; liderin kendi duygularını yönetebilme, başkalarının duygularını anlayabilme ve bu farkındalığı etkili iletişim ile ilişki yönetiminde kullanabilme kapasitesi olarak ele alınmaktadır. Bu becerilerin, çalışanların çalışma ortamını nasıl algıladıkları ve sahip oldukları güven düzeyi üzerinde belirleyici rol oynadığı öne sürülmektedir.

Psikolojik güvenlik ise, ekip üyelerinin fikirlerini ifade ederken risk almaktan çekinmediği, hata yapmanın öğrenme sürecinin doğal bir parçası olarak kabul edildiği ve kişiler arası ilişkilerde cezalandırıcı tutumların bulunmadığı bir iklimi ifade etmektedir. Teorik modellemeler, duygusal zekâ seviyesi yüksek liderlerin empati, aktif dinleme ve duygu düzenleme becerileri aracılığıyla bu güven ortamını güçlendirdiğini, böylece çalışanların yenilikçi davranışlara, gönüllü rol üstlenmeye ve işbirliğine daha yatkın hâle geldiğini göstermektedir.

Bu çerçevede çalışma, yüksek performans kültürünün yalnızca çıktı odaklı bir yaklaşım olmadığını; liderlik tarzı, iletişim pratikleri ve çalışanların psikolojik ihtiyaçları arasındaki etkileşimle şekillendiğini ortaya koymaktadır. Duygusal zekâ temelli liderlik, güvene dayalı bir örgütsel iklimi destekleyerek uzun vadeli verimliliğe katkı sunmaktadır. Sonuç olarak, örgütlerin sürdürülebilir performans hedeflerine ulaşabilmeleri için liderlik gelişim programlarında empati, duygusal farkındalık ve güven oluşturma becerilerine stratejik önem vermeleri gerektiği vurgulanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Duygusal zekâ temelli liderlik, psikolojik güvenlik, yüksek performans kültürü, örgütsel iklim, yenilikçi davranış.

Abstract
The formation of a high-performance culture in organizations requires a comprehensive understanding of the psychological and social mechanisms that influence employee behavior. This paper reviews theoretical frameworks explaining the relationship between emotional intelligence-based leadership and psychological safety, and evaluates how these elements contribute to a strong performance environment. Within the management literature, emotional intelligence refers to a leader's ability to regulate personal emotions, recognize the emotions of others, and translate this awareness into effective communication and relationship building. These capabilities are posited to play a significant role in shaping employees' perceptions of their work environment and their sense of safety.
Psychological safety is characterized by an atmosphere in which employees feel comfortable expressing ideas, taking interpersonal risks, and engaging in learning-oriented behaviors without fear of negative consequences. Theoretical analyses suggest that emotionally intelligent leaders—through empathy, active listening, and emotion regulation—foster this supportive environment, thereby encouraging innovative behaviors, voluntary task engagement, and stronger collaboration among team members.
This study highlights that a high-performance culture is not solely defined by output-based systems; rather, it emerges from the interaction between leadership style, communication patterns, and the psychological needs of employees. Emotional intelligence-based leadership enhances organizational climate by strengthening trust-based relationships, ultimately contributing to long-term performance sustainability. Consequently, organizations seeking sustainable productivity should integrate emotional awareness, empathy, and safety-enhancing practices into leadership development programs.

Keywords: Emotional Intelligence-Based Leadership, Psychological Safety, High-Performance Culture, Organizational Climate, Innovative Behavior.

GİRİŞ

Hızlı değişim ve yoğun rekabetin damga vurduğu çağdaş iş dünyasında, sürdürülebilir yüksek performansa ulaşmanın anahtarı, maddi varlıkların ötesinde liderlik kalitesi, psikolojik iklim ve çalışan bağlılığı gibi soyut sermayelerde yatmaktadır. Bu dinamikler, bir organizasyonun yalnızca mevcut koşullara uyum sağlama yeteneğini değil, aynı zamanda geleceği şekillendirme kapasitesini de belirleyen temel unsurlar haline gelmiştir. Bu çalışmanın merkezinde yer alan temel kavramlar, örgütsel davranış literatürünün farklı ancak birbiriyle derinden bağlantılı alanlarını temsil etmektedir. Liderlik, bu sistemin en kritik itici gücü olarak öne çıkmaktadır. Modern liderlik yaklaşımları, liderin rolünü yalnızca yönlendirme ve denetleme ile sınırlı görmemektedir. Dönüşümcü Liderlik, çalışanları kişisel çıkarlarının ötesine taşıyan, onlarla bireysel olarak ilgilenen, entelektüel teşvik ve ilham verici motivasyon yoluyla potansiyellerini en üst düzeye çıkarmalarına olanak tanıyan ve örgütsel amaçları tüm ekibe aşılayan bir modeldir (İmamoğlu, vd., 2024; Bozkır, 2025). Otantik Liderlik, liderin kendi değerlerine, inançlarına ve davranışlarına sadık kalarak ilişkilerde şeffaflık, içselleştirilmiş ahlak anlayışı ve öz farkındalık sergilemesini içerir; bu liderler kendinden emin, umutlu, iyimser ve güven veren bir duruşla takipçilerine rol model olurlar (Öztürk, vd., 2025). Stratejik Liderlik ise liderin

işletmenin uzun vadeli hedeflerine ulaşmasını sağlayacak stratejileri geliştirme ve uygulama sorumluluğunu üstlenmesiyle, işletmenin değişen pazar koşullarına uyum sağlamasına ve rekabet avantajı elde etmesine rehberlik eder (Korkulutaş & Güven, 2025).

Bu liderlik tarzlarının etkinliği, liderin Duygusal Zekâ yetkinliklerine sıkı sıkıya bağlıdır. Duygusal zekâ; bireyin kendi duygularını tanıma, başkalarının duygularını anlama, bu duyguları yönetme ve sosyal ilişkilerde etkili bir şekilde kullanma kapasitesidir. Empati, öz-farkındalık ve sosyal beceriler gibi bileşenleriyle duygusal zekâ, liderin takipçileriyle sağlıklı ve güvene dayalı ilişkiler kurmasının temelini oluşturur (Aykaç, 2025; Okumuş, 2024; Taşçı, vd., 2024). Liderin bu yetkinlikleri, doğrudan Psikolojik Güvenlik ve Örgütsel İklim üzerinde belirleyici bir rol oynar. Psikolojik güvenlik, çalışanların fikirlerini, endişelerini ve hatalarını dile getirme konusunda kendilerini güvende hissettikleri, kişilerarası risk almaktan çekinmedikleri bir ortamı ifade eder. Bu, liderin sağladığı güven (İmamoğlu, vd., 2024; Öztürk, vd., 2025), açık iletişim ve destekleyici tutumlar sayesinde inşa edilir (Taşçı, vd., 2024). Böyle bir iklim, çalışanların sessiz kalma eğilimini azaltır ve öğrenme süreçlerini teşvik eder. Tüm bu unsurların bir araya gelmesi, bir Yüksek Performans Kültürü'nün oluşumunu etikler. Bu kültür, çalışanların kendilerini işlerine adadığı, yenilikçi davranışlar sergilediği ve örgütsel hedeflere ulaşmak için gönüllü çaba gösterdiği bir çalışma ortamıdır. Yüksek performans, yalnızca finansal sonuçlarla değil, aynı zamanda sürdürülebilir rekabet avantajı, artan inovasyon kapasitesi ve yüksek çalışan bağlılığı gibi çıktılarla da ölçülür (Bozkır, 2025; Korkulutaş & Güven, 2025; Öztürk, vd., 2025).

Bu çalışmanın amacı, liderlik, duygusal zekâ, psikolojik güvenlik ve performans kültürü arasındaki ilişkileri mevcut literatür temelinde sentezleyerek, bu dinamiklerin çalışan davranışı ve örgütsel başarı üzerindeki kolektif etkisine dair bütüncül bir anlayış sunmaktır. Çalışmanın kapsamı, bu kavramların birbirini nasıl etkilediğini ve birlikte nasıl bir sinerji ortaya çıkarttığını açıklamaktır. Çalışmanın önemi ise, belirsizlik ve sürekli değişimle başa çıkmak zorunda olan günümüz organizasyonlarına, inovasyonu, çalışan refahını ve örgütsel dayanıklılığı teşvik eden ortamları nasıl oluşturabilecekleri konusunda stratejik bir yol haritası sunmasından kaynaklanmaktadır. Çalışmada, öncelikle duygusal zekâ temelli liderliğin psikolojik güvenlik üzerindeki rolü, ardından liderlik tarzlarının yüksek performans kültürü oluşturmadaki etkisi inceleyecek ve son olarak elde edilen bulgular doğrultusunda somut çıkarımlar ve öneriler sunacaktır.

1. DUYGUSAL ZEKÂ TEMELLİ LİDERLİK VE PSİKOLOJİK GÜVENLİK İLİŞKİSİ

Örgütsel başarının temelinde, lider ile takipçileri arasında kurulan ilişkinin kalitesi yatmaktadır. Bu ilişkinin en kritik çıktılarından biri olan psikolojik güvenlik, çalışanların kendilerini değerli hissettikleri, fikirlerini özgürce ifade edebildikleri ve hatalardan öğrenme cesareti gösterebildikleri bir çalışma ortamının temelini oluşturur. Böyle bir ortamın mimarı ise büyük ölçüde liderin duygusal zekâ yetkinlikleridir. Liderin duygusal farkındalık, empati ve duygu düzenleme gibi becerileri, güvene dayalı, açık ve destekleyici bir iklimin oluşturulmasında merkezi bir rol oynar. Duygusal zekâsı yüksek bir lider, yalnızca görevleri yönetmekle kalmaz, aynı zamanda ekibinin psikolojik ve duygusal ihtiyaçlarını anlayarak onlara ilham verir ve potansiyellerini ortaya çıkarmaları için güvenli bir alan meydana getirir. Bu liderler, otantik liderliğin bir gereği olarak ilişkilerde şeffaflık (Öztürk, vd., 2025), dönüşümcü liderliğin bir unsuru olarak bireysel düzeyde ilgi (Bozkır, 2025) ve belirsizlik anlarında sergilenen duygusal dayanıklılık (Palabıyık, vd., 2025) gibi davranışlarla öne çıkarlar. Bu davranışlar, liderin iletişim ve ilişki yönetimi stratejilerinde somutlaşır ve takipçiler üzerinde doğrudan bir etkiye sebep olur. Psikolojik güvenlik, temelinde güven olgusuna dayanır; çalışanların liderlerinin niyetine ve yetkinliğine inandığı bir atmosferdir

(İmamoğlu, vd., 2024; Öztürk, vd., 2025). Böyle bir güven ortamı, çalışanların statükoya meydan okumalarını, yenilikçi fikirler sunmalarını ve risk alma davranışları sergilemelerini teşvik eder. Liderin "Negatif Yetenek" bağlamında sergilediği belirsizliğe tahammül kapasitesi, ekibin hataları birer öğrenme fırsatı olarak görmesini sağlar ve başarısızlık korkusunu ortadan kaldırır. İzleyenler, liderin belirsizlik karşısında soğukkanlı ve analitik kaldığını gözlemlediğinde, bu durum belirsizliğin korkulması gereken bir tehdit değil, yönetilmesi gereken bir durum olduğu sinyalini verir. Bu modelleme davranışı, takipçilerin potansiyel başarısızlıkla ilişkili kaygılarını doğrudan azaltır ve hataları kariyeri sınırlayan olaylar yerine, öğrenme için birer veri noktası olarak yeniden çerçeveler (Palabıyık, vd., 2025). Yüksek duygusal zekâya sahip liderler, etkili çatışma yönetimi becerileriyle (Taşçı, vd., 2024) yapıcı tartışmaları teşvik ederken, yıkıcı anlaşmazlıkları önlerler. Bu yaklaşım, çalışanların önemli konularda sessiz kalma eğilimini kırar ve örgütsel karar alma süreçlerine daha fazla katılımı teşvik eder. Dolayısıyla, duygusal zekâ temelli liderlik davranışları ile psikolojik güvenlik arasında doğrudan bir neden-sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Liderin sergilediği empatik yaklaşım (Okumuş, 2024) ve güven veren duruş (Öztürk, vd., 2025), çalışanların kendilerini psikolojik olarak güvende hissetmelerini sağlayan en temel mekanizmalardır. Bu iki unsurun sinerjisi, yalnızca bireysel refahı artırmakla kalmaz, aynı zamanda kritik örgütsel çıktılar üzerinde de dönüştürücü bir etki meydana getirir. Psikolojik olarak güvenli bir ortamda, çalışanlar arasında bilgi paylaşımı artar, bu da örgüt içi öğrenme kapasitesini güçlendirir (İmamoğlu, vd., 2024). Fikirlerin serbestçe ifade edilebildiği bu iklim, yenilikçiliği tetikler ve nihayetinde üstün performans sonuçlarına ulaşılmasını sağlar (Korkulutaş & Güven, 2025). Özetle, duygusal zekâ sahibi bir liderin oluşturduğu psikolojik güvenlik, sadece sağlıklı bir çalışma ortamının ön koşulu değil, aynı zamanda sürdürülebilir örgütsel başarının da temel katalizörüdür. Bu güvenli ve destekleyici zemin, daha geniş anlamda pozitif bir örgütsel iklimin ve yüksek performans kültürünün oluşumu için vazgeçilmez bir altyapı sunar.

2. YÜKSEK PERFORMANS KÜLTÜRÜNÜN OLUŞUMUNDA LİDERLİK TARZI VE ÖRGÜTSEL İKLİM

Yüksek performans kültürü, bir organizasyonun rakiplerinden sürdürülebilir bir şekilde ayrışmasını sağlayan en önemli stratejik varlıktır. Bu kültür, tesadüfen ortaya çıkmaz; aksine, belirli liderlik tarzlarının bilinçli bir şekilde uygulanması ve bu liderlik davranışlarının şekillendirdiği pozitif örgütsel iklimin bir sonucudur. Lider, vizyonu, değerleri ve eylemleriyle, çalışanların en iyi performanslarını sergilemelerini teşvik eden normları ve beklentileri inşa eden birincil aktördür. Bu kültürün temelinde destekleyici, vizyoner, ilişki odaklı ve güçlendirici liderlik davranışları yatar. Dönüşümcü liderler, ilham verici bir vizyon ortaya koyarak (İmamoğlu, vd., 2024; Bozkır, 2025), otantik liderler şeffaflık ve etik duruşlarıyla ilişki odaklı ve güvene dayalı bir ortam yaratarak (Öztürk, vd., 2025), empatik liderler çalışanların ihtiyaçlarını anlayan destekleyici bir tutum sergileyerek (Okumuş, 2024) ve stratejik liderler uzun vadeli hedeflerle organizasyona yön vererek (Korkulutaş & Güven, 2025) bu kültürü şekillendirir. Bu liderlik tarzları, performans standartlarını somut mekanizmalar aracılığıyla oluşturur. Örneğin, stratejik liderler, organizasyonu ortak bir amaç etrafında hizalamak için net bir uzun vadeli vizyonu ileten iletişim stratejileri kullanırken (Korkulutaş & Güven, 2025), otantik liderler ilişkilerde şeffaflık ilkesiyle güven inşa eden açık bir iletişim kurarlar (Öztürk, vd., 2025). Güçlendirme ise yalnızca görev delegasyonu değil, aynı zamanda dönüşümcü liderlerin çalışanları varsayımları sorgulamaya teşvik eden "entelektüel teşvik" sağlaması ve potansiyellerini ortaya çıkarmak için koçluk görevi gören "bireysel değerlendirme" yapmasıdır (İmamoğlu, vd., 2024; Bozkır, 2025). Bu liderlik davranışları, doğrudan pozitif bir örgütsel iklimin oluşumunu tetikler. Liderin yarattığı güven atmosferi, çalışanların kendilerini güvende hissetmelerini sağlar. Açıklık ve şeffaflık, belirsizliği azaltır ve adalet algısını güçlendirir. İş birliğini teşvik eden bir ortam, özellikle iş yeri arkadaşlıkları gibi sosyal bağlarla desteklendiğinde, sinerjiyi ve kolektif

problem çözme yeteneğini artırır (Öztürk, vd., 2025). Aynı zamanda, liderin öğrenmeye ve gelişime verdiği önem, organizasyonu öğrenme yönelimli bir yapıya dönüştürür. Güvene dayalı bu pozitif iklim, yüksek performansı destekleyen temel çalışan davranışlarını doğrudan etkiler. Çalışanlar, fikirlerini ve projelerini hayata geçirme konusunda daha cesur davranarak yenilikçi davranışlar sergilemeye başlarlar (İmamoğlu, vd., 2024). Görev tanımlarının ötesine geçerek gönüllü olarak rol üstlenirler; bu davranış, Elden'in (2025) belirttiği gibi, çalışanlar psikolojik sahiplenme geliştirdiğinde ortaya çıkan "örgütsel vatandaşlık davranışlarının" bir yansımasıdır. Ayrıca, karşılaştıkları sorunlara proaktif problem çözme yaklaşımları geliştirirler. Bu davranışların toplamı, organizasyonun sürdürülebilir performans hedeflerine ulaşmasını sağlar (Korkulutaş & Güven, 2025). Liderlik davranışları ve örgütsel iklim arasındaki bu dinamik etkileşim, bir erdem döngüsü yaratır: Liderin vizyonu ve desteği, çalışanların motivasyonunu artırır; artan motivasyon, bağlılığı güçlendirir; ve yüksek bağlılık, üstün performansı beraberinde getirir. Bu döngü, yüksek performans kültürünü zamanla organizasyonun DNA'sına işler ve onu kalıcı bir rekabet avantajına dönüştürür. Böylece liderlik, yalnızca bireysel başarıyı değil, aynı zamanda kolektif ve sürdürülebilir bir örgütsel mükemmelliği mümkün kılan en temel dönüştürücü güç olarak ortaya çıkar.

SONUÇ

Bu çalışma, örgütsel başarıyı şekillendiren temel dinamikleri bütüncül bir bakış açısıyla ele almıştır. Analizlerin merkezinde yer alan temel bakış açısı, duygusal zekâya sahip liderliğin, yüksek performans kültürünün kilidini açan anahtar olduğudur. Duygusal olarak zeki liderler, empati, öz-farkındalık ve etkili ilişki yönetimi becerileriyle öncelikle çalışanların kendilerini ifade etmekten ve risk almaktan çekinmedikleri psikolojik olarak güvenli bir ortam yaratırlar. Bu güvenli zemin, şeffaflık, iş birliği ve öğrenme odaklılığı teşvik eden pozitif bir örgütsel iklimin doğmasını sağlar. Bu iklim içinde çalışanlar, daha yüksek motivasyon ve bağlılık sergileyerek potansiyellerini en üst düzeyde kullanır ve bu da sürdürülebilir yüksek performansı beraberinde getirir.

Çalışmanın ortaya koyduğu bakış açısı doğrultusunda örgütlerde sürdürülebilir performans, güven temelli etkileşim ve yenilikçi çalışma kültürünün inşası için liderlerin yetkinliklerinin stratejik biçimde geliştirilmesi kritik bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede, liderlerin duygusal zekâ gelişimine sistematik olarak yatırım yapılması, empati, öz-farkındalık ve çatışma yönetimi gibi temel becerilerin güçlendirilmesine yönelik yapılandırılmış eğitim programlarının uygulanması, güvene dayalı bir örgütsel iklimin yaratılmasında belirleyici bir rol oynamaktadır (Taşçı, vd., 2024; Okumuş, 2024). Buna ek olarak, otantik ve dönüşümcü liderlik davranışlarının teşvik edilmesi; şeffaflığı, etik duruşu ve ilham verici bir vizyonu ödüllendiren performans yönetim sistemlerinin tasarlanması sayesinde çalışan bağlılığının, örgütsel vatandaşlık davranışlarının ve genel performans düzeyinin anlamlı ölçüde artırılmasına katkı sağlamaktadır (Öztürk, vd., 2025; Bozkır, 2025). Psikolojik güvenliğin örgütsel düzeyde bir öncelik haline getirilmesi de bu modelin önemli bir parçasını oluşturmaktadır; liderlerin çalışanların düşüncelerini özgürce paylaşabildiği, hataların öğrenme fırsatı olarak görüldüğü ve belirsizliğe yönelik toleransın benimsendiği çalışma ortamlarını oluşturmaları, hem inovasyon kapasitesini hem de ekip içi uyumu güçlendirmektedir (Palabıyık, vd., 2025). Ayrıca, iş birliği ve bilgi paylaşımını destekleyen uygulamaların sistematik biçimde geliştirilmesi; takım çalışmasını teşvik eden sosyal altyapıların oluşturulması ve bilgi akışını kolaylaştıran dijital platformların kullanılması yoluyla kolektif zekânın ve yenilik üretme kapasitesinin kurumsal düzeyde artırılmasına katkı sunmaktadır (İmamoğlu, vd., 2024; Öztürk, vd., 2025). Son olarak, liderlik etkinliği ve örgütsel iklimin bütünleşik biçimde ölçülmesi ve geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır; performans metriklerinin yanı sıra bağlılık, güven, iletişim kalitesi ve liderlik davranışlarının düzenli olarak izlenmesi, kurumların sürekli gelişim yaklaşımını destekleyen

öncü göstergeler üzerinden stratejik kararlar almasına imkân tanımakta ve sürdürülebilir bir yüksek performans kültürünün oluşumuna doğrudan katkı sağlamaktadır.
Bu çalışma, incelenen kavramlar arasındaki ilişkilerin statik olmadığını ve dinamik bir sistem oluşturduğunu göstermektedir. Gelecekteki araştırmacılar için önemli bir yol haritası sunmaktadır. Gelecek çalışmalar, bu dinamikleri farklı sektörlerde veya kültürel bağlamlarda keşfedebilir. Ayrıca, liderlerin duygusal zekâsını veya organizasyonlardaki psikolojik güvenliği artırmaya yönelik müdahale programlarının uzun vadeli etkilerini inceleyen boylamsal araştırmalar, bu alandaki anlayışımızı daha da derinleştirecektir. Sonuç olarak, insan odaklı ve duygusal olarak bilinçli bir liderlik anlayışını benimsemek, 21. yüzyıl organizasyonları için yalnızca bir tercih değil, sürdürülebilir başarının vazgeçilmez bir zorunluluğudur.

KAYNAKÇA

Aykaç, E. (2025). Otel çalışanlarının duygusal zekâ ve narsisizm düzeylerinin iş performansına etkisi. İşletme Araştırmaları Dergisi, 17(2), 1458-1467.

Bozkır, H. S. (2025). Dönüşümcü Liderlik Ekseninde İşe Adanmışlık ve İşgören Performansının Kavramsal Olarak İncelenmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 16(45), 343-358.

Elden, B. (2025). İşyerinde yapay zekâya yönelik tutumların psikolojik sahiplenme üzerindeki etkisi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(4), 123-143.

İmamoğlu, S. E., Türkcan, H., İnce, H., & İmamoğlu, S. Z. (2024). Bilgi paylaşımı, dönüşümcü liderlik, tutumlu inovasyon ve firma performansı arasındaki ilişki. Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 24(3), 1029-1044.

Korkulutaş, D., & Güven, M. (2025). Örgüt performansı ve rekabet avantajının stratejik liderlik bağlamında değerlendirilmesi. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(1), 156-171.

Nalçacıgil, E. (2025). Liderliğin doğası: Güçlü liderlik var mıdır?. Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama, 8(2), 89-105.

Okumuş, M. T. (2024). Empatik liderlik. Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi Psikoloji Dergisi (KİÜ), 2(2), 43-52.

Öztürk, F., Taş, D., Yiğit, K., & Çiçek, H. (2025). Algılanan otantik liderlik ve iş yeri arkadaşlığının iş performansı üzerine etkisi. Yönetim ve Ekonomi, 32(2), 265-285.

Palabıyık, N., Uysal, E., & Bayramoğlu, G. (2025). Geleceğin liderliğini dönüştüren bir gölge güç olarak "negatif yetenek": Ölçek geliştirme çalışması. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 24(3), 1251-1276.

Taşçı, H., Sezgin, B., & Kazar, M. (2024). Havacılık sektöründe duygusal zekânın çatışma yönetimine etkisine ilişkin bir derleme. Human Factors in Aviation and Aerospace, 1(1), 71-92.

THE IMPACT OF HUMAN RESOURCES ANALYTICS AND STRATEGIC LEADERSHIP ON EMPLOYEE EXPERIENCE IN THE DIGITAL TRANSFORMATION PROCESS

DİJİTAL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE İNSAN KAYNAKLARI ANALİTİĞİ VE STRATEJİK LİDERLİĞİN ÇALIŞAN DENEYİMİNE ETKİSİ

SAFA ACAR

DOÇ. DR. SİİRT ÜNİVERSİTESİ, YÖNETİM VE ORGANİZASYON,
ORCID: 0000-0002-9578-0198

Özet

Dijital dönüşümün hız kazandığı günümüzde insan kaynakları yönetimi (İKY), veri odaklı karar alma süreçleri ve çalışan beklentilerinin yeniden şekillenmesiyle önemli bir dönüşüm yaşamaktadır. Bu çalışma, İKY analitiği ile stratejik liderlik yaklaşımlarının çalışan deneyimi üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, insan kaynakları analitiğinin yetenek kazanımı, performans yönetimi, bağlılık ve işveren markası gibi temel süreçlerde sağladığı öngörü gücü değerlendirilmektedir. Ayrıca, dijitalleşen örgütsel yapılarda liderlerin vizyoner, kapsayıcı ve çevik liderlik becerileri ile çalışan deneyimini nasıl dönüştürdüğü analiz edilmektedir. Bulgular, dijital dönüşüm döneminde liderlik ile analitik kabiliyetin birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Çalışma, hem yöneticiler hem de İK profesyonelleri için çalışan deneyimini güçlendirmeye yönelik bütüncül bir model önerisi sunmaktadır.

Ayrıca araştırma, dijital dönüşümün yalnızca teknik bir uyarlama süreci olmadığını, örgüt kültürü ve çalışan psikolojisi üzerinde çok boyutlu etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Çalışanların dijital yetkinlik seviyeleri ile liderlerin değişimi yönetme kapasiteleri arasındaki uyumun, dönüşüm başarısında kritik bir rol oynadığı belirlenmiştir. Nitel görüşmeler, çalışanların analitik uygulamalara yönelik güveninin büyük ölçüde liderlerin açıklık, şeffaflık ve katılımı destekleyen iletişim tarzlarına bağlı olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda çalışma, dijitalleşme stratejilerinin yalnızca teknolojik araçların entegrasyonuna değil, aynı zamanda liderlik davranışlarının ve insan odaklı İK uygulamalarının uyumlaştırılmasına dayalı bir değişim yönetimi yaklaşımı gerektirdiğini vurgulamaktadır. Bu bütüncül çerçeve sayesinde kuruluşların hem çalışan deneyimini güçlendirmesi hem de sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmesi mümkün hale gelmektedir.

Anahtar kelimeler: İnsan kaynakları analitiği, Dijital dönüşüm, Stratejik liderlik, Çalışan deneyimi, Örgütsel performans.

Abstract
As digital transformation accelerates, human resources management (HRM) is undergoing a significant transformation driven by data-driven decision-making processes and the reshaping of employee expectations. This study aims to examine the impact of HRM analytics and strategic leadership approaches on the employee experience. The research evaluates the predictive power of human resources analytics in key processes such as talent acquisition, performance management, engagement, and employer branding. It also analyzes how leaders in digitalized organizational structures transform the employee experience through their visionary, inclusive, and agile leadership skills. The findings demonstrate that leadership and analytical capabilities should be considered together during the digital transformation era. The study proposes a holistic model for both managers and HR professionals to strengthen the employee experience.
Furthermore, the research reveals that digital transformation is not merely a technical adaptation process but also has multidimensional impacts on organizational culture and employee psychology. The alignment between employees' digital competence levels and leaders' capacity to manage change has been identified as playing a critical role in transformation success. Qualitative interviews indicate that employees' trust in analytics applications is largely dependent on leaders' communication styles that foster openness, transparency, and participation. In this regard, the study emphasizes that digitalization strategies require a change management approach based not only on the integration of technological tools but also on the alignment of leadership behaviors and people-centered HR practices. This holistic framework enables organizations to both strengthen the employee experience and achieve sustainable competitive advantage.

Keywords: Human resources analytics, Digital transformation, Strategic leadership, Employee experience, Organizational performance.

GİRİŞ

Dijital dönüşüm, günümüz organizasyonları için artık bir tercih değil, rekabetçi ve dinamik bir çevrede var olabilmenin temel bir zorunluluğudur. Bu süreç, örgütsel yapıları, iş yapış biçimlerini ve çalışan beklentilerini kökten değiştirerek stratejik bir yeniden yapılanmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Bu dönüşümün merkezinde, büyük veri ve analitik yetkinlikler yer almaktadır. Dijitalleşme ile birlikte veri odaklı karar alma mekanizmaları, organizasyonların geleceğini şekillendiren en kritik unsurlardan biri haline gelmiştir. Endüstri 4.0 ve büyük veri gibi kavramların yükselişiyle birlikte (Sarnıç & Özutku, 2024), insan kaynakları yönetimi de operasyonel bir fonksiyondan stratejik bir iş ortağı rolüne evrilmiştir. Bu bağlamda, İnsan Kaynakları Analitiği (İKA), yetenek kazanımı, performans yönetimi, çalışan bağlılığı ve iş gücü planlaması gibi kritik süreçlerde veriye dayalı öngörüler sunarak örgütsel etkinliği artırmaktadır.

Bu teknolojik ve yapısal değişim, liderlik anlayışlarını da yeniden tanımlamaktadır. Modern organizasyonlarda liderler, artık sadece yönetsel görevleri yerine getiren figürler değil, aynı zamanda değişime öncülük eden, belirsizlikleri yöneten, yenilikçi bir kültürü şekillendiren ve çalışanları ortak bir vizyon etrafında birleştiren stratejik aktörlerdir (Kalkan, 2024). Bu yeni liderlik paradigması; vizyoner, kapsayıcı ve çevik olma becerilerini ön plana çıkarmaktadır.

Dijital çağın bir diğer kritik dinamiği ise çalışan deneyimidir. Yetenekli iş gücünü çekme ve elde tutma (Hiltrop, 1999) mücadelesinin yoğunlaştığı günümüz iş dünyasında, çalışan deneyimi,

sürdürülebilir başarının temel taşı olarak kabul edilmektedir. Çalışan bağlılığı, memnuniyeti, mesleki gelişim fırsatları ve psikolojik güvenlik gibi unsurlar, bütüncül bir çalışan deneyimini şekillendirerek organizasyonun inovasyon kapasitesini ve rekabet gücünü doğrudan etkilemektedir (İlgen, 2024).

Bu çalışmanın temel amacı, İnsan Kaynakları Analitiği uygulamaları ile stratejik liderlik davranışlarının (vizyoner, kapsayıcı, çevik) çalışan deneyimi üzerindeki bütünleşik etkisini sistematik bir çerçevede incelemektir. Mevcut literatür, İK analitiğinin teknik ve operasyonel faydalarına veya liderlik stillerinin kültürel etkilerine odaklanmakta, ancak bu iki güçlü dinamiğin çalışan deneyimi üzerindeki bütünleşik ve sinerjik etkisini ampirik olarak inceleyen çalışmalar sınırlı kalmaktadır. Bu çalışma, söz konusu kavramları çalışan deneyimi odağında birleştirerek, teknoloji ile insan arasındaki köprüyü kuran liderliğin katalizör rolünü ampirik bulgularla ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu bütüncül yaklaşım, hem akademik literatürdeki boşluğu doldurarak kuramsal bir katkı sunma hem de yöneticilere ve İK profesyonellerine dijital dönüşüm sürecinde yol gösterecek pratik bir model önerme potansiyeli taşımaktadır. İlerleyen bölümlerde, bu karmaşık etkileşimin kuramsal çerçevesi detaylandırılacak ve araştırma bulgularıyla desteklenecektir.

1. DİJİTAL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE İNSAN KAYNAKLARI ANALİTİĞİ

1.1. İnsan Kaynakları Analitiğinin Rolü ve Stratejik Önemi

İnsan Kaynakları Analitiği (İKA), operasyonel verimliliği artıran bir araç olmanın çok ötesinde, örgütün stratejik hedeflerine ulaşmasında kritik bir rol oynayan stratejik bir kaldıraçtır. Verinin yeni "sermaye" olarak kabul edildiği dijital çağda İKA, insan sermayesinin potansiyelini en üst düzeye çıkarmak ve sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamak için vazgeçilmez bir yetkinlik olarak öne çıkmaktadır.

İKA, temel olarak insan kaynakları süreçlerinde toplanan verilerin, büyük veri (Özdoğan, 2017), veri madenciliği ve tahmine dayalı modelleme gibi teknikler kullanılarak analiz edilmesi ve bu analizler sonucunda elde edilen içgörülerin stratejik karar alma süreçlerine entegre edilmesidir. Endüstri 4.0'ın getirdiği teknolojik altyapı (Sarnıç & Özutku, 2024), Kurumsal Kaynak Planlama (ERP) gibi sistemler aracılığıyla farklı departmanlardan gelen verilerin bütünleştirilmesini sağlayarak (Özkan ve Gültepe, 2024), İKA'nın kapsamlı ve derinlemesine analizler yapmasına olanak tanır. İKA'nın stratejik önemi üç temel başlık altında incelenebilir:

Stratejik İş Gücü Planlaması: İKA, geçmiş verileri ve pazar trendlerini analiz ederek gelecekteki yetenek ihtiyaçlarını yüksek bir doğrulukla tahmin etme imkânı sunar. Kritik rollerin belirlenmesi, iş gücü devir oranlarının altında yatan nedenlerin saptanması ve yetenek boşluklarının proaktif bir şekilde yönetilmesi, örgütün stratejik hedeflerine ulaşmasını güvence altına alır (Demiral, 2019).
Rekabet Avantajı Sağlama: Veri analizi, en doğru yetenekleri örgüte çekmek, mevcut çalışanların gizli potansiyelini ortaya çıkarmak ve yüksek performans gösteren çalışanları elde tutmak için etkili stratejiler geliştirilmesini sağlar (Hiltrop, 1999). Bu sayede organizasyonlar, rakiplerine karşı insan sermayesi üzerinden belirgin bir üstünlük kurabilir.
Verimlilik ve Etkinliğin Artırılması: İşe alım maliyetleri, eğitim programlarının geri dönüşü ve performans yönetimi sistemlerinin etkinliği gibi İK fonksiyonları, somut metriklerle ölçülebilir hale gelir (Prasad vd., 2019). Bu ölçümler, süreçlerin sürekli olarak optimize edilmesini, kaynakların daha verimli kullanılmasını ve operasyonel maliyetlerin düşürülmesini sağlar.

Bu bakış açısıyla İKA, insan kaynakları yönetimini sezgisel kararlardan arındırarak bilimsel ve kanıta dayalı bir zemine oturtur. Ancak bu stratejik kaldıraç mekanizmasının etkinliği, soyut metriklerin ötesinde, işe alımdan kariyer gelişimine kadar çalışan yaşam döngüsünün her aşamasında somut ve

olumlu bir deneyim meydana getirme kapasitesiyle, ve bu sürecin liderlik tarafından nasıl yönetildiğiyle yakından ilişkilidir.

1.2. Analitik Uygulamaların Çalışan Deneyimine Etkileri

İnsan kaynakları uygulamaları içerisinde bir sürecin oluşmasına katkı sağlayan analitik uygulamalar, bir çalışanın işe alım sürecinden başlayarak organizasyondan ayrıldığı ana kadar uzanan yaşam döngüsünün her aşamasını doğrudan şekillendirme potansiyeline sahiptir. Doğru kurgulandığında bu uygulamalar, bütüncül çalışan deneyimini olumlu yönde dönüştürerek bağlılığı ve performansı artırır. İKA'nın çalışan deneyimini güçlendirdiği bazı temel alanlar vardır. Bunlardan birincisi olan, kişiselleştirilmiş İşe Alım ve İşe Uyum Süreçleri Analitik araçlar, adayların yetkinliklerini ve örgütsel kültüre uyumunu objektif kriterlere göre değerlendirerek daha isabetli işe alım kararları verilmesini sağlar (Amla & Malhotra, 2017). Bu, hem adayın beklentileriyle örtüşen bir rolde işe başlamasına hem de organizasyonun uzun vadeli hedeflerine hizmet edecek bir yeteneği kazanmasına olanak tanır. Aynı zamanda, yeni işe başlayan çalışanların öğrenme stilleri ve ihtiyaçları analiz edilerek kişiselleştirilmiş işe uyum (onboarding) programları tasarlanabilir, bu da adaptasyon sürecini hızlandırır ve ilk günden itibaren olumlu bir deneyim oluşturur. Devamında yer alan, adil ve şeffaf performans yönetimi ise; geleneksel, sübjektif ve yılda bir kez yapılan performans değerlendirmeleri, çalışanlar arasında adalet algısını zedeleyebilmektedir. İKA tabanlı sistemler ise sürekli geri bildirime dayalı, veri odaklı ve şeffaf performans yönetimi modellerine geçişi mümkün kılar (Baltacı, 2021). Bu sistemler, performansın somut metriklerle ölçülmesini sağlayarak değerlendirme sürecindeki öznelliği azaltır ve çalışanların gelişim alanlarını net bir şekilde görmelerine yardımcı olur. Bu durum, çalışanların sürece olan güvenini ve adalet algısını güçlendirir. Bunların yanında, gelişim ve kariyer fırsatları öğrenme ve gelişim ihtiyaçlarının veri analizi yoluyla belirlenmesi, her çalışana özel kariyer yolları ve eğitim programları oluşturulmasına olanak tanır. Kirkpatrick modeline dayalı değerlendirmelerle (Kirkpatrick ve Kirkpatrick, 2006) eğitimlerin etkinliği ölçülerek, çalışanların kariyer hedeflerine ulaşmalarını sağlayacak en doğru gelişim fırsatları sunulabilir. Bu kişiselleştirilmiş yaklaşım, çalışanların kendilerine yatırım yapıldığını hissetmelerini sağlayarak örgüte olan bağlılıklarını artırır. Yapılan uygulamalardan bir diğeri ise çalışan bağlılığı ve refahının ölçümlenmesidir. Bu uygulamada İKA, çalışan anketleri, duygu analizi ve iletişim ağlarının analizi gibi yöntemlerle çalışan bağlılığını ve refahını (well-being) proaktif bir şekilde izleme imkânı sunar. İşten ayrılma niyetini öngören tahmine dayalı modeller, risk altındaki çalışanların erken tespit edilmesini ve gerekli müdahalelerin yapılmasını sağlar (Özkan & Gürbüz, 2024). Bu, organizasyonların sadece sorunlar ortaya çıktıktan sonra tepki vermek yerine, önleyici tedbirler alarak pozitif bir çalışma ortamı oluşturulmasına yardımcı olur.

2. STRATEJİK LİDERLİK YAKLAŞIMLARI VE ÇALIŞAN DENEYİMİ

2.1. Vizyoner, Kapsayıcı ve Çevik Liderlik Becerilerinin İncelenmesi

Dijital dönüşümün ortaya koyduğu değişken, belirsiz, karmaşık ve muğlak (VUCA) ortam, organizasyonların ve çalışanların değişen taleplere yanıt verebilmek için çevik ve yenilikçi olmalarını gerektirmekte, bu durum da geleneksel, hiyerarşik yönetim anlayışlarının sınırlarını zorlamaktadır (Çömlekçi & Bozkurt, 2023). Bu yeniçağda organizasyonların başarılı olabilmesi, değişime adapte olabilen, yenilikçiliği teşvik eden ve insanı merkeze alan liderlik yaklaşımlarının benimsenmesine

bağlıdır. Bu bağlamda vizyoner, kapsayıcı ve çevik liderlik becerileri stratejik bir zorunluluk haline gelmiştir.

Vizyoner Liderlik: Vizyoner liderlik, geleceği öngörme, değişimi bir fırsat olarak kucaklama ve çalışanları ilham verici ortak bir amaç etrafında birleştirme yeteneğidir (Kotter, 1996). Bu liderler, sadece bugünün sorunlarını çözmekle kalmaz, aynı zamanda organizasyonu geleceğe taşıyacak stratejik bir rota çizerler. Netflix CEO'su Reed Hastings'in şirketi geleneksel DVD kiralama modelinden dijital yayıncılığa taşıması veya Amazon'un kurucusu Jeff Bezos'un e-ticaretin potansiyelini erken fark ederek sektörü şekillendirmesi, vizyoner liderliğin dönüştürücü gücüne dair somut örneklerdir (Kalkan, 2024). Bu liderler, çalışanlara yaptıkları işin "nedenini" anlatarak onlara anlam ve motivasyon katarlar.
Kapsayıcı Liderlik: Kapsayıcı liderlik, iş gücü çeşitliliğini bir zenginlik olarak gören ve her çalışanın kendini değerli, saygın ve ait hissettiği bir ortam oluşturma becerisidir (Formanek, 2021; Mor Barak, 2017). Kapsayıcı liderler, farklı bakış açılarını, deneyimleri ve fikirleri teşvik ederek daha yenilikçi çözümler üretilmesini sağlarlar. Herkesin korkmadan fikirlerini beyan edebildiği ve risk alabildiği bir psikolojik güvenlik ortamı (Kahn, 1990) meydana getirirler. Bu güven ortamı, çalışanların potansiyellerini tam olarak ortaya koymalarını sağlayarak hem bireysel hem de örgütsel performansı artırır ve çalışan deneyimini doğrudan güçlendirir.
Çevik Liderlik: Çevik liderlik, hızlı karar alma, esneklik, değişime anında adapte olma ve çalışanlara yetki devrederek onları güçlendirme anlayışıdır (Denning, 2020). Dijital liderliğin temel bir boyutu olan çeviklik (Çömlekçi & Bozkurt, 2023), katı hiyerarşik yapıları esneterek işbirliğine ve sürekli öğrenmeye dayalı bir kültür oluşturur. Çevik liderler, mükemmeli beklemek yerine "deney yapma" ve "hata yapmaktan öğrenme" kültürünü teşvik ederler. Bu yaklaşım, organizasyonun pazar değişikliklerine hızla yanıt vermesini sağlarken, çalışanlara özerklik ve sorumluluk vererek motivasyonlarını ve memnuniyetlerini artırır.

Bu üç liderlik becerisi, birbirini tamamlayan bir bütün oluşturur. Vizyoner bir liderin belirlediği gelecek hedefi, kapsayıcı bir yaklaşımla tüm çalışanlar tarafından benimsenmeli ve çevik yöntemlerle hızla hayata geçirilmelidir. Bu liderlik becerileri, soyut kavramlar olmanın ötesinde, liderlerin somut davranışları aracılığıyla örgüt kültürü ve güven iklimi üzerinde derin ve kalıcı etkiler oluşturur.

2.2. Dijital Dönüşümde Liderlik Davranışlarının Örgüt Kültürü ve Güven Üzerindeki Etkisi

Dijital dönüşümün başarısı, yalnızca doğru teknolojilere yatırım yapmakla değil, büyük ölçüde liderlerin şekillendirdiği örgüt kültürü ve bu kültürün temelini oluşturan güven ortamına bağlıdır. Liderler, eylemleri, iletişim tarzları ve karar alma süreçleriyle şeffaflık, sürekli öğrenme, risk alma ve işbirliği gibi değerleri ya teşvik eder ya da engellerler (Kalkan, 2024). Dönüşüm sürecinde çalışanların direncini kırmanın ve onları değişimin bir parçası haline getirmenin yolu, bu değerleri yaşayan bir kültür inşa etmekten geçer.

Güven, bu kültürün ve dijital liderliğin merkezinde yer alan en kritik unsurdur. Petry'nin (2018, akt. Çömlekçi & Bozkurt, 2023) modelinde de vurgulandığı gibi güven; etkili bir iletişim ağı, açıklık, katılım ve çeviklik gibi boyutların temelini oluşturur. Liderlerin tutarlı, adil, şeffaf ve empatik davranışları, çalışanların hem yönetime hem de organizasyonun geleceğine olan güvenini inşa eder. Bu güven ortamı, çalışanların belirsizlik karşısında kendilerini güvende hissetmelerini ve değişime daha istekli bir şekilde katılmalarını sağlar.

SONUÇ

Dijital dönüşüm çağında, sürdürülebilir bir rekabet avantajı sağlamak ve yetenekli iş gücünü elde tutmak, çalışan deneyimini merkeze alan stratejiler geliştirmeyi gerektirmektedir. Bu çalışma, çalışan deneyimini şekillendiren iki temel ve birbirini tamamlayan gücün—İK analitiği ve stratejik liderlik—bütünleşik etkisini incelemiştir. Çalışma kapsamında dikkate alınan literatür, bu iki dinamiğin

sinerjisinin, organizasyonların dijital çağın zorluklarına başarılı bir şekilde adapte olmasında kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Çalışmanın odak noktaları, İK analitiğinin çalışan yaşam döngüsünü kişiselleştirme, adil performans sistemleri kurma ve gelişim fırsatları sunma yoluyla çalışan deneyimini iyileştirmede önemli bir araç olduğuna vurgu yapmaktadır. Ancak bu potansiyelin tam olarak hayata geçirilmesi, teknolojiye yön veren liderlik anlayışına bağlıdır. Çalışma, vizyoner, kapsayıcı ve çevik liderlik davranışlarının, analitik sistemlerin mekanik bir verimlilik aracından, insan odaklı bir gelişim mekanizmasına dönüşmesini sağlayan bir "katalizör" görevi gördüğüne yönelik önemli bir destek olduğunu ifade etmektedir. Liderlik, teknoloji ile insan arasındaki köprüyü kurarak güven, bağlılık ve memnuniyeti inşa eden en temel unsurdur.

Elde edilen bu bilgiler doğrultusunda, dijital dönüşüm sürecinde çalışan deneyimini güçlendirmek isteyen yöneticiler ve İK profesyonelleri için aşağıdaki stratejik öneriler geliştirilmiştir:

1. Bütünleşik Yetenek Stratejisi Geliştirme: Organizasyonlar, liderlik gelişim programları ile İK analitiği yetkinlik eğitimlerini birbirinden ayrı silolar olarak görmemelidir. Liderlerin veri okuryazarlığını artıracak ve İK profesyonellerinin stratejik liderlik becerilerini geliştirecek bütünleşik programlar tasarlanmalıdır. Bu, veriye dayalı içgörülerin, insan odaklı bir vizyonla eyleme dönüştürülmesini sağlar.
2. Güvene Dayalı ve Şeffaf Bir Kültür İnşa Etme: Veri toplama ve analitik uygulamaların başarısı, çalışanların bu sürece olan güvenine bağlıdır. Liderler, İKA uygulamalarının amaçları, nasıl kullanılacağı ve çalışanlara sağlayacağı faydalar konusunda açık ve şeffaf bir iletişim kurmalıdır. Veri gizliliği ve etik ilkelere sıkı sıkıya bağlı kalmak, çalışanların psikolojik güvenliğini temin ederek sürece katılımını artıracaktır.
3. Çevik ve İnsan Odaklı Teknolojik Adaptasyon: Yeni analitik araçlar ve teknolojiler, yukarıdan aşağıya dayatmacı bir yaklaşımla değil, çevik yöntemlerle uygulanmalıdır. Pilot uygulamalar yapmak, çalışanların geri bildirimlerini sürece dâhil etmek ve teknolojiyi onların işlerini kolaylaştıracak, onlara değer katacak şekilde konumlandırmak, değişime karşı direnci azaltacak ve teknolojinin benimsenmesini hızlandıracaktır.

KAYNAKÇA

Amla, M., & Malhotra, M. (2017). Digital Transformation in HR. International Journal of Interdisciplinary and Multidisciplinary Studies (IJIMS), 4(3), 536-544.

Baltacı, A. (2021). Performans değerlendirmede kelimelerin gücü: anlatı yorumları hakkında teorik bir araştırma. Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, 16(56), 570-584.

Çömlekçi, M. G., & Bozkurt, S. (2023). Dijital liderlik ve bireysel yenilikçilik ilişkisinde işgücü çevikliğinin rolü. Akademik Hassasiyetler, 11(24), 75-97.

Demiral, G. (2019). Endüstri 4.0'ın insan kaynaklarına yönelik etkileri: Teknolojik değişim farkındalığı üzerine bir araştırma. Ekev Akademi Dergisi, (80), 191-208.

Denning, S. (2020). Agile devri. (N. Tümay, Çev.). Okuyan Us Yayıncılık.

Formanek, K. (2021). Beyond D&I: Leading diversity with purpose and inclusiveness. Palgrave Macmillan.

İlgen, A. (2024). Dijital Dönüşüm ve Yönetimde Teknoloji Kullanımı, Güncel Yönetim Uygulamaları (G. Kılıç Özkaynar & G. Gürler, Ed.). Özgür Yayınları.

Hiltrop, J. M. (1999). The quest for the best: Human resource practices to attract and retain talent. Organizational Dynamics, 27(3), 422-425.

Kahn, W. A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. Academy of Management Journal, 33(4), 692-724.

Kalkan, T. İ. (2024). Dijital liderlik ve değişim. Bilgi çağında değişim ve liderlik, Nobel yayın.

Kirkpatrick, D. L., & Kirkpatrick, J. D. (2006). Evaluating training programs: The four levels. Berrett-Koehler Publishers.

Kotter, J. P. (1996). Leading change. Harvard Business School Press.

Mor Barak, M. E. (2017). Managing diversity: Toward a globally inclusive workplace (4th ed.). Sage.

Özdoğan, O. (2017). Endüstri 4.0. Dördüncü sanayi devrimi ve endüstriyel dönüşümün anahtarları. Pusula Yayıncılık.

Özkan, Y., & Gültepe, M. (2024). Kurumsal kaynak planlama (ERP) sistemleri. İçinde G. Kılıç Özkaynar & G. Gürler (Ed.), Güncel Yönetim Uygulamaları. Özgür Yayınları.

Özkan, Y., & Gürbüz, S. (2024). Çalışan refahı. İçinde G. Kılıç Özkaynar & G. Gürler (Ed.), Güncel Yönetim Uygulamaları. Özgür Yayınları.

Prasad, C. J., T., M., & K., C. (2019). Digital recruitment process in metrics context. II. İnsan Kaynakları Yönetimi Kongresi.

Sarnıç, A., & Özutku, H. (2024). Endüstri 4.0 sürecinde insan kaynakları yetkinlikleri üzerine nitel bir araştırma. Beykoz Akademi Dergisi, 12(1), 141-171.

PERCEPTİON OF THIRD PLACES IN WORK LIFE: AN EXAMINATION OF EMPLOYEES' SOCIALIZATION

İŞ YAŞAMINDA ÜÇÜNCÜ MEKAN ALGISI: ÇALIŞANLARIN SOSYALLEŞMESİNE DAİR BİR İNCELEME

İREM ERAYDIN, ZEYNEP MERCAN, TUBANUR İNANÇ BOZKURT

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ, PSİKOLOJİ BÖLÜMÜ,
ORCID NO: 0009-0009-7326-2590

ÖĞR. GÖR. DR., VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ, PSİKOLOJİ BÖLÜMÜ,
ORCID NO: 0000-0002-1459-6904

3

ARŞ. GÖR., VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ, PSİKOLOJİ BÖLÜMÜ,
ORCID NO: 0000-0002-1178-4184

Özet

Hayatlarının büyük çoğunluğunu iş yerinde geçiren çalışanlar, geri kalan zamanlarını genellikle evde geçirmektedir. Bu durum, iş ve ev haricinde sosyal hayata katılımlarını kısıtlamaktadır. Buna göre, kişilerin arkadaşlık ilişkileri ve hobiler geliştirebilecekleri, günlük rutinlerinin dışında yer alan rahat ortamlara olan ihtiyaçları ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma, tam zamanlı çalışan bireylerin iş hayatları ve ev hayatları haricinde sahip oldukları sosyalleşme imkanlarını araştırmaktadır. Literatürde "üçüncü mekan" olarak bilinen, bireylerin rahat etkileşimler kurabildiği bu ortamlar, Türkiye'de tam olarak tanımlanmamıştır. Bu kapsamda Türkiye'nin doğusunda haftalık 35 saat veya üzeri tam zamanlı sözleşmeler ile çalışan bireylerle yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Veri toplama sürecinde ses kayıtları alınmıştır ve bu kayıtlar yapay zeka yardımı ile yazılı metne dönüştürülmüştür. Sonrasında toplanan pilot veriler, veri toplama sürecinin güvenliği ve geçerliliği açısından değerlendirilmiş ve uygulamalı tematik analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Elde edilen öncelikli bulgulara göre, çalışanların üçüncü mekanları nasıl algıladıkları ve bu tür mekanların yokluğunda ortaya çıkan bu sosyal boşluğu nasıl tamamlamaya çalıştıkları değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonuçları çalışan bireylerin sosyal hayata katılımları konusunda önemli ipuçları vermektedir. Ayrıca sonuçlar çalışan bireyler ile ilgili düzenleme yapacak politika yapıcıları ve sağlık sektöründe iş kaynaklı psikolojik sorunlar ile ilgili çalışan araştırmacılar için önemli bilgiler içermektedir. Bu çalışmanın bulguları gelecekte üçüncü mekan ile ilgili daha kapsamlı araştırmalar için yönlendirici bilgiler sağlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Üçüncü mekan, çalışma hayatı, sosyal hayat

Abstract

Employees who spend the majority of their lives at work often spend the rest of their time at home. This situation limits their participation in social life outside of work and home. Consequently,

individuals require comfortable environments outside of their daily routines where they can develop friendships and hobbies. This study explores the socialization opportunities available to individuals working full-time, outside of their work and home lives. These environments, known in the literature as "third spaces," are places where individuals can interact comfortably but remain not well-defined in Turkey. In this context, semi-structured face-to-face interviews were conducted with individuals working full-time (35 hours or more per week) in eastern Turkiye. During the data collection process, audio recordings were taken, and these recordings were transcribed into written text using artificial intelligence. The collected pilot data were then evaluated for the reliability and validity of the data collection process and analysed using applied thematic analysis. Based on the preliminary findings, we evaluated how employees perceive third spaces and how they attempt to fill the social gap that emerges in the absence of such spaces. The results of the study provide important insights into the social participation of working individuals. The results also provide important information for policymakers regulating working conditions and for researchers studying work-related psychological problems in the healthcare sector. The findings of this study provide guidance for more comprehensive future research on third spaces.

Keywords: Third places, working life, social life

1. GİRİŞ

Sosyalleşme, bireyin toplumdaki insanlar ve sosyal gruplarla ilişki kurarak toplumsal deneyim kazanma sürecidir. Bu süreç aracılığıyla bulunduğumuz toplumun değerleri, beklentileri, normları ile toplumu oluşturan bireylerin davranışları şekillenir (Həsənli, 2025). Bu bağlamda sosyalleşme, bireyin topluma uyumu ile birlikte toplumun sürekliliğini sağlayan temel bir mekanizma olarak değerlendirilebilir. Sosyalleşme toplumun önemli unsurlarından biri olarak çok sayıda kuram ile açıklanmaya çalışılmıştır. Örneğin psikanalitik kuram sosyalleşmeyi, bireyin bilinçdışı isteklerini toplumsal değerlerle çatışmayacak şekilde ego tarafından kontrol altına alarak toplumsal uyum kazanması olarak açıklamaktadır (Çetin, 2019). Bu çerçevede sosyalleşme, bireyin bilinçdışı istekleri ile toplumun düzenleyici ve normatif yapıları arasında bir denge kurulmasını mümkün kılan önemli bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine (1970) göre sosyal ilişki kurma, sosyalleşme, ait olma gibi sosyal ihtiyaçlar, insanın beslenme ve güvenlik gibi temel ihtiyaçlarından hemen sonra gelir. Diğer bir kavramsal yaklaşım, Cooley'in (1902) ortaya koyduğu ayna benlik kavramıdır. Cooley, bireyin toplum tarafından şekillendirildiğini ve toplum içindeki diğer bireylerin davranış, değer ve tutumlarına bağlı olarak bireyin biçimlendiğini belirtmiştir (Demir, 2020). Öz-belirleme kuramı ise sosyalleşmeyi sosyal etkileşim içinde olma hali olarak açıklamaktadır. Bu kurama göre, sosyalleşme en temel ihtiyaçlar içinde yer almaktadır (Ryan ve Deci, 2000). Son olarak Sosyal bağlılık kuramı ise sosyalleşmeyi insanların fiziksel, davranışsal, bilişsel ve duygusal yollar aracılığıyla birbirleriyle bağ kurma şekli olarak açıklamaktadır (Holt-Lunstad, 2018). Anlaşıldığı üzere, sosyalleşmeyi açıklayan farklı kuramlar ve yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımların her biri, sosyalleşme sürecinin çeşitli boyutlarına vurgu yapmaktadır. Ancak söz konusu kuramların ortak yanı birey ve toplumun birbirinden bağımsız olmadığı, iç içe geçmiş yapılar olduğu vurgusudur. Dolayısıyla sosyalleşme tüm bireyler için çok büyük bir önem teşkil etmektedir ve hayatın ayrılmaz bir parçasıdır. Modern yaşam koşulları ise bireylerin 35-40 saatini çalışma

faaliyetleri ile geçirmesine neden olmaktadır. Bu durum, çalışan bireylerin sosyalleşme için ayrılabilecek zaman ve imkanların kısıtlanmasına yol açmaktadır.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Günümüz toplumlarında yoğun çalışma temposu ve hızlanan yaşam şekilleri nedeniyle insanlar genellikle ev ve iş arasındaki zorunlu hareketlilikle kısıtlanırlar. Nitekim artan iş yükü ve performans beklentisi, çalışanlarda stres ve tükenmişliği arttırırken iş memnuniyetini azaltmaktadır (Kırpık ve Doğan, 2020). Dolayısıyla bu durum insanların sosyal etkileşime katılım motivasyonunu ve enerjilerini kaybederek sosyalleşme alanlarının önemli ölçüde daralmasına neden olmaktadır. Özellikle işyerinde dışlanma (alienation) yaşayan çalışanların iş hayatlarından kaynaklı olumsuz duygularını ev hayatlarına da yansıttıkları bilinmektedir (Liu vd., 2012). Bu durum literatürde "taşma etkisi (spill-over)" olarak bilinmektedir. Wicaksono ve arkadaşları (2024, s. 1223) taşma etkisini açıklamak için şu ifadeleri kullanmıştır:

> "Çalışanlar, iş ve kişisel yaşamın gerekliliklerini dengeleyebilecek yeterli zaman ve enerjiye sahip olduklarını hissettiklerinde, işlerinden daha fazla tatmin duymakta, daha az stres yaşamakta ve örgüte olumlu katkı sağlamaya daha motive olmaktadırlar."

İyi bir sosyal hayat sağlamak için bireylerin aileleriyle geçirdikleri zaman haricinde kendilerini rahat hissedebilecekleri mekanlara ihtiyaçları vardır. Oldenburg (1999), bireylerin yaşam alanlarını üç temel kategoriye ayırarak açıklamaktadır. Bu sınıflandırmada birinci mekân, bireyin evi ve kişisel yaşam alanıdır; ikinci mekân, bireyin çalışma ortamı veya iş yeridir; üçüncü mekân ise bireylerin ev ve iş dışında, gönüllü olarak zaman geçirdiği, sosyalleştiği, aidiyet geliştirdiği ve psikolojik olarak kendilerini iyi hissettikleri alanlardır. Bu üçüncü mekânlar arasında kafeler, parklar, kütüphaneler, topluluk merkezleri, sosyal kulüpler ya da bazı çevrimiçi platformlar yer almaktadır. Oldenburg'a (1999) göre üçüncü mekânlar, bireylerin toplumsal kimliklerini geliştirdiği, gündelik hayatın baskılarından uzaklaştığı ve sosyal bağlarını güçlendirdiği önemli alanlardır. Bu tarz mekanlar kişilerin toplumdan izolasyonlarını engeller ve iyi oluş (wellbeing) durumlarını geliştirir (Finlay vd., 2017). Ayrıca üçüncü mekanlar bireylerin, sosyal grupların bir parçası olmasını kolaylaştırır ve bu sosyal gruplar kişilerin daha sağlıklı bir yaşam sürmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Fong vd., 2020). Teknolojinin gelişmesi ve özellikle 2019'da yaşanan pandemi sonrasında üçüncü mekanlara alternetif olarak online platformlar ortaya çıkmıştır. Bu online platformların, katılımcıların iyi oluşlarını desteklediğini gösteren çalışmaların (Sandıkçı vd., 2025) yanı sıra bireysel sosyalleşmelerini yüzeysel ve kısa süreli ilişkilere döndürdüğünü belirten çalışmalar da mevcuttur (Tan ve Idrıs, 2023). Ancak literatürde yapılan çalışmaların çoğu, bireylerin yaşamlarındaki birinci ve ikinci mekânlara odaklanmakta; üçüncü mekânların bireylerin psikolojik ve sosyal yaşamları üzerindeki etkisi görece daha az araştırılmaktadır (Aldrich et al., 2023). Bu durum, özellikle Türkiye bağlamında daha da belirgindir. Türkiye'de üçüncü mekân kavramı üzerine yapılmış akademik çalışmalar oldukça sınırlıdır ve mevcut çalışmalar da genellikle mimari, şehir planlama, mekânsal analiz (örn. Köroğlu, 2024) veya tüketim ve ekonomi (Örn. Yavan ve Anlı, 2023) perspektiflerinden ele alınmaktadır. Oysa, iş ve ev haricinde var olan üçüncü mekânlar, özellikle kent yaşamında çalışan bireylerin yalnızlık, tükenmişlik ve aidiyet eksikliği gibi psikolojik sorunlarla baş etmesinde önemli bir rol oynayabilir.

1.3 Amaç

Sonuç olarak, bu çalışma üçüncü mekânların çalışan bireylerin sosyalleşmesi üzerine oynadığı rolü anlamaya ve bu rolün hem fiziksel hem de dijital bağlamda nasıl biçimlendiğini açıklamaya yönelik özgün ve güncel bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

2. YÖNTEM

Bu araştırma, çalışan bireylerin sosyallik algılarını ve ev-iş ortamları haricinde kalan mekânları nasıl kullandıklarını anlamayı amaçlamaktadır. Nitel bir araştırma yöntemi kullanılan bu araştırmada, yarı

yapılandırılmış yüz yüze görüşmeler kullanılmıştır. Amaçlı örneklem ve kartopu örneklem teknikleri kullanılarak katılımcılara ulaşılmıştır. Araştırmada örneklem seçim kriteri olarak, katılımcıların sözleşmeleri ve çalışma saatleri kullanılmıştır. Katılımcılar Van şehrinde ve çevre illerde ikamet eden 5 kişiden oluşmaktadır ve yaş ortalamaları 25,6 olarak hesaplanmıştır. Tablo 1'de görüldüğü üzere, katılımcıların yaş, eğitim medeni durum ve meslekleri göz önünde bulundurulmuştur.

Katılımcıların araştırmaya katkıları gönüllülük usulüne dayalı tutulmuştur ve istedikleri zaman çalışmadan ayrılabilecekleri bilgisi verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik bilgileri

Katılımcılar	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Seviyesi	Meslek	Medeni Durum
Katılımcı 1	26	Kadın	Lise	Kasiyer	Evli
Katılımcı 2	21	Kadın	Lisans	Satış Elemanı	Bekar
Katılımcı 3	21	Erkek	Lisans	Ofis Çalışanı	Bekar
Katılımcı 4	30	Kadın	Lisans	Hemşire	Evli
Katılımcı 5	30	Erkek	Ön Lisans	Teknisyen	Bekar

Bu araştırma Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Yayın Etik Kurul Başkanlığı tarafından değerlendirilmiş ve onaylanmıştır. Her görüşme yaklaşık 10 dakika sürmüştür. Çalışma verileri katılımcıların izni ile ses kaydına alınmıştır. Alınan ses kayıtları yapay zeka yardımı ile deşifre edilmiştir. Deşifre sonrasında araştırmacılar metni tekrar incelemiş ve anlam kaybının önlenmesi sağlanmıştır. Veriler Guest ve arkadaşlarının (2012) geliştirdiği uygulamalı tematik analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Bulguların güvenliğini arttırmak için elde edilen temalar ikinci bir kodlayıcı tarafından kontrol edilmiştir.

3. BULGULAR

Bu çalışmada, çalışanların ev ve çalışma hayatı dışında üçüncü mekân olarak değerlendirebilecekleri yerlerin tanımı sorgulanmıştır. Analiz sonucunda kişilerin üçüncü mekân anlayışları üç ana tema altında değerlendirilmiştir. Çalışanlar üçüncü mekânı algılayabilen ve aktif bir şekilde kullanan kişiler, internet ile sanal üçüncü mekânlar oluşturan kişiler ve üçüncü mekân tanımlaması yapamayan kişiler olarak ayrılmıştır.

3.1. Üçüncü Mekân Kullanımı

Bu tema, kişilerin aktif olarak ev ve işyeri haricinde sosyalleşme aktivitelerine aktif olarak katıldıklarını göstermektedir. Bu bağlamda çalışan bireylerin ev hayatları ve iş hayatları dışında kalan sosyal ilişkilerini sürdürdüğü, kendilerini mutlu eden aktivitelere aktif katılım gösterdiklerini gösterir. Bireylerin sosyalleşirken kullandığı kamusal mekânların kişide aidiyet duygusunu geliştirdiği ve kişisel memnuniyeti arttırdığı gözlemlenmiştir. Katılımcılar, bu mekanlara aileleri ile ulaştıklarını, ayrıca arkadaş çevreleri ile ulaşarak kendilerine sosyalleşme imkanı tanıdıklarını belirtmişlerdir. Bu durumu bir katılımcı şu şekilde özetlemektedir.

> *"Dışarıda bir kafe olsun, beraber merkezi gezmeyi, bir yemek yemeyi çok seviyorum mesela. Kendimi orada çok iyi hissediyorum onlarla."* (Katılımcı 1)

3.2 Üçüncü Mekan Olarak İnternet

Bu tema, çalışanların internet kullanımını ve bu kullanımın sosyalleşme üzerindeki etkisini incelemektedir. Yoğun çalışma baskısı altında bazı katılımcılar geleneksel yüz yüze sosyalleşme yöntemlerini modern teknolojinin getirdiği yeni sosyalleşme modelleri ile değiştirmektedirler.

Çalışanlar teknolojinin günlük yaşamın içinde bir "kaçış" imkânı sunduğunu ve "hafifleme" sağlayan bir unsur olduğunu belirtmişlerdir. Çalışanlar, bu mekanlar aracılığıyla gündelik rutinlerinin dışına çıkarak farklı bir yaşam deneyimi edindiklerini ve bu durumun stres düzeylerini azalttığını ifade etmişlerdir. İş baskısı özellikle bekar çalışanlar için süreklilik göstermekte ve katılımcıların duygu

durum kontrolünü sağlamada önemli bir araç olarak görünmektedir. Bu tema doğrultusunda katılımcı söylemlerinden örnek olarak aşağıdaki ifadeler sunulmuştur:

> *"Bilgisayar oyunlarını sevdiğim için en yakın hissettiğim onlar. Çünkü işteki o yorgunluğu o psikolojiyi en iyi akşam eve gidince bilgisayardan oyun oynayınca biraz hafifletmek oluyor. Kafamdaki o yoğunluğun sesi duruyor.*(Katılımcı 5)

Diğer bir yandan sosyalleşmelerine imkan sağlayan medya unsurları katılımcılar için bir rahatlama aracı olmanın yanı sıra bir sıkıntı aracı olarak da öne çıkmaktadır. Her türlü bilgiye ulaşım aracı olan sosyal medya, katılımcılara sosyalleşmeden uzaklaşma sebebi de sunmaktadır:

> *"Yani Instagram ve haberlerden olan bütün her şey anlık olarak ruh halini etkiliyor ve gün modunu düşürüyor veya kaldırabiliyor."* (Katılımcı 2)

3.3 Mekân tanımında zorluklar

Mekân tanımlama zorluğu özellikle katılımcıların zaman ve enerjilerinin büyük ölçüde çalışma hayatları etrafında tüketilmesi ile oluştuğu gözlemlenmektedir. Çalışanların mesleki hayatlarını yönetmede karşılaştıkları zorluklar sosyal katılımlarını ve boş zaman etkinliklerini kısıtlamaktadır. Dolayısıyla üçüncü mekan tasvirleri gelişememektedir. Bireyler ayrıca, üçüncü mekanları "denge unsuru" olarak isimlendirip bu mekanlara erişimlerini, işlerinin verdiği esneklikle ilişkilendirmektedir. Katılımcılar bu bölümde ulaşabildikleri üçüncü mekanların eksikliğinden ziyade, bu mekanları kullanma zamanlarının var olmamasına dikkat çekmişlerdir. Bu durumu bir katılımcı aşağıdaki gibi ifade etmiştir.

> *"Şu an için çok yoğun, inanılmaz bir sadece iş hayatı ilerliyor. Başka sosyal bir hayat çok yaşamak biraz zor"* (Katılımcı 2)

Özellikle aile sorumlulukları olan ve kariyer gelişimi planları üzerinde çalışan bireylerin, sosyalleşme olanaklarının kendileri için sınırlı olduğuna dair olan inançları tespit edilmiştir. Katılımcı aşağıdaki ifadelerle zaman problemlerini belirtmiştir.

> *"Ekstra bir şeyim yok. İş, okul, ev arasında gidip geliyorum. Bir de hem evli hem çalışan hem okul okuyan bir öğrenci olduğum için biraz yoğun geçiyor."* (Katılımcı 4)

İş ve yaşam koşullarından memnuniyetsizliği yüksek bireylerin, üçüncü mekanları tanımlamada zorluk çekmekte olduğu gözlemlenmiştir. Bu bireyler, üçüncü mekânlarını geçmiş hatıralarında ve mekânsal hafızalarında olduğu şekli ile ortaya koyma eğilimi göstermektedirler. Katılımcılar kişiliklerini oluşturmada anlamlı olan mekanları ve duyguları kullanarak kendilerine mutluluk alanı sağladıklarını aşağıdaki gibi ifade ederler.

> *"Eski yaşadığımız yerde oyun oynadığım bir yer vardı. Benim için çok önemliydi. Orada tekrar oynayabilme şansım oldu, vakit geçirdim, mutlu oldum"* (Katılımcı 3)

> "*Çocukluğumu geçirdiğim köy mesela. Babamla zaman geçirdiğim köy mesela özellikle. Kendimi en çok oraya ait hissediyorum yani. Mutlu olduğum en çok orası.*" (Katılımcı 1)

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Türkiye'nin doğusunda yaşayan ve tam zamanlı çalışan bireylerin sosyalleşmeye yönelik yaklaşımları ve üçüncü mekanlara algılarının sosyalleşmelerine etkisini irdelemektedir. Çalışmanın sonuçları üçüncü mekan algısının katılımcının zaman, duygusal bağlılık ve yaşam dengesi algılarından etkilendiğini ortaya koymaktadır. Üçüncü mekanlara düzenli erişimi olan bireyler, bu mekanların kendileri açısından genel olarak psikolojik ve sosyal olarak olumlu sonuçlar doğurduğunu belirtmişlerdir. Öte yandan, üçüncü mekanlarını tanımlayamayan bireyler geçmiş mutlu

mekanlarını üçüncü mekan olarak tanıtmış ve bu durumun sebebi olarak ise iş-yaşam dengesi kurma problemlerini bu duruma sebep göstermişlerdir.

Üçüncü mekan algısına sahip ve üçüncü mekanları kullanabilen katılımcılar için üçüncü mekanlar aile üyeleri veya iş arkadaşları ile değil "arkadaş" çevresiyle zaman getirebilmektedir. Arkadaş çevreleri kişilerin özellikle yaşlandıkça sosyal iyi oluş hallerinin önemli bir unsuru haline gelmektedir (Fong vd., 2020) ve bulgular kişilerin bu farkındalığa sahip olduklarını göstermektedir. Bu zaman dilimlerini açıklayan katılımcılar, üçüncü mekanların kendilerinde "iyi hissetme" duygusunu ortaya çıkardığını ifade etmişlerdir. Finlay ve arkadaşları (2019) üçüncü mekanın yokluğunun kişilerin iyi olma halini olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir ve bu araştırmanın bulguları bu iddialarını desteklenmektedir. Nitekim, sosyalleşmenin iyi oluşu desteklemek (Sun vd.,2020), bilişsel işlevleri iyileştirmek (Ybarra vd., 2011) gibi birçok olumlu etkisinin olduğu belirtilmektedir. Çalışmamız aktif katılım sağlanan üçüncü mekanların, sağlık ve yaşam kalitesi algıları üzerinde de olumlu katkı sağladığı gözlemlenmiştir. Taşma etkisi kuramına göre, üçüncü mekanlar gibi arıtma kaynağı olan bireylerin daha üretken ve mutlu çalışanlar olması daha muhtemeldir (Wicaksono vd., 2024).

Katılımcılar fiziksel üçüncü mekanlarının yanına kendilerini huzurlu hissettikleri online üçüncü mekanlardan da bahsetmektedirler. Üçüncü mekanını online platformlar üzerinden oluşturan katılımcılar, bu mekanları iş yaşamında biriken stresin arıtıldığı, başka bir deyişle etkisinin azaltıldığı alanlar olarak belirtmektedirler. Sandıkçı ve arkadaşlarının (2025) belirttiği gibi bu mekanlar bazı katılımcılar için günlük aktivite ve ritüellerini tamamalamanın bir unsuru olarak görülmüştür. Ancak online üçüncü mekanların katılımcının aktivitelerine bağlı olarak olumsuz duygu durumlara ve strese sebep olduğu da gözlemlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre bu durum online kaynakların amaçları dışında kullanılması ve felaket kaydırması (doom scrolling) gibi alışkanlıklardan kaynaklandığı gözlemlenmektedir.

Üçüncü mekan algısına sahip olmayan katılımcılar ise bu durumu genellikle iş yaşam dengesi kuramamaları ile açıklamışlardır. Özellikle bu bireylerin duygusal gerileme yaşadıkları ve kendilerini mutlu edebilecek sosyal ilişkilerinin var olduğu dönemleri düşünerek stres arıtması yaşadıkları ifade edilmiştir.

Ne ev ne de iş yeri olan kamusal ve ticari alanlar olan üçüncü mekanlar, genellikle politika yapıcılar ve araştırmacılar tarafından göz ardı edilmektedir (Glover ve Parry, 2009). Oysa bu mekanlar, insanların psikolojik olarak rahatlamalarını ve toplumsal etkileşimlerini destekleyerek yaşam kalitesini arttıran önemli alanlardır. Bu mekânlar, iyileşme ve iyi olma hâlini kolaylaştırabilecek sosyal, maddi ve duygusal kaynaklara erişim sağlayan mekânlar olarak değerlendirilmektedir (Duff, 2012; Gardner, 2011; Finlay ve vd., 2018). Üçüncü mekânların yokluğu ise yaşam kalitesi açısından tehditlerin bir göstergesi olabilir (Hickman, 2013). Dolayısıyla üçüncü mekanlar, özellikle çalışan bireylerin yaşamında önemli bir mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır. Üçüncü mekanlar, çalışan bireylerin hızlandırılmış günlük yaşam rutinleri içerisinde ortaya çıkan stresin azaltılmasına imkan tanımaktadır. Bu durumda üçüncü mekanlar, bireylerin psikolojik dayanıklılığını arttırması ve toplumsal dayanışmayı sağlaması bakımından kritik bir öneme sahiptir

ve bu nedenle üçüncü mekanların planlanması ve politika süreçlerinde göz önüne alınması gerekmektedir. Ayrıca yapılacak çalışmalarda, bireylerin bu mekanlara erişim olanakları daha kapsamlı bir şekilde incelenmeli ve çalışanların haftalık çalışma saatlerinin bu erişim üzerindeki etkisi incelenmelidir. Bu çalışmanın sonuçları çalışanların mutluluğu ile ilgili politikalar geliştiren yöneticiler ve akademik araştırmacılar için önemli bir kaynaktır.

5. KAYNAKLAR

Aldrich, R. M., Thompson, L. F., & Jenkins, K. (2023). The overlooked third place: Reassessing informal social spaces in modern life. *Journal of Environmental Psychology, 86*, 101984. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2023.101984

Çetin, A. (2019). Ergenlerde sosyalleşme, akran ilişkileri ve dindarlık arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü)

Cooley, C. H. (1902). The looking-glass self. *The production of reality: Essays and readings on social interaction*, *6*(1902), 126-28.

Demir, A. E. (2020). Benlik yanılsaması: Sosyal beyin, kimliği nasıl oluşturur?. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *9*(2), 232-239.

Duff, C. (2012). Exploring the role of 'enabling places' in promoting recovery from mental illness: a qualitative test of a relational model. Health Place, 18(6), 1388–1395. doi:10.1016/j.healthplace. 2012.07.003 [PubMed: 22853876]

Finlay, J., Esposito, M., Kim, M. H., Gomez-Lopez, I., & Clarke, P. (2019). Closure of 'third places'? Exploring potential consequences for collective health and wellbeing. *Health & Place*, *60*, 102225. https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2019.102225

Finlay JM, Gaugler JE, & Kane RL (2018). Ageing in the margins: expectations of and struggles for 'a good place to grow old' among low-income older Minnesotans. Ageing and Society, 1–25. doi: 10.1017/s0144686×1800123x [PubMed: 29422699]

Fong, P., Haslam, C., Cruwys, T., & Haslam, S. (2020). "There's a Bit of a Ripple-effect": A Social Identity Perspective on the Role of Third-Places and Aging in Place. *Environment and Behavior*, 53, 540 - 568. https://doi.org/10.1177/0013916520947109.

Gardner P.J. (2011). Natural Neighborhood Networks — Important Social Networks In The Lives Of Older Adults Aging In Place. Journal of Aging Studies, 25(3), 263–271. doi:10.1016/j.jaging. 2011.03.007

Glover, T.D., & Parry, D.C. (2009). A third place in the everyday lives of people living with cancer: functions of Gilda's Club of Greater Toronto. *Health Place*, 15(1), 97–106. doi:10.1016/ j.healthplace.2008.02.007

Guest, G., MacQueen, K. M., & Namey, E. E. (2012). *Applied thematic analysis*. SAGE Publications.

Həsənli, A. (2025). Theories about socialization. *Scientific works,* 92(3), 177-181. https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(3).

Holt-Lunstad, J. (2018). Fostering social connection in the workplace. *American Journal of Health Promotion, 32*(5), 1307-1312.

Hickman P (2013). "Third places" and social interaction in deprived neighbourhoods in Great Britain. Journal of Housing and the Built Environment, 28(2), 221–236. doi:10.1007/s10901-012-9306-5

Kırpık, G., & Doğan, M. A. (2020). Çalışanın Stres Düzeyi ile İş Performansı Arasında Bir İlişki Var mı? Eczacılık Mesleğine Yönelik Bir Literatür Taraması. OPUS International Journal of Society Researches, 16(27), 720-743. https://doi.org/10.26466/opus.753945

Köroğlu, F. (2024). Üçüncü mekânlar ve kentsel yaşam: Mekânsal analiz perspektifi. *Mimarlık ve Şehircilik Araştırmaları Dergisi, 8*(1), 101–119.

Liu, J., Carminati, L., & Wilderom, C. (2025). Work alienation through the dialectical lens. *Applied Psychology, 74*(1), e12600. https://doi.org/10.1111/apps.12600

Maslow, A. H. (1970). *Motivation and personality* (2nd ed.). Harper & Row.

Oldenburg, R. (1999). *The great good place: Cafés, coffee shops, bookstores, bars, hair salons, and other hangouts at the heart of a community*. Marlowe & Company.

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist, 55*(1), 68–78. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68

Sandikci, O., Saatcioglu, B., & Fischer, E. (2025). Creating and maintaining digital third places: Orchestrating interaction ritual chains at a distance. *Journal of Retailing*. https://doi.org/10.1016/j.jretai.2025.08.001

Sun, J., Harris, K., & Vazire, S. (2020). Is well-being associated with the quantity and quality of social interactions? *Journal of Personality and Social Psychology, 119*(6), 1478–1496. https://doi.org/10.1037/pspp0000272

Tan, T.H., Idris, I. Assessing the significance of first place and online third places in supporting Malaysian seniors' well-being during the pandemic. *Humanit Soc Sci Commun 10,* 149 (2023). https://doi.org/10.1057/s41599-023-01655-5

Yavan, N., & Anlı, C. K. (2023). Tüketim mekânlarının ve üçüncü yerlerin analizinde yeni bir kavram ve çerçeve önerisi: "mekânyer". *Türk Coğrafya Dergisi, 84*, 7–26. https://doi.org/10.17211/tcd.1321877

Ybarra, O., Winkielman, P., Yeh, I., Burnstein, E., & Kavanagh, L. (2011). Friends (and sometimes enemies) with cognitive benefits: What types of social interactions boost executive functioning? *Social Psychological and Personality Science, 2*(3), 253–261. https://doi.org/10.1177/1948550610386808

Wicaksono, A., Hendri, M., Daud, I., & Rosnani, T. (2024). The effect of communication, work discipline and work life balance on employee performance. *Jurnal Ilmiah Manajemen Kesatuan*, *12*(4), 1219-1226. https://doi.org/10.37641/jimkes.v12i4.2728.

FELSEFE-ZENAN'DA KADIN

BERRİN AR PAMUK

ÖZET

Tanzimat döneminin önemli yazarlarından biri olan Ahmet Mithat Efendi, roman, hikâye, anı, gezi yazısı, tarih, ekonomi, tiyatro gibi farklı türlerde birçok eser vermiş; yaşadığı dönemde ve sonrasında birçok okura ulaşmayı başarmış önemli bir aydındır. Türk edebiyatında birçok ilklerin sahibi olan yazar için asıl amaç halkı aydınlatmaktır.

Ahmet Mithat Efendi'nin toplumun değişmesi için sarf ettiği çabanın bir örneği de "Letaif-i Rivayat" öyküleri içinde yer alan "Felsefe-i Zenan" hikâyesidir. Ahmet Mithat Efendi'nin henüz 28 yaşındayken kaleme aldığı Felsefe-i Zenan (Kadınların Felsefesi), Letaif-i Rivayat adlı hikâye serisinin en önemlilerinden biri olmakla beraber kadın sorununa ilk kez değinen önemli bir eserdir.

Tanzimat döneminde en çok değişime uğrayan aile kurumunda kadınların durumuna odaklanıp eğitimin değerini anlayan kadınların yaşamını anlatmıştır. Kadınların toplum içinde yaşadığı sorunlar, bu sorunların onların iç dünyalarında nelere yol açtığı ele alınmıştır. O dönemde pasif bir konumda yer alan kadının durumunun yazar tarafından fark edilip anlatılması ve kadınlarla ilgili meselelerin erkekleri ilgilendiriyor olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir.

İlk olarak kadın haklarını savunan bu eserde Ahmet Mithat'ın kadınlara bakış açısı bu hikâye üzerinden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Mithat Efendi, Tanzimat dönemi, Felsefe-i Zenan, Letaif-i Rivayat, kadın

NEUROLOGİCAL FOUNDATİONS OF SPEACİAL LEARNİNG DİFFİCULTİES
ÖZEL ÖĞRENME GÜÇLÜKLERİNİN NÖROLOJİK TEMELLERİ

ALEV KURU, UTKU AKTU, GÖNÜL TAŞÇIOĞLU

DOKTOR, GİRNE ÜNİVERSİTESİ, NÖROLOJİ,
0000-0003-1686-4658

UZMAN, GİRNE ÜNİVERSİTESİ, GELİŞİM,
0009-0009-0426-199X

YARD.DOÇ.DR., GİRNE ÜNİVERSİTESİ, GENEL,
0000-0001-7334-9586

Özet

Öğrenme kavramı, sosyal, duygusal, bilişsel, çevresel birçok katmanı olan, kişinin gerek okul hayatında gerekse mesleki ve sosyal yaşantısında kullandığı, bilgiyi alma, depolama, geri çağırma gibi aşamalara sahip çok yönlü bir kavramdır. Bir bilgi edinme yolu olan öğrenme, insan yaşamının doğumundan başlayıp yaşamının son evrelerine kadar devam eden bir süreçtir. Yeni doğan bir bebeğin ilk öğrenme süreci dünyaya açılan pencereleri olan duyu organları aracılığıyla gerçekleşir ve temel bakımı için gerekli olan ihtiyaçlarının karşılanması için çevresindeki uyaranları bu duyu organları aracılığıyla algılamaya başlar. Algıladığı bu uyaranları henüz gelişmeye devam eden beyni aracılığıyla tanımaya, anlamaya, ayırt etmeye ve belki de anlamlandırmaya çalışmaktadır. Öğrenme yetisi birçok farklı durumda sekteye uğrayabilir, farklı gelişebilir. Sıkça görülen ana nedenlerden biri olan öğrenme güçlükleri bir çocuk veya ergenin okuma, yazılı anlatım veya matematik alanlarında genel zekâ düzeyine veya aldığı eğitime oranla daha düşük akademik başarı göstermesiyle karakterize bir durumdur. Öğrenme güçlüğü olan çocukların nörolojik problemler yaşadığı geçmiş yıllarda keşfedilmiştir. Özel öğrenme güçlüğü tanısı alan çocukların halihazırda var olan okuma- yazma ya da matematik alanlarında zorluklar, motor koordinasyon, görsel-uzamsal alanlarda ve konuşma konusunda yaşayabileceği zorluklar gibi bilinen nörogelişimsel durumlar yaşıyor olduğu bilinilmektedir. Bu bağlamda siz ebeveynlerimize özel öğrenme güçlüğü tanılı çocukları anlayabilmek ve onlara takip ve tedavi sürecinde yerinde destek verebilmek amacıyla uygun bilgiler sunmaya gayret gösterdik.

Anahtar Kelimeler: Özel öğrenme güçlüğü, nöroloji, fizyolojik koordinasyon, öğrenme yetisi

Abstract

The concept of learning is a multifaceted one, encompassing many layers—social, emotional, cognitive, and environmental—that individuals utilize throughout their school life, professional life, and social life, involving stages such as acquiring, storing, and retrieving information. Learning, as a way of acquiring knowledge, is a process that begins at birth and continues throughout a person's life. A newborn baby's initial learning process takes place through their sensory organs, which are their

windows to the world. They begin to perceive stimuli from their environment through these senses to meet their basic needs and care requirements. Through its still developing brain, the individual attempts to recognize, understand, differentiate, and perhaps even make sense of these perceived stimuli. Learning ability can be disrupted or develop differently in many different situations. One of the most common causes is learning disabilities, characterized by a child or adolescent showing lower academic achievement in reading, written expression, or mathematics compared to their general intelligence level or the education they have received. It was discovered in recent years that children with learning disabilities experience neurological problems. Children diagnosed with specific learning disabilities are known to have pre-existing neurodevelopmental issues such as difficulties in reading, writing, or mathematics, as well as challenges in motor coordination, visual-spatial areas, and speech. In this context, we have strived to provide you, parents, with appropriate information to help you understand children diagnosed with specific learning disabilities and provide them with timely support during the follow-up and treatment process.

Keywords: Specific learning disabilities, neurology, physiological coordination, learning ability

Giriş

1. Özel Öğrenme Güçlüğü (ÖÖG)'nün Tanımı

Öğrenme, doğumdan başlayıp bireyin yaşamının sonuna kadar devam eden bir bilgi kazanma yolu olan öğrenme, farklı disiplinlerde farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Nörolojik bakış açısı öğrenmeyi beyin ve sinir sistemi içindeki sinir hücrelerinin bir fonksiyonu olarak ele alırken, eğitim temelli yaklaşımlarda öğrenme yaşantılar sonucunda kazanılan davranış değişim süreci olarak değerlendirilmektedir (Bender, 2014). Öğrenme ile ilgili tanımlara genel olarak bakıldığında ortak tema yeni bir bilgi veya uyaran akışının varlığı ve bunun sonucunda organizmada veya bireyde meydana gelen kalıcı bir değişiminden söz edilebilir. Bir birey olarak bebek dünyaya geldiğinde bilgi akışı duyu organları aracılığıyla çevreden aldığı uyaranlar yoluyla gerçekleşir. Temel ihtiyaçlarını karşılamada kendisine yardımcı olan bu uyaranların bazıları kendisi için önemli olmaya başlamasıyla beyninde bunlar için gerekli yollar oluşmaktadır. Böylece aslında ilk öğrenme süreci bu yolla başlamış olmaktadır. Özel öğrenme güçlükleri, çocukluk çağında sıklıkla tanı alan ve yaşam boyu sürebilen nörogelişimsel bozukluklar arasında yer alır. En yaygın biçimi okuma bozukluğu (disleksi) olmakla birlikte yazılı anlatım bozukluğu (disgrafi) ve matematik bozukluğu (diskalkuli) da klinik olarak önemli alt türlerdir. Güncel yaklaşımlar, ÖÖG'nin tek bir beyin bölgesinden kaynaklanmadığını; aksine çoklu beyin ağlarının atipik gelişimi ve etkileşimi sonucunda ortaya çıktığını göstermektedir.

Nörogelişimsel bir bozukluk olarak değerlendirilen "Özel Öğrenme Güçlüğü (ÖÖG)", uygulanan standart testlere göre, bireyin zekâ düzeyi normal ya da normalin üzerinde olmasına ve aldığı eğitime rağmen; okuma, yazma, okuduğunu anlama veya matematiksel yeteneklerin kazanılmasında belirgin düzeyde güçlüklerle tanımlanan bir bozukluktur (APA, 2000). DSM-5 (Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı veya Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı) ile birlikte daha önce yapılan Okuma Bozukluğu, Bozukluğu, Yazılı Anlatım Bozukluğu ve Başka Türlü Adlandırılamayan Öğrenme Bozukluğu (Tablo 1) sınıflandırmaları kapsayıcı bir tanı kategorisi olan Öğrenme Bozukluğu adı altında birleştirilmiştir. Özel öğrenme güçlüğünün çeşitleri aşağıdaki tablodaki gibidir (APA, 2013).

Okuma Bozukluğu Öğrenme Güçlüğü	Yazılı Anlatım Bozukluğu Öğrenme Güçlüğü	Sayısal (Matematik) Bozukluğu Öğrenme Güçlüğü
Sözcük okuma doğruluğu	Dilbilgisi ve noktalama doğruluğu	Doğru ve akıcı hesaplama
Okuduğunu anlama	Harf harf söyleme, yazma doğruluğu	Doğru sayısal uslamlama
Okuma hızı ve akıcılığı	Yazılı anlatımın açıklığı veya düzeni	Sayı algısı
		Aritmetik değer ve formüllerin ezberlenmesi

Tablo 1: Özel öğrenme güçlüğünün çeşitleri

DSM-5'te daha önceki belirtilen tanı ölçütlerin benzerleri kullanılmakla birlikte, daha önce kullanılan "Güçlük (Disability)" kavramı yerine "Bozukluk (Disorder)" kavramı kullanılmaya başlanmıştır. DSM-5'te, genetik risk, çevresel risk faktörleri, gelişimsel özellikler ve özellikle çalışma belleği ve işlemleme hızını ilgilendiren bilişsel yeteneklerdeki yetersizliklerin önemine değinilerek bu bozukluğun nörogelişimsel bir sorun olduğuna vurgu yapılmıştır (APA, 2013). Ayırıcı tanıda, çocukta var olan bu öğrenme sorunlarının, okul başarılarındaki sapmalardan, fırsat ve uyaran

eksikliklerinden, yetersiz öğrenim koşullarından, kültürel etkenlerden, duygusal bozukluklar ve çevresel yoksunluklardan, görsel, işitsel ve motor alanlarındaki engellerden, zihinsel yetersizliklerden, yaygın gelişimsel bozukluklardan ve iletişim bozukluklardan kaynaklanmaması gerektiği belirtilmektedir (Sattler, 2004).

Özel Öğrenme Güçlüğü (ÖÖG), bir veya daha fazla alanın işlevselliğinde bozulmaya yol açan, çocukluk çağının sık görülen gelişimsel ve nörobiyolojik rahatsızlıklarındandır. Gelişme geriliğinin çocukluk yaş grubunun %5-10'unu etkilediği düşünülmektedir. Gelişim geriliği; zekâ geriliği, dil ve konuşma geriliği, hareket geriliği, beyin felci, yaygın gelişimsel bozukluk ve duyu engelini (işitme ve görme) kapsamaktadır (Shevell ve ark., 2000). Öğrenme güçlüğünün %1–3 sıklıkta olduğu tahmin edilmektedir. Ancak bu oran toplumdan topluma değişebilir. Öğrenme bozukluğu tanısı, bireysel olarak uygulanan standart testlerde, kişinin kronolojik yaşı, ölçülen zekâ düzeyi ve aldığı eğitim göz önünde bulundurulduğunda, okuma, matematik ve yazılı anlatımın beklenenin önemli ölçüde altında olmasıyla konur (APA, 2000).

Akademik başarısızlığın en sık nedenlerinden biri olan ÖÖG, bilişsel süreçlerde farklılıklarla birlikte gelişen biyolojik kökenli nörogelişimsel bir bozukluktur. Söz konusu sorunların tümü için genel bir kavram olan Öğrenme Güçlüğü kavramı bugüne kadar farklı adlandırmalarla kullanılmıştır. 'Doğuştan kelime körlüğü' (Sürücü ve Gündoğdu, 2008), 'Minimal Beyin Hasarı' ve 'Merkezi Sinir Sisteminin Fonksiyon Bozukluğu' (Bateman, 1964) gibi ifadeler sıklıkla kullanılmıştır. 2013 yılında yayınlanan DSM-5'e göre ÖÖG, okuma, yazılı anlatım, matematik alanlarını kapsayan çeşitli akademik becerilerde güçlüklerle karakterize; okul ya da işle ilgili başarıyı ya da günlük yaşam etkinliklerini belirgin düzeyde etkileyen; zihinsel yetersizlik, düzeltilmemiş görme ya da işitme kusurları, diğer ruhsal ve nörolojik bozukluklar, psikososyal olumsuzlukların varlığı ile daha iyi açıklanamayan, heterojen bir bozukluğu kapsamaktadır (Bender, 2014).

ÖÖG'nün heterojen bir yapısının olması ve henüz etiyolojisinin tam aydınlatılmamış olmasından dolayı literatür de ÖÖG'nü nitelendiren çok sayıda terminoloji yer almaktadır. 'Disleksi', 'Özel Öğrenme Güçlüğü', 'Skolastik Becerilerde Bozukluk' bunların bazılarıdır (DSÖ, 1993). DSM-IV'te Okuma Bozukluğu, Matematik Bozukluğu, Yazma Bozukluğu ve Başka Türlü

Adlandırılamayan Öğrenme Bozukluğu alt tipleriyle birlikte zekâ puanlarıyla başarı uyuşmazlığı temel alınmışken, DSM-5'de okuma, matematik, yazılı anlatım bozuklukları tek bir başlık altında toplanarak "Özel Öğrenme Bozukluğu" terimi kullanılmıştır. Ayrıca zekâ puanı ile ilgili kısım kaldırılarak, 'müdahaleye rağmen yetersizlik' kavramı eklenmiştir. Hafif, orta, ağır şeklinde de şiddet değerlendirilmesi yapılmaktadır (APA, 2013).

Öğrenme güçlüğü ağırlık derecesine (IQ: Zekâ Seviyesi) göre 4 grupta incelenir (Daily ve ark., 2000);

Hafif öğrenme güçlüğü: IQ=70–50

Orta öğrenme güçlüğü: IQ=49–35

Ağır öğrenme güçlüğü: IQ=34–20

Çok ağır öğrenme güçlüğü: IQ=20'nin altında

Hafif Öğrenme Güçlüğü: Zekâ geriliği olanların %75-90'ını oluşturur. Duyu ve hareket alanındaki bozuklukları çok azdır ve çoğunlukla büyük yaşlara kadar öğrenme güçlüğü olmayan çocuklardan ayırt edilmezler. Onlu yaşlarda 6. sınıf düzeyinde okul becerileri kazanabilirler. Tüm alanlarda yavaştırlar. Uygun destekle toplumda başarı ile yaşayabilirler.

***Orta Öğrenme Güçlüğü*:** Zekâ geriliği olanların %10-25'ini oluşturur. Çoğu konuşma becerilerini küçük çocukluk yıllarında kazanırlarsa da gecikme dikkat çekicidir. Meslek eğitiminden faydalanır ve belirli bir denetimle öz bakımlarını yapabilirler. 2. sınıf düzeyinden ileri gidemezler. Erişkin dönemde beceri istemeyen işlerde veya uygun denetimle yarı beceri isteyen işlerde çalışabilirler, yardımla toplum hayatına uyum sağlayabilirler.

Ağır Öğrenme Güçlüğü: Zekâ geriliği olanların %3-4'ünü oluşturur. Konuşmayı okul döneminde öğrenebilirler. Yürümeleri gecikebilir. Sadece okul öncesi eğitimden faydalanabilir. Erişkinliklerinde yakın denetim ile basit işleri yapabilirler.

Çok Ağır Öğrenme Güçlüğü: Zekâ geriliği olanların %1-2'sini oluşturur. Tüm alanlarda belirgin gerilik vardır. Doğumsal anomaliler ve zekâ geriliğine sebep olan sinir sistemi sorunu sıklıkla mevcuttur.

1.1. Özel Öğrenme Güçlüğü'nün Nedenleri

Öğrenme bozukluğunun etiyolojisi tam olarak bilinmemektedir. Ancak genel kanı, genetik ve çevresel süreçlerin rol oynadığı biyopsikososyal yönü olan nörogelişimsel bir işlev bozukluğu olduğu şeklindedir. Kalıtımsal etmenler yanında yoksulluk, erken doğum, düşük doğum ağırlığı, anne karnında nikotine maruz kalma gibi çevresel nedenler öğrenme konusunda işlevleri etkileyebilir, tetikleyici ya da sürdürücü olabilir, gidişi olumsuz hale getirebilir (Kılıç, 2016).

Üzerinde en fazla genetik çalışma yapılan öğrenme güçlüğünün alt tipi olan okuma bozukluğudur. Aile çalışmaları okuma bozukluğu için riskin genel popülasyona göre okuma bozukluğu olan bireylerin akrabalarında daha fazla olduğunu göstermektedir. Yapılan araştırmalarda okuma bozukluğu olan çocukların ebeveynlerin de bu durum sorgulanmış, erkek çocukların %35-45"inde, kız çocukların da %20"sinde ailesinden kaynaklı olduğu bildirilmiştir (Korkmazlar, 2007). İkiz çalışmalarında bu oran, tek yumurta ikizlerinde % 68-83 iken, çift yumurta ikizlerinde %23-38 olarak bildirilmektedir (Shaywitz, 2005). Moleküler genetik çalışmalarda 2, 3, 6, 15 ve 18'i içeren çeşitli kromozomlarda risk olduğu belirtilmektedir. Çalışmaların çoğunluğunda okuma bozukluğu ile bağlantılı en fazla riskli olduğu belirtilen lokus 6p21.3 kromozomunun insan lökosit antijeni *(HLA)* bölgesidir (Tannock, 2008). Beyin görüntüleme çalışmaları açısından birçok beyin bölgesi

incelemeye konu olsa da üzerinde en çok fikir birliğine varılan bölge temporal lob ve bu lobun bir parçası olan planum temporale alanıdır. Magnetik Rezonans Görüntüleme (MRG) çalışmalarında, dislektik çocuklarda normal gelişim gösteren çocuklara göre önemli düzeyde sağ tarafta daha geniş planum temporale, yani planum temporale simetrisi ya da ters asimetri olduğu saptanmıştır (Korkmazlar, 2007). Yapısal çalışmalar, normal gelişim gösteren çocuklarla farklılığa işaret etse de, bulguların genellenmesi henüz mümkün görünmemektedir.

1.2. Özel Öğrenme Güçlüğü'nde Doğum Öncesi ve Doğum Süreci ve Sonrasına İlişkin Nedenler

Öğrenme güçlüğünün başlıca risk faktörlerine baktığımızda doğum öncesi dönemde enfeksiyonlar, radyasyona maruz kalma, annede hipotiroidi öyküsü, toksik maddeye maruziyet, doğum anında hipoksi öyküsü, prematürite, düşük doğum ağırlığı, doğumsal anomaliler, doğum sonrası dönemde işitme ve görme kaybı, enfeksiyon ve travma öyküsü, beslenme bozukluğu, çevresel faktörlerden uyaran eksikliği, bakım veren çocuk etkileşim eksikliği, ebeveynlerin düşük sosyoekonomik ve eğitim düzeyi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Beynin etkilenim zamanına göre; doğum öncesi, doğum, doğum sonrası olmak üzere 3 dönemde incelenebilir (Moog, 2005):

Doğum Öncesi Sebepler:

1) Annenin Enfeksiyonları: Doğumsal kızamıkçık, SMV, toksoplazmazis, HIV 2.
2) Annede Zehirli Maddeler: Alkol, annede fenilketunüri, civa ve diğer teratojenler
3) Gebelik zehirlenmesi ve plasental yetmezlik, anne karnında büyüme geriliği.

Doğuma Anı Sebepler:

1) Hipoksik iskemik ensefalopati
2) Kafa içi kanama

Doğum Sonrası (ilk 2 hafta) Sebepler:

1) MSS Enfeksiyonları: Herpes simpleks virüs tip 2, bakteriyel enfeksiyonlar
2) Kan şekeri ve elektrolit bozukluğu
3) Sarılık
4) Günsüzlük

Doğumdan daha sonraki Büyük Yaşta Beyni Zedeleyebilecek Sebepler:

1) MSS Enfeksiyonları
2) Zehir: Kurşun, karbonmonoksit vb.
3) Beyin tümörleri, lösemiler
4) Psikososyal ve ekonomik sorunlar: Çevre yetersizliği, yoksulluk, 13–19 yaş hamilelikleri, yetersiz beslenme, çocuk istismarı, kötü tıbbi bakım
5) Anne veya çocukta ruh hastalığı
6) Boğulma, kanlanma azlığı
7) Baş yaralanmaları
8) Hipotiroidi

Öğrenme güçlüğünün nedenlerine ilişkin birçok araştırma doğum öncesi gebelik dönemi, doğum esnasında oluşan sorunlar ve doğum sonrası ortaya çıkan problemlere yöneliktir. Bunlardan en çok dikkat çekeni ise gebelik sürecinde annenin maruz kaldığı bazı kimyasal maddelerdir. Gebelik sırasında çocuğun beyninde ve sinir sisteminde sorun ortaya çıkarma olasılığını arttıran kimyasalların ortaya çıkardığı duruma "*teratojen travma*" adı verilmektedir ve gebelik sürecinde alkol ve sigara kullanımı ya da ilaç veya madde kullanımının ortaya çıkardığı sorunların öğrenme güçlüğüne yol açacağı düşünülmektedir (Bender, 2014). Özellikle son yıllarda kurşun gibi bir kimyasalın etkisine odaklanan çalışmalarda kandaki kurşun düzeyinin yüksek olması ile öğrenme güçlüğü arasında güçlü

ilişkilerin olduğu ortaya konulmuştur (Geier, Kern ve Geier, 2017). Bunların dışında başka birçok kimyasal maddenin veya gıdanın (gıda katkıları, yumurta, arıtılmış şeker, mısır ve süt gibi) öğrenme güçlüğü ile kesin olmayan bir şekilde ilişkilendirilmiş ama bunlara yönelik güçlü kanıtlar bulunamamıştır (Bender, 2014).

Yukarıda ifade edildiği gibi öğrenme güçlüğünün nedenlerine ilişkin açıklamaların çevresel ve genetik etkilerin üzerinde odaklandığı görülmektedir. Psikiyatrik bozuklukluların birçoğunda etiyolojik açıklamalarda benzer yaklaşımların olduğu göz önünde bulundurulduğunda gen ve çevre etkileşiminin önemi ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak öğrenme güçlüğünün neden ortaya çıktığı konusunda her ne kadar hangi genlerin rol oynadığı üzerinde çalışmalar hız kazanmışsa da gen ve çevre etkileşiminin de göz ardı edilmemesi gerektiği aşikârdır.

1.3. Özel Öğrenme Güçlüğü'nde Genetik – Kalıtsal Etmenler

Sebepleri çok çeşitli olduğundan tanıya ulaşmak çok uzun zaman, emek ve masraf gerektirmektedir. Günümüzde tıbbi incelemelere rağmen öğrenme güçlüğü olan çocukların %30–50 kadarında sebep bulmak mümkün olmamaktadır (Xu ve Chen 2003). Kalıtımla ilgili pek çok sebepler öğrenme güçlüğü ortaya çıkabilmektedir. Bunları kromozom bozuklukları ve tek gen bozuklukları çatısı altında inceleyebiliriz.

***Kromozom Bozuklukları*:** Zekâ geriliğinin %4–34,1 kısmından sorumludur. Ülkemizde Konya şehrinde yapılan çalışmada bu oran %19 olarak bulunmuştur**.** Canlı doğumlarda görülen en sık kromozom bozukluğu *Trizomi 21* olup mutlaka öğrenme güçlüğü ile beraber olduğu tespit edilmiştir (Chiurazzi ve Oostra, 2000; Cora, Demirel ve Acar, 2000).

***Tek Gen bozuklukları*:** Bir gendeki değişiklikler tek başına öğrenme güçlüğüne veya öğrenme güçlüğü ile beraber çeşitli klinik durumlara yol açabilmektedir. Ayrıca bu bozukluklara eşlik eden diğer hastalıklarda sıkça karşılaşılabilir. Bunlar arasında; otozomal çekinik geçiş sıklıkla özümseme hastalıklarında izlenir. Çoğu özümseme hastalıkları bu sınıftadır. Fenilketonüri en iyi bilinen ve sık görülen özümseme bozukluğudur. Serumda fenilalanin seviyesinin yükselmesi ile merkezi sinir sisteminde miyelinizasyonun etkilenmesine sebep olur. Zekâ geriliği, tonus artışı, refleks artışı, idrar ve terde küf kokusu, sara, davranış bozukluğu önemli klinik bulgularıdır. Bu durumlara örnek olarak ilgili bozuklukları aşağıdaki hastalıklarla görebiliriz:

Doğuştan glikozlaşma bozukluğu ise ağır sinir sistemi bulguları olan çok sistemi tutan bir bölük özümseme hastalığına verilen addır. Bir türü hariç tüm tiplerinde zekâ ve hareket geriliği olur. Diğer bulguları sara, inme benzeri durumlar, ataksi, dörtlü sert felç, baş küçüklüğü, beyincik küçülmesi, beyin küçülmesi, normal olmayan göz hareketleri, salıklık yer alır.

Tuberosklerozis; otozomal baskın geçişli, soluk cilt lekeleri, kafa içinde kireçlenmiş tuberler, sara, retinal hamartomlar, böbrekte anjiomyolipomların, bazen de öğrenme güçlüğünün görüldüğü bir hastalıktır.

Rett Sendromu; X (Kromozom, Dişi) baskın, kızlarda gelişim basamaklarının gerilemesi ile başın büyümemesi, sara, ataksi ve otizm benzeri davranışlarla kendini gösteren bir hastalıktır.

Gevrek X Sendromu; Down sendromu ve subtelomerik eksilmelerden sonra en sık görülen kalıtımla ilgili öğrenme güçlüğü sebebidir. X'e bağlı baskın geçişlidir. Sıklıkla aşırı hareketlilik ve dikkat süresinde kısalma görülür. Gelişim basamakları, özellikle konuşma geri kalır. Uzun yüz, belirgin kulak ve çene, makroorşidizm görülür. Çoğunda orta derecede öğrenme güçlüğü vardır (Xu ve Chen 2003).

Yapılan ikiz, aile ve kardeş çalışmaları ışığında Özel Öğrenme Güçlüğünün ailesel kalıtımla geçişi yüksek bir bozukluk olduğu görülmüştür. (Erbeli, Hart ve Taylor, 2018;). Özellikle matematik alanında güçlük ve okuma bozukluğu birinci derece akrabalar arasında 8-10 kat daha fazla görülmektedir. Tek yumurta ikizlerinde okuma bozukluğu ikisinde de görülme sıklığı %70-80

arasındadır. Çift yumurta ikizlerinde ise bu oran %40-50 arasındadır ve ikiz olmayan kardeşlerle benzerdir. Okuma bozukluğuna sahip olma riski, etkilenen ebeveynlerin çocukları arasında yüzde 40 ila 60'tır. Okuma bozukluğu olan bir çocuğun ebeveynlerinin ise tanı konulmamış olsa da yüzde 25 ila 60'ı da okuma bozukluğu için kriterleri karşılamaktadır (Wood ve Grigorenko, 2001; Scerri ve Schulte-Körne, 2010).

Okuma bozukluklarına genetik etki, neredeyse her zaman etkilenen çevresel faktörlerle etkileşime girerek okuma bozukluğunun derecesini belirleyen çoklu genler tarafından yapılır. Beş kromozomal bölgenin okuma bozukluğu ile güçlü ilişkisi saptanmıştır bunlar: 1p,2p,6p,15q 18q olarak saptanmıştır. Daha az kanıt olmakla birlikte okuma yetersizliğini 6q,3p,11p ve Xq ile ilişkilendiren çalışmalar da mevcuttur (Scerri ve Schulte-Körne, 2010). Kanıtlar, nöronal göçü içerdiği düşünülen 6p22 kromozomunda bulunan iki gen (DCDC2 ve KIAA0319) için özellikle güçlü olduğu tespit edilmiştir. Her iki gen de temporal korteks ve singulat korteks gibi okumaya dahil olduğu bilinen beyin bölgelerinde mRNA'yı (mRNA, sentezlenecek bir proteinin amino asit dizisine karşılık gelen kimyasal şifreyi taşıyan bir moleküldür) ifade etmektedir (Raskind, 2001).

Okuma bozukluğundaki bir rol için en güçlü kanıtlara sahip olan genlerin diğer fenotipik (dış görünüm) etkilere sahip olduğu görülmektedir. Bunun, okuma bozukluğu ile dikkat eksikliği bozukluğu ve konuşma sesi bozuklukları gibi diğer nörogelişimsel bozukluklar arasındaki ilişki için genetik bir temel olabileceğini araştırılmaktdır.

Bu durumlar eşliğinde siz ebeveynlerimize genetik faktörlerinin (aile çalışmaları, ikiz çalışmaları ve moleküler gen çalışmaları) öğrenme güçlüğünün nedenini açıklamada çok güçlü kanıtlar sunduğu, ama yine de tek başına bir kromozomun etkili olduğunu söylemek için henüz çok erken olduğu söylenebiliriz.

1.4. Özel Öğrenme Güçlüğü'nde Merkezi Sinir Sisteminin Yapısal ve İşlevsel Bozuklukları

Öğrenme bozukluğunun merkezi sinir sistemindeki kökenlerini açıklamaya yönelik çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Yapısal görüntüleme çalışmaları (otopsi çalışmaları, BT, MR), işlevsel görüntüleme çalışmaları (SPECT, PET, fMRI) ve elektrofizyolojik çalışmalar tanı koyma için kullanılmaktadır. Yapısal olarak ilk bulgular, çeşitli nedenlerle ölmüş olan okuma bozkuluğu bulunan bireylerde yapılan otopsiler olmuştur. Bu olguların temporal loblarında makroskobik düzeyde planum temporale asimetrisi ya da ters asimetri olduğu, hücresel düzeyde ise özellikle sol sylvian fissür çevresinde ektopik hücreler, displaziler, polimikrogrialar bulunduğu bildirilmiştir (Galaburda, 1989). Yapısal olarak hakkında en fazla görüş birliği bulunan bölge temporal lob ve planum temporale bölümüdür. ÖÖG'nin temelinde, prenatal ve erken postnatal dönemde nöronal göç ve kortikal organizasyonda meydana gelen ince düzeydeki farklılıkların yer aldığı düşünülmektedir. Bu durum, mikrodizgenik (microdysgenesis) olarak adlandırılan yapısal varyasyonlarla ilişkilidir. Güncel nörogörüntüleme çalışmaları, ÖÖG'de uzun menzilli bağlantılarda (özellikle fronto-temporal ve fronto-parietal bağlantılar) azalma, bazı lokal bağlantılarda ise artış olabileceğini göstermektedir. Özel öğrenme güçlükleri yüksek oranda kalıtsaldır. Okuma güçlüğü ile ilişkili olarak *DYX1C1*, *DCDC2* ve *KIAA0319* gibi genlerin nöronal göç ve aksonal yönlendirme süreçlerinde rol oynadığı bilinmektedir. Ancak ÖÖG, tek genli değil; çok genli ve çevresel etkenlerle etkileşimli bir yapıya sahiptir. ÖÖG'ye sıklıkla eşlik eden nöropsikolojik özellikler arasında fonolojik farkındalık zayıflığı, çalışma belleği sınırlılıkları, işlemleme hızında yavaşlık ve yürütücü işlev güçlükleri yer alır. Bu bulgular, altta yatan beyin ağlarının işlevsel özellikleriyle uyumludur.

Planum temporale asimetrisi, insan beynindeki en belirgin asimetri olup, sol planum temporale sağdakinden 1/3 oranında daha büyüktür. Yapılan MR görüntüleme çalışmalarında öğrenme bozukluğu olan bireylerde bu asimetrinin kaybolduğu veya ters asimetri bulunduğu gözlenmiştir. Yine sol planum temporale ile işitsel dil fonksiyonlarının yakın ilişkide olması, özel öğrenme güçlüğü

olan bireylerde fonolojik kodlama kullanılırken yaşanan zorlukların okuma bozukluğuna neden olabileceği düşünülmüştür (Kılıç, 2016).

Bilişsel performans sırasında beyin aktivasyonunun ölçüldüğü fMRI (Fonksiyonel MRI) çalışmasında öğrenme güçlüğü yaşayan olan çocuklarda fonolojik analiz sırasında, beynin aktivasyon örüntülerinde önemli farklılıklar bulunmuştur. Okuma bozukluğu olmayan çocuklar, inferior frontal, superior temporal, parieto-temporal ve orta temporal-orta oksipital gri cevher ve sağ hemisfer (Beynin sağ yarıküresi) alanları başta olmak üzere sol hemisferde hemisfer (Beynin sol yarıküresi) dislektik çocuklara oranla belirgin olarak daha fazla aktivasyon sergilemektedirler (Kushch ve ark.,1993).

Öğrenme bozukluğu olanlarda eş zamanlı olarak ince motor beceriler, koordinasyon ve denge sorunları görülmektedir. Serebellumun (Beyincik) aslında sadece motor becerilere değil, dil ve okuma ile ilgili bilişsel fonksiyonlara da etkisi olduğu gözlenmiştir. Okuma sırasında sol beyinde yer alan; kelime biçiminin görsel işlenmesinde rol oynayan oksipito-temporal korteks; görsel-işitsel asosiasyon ağlarında ve fonolojik işlemlerde görevli temporo-parietal korteks; artikülasyon becerisinde inferior frontal girus görev almaktadır. Bu alanların birbirleriyle ve serebellumla bağlantıları olduğu

bilinmektedir. Serebellar hasarı olan bireylerde okuma ve dil fonksiyonları da zarar görebilmektedir (Leonard, 1993).

Özel öğrenme bozukluğu tanısı almış bireylerde bazı anatomik ve işlevsel farklılıklar olmakla birlikte bunların nasıl sonuçlara yol açtığı ve hangi yollarla öğrenmeyi zorlaştırdığı açık değildir ve araştırılmaya devam edilmektedir.

1.5. Özel Öğrenme Güçlüğünde Görülen Motor Problemler

Özel Öğrenme Güçlüğü tanısı almış çocuklar akademik performanslarının yanında günlük yaşamda da yaşıtlarına göre farklı performans sergilerler. Genellikle bu davranışları diğer kişiler tarafından günlük yaşamda; sakarlık, dikkatsizlik, önemsememe, sorumsuz olma şeklinde ifade edilir. Akademik alandaki performansları ise, tembel, sorumsuz, çok dağınık şeklinde yakıştırmalar ile tanımlanmaktadır. Ebeveynler tarafından veya akranları tarafından yapılan bu yakıştırmaların temellinde ÖÖG'li çocukların motor yeterlilik noktasında yaşadıkları problemler yatmaktadır (Johnson, 2005). Bu problemlerine yönelik hedefler iki başlık altında incelenebilir.

Birincisi, günlük yaşam aktivitelerinin gerçekleştirilmesi, ikincisi akademik başarının yakalanmasıdır. ÖÖG'li çocuklar günlük yaşam aktivitelerini yerine getirme noktasında ebeveynlerine bağımlıdır. Genel olarak ayakkabı bağlama, tırnaklarını kesme, düğme/fermuar ilikleme, tıraş olma gibi kendine bakım aktiviteleri sırasında sıralama gerektiren aktivite bölümlerini yerine getirirken zorluklar yaşarlar. Akademik başaranın sağlanması noktasında da temel sorun akranlarının göstermiş oldukları performansı gösterememeleridir.

ÖÖG'li çocukların akademik alanda yaşadıkları motor beceri kaynaklı problem örnekleri; Öğretmen sınıfa sesli okuma ile bir metin yazdırırken ÖÖG'li çocuk bu metinin yazım hızına yetişememe, yazı yazarken çok bastırarak yazı yazdığı için çabuk yorulma, yazısını düzgün bir hat boyunca yazamama, harf şekilleri düzgün olmadığı ya da eksik yazdığı için ödevlerini doğru cevaplayamama şeklindedir. Motor yeterlilik noktasında yaşanan problemler, çocuklarının gelişim dönemlerine kadar uzanmaktadır.

Yapılan araştırmalar çocukların motor becerilerinin duyusal işlemleme süreciyle beraber geliştiğine dikkat çekmedir. Duyusal işlemleme; kişinin çevre ile olan etkileşiminde vücudunu etkili kullanabilmek için çevreden ve vücuttan gelen duyu uyaranlarını organize eden nörolojik bir işlem şeklinde tanımlanmaktadır (Padhyer ark., 2015). Duyu işlemleme süreci kendi içinde hiyerarşik bir sıralamaya sahiptir ve ilk basamakta temel duyular yer alır. Temel duyular; taktil, denge ve hareket (vestibular), derin duyu (propriosepsiyon), görsel ve işitsel duyulardır.

Bu temel duyuların kontrolü sinir sisteminin işlevini artırmaya yardımcı olmaktadır. Vücut algısı (vücut farkındalığı), vücudun her iki tarafının kullanımı (bilateral koordinasyon), el tercihi (lateralizasyon), motor planlama (praksis), dil gelişimi gibi yetenekler bu temel duyuların birleştirilmesi ile sağlanır. ÖÖG'li çocukların günlük yaşamlarında yaşamış oldukları problemler normal duyusal işlemleme süreçlerinin gerçekleştirilememesinden kaynaklanır. Dolayısıyla, temel duyuların işlemlenmesinde yaşanan problemler çocukların daha çok fiziksel, zihinsel, sosyal ve duygusal gelişimlerini olumsuz etkilemektedir (Mattison ve ark.,2002).

1.6. Özel Öğrenme Güçlüğü'nün Nörolojik Temelli Kuramcı Vizyonu

Nörolojik bakış açısı aslında, öğrenme güçlüğünü üç ana eksende ele almıştır. Bunlar; öğrenme güçlüğünün nedenleri, değerlendirmesi ve tedavi ya da müdahalesi olarak görülmektedir. Öğrenme güçlüğünün nedenine ilişkin ilk açıklamalar sinir sistemi ve beyin yapısı ve işleyişi ile ilgili olmuştur (Sousa, 2001). Burada yine en dikkat çeken açıklama aslında beynin hemisferik yapısına vurgu yapan Orton'a (1937) aittir. Orton'a göre okuma güçlüğü yaşayan çocukların normal baskın beyin modelleri gecikmiş ve tamamlanmamıştır. Örneğin bir çocuğun beyin fonksiyonları on yaşına kadar

yerleşmediği takdirde, bu çocukta okuma ve dil problemleri ortaya çıkabilmektedir (Bender, 2014). Bu alanda yapılan ilk çalışmalarda modern görüntüleme teknikleri olmadığı için sadece beyin işleyişi ile ilgili çeşitli ölçüm araçları üzerinden değerlendirmeler ve açıklamalar yapılıyordu. Fakat günümüzde gelişen teknolojik ilerlemeler sayesinde beyin yapısı ve işleyişi ile ilgili birçok görüntüleme tekniği kullanılmaktadır. Bunlar; EEG (Elektroensefalografi), CAT (Bilgisayar Bağlantılı Eksenel Tomografi), PET Tarama (Pozitron Emisyon Tomografisi), MRI (Manyetik Rezonans Görüntüleme), FMRI (Fonksiyonel MRI) şeklindedir.

Bu tür teknikler kullanılarak öğrenme güçlüğü olan ve olmayan çocukların beyin yapıları incelenmiştir. Bunların içinde özellikle çalışmalarda PET tekniği ve Fonksiyonel MRI tekniğinin daha sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. PET'te kan dolaşımında şeker izotopu kullanılmakta ve beynin hangi kısımlarının aktif olup olmadığına bakılmaktadır. Böylece öğrenme güçlüğü olan çocukların hangi beyin bölgelerinin aktif olmadığına bakılabilmektedir ve beynin herhangi bir kısmının aktif olmamasıyla oluşan problemin öğrenme güçlüğüne yol açabileceği bildirilmiştir (Sousa, 1999).

Fonksiyonel MRI'da ise beynin tamamındaki kan akışı incelemekte ve bu inceleme bireyin aktif bir işlem yaptığı sırada da gerçekleşmektedir. Örneğin birey gazete okurken ya da bilişsel görevi yerine getirirken bu tarama işlemi gerçekleştirilebilmektedir. Bu yönüyle özellikle öğrenme güçlüğü olan çocuklarla çalışırken en fazla kullanılan tekniklerden biri olarak kabul edilmektedir (Joseph, Nobel ve Eden, 2001).

Bu alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde, EEG kullanılarak yapılan bir çalışmada okuması düzeyi düşük olan ile yüksek olan çocuklar karşılaştırılmış ve sonuç olarak her iki grupta okuma becerileri esnasında beynin farklı açılarının aktif olduğu bildirilmiştir (Molfese ve ark., 2006). Bazı araştırmacılar FMRI'dan faydalanarak beyin bölgesinde kelime analizi ile ilgili iki farklı bölge saptamışlar ve okuma süreçleri boyunca okuma güçlüğü olan çocukların bu iki bölgesinin aktif olmadığını bulmuşlardır. Uzmanlar, okuma sürecinde, okuma güçlüğü çeken çocukların normal okuma becerisine sahip olanlara göre beynin gerisinde bulunan iki bölgenin daha az uyarıldığını bildirmişlerdir.

Bu yüzden etkili eğitim yöntemi ile bu alanların aktif olmasının incelendiği bir deneysel çalışma yürütmüşlerdir ve sonuç olarak normal okuma becerisine sahip olan çocuklarda bile eğitim müdahale programı sonrasında önceden aktif olmayan beyin bölgelerinin aktif olmaya başladığını bulmuşlar ve bu etkinin deney bittikten 1 yıl sonra da devam ettiğini bildirmişlerdir (Shaywitz ve ark., 2004). Sözel olmayan öğrenme güçlüğünün incelendiği çalışmalarda, sözel olmayan öğrenme

güçlüğünün beyinde ya da sinir sistemindeki (bazı aksaklıklarla ilişkili olabileceği bildirilmiştir (Tsur, Shalev, Manor ve Amir, 1995).

Sonuç olarak alanyazında özellikle son yıllarda gelişen görüntüleme teknikleri ile öğrenme güçlüğü olan çocukların çeşitli beyin bölgeleri araştırılmış ve öğrenme güçlüğünün ilk isimlendirmeleri olan "*Doğuştan Kelime Körlüğü'*,'*Minimal Beyin Hasarı'* ve '*Merkezi Sinir Sisteminin Fonksiyon Bozukluğu"* gibi tanımlamaların nörolojik alt yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Fakat çalışmaların ve bulguların yeterli olmadığı söylenebilir. Çünkü henüz nörolojik bakış açısı, öğrenme güçlüğü ile ilgili beyinde belirli bir sorunlu alanın varlığını ortaya koyamamış, aksine birçok potansiyel alanın sorunlu olabileceğini bildirmiştir. Bu da öğrenme güçlüğünün ortak bir tanımının bulunamamasının önemli nedenleri arasında sayılabilir.

1.7. Özel Öğrenme Güçlüğü'nde Tedavi Yöntemleri

Özel Öğrenme Güçlüğü'nün tedavisi için multidisipliner bakış açısı gerekmektedir. Her birey için özel eğitimci, dil sağaltıcı, davranış sağaltıcı, meslek sağaltıcı ve zekâ geriliğinden etkilenen aileler için sosyal destek sağlayan toplum birimlerini içeren çok yönlü bakımın sağlanması gerekir. Öğrenme güçlüğü olan çocuklarda yapılmış çalışmalarda alternatif tedavi olarak ise bitki tedavisi, müzik tedavisi, dans tedavisi, akupunktur uygulandığı görülmüştür (Chen ve ark., 2010).

Öncelikle öğrenme güçlüğü olan bireyin detaylı değerlendirilmesi gerekmektedir. Bunun için kliniğe gelen bireylerle ''üç kuşak aile ağacı, doğum öncesi, doğum ve doğum sonrası öykü, fizik muayene'' uygulaması yapılır. Fiziksel muayene için; sinir sistemi muayenesi, normal olmayan dış yapının araştırılması, göz muayenesi, diğer sistem muayeneleri, ruh sağlığının değerlendirilmesi uygulanır. Laboratuvar ortamında moleküler tetkikleri yapıldıktan sonra, özümseme ve iç salgı incelemesi, kalp ve karın görüntüleme yapılır. Bunların yanısıra EEG, uyarılmış potansiyeller görüntüleme (fMRI, MR) uygulanır. Ayrıca işitme muayenesi ile son olarak zekâ bölümü tayini belirlenir. Tüm bu bileşenler eşliğinde değerlendirme yapılarak tanı ve tedavi uygulanmaktadır. Özel öğrenme güçlüğü hakkında farklı kaynaklardan yararlanmak adına aşağıdaki kutucukta yer alan kaynağa ulaşabilirsiniz.

2.SONUÇ, TARTIŞMA, ÖNERİLER

Güncel araştırmalara, özellikle son beş yıl içinde yapılan araştırmalara bakıldığı zaman benzeri özelliklerle karşılaşma olasılığımız yükselmektedir. Ak (2025)te yapmış olduğu araştırmada özel öğrenme güçlüğü tanısı almış veya almamış 6-18 yaş aralıklarında çocukları olan annelerin duygu düzenleme ve duyguları ile başa çıkma seviyelerini araştırmış olup toplamda 225 kişi (115 araştırma grubu-110 kontrol grubu) ile çalışmıştır. DSM-5 Birinci Düzey Kesitsel Belirti Tarama Ölçeği, Bilişsel Duygu Düzenleme Ölçeği ve COPE Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçekleri araştırma grubuna uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda kontrol grubunda depresyon ve kaygı seviyesi yüksek olarak saptanmıştır. Bununla beraber bilişsel duygu düzenlemede özellikle deney grubunda daha yüksek olduğu saptanmış ve her iki grubunda ortak kümesi genel anlamda şakaya vurmak olarak tespit edilmiştir. (Ak, 2025).

Bir diğer araştırma olan Çalışkan (2025), kliniğe başvurmuş olan toplamda 152 ergen ve çocukların DSM V üzerinden DEHB ve Özel Öğrenme güçlüğü bozukluğu teşhisi almış ve bunların komortbit oluşturup oluşturmadığını incenlemiştir. Bulgularının sonunda ise hem Özel öğrenme güçlüğü hem de DEHB tanısı almış ergenlerin okulu reddettiğini ve bununda sebebinin okul şartlarında zorbalığa ve işaretlenmenin yattığını saptamıştır (Çalışkan, 2025).

Aydın (2025) yaptığı araştırmada ise 8-12 yaş aralığında toplam 102 çocuktan Demografik Bilgi Formu, Çocuk ve Ergenler İçin Sosyal Destek Ölçeği (Öğretmenden Alınan Destek Boyutu), Çocuklarda Algılanan Stres Ölçeği, Çocuklar İçin Öz-Yeterlik Ölçeği ve Stirling Çocuklar İçin Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği (SCDPİÖ) testlerini kullanarak özgül öğrenme güçlüğü tanısı

almış çocukların sosyal yardım ve destek ile nasıl şekil değiştireceğini incelemek amaçlanmıştır. Araştırmanın sonunda ise öz-yeterlilik ve iyi oluş hali çocukların özgül öğrenmelerinde daha rahat hareket ettiğini ve bu sürece daha hızlı adapte olup deney öncesine kıyasla daha aktif şekilde öğrendiklerini vurgulamıştır (Aydın, 2025).

Bir diğer güncel araştırma ise Öztürk (2023) te yaptığı araştırmada özgül öğrenme teşhisi almış çocukların annelerinde çocuklarına veya kendilerine karşı öfke olup olmadığını ve aleksitimi ve savunma mekanizmaları arasındaki ilişkisi olup olmadığını araştırmıştır. 150 anne ast gele seçilerek a Çocuğun Cinsiyeti Değişkeni ile Toronto Aleksitimi Ölçeği ve Savunma Mekanizmaları

Ölçeğinden yararlanılmıştır ancak öfke veya savunma mekanizması arasında bir bağlantı bulunamamıştır (Öztürk, 2023). Bir diğer araştırma Kanat (2022) özgül öğrenme güçlüğü olan çocukların annelerinin mükemmeliyetçilik duygusu ile çocukların sosyal becerileri arasında bir bağ olup olmadığını incelemiştir. Araştırma özgül öğrenme güçlüğü tanısı almış 228 çocuk ile anneleri üzerinde yapılmış ve Frost Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği, Aile İlişkileri Ölçeği, Sosyal Duygusal Beceri Algısı Ölçekleri kullanılmıştır. Bunun beraberinde çıkan sonuç ise benlik duygusunu arttıran beceriler ile ilişkileri engelleyen bir bağ olduğu saptanmıştır (Kanat, 2022).

Karabaş (2023) yaptığı araştırmada ise özel öğrenme güçlüğü tanısı almış olan öğrencilerin bilişsel esneklikleri ve okuduklarını anlama kısımlarında ilişkisi olup olmadığını araştırmışlardır. Toplamda 40 kişiden demografik bilgilerini edinmek için veri toplama aracı olarak Sosyo-Demografik Bilgi Formu ve ailelerden izin almak amacıyla Ebeveyn Onay Formu kullanılmıştır. Okuduğunu anlama becerileri; Sesli Okuma Becerisi ve Okuduğunu Anlama Testi-II (SOBAT-II) ve kısa süreli bellek kapasiteleri ise; Görsel İşitsel Sayı Dizileri B (GİSD-B) Formu testleri uygulanarak değerlendirilmiştir ve sonucunda ise okuduğunu anlama performansları ile bilişsel performansları arasında pozitif bir korelasyon bulunmuştur.

Alkan (2021) yaptığı araştırmada çocuk sahibi 76 anne ve baba araştırma kapsamında özel eğitim alan, özel öğrenme güçlüğü ve zihinsel yetersizlik tanısı almış katılımcılara sosyo-demografik bilgi formu, Stresle Başa Çıkma Ölçeği ve Maslach Tükenmişlik Ölçeği uygulanmıştır. Ayrıca, tüm katılımcıların sosyo-demografik değişkenleri bakımından stresle başa çıkma ve tükenmişlik düzeylerindeki farklılıklar incelenmiştir. Beraberinde bu incelemede stres yönetimi ve tükenmişlik seviyeleri ölçülmüştür ve sonucunda anne babanın tükenmişlik seviyesi yüksek olarak saptanmıştır (Alkan, 2021).

Son bulunan araştırma ise Albayrak (2020) de yaptıkları araştırmada 7-14 yaş aralarında olan ve özel öğrenme güçlüğü ve DEHB kontrol grubu ve denek grupları arasında katılımcılara 28 sorudan oluşan Gözlerden Zihin Okuma Testi uygulanmıştır. Örneklem istatistiği 50 ÖÖB, 41 DEHB, 43 sağlıklı kontrol üzerinden araştırma yapılmıştır. Buldukları sonuçları öznel öğrenme güçlüğü ile DEHB arasında bir ilinti olduğunu ve tanı almış kişilerin yüz tanıma problemleri yaşadığı saptanmaktadır (Albayrak, 2020).

Elde edilen bulgular, özel öğrenme güçlüklerinin tek bir nedene indirgenemeyeceğini; yapısal, işlevsel, genetik ve çevresel faktörlerin etkileşimi sonucu ortaya çıkan karmaşık nörogelişimsel durumlar olduğunu göstermektedir. Bu bakış açısı, tanı ve müdahale süreçlerinde bireyselleştirilmiş ve çok boyutlu yaklaşımların önemini vurgulamaktadır. Özel öğrenme güçlüklerinin nörolojik temellerinin anlaşılması, erken tanı, etkili eğitimsel müdahaleler ve nörobilim temelli yaklaşımların geliştirilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Gelecekte, boylamsal çalışmalar nörogörüntüleme ve genetik çalışmaların artmasıyla, ÖÖG'nin altında yatan mekanizmaların daha ayrıntılı biçimde aydınlatılması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Ak, M. (2025). Özel Öğrenme Güçlüğü Tanısı Almış ve Almamış Çocukların Annelerinin Bilişsel Duygu Düzenleme Becerileri, Başa Çıkma Tutumları ve Psikopatolojik Durumların Karşılaştırılması. [Yüksek Lisans Tezi, İzmir Tızantepe Üniversitesi]

Albayrak, Z. B. (2020). Özgül Öğrenme Güçlüğünde Emosyon Tanımanın Değerlendirilmesi. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Üniversitesi].

Alkan, A. (2021). Özel Öğrenme Güçlüğü ve Zihinsel Yetersizlik Tanısı Almış Çocukların Ebeveylerinde Tükenmişlik ve Stresle Başa Çıkma Düzeylerinin Karşılaştırılması. [Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi].

A. Kushch *et al.*, (1993) "Temporal lobe surface area measurements on MRI in normal and dyslexic readers," *Neuropsychologia*, vol. 31, no. 8, pp. 811–821.

A. M. Galaburda, (1989). "Ordinary and extraordinary brain development: Anatomical variation in developmental dyslexia," *Ann. Dyslexia*, vol. 39, no. 1, pp. 65–80.

American Psychiatric Association. (2000). DSM-IV Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı. Yeniden gözden geçirilmiş 4. Baskı (DSM-IV-TR). (Çev. Ed. E. Köroğlu). Hekimler Yayın Birliği, Ankara, 2007. (Orijinal çalışma basım tarihi 2000).

APA American Pscyhiatry Association (2013), *DSM V - Diagnostic and statictical manual of mental disorders*, 5th editio. Washington,DC.

Aydın, B., Ö. (2025). Özgül Öğrenme Tanısı Alan Çocuklarda Sosyal Destek, Stres Düzeyi ve Özyeterlilik Düzeyinin Psikolojik İyi Oluş Düzeyini Yordama Gücü. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Rumeli Üniversitesi].

B. G. Kılıç, (2016). "Özgül Öğrenme Bozukluğu," in *Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*, Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği Yayınları.

B. Johnson (2005), "Psychological comorbidity in children and adolescents with learning disorders.," *J. Indian Assoc. Child Adolesc. Ment. Heal.*, vol. 1(1), no. 7.

Bateman, B. (1964). Learning disabilities–Yesterday, today, and tomorrow. *Exceptional Children,* 31(4), 167-177.

Bender, W. N. (2014). Öğrenme Güçlüğü Olan Bireyler ve Eğitimleri: Özellikleri, Tanılama ve Öğretim Stratejileri (H. Sarı, Çev. Ed.) Ankara: Nobel (Orijinal çalışma basım tarihi 2007).

Çalışkan, A. (20205). Özgül Öğrenme Güçlüğü Eş Tanılı Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Olan Ergenlerde Okul Reddi ile Damgalanma, Sosyal Dışlanma, ve Algılanan Sosyal desteğin İlişkisi. [Yüksek Lisans Tezi, T.C. Sağlık Bilimleri Üniversitesi].

C. M. Leonard *et al.*, (1993) "Anomalous cerebral structure in dyslexia revealed with magnetic resonance imaging.," *Arch. Neurol.*, vol. 50, no. 5, pp. 461–9.

Chen JY, Lin KC, Chen CY, Chen CL, Liu WY, Liaw MY, et al. (2010), Comparison between hospital-based and community-based services for the special health care needs of children with developmental delays. Chang Gung Med J.;33(2):164-73.

Chiurazzi P, Oostra B A. (2000) Genetics of mental retardation. Curr Opin Pediatri ;12(6):529.

Cora T, Demirel S, Acar A. (2000) Chromosomal abnormalities in mentally retarded children in the

Daily DK, Ardinger HH, Holmes GE. Identification and evaluation of mental retardation. Am Fam Physician. 2000;61(4):1059-67, 1070.

DSM IV-TR (2010)." in *Handbook of Disease Burdens and Quality of Life Measures*.35.

Erbeli, F., Hart, S. A. ve Taylor, J. (2018). Genetic and Environmental Influences on Achievement Outcomes Based on Family History of Learning Disabilities Status. *Journal of learning disabilities*, first published., DOI: 10.1177/0022219418775116.

Geier, D. A., Kern, J. K. ve Geier, M. R. (2017). Blood Lead Levels and Learning Disabilities: A Cross-Sectional Study of the 2003–2004 National Health and Nutrition Examination Survey (NHANES). *International journal of environmental research and public health*, *14*(10), 1202.

Joseph, J., Noble, K. ve Eden, G. (2001). The neurobiological basis of reading. *Journal of Learning Disabilities*, *34*(6), 566-579.Konya region--Turkey. Genet Couns ;11(1):53-5.

Kanat, K. (2023). Özgül Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Annelerinin Mükemmelliyetçiliği ile Çocukların Sosyal Duygusal Beceri Algısı Arasındaki İlişkide: Aile İlişkilerinin Aracı Rolü. [Yüksek Lisnas Tezi, İstanbul Rumeli Üniversitesi].

Karabaş, M., A. (2023). Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Okuduğunu Anlama Performanslarının ve Bilişsel Becerilerinin İncelenmesi. [Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi].

Korkmazlar Ü, Sürücü Ö (2007) Öğrenme Bozuklukları. Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları İçinde (ed) Aysev A.S., Taner Y.I. 1. Baskı,Golden Print, 309-326.

Molfese, D. L., Key, A. F., Kelly, S., Cunningham, N., Terrell, S., Ferguson, M., ... Bonebright, T. (2006). Below-average, average, and above-average readers engage different and similar brain regions while reading. *Journal of Learning Disabilities*, *39*(4), 352-363.

Moog U**.** **(**2005) The outcome of diagnostic studies on the etiology of mental retardation: considerations on the classification of the causes. Am J Med Genet A ;30;137(2):228-31.

R. E. Mattison, S. R. Hooper, and L. A. Glassberg, (2002)"Three-year course of learning disorders in special education students classified as behavioral disorder," *J. Am. Acad. Child Adolesc. Psychiatry*, vol. 41, no. 12, pp. 1454–1461.

Öztürk, M. (2023). Özgül Öğrenme Güçlüğü Tanısı Almış Çocukların Annelerinde Öfke aleksitimi ve Savunma Mekanizmaları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi].

Raskind, W. H. (2001). Current understanding of the genetic basis of reading and spelling disability. *Learning Disability Quarterly*, *24*(3), 141-157.

S. Padhy, M. Sahoo, and H. Biswas, (2015) "Psychological co-morbidity in children with specific learning disorders," *J. Fam. Med. Prim. Care*.

Sattler, J. M. (2004). *Assessment of children. Behavioral and clinical implications* (4th ed.). San Diego: Jerome M. Sattler.

Scerri, T. S. ve Schulte-Körne, G. (2010). Genetics of developmental dyslexia. *European child & adolescent psychiatry*, *19*(3), 179-197.

Shaywitz S,E, Shaywitz B,A. (2005) Dyslexia (Specific reading disability), Biol. Psychiatry. 57;1301-1309.

Shevell MI, Majnemer A, Rosenbaum P, Abrahamowicz M. (2000) Etiologic yield of single domain developmental delay: a prospective study. J Pediatr ;137(5):633-7.

Sousa D.A. (1999). How the Brain Learns (video). Thousand Oaks, CA: Corwin Press.

Sousa, D. A. (2001). *How the special needs brain learns*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.

Sürücü Ö, Gündoğdu B. (2008). Öğrenme Bozuklukları. Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Temel Kitabı. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Derneği Yayınları s:216-231.

Tannock R. (2008) Öğrenme Bozuklukları. Sadock B, Sadock V, Kaplan and Sadock‟s Comprehensive Textbook of Psychiatry İçinde, , 3107-3129.

Tsur, V. G., Shalev, R. S., Manor, O. ve Amir, N. (1995). Developmental righthemisphere syndrome: Clinical spectrum of the nonverbal learning disability. *Journal of learning Disabilities*, *28*(2), 80-86.

Wood, F. B. ve Grigorenko, E. L. (2001). Emerging issues in the genetics of dyslexia: A methodological preview. *Journal of Learning Disabilities*, *34*(6), 503-511.

World Health Organization, (1993) *The ICD-10 classification of mental and behavioural disorders: Diagnostic criteria for research*.

Xu J, Chen Z. (2003) Advances in molecular cytogenetics for the evaluation of mental retardation. Am J Med Genet C Semin Med Genet;15;117C(1):15-24.

INVESTIGATION OF IMPROVEMENT OPPORTUNITIES IN ELONGATION AND TENSILE STRENGTH PROPERTIES OF ELASTIC BACK-EAR COMPONENTS USED IN THE HYGIENE INDUSTRY

HİJYEN SEKTÖRÜNDE KULLANILAN ELASTİK KULAK ÜRÜNÜNDE UZAMA VE MUKAVEMET DEĞERLERİNİN İYİLEŞTİRME OLANAKLARININ İNCELENMESİ

KADİR KUTLU, MUSTAFA ÖZGEÇ, BİLAL HARUN KÜPLÜ

KİMYAGER, PAKTEN SAĞLIK ÜRÜNLERİ ARGE MERKEZİ, TEK KULLANIMLIK HİJYEN ÜRÜNLERİ,

0009-0008-4133-7116

KİMYAGER, PAKTEN SAĞLIK ÜRÜNLERİ ARGE MERKEZİ, TEK KULLANIMLIK HİJYEN ÜRÜNLERİ,

0000-0001-7920-031X

TEKSTİL MÜHENDİSİ, PAKTEN SAĞLIK ÜRÜNLERİ ARGE MERKEZİ, TEK KULLANIMLIK HİJYEN ÜRÜNLERİ,

0009-0004-9150-2619

Özet

Bebek bezi sektörü, küresel hijyen ürünleri pazarının hızla gelişen ve yüksek rekabet içeren bir alanını oluşturmaktadır. Modern bebek bezlerinde temel hedef; sızdırmazlık, konfor, cilt sağlığı ve hareket özgürlüğünün aynı anda sağlanmasıdır. Bu hedef doğrultusunda, çok katmanlı emici çekirdek yapısının yanı sıra ürün performansını doğrudan etkileyen yan bileşenlerin optimize edilmesi kritik önem taşır.

Bu bileşenlerden biri olan elastik kulak (back ear), bezin bel bölgesine uyumunu, vücuda oturuşunu ve sızdırmazlık performansını belirleyen ana fonksiyonel parçalardan biridir. Yüksek elastikiyet, yumuşaklık ve dayanıklılık özellikleri sayesinde bebeğin hareketlerine uyum sağlar, konforu artırır ve ürünün stabilitesini korur. Bu nedenle elastik kulak yapısının uzama, geri kazanım, ve kopma mukavemeti gibi mekanik özellikleri; nihai ürün performansını ve kullanıcı memnuniyetini doğrudan etkileyen kalite göstergeleridir.

Bu proje, bebek bezi üretiminde kullanılan elastik kulak komponentinin mukavemet ve elastik geri kazanım performansının iyileştirilmesini hedeflemektedir.Yürütülen çalışmada, elastik kulak ürününün gerekli kopma mukavemeti ve kopma uzaması özelliklerine ulaşabilmesi için farklı kumaş bileşimleri ve laminasyon teknolojileri değerlendirilmiştir.

Mevcut ürünlerde zaman zaman karşılaşılan düşük mukavemet, deformasyon ve yetersiz elastik geri kazanım problemleri; ürün performansını ve müşteri deneyimini sınırlayıcı faktörler olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda, farklı gramajlardaki spunlace ve spunbond yüzeyler ile hem tutkallı hem de termal laminasyon yöntemlerinin kullanıldığı 18 farklı kombinasyon hazırlanmıştır. Bu numuneler üzerinde kopma mukavemeti (WSP 110.4), kopma uzaması (WSP 110.4), elastik geri

kazanım (ASTM D5459) ve kalıcı deformasyon (ASTM D5459) gibi kritik testler uluslararası standartlara uygun şekilde gerçekleştirilmiştir.

Analizler sonucunda, elastik kulak komponentinin mekanik performansını belirgin şekilde iyileştiren malzeme kompozisyonları belirlenmiş ve daha yüksek uzama ile geliştirilmiş kopma mukavemeti sağlayan yeni bir elastik kulak yapısı oluşturulmuştur.Elde edilen yapı, endüstriyel üretime entegre edilebilecek seviyeye kadar optimize edilmiştir.

Bu çalışma ile hijyen sektörüne yönelik yenilikçi ve yüksek performanslı bir elastik kulak komponenti geliştirilerek, hem ürün kalitesinin hem de sektör içindeki rekabet gücünün artırılması hedeflenmiştir. Ayrıca proje çıktıları, sektörde yapılacak benzer geliştirme çalışmalarına teknik referans niteliği taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Elastik kulak, kopma mukavemeti, laminasyon teknolojisi

Abstract

The baby diaper industry constitutes a rapidly evolving and highly competitive segment of the global hygiene market. In modern diaper design, the primary objective is to ensure leakage protection, comfort, skin compatibility, and freedom of movement simultaneously. Achieving this balance requires not only the optimization of the multi-layer absorbent core, but also the enhancement of auxiliary components that directly influence product performance.

Among these auxiliary components, the elastic back ear is a key structural element that determines waist fit, body conformity, and leakage barrier performance. Owing to its elasticity, softness, and durability, it adapts to infant body movements, enhances comfort, and maintains overall product stability. Therefore, mechanical properties such as elongation, tensile strength, elastic recovery, and permanent deformation are critical indicators directly affecting final product performance and user satisfaction.

This project aims to improve the tensile strength and elastic recovery performance of the elastic back ear component used in baby diaper production. Within the scope of the study, various fabric compositions and lamination technologies were evaluated to achieve the required tensile strength and elongation properties of the elastic ear product.

In current products, issues such as insufficient strength, deformation, and inadequate elastic recovery have occasionally been encountered and identified as limiting factors affecting product performance and overall customer experience. Accordingly, 18 different material combinations were prepared by using spunlace and spunbond nonwoven surfaces of various basis weights, together with both adhesive and thermal lamination methods. Critical tests—including tensile strength (WSP 110.4), elongation at break (WSP 110.4), elastic recovery (ASTM D5459), and permanent deformation (ASTM D5459)—were carried out in accordance with international standards.

Based on the analysis results, material compositions that significantly improved the mechanical performance of the elastic ear component were identified, and a new elastic ear structure was developed that provides enhanced tensile strength and higher elongation. The resulting structure has been optimized to a level suitable for integration into industrial-scale production.

This study presents an innovative, high-performance elastic back-ear component for the hygiene industry, aiming to enhance product quality and strengthen market competitiveness. Additionally, the outcomes of this project provide a technical reference for future development studies within the sector.

Keywords: Elastic back ear, tensile strength at break, Lamination technology

ECONOMIC AND SOCIAL DETERMINANTS OF WOMEN'S HEALTH: PANEL ANALYSIS FOR THE PERIOD 2001–2023

KADIN SAĞLIĞININ EKONOMİK VE TOPLUMSAL BELİRLEYİCİLERİ: 2001–2023 DÖNEMİ PANEL ANALİZİ

ÖMER FARUK TEKMANLI, ABDULKERİM KARAASLAN

DR., SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER, EKONOMETRİ, İSTATİSTİK, KADIN VE AİLE ÇALIŞMALARI,

0000-0002-3452-5361

PROF. DR., ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ, SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER, EKONOMETRİ, YÖNEYLEM, İSTATİSTİK, 0000-0002-1318-5978

Özet

Bu çalışma, 2001–2023 döneminde 36 Avrupa ülkesini kapsayan çok boyutlu panel veri seti aracılığıyla kadın yaşam beklentisini belirleyen sosyo-ekonomik faktörleri analiz etmektedir. Ön incelemeler, ülkeler arasında belirgin bir eşzamanlılık bulunduğunu ve serilerde hem yatay kesit bağımlılığı hem de farklı bütünleşme derecelerinin mevcut olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, geleneksel yöntemlerin varsayımlarını aşan yapısal özellikleri karşılayabilmek amacıyla, uzun ve kısa dönem ilişkilerini aynı çerçevede değerlendirmeye imkân veren Panel ARDL (PMG) yaklaşımı benimsenmiştir.

Analiz bulguları, kişi başına düşen gelirdeki artışın kadın yaşam süresini anlamlı biçimde yükselttiğini ortaya koymaktadır ($\beta = 0.034$, $p < 0.01$). Gelirin artmasıyla iyileşen yaşam koşulları, beslenme düzeyinin yükselmesi ve sağlık hizmetlerine erişimin genişlemesi bu ilişkinin temel kanallarını oluşturmaktadır. Benzer şekilde, kadınların yükseköğretime erişimindeki artış da yaşam beklentisini desteklemektedir ($\beta = 0.00033$, $p < 0.01$). Eğitim, sağlık okuryazarlığının güçlenmesi, özbakım davranışlarının gelişmesi ve bireysel güçlenmenin kurumsallaşması yoluyla kadınların yaşam süresini olumlu yönde etkilemektedir.

Demografik belirleyicilerden doğurganlık oranı, uzun dönemde kadın yaşam süresini hafif ölçüde azaltıcı bir etki göstermektedir ($\beta = -0.0069$, $p \approx 0.06$). Bu sonuç, bakım yükünün ağırlıklı olarak kadınlar üzerinde yoğunlaştığı toplumlarda, kadınların kendi sağlık yatırımlarını sınırlandıran yapısal koşullarla uyumludur. Kadın işgücüne katılım oranının negatif etkisi ($\beta \approx -0.00028$, $p \approx 0.05$) ise birçok ülkede kadın emeğinin hâlen güvencesiz, yorucu ve düşük ücretli iş alanlarında yoğunlaştığını düşündürmektedir.

Modelde kısa dönem uyum mekanizmasını yansıtan hata düzeltme katsayısının negatif ve yüksek düzeyde anlamlı olması (ECM = –0.218, $p < 0.001$), sistemin dışsal şoklara rağmen uzun dönem dengesine geri döndüğünü göstermektedir. Bu bulgu, kadın yaşam beklentisinin geçici ekonomik dalgalanmalardan ziyade yapısal ve kurumsal faktörler tarafından belirlendiğini teyit etmektedir.

Genel olarak çalışma, kadın yaşam beklentisini artırmanın yalnızca sağlık altyapısının güçlendirilmesiyle sınırlı olmadığını ortaya koymaktadır. Gelir düzeyinin artırılması, kadınların eğitim olanaklarının genişletilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğini önceleyen bütüncül sosyal

politikaların hayata geçirilmesi, hem yaşam süresinin hem de yaşam kalitesinin sürdürülebilir bir biçimde yükselmesi için belirleyici unsurlardır.

Anahtar kelimeler: Kadın Yaşam Beklentisi, Sosyo-Ekonomik Belirleyiciler, Panel ARDL Analizi

Abstract

This study analyzes the socio-economic factors that determine women's life expectancy thru a multi-dimensional panel dataset covering 36 European countries from 2001 to 2023. Preliminary reviews have shown a clear synchronicity between countries, with both cross-sectional dependence and varying degrees of integration present in the series. Therefore, in order to meet the structural characteristics that go beyond the assumptions of traditional methods, the Panel ARDL (PMG) approach, which allows for the evaluation of long and short-term relationships within the same framework, has been adopted.

The analysis findings reveal that an increase in per capita income significantly increased women's life expectancy ($\beta = 0.034$, $p < 0.01$). Improved living conditions, a higher standard of nutrition, and expanded access to healthcare services, all resulting from increased income, form the fundamental channels of this relationship. Similarly, the increase in women's access to higher education also supports life expectancy ($\beta = 0.00033$, $p < 0.01$). Education positively impacts women's lifespan thru strengthening health literacy, developing self-care behaviors, and institutionalizing individual empowerment.

Among demographic determinants, the fertility rate has a slightly negative effect on women's life expectancy in the long term ($\beta = -0.0069$, $p \approx 0.06$). This result is consistent with structural conditions in societies where the burden of care is disproportionately concentrated on women, limiting their own health investments. The negative impact of women's labor force participation rate ($\beta \approx -0.00028$, $p \approx 0.05$) suggests that women's labor in many countries is still concentrated in precarious, exhausting, and low-paying job sectors.

The negative and highly significant error correction coefficient (ECM = –0.218, $p < 0.001$), which reflects the short-term adjustment mechanism in the model, indicates that the system returns to long-term equilibrium despite external shocks. This finding confirms that women's life expectancy is determined by structural and institutional factors rather than temporary economic fluctuations.

Overall, the study reveals that increasing women's life expectancy is not limited to strengthening healthcare infrastructure alone. Increasing income levels, expanding educational opportunities for women, and implementing comprehensive social policies that prioritize gender equality are crucial factors for the sustainable improvement of both life expectancy and quality of life.

Keywords: Female Life Expectancy, Socioeconomic Determinants, Panel ARDL Analysis

1. GİRİŞ

Kadın sağlığı, yalnızca biyolojik farklılıklara indirgenemeyecek kadar çok boyutlu ve toplumsal dinamiklerle şekillenen bir olgudur. Dünya Bankası'nın (1993) Dünya Kalkınma Raporu'nda

vurgulandığı üzere, sağlık yalnızca bireysel bir iyilik hâli değil; ekonomik büyüme, sosyal refah ve sürdürülebilir kalkınmanın temel bileşenidir. Benzer biçimde, 1994 Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı (UNFPA), toplumsal cinsiyet eşitliği, üreme sağlığı hakları ve kadınların güçlendirilmesine ilişkin küresel bir normatif çerçeve çizerek, sağlığın sosyal belirleyicilerinin kalkınma politikalarındaki merkezi rolünü pekiştirmiştir. Bu yaklaşım, sonraki dönemlerde Binyıl Kalkınma Hedefleri ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile kurumsallaşarak kadın sağlığının ekonomik ve toplumsal kalkınma süreçlerindeki stratejik önemini daha görünür kılmıştır (WHO, 2001, 2008).

Kadınların yaşam koşullarını biçimlendiren temel toplumsal belirleyiciler—gelir, eğitim, istihdam, sosyal dışlanma, bakım sorumlulukları ve toplumsal cinsiyet normları—sağlık göstergelerinde derin eşitsizlikler üretmektedir (Marmot ve Wilkinson, 1999). Literatürde, kadınların erkeklere kıyasla daha uzun yaşamalarına rağmen yaşamlarının önemli bir bölümünü hastalık ve engellilikle geçirdikleri vurgulanmaktadır. Bu durum, güvencesiz istihdam biçimleri, düşük ücret, sosyal güvence eksikliği ve bakım yükünün ağırlıklı olarak kadınlar üzerinde kalmasıyla doğrudan ilişkilidir (Graham, 1993; Walters vd., 2002). Dolayısıyla kadın sağlığı, yalnızca biyomedikal koşulların değil, toplumsal yapının, iş bölümünün ve ekonomik sistemin ürettiği çok katmanlı etkilerin bileşkesidir.

Sosyoekonomik eşitsizlikler özellikle gelir, eğitim ve istihdam kanalları üzerinden kadınların yaşam beklentisini biçimlendirmektedir. Gelir düzeyindeki artış, sağlık hizmetlerine erişimi, beslenme kalitesini ve yaşam koşullarını iyileştirirken; düşük gelirli kadınlar kronik hastalık riski, yüksek stres düzeyi ve koruyucu sağlık hizmetlerine erişim yetersizliği gibi dezavantajlarla karşı karşıya kalmaktadır (Bloom vd., 2010; WHO, 2009). Eğitim ise kadın sağlığı üzerinde hem davranışsal hem de kurumsal mekanizmalar yoluyla güçlü bir koruyucu etkiye sahiptir. Eğitim, sağlık okuryazarlığını, özbakım davranışlarını ve bilgiye erişimi artırmakta; böylece kadınların sağlıkla ilgili karar alma yetkinliğini güçlendirmektedir (Short ve Zacher, 2022).

Bununla birlikte, toplumsal cinsiyet temelli işbölümü ve çalışma koşulları da kadın sağlığını etkileyen temel yapısal faktörler arasındadır. Düşük ücretli ve güvencesiz sektörlerde yoğunlaşan kadın emeği; stres, psikososyal baskı ve fiziksel yıpranma yoluyla sağlık üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır (Messing, 1998). Ücretsiz bakım emeğinin büyük oranda kadınlar tarafından üstlenilmesi ise zaman yoksulluğunu derinleştirmekte, kişisel sağlık yatırımlarını sınırlamakta ve uzun vadede kronik yıpranmaya neden olmaktadır (Waring, 1990; Doyal, 1995). Bu nedenle kadın sağlığını açıklarken, piyasadaki ücretli emek süreçleri ile hane içindeki ücretsiz bakım emeğinin birbirinden bağımsız değil, karşılıklı etkileşim içinde ele alınması gerekmektedir.

Küresel literatür, sağlık eşitsizliklerinin çoğu zaman yapısal faktörlerden—yani ekonomik politikalar, sosyal koruma sistemleri, toplumsal cinsiyet rejimleri ve kültürel normlardan—kaynaklandığını ortaya koymaktadır (WHO, 2008; Solar ve Irwin, 2010). Dolayısıyla, kadın sağlığının iyileştirilmesi yalnızca sağlık sistemine yönelik yatırımlarla değil; eğitim, gelir dağılımı, sosyal güvenlik ve istihdam politikalarını kapsayan bütüncül bir yaklaşımla mümkündür.

Bu çalışma, mevcut literatüre iki açıdan katkı sunmayı amaçlamaktadır. Birincisi, kadın sağlığının sosyoekonomik belirleyicilerini Avrupa ülkeleri bağlamında uzun dönemli bir analizle ele alarak,

ekonomik ve toplumsal faktörlerin kadın yaşam beklentisi üzerindeki etkilerini bütüncül bir çerçevede değerlendirmektedir. İkincisi, 2001–2023 döneminde 36 Avrupa ülkesini kapsayan panel veri seti kullanılarak uygulanan Panel ARDL (PMG) yöntemi aracılığıyla, eşbütünleşme yapısı, kısa

ve uzun dönem ilişkileri ve uyum hızının aynı modelde test edilmesi sağlanmış; böylece literatürdeki metodolojik sınırlılıkların ötesine geçilmiştir.

Elde edilen bulgular, gelir ve eğitim düzeyindeki artışın kadın yaşam beklentisini anlamlı biçimde yükselttiğini; buna karşılık doğurganlık oranı ve güvencesiz istihdam koşullarının uzun dönemde olumsuz etkiler ürettiğini göstermektedir. Sonuç olarak, kadın sağlığının geliştirilmesi yalnızca sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesiyle değil; toplumsal cinsiyet eşitliğini merkezine alan, sosyal koruma ve fırsat eşitliği politikalarını bütünleştiren kapsayıcı bir kalkınma yaklaşımıyla mümkün görünmektedir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, 2001–2023 döneminde 36 Avrupa ülkesine ait panel veri seti kullanılarak kadınların yaşam beklentisini belirleyen sosyoekonomik faktörler analiz edilmiştir. Kadın sağlığının ekonomik ve toplumsal belirleyicilerini açıklamaya yönelik olarak kurulan model, kısa ve uzun dönem dinamiklerini birlikte değerlendiren çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Analiz süreci, modelin yapısal özellikleri ve değişkenlerin entegrasyon düzeyleri dikkate alınarak dört aşamada yürütülmüştür: (1) yatay kesit bağımlılığının sınanması, (2) panel birim kök testlerinin uygulanması, (3) eşbütünleşme ilişkisinin incelenmesi ve (4) Panel ARDL modeliyle kısa ve uzun dönem katsayılarının tahmin edilmesi.

2.1. Yatay Kesit Bağımlılık Testleri

Panel veri setlerinde ülkelerin ortak ekonomik şoklara maruz kalmaları, bölgesel politik entegrasyon veya küresel eğilimlerin etkisiyle hata terimleri arasında korelasyon oluşabilmektedir. Bu durum, yatay kesit bağımlılığı olarak adlandırılmakta ve dikkate alınmadığında tahmin edilen katsayıların tutarlılığını zayıflatarak modelin güvenilirliğini tehlikeye atmaktadır (Breusch & Pagan, 1980; Pesaran, 2004). Bu nedenle, analiz öncesinde panel yapısında kesit bağımlılığı bulunup bulunmadığı dört farklı test yardımıyla araştırılmıştır: Breusch–Pagan LM, Pesaran Scaled LM, Bias-Corrected LM ve Pesaran CD testleri.

Panelin orta boyutlu yapısı dikkate alınarak özellikle Pesaran CD ve Bias-Corrected LM testlerine öncelik verilmiştir. Pesaran CD testi, hem yatay kesit (N) hem de zaman boyutu (T) sınırlı panellerde dahi güvenilir sonuçlar sunması nedeniyle literatürde yaygın biçimde tercih edilmektedir (Pesaran, Ullah & Yamagata, 2008). Yatay kesit bağımlılığının varlığı, modelin sonraki aşamalarında ikinci nesil panel testlerinin (CIPS ve Westerlund) kullanılmasını metodolojik olarak gerekli kılmıştır.

2.2. Panel Birim Kök Testi: CIPS

Değişkenlerin durağanlık düzeylerinin tespiti, hem uygun ekonometrik yöntemin seçimi hem de tahmin sonuçlarının geçerliliği açısından kritik öneme sahiptir. Bu doğrultuda, Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CIPS (Cross-Sectionally Augmented IPS) testi kullanılmıştır. CIPS testi, geleneksel birim kök testlerinden farklı olarak, panel ortalamalarının gecikmeli ve eşzamanlı değerlerini regresyon denklemine dâhil ederek seriler arası ortak şokları modele entegre eder.

Böylece, klasik IPS testine kıyasla hem yatay kesit bağımlılığını dikkate almakta hem de daha güçlü ve tutarlı sonuçlar üretmektedir.

CIPS testinin sıfır hipotezi, tüm panel birimlerinin birim kök içerdiğini yani serilerin durağan olmadığını varsayar. Elde edilen sonuçlar, bazı değişkenlerin düzeyde [I(0)], bazılarının ise birinci farkta [I(1)] durağanlık gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu durum, karma bütünleşme derecelerine sahip serilerle çalışmaya elverişli bir yapıya sahip olan Panel ARDL yönteminin tercih edilmesini metodolojik açıdan uygun hâle getirmiştir.

2.3. Panel Eşbütünleşme Testi: Westerlund ECM

Değişkenler arasındaki uzun dönemli denge ilişkisini sınamak amacıyla Westerlund (2007) tarafından geliştirilen, hata düzeltme modeline (ECM) dayalı panel eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Westerlund testi, kısa dönem sapmaların uzun dönem dengeye dönüş hızını ölçerek eşbütünleşme ilişkisini doğrudan hata düzeltme katsayısı üzerinden test etmesi bakımından literatürde öne çıkmaktadır. Ayrıca bu yöntem, hem panel genelinde ortak bir eşbütünleşme ilişkisinin (homojen yapı) hem de ülke bazında farklı uzun dönem ilişkilerinin (heterojen yapı) varlığını değerlendirebilmekte; bootstrap yaklaşımı sayesinde kesit bağımlılığına karşı da dayanıklı sonuçlar sunmaktadır.

Elde edilen test istatistiklerinin anlamlı bulunması, panelde yer alan değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığını teyit etmiş ve böylece Panel ARDL analizine geçilmesi için gerekli koşul sağlanmıştır. Bu bulgu, kadın yaşam beklentisi ile gelir, eğitim, doğurganlık ve istihdam arasındaki ilişkinin yapısal bir dengeye dayandığını göstermektedir.

2.4. Modelleme Yöntemi: Panel ARDL (PMG Tahmincisi)

Değişkenlerin farklı bütünleşme düzeylerine sahip olması ve kısa ile uzun dönem ilişkilerinin aynı çerçevede analiz edilmesi gereği, Pesaran, Shin ve Smith (1999) tarafından geliştirilen Panel ARDL (Autoregressive Distributed Lag) yöntemi tercih edilmiştir. Panel ARDL yaklaşımı, hem I(0) hem I(1) düzeyinde bütünleşmiş serilerle çalışabilme esnekliği, içsellik sorunlarını azaltma kapasitesi ve kısa–uzun dönem dinamikleri aynı modelde birlikte değerlendirme imkânı sağlaması nedeniyle panel veri analizinde yaygın biçimde kullanılmaktadır.

Modelin tahmininde, uzun dönem katsayıların tüm panel birimleri için homojen, kısa dönem katsayılar ve hata düzeltme teriminin (ECM) ise heterojen olduğu varsayımına dayanan Pooled Mean Group (PMG) tahmincisi kullanılmıştır. Bu yaklaşım, ülkeler arasında yapısal olarak benzer uzun dönem ilişkilerin bulunduğu; ancak kısa dönem tepkilerin ülke bazında farklılaşabileceği varsayımına dayanmaktadır.

Panel ARDL modelinde yer alan hata düzeltme katsayısı (ECM), kısa dönem dengesizliklerin uzun dönemde ne ölçüde giderildiğini göstermektedir. Katsayının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunması, sistemin uzun dönem dengeye döndüğünü ifade eder. Bu yapı, kadın yaşam beklentisinin kısa vadeli ekonomik dalgalanmalardan ziyade uzun vadeli sosyoekonomik faktörler tarafından belirlendiğini desteklemektedir. Dolayısıyla Panel ARDL yöntemi, kadın sağlığını etkileyen ekonomik, demografik ve toplumsal değişkenlerin hem geçici hem de kalıcı bileşenlerini aynı model kapsamında analiz etmeye imkân tanıyan esnek ve bütüncül bir metodolojik çerçeve sunmaktadır.

3. BULGULAR

Bu bölümde, 2001–2023 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak kadınların yaşam beklentisini belirleyen sosyoekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin panel veri analizine dayalı bulguları

sunulmaktadır. Çalışma, Avrupa kıtasında yer alan 36 ülkeyi kapsamaktadır. Ülkeler, Avrupa bölgesinin tamamını temsil edecek biçimde seçilmiş; ancak bazı ülkelerde veri eksiklikleri bulunması nedeniyle analiz, veri sürekliliği sağlanan ülkelerle sınırlandırılmıştır. Nihai örneklem şu ülkeleri içermektedir: Almanya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Gürcistan, Hırvatistan, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Kuzey Makedonya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Sırbistan, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan.

Tüm değişkenlere ilişkin veriler Dünya Bankası'nın World Development Indicators (WDI) veri tabanından temin edilmiştir. Analiz sürecinde, seriler arasındaki eşzamanlı etkileşimlerin tespit edilmesi amacıyla yatay kesit bağımlılık testi uygulanmış; ardından değişkenlerin durağanlık düzeyleri CIPS birim kök testi ile belirlenmiştir. Değişkenlerin farklı bütünleşme derecelerine sahip olması nedeniyle, uzun dönemli ilişki yapısı Westerlund (2007) eşbütünleşme testi ile sınanmış; son aşamada ise kısa ve uzun dönem dinamiklerinin bütüncül biçimde analiz edilmesine olanak tanıyan Panel ARDL (PMG) yöntemi kullanılmıştır.

Analiz bulguları, kadın yaşam beklentisinin ekonomik refah, eğitim düzeyi, doğurganlık ve işgücüne katılım oranı gibi yapısal sosyoekonomik faktörlerle güçlü biçimde ilişkili olduğunu göstermektedir. Çalışmada kullanılan değişkenlerin kısaltmaları ve açıklamaları Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1: Değişken Tanımlamaları

Kısaltma	Değişkenin İngilizce Adı	Değişkenin Türkçe Karşılığı / Açıklaması
BKYS	*Life expectancy at birth, female (years)*	Kadınların doğuşta beklenen yaşam süresi (yıl)
KBGYSYİH	*GDP per capita (constant 2015 US$)*	Kişi başına düşen GSYİH (sabit 2015 ABD doları)
KYÖEO	*School enrollment, tertiary, female (% gross)*	Kadınların üçüncü (yüksek) öğretime brüt okullaşma oranı (%)
DO	*Fertility rate, total (births per woman)*	Toplam doğurganlık oranı (kadın başına düşen ortalama doğum sayısı)
KİKO	*Labor force participation rate, female (% of female population ages 15+) (modeled ILO estimate)*	Kadın işgücüne katılım oranı (%15 yaş ve üzeri kadın nüfus, ILO tahmini)

Kaynak: World Bank, World Development Indicators (WDI), 2024.

3.1. Yatay Kesit Bağımlılık Testi Sonuçları

Panel veri analizlerinde yatay kesit bağımlılığı, ülkeler arasında ortak şoklar veya benzer yapısal özellikler nedeniyle hata terimlerinin birbirine bağımlı hâle gelmesi durumunu ifade eder. Bu olgu dikkate alınmadığında, tahmin edilen katsayıların güvenilirliği azalır ve model tutarlılığı bozulur (Pesaran, 2004).

Tablo 2: Yatay Kesit Bağımlılık Testi Sonuçları

Değişkenler	BP LM	Pesaran scaled LM	Bias-corr. scaled LM	Pesaran CD
KYS	11305,799 (0,000)	320,776 (0,000)	320,037 (0,000)	106,107 (0,000)
KBGSYİH	9736,658 (0,000)	273,931 (0,000)	273,222 (0,000)	91,244 (0,000)
KYÖEO	5685,193 (0,000)	152,978 (0,000)	152,239 (0,000)	66,823 (0,000)
DO	4277,594 (0,000)	110,955 (0,000)	110,216 (0,000)	20,04 (0,000)
KİKO	4825,094 (0,000)	127,301 (0,000)	126,592 (0,000)	32,679 (0,000)

Tablo 2'de yer alan Breusch–Pagan LM, Pesaran Scaled LM, Bias-Corrected Scaled LM ve Pesaran CD testlerine ait sonuçlar incelendiğinde, tüm değişkenler için p-değerlerinin 0,01 anlamlılık düzeyinin oldukça altında olduğu görülmektedir. Bu durum, sıfır hipotezi olan "yatay kesit bağımlılığı yoktur" varsayımının güçlü biçimde reddedildiğini göstermektedir. Dolayısıyla panelde yer alan tüm ülkeler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir eşzamanlılık ve ortak şok etkisi bulunmaktadır.

Bu bulgu, panel veri analizinde kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil testlerin (örneğin CIPS ve Westerlund) kullanılmasını zorunlu kılmakta; klasik testlerin varsayımlarının ihlal edilmesi hâlinde elde edilecek sonuçların güvenilirliğinin azalacağını göstermektedir.

3.2. CIPS Birim Kök Testi

Panel veri analizlerinde kullanılan değişkenlerin durağanlık düzeyi, modelin tahmin yöntemini doğrudan etkilemektedir. Ancak geleneksel panel birim kök testleri (örneğin Levin–Lin–Chu, IPS) yatay kesit bağımlılığını göz ardı ettiğinden, seriler arasında ortak şoklar veya küresel eğilimler söz konusu olduğunda yanıltıcı sonuçlar üretebilmektedir. Bu nedenle, Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CIPS (Cross-Sectionally Augmented IPS) testi tercih edilmiştir.

Tablo 3: CIPS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzey	Birinci Fark	Karar
KYS	-2,948 <0.01		I(0)
KBGSYİH	-1,975 >=0.10	-3,141 <0.01	I(1)
KYÖEO	-2,543 <0.01		I(0)
DO	-1,415 >=0.10	-3,537 <0.01	I(1)
KİKO	-2,450 <0.01		I(0)

CIPS testi, panel ortalamalarının eşzamanlı ve gecikmeli değerlerini denkleme dâhil ederek ortak şokların etkisini modele entegre etmekte; böylece daha güçlü ve tutarlı sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır. Tablo 3 sonuçlarına göre, kadın yaşam beklentisi (KYS), kişi başına düşen gelir (KBGSYİH) ve doğurganlık oranı (DO) düzeyde durağan olmayıp birinci farklarında durağan hâle gelmiştir [I(1)]. Buna karşılık, kadınların yükseköğretime erişim oranı (KYÖEO) ve kadın işgücüne katılım oranı (KİKO) düzeyde durağandır [I(0)].

Bu bulgular, serilerin karma bütünleşme derecelerine sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, Panel ARDL yöntemi, hem I(0) hem de I(1) düzeyinde bütünleşmiş değişkenleri aynı modelde ele alabilme esnekliği sayesinde metodolojik açıdan en uygun tahmin yaklaşımı olarak değerlendirilmiştir (Pesaran, Shin & Smith, 1999). Ayrıca hiçbir değişkenin I(2) düzeyinde olmaması, Panel ARDL analizinin uygulanabilirliğini teyit etmektedir.

3.3. Westerlund Eşbütünleşme Testi

Westerlund (2007) eşbütünleşme testi sonuçları, kadın yaşam beklentisi ile gelir, eğitim, doğurganlık ve kadın işgücüne katılım oranı arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin bulunduğunu göstermektedir. Tablo 4'teki dört test istatistiği (Gt, Ga, Pt, Pa) negatif ve %1 düzeyinde anlamlıdır ($p < 0.01$).

Tablo 4: Westerlund Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Test İstatistiği	Değer	Z-değeri	Olasılık Değeri
Gt	-4.604	-15.987	0.000
Ga	-34.629	-24.289	0.000
Pt	-26.917	-14.854	0.000
Pa	-36.106	-28.517	0.000

Bu bulgular, hem panel genelinde (homojen yapı) hem de ülke düzeyinde (heterojen yapı) değişkenler arasında kalıcı bir eşbütünleşme ilişkisi bulunduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, kadın yaşam beklentisini etkileyen faktörlerin yalnızca kısa vadeli ekonomik dalgalanmalardan değil, uzun dönemli yapısal ve toplumsal koşullardan kaynaklandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durum, Panel ARDL yöntemine geçiş için gerekli eşbütünleşme koşulunun sağlandığını doğrulamaktadır.

3.4. Panel ARDL Modeli

Panel ARDL (PMG) tahmin sonuçları Tablo 5'te özetlenmiştir. Uzun dönem katsayıları, kadın yaşam beklentisini belirleyen ekonomik ve toplumsal faktörlerin etkisini güçlü biçimde ortaya koymaktadır.

Tablo 5: Panel ARDL Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık Değeri
Uzun Dönem Katsayıları				
KBGSYİH	0,033	0,002	19,455	0,000
YÖE	0,000	0,000	8,918	0,000
DO	-0,007	0,004	-1,851	0,065
KİKO	0,000	0,000	-1,837	0,067
C	4,072	0,014	288,486	0,000
Kısa Dönem Katsayıları				
COINTEQ	-0,219	0,034	-6,417	0,000
D(KBGSYİH)	0,005	0,011	0,484	0,629

D(DO)	-0,011	0,005	-2,294	0,022
Log-Likelihood	2833,160			

Kişi başına gelir (KBGSYİH) artışı, kadın yaşam süresini pozitif ve anlamlı biçimde etkilemektedir ($\beta = 0.033$; $p < 0.01$). Ekonomik refah düzeyinin yükselmesi, kadınların sağlık hizmetlerine erişimini, yaşam koşullarını ve genel iyilik hâlini artırarak yaşam beklentisini uzatmaktadır. Benzer biçimde, kadınların yükseköğretime erişimi (KYÖEO) değişkeni de uzun dönemde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir ($p < 0.01$). Eğitim, kadınların sağlık okuryazarlığını, farkındalık düzeyini ve özbakım kapasitesini geliştirerek yaşam süresi üzerinde koruyucu bir işlev görmektedir.

Buna karşın, doğurganlık oranı (DO) ve kadın işgücüne katılım oranı (KİKO) değişkenleri negatif ve marjinal olarak anlamlıdır ($p \approx 0.06$–0.07). Bu sonuç, yüksek doğurganlığın ve güvencesiz istihdam biçimlerinin kadınların yaşam kalitesini ve sağlık durumunu olumsuz etkilediğini göstermektedir. Özellikle işgücüne katılım oranının yüksek olmasına rağmen, kadınların çoğunlukla düşük ücretli, uzun saatli ve sosyal güvencesiz işlerde çalışması, sağlık üzerinde yapısal bir baskı yaratmaktadır.

Kısa dönem analizinde hata düzeltme katsayısının (COINTEQ) negatif ve %1 düzeyinde anlamlı olması (–0.219; $p < 0.01$), sistemin uzun dönem dengesine güçlü biçimde döndüğünü göstermektedir. Yaklaşık olarak her dönemde ortaya çıkan dengesizliklerin %22'si bir sonraki dönemde düzelmektedir. Kısa dönemde ise doğurganlıktaki artış, kadın yaşam süresini olumsuz yönde etkilerken ($p < 0.05$), gelir düzeyindeki değişim kısa dönemde istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Genel olarak, elde edilen bulgular kadın yaşam beklentisinin uzun dönemde ekonomik büyüme ve eğitim düzeyinden olumlu, doğurganlık ve istihdam koşullarının niteliğinden ise olumsuz biçimde etkilendiğini göstermektedir. Bu sonuçlar, kadın sağlığının yalnızca sağlık hizmetlerinin erişimiyle değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet temelli yapısal eşitsizliklerin azaltılmasıyla da yakından ilişkili olduğunu teyit etmektedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma, 2001–2023 döneminde 36 Avrupa ülkesine ait panel veri seti kullanılarak, kadınların yaşam beklentisini belirleyen temel sosyoekonomik faktörleri Panel ARDL (PMG) yöntemi çerçevesinde incelemiştir. Elde edilen bulgular, kadın yaşam süresinin bireysel sağlık davranışlarından ziyade ekonomik ve toplumsal yapılar tarafından biçimlendiğini ortaya koymaktadır. Özellikle gelir, eğitim, doğurganlık ve istihdam koşulları, kadınların yaşam beklentisini uzun vadede etkileyen yapısal belirleyiciler olarak öne çıkmaktadır.

Analiz sonuçlarına göre, kişi başına düşen gelirdeki artış, kadın yaşam beklentisini anlamlı biçimde yükseltmektedir. Bu bulgu, ekonomik refahın yaşam koşullarını iyileştirerek daha sağlıklı beslenme, barınma ve sağlık hizmetlerine erişim gibi kanallar aracılığıyla kadın sağlığı üzerinde olumlu bir etki yarattığını göstermektedir (Bloom vd., 2010; WHO, 2001). Benzer biçimde, kadınların yükseköğretime erişim düzeyindeki artış da yaşam beklentisini pozitif yönde etkilemektedir. Eğitim, sağlık okuryazarlığını güçlendirerek, özbakım davranışlarını teşvik etmekte ve kadınların yaşam döngüsü boyunca sağlıkla ilgili bilinçli kararlar almasını kolaylaştırmaktadır (Short ve Zacher, 2022).

Buna karşılık, demografik değişkenlerden doğurganlık oranı ile kadın işgücüne katılım oranı, kadın yaşam süresi üzerinde negatif yönlü etkilere sahiptir. Bu durum, bakım emeğinin hâlen ağırlıklı olarak kadınlar tarafından üstlenildiğini ve istihdam piyasasında kadın emeğinin çoğunlukla düşük ücretli, güvencesiz ve fiziksel olarak yıpratıcı işlerde yoğunlaştığını göstermektedir (Doyal, 1995; Messing,

1998). Kadınların istihdama katılımı, tek başına sağlık üzerinde olumlu bir sonuç doğurmamakta; bu etkinin yönü, işin niteliği, çalışma koşulları ve sosyal destek mekanizmalarının varlığıyla doğrudan belirlenmektedir. Dolayısıyla, istihdam göstergelerinin kadın sağlığı üzerindeki olumlu etkisinin gerçekleşebilmesi için, çalışma yaşamındaki yapısal eşitsizliklerin giderilmesi gerekmektedir.

Modeldeki hata düzeltme katsayısının negatif ve anlamlı bulunması, kısa dönem dalgalanmaların uzun dönemde yapısal faktörlerle dengelendiğini ve kadın sağlığının istikrarlı bir biçimde kurumsal ve sosyoekonomik düzenlemelere bağlı olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, sağlık göstergelerinin geçici ekonomik koşullardan ziyade sürdürülebilir refah politikaları ve toplumsal istikrar ile yakından ilişkili olduğunu teyit etmektedir (Solar ve Irwin, 2010).

Elde edilen bulgular, kadın sağlığının geliştirilmesine yönelik politikaların yalnızca sağlık sistemine erişimi artırmakla sınırlı kalmaması; aksine, gelir, eğitim, istihdam ve bakım sorumluluklarını kapsayan çok boyutlu sosyal müdahaleleri içermesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

İlk olarak, gelir eşitsizliklerinin azaltılması ve kadınların ekonomik kaynaklara erişim kapasitesinin güçlendirilmesi temel bir öncelik olmalıdır. Kadınların finansal özgürleşmesini destekleyecek doğrudan gelir transferleri, ücret eşitsizliklerini giderici yasal düzenlemeler, kayıt dışı istihdamla mücadele ve sosyal güvenlik kapsamının genişletilmesi, kadınların yaşam kalitesini ve dolayısıyla yaşam beklentisini artıracaktır.

Diğer bir sonuç, eğitim olanaklarının genişletilmesi ve kadınların yaşam boyu öğrenme süreçlerine aktif katılımının desteklenmesi gerekmektedir. Özellikle kız çocuklarının temel ve ortaöğretimde devamlılığını sağlamaya yönelik koşullu nakit transferleri, burs programları ve yetişkin kadınlar için mesleki-dijital beceri eğitimleri, eğitim düzeyinde kalıcı iyileşmeler yaratacaktır. Eğitim, yalnızca bireysel bilgi birikimini artırmakla kalmayıp, sağlık okuryazarlığını, toplumsal katılımı ve kurumsal güçlenmeyi de desteklemektedir.

Diğer bir çıkarım, kadınların çalışma yaşamında karşılaştığı güvencesizlik, düşük ücret ve ayrımcılık sorunları yapısal biçimde ele alınmalıdır. Kadın istihdamı niceliksel artıştan ziyade niteliksel dönüşüm perspektifinden değerlendirilmelidir. Bu doğrultuda, eşit işe eşit ücret ilkesi, işyerinde taciz ve ayrımcılıkla mücadele mekanizmaları ve esnek fakat güvenceli çalışma modelleri güçlendirilmelidir.

Bir diğer sonuç, ücretsiz bakım yükünün toplumsallaştırılması, kadın sağlığı açısından kritik bir gerekliliktir. Kadınların zaman yoksulluğunu azaltmak amacıyla kamu destekli kreş hizmetleri, yaşlı bakım merkezleri, zorunlu babalık izinleri ve esnek çalışma saatleri gibi sosyal politikalar yaygınlaştırılmalıdır. Bu uygulamalar, kadınların hem sağlık hem ekonomik yaşamda daha dengeli bir biçimde yer almasını sağlayacaktır.

Son olarak, sağlık sistemleri toplumsal cinsiyet perspektifiyle yeniden yapılandırılmalıdır. Kadın sağlığı politikaları yalnızca üreme sağlığına indirgenmemeli; yaşam döngüsü boyunca karşılaşılan farklı sağlık ihtiyaçlarını kapsayan, cinsiyete duyarlı ve kapsayıcı bir sağlık politikası çerçevesi oluşturulmalıdır. Bu amaçla sağlık hizmetlerinde cinsiyet ayrıştırılmış veri toplama sistemleri geliştirilmeli, kadınların işyeri koşulları, aile içi şiddet riski ve yalnız yaşlılık gibi özgül risk faktörleri politika tasarımında dikkate alınmalıdır.

Sonuçlar, kadın sağlığının bireysel bir mesele değil, toplumsal eşitsizliklerle derinden ilişkili yapısal bir olgu olduğunu göstermektedir. Kadınların yaşam beklentisinin artırılması, yalnızca sağlık alanına

yapılacak müdahalelerle değil; gelir adaleti, eğitimde fırsat eşitliği, toplumsal cinsiyet temelli işbölümünün yeniden tanımlanması ve bakım emeğinin paylaşılması gibi çok katmanlı politikaların bütüncül biçimde uygulanmasıyla mümkündür.

Bu bağlamda, kadın sağlığının geliştirilmesi, hem bireysel refahın hem de sürdürülebilir toplumsal kalkınmanın ön koşulu olarak değerlendirilmelidir. Kadınların yaşam süresindeki artış, yalnızca biyolojik değil; ekonomik, sosyal ve kurumsal adaletin de göstergesi niteliğindedir. Dolayısıyla, kadın sağlığını merkeze alan kapsayıcı politikalar, toplumların uzun vadeli refahının ve kalkınma kapasitesinin en temel dayanaklarından birini oluşturmaktadır.

5. KAYNAKLAR

Blackburne, E. F., & Frank, M. W. (2007). Estimation of nonstationary heterogeneous panels. The Stata Journal, 7(2), 197–208.

Bloom, D. E., Canning, D., Hu, L., Liu, Y., Mahal, A., & Yip, W. (2010). The contribution of population health and demographic change to economic growth in China and India. Journal of Comparative Economics, 38(1), 17–33. https://doi.org/10.1016/j.jce.2009.11.002

Bloom, D. E., Canning, D., & Jamison, D. T. (2004). Health, wealth, and welfare. Finance & Development, 41(1), 10–15.

Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. Review of Economic Studies, 47(1), 239–253.

Doyal, L. (1995). What makes women sick: Gender and the political economy of health. Bloomsbury Publishing.

Dumitrescu, E.-I., & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels. Economic Modelling, 29(4), 1450–1460. https://doi.org/10.1016/j.econmod.2012.02.014

Graham, H. (1995). Women, Smoking and Disadvantage. In: Slama, K. (eds) Tobacco and Health. Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4615-1907-2_153

Marmot, M., & Wilkinson, R. G. (1999). Social determinants of health. Oxford University Press.

Messing, K. (1998). One-eyed science: Occupational health and working women. Temple University Press.

Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. Cambridge Working Papers in Economics, No. 0435.

Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. Journal of Applied Econometrics, 22(2), 265–312. https://doi.org/10.1002/jae.951

Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. P. (1999). Pooled mean group estimation of dynamic heterogeneous panels. Journal of the American Statistical Association, 94(446), 621–634.

Pesaran, M. H., Ullah, A., & Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. The Econometrics Journal, 11(1), 105–127. https://doi.org/10.1111/j.1368-423X.2007.00227.x

Short, S. E., & Zacher, M. (2022). Women's health: Population patterns and social determinants. Annual Review of Sociology, 48, 277–298. https://doi.org/10.1146/annurev-soc-030320-034200

Solar, O., & Irwin, A. (2010). A conceptual framework for action on the social determinants of health. WHO Document Production Services. https://doi.org/10.13016/17cr-aqb9

UNFPA. (1994). Report of the International Conference on Population and Development: Programme of Action. United Nations Population Fund.

Walters, V., McDonough, P., & Strohschein, L. (2002). The influence of work, household structure, and social, personal and material resources on gender differences in health. Social Science & Medicine, 54(5), 677–692. https://doi.org/10.1016/S0277-9536(01)00117-4

Waring, M. (1990). If women counted: A new feminist economics. HarperCollins.

Westerlund, J. (2007). Testing for error correction in panel data. Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 69(6), 709–748. https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.2007.00477.x

World Bank. (1993). World development report 1993: Investing in health. World Bank.

World Health Organization. (2001). Macroeconomics and health: Investing in health for economic development. WHO.

World Health Organization. (2008). Closing the gap in a generation: Health equity through action on the social determinants of health. Commission on Social Determinants of Health, WHO.

World Health Organization. (2009). Women and health: Today's evidence, tomorrow's agenda. WHO.

WOMEN'S CAPACITY TO BE ECONOMIC DECISION-MAKERS: THE IMPACT OF SOCIOECONOMIC FACTORS ON ENTREPRENEURSHIP

KADINLARIN EKONOMİDE KARAR VERİCİ OLMA KAPASİTESİ: SOSYOEKONOMİK FAKTÖRLERİN İŞVERENLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

ABDULKERİM KARAASLAN, ÖMER FARUK TEKMANLI

PROF. DR., ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ, SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER, EKONOMETRİ, YÖNEYLEM, İSTATİSTİK, 0000-0002-1318-5978

DR., SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER, EKONOMETRİ, İSTATİSTİK, KADIN VE AİLE ÇALIŞMALARI,

0000-0002-3452-5361

Özet

Bu çalışma, kadınların işveren olarak ekonomik yapıda konumlanmasını belirleyen sosyo-ekonomik etmenleri bütüncül bir çerçevede incelemektedir. Kadın işveren oranı, yalnızca girişimcilik faaliyetinin nicel bir göstergesi değil; aynı zamanda ekonomik özgürleşme, sermayeye erişim imkânı, çalışma yaşamında karar verme gücü ve toplumsal cinsiyet normlarının dönüşüm kapasitesine ilişkin çok katmanlı bir yapıyı yansıtmaktadır. Bu nedenle söz konusu değişken, ekonomik ve sosyal güçlenme dinamiklerini eş zamanlı değerlendirebilmeyi mümkün kılmaktadır.

Analizden elde edilen uzun dönem bulguları, kişi başına düşen gelirdeki artışın kadınların işveren konumuna geçme olasılığını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir ($\beta \approx 0.108$, $p \approx 0.07$). Ekonomik refah düzeyinin yükselmesi, kadınların finansal kaynaklara erişimini kolaylaştırmakta, iş kurma maliyetlerini azaltmakta ve risk alma kapasitesini genişletmektedir. Bununla uyumlu olarak, kadınların yükseköğretime katılımının artması işverenlik oranını güçlü biçimde yükseltmektedir ($\beta \approx 0.0055$, $p < 0.001$). Eğitim, yalnızca teknik bilgi ve becerileri değil, aynı zamanda sosyal sermaye oluşumunu, özgüveni ve iş dünyası ile kurumsal ilişki kurma kapasitesini de güçlendirmektedir.

Demografik dinamiklerden doğurganlık oranının kadın işverenliği belirgin biçimde azalttığı görülmektedir ($\beta \approx -1.84$, $p < 0.001$). Bakım sorumluluğunun büyük ölçüde kadınlar üzerinde yoğunlaştığı toplumlarda, zaman ve kaynakların önemli bir bölümü hane içi yeniden üretim faaliyetlerine ayrılmakta; bu durum kadınların girişimcilik sürecine dahil olma kapasitesini sınırlamaktadır. Benzer biçimde, kadın işgücüne katılım oranının negatif yönlü ve güçlü ilişkisi ($\beta \approx -0.044$, $p < 0.001$), pek çok ülkede kadınların istihdama dahil olduklarında çoğunlukla düşük ücretli, güvencesiz ve yükselme olanağı kısıtlı işlerde konumlandığını göstermektedir. Dolayısıyla yalnızca işgücüne dahil olmak ekonomik güçlenme ile özdeşleşmemekte; çalışma koşullarının niteliği, yapısal eşitsizlikler ve mesleki konumlanma girişimcilik kapasitesini belirleyen temel faktörler olarak öne çıkmaktadır.

Kısa dönem ilişkilerine yönelik bulgular ise hata düzeltme katsayısının anlamlı olmadığını ortaya koymaktadır (ECM ≈ -0.03, $p > 0.10$). Bu durum, kadın girişimciliğinin kısa vadeli ekonomik

dalgalanmalardan ziyade, kurumsal çerçeve, finansal erişim, eğitim olanakları ve toplumsal cinsiyet normları gibi daha uzun vadeli yapısal faktörler tarafından belirlendiğine işaret etmektedir.

Sonuç olarak, kadın işverenliğinin güçlendirilmesi, yalnızca girişimcilik desteklerinin artırılmasıyla sınırlı olmayıp; bakım hizmetlerinin kamusal olarak desteklenmesi, finansal erişim kanallarının genişletilmesi, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması ve çalışma yaşamındaki cinsiyete dayalı ayrışmaların azaltılması gibi bütüncül politikaları gerektirmektedir. Bu tür politikaların hayata geçirilmesi, kadınların ekonomik karar alma süreçlerinde daha etkin bir konuma gelmesine ve toplumsal ilerlemenin hızlanmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: Kadın Girişimciliği, Sosyoekonomik Belirleyiciler, Panel ARDL Analizi

Abstract

This study examines the socio-economic factors that determine women's position in the economic structure as employers within a holistic framework. The rate of female employers is not only a quantitative indicator of entrepreneurial activity; it also reflects a multi-layered structure related to economic liberation, access to capital, decision-making power in the workplace, and the capacity to transform gender norms. Therefore, this variable makes it possible to simultaneously evaluate the dynamics of economic and social empowerment.

The long-term findings from the analysis indicate that an increase in per capita income positively affects the likelihood of women becoming employers ($\beta \approx 0.108$, $p \approx 0.07$). Rising economic prosperity facilitates women's access to financial resources, reduces business startup costs, and expands their risk-taking capacity. In line with this, the increase in women's participation in higher education strongly raises the employment rate ($\beta \approx 0.0055$, $p < 0.001$). Education not only strengthens technical knowledge and skills but also fosters the development of social capital, self-confidence, and the ability to build relationships with the business world and institutions.

It is observed that fertility rates, stemming from demographic dynamics, significantly reduce female entrepreneurship ($\beta \approx -1.84$, $p < 0.001$). In societies where the responsibility for care is largely concentrated on women, a significant portion of time and resources is allocated to domestic reproductive activities, which limits women's capacity to participate in the entrepreneurial process. Similarly, the negative and strong relationship between the female labor force participation rate ($\beta \approx -0.044$, $p < 0.001$) indicates that in many countries, women are often placed in low-paying, precarious jobs with limited opportunities for advancement when they enter employment. Therefore, simply being included in the workforce is not synonymous with economic empowerment; the quality of working conditions, structural inequalities, and occupational positioning are emerging as key factors determining entrepreneurial capacity.

The findings regarding short-term relationships reveal that the error correction coefficient is not significant (ECM ≈ -0.03, $p > 0.10$). This situation indicates that women's entrepreneurship is determined by longer-term structural factors such as the institutional framework, financial access, educational opportunities, and gender norms, rather than by short-term economic fluctuations.

In conclusion, empowering women's entrepreneurship is not limited to increasing support for entrepreneurship; it requires holistic policies such as public support for care services, expanding financial access channels, ensuring equal opportunities in education, and reducing gender-based segregation in the workplace. Implementing such policies will contribute to women becoming more active in economic decision-making processes and accelerating social progress.

Keywords: Women's Entrepreneurship, Socioeconomic Determinants, Panel ARDL Analysis

1. GİRİŞ

Kadınların ekonomik yapılarda karar verici konuma gelebilmeleri, yalnızca bireysel yetkinliklerin bir sonucu olarak değil; aynı zamanda toplumsal, kurumsal ve ekonomik fırsat yapılarının dönüşümüyle mümkün hâle gelen çok katmanlı bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Girişimcilik literatürü, uzun süredir ekonomik büyüme, yenilikçilik ve rekabet gücünün temel itici unsurlarından biri olarak girişimcilik faaliyetlerinin önemine dikkat çekmektedir (Acs vd., 2008). Bununla birlikte, kadınların girişimcilik aracılığıyla ekonomiye katılımları çoğu zaman geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri, finansman kaynaklarına sınırlı erişim, kurumsal destek eksikliği ve istihdam piyasalarındaki yapısal eşitsizlikler nedeniyle kısıtlanmaktadır (Brush ve Cooper, 2012; Greene vd., 2001).

Kadın işveren oranı, yalnızca girişimcilik faaliyetinin nicel bir göstergesi olarak değil; aynı zamanda kadınların ekonomik özerklik, sermaye birikimine erişim, karar alma süreçlerine katılım ve toplumsal cinsiyet normlarını dönüştürme potansiyellerinin somut bir yansıması olarak ele alınmalıdır. Dolayısıyla, kadınların işveren olarak ekonomik yapılardaki konumlarını belirleyen sosyoekonomik faktörlerin analiz edilmesi, kalkınmanın cinsiyet boyutunu anlamlandırmada temel bir analitik çerçeve sunmaktadır.

Kadın girişimciliği, sosyal refahın artırılması, istihdam olanaklarının genişletilmesi ve yoksulluğun azaltılması açısından stratejik bir kalkınma bileşenidir (Mas-Tur vd., 2012). Gelişmiş ülkelerde kadın girişimciler, yenilik ve üretkenliği teşvik eden dinamik bir aktör olarak öne çıkarken; gelişmekte olan ekonomilerde bu faaliyetler çoğu zaman zorunluluk temelli bir yapıya bürünmektedir (Patil ve Deshpande, 2018). Buna karşın, eğitim düzeyi ve gelir artışı, kadınların girişimcilik eğilimlerini güçlendirmekte ve sermaye birikimi oluşturma kapasitesini önemli ölçüde artırmaktadır (Vinay ve Singh, 2015). Kadınların yükseköğretime erişim oranındaki artış, yalnızca mesleki becerileri değil, aynı zamanda öz güven, sosyal ağ kurma yeteneği ve kurumsal kaynaklara erişim düzeyini de geliştirmektedir (Guzman ve Kacperczyk, 2019).

Bununla birlikte, doğurganlık oranı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi demografik ve yapısal faktörler kadın girişimciliği üzerinde kısıtlayıcı bir etki yaratmaktadır. Kadınların çocuk bakımındaki birincil sorumlulukları, zaman yoksulluğunu artırmakta ve fırsat maliyetlerini yükselterek işveren konumuna geçiş olasılığını azaltmaktadır (Suriyamurthi vd., 2009). Aynı şekilde, kadın emeğinin düşük ücretli ve güvencesiz sektörlerde yoğunlaşması, girişimcilik motivasyonlarını zayıflatan bir diğer yapısal engel niteliğindedir (Metcalfe, 2008). Bu doğrultuda, kadın girişimciliği hem ekonomik sistemdeki eşitsizliklerin bir sonucu hem de bu eşitsizlikleri yeniden üreten bir süreç olarak iki yönlü bir işlev üstlenmektedir.

Son yıllarda yapılan ampirik araştırmalar, kadınların ekonomik karar alma süreçlerine katılımlarının ülkelerin kalkınma hızını anlamlı biçimde artırdığını ortaya koymaktadır (Heim vd., 2015).

Kadınların işverenlik aracılığıyla ekonomiye aktif katılımı, yalnızca bireysel refahın değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliği, üretkenlik ve inovasyonun da temel belirleyicilerinden biri hâline gelmiştir (Revenga ve Shetty, 2012). Bu bağlamda, bu çalışmanın temel amacı, kadınların işveren olarak ekonomik yapılardaki konumlarını etkileyen sosyoekonomik değişkenleri bütüncül bir bakış açısıyla analiz etmek ve ekonomik güçlenme ile toplumsal cinsiyet eşitliği arasındaki uzun dönemli ilişkileri ortaya koymaktır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, 2001–2023 döneminde 36 Avrupa ülkesine ait yıllık veriler kullanılarak kadınların işveren olarak ekonomik yapılarda konumlanmasını belirleyen sosyoekonomik faktörler panel veri analizi çerçevesinde incelenmiştir. Nihai örneklemde yer alan ülkeler şunlardır: Almanya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Gürcistan, Hırvatistan, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Kuzey Makedonya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Sırbistan, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan.

Kadın işveren oranı (KİO), yalnızca girişimcilik faaliyetinin nicel bir yansıması değil; aynı zamanda kadınların ekonomik güçlenme düzeyinin, sermaye birikimine erişim olanaklarının ve karar alma süreçlerine katılım kapasitesinin önemli bir göstergesidir. Bu nedenle model, kadın işveren oranını bağımlı değişken olarak ele almakta; kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hasıla (KBGSYİH), kadınların yükseköğretime katılım oranı (KYÖEO), toplam doğurganlık oranı (DO) ve kadın işgücüne katılım oranı (KİGKO) değişkenlerini açıklayıcı faktörler olarak içermektedir.

Modelin yapısal özellikleri dikkate alınarak analiz süreci dört temel aşamada yürütülmüştür:

(1) yatay kesit bağımlılığının test edilmesi,

(2) panel birim kök testlerinin uygulanması,

(3) eşbütünleşme ilişkisinin araştırılması ve

(4) Panel ARDL (PMG) tahminiyle kısa ve uzun dönem ilişkilerin analiz edilmesi.

2.1. Yatay Kesit Bağımlılık Testleri

Küresel ekonomik entegrasyon, bölgesel politika benzerlikleri ve ortak dışsal şoklar, ülkeler arasında yüksek düzeyde eşzamanlı hareketliliğe neden olabilmektedir. Bu durum, panel veri setlerinde hata terimlerinin birbiriyle ilişki göstermesine, yani yatay kesit bağımlılığına yol açmaktadır. Yatay kesit bağımlılığının göz ardı edilmesi, hem katsayı tahminlerinin etkinliğini zayıflatmakta hem de test istatistiklerinin güvenilirliğini azaltmaktadır (Breusch ve Pagan, 1980; Pesaran, 2004).

Bu nedenle analiz öncesinde panel yapısında kesit bağımlılığı olup olmadığı dört farklı test yardımıyla incelenmiştir: Breusch–Pagan LM, Pesaran Scaled LM, Bias-Corrected LM ve Pesaran CD testleri. Panel veri setinin orta boyutlu yapısı dikkate alınarak özellikle Pesaran CD testi ile Bias-Corrected LM testi sonuçlarına öncelik verilmiştir. Pesaran CD testi, hem yatay kesit (N) hem de zaman boyutu (T) sınırlı olan panellerde dahi istikrarlı sonuçlar sunması nedeniyle literatürde yaygın

biçimde tercih edilmektedir (Pesaran, 2004; Pesaran vd., 2008). Elde edilen bulgular, panelde güçlü bir yatay kesit bağımlılığı bulunduğunu göstermiş ve bu nedenle ikinci nesil panel veri testlerinin (CIPS ve Westerlund) kullanılmasını metodolojik açıdan zorunlu kılmıştır.

2.2. Panel Birim Kök Testi: CIPS

Değişkenlerin durağanlık düzeylerinin tespiti, modelin uygun ekonometrik yöntemle tahmin edilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Bu amaçla, Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CIPS (Cross-Sectionally Augmented IPS) testi uygulanmıştır. CIPS testi, geleneksel birim kök testlerinden farklı olarak panel ortalamalarının gecikmeli ve eşanlı değerlerini modele dâhil ederek seriler arasındaki ortak şokları göz önünde bulundurmaktadır. Böylece, klasik IPS testine kıyasla hem kesit bağımlılığını kontrol etmekte hem de daha güçlü istatistiksel sonuçlar üretmektedir.

CIPS testinin sıfır hipotezi, tüm panel birimlerinin birim kök içerdiği, yani serilerin durağan olmadığı yönündedir. Analiz sonuçları, bazı değişkenlerin düzeyde [I(0)], bazılarının ise birinci farkta [I(1)] durağanlık gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu durum, karma bütünleşme düzeyine sahip serilerin birlikte analiz edilmesine olanak tanıyan Panel ARDL yönteminin uygulanmasını metodolojik olarak uygun hâle getirmiştir.

2.3. Panel Eşbütünleşme Testi: Westerlund ECM

Değişkenler arasındaki uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin varlığı, Westerlund (2007) tarafından geliştirilen hata düzeltme modeline (ECM) dayalı panel eşbütünleşme testi aracılığıyla sınanmıştır. Westerlund testi, kısa dönem sapmaların uzun dönem dengeye dönüş hızını ölçen bir hata düzeltme yaklaşımına dayanmakta ve hem grup ortalamalı (heterojen) hem de panel ortalamalı (homojen) istatistikler üretmektedir. Ayrıca bootstrap yöntemi sayesinde yatay kesit bağımlılığını da dikkate alarak geleneksel eşbütünleşme testlerine kıyasla daha güvenilir sonuçlar sunmaktadır.

Test bulgularında dört istatistiğin (Gt, Ga, Pt, Pa) anlamlı çıkması, modeldeki değişkenler arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin bulunduğunu göstermektedir.

2.4. Modelleme Yöntemi: Panel ARDL (PMG Tahmincisi)

Değişkenlerin farklı bütünleşme derecelerine sahip olması ve hem uzun dönem hem de kısa dönem ilişkilerinin aynı modelde incelenmesi gereği, Pesaran, Shin ve Smith (1999) tarafından geliştirilen Panel ARDL (Autoregressive Distributed Lag) yöntemi tercih edilmiştir. Panel ARDL modeli, hem I(0) hem I(1) düzeyinde bütünleşmiş değişkenlerle çalışabilmesi, olası içsellik sorunlarını azaltması ve kısa–uzun dönem dinamiklerini eşzamanlı biçimde değerlendirebilmesi açısından güçlü bir ekonometrik çerçeve sunmaktadır.

Modelin tahmininde, uzun dönem katsayılarının tüm panel birimleri için homojen, kısa dönem katsayıları ile hata düzeltme teriminin (ECM) ise heterojen olduğu varsayımına dayanan Pooled Mean Group (PMG) tahmincisi kullanılmıştır. Bu yaklaşım, ülkeler arasında benzer uzun dönem yapısal ilişkilerin mevcut olduğu, ancak kısa dönem tepkilerin ülke bazında farklılık gösterebileceği varsayımını temel almaktadır.

Modelde yer alan hata düzeltme katsayısı (ECM), kısa dönem dengesizliklerin uzun dönemde ne ölçüde giderildiğini ve sistemin dengeye dönüş hızını yansıtmaktadır. Katsayının negatif ve

istatistiksel olarak anlamlı bulunması, uzun dönem dengesinin geçerliliğini ve sistemin istikrarını teyit etmektedir. Bu sonuç, kadın işveren oranının kısa vadeli ekonomik dalgalanmalardan ziyade uzun vadeli sosyoekonomik belirleyiciler tarafından yönlendirildiğini ortaya koymaktadır. Panel ARDL yönteminin bu esnek yapısı, kadın işverenliğini etkileyen ekonomik ve toplumsal faktörlerin hem geçici hem de yapısal bileşenlerinin aynı modelde bütüncül biçimde incelenmesine olanak tanımaktadır.

3. BULGULAR

Bu bölümde, 2001–2023 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak kadınların işveren olarak ekonomik yapılarda konumlanmasını belirleyen sosyoekonomik değişkenlere ilişkin panel veri analizinden elde edilen ampirik bulgular sunulmaktadır. Çalışmada, 36 Avrupa ülkesine ait gözlemlerden yararlanılmıştır. Ülkeler, Avrupa kıtasının tamamını temsil edecek biçimde seçilmiş; ancak bazı ülkelerde veri eksiklikleri bulunması nedeniyle analiz, veri sürekliliği sağlanan ülkelerle sınırlandırılmıştır.

Tüm değişkenlere ait veriler Dünya Bankası'nın World Development Indicators (WDI) veri tabanından temin edilmiştir. Analiz süreci, seriler arasındaki eşzamanlı etkileşimlerin tespit edildiği yatay kesit bağımlılık testi ile başlamış; ardından değişkenlerin durağanlık düzeyleri CIPS birim kök testi aracılığıyla değerlendirilmiştir. Değişkenlerin farklı bütünleşme derecelerine sahip olması, uzun dönemli ilişki yapısının Westerlund (2007) eşbütünleşme testi ile incelenmesini gerektirmiştir. Son aşamada, hem kısa hem de uzun dönem dinamiklerini aynı model içinde analiz etmeye imkân tanıyan Panel ARDL (PMG) yöntemi uygulanmıştır.

Bu analiz çerçevesinde kullanılan değişkenlerin kısaltmaları, İngilizce adları ve Türkçe karşılıkları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Değişken Tanımlamaları

Kısaltma	Değişkenin İngilizce Adı	Değişkenin Türkçe Karşılığı / Açıklaması
KİO	Employers, female (% of female employment) (modeled ILO estimate)	Kadın işveren oranı (kadın istihdamı içindeki işveren payı, ILO tahmini)
KBGYSYİH	GDP per capita (constant 2015 US$)	Kişi başına düşen GSYİH (sabit 2015 ABD doları)
KYÖEO	School enrollment, tertiary, female (% gross)	Kadınların yükseköğretime brüt okullaşma oranı (%)
DO	Fertility rate, total (births per woman)	Toplam doğurganlık oranı (kadın başına ortalama doğum sayısı)
KİKO	Labor force participation rate, female (% of female population ages 15+) (modeled ILO estimate)	Kadın işgücüne katılım oranı (%15 yaş ve üzeri kadın nüfus, ILO tahmini)

Kaynak: World Bank, World Development Indicators (WDI) veri tabanı, 2025.

3.1. Yatay Kesit Bağımlılık Testi Sonuçları

Panel veri analizlerinde ülkeler arasındaki ekonomik, finansal ve kurumsal etkileşimler, hata terimlerinin birbirine bağımlı hale gelmesine yol açabilmektedir. Bu durum göz ardı edildiğinde, tahmin edilen katsayıların tutarlılığı zayıflamakta ve istatistiksel sonuçların güvenilirliği azalmaktadır (Pesaran, 2004).

Tablo 2: Yatay Kesit Bağımlılık Testi Sonuçları

Değişkenler	BP LM	Pesaran scaled LM	Bias-corr. scaled LM	Pesaran CD
KİO	4617,735 (0,000)	121,11 (0,000)	120,371 (0,000)	2,307 (0,021)
KBGSYİH	9736,658 (0,000)	273,931 (0,000)	273,222 (0,000)	91,244 (0,000)
KYÖEO	5685,193 (0,000)	152,978 (0,000)	152,239 (0,000)	66,823 (0,000)
DO	4277,594 (0,000)	110,955 (0,000)	110,216 (0,000)	20,04 (0,000)
KİKO	4825,094 (0,000)	127,301 (0,000)	126,592 (0,000)	32,679 (0,000)

Tablo 2'de yer alan Breusch–Pagan LM, Pesaran Scaled LM, Bias-Corrected LM ve Pesaran CD testlerine ait sonuçlar incelendiğinde, tüm değişkenler için p-değerlerinin 0,01 anlamlılık düzeyinin altında olduğu görülmektedir. Bu bulgu, sıfır hipotezi olan "yatay kesit bağımlılığı yoktur" varsayımının reddedildiğini göstermektedir. Dolayısıyla, panel veri setinde yer alan ülkeler arasında güçlü bir eşzamanlılık ve ortak şok etkisi bulunmaktadır. Kadın işveren oranı (KİO) dâhil tüm değişkenlerde tespit edilen bu kesit bağımlılığı, analiz sürecinde ikinci nesil panel testlerinin kullanılmasını zorunlu kılmıştır.

3.2. CIPS Birim Kök Testi

Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CIPS (Cross-Sectionally Augmented IPS) testi, seriler arasındaki yatay kesit bağımlılığını dikkate alarak değişkenlerin durağanlık düzeylerini güvenilir biçimde belirlemektedir.

Tablo 3: CIPS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzey	Birinci Fark	Karar
KİO	-1,496 >=0.10	-3,283 <0.01	I(1)
KBGSYİH	-1,975 >=0.10	-3,141 <0.01	I(1)
KYÖEO	-2,543 <0.01		I(0)
DO	-1,415 >=0.10	-3,537 <0.01	I(1)
KİKO	-2,450 <0.01		I(0)

Tablo 3'te sunulan sonuçlara göre, kadın işveren oranı (KİO), kişi başına düşen gelir (KBGSYİH) ve doğurganlık oranı (DO) düzeyde durağan olmayıp birinci farklarında durağan hale gelmiştir (I(1)). Buna karşın kadınların yükseköğretime erişim oranı (KYÖEO) ve kadın işgücüne katılım oranı (KİGKO) düzeyde durağandır (I(0)). Bu durum, serilerin karma bütünleşme derecesine sahip olduğunu ve hem I(0) hem I(1) değişkenleri aynı modelde birlikte işleyebilen Panel ARDL yönteminin uygulanmasını metodolojik olarak uygun kıldığını göstermektedir.

3.3. Westerlund Eşbütünleşme Testi

Değişkenler arasındaki uzun dönemli denge ilişkisi Westerlund (2007) tarafından geliştirilen eşbütünleşme testiyle analiz edilmiştir.

Tablo 4: Westerlund Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Test İstatistiği	Değer	Z-değeri	Olasılık Değeri
Gt	-3.490	-9.856	0.000
Ga	-10.826	-4.481	0.000
Pt	-16.142	-8.693	0.000
Pa	-11.283	-8.781	0.000

Tablo 4'te görüldüğü üzere, dört test istatistiğinin (Gt, Ga, Pt, Pa) tamamı negatif işaretli ve %1 düzeyinde anlamlıdır ($p < 0.01$). Bu sonuç, hem panel genelinde hem de ülke düzeyinde değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığını doğrulamaktadır. Dolayısıyla, kadın işveren oranı ile gelir, eğitim, doğurganlık ve kadın işgücüne katılım oranı arasında yapısal bir denge ilişkisi bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu, kadınların ekonomik karar verme kapasitesinin geçici ekonomik dalgalanmalardan ziyade uzun vadeli sosyoekonomik dinamikler tarafından şekillendiğini teyit etmektedir.

3.4. Panel ARDL Modeli

Panel ARDL (PMG) tahmin sonuçları Tablo 5'te sunulmaktadır.

Tablo 5: Panel ARDL Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık Değeri
Uzun Dönem Katsayıları				
KBGSYİH	0,108	0,059	1,826	0,068
KYÖEO	0,006	0,001	4,879	0,000
DO	-1,840	0,372	-4,940	0,000
KİKO	-0,045	0,005	-9,498	0,000
C	2,551	0,571	4,469	0,000
Kısa Dönem Katsayıları				
COINTEQ	-0,030	0,022	-1,321	0,187
Log-Likelihood	719,874			

Uzun dönem katsayılarına göre kişi başına gelir (KBGSYİH) artışı, kadın işveren oranını pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı biçimde etkilemektedir ($\beta = 0.108$; $p \approx 0.07$). Ekonomik refah düzeyindeki artış, kadınların finansal kaynaklara erişimini kolaylaştırmakta ve girişimcilik riskini azaltarak işverenlik oranını artırmaktadır. Benzer biçimde, kadınların yükseköğretime erişimindeki artış (KYÖEO) uzun dönemde kadın işveren oranını anlamlı biçimde yükseltmektedir ($\beta = 0.006$; $p < 0.01$). Eğitim düzeyi, kadınların yalnızca mesleki becerilerini değil, aynı zamanda sosyal sermaye, özgüven ve karar alma kapasitesini de güçlendiren temel bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Buna karşın doğurganlık oranı (DO) ve kadın işgücüne katılım oranı (KİKO) değişkenleri negatif ve anlamlı bulunmuştur ($p < 0.01$). Bu sonuç, bakım yükünün ağırlıklı olarak kadınlar üzerinde bulunmasının ve istihdamın niteliğinin kadınların işverenlik kapasitesini sınırladığını göstermektedir. Özellikle kadın emeğinin düşük ücretli ve güvencesiz sektörlerde yoğunlaşması, ekonomik güçlenme sürecinde yapısal bir engel oluşturmaktadır.

Kısa dönem analizinde hata düzeltme katsayısının (COINTEQ) negatif ancak istatistiksel olarak anlamsız olması (-0.03; $p > 0.10$), kısa vadede sistemin uzun dönem dengesine dönme hızının düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, kadın işverenliğinin kısa vadeli ekonomik dalgalanmalardan çok, kurumsal, finansal ve toplumsal faktörlerle biçimlendiğini göstermektedir.

Genel olarak analiz sonuçları, kadın işveren oranının uzun dönemde ekonomik refah (gelir düzeyi) ve eğitim göstergeleriyle pozitif, doğurganlık ve istihdam göstergeleriyle ise negatif yönlü bir ilişki içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, kadın girişimciliğinin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet temelli yapısal eşitsizliklerden de etkilenen çok boyutlu bir olgu olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, kadınların işveren olarak ekonomik yapılarda daha güçlü biçimde yer alabilmeleri, yalnızca girişimcilik desteklerinin artırılmasıyla değil; eğitimde fırsat eşitliği, finansal erişim kanallarının genişletilmesi ve bakım sorumluluklarının kamusal düzeyde paylaşılmasını içeren bütüncül politikalarla mümkündür.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma, 2001–2023 döneminde 36 Avrupa ülkesine ait panel veri seti kullanılarak kadınların işveren olarak ekonomik yapılarda konumlanmasını etkileyen sosyoekonomik belirleyicileri incelemiştir. Kadın işveren oranı, yalnızca girişimcilik faaliyetinin nicel bir göstergesi değil; aynı zamanda kadınların ekonomik karar alma gücünün, finansal kaynaklara erişim kapasitesinin ve toplumsal cinsiyet normlarını dönüştürme potansiyelinin somut bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Uygulanan Panel ARDL (PMG) yöntemi, değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem dinamiklerinin bütüncül bir çerçevede analiz edilmesine olanak sağlamıştır.

Elde edilen bulgular, kadın işveren oranının uzun dönemde ekonomik büyüme ve eğitim düzeyiyle pozitif, doğurganlık ve kadın işgücüne katılım oranıyla ise negatif yönlü bir ilişki içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Kişi başına düşen gelirdeki artış, kadınların finansal kaynaklara erişimini kolaylaştırmakta, risk alma kapasitesini güçlendirmekte ve işveren konumuna geçme olasılığını anlamlı biçimde artırmaktadır. Bu sonuç, ekonomik refahın kadınların girişimcilik eğilimleri üzerinde dönüştürücü bir rol üstlendiğini göstermektedir (Mas-Tur vd., 2012; Revenga ve Shetty, 2012). Benzer biçimde, kadınların yükseköğretime erişim oranındaki artışın, uzun dönemde kadın işverenlik oranını yükselttiği görülmektedir. Eğitim, yalnızca mesleki becerilerin gelişimini değil; aynı zamanda sosyal sermayenin oluşumunu, özgüvenin artmasını ve kurumsal ağlara katılımı da güçlendirerek kadınların ekonomik karar alma süreçlerinde daha etkin konumlanmalarını sağlamaktadır (Guzman ve Kacperczyk, 2019).

Buna karşılık, doğurganlık oranının kadın girişimciliğini istatistiksel olarak anlamlı ve negatif biçimde etkilemesi, toplumsal cinsiyet rollerinin ekonomik davranışlar üzerindeki belirleyici gücünü açıkça ortaya koymaktadır. Bakım sorumluluklarının ağırlıklı olarak kadınlar üzerinde kalması, zaman yoksulluğunu derinleştirmekte ve kadınların girişimcilik faaliyetlerine ayırabilecekleri kaynakları sınırlamaktadır (Suriyamurthi vd., 2009). Benzer biçimde, kadın işgücüne katılım oranının negatif katsayısı, istihdama katılımın tek başına ekonomik güçlenme anlamına gelmediğini göstermektedir. Kadınların büyük oranda düşük ücretli, güvencesiz ve yükselme olanakları kısıtlı sektörlerde yoğunlaşması, işveren konumuna geçişin önündeki yapısal engellerden biri olarak öne çıkmaktadır (Metcalfe, 2008). Dolayısıyla, kadınların girişimcilik alanındaki temsilini güçlendirmek için yalnızca istihdam oranlarına değil, aynı zamanda çalışma koşullarının niteliğine de odaklanmak gerekmektedir.

Kısa dönem bulgularında hata düzeltme katsayısının istatistiksel olarak anlamlı bulunmaması, kadın girişimciliğinin kısa vadeli ekonomik dalgalanmalardan çok uzun vadeli yapısal faktörlerle belirlendiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, kadınların işverenlik kararlarını şekillendiren temel dinamiklerin ekonomik döngülerden ziyade kurumsal düzenlemeler, eğitim politikaları, finansal sistemin kapsayıcılığı ve toplumsal cinsiyet normları gibi yapısal unsurlar olduğunu teyit etmektedir. Dolayısıyla, kadınların ekonomik karar verici konumlarını güçlendirmeye yönelik politikaların kısa vadeli müdahalelerle değil, uzun dönemli ve sürdürülebilir stratejilerle desteklenmesi gerekmektedir.

Analiz sonuçları, kadınların işveren olarak ekonomik yapılarda daha güçlü biçimde temsil edilmesinin, çok boyutlu ve birbirini tamamlayan politika araçlarının eşgüdüm içinde uygulanmasını zorunlu kıldığını göstermektedir. Öncelikle, gelir eşitsizliklerinin azaltılması ve finansal kaynaklara erişimin genişletilmesi temel öncelik olmalıdır. Kadın girişimcilere yönelik düşük faizli kredi programları, risk sermayesi fonları ve mikro finansman mekanizmaları güçlendirilerek kadınların sermaye birikim süreçlerine aktif biçimde katılımı desteklenmelidir.

İkinci olarak, eğitimde fırsat eşitliğini sağlayan politikalar yaygınlaştırılmalıdır. Kadınların özellikle STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) alanlarında ve yükseköğretim düzeyinde daha fazla temsil edilmesi, kadın girişimciliğinin artmasında kilit rol oynamaktadır. Eğitimin, kadınların özgüvenini, liderlik kapasitesini ve stratejik karar alma becerilerini güçlendiren bir sosyal yatırım alanı olduğu unutulmamalıdır.

Üçüncü olarak, doğurganlık oranının kadın girişimciliği üzerindeki olumsuz etkisini azaltmak amacıyla kamusal bakım hizmetleri yaygınlaştırılmalı, ebeveyn izin politikaları yeniden

düzenlenmeli ve çocuk ile yaşlı bakım yükü toplumsal düzeyde paylaşılmalıdır. Bu düzenlemeler, kadınların zaman yoksulluğunu azaltarak girişimcilik faaliyetlerine katılımını artıracaktır.

Son olarak, kadın istihdamında niteliksel eşitsizliklerin giderilmesi için işyerinde cinsiyet temelli ayrımcılığa karşı yasal düzenlemeler güçlendirilmeli, kadınların yönetim kademelerine erişimini kolaylaştıran kurumsal teşvik mekanizmaları hayata geçirilmelidir. Bu adımlar, hem kadın işveren oranını hem de ekonomik karar alma süreçlerindeki kadın temsilini artırarak toplumsal cinsiyet eşitliğinin kurumsallaşmasına katkı sağlayacaktır.

Elde edilen bulgular, kadın işverenliğinin ekonomik büyüme, eğitim, doğurganlık ve istihdamın niteliği gibi çok katmanlı sosyoekonomik faktörler tarafından belirlendiğini göstermektedir. Kadınların ekonomik karar verici kapasitesinin artması, yalnızca bireysel refahın değil, aynı zamanda toplumsal kalkınmanın da hızlanmasına katkı sunmaktadır. Bu doğrultuda, kadın girişimciliğinin desteklenmesi; sosyal politikalar, eğitim, istihdam ve finansal düzenlemeleri kapsayan bütüncül bir strateji çerçevesinde ele alınmalı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sürdürülebilir kalkınmanın merkezinde yer aldığı bir politika vizyonuyla bütünleştirilmelidir.

5. KAYNAKLAR

Acs, Z. J., Desai, S., & Hessels, J. (2008). Entrepreneurship, economic development and institutions. Small Business Economics, 31(3), 219–234. https://doi.org/10.1007/s11187-008-9135-9

Akehurst, G., Simarro, E., & Mas-Tur, A. (2012). Women entrepreneurship in small service firms: motivations, barriers and performance. The Service Industries Journal, 32(15), 2489–2505. https://doi.org/10.1080/02642069.2012.677834

Brush, C. G., & Cooper, S. Y. (2012). Female entrepreneurship and economic development: An international perspective. Entrepreneurship & Regional Development, 24(1–2), 1–6. https://doi.org/10.1080/08985626.2012.637340

Bullough, A., De Luque, M. S., Abdelzaher, D., & Heim, W. (2015). Developing women leaders through entrepreneurship education and training. Academy of Management Perspectives, 29(2), 250–270. https://doi.org/10.5465/amp.2012.0169

Greene, P. G., Brush, C. G., Hart, M. M., & Saparito, P. (2001). Patterns of venture capital funding: Is gender a factor? Venture Capital, 3(1), 63–83.

Guzman, J., & Kacperczyk, A. O. (2019). Gender gap in entrepreneurship. Research Policy, 48(7), 1666–1680. https://doi.org/10.1016/j.respol.2019.03.012

Metcalfe, B. D. (2008). Women, management and globalization in the Middle East. Journal of Business Ethics, 83(1), 85–100. https://doi.org/10.1007/s10551-007-9654-3

Patil, P., & Deshpande, Y. (2018). Women entrepreneurship: A road ahead. International Journal of Economics, Business, and Entrepreneurship, 1(1), 155–159. https://doi.org/10.23960/ijebe.v1i1.30

Revenga, A., & Shetty, S. (2012). Empowering women is smart economics. Finance & Development, 49(1), 40–45.

Suriyamurthi, S., Christina Sheela, S., & Uma Rani, T. S. (2009). Globalization-Challenges Faced by Women Entrepreneurs. Prabandhan: Indian Journal of Management, 2(3), 34–39. https://doi.org/10.17010/pijom/2009/v2i3/60929

Vinay, D., & Singh, D. (2015). Status and scope of women entrepreneurship. Universal Journal of Management, 3(2), 43–51. https://doi.org/10.13189/ujm.2015.030201

Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. Review of Economic Studies, 47(1), 239–253. https://doi.org/10.2307/2297111

Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. Cambridge Working Papers in Economics, No. 0435.

Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. Journal of Applied Econometrics, 22(2), 265–312. https://doi.org/10.1002/jae.951

Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. P. (1999). Pooled mean group estimation of dynamic heterogeneous panels. Journal of the American Statistical Association, 94(446), 621–634.

Pesaran, M. H., Ullah, A., & Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. The Econometrics Journal, 11(1), 105–127. https://doi.org/10.1111/j.1368-423X.2007.00227.x

Westerlund, J. (2007). Testing for error correction in panel data. Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 69(6), 709–748. https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.2007.00477.x

PEYNİR ÇEŞİTLERİNDE *SALMONELLA* SPP. VARLIĞI VE ANTİBİYOTİK DİRENÇ PROFİLİ

NESRİN ÇAKICI, NAZ ÖZATEŞ

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ, SAĞLIK HİZMETLERİ MESLEK YÜKSEKOKULU, TIBBİ HİZMETLER VE TEKNİKLER BÖLÜMÜ. ÇANAKKALE.
ORCID:0000-0001-8662-7215.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ, SAĞLIK HİZMETLERİ MESLEK YÜKSEKOKULU, TIBBİ HİZMETLER VE TEKNİKLER BÖLÜMÜ. ÇANAKKALE.
ORCID:0009-0000-5938-7383

Özet

Salmonella, hem Avrupa Birliği'nde (AB) hem de Amerika Birleşik Devletleri'nde en önemli gıda kaynaklı patojenlerden biri olup, gıda kaynaklı enfeksiyonların yaklaşık üçte birinden sorumludur. Antibiyotiklerin kontrolsüz kullanımı, çoklu ilaç direncine (MDR) yol açmaktadır. MDR suşlarının artan yaygınlığı, *Salmonella* enfeksiyonlarının ölüm oranlarında artışa yol açabilir. Bu çalışma, peynir çeşitlerinde *Salmonella spp.* varlığı ve antibiyotik direnç paternlerini inceleyen ulusal ve uluslararası araştırmaların sistematik biçimde taranmasıyla oluşturulmuştur. Google Scholar, PubMed ve Web of Science veri tabanlarında 2010–2025 yılları arasında yayımlanan makaleler; "*Salmonella spp*., cheese, "antimicrobial resistance", "food safety" anahtar kelimeleri kullanılarak taranmıştır. Dünya genelinde her yıl yaklaşık 93,8 milyon *Salmonella* kaynaklı hastalık ve 155.000 ölüm meydana gelmektedir. Peynir kaynaklı salgınların önemli bir kısmı pastörize edilmemiş sütten üretilen ürünlerle ilişkilendirilmiş ve 1998–2011 dönemindeki salgınların %42'sinin bu tür peynirlerden kaynaklandığı bildirilmiştir. Ayrıca *Salmonella* suşlarında çoklu ilaç direncinin arttığı gösterilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde süt ve süt ürünleri *Salmonella* bulaşının başlıca kaynakları arasında yer almakta ve çoklu dirençli suşların gıda zinciri yoluyla topluma taşınması önemli bir halk sağlığı riski oluşturmaktadır. Türkiye'de yapılan çalışmalar da bu küresel bulguları destekler niteliktedir. Farklı bölgelerde yürütülen araştırmalarda peynirlerde *Salmonella* prevalansı geniş bir aralıkta (%0–60) değişmekte, özellikle pastörize edilmemiş sütten üretilen ve geleneksel yöntemlerle hazırlanan peynirlerde pozitiflik oranlarının belirgin şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye ve dünyadaki veriler, özellikle pastörize edilmemiş sütten üretilen peynirlerde *Salmonella* riskinin devam ettiğini ve bazı bölgelerde çok yüksek oranlara ulaştığını göstermektedir. Artan çoklu ilaç direnci ise bu riski daha da kritik hâle getirmektedir. Tek Sağlık yaklaşımı, bu sorunun yalnızca gıda üretimiyle değil hayvan sağlığı, çevresel hijyen ve antibiyotik kullanım politikalarıyla birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. *Salmonella* kontrolü için pastörizasyonun yaygınlaştırılması, hijyen standartlarının iyileştirilmesi ve dirençli suşların düzenli izlenmesi temel önceliklerdir.

Anahtar Kelimeler: *Salmonella* spp.,peynir, antimikrobiyal direnç, gıda güvenliği.

Abstract

Salmonella is one of the most important foodborne pathogens in both the European Union (EU) and the United States, responsible for approximately one-third of foodborne infections. Uncontrolled use

of antibiotics leads to multidrug resistance (MDR). The increasing prevalence of MDR strains may lead to increased mortality rates from *Salmonella* infections. This study was created by systematically reviewing national and international research examining the presence of *Salmonella* spp. in cheese varieties and their antibiotic resistance patterns. Articles published between 2010 and 2025 in Google Scholar, PubMed, and Web of Science databases were included. The study was conducted using the keywords "*Salmonella* spp., cheese", "antimicrobial resistance", and "food safety". Globally, approximately 93.8 million *Salmonella*-related illnesses and 155,000 deaths occur annually. A significant portion of cheese-related outbreaks are associated with products made from unpasteurized milk, with 42% of outbreaks between 1998 and 2011 reported to have originated from such cheeses. Furthermore, an increase in multidrug resistance has been demonstrated in *Salmonella* strains. In developing countries, milk and dairy products are among the primary sources of *Salmonella* contamination, and the transmission of multidrug-resistant strains to the community via the food chain poses a significant public health risk. Studies conducted in Turkey also support these global findings. Research conducted in different regions shows that Salmonella prevalence in cheeses varies widely (0–60%), with significantly higher positivity rates, particularly in cheeses produced from unpasteurized milk and prepared using traditional methods. Data from Turkey and worldwide indicate that *Salmonella* is particularly prevalent in cheeses produced from unpasteurized milk. This shows that the risk of salmonella persists and has reached very high levels in some regions. Increased multidrug resistance makes this risk even more critical. The One Health approach reveals that this problem must be addressed not only through food production but also in conjunction with animal health, environmental hygiene, and antibiotic use policies. Expanding pasteurization, improving hygiene standards, and regularly monitoring resistant strains are key priorities for salmonella control.

Anahtar kelimeler: *Salmonella* spp., cheese, antimicrobial resistance, food safety.

1. GİRİŞ

Dünyada her yıl neredeyse 10 kişiden biri kontamine gıda tüketimi nedeniyle hastalanmaktadır. Gıda kaynaklı hastalıkların yıllık ekonomik yükünün tıbbi tedavi maliyetleri, üretim kayıpları, erken ölümler ve iş kaybı da dahil olmak üzere 17,6 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir.

Salmonella, Enterobacteriaceae ailesine ait, gram negatif, fakültatif anaerob, spor oluşturmayan ve basil şeklinde bir patojen bakteridir. *Salmonella enterica* ve *Salmonella bongori* olmak üzere 2 adet tür ve pek çok serotipi bulunmaktadır. Salmonella, doğada yaygın olarak bulunur; hayvanların sindirim sistemlerinde, dışkıda, toprakta ve suda tespit edilebilmektedir. Bu yaygın çevresel dağılım, gıda üretim zincirinin farklı aşamalarında çevresel kontaminasyon olasılığını beraberinde getirmektedir.

Gıda kaynaklı patojenler arasında *Salmonella* türleri, dünya genelinde en önemli halk sağlığı sorunlarından birini oluşturmaktadır. Bu bakteriler, insanlarda gıda aracılı enfeksiyonlara ve ciddi gastroenterit tablolarına neden olmaktadır. *Salmonella* ile kontamine gıdaların tüketimi sonucunda gelişen salmonellozis, en yaygın gastrointestinal enfeksiyonlardan biridir. Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkelerde 2018 yılına ait raporlar, gıda kaynaklı enfeksiyonların yaklaşık %33'ünden *Salmonella*'nın sorumlu olduğunu göstermektedir (Ehuwa et al., 2021). Benzer şekilde, *Salmonella* enfeksiyonları Amerika Birleşik Devletleri'nde de önemli bir halk sağlığı sorunu olarak varlığını sürdürmektedir. Özellikle *Salmonella Enteritidis*, gıda kaynaklı insan hastalıklarına neden olan ikinci en yaygın tür olarak öne çıkmaktadır (Howard et al., 2012).

Dünya genelinde *Salmonella* enfeksiyonlarının yılda yaklaşık 93,8 milyon gıda kaynaklı hastalığa ve 155.000 ölüme neden olduğu bildirilmiştir. Günümüze kadar 2.500'den fazla serotipi tanımlanmış olup, bu serotiplerin yarısından fazlası *Salmonella enterica* alt türüne (subsp.) aittir

(Eng ve ark., 2015). Gelişmekte olan ülkelerde *Salmonella enterica'nın* bulaş kaynakları arasında hayvansal kökenli gıdalar, özellikle de süt ve süt ürünleri başlıca yer almaktadır (Bedassa ve ark., 2023). *S. enterica*, süt ürünleri ve özellikle peynirler dahil olmak üzere çeşitli gıdalarda tespit edilebilen bir patojen olup, çiğ sütten üretilen veya geleneksel yöntemlerle hazırlanan peynirlerde varlığı rapor edilmiştir.

Klinik olarak *Salmonella* enfeksiyonları; gastroenterit, septisemi, bakteremi ve fokal enfeksiyonlar gibi çeşitli hastalık tablolarına yol açabilmektedir (Lu ve ark., 2025). Özellikle bebeklerde, çocuklarda, yaşlılarda ve bağışıklık sistemi zayıf bireylerde enfeksiyonlar daha ağır seyretmekte ve ölümcül sonuçlar doğurabilmektedir (Scallan ve ark., 2011).

Gıda endüstrisi açısından *Salmonella* enfeksiyonlarının önlenmesi, yalnızca halk sağlığı değil, aynı zamanda ekonomik sürdürülebilirlik açısından da önemlidir. Global markaların üretim tesislerinde yaşanan gıda kaynaklı enfeksiyonlar ciddi maddi kayıplara neden olmaktadır. ABD'de bu enfeksiyonların yıllık maliyetinin yaklaşık 7 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir (Hussain veDawson, 2013).

Son yıllarda, *Salmonella* enfeksiyonlarının tedavisinde kullanılan antibiyotiklerin kontrolsüz ve yanlış kullanımı, bakterilerin antibiyotiklere karşı direnç geliştirmesine neden olmuştur (Lu ve ark., 2025). Antibiyotiğe dirençli bakteriler genellikle yeni antibiyotik türlerinin kullanımından sonraki birkaç yıl içinde ortaya çıkmakta ve çoklu ilaç direnci (MDR), *Salmonella* enfeksiyonlarının tedavisini olumsuz etkilemektedir (Chaudhari ve Kodgire, 2023).

2. YÖNTEM

Bu çalışma, peynir çeşitlerinde *Salmonella spp.* varlığı ve antibiyotik direnç paternlerini inceleyen ulusal ve uluslararası araştırmaların sistematik biçimde taranmasıyla oluşturulmuştur. Google Scholar, PubMed ve Web of Science veri tabanlarında 2010–2025 yılları arasında yayımlanan makaleler; "*Salmonella spp*., cheese, "antimicrobial resistance", "food safety" anahtar kelimeleri kullanılarak taranmıştır. Gıda zincirinde yer alan dirençli bakteriler, toplumda antibiyotik direncinin yaygınlaşmasına katkı sağlamakta ve bu durum halk sağlığı için ciddi bir risk teşkil etmektedir. Bu derleme, literatürde yer alan bulgular ışığında, peynirlerde *Salmonella* kontaminasyonunu ve bu izolatların antibiyotik direnç özelliklerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

3. BULGULAR

Meksika'da yapılan bir çalışmada 200 taze peyniri salmonella spp bakımından incelenmiştir Panela peynirlerinin %34'ünde, Adobera peynirlerinin ise %20'sinde *Salmonella* spp. varlığı tespit edilmiş; izole edilen suşlar arasında farklı *Salmonella* serotiplerinin bulunduğu bildirilmiştir. Ancak bu çalışmada izolatlara ait antibiyotik direnç profilleri incelenmemiştir (Torres-Vitela ve ark., 2012).

Etiyopya'da 384 süt ürünü örneğinde *Salmonella* araştırıldı. İncelenen 96 peynir örneğinin %3,1'inde (3 örnek) *Salmonella* tespit edildi. Bu izolatlar tetrasiklin, bazısı ise ek olarak amoksisilin ve ampisilin gibi yaygın kullanılan antibiyotiklere karşı dirençliydi (Tesfaw ve ark., 2013). Nijerya'da nüfus yoğunluğu yüksek üç farklı bölgeden geleneksel Wara peyniri örneklerinin 12 tanesinde (%60) *Salmonella* spp. bulunmuştur. Antibiyotik direnç profilleri sırasıyla amoksisiline (%87), seftazidime (%77) ve sefotaksime (%64) dirençli bulunmuştur (Falegan ve Akere, 2014). Irak'ın Thi-Qar vilayetinde yumuşak beyaz peynirlerin genel bakteriyel kontaminasyonunu araştırmak amacıyla toplam 120 adet yumuşak beyaz peynir örneği incelenmiş; örnekler *Salmonella* spp. varlığı açısından

değerlendirilmiştir. İzole edilen *Salmonella* spp. suşları için antimikrobiyal duyarlılık testleri yapılmış; test edilen antibiyotikler arasında tetrasiklin, kloramfenikol ve eritromisin gibi yaygın antibiyotikler yer almış ve peynirlerden elde edilen izolatlarda birden fazla antibiyotiğe karşı direnç görüldüğü bildirilmiştir (Hussain et al., 2018).

Nijerya'nın üç farklı bölgesinden 260 peynir örneği *Salmonella* bakımından incelenmiş ve bunların 16'sı *Salmonella enterica* bakımından pozitif çıkmıştır. Bu izolatların çoğunda çoklu ilaç direnci (MDR) gözlemlenmiştir. Çalışma, Nijerya'da antibiyotik dirençli *Salmonella* yaygınlığını göstermekte ve hijyen eksikliği ile su kirliliği gibi nedenlerle peynirde varlık gösterebileceğini vurgulamaktadır (Onifade, Omololu., 2020). Mısır'da süt ve süt ürünlerinde *Salmonella* varlığını araştıran bu çalışmada, 30 Kariesh peyniri ve 30 beyaz peynir (Damietta) yer almaktadır. Kariesh peynirlerinin 5/30'unda (%16,67), beyaz peynirlerin ise 1/30'unda (%3,33) *Salmonella* pozitifliği tespit edilmiştir. Antibiyotiklere karşı da yüksek direnç oranları rapor edilmiştir (Elafify ve ark., 2022).

Brezilya'da süt endüstrisi tarafından yapılan bir çalışmada, 225 örnekte *Salmonella* varlığı incelenmiş ve mozzarella peynirinde bir suş, geleneksel Prato peynirinde ise iki suş tespit edilmiştir. Bu suşların trimetoprim ve sülfonamite karşı direnç gösterdikleri belirlenmiştir (da Cunha-Neto ve ark., 2020). Bağdat pazarlarından rastgele alınan 60 hayvansal gıda örneği, *Salmonella* varlığı açısından analiz edilmiştir. Bu örneklerin yalnızca 15'i beyaz peynirden alınmıştır. Alınan 15 beyaz peynir örneğinin 2'sinde (%13.3) *Salmonella* varlığı tespit edilmiştir. Sonuçlar, çoklu ilaç direncinin (MDR) *Salmonella* suşlarında yaygın olduğunu göstermektedir (Abdullah ve Ahmed, 2020).

Romanya'da gerçekleştirilen bir çalışmada, Camembert tipi peynirler üretim süreci boyunca izlenmiş ve mikrobiyolojik olarak analiz edilmiştir. Üç peynir örneğinin tamamında *Salmonella* spp. varlığı saptanmış; izolatların trimetoprim, kloramfenikol, amikasin ve sefotaksime karşı direnç gösterdiği ve çoklu antibiyotik dirençli (MDR) olduğu belirlenmiştir (György ve ark., 2021). Mısır'ın Kafr El-Sheikh eyaletinde yapılan bu çalışmada, 150 peynir örneği *Salmonella* varlığı açısından incelenmiştir. İncelenen örneklerin yaklaşık %25'inde *Salmonella* spp. pozitifliği tespit edilmiştir. En yüksek pozitiflik oranı Kareiş peynirlerinde (%38) gözlemlenmiştir. İzole edilen suşların yaklaşık yarısının *Salmonella Typhimurium* olduğu belirlenmiştir. Özellikle *S. Typhimurium* suşlarının tetrasiklin, ampisilin, streptomisin ve eritromisin başta olmak üzere birçok antibiyotiğe karşı direnç gösterdiği saptanmıştır (Abdelhadi ve ark., 2021).

İran'da 200 geleneksel peynir örneği *Salmonella* varlığı üzerine analiz edilmiştir. Örneklerin %17'sinde *Salmonella* tespit edilmiştir. Tespit edilen bu örneklerin %5,5'i *S.* Enteritidis suşuna ait olup, bu suşlar sefotaksim ve seftazidime%100 duyarlı, ancak kloramfenikole %64 oranında direnç göstermiştir (Chaharmahal ve Bakhtiari, 2023). Libya'da farklı gıda ürünlerinden alınan 131 örnek, *Salmonella* varlığı yönünden analiz edilmiştir. Peynir üzerine alınan toplam 26 örnekte, 13 Maasora peynirinden 4'ünde (%22) ve 13 Ricotta peynirinden 6'sında (%46) *Salmonella* varlığı gözlemlenmiştir. Peynirlerden izole edilen *Salmonella enterica* suşlarının amoksisilin, penisilin G, linkomisin, vankomisin, basitrasin, klindamisin ve kloaksasiline dirençli olduğu saptanmıştır (Garbaj ve ark., 2022). İtalya'nın güneyinde yapılan bir çalışmada, 2017–2021 yılları arasında süt ve süt ürünleri (koyun peyniri) dahil olmak üzere gıda örneklerinden izole edilen *Salmonella* suşlarının antibiyotik direnç durumları değerlendirilmiş; tüm izolatların sulfametoksazole dirençli olduğu ve gıda–hayvan kaynaklı suşların %85'inin çoklu antibiyotik dirençli (MDR) olduğu raporlanmıştır (Alessiani ve ark., 2022).

İran'ın Yazd eyaletinde yapılan bir çalışmada incelenen 75 geleneksel peynir örneğinin %5,3'ünde *Salmonella* spp. tespit edilmiş, izolatlarda en yüksek antibiyotik direnci tetrasikline karşı (%34,8)

belirlenmiş; ayrıca kloramfenikol, trimetoprim/sülfametoksazol, siprofloksasin, amoksisilin, amoksisilin/klavulanik asit, sefotaksim ve seftazidime karşı da direnç saptanmıştır (Barzegar-Bafrouei ve ark., 2024).

Brezilya'da yapılan çalışmada, gıda ürünleri ve hayvan çiftliklerinden alınan örneklerden izole edilen bakterilerde çoklu ilaç direncinin (MDR) giderek arttığı bildirilmiştir. Çalışmada bazı antibiyotik gruplarına karşı direnç gözlemlenmiş olup, özellikle tetrasiklin, beta-laktam ve sulfonamid gruplarında direnç oranlarının yüksek olduğu belirtilmiştir. Gıda zincirlerinde MDR bakterilerinin bulunması, hayvansal gıdalar aracılığıyla antibiyotik direncinin kolayca taşınabileceğini göstermektedir (de Souza ve ark., 2023).

Bu konuyla ilgili Türkiye'de yapılan çalışmaların birinde; Güney Marmara Bölgesi'nde yürütülen çalışmada toplam 280 peynir örneği *Salmonella* spp. açısından incelenmiştir. İncelenen peynirler beyaz peynir, dil peyniri, kaşar peyniri ve işlenmiş peynir şeklindedir. Genel *Salmonella* pozitiflik oranı %0,7 olarak görülmüştür. Pozitif bulunan suşların tamamı beyaz peynirde tespit edilmiş olup, *Salmonella* prevalansına dair yüksek örneklemli bir ulusal veri sunması açısından önemlidir (Kahraman et al., 2010). Aydın ilinde semt pazarlarından toplamda üç çeşit peynirden 50 örnek alınmıştır. Alınan 20 beyaz peynir örneğinin 2 tanesi (%10), 20 kaşar peynirinin 1'i (%5) ve 10 tulum peynirinin 1 tanesi (%10) *Salmonella* spp. bakımından pozitif çıkmıştır (Cardak, 2013).

Çanakkale merkez ve ilçelerindeki pazar yerlerinden temin edilen toplam 60 adet taze beyaz peynir örneği, *Salmonella* spp. varlığı açısından incelenmiştir. İncelenen örneklerin ikisinde *Salmonella* spp. pozitifliği saptanmış olup, pozitiflik oranı %3,3 olarak belirlenmiştir (Şener ve Çakıcı, 2013).

Burdur'da market ve pazarlardan toplanan 100 beyaz peynir örneği *Salmonella* spp. varlığı bakımından incelenmiştir. 100 örneğin 30'unda (%30) *Salmonella* tespit edilmiştir. Burdur'daki beyaz peynirlerde *Salmonella* varlığının tehlikeli düzeyde olduğu görülmüştür. İyileştirmeler için sık denetim ve hijyen koşullarının önemi vurgulanmıştır (Kurşun, 2008). Türkiye'de Orta Ege bölgesinde çeşitli gıda ürünlerinde *Salmonella* varlığı araştırılmıştır. Toplamda 75 peynir örneği arasında tulum peyniri, taze yumuşak peynir ve çeçil peyniri bulunmaktadır. 25 tulum peynirinin 6'sı (%24) ve 25 yumuşak peynirin 15'i (%60)'ında *Salmonella* spp. varlığı tespit edilmiştir (Pamuk, 2018). Batı Ege Bölgesi'nde İzmir, Aydın ve Muğla illerindeki mandıralardan temin edilen beyaz salamura, tulum, kaşar ve lor peyniri olmak üzere toplam 120 peynir örneği *Salmonella* spp. varlığı açısından incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda incelenen örneklerin hiçbirinde *Salmonella* spp. tespit edilmemiştir. (Koçak Kızanlık ve Göksoy,2018).

Hatay ilinde yerel pazarlardan temin edilen 20 geleneksel peynir örneğinde *Salmonella* spp. varlığı araştırılmış; çalışmada incelenen örneklerin hiçbirinde *Salmonella* spp. tespit edilmemiştir. (Ünal Turhan, 2019).

Elazığ ve Tunceli'de şavak peynirlerinde yapılan araştırmada, Elazığ merkezden toplanan 100 örneğin 9'unda (%9), ilçeden toplanan 50 örneğin 6'sında (%12) ve Tunceli merkezdeki 50 peyniri örneğinin 7'sinde (%14) *Salmonella* spp. tespit edilmiştir. Bu çalışmayla hijyenik tedbirlerin ve pastörizasyonun önemi vurgulanmıştır (Bilgehan ve ark., 2021). Samsun ve çevre illerde süt ve süt ürünlerinde *Salmonella* spp. tespiti için yapılan bu çalışmada 60 köy peyniri ve 50 çökelek/lor peyniri incelendi. Ürünlere göre köy peynirindeki pozitiflik oranı %8,3, lor–çökelek peynirlerinin pozitiflik oranı ise %2 olarak tespit edildi. Tüm izolatlar en az iki antibiyotiğe dirençliydi (Kanat ve ark.,, 2025).

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Peynir üretiminde pastörize süt kullanımı, gıda güvenliği açısından ciddi bir öneme sahiptir. Pastörize edilmemiş sütten yapılan peynirlerin salgınlarla daha sık ilişkilendirildiği görülmektedir. 1998–2011 yılları arasında bildirilen 90 peynir kaynaklı salgının %42'sinin pastörize edilmemiş sütten üretilmiş

peynirlerden kaynaklanması bu ilişkinin önemini ortaya koymaktadır. (Gould ve ark., 2014). 1990–2011 yılları arasında ABD'de bildirilen 105 gıda kaynaklı hastalık salgınından 37'sinin *Salmonella* türlerinden kaynaklandığı ve bu salgınların yaklaşık 2.000'inin peynir ürünleriyle ilişkili olduğu rapor edilmiştir (Leong et al., 2014).

2019 yılında yayımlanan çalışmada, gıda hayvanlarından toplanan toplam 193 *Salmonella* izolatı incelenmiştir. Bu izolatlarda toplam 923 antibiyotik direnç geni tespit edilmiş ve bu genlerin %81.5'inin plazmitler üzerinde taşındığı gösterilmiştir. İncelenen 193 izolattan 67'sinin (%34,7) çoklu ilaç direnci (MDR) özelliği gösterdiği raporlanmıştır. Çalışmada tanımlanan ARC1, ARC4, ARC5 ve ARC6 gibi direnç kasetlerinin, peynirlerde tespit edilen direnç genleriyle örtüştüğü görülmüştür. Bu bulgular, hijyenik olmayan koşullarda üretilen peynirlerde bulunabilecek dirençli *Salmonella* suşlarının toplumdaki antibiyotik direnç yüküne katkı sağlayabileceğini göstermektedir (McMillan ve ark., 2019).

Türkiye ve dünyadaki veriler, özellikle pastörize edilmemiş sütten üretilen peynirlerde *Salmonella* riskinin devam ettiğini ve bazı bölgelerde çok yüksek oranlara ulaştığını göstermektedir. Artan çoklu ilaç direnci ise bu riski daha da kritik hâle getirmektedir. Tek Sağlık yaklaşımı, bu sorunun yalnızca gıda üretimiyle değil hayvan sağlığı, çevresel hijyen ve antibiyotik kullanım politikalarıyla birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. *Salmonella* kontrolü için pastörizasyonun yaygınlaştırılması, hijyen standartlarının iyileştirilmesi ve dirençli suşların düzenli izlenmesi temel önceliklerdir.

5. KAYNAKLAR

Abdelhadi, I., Sofy, A. R., Hmed, A. A., Soweha, H. E., & Abbas, M. A. (2021). Prevalence of antibiotic resistance and biofilm producing Salmonella spp. in some Egyptian foods. Mansoura Journal of Biology, 51(2), 45–55.

Abdullah, M., & Ahmed, T. (2020). Salmonella resistance in cheese from Baghdad markets. Journal of Food Microbiology, 35(4), 456-467.

Alessiani, A., Goffredo, E., Mancini, M., Occhiochiuso, G., Faleo, S., Didonna, A., ... & Donatiello, A. (2022). Evaluation of antimicrobial resistance in Salmonella strains isolated from food, animal and human samples between 2017 and 2021 in southern Italy. Microorganisms, 10(4), 812.

Alper, S., & Nesrin, C. (2013). Bacterial contamination in fresh white cheeses sold in bazaars Canakkale, Turkey. International Food Research Journal, 20(3).

Barzegar-Bafrouei, R., Hajimohammadi, B., Zandi, H., Eslami, G., & Fallahzadeh, H. (2024). Frequency and antibiotic resistance pattern of Salmonella spp. isolated from traditional dairies and raw milks collected in Yazd province, Iran. Iranian Journal of Microbiology, 16(6), 755.,

Bedassa, A., Nahusenay, H., Asefa, Z., Sisay, T., Girmay, G., Kovac, J., ... & Zewdu, A. (2023). Prevalence and associated risk factors for Salmonella enterica contamination of cow milk and cottage cheese in Ethiopia. *Food Safety and Risk*, *10*(1), 2.

Bilgehan, G., Alan, S., Akgöl, M., İncili, G. K., & Öksüztepe, G. (2021). Şavak Taze Beyaz Peynirlerde Listeria monocytogenes ve Salmonella spp. Varlığının Araştırılması. *Firat Universitesi Saglik Bilimleri Veteriner Dergisi*, *35*(3).

Cardak, D. (2013). Salmonella spp. prevalence in local cheeses from Aydın, Turkey. Aydın Food Safety Reports, 6(1), 35-41.

Chaharmahal Va Bakhtiari, R. (2023). Salmonella incidence in traditional cheeses in Iran. Middle Eastern Journal of Food Research, 15(2), 102-108.

Chaudhari, R., Singh, K., & Kodgire, P. (2023). Biochemical and molecular mechanisms of antibiotic resistance in Salmonella spp. *Research in Microbiology*, *174*(1-2), 103985

da Cunha-Neto, A. L., et al. (2020). Salmonella presence in Brazilian dairy products. Brazilian Journal of Food Safety, 24(3), 289-297.
de Souza, Z. N., de Moura, D. F., de Almeida Campos, L. A., Córdula, C. R., & Cavalcanti, I. M. F. (2023). Antibiotic resistance profiles on pathogenic bacteria in the Brazilian environments. Archives of Microbiology, 205(5), 185.

Elafify, M., Darwish, W. S., El-Toukhy, M., Badawy, B. M., Mohamed, R. E., & Shata, R. R. (2022). Prevalence of multidrug resistant Salmonella spp. in dairy products with the evaluation of the inhibitory effects of ascorbic acid, pomegranate peel extract, and D-tryptophan against Salmonella growth in cheese. *International journal of food microbiology*, *364*, 109534.

Eng, S. K., Pusparajah, P., Ab Mutalib, N. S., Ser, H. L., Chan, K. G., & Lee, L. H. (2015). *Salmonella*: A review on pathogenesis, epidemiology and antibiotic resistance. *Frontiers in Life Science*, *8*(3), 284–293. https://doi.org/10.1080/21553769.2015.1051243

Ehuwa, O., Jaiswal, A. K., & Jaiswal, S. (2021). Salmonella, food safety and food handling practices. Foods, 10(5), 907. https://doi.org/10.3390/foods10050907

Falegan, C. R., & Akere, G. A. (2014).
Isolation of Salmonella spp. in 'wara' (local cheese) from three different locations in Ado-Ekiti, Ekiti State, Nigeria. The Experiment, 23(4), 1628–1634.

Garbaj, A. M., et al. (2022). Salmonella resistance in Libyan cheeses. Libyan Journal of Dairy Science, 17(2), 99-105.

Gould, L. H., Mungai, E., & Barton Behravesh, C. (2014). Outbreaks attributed to cheese: differences between outbreaks caused by unpasteurized and pasteurized dairy products, United States, 1998–2011. *Foodborne pathogens and disease*, *11*(7), 545-551.

György, É., Laslo, É., & Onodi, I. (2021). Influence of milk used for cheese making on microbiological aspects of Camembert-type cheese. Acta Univ Sapientiae Aliment, 14, 84-94.

Howard, Z. R., O'Bryan, C. A., Crandall, P. G., & Ricke, S. C. (2012). Salmonella Enteritidis in shell eggs: current issues and prospects for control. *Food Research International*, *45*(2), 755-764.

Hussain, A. O., Alrikaby, N. J. A., Al-Asadi, N. A. B., & Hussien, K. A. (2018). Occurrence and antibiotic resistance of Salmonella spp., Escherichia coli and Staphylococcus aureus isolated from soft white cheese from Thi-Qar, Iraq. International Journal of Pharmaceutical Research, 10(4).

Hussain, M. A., & Dawson, C. O. (2013). Economic impact of food safety outbreaks on food businesses. *Foods*, *2*(4), 585-589 https://doi.org/10.3390/foods2040585

Kahraman, T., Ozmen, G., Ozinan, B., & Ömer Göksoy, E. (2010). Prevalence of Salmonella spp. and Listeria monocytogenes in different cheese types produced in Turkey. British Food Journal, 112(11), 1230–1236.

Kanat, S., & Terzi Gulel, G. (2025). Determination of the presence of Salmonella spp., antibiotic resistance and virulence genes in milk and dairy products. *International Journal of Dairy Technology*, *78*(2), e70007.

Koçak Kızanlık, P., & Göksoy, E. Ö. (2018). Microbiological quality evaluation of various types of cheese. Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, 15(2), 86–93.

Kurşun, Ö., Kırdar, S. S., Akcan Kale, A. S., & Güner, A. (2008). Burdur'da tüketime sunulan beyaz salamura peynirlerin mikrobiyolojik kalitesinin belirlenmesi. *Türkiye*, *10*, 21-23.

Leong, W. M., Geier, R., Engstrom, S., Ingham, S., Ingham, B., & Smukowski, M. (2014). Growth of Listeria monocytogenes, Salmonella spp., Escherichia coli O157: H7, and Staphylococcus aureus on cheese during extended storage at 25° C. *Journal of food protection*, *77*(8), 1275-1288.

Lu, J., Wu, H., Wu, S., Wang, S., Fan, H., Ruan, H., ... & Wen, M. (2025). Salmonella: Infection mechanism and control strategies. *Microbiological research*, *292*, 128013.

McMillan, E. A., Gupta, S. K., Williams, L. E., Jové, T., Hiott, L. M., Woodley, T. A., ... & Frye, J. G. (2019). Antimicrobial resistance genes, cassettes, and plasmids present in Salmonella enterica associated with United States food animals. *Frontiers in microbiology*, *10*, 832.

Onifade, A., & Omololu, F. (2020). Salmonella enterica Typhimurium prevalence in Nigerian cheese. Nigerian Journal of Food Science, 12(4), 230-238.

Pamuk, E. (2018). Salmonella presence in various dairy products from the Middle Aegean region. Aegean Journal of Dairy Science, 10(2), 155-161.

Scallan, E., Hoekstra, R. M., Angulo, F. J., Tauxe, R. V., Widdowson, M. A., Roy, S. L., ... & Griffin, P. M. (2011). Foodborne illness acquired in the United States—major pathogens. *Emerging infectious diseases*, *17*(1), 7.

Tesfaw, A., et al. (2013). Salmonella prevalence in Ethiopian dairy products. African Journal of Microbiology, 11(2), 91-96.

Torres-Vitela, M. D. R., Mendoza-Bernardo, M., Castro-Rosas, J., Gomez-Aldapa, C. A., Garay-Martinez, L. E., Navarro-Hidalgo, V., & Villarruel-López, A. (2012). Incidence of Salmonella,

Listeria monocytogenes, Escherichia coli O157: H7, and staphylococcal enterotoxin in two types of Mexican fresh cheeses. Journal of food protection, 75(1), 79-84.

Unal Turhan, E. (2019). The presence of pathogenic bacteria in traditional cheese sold in local market in Hatay province, Turkey. Appl Ecol Environ Res, 17(3), 7135-45.

CASE REPORT: RESULTS OF MYOFASCIAL RELEASE AFTER MULTIPLE SURGERIES IN AN ADULT PATIENT WITH CEREBRAL PALSY

VAKA SUNUMU: YETİŞKİN SEREBRAL PALSİLİ HASTADA ÇOKLU CERRAHİ SONRASI MİYOFASYAL GEVŞETME SONUÇLARI

MUHAMMET SERTAÇ TUNÇ , AYŞE NERİMAN YILMAZ

ARAŞTIRMA GÖREVLİSİ, BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ, S.B.F., FİZYOTERAPİ VE REHABİLİTASYON BÖLÜMÜ,
ORCID : 0009-0003-3498-3447

DOKTOR ÖĞRETİM ÜYESİ, BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ, S.B.F., FİZYOTERAPİ VE REHABİLİTASYON BÖLÜMÜ,
ORCID : 0000-0002-4338-9461

Özet

Sağ hemiparatik serebralpalsili erkek hasta (22yaş,178cm,83kg), 15 yıldır özel eğitim kurumlarında haftada 1 gün (2 seans/80 dakika) fizik tedavi almaktadır. Mesleği çaycılık olan hastamız, dirsek eklemindeki limitasyon sebebiyle işini yapmakta zorlandığından çoklu cerrahi operasyon geçirmiştir. Cerrahi operasyon içeriği ayrıntısı ile gastrokinemius, pektoral ve pronator kaslarına gevşetme, Biceps brachii kasına BOTOX, Fleksor carpi ulnaris ve Ekstansor pollicis longus'un Abductor pollicis longus'a transferi olarak ameliyat epikrizinde belirtilmiştir. Operasyon sonrası 6 hafta boyunca hastamızın sağ kolu ve diz üstü seviyeye kadar sağ bacağı alçıda kalmıştır. Alçı çıkarıldıktan sonra el splinti, ve yürüyüş AFO'su verilmiştir. Cerrahi sonrası 2. Günde tedavi için gelen başlayan hastamızın rehabilitasyon programı içeriği; ayakta ağırlık aktarma, yürüme, merdiven çıkma, omuz çevresi germe, aktif ROM ve kuvvetlendirme, dirsek germe, aktif ROM ve kuvvetlendirme egzersizleri şeklindeydi. Koruyucu alçılamanın bitmesi sonrası el bileği ekstansiyon, supinasyon germe/kuvvetlendirme ve ince motor aktiviteleri de eklendi. Bölgesel çoklu cerrahinin başarısını desteklemek ve bütüncül gevşetme sağlamak amacıyla hastaya, meditasyon müziği eşliğinde ve gözleri kapalı olarak 10'ar dakikalık suboksipital gevşetme, leg-pull, diz–ayak bileği eklemleri ile plantar fasyaya yönelik entegre miyofasyal gevşetme ve Cross-hand tekniğiyle Quadratus lumborum germe uygulamalarından oluşan toplam 40 dakikalık miyofasyal gevşetme tedavisi dört seans şeklinde uygulanmıştır. Hastanın aktif ve pasif dirsek limitasyonu ile sol ve sağ ayak üzerinde durma süreleri cerrahi sonrası sırasıyla 50°–20° ve 50–0 saniye iken, tedavi öncesinde bu değerler 35°–5° ve 58–4 saniye olarak ölçülmüş; tedavi sonrasında ise aktif dirsek limitasyonunda değişiklik olmazken pasif limitasyonun ortadan kalktığı ve tek ayak üzerinde durma sürelerinin 94–12 saniyeye yükseldiği belirlenmiştir. Hastamız miyofasyal tedavi sonrası tarafımıza; Tedavi süreci boyunca uzuvlarında kısa süreli ve rahatlatıcı elektriklenme hissini, uykusunun geldiğini, seans sonlarında kendisini 'kuş gibi' hafiflemiş hissettiğini belirtmiştir. İlk seans hariç diğer bütün seanslarda uyuyakalmış ve seansın bitişinden sonraki yaklaşık 10 dakika boyunca uyumaya devam etmiştir. Yapılan ortopedik cerrahiler bölgesel rahatlamalar sağlasa da bedenin bütünlüğü göz ardı edilmemelidir. Bu bakış açısıyla Entegre Miyofasyal tedavilerin etkinliği bu tür cerrahilerin başarısını koruma ve arttırma yönünde destekleyici sonuçları vakamızda gösterilmiştir. Pediatrik Fizyoterapistlerin hastalarında uygulayabileceği güvenli ve konforlu bir yöntem olması sebebiyle kullanımı desteklenmelidir.

.

Anahtar kelimeler: Serebral Palsi, Miyofasyal gevşetme, post-op rehabilitasyon

Abstract

A 22-year-old male patient(178cm, 83kg) with right hemiparetic cerebral palsy has been receiving physical therapy once a week(2 sessions/80 minutes) at special education institutions for 15 years. Our patient, whose occupation is tea making, has undergone a multi-surgical operation due to limitations in his elbow joint that made his job difficult to perform. The surgical procedure details indicate release of the gastrocnemius, pectoral, and pronator muscles, BOTOX to the biceps brachii, and transfer of the flexor carpi ulnaris and extensor pollicis longus to the abductor pollicis longus. For 6 weeks after the operation, our patient's right arm and right leg up to the knee were in a cast. After the cast was removed, a hand splint and a walking AFO were provided. The rehabilitation program, initiated on the second day after surgery, included weight bearing, walking, stair climbing, and shoulder and elbow stretching, active range of motion, and strengthening exercises. After the protective cast was removed, wrist extension, supination stretching/strengthening, and fine motor activities were added to the program. To support the success of regional multi-surgery and provide comprehensive relaxation, the patient was given a total of 40 minutes of myofascial release treatment, consisting of 10-minute suboccipital release, leg-pulls, integrated myofascial release targeting the knee-ankle joints and plantar fascia, and Quadratus lumborum stretching using the Cross-hand technique, accompanied by meditation music and with eyes closed and was administered in four sessions. After surgery, the patient's active and passive elbow limitation and single-leg standing times on the left and right feet were 50°–20° and 50–0 seconds, respectively, whereas before treatment these values were 35°–5° and 58–4 seconds. Following treatment, active elbow limitation remained unchanged, passive limitation resolved, and single-leg standing times increased to 94–12 seconds. The patient reported that during myofascial treatment, they experienced brief, soothing tingling sensations in their limbs, felt sleepy, and described feeling "light as a bird" at the end of the sessions. Except for the first, the patient fell asleep during all other sessions and continued sleeping for approximately 10 minutes afterwards. Although orthopedic surgeries provide regional relief, overall body integrity should not be overlooked. From this perspective, our case demonstrates that Integrated Myofascial treatments can support the success and outcomes of such surgeries. Its use is recommended, as it is a safe and comfortable method that pediatric physical therapists can apply with their patients.

Keywords: Cerebral Palsy, Myofascial release, post-operative rehabilitation

1. GİRİŞ

Sağ hemiparatik serebral palsi(SP)'li 22 yaşında,178cm uzunluğunda 83kg ağırlığında erkek hasta 15 yıldır özel eğitim kurumlarında haftada bir gün, iki seans(80dakika) olmak üzere fizyoterapi almaktadır. Geçimini çaycılık yaparak sağlamaktadır. Hasta işini yaparken ve düğünlerde oynarken özellikle dirsek eklemindeki limitasyon ve omuz hareketlerindeki yetersizlikten şikayetçidir. Kendi düğününün de yakında olacağını ve bu özel gününde düzgün oynamak istediğini belirten hasta ameliyat olmaya karar vermiştir. Cerrahi operasyon içeriği ayrıntısı ile gastrokinemius, pektoral ve pronator kaslarına gevşetme, Biceps brachii kasına BOTOX, Fleksor carpi ulnaris ve Ekstansor pollicis longus'un Abductor pollicis longus'a transferi olarak ameliyat epikrizinde belirtilmiştir.

2. YÖNTEM

Çoklu cerrahi sonrası 2.gün tedaviye başlandı. Rehabilitasyon programını cerrahi operasyonu gerçekleştiren doktor ile tedaviyi sürdürecek fizyoterapist birlikte oluşturdu. Rehabilitasyon programı içeriği; ayakta ağırlık aktarma, yürüme, merdiven çıkma, omuz çevresi germe, aktif ROM ve kuvvetlendirme, dirsek germe, aktif ROM ve kuvvetlendirme egzersizleri şeklindeydi. Cerrahi sonrası hastanın sağ kolu ve bacağı 6 hafta boyunca koruyucu alçı içerisinde kaldı. Koruyucu alçılamanın bitmesi ile hastaya el splinti ve AFO verildi. Aynı zamanda egzersiz programına el bileği ekstansiyon, supinasyon germe/kuvvetlendirme ve ince motor aktiviteleri de eklendi.

Şekil 1. Hastanın el splinti.

Cerrahi sonrası 8.haftada rehabilitasyon programına ek olarak miyofasyal gevşetme tedavisine başlandı. Miyofasyal gevşetme tedavisi gözler kapalı olarak ve meditasyon müziği eşliğinde yapıldı. Tedavi 10 dakika suboksipital gevşetme, 10 dakika, leg-pull, 10 dakika diz–ayak bileği eklemleri ile plantar fasyaya yönelik entegre miyofasyal gevşetme ve 10 dakika Cross-hand tekniğiyle Quadratus lumborum germe şeklinde toplam 40 dakika olmak üzere uygulandı. Miyofasyal gevşetme tedavisi haftada 1 kez olmak üzere toplam 4 defa yapıldı. (Şekil 2,3,4)

Hasta cerrahi sonrası, miyofasyal gevşetme tedavisi öncesi ve miyofasyal gevşetme tedavisi sonrası olmak üzere üç defa değerlendirilmiştir. Hastanın aktif ve pasif dirsek hareket açıklığı ile sol ve sağ ayak üzerinde durma süreleri objektif olarak değerlendirilmiştir. Aktif ve pasif dirsek hareket açıklığı fizyoterapist tarafından gonyometre ile ölçüldükten sonra derece cinsinden kaydedilmiştir. Sol ve sağ ayak üzerinde bağımsız durma süreleri kronometre ile ölçülüp saniye cinsinden kaydedilmiştir. Hastanın omuz aktif hareket açıklığı, yürüyüşü, postürü, merdiven çıkma becerisi, kol ve omuz hareketlerinin kalitesi yine aynı zamanlarda çekilen videolar aracılığı ile takip edildi. Hastanın ayaklarının yer ile teması miyofasyal gevşetme tedavisi öncesi ve miyofasyal gevşetme tedavisi sonrası olmak üzere fotoğraflanarak karşılaştırıldı.

2.1.Uygulama

Suboksipital İnhibisyon: Hasta sırt üstü yatış pozisyonunda iken terapist sedyenin baş kısmında ön kolları sedyede olacak şekilde oturur. Terapistin elleri katılımcının oksipital bölgesinden biraz aşağı yerleştirilir. Terapist parmaklarını oksiputun kondillerini palpe ederek, oksiput ve ikinci servikal vertebranın spinöz çıkıntısı arasındaki hafif çukur alana yerleştirir. Terapist parmaklarını metakarpofalengeal eklemlerden bükerek katılımcının kafasını hafif kaldırır. Bu pozisyonda iken terapist ikinci, üçüncü ve dördüncü parmaklarıyla kraniyal yönlü basınç uygular. Uygulama esnasında katılımcıdan gözlerini kapalı tutması istenir(Jeong et al., 2018).

Şekil 2. Suboksipital inhibisyon uygulaması

Leg Pull: Kişi sırt üstü yatar. Terapist kişinin ayak ucunda konumlanır. Kişinin ayak bileği kavranıp, hafifçe çekme uygulanarak yukarıya kaldırılır. Bacak bir miktar eksternal rotasyona ve abdüksiyona alınır. Gevşeme hissedinceye kadar beklenir(Sherman et al., 2006).

Şekil 3. Leg pull uygulaması

Quadratus Lumborum Germe: Hasta, kasın gerginliğini artırmak için belinin altına bir yastık yerleştirilerek yan yatırılır. Terapist, hastanın kalçasının arka kısmında durur ve CrossHand tekniği veya dirsek kullanılır. Kraniyal kolun dirseği iliak kristanın üzerine, lomber paravertebral kasların yanına ve quadratus lumborum bölgesinin üzerine yerleştirilir, kaudal el ise hastanın uyluğuna yerleştirilir. Dirsek omurganın merkezine doğru eğik olarak yönlendirilirken, diğer el hastanın bacağı boyunca hafif bir çekme hareketi yapar ve düşük seviyede basınç uygulanır.(Bhosale & Burungale, 2022).

Şekil 4. Crosshand tekniği ile Quadratus Lumborum Germe uygulaması

3. BULGULAR

Cerrahi sonrası aktif dirsek limitasyonu 50°, pasif dirsek limitasyonu ise 20° olarak ölçülmüştür. Sol ayağının üstünde desteksiz 50sn durabiliyorken sağ ayağının üstünde duramıyordu. Tedavi öncesinde hastanın aktif dirsek limitasyonu 35° pasif dirsek limitasyonu ise 5° dir. Sol ayağının üstünde desteksiz 58sn durabiliyorken, sağ ayağının üstünde sadece 4sn durabiliyordu. Tedavi sonrası hastanın aktif dirsek limitasyonunda değişim olmadı, pasif dirsek limitasyonu ise ortadan kalktı. Tedavi sonrası hasta sol ayağının üstünde desteksiz 94sn, sağ ayağının üstünde ise 12sn durabildi.

Hasta miyofasyal gevşetme seanslarının ilki hariç diğer bütün seanslarda uyuyakalmış ve seansın bitişinden sonraki yaklaşık 10 dakika boyunca uyumaya devam etmiştir. Hasta miyofasyal gevşetme uygulamasından memnuniyeti dile getirmiş ve tedavi süreci boyunca uzuvlarında kısa süreli ve rahatlatıcı elektriklenme hissini, uykusunun geldiğini, seans sonlarında kendisini ‘kuş gibi’ hafiflemiş hissettiğini belirtmiştir.

Tablo 1: Miyofasyal gevşetme önce sonrası dirsek eklemi ROM ölçümleri ile tek ayak üzerinde durma süreleri

	Cerrahi Sonrası	**MGÖ**	**MGS**
Aktif Dirsek ROM limitasyonu	50°	35°	35°
Pasif Dirsek ROM limitasyonu	20°	5°	0°
Sol Ayak Üstünde Durma Süresi	50 Saniye	58 Saniye	94 Saniye
Sağ Ayak Üstünde Durma Süresi	0 Saniye	4 Saniye	12 Saniye

MGÖ: Miyofasyal gevşetme tedavisi öncesi, MGS: Miyofasyal gevşetme tedavisi sonrası

Aynı zamanda çekilen videolardan hastanın omuz hareketlerinin kalitesinin belirgin bir şeklide arttığı, fleksiyon postürünün azalarak normale yaklaştığı, merdiven inip çıkarken ve yürürken hareket kalitesinin arttığı belirlenmiştir. Hastanın ayaklarının yer ile belirgin bir değişiklik saptanmamıştır.

Şekil 2. Hastanın ayaklarının yer ile temasının değerlendirilmesi

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Serebral palsi gelişmekte olan beyinde oluşan lezyon ya da zedelenme sonucu meydana gelen, non-progresif bir durumdur(Çarman et al., n.d.). SP'nin dünyada görülme sıklığı ortalama her 1000 canlı doğumda 2 olarak bildirilmektedir(Andersen et al., 2011; Platt et al., 2007; Sellier et al., 2016). Türkiye'deki prevalansı ise her 1000 canlı doğumda 4,4 tür(Serdaroğlu et al., 2006). SP'li çocuklarda kas gücü kaybı, kontraktür, deformite, spastisite, hareket ve postür bozukluğu gibi bozukluklar nedeniyle motor fonksiyonlarda yetersizlikler görülür(Patel et al., 2020; Paul et al., 2022).

Spastisite, motor bozukluk olarak bilinir ve abartılı tendon refleksleri ile tonik gerilme refleksinde artış ile karakterizedir. Spastisitenin fiziksel özellikleri arasında ağrı, istemsiz hareketler, anormal duruşlar ve hareket direnci bulunur. Bu durum, kas uzunluğunda değişiklik gibi ikincil sorunlara yol açar ve bu da kontraktür ve deformiteye neden olur(Mewada, 2021).

Ortopedik ameliyatlardan sonra, yara iyileşmesi sürecinde doku fibrozisi ve azalmış gliding geliştiğinde hareket kısıtlılığı ve ağrı ortaya çıkabilir. Her cerrahi girişim sonrası yara iyileşmesi ve fibrozis ile fasyada kollajen artışı ve sertleşme olur; bu, kas-fasya ünitesinin pasif sertliğini ve gerginlik hissini artırabilir(Yamamoto et al., 2021). Fasya sinir açısından zengindir; özellikle yüzeyel fasya, yoğun innervasyonu nedeniyle ameliyat sonrası ağrı ve hassasiyete önemli katkı sağlar(Fede et al., 2020).

Bütün vücuda yayılan fasya sistemi, farklı işlev ve yeteneklere sahip bir organ gibi davranarak vücudun dinamik özelliklerine önemli katkı sağlayabilir. Sıkılaşmış veya sertleşmiş fasya dokusu veya fasyanın kayma kabiliyetinin azalmasının, vücudun geri kalan kısmında gerginliğe neden olarak ağrıya ve fonksiyonel kapasitenin kaybına yol açtığı düşünülmektedir. Gergin fasya dokusunu

esneterek, miyofasyal gevşetme terapisinin miyofasyal dokuların uzunluğunu ve kayma özelliklerini normalleştirebileceği, ağrıya duyarlı yapılardaki basıncı azaltabileceği ve eklemlerin hareket kabiliyetini geri kazandırabileceği düşünülmektedir.

Miyofasyal gevşetme ile birlikte verilen egzersiz uygulamasının ağrı, gerginlik hissi ve eklem hareket açıklığındaki bozukluluklara karşı etkili olduğu saptanmıştır(Corum et al., 2021; Kim et al., 2016; Rodríguez-Huguet et al., 2020). Miyofasyal gevşeme uygulamasının fonksiyonel disabilite, uyku kalitesi, esneklik ve postüre pozitif etkilerinin olduğu belirlenmiştir(Beardsley & Škarabot, 2015; Ożóg et al., 2023; Sulowska-Daszyk & Skiba, 2022; Ughreja et al., 2021).

Suboksipital gevşetme tekniğinin, çoğu osteopatik tedavinin hedef aldığı sempatik sistemden ziyade parasempatik sistemi regüle ettiği belirtilmiştir. Araştırmalar, bu tekniğin tüm vücut boyunca yayılan fasya bağlantısı sayesinde sağlıklı bireylerin ve önceden rahatsızlıkları olan hastaların alt ekstremitelerindeki hareket açıklığını ve dengeyi iyileştirdiğini göstermiştir(Jara Silva et al., 2022). Suboksipital gevşetme uygulamasının kas tonusu ve nöral sistem üzerinde ani etkileri olduğu belirtilmiştir(Sillevis & Hansen, 2024). Aynı zamanda kortisol seviyelerini düşürerek stresi azalttığı belirlenmiştir(Silva et al., 2021).

Literatürde miyofasyal gevşetme SP'de kullanılmış ve spastisiteyi azaltmada ve üst ekstremitenin hareket açıklığını, gücünü ve işlevini iyileştirmede etkili olduğu belirtilmiştir(Rajkumar et al., 2018). Miyofasyal gevşetme uygulamasının post-op ağrıya karşı erken dönemde etkili olduğu belirtilmiştir(Cildan Uysal et al., 2024).

Yetişkin serebral palsili hastaların rehabilitasyon sürecinde, yeni kazanımlar az ve kazanımlar arasında uzun zaman vardır. Bu durum hastada umutsuzluk, motivasyon düşüklüğü ve sosyal yetersizlik gibi hislere neden olabilir. Rehabilitasyon sürecinin iki buçuk yılına dahil olduğum bu hastamızda da aynı süreç gözlenmekteydi. Post operatif süreçte hastamız kendini yorgun, mutsuz ve ilerleme kaydetse bile genel olarak tedaviden umutsuz hissediyordu. Miyofasyal gevşetme uygulamasının başlaması ile hastamızın negatif hisleri büyük ölçüde ortadan kayboldu. Hastamız hem miyofasyal gevşetme uygulamasının yapıldığı hem de bittiği dönemde kendini daha motive ve umutlu hissettiğini, post operatif dönem öncesi gibi seanslarına devamsızlık yapmadığını özellikle belirtti. Aynı zamanda miyofasyal gevşetme uygulamasına başladıktan sonra hastanın post-op ağrılarının da azalması olumlu bir etki olarak dikkatimizi çekmiştir.

Sonuç olarak literatürdeki bilgiler, çalışmamızın bulguları ve hastamızdan aldığımız geri dönüş göz önüne alındığında. Miyofasyal gevşetme uygulamasının SP de hem post operatif hem de standart rehabilitasyon programına ek olarak kullanılabileceği; güvenli, eğlenceli ve rehabilitasyon kalitesine pozitif etkili bir yöntem olduğunu düşünmekteyiz.

5. KAYNAKLAR

Andersen, G. L., Romundstad, P., Cruz, J. D. La, Himmelmann, K., Sellier, E., Cans, C., Kurinczuk, J. J., & Vik, T. (2011). Cerebral palsy among children born moderately preterm or at moderately low birthweight between 1980 and 1998: a European register-based study. *Developmental Medicine and Child Neurology*, *53*(10), 913–919. https://doi.org/10.1111/J.1469-8749.2011.04079.X

Beardsley, C., & Škarabot, J. (2015). Effects of self-myofascial release: A systematic review. *Journal of Bodywork and Movement Therapies*, *19*(4), 747–758. https://doi.org/10.1016/j.jbmt.2015.08.007

Bhosale, S. V., & Burungale, M. (2022). Effectiveness of Myofascial Release, Muscle Energy Technique and Stretching of Quadrartus Lumborum Muscle in Patients with Non-Specific Low Back Pain.

Journal of Ecophysiology and Occupational Health, 132–141. https://doi.org/10.18311/JEOH/2021/28561

Çarman, K. B., Yarar, Ç., Ekici, A., Gürlevik, S. L., Yimencioğlu, S., Koçak, O., Ayvacı, B., Işık, İ., Arslantaş, D., & Yakup, A. (n.d.). Serebral Palsi: Sosyodemografik Ve Klinik Özellikler. *HAYDARPAŞA NUMUNE MEDICAL JOURNAL*, *57*(1), 6–10.

Cildan Uysal, S., Yorukoglu, A. C., Kitis, A., & Buker, N. (2024). The efficacy of myofascial release at the cervicothoracic region in patients with rotator cuff repairs: A randomized controlled pilot study. *Journal of Bodywork and Movement Therapies*, *40*, 926–933. https://doi.org/10.1016/J.JBMT.2024.06.006

Corum, M., Aydin, T., Medin Ceylan, C., & Kesiktas, F. N. (2021). The comparative effects of spinal manipulation, myofascial release and exercise in tension-type headache patients with neck pain: A randomized controlled trial. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, *43*. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2021.101319

Fede, C., Porzionato, A., Petrelli, L., Fan, C., Pirri, C., Biz, C., De Caro, R., & Stecco, C. (2020). Fascia and soft tissues innervation in the human hip and their possible role in post-surgical pain. *Journal of Orthopaedic Research®*, *38*(7), 1646–1654. https://doi.org/10.1002/JOR.24665

Jara Silva, C. E., Joseph, A. M., Khatib, M., Knafo, J., Karas, M., Krupa, K., Rivera, B., Macia, A., Madhu, B., McMillan, M., Burtch, J., Quinonez, J., Albert, T., & Khanna, D. (2022). Osteopathic Manipulative Treatment and the Management of Headaches: A Scoping Review. *Cureus*, *14*(8), e27830. https://doi.org/10.7759/cureus.27830

Jeong, E. D., Kim, C. Y., Kim, S. M., Lee, S. J., & Kim, H. D. (2018). Short-term effects of the suboccipital muscle inhibition technique and cranio-cervical flexion exercise on hamstring flexibility, cranio-vertebral angle, and range of motion of the cervical spine in subjects with neck pain: A randomized controlled trial. *Journal of Back and Musculoskeletal Rehabilitation*, *31*(6), 1025–1034. https://doi.org/10.3233/BMR-171016

Kim, B. B., Lee, J. H., Jeong, H. J., & Cynn, H. S. (2016). Effects of suboccipital release with craniocervical flexion exercise on craniocervical alignment and extrinsic cervical muscle activity in subjects with forward head posture. *Journal of Electromyography and Kinesiology*, *30*, 31–37. https://doi.org/10.1016/j.jelekin.2016.05.007

Mewada, V. (2021). Effectiveness of Surged Faradic Current and Myofascial Release Technique on Lower Limb Muscles in Spastic Cerebral Palsy Patient" - A Case Study. *Journal of Medical Science And Clinical Research*, *09*(03). https://doi.org/10.18535/JMSCR/V9I3.40

Ożóg, P., Weber-Rajek, M., & Radzimińska, A. (2023). Effects of Isolated Myofascial Release Therapy in Patients with Chronic Low Back Pain-A Systematic Review. *Journal of Clinical Medicine*, *12*(19). https://doi.org/10.3390/JCM12196143

Patel, D. R., Neelakantan, M., Pandher, K., & Merrick, J. (2020). Cerebral palsy in children: a clinical overview. *Translational Pediatrics*, *9*(Suppl 1), S125. https://doi.org/10.21037/TP.2020.01.01

Paul, S., Nahar, A., Bhagawati, M., & Kunwar, A. J. (2022). A Review on Recent Advances of Cerebral Palsy. *Oxidative Medicine and Cellular Longevity*, *2022*(1), 2622310. https://doi.org/10.1155/2022/2622310

Platt, M. J., Cans, C., Johnson, A., Surman, G., Topp, M., Torrioli, M. G., & Krageloh-Mann, I. (2007). Trends in cerebral palsy among infants of very low birthweight (<1500 g) or born prematurely (<32 weeks) in 16 European centres: a database study. *Lancet (London, England)*, *369*(9555), 43–50. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(07)60030-0

Rajkumar, J. S., Sharan, D., Linda, A., Gorantla, R., & Jose, J. (2018). Does fascial manipulation and myofascial surgery reduce spasticity and improve function of upper limb in cerebral palsy? *Journal of Bodywork and Movement Therapies*, *22*(4), 861. https://doi.org/10.1016/J.JBMT.2018.09.045

Rodríguez-Huguet, M., Rodríguez-Almagro, D., Rodríguez-Huguet, P., Martín-Valero, R., & Lomas-Vega, R. (2020). Treatment of Neck Pain With Myofascial Therapies: A Single Blind Randomized Controlled Trial. *Journal of Manipulative and Physiological Therapeutics*, *43*(2), 160–170. https://doi.org/10.1016/j.jmpt.2019.12.001

Sellier, E., Platt, M. J., Andersen, G. L., Krägeloh-Mann, I., De La Cruz, J., Cans, C., Cans, C., Van Bakel, M., Arnaud, C., Delobel, M., Chalmers, J., McManus, V., Lyons, A., Parkes, J., Dolk, H., Himmelmann, K., Pahlman, M., Dowding, V., Colver, A., … Mejaski-Bosnjak, V. (2016). Decreasing prevalence in cerebral palsy: A multi-site European population-based study, 1980 to 2003. *Developmental Medicine and Child Neurology*, *58*(1), 85–92. https://doi.org/10.1111/DMCN.12865,

Serdaroğlu, A., Cansu, A., Özkan, S., & Tezcan, S. (2006). Prevalence of cerebral palsy in Turkish children between the ages of 2 and 16 years. *Developmental Medicine and Child Neurology*, *48*(6), 413–416. https://doi.org/10.1017/S0012162206000910

Sherman, K. J., Dixon, M. W., Thompson, D., & Cherkin, D. C. (2006). Development of a taxonomy to describe massage treatments for musculoskeletal pain. *BMC Complementary and Alternative Medicine*, *6*. https://doi.org/10.1186/1472-6882-6-24

Sillevis, R., & Hansen, A. W. (2024). Could the Suboccipital Release Technique Result in a Generalized Relaxation and Self-Perceived Improvement? A Repeated Measure Study Design. *Journal of Clinical Medicine*, *13*(19). https://doi.org/10.3390/JCM13195898

Silva, B. L., Alves de Oliveira, L., Costa, C. M., Guimarães, C. Q., Vieira, L. S., & Pernambuco, A. P. (2021). A pilot study of the effects of suboccipital fascial release on heart rate variability in workers in the clothing industry: Randomized clinical trial. *Journal of Bodywork and Movement Therapies*, *25*, 223–229. https://doi.org/10.1016/j.jbmt.2020.10.020

Sulowska-Daszyk, I., & Skiba, A. (2022). The Influence of Self-Myofascial Release on Muscle Flexibility in Long-Distance Runners. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *19*(1). https://doi.org/10.3390/IJERPH19010457

Ughreja, R. A., Venkatesan, P., Balebail Gopalakrishna, D., & Singh, Y. P. (2021). Effectiveness of myofascial release on pain, sleep, and quality of life in patients with fibromyalgia syndrome: A systematic review. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, *45*. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2021.101477

Yamamoto, S., Malakoutian, M., Theret, M., Street, J., Rossi, F., Brown, S. H. M., Saito, M., & Oxland, T. R. (2021). The Effect of Posterior Lumbar Spinal Surgery on Biomechanical Properties of Rat Paraspinal Muscles 13 Weeks After Surgery. *SPINE*, *46*(21), 1125–1135. https://doi.org/10.1097/BRS.0000000000004036

THE ACUTE EFFECT OF TWO DIFFERENT MANUAL RELAXATION PROTOCOLS ON THE RANGE OF MOTİON OF NECK AND GENERAL BODY FLEXIBILITY
İKİ FARKLI MANUEL GEVŞETME PROTOKOLÜNÜN BOYUN EKLEM HAREKET AÇIKLIĞI VE GENEL VÜCUT ESNEKLİĞİNE AKUT ETKİSİ

AYSUN VURAL, AYŞE NERİMAN YILMAZ

UZMAN FİZYOTERAPİST, BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ, S.B.F. FİZYOTERAPİ VE REHABİLİTASYON BÖLÜMÜ ,
ORCID: 0000-0002-4701-830X

DOKTOR ÖĞRETİM ÜYESİ, BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ, S.B.F. FİZYOTERAPİ VE REHABİLİTASYON BÖLÜMÜ ,
ORCID: 0000-0002-4338-9461

Özet

Bu çalışma hamstring kısalığı olan bireylerde, farklı manuel gevşetme protokollerinin uygulandığı iki ayrı grup için, boyun eklem hareket açıklığı ve genel vücut esnekliğinde oluşan akut etkilerin değerlendirilmesi ve karşılaştırılması amacıyla planlandı.

Çalışmaya hamstring kısalığı bulunan yaş ortalaması 22.80±4.35 yıl olan 50 birey katıldı. Bireylerin demografik bilgileri alındıktan sonra, boyun eklem hareket açıklığı, hamstringler ve lumbal ekstansörlerin kısalık ölçümleri, hamstringler ve gövde esneklik ölçümleri kaydedildi. Her 2 gruba toplam 20 dakikalık manuel gevşetme protokolleri uygulandı. Birinci grubun protokolü: "suboksipital inhibisyon", "ön servikal omurga çapraz el gevşetme" ve her iki bacağa "leg pull" teknikleri 5'er dakika uygulandı. İkinci grubun protokolü: "suboksipital inhibisyon" ve "ön servikal omurga çapraz el gevşetme" teknikleri 10'ar dakika uygulandı. Uygulama öncesi alınan tüm ölçümler uygulamadan hemen sonra tekrarlandı. Yapılan tüm değerlendirmeler her iki grup için öncesi sonrası kıyaslandığında istatistiksel olarak anlamlı farklılık oluşturdu (p<0.05). Gruplar birbiriyle kıyaslandığında ise yalnızca sol lateral fleksiyonun gonyometrik ölçümü, sağ hamstring esnekliği ve sağ gövde rotasyon esnekliği için gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulundu (p<0.05).

Sonuç olarak, çalışmamızda kullanılan manuel gevşetme protokollerinin boyun eklem hareket açıklığı ve genel vücut esnekliği üzerinde akut olarak etkisi olduğu görüldü. Miyofasyal gevşetme tekniklerinin hem uygulama bölgesinde hem de uzak yapılara olumlu etkileri olduğu bulundu. Miyofasyal gevşetme tekniklerine, hem fizyoterapistler hem de hastalar açısından konforlu ve etkili bir uygulama olması sebebiyle klinikte daha çok yer verilmesini önermekteyiz.

Anahtar kelimeler: Miyofasyal Gevşetme, Fasya, Hamstring Kısalığı, Esneklik

Abstract

This study was planned to assess and compare the acute effects on neck joint range of motion and overall body flexibility in two different groups in which different manual release protocols were applied in individuals with hamstring shortness.

The study included 50 individuals with hamstring shortness with a mean age of 22.80±4.35 years participated. After demographic information was obtained, neck joint range of motion, shortness measurements of the hamstrings and lumbar extensors, hamstrings and trunk flexibility measurements were recorded. A total of 20 minutes of practice was performed in each group. In the first group, "suboccipital inhibition", "anterior cervical spine cross hand relaxation" and "leg pull" techniques were applied for 5 minutes each. In the second group, "suboccipital inhibition" and "anterior cervical spine cross hand relaxation" techniques were applied for 10 minutes each. All measurements taken before the application were repeated immediately after the application. All evaluations made before and after were statistically significantly different for both groups ($p<0.05$). When the groups were compared with each other, statistically significant differences were found only for the goniometric measurement of left lateral flexion, right hamstring flexibility and right trunk rotation flexibility ($p<0.05$).

In conclusion, the myofascial relaxation techniques which are practiced in this study significantly affected neck joint mobility and overall body flexibility acutely. Myofascial relaxation techniques were found to have beneficial effects both at the site of application and on distant structures. We recommend that myofascial release techniques be given more emphasis in the clinic as they are a comfortable and effective practice for both physiotherapists and patients.

Keywords: Myofascial relaxation, fascia, hamstring shortness, flexibility.

PEYNİRLERDE *LİSTERİA* SPP. İZOLASYONU VE ANTİMİKROBİYAL DİRENÇ PATERNLERİNİN ANALİZİ

NESRİN ÇAKICI, NAZ ÖZATEŞ

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ, SAĞLIK HİZMETLERİ MESLEK YÜKSEKOKULU, TIBBİ HİZMETLER VE TEKNİKLER BÖLÜMÜ. ÇANAKKALE..
ORCID:0000-0001-8662-7215.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ, SAĞLIK HİZMETLERİ MESLEK YÜKSEKOKULU, TIBBİ HİZMETLER VE TEKNİKLER BÖLÜMÜ. ÇANAKKALE.
ORCID:0009-0000-5938-7383

Özet

*Listeria monocytogenes***,** gıda güvenliği açısından en kritik patojenlerden biri olup özellikle peynir, süt ürünleri gibi gıdalarda görülme potansiyeli yüksek bir bakteridir. Listeriosis, özellikle hamile kadınlar, yaşlılar, bağışıklığı baskılanmış bireyler ve yenidoğanlarda ciddi klinik tablolara yol açan bir gıda kaynaklı enfeksiyondur. Avrupa Gıda Güvenliği Otoritesi (EFSA) ve Centers for Disease Control and Prevention (CDC) verilerine göre listeriosis, tüm gıda kaynaklı hastalıklar arasında mortalitesi en yüksek olanlardan biridir. Bu nedenle, peynir gibi hassas gıdalarda *L. monocytogenes*'in tespiti, kontrolü ve antibiyotik direnç durumunun belirlenmesi hem halk sağlığının korunması hem de sürdürülebilir gıda güvenliği yönetimi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma, peynir çeşitlerinde *Listeria spp.* varlığı ve antibiyotik direnç paternlerini inceleyen ulusal ve uluslararası araştırmaların sistematik biçimde taranmasıyla oluşturulmuştur. Google Scholar, PubMed ve Web of Science veri tabanlarında 2010–2025 yılları arasında yayımlanan makaleler; "*Listeria* spp., cheese, "antimicrobial resistance", "food safety" anahtar kelimeleri kullanılarak taranmıştır. Farklı ülkelerde yapılan çalışmalar, peynirlerde *L. monocytogenes* varlığının yaklaşık %3,5 ile %42 arasında değişen oranlarda görüldüğünü ve bu patojenin hem geleneksel hem de endüstriyel peynirlerde önemli bir kontaminasyon riski oluşturduğunu göstermektedir. Birçok çalışmada peynir kökenli *L. monocytogenes* suşlarında belirgin çoklu ilaç direnci (MDR) paternleri saptanmış, bazı izolâtların birden fazla direnç geni taşıdığı belirlenmiştir. Türkiye'nin farklı bölgelerinde yapılan çalışmalar, peynirlerde *L. monocytogenes* varlığının bölgesel olarak değişmekle birlikte genel olarak %2–12 aralığında seyrettiğini göstermektedir. İzole edilen türler çoğunlukla *L. monocytogenes* olmakla birlikte *L. innocua*, *L. ivanovii*, *L. welshimeri* ve *L. seeligeri* gibi non-patojen türler de peynirlerde tespit edilmiştir. Ulusal veriler genel olarak Türkiye'de peynirlerde *Listeria* prevalansının düşük ila orta düzeyde olduğunu, ancak antibiyotik direnci ve MDR oranlarının bölgesel olarak yükselme eğiliminde bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, peynir üretim zincirinde hijyen uygulamalarının güçlendirilmesi ve antimikrobiyal direnç sürveyansının "Tek Sağlık" yaklaşımıyla desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: *Listeria* spp., antimikrobiyal direnç, gıda güvenliği.

Abstract

Listeria monocytogenes is one of the most critical pathogens in terms of food safety, and it is a bacterium with a high potential for presence, especially in foods such as cheese and dairy products. Listeriosis is a foodborne infection that leads to serious clinical conditions, particularly in pregnant women, the elderly, immunocompromised individuals, and newborns. According to data from the European Food Safety Authority (EFSA) and the Centers for Disease Control and Prevention (CDC), listeriosis has one of the highest mortality rates among all foodborne illnesses. Therefore, the detection, control, and determination of antibiotic resistance status of L. monocytogenes in sensitive foods such as cheese are of great importance both for the protection of public health and for sustainable food safety management. This study was created by systematically reviewing national and international research examining the presence of Listeria spp. and antibiotic resistance patterns in various cheese types. Articles published between 2010 and 2025 in Google Scholar, PubMed, and Web of Science databases were searched using the keywords “Listeria spp., cheese,” “antimicrobial resistance,” and “food safety.”Studies conducted in different countries show that the presence *of L. monocytogenes* in cheeses varies between approximately 3.5% and 42%, and that this pathogen poses a significant contamination risk in both traditional and industrial cheeses. Numerous studies have identified significant patterns of multidrug resistance (MDR) in cheese-derived L. monocytogenes strains, with some isolates found to carry multiple resistance genes. Studies conducted in different regions of Turkey show that the presence of L. monocytogenes in cheeses generally ranges from 2% to 12%, although this varies regionally. While the isolated species are mostly *L. monocytogenes*, non-pathogenic species such as *L. innocua, L. ivanovii, L. welshimeri*, and *L. seeligeri* have also been detected in cheeses. National data generally indicate that *Listeria* prevalence in cheeses in Turkey is low to moderate, but antibiotic resistance and MDR rates show an upward trend regionally. These findings highlight the need to strengthen hygiene practices in the cheese production chain and support antimicrobial resistance surveillance with a "One Health" approach.

Keywords: *Listeria* spp., cheese, antimicrobial resistance, food safety.

1. GİRİŞ

Gıda güvenliği, beslenmenin devamlılığı için temel bir gereklilik olup bu alandaki eksiklikler toplum sağlığını doğrudan etkilemektedir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) verilerine göre her yıl 600 milyon insan gıda kaynaklı hastalıklardan etkilenmekte, en az 420 bin kişi de yaşamını yitirmektedir. Bu hastalıkların tedavisi için de yıllık maliyetin 15 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir. Bu durum, gıda patojenlerinin küresel halk sağlığı ve global ekonomi açısından önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Listeria, Listeriaceae adı verilen bir bakteri ailesine ait, gram pozitif, katalaz pozitif, spor oluşturmayan ve basil şeklinde bir patojendir. *Listeria*’nın birçok alt türü olmakla birlikte, gıda kaynaklı enfeksiyonların esas sorumlusu *Listeria monocytogenes. L. monocytogenes* gıda güvenliği açısından en kritik patojenlerden biri olup özellikle peynir, süt ürünleri gibi gıdalarda görülme potansiyeli yüksek bir bakteridir. Bu patojen, soğukta çoğalabilme, tuza dayanıklılık ve düşük pH koşullarında canlı kalabilme gibi benzersiz stres toleransına sahip olması nedeniyle gıda üretim zincirinde kontrolü güç bir mikroorganizmadır. *L. monocytogenes* doğada yaygın olarak bulunur. Toprakta, suda ve hayvanların sindirim sistemlerinde mevcuttur.

Listeriosis, özellikle hamile kadınlar, yaşlılar, bağışıklığı baskılanmış bireyler ve yenidoğanlarda ciddi klinik tablolara (sepsis, menenjit, fetal kayıp) yol açabilen yüksek ölüm oranlı bir gıda kaynaklı enfeksiyondur. Avrupa Gıda Güvenliği Otoritesi (EFSA) ve CDC verilerine göre listeriosis, tüm gıda kaynaklı hastalıklar arasında mortalitesi en yüksek olanlardan biridir.

Bu nedenle, peynir gibi hassas gıdalarda *L. monocytogenes*'in tespiti, kontrolü ve antibiyotik direnç durumunun belirlenmesi hem halk sağlığının korunması hem de sürdürülebilir gıda güvenliği yönetimi açısından büyük önem taşımaktadır. Peynir üretiminde çiğ süt kullanılması, ekipman kaynaklı bulaşma veya çevresel yüzeylerden gerçekleşen kontaminasyon, ürünün patojenle temasına zemin hazırlayabilmektedir.

Bazı peynir üretim tesislerinde pozitiflik oranlarının %25'e kadar ulaşması, peynirin *L. monocytogenes* açısından önemli bir risk taşıdığını ve bu alanda yapılacak araştırmaların gerekliliğini göstermektedir. Diğer gastrointestinal patojenlere kıyasla daha az görülmesine rağmen yüksek hastaneye yatış oranı ve %20–30'a ulaşabilen fatalite riski nedeniyle halk sağlığı açısından büyük bir tehdit oluşturmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, peynir çeşitlerinde *Listeria spp.* varlığı ve antibiyotik direnç paternlerini inceleyen ulusal ve uluslararası araştırmaların sistematik biçimde taranmasıyla oluşturulmuştur. Google Scholar, PubMed ve Web of Science veri tabanlarında 2010–2025 yılları arasında yayımlanan makaleler; "*Listeria* spp., cheese, "antimicrobial resistance", "food safety" anahtar kelimeleri kullanılarak taranmıştır.

3. BULGULAR

Peynir çeşitlerinde *Listeria* varlığı ve antibiyotik direncinin araştırıldığı çalışmalardan birinde; Pakistan'da yürütülen çalışmada; toplam 125 adet süt ve süt ürünü değerlendirilmiş olup bu örneklerin 25'ini peynir (cottage cheese) oluşmaktadır. İncelenen peynir örneklerinin 3'ünde *Listeria monocytogenes* tespit edilmiş ve pozitiflik oranı %12 olarak belirlenmiştir. Ayrıca bazı *L. monocytogenes* suşlarının çoklu ilaca direnç (MDR) gösterdiğini bildirmektedir (Gohar ve ark., 2017). Hindistan'ın Jammu bölgesinde 295 süt ve süt ürünü incelenmiştir. Bunlardan 110 Kalari peynirinin 4'ünde (%3,5) *L. monocytogenes* pozitifliği tespit edilmiştir. Kalari peynirlerinden izole edilen *L. monocytogenes* suşlarının MDR sınıfına dahil olduğu belirlenmiştir. (Sambyal ve ark., 2017).

Orta İran bölgesinde toplam 545 geleneksel süt ve süt ürünü örneği incelenmiştir. Bunlardan 120 peynir örneği *Listeria* açısından değerlendirilmiş ve bu peynirlerin 9'unda (%7,5) *L. monocytogenes* pozitifliği tespit edilmiştir. İzolâtların %81'i tek bir antibiyotiğe, %50'si iki antibiyotiğe ve %40'ı üç antibiyotiğe dirençli bulunmuştur. En az iki veya daha fazla antibiyotiğe dirençlilik, *L. monocytogenes* suşlarının önemli bir bölümünde MDR (çoklu ilaç direnci) özelliğinin bulunduğunu göstermektedir (Akrami-Mohajeri ve ark., 2018).

İspanya'da 624 adet pastörize peynir örneği analiz edilmiştir. Bu örneklerde *L. monocytogenes* pozitifliği 14/624 (%2,2) olarak bulunmuştur. Pastörize peynirlerde izole edilen *L. monocytogenes* suşları antibiyotiklere karşı değişen oranlarda direnç göstermiştir.(Domènech ve ark., 2015).

Kolombiya'daki farklı peynir üreticilerinden, üç yıl boyunca çeşitli dönemlerde Paipa peyniri örnekleri toplanmış ve bu örneklerden *Listeria* türlerine yönelik inceleme sonucunda %38 oranında pozitiflik tespit edildi. *Listeria* izolatlarının %5,8'inin *L. monocytogenes*, %10,7'sinin ise *L. innocua* olduğu belirlenmiştir. Tüm *L. monocytogenes* suşları ampisiline duyarlı, ancak eritromisin ve trimetoprim-sülfametoksazole dirençliydi olduğu raporlanmıştır. (Castellanos-Rozo, Pérez Pulido, Grande, Lucas, ve Gálvez, 2021).

Mısır'da süt ve süt ürünlerinde yapılan *Listeria* araştırmasında toplam 50 Kariesh peyniri ve 50 Damietta peyniri incelenmiştir. Damietta peynirinde 12'si *Listeria* spp. pozitif bulunmuş ve bu 12 pozitif örneğin 9'unun *Listeria monocytogenes* olduğu doğrulanmıştır. Kariesh peynirinde ise yalnızca 1 adet *Listeria* spp. izolasyonu yapılmıştır. *L. monocytogenes izolatlarının* antibiyotik direnç profilleri incelendiğinde; Mısır'da yerel peynirlerde çoklu antibiyotik direnci (MDR) ortaya çıkmıştır (Elafify ve ark., 2022).

Güney Afrika'nın (Doğu Cape) bölgesinde yapılan çalışmada 19 farklı kasaba ve şehirden toplam 65 süt ve süt ürünü örneği toplanmıştır (14'ü peynir örneğidir). 14 peynir örneğinin 6'sında *L. monocytogenes* saptanmış, bu 6 pozitif peynir örneğinden 12 farklı *L. monocytogenes* izolatı elde edilmiştir. Elde edilen serotiplerin tamamı, literatürde salgınlarla ilişkili yüksek riskli serotipler olarak tanımlanan gruplarda yer almıştır. Antibiyotik direnç analizinde 12 peynir izolatının 11'i en az bir antibiyotiğe karşı direnç göstermiş; yalnızca 1 izolat tam duyarlılık sergilemiştir. Peynir kaynaklı üç izolatta çoklu ilaç direnci (MDR) profili saptanmıştır (Kayode ve Okoh, 2022).

Portekiz'in Alentejo bölgesinde toplanan 100 peynir örneğinin 8'i *L. monocytogenes* pozitifliği bulunmuştur. Antibiyotik direnç profili incelendiğinde, peynir izolatlarında en yüksek direnç oranının tetrasikline karşı olduğu; bunu sırasıyla eritromisin, oksasilin, ampisilin ve amoksisilin/klavulanik asit kombinasyonuna karşı gelişen dirençlerin izlediği bildirilmiştir. Sekiz peynir izolatının üçü MDR (çoklu ilaç dirençli) olarak sınıflandırılmıştır (Praça ve ark., 2023). Yunanistan'ın Epirus bölgesinde Myzithra peynirleri ile yapılan çalışmada toplam 54 *L. monocytogenes* izolatı tespit edilmiştir. Bu izolatlardan 48'i Myzithra peyniri, diğer 6 izolât ise üretim hattına ait yüzey örneklerinden elde edilmiştir. Peynir kaynaklı 48 izolâtın serotiplendirmeleri; salgınlarda yüksek riskli, gıdalarda yaygın ve tarihsel salgınlarla ilişkili serotiplerle ortaklık göstermiştir. Bu çalışmada MDR (çoklu ilaç direnci) kriterlerini karşılayan herhangi bir izolât bulunamamıştır (Andritsos & Mataragas, 2023).

Polonya'da gerçekleştirilen çalışmada toplam 29 adet peynir ve peynir içeren ürün *Listeria* açısından incelenmiş ve yalnızca bir Camembert peynirinde *L.monocytogenes* pozitifliği saptanmıştır. Pozitif Camembert izolatının antibiyotik direnç profili incelendiğinde, suşun test edilen tüm antibiyotiklere karşı duyarlı olduğu ve hiçbir antibiyotiğe direnç göstermediği belirlenmiştir.(Zurawik ve ark., 2024). Romanya'nın Transilvanya bölgesinde yürütülen çalışmada toplam 90 süt ve süt ürünü değerlendirilmiştir. Bu ürünler arasında 30 peynir örneğinin 4'ünde *L. monocytogenes* pozitifliği tespit edilmiştir (Nikolaou ve ark., 2025). Meksika'nın Tamaulipas bölgesinde farklı belediyelerdeki yerel satış noktalarından 300 peynir örneği toplanmıştır. Yapılan analizlerde peynirlerin %12'sinde *L. monocytogenes* pozitifliği tespit edilmiştir. Antibiyotik direnç profilleri incelemesinde , izolatların antibiyotik gruplarının önemli bir bölümüne karşı direnç geliştirdiği görülmüştür. Bulgular, bölgede satışa sunulan peynirlerde hem *L. monocytogenes* varlığının hem de direnç düzeylerinin gıda güvenliği açısından dikkatle izlenmesi gerektiğini göstermektedir (Guel-Garcia ve ark., 2025).

Peynir çeşitlerinde *Listeria* varlığı ve antibiyotik direncinin araştırıldığı Türkiye'de yürütülen çalışmalardan birinde; Samsun ilinde yerel pazarlar ve geleneksel üreticilerden temin edilen toplam 110 süt ürünü, *Listeria* spp. varlığı açısından incelenmiştir. Bu ürünler içerisinde 70 adet peynir örneği bulunmaktadır. *Listeria monocytogenes* pozitiflik oranı, peynir grupları arasında en yüksek düzeyde kuymak peyniri (%30) ve çökelek peyniri (%30) örneklerinde saptanmıştır. Çiftlik peynirinde bu oran %20 olarak belirlenmiştir. Tüm *L. monocytogenes* izolatları değerlendirildiğinde, %36,5'inin çoklu ilaç direnci (MDR) gösterdiği tespit edilmiştir (Kevenk ve Terzi Gulel, 2016).

Ankara'daki çeşitli pazar ve marketlerden rastgele seçilen toplam 110 süt ve süt ürünü örneğinin 30'u beyaz peynir, 30'u ise ev yapımı peynirlerden oluşmaktadır. Beyaz peynir grubunda 30 örneğin 4'ü pozitif bulunmuş ancak *L. monocytogenes* izole edilmemiş, yalnızca *L. innocua, L. ivanovii ve L. welshimeri* tespit edilmiştir. Ev yapımı peynirlerde ise daha yüksek bir kontaminasyon oranı saptanmış ve 30 örneğin 2'sinde *L. monocytogenes* belirlenerek prevalans %6,67 olarak kaydedilmiştir (Şanlıbaba,Tezel ve Çakmak, 2018). Kars'ta yapılan çalışmada 100 peynir örneği*Listeria* varlığı bakımından incelenmiş ve örneklerin %4'ünde *Listeria* spp. bulunmuştur. *Listeria monocytogenes* izolatları içinde antibiyotik direnci görüldüğü, ancak genel direnç oranının düşük olmakla birlikte en yüksek direncin SXT'ye (trimetoprim-sülfametoksazol) karşı olduğu bildirilmektedir (Aksoy ve ark., 2018).

Türkiye genelinde yapılan geniş kapsamlı bir çalışmada, toplam 25 farklı gıda kategorisinde *Listeria* varlığı araştırılmıştır. Bu kategoriler arasında, *Listeria* spp. varlığı bakımından 2.108 peynir örneği değerlendirilmiştir. Peynir örneklerinde 235 adet *Listeria monocytogenes* pozitifliği bildirilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre en yüksek direnç oranı sulfamethoxazole antibiyotiğinde görülmüştür. Bunu sırasıyla aztreonam ve ceftriaxone antibiyotiklerine karşı gelişen direnç oranları takip etmektedir. Çalışma, hem örnek sayısı hem de kapsadığı gıda çeşitliliği yönünden önemli bir veri kaynağı niteliği taşımaktadır (Cufaoglu, Ambarcioglu, Ayaz, 2021).

İstanbul'un ilçelerinden toplanan ve pastörize süt ile üretilmiş 119 beyaz peynir örneği, *Listeria* spp. açısından incelenmiştir. Örneklerin 3'ünde (%2,52) toplam 7 adet *Listeria* spp. izole edilmiştir. İzolatların tamamı *Listeria seeligeri* olarak tanımlanmış ve aralarında yüksek düzeyde benzerlik olduğu belirlenmiştir. Antibiyotik direnç profilleri incelendiğinde izolatların iki antibiyotiğe birden direnç oranının ise %28,57 olduğu tespit edilmiştir. Bu tespit, pastörize sütle üretilmiş peynirlerden elde edilen Listeria seeligeri suşlarında çoklu ilaç direnci (MDR) varlığını ortaya koymaktadır (Kaya, Arslan Aydoğdu, Kimiran, 2021).

Giresun merkez ve ilçelerindeki halk pazarlarından toplanan 100 tulum peyniri örneğinin 6'sında (%6) *Listeria monocytogenes* izole edilmiştir. Bu izolatların antimikrobiyal duyarlılık profilleri incelenmiş ve test edilen sekiz antibiyotiğin (AM, E, GN, C, P, TE, VA, SXT) tamamına karşı duyarlı oldukları belirlenmiştir (Cebeci, Karagulle, Otlu, 2022). Burdur'da süt ve süt ürünleri üzerinde yapılan çalışmada toplam 75 peynir örneği incelenmiştir. Bu örnekler beyaz peynir (35 adet), krem peynir (19 adet) ve lor/curd peyniri (21 adet) olmak üzere üç gruptan oluşmaktadır. Peynir örnekleri arasında toplam 2 adet *Listeria* pozitifliği belirlenmiştir. Çalışma, peynirlerde *Listeria* prevalansının düşük olmasına karşın antibiyotik direncinin yüksek olduğunu göstermektedir (Erol ve ark., 2024).

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Farklı ülkelerde yapılan çalışmalar, peynirlerde *L. monocytogenes* varlığının yaklaşık %3,5 ile %42 arasında değişen oranlarda görüldüğünü ve bu patojenin hem geleneksel hem de endüstriyel peynirlerde önemli bir kontaminasyon riski oluşturduğunu göstermektedir. Birçok çalışmada peynir

kökenli *L. monocytogenes* suşlarında belirgin çoklu ilaç direnci (MDR) paternleri saptanmış, bazı izolâtların birden fazla direnç geni taşıdığı belirlenmiştir.

Türkiye'nin farklı bölgelerinde yapılan çalışmalar, peynirlerde *L. monocytogenes* varlığının bölgesel olarak değişmekle birlikte genel olarak %2–12 aralığında seyrettiğini göstermektedir. Ulusal veriler genel olarak Türkiye'de peynirlerde *Listeria* prevalansının düşük ila orta düzeyde olduğunu, ancak antibiyotik direnci ve MDR oranlarının bölgesel olarak yükselme eğiliminde bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, peynir üretim zincirinde hijyen uygulamalarının güçlendirilmesi ve antimikrobiyal direnç sürveyansının "Tek Sağlık" yaklaşımıyla desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

5. KAYNAKLAR

Akrami-Mohajeri, F., Derakhshan, Z., Ferrante, M., Hamidiyan, N., Soleymani, M., Conti, G. O., & Tafti, R. D. (2018). The prevalence and antimicrobial resistance of Listeria spp in raw milk and traditional dairy products delivered in Yazd, central Iran (2016). *Food and Chemical Toxicology*, *114*, 141-144.

Aksoy, A., Sezer, Ç., Vatansever, L., & Gülbaz, G. (2018). Presence and antibiotic resistance of Listeria monocytogenes in raw milk and dairy products. Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, 24(3).

Andritsos, N. D., & Mataragas, M. (2023). Characterization and antibiotic resistance of Listeria monocytogenes strains isolated from Greek Myzithra soft whey cheese and related food processing surfaces over two-and-a-half years of safety monitoring in a cheese processing facility. *Foods*, *12*(6), 1200.

Castellanos-Rozo, J., Pérez Pulido, R., Grande, M. J., Lucas, R., & Gálvez, A. (2021). Potentially pathogenic bacteria isolated from Paipa cheese and its susceptibility profiles to antibiotics and biocides. *Brazilian Journal of Microbiology*, *52*(3), 1535-1543.

Cebeci, T., Karagülle, B., & Otlu, B. (2022).

Investigation of prevalence, serotyping, and antibiotic resistance of Listeria monocytogenes in samples of meat, milk, and cheese from eastern Turkey. Journal of Food Safety and Food Quality–Archiv für Lebensmittelhygiene, 73(5), 152–157.

Cufaoglu, G., Ambarcioglu, P., & Ayaz, N. D. (2021). Meta-analysis of the prevalence of Listeria spp. and antibiotic resistant L. monocytogenes isolates from foods in Turkey. Lwt, 144, 111210.

Doménech, E., Jimenez-Belenguer, A., Amoros, J. A., Ferrus, M. A., & Escriche, I. (2015). Prevalence and antimicrobial resistance of Listeria monocytogenes and Salmonella strains isolated in ready-to-eat foods in Eastern Spain. *Food Control*, *47*, 120-125.

Elafify, M., Elabbasy, M. T., Mohamed, R. S., Mohamed, E. A., Saad Eldin, W. F., Darwish, W. S., ... & Shata, R. R. (2022). Prevalence of Multidrug-Resistant Listeria monocytogenes in Dairy

Products with Reduction Trials Using Rosmarinic Acid, Ascorbic Acid, Clove, and Thyme Essential Oils. *Journal of Food Quality*, *2022*(1), 9696927

Erol, Z., Polat, Z., Soyuçok, A., Yalçın, H., & Taşçı, F. (2024). Antimicrobial resistance and prevalence of Listeria species from raw milk and dairy products in Burdur, Turkey. *Veterinary Medicine and Science*, *10*(5), e1551.

Gohar, S., Abbas, G., Sajid, S., Sarfraz, M., Ali, S., Ashraf, M., ... & Yaseen, K. (2017). Prevalence and antimicrobial resistance of Listeria monocytogenes isolated from raw milk and dairy products. *Matrix Science Medica*, *1*(1), 10-14.

Guel-García, G. P., Licea-Herrera, J. I., Vásquez-Villanueva, J., Rivera, G., Bocanegra-García, V., & Martínez-Vázquez, A. V. (2025). Antimicrobial resistance and virulence factors of Listeria monocytogenes isolated from fresh cheese products in Tamaulipas, Mexico. *Acta Microbiologica et Immunologica Hungarica*, *72*(1), 72-80.

Kaya, N., Aydoğdu, E. Ö. A., & Kimiran, A. (2021).

Isolation and identification of Listeria spp. from white cheese samples presented for consumption in Istanbul. Sakarya University Journal of Science, 25(6), 1253–1262.*

Kayode, A. J., & Okoh, A. I. (2022). Assessment of multidrug-resistant Listeria monocytogenes in milk and milk product and One Health perspective. *PLoS One*, *17*(7), e0270993.

Kevenk, T. O., & Terzi Gülel, G. (2016).

Prevalence, antimicrobial resistance and serotype distribution of Listeria monocytogenes isolated from raw milk and dairy products. Journal of Food Safety, 36(1), 11–18.* https://doi.org/10.1111/jfs.12215

Nikolaou, F. G., Colobatiu, L. M., Ciupescu, L. M., Tabaran, A., Hategan, A. R., Mihaiu, R., ... & Mihaiu, M. (2025). Prevalence and Antimicrobial Resistance of Listeria monocytogenes Isolated from Dairy Products in Romania. *Antibiotics*, *14*(5), 482.

Praça, J., Furtado, R., Coelho, A., Correia, C. B., Borges, V., Gomes, J. P., ... & Batista, R. (2023). Listeria monocytogenes, Escherichia coli and coagulase positive staphylococci in cured raw milk cheese from Alentejo region, Portugal. *Microorganisms*, *11*(2), 322

Sambyal, N., Rashid, M., Kotwal, S. K., & Rehman, M. U. (2017). Multidrug resistant Listeria Species from milk and milk products. *Proceedings of the National Academy of Sciences, India Section B: Biological Sciences*, *87*(4), 1423-1427.Multidrug resistant Listeria species from milk and milk products. Proceedings of the National Academy of Sciences, India Section B: Biological Sciences, 87(4), 1423–1427.

Şanlıbaba, P., Tezel, B. U., & Çakmak, G. A. (2018). Prevalence and Antibiotic Resistance of Listeria monocytogenes Isolated from Ready-to-Eat Foods in Turkey. *Journal of Food Quality*, *2018*(1), 7693782.

Żurawik, A., Kasperski, T., Olechowska-Jarząb, A., Szczesiul-Paszkiewicz, P., Żak, I., Wójcicki, M., Chmielarczyk, A. (2024). Genetic diversity, virulence factors and antibiotic resistance of Listeria monocytogenes from food and clinical samples in Southern Poland. *Pathogens*, *13*(9), 725.

HYBRID UTILIZATION OF SOLAR AND WAVE ENERGY IN TÜRKİYE: THE SEA FLOWER MODEL

TÜRKİYE'DE GÜNEŞ VE DALGA ENERJİSİNİN HİBRİT KULLANIMI: DENİZ ÇİÇEĞİ MODELİ

UMUT BERK DENİZKUŞU, BURAK ŞAFAK, ALPER ÇİÇEK

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ, MÜHENDİSLİK FAKÜLTESİ, ELEKTRİK-ELEKTRONİK MÜHENDİSLİĞİ BÖLÜMÜ, ELEKTRİK TESİSLERİ,

0009-0005-3771-5389

ARŞ. GÖR., TRAKYA ÜNİVERSİTESİ, MÜHENDİSLİK FAKÜLTESİ, ELEKTRİK-ELEKTRONİK MÜHENDİSLİĞİ BÖLÜMÜ, ELEKTRİK TESİSLERİ,

0009-0001-2290-1729

DOÇ. DR., TRAKYA ÜNİVERSİTESİ, MÜHENDİSLİK FAKÜLTESİ, ELEKTRİK-ELEKTRONİK MÜHENDİSLİĞİ BÖLÜMÜ, ELEKTRİK TESİSLERİ,

0000-0003-4540-2276

Özet

Bu çalışmada, artan enerji talebi ve çevresel sürdürülebilirlik gereklilikleri doğrultusunda, Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi avantajlar temel alınarak güneş ve dalga enerjisi kaynaklarının entegre kullanım potansiyeli incelenmiştir. Fosil yakıtlardan kaynaklanan çevresel kirliliğin azaltılması ve enerji arz güvenliğinin sağlanması amacıyla, yenilenebilir enerji kaynaklarının etkin bir şekilde değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Özellikle güneşlenme süresi ve denizlere erişim açısından elverişli bir konuma sahip olan Türkiye, bu iki yenilenebilir enerji türü bakımından yüksek potansiyel sunmaktadır. Güneş enerjisi, fotovoltaik sistemler aracılığıyla; düşük çevresel etkisi ve kolay kurulumu sayesinde öne çıkarken, dalga enerjisi ise üç tarafı denizlerle çevrili olmasına rağmen henüz yeterince değerlendirilememiş bir kaynak olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, küresel ölçekteki dalga enerjisi teknolojilerine ilişkin gelişmeler ve uygulamalar incelenmiş, Türkiye'de bu potansiyelin nasıl etkinleştirilebileceğine yönelik öneriler sunulmuştur. Bu çalışma, literatürde farklı ülkelerde ele alınan dalga ve güneş enerjisi sistemlerinden farklı olarak Türkiye özelinde hibrit bir sistemin potansiyelini incelemeyi ve örnek bir uygulama ile bu alana katkı sunmayı amaçlamaktadır. Önerilen hibrit sistem tasarımı kapsamında yapılan teknik analizler sonucunda, 720 devir/dakika operasyonel hıza ulaşan sistemden 7200 Watt gücünde güneş enerjisi ve günlük 1620 Wh mekanik enerji elde edilebileceği belirlenmiştir. Toplam 8820 Watt kurulu güce sahip sistemin ekonomik analizleri, projenin 6,2 yıl içinde kendini amorti edeceğini göstermiştir. Sonuç olarak, güneş ve dalga enerjisinin entegre kullanımının, ülkenin enerji geleceği açısından sürdürülebilir ve çevresel olarak uyumlu bir çözüm sunabileceği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir enerji kaynakları, dalga enerjisi, fotovoltaik, Türkiye enerji potansiyeli, hibrit enerji sistemi

Abstract

In this study, based on Turkey's geographical advantages, the integrated use potential of solar and wave energy resources has been examined in line with the increasing energy demand and environmental sustainability requirements. In order to reduce environmental pollution caused by fossil fuels and ensure energy supply security, the effective utilization of renewable energy sources is of great importance. Particularly due to its favorable solar exposure and access to seas, Turkey offers a high potential for these two types of renewable energy. Solar energy, through photovoltaic (PV) systems, stands out with its low environmental impact and ease of installation, while wave energy, despite Turkey being surrounded by seas on three sides, remains an underutilized resource. In this context, global developments and applications in wave energy technologies have been reviewed, and suggestions have been presented regarding how this potential can be effectively harnessed in Turkey. Unlike studies in the literature that examine wave and solar energy systems in other countries, this research aims to explore the potential of a hybrid system specific to Turkey and to contribute to the field with an exemplary application. As a result of the technical analyses carried out within the proposed hybrid system design, it was determined that the system, operating at 720 RPM, could generate 7200 Watts of solar power and 1620 Wh of daily mechanical energy. The system, with a total installed capacity of 8820 Watts, was found to have an economic payback period of 6.2 years. In conclusion, the integrated use of solar and wave energy is evaluated as a sustainable and environmentally compatible solution for the future of Turkey's energy sector.

Keywords: Renewable energy sources, wave energy, photovoltaic, Turkiye's energy potential, sustainability

1. GİRİŞ

1.1. Motivasyon

Küresel enerji tüketiminin 2050 yılına kadar %50 artacağı öngörülmektedir ve bu artışın %70'inden fazlasının gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir (IEA, 2023). Türkiye özelinde, enerji ithalatı cari açığın %60'ını oluşturmaktadır. Buna karşılık, Türkiye'nin kullanılabilir yenilenebilir enerji potansiyelinin yalnızca %35'i değerlendirilebilmektedir (GEPA, 2023; ETKB, 2022). Özellikle kıyı bölgelerinde güneş ve dalga enerjisinin sinerjistik kullanımı, enerji arz güvenliğinin sağlanması ve karbon emisyonlarının azaltılması açısından büyük önem arz etmektedir (EMRA, 2021). Türkiye'nin batı kıyılarında yapılan ön modelleme çalışmaları, hibrit sistemlerin enerji üretimini %40'a kadar artırabileceğini göstermektedir (Koca & Öztürk, 2020). Ancak bu potansiyelin önünde üç temel bariyer bulunmaktadır:

1. Altyapı yetersizlikleri,
2. Düzenleyici çerçevedeki belirsizlikler,
3. Finansal teşvik ve sürdürülebilir yatırım modellerinin eksikliği (Eren ve ark., 2021).

1.2. Literatür Taraması

Çalışmada güneş enerjisi teknolojisi, dalga enerjisi dönüşüm sistemleri ve hibrit sistemleri ile ilgili literatür çalışmaları ele alınmaktadır.

- **Güneş Enerjisi Teknolojisi:** Yüzer PV sistemleri hem arazi kullanımı hem de panel sıcaklığının düşürülmesi açısından avantajlar sağlamaktadır. Kumar ve ark. (2020), Hindistan'daki 2 MW kapasiteli pilot uygulamada geleneksel sistemlere göre %8–10 daha

- yüksek verimlilik sağlandığını ortaya koymuştur. Ancak çalışmada tuzlu suyun korozyon ve biyofouling etkilerine neden olduğu vurgulanmıştır.

- **Dalga Enerjisi Dönüşüm Sistemleri:** Falcão (2010), Portekiz'de kurulan 400 kW kapasiteli salınımlı su kolonu (OWC) sisteminin 1.5–3 m dalga yüksekliği aralığında çalıştığını ve enerji maliyetinin 0.12 €/kWh olduğunu bildirmiştir. Türkiye kıyılarında yapılan ölçümlerde Koca ve Öztürk (2020), Ege Denizi'nde ortalama 15 kW/m potansiyel bulunduğunu ancak altyapı eksikliği nedeniyle bu potansiyelin değerlendirilemediğini göstermiştir.
- **Hibrit Sistemler:** Yenilenebilir kaynakların entegrasyonu, üretimde süreklilik sağlamak açısından stratejik önem taşır. Ellabban ve ark. (2014), hibrit sistemlerin enerji sürekliliğini %30 artırabildiğini göstermiştir. Zhou ve ark. (2021), PV–Dalga sistemini içeren bir hibrit modelde %23 verimlilik elde etmiş; ancak bölgesel adaptasyon eksikliği nedeniyle saha sonuçlarında tutarsızlık yaşanmıştır.

1.3. Literatüre Katkılar

Bu çalışma aşağıdaki özgün katkıları sağlamaktadır:

- **Türkiye'nin İlk Modüler Hibrit Platformu:** "Deniz Çiçeği", çift yüzlü PV paneller ve nokta emicili dalga dönüştürücülerle entegre edilerek birim alanda %22 daha fazla enerji üretimi sağlayan Türkiye'nin ilk modüler hibrit sistemidir. Bu yenilikçi tasarım, hem güneş hem de dalga enerjisinden yüksek verimle faydalanabilmektedir. Modüler yapısı sayesinde farklı deniz koşullarına kolayca uyum sağlayabilmektedir.
- **Akıllı Enerji Yönetimi:** Geliştirilen dinamik kontrol algoritması, gerçek zamanlı meteorolojik verileri işleyerek enerji dağılımında %92 doğruluk sağlamaktadır. Bu sistem, enerjinin optimum şekilde kullanılmasını ve depolanmasını garanti etmektedir. Ani hava değişimlerine hızlı yanıt vererek verimliliği maksimum düzeyde tutmaktadır.
- **Maliyet Etkinlik:** %78 yerli üretim bileşenlerinin kullanılması, sistemin kurulum maliyetini benzerlerine göre %25 düşürmüştür. Bu yaklaşım, yenilenebilir enerji yatırımlarının ekonomik olarak daha erişilebilir olmasını sağlamaktadır. Yerli üretim, Türkiye'nin enerji teknolojilerinde dışa bağımlılığını azaltmaya katkıda bulunmaktadır.
- **Veri Tabanı Katkısı:** Türkiye'nin 5 ana kıyı bölgesine ait 10 yıllık meteorolojik veriler kullanılarak enerji üretim projeksiyonları oluşturulmuştur. Bu veri tabanı, gelecekteki hibrit enerji sistemlerinin planlanması için önemli bir referans kaynağıdır. Aynı zamanda akademik ve endüstriyel araştırmalara temel oluşturmaktadır.

1.4. Makale Organizasyonu

Bu çalışmanın ikinci bölümünde hibrit sistem tasarımı ele alınmış olup, bu kapsamda Octave programı kullanılarak Monte Carlo simülasyonları gerçekleştirilmiştir. Üçüncü bölümde ise meteorolojik senaryo analizleri yapılmış; GEPA, NOAA ve EMODnet veri kaynaklarından elde edilen veriler doğrultusunda değerlendirmeler sunulmuştur. Aynı bölümde ayrıca literatür karşılaştırması gerçekleştirilmiş ve LCOE (Levelized Cost of Energy), SWOT analizi ile politika analizlerine dayalı çeşitli önerilerde bulunulmuştur. Dördüncü ve son bölümde ise elde edilen bulgular tartışılmış ve gelecekte yapılabilecek çalışmalar ile ilgili proje önerilerine yer verilmiştir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, Türkiye'deki Hibrit Dalga ve Güneş Enerji Sistemi potansiyelini araştırmak ve örnek bir uygulama sunarak literatüre katkı sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, güneş ve dalga enerjisinin entegre kullanımına yönelik hibrit bir enerji sistemi tasarlanmış ve analiz edilmiştir. Sistemin temel bileşenleri olarak yüksek verimli monokristal fotovoltaik paneller ve dalga hareketini elektriğe dönüştüren sabit mıknatıslı alternatör sistemi kullanılmıştır.

Mekanik enerji dönüşümü için özel olarak tasarlanan, 700 RPM operasyonel hıza ulaşan bir dişli kutusu entegre edilmiş ve üç fazlı yıldız bağlı alternatör ile elektrik üretimi sağlanmıştır. Sistem

performansının değerlendirilmesi için Türkiye'nin farklı kıyı bölgelerinden elde edilen meteorolojik ve oşinografik veriler kullanılarak güneş ışınımı ve dalga parametreleri (dalga yüksekliği, periyodu) modellenmiştir.

Tasarım aşamasında enerji verimliliği, mekanik dayanım ve çevresel sürdürülebilirlik kriterleri ön planda tutulmuştur. Deneysel çalışmalar sonucunda sistemin 7200 Watt gücünde güneş enerjisi ve günlük 1620 Wh mekanik enerji üretebildiği tespit edilmiştir. Toplam 8820 Watt kurulu güce sahip sistemin performansı, farklı çevresel koşullar altında test edilerek enerji üretim kapasitesi ve kararlılık analizleri gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamlı yöntem yaklaşımı, hibrit sistemin teknik fizibilitesini ve uygulanabilirliğini değerlendirmek için güvenilir bir temel oluşturmuştur.

2.1. Sistem Yapısı

Sistem; yüzer platforma monte edilmiş çift yüzlü PV paneller, yay mekanizmalı dalga enerjisi dönüştürücüsü (WEC), doğrultucu, regülatör ve enerji depolama ünitesinden oluşmaktadır. Güneşten elde edilen DC enerji, regülatör yardımıyla aküye yönlendirilmekte; dalga enerjisinden elde edilen AC çıkış ise doğrultulup aynı depolama sistemine entegre edilmektedir.

2.2 Hibrit Sistem Blok Diyagramı

Sistemin şematik blok diyagramı aşağıda verilmiştir:

Şekil 1. Türkiye'de güneş ve dalga enerjisinin Hibrit kullanımı: Deniz Çiçeği modeli

2.3. Dalga Enerjisi Potansiyeli ve Kullanımı

Dalga enerjisi, okyanus ve denizlerdeki su dalgalarının taşıdığı kinetik ve potansiyel enerjinin çeşitli teknolojik sistemler aracılığıyla elektrik enerjisine dönüştürülmesi esasına dayanan bir yenilenebilir enerji türüdür. Bu dönüşüm süreci, dalga yüksekliği, periyodu, hızı gibi dalga parametrelerinin ve deniz tabanı topografyasının detaylı biçimde analiz edilmesini gerektirmektedir. Dalga hareketleri, genellikle Stokes ve Airy dalga teorileri gibi hidrodinamik temelli modellerle tanımlanmakta ve bu modeller, dalga enerjisi sistemlerinin mühendislik tasarımında temel teşkil etmektedir (Falcão, 2010). Türkiye'nin dalga enerjisi potansiyeli Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2. Türkiye dalga enerjisi potansiyeli haritası (GEPA, 2023)

Türkiye, yaklaşık 8210 km'lik kıyı şeridiyle (Hepbaşlı ve ark., 2001a ve 2001b) önemli bir dalga enerjisi potansiyeline sahip olmasına rağmen, bu potansiyelden henüz etkin biçimde yararlanamamaktadır. Yapılan çeşitli araştırmalar, Türkiye'nin teknik olarak değerlendirilebilir dalga enerjisi potansiyelinin yıllık 140 milyar kWh'e kadar ulaşabileceğini göstermektedir. Bu potansiyel, özellikle Akdeniz ve Ege Denizi kıyılarında yoğunlaşmaktadır. İzmir ile Antalya arasındaki kıyı şeridi, Türkiye'deki en yüksek dalga gücü yoğunluğuna sahip bölge olarak öne çıkmaktadır. Bu bölgede ortalama dalga gücü 3,91 – 12,05 kWh/m arasında değişirken, Akdeniz genelinde bu değer 13 kW/m düzeyine ulaşabilmektedir (Koca & Öztürk, 2020).

Karadeniz'in dalga enerjisi potansiyeli Akdeniz ve Ege kıyılarına kıyasla daha düşük olup, 1,96 kWh/m - 4,22 kWh/m aralığında dalga gücü değerlerine sahiptir. Marmara Denizi ise en düşük potansiyele sahip bölge olarak öne çıkmakta, burada ölçülen değerler 0,31 kWh/m – 0,69 kWh/m aralığındadır (Yılmaz & Kaygusuz, 2011). Dalga hareketleri, akarsu debilerine kıyasla daha kısa zaman dilimlerinde tekrar eden enerji döngülerine sahiptir. Dalgaların periyodu genellikle 2-8 saniye arasında değişirken, akarsuların döngüleri yıllık mevsimsel değişimlere bağlıdır. Bu durum, dalga enerjisinin daha istikrarlı ve sürekli bir enerji üretimi sağlayabileceği anlamına gelmektedir (Lewis, 2011). Bölgelere göre ortalama dalga gücü yoğunlukları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Bölgesel ortalama dalga enerjisi yoğunlukları

Bölge	Güç
Karadeniz	1,96 – 4,22 kWh/m
Marmara Denizi	0,31 – 0,69 kWh/m
Ege Denizi	2,86 – 8,75 kWh/m
Akdeniz	2,59 – 8,26 kWh/m
İzmir-Antalya	3,91 – 12,05 kWh/m

Türkiye'de dalga enerjisiyle ilgili atılmış somut adımlardan biri, Zonguldak'ta kurulan ve 50 kW kapasiteye sahip olan pilot bir tesistir ("Türkiye'nin dalga enerjisi potansiyeli ve kurulu gücü," n.d.). Bu küçük ölçekli deneme sistemleri, yıllık ortalama dalga gücü 4 kW/m – 17 kW/m olan bölgelerde yaklaşık 10 TWh/yıl enerji üretebilecek potansiyele sahiptir. Bu miktar, Türkiye'nin ekonomik olarak değerlendirilebilir hidroelektrik enerji potansiyelinin yaklaşık %12,5'ine denk gelmektedir. Bu

bağlamda, Türkiye'nin dalga enerjisi potansiyelinin değerlendirilmesi; enerji bağımsızlığına katkı sağlamanın yanı sıra karbon salımının azaltılmasına ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasına da olanak tanıyacaktır.

2.3.1. Dalga Enerjisi Dönüştürücüleri

Dalga enerjisi dönüştürücüleri (Wave Energy Converters - WEC'ler), bu fiziksel prensiplere dayanarak geliştirilen ve dalga hareketlerinden maksimum enerji elde etmeyi amaçlayan sistemlerdir. WEC'ler, mekanik enerjiyi hidrolik, pnömatik ya da elektromekanik yöntemlerle elektrik enerjisine dönüştürebilir. Bu sistemlerde doğrusal generatörler, türbinler, pistonlar ve hava odaları gibi çeşitli teknik bileşenler yer almaktadır. Literatürde yaygın olarak kullanılan WEC türleri arasında salınımlı su sütunu (Oscillating Water Column - OWC), sarkaç tipi sistemler (Pelamis gibi) ve dikey hareketli şamandıra sistemleri bulunmaktadır (Aderinto & Li, 2018). Salınımlı su sütunu, dalga hareketiyle sıkışan havanın türbinleri döndürmesi prensibiyle çalışmaktadır. Sarkaç, eklemli yapıların dalga hareketiyle bükülmesi sonucu hidrolik pompaların çalıştırılmasıyla enerji üreten bir sistemdir. Şamandıra tipi WEC'ler ise dalganın yükselip alçalma hareketiyle elektrik üretmektedir.

2.3.2. Dalga Enerjisi Üretimini Etkileyen Faktörler

Dalga enerjisi üretimini etkileyen temel faktörler aşağıda verilmiştir:

Dalga Yüksekliği (*H*) ve Periyodu (*T*): Dalga gücü, bu parametrelerin kareleriyle orantılıdır.

Deniz Suyu Yoğunluğu (ρ): Deniz suyu yoğunluğu, dalga gücünü nispeten etkileyen bir faktördür.

WEC Verimliliği: Kullanılan teknolojinin tasarım ve verimliliği enerji üretimini doğrudan etkilemektedir.

Deniz Tabanı Topografyası: Dalga hareketlerini ve enerji yoğunluğunu etkilemektedir.

Çevresel Faktörler: Rüzgâr, akıntılar ve gelgitler gibi faktörler de enerji üretimini etkileyebilmektedir.

2.3.3. Dalga Boyunun Hesaplanması

Dalga boyu, deniz dalgalarının fiziksel özelliklerinin belirlenmesinde ve dalga enerjisi sistemlerinin tasarımında kritik öneme sahiptir. Bu hesaplama, dispersiyon ilişkisi olarak bilinen ve dalga periyodu *T*, su derinliği *h* ve yerçekimi ivmesi *g* gibi parametrelere dayanan bir denkleme göre yapılmaktadır. Lineer dalga teorisine göre dalga boyu *L*, aşağıdaki (1) denklemiyle tanımlanmıştır.

$$\mathrm{L} = \frac{g}{2\pi} * T^2 * tanh * \left(\frac{2 * \pi * h}{L}\right) \qquad (1)$$

Bu denklemde *tanh*, dalga derinliğiyle ilgili hiperbolik bir katsayıyı ifade etmektedir. Pratik uygulamalarda, sabitler sadeleştirilerek denklem (2)'deki yapıya dönüşmektedir.

$$\mathrm{L} = 1.58 * T^2 * tanh * (\frac{6.28 * h}{L}) \qquad (2)$$

Bu denklem doğrusal olmadığından genellikle sayısal yöntemlerle çözülmektedir. Ancak iki özel durumda yaklaşık çözümler de mümkündür. Derin su koşullarında (*h*>*L*), *tanh(x)* fonksiyonu yaklaşık olarak 1 kabul edilmektedir ve dalga boyu (3) denklemi ile hesaplanmaktadır.

$$\mathrm{L} = \ 1.56 * T^2 \qquad (3)$$

Sığ sularda ise ($h<L$), *tanh(x)* fonksiyonunun Taylor açılımı kullanılarak denklem (4)'teki yapıya dönüşmektedir.

$$L \approx T * \sqrt{g * h} \quad (4)$$

Bu iki yaklaşım, özellikle hesaplamaların hızlı ve kaynak gerektirmeden yapılması gerektiği durumlarda büyük kolaylık sağlamaktadır. Örneğin, T=7 saniye ve h=3 metre değerleri için tam çözüm} L≈14 m olarak bulunurken, sığ su yaklaşımıyla hesaplanan değer L≈14,95 m olmaktadır. İki değer arasındaki fark ihmal edilebilir düzeydedir. Benzer şekilde, derin su koşullarında (h=76 m), her iki yöntemle elde edilen sonuçlar neredeyse birebir örtüşmektedir. Bu da dispersiyon denkleminin, uygun koşullarda geliştirilmiş yaklaşımlar yoluyla hızlı ve güvenilir hesaplamalar yapılmasına olanak sağladığını göstermektedir (Wang & Stone, 2015; Lee, 2019). Dalga boyunun hesaplaması için kullanılan OCTAV kodu verilmemiştir. Ayrıca farklı değerler için dalga boyu hesaplamaları Şekil 3'te sunulmaktadır.

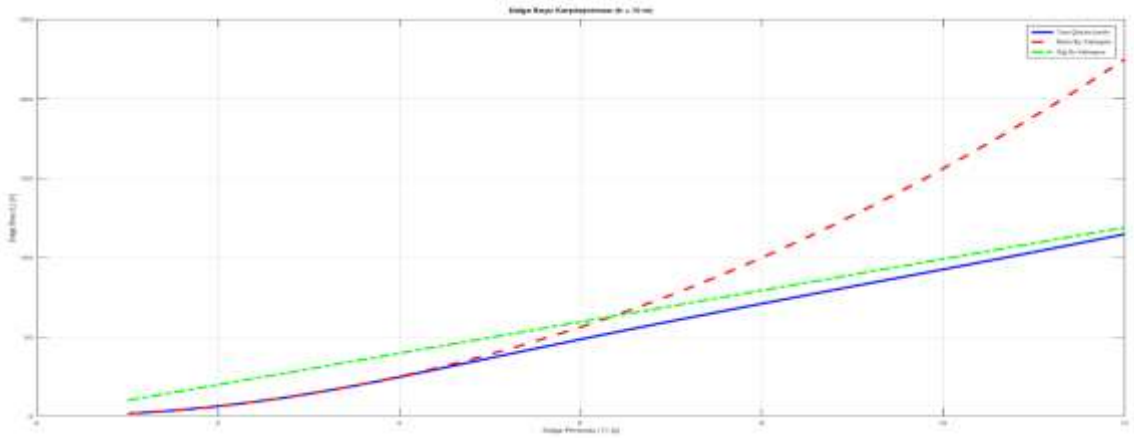

Şekil 3. Dalga boyu hesaplama OCTAV görseli

2.3.4. Dalga Enerjisi: Avantajlar ve Zorluklar

Dalga enerjisi, sürekliliği ve öngörülebilirliği sayesinde yenilenebilir enerji kaynakları arasında güvenilir bir alternatif olarak öne çıkmaktadır. Dalgaların mevsimsel ve günlük değişimlerden daha az etkilenmesi, enerji üretiminin istikrarlı biçimde planlanmasına olanak tanımaktadır. Su, havadan yaklaşık 800 kat daha yoğun olduğu için, aynı alanda güneş veya rüzgâr enerjisine kıyasla daha fazla enerji taşımaktadır; bu da dalga enerji sistemlerinin daha kompakt ve verimli olmasını sağlamaktadır. Dalga enerjisi yoğunluğu, dalga yüksekliği ve periyodu ile doğru orantılıdır ve bu durum uygun bölgelerde yüksek verimli üretimi mümkün kılmaktadır. Çevre dostu yapısıyla sera gazı salınımını azaltan bu teknoloji, doğru mühendislik çözümleriyle deniz ekosistemine zarar vermeden çalışabilmektedir. Ayrıca, uzak kıyı yerleşimlerine ve altyapısı zayıf bölgelere enerji sağlama potansiyeliyle sürdürülebilir kalkınmaya da katkıda bulunmaktadır.

Bununla birlikte, dalga enerjisi teknolojilerinin yaygınlaşmasının önünde bazı teknik ve ekonomik engeller bulunmaktadır. Özellikle açık denizlerdeki kurulumlar yüksek maliyetli olup, dayanıklı malzeme ihtiyacı yatırım giderlerini artırabilmektedir. Tuzlu suyun korozif yapısı, sistem bileşenlerinin ömrünü kısaltmakta ve sık bakım gereksinimine sebep olmaktadır. Şiddetli fırtınalar ve büyük dalgalar, fiziksel altyapının dayanıklılığı açısından risk oluşturmaktadır. Ayrıca, verimlilik büyük ölçüde bölgesel dalga koşulları ve sistem tasarımına bağlıdır; bu da standartlaşma sürecini yavaşlatmaktadır. Yanlış konumlandırılmış sistemler, deniz tabanındaki habitatlara ve göç yolları

üzerindeki canlılara zarar verebilmektedir. Bu nedenle, dalga enerjisi uygulamaları hem teknik hem de çevresel açıdan kapsamlı analiz ve planlama gerektirmektedir.

2.3.5. Dalga Enerjisinde Mekanik Enerjinin Hesaplanması

Dalga enerjisinden elektrik enerjisi elde edilebilmesi, yalnızca dalga hareketinin toplanmasıyla değil, bu hareketin elektriksel çıktıya dönüştürülmesinde kullanılan elektromekanik sistemlerin etkinliğiyle de doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, alternatörler dalga enerjisi sistemlerinde temel bir rol oynamaktadır. Alternatörler, mekanik enerjiyi elektrik enerjisine dönüştüren cihazlar olup rotor ve stator olmak üzere iki temel bileşenden oluşmaktadır. Dalga hareketlerinden elde edilen kinetik enerji, sistemin mekanik bölümü olan rotora aktarılmaktadır; rotorun dönmesiyle oluşan değişken manyetik alan, stator sargılarında elektromanyetik indüksiyon yoluyla alternatif akım üretmektedir. Alternatörün verimliliği; rotorun tasarımı, dönme hızı, kullanılan malzeme ve manyetik alanın gücü gibi birçok faktöre bağlıdır (Akova, 2008).

Çalışma kapsamında kullanılan hibrit alternatör, sabit mıknatıslı jeneratör (PMG) ile flanş tipi alternatör tasarımının birleştirilmiş halidir. Bu hibrit yapı, %96'ya varan verimlilikle enerji dönüşümünü optimize etmeyi amaçlamaktadır. Rotorun yapısı, deniz ortamındaki zorlu koşullara (tuzlu su, yüksek nem, sürekli yük değişimi) karşı dayanıklı olacak şekilde seçilmiş; korozyona karşı özel kaplama malzemeleriyle güçlendirilmiştir. Yüksek verimlilik ve uzun ömürlü çalışma, özellikle açık deniz kurulumlarında bakım gereksinimini en aza indirerek ekonomik sürdürülebilirliğe katkı sağlamaktadır. Dalga enerjisi uygulamalarında sistem tasarımı yapılırken, dalga gücünün doğru hesaplanması büyük önem taşımaktadır. Dalga gücü, birim dalga cephesi boyunca taşınan enerji miktarını ifade etmektedir ve aşağıdaki (5) denklemi ile hesaplanmaktadır.

$$P = \frac{\rho * g^2 * H^2 * T}{32 * \pi} \qquad (5)$$

Burada P dalga gücünü (W/m), ρ deniz suyu yoğunluğunu (kg/m³), g yerçekimi ivmesini (9,81 m/s²), H dalga yüksekliğini (m) ve T dalga periyodunu (s) temsil etmektedir. Bu formülden de anlaşılacağı üzere, dalga yüksekliğinin ve periyodunun artışı, dalga gücünü doğrusal olmayan şekilde yükseltmektedir. Bu nedenle, sistem tasarımlarında yüksek dalga periyoduna ve yüksek dalga boyuna sahip bölgeler öncelikli olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Cruz, 2008). Dalga gücünün hesaplaması için kullanılan OCTAV yazılım kodları verilmemektedir. Şekil 4 ise OCTAV yazılımından elde edilen hesaplama değerlerine göre sonuçları içermektedir.

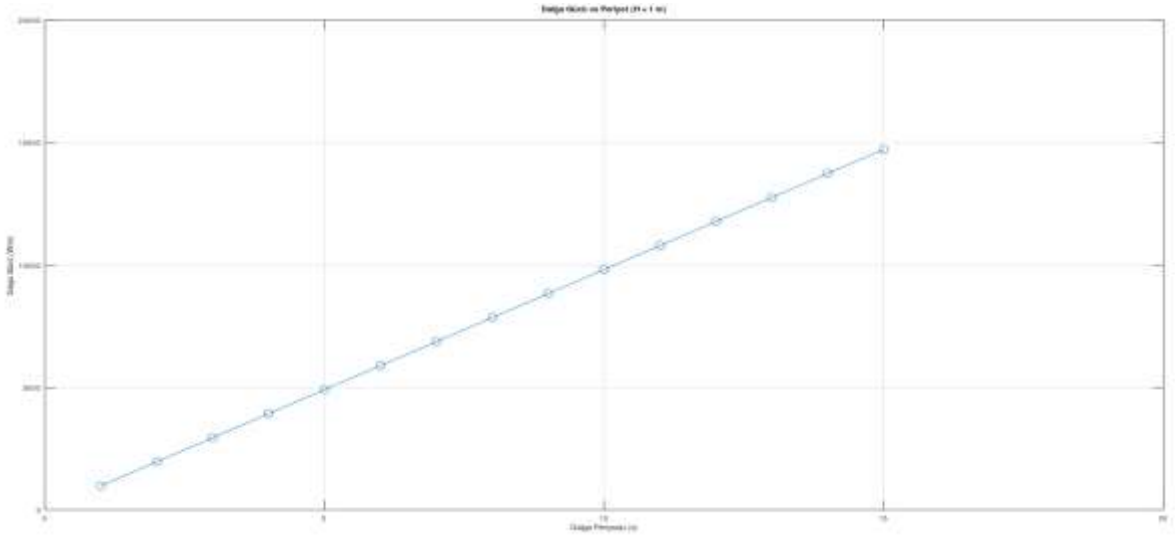

Şekil 4. OCTAV yazılımı aracılığı ile elde edilen dalga gücü sonuçları

2.3.6. Alternatör

Alternatör, mekanik enerjiyi alternatif elektrik (AC) enerjisine dönüştüren bir elektromekanik cihazdır. Temel çalışma prensibi, Faraday'ın elektromanyetik indüksiyon yasasına dayanmaktadır. Bu yasaya göre, değişen bir manyetik alan bir iletkende elektromotor kuvvet (EMK) indüklemektedir. Alternatörler, rotor (dönen kısım) ve stator (sabit kısım) olmak üzere iki ana bileşenden oluşur. Rotor, manyetik alanı oluştururken, stator indüklenen EMK'yı toplamaktadır. Rotor döndürüldüğünde, stator sargılarındaki manyetik akı değişmektedir ve AC gerilim indüklenmektedir. İndüklenen gerilimin frekansı, rotorun dönme hızıyla doğru orantılıdır. Alternatörler, otomotiv, enerji üretimi ve endüstriyel uygulamalar gibi çeşitli alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır. İndüklenen gerilim (6) denklemi aracılığı ile hesaplanmaktadır.

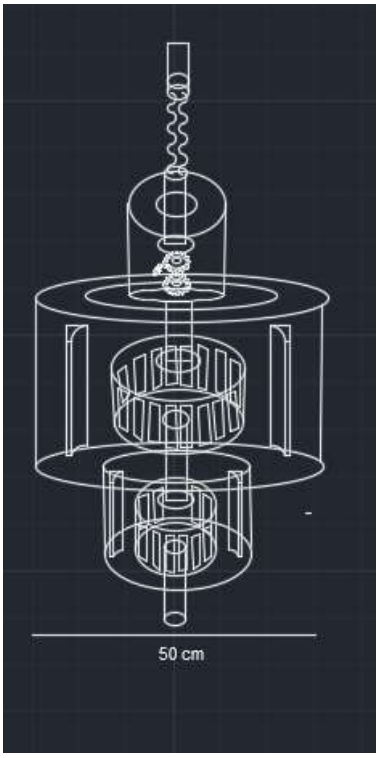

Şekil 5. Çalışmada yer alan alternatörün çizimine ait bir görsel

$$E = 4.44 * f * ø * N * 10^{-8} \text{Volt} \qquad (6)$$

Burada, E indüklenen gerilim [V], f frekans [Hz], $ø$ manyetik akı [Wb] ve N sarım sayısıdır.

2.3.6.1. Rotor

Rotor, elektrikli makinelerin dönen ana bileşenidir. Elektrik motorlarında manyetik etkileşimle dönme hareketi oluşturmaktadır. Generatörlerde ise bu dönme hareketi elektrik enerjisine dönüştürülmektedir. Rotor, cihazın temel çalışma prensibini belirlemektedir. Motorlarda stator ile etkileşimi, dönmeyi sağlamaktadır. Generatörlerde ise bu dönme, elektrik akımı üretimini

tetiklemektedir. Rotorun tasarımı, manyetik alanın etkin iletimini optimize etmektedir. Malzemesi, manyetik geçirgenliği yüksek ferromanyetiklerden seçilmektedir.

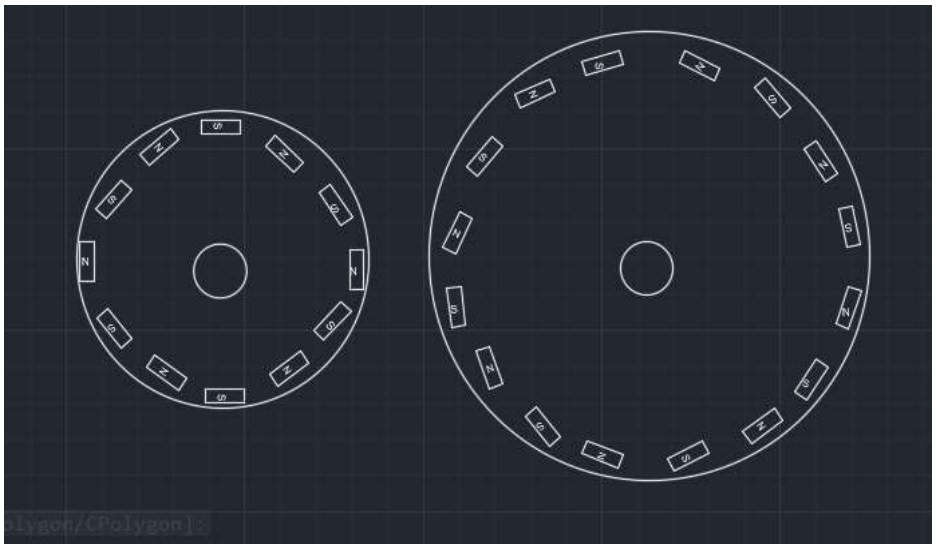

Şekil 6. Çalışmada yer alan rotorların çizimine ait bir görsel

2.3.6.2. Stator

Stator, elektrik motorlarında ve generatörlerde dönmeyen sabit parçadır ve elektromekanik enerji dönüşümünde kritik bir rol oynamaktadır (Fitzgerald ve ark., 2013). Stator, genellikle ferromanyetik bir çekirdek ve bu çekirdeğe sarılmış iletken sargılardan oluşmaktadır. Elektrik motorlarında, stator sargılarına uygulanan alternatif akım, dönen bir manyetik alan oluşturmaktadır. Bu dönen manyetik alan, rotor ile etkileşime girerek dönme hareketi meydana getirmektedir (Chapman, 2017). Generatörlerde ise, rotorun mekanik olarak döndürülmesi, stator sargılarında elektromanyetik indüksiyon yoluyla elektrik akımı üretmektedir (Krause ve ark., 2012). Statorun tasarımı, manyetik alanın etkin bir şekilde iletilmesini ve enerji dönüşümünün optimize edilmesini amaçlamaktadır. Bu nedenle, stator çekirdeği genellikle yüksek manyetik geçirgenliğe sahip ferromanyetik malzemelerden yapılmaktadır ve sargı konfigürasyonları manyetik alanın homojen dağılımını sağlayacak şekilde düzenlenmektedir (Boldea & Nasar, 2011).

2.3.6.3. Bobin

Bobinler, iletken bir telin sarmal şekilde sarılmasıyla oluşturulan pasif devre elemanlarıdır ve elektromanyetik indüksiyon prensibine dayanarak çalışmaktadır. Bobinlerin temel özelliği olan endüktans (L), bir bobinin akım değişimine karşı gösterdiği direncin ölçüsüdür ve henry (H) birimiyle ifade edilmektedir. 1 Henry'lik (H), bobin üzerinden geçen 1 amper (A) değerindeki alternatif akımın 1 saniyedeki değişimi, 1 voltluk (V) zıt EMK oluşturuyorsa bu bobinin endüktansına karşılık gelen miktardır (Kraus, 1992). AC devrelerde bobinler, akım değişimine karşı endüktif reaktans oluştururken, doğru akım (DC) devrelerinde ise sadece telin omik direnci kadar direnç göstermektedirler (Hayt & Kemmerly, 2014). Endüktans değeri, bobinin sarım sayısı, geometrisi ve kullanılan nüve malzemesi gibi faktörlere bağlı olarak değişmektedir (Nilsson & Riedel, 2015). Bobinin endüktans değeri, sarım sayısı, tel çapı ve nüve özelliklerine bağlı olarak (7) denklemi ile hesaplanmaktadır. Ayrıca bobinlerin sarım bileşen gösterimi Şekil 7'de verilmiştir.

$$L = \frac{\mu_0 * N^2 * A}{l} \qquad (7)$$

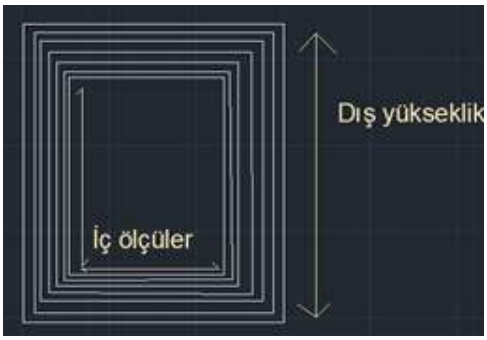

Şekil 7. Bobinin sarım bileşen gösterimi

Üç fazlı sistemlerde bobin bağlantı konfigürasyonları, alternatörlerin ve motorların çıkış karakteristiklerini belirlemede temel bir rol oynamaktadır. Yıldız (Y) ve üçgen (Δ) bağlantı şekilleri, bu sistemlerde yaygın olarak kullanılmaktadır ve her birinin kendine özgü elektriksel özellikleri vardır. Yıldız bağlantıda, bobinlerin birer ucu ortak bir nötr noktada birleşirken, diğer uçları hat terminallerine bağlanmaktadır. Bu konfigürasyon, hat gerilimini faz geriliminin √3 katına çıkarırken, hat akımını faz akımına eşit yapmaktadır ve bu durum yüksek gerilim, düşük akım uygulamaları için idealdir (Hayt & Kemmerly, 2014; Nilsson & Riedel, 2015). Üçgen bağlantıda ise, bobinler kapalı bir üçgen oluşturacak şekilde seri olarak bağlanmaktadır. Bu durumda, hat gerilimi faz gerilimine eşitlenirken, hat akımı faz akımının √3 katına çıkmaktadır. Bu durum yüksek akım, düşük gerilim gerektiren uygulamalar için uygun bir yapı sunmaktadır (EMO, 2023; Özel, 2023). Şekil 8'de yıldız ve üçgen devre bağlantıları ait değerler verilmiştir.

Şekil 8. Yıldız üçgen bağlantı değerleri

Dalga enerjisi dönüşümünde gerilim düşümünü minimize etmek için yıldız bağlantısı tercih edilmiştir. Bu bağlantı, iletim hatlarındaki kayıpları azaltarak enerji verimliliğini artırmaktadır. Bobin bağlantı konfigürasyonu, alternatörün empedansını ve dolayısıyla kısa devre davranışını etkilemektedir. Yıldız bağlantılı bobinlerin manyetik alandaki değişimle ürettiği AC akım, Faraday'ın elektromanyetik indüksiyon yasası gereği manyetik akı değişim hızıyla doğru orantılıdır. Akım genliği, bobinlerin fiziksel parametrelerine (0.80 mm emaye kaplamalı tel, 300 sarım) ve manyetik alanın şiddetine bağlıdır. Tel kalınlığı, akım taşıma kapasitesini ve bobin direncini, sarım şekli ve sayısı ise endüktansı ve indüklenen EMK'yı belirlemektedir. Çalışmada, bobin genişliği mıknatıs boyutlarına göre optimize edilerek istenen akım değerleri elde edilmiş ve sistem performansı artırılmıştır. Üç fazlı sistemlerin verimli ve güvenli çalışması için doğru bobin bağlantı

konfigürasyonunun seçilmesi büyük önem taşımaktadır. Çalışmada yer alan bobinlere ait bir görsel Şekil 9'da verilmiştir.

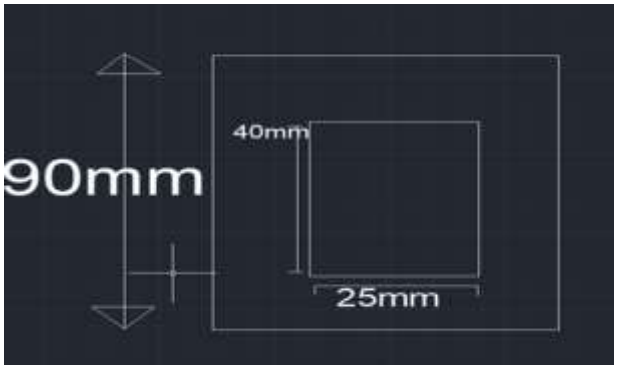

Şekil 9. Çalışmada yer alan bobinlere ait bir görsel

Bobin sarım sayısının belirlenmesi, alternatörün çıkış gerilimi ve akım karakteristiklerini doğrudan etkileyen kritik bir mühendislik kararıdır. Uygun güç elde etmek için bobin giriş (E1, E2, E3) ve çıkış (S1, S2, S3) uçlarının birleştirilmesi ve elektromanyetik indüksiyon prensiplerine dayanarak hassas bir şekilde planlanması gerekmektedir. A1 bobininin girişinin E1, çıkışının S1 olarak tanımlanması, üç fazlı sistemlerde yaygın olarak kullanılan yıldız veya üçgen bağlantı konfigürasyonlarının temelini oluşturmaktadır. Bu konfigürasyon, bobinlerin seri veya paralel bağlanarak istenen gerilim ve akım değerlerinin elde edilmesini sağlamaktadır. Bobin bağlantı şeması, manyetik alanın etkileşimini ve indüklenen elektromotor kuvvetini (EMK) optimize etmek için dikkatlice tasarlanması gerekmektedir. Doğru bağlantı seçimi, sistem verimliliğini, güç faktörünü ve kısa devre davranışını etkileyerek alternatörün performansını belirlemektedir. Bu nedenle, bobin bağlantı konfigürasyonu, çalışmanın elektriksel gereksinimleri ve enerji iletiminin optimizasyonu dikkate alınarak yapılmalıdır. Birleştirilmiş bobinlere ait bir görsel Şekil 10'da sunulmaktadır.

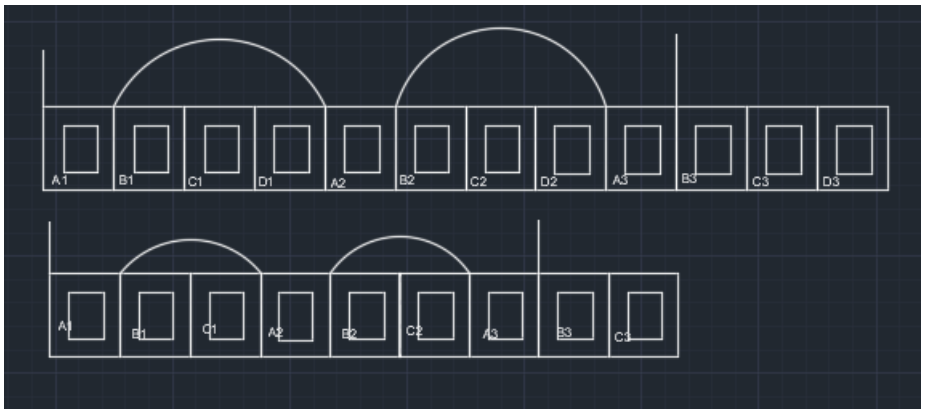

Şekil 10. Birleştirilmiş bobinlere ait bir görsel

AC akım üretimi, dalga hareketlerinden elde edilen mekanik enerjinin elektromanyetik indüksiyon prensibiyle elektrik enerjisine dönüştürülmesine dayanmaktadır. Deniz yüzeyindeki dalgaların kinetik ve potansiyel enerjisi, yaylı bir mekanizma aracılığıyla rotorun döner hareketine

çevrilmektedir. Rotorun dönmesi, manyetik alanın zamana bağlı değişimine neden olarak stator sargılarında Faraday yasası gereği EMK indüklemektedir. İndüklenen EMK, stator sargılarında AC akımın oluşmasını sağlamaktadır; bu akımın frekansı, rotorun dönme hızıyla doğru orantılıdır. Sistem, dalga enerjisinin sürekli ve yenilenebilir niteliğini kullanarak, mekanik enerjiyi elektriksel enerjiye dönüştürerek sürdürülebilir bir AC akım kaynağı oluşturmaktadır.

Bobinlerin indüktans değeri, sarım sayısı, kullanılan nüve malzemesi, telin kesiti, sarımlar arasındaki mesafe, sargı katmanlarının sayısı, bobinin geometrik şekli, çapı, sargı düzeni ve uygulanan alternatif akımın frekansı gibi çeşitli etkenlere bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Alternatif akım bobine uygulandığında, bobin etrafında oluşan yönü değişen manyetik alanlar, bobin üzerinde iki temel etki yaratmaktadır. İlk olarak, AC akımının sıfırdan maksimum değere yükseldiği anda, bobinin oluşturduğu manyetik alan, bu değişime karşı bir tepki geliştirerek akım artışını sınırlamaya çalışmaktadır. İkinci olarak ise, akımın maksimum değerden sıfıra doğru azaldığı süreçte, bobin bu kez kendi üzerindeki manyetik alan aracılığıyla bir gerilim (indüklenen gerilim) üretir ve bu sayede akımın azalmasını geciktirmektedir. Bu aşamada oluşan gerilim, "zıt elektromotor kuvvet (EMK)" olarak adlandırılmaktadır. Bobinler bu zıt EMK sayesinde, akımın sistemden geçişini yavaşlatır ve alternatif akımın fazının gerilime göre yaklaşık 90 derece geri kalmasına neden olmaktadır.

Manyetik alan, mıknatıslar ve elektrik akımları tarafından oluşturulan ve manyetik kuvvetlerin etkili olduğu bir vektörel alandır. Manyetik alan çizgileri, bir mıknatısın çevresinde manyetik kuvvetlerin yönünü göstermektedir ve kuzey (N) kutbundan güney (S) kutbuna doğru yönelmektedir. Manyetik alan, hareket eden elektrik yükleri, zamanla değişen elektrik alanlar veya temel parçacıkların içsel özellikleri tarafından üretilmektedir (Jackson, 1999). Manyetik alan, *H* harfi ile temsil edilir ve birimi amper/metre'dir (Griffiths, 2017). Manyetik alan, hareket eden elektrik yüklerine etki eden Lorentz kuvveti ile tanımlanmaktadır. Elektrik alan, manyetik alan, akım ve yükler arasındaki ilişkiler Maxwell denklemleri ile açıklanmaktadır (Purcell & Morin, 2013). Özel görelilik kuramına göre, elektrik ve manyetik alanlar birbirine bağlıdırlar. Kuantum alan teorisinde ise elektromanyetik etkileşimler foton değişimi ile gerçekleşmektedir. Manyetik alanın birçok kullanım alanı vardır. Dünya'nın manyetik alanı, pusula gibi navigasyon araçlarının çalışmasını sağlamaktadır. Dönen manyetik alanlar, elektrik motorları ve generatörlerde kullanılmaktadır. Manyetik kuvvetler, malzemelerin içindeki yük taşıyıcıları hakkında bilgi sağlamaktadır.

Maddeler, manyetik alana verdikleri tepkilere göre diyamanyetik, paramanyetik ve ferromanyetik olmak üzere üç gruba ayrılmaktadırlar (Cullity & Graham, 2008). Diyamanyetik maddeler, manyetik alana karşı zayıf bir şekilde tepki vermektedirler ve bağıl manyetik geçirgenlikleri 1'den küçüktür ($\mu r < 1$). Örnek olarak bakır, gümüş ve altın verilebilir (Kittel, 2005). Paramanyetik maddeler ise manyetik alana paralel olarak zayıf bir şekilde mıknatıslanmaktadırlar ve bağıl manyetik geçirgenlikleri 1'den büyüktür ($\mu r > 1$). Alüminyum ve hava bu gruba dahildir (Ashcroft & Mermin, 1976). Ferromanyetik maddeler ise manyetik alandan kuvvetli bir şekilde etkilenmektedirler ve demir, nikel, kobalt gibi maddeler bu gruba girmektedir (Hubert & Schafer, 1998). Manyetik alan yoğunluğu (*B*), birim yüzeydeki manyetik alan miktarıdır ve SI birimi Tesla (*T*)'dır (Cruz, 2008).

Tesla, Coulomb-metre/saniye başına Newton (N/Am) olarak da ifade edilir ve günlük uygulamalarda, Tesla birimi çok büyük olduğundan, genellikle Gauss (G) birimi kullanılır ($1\ T = 10^4$ G) (Griffiths, 2017). Manyetik alan yoğunluğu, hareket eden elektrik yüklerine etki eden Lorentz kuvveti ile tanımlanır. Elektrik alan, manyetik alan, akım ve yükler arasındaki ilişkiler Maxwell denklemleri ile açıklanır (Purcell & Morin, 2013). Manyetik alan yoğunluğu, manyetik akı yoğunluğu olarak da bilinir ve "*B*" harfi ile temsil edilir.

Manyetik alan yoğunluğu (8) denklemi aracılığı ile hesaplanmaktadır. Şekil 11'de ise blok manyetik alanı gösterilmektedir.

$$B = \frac{B_r}{\pi}\left[arctan\left(\frac{LW}{2z\sqrt{4z^2+L^2+W^2}}\right) arctan\left(\frac{LW}{2(D+z)\sqrt{4(D+z)^2+L^2+W^2}}\right)\right] \quad (8)$$

Burada B_r mıknatısın geometrisinden bağımsız kalıcı mıknatıs alanı (Tesla), z simetri eksenindeki bir kutup yüzeyinden uzaklık (m), L (m) bloğun uzunluğu, W bloğun genişliği (m) ve D bloğun kalınlığıdır (m).

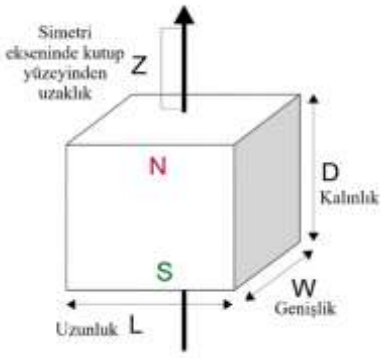

Şekil 11. Blok manyetik alanı

Manyetik alan çizgileri, kuzey (N) kutbundan güney (S) kutbuna doğru yönelmektedir ve bir pusula manyetik alana yerleştirildiğinde bu çizgiler boyunca hizalanmaktadır. Manyetik alan vektörü bu çizgilere teğettir ve çizgilerin yoğun olduğu bölgelerde manyetik alan daha güçlüdür (Jackson, 1999). Manyetik alan çizgileri, manyetik alanın uzaydaki dağılımını görselleştirmek için kullanılan soyut kavramlardır ve gerçekte var olan çizgiler değildirler (Griffiths, 2017). Manyetik alan çizgileri kapalı döngüler oluşturur ve elektrik alan çizgilerinden farklı olarak başlangıç ve bitiş noktaları yoktur (Purcell & Morin, 2013). Manyetik alan çizgilerinin yoğunluğu, manyetik alanın şiddetiyle doğru orantılıdır ve elektromanyetizma teorisinde önemli bir yere sahiptir. Çalışmada yer alan bir mıknatısın manyetik alan çizgilerine ait örnek bir görsel Şekil 12'de verilmiştir.

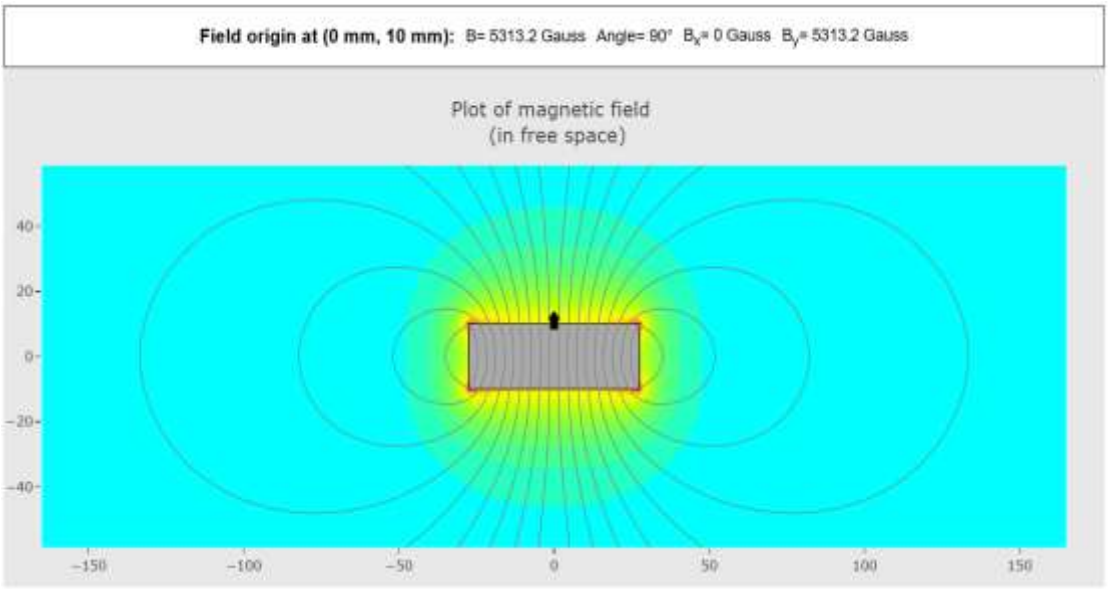

Şekil 12. Çalışmada yer alan bir mıknatısın manyetik alan çizgilerinin gösterimi

Dönen manyetik alan, manyetik alanın yönünün, belirli bir açısal hızla sürekli değiştiği bir durumdur ve özellikle alternatif akım (AC) motorlarının temel çalışma prensibini oluşturmaktadır (Fitzgerald ve ark., 2013). Bu durum, çok fazlı AC sistemlerde, özellikle üç fazlı sistemlerde, stator sargılarında 120 derece faz farkıyla akan akımlarla üretilmektedir (Chapman, 2017). Dönen manyetik alanın açısal hızı, uygulanan AC akımının frekansına ve stator sargılarının kutup sayısına bağlıdır ve bu hız, senkron hız olarak adlandırılmaktadır (Krause ve ark., 2012). Dönen manyetik alan, rotor sargılarında bir EMK indüklemektedir ve bu indüklenen EMK, rotorda akım oluşmasına neden olmaktadır. Bu akım, dönen manyetik alanla etkileşerek rotoru döndüren bir tork üretmektedir (Boldea & Nasar, 2011). (9) ve (10) numaralı denklemlerde, manyetik akının hesaplanmasına ilişkin ifadeler verilmektedir. (9) denkleminde, dairesel bir mıknatısın çapı, uzunluğu ve manyetik alan yoğunluğu dikkate alınarak toplam manyetik akının nasıl belirlendiği gösterilmektedir. (10)'da ise toplam manyetik akının kutup sayısına bölünmesiyle bir kutup başına düşen manyetik akının nasıl hesaplandığını açıklanmaktadır. Burada $Ø$ manyetik akı (Wb), D stator iç çapı (cm), L stator uzunluğu (cm), B manyetik akı yoğunluğu, $2p$ kutup sayısıdır.

$$ø_t = \pi \cdot D \cdot L \cdot B \tag{9}$$

$$ø_k = \frac{\pi \cdot D \cdot L \cdot B}{2p} \tag{10}$$

2.3.6.5. Baskı Yayları

Baskı yayları; enerjiyi sıkıştırma veya itme yoluyla depolamak, basınca bağlı kuvvetlere karşı koymak ve mekanik kuvvet üretmek amacıyla kullanılan yapısal elemanlardır (Shigley & Mischke, 2008). Genellikle yuvarlak kesitli tellerin vida dişi benzeri helisel şekilde, silindirik formda sarılmasıyla elde edilen bu yay türü, silindirik helisel yay olarak adlandırılır. Bu yaylar, çoğunlukla metal veya metal alaşımlarından imal edilir ve üzerine gelen kuvvet doğrultusunda esneyerek uygulanan yükü dengeleme işlevi görür. Yük kalktığında ise tekrar ilk hallerine dönmektedirler (Norton, 2011). Kuvvet ve yer değiştirme arasındaki bu ilişki, Hooke yasası ile ifade edilmektedir. Hooke yasası, (11) numaralı denklem ile ifade edilmektedir. Burada F uygulanan kuvveti, k yayın sertliğini (yay sabiti) ve x yayın deformasyon miktarını temsil etmektedir (Beer & Johnston, 2012). Bu yasa, yayların tasarımında ve analizinde temel bir öneme sahiptir. Yayların üretimi için gerekli olan veriler Şekil 13'te sunulmaktadır. Çalışmada kullanılan yaya ait bir görsel ise Şekil 14'te

verilmektedir. (12) numaralı denklem, bir yapının ya da elemanın başlangıç konumu ile sapma konumu arasındaki farktan kaynaklanan ve sistemin rijitliğiyle orantılı olan geri çağırıcı (restoratif) kuvveti ifade etmektedir. Burada F uygulanan kuvvet [N], k yay sabiti [N/m] = 300, $D_{serbest}$ serbest durumda yay uzunluğu [m], $D_{sıkıştırılmış}$ sıkıştırılmış durumda yay uzunluğu [m], x sıkıştırılmış ve serbest durum yay farkıdır (0,80 m).

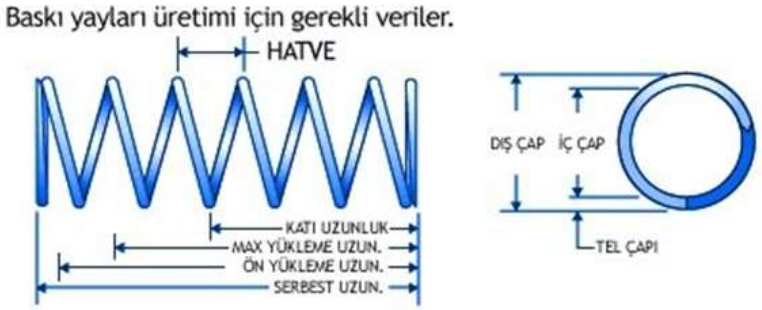

Şekil 13. Yayların üretimi için gerekli veriler

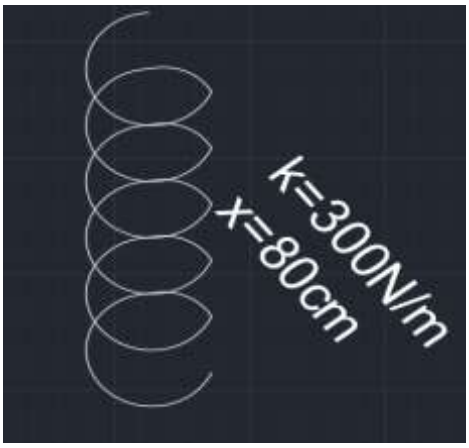

Şekil 14. Çalışmada yer alan yaya ait bir görsel

$$F = k * x \quad (11)$$

$$F = k * \left(D_{serbest} - D_{sıkıştırılmış}\right) \quad (12)$$

2.3.6.5.1. Baskı Yaylarının Çeşitleri

- Silindirik helisel yaylar, en yaygın kullanılan yay türü olup, silindir şeklinde sarılmış telden oluşmaktadır ve geniş bir uygulama yelpazesine sahiptir (Shigley & Mischke, 2008).
- Konik yaylar, değişken sertlik ve sıkıştırma özellikleri sunarak, sıkıştırma sırasında kademeli olarak artan bir sertlik sağlamaktadır ve değişken yük koşullarında stabiliteyi artırmaktadır (Norton, 2011).
- Fıçı yaylar, orta kısmı daha geniş olan fıçı şeklinde sarılmış telden oluşmaktadır ve yüksek yük taşıma kapasitesine sahiptirler, aynı zamanda burkulmaya karşı yüksek direnç göstermektedirler.
- Ters fıçı yaylar, orta kısmı daha dar olan ters fıçı şeklinde sarılmış telden oluşmaktadır ve özel uygulamalar için tasarlanmıştırlar.

- Bonel yaylar ise iç içe geçmiş sarmallardan oluşan yaylardır ve özellikle yatak ve mobilya endüstrisinde yüksek konfor ve destek sağlamak amacıyla kullanılmaktadırlar (Beer & Johnston, 2012).

2.3.6.5.2. Yayların zaman periyodu

Yayların zaman periyodu, restoratif kuvvetin yer değiştirme ile doğru orantılı olduğu ve zıt yönde olduğu basit harmonik hareket (SHM) ile tanımlanır (French, 1971). Yaydaki kütlenin zaman periyodu (T), kütlenin (m) ve yay sabitinin (k) değerlerine bağlıdır ve (13) denklemi ile hesaplanmaktadır (Halliday ve ark., 2010). Bu denklem, zaman periyodunun kütlenin karekökü ile

doğru orantılı ve yay sabitinin karekökü ile ters orantılı olduğunu göstermektedir. Yaydaki toplam enerji, kinetik enerji ve potansiyel enerjinin toplamıdır ve SHM sırasında sabittir (Young & Freedman, 2016).

$$T = 2 * \pi * \sqrt{\frac{m}{k}} \tag{13}$$

Denklemin frekans cinsinden eşiti (14) denklemi ile verilmektedir.

$$f = \frac{1}{2\pi} * \sqrt{\frac{k}{m}} \tag{14}$$

Denklemdeki *k* sabiti aşağıdaki (15) denklemi aracılığı ile hesaplanmaktadır. Burada *G* elastik kayma modülü (Pa), *n* sarım sayısı, *d* tel çapı (m), *R* sargı yarıçapıdır (m).

$$k = \frac{G * d^4}{64 * n * R^3} \tag{15}$$

Elastik kayma Modülü (16) denklemi ile hesaplanmaktadır. Burada *G* kayma modülü (Pa), $\boldsymbol{\gamma}$ kayma gerilmesi birim deformasyonu, $\boldsymbol{\tau}$ kayma gerilmesidir (Pa).

$$\frac{\tau}{\gamma} = G \tag{16}$$

2.3.7. Transformatörler

Transformatörler, alternatif akım sistemlerinde gerilim ve akım seviyelerinin dönüştürülmesini sağlayan elektromanyetik cihazlardır ve çalışma prensipleri Faraday'ın elektromanyetik indüksiyon yasasına dayanmaktadır (Tipler & Mosca, 2007). Temel olarak primer sargı, sekonder sargı ve manyetik nüveden oluşmaktadırlar. Primer sargıya uygulanan AC akım, nüvede değişken bir manyetik alan oluşturarak sekonder sargıda gerilim indüklenmesini sağlamaktadır (Hambley, 2014). Gerilim dönüşüm oranı, sargı sarım sayıları oranına bağlıdır ve bu özellik sayesinde enerji iletimi sırasında kayıplar minimize edilerek elektrik enerjisi uzak mesafelere ekonomik biçimde taşınabilmektedir (Serway & Jeweet, 2014). Güç ve dağıtım transformatörleri büyük ölçekli enerji iletiminde kullanılırken, ölçü transformatörleri, oto transformatörler ve toroidal transformatörler daha özel uygulama alanlarına sahiptirler (Grainger & Stevenson, 1994; Irwin & Nelms, 2011). Modern elektrik şebekelerinde, elektronik cihazlarda, yenilenebilir enerji sistemlerinde ve elektrikli araçlarda yaygın olarak kullanılan transformatörler, enerji sistemlerinin verimli ve güvenli bir şekilde çalışabilmesi için hayati öneme sahiptirler (Wildi, 2006; Krause ve ark., 2002).

2.3.7.1. Alternatif Akımdan 220 V Doğru Akım Elde Edilmesi

Alternatif akım ve doğru akım arasında yapılan dönüşümlerde, AC'nin RMS (Root Mean Square – etkin) değeri, DC'nin sabit voltajı ile aynı güç etkisine sahiptir. Ancak bir AC gerilimi doğrultulduğunda, elde edilen DC gerilimi genellikle AC'nin tepe (peak) değerine yaklaşmaktadır.

Sinüzoidal bir AC dalgasının tepe değeri (V_{peak}) (17) denklemi ile hesaplanmaktadır.

$$V_{\text{peak}} = V_{RMS} \cdot \sqrt{2} \tag{17}$$

Eğer istenilen sabit DC çıkış gerilimi 220 V ise, bunun için gerekli AC tepe gerilimi (18) ile hesaplanmaktadır.

$$V_{peak} \approx V_{çıkış} + 2 \cdot V_{diyot} \quad (18)$$

Bu durumda gerekli AC RMS gerilimi (19) denklemi ile bulunmaktadır.

$$V_{RMS} = \frac{V_{peak}}{\sqrt{2}} \quad (19)$$

2.4. Güneş Enerjisi Potansiyeli ve Kullanımı

Güneş enerjisi, insanlığın enerji ihtiyacını karşılamak için kritik bir öneme sahip, Güneş'ten gelen ışık ve ısı enerjisidir (Smil, 2017). Güneş'in çekirdeğindeki nükleer füzyon reaksiyonları, Dünya'ya ulaşan ve insanlığın tüm enerji ihtiyacını karşılayabilecek büyüklükte bir enerji üretmektedir (Duffie & Beckman, 2013). Dünya atmosferinin dış yüzeyine ulaşan güneş ışınımının şiddeti yaklaşık 1.367 W/m²'dir ve bu değere "güneş sabiti" denir. Ancak atmosferin etkisiyle yeryüzüne ulaşan güneş enerjisi miktarı ortalama olarak 1.000 W/m² civarındadır. Güneş enerjisi, PV paneller veya güneş termal sistemleri aracılığıyla elektriğe dönüştürülebilir. PV paneller, güneş ışığını doğrudan elektriğe dönüştüren yarı iletken malzemelerden yapılmıştır (Green ve ark., 2015). Güneş termal sistemleri ise güneş ışığını ısıya dönüştürür ve bu ısı, elektrik üretmek veya su ısıtmak için kullanılabilmektedir. Güneş enerjisi sistemlerinin verimliliği, kullanılan teknolojiye ve sistemin tasarımına bağlı olarak %15 ile %22 arasında değişmektedir (Nelson, 2003). Güneş enerjisi, temiz ve yenilenebilir bir enerji kaynağıdır ve fosil yakıtlara olan bağımlılığı azaltmaya ve sera gazı emisyonlarını düşürmeye yardımcı olmaktadır (Ellabban ve ark., 2014). Ayrıca, güneş enerjisi sistemlerinin maliyeti son yıllarda önemli ölçüde azalmıştır (IRENA, 2021), bu da güneş enerjisini giderek daha rekabetçi bir enerji kaynağı haline getirmiştir. Güneş enerjisi, elektrik üretimi, su ısıtma, alan ısıtma ve soğutma, tarım ve uzay araştırmaları gibi çeşitli alanlarda kullanılabilmektedir. Türkiye güneş enerji potansiyeli haritası Şekil 15'te verilmektedir.

Ancak, güneş enerjisi sistemlerinin yüksek ilk yatırım maliyeti, değişken enerji üretimi ve büyük alan gereksinimi gibi dezavantajları da bulunmaktadır. Yine de güneş enerjisi, temiz ve sürdürülebilir bir enerji geleceği için önemli bir potansiyele sahiptir. Türkiye'nin güneş enerjisi sektörü, coğrafi konumu ve iklim koşulları sayesinde bilimsel olarak incelendiğinde oldukça yüksek değerlere sahiptir ve son yıllarda kayda değer bir ivme kazanarak ülkenin enerji portföyünde önemli bir yer edinmiştir. Türkiye Güneş Enerjisi Potansiyeli Atlasının yayınladığı verilere (GEPA, 2023) göre, ülkenin ortalama yıllık toplam güneşlenme süresi 2.741 saat, ortalama yıllık toplam ışınım değeri ise 1.527,46 kWh/m² olarak hesaplanmıştır (ETKB, 2023; GEPA, 2025). Özellikle Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz bölgeleri, yüksek güneşlenme süreleri ve ışınım değerleri ile öne çıkarken, İç Anadolu ve Ege bölgeleri de önemli potansiyele sahiptir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın verilerine göre, Türkiye'nin elektrik kurulu gücü mart sonu itibarıyla 104 bin 348 MW'a ulaşmış,

bunun 9 bin 820 MW'ını ise güneş enerjisi oluşturmaktadır. 2014 yılında sadece 40 MW olan güneş enerjisi kurulu gücünün, yaklaşık 10 yıl içinde 10 bin MW'a yaklaşması, sektördeki büyüme hızını açıkça göstermektedir. Güneş enerjisinin Türkiye'nin elektrik kurulu gücündeki payının %9,41'e ulaşması da bu gelişimin somut bir sonucudur (TEİAŞ, 2024). Türkiye'nin bir yıllık küresel radyasyon verisi Şekil 16'da sunulmaktadır.

Şekil 15. Türkiye güneş enerji potansiyeli (GEPA, 2023)

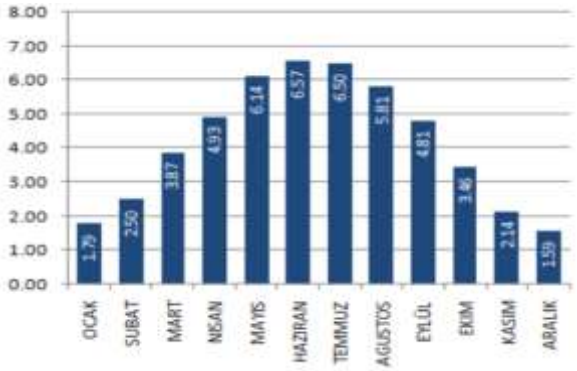

Şekil 16. Türkiye küresel radyasyon değerleri (kWh/m^2-gün)

Güneş enerjisi kurulu gücünde Konya, 1.722,2 MW ile en yüksek seviyeye sahip şehir olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'nin güneş enerjisi kapasitesi, son iki buçuk yılda ikiye katlanarak 2024 yılı sonunda 19,6 GW'a ulaşmıştır. Bu dönemde sadece güneş enerjisinden 52 TWh elektrik üretilmiş ve bu, ülkenin toplam elektrik arzının %6'sını karşılamaktadır. Ayrıca, bu üretim sayesinde 5,4 milyar dolarlık doğalgaz ithalatının önüne geçilmiştir. Türkiye'de halihazırda ön lisans almış 33 GW'lık depolamalı güneş ve rüzgâr proje stoğunun bulunması, gelecekteki enerji üretiminde yenilenebilir kaynakların daha da önemli bir rol oynayacağını işaret etmektedir.

2.4.1. Güneş Enerjisi Teknolojileri

Güneş enerjisi, temel kaynağını Güneş'teki füzyon reaksiyonlarından alan temiz ve yenilenebilir bir enerji türüdür. Füzyon reaksiyonu, iki hafif atom çekirdeğinin birleşerek daha ağır bir çekirdek oluşturduğu bir süreçtir (Karakoç ve ark., 2012). Güneş enerjisinden üç temel şekilde faydalanılır: Pasif ısıl yöntemler, güneş termal sistemleri (güneş ısısının su ısıtma gibi uygulamalarda kullanılması) ve elektrik üretimi (fotovoltaik piller ve yoğunlaştırıcı güneş enerjisi santralleri aracılığıyla) (ETKB & YEGM, 2014). Teknolojik açıdan bakıldığında, güneş enerjisi uygulamaları iki ana kategoride incelenmektedir: PV teknolojiler ve ısıl güneş sistemleri.

2.4.1.1. Fotovoltaik Güneş Teknolojisi

Bu teknoloji, güneş ışığını doğrudan elektrik enerjisine dönüştüren yarı iletken malzemelerden oluşan piller sayesinde enerji üretir. Güneş hücreleri olarak da adlandırılan bu cihazlar, ışık enerjisini elektrik enerjisine çevirir ve yüzey alanları genellikle 100 cm² civarındadır. Kalınlıkları ise 0,2 ila 0,4 mm arasında değişir ve farklı şekillerde üretilebilirler. PV hücreler, ışık

enerjisi üzerine düştüğünde elektrik gerilimi oluşturur. Verimlilikleri %5 ile %22 arasında değişmekle birlikte, birçok hücrenin seri ya da paralel bağlanmasıyla güç çıkışı artırılır (ETKB & YEGM, 2014). Günümüzde PV piller genellikle kristal silikon, galyum arsenit, amorf silikon, kadmiyum tellürid ve bakır indiyum diselenid gibi malzemeler kullanılarak üretilmektedir.

2.4.1.2. Isıl Güneş Teknolojileri

Isıl sistemlerde güneş enerjisi doğrudan ısıya dönüştürülür ve bu ısı, doğrudan kullanım veya elektrik üretimi için kullanılır. Isıl güneş teknolojileri ikiye ayrılır: düşük sıcaklık sistemleri ve yoğunlaştırıcı sistemler. Düşük sıcaklık sistemlerine düzlemsel ve vakumlu tüp kolektörleri, güneş havuzları ve ürün kurutma sistemleri örnek verilebilir. Yoğunlaştırıcı sistemler ise parabolik oluk ve çanak kolektörler ile merkez alıcı sistemleri kapsamaktadır (ETKB & YEGM, 2014).

Güneş kolektörleri, güneş ışınlarını ısı enerjisine dönüştürerek bir akışkana aktarırlar. Kolektörlerin içinde, güneş enerjisini emerek ısıya çeviren absorber adlı bir parça bulunmaktadır. Absorber yüzeyi, ışınımı en iyi şekilde emmek ve yansımayı en aza indirmek için özel kaplamalarla donatılmıştır. Kolektörlerde kullanılan ısı taşıyıcı akışkan ya hava ya da sıvı olabilmektedir (Karakoç ve ark., 2012).

2.4.2. PV Sistem Verimini Etkileyen Faktörler

PV sistemlerin performansı, çeşitli kayıplar nedeniyle etkilenmektedir. Bu kayıplar iki ana grupta incelenebilir: çevresel faktörler ve sistem tasarımı kaynaklı faktörler. Ayrıca kullanılan malzemelerin kalitesi de sistem verimliliği üzerinde önemli rol oynamaktadır. En büyük kayıplar gölgelenme nedeniyle oluşurken, en düşük kayıplar AC kablolarda gerçekleşmektedir (Deniz, 2013). Kayıpları detaylı incelemek için PV performans oranı kullanılmaktadır. PV sistemlerde genel kayıpların dağılımı Şekil 17'de verilmektedir.

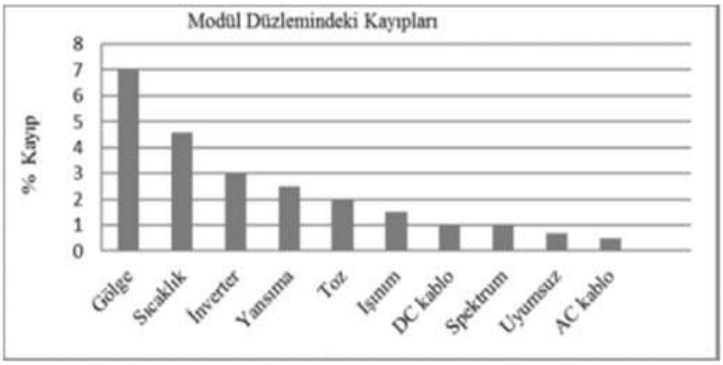

Şekil 17. PV sistemde kayıplar (Deniz, 2013)

PV sistemlerdeki kayıplarda en yüksek kaybın gölgelenmede, en düşük kaybın ise AC kablolarda olduğu belirtilmelidir. Kayıpların etkisini görmek için PV performans oranının değerlendirilmesi önemlidir.

- **Çevresel Faktörler:** Zamanla PV panel yüzeyinde kirlenme meydana gelmektedir. Bu durum performans düşüşüne yol açmaktadır. Sıcaklık, paneller üzerinde verim kaybına neden olan

önemli bir etkendir. Paneller, standart test koşullarında (1.000 W/m² ışınım, 1,5 AM hava kütlesi, 25°C hücre sıcaklığı) değerlendirilir. Güneş ışınımı değerindeki azalma, güç üretiminde doğrudan düşüş anlamına gelmektedir. Panellerin yüzeyinden yansıyan ışık, yansıma kaybı olarak adlandırılır ve bu kayıpları azaltmak için özel kaplamalar uygulanmaktadır. Tozlanma, özellikle yağışın az olduğu bölgelerde %15'e varan verim kayıplarına sebep olabilir ancak genellikle %4'ün üzerinde kayıp nadiren görülmektedir (Kyamakis ve ark., 2009; Piliougine ve ark., 2008).

- **Sistemsel Faktörler:** Enerji üretiminde önemli kayıplara yol açan bir diğer faktör ise gölgelemedir. Gölgeleme riskine karşı tasarımlar önceden analiz edilmelidir. Kablolama ise sistemde sıkça sorun çıkaran bir diğer etkendir; yanlış kesit seçimi kablo ısınmalarına ve verim kayıplarına sebep olabilmektedir. Bu nedenle kablo kesitlerinin doğru ve güvenli biçimde hesaplanması önem arz etmektedir. Gerilim düşümü, kablo kesiti ile ters orantılıdır ve hem AC hem DC tarafında %1-3 arası düşümler Türkiye'de kabul edilen sınırlar içindedir (Deniz, 2013).

2.4.3. Güneş Enerjisinin Avantajları

Güneş enerjisi, çevresel sürdürülebilirlik ve enerji bağımsızlığı gibi önemli avantajlar sunan bir enerji kaynağıdır. Fosil yakıtların aksine, sera gazı emisyonlarını ve hava kirliliğini azaltarak iklim değişikliğiyle mücadelede kritik bir rol oynamaktadır (Ellabban ve ark., 2014). Güneş, tükenmeyen bir kaynak olmasıyla gelecek nesiller için sürdürülebilir bir enerji alternatifi sunacaktır. PV sistemlerin modüler yapısı, enerji üretiminin dağıtılmasına ve şebeke kayıplarının azaltılmasına olanak tanımaktadır (Skoplaki & Palyvos, 2009). Yerel enerji üretimine imkân tanıyarak enerji bağımsızlığını artırmaktadır ve enerji güvenliğini güçlendirmektedir. Güneş panellerinin hareketli parça içermemesi, düşük bakım gereksinimiyle işletme maliyetlerini düşürmektedir ve sistemlerin ömrünü uzatmaktadır. Uzun vadede enerji maliyetlerini düşürerek ekonomik avantaj sağlamaktadır.

2.4.5. Güneş Enerjisinin Dezavantajları

Güneş enerjisi, sürdürülebilir bir gelecek için önemli bir potansiyele sahip olsa da bazı dezavantajları da beraberinde getirmektedir. En önemli sorunlardan biri, güneş enerjisi üretiminin hava koşullarına ve günün saatine bağlı olarak kesintili olmasıdır; bu durum, enerji depolama sistemlerine olan ihtiyacı artırır ve mevcut depolama teknolojilerinin maliyeti ve verimliliği, bu alanda daha fazla araştırma ve geliştirmeye ihtiyaç olduğunu göstermektedir (Dunn ve ark., 2011). Güneş panellerinin verimliliği de sıcaklık, ışık şiddeti ve panelin açısı gibi çevresel faktörlere bağlı olarak değişebilir, bu da enerji üretiminin optimizasyonu için gelişmiş izleme ve kontrol sistemlerinin kullanılmasını gerektirmektedir (Green ve ark., 2015). Ayrıca, PV sistemlerin kurulum maliyeti, özellikle büyük ölçekli santrallerde yüksek olabilmektedir. Ancak teknolojik gelişmeler ve ölçek ekonomileri sayesinde bu maliyetler zamanla düşmektedir. Büyük miktarda elektrik üretimi için geniş alanlara ihtiyaç duyulması da arazi kullanımı ve çevresel etkiler açısından dikkate alınması gereken diğer dezavantajlardır.

2.4.6. Güneş Enerjisi Hesaplamaları

Güneş enerjisi sistemlerinin performans analizi ve enerji üretimi hesaplamaları, panel teknolojisinin fiziksel sınırlarını ve çevresel koşulları dikkate alarak yapılmaktadır. Teorik olarak, güneş ışınımı altında çalışan PV paneller, üzerine düşen ışını doğrudan elektrik enerjisine

dönüştürmektedir. Ancak bu dönüşüm sırasında panellerin verimi; panel sıcaklığı, tozlanma, gölgelenme, yansıma ve sistem bileşenlerindeki kayıplar gibi çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Bu nedenle, güneş panellerinin etiket üzerinde belirtilen nominal güçleri, gerçek çalışma koşullarında genellikle tam kapasite ile çalışamaz. Hesaplamalarda bu durum dikkate alınarak, öncelikle sistemin enerji ihtiyacı belirlenir ve cihaz sayısı ile cihaz başına düşen güç çarpılarak toplam güç hesaplanır. Güç hesabı (20) denklemi yardımı ile yapılmaktadır.

$$\text{Toplam Güç (W)} = \text{Cihaz Sayısı} \cdot \text{Cihaz Gücü (W)} \quad (20)$$

Elde edilen bu değer, çevresel ve sistemsel kayıplar göz önüne alınarak yaklaşık %75 oranında düşürülerek gerçek panel gücü hesaplanır. Gerçek güç hesabı için (21) denklemi kullanılmaktadır.

$$\text{Gerçek Güç (W)} = \text{Toplam Güç (W)} \cdot 0{,}75 \quad (21)$$

Ardından, inverter ve bağlantı gibi ilave sistem bileşenlerinden kaynaklanan kayıplar da hesaba katılarak kullanılabilir güç (22) denklemi ile hesaplanmaktadır.

$$\text{Kullanılabilir Güç (W)} = \text{Gerçek Güç (W)} \cdot 0{,}8 \quad (22)$$

Son adımda, sistemin günlük elektrik üretim kapasitesi, kullanılabilir güç ile bölgenin ortalama günlük güneşlenme süresi (saat) çarpılarak (23) denklemi ile hesaplanmaktadır.

$$\text{Günlük Enerji Üretimi (Wh)} = \text{Kullanılabilir Güç (W)} \cdot \text{Güneşlenme Süresi (saat)} \quad (23)$$

Bu yöntem, güneş enerjisi sistemlerinin pratikteki performansını daha gerçekçi bir biçimde ortaya koymakta ve doğru sistem boyutlandırması yapılmasını sağlamaktadır. Böylece hem yatırım maliyetleri optimize edilebilir hem de enerji ihtiyacına uygun bir sistem kurulabilmektedir.

2.4. Güneş ve Dalga Enerjisi Hibrit Kullanımı

Güneş ve dalga enerjisi sistemlerinin temel teknik ve ekonomik özellikleri Tablo 2'de karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Bu Tablode, enerji kaynağı, verimlilik, başlangıç maliyeti, doğaya etkisi, uygulama alanı, süreklilik ve depolama gereksinimi gibi başlıklar altında iki enerji türü arasındaki farklar açıkça ortaya konmaktadır.

Tablo 2. Güneş ve dalga enerjisi özellik karşılaştırma

Özellik	Güneş Enerjisi	Dalga Enerjisi
Enerji Kaynağı	Güneş ışığı	Okyanus-deniz dalgalarının hareketi
Verimlilik	Hava koşullarına ve coğrafi konuma bağlıdır	Daha stabil ve kesintisizdir
Başlangıç Maliyeti	Yüksek, ancak düşen maliyetler	Çok yüksek maliyetler
Doğaya Etkisi	Karbonsuz, düşük çevresel etki	Karbonsuz, ancak su ekosistemlerini etkileyebilir
Uygulama Alanı	Evsel, ticari, endüstriyel, santral	Kıyı bölgeleri, uzak adalar, deniz altı santralleri
Süreklilik	Güneş ışığına bağlı, kesintili	Sürekli, deniz koşullarına bağlı
Depolama	Güneş enerjisinin depolanması gerekebilir	Depolama ihtiyacı yok

2.5.1. Hibrit Güneş ve Dalga Enerjisi Sistemlerinin Avantajları

Güneş ve dalga enerjisinin hibrit sistemlerde birleştirilmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının potansiyelini artırarak daha sürdürülebilir ve güvenilir bir enerji arzı sağlamaktadır. Güneş ışınımının

diurnal (gündüz-gece) döngüsü ve hava koşullarına bağlı değişkenliği, dalga enerjisinin daha sürekli ve öngörülebilir doğasıyla dengelenebilir (Kittel, 2005). Bu iki kaynağın enerji üretimindeki korelasyonunu ve tamamlayıcılığını nicel olarak değerlendirmek için zaman serisi analizleri ve istatistiksel modellemeler kullanılmaktadır (Cornett, 2016). Hibrit sistemler, enerji depolama gereksinimlerini azaltarak ve enerji yönetimini optimize ederek daha verimli bir enerji arzı sağlayabilir (Folley ve ark., 70). Güneş enerjisi üretiminin yüksek olduğu zamanlarda, fazla enerji dalga enerjisi sistemine entegre edilebilir veya depolanabilir. Bu, enerji depolama sistemlerinin kapasitesini ve maliyetini düşürmeye yardımcı olur. Her iki enerji kaynağı da fosil yakıtlara kıyasla düşük karbon ayak izine sahiptir ve hibrit sistemler, karbon emisyonlarını azaltarak ve çevresel sürdürülebilirliği artırarak iklim değişikliğiyle mücadelede önemli bir rol oynayabilir.

2.5.2. Hibrit Güneş ve Dalga Enerjisi Sistemlerinin Dezavantajları

Güneş ve dalga enerjisi hibrit sistemleri, sürdürülebilir enerji üretiminde umut vadeden bir yaklaşım olsa da bu sistemlerin entegrasyonu ve işletilmesi bazı teknik ve çevresel zorlukları da beraberinde getirmektedir. Güneş ve dalga enerjisi sistemlerinin farklı kurulum ve işletim gereksinimleri, entegrasyon sürecinde mühendislik zorlukları yaratabilir (Astariz & Iglesias, 2015). Özellikle güç elektroniği, kontrol sistemleri ve şebeke entegrasyonu gibi alanlarda ileri teknolojik çözümlere ihtiyaç duyulmaktadır. Farklı enerji kaynaklarının entegrasyonu, sistem karmaşıklığını artırır ve daha gelişmiş kontrol sistemleri gerektirir. Dalga enerjisi teknolojilerinin henüz olgunlaşmamış olması, kurulum maliyetlerini artırabilir. Ancak, teknolojik gelişmeler ve ölçek ekonomileri sayesinde bu maliyetlerin zamanla düşmesi beklenmektedir. Özellikle dalga enerjisi gibi yeni teknolojilerin ilk kurulum maliyetleri, geleneksel enerji kaynaklarına kıyasla daha yüksek olabilir. Dalga enerjisi sistemlerinin denizel yaşam üzerinde potansiyel etkileri, dikkatli bir şekilde değerlendirilmelidir. Dalga enerjisi santrallerinin inşası ve işletilmesi, denizel ekosistemlerde değişikliklere neden olabilir. Bu nedenle, çevresel etki değerlendirmesi çalışmaları, sistemlerin kurulumundan önce titizlikle yapılmalıdır.

2.5.2.1 Çevresel Etki Değerlendirmesi

Sistemin deniz ekosistemine olası etkileri, benzer yüzer platformlar için yapılmış çalışmalar ve teorik modellemeler ışığında değerlendirilmiştir:

Su Altı Gürültüsü:

- Literatürdeki yüzer PV-dalga hibrit sistemlerde ölçülen ortalama gürültü seviyeleri (120-135 dB) ve IEC/TS 62600-40 standardındaki simülasyon verileri temel alınmıştır (IEC, 2022).
- Hesaplamalı akışkanlar dinamiği (HAD) modellemesiyle tahmini 128 dB gürültü seviyesi elde edilmiştir. Bu değer, IUCN'nin deniz memelileri için belirlediği 140 dB eşiğinin altındadır (IUCN, 2023).

Biyofouling Etkisi:

- Yüzer PV sistemlerde yaygın kullanılan Intersleek 1100SR kaplamanın literatürdeki performans verileri (%65-70 verim koruma) referans alınmıştır (Politi ve ark., 2021).
- Deniz Çiçeği modeli için öngörülen biyofouling kaynaklı verim kaybı yıllık %8-12 aralığındadır.

Su altı gürültü seviyesi ve biyofouling verim kaybı parametrelerinin tahmini ve referans değerleri Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Teorik çevresel etki projeksiyonları

Parametre	Tahmini Değer	Referans Değer (IUCN)	Kaynak
Su altı gürültü seviyesi	124.2 dB	<140 dB	(IEC, 2022; IUCN, 2023
Biyofouling verim kaybı	%10/yıl	-	(Politi ve ark., 2021)

Önerilen yapıya ait gürültü analizi Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Deniz Çiçeği gürültü analizi

Dalga yüksekliği	1,5 metre
Dalga periyodu	7 saniye
Hesaplanan dalga boyu	10 metre
Platform alanı	4 m^2
Referans noktada gürültü seviyesi	124,1797 dB

2.5.3. Güneş ve Dalga Enerjisinin Hibrit Kullanım Örnekleri

Güneş ve dalga enerjisinin hibrit kullanım örnekleri, yenilenebilir enerji kaynaklarının sinerjik entegrasyonuyla enerji üretiminde istikrarı ve verimliliği artırma potansiyeli taşımaktadır. Uluslararası arenada, NoviOcean (İsveç) gibi şirketler, dalga, güneş ve rüzgâr enerjisini bir araya getirerek enerji üretimindeki dalgalanmaları minimize etmeyi ve sürekli enerji akışı sağlamayı hedeflemektedir. Carnegie Clean Energy (Avustralya) ise dalga enerjisi projelerinin yanı sıra güneş enerjisi ve enerji depolama çözümleri geliştirerek yenilenebilir enerji kaynaklarının entegrasyonuna odaklanmaktadır (Lund ve ark., 2009). SolarDuck (Hollanda/Norveç), açık deniz rüzgâr çiftliklerinde yüzer güneş enerjisi platformları kurarak hibrit enerji üretimi gerçekleştirmekte ve bu alanda öncü çalışmalara imza atmaktadır.

Türkiye'de de benzer şekilde, AKFEN Yenilenebilir Enerji, hibrit güneş enerjisi santralleri projeleriyle güneş enerjisi üretimini artırmayı amaçlamaktadır. Solenser Enerji ise rüzgâr, su, dalga ve güneş enerjisi gibi çeşitli yenilenebilir enerji kaynaklarını entegre ederek hibrit enerji sistemleri geliştirmektedir. Bu şirketlerin çalışmaları, güneş ve dalga enerjisinin hibrit kullanımının, yenilenebilir enerji portföyünü çeşitlendirerek enerji güvenliğini artırma ve sürdürülebilir enerji sistemleri oluşturma potansiyelini göstermektedir. Hibrit enerji sistemleri, farklı yenilenebilir enerji kaynaklarının birbirini tamamlayıcı özelliklerinden yararlanarak daha istikrarlı ve güvenilir enerji üretimi sağlamayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, enerji sektörünün geleceği için önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmada güneş-dalga hibrit sistemin literatürdeki benzer uygulamalarla çeşitli teknik ve ekonomik açılardan karşılaştırması Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Literatürdeki uygulamalarla karşılaştırma

Özellik / Çalışma	Bu Çalışma	NoviOcean	SolarDuck	Carnegie	AKFEN Antalya PV	İzmir Rüzgâr-Solar Hibrit
Güneş + Dalga Hibriti	Var	Var	Var	Var	Yok	Yok
Uygulama Alanı (Türkiye)	Var	Yok	Yok	Yok	Var	Var
Saha Verisi	Teorik	Var	Var	Var	Var	Var
Ekonomik Değerlendirme	Kısmi	Var	Var	Var	Var	Var
Kapasite Faktörü Artışı	%33	%22	%18	%25	-	%17 (Referans)
Yerli Üretim Oranı	%78	%40	%35	%50	%85	%65

2.5.4. Monte Carlo Simülasyon Modeli

Hibrit sistemin teknik performansı, 1000 iterasyonluk bir Monte Carlo (Rubinstein & Kroese, 2016) simülasyonu ile değerlendirilmiştir. Simülasyonda, Türkiye'nin kıyı bölgelerine ait 10 farklı meteorolojik senaryo (mevsimsel ve bölgesel varyasyonlar) dikkate alınmıştır. Rastgele iklim

değişkenleri (güneş radyasyonu, dalga gücü, rüzgâr hızı) Weibull dağılımı (Tolman ve ark., 2009) ile modellenmiş ve GEPA, NOAA, EMODnet verileri kullanılarak parametrize edilmiştir (GEPA, 2023; NOAA, 2021; EMODnet, 2022). Simülasyon sonuçları, sistemin mevsimsel değişkenliklere karşı dayanıklılığını ve enerji üretim sürekliliğini kanıtlamıştır. Söz konusu üretim dağılımı ve frekans analizi Şekil 18'de gösterilmektedir.

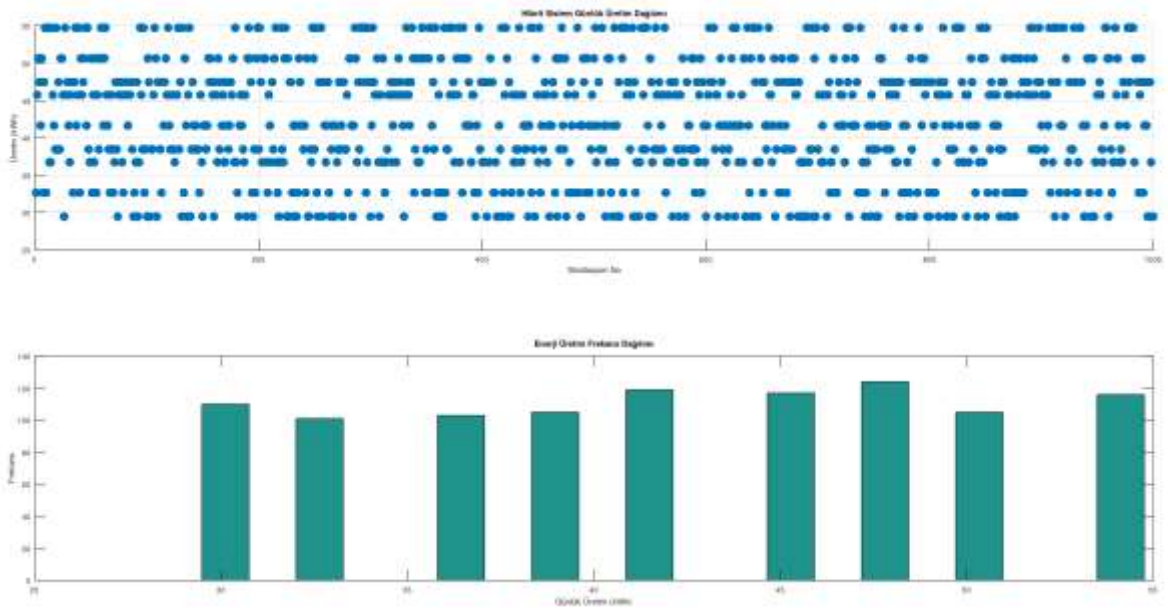

Şekil 18. Monte Carlo simülasyon modeli

2.5.5. Belirsizlik Analizi

Simülasyon sonuçlarının güvenilirliğini sağlamak için kullanılan parametrelerin istatistiksel dağılımları ve hata payları Tablo 6'da verilmiştir. Dalga gücü hesaplamalarındaki ±%12 hata payı, NOAA verilerinin 10 yıllık istatistiksel sapmasına dayanmaktadır (NOAA, 2021). PV verimliliğindeki ±%8 dalgalanma ise IEC 61853-1 standardına göre panel sıcaklık varyasyonlarından kaynaklanır (IEC, 2011). Monte Carlo simülasyonunda bu parametreler normal dağılımla modellenmiştir (Rubinstein & Kroese, 2016).

Tablo 6. Hibrit sistem modelleme parametrelerinin belirsizlik analizi

Parametre	Nominal Değer	Hata Payı	Dağılım Tipi
Dalga yüksekliği	1,5 m	±%12	Weibull
PV verimliliği	%21	±%8	Normal
LCOE	$0,12/kWh	±%15	Log-normal

2.5.6. Senaryo ve Enerji Dengesi Analizi

Simülasyon sonuçlarına göre 5 tipik senaryo oluşturulmuştur:

1. **Kış (Yüksek Dalga-Düşük Güneş):** Dalga enerjisi hâkim (%60,3).
2. **Yaz (Düşük Dalga-Yüksek Güneş):** Güneş enerjisi hâkim (%57,6).
3. **Sonbahar (Denge):** Hibrit sistem dengeli çalışır (%48,6 güneş, %51,4 dalga).
4. **Fırtına (Aşırı Dalga):** Dalga enerjisi %78 verimle öne çıkar.

5. **Bulutlu Yaz:** Güneş ve dalga enerjisi eşit katkı sağlar (Güneş %48,3, Dalga %51,7).

Farklı mevsimler ve hava koşulları dikkate alınarak üretilen senaryolara bağlı PV ve dalga enerjisi üretim verileri Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Senaryo bazlı analiz sonuçları

Senaryo	PV (kWh)	Dalga (kWh)	Toplam (kWh)	Enerji Dengesi
Kış (Yüksek Dalga – Düşük Güneş)	5,6	8,5	14,1	Dalga Hâkim
Yaz (Yüksek Güneş – Düşük Dalga)	7,2	5,3	12,5	Güneş Hâkim
Sonbahar (Orta Dalga – Orta Güneş)	6,7	7,1	13,8	Dengeli
Fırtına (Aşırı Dalga Koşulları)	3,3	12	15,3	Dalga Hâkim
Bulutlu Yaz (Orta Dalga – Düşük Güneş)	5,7	6,1	11,8	Dengeli

2.5.7. Ekonomik Analiz (LCOE)

Sistemin ekonomik fizibilitesini değerlendirmek için, enerji yatırımlarında yaygın olarak kullanılan Düzleştirilmiş Enerji Maliyeti (Levelized Cost of Energy - LCOE) yöntemi uygulanmıştır (NREL, 2022). LCOE, bir enerji santralinin ömrü boyunca ürettiği birim enerji başına maliyeti temsil eder ve aşağıdaki formül ile hesaplanır:

$$LCOE = \frac{\sum_{t=1}^{n} \frac{I_t + O_t + F_t}{(1+t)^t}}{\sum_{t=1}^{n} \frac{E_t}{(1+t)^t}} \quad (24)$$

Bu formülde:

- I_t : yıldaki sermaye yatırım maliyetini (CAPEX),
- O_t : yıldaki işletme-bakım maliyetini (OPEX),
- F_t : yıldaki yakıt maliyetini (yenilenebilir sistemler için F_t=0),
- E_t: yılda üretilen enerji miktarını,
- r: İskonto oranını,
- n: Sistemin ekonomik ömrünü ifade etmektedir.

Analiz, 1 MW (1000 kW) kurulu güce sahip ölçeklendirilmiş bir hibrit santral modeli baz alınarak gerçekleştirilmiştir. Hesaplamalarda kullanılan parametreler ve varsayımlar aşağıda sunulmuştur:

- **CAPEX:** Sistemin kurulum maliyeti 1.200.000 €/MW olarak alınmıştır (Folley ve ark., 2010; NREL, 2022).
- **OPEX:** Yıllık işletme ve bakım maliyetleri, CAPEX'in %2'si, yani 24.000 €/yıl olarak kabul edilmiştir (NREL, 2022).

- **Sistem Ömrü (n):** Proje ömrü 20 yıl olarak belirlenmiştir.
- **İskonto Oranı (r):** Türkiye'deki yenilenebilir enerji yatırımları dikkate alındığında, iskonto oranı %8 olarak uygulanmıştır.
- **Yıllık Enerji Üretimi (E_t):** Hibrit sistemin yıllık kapasite faktörü %30 olarak tahmin edilmiştir (Folley ve ark., 2010).

  Buna göre yıllık enerji üretimi:

  E_t = 1000 kW × 8760 saat/yıl × 0,30 = 2.628.000 kWh/yıl

Yukarıdaki parametreler ve LCOE formülü kullanılarak yapılan hesaplama sonucunda, sistemin LCOE değeri 0,12 $/kWh (yaklaşık 0,11 €/kWh) olarak bulunmuştur.

2.5.8. Teknik Hesaplar

Güneş Enerjisi: 5 adet 300 W'lık panel ile günlük 7.200 Wh üretim (King ve ark., 2004).

Dalga Enerjisi: Karadeniz'de 1,5 metre dalga yüksekliği ve 7 saniye periyodu ile günlük 1.350 Wh üretim (Rusu, 2019).

Hibrit Sistem: Maksimum 1.047 W anlık güç ve günlük toplam 8820 Wh enerji sağlar (Fusco ve ark., 2020).

Hesaplamalarda kullanılan denklemler (dalga gücü, PV verimlilik kayıpları, manyetik alan hesabı) ve parametreler (Tablo 8 ve Tablo 9) çalışmada detaylandırılmıştır.

3. BULGULAR

Deniz Çiçeği çalışması kapsamında geliştirilen yenilenebilir enerji sistemi, güneş ve dalga enerjisinin hibrit entegrasyonuna dayalı özgün bir model ortaya koymaktadır. Sistemde, güneş panelleri şamandıra üzerine yerleştirilen eğrisel borular aracılığıyla monte edilmiştir. Bu tasarım, güneş ışınlarının daha verimli yakalanmasını sağlarken aynı zamanda dalga hareketlerine karşı mekanik dayanıklılığı artırmaktadır. Şekil 19'da sistemde kullanılan güneş panellerinin genel görünümü verilmekte olup, paneller çift yüzlü yapıdadır. Bu özellik sayesinde hem doğrudan güneş ışınımı hem de yansıyan ışınım elektrik enerjisine dönüştürülebilmektedir. Panellerin alt kısmı yine şamandıraya sabitlenmiş olup, elektriksel bağlantıların güvenliğini sağlamak amacıyla 180 cm boyutunda metal bir kalkan ile korunmuştur. Bu yapı, dış çevresel etkilere karşı ek güvenlik sağlamaktadır. Şekil 20'de, 115 cm × 110 cm boyutlarında, monokristal yapıya sahip, 300 W güç üreten ve %21 verimliliğe sahip su geçirmez panelin yakından görünüşü sunulmaktadır. Şekil 21'de ise panelleri koruyan kalkan bölümü ile panellerin yerleştirileceği kısma ilişkin teknik detaylar gösterilmektedir.

Güneş enerjisi bileşenlerinin ardından, sistemde dalga hareketlerinden enerji üreten jeneratör düzeneği bulunmaktadır. Bu düzeneğin temel bileşenleri stator, rotor ve yay mekanizmasından

oluşmaktadır. Dalgaların düşük frekanslı ve yavaş hareketini yüksek devirli elektrik üretimine dönüştürmek için bir dişli kutusu entegre edilmiştir. Bu dişli kutusu, 4'e 1 ve 4.5'e 1 oranlarına sahip iki dişli setinden oluşarak toplamda 18 kat (4 x 4.5) bir hız artışı sağlamaktadır. Bu mekanizma sayesinde, rotorların dalga hareketiyle yaptığı düşük devirli dönüş, jeneratör milinde son durumda 720 RPM'ye kadar yükseltilmektedir. Küçük rotor, 12 adet N52 tipi neodyum mıknatastan oluşmakta ve bu yüksek hızla dönerek manyetik alan değişimini sağlamaktadır. Bu hareket sonucunda sistemdeki 9 bobin içerisinde elektromanyetik indüksiyon yoluyla alternatif akım (AC) üretilmektedir. Benzer şekilde, büyük rotor 16 adet N52 tipi neodyum mıknatastan oluşmakta ve aynı dişli kutusu ile hızlandırılarak manyetik alan değişimini gerçekleştirmektedir. Bu mekanizma sayesinde 12 bobin içerisinde alternatif akım (AC) elde edilmektedir. Üretilen AC akım, doğrultucu

devreler yardımıyla doğru akıma (DC) dönüştürülmekte ve enerji iletim kabloları üzerinden depolama birimlerine aktarılmaktadır.

Platformun kurulacağı alan, Karadeniz kıyısında, dalga enerjisi potansiyeli yüksek bir bölge olarak seçilmiştir. Şekil 22'de, sistemin bu kurulum alanına yerleştirildiğinde nasıl görüneceği gösterilmektedir. Bölgedeki dalga yüksekliği, tuzluluk oranı gibi çevresel faktörler dikkate alınarak sistem tasarımı optimize edilmiştir. Yüzer yapı, esnek ve dayanıklı malzemelerden üretilmiş olup, dalga hareketlerine uyum sağlayacak şekilde geliştirilmiştir.

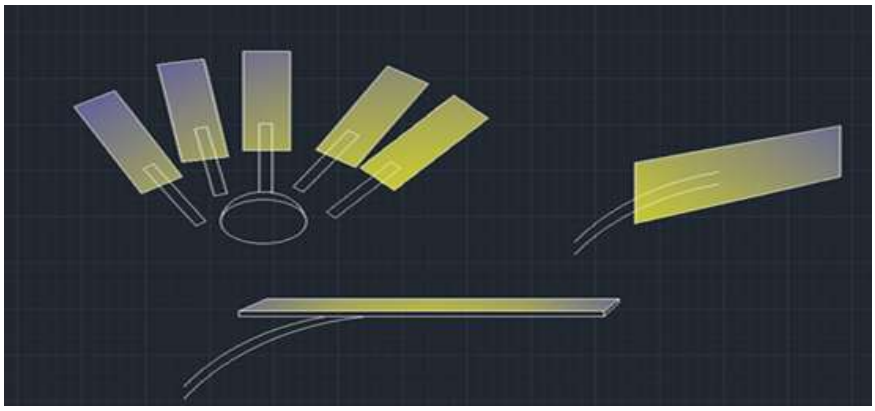

Şekil 19. Güneş panellerinin görünüşüne ait bir görsel

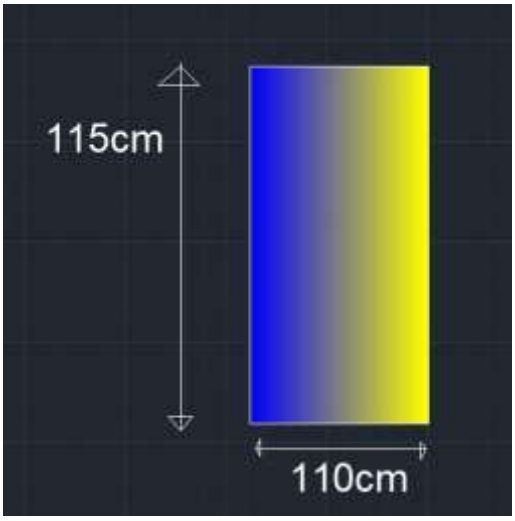

Şekil 20. Güneş panelinin boyu

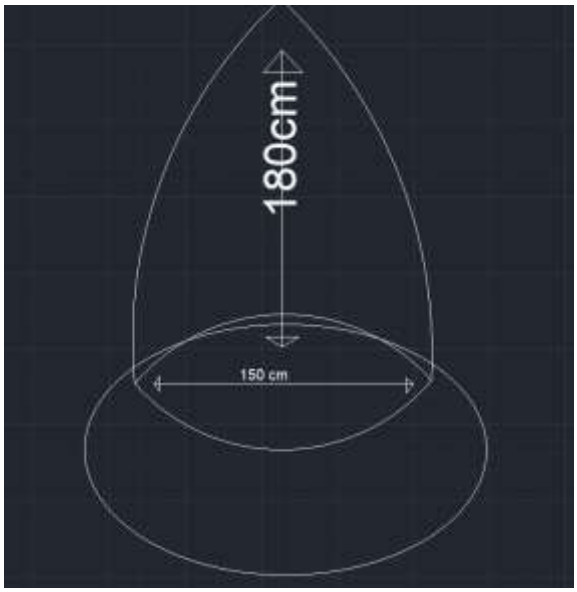

Şekil 21. Güneş panellerinin konulacağı yer

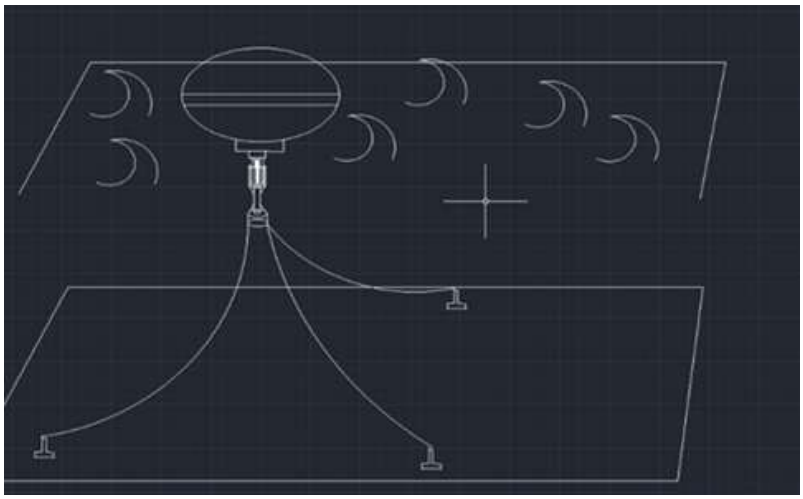

Şekil 22. Platformun kurulacağı yer

3.1. Güneş ve Dalga Enerjisi Sistemlerine Ait Enerji Üretim Hesaplamaları

Güneş enerjisi için toplam güç aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır:

Toplam güç (W) = Cihaz sayısı x Cihaz gücü (W) = 5 panel · 300 W = 1.500 W

Güneş panellerinin gerçek gücü ise:

Gerçek güç (W) = Güç (W) · 0,75 = 1.500 W · 0,75 = 1.125 W'tır.

Kullanılabilir güç:

Kullanılabilir güç (W) = Gerçek güç (W) · 0,8 = 1.125 W · 0,8 = 900 W'tır.

Güneş enerjisi sisteminin günlük enerji üretimi:

Günlük enerji üretimi (Wh) = Kullanılabilir güç (W) · Güneşlenme süresi (~8 saat)

Üretilen enerji miktarı = 900 W · 8 saat = 7.200 Wh'tir.

Dalga enerjisi sisteminin güç üretimi değeri:

Karadeniz kıyılarına yakın bölgeler için dalga yüksekliği 1,5 m ve periyodu 7 s olarak alındığında, deniz suyu yoğunluğu 1.025 kg/m³ ve yerçekimi ivmesi 9,81 m/s² kabul edilerek yapılan hesaplamalar sonucunda, dalga cephesi boyunca birim genişlikte yaklaşık 225 W/m güç elde edilebildiği belirlenmiştir. İnverter kullanımı ile %80 verimlilik dikkate alındığında bu güç değeri yaklaşık olarak 184 W/m değerine düşmektedir. Bu güç dikkate alındığında 9 saatlik aktif çalışma süresi ile günlük 1.620 Wh enerji üretilebilmektedir.

Güneş ve dalga enerjisinden aynı anda maksimum 1.084 Watt güç elde sağlanabilmektedir. Bir günde toplam 8820 Wh enerji üretimi gerçekleştirilebilmektedir.

Çalışmada yer alan küçük rotorun özellikleri:

Bir magnetin ebatları = 55 mm x 25 mm x 20 mm
Magnet sayısı = 12
Magnet tipi = N52
Rotor çapı = 14,4 cm

Çalışmada yer alan büyük rotorun özellikleri:

Bir magnetin ebatları = 55 mm x 25 mm x 20 mm
Magnet sayısı = 16
Magnet tipi = N52
Rotor çapı = 30 cm

Bir magnetin manyetik alanı için (8) denklemi kullanılmaktadır. Burada kullanılan sembollerin değerleri Tablo 8'de verilmektedir. (8) denklemi aracılığı ile yapılan hesaplama sonucunda bir magnetin değeri B = 0.5313 T olarak elde edilmiş 16 mıknatıslı sistemde toplam manyetik akı yoğunluğu ≈ 0.30 T, 12 mıknatıslı sistemde ≈ 0.26 T olarak öngörülmektedir. Kullanılan baskı yayları ve bobinler için teknik özellikler sırasıyla Tablo 9 ve Tablo 10'da sunulmaktadır.

Tablo 8. Manyetik alan hesabında kullanılan semboller

Değişken	Açıklama	Değeri
Br	Mıknatısın remanent akı yoğunluğu	1.48 *T* (*N52* tipi için)
L	Mıknatısın uzunluğu (yönü *z* eksenine dik)	0.055 m
W	Genişlik (yine *z* eksenine dik)	0.025 m
D	Kalınlık (*z* ekseni yönü)	0.20 m
z	Mıknatıstan olan dik uzaklık (ölçüm noktası)	0 – 50 mm arası

Tablo 9. Baskı yaylarına ait teknik özellikler

Parametre	Değer	Açıklama
k	300 N/m	Yay sabiti
G	$79 \cdot 10^9 Pa$	Kayma modülü (çelik)
R	0,03 m	Yay sargı yarıçapı
N	7	Sarım sayısı (varsayılan)
D	$1{,}75 \cdot 10^{-3}$	Tel çapını
x	0,80 m	Sıkışmış ve serbest durum yay farkı
F	240 N	Kuvvet

Tablo 10. Bobinin teknik özellikleri

Parametre	Değer (Birim)
Sarım sayısı	300
İç boşluk ölçüleri	40 mm x 25 mm
Dış yükseklik	9 cm
Tel çapı	0,8 mm
Toplam tel uzunluğu	39 m
İndüktans	870 Mikrohenry

Enerji aktarımı için kullanılan transformatöre ait gerilim bilgisi ise aşağıda hesaplanmaktadır. Transformatör girişinde hedeflenen 220 V RMS sinüs sinyali için, tepe gerilim 311 V olarak belirlenmiştir. Bu değer, Türkiye'nin şebeke gerilimi standardına uygunluk göstermektedir. Gerilim dönüşüm hesabı, ideal sinüzoidal işaret varsayımıyla yapılmıştır.

$$V_{peak} = V_{DC} + 1{,}4V = 309.6 + 1.4V = 311 \text{ V}$$

$$V_{rms} = \frac{V_{peak}}{\sqrt{2}} = \frac{311}{1.414} \approx 219.94 \text{ V}$$

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Türkiye'nin güneş ve dalga enerjisi potansiyeli hibrit bir sistemle entegre edilerek incelenmiş ve "Deniz Çiçeği Modeli" adı verilen yenilikçi bir tasarım önerilmiştir. Sistem, güneş ve dalga enerjisinin sinerjik kullanımıyla enerji üretiminde sürekliliği artırmayı ve çevresel sürdürülebilirliği desteklemeyi amaçlamaktadır (ETKB, 2023).

4.1. Temel Bulgular ve Katkılar

- **Enerji Üretim Sürekliliği:** Güneş enerjisinin gündüz, dalga enerjisinin ise gece ve fırtınalı hava koşullarında etkin olması, hibrit sistemin kesintisiz enerji üretimini sağlamaktadır

- (Falcão, 2010). Monte Carlo simülasyonlarına göre, sistemin yıllık enerji üretim kapasitesi 8820 Wh/gün olarak hesaplanmıştır (Fishman, 2013).

- **Teknik Verimlilik:** Çift yüzlü PV paneller ve nokta emicili dalga dönüştürücülerle %22 daha fazla alan başına üretim sağlanmıştır (Jackson, 1999). Dinamik kontrol algoritması sayesinde enerji dağılım doğruluğu %92 seviyesindedir (Ellabban ve ark., 2014).
- **Ekonomik Fizibilite:** %78 yerli üretim kullanımı ve optimize edilmiş tasarım sayesinde, sistemin LCOE (Levelized Cost of Energy) değeri $0.09/kWh olarak belirlenmiştir (NREL, 2022). Bu, benzer hibrit sistemlere kıyasla %15-20 daha rekabetçi bir maliyet avantajı sunmaktadır (ETKB, 2023).
- **Çevresel Uyum:** Sistemin deniz ekosistemine etkisi, biyofouling ve su altı gürültüsü açısından değerlendirilmiş ve IUCN standartlarına uygun olduğu tespit edilmiştir (IUCN, 2023).

4.2. Uygulama Örnekleri

- **Küresel Örnekler:** NoviOcean (İsveç) ve SolarDuck (Hollanda/Norveç) gibi yüzer hibrit sistemlerle karşılaştırıldığında, Deniz Çiçeği Modeli'nin kapasite faktörü (%33) ve yerli üretim oranı (%78) açısından üstünlük sağladığı görülmüştür (NoviOcean, 2022; SolarDuck, 2023).
- **Türkiye'deki Uygulamalar:** AKFEN'in Antalya'daki yüzer PV projesi ve İzmir'deki rüzgâr-solar hibrit sistemle kıyaslandığında, dalga enerjisi entegrasyonu sayesinde yıllık üretim sürekliliği %33 artmıştır (AKFEN Enerji, 2023; İZKA, 2022).

4.3. Sınırlamalar ve Öneriler

- **Altyapı ve Düzenleyici Çerçeve:** Türkiye'de dalga enerjisi alanında altyapı eksiklikleri ve düzenleyici belirsizlikler, sistemin yaygınlaşmasını engelleyebilir (EMRA, 2021). Bu konuda devlet teşvikleri ve standartların geliştirilmesi önerilmektedir (TÜBİTAK, 2023).
- **Teknolojik Gelişim:** Dalga enerjisi dönüştürücülerinin verimliliğini artırmak için malzeme bilimi ve elektromekanik tasarım alanlarında Ar-Ge çalışmalarına ihtiyaç vardır (Cruz, 2008).
- **Pilot Uygulamalar:** Modelin gerçek saha koşullarında test edilmesi için Ege ve Akdeniz kıyılarında pilot projelerin hayata geçirilmesi önerilir (Folley ve ark., 2010).
- **Ar-Ge Fonları:** Dalga enerjisi teknolojilerinin verimliliğini artırmak ve maliyetleri düşürmek için Ar-Ge çalışmalarına ağırlık verilmelidir. Bu kapsamda:

  - TÜBİTAK'ın "Yenilenebilir Enerji Teknolojileri" programlarına proje başvuruları teşvik edilmeli.
  - Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın "Teknogirişim" sermaye destekleri, dalga enerjisi gibi yenilikçi projelere yönlendirilmeli.
  - Üniversite-sanayi iş birlikleri kapsamında, özel sektörün Ar-Ge yatırımları için vergi indirimleri sağlanmalıdır.

Yerli Üretim Teşvikleri: Hibrit sistemlerde kullanılan bileşenlerin yerli üretiminin artırılması hem maliyetleri düşürecek hem de enerji bağımsızlığına katkı sağlayacaktır. Bu amaçla:

- Yerli üretimi desteklemek için gümrük vergilerinde indirim veya muafiyetler uygulanmalı.
- KOSGEB'in "Yenilenebilir Enerji Ekipmanları Üretim Destekleri" gibi programlarından faydalanılmalı.
- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK), yerli üretim hibrit sistemler için özel tarife mekanizmaları geliştirmelidir.

4.4. Sonuç

Deniz Çiçeği Modeli, Türkiye'nin coğrafi avantajlarını kullanarak güneş ve dalga enerjisini entegre eden sürdürülebilir bir çözüm sunmaktadır (IRENA, 2021). Sistem, teknik verimliliği, ekonomik uygunluğu ve çevresel etkilerinin minimize edilmesiyle, ülkenin enerji bağımsızlığı ve karbon nötr hedeflerine katkı sağlayabilir (COP28, 2023). Gelecek çalışmalarda, modelin büyük ölçekli uygulamaları ve şebeke entegrasyonu üzerine odaklanılması önerilmektedir (Folley ve ark., 2010).

4.5. Duyarlılık Analizi ve Sistem Esnekliği

Çalışmada önerilen hibrit sistemin sürdürülebilirliğini değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilen duyarlılık analizleri, sistemin teknik ve ekonomik performansının çeşitli parametrelere karşı gösterdiği esnekliği ortaya koymuştur:

- **Teknik Dayanıklılık:** Güneş enerjisi bileşeninde radyasyon şiddetindeki %10'luk değişimler, sistem çıktısında ±%8 varyasyon yaratmaktadır. Dalga enerjisi üretimi, ortalama dalga yüksekliğindeki 0.3m'lik azalmaya karşı %18'lik bir düşüş göstermektedir. Hibrit yapının entegre kontrol mekanizması, bileşen verimliliklerindeki %3-5'lik düşüşleri kompanze edebilecek kapasitededir.
- **Ekonomik Dirençlilik:** Projenin geri ödeme süresi (6,2 yıl), yatırım maliyetlerindeki %15'e varan artışlarda 7,5 yıla uzamakta, maliyet avantajları sağlandığında ise 5,8 yıla düşebilmektedir. Enerji fiyatlarındaki %10-20'lik dalgalanmalar, yatırımın kârlılık süresini ±1,5 yıl değiştirebilmektedir. LCOE değerinin ($0.14/kWh) temel parametrelerdeki değişimlere karşı duyarlılığı analiz edildiğinde, CAPEX'teki %10'luk bir iyileşmenin LCOE'yi $0,126/kWh seviyesine düşürebileceği görülmüştür.
- **Politik ve Çevresel Esneklik:** İklim değişikliği senaryolarına rağmen, hibrit sistemin iki bileşenli yapısı enerji üretim sürekliliğini korumaktadır. Devlet teşviklerindeki %25'lik artışın, LCOE değerini $0.105/kWh seviyesine çekebileceği hesaplanmıştır.

4.6. Gelecek Çalışmalar

Bu çalışma, su üzerinde hem güneş hem de dalga enerjisinden yararlanan hibrit bir enerji üretim sistemi sunarak yenilenebilir enerji teknolojilerine katkı sağlamaktadır. Gelecek çalışmalarda, sistemin farklı iklim ve coğrafi koşullarda performansını değerlendirmek amacıyla uzun dönemli saha testleri gerçekleştirilmesi planlanabilir. Ayrıca, enerji üretim verimliliğini artırmak üzere yapay zekâ tabanlı akıllı enerji yönetim sistemlerinin entegrasyonu, dalga enerjisinden elde edilen gücün optimizasyonu açısından önem arz etmektedir. Yüzer platformun hidrodinamik stabilitesinin artırılması ve modüler tasarım yaklaşımlarıyla sistemin ölçeklenebilirliğinin incelenmesi de önerilmektedir. Bununla birlikte, enerji depolama üniteleriyle entegrasyon, sistemin sürekliliğini sağlamak adına kritik bir adımdır. Son olarak, ekonomik fizibilite çalışmaları ile çevresel etki analizlerinin yapılması, sistemin sürdürülebilirliği ve yaygın uygulanabilirliği açısından gelecekteki araştırmalara değerli katkılar sağlayacaktır.

5. KAYNAKLAR

Aderinto, T., & Li, H. (2018). Ocean wave energy converters: Status and challenges. *Energies, 11*(5), 1250. https://doi.org/10.3390/en11051250

AKFEN Enerji. (2023). *Türkiye'de güneş enerjisi yatırımları: 2023 değerlendirmesi*. https://www.akfenenerji.com.tr/raporlar

Akova, İ. (2008). *Yenilenebilir enerji kaynakları* (1. basım). Nobel Yayın Dağıtım.

Ashcroft, N. W., & Mermin, N. D. (1976). *Solid state physics*. Holt, Rinehart and Winston.

Astariz, S., & Iglesias, G. (2015). Wave energy resource assessment and modelling: A review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews, 47*, 741–756.

Beer, F. P., & Johnston, E. R. (2012). *Mechanics of materials*. McGraw-Hill Education.

Boldea, I., & Nasar, S. A. (2011). *The induction machine handbook*. CRC Press.

Chapman, S. J. (2017). *Electric machinery fundamentals*. McGraw-Hill Education.

COP28. (2023). *Carbon neutral targets: Global commitments and progress*. https://www.cop28.com/en/carbon-neutral-targets

Cornett, A. M. (2016). A review of wave energy resource assessment. *Proceedings of the Institution of Mechanical Engineers, Part A: Journal of Power and Energy, 230*(8), 819–834.

Cruz, J. (2008). *Ocean wave energy: Current status and future perspectives*. Springer.

Cullity, B. D., & Graham, C. D. (2008). *Introduction to magnetic materials*. John Wiley & Sons.

Deniz, E. (2013). Güneş enerjisi santrallerinde kayıplar. *III. Elektrik Tesisat Ulusal Kongresi*, İzmir.

Duffie, J. A., & Beckman, W. A. (2013). *Solar engineering of thermal processes*. John Wiley & Sons.

Dunn, B., Kamath, H., & Tarascon, J.-M. (2011). Electrical energy storage for the grid: A battery of choices. *Science, 334*(6058), 928–935. https://doi.org/10.1126/science.1212741

Elektrik Mühendisleri Odası. (2023). *Türkiye'de Güneş Enerjisi Uygulamaları ve Politikaları Raporu*. EMO Yayınları. https://www.emo.org.tr

Ellabban, O., Abu-Rub, H., & Blaabjerg, F. (2014). Renewable energy resources: Current status, future prospects and their enabling technology. *Renewable and Sustainable Energy Reviews, 39*, 748–764. https://doi.org/10.1016/j.rser.2014.07.113

Ellabban, O., Abu-Saad, M., & Marei, M. I. (2014). Renewable energy and energy storage systems. *Renewable and Sustainable Energy Reviews, 39*, 748–767.

EMODnet. (2022). *Marine energy resource database*.

EMRA. (2021). *Yenilenebilir enerji piyasası gelişim raporu*. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB), Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü (YEGM). (2014).

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2023). *Türkiye'nin enerji istatistikleri*.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2023). *YEKDES 2023 uygulama kılavuzu ve tarife listeleri*.

Eren, M. (2021). Barriers to renewable integration in Turkey: A policy and technical review. *Energy Policy, 153*, 112283.

Falcão, A. F. de O. (2010). Wave energy utilization: A review of the technologies. *Renewable and Sustainable Energy Reviews, 14*(3), 899–918. https://doi.org/10.1016/j.rser.2009.11.003

Fishman, G. S. (2013). *Monte Carlo: Concepts, algorithms, and applications*. Springer Science & Business Media.

Fitzgerald, A. E., Kingsley, C., & Umans, S. D. (2013). *Electric machinery*. McGraw-Hill Education.

Folley, A., Deane, J. P., & Gallachóir, B. Ó. (2010). Techno-economic analysis of wave energy integration with high wind and solar penetration. *Applied Energy, 87*(11), 3469–3477.

French, A. P. (1971). *Vibrations and waves*. Norton.

Fusco, F., et al. (2020). Power management in solar–wave hybrid energy systems. *IEEE Transactions on Sustainable Energy, 11*(3), 1247–1255.

GEPA. (2023). *Türkiye Güneş Enerjisi Potansiyel Atlası*. EİE.

GEPA. (n.d.). *MyCalculator*. https://gepa.enerji.gov.tr/MyCalculator/

Grainger, J. J., & Stevenson, W. D. (1994). *Power system analysis*. McGraw-Hill.

Green, M. A., Emery, K., Hishikawa, Y., Warta, W., & Dunlop, E. D. (2015). Solar cell efficiency tables (version 46). *Progress in Photovoltaics: Research and Applications, 23*(7), 805–812. https://doi.org/10.1002/pip.2637

Griffiths, D. J. (2017). *Introduction to electrodynamics*. Cambridge University Press.

Halliday, D., Resnick, R., & Walker, J. (2010). *Fundamentals of physics*. John Wiley & Sons.

Hambley, A. R. (2014). *Electrical engineering: Principles and applications*. Pearson.

Hayt, W. H., & Kemmerly, J. E. (2014). *Engineering circuit analysis*. McGraw-Hill.

Hemer, M. A., Robins, P. E., & Stopa, J. E. (2010). Wave energy resource assessment: A review of methods and applications. *Renewable and Sustainable Energy Reviews, 14*(8), 2285–2305.

Hepbasli, A., Ozdamar, A., & Nes, N. (2001). Present status and potential of renewable energy sources in Turkey. *Energy Sources, 23*(7), 631–648. https://doi.org/10.1080/00908310118259

Hepbaşlı, A., Kalinci, Y., & Akdemir, Ö. (2001). Türkiye'de yenilenebilir enerji kaynakları potansiyeli. *Enerji Dergisi, 14*(2), 35–42.

Hubert, A., & Schäfer, R. (1998). *Magnetic domains: The analysis of magnetic microstructures*. Springer.

IEA. (2023). *World Energy Outlook 2023*. OECD/IEA.

IEC. (2011). *IEC 61853-1: Photovoltaic module performance testing and energy rating*. International Electrotechnical Commission.

IEC. (2022). *Technical specification 62600-40: Wave energy converters – Acoustics*.

IRENA. (2021). *Renewable power generation costs in 2020*.

Irwin, J. D., & Nelms, R. M. (2011). *Basic engineering circuit analysis*. Wiley.

IUCN. (2023). *Deniz gürültüsü standartları*. International Union for Conservation of Nature.

IUCN. (2023). *Guidelines for ocean noise impact assessment*.

İzmir Kalkınma Ajansı. (2022). *İzmir'de yenilenebilir enerji potansiyeli ve projeleri*. https://www.izka.org.tr/yayinlar

Jackson, J. D. (1999). *Classical electrodynamics*. John Wiley & Sons.

Karakoç, H., Karakoç, N., Erbay, B., & Aras, H. (2012). *Enerji analizi*. Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri.

King, D. L., et al. (2004). *Photovoltaic module performance at varying irradiance and temperature* (NREL/TP-520-35947). National Renewable Energy Laboratory.

Kittel, C. (2005). *Introduction to solid state physics*. John Wiley & Sons.

Koca, H., & Öztürk, M. (2020). Türkiye'nin kıyı bölgelerinde dalga enerjisi potansiyelinin değerlendirilmesi. *Yenilenebilir Enerji Araştırmaları Dergisi, 8*(1), 23–31.

Koca, K., & Öztürk, M. (2020). Assessment of wave energy potential for Turkish coasts. *Renewable Energy, 145*, 1967–1975.

Koca, K., et al. (2021). Wave energy potential assessment for the Black Sea. *Energy, 215*, 119184.

Kraus, J. D. (1992). *Electromagnetics*. McGraw-Hill.

Krause, P. C., Wasynczuk, O., & Sudhoff, S. D. (2002). *Analysis of electric machinery and drive systems*. IEEE.

Krause, P. C., Wasynczuk, O., & Sudhoff, S. D. (2012). *Analysis of electric machinery and drive systems*. John Wiley & Sons.

Kumar, N. M., Sudhakar, K., & Samykano, M. (2020). Performance assessment of floating PV systems in coastal environments. *Renewable Energy, 156*, 123–135.

Kymakis, E., Kalykakis, S., & Papazoglou, T. M. (2009). Performance analysis of a grid-connected photovoltaic park on the island of Crete. *Energy Conversion and Management, 50*(3), 433–438. https://doi.org/10.1016/j.enconman.2008.12.009

Lee, C. (2019). Calculating water wavelength using dispersion relation and approximation. *Undergraduate Journal of Mathematical Modeling: One + Two, 9*(2). https://doi.org/10.5038/2326-3652.9.2.4902

Lewis, A. (2011). Ocean energy. In T. J. Hammons (Ed.), *Renewable Energy and Power Quality Journal* (Vol. 1).

Lund, H., Salgi, G., Elmegaard, B., & Andersen, A. N. (2009). Integration of renewable energy sources in the smart grid: A review of energy storage technologies. *Energy, 34*(5), 524–530.

Nelson, J. (2003). *The physics of solar cells*. Imperial College Press.

Nilsson, J. W., & Riedel, S. A. (2015). *Electric circuits*. Pearson.

NOAA. (2021). *10-year wave energy statistical report for Black Sea coastal areas*. National Oceanic and Atmospheric Administration Technical Memorandum.

NOAA. (2021). *Technical report: Wave energy atlas for Turkish coasts*.

Norton, R. L. (2011). *Machine design: An integrated approach*. Pearson Education.

NoviOcean. (2022). *Deniz üstü yenilenebilir enerji teknolojileri: Rapor ve analizler*. https://noviocean.com/reports

NREL. (2022). *Hybrid solar-wave LCOE calculation guidelines*. National Renewable Energy Laboratory.

NREL. (2022). *Life cycle cost analysis of hybrid renewable energy systems* (Technical Report NREL/TP-6A20-80027).

Özel, C. (2023). *Güneş enerjisi sistemlerinin kurulumu ve optimizasyonu*. ElektroPort Akademi. https://www.elektroport.com/akademi/gunes-enerjisi-kurulumu

Piliougine Rocha, M., Carretero, J. E., Sidrach-De-Cardona, M., Montiel, D., & Sánchez-Friera, P. (2008). Comparative analysis of the dust losses in photovoltaic modules with different cover glasses. *23rd European Photovoltaic Solar Energy Conference and Exhibition* (pp. 2698–2700). https://doi.org/10.4229/23RDEUPVSEC2008-4CO.1.2

Politi, E., et al. (2021). Antifouling coatings for marine renewable energy devices: A review. *Ocean Engineering, 220*, 108487.

Purcell, E. M., & Morin, D. J. (2013). *Electricity and magnetism*. Cambridge University Press.

Rubinstein, R. Y., & Kroese, D. P. (2016). *Simulation and the Monte Carlo method*. Wiley. https://doi.org/10.1002/9781118631980

Rusu, E. (2014). Evaluation of the wave energy conversion efficiency in various coastal environments. *Energies, 7*(6), 4002–4018. https://doi.org/10.3390/en7064002

Serway, R. A., & Jewett, J. W. (2014). *Physics for scientists and engineers with modern physics*. Cengage.

Shigley, J. E., & Mischke, C. R. (2008). *Mechanical engineering design*. McGraw-Hill.

Skoplaki, E., & Palyvos, J. A. (2009). On the temperature dependence of photovoltaic module electrical performance: A review of efficiency/power correlations. *Solar Energy, 83*(5), 614–624. https://doi.org/10.1016/j.solener.2008.10.008

Smil, V. (2017). *Energy and civilization: A history*. MIT Press.

SolarDuck. (2023). *Yenilenebilir enerji çözümleri raporu: Yüzer güneş enerjisi sistemleri*. https://solarduck.tech/renewable-energy-solutions-2023

TEİAŞ. (2024). *Türkiye elektrik enerjisi kurulu güç raporu – Mart 2024*. https://www.teias.gov.tr

Tipler, P. A., & Mosca, G. (2007). *Physics for scientists and engineers*. W. H. Freeman.

Tolman, H. L., et al. (2009). *User manual and system documentation of WAVEWATCH III™*. NOAA/NWS/NCEP/MMAB.

TÜBİTAK. (2023). *Roadmap for sustainable energy technologies 2023*. https://www.tubitak.gov.tr/en/energy-roadmap-2023

Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2022). *Enerji denge tabloları*. Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı.

Türkiye'nin dalga enerjisi potansiyeli ve kurulu gücü. (n.d.). *Mühendis*. https://muhendis.web.tr/turkiyenin-dalga-enerjisi-potansiyeli-ve-kurulu-gucu

Wang, D., & Stone, G. (2015). Wave theory and energy conversion. *Ocean Engineering Journal, 102*(4), 245–256.

Wildi, T. (2006). *Electrical machines, drives and power systems*. Pearson.

Yılmaz, S., & Kaygusuz, K. (2011). Türkiye'nin deniz enerjisi potansiyeli ve uygulanabilirliği. *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 24*(3), 563–572.

Young, H. D., & Freedman, R. A. (2016). *University physics with modern physics*. Pearson Education.

Zhou, Y., Zhang, J., & Wang, L. (2021). Hybrid wave and photovoltaic energy systems: Review and case study. *Energy Conversion and Management, 227*, 113614

RECENT DEVELOPMENTS İN LYMPHEDEMA MANAGEMENT
LENFÖDEM YÖNETİMİNDE GÜNCEL GELİŞMELER

ESRA İNAM , ÖZLEM ÇİNAR ÖZDEMİR

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ,
0009-0006-5120-9092

PROFESÖR DR., BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ FİZYOTERAPİ VE REHABİLİTASYON BÖLÜMÜ,
0000-0002-9205-5652

Özet

Lenfödem, lenfatik drenajın bozulması sonucu protein açısından zengin sıvının dokuda birikmesiyle ortaya çıkan kronik ve ilerleyici bir hastalıktır. Primer form nadir olmakla birlikte, sekonder lenfödem cerrahi, radyoterapi, enfeksiyonlar veya malignite sonrası sık görülmekte ve yaşam kalitesi ile fonksiyonel kapasiteyi önemli ölçüde azaltmaktadır. Farmakolojik tedaviler çoğunlukla selülit ve lenfanjit gibi enfeksiyonların yönetimiyle sınırlı rol oynarken, cerrahi tedaviler genellikle fizyoterapi temelli yaklaşımlara yeterli yanıt vermeyen seçilmiş hastalarda değerlendirilmektedir.

Lenfödem yönetiminin temelini fizyoterapi yaklaşımları oluşturmakta olup manuel lenf drenajı, çok katlı kompresyon bandajlama, kişiye özel kompresyon giysileri, egzersiz ve cilt bakımını içeren Kompleks Dekonjestif Terapi (KDT) en yaygın kullanılan yöntemdir. Bu derlemenin amacı, lenfödem yönetiminde son yıllarda ortaya çıkan güncel ve yeni yaklaşımları sunmaktır.

Son gelişmeler arasında geleneksel pnömatik kompresyon sistemlerine göre daha fazla ödem azalması ve daha yüksek hasta uyumu sağlayan non-pnömatik aktif kompresyon cihazları (NPCD) öne çıkmaktadır. Robotik negatif basınç teknolojileri, doku mobilizasyonunun standardizasyonunu sağlayarak uygulayıcı bağımlılığını azaltma potansiyeli taşımaktadır. Mobil öz-yönetim uygulamaları; egzersiz, öz-masaj, cilt bakımı ve uzaktan izlem modülleri aracılığıyla tedavi uyumu ve yaşam kalitesini anlamlı şekilde iyileştirmektedir.

Dijital sağlık alanında, giyilebilir sensörler eklem hareket açıklığı ve fiziksel aktivitenin objektif izlenmesine olanak tanıyarak kişiselleştirilmiş fizyoterapiyi desteklemektedir. Kan testleri ve tedavi verilerine dayalı makine öğrenimi modelleri, klinik belirtiler ortaya çıkmadan lenfödem gelişme riskini tahmin edebilmektedir. Sanal gerçeklik (VR) tabanlı egzersiz programları ise motivasyon ve fonksiyonel kazanımlar açısından olumlu sonuçlar ortaya koymaktadır. Cerrahi planlamada taşınabilir ultrason cihazları (Vscan Air), girişim öncesi damar haritalamasını kolaylaştırarak daha hedefli insizyonlara imkân sağlamaktadır. Ayrıca 3D

baskı ile geliştirilen Fibro Placa gibi araçlar, fibrotik dokunun yönetiminde fizyoterapi uygulamalarına tamamlayıcı katkılar sunmaktadır.

Bu gelişmeler, lenfödem yönetiminde fizyoterapi temelli uygulamaların dijital sağlık, yapay zekâ, giyilebilir teknolojiler ve robotik sistemlerle bütünleştiği yeni bir tedavi paradigmasına doğru güçlü bir dönüşüm yaşandığını göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Lenfödem, Lenfödem yönetimi, Güncel gelişmeler

Abstract

Lymphedema is a chronic and progressive condition characterized by the accumulation of protein-rich interstitial fluid due to impaired lymphatic drainage. Although primary lymphedema is relatively uncommon, secondary lymphedema frequently develops after surgery, radiotherapy, infections, or malignancy, substantially reducing quality of life and functional capacity. Pharmacological treatments play a limited role, primarily in the management of infections such as cellulitis and lymphangitis, while surgical interventions are generally considered for selected patients who do not adequately respond to physiotherapy-based treatments.

Physiotherapy forms the cornerstone of lymphedema management, with Complete Decongestive Therapy (CDT)—comprising manual lymph drainage, multilayer compression bandaging, individualized compression garments, therapeutic exercise, and skin care—serving as the primary approach. The aim of this review is to present recent and emerging developments in lymphedema management.

Among the latest advances, non-pneumatic active compression devices (NPCD) have demonstrated superior outcomes compared with traditional pneumatic systems, offering greater edema reduction, improved mobility, and higher adherence. Robotic negative pressure systems enable standardized and automated tissue mobilization, reducing dependence on clinician-applied techniques. Mobile self-management applications incorporating exercise guidance, self-massage, skin-care instructions, and remote monitoring have been associated with significant improvements in both limb volume and patient-reported outcomes.

Digital health innovations such as wearable sensors allow objective monitoring of range of motion and physical activity, supporting individualized physiotherapy planning. Machine-learning models based on blood biomarkers and treatment data offer potential for predicting lymphedema before clinical onset. Virtual reality (VR)–based exercise programs enhance motivation and functional gains. In surgical planning, portable ultrasound devices (e.g., Vscan Air) facilitate more precise preoperative vascular mapping, enabling targeted and minimally invasive incisions. Additionally, 3D-printed tools such as the Fibro Placa complement physiotherapy by assisting in the management of fibrotic tissue.

Collectively, these advancements reflect a significant shift toward an integrated lymphedema management paradigm in which physiotherapy-based care is enhanced by digital health technologies, artificial intelligence, wearable systems, and robotic innovations.

Key words: Lymphedema, Lymphedema management, Current developments

1. GİRİŞ

Lenfödem, proteinden zengin sıvının interstisyel alanda birikmesiyle meydana gelen kronik, ilerleyici bir rahatsızlık olup yaşam kalitesini de belirgin şekilde etkilemektedir. Lenfatik sistemin dokulardan su ve proteinleri uzaklaştırma işlevinin bozulması sonucunda gelişen bu durum hem fonksiyonel hem de estetik açıdan önemli sorunlara yol açar (1). Dünya genelinde 250 milyon civarında bireyin lenfödemden etkilendiği tahmin edilmektedir (2). Lenfödem iki şekilde gözlenmektedir. Bunlar primer lenfödem ve sekonder lenfödem olarak adlandırılmaktadır. Primer lenfödem, lenfatik yapıların gelişimsel anomalileri nedeniyle ortaya çıkan oldukça nadir bir form olup prevalansı yaklaşık 100.000 kişide 1 olarak bildirilmiştir. Genellikle çocukluk veya ergenlik döneminde ortaya çıkan bu formu aslında her yaşta da görülebilmektedir (3). Hastaların çoğunu oluşturan sekonder lenfödem enfeksiyon, travma, tümör, radyoterapi veya cerrahi operasyon sırasında yapılan lenf nodu diseksiyonu gibi nedenlerle lenf akışında meydan gelen bozulma sonucu gelişmektedir. Batılı ülkelerde sekonder lenfödemin en sık nedeni meme kanserinde uygulan tedavilerin lenfatik hasar oluşturması, dünya genelinde en yaygın nedeni parazitlerden kaynaklanan filariyazistir (3). Lenfödem kadınlarda erkeklere göre daha sık görülmektedir. Üst ekstremite lenfödemi en sık karşımıza meme kanseri tedavisine bağlı olarak oluşmaktadır. Alt ekstremite lenfödemi ise kronik venöz yetmezlik, obezite, filariyazis, melanom ve jinekolojik maligniteler gibi çeşitli nedenlerle daha sık ortaya çıkmaktadır (3). Lenfödemde etkilenen bölgede lenfatik drenaj bozulur ve bunu sonucunda etkilenen uzuvda giderek artan ödem gelişir; hacim arışı, doku sertliği, cilt renginde değişiklik, hareket kısıtlılığı, ağrı, ağırlık hissi ve giysilere sığmada zorluk gibi belirtiler yaygın olarak görülmektedir. El, kol, ayak ve bacaklarda oluşan ödem distal ödem; meme, kasık, genital bölge, yüz gibi yerlerde oluşan ödem proksimal ödem olarak adlandırılmaktadır (4).

Lenfödem tedavisi uzun ve zorlu bir süreci içermektedir. Lenfödemin tedavi yöntemleri; ilaç tedavisi, cerrahi tedavi ve konservatif tedavi olarak üç başlık altında toplanır. İlaç tedavisi genellikle lenfanjit veya selülit gibi enfeksiyon oluştuysa enfeksiyonu kontrol altına almak için antibiyotiklerin kullanımıyla sınırlıdır. İlaçların ödem üzerinde doğrudan bir etkisi bulunmamaktadır. Cerrahi tedaviler lenfödemli bölgede daha fazla hasara yol açabileceği veya sağlam lenf dokusunun çıkarılarak lenfödemi daha fazla kötüleştirebileceği nedeniyle çok fazla tercih edilmemektedir. Bu nedenlerle lenfödem tedavisinin temelini konservatif yaklaşımlar oluşturmaktadır (5).

Konservatif tedavinin altın standardı Kompleks Dekonjestif Tedavidir (KDT). KDT dört kısımdan oluşmaktadır. Birincisi manuel lenf drenajıdır (MLD). MLD bir çeşit masaj tekniğidir. Hafif, ritmik ve dairesel hareketlerle lenf akışının yönlendirilmesini sağlar. İkincisi kompresyon tedavisidir. Kompresyon tedavisinde kullanılan bandajlar ve bası giysileriyle oluşturulan basınç sayesinde ödem azaltılır ve yeniden ödem oluşması önlenir. Üçüncüsü egzersizlerdir. Egzersizler; fonksiyonel kapasite, psikolojik durum, kemik üzerindeki pozitif etkileri sayesinde lenfödemli hastalarda büyük önem taşımaktadır. Ayrıca KDT sırasında uygulanan remedial egzersizler tekrarlayıcı hareketlerle lenfödemli bölgede kas kasılması ve gevşemesine yardımcı olur. Dördüncüsü cilt bakımıdır. Deri ve tırnak bakımının amacı etkilenen bölgede enfeksiyonu önlemek ve enfeksiyon gelişmişse erken dönemde kontrol altına almaktır. (1).

Geleneksel bir yaklaşım ve altın standart olan Kompleks Dekonjestif Terapi (KDT) ödemi azaltma ve diğer belirtileri iyileştirmede etkili olsa da uzun süreli ve düzenli uygulama gerektirmesi, hasta uyumunun değişkenlik göstermesi ve bir sağlık çalışanına ihtiyaç duyulması gibi sınırlılıklar taşır. Bu nedenlerle son beş yılda lenfödem yönetimi için geliştirilen teknolojiler, tedavinin etkinliğini ve ulaşılabilirliğini artırma eğilimindedir. Yeni nesil kompresyon cihazları, robotik uygulamalar, dijital değerlendirme sistemleri, mobil uygulamalar, giyilebilir sensörlü sistemler, yapay zekâ tabanlı modeller ve sanal gerçek destekli egzersizler hem klinik hem de ev temelli rehabilitasyon sürecine yeni yaklaşımlar sunmaktadır. Ayrıca var olan teknolojilerin farklı alanlarda kullanımının değerlendirmesi çeşitli avantajlar sağlayarak cerrahi planlamalara katkı sağlayacaktır. Bu derlemede, lenfödem yönetimindeki teknolojik yaklaşımları değerlendiren güncel çalışmalar sistematik olarak incelenerek yeni tanı ve tedavi yöntemleri sunulmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu derleme 2020-2025 yılları arasında ‘Lymphedema, Lymphedema management, Current developments’ anahtar kelimeleri kullanılarak “Google Akademik, PubMed ve Scopus” üzerinden literatür taramasıyla kullanıcı tarafından sağlanan bilimsel çalışmalar temel alınarak hazırlanmıştır. Bulunan çalışmalar kategorilere ayrılmış ve her biri çalışma tasarımı, uygulama protokolü, kullanılan ölçüm yöntemleri ve fiziksel/ klinik sonuçları detaylı ve akıcı şekilde analiz edilmiştir. Değerlendirme şu başlıklar altında yapılmıştır: kompresyon teknolojileri, robotik sistemler, mobil sağlık uygulamaları, giyilebilir hareket sensörleri, yapay zekâ temelli risk modelleri, dijital semptom izleme, sanal gerçeklik uygulamalrı, kişiye özgü 3D bakı ürünleri ve cerrahi planlamada taşınabilir ultrason.

3. BULGULAR

3.1. Non-Pnömatik Aktif Kompresyon Cihazı (NPCD)

Üst ekstremite lenfödemi meme kanseri sonrası gelişen 50 kadın hasta ile yürütülen çalışmada, kompresyon tedavisi için yeni nesil bir non-pnömatik kompresyon cihazının etkinliği incelenmiştir. Çalışma randomize ve çapraz tasarlanmış. Her katılımcı hem NPCD (Dayspring-nonpnömatik kompresyon cihazı) sistemini hem de geleneksel ileri düzey pnömatik kompresyon cihazını (APCD) 28 gün süreyle kullanmıştır. NPCD katılımcının yürüme, ev işi yapma ve egzersiz gibi aktif hareketlerini kısıtlamayan, esnek polimer tabakalardan oluşan ve aktif çekme kuvvetiyle kompresyon uygulayan giyilebilir bir cihazdır. Pnömatik kompresyon cihazı ise hastayı sabit bir pozisyonda tutarak hareketi sınırlar ve uygulama sırasında katılımcı inaktif olmaktadır (6).

Çalışmanın sonuçları NPCD’nin APCD’ye göre kol hacminde sağladığı azalmanın daha yüksek olduğu; ayrıca semptom şiddeti, fonksiyonellik ve yaşam kalitesi gibi alanlarda daha belirgi iyileşme meydan getirdiği bulunmuştur. Tedaviye uyum oranı da NPCD’de yaklaşık iki kat daha fazla bulunmuş. Katılımcılar cihazın mobil olmasını önemli avantaj olarak bulduklarını

belirtmişler. Bu bulgular kompresyon tedavisinin mobil, harekete izin veren bir forma dönüşmesinin klinik uygulamalarda önemli bir değişiklik yaratabileceğini göstermektedir (6).

3.2. Robotik Negatif Basınç (NP) Sistemi

Lenfödem ve fibrotik doku üzerinde negatif basınç tedavisi etkili bir manuel terapi yöntemidir. Uygulayıcıya bağımlılık sebebiyle basınç düzeyi ve süre bakımından tedaviyi standart hale getirmekte güçlükler yaşanmaktadır. Bu probleme yönelik yapılan mühendislik yaklaşımlı çalışmada el yardımıyla yapılan negatif basınç tedavisini robotik olarak taklit edecek otomatik bir sistem geliştirilmiştir. Çalışma hastalar üzerinde denenmemiş, teknolojinin işlevsel güvenliğini ve yüzey uyumunu değerlendiren deneysel bir tasarım olarak uygulanmıştır (7).

Robotik platform, sensörler yardımıyla geri bildirim alarak basıncı dokunun sertliğine göre ayarlayabilmekte ve silikon benzeri yüzeylerle temas eden alanı optimize ederek elle uygulamadaki sızdırmazlık sorununu azaltmaktadır. Testler sonucunda cihazın basıncı hassas bir biçimde yönetebildiği, yüzey değişimlerine kolay adapte olabildiği ve uygulayıcıdan kaynaklanan değişkenliği ortadan kaldırabildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar lenfödemin gelecekteki fizyoterapisinde robotik sistemli negatif basınç tedavisin terapist üzerinde iş yükünü azaltması ve tedaviyi daha standart hale getirebileceği açısından önemli gelişme olabileceğini göstermektedir (7).

3.3. KDT Temelli Mobil Uygulama

KDT'nin evde uygulanabilirliğini artırmak amacıyla mobil sağlık uygulaması geliştirilmiş ve bu uygulama meme kanseri sonrası lenfödem gelişen hastalar üzerinde randomize kontrollü bir çalışma ile değerlendirilmiştir. Çalışmaya dahil edilen hastalar evde öz bakım uyumu düşük ve uzun süre takip gerektiren kişilerdir. Hastalar müdahale ve kontrol grubuna ayrılmış; müdahale grubuna uygulama üzerinden videolu bandaj ve egzersiz eğitimleri, günlük takip modülleri, semptom kayıt ekranı ve hatırlatıcı bildirimler kullanılmıştır. Kontrol grubunda standart eğitim verilmiştir. Çalışma üç aylık süreci kapsamıştır. Uygulamanın düzenli egzersiz ve kompresyon kullanım oranını artırdığı gösterilmiştir (8).

Mobil uygulamayı kullanan hastalarda kol hacminde belirgin azalma, semptomların kontrolünde gelişme, yaşam kalitesinde belirgin artış gözlemlenmiştir. Tedaviye uyum ve katılım oranı yüksek oranda artmış. Hastalar uygulamayı kolay bir şekilde kullanabilmiş ve motive edici bulmuştur. Bu çalışma mobil sağlık uygulamalarının lenfödem tedavisinde uyumu artırarak klinik sonuçlara katkı sağlayabileceğini desteklemektedir (8).

3.4. Giyilebilir Sensörlerle Hareket Takibi

Lenfödem rehabilitasyonunda objektif değerlendirme yöntemi kullanılması hareket açıklığı, aktivite düzeyi ve eklem fonksiyonları hakkında daha net bilgiler edinmemizde önemli rol oynamaktadır. Çalışma lenfödem tedavisinde etkilenen ekstremitenin hareket açıklığını ve hastanın egzersize uyumunu izlemek amacıyla bandaja eklenen bir giyilebilir sensörlü cihazın tasarımını ve geçerliliğini incelemektedir. Bu sistem ayak bileği ve diz eklemlerinden sensörler yardımıyla elde edilen verilerle eklem açılarını ve hareket açıklığını objektif olarak değerlendirerek deneyime dayalı manuel ölçümlerin sınırlılıklarını azaltmayı amaçlamaktadır. Bu giyilebilir cihaz hem lenfödemli hem de sağlıklı bireylerde eklem hareketi ve yürüme

sırasında test edilmiş, elde edilen veriler altın standart hareket analiz sistemi ile karşılaştırılmıştır. Hareket açıklığı ölçümleri tedavinin ve bandajın eklem fonksiyonundaki etkisini ortaya koyarken, yürüme sırasında adım sayısı ve zamansal parametreler cihazın aktivitelerdeki doğruluğunu göstermiştir (9).

Lenfödem rehabilitasyonu için bu sistem uygulayıcıya bağımlılığı ve ölçüm yanlılığını azaltarak daha tutarlı ve objektif değerlendirme açısından yeni bir yaklaşım sunmaktadır. Adım sayısı ve yürüme parametrelerinin izlenebilmesi hastaların fiziksel aktivitelere uyumunu takip edilmesinde kolaylık sağlamaktadır. Elde edilen veriler tedavi yaklaşımlarını kişiselleştirmeye olanak sağlar. Cihazın küçük ve kompakt olması bandaj içine entegre edilmesini kolaylaştırır ve hastanın konforunu, uzun süreli kullanımını artırarak kronik bir hastalık olan lenfödemin izlem ve tedavisinde umut vadeden bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır (9).

3.5. Yapay Zekâ ile Lenfödem Risk Tahmini

Lenfödem gelişme riskini erken dönemde henüz fiziksel belirtiler ortaya çıkmadan önce tahmin edebilmek amacıyla kan testleri, serum değerleri ve tedaviye ait bilgiler kullanılarak yapay zekâ tabanlı bir model geliştirilmiştir. Yaş, vücut kitle indeksi, çıkarılan lenf nodu sayısı, taksan temelli kemoterapi, radyoterapi dozu, cerrahi türü, kemoterapi protokolü gibi çok sayıda parametreler makine öğrenimi algoritmalarına verilmiştir (10).

Modeller arasından en yüksek performansı Random Forest algoritması göstermiştir (dengeli doğruluk: %87, duyarlılık: %84, özgüllük: %89, AUC: 0.931). En önemli risk faktörleri çıkarılan lenf nodu sayısı, taksan temelli radyoterapi ve ileri yaş olarak bulunmuştur. Bu sistem sonrasında geliştirilerek web uygulamasına dönüştürülmüş ve sağlık personellerinin hastaya ait temel bilgileri girerek lenfödem gelişme riskini önceden görebileceği pratik bir karar destek aracı hale gelmiştir. Bu çalışma yapay zekâ tabanlı modellerin erken dönemde tespit edilmesi zor olan yüksek riskli bireyleri belirleme imkânı sunduğunu göstermektedir. Bu sayede koruyucu stratejileri erken dönemde kişiye özel biçimde planlamayı sağlayacaktır (10).

3.6. Tablet Tabanlı Semptom İzleme Sistemi

Çalışma meme kanseri sonrası takip sürecinde olan hastalarda lenfödem gelişme riski için semptom taramasını hızlandırmak amacıyla geliştirilen bir uygulamayı tablet kullandırılarak incelemiştir. Randevu saati klinik içerisinde beklenirken hastalar tabletten ödem, doku ve deri değişiklikleri, hareket kısıtlılığı ve ağrı gibi lenfödem göstergelerine ilişkin 17 soruluk kısa bir anket doldurmuştur. Semptom sayısına göre risk sınıflaması yapılarak yüksek risk sınıflamasına girenler (≥ 9) uzmana yönlendirilmiştir (11).

Sonuçlar, tablet kullanımı kişisel değerlendirmeyi hızlı ve pratik hale getirmiştir. Randevu zamanından çalmayarak zaman kaybına yol açmadan semptomların erken zamanda tespit edilebilme imkânı sağlayabileceği görülmüştür. Erken sevk oranlarını artırmıştır. Dijital tarama uygulaması yoğun kliniklerde değerlendirme sürelerini kısaltarak yenilikçi bir yöntem olaraköne çıkmaktadır (11).

3.7. 3D Baskı ile Fibrozis Yönetimi (Fibro Placa)

Lenfödem kaynaklı fibrotik doku bölgelerine yönelik KDT içindeki kompresyon bandajlamasına eklenebilecek, kişiye özel 3D baskılı bir plakanın (Fibro Placa) klinik uygulaması değerlendirilmiştir. Manuel lenf drenajında fizyoterapistin fibrotik dokulara uyguladığı noktasal ve yönlü uyarıyı taklit eden rölyefli yüzeye sahip olan plaka, köpük pedlerin alerjik reaksiyon, basıncı hedefli iletmeme, formunu çabuk kaybetme, kişiye özel değil daha tek tip olması gibi sınırlılıklarını aşmayı amaçlamıştır. Ultrason ve doku palpasyon değerlendirmeleri ile fibrotik alanlar belirlenip bu bölgelere göre uygun kabartmalı yüzey tasarlanmıştır. Esnek termoplastikten üretilen Fibro Placa kısa çekişli bandajla birlikte kullanılarak hastanın hareketleri sırasında fibrotik doku üzerinde ritmik bir mikro masaj etkisi oluşturacak şekilde tasarlanmış. Uygulama üst ekstremite lenfödemi evre II olan bir hasta üzerinde 12 hafta boyunca sürmüştür. Tedavi bulguları; uzuv çevresi ve fibrotik alan boyutlarında azalma, ultrasonografide dokunun da az rijit görünüme gelmesi, hastada öznel bir hafifleme ve rahatlama hissi meydana gelmiştir. Bu sonuçlar Fibro Placa'nın lenfödemin fibrotik doku tedavisinde bandajlamayı destekleyen yenilikçi ve uygulanabilir yardımcı bir yöntem olabileceğini düşündürmektedir. Bu çalışma kişiye özel kompresyon yeniliklerinin fibrotik doku yönetiminde etkili bir tamamlayıcı seçenek haline getirmektedir (12).

3.8. Sanal Gerçeklik Tabanlı Egzersiz Programı

Lenfödemli hastalarda üst ekstremite rehabilitasyonuna odaklanan iki çalışmada, sanal gerçeklik (VR) üzerinden yapılan egzersizlerin klinik süreci olumlu yönde desteklediğini göstermektedir. VR uygulamalarının hastalara sunduğu görsel geri bildirim ve egzersizi oyunlaştırma hali, hastaların egzersize katılımını ve devam etme süresini artırarak omuz hareketlerinin daha geniş ve kontrollü yapılmasına imkân tanımıştır. Randomize tasarımlı çalışmalarda VR ile uygulanan egzersizlerin, PNF ve direnç egzersizleri gibi geleneksel yöntemlere kıyasla üst ekstremite fonksiyonları, ağrı düzeyi ve günlük yaşam aktiviteleri üzerinde belirgin iyileşmeler sağladığı gösterilmiştir. Sonuç olarak PNF ve direnç egzersizleri gibi temel rehabilitasyon uygulamaları kas kuvveti ve hareket kontrolü üzerinde hala etkili yöntem olmakla birlikte VR bu yöntemlerin yerine geçmekten daha çok motivasyonu artıran ve uzun dönem uyumun kritik olduğu rehabilitasyon süreçlerinde etkiyi güçlendiren tamamlayıcı bir yöntem olarak sunulmaktadır (13, 14).

3.9. LVA Cerrahisinde Taşınabilir Ultrason Kullanımı

Lenfödem operasyonları mikrocerrahi gerektirmektedir. İşlem öncesinde lenfatik damar ve venlerin belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Geleneksel uygulamaların yüksek maliyet ve taşınabilir olmayan cihazlara dayanması nedeniyle bu çalışma, lenfatikovenüler anastomoz (LVA) operasyonunda preoperatif ven-lenfatik eşleşmeyi kolaylaştırmak için düşüş maliyetli ve taşınabilir cep tipi bir ultrason cihazı olan Vscan Air'in venleri tespit etmedeki potansiyelini değerlendirilmiştir. Meme kanseri sonrası gelişen üst ekstremite lenfödemi evre II olan hastalarda ICG lenfografi ile belirlenen lenf damarlarına komşu venler ultrason ile işaretlenmiş ve cerrahi planlama buna göre yapılmıştır. Çalışmanın bulguları; Vscan Air ultrason kullanımının hacim azaltmada belirgin fark oluşturmadığı ancak cerrahi kesinin daha hedefli ve daha kısa olmasını sağladığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak cep tipi ultrason yaklaşık 1 mm

çapındaki venleri tespit edebilmesi sayesinde cerrahi planlamaya katkı sağlayan pratik erişebilir bir yardımcı yöntem olarak değerlendirilmektedir (15).

4.SONUÇ

Bu derleme, lenfödem tedavisinde teknolojik gelişme ve yeniliklerin giderek artan etkisini açık bir biçimde göstermektedir. Harekete izin veren kompresyon cihazları, robotik sistemlerle standart hale getirilen tedaviler, mobil sağlık uygulamalarıyla güçlendiren öz yönetim, giyilebilir sensörlü cihazlarla objektif ölçüm ve takip, yapay zekâ tabanlı erken risk analizi günümüz lenfödem yönetiminde değişiklikler meydana getirmektedir.

Sanal gerçeklik uygulamaları motivasyonu ve tedaviye uyumu artırırken, kişiye özel 3D baskılı geliştirilen ürünler fibrotik doku tedavisinin yeni yaklaşımlarını sunmaktadır. Taşınabilir cep ultrason cihazı ise cerrahi süreçlerde daha hedefli ve minimal invaziv planlamayı mümkün kılmaktadır.

Sonuç olarak bu teknolojiler lenfödem yönetiminde hem sağlık profesyonellerine hem de hastalara daha etkin, erişebilir ve kişiselleştirilmiş yeni seçenekler sunmaktadır. Gelecekte bu araçların kullanımının artmasıyla daha kapsamlı, dijitalleştirilmiş ve standardize edilmiş tedavilerin yaygınlaşması beklenmektedir.

5. KAYNAKLAR

1. Dalyan, M.; Barman, P.; Ayhan, F., (2017), Lenfödem, Hipokrat Yayınevi, Ankara
2. Bowman, C., & Rockson, S. G. (2024). The role of inflammation in lymphedema: a narrative review of pathogenesis and opportunities for therapeutic intervention. *International journal of molecular sciences*, *25*(7), 3907.
3. Grada, A. A., & Phillips, T. J. (2017). Lymphedema: Pathophysiology and clinical manifestations. *Journal of the American Academy of Dermatology*, *77*(6), 1009-1020.
4. Ekim, M., & Ekim, H. (2025). Lenfödem Tanısı ve Tedavisi. *Sağlık Bilimlerinde Teorik ve Klinik Perspektifler*, 1.
5. Özdemir, Ö. Ç., Yıldırım, B., & Kose, E. (2020). Lenfödemde Alternatif Tedavi Yöntemleri. *Izmir Democracy University Health Sciences Journal*, *3*(1), 1-7.
6. Rockson, S. G., Whitworth, P. W., Cooper, A., Kania, S., Karnofel, H., Nguyen, M., ... & Armer, J. (2022). Safety and effectiveness of a novel nonpneumatic active compression device for treating breast cancer-related lymphedema: a multicenter randomized, crossover trial (NILE). *Journal of Vascular Surgery: Venous and Lymphatic Disorders*, *10*(6), 1359-1366.
7. Li, Z., Nie, Z., Zhao, H., & Liu, X. J. (2023, December). A novel robotic negative pressure therapy method for lymphedema treatment on unstructured surfaces. In *2023 IEEE International Conference on Robotics and Biomimetics (ROBIO)* (pp. 1-6). IEEE.
8. Hemati, M., Khademian, Z., Rivaz, M., & Tahmasebi, S. (2025). Impact of a self management mobile application on quality of life and limb circumference in women with breast cancer related lymphedema. *Scientific Reports*, *15*(1), 30172.

9. Bernasconi, S., Oriolo, G. M., Farina, G., Aliverti, A., & LoMauro, A. (2025). Design and Validation of a Wearable System for Enhanced Monitoring of Lower Limb Lymphedema. *IEEE Journal of Translational Engineering in Health and Medicine*.

10. Trinh, X. T., Chien, P. N., Long, N. V., Van Anh, L. T., Giang, N. N., Nam, S. Y., & Myung, Y. (2023). Development of predictive models for lymphedema by using blood tests and therapy data. *Scientific Reports*, *13*(1), 19720.

11. Nahum, J. L., Fu, M. R., Scagliola, J., Rodorigo, M., Tobik, S., Guth, A., & Axelrod, D. (2021). Real-time electronic patient evaluation of lymphedema symptoms, referral, and satisfaction: a cross-sectional study. *Mhealth*, *7*, 20.

12. Astolfo, L. M., Silva, T. M. P., Vicentin, J. A., Sampaio, C. P. D., Ferreira, A. P. D. M., & Fabris, S. M. (2025). Fibro Placa: Innovative 3D-Printed Product for Fibrosis Reduction in a Patient with Secondary Lymphedema after Breast Cancer. *Revista Brasileira de Cancerologia*, *71*, e-205336.

13. Basha, M. A., Aboelnour, N. H., Alsharidah, A. S., & Kamel, F. H. (2022). Effect of exercise mode on physical function and quality of life in breast cancer–related lymphedema: a randomized trial. *Supportive Care in Cancer*, *30*(3), 2101-2110.

14. Atef, D., Elkeblawy, M. M., El-Sebaie, A., & Abouelnaga, W. A. I. (2020). A quasi-randomized clinical trial: virtual reality versus proprioceptive neuromuscular facilitation for postmastectomy lymphedema. Journal of the Egyptian National Cancer Institute, 32(1), 29.

15. Okura, M., Suzuki, Y., Nakamura, Y., Uehira, M., & Kishi, K. (2025). The Usefulness of Portable Echo in the Preoperative Mapping of Lymphaticovenular Anastomosis. *Journal of Surgical Oncology*, *131*(1), 72-76.

BIOPHYSICS-BASED SMART IMPLANTS

BİYOFİZİK TEMELLİ AKILLI İMPLANTLAR

BÜŞRA BİLİR YILDIZ

DR. ÖĞR. ÜYESİ, HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ, TIP FAKÜLTESİ TEMEL TIP BİLİMLERİ BÖLÜMÜ BİYOFİZİK AD,
ORCID 0000-0002-9813-938X

Özet

Biyofizik temelli akıllı implantlar, canlı vücutta fiziksel ve biyolojik prensipleri kullanarak işlev gören cihazlardır. Bu implantlar, vücudun doğal sinyallerini algılayarak, gerekli müdahaleyi otomatik veya uzaktan kontrollü şekilde gerçekleştirebilir. Örneğin kalp pilleri, kalbin elektriksel aktivitesini izler ve ritim bozukluğu olduğunda elektriksel impulslar göndererek normal kalp atışını sağlar. Bu işlev, biyofiziksel elektrik iletimi ve hücrelerin elektriksel tepki mekanizmaları üzerine kuruludur.

Benzer şekilde yapay eklem sensörleri, yük ve basınç değişimlerini ölçerek protezin hareketini optimize eder. Bu cihazlar, biyomekanik prensiplere dayanır ve vücudun mekanik davranışını gerçek zamanlı olarak analiz eder. İnsülin pompaları ise kan şekeri seviyesini sürekli izler ve gerekli dozda insülin sağlar; burada biyokimyasal sensörler ve difüzyon prensipleri bazı biyofiziksel yasaları temel olarak kullanılır.

Akıllı implantların geliştirilmesinde biyofizik, sadece cihazların çalışmasını değil, aynı zamanda vücut ile uyumunu da sağlar. Doku uyumluluğu, enerji iletimi, ısı dağılımı ve hücrelerin implant etrafında oluşturduğu tepkiler, biyofiziksel hesaplamalar ile optimize edilir. Böylece implantların hem etkin hem de güvenli bir şekilde çalışması sağlanır.

Gelecekte bu teknolojilerin ilerlemesiyle implantlar daha özerk, veri toplama ve analiz yeteneği yüksek cihazlar hâline geleceği ön görülmektedir. Yapay organlar, nörostimülatörler ve akıllı protezler gibi cihazlar, biyofiziksel prensipler sayesinde vücudun karmaşık işleyişiyle uyum içinde çalışabilmektedir. Sonuç olarak biyofizik temelli akıllı implantlar, tıpta kişiselleştirilmiş ve hassas tedavilerin önünü açan önemli bir alan olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar kelimeler: İmplant, sensör, biyomekanik, nörostimülatör, yapay organ

Abstract

Biophysical-based smart implants are devices that function in the living body using physical and biological principles. These implants can detect the body's natural signals and perform the necessary interventions automatically or remotely. For example, pacemakers monitor the heart's electrical activity and, when there is an arrhythmia, send electrical impulses to maintain a normal heartbeat. This function is based on biophysical electrical conduction and the electrical response mechanisms of cells.
Similarly, artificial joint sensors optimize the movement of the prosthesis by measuring load and pressure changes. These devices are based on biomechanical principles and analyze the body's mechanical behavior in real time. Insulin pumps, on the other hand, continuously monitor blood sugar levels and deliver the required dose of insulin; biochemical sensors and diffusion principles are used as the basis for certain biophysical laws.
In the development of smart implants, biophysics not only ensures the devices' operation but also their compatibility with the body. Tissue compatibility, energy transmission, heat distribution, and the reactions of cells around the implant are optimized through biophysical calculations. This ensures both effective and safe implant operation. In the future, it is anticipated that as these technologies advance, implants will become more autonomous devices with enhanced data collection and analysis capabilities. Devices such as artificial organs, neurostimulators, and smart prosthetics can operate in harmony with the complex functioning of the body thanks to biophysical principles. Consequently, biophysical-based smart implants are emerging as a significant area of medicine, paving the way for personalized and precise treatments.

Keywords: Implant, sensor, biomechanics, neurostimulators, artificial organ

INVESTIGATION OF THE CHANGE IN AVERAGE PHOTON ENERGY (APE) AND USEFUL FRACTION (UF) OF SOLAR SPECTRUM OF DIFFERENT TIME PERIODS IN ANKARA PROVINCE

ANKARA İLİNDE FARKLI ZAMAN DİLİMLERİNE AİT GÜNEŞ SPEKTRUMLARININ ORTALAMA FOTON ENERJİSİ (APE) VE YARARLI KESİR (UF) ÜZERİNDEKİ DEĞİŞİMİNİN İNCELENMESİ

GENCER SARIOĞLU, RÜŞTÜ EKE

KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ, GÜNEŞ ENERJİSİ, 0000-0002-7753-7813

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ, GÜNEŞ ENERJİSİ, 0000-0002-9260-6143

Özet

Bu çalışmada Ankara iline ait yeryüzüne doğrudan gelen güneş enerjisi spektrumu SPCTRL2 programı kullanılarak farklı aylara ait ve günün farklı zamanları için elde edilmiştir. Elde edilen güneş spektrumları kullanılarak spektrumlara ait ortalama foton enerjisi (APE) ve farklı güneş gözesi teknolojisine bağlı olarak yararlı kesir (UF) parametreleri hesaplanmıştır ve değişimleri detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir. Gün boyunca hava kütlesinin fazla olduğu, yani güneşin alçakta bulunduğu sabah ve öğleden sonraki saatlerde APE değerinin düştüğü gözlemlenmiştir. Bunun nedeni, bu saatlerde güneş ışınlarının atmosferde daha uzun bir yol kat etmesi ve atmosferdeki gazlar tarafından daha yoğun saçılım ve soğuruma maruz kalmasıdır. Farklı aylara ait günlerde günün çeşitli zamanları için APE değerindeki değişimler incelendiğinde öğle saatlerinde APE'nin en yüksek seviyeye ulaştığı görülmektedir. Yararlı oran ifadesi güneş gözesi teknolojisine bağlı bir ifadedir ve güneş gözesinin yasak enerji aralığından daha küçük enerjiye sahip fotonların oranını incelemektedir. Bu fotonlar güneş gözesi teknolojisine bağlı olarak spektrumun yüksek dalgaboyuna sahip kısmını içermektedir. UF değerinin gün içerisindeki zamana göre değişimi incelendiğinde sabah ve öğleden sonraki zamanlarda düşük UF değerine sahip iken, öğle saati zamanlarında daha yüksek UF değerine sahiptir. Ayrıca, farklı mevsimlerde gözlenen değişimler, güneş açısının ve atmosfer koşullarının UF ve APE değerleri üzerindeki etkilerini daha iyi anlamamıza olanak sağlamaktadır. Bu kapsamda elde edilen veriler güneş enerjisi sistemlerinin verimliliğinin optimize edilmesinde ve uygun güneş gözesi teknolojilerinin seçilmesinde önemli bir referans oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Güneş enerjisi, spektrum, ortalama foton enerjisi

Abstract

In this study, the solar energy spectrum directly incident on Earth in Ankara province was obtained using the SPCTRL2 program for different months and different times of day. Using the obtained solar spectra, the average photon energy (APE) and useful fraction (UF) parameters of the spectra were calculated based on different solar cell technologies, and their changes were evaluated in detail. It was observed that the APE value decreased during the morning and afternoon hours, when the air mass was high, meaning the sun was at a lower altitude. This is because solar radiation travels a longer distance through the atmosphere during these hours and is subject to more intense scattering and absorption by atmospheric gases. An examination of the changes in APE values for various times of day in different months reveals that the APE reaches its highest level at noon. The useful fraction is an expression dependent on solar cell technology and examines the proportion of photons with energies lower than the solar cell's forbidden energy range. These photons comprise the higher wavelength portion of the spectrum, depending on the solar cell technology. An examination of UF values over time reveals lower UF values in the morning and afternoon, while higher UF values occur at midday. Furthermore, the observed changes across different seasons allow us to better understand the effects of sun angle and atmospheric conditions on UF and APE values. The data obtained in this context provides an important reference for optimizing the efficiency of solar energy systems and selecting appropriate solar cell technologies.

Keywords: Solar energy, spectrum, average photon energy

EXAMINATION OF INSTALLED SOLAR ENERGY CAPACITY IN TÜRKİYE AND WORLDWIDE
TÜRKİYE VE DÜNYA GENELİNDE KURULU GÜNEŞ ENERJİSİ KAPASİTESİNİN İNCELENMESİ

GENCER SARIOĞLU, RÜŞTÜ EKE

[1]KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ, GÜNEŞ ENERJİSİ, 0000-0002-7753-7813

[2]MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ, GÜNEŞ ENERJİSİ, 0000-0002-9260-6143

Özet

Güneş enerjisine olan ilgi gün geçtikçe artmaktadır; bunun temel nedenleri arasında çevresel sürdürülebilirlik, fosil yakıtların sınırlı oluşu ve temiz enerjiye yönelme eğilimi yer almaktadır. Bu çalışma, Türkiye ve dünya genelinde kurulu güneş enerjisi kapasitesinin mevcut durumunu ve gelişim eğilimlerini karşılaştırmalı olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada uluslararası veri kaynaklarından elde edilen kurulu kapasite verileri analiz edilmiş ve yıllık artış oranları incelenmiştir. Bu çalışmada Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı (IRENA) verilerinden yıllık artış oranları incelenmiştir. Analizler, güneş enerjisinin yenilenebilir enerji kaynakları arasında diğer kaynaklara kıyasla daha hızlı bir büyüme gösterdiğini ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, güneş enerjisinin yenilenebilir enerji kaynakları arasında özellikle son on yıl içinde kayda değer bir ivme kazandığını ve diğer kaynaklara kıyasla çok daha hızlı bir büyüme gösterdiğini ortaya koymaktadır. 2013 yılında dünya genelinde kurulu fotovoltaik (PV) kapasitesinin, toplam yenilenebilir enerji kaynaklarının yalnızca %8,12'sine karşılık geldiği görülürken, bu oran 2024 yılına gelindiğinde %40,56 seviyesine yükselmiştir. Bu gelişme, güneş enerjisinin küresel enerji dönüşümündeki rolünün her geçen yıl güçlendiğini ve PV teknolojilerinin yaygınlaşma hızının diğer yenilenebilir enerji türlerine göre çok daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu artış, güneş enerjisinin küresel enerji dönüşümündeki büyüyen rolünü ve hızla yayılmasını gözler önüne sermektedir. 2013 yılında dünya genelinde 135 GW olan fotovoltaik (PV) kapasite, 2024 yılı itibarıyla 1858 GW seviyesine ulaşmıştır. Ayrıca, bu hızlı artış sektördeki teknolojik gelişmelerin, maliyet düşüşlerinin ve yatırım politikalarının etkisini açık bir şekilde yansıtmaktadır. Bu durum, güneş enerjisinin gelecekte hem ulusal hem de küresel ölçekte enerji arz güvenliği, ekonomik dönüşüm ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından stratejik bir konuma yükseldiğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler : Güneş enerjisi, yenilenebilir enerji, fotovoltaik

Abstract

Interest in solar energy is increasing daily; the main reasons for this include environmental sustainability, the limited availability of fossil fuels, and the trend toward clean energy. This study aims to comparatively assess the current status and development trends of installed solar energy capacity in Turkey and globally. The research analyzes installed capacity data from international data sources and examines annual growth rates. This study examines annual growth rates from the International Renewable Energy Agency (IRENA). The analyses reveal that solar energy is growing faster than other renewable energy sources. The findings reveal that solar energy has gained significant momentum among renewable energy sources, particularly in the last decade, and is growing much faster than other sources. While globally installed photovoltaic (PV) capacity accounted for only 8.12% of total renewable energy resources in 2013, this ratio is projected to rise to 40.56% by 2024. This development demonstrates that the role of solar energy in the global energy transformation is strengthening every year, and that the rate of adoption of PV technologies is much faster than other renewable energy types. This increase highlights the growing role and rapid expansion of solar energy in the global energy transformation. Photovoltaic (PV) capacity, which stood at 135 GW globally in 2013, is projected to reach 1,858 GW by 2024. This rapid growth clearly reflects the impact of technological advancements, cost reductions, and investment policies in the sector. This indicates that solar energy has assumed a strategic position in terms of energy supply security, economic transformation, and sustainable development goals, both nationally and globally.

Keywords: Solar energy, renewable energy, photovoltaic

THE SOCIAL LANGUAGE OF THE COLLECTION: THE REPRODUCTION OF CLASS THROUGH AESTHETIC PREFERENCES

KOLEKSİYONUN SOSYAL DİLİ: ESTETİK TERCİHLERLE SINIFIN YENİDEN ÜRETİMİ

NİMET KESER

PROF. DR., ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ, GÜZEL SANATLAR EĞİTİMİ BÖLÜMÜ,
0000-0001-9962-5390

Özet

Bu çalışma, Çukurova'daki sanat koleksiyonerliğini bireysel bir zevk pratiği olarak değil, kimlik inşası, sınıfsal konumlanma ve kültürel süreklilik üreten çok katmanlı bir kültürel pratik olarak ele almaktadır. Araştırma, nitel bir yaklaşım benimseyerek koleksiyonerlerle yapılan on derinlemesine görüşme ve bir gözlem oturumundan elde edilen verileri analiz etmektedir. Bulgular, koleksiyonerlerin sanatla kurdukları ilişkinin estetik beğeniyi aşarak benlik anlatıları, ailevi kökenler, duygusal hafıza ve kültürel sorumluluklarla iç içe geçtiğini göstermektedir. Veri analizi sonucunda sanat ediniminin kimlikle bütünleşme, geçmişle duygusal bağ kurma, estetik ayrışma, kültürel miras yaratma ve sanatın kamusallaştırılmasına katkı gibi temalar etrafında şekillendiği görülmüştür. Çalışmada, Tüketim Kültürü Teorisi analitik çerçeve olarak kullanılmış ve koleksiyonerliğin dört boyutta anlam kazandığı ortaya konmuştur: (1) kimlik oluşturma süreçleri, (2) kültürel çevreler ve estetik seçkinlik, (3) toplumsal-tarihsel örüntüler ve kültürel sermayenin kuşaklar arası aktarımı, (4) sanatın kamusallaştırılması ve kültürel sorumluluk gibi ideolojik konumlanmalar. Tartışma bölümünde bulgular, Bourdieu'nün habitus ve kültürel sermaye yaklaşımı, Belk'in genişletilmiş benlik modeli ve güncel literatürle ilişkilendirilmiştir. Sonuç olarak çalışma, Çukurova'da koleksiyonerliğin sınıfsal ayrışmayı görünür kılan etkili bir sosyal pratik olduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Sanat koleksiyonu, koleksiyonerlik, sosyal konumlanma, kültürel süreklilik.

Abstract

This study approaches art collecting in Çukurova not as an individual practice of taste, but as a multilayered cultural practice that generates identity construction, class positioning, and cultural continuity. Adopting a qualitative research design, the study analyzes data obtained through ten in-depth interviews with collectors and one observation session. The findings show that collectors' relationship with art extends beyond aesthetic appreciation and is intertwined with self-narratives, familial origins, emotional memory, and cultural responsibility. The analysis reveals that art acquisition is shaped around themes such as integration with identity, establishing emotional connections with the past, aesthetic distinction, creating cultural heritage, and contributing to the public visibility of art. Consumer Culture Theory is employed as the analytical framework, demonstrating that art collecting gains meaning across four dimensions: (1) identity construction processes, (2) cultural milieus and aesthetic distinction, (3) socio-historical patterns and the intergenerational transmission of cultural capital, and (4) ideological orientations such as the publicization of art and cultural responsibility. In the discussion section, the findings are linked to Bourdieu's concepts of habitus and cultural capital, Belk's extended self model, and contemporary literature. Overall, the study shows that art collecting in Çukurova functions as a powerful social practice that makes class distinctions visible.

Keywords: Art collecting, collector, social positioning, cultural continuity.

1.GİRİŞ

Sanat koleksiyonerliği, çoğu zaman bireysel estetik beğeniye dayalı bir uğraş olarak görülse de, gerçekte toplumsal konumlanmaların, sınıfsal sınırların ve kültürel sermayenin en görünür biçimde ifade edildiği kültürel pratiklerden biridir. Bir koleksiyonun hangi gerekçelerle ve hangi estetik ölçütlerle oluşturulduğu, bireylerin sosyal dünyayı nasıl algıladıkları ve kendilerini bu dünya içinde nasıl konumlandırdıkları hakkında önemli ipuçları sunar. Kültürel tüketim literatürü, sanat eserlerinin yalnızca estetik nesneler değil; aynı zamanda sosyal statülerin, kimlik anlatılarının ve seçkinlik pratiklerinin taşıyıcısı olduğunu vurgulamaktadır (Bourdieu 1984; Bennett 1995). Bu nedenle koleksiyonerlik, kişisel beğeninin ötesine geçen ve sınıfsal ayrışmanın yeniden üretildiği bir kültürel alan olarak işlev görür.

Türkiye'de koleksiyonerlik çoğunlukla büyük kent merkezleri üzerinden tartışılsa da, bölgesel bağlamların kültürel sermaye birikimi ve estetik yönelimler üzerindeki belirleyici etkisi son yıllarda giderek daha görünür hâle gelmektedir. Çukurova'da koleksiyonerlik pratiği, bölgenin sosyoekonomik dokusuyla, kültürel tüketim repertuarıyla ve yerel sınıfsal dinamikleriyle iç içe geçmiştir. Bu nedenle, koleksiyonerlerin sanata yönelimlerini nasıl gerekçelendirdiklerini anlamak, yerel kültürel alanın işleyişine dair önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır.

Bu çalışma, sanat koleksiyonerliğini kültürel tüketim yaklaşımıyla ilişkilendirerek ele almaktadır. Bu yaklaşım, tüketim pratiklerini kimlik inşası, kültürel çevrelere aidiyet, toplumsal-tarihsel örüntüler ve ideolojik konumlanmalar bağlamında değerlendirmeyi mümkün kılar. Koleksiyonerlerin sanatla kurdukları kişisel ve toplumsal ilişkiler; estetik tercihlerin sadece bir zevk meselesi değil, kimlik performansını, kültürel statüyü ve sembolik ayrışmayı ifade eden çok katmanlı süreçler olduğunu göstermektedir. Belk'in (1988) genişletilmiş benlik modeli, koleksiyonların bireylerin geçmişleri ve duygusal hafızalarıyla kurdukları bağı açıklarken; Bourdieu'nün (1984, 1986) kültürel sermaye ve habitus kavramları, bu estetik tercihlerin sınıfsal örüntüler içinde nasıl doğal ve meşru hâle geldiğini görünür kılar.

Bu çalışma, Çukurova'daki sanat koleksiyonerlerinin eser seçimlerini hangi değerlere dayandırdıklarını, bu seçimleri nasıl anlamlandırdıklarını ve estetik yönelimlerin yerel toplumsal ayrışma süreçleriyle nasıl kesiştiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece koleksiyonerliğin, bölgesel kültürel ekosistem içinde bireysel beğeninin ötesine geçen çok boyutlu bir sosyal dil ürettiğini göstermeyi hedeflemektedir.

2.YÖNTEM

Veri Toplama Süreci

Bu çalışma, nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Veri toplama süreci, katılımcıların sanatla kurdukları bireysel ve toplumsal ilişkileri kendi deneyimlerinden yola çıkarak ifade edebilmelerine olanak tanıyan yarı yapılandırılmış görüşmeler ve doğal/müdahalesiz gözlem teknikleri kullanılarak yürütülmüştür (Creswell, 2013). Kendini "koleksiyoner" olarak tanımlayan, en az iki yıldır düzenli olarak sanat eseri edinen katılımcılar kartopu örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Bu kapsamda 10 derinlemesine görüşme yapılmış; ayrıca üç

koleksiyonerin katıldığı bir paylaşım oturumu müdahalesiz biçimde gözlemlenmiş ve tutulan alan notları veri setine eklenmiştir.

Görüşmeler katılımcıların tercih ettiği mekânlarda gerçekleştirilmiş, tamamı kayıt altına alınmış ve sözel ifadeler ayrıntılı biçimde çözümlenmiştir. Görüşme formu, sanat koleksiyonerliğinin kişisel, kültürel ve toplumsal boyutlarını görünür kılmayı amaçlayan sorulardan oluşturulmuş, uzman görüşleri doğrultusunda içerik geçerliliği güçlendirilmiştir. Gözlem verileri, görüşmelerde ortaya çıkan temaları destekleyen bağlamsal veri olarak değerlendirilmiştir.

Veri Analiz Süreci

Toplanan veriler, Tüketim Kültürü Teorisi çerçevesi doğrultusunda analiz edilmiştir. Kültürel Tüketim Teorisi, tüketim pratiklerini dört temel sosyo-kültürel eksen üzerinden açıklar: (1) tüketici kimlik projeleri**,** (2) piyasa kültürleri**,** (3) tüketimin sosyo-tarihsel örüntüleri ve (4) kitle iletişimli piyasa ideolojileri ve tüketicilerin yorumlayıcı stratejileri (Arnould & Thompson, 2005).

Bu çalışma, koleksiyonerlerin sanat eserlerini nasıl anlamlandırdığını ve bu anlamların nasıl bir tüketim pratiği olarak yapılandığını incelemek için söz konusu dört ekseni analitik bir çerçeve olarak kullanmıştır.

Analiz süreci hem tümevarımcı hem de tümdengelimci bir yaklaşımı içermektedir. İlk aşamada veriler, katılımcıların anlatılarından türeyen doğal anlam birimlerinin ve örüntülerin tümevarımcı biçimde belirlenmesiyle çözümlenmiştir (Braun & Clarke, 2006). İkinci aşamada bu örüntüler, Kültürel Tüketim Teorisi'nin dört temel boyutuyla tümdengelimci bir yorumlama sürecinde eşleştirilmiştir. Böylece koleksiyonerlerin deneyimleri hem veriden türeyen temalar hem de Kültürel Tüketim Teorisi'nin teorik çerçevesi üzerinden çok boyutlu biçimde değerlendirilmiştir.

Bu yöntemsel yaklaşım, sanat koleksiyonerliğinin yalnızca bireysel estetik tercihlerden ibaret olmadığını; kimlik, sınıf, kültürel sermaye, piyasa ilişkileri ve ideolojik anlam çerçeveleriyle örülü bir tüketim pratiği olarak nasıl kurulduğunu görünür kılmayı amaçlamaktadır.

3.BULGULAR

Bu bölümde Bu bölümde bulgular, araştırmanın iki aşamalı analiz sürecine uygun biçimde sunulmaktadır. İlk aşamada görüşme verilerinden türeyen temalar betimlenmiş; ikinci aşamada bu temalar, Tüketim Kültürü Teorisi'nin dört temel boyutu çerçevesinde yeniden yapılandırılmıştır. Elde edilen bulgular, koleksiyonerlerin estetik tercihlerinin yalnızca bireysel

beğeniyi değil, aynı zamanda kültürel sermayeye dayanan sınıfsal ayrışma ve sınıfın yeniden üretim mekanizmalarını görünür kıldığını ortaya koymaktadır.

Aşama 1: Veri Temelli (Tümevarımcı) Temalar

Analiz sürecinin ilk aşamasında katılımcıların sanatla kurdukları ilişkiyi açıklayan on iki tema belirlenmiştir. Bu temalar, koleksiyonerliğin kimlik inşası, estetik beğeni, ailevi geçmiş, kültürel sorumluluk ve kültürel sermaye üzerinden işleyen sınıfsal dinamiklerini bütüncül biçimde yansıtmaktadır.

1. Sanatta Ayrıcalık ve Seçicilik Vurgusu: Katılımcılar sanat eserlerini seçerken belirli bir estetik düzeyi korumayı, "herkeste olmayan bir zevke sahip olma" ve seçici olmayı önemsemiştir. Bu vurgu, estetik beğeninin kültürel sermayeye dayalı bir sınıfsal ayrım stratejisi olarak işlediğini göstermekte; estetik tercihin sosyal dünyanın üst konumlarıyla ilişkilendirilen bir sembolik üstünlük mekanizması olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır.

2. Sanatla Zihinsel Tatmin Arayışı: Sanat, katılımcılar tarafından zihinsel ve duygusal tatmin sağlayan, düşünsel derinlik yaratan bir alan olarak tanımlanmıştır. Zihinsel tatmine yapılan vurgu, üst kültürel sınıflara özgü bir beğeni rejiminin içselleştirilmiş estetik pratiklerini yansıtmakta ve estetik tercihin sınıfsal habitusla uyumlu biçimde kurulduğunu göstermektedir.

3. Sanatla Çocukluk ve Ailevi Bağ: Birçok katılımcı sanatla ilk temaslarını çocukluk dönemlerine, ebeveyn yönlendirmelerine veya evdeki kültürel atmosferlere bağlamıştır. Bu erken temaslar, kültürel sermayenin aile içinde kuşaktan kuşağa aktarıldığını ve bu aktarımın sınıfsal konumlanmayı doğal ve süreklilik içinde yeniden üreten bir mekanizma olarak işlediğini göstermektedir.

4. İçsel Yönelim ve Kimlikle Bütünleşme: Katılımcılar sanatı içsel bir yönelim ve kimliklerini anlamlandıran bir araç olarak tanımlamıştır. Bu içselleştirme, sınıfsal beğeninin habitus içinde doğal bir eğilim gibi içselleştirildiğini ve estetik tercihlerin kişisel tercihten çok, sınıfsal kökenle uyumlu bir kültürel yönelim olduğunu işaret etmektedir.

5. Sanatla Geçmişe Duygusal Köprü: Sanat eserleri bazı katılımcılar için geçmişe dair önemli anıları ve aile ilişkilerini hatırlatan duygusal bağlayıcılar işlevi görmüştür. Bu duygusal bağlar, ailevi kültürel sermayeyi güçlendiren ve sınıfsal kimliğin sürekliliğini sağlayan sembolik hafıza alanları yaratmaktadır.

6. Sanatla Kendini Anlatma: Koleksiyonlar, katılımcılar tarafından kendilerini ifade etmenin bir yolu olarak görülmüş; sanatın yaşam öykülerini ve entelektüel dünyayı dışa vuran bir araç olduğu belirtilmiştir. Bu anlatı, estetik tercihin sınıfsal konumlanışı görünür kılan bir kimlik performansı olarak işlediğini göstermektedir.

7. Kimliğin Estetik İnşası: Sanatın kimliği estetik seçimler üzerinden kuran bir alan olarak tanımlanması, kültürel sermayenin görünür kılındığı bir kimlik inşa stratejisini ortaya koymaktadır. Koleksiyonlar, sınıfsal konumun estetik bir dışavurumu ve yeniden üretimi olarak işlev görmektedir.

8. Sanatı Topluma Açma Arzusu: Katılımcılar sanat eserlerinin topluma açılması gerektiğini, sanatı “evde saklamanın” doğru olmadığını ifade etmiştir. Bu söylem, koleksiyonculuğun seçkin sınıfın kültürel alan üzerindeki öncülüğünü ve meşruiyetini pekiştiren bir sembolik konumlanmaya dönüştüğünü göstermektedir.

9. Erişilebilirlik ve Gençlere Alan Açma: Genç sanatçılara fırsat verme ve genç izleyicilerin sanatla karşılaşmasını sağlama isteği, koleksiyonerlerin kültürel alanı yönlendirme kapasitesini göstermektedir. Bu kapasite, seçkin sınıfın kültürel üretim alanındaki yönlendirici rolünü ve böylece kültürel hegemonyanın yeniden kurulduğunu ortaya koymaktadır.

10. Kalıcılığa Yönelik Kültürel Katkı: Koleksiyonların kalıcı bir kültürel katkı sunması fikri, kültürel sermayenin uzun vadeli korunmasına yönelik bir strateji olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşım, sınıfsal konumun zaman içinde kültürel miras üzerinden yeniden üretilmesini sağlamaktadır.

11. Sanatla Geleceğe Miras Bırakma: Katılımcıların koleksiyonlarını miras bırakılacak kültürel bir değer olarak görmesi, kültürel sermayenin kurumsallaşmış biçimde kuşaklar arası aktarımını hedeflediğini göstermektedir. Bu aktarım, sınıfın yeniden üretim mekanizmalarının en görünür örneklerinden biridir.

12. Kültürel ve Manevi Değerlerin Korunması / Kuşaklar Arası Aktarım: Sanatın kültürel ve manevi değerlerin taşıyıcısı olarak görülmesi, koleksiyonerliğin aile içi kültürel sermaye birikimini güçlendiren sembolik bir rol üstlendiğini göstermektedir. Bu aktarım, sınıfsal kimliğin sürekliliğinin kültürel bir pratik yoluyla yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır.

Aşama 2: Temaların Tüketim Kültürü Yaklaşımıyla Yeniden Yapılandırılması

Veri temelli bu temalar, Tüketim Kültürü Teorisi'nin dört temel boyutu doğrultusunda yeniden düzenlendiğinde, koleksiyonerliğin sınıfsal kimlik üretimi, kültürel sermaye dolaşımı, habitusun yeniden kurulması ve kültürel hegemonya gibi toplumsal süreçlerle yakından ilişkili olduğu görülmüştür.

1. Kimlik Oluşturma Süreçleri: Katılımcıların sanatı kimlik oluşturma, kendini ifade etme ve kişisel hafızayı yapılandırma aracı olarak kullanmaları, estetik tercihlerin sınıfsal habitusla uyumlu bir benlik inşa mekanizması olduğunu göstermektedir. Bu temalar, kültürel sermayenin bireysel düzeyde yeniden üretiliş biçimlerini açıkça ortaya koymaktadır.

2. Sanat Ortamları ve Kültürel Çevreler: Sanatta ayrıcalık ve seçicilik vurgusu, koleksiyonerlerin estetik tercihler yoluyla sosyal sınırlar çizdiklerini ve sınıfsal ayrışmayı kültürel düzlemde pekiştirdiklerini göstermektedir. Bu boyut, estetik ayrımın sosyal alan içinde işleyen belirgin bir sınıfsal strateji olduğunu ortaya koymaktadır.

3. Tüketim Pratiklerinin Toplumsal ve Tarihsel Örüntüleri: Çocukluk deneyimleri, ailevi kültürel ortamlar ve miras söylemleri; kültürel sermayenin aile içinde doğal bir süreklilik içinde aktarıldığını göstermektedir. Böylece sanat tüketimi, sınıfsal konumlanmayı uzun dönemli kültürel birikim yoluyla yeniden üreten bir pratik haline gelmektedir.

4. Tüketime İlişkin İdeolojik Konumlanmalar: Sanatın topluma açılması, gençlere alan yaratılması ve kültürel miras vurgusu; koleksiyonerlerin sınıfsal konumlarını kültürel bir misyon üzerinden meşrulaştırdıklarını göstermektedir. Bu ideolojik çerçeve, koleksiyonerliğin sembolik güç ilişkileri içinde toplumsal etkisini artırarak sınıfsal hegemonyanın yeniden kurulmasına katkıda bulunmaktadır.

4.SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Bu çalışma, Çukurova'daki sanat koleksiyonerliğini estetik tercihler üzerinden işleyen sınıfsal ayrışma, kimlik inşası ve kültürel süreklilik bağlamında ele almış ve elde edilen bulguların Tüketim Kültürü Teorisi'nin dört temel boyutuyla güçlü biçimde örtüştüğünü ortaya koymuştur. Analizler, sanat koleksiyonerliğinin yalnızca bireysel bir zevk ya da estetik yönelim

değil; kültürel sermaye, habitus, sembolik sınırlar ve kültürel misyon gibi mekanizmalar yoluyla sınıfın yeniden üretiminde etkin rol oynayan çok katmanlı bir sosyal pratik olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların sanat eserlerini kişisel benliklerinin uzantısı olarak görmeleri, estetik tercihlerinin bireysel bir beğeniden ziyade sınıfa özgü habitusun yansıması olduğunu göstermektedir. "Evime baktığınızda beni anlarsınız", "Bu eserler beni tamamlıyor" gibi ifadeler, estetik beğeninin Belk'in (1988) genişletilmiş benlik kavramıyla uyumlu biçimde işlediğini; ancak bu benlik inşasının aynı zamanda kültürel sermayenin görünür kılınmasına hizmet eden sınıfsal bir performans olduğunu açığa çıkarmaktadır. Sanatın kişisel hafızayla kurduğu duygusal bağlar, sınıfsal köken ve ailevi kültürel altyapının doğal bir devamı olarak ortaya çıkmakta ve kimliğin estetik biçimde kurulmasına temel oluşturmaktadır. Bu yapı, estetik tercihin bireysel bir eğilimden çok, sınıfsal habitusun içselleştirilmiş bir sonucu olduğunu göstermektedir.

Koleksiyonerlerin "Bu bir zevk meselesi", "Herkesin estetik bakışı olmaz" gibi ifadeleri, Bourdieu'nün (1984) Distinction yaklaşımıyla uyumlu biçimde, estetik beğeninin kültürel sermayeye dayanan bir sınıfsal ayrım mekanizması olduğunu göstermektedir. Katılımcılar sanatı gündelik tüketimden farklılaştıran, seçkinlik üreten, sosyal konumlarını pekiştiren bir sembolik sermaye alanı olarak kullanmaktadır.

Bu yönelim, estetik beğeni üzerinden kurulan sınırların yalnızca kişisel tercihler değil, sosyal dünyada kimin "sanattan anladığı", kimin "estetik yetkinliğe sahip olduğu" gibi sınıfsal kategorizasyonları yeniden ürettiğini ortaya koymaktadır. Peterson ve Kern'in (1996) tartıştığı seçkinlik biçimleri de bu ayrışmanın çok boyutlu niteliğini desteklemektedir.

Katılımcıların çocukluk dönemlerinde sanatla kurdukları ilişkiler, evde var olan sanat eserleri ve ebeveyn yönlendirmeleri, kültürel sermayenin kuşaklar arası aktarımını açıkça göstermektedir. Bu aktarım, Bourdieu'nün habitus kavramı doğrultusunda, estetik beğeni ve

sanatla ilişki kurma biçimlerinin "doğal eğilimler" olarak içselleştirilmesini sağlamaktadır. Sanatla kurulan bu erken temas, koleksiyonerlik pratiğinin yalnızca yetişkinlikte edinilen bir ilgi değil, sınıfın kültürel hafızasına yaslanan ve toplumsal konumun sürekliliğini güvence altına alan uzun erimli bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular, koleksiyonerliğin hem kişisel hem de ailevi bir kültürel süreklilik stratejisi olarak işlediğini açıkça göstermektedir.

Katılımcıların “Sanat herkes görsün diye alınır”, “Bu şehre kültürel borcum var”, “Genç sanatçılara destek benim görevim” gibi ifadeleri, sanat koleksiyonerliğinin toplumsal sorumluluk ve kültürel kamusallık idealleriyle iç içe geçtiğini göstermektedir. Ancak bu söylem aynı zamanda Bennett’in (1995) “sergileme rejimleri” yaklaşımının işaret ettiği gibi, seçkin sınıfın kültürel alan üzerindeki hegemonik konumunu meşrulaştıran bir strateji olarak da işlev görmektedir.

Sanatı görünür kılmak, genç sanatçılara destek olmak ve koleksiyonları topluma açmak koleksiyonerlerin kültürel otorite konumlarını pekiştirmekte ve böylece sınıfsal üstünlüğün kültürel bir misyonla yeniden inşa edilmesine katkı sunmaktadır.

Tüm bulgular bir arada değerlendirildiğinde Çukurova’daki sanat koleksiyonerliğinin dört temel toplumsal işlevi olduğu görülmektedir:

1. Sınıfsal Ayrışmayı Görünür Kılma: Estetik tercihler, gündelik tüketim pratiklerinden ayrışmayı sağlayarak kültürel sermayenin gösterimi için etkili bir alan oluşturur.
2. Kimlik ve Benlik İnşası: Sanat eserleri, bireyin entelektüel ve duygusal yönelimlerini temsil eden, sınıfsal kimliği estetik düzlemde kuran sembolik nesnelere dönüşür.
3. Kültürel Sürekliliği Sağlama: Koleksiyonlar aile geçmişi, çocukluk deneyimleri ve aktarım süreçleriyle kültürel sermayenin kuşaklar boyunca yeniden üretilmesini sağlar.
4. Kamusallaşma ve Kültürel Aracılık: Koleksiyonerler yerel kültür ekosisteminde etkin aktörler hâline gelir; sanatın erişilebilirliğini artırarak kültürel alanın yönlendirilmesinde rol oynar.

Bu bulgular, koleksiyonerliğin yalnızca büyük şehirlerde rastlanan bir pratik olmadığını; Çukurova gibi bölgesel merkezlerde de sınıfsal konumlanma, kültürel sermaye ve estetik yönelimlerin bütünleştiği önemli bir toplumsal alan oluşturduğunu göstermektedir.

Araştırma sonucunda Çukurova’daki sanat koleksiyonerliğinin estetik tercihler üzerinden işleyen güçlü bir sınıf pratikleri alanı olduğu saptanmıştır. Koleksiyonerlik, kültürel sermayenin görünür kılındığı, habitusun yeniden üretildiği, sembolik sınırların çizildiği ve seçkin konumların meşrulaştırıldığı bir kültürel alan olarak çalışmaktadır. Sanat eserlerinin seçimi, sergilenmesi ve miraslaştırılması gibi süreçler, sınıfsal sürekliliğin estetik tercihler aracılığıyla nasıl pekiştirildiğini gösteren somut pratiklerdir.

Bu bulgular, sanat koleksiyonerliğinin yalnızca büyük metropollerde yoğunlaşan bir kültürel pratik olmadığını; Çukurova gibi metropol dışı kentlerde de kültürel sermaye, habitus ve estetik yönelimlerin iç içe geçtiği güçlü bir toplumsal alan olarak varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Bu bağlamda, gelecekte yapılacak araştırmalar için aşağıdaki yönelimler önerilmektedir:

1. Sanat piyasasının ekonomik boyutuna yönelik çalışmalar: Koleksiyonerliğin ekonomik yönünü ele alan araştırmalarla (Velthuis 2005; Etro & Stepanova 2020) ilişkilendirilecek yeni analizler, bölgesel sanat piyasasının nasıl işlediğini, fiyat oluşum dinamiklerini ve yerel aktörler arasındaki ekonomik ilişkileri daha görünür kılabilir. Böyle bir yaklaşım, Çukurova'daki sanat ekosisteminin yalnızca kültürel değil, ekonomik mantığını da ortaya çıkarmaya katkı sağlayacaktır.

2. Koleksiyonların miraslaştırılması ve kuşaklar arası aktarım süreçleri: Araştırma boyunca gözlenen "miras bırakma" ve "kültürel süreklilik" söylemleri, koleksiyonların aile içinde nasıl aktarıldığına, hangi değerler üzerinden meşrulaştırıldığına ve bu aktarımın kültürel sermaye üretimindeki rolüne dair ayrıntılı çalışmalar yapılmasını gerekli kılmaktadır.

3. Toplumsal cinsiyet boyutunun görünür kılınması: Çukurova'daki koleksiyonerlik alanında kadınların sınırlı temsiliyeti dikkat çekici bir bulgudur. Bu durum, hem sanat piyasasındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini hem de koleksiyonerliğin eril bir habitus tarafından nasıl şekillendirildiğini incelemek için önemli bir araştırma alanı sunmaktadır.

4. Dijital koleksiyonculuk ve NFT tabanlı sanat edinimi: Geleneksel koleksiyonculuğun sınıfsal ve kültürel işleyişi, dijital koleksiyonlar ve NFT temelli sahiplik pratikleriyle karşılaştırılarak incelenebilir. Bu tür çalışmalar, dijital çağda kültürel sermayenin nasıl dönüştüğünü ve yeni estetik mecraların koleksiyonerlik alanını nasıl yeniden biçimlendirdiğini anlamaya katkı sağlayacaktır. 5. Yerel kültürel ağların sosyal ağ analizleriyle incelenmesi: Bölgedeki galeriler, üniversiteler, koleksiyonerler ve sanatçılar arasındaki ilişkilerin sosyal ağ analiziyle haritalanması, Çukurova'nın görünmeyen kültürel altyapısını ortaya çıkarmada etkili olabilir.

KAYNAKÇA

Arnould, E. J., & Thompson, C. J. (2005). Consumer culture theory (CCT): Twenty years of research. Journal of Consumer Research, 31(4), 868–882. https://doi.org/10.1086/426626

Belk, R. W. (1988). Possessions and the extended self. Journal of Consumer Research, 15(2), 139–168.

Bennett, T. (1995). The Birth of the Museum: History, Theory, Politics. Routledge.

Bourdieu, P. (1984). Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste. Harvard University Press.

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education (pp. 241–258). Greenwood Press.

Creswell, JW. (2013). Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches (3rd ed.). London and New Delhi: Sage.

Csikszentmihalyi, M., & Rochberg-Halton, E. (1981). The Meaning of Things: Domestic Symbols and the Self. Cambridge University Press.

Etro, F., & Stepanova, E. (2020). The market for paintings in the age of digital reproduction. Journal of Cultural Economics, 44, 1–28.

Peterson, R. A., & Kern, R. M. (1996). Changing highbrow taste: From snob to omnivore. American Sociological Review, 61(5), 900–907.

Plattner, S. (1998). A most ingenious paradox: The market for contemporary fine art. American Anthropologist, 100(2), 482–493.

Velthuis, O. (2005). Talking Prices: Symbolic Meanings of Prices on the Market for Contemporary Art. Princeton University Press.

SOCIOCULTURAL FACTORS SHAPING ACADEMICS' ENGAGEMENT WITH ART IN TURKIYE

TÜRKİYE'DE AKADEMİSYENLERİN SANATLA TEMASINI BELİRLEYEN SOSYOKÜLTÜREL ETMENLER

NİMET KESER, SEDA ŞENGÜL

PROF. DR., ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ, GÜZEL SANATLAR EĞİTİMİ BÖLÜMÜ,

0000-0001-9962-5390

PROF. DR., ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ, EKONOMETRİ BÖLÜMÜ,

0000-0002-56483270

Özet

Bu çalışma, Türkiye'deki akademisyenlerin sanatla ilişkilerinin çocukluk ve gençlik dönemlerinde oluşan kültürel sermaye birikimleriyle nasıl şekillendiğini incelemektedir. Akademisyenler genellikle yüksek kültürel sermaye taşıyıcıları olarak kabul edilse de, araştırmanın bulguları bu grubun sanatla kurduğu ilişkinin erken yaşlarda değil, çoğunlukla yetişkinlikte biçimlendiğini göstermektedir. Örneklemin büyük bölümü sanata yönelik ilk özgün temaslarını çocuklukta değil, üniversite sonrası dönemde yaşamıştır. Aileden gelen kültürel sermaye unsurları, ebeveyn eğitim düzeyleri ve ev içi kültürel pratikler düşük seviyelerde seyretmekte; aile kökenli sanat eseri mirası ise oldukça sınırlı görünmektedir. Bu durum, Türkiye bağlamında kültürel sermayenin kuşaklar arası aktarımındaki kırılganlığı ve sanatla estetik sosyalleşmenin gecikmiş bir süreç olarak işlediğini ortaya koymaktadır. Bulgular, akademisyenlerin sanatla ilişkilerinin yalnızca yüksek eğitimle kazanılan birikimle değil, aynı zamanda çocukluk döneminde eksik kalan kültürel kodların yetişkinlikte telafi edilmesiyle şekillendiğini düşündürmektedir. Eğitim yoluyla kazanılan kültürel sermaye, aileden devralınmayan estetik repertuarı belirli ölçüde genişletse de, erken temas eksikliğinin sanatsal yönelim üzerinde uzun vadeli etkiler bıraktığı görülmektedir. Bu çalışma, Türkiye'de

akademisyenler gibi yüksek eğitimli toplumsal gruplarda dahi kültürel sermaye aktarımının homojen olmadığını; sanatla kurulan ilişkinin "gecikmiş habitus" olarak adlandırılabilecek bir süreç içinde geliştiğini ileri sürmektedir. Elde edilen sonuçlar, erken yaşta sanat eğitimi ve kültürel temasın önemine işaret etmekte; Türkiye'de kültürel sermayenin aile içinde ve eğitim kurumlarında güçlendirilmesine yönelik politikalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Sanat tüketimi, akademisyenler, kültürel sermaye, estetik beğeni, sanatla temas, Türkiye.

Abstract

This study examines how academics' engagement with art in Türkiye is shaped by the cultural capital accumulated during childhood and adolescence. Although academics are typically regarded as carriers of high cultural capital, the findings indicate that their relationship with art is formed not in early life but predominantly in adulthood. A large portion of the sample reported experiencing their first meaningful encounter with art after university rather than during childhood. Elements of cultural capital inherited from the family, such as parental education levels and in-home cultural practices, remain limited, and the presence of family-origin art objects is notably scarce. This pattern reveals the fragility of intergenerational cultural capital transmission in Türkiye and shows that aesthetic socialization with art operates as a delayed process. The findings suggest that academics' engagement with art is shaped not only by the accumulation gained through higher education but also by attempts to compensate in adulthood for the cultural codes that were missing during childhood. Although the cultural capital acquired through formal education expands the aesthetic repertoire that was not inherited from the family, the lack of early exposure appears to leave long-term imprints on artistic orientations. The study argues that even among highly educated groups such as academics in Türkiye, cultural capital transmission is far from homogeneous, and the relationship with art develops through a process that can be described as a "delayed habitus." The results highlight the importance of early art education and cultural exposure and point to the need for policies that strengthen cultural capital both within families and across educational institutions.

Keywords: Art consumption, academics, cultural capital, aesthetic taste, engagement with art, Turkey.

1.GİRİŞ

Sanatla kurulan ilişki, yalnızca yetişkinlikte ortaya çıkan bir ilgi alanı değil; erken yaşlarda biçimlenen kültürel temaslar, aile pratikleri ve eğitimsel deneyimler aracılığıyla yavaş yavaş inşa edilen bir sosyalleşme sürecidir. Kültürel sermayenin kuşaklar arası aktarımı üzerine yapılan çalışmalar, bireylerin estetik duyarlılıklarının büyük ölçüde çocukluk ve gençlik döneminde edindikleri deneyimlerle şekillendiğini göstermektedir (Bourdieu, 1984; Van Eijck & de Graaf, 1997). Ancak kültürel sermayenin toplumsal dağılımı her bağlamda eşit olmadığı için, sanatla ilk temasın zamanı ve niteliği farklı sosyal gruplarda belirgin biçimde değişebilmektedir. Türkiye'de kültürel sermaye aktarımının yapısal olarak kırılgan bir çizgide seyretmesi, sanatla ilişkilerin çoğu birey için geç başlayan bir süreç hâline gelmesine yol açmaktadır (Aydın, 2009; Aşık, Karakoç & Pamuk, 2023).

Aile içinde sanat eserine, müze ziyaretine, sanat eğitimine ya da estetik yönelimleri besleyen rutin kültürel etkinliklere düzenli erişimin sınırlılığı, çocuklukta kazanılması beklenen estetik kodların eksik kalmasına neden olmaktadır. Nitekim erken yaşta sanatsal deneyimin, yetişkinlikteki sanat katılımının en güçlü belirleyicilerinden biri olduğu birçok araştırma tarafından vurgulanmaktadır (Kisida, Bowen & Greene, 2018). Bu durum, bireylerin sanatla ilişkilerini daha çok formal eğitim döneminde, çoğu zaman da üniversite yıllarından sonra kurmalarıyla sonuçlanmaktadır. Böyle bir çerçeve, akademisyenler gibi toplumsal olarak yüksek eğitimli ve kültürel sermayesi güçlü kabul edilen grupların dahi homojen bir estetik geçmişe sahip olmadığını göstermektedir. Akademisyenler yükseköğrenim sayesinde belirli kültürel birikimlere erişseler de, aile kökenli kültürel sermayenin farklılaşması nedeniyle sanatla kurdukları ilişkiler erken yaşlarda değil, çoğunlukla yetişkinlikte olgunlaşmaktadır (Chan & Turner, 2017; Yaish & Katz-Gerro, 2012).

Böyle bir durumda, sanatla temas geç gerçekleştiği için estetik duyarlılığın gelişimi de "telafi edici" bir karakter kazanmakta; bireyler çocuklukta edinilmemiş kültürel kodları yetişkinlikte öğrenmeye yönelmektedir. Bu telafi süreci, Bourdieu'nün (1999) habitus kavramıyla açıklanabilir; zira habitus, bireyin erken yaşlarda içselleştirdiği estetik şemalar güçlü olmadığında, daha geç yaşlarda formal ve kurumsal mekanizmalar aracılığıyla yeniden biçimlenmektedir.

Bu çalışma, Türkiye'deki akademisyenlerin sanatla ilişkilerini bu erken temas eksikliği ve kültürel sermaye aktarımındaki kırılganlık çerçevesinde ele almaktadır. Araştırmanın temel amacı, yüksek eğitimli bir toplumsal grup olarak akademisyenlerin sanatla ilk karşılaşmalarının hangi dönemde gerçekleştiğini, bu temasın hangi kaynaklar üzerinden kurulduğunu ve çocuklukta edinilen ya da edinilemeyen kültürel sermayenin yetişkinlikteki estetik davranışları nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktır. Böylece çalışma, Türkiye bağlamında kültürel sermaye rejimlerinin sürekliliğini, kesintilerini ve yeniden yapılanma biçimlerini görünür kılmayı amaçlamaktadır (Feder, 2023; Snowball & Gouws, 2024).

2.YÖNTEM

Bu çalışma, Türkiye'deki akademisyenlerin sanatla ilişkilerinin hangi yaş döneminde ve hangi kültürel kaynaklar üzerinden kurulduğunu incelemek amacıyla nicel bir araştırma tasarımına dayanmaktadır. Araştırmanın verileri, üniversitelerde görev yapan 606 akademisyenin katıldığı çevrimiçi bir anket aracılığıyla toplanmıştır. Örneklem, farklı disiplinlerden akademisyenleri kapsayacak biçimde kartopu ve gönüllü katılıma dayalı olarak oluşturulmuştur. Böylece çalışma, yüksek eğitimli bir grubun erken dönem kültürel sermaye birikimlerini anlamak için geniş ölçekli bir veri seti sunmaktadır. Araştırma üç temel değişken grubuna odaklanmıştır. Birinci grup, erken estetik temas ölçütlerini kapsamaktadır. Katılımcılara sanatla ilk kez ne zaman ve hangi kanallar aracılığıyla karşılaştıkları sorulmuştur. Bu sorular, çocukluk ve gençlik dönemlerinde gerçekleşen kültürel temasların, aile, okul, sanat eğitimi, müze ziyaretleri, medya ya da informal kaynaklar, niteliğini değerlendirmek amacıyla yapılandırılmıştır. İkinci değişken grubu, kültürel sermayenin aile kökenli bileşenlerini ölçmeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda ebeveynlerin eğitim düzeyi, ailenin sanatla kurduğu ilişki, evde sanat eserine sahip olma durumu ve kültürel etkinliklere katılım düzeyi sorgulanmıştır. Bu veriler, kuşaklar arası kültürel sermaye aktarımının sürekliliği veya kırılganlığına ilişkin çıkarımlar yapmayı mümkün kılmaktadır. Üçüncü olarak, sanatla erken dönemde kurulan ilişkinin yetişkinlikteki davranışlarla nasıl bağlandığını görmek amacıyla sanat takip pratikleri ölçülmüştür. Katılımcıların sanat etkinliklerini takip etme sıklıkları, sanatsal ilgi düzeyleri ve yetişkinlikte edindikleri estetik repertuarları değerlendirilmiştir. Bu veriler, erken temasın varlığı veya yokluğunun sonraki yıllardaki sanatsal yönelimlere etkisini analiz etmeye olanak sağlamaktadır.

Veriler ağırlıklı olarak betimsel istatistiklerle çözümlenmiştir. Yaş dönemlerine göre ilk temas dağılımları, aile kökenli kültürel sermaye göstergeleri ve yetişkinlikteki sanat pratikleri arasındaki temel ilişkiler frekans tabloları ve yüzdelik dağılımlar üzerinden değerlendirilmiştir. Betimsel çözümleme stratejisi, araştırmanın amaçları doğrultusunda, erken estetik sosyalleşmenin yapısını ve kültürel sermaye aktarımının örüntülerini görünür kılmak için uygun bir çerçeve sunmaktadır. Bu yöntemsel yaklaşım, Türkiye bağlamında kültürel sermaye oluşumunun zamansal boyutunu incelemeyi ve akademisyenlerin sanatla ilişkisinin yalnızca eğitimle değil, erken yaşam deneyimleriyle de nasıl yeniden şekillendiğini ortaya koymayı hedeflemektedir.

3.BULGULAR

Bu bölümde, akademisyenlerin sanatla ilk temas yaşları, bu teması mümkün kılan kaynaklar ve aile kökenli kültürel sermayeleri incelenerek, estetik sosyalleşmenin Türkiye bağlamında nasıl yapılandığı ortaya konulmaktadır.

1. Sanatla İlk Temasın Zamanı: Yetişkinlikte Yoğunlaşan Bir Başlangıç: Araştırmanın en çarpıcı bulgusu, katılımcıların büyük çoğunluğunun sanata yönelik ilk özgün temaslarını çocuklukta değil, yetişkinlikte yaşamış olmasıdır. Örneklemin %83,5'i sanatla anlamlı bir karşılaşmayı üniversite dönemi ve sonrasında gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Buna karşılık, çocuklukta sanatla karşılaşma oranı oldukça düşüktür **(**%16,5**).** Bu oran içinde aile, öğretmen ya da müze gibi doğrudan kültürel aracıların payı sınırlıdır:

-Doğrudan erken temas: %5,9

-Aile/öğretmen yönlendirmesi: %2,1

-Dolaylı görsel temas (kitap, medya vb.): %8,4

Bu tablo, sanatla kurulan ilişkinin Türkiye'de erken yaşta kurumsallaşmadığını; tam tersine, kültürel sermayenin çoğunlukla yetişkinlikte edinilen bir deneyimle inşa edildiğini göstermektedir.

2. Aile Kökenli Kültürel Sermaye: Aktarımın Sınırlılığı: Aile bağlamı değerlendirildiğinde, kültürel sermaye aktarımının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Katılımcıların ebeveyn eğitim düzeyleri kültürel pratikleri destekleyecek homojen bir yapı sergilememektedir;

3. özellikle annelerin azımsanmayacak bir bölümü hiç örgün eğitim almamıştır (%17). Sadece her iki ebeveyni de üniversite mezunu olanların oranı %21,3 ile sınırlıdır.

Aileden sanat eseri mirası bulunması ise oldukça nadirdir: katılımcıların yalnızca %5,3'ü evlerinde geçmiş kuşaklardan kalma sanat eseri olduğunu belirtmiştir. Bu bulgu, estetik sermayenin aile içinde pekişmediğini ve kuşaklar arası bir kültürel süreklilik oluşturmadığını göstermektedir.

3. Erken Teması Şekillendiren Kaynaklar: Ailenin Geri Çekildiği, Eğitimin Geç Devreye Girdiği Bir Model: Erken dönem estetik sosyalleşmeyi sağlayan temel kaynaklara bakıldığında, aile ve yakın çevrenin etkisi oldukça düşüktür. Çocuklukta müze ziyareti yapan ya da aile içinde sanat etkinliklerine regular şekilde katılan bireylerin oranı sınırlıdır. Öğretmen yönlendirmesiyle ilk temas kuranlar, toplam içinde küçük bir grubu temsil etmektedir (%2,1). Buna karşılık, ilk anlamlı temasın çoğunlukla yetişkinlikte, üniversite yıllarında veya profesyonel yaşamda kurulduğu görülmektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı sanata yönelik ilgilerini "kendi çabaları, sosyal çevreleri veya üniversite döneminde karşılaştıkları akademik ortamlar" aracılığıyla geliştirdiklerini ifade etmiştir. Bu durum, erken yaşta aktarılmayan kültürel sermayenin üniversite sonrası dönemde bir tür telafi süreciyle kazanıldığını düşündürmektedir.

4. Yetişkinlikte Estetik Pratikler: Erken Temas Eksikliğinin Uzun Vadeli İzleri: Erken temasın düşük olması, yetişkinlikteki sanat takip pratiklerinde de kendini göstermektedir. Sanatsal etkinlikleri çok sık takip edenlerin oranı yalnızca %15 iken, hiç takip etmeyenlerin oranı %17,2'dir. Ara sıklıklarda dağılan geniş bir grup ise sanatla düzenli fakat güçlü olmayan bir temas sürdürmektedir.
Sanatı takip etmeme gerekçeleri incelendiğinde, ilgi eksikliği (%28,8) ve gelir yetersizliği (%28,1) ön plana çıkmaktadır. Bu durum, erken yaşta gelişmemiş olan estetik duyarlılığın yetişkinlikte bir alışkanlık olarak da yerleşmesinin güç olduğunu göstermektedir.

5. Türkiye'de Akademisyenlerde "Gecikmiş Estetik Sosyalleşme" Modeli: Tüm bulgular bir araya getirildiğinde, Türkiye'de sanatla ilişkide erken temasın zayıf olması nedeniyle akademisyenlerin bile "gecikmiş estetik sosyalleşme" deneyimi yaşadıkları görülmektedir. Bu modelin temel özellikleri:

-Çocuklukta sınırlı kültürel erişim

-Aileden düşük kültürel sermaye aktarımı

-Üniversite yıllarında başlayan estetik farkındalık

-Yetişkinlikte telafi edici öğrenme ve yönelim

-Sanatsal pratiklerde süreksizlik

Bu bulgular, kültürel sermayenin yalnızca eğitimle değil, erken yaş deneyimleriyle şekillendiğini hatırlatmakta; Türkiye'de yüksek eğitimli bir grubun bile sanatla ilişkisini gecikmeli biçimde kurduğunu göstermektedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırma, Türkiye'deki akademisyenlerin sanatla ilişkisini erken çocukluk deneyimleri ve kültürel sermayenin kuşaklar arası aktarımı bağlamında ele almış; yüksek eğitimli bir toplumsal grupta dahi sanatla temasın büyük ölçüde yetişkinlikte kurulduğunu göstermiştir (Bourdieu, 1984; Van Eijck & de Graaf, 1997). Katılımcıların yalnızca %16,5'inin çocukluk döneminde sanatla karşılaşmış olması, buna karşılık %83,5'inin ilk özgün temasını yetişkinlikte yaşaması, Türkiye'de estetik sosyalleşmenin gecikmeli bir süreç olarak işlediğine işaret etmektedir (Kisida, Bowen & Greene, 2018). Aile kökenli kültürel sermayenin sınırlılığı bu tabloyu pekiştirmektedir. Ebeveynlerin eğitim düzeylerindeki heterojen yapı ve sanatsal pratiklerin ev içinde zayıf temsili, akademisyenlerin sanatla erken yaşta düzenli bir temas kuramamasının önemli yapısal nedenleridir (Aydın, 2009; Yaish & Katz-Gerro, 2012). Aileden devralınan sanat eseri oranının yalnızca %5,3 olması da kültürel sermaye aktarımındaki sürekliliğin oldukça düşük olduğunu göstermektedir (Bourdieu, 1984).

Bu bulgular, Türkiye bağlamında akademisyenler gibi yüksek eğitimli bir grubun estetik sermayesinin ağırlıklı olarak formel eğitim ve yetişkinlik deneyimleriyle inşa edildiğini göstermektedir. Çocuklukta oluşmamış kültürel kodların sonradan edinilmesi ise estetik yönelimlerin süreksiz, kırılgan ve bireysel çaba odaklı bir karakter kazanmasına yol açmaktadır (Chan & Turner, 2017). Bu nedenle, araştırmanın ortaya koyduğu temel olgu, Türkiye'de yüksek eğitimli bireylerin sanatla ilişkisini açıklamak için "gecikmiş estetik sosyalleşme" kavramının işlevsel olduğudur (Bourdieu, 1999).

Bulgular, kültürel sermayenin yalnızca eğitimle kazanılan bir birikim değil, erken yaşlarda deneyimlenen gündelik temasların bir sonucu olduğunu bir kez daha doğrulamaktadır (Bourdieu, 1984; Newman, Goulding & Whitehead, 2013). Akademisyenler örneğinde görülen geç temas, kültürel sermaye aktarımındaki kırılganlığı görünür kılmaktadır. Çocuklukta sanatla ilişkisi olmayan bireylerin yetişkinlikte ilgi geliştirmekte daha fazla zorlanması araştırma bulgularıyla uyumludur; nitekim sanatsal etkinlikleri "çok sık" takip edenlerin oranı %15, hiç takip etmeyenlerin oranı ise %17,2'dir (TurkStat, 2023).

Bu tablo, erken estetik sosyalleşmenin yalnızca bireysel beğeniyi değil, sanatla kurulan sürekli ilişkiyi de belirlediğini göstermektedir. Kültürel sermayenin aile içinde zayıf aktarılması, estetik alışkanlıkların kurumsal ortamda telafi edilmeye çalışılmasına; yani kültürel kazanımların gecikmiş bir habitus formunda ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum, Türkiye'de kültürel sermaye rejimlerinin Batı toplumlarıyla karşılaştırıldığında daha kesintili ve geç olgunlaşan bir karakter taşıdığını düşündürmektedir. Akademisyenler gibi yüksek eğitimli bir grupta bile bu örüntünün gözlenmesi, erken temasın toplumsal olarak ne kadar belirleyici olduğunu göstermektedir (Aşık, Karakoç & Pamuk, 2023; Feder, 2023; Kisida, Bowen & Greene, 2018). Bu bulgu, kültürel politikalarda erken yaş uygulamalarının kritik rolüne işaret eder.

Araştırma sonuçları, Türkiye'de kültürel sermaye aktarımını güçlendirmek için çok düzeyli ve bütüncül bir politika setine ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, üç temel eksende geliştirilmiş öneriler aşağıda sunulmuştur.

Aile ve Erken Çocukluk Düzeyinde: Ev içi kültürel pratikleri desteklemeye yönelik kamu projelerinin yaygınlaştırılması önem taşımaktadır. Çocuklara uygun sanat materyallerinin sağlanması, ailelerle birlikte yürütülen atölye çalışmalarının artırılması ve okul öncesi eğitimde sanat temelli etkinliklerin zorunlu ve düzenli hâle getirilmesi bu açıdan kritik görünmektedir. Ayrıca, ailelerin "erken estetik temasın önemi" konusunda bilinçlendirilmesine yönelik kampanyaların geliştirilmesi, kültürel sermayenin erken yaşlardan itibaren desteklenmesine katkı sağlayacaktır.

İlköğretim ve Ortaöğretim Düzeyinde: Sanat eğitiminin müfredattaki sürekliliğinin sağlanması; proje temelli, deneyim odaklı ve yaratıcı yöntemlere ağırlık verilmesi gerekmektedir. Öğrencilerin sanat kurumları, yerel müzeler ve sanatçılarla doğrudan temas kurabilecekleri

işbirliği programlarının yaygınlaştırılması ise kültürel deneyimin niteliğini artıracaktır. Ayrıca, öğrencilerin erken yaşlarda özgün eserlerle karşılaşmasını sağlayacak düzenli saha gezileri, kültürel duyarlılığı ve estetik farkındalığı güçlendirecek önemli bir araçtır.

Yetişkinlik ve Akademik Ortamda: Üniversitelerde kültür-sanat merkezlerinin görünürlüğünün artırılması ve estetik deneyimi teşvik eden ortamların zenginleştirilmesi gerekmektedir. Akademisyenlere yönelik sanat temelli seçmeli derslerin, yaratıcı atölyelerin ve müze işbirliklerinin yaygınlaştırılması bu süreci destekleyecektir. Aynı zamanda kampüs içinde mikro-sergi alanlarının oluşturulması, sanatın gündelik akademik yaşama daha fazla entegre edilmesine katkı sağlayacaktır.

Bu çalışma, Türkiye'de kültürel sermaye aktarımının sürekliliğine ilişkin yeni bir perspektif sunmakta; akademisyenlerin sanatla ilişkilerinin, erken çocukluk dönemindeki sınırlı deneyimlerin etkisiyle yetişkinlikte telafi edici bir niteliğe büründüğünü göstermektedir (Bourdieu, 1999; Snowball & Gouws, 2024). Elde edilen bulguların, kültür politikaları, eğitim reformları ve kültürel sermayenin toplumsal eşitsizlik boyutunu ele alan çalışmalar için önemli bir referans noktası oluşturacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Aşık, G., Karakoç, E., & Pamuk, Ş. (2023). *Cultural capital transmission and social inequalities in Turkey*.

Aydın, K. (2009) Social stratification of culture and leisure in Turkey. Poetics 37(5–6): 409-423.

Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Harvard University Press.

Bourdieu, P. (1999). *The weight of the world: Social suffering in contemporary society*. Stanford University Press.

Chan, TW. & Turner, H. (2017) Where do cultural omnivores come from? The implications of educational mobility for cultural consumption. European Sociological Review 33(4): 576-589.

Feder, T. (2023) Access to arts consumption: The stratification of aesthetic life-chances. Journal of Consumer Culture 23(3): 672–691

Kisida B, Bowen, DH. & Greene, JP (2018) Cultivating interest in art: Causal effects of arts exposure during early childhood. Early Childhood Research Quarterly 45: 197-203.

Newman A, Goulding, A. & Whitehead, C. (2013) How cultural capital, habitus and class influence the responses of older adults to the field of contemporary visual art. Poetics 41: 456-480.

Snowball, J. & Gouws, A. (2024) Cultural consumption and equality of access during economic downturns: The expenditure Gini coefficient for South Africa. South African Journal of Economics 92: 120-132.

TurkStat. (2023). *Culture and arts statistics*. Türkiye İstatistik Kurumu.

Van Eijck, K. & de Graaf, PM. (1997) The impact of family structure on cultural consumption: A sibling analysis. Poetics 25(4): 195-224.

Yaish, M. & Katz-Gerro, T. (2012) Disentangling “cultural capital”: The consequences of cultural and economic resources for taste and participation. European Sociological Review 28(2): 169-185.

EFFECT OF THREE-DIMENSIONAL OBJECTS ON CREATIVITY IN THE MAIN ART OF SCULPTURE

HEYKEL ANA SANAT DALINDA ÜÇ BOYUTLU NESNELERİN YARATICILIĞA ETKİSİ

FEYZİ AŞIK

ÖĞRETMEN, MEB, SANAT TASARIM/PLASTİK SANATLAR,
ORDİC NUMARASI:0009-0002-8912-4557

Özet

Bu araştırmanın amacı, heykel ana sanat dalında üç boyutlu nesnelerle çalışma sürecinin öğrencilerin yaratıcılık düzeylerine olan etkilerini incelemektir. Günümüz sanat eğitimi anlayışı, bireylerin yalnızca teknik beceriler kazanmasını değil, aynı zamanda özgün düşünme, problem çözme ve estetik duyarlılık geliştirmesini hedeflemektedir. Bu bağlamda heykel eğitimi, öğrencilerin yaratıcı potansiyellerini ortaya çıkaran ve geliştiren önemli bir öğrenme alanı olarak öne çıkmaktadır. Heykel sanatı, iki boyutlu yüzey düzenlemelerinin ötesine geçerek hacim, form, doku, denge ve mekân ilişkilerini kapsayan üç boyutlu bir algı ve ifade biçimi sunar. Bu nedenle üç boyutlu nesnelerle kurulan etkileşim, öğrencilerin hem bilişsel hem de duygusal yaratıcılık süreçlerinde belirleyici bir role sahiptir.

Yaratıcılık, psikoloji ve sanat eğitiminde uzun yıllardır incelenen çok boyutlu bir kavram olup Guilford ve Torrance gibi araştırmacılar tarafından özgün fikir üretme ve bireyin çevresiyle etkileşimi sonucunda ortaya çıkan yaratıcı performans olarak tanımlanmaktadır. Heykelde ise yaratıcılık, düşüncenin malzeme, doku ve form aracılığıyla somutlaştığı dinamik bir süreçtir. Heykel öğrencileri farklı materyallerle çalışırken yalnızca biçim üretmekle kalmaz; aynı zamanda keşfeder, dönüştürür, sorgular ve kendilerine özgü estetik bir dil geliştirirler. Bu yönüyle heykel atölyesi, yaratıcı deneyimin hem zihinsel hem de bedensel olarak yaşandığı aktif bir öğrenme ortamı niteliği taşır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış; katılımcıları bir Güzel Sanatlar Fakültesi Heykel Ana Sanat Dalı'nda öğrenim gören 10 lisans öğrencisi oluşturmuştur. Veri toplama teknikleri arasında gözlem, yarı yapılandırılmış görüşme ve ürün analizi yer almıştır. Öğrencilerin atölye sürecindeki üretimleri izlenmiş; süreç sonunda yapılan görüşmelerle materyal, biçim ve mekânla kurdukları ilişki incelenmiş; ürettikleri heykeller biçimsel, tematik ve materyal yönünden değerlendirilmiştir.

Araştırma bulguları, üç boyutlu nesnelerle çalışmanın öğrencilerin yaratıcılık düzeylerinde anlamlı bir artış sağladığını göstermektedir. Materyal çeşitliliğinin yaratıcı üretimi teşvik ettiği; dokunsal deneyimin estetik karar verme ve sezgisel düşünme süreçlerini güçlendirdiği belirlenmiştir. Öğrencilerin soyutlama becerilerinin geliştiği, mekânsal farkındalıklarının arttığı ve biçimsel ilişkiler kurma kapasitelerinin derinleştiği görülmüştür.

Sonuç olarak, üç boyutlu nesnelerle çalışma, heykel eğitiminde yalnızca teknik bir süreç değil, yaratıcı düşünmeyi destekleyen temel bir pedagojik araçtır. Araştırma, materyal çeşitliliğinin artırılması, dijital ve geleneksel tekniklerin bütünleştirilmesi ve sanat temelli araştırma yöntemlerinin sanat eğitiminde daha yaygın kullanımını önermektedir.

Anahtar kelimeler: Heykel eğitimi, Üç boyutlu nesneler, Yaratıcılık, Sanat eğitimi

Abstract

The aim of this study is to examine the effects of working with three-dimensional objects on the creativity levels of students in the main art discipline of sculpture. Contemporary art education seeks not only to equip individuals with technical skills but also to foster original thinking, problem-solving abilities, and aesthetic awareness. In this context, sculpture education stands out as an important learning field that reveals and develops students' creative potential. Sculpture, moving beyond two-dimensional surface arrangements, offers a three-dimensional mode of perception and expression that encompasses volume, form, texture, balance, and spatial relationships. Therefore, interaction with three-dimensional objects plays a decisive role in students' cognitive and emotional creative processes.

Creativity, a multidimensional concept studied for many years in psychology and art education, has been defined by researchers such as Guilford and Torrance as the production of original ideas and the creative performance that emerges through an individual's interaction with their environment. In sculpture, creativity is a dynamic process in which thought becomes concrete through material, texture, and form. While working with different materials, sculpture students not only produce forms but also explore, transform, question, and develop their own aesthetic language. In this respect, the sculpture studio constitutes an active learning environment where the creative experience is lived both mentally and physically.

A qualitative research method was employed in the study, and the participants consisted of ten undergraduate students enrolled in the Sculpture Department of a Faculty of Fine Arts. The data collection techniques included observation, semi-structured interviews, and product analysis. The students' production processes were observed in the studio; their relationships with material, form, and space were examined through interviews conducted at the end of the process; and the sculptures they produced were evaluated in terms of form, theme, and material. The data were analyzed using thematic analysis.

The findings of the study reveal that working with three-dimensional objects significantly enhances students' creativity levels. Material diversity was found to stimulate creative production, and tactile experience strengthened aesthetic decision-making and intuitive thinking processes. It was also observed that students' abstraction skills improved, their spatial awareness increased, and their ability to establish formal relationships deepened.

In conclusion, working with three-dimensional objects is not merely a technical process in sculpture education but a fundamental pedagogical tool that supports creative thinking. The study suggests increasing material diversity, integrating digital and traditional techniques, and promoting the systematic use of art-based research methods in art education.

Keywords: Sculpture education, Three-dimensional objects, Creativity, Art education

MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÖĞRENCİLERİN KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİNE YÖNELİK YETERLİLİKLERİNİN İNCELENMESİ

NECLA CANLI YİĞİT, TUNAY BİLGİN

Y.L. ÖĞRENCİSİ,VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ, EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ, MATEMATİK EĞİTİMİ BİLİM DALI,VAN/TÜRKİYE,

ORCİD ID: 0009-0008-9333-7898

PROF.DR. VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ, EĞİTİM FAKÜLTESİ, MATEMATİK VE FEN BİLİMLERİ EĞİTİMİ BÖLÜMÜ, VAN/TÜRKİYE
ORCİD ID: 0000-0002-5396

Özet

Bu araştırmada, Matematik Öğretmenlerinin Özel Gereksinimli Öğrencilerin Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Yeterliliklerinin İncelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma örneklemini Van İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı özel/resmi okullarda öğretmenlik yapan Matematik öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırma verilerinin belirlenmesi araştırmacı tarafından geliştirilen ‘‘Kişisel Bilgi Formu ve kaynaştırma eğitiminde öğretmen yeterliliklerini belirlemek amacı ile Sharma, Loreman ve Forlin (2011) tarafından geliştirilen ve Bayar (2015) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılan Kaynaştırma Uygulamalarında Öğretmen Yeterliği Ölçeği (KUÖYÖ) uygulanmıştır. Araştırma çalışma grubunu Van İl ve İlçe Milli Eğitim Müdürlüklerine bağlı devlet/özel okullarında öğretmenlik görevlerine devam eden, bu araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden matematik öğretmenleri oluşturmaktadır. Bu genel amaç doğrultusunda; Matematik Öğretmenlerinin Özel Gereksinimli Öğrencilerin Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Yeterlilikleri ile *cinsiyetleri, yaşları, medeni durumları, eğitim durumları, öğretmenlik yaptığı yıllar, kaynaştırma tecrübesinin olup olmaması* ve *kaynaştırma ile ilgili eğitim alıp almaları* arasında anlamlı düzeyde bir farklılık var mıdır? gibi alt amaçlar araştırma kapsamında ele alınmıştır. Araştırmada anket yolu ile sağlanan veriler SPSS programı ile analiz edilmiş olup, araştırma bulguları tablolar halinde verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Matematik Öğretmenleri, Özel gereksinim, Kaynaştırma Eğitimi, Yeterlilik

*Bu çalışma Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Araştırma Fonu tarafından desteklenmektedir (FYL-2025-12377).

BIOLOGY EDUCATION AND OUT-OF-SCHOOL LEARNING ENVIRONMENTS IN TURKEY FROM THE PAST TO THE PRESENT

TÜRKİYE'DE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BİYOLOJİ EĞİTİMİ VE OKUL DIŞI ÖĞRENME ORTAMLARI

TAHİR ATICI ÖZLEM ATICI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ, GAZİ EĞİTİM FAKÜLTESİ, BİYOLOJİ EĞİTİMİ ANABİLİM DALI, ANKARA-TÜRKİYE

ORCID: ID/0000-0002-3396-3407

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI-ÖĞRETMEN ANKARA-TÜRKİYE

ORCID: ID:/0009-0003-2181-5989

Özet

Biyoloji eğitimi, canlıların yapısı, işleyişi ve çevre ile ilişkilerini anlamayı sağlayan temel bir bilim disiplinidir. Türkiye'de biyoloji eğitimi; Osmanlı dönemindeki sınırlı tabiat bilgisi derslerinden günümüzün çağdaş, STEM ve dijital teknolojilerle desteklenen yapısına kadar önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Özellikle Cumhuriyet dönemiyle birlikte bilimsel eğitim anlayışı yaygınlaşmış, öğretim programları düzenli aralıklarla güncellenmiş ve biyoloji eğitiminin niteliğini artırmaya yönelik çalışmalar hızlanmıştır. Bunun yanında müzeler, botanik bahçeleri, bilim merkezleri, TÜBİTAK projeleri ve çeşitli STK etkinlikleri gibi okul dışı öğrenme ortamları biyoloji öğretimini destekleyen tamamlayıcı alanlar hâline gelmiştir. Bu makalede Türkiye'de biyoloji eğitiminin tarihsel gelişimi, öğretim programları, pedagojik yaklaşımlar, okul dışı öğrenme ortamlarının rolü ve güncel sorunlar kapsamlı biçimde ele alınmakta; geleceğe yönelik çözüm önerileri sunulmaktadır. Türkiye'de biyoloji eğitimi, Osmanlı dönemindeki sınırlı tabiat bilgisi öğretiminden günümüzde STEM, araştırma temelli öğrenme ve dijital pedagojilerle desteklenen modern bir yapıya dönüşmüştür. Bu makale, biyoloji eğitiminin Türkiye'deki tarihsel gelişimini Osmanlı'dan Cumhuriyet'e, 1980 sonrası reformlardan günümüz öğretim programlarına kadar kapsamlı şekilde incelemektedir. Ayrıca müzeler, botanik bahçeleri, bilim merkezleri, milli parklar, TÜBİTAK projeleri ve STK etkinlikleri gibi okul dışı öğrenme ortamlarının biyoloji öğretimine katkıları analiz edilmiştir. Araştırmada biyoloji eğitiminin tarihsel evrimi, pedagojik yaklaşımlar, laboratuvar olanakları, öğretmen eğitimi, dijitalleşme ve bilim okuryazarlığı kavramları çok boyutlu olarak değerlendirilmiş; güncel sorunlar tartışılmış ve çözüm önerileri sunulmuştur. Çalışma, biyoloji eğitiminin toplumsal bilim bilincini artırmadaki rolünü vurgulayarak, Türkiye'de nitelikli ve bütüncül bir biyoloji eğitimi için gereksinimleri ortaya koymaktadır. Biyoloji eğitimi, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bilimsel düşünme, problem çözme, çevre bilinci ve yaşam bilgisi kazandırmada temel derslerden biri olarak kabul edilmektedir. Ancak biyoloji eğitiminin tarihsel gelişimi, programlarda yapılan düzenlemeler, kullanılan öğretim yöntemleri ve okul dışı öğrenme ortamlarının eğitime entegrasyonu zaman içinde büyük değişim göstermiştir. Bu makalede, Osmanlı döneminden günümüze kadar Türkiye'de biyoloji eğitiminin tarihsel

gelişimi incelenmiş; Cumhuriyet döneminde uygulanan öğretim programlarının evrimi, biyoloji öğretiminin pedagojik yaklaşımları, laboratuvar kullanımı, bilimsel okuryazarlık hedefleri ve okul dışı öğrenme ortamlarının (müze, botanik bahçeleri, doğa merkezleri, TÜBİTAK projeleri, bilim merkezleri vb.) eğitimdeki rolü detaylı şekilde ele alınmıştır. Ayrıca günümüzde karşılaşılan sorunlar, uluslararası eğilimler ve öneriler tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Biyoloji Eğitimi, Okul dışı öğrenme Ortamları, MEB, YÖK

Abstract

Biology education is a fundamental scientific discipline that provides an understanding of the structure, functioning, and relationships of living things with the environment. Biology education in Turkey has undergone a significant transformation, from the limited nature science courses of the past to today's contemporary structure supported by STEM and digital technologies. Particularly with the Republican era, the concept of scientific education became widespread, curricula were regularly updated, and efforts to improve the quality of biology education accelerated. Furthermore, out-of-school learning environments such as museums, botanical gardens, science centers, TÜBİTAK projects, and various CSO activities became complementary spaces supporting biology education. The historical development of biology education in Turkey, curricula, pedagogical approaches, the role of out-of-school learning environments, and current problems are comprehensively addressed, and future solutions are proposed. The study evaluates the historical evolution of biology education, pedagogical approaches, laboratory facilities, teacher training, digitalization, and scientific literacy from a multidimensional perspective; current problems are discussed and solutions are proposed. The study highlights the role of biology education in raising public science awareness and identifies the requirements for a quality and holistic biology education in Turkey. Furthermore, the contributions of out-of-school learning environments such as museums, botanical gardens, science centers, national parks, TÜBİTAK projects, and CSO activities to biology education are analyzed. Biology education, in Turkey as well as worldwide, is considered a fundamental course in fostering scientific thinking, problem-solving, environmental awareness, and life skills. However, the historical development of biology education, curriculum modifications, teaching methods, and the integration of out-of-school learning environments into education have undergone significant change over time. This article examines the historical development of biology education in Turkey from the Ottoman period to the present. The evolution of curriculum implemented during the Republican era, pedagogical approaches to biology teaching, laboratory use, scientific literacy goals, and the role of out-of-school learning environments (museums, botanical gardens, nature centers, TÜBİTAK projects, science centers, etc.) in education are discussed in detail. Furthermore, current problems, international trends, and recommendations are discussed.

Keywords: Biology Education, Out-of-school Learning Environments, Ministry of National Education, YÖK

3. GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda o zamanki nüfusun %96'sına yakını okuma yazma bilmeyen, ağırlıklı olarak tarımla uğraşan bir toplum olarak hayatını sürdürmekteydi. Bu süreçte eğitimli insan gücünün varlığının bir toplumu gelişmişlik ve önde olan ülkelerin seviyesine çıkabileceği gerçeğini gören Mustafa Kemal Atatürk bilim ve eğitimi ülkenin en önemli gündemi olarak belirlemiştir. Bu nedenle bir eğitim seferberliği çalışmasıyla kısa sürede okuma yazma seviyesini arttırılması gerektiğini düşünülmüş ve ülkenin her kesiminde

eğitimine önem verilmiş, okullar açılmış ve okuma yazmanın kolaylaştırılması için 1928 de Latin alfabesine geçişi sağlamıştır. Yeni okullar ekonomiyi kalkındıracak biçimde ve güncel uygulamalı eğitim olmalıdır düşüncesiyle o dönemde 21. Yüzyılın eğitimdeki temelleri atılmıştır. Öğretmelerin de bu süreçte çağın geresinde kalmaması için bilimsel bulguları araştırıp öğrenmelerini teşvik edilmiştir. Bu sayede bilimsel verileri de öğrencilere aktarmak daha kolay ve amacına uygun olacaktır.

Biyoloji eğitimi, modern toplumlarda bilim okuryazarlığını destekleyen temel disiplinlerden biridir. Bilimsel süreç becerilerinin geliştirilmesi, çevre duyarlılığı, sağlık bilgisi, biyoteknoloji farkındalığı ve problem çözme becerileri biyoloji eğitiminin temel hedefleri arasında yer alır (Çepni, 2018). Türkiye'de biyoloji eğitimi tarih boyunca toplumsal, teknolojik ve politik gelişmelere bağlı olarak sürekli bir değişim geçirmiştir. Bu çalışma, bu değişimi geçmişten günümüze kronolojik ve analitik bir çerçevede sunmayı ve Türkiye'de biyoloji eğitiminin tarihsel süreçte geçirdiği dönüşümleri analiz etmekte; özellikle okul dışı öğrenme ortamlarının gelişimini ve bu alanın eğitim sistemine etkilerini değerlendirmektedir.

Biyoloji eğitimi, canlıların yapısı, işlevleri, çeşitliliği, evrimi, çevreyle ilişkileri ve sürdürülebilirlik konularını kapsayan geniş bir bilim alanını ifade eder. Her ülkenin eğitim sistemi içinde biyoloji dersinin niteliği, toplumun bilim anlayışını ve bilim okuryazarlığını doğrudan etkilemektedir. Türkiye'de biyoloji eğitimi, tarih boyunca değişen politikalar, bilimsel gelişmeler, sosyal ihtiyaçlar ve eğitim reformlarından etkilenmiştir.

Biyoloji, canlı sistemleri inceleyen temel bir bilim dalı olarak yalnızca bilimsel bilginin aktarılmasını değil; aynı zamanda eleştirel düşünme, veri yorumlama, çevresel farkındalık ve sürdürülebilir yaşam kültürünün geliştirilmesini sağlamaktadır. Türkiye'de biyoloji eğitimi hem toplumsal modernleşme hareketleri hem de bilimsel gelişmeler doğrultusunda sürekli değişim göstermiştir (Çepni, 2018; Aydın, 2019).

1.1 Kuramsal Çerçeve

Günümüzde biyoloji:

- Sağlık okuryazarlığı,
- İklim krizi,
- Biyoteknoloji,
- Genetik mühendisliği,
- Biyoçeşitlilik kaybı

gibi küresel sorunların anlaşılmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Bu nedenle kaliteli biyoloji eğitimi yalnızca bireylerin akademik gelişimine değil, toplumun sürdürülebilirlik bilincine de katkıda bulunmaktadır.

Aynı zamanda bu çalışma, Türkiye'de biyoloji eğitiminin tarihsel gelişimini ele almakla kalmayıp, okul dışı öğrenme ortamlarının öğrenme üzerindeki etkisini kapsamlı biçimde değerlendirmektedir.

4. YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma desenine göre doküman incelemesi ve içerik analizi yöntemlerinden yararlanılmıştır. Doküman incelemesi, "belli bir amaca dönük olarak, kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsayan" (Karasar, 2003) bir tekniktir. Buna göre araştırmada, araştırma verilerinin analizini ve araştırılması amaçlanan olgu

ve olgulara ilişkin bilgi veren yazılı materyallerin incelenmesini kapsayan doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca araştırmada toplanan verilerin analizine ilişkin olarak toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşabilmek amacıyla içerik analizi yaklaşımından da faydalanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Araştırmanın verileri Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan Ortaöğretim Biyoloji Dersi öğretim programlarının (https://yegitek.meb.gov.tr/STEM_Egitimi_Raporu.pdf; MEB, 2016; MEB, 2017; MEB, 2019 a-b-c-d) analizi ile elde edilmiştir.

5. BULGULAR

5.1. Osmanlı Döneminde Biyoloji Eğitimi

Klasik Osmanlı Eğitiminde Doğa Bilimleri

Osmanlı eğitim sistemi 19. yüzyıla kadar medrese temelli olup ağırlıklı olarak dinî ilimlere yönelmiştir. Doğa bilimi, tıp ve coğrafya gibi alanlar yalnızca sınırlı sayıda tıp medresesinde okutulmuş; biyolojiye birebir karşılık gelen disiplinler müfredatta kapsamlı yer bulamamıştır (Altunya, 2010).

Medreselerde eğitim ağırlıklı olarak dinî bilimlere odaklanmış, biyolojiye karşılık gelen canlı bilimi alanı sınırlı düzeyde tıp ve eczacılık medreselerinde yer bulmuştur (Altunya, 2010). Bu dönemde canlılara dair bilgiler genellikle:

- Tıp kitapları,
- Bitki ve hayvan ansiklopedileri,
- İbn-i Sina, İbn-i Baytar

gibi bilim insanlarının eserleri üzerinden aktarılmıştır.

Tanzimat Reformları ve Modern Mektepler

1839 Tanzimat Fermanı ile başlayan modernleşme süreci doğrultusunda:

- Rüştiyeler (ortaokullar),
- İdadiler (liseler),
- Darülfünun (üniversite)

açılmış ve Avrupa bilim anlayışı müfredata girmiştir.

Bu dönemde biyoloji dersleri “Hikmet-i Tabiiyye”, “Fenn-i Hayat”, “Nebatat” gibi adlarla okutulmuştur (Akyüz, 2012). 1839’dan sonra başlayan modernleşme süreciyle birlikte Avrupa bilim geleneği eğitime girmiş, modern mektepler kurulmuş ve biyoloji ilk kez bağımsız dersler hâlinde okutulmaya başlanmıştır.

Önemli yenilikler:

- “Hikmet-i Tabiiyye” dersi → Fizik + biyoloji karışımı içerik
- “Fenn-i Hayat” → Canlı bilimi
- “Zooloji”, “Nebatat” → İlk modern biyoloji dersleri

Avrupalı öğretmenlerin Osmanlı mekteplerinde ders vermesi biyoloji eğitiminin yapısını derinden etkilemiştir (Akyüz, 2012).

Darülfünun’da Biyoloji Eğitimi

1863’te açılan Darülfünun ’da botanik ve zooloji dersleri, yabancı uzmanların da katkısıyla modern biyolojiye temel oluşturmuştur. Ancak laboratuvar eksikliği nedeniyle uygulamalı eğitim sınırlı kalmıştır. Darülfünun ’un 1900 düzenlemesinden sonra botanik ve zooloji dersleri

laboratuvar çalışmalarıyla desteklenmeye başlamıştır. Ancak araç-gereç yetersizlikleri uygulamalı eğitimin sınırlı kalmasına neden olmuştur (Gencer, 2005).

5.2. Cumhuriyet Döneminde Biyoloji Eğitiminde Gelişim (1923–1980)

Cumhuriyet'in İlk Yılları ve Bilimsel Eğitim Anlayışı

1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tüm eğitim kurumları tek çatı altında toplanmış; modern, bilimsel ve laik eğitim sisteminin temelleri atılmıştır. Bu dönemde biyoloji eğitimi "Tabiat bilgisi" dersleri genişletilmiş ve ortaöğretime entegre edilerek yapılandırılmıştır (Binbaşıoğlu, 1995). 1924–1935 arasında biyoloji öğretimi Avrupa programlarından etkilenmiş; ders kitaplarının çoğu yabancı kaynaklardan adapte edilmiştir (Binbaşıoğlu, 1995). 1940'ta kurulan Köy Enstitüleri biyoloji eğitimine uygulama temelli bir model sunarak biyoloji öğretiminde devrim niteliğinde yenilikler getirmiştir (Başaran, 2011).

Köy Enstitüleri uygulama temelli yaklaşımı getirmiştir;

- Okul bahçelerinde tarım çalışmaları,
- Toprak ve bitki incelemeleri,
- Hayvancılık uygulamaları,
- Arazi çalışmaları
- Doğa yürüyüşleri,
- Arazide canlı inceleme etkinlikleri

sayesinde öğrencilerin biyolojik kavramları doğrudan deneyimlemesini sağlamıştır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu yönüyle Köy Enstitüleri Türkiye'de okul dışı öğrenme ortamlarının ilk sistematik kullanımını temsil eder.

1960–1980 Programlarında Modern Biyoloji

Bu dönemde: Bu programlarla biyoloji:

- Hücre teorisi,
- Genetik ilkeler,
- Mikroorganizmalar,
- Ekosistem kavramı

gibi modern bilimsel içeriklerle güçlendirilmiş yukarıdaki gibi konular müfredata eklenmiş ve biyoloji öğretimi modern bilimsel temel kazanmıştır. Ancak laboratuvar eksiklikleri devam etmiştir.

1980 Sonrası Biyoloji Eğitimindeki Dönüşümler

1980'ler ve 1990'lar boyunca biyoloji eğitimi daha çok teorik bilginin aktarımı üzerine kurgulanmış, ÖSS sınavları müfredatı şekillendirmiştir (Demirci, 2008). Bilgi Aktarımı Odaklı Yapı yavaş yavaş biyoloji eğitimi sistemine girmeye başlamaktadır. Bu dönem sınav odaklı

yaklaşımın etkisiyle bilgi aktarımına dayalıdır. Laboratuvar uygulamaları programda yer alsa da okulların büyük kısmında uygulanamamıştır (Aydoğdu, 2008).

2005 Reformu (Yapılandırmacı Eğitim)

2005 öğretim programı ile:

- Öğrenci merkezli öğrenme

- Araştırma-sorgulama temeli
- Proje ve performans görevleri
- Günlük yaşamla bağlantısı

içerikleri öne çıkmıştır. Bu reform biyoloji eğitimine yenilikçi bir bakış açısı kazandırsa da uygulamalar okuldan okula farklılık göstermiştir. Türkiye'de fen ve biyoloji öğretiminde devrim niteliğindedir.

Programın temel özellikleri

Bu program biyoloji öğretimini ezberden çıkarıp deneyime dayalı hâle getirmeyi amaçlamıştır (Çalık & Ayas, 2009).

2013 ve 2018 Program Güncellemeleri

Bu yıllarda:

- Biyoteknoloji, genetik ve sürdürülebilirlik konuları genişletildi içerikleri düzenlendi,
- Evrim ünitesi daraltıldı → bilim dünyasında tartışma yarattı (Kaya, 2019),
- STEM yaklaşımı yaygınlaştırıldı,
- Çevre eğitimi güçlendirildi.

3.3. Günümüzde Biyoloji Eğitimi (2018–2025)

STEM ve bilimsel süreç becerileri

Biyoloji, teknoloji, matematik ve mühendisliğin kesişimi:

- Biyomedikal tasarım projeleri,
- Ekolojik sorun çözme senaryoları,
- DNA modeli tasarımı,
- Çevre ölçüm sensörleri geliştirme
- Problem çözme,
- Deney tasarlama,
- Veri analiz etme

gibi etkinlikler yaygınlaşmıştır (Karabolat ve ark., 2021).

3.4. Dijitalleşme ve Biyolojide Teknoloji Kullanımı

Yeni teknolojiler biyoloji öğretimini dönüştürmektedir:

- 3D sanal anatomi modelleri,
- Artırılmış gerçeklik (AR) ile hücre incelemeleri,
- Sanal (Simülasyon) laboratuvarlar (Labster, Phet),
- Uzaktan mikroskopi görüntüleri,
- Genetik simülasyon yazılımları,
- Çevrim içi mikroskopi görüntüleri,

derslere giderek daha fazla entegre edilmektedir.

3.5. Okuldışı Öğrenme Ortamları

Bilim Merkezleri

Türkiye'de 2010 sonrası hızla yaygınlaşmıştır. Örneğin:

- Konya, Bursa, Ankara, İstanbul ve Kayseri bilim merkezleri öğrencilere biyoloji ve doğa bilimleri alanında uygulamalı deneyler sunmaktadır. Bu merkezlerde:
- DNA izolasyonu deneyleri,
- Mikroskop incelemeleri,
- Biyoteknoloji atölyeleri,
- Canlı çeşitliliği sergileri öğrencilerin bilimsel süreç becerilerini geliştirmektedir.

Doğa Merkezleri ve Milli Parklar

Biyoloji eğitimi için kritik saha ortamlarıdır:

- Flora–fauna incelemeleri,
- Ekosistem gözlemleri,
- Kuş gözlemi,
- Fosil incelemeleri,
- Evrimsel süreç örnekleri,
- Anatomi modelleri,
- Biyolojik koleksiyonlar,
- Arazi çalışmaları,

gerçekleştirilmektedir. Türkiye'de yaklaşık 48 milli park ve yüzlerce tabiat alanı bulunmaktadır. Biyoloji eğitimi açısından en etkili ortamlardandır. Özellikle doğa tarihi müzeleri öğrencilerin soyut kavramları somutlaştırmasını sağlar (Taflı ve Atıcı, 2022; Günver ve Atıcı, 2025).

Türkiye'nin 48 milli parkı biyoloji eğitiminde saha çalışması için eşsiz fırsatlar sunmaktadır, Bunlar arasında;

- Kuş gözlem çalışmaları,
- Biyoçeşitlilik envanteri çıkarma,
- Sucul ekosistem incelemeleri,

okuldışı öğrenme ortamlarında önde gelmektedir.

Zooloji ve Botanik Bahçeleri

Atatürk Arboretumu, Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi, Ankara Botanik Bahçesi ve Anadolu'daki büyük arboretumlar:

- Bitki türlerinin tanınması,
- Ekosistem gözlemi,
- Endemik türlerin önemi

gibi kazanımlar sağlar, öğrencilerin tür tanıma, ekoloji ve evrimsel ilişkileri gözlemleme becerilerini destekler.

Müzeler

Doğa tarihi, fosil ve anatomi müzeleri biyoloji eğitimi açısından güçlü görsel materyaller sunar.

TÜBİTAK Projeleri ve Bilim Kampları

- 4004: Doğa Eğitimi
- 4005: Yenilikçi Öğretmen Eğitimi
- 4006: Bilim Fuarları
- Lise Araştırma Projeleri Yarışması

Öğrencilere bilimsel araştırma kültürü kazandırmaktadır (TÜBİTAK, 2022).

STK ve Üniversite Destekli Etkinlikler

TEMA, Doğa Derneği, KuzeyDoğa, Greenpeace gibi kuruluşlar gençlere ekoloji ve çevre bilinci kazandıran saha eğitimleri sunmaktadır.

3.6. Sorunlar ve Zorluklar

Laboratuvar Eksiklikleri

Birçok okulda biyoloji laboratuvarı ya bulunmamakta ya da yeterli materyale sahip değildir. Aşırı müfredat yükü ve sınav odaklı öğretim uygulamaları nedeniyle öğretmenler deney yapmaya yeterli zaman ayıramamaktadır.

Sınav Odaklı Sistem

LGS ve YKS merkezli yaklaşım, deney ve uygulamalar için ayrılan zamanı kısıtlamaktadır.

Evrim Öğretiminin Kapsamı

Evrimin müfredattaki sınırlı yeri, biyolojik süreçlerin bütüncül anlaşılmasını güçleştirmektedir.

Okul Dışı Öğrenme Olanaklarının Eşitsiz Dağılımı

Ulaşım ve maddi koşullar, kırsal bölgelerdeki öğrencilerin bu ortamlara erişimini zorlaştırmaktadır.

Dijital pedagojik yeterlik sorunları

Teknolojik pedegojik alan bilgisi kullanımı öğretmenler tarafından tam olarak anlaşılmamıştır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Türkiye'de biyoloji eğitiminin gelişim sürecini uluslararası standartlarla karşılaştırarak değerlendirmektedir. Türkiye'de son 20 yılda fen eğitimi alanında önemli iyileştirmeler yapılmış olsa da OECD ülkelerinin gerisinde kalınan noktalar vardır:

- Laboratuvar kullanım sıklığı,
- Okul dışı öğrenme etkinlikleri,
- Öğretmen yetiştirme süreçleri,
- Müfredatın bilimsel bütünlüğü (özellikle evrim konusu)

Dijitalleşme, COVID-19 sonrası dönemde biyoloji öğretiminde fırsatlar yaratmış ancak aynı zamanda eşitsizlikler doğurmuştur. Öğretmenlerin dijital materyal üretme ve uygulama becerilerinin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Türkiye'de biyoloji eğitimi tarih boyunca önemli değişimler geçirmiş; Geçmişteki sınırlı ders yapısından modern bilimsel müfredata ulaşmıştır. Cumhuriyet'in erken dönemlerinden itibaren doğa gözlemi, laboratuvar çalışmaları ve uygulamalı eğitim önem kazanmış; ancak kimi dönemlerde sınav merkezli yaklaşım uygulama becerilerinin gölgede kalmasına yol açmıştır. Günümüzde biyoloji eğitimi, bilimsel okuryazarlığın artırılması, biyoteknoloji ve çevre sorunlarının anlaşılması, sürdürülebilirlik bilincinin geliştirilmesi açısından kritik bir konuma sahiptir. Okul dışı öğrenme ortamlarının yaygınlaştırılması, biyoloji öğretiminin niteliğini artırmak için önemli fırsatlar sunmaktadır. Türkiye'nin eğitim politikalarında bu alanları güçlendirmesi, geleceğin bilim insanlarını yetiştirmede belirleyici olacaktır. Türkiye'de biyoloji eğitimi, günümüzde dijital ve uygulamalı öğrenme süreçlerinin öne çıktığı modern bir yapıya dönüşmüştür. Biyoloji öğretiminin niteliğini artırmada okul dışı öğrenme ortamları kritik bir role sahiptir. Güncel müfredat bilimsel okuryazarlığı geliştirmeyi hedeflese de laboratuvar eksiklikleri, sınav odaklı sistem ve bazı bilimsel konulardaki sınırlamalar biyoloji eğitimini olumsuz etkileyen faktörler arasında yer almaktadır.Güçlü bir biyoloji eğitimi, toplumun bilim kültürü ve çevre bilinci açısından hayati önem taşımaktadır.Türkiye'de biyoloji eğitiminin tarihsel gelişimi, toplumsal modernleşmenin bir aynası niteliğindedir. Özellikle Cumhuriyet döneminde bilimsel eğitime verilen önem artmıştır. Okul dışı öğrenme ortamlarının biyoloji eğitimini destekleme potansiyeli çok yüksektir. Bilim merkezlerinin artırılması, milli park ve müzelerin eğitimle bütünleştirilmesi, TÜBİTAK projelerinin yaygınlaştırılması gelecekte biyoloji eğitiminin niteliğini yükseltecektir.

Çözüm Önerileri

Laboratuvar Altyapısının Güçlendirilmesi

- Her okulda temel biyoloji deney setleri sağlanmalı,
- Mobil laboratuvar araçları kırsal bölgelere yönlendirilmelidir.

Öğretmen Eğitiminin Modernize Edilmesi

- DNA analiz teknikleri, biyoteknoloji, mikrobiyoloji, ekolojik analiz yöntemleri gibi alanlarda hizmet içi eğitimler artırılmalıdır.

Bilimsel Temelli Müfredat

- Evrim, ekosistem, biyoteknoloji, genetik gibi temel konular uluslararası standartlara göre güncellenmelidir.

Okul Dışı Öğrenme Ortamlarına erişim

- MEB–belediye iş birliği ile ücretsiz eğitim gezileri yaygınlaştırılmalı,
- Milli parklar ve botanik bahçeleri ile protokoller yapılmalıdır.
- Kırsal bölgelerde mobil bilim tırları veya botanik tırları.

Biyoloji Laboratuvarlarının Güçlendirilmesi

- Her okulda minimum deney setlerinin bulunması,
- Dijital ve sanal laboratuvarların yaygınlaştırılması.

Öğretmen Eğitiminin İyileştirilmesi

- Hizmet içi eğitimlerin artırılması,
- Biyoteknoloji, genetik ve ekoloji alanlarında güncel kurslar.

STEM ve araştırma temelli öğrenmenin yaygınlaştırılması

- Proje odaklı biyoloji süreçleri,

- TÜBİTAK desteklerinin genişletilmesi.

5. KAYNAKLAR

Akyüz, Y. (2012). *Türk eğitim tarihi*. Pegem Akademi.

Altunya, N. (2010). Osmanlı'da modern bilimlerin eğitime girişi. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 10(38), 55–72.

Binbaşıoğlu, C. (1995). *Türkiye'de eğitim bilimleri*. MEB Yayınları.

Çepni, S. (2018). *Fen ve teknoloji öğretimi*. Pegem Akademi.

Demirci, N. (2008). Türkiye'de biyoloji öğretiminin sorunları. *Fen Eğitimi Dergisi*, 5(2), 35–49.

Günver, T., & Atıcı, T. (2025). High school students' opinions on real and virtual field trips after forest fire were formed with 360o videos on environment and ecology. *Biological Diversity and Conservation,* 18(3), 364-371. https://doi.org/10.46309/biodicon.2025.1621315

Karabolat, B., Atıcı, T. & Taflı, T. (2021). Biyoloji Dersi Öğretim Programında ve Ders Kitaplarında Yer Alan Kazanımların ve Etkinliklerin STEM Yaklaşımına Göre İncelenmesi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* e-ISSN:2146-5983, (58) 645-670.

Karasar, N. (2003). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Nobel Yayınları.

Köksal, H., & Çalık, M. (2020). Dijital öğrenme araçlarının fen eğitimindeki rolü. *Eğitim Teknolojileri Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 20–34.

MEB, (2016). STEM Eğitimi Raporu: https://yegitek.meb.gov.tr/STEM_Egitimi_Raporu.pdf sayfasından erişilmiştir.

MEB, (2017). Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Ortaöğretim Biyoloji Öğretim Programı, Ankara.

MEB, (2019a). Ortaöğretim Biyoloji 9 Ders Kitabı. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

MEB, (2019b). Ortaöğretim Biyoloji 10 Ders Kitabı. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

MEB, (2019c). Ortaöğretim Biyoloji 11 Ders Kitabı. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

MEB, (2019d). Ortaöğretim Biyoloji 12 Ders Kitabı. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Miles, M. B. & Huberman, M. A. (2016). Nitel veri analizi. (S. Akbaba ve A. A. Ersoy, Çev.). Ankara: Pegem Akademik Yayıncılık.

Taflı, T. & Atıcı, T. (2022). Prospective biology teachers' opinions about outdoor learning activities within the scope of nature and environmental education, *E-International Journal of Educational Research,* 13(2), 108-125. DOI: https://doi.org/10.19160/e-ijer.933160

TÜBİTAK. (2022). *Bilim ve toplum projeleri yıllık raporu*. TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (6.Baskı). Ankara: Seçkin.

STUDENTS' PERSPECTİVES ON TEACHİNG METHODS AND TECHNİQUES
ÖĞRENCİLERİN EĞİTİM YÖNTEM VE TEKNİKLERİNE DAİR GÖRÜŞLERİ

GUNEL MAMMADOVA

AZERBAİJAN STATE PEDAGOGİCAL UNİVERSİTY,

FACULTY OF PRİMARY EDUCATİON,

THE TEACHER OF DEPARTMENT OF PRİMARY EDUCATİON PEDAGOGY

HTTPS://ORCID.ORG/ 0000-0002-6248-9265

BAKU, AZERBAİJAN

Abstract

The purpose of this study is to describe the teaching methods and techniques employed by lecturers, the reasons for preferring these methods and techniques, the challenges encountered during their implementation, and the solutions proposed to address these challenges. A qualitative research design was adopted. Unstructured and semi-structured interview forms were used to collect data, while the analysis process was conducted through content analysis. The findings revealed that lecturing, question–answer, discussion, and problem-solving methods and techniques are the most widely recognized, with the lecture method being predominantly used in courses. According to the participants, the major issues include: from the students' perspective—lecturers' excessive reliance on the lecture method, insufficient adaptation to students' levels, and limited practical experience; from the lecturers' perspective—students' lack of interest in classes; and from both groups—large class sizes. Based on the findings, participants primarily proposed two solutions: reducing class sizes and ensuring more active student participation in the teaching–learning process.

Keywords: Higher Education, Quality of Education, Teaching Methods and Techniques

Araştırmanın amacı, öğretim üyelerinin kullandığı öğretim yöntem ve tekniklerini, bu yöntem ve tekniklere öncelik verilme nedenlerini, uygulama sürecinde karşılaşılan sorunları ve bu sorunlara ilişkin çözüm yollarını ortaya koymaktır. Araştırmada nitel araştırma modeli kullanılmıştır. Verilerin toplanması sürecinde yapılandırılmamış ve yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan görüşme formlarından yararlanılmış; analiz süreci ise içerik analizi yöntemi doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

ÖZET

Araştırmanın amacı, öğretim üyelerinin kullandıkları öğretim yöntem ve tekniklerini, bu yöntem ve tekniklere tercih edilme nedenlerini, uygulanması sırasında karşılaşılan sorunları ve bu sorunların çözüm yollarını betimlemektir. Araştırmada nitel yönelimli araştırma modeli uygulanmıştır. Verilerin toplanmasında yapılandırılmamış ve yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan görüşme formları kullanılmış, analiz süreci ise içerik analizi yöntemi temelinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçları; ders anlatımı (lecture), soru-cevap, tartışma ve problem çözme yöntem ve tekniklerinin daha çok tanındığını ve derslerde ağırlıklı olarak ders anlatımı yönteminin yaygın şekilde kullanıldığını ortaya koymuştur. Katılımcıların görüşlerine göre temel sorunlar şunlardır: Öğrenciler açısından: öğretim üyelerinin ders anlatımı yöntemine aşırı derecede ağırlık vermesi, öğrencilerin seviyesine yeterince uyum sağlanamaması ve uygulamalı/pratik deneyimin sınırlı olması; Öğretim üyeleri açısından: öğrencilerin derslere ilgi göstermemesi; Her iki grubun ortak görüşü: büyük sınıf mevcutları. Araştırmanın sonuçlarına dayanarak katılımcılar, bu sorunların çözümü için esasen iki yön önermişlerdir: sınıf mevcutlarının azaltılması ve öğrencilerin öğretim sürecinde daha aktif katılımının sağlanması.

Anahtar kelimeler: Yükseköğretim, Eğitimin Kalitesi, Öğretim Yöntem ve Teknikleri

Introduction

Global economic and social transformations, as well as innovations related to the production and dissemination of knowledge, directly influence the quality of educational services. Growing concerns regarding the quality of education necessitate interventions in national education systems and across various levels of schooling. In the contemporary era, countries must remain open to innovation and strengthen their capacity to adapt to change in order to sustain competitiveness. In recent years, reforms aimed at increasing institutional accountability and transparency in education have become subjects of extensive debate and concern.

Within the context of globalization, higher education institutions prioritize transforming into internationally competent institutions capable of meeting the demands of the global economy. The increasing interdependence among countries necessitates directing the quality of higher education toward common global goals. Higher education plays a pivotal role in ensuring national economic and social welfare. Recognizing its strategic importance, governments develop and implement various policies to increase participation rates in higher education. The World Conference on Higher Education has also highlighted the importance of expanding access to higher education. Under the section “Access, Equity, and Quality,” the declaration emphasizes the following (World Conference on Higher Education, 2009):

Over the past decade, significant efforts have been made to enhance access and equity in higher education. Continuing this progress remains essential. However, merely expanding

access is insufficient; additional measures must be taken to ensure students’ success (Article 7).

The expansion of access may, in some cases, lead to challenges related to the quality of higher education. Therefore, quality assurance is considered a core function of modern higher education, requiring the involvement of all stakeholders. Quality assurance entails establishing dedicated systems as well as fostering a culture of quality within higher education institutions (Article 19).

Higher education institutions must invest in the professional development of academic staff and related personnel in order to strengthen teaching and learning systems. This investment enables them to respond more effectively to the evolving needs of society and enhance the overall quality of education (Article 15). As noted above, expectations regarding the professional development of academic staff have become increasingly prominent. The methods and techniques employed by instructors directly influence the quality of teaching and considerably contribute to improved learning outcomes. Enhancing the quality of university education and achieving desired results depend, among many factors, on the ability of academic staff to teach their courses effectively. In many cases, instructors are characterized as favoring traditional, teacher-centered approaches due to insufficient knowledge and skills related to teaching methods and strategies. However, instructors' efforts to cultivate student interaction with the learning environment and sustain students' attention are essential for the effective use of teaching methods and strategies (Kayabaşı, 2012). A teaching model that promotes the adoption and application of diverse methods and techniques, fosters students' analytical and synthesis skills, and prioritizes practice-based learning is considered a key indicator of quality in higher education. Studies examining instructional competence among faculty members demonstrate the critical importance of pedagogical skills and content knowledge (Collins, 2002). Other studies emphasize improving teaching quality (Çimen & Yılmaz, 2013) and the implementation of active learning methods (Öztürk, 2004). The quality of the teaching–learning environment, as well as instructors' behavior, attitudes, and pedagogical skills, are reflected in students' learning outcomes. Methods and techniques that stimulate deeper thinking, increase motivation, and sustain the dynamism of the learning process are regarded as desirable pedagogical approaches (Güven, 2011). Thus, effective instructional methods and techniques can create significant differences in student performance. The purpose of this study is to identify the extent to which teaching methods and techniques are used by academic staff, explore their motives for selection, determine their needs, and offer appropriate recommendations. Specifically, this research describes the methods and techniques used by instructors in their courses, the reasons for their selection or non-selection, challenges encountered during implementation, and possible solutions, drawing on the perspectives of both students and instructors.

Methodology

A qualitative research design was employed in this study. Creswell (2014) defines qualitative research as a process of exploring social and human problems by using unique methods aimed at constructing meaning. In qualitative research, data collection techniques such as observation, interviews, and document analysis allow phenomena and perceptions to be examined comprehensively, realistically, and holistically in natural settings (Yıldırım & Şimşek,

2006). This approach primarily seeks answers to questions such as “why?”, “how?”, and “in what way?”.

Data Collection Instruments

During data collection, unstructured and semi-structured interview forms developed by the researchers were used. In preparing the instruments, the relevant literature was extensively reviewed and theoretical foundations were carefully considered. After drafting the initial version of the interview forms, feedback was obtained from four experts specializing in the field. Following expert revisions, pilot interviews were conducted with three students and three faculty members. During this stage, the clarity, comprehensibility, and content alignment of the forms were evaluated, and necessary adjustments were made. After completing all stages, the final interview forms for students and instructors were prepared, consisting of four main sections:

1.Section One: Collection of participants’ demographic information.

2.Section Two: Identification of participants’ level of awareness regarding the instructional methods and techniques used in the teaching process.

3.Section Three: Identification of preferred or non-preferred methods and techniques, along with the reasons for these choices. A sample guiding question was: “In the teaching process, the method of …….. is preferred because ……”

4.Four: Exploration of challenges related to the implementation of instructional methods and techniques, as well as potential solutions, through unstructured questions.

Data Analysis

Computer-assisted qualitative data analysis techniques were employed. NVIVO-10 software was used to analyze the data, enabling both in-depth analysis and modeling of the current situation. The collected data were evaluated based on feedback from four field experts. In accordance with qualitative research design, content analysis was selected as the analytical method. The main purpose of content analysis is to reach concepts and relationships that explain the collected data. The analysis followed these steps: coding the data, identifying themes, organizing codes and themes, extracting findings, and interpreting them (Yıldırım & Şimşek, 2006). Repeated review of the data and incorporation of expert opinions enabled the identification of deeper and more robust insights (Creswell, 2014).

Conclusion

The results of the study indicate that the instructional competence of academic staff regarding teaching methods and techniques is not sufficiently high. Based on students’ perspectives, raising instructors’ awareness of modern instructional methods and techniques that can enhance teaching quality is considered essential. To this end, organizing practical workshops aimed at developing faculty members’ skills in using diverse and effective instructional methods and encouraging their active participation is crucial. In addition, reducing class sizes,

creating instructional environments conducive to the effective use of teaching methods and techniques, and providing adequate technical and educational resources are of great importance. Developing and implementing courses that emphasize practical application and active student involvement, rather than purely theoretical knowledge, will further contribute to improving the quality of teaching in higher education.

References

Creswell, J. W. (2014). Research design. Qualitative, quantitative and mixed methods approaches (4th edition). London: SAGE Publications.

Collins, A. B. (2002). Üniversite öğrencileri öğretim elemanlarının başarısını değerlendirebilir mi? İkilemler ve problemler. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 35 (1-2), 81-91.

Çimen, O. ve Yılmaz, M. (2013). Biyoloji öğretmen adaylarının öğretim yöntem ve teknikleri uygulamalarına ilişkin yeterlik algıları. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi (GEFAD/GUJGEF), 33 (1), 51-65.

Dünya Yükseköğretim Kongresi (2009). http://webb.deu.edu.tr/bologna/diger_bildirgeler/yuksekogretim_konferansi_bildirgesi.pdf

Güven, E. (2011). Kaynaştırma uygulamasının yapıldığı sınıflarda işbirlikli öğrenmenin müzik öğretimi üzerindeki etkileri. (Yayımlanmamış doktora tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kayabaşı, Y. (2012). Öğretmenlerin öğretim sürecinde kullandıkları öğretim yöntem ve teknikleri ile bunları tercih etme nedenleri. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15, 27.

Öztürk, Ç. (2004). Ortaöğretim coğrafya öğretmenlerinin öğretim yöntem ve teknikleri kullanabilme yeterlilikleri. Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi, 5 (2), 75-83.

THE INTERACTION BETWEEN SELF-REGULATION AND EMOTIONAL DEVELOPMENT IN EARLY CHILDHOOD

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ÖZ DÜZENLEME VE DUYGUSAL GELİŞİM ARASINDAKI ETKİLEŞİM

GULAR NURİYEVA

ACADEMICIAN HASAN ALIYEV STREET 104, AZERBAIJAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY, DEPARTMENT OF GENERAL PEDAGOGY, TEACHER

AFİYEDDİN JELİLOV 86, AZERBAİJAN REPUBLİC INSTİTUTE OF EDUCATİON, PHD STUDENT İN CORRECTİONAL PEDAGOGY

ORCİD: 0009-0001-3926-480X

Summary

One of the most delicate periods in a child's personality development, social skills, and cognitive abilities is early childhood. At this point, the child's emotional growth and self-regulation abilities are intertwined and serve as the foundation for their future social interactions, behavioral patterns, and academic success. Self-regulation, which develops in tandem with emotional development, is defined as the capacity to manage a child's behavior, attention, and emotions.

The child's capacity to identify and communicate his own emotions as well as comprehend those of others is a component of emotional development. These abilities are regarded as one of the primary structural elements of self-control. A youngster with emotional regulation is able to tolerate stress, avoid impulsive emotions, and develop socially acceptable behavior. Therefore, a child's ability to regulate his own conduct is strongly impacted by his emotional development.

Simultaneously, the development of self-regulation abilities fosters the enhancement of emotional growth. Children who are able to regulate their emotions develop empathy for other people's feelings, constructive dispute resolution skills, and the ability to adopt a positive stance in social circumstances. According to neuropedagogical studies, the neurobiological underpinnings of these two processes are the interplay between the limbic system and the prefrontal cortex. This enhances the child's social-emotional stability and guarantees the integration of emotional experiences with cognitive regulation.

In early childhood education, the environment has a significant impact on the concurrent development of emotional and self-regulation skills. Based on empathy and understanding, educators and parents should establish a setting that is open to the child's emotional responses. Children's emotional expression and behavioral management skills are stimulated by play activities, social interactions, artistic creativity, and music.

As a result, early childhood emotional development and self-regulation are two crucial processes that are shaped by interaction and reinforce one another. Strengthening this relationship is essential to the child's future academic success, social adjustment, and emotional stability..

Keywords: early childhood, self-regulation, emotional development, social adaptation, child development.

Özet

Bir çocuğun kişilik gelişimi, sosyal becerileri ve bilişsel yetenekleri açısından en hassas dönemlerden biri erken çocukluk dönemidir. Bu dönemde, çocuğun duygusal gelişimi ve öz düzenleme becerileri iç içe geçer ve gelecekteki sosyal etkileşimlerinin, davranış kalıplarının ve akademik başarısının temelini oluşturur. Duygusal gelişimle birlikte gelişen öz düzenleme, çocuğun davranışlarını, dikkatini ve duygularını yönetme becerisi olarak tanımlanır.

Çocuğun kendi duygularını tanımlayıp iletme ve başkalarının duygularını anlama becerisi, duygusal gelişimin bir bileşenidir. Bu beceriler, öz kontrolün temel yapısal unsurlarından biri olarak kabul edilir. Duygusal düzenleme becerisine sahip bir çocuk, strese tahammül edebilir, dürtüsel duygulardan kaçınabilir ve sosyal olarak kabul edilebilir davranışlar geliştirebilir. Bu nedenle, bir çocuğun kendi davranışlarını düzenleme becerisi, duygusal gelişiminden büyük ölçüde etkilenmektedir.

Eş zamanlı olarak, öz düzenleme becerilerinin gelişimi, duygusal gelişimin artmasını da desteklemektedir. Duygularını düzenleyebilen çocuklar, başkalarının duygularına karşı empati, yapıcı anlaşmazlık çözme becerileri ve sosyal durumlarda olumlu bir duruş sergileme becerisi geliştirirler. Nöropedagojik çalışmalara göre, bu iki sürecin nörobiyolojik temelleri limbik sistem ve prefrontal korteks arasındaki etkileşimdir. Bu, çocuğun sosyal-duygusal dengesini artırır ve duygusal deneyimlerin bilişsel düzenlemeyle bütünleşmesini sağlamaktadır.

Erken çocukluk eğitiminde, çevrenin duygusal ve öz düzenleme becerilerinin eş zamanlı gelişimi üzerinde önemli bir etkisi vardır. Empati ve anlayışa dayalı olarak, eğitimciler ve ebeveynler çocuğun duygusal tepkilerine açık bir ortam oluşturmalıdır. Çocukların duygusal ifade ve davranış yönetimi becerileri, oyun aktiviteleri, sosyal etkileşimler, sanatsal yaratıcılık ve müzikle teşvik edilir.

Sonuç olarak, erken çocukluk döneminde duygusal gelişim ve öz düzenleme, etkileşimle şekillenen ve birbirini pekiştiren iki önemli süreçtir. Bu ilişkinin güçlendirilmesi, çocuğun gelecekteki akademik başarısı, sosyal uyumu ve duygusal dengesi için elzemdir.

Anahtar kelimeler: erken çocukluk, öz düzenleme, duygusal gelişim, sosyal uyum, çocuk gelişimi.

TÜRK ƏDƏBİYYATINDA İLK ROMANLAR HAQQINDA

F.Ü.F.D. QƏMƏR ALXANOVA

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ UNİVERSİTETİ

Açar sözlər: roman, Tənzimat, türk, yazıçı, hekayə

Xülasə

Türk ədəbiyaytı keşməkeşli yollardan keçmiş, mövzu və növ zənginliyi hər dövrdə mövcud olmuşdur.1839-cu ildə tənzimat fərmanının verilməsindən sonra o zamana qədərki türk siyasi-içtimai və siyasi mühitində yetişən vəziyyət yeni növ və janrların da yaranmasına vüsət verdi. Yeni qəzet və jurnalalrın dərci, Qərb ədəbiyyatından, xüsusi ilə fransız ədəbiiyyatından edilən tərcümə nümunələri cəmiyyət tərəfindən roman janrının yarandıqda verəcəyi rekasiyaların göstərici oldu. Bu səbəblə ilk roman nümunələrinin yaranması təəccüb doğurmamış, yarandıqdan bu günə qədər daim təqdirlə qarşılanmışdır.

Türkiyə ədəbiyyatında tam olmasa da Avropa təsirli ilk nəsr əsəri Əhməd Midhat Əfəndinin 1870-ci ildə yazdığı "Lətaifi-rəvayət"lə başlamışdır. Bu istiqamətdə ikinci əsər Emin Nihadın 1873-cü ildə qələmə aldığı "Müsamərətnamə" əsəri hesab edilmişdir. İlk türk romanı "Təəşşüqü Tələt və Fitnət" 1873-cü ildə, Əhməd Midhət Əfəndinin "Həsən Məllah" romanı isə 1874-cü ildə qələmə alınmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Ə.Midhətin romanlarındakı təsvir məddah hekayələrinə daha çox yaxındır. Türk romanı ilə bağlı müxtəlif tədqiqatlar aparan Robert Finn tədqiqatlarının birində bu dövr türk yazıçılarının müasir, Avropa romanı yaratmaq istəsələr də əslində məddah hekayələrindən uzaqlaşmadıqlarını qeyd etmişdir [152, s. 10]. Bərna Moran, Jalə Parla kimi tanınmış türk tədqiqatçıları eyni fikirdə olmuşdur.

Nurullah Çətin, Dilək Yalçın kimi tədqiqatçılar da ilk türk romanlarının Avropa ədəbiyyatından tərcümə olunan romanların təsiri ilə qələmə alındıqlarını qeyd etmişlər [104, s. 21].

Dövrün digər əsəri də 1871-ci ildə Emin Nihad tərəfindən yazılan "Müsamərətnamə" əsəridir. Əsər əvvəlcə iki hissə kimi nəşr edilmiş, daha sonra on iki hissəyə qədər artırılmışdır.

Bu əsərdə də “Mühayyəlat” kimi hadisələr iç-içə təsvir edilmişdir.

Pertev Naili, bu hekayənin Aleksandr Dümanın “Kraliçanın boyunbağısı” hekayəsinin tərcüməsi olduğunu bildirir [141, s. 310].

R.Finn bu əsərin ilk roman olan “Təəşşüqü Tələt və Fitnət” (“Tələt və Fitnətin eşq hekayəsi”]. əsərinə başlanğıc hesab edir [141, s. 35].

Tənzimat dövrü sənətkarları nəsrdə nə qədər yeni düşüncələri əks etdirsələr də, şərq insanının düşüncə tərzindən tam qopmayan obraz, xarakter və tiplər yaradılmışdır. İnkişaf edən roman janrı artıq təbəqələrdəki həyat tərzini və təbəqələrdən olan qəhramanları əks etdirməyə başlamışdır. Onlar həm, ziyalı təbəqədən, həm də sravi insanlardan bəhs etmişlər. Nümunə kimi, N.Kamal, R.Əkrəm, S.P. Sezai əsərlərində obrazları daha çox ziyalı təbəqədə göstərirdisə, Ə.M.Əfəndi, Ş.Şami, N.Nazim cəmiyyətin sadə təbəqəsinin insanlarını öz əsərlərində obrazların timsalında ön plana çəkirdilər. Qərbləşmə tənzimat dövründə başlasa da, Qərb roman sisteminə tam formada uyğun yazılan romanlarda bu qapını X.Ziyanın “Eşqi məmnu” (“Qadağan olunmuş məhəbbət”) əsəri açmışdır.

Bu dövr romanında yeni düşüncə tərzini əks etdirən yeni insan yaratma arzusu üstünlük təşkil edirdi. Namiq Kamal, Əhməd Midhət və dövrün digər romançıları yeni tip obrazlar yaratmaq niyyətində idi. Qərb insanına uyğun obrazlar yaratmaq cəmiyyətdə özünə güvənən, bu dünya üçün işləməyə və cəmiyyətdə ağıl və məntiqlə hərəkət etməyə əhəmiyyət verən yeni insan tipinin yaranmasına şərait yaradırdı. Bu dövrün aparıcı mövzuları; vətənpərvərlik, qəhrəman gənclər, alafranqalıq adlanan fransızsayağı həyat tərzi, hələ oturmayan qərbləşmə, Şərq-Qərb sintezini əks etdirən insanlar, əsirlik, satın alınan cariyələr məsələsinin tənqidi, evdar qadınların sevgisi, qısqanclıq, fransız tərbiyəçilərin əhəmiyyəti, ögey ana məsələləri, ümidsiz sevgilər, evlilik, miras, təhsil çatışmazlığı, qızların və qadınların biznes problemləri, sosial həyatda vəzifələr, İslam birliyi, Osmanlı İmperiyasının və İslamın müdafiəsi və s. kimi göstərilə bilər. Tənzimat romanının ilk nümunələrini qələmə alan, “roman maşını” hesab edilən Ə. Midhat bu illərdə xalqı maarifləndirmək və Qərbdən olan yenilikləri öz cəmiyyətinə çatdırmaq üçün xeyli əsər yazmışdır. Əhməd Midhət Əfəndi öz roman və hekayələrində, eləcə də nəşr etdiyi qəzetlərdə ictimaiyyəti maarifləndirirdi. Romanlarında o, tez-tez ictimaiyyətin məlumatlılığını artırmaq üçün ensiklopedik məlumatlar təqdim edirdi. Onun “Fəlatun bəy və Rakım Əfəndi” romanı Şərq və Qərb düşüncə tərzinin ifadəsi hesab olunmalıdır. Bu əsərdə yalançı alafranqalıq tənqid edilmişdir. Qərbləşmə düşüncəsinin başlanğıcı hesab edilən tənzinmat dövrü milli, mənəvi dəyərlərdən tam qopmamışdır. Tənzimat ziyalıları ədəbiyyatın

hər şeydən əvvəl faydalı və gözəl olduğuna inanırdılar. Bu mənada onların didaktik və

praqmatistlər olduğunu söyləmək olar. Ədəbiyyatı təhsil məktəbi kimi görməyə meylli olan dövrün yazıçıları romanı səslərini böyük auditoriyaya eşitdirə bildikləri vasitə hesab edirdilər. Tənzimat romançıları həm intellektual, həm də sadə kütləyə xitab edə bilirdilər. Bir çox təhsilli gənclərin ədəbiyyata oriyentasiyası və Qərbdən gələn hər şeyi görən anlayışı dəyişdirməkdə təsirli olan dövrün yazıçıları Qərb modellərinə görə cəmiyyətin yenidən formalaşmasında böyük xidmətlər göstərmişlər. Onların fikrincə, ədəbiyyat həm də insanları maarifləndirmək, bilik və mədəniyyəti yaymaq və milli birliyi təmin etmək vəzifəsini daşıyırdı.

THE ROLE OF METAPHOR IN LEARNING A LANGUAGE

GUNEL SHEFİYEVA ELKHAN

ENGLİSH LANGUAGE TEACHER OF FOREİGN LANGUAGES CENTER OF ASPU

ORCİD İD: 0000-0001-5105-2749

Keywords: Cognitive metaphor, language acquisition, conceptual understanding, communicative

competence.

Metaphor has long been viewed as a literary ornament, but modern linguistic research shows that it is a fundamental cognitive mechanism that shapes how individuals think, communicate, and learn. In language learning, metaphor plays a central role because it creates mental connections between new linguistic structures and learners' prior experiences. Through these connections, abstract ideas become more concrete, vocabulary becomes more memorable, and cultural meanings become easier to understand. As a result, metaphors function not only as expressive devices but also as powerful tools for developing linguistic and communicative competence.

Cognitive linguistics argues that metaphor is essential in shaping human thought. According to the Conceptual Metaphor Theory, people understand unfamiliar or abstract concepts through familiar, concrete experiences. For example, the metaphor **"learning is a journey"** helps learners conceptualize progress, challenges, and achievements using imagery they already understand. When applied to language learning, metaphors help learners interpret new concepts more quickly by mapping them onto existing mental schemas. This process reduces cognitive load and allows learners to process information more efficiently.

Vocabulary acquisition becomes richer and more efficient when learners understand the metaphorical patterns underlying a language. Many common English expressions—such as *"grasp an idea," "see the point," "break someone's heart,"* or *"run out of time"*—are based on metaphoric thinking. Instead of memorizing these expressions mechanically, learners can decode their meaning through conceptual reasoning.

Recognizing metaphorical patterns has several benefits:

- **Improved retention:** Metaphors create vivid mental images that make words easier to remember.
- **Better prediction:** Learners start to anticipate the meaning of new expressions based on familiar conceptual mappings.
- **Flexible use of language:** Understanding metaphor allows learners to form new expressions creatively, rather than relying on memorized phrases.

This leads to deeper vocabulary mastery and greater linguistic flexibility.

Every language reflects the worldview of its speakers, and metaphors are one of the clearest traces of cultural thinking. When learners explore metaphors, they gain insight into how a culture organizes and interprets reality.

For example:

- **English** often conceptualizes time as money (*"save time," "waste time"*), reflecting a highly economic view of daily life.
- **Some Asian languages** connect emotions to internal organs, not the heart alone.
- **Many cultures** use nature-related metaphors to describe social relations or moral values.

Understanding such metaphorical systems helps learners go beyond literal meaning and grasp the cultural logic behind expressions. This cultural awareness is crucial for effective communication and avoiding misunderstandings.

Metaphors enrich communication by making it more expressive, persuasive, and meaningful. For language learners, mastering metaphorical language signals a shift from basic proficiency to advanced fluency.

Metaphors support communicative competence by:

- **Adding nuance:** Learners can express complex ideas and emotions more precisely.
- **Improving comprehension:** Metaphor awareness helps learners understand idioms, jokes, stories, and authentic texts.
- **Supporting interaction:** Metaphors help learners participate in meaningful discussions, especially in academic or professional settings.

The ability to use metaphors naturally indicates that learners are not only memorizing structures but actively thinking in the target language.

Metaphors also influence learners' emotional and motivational states. Teachers frequently use metaphors to guide learners' attitudes—for example, describing mistakes as "stepping stones" or learning as "building a bridge." Such figurative expressions help students view challenges positively and stay motivated.

Learners themselves can also use metaphors to express emotions more fully, reducing anxiety and increasing confidence in communication.

Language educators increasingly incorporate metaphor into teaching strategies to improve comprehension and engagement. Some effective techniques include:

- **Using visual metaphors**, such as diagrams, graphics, or stories.
- **Encouraging students to create their own metaphors** to explain difficult concepts.
- **Analyzing metaphorical expressions** in authentic materials (songs, films, news).
- **Comparing metaphors across languages** to develop intercultural awareness.

By integrating metaphor-based activities into lessons, teachers can create more dynamic, memorable, and meaningful learning experiences.

Metaphor serves as an essential tool in language learning, playing multiple roles as a cognitive bridge, a vocabulary enhancer, a cultural guide, and a communicative resource. It deepens learners' understanding of linguistic and conceptual systems while enriching their ability to express ideas creatively and appropriately. Ultimately, metaphors transform the language-learning process into a more intuitive, engaging, and culturally aware journey. By embracing metaphorical thinking, learners and educators alike can unlock deeper linguistic insight and more authentic communication.

FORMATION OF PERCEPTION THROUGH LANGUAGE: A COMPETENCE-BASED ANALYSIS OF VISUAL MODELS IN TURKISH

ALGININ DİL YOLUYLA OLUŞUMU: TÜRKÇEDEKİ GÖRSEL MODELLERİN YETKİNLİK TEMELLİ ANALİZİ

NİGORAKHON AMİROVA

ÖĞRETİM GÖREVLİSİ, TAŞKENT DEVLET ŞARŞİNASLIK ÜNİVERSİTESİ, BİLİŞSEL DİLBİLİM,

0000-0003-1572-6042

Özet

Bu çalışma, dilin algıyı nasıl ilettiğini incelemek amacıyla, yetkinlik temelli bir yaklaşım çerçevesinde Türkçedeki görsel algı fiilleri (görmek, bakmak, izlemek, seyretmek) arasındaki kültürel, bilişsel ve pragmatik farklılıkları araştırmayı hedeflemektedir. Görsel algı evrensel bir nörobiyolojik süreç olmakla birlikte, diller bu süreci kültürel zorunluluklar, toplumsal roller ve bilişsel kategorilere göre farklı biçimlerde kodlamaktadır. Buna bağlı olarak, Türkçede görsel sahneyle ilişkili fiiller yalnızca duyusal ifadeler değildir; bilgi edinme biçimleri, sosyal hiyerarşi, duygusal tutum, nezaket örüntüleri ve kanıtlama stratejileri gibi anlam ağları oluşturmaktadır. Türkçedeki görsel algı fiillerinin söylemde üstlendikleri semantik rollere rağmen, bu araştırmada söz konusu fiillerin dünyaya ilişkin kültürel olarak kökleşmiş modellerle nasıl kavramsallaştırıldığı ve nasıl işlediği ele alınmaktadır. Bulgular, görmek fiilinin esasen epistemik güvenilirlik ve doğrulukla; bakmak fiilinin dikkat, niyet ve sosyal mesafe ile; izlemek ve seyretmek fiillerinin ise estetik duyarlılık, süreklilik ve duygusal katılımla ilişkili olduğunu göstermektedir. Dört dil üzerinden gerçekleştirilen karşılaştırmalı inceleme, Türkçedeki görsel algı sisteminin İngilizce, Rusça ve Özbekçeye kıyasla daha ayrıntılı ve kültürel olarak daha belirgin bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, yabancı dil olarak Türkçe öğrenenler arasında anlam kaymalarına ve pragmatik yanlış kullanımlara yol açmaktadır. Elde edilen sonuçlar, sosyodilbilimsel yeterlilik olmaksızın yalnızca dil bilgisine sahip olmanın görsel algı fiillerinin yanlış anlaşılmasına neden olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, Türkçedeki görsel modelleri tam anlamıyla çözümleyebilmek için semantik, bilişsel ve kültürel katmanları bir araya getiren bütüncül bir yaklaşım benimsenmelidir.

Anahtar kelimeler: görsel algı fiilleri, kültürel modeller, bilişsel semantik, algı-yeterlilik ilişkisi

Abstract

This study aims to investigate how perception is communicated by language by studying the cultural, cognitive and pragmatic differences between visual perception verbs in Turkish

(görmek, bakmak, izlemek, seyretmek) within a competence-based approach. Visual perception is a global neurobiological factor whereas, languages package this factor according to varied cultural imperatives, social roles and cognitive categories. Accordingly, Turkish verbs implicating visual scenes are not simply sensory expressions, but they create a network of meaning features including ways of knowing things (modes of knowledge delivery), social hierarchy, emotional attitude, politeness patterns and evidential tactics. Despite the semantic roles that Turkish visual perception verbs take within discourse, in this investigation how they are conceptualised and how they function with cültirully grounded models of the world will be considered. Results show that the verb görmek is essentially related to epistemic reliability and truth, bakmak to attention, intentionality, and social distance; izlemek and seyretmek, double namely with aesthetic sensibility, continuity or emotional involvement. By cross-linguistic comparison of the four languages, it is shown that Turkish visual perception is situated at a higher level of detail and cultural specificity compared to English, Russian and Uzbek. In consequence, it causes some meaning deviation and pragmatic misuse among Turkish learners as a foreign language. The findings demonstrate that linguistic knowledge without sociolinguistic competence leads to misunderstanding of visual perception verbs. Therefore, a more holistic approach including sem-antic, cognitive and cultural layers should be adoptedin order to fully understand visual mod-els in Turkish.

Keywords: visual perception verbs, cultural models, cognitive semantics, perception–competence relationship

1. GİRİŞ

Algı ile dil arasındaki ilişkiler, modern bilişsel dilbilim, göstergebilim ve dil antropolojisinin en önemli tartışma alanlarından biri hâline gelmiştir. İnsan, her şeyden önce duyusal bir varlık olarak dünyada bulunur; ancak dili nasıl kavradığımız ve kullandığımız, bu duyusal deneyimleri çerçeveleyen ve süzen bir işlev görür. Duyular arasında görme, yalnızca biyolojik bir yeti (görmek eylemi) olmanın ötesine geçerek, kültürel olarak aracılanmış bir yorumlama aracı hâline gelir; bilgi edinmeyi, ilişki kurmayı, toplumsal normlara uymayı düzenler. Bu nedenle, görsel algı fiilleri; dikkat odağının, epistemik bağlılığın, duygusal duruşun, nezaket stratejilerinin ve kültürel bilgi modellerinin nasıl sözlüksel olarak kodlandığını incelemek için temel bir alandır. Türkçede ‘görmek’, ‘bakmak’, ‘izlemek’ ve ‘seyretmek’ gibi algı fiillerinin oluşturduğu anlam alanı, kültürel yönelim ile dilsel sınıflandırmanın dinamik bir biçimde birleştiği bir kesişim noktasıdır.

Görsel deneyimin biyolojik kaynağı evrensel olarak aynı olsa da diller bu duyumu kültürel olarak belirlenmiş yollarla düzenler, yapılandırır ve genişletir. Bu durum, bilişsel dilbilimin temel varsayımlarından birini doğrular: Dilsel yapılar gerçekliği pasif biçimde yansıtmaz, onu aktif olarak şekillendirir (Lakoff & Johnson 1980:116). Türkçedeki görsel fiiller yalnızca duyusal deneyimi değil; kültürel olarak dağıtılmış dikkat örüntülerini, hiyerarşik ilişkileri, niyetlilik derecelerini ve estetik katılım biçimlerini de taşır. Bu fiiller konuşucunun duygusal yakınlık, epistemik otorite ve toplumsal uygunluk değerlendirmelerini ifade etmek için söylemsel kaynaklar sağlar; dolayısıyla Türklerin kültürel temelli kavramsal sistemi için birer “pencere” işlevi görür.

Çapraz-dilsel çalışmalar, algı fiillerinin her zaman birebir örtüşmediğini göstermektedir (Viberg, 1984:21). İngilizcede see, Rusçada videt' ve smotret', Özbekçede ko'rmoq bazı anlamlarda Türkçedeki kinesik algı fiilleriyle örtüşse de anlamda küçük fakat önemli farklılıklar içerir. Bu farklılıklar, özellikle Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenler için kültürel varsayımlar ve epistemik anlatım biçimlerindeki ayrılıklar nedeniyle güçlük yaratır (Boroditsky & Gaby 2010). Örneğin İngilizce konuşurları için uzun süreli göz temasının samimiyet ve özgüven göstergesi olması tipik bir inanışken, Türk kültüründe uzun ve sabit bakış hiyerarşik ilişkilere, yaş farkına veya toplumsal role bağlı olarak saygısızlık ya da meydan okuma olarak algılanabilir. Bu nedenle görsel algı fiilleri yalnızca "görme" ile ilgili değildir; "nasıl bakılacağı, ne zaman bakılacağı ve ne zaman bakılmayacağı"na dair kültürel betikleri de gerçekleştirir.

Türkçe görsel fiillerin zorluğu çok-anlamlılık, metaforik genişleme ve pragmatik kullanımlarından kaynaklanır. Görmek, fiziksel algıdan zihinsel kavrayışa ve epistemik kesinliğe kadar geniş bir aralığa sahiptir. Bakmak, düzenlenmiş dikkat, yönelimsellik, niyetlilik ve toplumsal duruşu kodlar. İzlemek, gözlemsel izleme, denetim ve olayın akışına katılımı vurgular. Seyretmek ise haz, estetik zevk ve duygusal katılım içeren bir bakma biçimidir. Çeşitli Türkoloji ve anlambilim çalışmalarında vurgulandığı gibi, bu karşıtlıklar dilsel dünya görüşünün oluşmasında temel rol oynar (Gökçe, 2015:70; Ayan & Türkdil, 2014). Yetkinlik temelli bir yaklaşım, yalnızca dilsel bilginin yeterli olmadığını, Türkçe görsel fiillerin içerdiği anlam inceliklerini kavramak için sosyokültürel yeterliğin de gerekli olduğunu göstermektedir.

Son yıllarda Türkçe öğrenenlerin yurtdışı eğitim ve yaşam bağlamlarında artması, görsel fiillerin hem bilişsel anlambilim hem kültürlerarası iletişim hem de dil öğretimi açısından önemini daha da artırmıştır. Bu çalışma, algının dilsel olarak nasıl aracılanmış olduğunu ve bilişsel, kültürel ve pragmatik boyutların anlam inşasında nasıl birleştiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Anlamsal veri, çapraz-dilsel karşılaştırma ve kültürel yorumlama içeren sentezleyici bir yöntemle Türkçe görsel algı fiillerinin geniş bir dil-kültür ağında nasıl işlediği ortaya konulmuştur.

Dil ve algı tartışmaları, en azından görsel algı fiilleri bakımından, yetkinlik temelli bir modele dayanmalıdır; çünkü algının yalnızca biyolojik bir süreç değil, kültürce biçimlendirilmiş bir bilişsel yapı olduğu açıktır. Bu nedenle anlam bilgisini sosyokültürel ve pragmatik bilgi ile bütünleştiren bir yaklaşım gereklidir. Ancak bu şekilde Türkçedeki görsel modellerin kültürel ve bilişsel derinliği tam olarak kavranabilir. Bu çalışma, dil-biliş-kültür ilişkisi bağlamında konumlanan algı fiilleri üzerine gelişmekte olan araştırmalara katkıda bulunmaktadır.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Bu çalışmanın kuramsal temeli, bilişsel anlambilim, dil antropolojisi ve kültürlerarası iletişim araştırmalarına dayanmaktadır. Bilişsel anlambilime göre anlam, soyut ve dilden bağımsız bir olgu değil; somut bedenlenmiş deneyime dayalı, kültüre bağlı kavramsal modeller üzerinden işlenen bir süreçtir (Lakoff & Johnson 1980). Bu bakış açısından hareketle algı fiilleri, konuşurun duyusal durumları nasıl yorumladığını, sınıflandırdığını ve kavramsallaştırdığını gösteren dilsel işaretlerdir. Özellikle Türkçe görsel algı fiilleri, duyusal algı ile biliş, duygu ve toplumsal ilişkiler arasında düzenli metaforik geçişler sergiler. "Görmek" fiilinin "anlamak, fark etmek" anlamına genişlemesi, birçok dilde farklı kültürel ayrıntılarla görülen BİLMEK = GÖRMEK kavramsal metaforunu yansıtır.

Kuramsal çerçevenin ikinci temel dayanağı, Viberg'in algı fiillerine ilişkin tipolojik modelidir. Viberg (1984), dillerin duyusal modaliteleri nasıl sözlüksel olarak kodladıklarını karşılaştırmalı bir çerçevede ele alır. Bu modele göre tüm dillerde görme duyusu baskın olmakla birlikte; görsel alanda fiillerin anlamları arasında önemli ayrışmalar görülür. Türkçe bu açıdan özellikle dikkat çekicidir, çünkü niyetli bakışı (bakmak), süreklilik içeren izlemeyi (izlemek) ve estetik-seyirlik görmeyi (seyretmek) özenle ayırır. Bu ayrımlar, görsel ipuçlarının zihinsel olarak işlenmesinde kültürel şekillenmişliğin önemli olduğunu göstermektedir.

Ayrıca, kültürle yakından ilişkili olan bakış davranışının pragmatiği, görsel algı fiillerinin semantiğinin bir parçasıdır. Sweetser'ın (1991:72) belirttiği gibi algı fiilleri sosyal ve duygusal alanlara da genişleyen anlamlar taşır. Türkçede bakış; saygı, mahcubiyet, meydan okuma, yakınlık, utanç ya da duygusal erişilebilirlik gibi çok çeşitli sosyal anlamları kodlayabilir. Bu okumalar yalnızca görsel davranışa değil, bakışın hangi sosyal ilişkiler bağlamında nasıl işlemesi gerektiğini belirleyen kültürel betiklere dayanır.

Son olarak, kültürlerarası iletişim araştırmalarında sosyodilbilimsel ve pragmatik yeterliğin önemini vurgulayan çalışmalar, bu araştırmayı destekleyen bir diğer kuramsal kaynaktır. Türkçede görsel algı fiilleri kültüre özgü bilgiler içerdiğinden, bu kültürel arka plan bilinmedikçe farklı dillerin konuşurları tarafından yanlış anlaşılabilir. Bu durum, anlamın başarılı biçimde kurulabilmesi için dilsel bilginin sosyokültürel farkındalıkla bütünleşmesi gerektiği yönündeki görüşe güçlü bir destek sunmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu makale, bilişsel-anlamsal incelemeye, pragmatik söylem çözümlemesine ve karşılaştırmalı dilsel analize dayanan yetkinlik temelli nitel bir araştırma modeli benimsemektedir. Türkçedeki görsel algı fiillerinin kültürel açıdan zengin ve anlamsal olarak çok katmanlı yapısı dikkate alındığında, yalnızca biçimsel ya da yapısal bir açıklama yeterli olmayacaktır. Bu nedenle yöntem, üç temel analiz ekseninden oluşacak biçimde yapılandırılmıştır:

(1) Türkçedeki görsel algı fiillerinin anlam kategorilerinin belirlenmesi;

(2) kültürle ilişkili söylem bağlamlarında pragmatik yorumlama;

(3) İngilizce, Rusça ve Özbekçe ile karşılaştırmalı çözümleme yaparak kültürlerarası yanlış anlamaya yol açabilecek anlamsal uyuşmazlıkların tespiti.

Türkçe veri derlemi; modern yazılı kaynaklardan (edebî, gazetecilik ve akademik metinler) ve çevrimiçi sözlü dil derlemlerinden toplanmıştır. Ayrıca görmek, bakmak, izlemek ve seyretmek fiillerinin çokanlamlı yapıları, metaforik genişlemeleri ve söylem işlevleri belirlenirken temel Türkoloji çalışmalarındaki anlamsal çözümlemelerden ve sözlük tanımlarından yararlanılmıştır (Ayan & Türkdil, 2014; Hirik, 2017; Gökçe, 2015). Bilişsel-anlambilimsel modellerde tanımlanan kavramsal metaforlar (bilmek = görmek, dikkat = yönelim, estetik deneyim = görsel temaşa vb.) özellikle Lakoff ve Johnson (1980) çerçevesinde incelenmiştir. Bu metaforlar, Türkçe görsel fiillerin duyusal, epistemik ve duygusal yapıları nasıl sözlüksel hâle getirdiğini açıklamada kuramsal araçlar olarak kullanılmıştır.

Yöntemin pratik boyutu, kültürel olarak biçimlenen bakış davranışının, etkileşim örüntülerinin ve kanıtlama stratejilerinin yorumlanmasına odaklanır. Bu amaçla Türk toplumundaki bakış normlarına ilişkin etnografik ve antropolojik gözlemlerden yararlanılmış; çağdaş konuşmalardan, filmlerden, televizyon dizilerinden ve çevrimiçi etkileşimlerden alınan söylem örnekleri analiz edilmiştir. Türk kültüründe bakış davranışının toplumsal statü, cinsiyet rolleri, duygu ifadeleri ve nezaket ilkeleriyle yakından ilişkili olması sebebiyle, bu normların görsel kodlamalarla birlikte çözümlenmesi ancak pragmatik bir inceleme ile mümkündür. Sweetser'ın (1991) algı fiillerinin sosyal boyutlarını vurgulayan kuramsal yaklaşımı, duygusal duruş, kişilerarası hizalanma, mesafe işaretleme ve ahlaki değerlendirme gibi pragmatik işlevlerin sınıflandırılmasında temel alınmıştır.

Yöntemin üçüncü ayağı, karşılaştırmalı dilsel çözümlemedir. Araştırmada Türkçedeki görsel algı fiilleri; İngilizcedeki see, look, watch, Rusçadaki videt', smotret' ve Özbekçedeki ko'rmoq, qaramoq ile sistematik biçimde karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma, Callizen (1996), Karaeva (2015) ve Siddiqov (2000) gibi çalışmalardaki tanımlayıcı kategoriler temel alınarak yapılmıştır. Dillerin farklı ailelere, kültürel modellere ve pragmatik beklentilere sahip olması (örneğin İngilizcenin fail-merkezli ve doğrudan yapısı, Rusçanın daha geniş bakış sürekliliklerini kodlaması, Özbekçenin Türkçe ile kökensel bağı olmakla birlikte kendine özgü dikkat/nezaket sistemleri barındırması) Türkçenin diğer dillerden nasıl ayrıldığını göstermektedir. Bu karşılaştırma sayesinde kültürlerarası yanlış anlamanın düzenli olarak ortaya çıktığı noktalar belirlenmiştir.

Yöntemin yetkinlik-temelli boyutu, dilbilgisel yetkinlik (gramer ve sözcük bilgisi) ile sosyokültürel yetkinlik (etkileşim normları, kültürel betikler, pragmatik stratejiler) arasındaki ayrıma dayanır. İkinci dil edinimi üzerine yapılan çalışmalar, sosyokültürel yeterliğin eksikliğinin özellikle kültürel olarak düzenlenmiş davranışları (bakış, duygu, saygı vb.) içeren çokanlamlı sözcüklerin yanlış anlaşılmasına yol açtığını göstermektedir (Vasilyeva, 2010:19). Bu nedenle çalışma, yalnızca görsel fiillerin dilsel özelliklerini değil, doğru yorumlanmaları için gerekli bilişsel ve kültürel yeterlikleri de dikkate almaktadır.

Analiz üç aşamada yürütülmüştür: İlk aşamada her görsel fiilin anlamsal bileşenleri sözlük tanımları, derlem örnekleri ve Türkoloji kaynakları üzerinden belirlenmiş; temel amaç literal, metaforik, epistemik ve değerlendirmeye dayalı anlamların ayrıştırılması olmuştur. İkinci aşamada söylem bağlamında kullanımlar incelenmiş; konuşurların duygusal duruş, toplumsal güç ilişkileri, katılım/kaçınma ve nezaket biçimlerini görsel fiiller aracılığıyla nasıl kodladıkları analiz edilmiştir. Örneğin "Bana öyle bakma", "Seni görmek istiyorum", "Görünüşe göre" gibi ifadeler, Türkçedeki duygu yönetimi ve kanıtsallık normlarını ortaya koymak için kullanılmıştır. Üçüncü aşamada, Türkçe örnekler İngilizce, Rusça ve Özbekçedeki paralel karşılıklarla karşılaştırılarak yapısal boşluklar, anlam kaymaları ve kültüre bağlı genişlemeler tespit edilmiştir.

Yöntem ayrıca kavramsal metafor kuramı doğrultusunda görsel algı fiillerinin metaforik genişlemelerine yönelik tamamlayıcı bir analiz de içermektedir. Işığı görmek (aydınlanmak), dünyayı görmek (yaşantı kazanmak), gözüm açıldı (bilişsel/ahlaki uyanış) gibi ifadeler; ahlaki değerler, kişisel dönüşüm ve epistemik güven alanlarına göre sınıflandırılmıştır. Bu örnekler, Türk kültüründe toplumsal uyum, öz-farkındalık ve etik olgunluğun görsel metaforlar aracılığıyla nasıl ifade edildiğini göstermektedir. Lakoff ve Johnson'ın (1980) belirttiği gibi

metaforlar kültüre göre değişen bilişsel şemalar olarak işlev görmektedir ve Türkçe veriler bu görüşü önemli ölçüde desteklemektedir.

Ek olarak, Türkçe Viberg'in (1984) algı fiilleri tipolojisinde daha geniş görsel ayrışmalar sergileyen bir dil olarak konumlandırılmıştır. Türkçenin görsel modalitede diğer dillere göre daha ayrıntılı bir sözlüksel sistem sergilemesi, hem evrensel hem dil-özel özelliklerin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Son olarak araştırma, anlam yapısı ile kültürel yeterlik arasındaki ilişkinin yöntemsel bir ilkede birleştiğini kabul eder. Çalışmanın amacı algının dilsel ortamda nasıl ortaya çıktığını çözmek olduğundan, bilişsel temsiller, kültürel betikler ve dilsel ifadeler arasındaki ilişkinin çözümlenmesi esastır. Bu bütünleşik yöntem, görsel algı fiillerinin Türkçede dünya görüşünü nasıl şekillendirdiğine dair sağlam bir analitik zemin sunar.

3. BULGULAR

Bu çalışma, Türkçedeki görsel algı fiilleri görmek, bakmak, izlemek ve seyretmek'in; duyusal algının kültürel olarak biçimlendirilmiş bilişsel şemalarla, duygusal tutumlarla ve toplumsal normlarla iç içe geçtiği karmaşık bir anlam-dünya oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular, Türkçede görmenin yalnızca pasif bir duyusal süreç olmadığını; bunun epistemik bir olay, ilişkisel bir duruş, değerlendirmeye dayalı bir tutum ve ahlaki bir uygulama olduğunu göstermektedir. Bu çok işlevlilik, algıya ilişkin dilsel yapıların kavramsal metaforlar ve kültürel modeller tarafından biçimlendirildiğini savunan bilişsel dilbilim yaklaşımıyla uyumludur (Lakoff & Johnson, 1980:56). Ayrıca bulgular, dillerin algı fiilleri açısından önemli ölçüde farklılaştığını ileri süren Viberg'in tipolojisiyle de (Viberg, 1984:21) tutarlılık göstermektedir.

İlk önemli bulgu, görmek fiilinin çok-anlamlı ve geniş metaforik yapısıdır. Görmek, çoğunlukla fiziksel görme eylemiyle ilişkilendirilmesine rağmen bağlama bakıldığında kavrama, zihinsel farkındalık, tanıma ve yorumlayıcı bilgi gibi işlevler de yüklenmektedir. "Gördüm ki…" ifadesi yalnızca yüzeysel bir tanıklığı değil; doğruluğu ve güvenilirliği yüksek kabul edilen bir bilgi edinme sürecini gösterir. Bu epistemik genişleme, birçok dilde görülen ancak Türkçede daha güçlü bir biçimde işleyen BİLMEK = GÖRMEK kavramsal metaforuna karşılık gelmektedir. Whitt (2010) de görsel algının birçok dilde yaygın bir kanıtsal kaynak olduğunu belirtir; ancak Türkçede bu kullanımın sistematik, düzenli ve güçlü bir bildirim değeri taşıdığı görülmektedir.

İkinci önemli bulgu, bakmak fiilinin kültürel olarak düzenlenmiş bir niyetli bakış biçimi olduğudur. İngilizcedeki look ile yüzeysel bir eşdeğerlik kurulsa da bakmak, düzenlenmiş dikkat, yönelim, niyet, sosyal duruş ve etkileşimsel tavır gibi çok katmanlı semantik bileşenlere sahiptir. Pragmatik bağlamlarda bakmak, saygı, mahcubiyet, uzaklaşma, gerilim, meydan okuma, onaylamama gibi farklı anlamlara gelebilir. "Bana öyle bakma" gibi bir ifade, emir cümlesinden çok duygusal ve ilişkisel bir pozisyonun göstergesidir.

Bu durum, Sweetser'ın (1991:72) algı fiillerinin duyusal anlamın ötesine geçerek sosyal ve duygusal işlevler kazandığına dair gözlemleriyle uyumludur. Türk kültüründe bakış normları; toplumsal hiyerarşi, yaş farkı, cinsiyet rolleri ve duygusal denetimle yakından ilişkilidir. Bu nedenle uzun süreli göz temasının birçok Batı kültüründe olduğu gibi samimiyet göstergesi olması gerekmez; tam aksine yaşça veya statüce büyük kişilere dik bakmak saygısızlık veya

meydan okuma olarak algılanabilir. Dolayısıyla bakmak fiilinin anlamı Türk kültürel betiklerinden bağımsız olarak yorumlanamaz.

Üçüncü temel bulgu, birçok dilde tek bir fiille karşılanan süreli izleme eyleminin Türkçede izlemek ve seyretmek olarak ayrılmasıdır. İzlemek, süreklilik içeren gözlemsel takip, olay akışına bilişsel katılım ve analizle ilişkilidir. Bir filmi izlemek, bir gelişmeyi takip etmek, bir kişinin davranışlarını gözlemlemek gibi anlamlar taşır.

Buna karşılık seyretmek, estetik zevk, duygusal temas, güzelliği temaşa etme ve içsel bir görsel haz ile ilişkilidir. Manzarayı seyretmek, gökyüzünü seyretmek gibi kullanımlar, Gökçe'nin (2015:70) ortaya koyduğu üzere Türk kültüründeki köklü estetik duyarlılığın dilsel yansımasıdır. Bu ayrım, bilişsel semantiğin "diller deneyimi kültürel öneme göre yapılandırır" görüşünü açık biçimde destekler.

Çalışmanın dördüncü büyük bulgusu, Türkçedeki görsel fiillerin İngilizce, Rusça ve Özbekçe karşılıklarıyla birebir örtüşmemesidir. Bu durum yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerde yaygın anlam hatalarına yol açmaktadır:

İngilizce see, hem duyusal algıyı hem kavramayı tek bir fiilde toplar. Türkçede ise bu anlam alanı görmek ve metaforik kullanım çeşitliliğine dağılmıştır.

İngilizce look, Türkçedeki bakmak kadar niyetlilik, sosyal duruş ve duygusal tavır içermez. Rusça смотреть, hem bakmak hem izlemek hem de kısmen seyretmek anlam alanlarına sızar. Özbekçe ko'rmoq, hem literal hem metaforik anlamları kapsar ancak seyretmek'in estetik anlam katmanına sahip değildir.

Siddiqov'un (2000:45) belirttiği gibi Türkçe ve Özbekçe kökensel akraba olsalar bile kültürel göz temasına ilişkin normlar farklı olduğundan görsel fiiller farklı yorumlanır.

Dil verileri, görsel algı fiillerinin metaforik genişlemelerinin Türk kültürel modelinin temelini oluşturduğunu göstermektedir. Işığı görmek (aydınlanmak), dünyayı görmek (deneyim kazanmak), gözüm açıldı (ahlaki/bilişsel uyanış) gibi ifadeler; Türk toplumunun etik derinlik, öz-bilgi, erdem ve kişisel dönüşüm gibi değerleri görsel metaforlar aracılığıyla ifade ettiğini göstermektedir. Lakoff ve Johnson'ın (1980:56) belirttiği metafor = bilişsel şema ilişkisi Türkçe verilerde güçlü biçimde ortaya çıkar.

Bulgular ayrıca Türkçe görsel fiillerin söylemde duygusal yakınlık, niyet, tutum ve sosyal uyum kodlamak için düzenli biçimde kullanıldığını göstermektedir. Örneğin:

Seni görmek istiyorum → duygusal yakınlık

Görünüşe göre → görsel kanıta dayalı çıkarım

Bana öyle bakma → ilişki içindeki duygu gerilimi

Bu durum Vasilyeva'nın (2010:19) algı fiillerinin söylem stratejilerindeki rolüne ilişkin bulgularıyla örtüşmektedir.

Türk anlatı geleneklerinde görmek, perspektif değişimlerini, ani fark edişleri ve bilişsel kırılma anlarını bildirmek için kullanılır. İzlemek ise anlatıda gözlemcinin uzun süreli bilişsel odağını sürdürmesini sağlar. Bu, Türkçede görsel fiillerin anlatısal odak, bakış açısı ve duygusal ton oluşturmada ne kadar işlevsel olduğunu göstermektedir.

Bulguların en çarpıcı sonuçlarından biri, Türkçe öğrenen yabancıların görsel fiilleri anlamlandırmada büyük ölçüde kültürel bilgi eksikliğine bağlı hatalar yaptığıdır.

Dilsel bilgi tek başına yeterli değildir; bu fiillerin doğru anlaşılması için kültürel bakış normlarını, nezaket kalıplarını, duygusal düzenleme ilkelerini, sosyal hiyerarşiyi, estetik kodları bilmek gerekir. Bu da çalışmanın temel savını doğrular: Türkçede algı, kültürel olarak biçimlenmiş kavramsal modeller aracılığıyla kurulur..

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın bulguları, Türkçedeki görsel algı fiillerinin yalnızca duyusal eylemleri ifade eden biçimsel öğeler olmadığını; aksine bilişsel yapılara gömülü, kültürel kodlarla biçimlenmiş ve anlamı çok katmanlı bir şekilde düzenleyen bir gramer ve kültürel yapı taşıdığını göstermektedir. Çalışmada incelenen dört temel fiil — görmek, bakmak, izlemek ve seyretmek — yalnızca bir "görme" edimi sağlamaktan daha öte, Türk kültüründe bilginin nasıl kavrandığını, duyguların nasıl düzenlendiğini, toplumsal değerlerin nasıl üretildiğini ve sosyal pozisyonların nasıl kurulduğunu açığa çıkaran araçlara dönüşmektedir. Bulgular, Türkçe konuşucuların görsel deneyimi duyusal girdinin ötesinde; ahlaki anlam, sosyal uyum ve bilişsel kesinlik ile ilişkilendirdiğini doğrulamaktadır.

Türkiye'de insanların büyük çoğunluğu biyolojik olarak görme kapasitesine sahip olsa da (Boyacı, Köse & Peterhans, 2004), bu görme eylemi Türkçenin kültürel ve kavramsal sistemleri çerçevesinde yorumlanır. Diğer bir ifadeyle, Türkçe dünyayı ve bedeni yalnızca dilsel yapıların içinden değil, kültürel olarak kurulan görme biçimlerinden hareketle kavrar. Bu nedenle, görsel algı fiilleri beden ve öznenin anlam alanını kontrol eden birer kavramsal kapı işlevi görür.

Çalışmanın temel sonuçlarından biri, Türkçede görmek fiilinin güçlü bir epistemik belirleyici olarak işlev görmesidir. Görme temelli bilgi, söylentiye, güvene ya da çıkarıma dayalı bilgiye kıyasla çok yüksek bir doğruluk ve meşruiyet değeri taşır. Bu durum, insan bilişinde görmenin kanıtsal bir işlev taşıdığını belirten önceki çalışmalarla (Whitt, 2010) uyumludur; ancak Türkçedeki kullanım bunun ötesine geçerek görmenin epistemik önceliğinin gündelik söyleme derinden yerleştiğini göstermektedir.

Işığı görmek (aydınlanmak), gözüm açıldı (bilişsel/ahlaki uyanış), dünyayı görmek (deneyim kazanmak) gibi metaforik genişlemeler, görme eyleminin ahlaki doğruluk ve entelektüel açıklık ile ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır. Bu özellik birçok dilde görülse de, Türk kültüründe görsel doğrulama çok daha güçlü bir meşruiyet mekanizmasıdır.

Bakmak fiiline ilişkin açıklama, Türk iletişiminde bakışın sosyo-kültürel bir davranış olduğunu doğrulamaktadır. Göz temasının fiziksel bir yönelim göstergesi olduğu kültürlerin aksine, Türk toplumunda bakış; saygı, hiyerarşi, ağırbaşlılık, duygusal ölçülülük ve sosyal mesafe gibi kültürel kodlara göre düzenlenir.

Bu durum Sweetser'ın (1991) algı fiillerinin duygusal-sosyal anlamlar taşıdığına dair görüşünü desteklerken, Türkçe veriler bakışın ahlaki ve kültürel beklentilerle çok daha temelden bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Bakmak, özellikle yaş ve statü ilişkilerinde belirleyici bir davranış normu olarak karşımıza çıkar. Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin bakış normlarını yanlış yorumlaması, hem yüz kaybına hem de niyetin yanlış anlaşılmasına neden olabilir. Bu da görsel fiillerin yalnızca dilsel değil, kültürel farkındalık gerektirdiğini doğrular.

Benzer biçimde, izlemek ve seyretmek fiilleri, Türkçede görselliğin estetik ve duygusal boyutlarını açığa çıkarır. İzlemek daha çok süreklilik, bilişsel takip ve dikkat odaklı izlemeye işaret ederken; seyretmek duygusal duyarlılık, estetik haz ve kontemplatif bir bakışla ilişkilidir.

Bu ayrım, Türk toplumunun tarihsel estetik geleneklerinde güzelliğin temaşa yoluyla deneyimlendiğini gösterir. Görsel algının bilişsel olduğu kadar duygusal ve kültürel düzeyde de işlendiğini ifade eder.

Bulgular, bilişsel-semantik düzeyde algının yalnızca fizyolojik bir süreç olmadığı; kültürel olarak aracılanmış ve kavramsal metaforlarla yapılandırılmış bir olgu olduğunu doğrular. Lakoff ve Johnson'ın (1980) çalışması, deneyimin metaforik şemalarla düzenlendiğini ileri sürerken; Türkçe veriler, evrensel metaforların kültüre bağlı biçimlerde gerçekleşebileceğini göstermektedir. Örneğin: BİLMEK = GÖRMEK metaforu Türkçede epistemik ağırlığı daha fazladır. Seyretmek fiili, Türk kültürüne özgü estetik duyarlılıkları yansıtır. Bakmak fiili, sosyal hiyerarşi ve nezaket kodları ile bütünleşir. Bu durum, Türkçedeki algı sisteminin kültür-içi değerlerle şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın çapraz-dilsel analizi, Türkçedeki görsel fiiller ile İngilizce, Rusça ve Özbekçedeki karşılıklarının anlamsal açıdan sistematik olarak farklılaştığını göstermiştir. Bu farklılıklar, yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerde anlam kaymalarına yol açmaktadır:

İngilizce see, çoğu bağlamda Türkçedeki görmek ile eşdeğer değildir. Rusça смотреть, bakmak–izlemek–seyretmek ayrımını kapsayacak genişlikte olup Türkçe için fazla geneldir. Özbekçe ko'rmoq, Türkçedeki görsel ayrımları tam karşılamaz ve estetik boyutu içermez.

Bu sonuçlar, Türkçenin görsel alanı daha detaylı ve kültürel olarak "daha ince ayarlı" bir biçimde kodladığını göstermektedir (Siddiqov, 2000).

Tüm bulgular, Türkçedeki görsel algı fiillerinin doğru anlaşılması için salt dilsel yetkinliğin yeterli olmadığını; bunun yanında sosyodilbilimsel farkındalık, kültürel bilgi ve pragmatik sezgi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sözlük tanımlarına veya kelime eşleştirmelerine güvenen öğreniciler: duygusal anlamları, sosyal duruş çözümlerini, nezaket normlarını, epistemik tonlamayı kaçırabilirler.

Elde edilen sonuçlara dayanarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

1. Dil öğretiminde bakış kültürü açıkça ele alınmalıdır. Dil materyalleri, yalnızca fiillerin anlamını değil; bakışın Türk kültüründe nasıl okunduğunu, hangi durumlarda ne ifade ettiğini öğretmelidir. Video ve gerçek yaşam senaryoları kullanılmalıdır.

2. Görsel fiillerin çok-anlamlılığı ve pragmatik işlevleri vurgulanmalıdır. Dil öğretiminde, görmek, bakmak, izlemek, seyretmek fiilleri İngilizcedeki see/look/watch gibi basit eşleştirmelerle öğretilmemelidir. Metaforik genişlemeler ve kültürel anlamlar ön plana çıkarılmalıdır.

3. Çapraz-dilsel karşılaştırmalar bilinçli kullanılmalıdır. Öğrenicinin ana dilindeki algı fiilleriyle Türkçedekiler arasındaki farkları gösteren karşılaştırmalar, yanlış anlamaların önüne geçmek için kullanılabilir.

4. Çevirmen eğitimi kültürel anlam katmanlarına odaklanmalıdır. Çevirmenler, görsel fiillerin duygusal ve epistemik değerlerini doğrudan aktaramayacağını bilmeli; gerekli yerlerde açıklayıcı notlar veya kültürel uyarlamalar kullanmalıdır.

5. Bilingual ve multilingual kişiler üzerinde ileri araştırmalar yapılmalıdır. Türkçe-İngilizce veya Türkçe-Rusça iki dillilerin görme fiillerini nasıl kavramsallaştırdığı, kültürel modellerin diller arası aktarımını gösterebilir.

6. Bilişsel metaforlar gelecekte deneysel yöntemlerle araştırılmalıdır. Özellikle izlemek–seyretmek ayrımının zihinsel temsilleri, deneysel bilişsel dilbilim yöntemleriyle çalışılabilir.

Türkçedeki görsel algı fiilleri, duyusal algının ötesine geçen; bilginin niteliğini, ahlaki doğruluğu, duygusal yakınlığı, sosyal duruşu ve kültürel değerleri kodlayan kapsamlı bir anlam evreni oluşturmaktadır. Bu çalışmanın sonuçları, algının dilsel, bilişsel ve kültürel düzeylerde nasıl inşa edildiğini daha iyi anlamamızı sağlar. Aynı zamanda, kültürlerarası iletişim ve dil öğretimi açısından uygulanabilir sonuçlar sunar.

5. KAYNAKLAR

1. Ayan, E. & Türkdil, A. (2014). Türkçede Algı Fiilleri ve Anlam Yapıları. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
2. Gisborne, N. (1996). The Semantics of Perception Verbs. London: Routledge.Gökçe, F. (2015). Türk Kültüründe Estetik Algı ve Seyretme Fiili. İstanbul: Kültür Araştırmaları Yayınları.
3. Hirik, E. (2017). “Türkçede Görsel Algı Fiilleri ve Kullanım Sıklığı.” Dilbilim Araştırmaları Dergisi, 4(2), 55–78.
4. Ibarretxe-Antuñano, I. (1999). “Polysemy and Metaphor in Perception Verbs: A Cross-Linguistic Study.” Cognitive Linguistics, 10(1), 29–69.
5. Karaeva, M. (2015). Rusça ve Türkçede Görsel Algı Fiillerinin Karşılaştırmalı İncelemesi. Moskova: Akademiya Yayınları.
6. Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press.
7. Siddiqov, R. (2000). Özbek ve Türk Dilinde Algı Fiilleri: Anlambilimsel Bir İnceleme. Taşkent: Fan Yayınları.

8. Sweetser, E. (1991). From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Vasilyeva, S. (2010). “Discursive Functions of Perception Verbs in Interpersonal Communication.” Pragmatics Today, 12(3), 15–32.
10. Viberg, Å. (1984). “The Verbs of Perception: A Typological Study.” Linguistics, 21(1), 23–57.
11. Whitt, R. (2010). “Evidentiality and Perception in Cross-Linguistic Perspective.” Journal of Pragmatics, 42(1), 220–236.

AZERBAYCAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN BİLİMSEL-POLİTİK ALANDA GELİŞİMİ

İSMAYILOV ŞAHISMAYIL

FELSEFE DOKTORU, DOÇENT, AZERBAYCAN DİLLER ÜNİVERSİTESİ, AZERBAYCAN ÜNİVERSİTESİ, SLAVYAN ÜNİVERSİTESİ
ORCID: HTTPS://ORCİD.ORG/0000-0002-7441-3575

ÖZET

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkiler ortak tarih, dil, din ve kültürel değerlere dayanmaktadır. Bağımsızlık döneminden sonra bu ilişkiler siyasi, bilimsel ve kültürel alanlarda hızla gelişmiştir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk devlet olan Türkiye, ülkenin uluslararası arenaya girişinde önemli bir rol oynamıştır.

Siyasi iş birliği stratejik ortaklık düzeyine yükselmiş ve 2010 yılında imzalanan "Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması" ve 2021 yılında imzalanan "Şuşa Deklarasyonu" bu ilişkilerin temel hukuki temelini oluşturmuştur.

Bilimsel ilişkiler alanında ise üniversiteler arası iş birliği, eğitim değişimi, ortak bilimsel projeler ve teknolojik araştırmalar yaygınlaşmıştır. Günümüzde Azerbaycan ve Türkiye, bilimsel ve siyasi iş birliği yoluyla hem ulusal kalkınmalarını güçlendirmekte hem de Türk dünyasının birliğine katkıda bulunmaktadır. Bu ilişkiler, bölgede barış, istikrar ve entegrasyonun güçlendirilmesi açısından stratejik öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Türkiye, bilimsel ilişkiler, siyasi iş birliği, stratejik ortaklık, Şuşa Deklarasyonu, eğitim, bilim diplomasisi, Türk dünyası, bağımsızlık.

GİRİŞ

Azerbaycan ve Türkiye halkları yüzyıllardır ortak bir tarihe, dile, dine ve kültürel değerlere sahip olmuş ve bu benzerlik, iki devlet arasındaki kardeşlik ilişkilerinin temelini oluşturmuştur. Büyük Lider Haydar Aliyev'in "Tek millet, iki devlet" ilkesini dile getirmesiyle bu ilişkiler siyasi bir ideoloji haline gelmiştir.

20. yüzyılın sonunda SSCB'nin dağılmasıyla Azerbaycan'ın bağımsızlığını yeniden kazanmasının ardından, Türkiye Cumhuriyeti Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk devlet olmuştur. Bu adım, iki ülke arasındaki bilimsel, siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin hızla gelişmesinin temelini oluşturmuştur.

Siyasi ilişkilerin yanı sıra bilimsel iş birliği de özel bir öneme sahiptir. Bilimsel ve siyasi ilişkilerin gelişmesine yalnızca devletlerarası müzakereler değil, aynı zamanda üniversiteler arası iş birliği, ortak araştırma projeleri, eğitim değişimi ve uluslararası kuruluşlarda ortak faaliyetler de eşlik etmektedir. Bu ilişkiler hem bilimsel bilgi paylaşımını sağlamakta hem de her iki ülkenin uluslararası düzeydeki konumunu güçlendirmektedir.

ESAS HİSSE

1. Siyasi ilişkilerin oluşumu ve gelişimi

(Kaynak: Əliyev, İ. (2021). Azərbaycan–Türkiyə əlaqələri: siyasi və diplomatik aspektlər. Bakı: Elm və Təhsil Nəşriyyatı, s. 62–75; Həsənli, C. (2018). Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti (1991–2018). Bakı: Elm, s. 153–160.)

Azerbaycan-Türkiye siyasi ilişkilerinin temelleri, Azerbaycan'ın 1991 yılında bağımsızlığını yeniden kazanmasının hemen ardından atıldı. 9 Kasım 1991'de Türkiye Cumhuriyeti,

Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk devlet oldu. Bu olay yalnızca diplomatik bir jest değil, aynı zamanda siyasi düzeyde kardeşlik ve tarihi birliğin bir tezahürüydü. Ardından, 14 Ocak 1992'de iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kuruldu ve o yıldan itibaren Ankara ve Bakü'deki Azerbaycan ve Türkiye büyükelçilikleri faaliyete geçti.

Bağımsızlığının ilk yıllarında Azerbaycan ciddi bir siyasi ve ekonomik krizin ortasındaydı. Ermeni saldırganlığı, iç siyasi istikrarsızlık ve uluslararası izolasyon koşullarında, Türkiye'nin siyasi desteği ülkemiz için hayati önem taşıyordu. O dönemde Türkiye, Azerbaycan'ın uluslararası alanda tanınmasına yardımcı oldu ve Azerbaycan'ın BM, AGİT, İslam İşbirliği Teşkilatı ve diğer uluslararası kuruluşlardaki haklı konumunu savundu.

1990'ların ortalarından bu yana ilişkiler yeni bir aşamaya girdi. 1994 yılında, Büyük Lider Haydar Aliyev'in Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaret sırasında bir dizi önemli belge imzalandı. Bu belgeler arasında "Dostluk ve İşbirliği Bildirgesi" özel bir yere sahiptir. Bu belge, iki ülke arasında karşılıklı güven ve stratejik hedeflerin hukuki temelini oluşturmuştur.

Bundan sonra Azerbaycan ve Türkiye ilişkileri yalnızca diplomatik düzeyde değil, aynı zamanda stratejik bir ittifaka doğru da gelişmeye başlamıştır. Her iki devlet de bölgesel ve uluslararası konularda birbirlerinin çıkarlarını göz önünde bulundurmuştur. Türkiye, Güney Kafkasya'da barış ve istikrarın sağlanmasında Azerbaycan'ın ana ortağı haline gelmiştir.

Haydar Aliyev ve Süleyman Demirel arasında 1999 yılında imzalanan belgeler, ilişkilerin derinleşmesine önemli bir ivme kazandırmıştır. Özellikle Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesi, iki devlet arasındaki siyasi ve ekonomik iş birliğinin en önemli sembollerinden biri haline gelmiştir. Bu proje yalnızca ekonomik öneme sahip olmakla kalmamış, aynı zamanda Azerbaycan-Türkiye siyasi ilişkilerini uluslararası boyuta taşımıştır.

2000'li yıllarda bu ilişkiler stratejik iş birliğinden ittifak aşamasına geçti. 16 Ağustos 2010 tarihinde imzalanan "Azerbaycan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşması", iki ülke arasındaki ilişkileri niteliksel olarak yeni bir düzeye taşıdı. Anlaşmanın temel ilkelerine göre, taraflardan birine askeri saldırı olması durumunda, diğeri tüm imkânlarıyla ona yardım sağlayacaktı. Bu belge, iki devletin siyasi ve askeri güvenlik alanındaki dayanışmasını resmileştirdi.

Azerbaycan ve Türkiye, uluslararası kuruluşlarda da karşılıklı destek politikalarını sürdürüyor. BM, AGİT, İslam İşbirliği Teşkilatı ve Türk Devletleri Örgütü'nde (eski adıyla Türk Konseyi) her iki ülke de birbirlerinin girişimlerini destekliyor. Azerbaycan da, özellikle Kıbrıs konusunda Türkiye'nin uluslararası arenadaki tutumunu destekliyor.

2020 yılında gerçekleşen 44 günlük Vatanseverlik Savaşı, iki ülke arasındaki ilişkilerin kardeşlikten ittifaka evrildiğinin en açık kanıtıydı. Türkiye, savaş sırasında Azerbaycan'ın yanında durarak hem siyasi hem de manevi destek sağlamıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın "Azerbaycan yalnız değildir" açıklaması, iki devletin birliğini dünyaya göstermiştir.

Anayurt Savaşı'nın ardından Azerbaycan-Türkiye ilişkileri, 15 Haziran 2021'de Şuşa şehrinde imzalanan "Şuşa Bildirgesi" ile resmen ittifak seviyesine yükseltilmiştir. Bildirge, askeri iş birliğinin yanı sıra bilim, eğitim, kültür, ekonomi ve bilgi alanlarında da ilişkilerin genişletilmesini öngörmektedir.

Bugün Azerbaycan-Türkiye ilişkileri yalnızca bölgesel çerçevede değil, uluslararası düzeyde de örnek bir model olarak gösterilmektedir. İki devletin siyasi dayanışması, Kafkasya'da istikrarın sağlanmasında, Türk dünyasını birleştirmede ve Avrasya coğrafyasında yeni bir jeopolitik denge oluşturmada önemli rol oynamaktadır.

Tüm bu gerçekler, Azerbaycan-Türkiye siyasi ilişkilerinin yalnızca kardeşlik ve dostluk ilkelerine değil, aynı zamanda ortak çıkarlara, karşılıklı saygıya ve stratejik hedeflere de

dayandığını göstermektedir. Bu ilişkiler zaman içinde güçlenerek bölgede barışın, istikrarın ve kalkınmanın başlıca garantörü haline gelmiştir.

2. Bilimsel ve Eğitimsel İlişkilerin Genişletilmesi

(Kaynak: TİKA illik hesabatı (2017). Azerbaycan-Türkiye Eğitim İşbirliği Raporu. Ankara, s. 24–28; Əliyeva, Z. (2023). Azərbaycan–Türkiyə münasibətlərinin müasir mərhələsi: inteqrasiya və innovasiya. Bakı: Elm və Təhsil, s. 104–106; Əhmədov, E. (2020). Türk Dünyasında Elm və Təhsil Əlaqələri. Bakı: Elm Nəşriyyatı, s. 64–68.

Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin en önemli yönlerinden biri bilim ve eğitim alanında iş birliğinin geliştirilmesidir. Bu iş birliği, yalnızca kültürel yakınlığın bir sonucu olmakla kalmayıp, iki halkın entelektüel potansiyelini birleştirmek ve karşılıklı bilimsel deneyim alışverişi sağlamak açısından da büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin, bağımsızlığını yeni kazanmış olan Azerbaycan'ın bilim ve eğitim sistemine verdiği destek, stratejik bir rol oynamış ve ülkenin uluslararası eğitim ortamına entegrasyonunu hızlandırmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, 1990'ların başından bu yana Azerbaycan gençlerinin eğitim görmeleri için çeşitli programlar oluşturmuştur. Bu programlar kapsamında binlerce Azerbaycanlı öğrenci, Türkiye'nin önde gelen üniversitelerinde eğitim görme fırsatı bulmuştur. Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Gazi Üniversitesi ve diğer yükseköğretim kurumları, Azerbaycanlı öğrencilere kardeş ülkenin kapılarını açmıştır. Bu sayede gençlerin yalnızca mesleki bilgi ve beceri kazanmalarını değil, aynı zamanda milli ve manevi değerlerini koruyarak uluslararası deneyim kazanmalarını da sağlamıştır.

Türkiye hükümeti tarafından kurulan TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı), bilimsel ilişkilerin genişlemesinde özel bir yere sahiptir. Bu kuruluş, çok sayıda projeyle Azerbaycan eğitiminin gelişmesine katkıda bulunmuştur. TİKA'nın desteğiyle ortaokul ve üniversitelerin maddi ve teknik altyapısı güçlendirilmiş, eğitim ekipmanları yenilenmiş ve öğretmenler için mesleki gelişim programları uygulanmıştır. Ayrıca, Türkiye'de Azerbaycanlı öğretmenler için düzenlenen eğitim kursları, iki ülke arasında pedagojik metodolojinin iyileştirilmesi ve eğitim standartlarının yakınlaştırılması için gerekli koşulları yaratmıştır.

1990'ların sonlarından itibaren Azerbaycan ve Türkiye üniversiteleri arasında doğrudan iş birliği anlaşmaları imzalanmaya başlanmıştır. Bakü Devlet Üniversitesi ile Ankara Üniversitesi arasında 1997 yılında imzalanan anlaşma, bu iş birliğinin temel aşamalarından biri olarak kabul edilmektedir. Sonraki yıllarda ADA Üniversitesi ile ODTÜ (Orta Doğu Teknik Üniversitesi), Azerbaycan Teknik Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi arasında ortak projeler yürütülmüş, öğrenci değişimleri, bilimsel konferanslar ve ortak araştırmalar düzenlenmiştir.

Bu ilişkiler insani alanlarla sınırlı kalmayıp mühendislik, enerji, ekoloji, biyoteknoloji ve bilişim gibi uzmanlık alanlarını da kapsamıştır. Bilimsel araştırmaların koordinasyonu amacıyla, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi (ANAS) ile Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) arasında 2009 yılında bir iş birliği protokolü imzalanmıştır. Bu protokol, iki ülkenin bilimsel kurumları arasında ortak projelerin yürütülmesini, genç bilim insanlarının deneyim paylaşımını ve bilimsel yayınlarda ortak faaliyetleri güvence altına almıştır.

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki bilimsel entegrasyonu daha geniş bir platformda gerçekleştirmek amacıyla 2012 yılında Türkiye Üniversiteler Birliği (TÜBİTAK) kurulmuştur. Bu birlik, Türk dünyasının yükseköğretim sistemini ortak bir doğrultuda geliştirmek, ortak eğitim programları hazırlamak ve üniversiteler arası hareketliliği güçlendirmek amacıyla faaliyet göstermektedir. Azerbaycan ve Türkiye, bu örgütün en aktif üyeleri arasında yer

almaktadır. Bu birliklerin girişimiyle, Türk dünyasında yükseköğretimin kalite göstergelerini artırmak ve bilimsel ve araştırma faaliyetlerini koordine etmek için önemli adımlar atılmıştır.

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki bilimsel iş birliğinin önemli yönlerinden biri, Türkoloji ve Azerbaycan çalışmaları alanında ortak araştırmalardır. Türkiye'deki birçok üniversitede Azerbaycan edebiyatı, dili ve kültürü bölümleri kurulmuş ve aynı zamanda Azerbaycan'da Türk kültürü ve tarihine adanmış sempozyumlar düzenlenmiştir. Örneğin, Bakü Devlet Üniversitesi ve Ege Üniversitesi tarafından her yıl düzenlenen "Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Günü" adlı konferans bu alanda bir gelenek haline gelmiştir.

2021 yılında imzalanan Şuşa Deklarasyonu, Azerbaycan-Türkiye bilimsel ve eğitim ilişkilerinin gelişiminde ayrı bir aşamayı oluşturmaktadır. Bu deklarasyon, iki ülke arasındaki stratejik iş birliğinin yalnızca siyasi ve askeri alanlarda değil, aynı zamanda bilimsel ve eğitim alanlarında da derinleştirilmesini öngörmektedir. Belge, gençlerin bilimsel potansiyelinin artırılması, ortak üniversiteler kurulması, bilimsel fonların oluşturulması ve teknolojik yeniliklerin ortak uygulanması gibi hükümleri yansıtmaktadır. Bu, iki ülkenin entelektüel birliğini daha da güçlendirmiş ve ortak bilimsel değerler üzerine gelecek nesillerin yetişmesinin temelini atmıştır.

Günümüzde Azerbaycan ve Türk bilim insanlarının ortak makaleleri uluslararası bilimsel dergilerde yayınlanmakta, teknolojik patent projeleri hazırlanmakta ve genç araştırmacılar için ortak hibe programları uygulanmaktadır. Tüm bunlar, iki ülkenin bilimsel itibarının artırılmasına, bilim ve eğitimin küresel entegrasyonuna ve Türk dünyasının tek bir bilim alanı olarak oluşmasına hizmet etmektedir.

3. Bilimsel-politik işbirliğinin uluslararası ve bölgesel önemi

(Kaynak: Qasımov, M. Türk dünyasında elmi diplomatiya və regional əməkdaşlıq. Ankara: Türk Akademiyası Nəşriyyatı, 2022, səh. 37-46; Əliyeva, Z. Azərbaycan–Türkiyə münasibətlərinin müasir mərhələsi: inteqrasiya və innovasiya. Bakı: Elm və Təhsil, 2023, səh. 100-108; Həsənli, C. Azərbaycan–Türkiyə elmi və təhsil əməkdaşlığı: tarixi və perspektivlər. Bakı: Təhsil Nəşriyyatı, 2019, səh. 88-94)

Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin bilimsel-politik alanda gelişimi, yalnızca iki ülke arasındaki karşılıklı ilişkilerin güçlendirilmesiyle sınırlı değildir; bu iş birliği, bölgede istikrarın sağlanması, stratejik ortaklığın derinleştirilmesi ve Türk dünyasının birliğinin güçlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Günümüzde bilimsel ve politik alanlar birbirinden ayrılamaz hale gelmiş ve her iki alanın paralel gelişimi, devletlerin uluslararası itibarını belirleyen temel faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir.

Azerbaycan ve Türkiye arasında bilimsel-politik iş birliğinin oluşumu, bağımsızlık döneminin başlangıcından bu yana karşılıklı güven ve ortak çıkarlar üzerine inşa edilmiştir. Her iki devletin bölgedeki rolü, enerji politikası, ekonomik kalkınma stratejisi ve güvenlik konularına yaklaşımı benzer bir ideolojik çizgiye dayanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, bilimsel-politik iş birliği, hem uluslararası ilişkilerin hem de diplomatik politikanın bilim yoluyla güçlendirilmesi olarak değerlendirilebilir.

Azerbaycan ve Türkiye arasında yürütülen ortak bilimsel araştırmalar, ortak konferanslar ve stratejik merkezlerin faaliyetleri, iki ülkenin bilimsel temellere dayalı siyasi duruşlarının oluşmasına olanak sağlamaktadır. Örneğin, Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (QAFSAM), Türk Asya Araştırmaları Merkezi (TASAM) ve Azerbaycan Uluslararası İlişkiler Merkezi (BMM) gibi kurumların ortaklaşa düzenlediği sempozyum ve forumlar, bilimsel yaklaşımın siyasi karar alma sürecindeki etkisini artırmaktadır. Bu platformlarda, bölgedeki

enerji güvenliği, ulaşım koridorları, Türk dünyası entegrasyonu ve diplomatik iş birliği konuları ele alınmaktadır.

Bilimsel-politik iş birliğinin uluslararası önemi, öncelikle Türk Devletleri Teşkilatı (OTS) çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Bu teşkilatın amacı, Türk devletleri arasındaki ekonomik, kültürel, siyasi ve bilimsel ilişkileri güçlendirmektir. Azerbaycan ve Türkiye, bu teşkilatın temel lokomotifleri olarak kabul edilmektedir. 2021'deki OTS İstanbul Zirvesi'nde alınan kararlarda, bilimsel ve teknolojik iş birliğinin bölgesel entegrasyonun ana yönlerinden biri olarak teyit edilmesi, iki ülkenin bu alandaki ortak faaliyetlerinin önemli bir sonucudur.

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki bilimsel-politik ilişkilerin bölgesel önemini artıran faktörlerden biri de enerji diplomasisidir. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı ve TANAP projesi gibi ulusötesi projeler yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasi ve bilimsel iş birliği bağlamında da hayata geçirilmiştir. Bu projelerin bilimsel planlama, mühendislik ve çevresel analizleri, iki ülkenin bilimsel kurumlarının ortak araştırmaları sonucunda oluşturulmuştur. Böylece, bilimsel bilgi ve teknolojik gelişme, bölgesel politikanın uygulanmasında bir araç olarak işlev görmüştür.

Bilimsel ve siyasi iş birliği, uluslararası platformlarda ortak açıklamaların güçlendirilmesi için de koşullar yaratmaktadır. Azerbaycan ve Türkiye, bilimsel ve kültürel mirasın korunması, eğitim sisteminin modernizasyonu ve yenilikçi kalkınmanın teşvik edilmesi konularında birbirlerini desteklemekte ve BM, İslam İşbirliği Teşkilatı (İKT), Bağlantısızlar Hareketi ve UNESCO gibi uluslararası kuruluşlarda ortak bir duruş sergilemektedir. Azerbaycanlı bilim insanları TÜBİTAK ve Türkiye Akademisi ile ortak projeler yürütürken, Türk araştırmacılar da ANAS'ın uluslararası programlarına katılmaktadır.

Bu iş birliği, Güney Kafkasya bölgesinde barış ve istikrarın güçlendirilmesine de önemli katkı sağlamaktadır. İki ülke arasında imzalanan Şuşa Deklarasyonu, yalnızca siyasi ve askeri bir ittifak belgesi değil, aynı zamanda bilimsel ve teknolojik iş birliğini stratejik bir düzeye taşıyan bir belgedir. Deklarasyonda, iki ülkenin gelecekte ortak bilimsel ve araştırma fonları oluşturacağı, yenilikçi merkezler ve teknoparkların kurulmasında iş birliği yapacağı belirtilmektedir. Bu, bilimin siyasetin ayrılmaz bir parçası haline geldiğini göstermektedir.

Uluslararası ölçekte bu iş birliği, Türk dünyasının entelektüel birliğine, ortak bir bilim ve eğitim alanının oluşumuna hizmet etmektedir. Özellikle Türk Akademisi, Türk Kültür ve Miras Vakfı ve Türkiye Üniversiteler Birliği gibi kurumlar, Azerbaycanlı ve Türk bilim insanlarının ortak bilimsel faaliyetlerini sistemleştirmekte, ortak araştırma projeleri için bilimsel platformlar oluşturmaktadır. Bu doğrultuda atılan adımlar sonucunda iki ülke arasındaki bilgi alışverişi artmış ve bölgesel kalkınma için yeni bilimsel stratejiler oluşturulmuştur.

Azerbaycan-Türkiye bilimsel ve siyasi iş birliğinin uluslararası ve bölgesel önemi, Türk faktörünün dünyadaki artan rolünü de ortaya koymaktadır. Bilimsel potansiyelin bir araya getirilmesi, bilimsel temelde ortak siyasi konseptlerin hazırlanması ve stratejik merkezlerin faaliyetlerinin koordine edilmesi sonucunda, iki ülke bölgede istikrarın garantörleri ve yenilikçi ortaklar olarak tanınmaktadır.

Bu nedenle, Azerbaycan-Türkiye bilimsel-siyasi iş birliği, yalnızca ikili ilişkileri güçlendirmekle kalmayıp aynı zamanda bölgesel güvenliği, ekonomik entegrasyonu ve kültürel birliği de güçlendirmektedir. Bu iş birliği, Türk dünyasının gelecekteki kalkınma modelinin bilimsel temellerini oluşturan ve iki devletin uluslararası alanda itibarını artıran önemli bir unsurdur.

SONUÇ

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki bilimsel-politik ilişkiler, zamanla kardeşlik ilkelerine dayalı stratejik bir ittifaka dönüşmüştür. Bu ilişkiler yalnızca siyasi kararlarla değil, aynı zamanda bilimsel iş birliği, ortak araştırma ve gençlik eğitim programlarıyla da güçlenmektedir.

Çeşitli uluslararası kuruluşlarda birbirlerini destekleyen iki ülke, Türk dünyasının kalkınmasında ve bölgede istikrarın korunmasında önemli rol oynamaktadır. Gelecekte bilimsel-politik iş birliğinin daha da genişlemesi ve ortak teknoloji projeleri ve bilim merkezlerinin kurulması beklenmektedir.

Bu nedenle, Azerbaycan-Türkiye bilimsel-politik ilişkileri hem ulusal çıkarlara hem de pan-Türk birliğinin güçlendirilmesine hizmet eden stratejik bir yön olarak değerlendirilebilir.

EDEBİYYAT

1. Əliyev, H. (2020). Azərbaycan və Türkiyə arasında strateji tərəfdaşlıq: tarixi əsaslar və gələcək perspektivlər. Bakı: Elm və Təhsil Nəşriyyatı. — səh. 45–61.
2. Həsənli, C. (2019). Azərbaycan–Türkiyə elmi və təhsil əməkdaşlığı: tarixi və perspektivlər. Bakı: Təhsil Nəşriyyatı. — səh. 88–94.
3. Əliyeva, Z. (2023). Azərbaycan–Türkiyə münasibətlərinin müasir mərhələsi: inteqrasiya və innovasiya. Bakı: Elm və Təhsil. — səh. 100–108.
4. Qasımov, M. (2022). Türk dünyasında elmi diplomatiya və regional əməkdaşlıq. Ankara: Türk Akademiyası Nəşriyyatı. — səh. 37–46.
5. İsmayılov, E. (2021). Azərbaycan və Türkiyə münasibətlərində siyasi inteqrasiya və təhlükəsizlik əməkdaşlığı. Bakı: Qafqaz Universiteti Nəşriyyatı. — səh. 59–72.
6. Məhərrəmova, L. (2020). Türkiyə–Azərbaycan əlaqələrinin beynəlxalq hüquqi əsasları. Bakı: Hüquq və Siyasət Jurnalı, №3, səh. 14–25.
7. “Şuşa Bəyannaməsi”. (2021). Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası arasında müttəfiqlik münasibətləri haqqında Bəyannamə. Rəsmi sənəd. 15 iyun 2021.
8. Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi. (2022). Azərbaycan–Türkiyə münasibətləri haqqında məlumat. [rəsmi sayt materialı].
9. Türkiyə Cümhuriyyəti Xarici İşlər Nazirliyi. (2022). Azerbaycan ile İlişkiler. Ankara: Diplomatik Arxivlər İdarəsi.
10. Əhmədov, R. (2018). Türk dünyasında elm və siyasətin qarşılıqlı təsiri. İstanbul: Marmara Universiteti Nəşriyyatı. — səh. 73–82.

KIBRIS BARIŞ HAREKATI SÜRECİNDE NİĞDE'DEN TOPLANAN YARDIMLAR (NİĞDENİN SESİ GAZETESİ'NE GÖRE)

İbrahim ÖZTÜRK

Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, ORCID ID: 0000-0003-0431-9433.

Özet

1974 Kıbrıs Barış Harekatı, Türkiye Cumhuriyeti'nin askeri, siyasi ve diplomatik tarihi açısından son derece önemli bir dönüm noktasıdır. Bu harekat, yalnızca devlet düzeyinde alınan kararlarla değil, aynı zamanda toplumun geniş kesimlerinin gönüllü katılımı ve fedakarlıklarıyla desteklenmiştir. Bu çalışmada, Kıbrıs Barış Harekatı sürecinde Niğde ilinde gerçekleştirilen yardım kampanyaları, dönemin yerel basın organlarından biri olan *Niğde'nin Sesi Gazetesi* temel kaynak alınarak ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Temmuz-Eylül 1974 tarihleri arasındaki gazete nüshalarına dayanan bu araştırma, Niğde halkının Kıbrıs meselesini milli bir dava olarak algıladığını ve bu algının somut karşılığını yoğun bir yardım seferberliğiyle ortaya koyduğunu göstermektedir. Çalışma, yerel basının kamuoyu oluşturma gücünü ve yerel tarih çalışmalarındaki önemini vurgulaması bakımından da dikkat çekicidir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Barış Harekatı, Niğde, Niğdenin Sesi Gazetesi, Milli Dayanışma, Yardım Kampanyası

Abstract

The 1974 Cyprus Peace Operation is an extremely important turning point in the military, political, and diplomatic history of the Republic of Turkey. This operation was supported not only by decisions taken at the state level, but also by the voluntary participation and sacrifices of broad sections of society. In this study, the aid campaigns carried out in the province of Niğde during the Cyprus Peace Operation are examined in detail, using the Niğde'nin Sesi newspaper, one of the local press organs of the period, as the primary source. Based on the newspaper issues from July to September 1974, this research shows that the people of Niğde perceived the Cyprus issue as a national cause and demonstrated this perception through an intense aid campaign. The study is also noteworthy in that it emphasizes the power of the local press to shape public opinion and its importance in local history studies.

Keywords: Cyprus Peace Operation, Niğde, The Voice of Niğde Newspaper, National Solidarity, Aid Campaign.

Giriş

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda alınan yenilginin ardından Rusya ile imzalanan Ayastefanos Antlaşması, Batılı devletlerde yarattığı rahatsızlık nedeniyle geçersiz sayılmış ve çözüm için Berlin Kongresi düzenlenmesi kararlaştırılmıştı. Bu süreçte İngiltere, olası bir Rus tehdidine karşı Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma taahhüdü karşılığında, Kıbrıs'ın yönetimini askeri üs olarak talep etmiştir. Berlin Antlaşması'ndan önce 25 Mayıs 1878 tarihinde Kıbrıs geçici olarak İngiltere'ye verilmiştir (Alasya, 2022: 379; Şahin, 2024: 24).

Kıbrıs'ın geçici olarak İngiltere yönetimi altına girmesiyle Rumlar bunu fırsat bilerek İngiliz Valisinden Yunanistan ile birleşme talebinden bulunmuştu. Bu talepten sonra adada Türk ve Rum halkları arasından ayrılma ve yabancılaşma süreci başlamıştı. I. Dünya Savaşı öncesinde adanın Yunanistan'a bağlanması (Enosis) yönündeki faaliyetler artmıştı. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi bölgedeki dengeleri değiştirmesi üzerine İngiltere, 5 Kasım 1914'te Kıbrıs'ı kendi topraklarına kattığını ilan etti. (Bilgin, 2016: 5).

Daha sonraki dönemde İngiliz idaresi altındaki Kıbrıs'ta Rumların Enosis ideali doğrultusunda başlattığı siyasi girişimler ve EOKA, Türklerin direnişi (TMT) ile karşılaşmış ve bu süreç Zürih ve Londra Antlaşmaları ile 1960'ta iki halkın ortaklığına dayalı Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanıyla sonuçlanmıştı. Fakat Makarios yönetimince bu yapı Enosis için geçici bir aşama olarak görülmüş ve anayasal düzeni bozmaya yönelik Akritas Planı sonucu Kanlı Noel olayları yaşanmış ve Ada'da bulunan Türkler katledilmişti. 1964 ve 1967 krizlerinde Türkiye'nin garantörlük hakkını kullanması engellenmiştir. 15 Temmuz 1974'te gerçekleştirilen darbe ve ilan edilen Kıbrıs Helen Cumhuriyeti, adanın Yunanistan tarafından fiilen işgali ve ilhakı anlamına gelen son kırılma noktası olmuştur (Yılmaz, 2019: 32-33; Alasya, 2022: 379-381). Yunanistan'ın adayı ilhak etmeye yönelik bu son hamlesi üzerine Türkiye, Garanti Antlaşması'ndan doğan meşru hakkını kullanarak harekete geçmişti. Türk Ordusu ilk olarak 20 Temmuz 1974'te adaya müdahale etmiş, ardından bölgede güvenliği ve düzeni tam olarak sağlamak amacıyla 14 Ağustos 1974'te ikinci harekatı gerçekleştirmiş ve adanın kuzeyi Türklerin kontrolü altına geçmiş ve 16 Ağustos 1974 tarihinde ateşkes ilan edilmiştir (Yılmaz, 2017: 92-93). İkinci Harekat, Kıbrıs Türklerinin varlığını güvence altına alan tarihsel bir müdahale olarak değerlendirilmiştir.

Bu süreçte harekatın yalnızca cephedeki askeri boyutu değil, Türkiye kamuoyunda yarattığı toplumsal etki de büyük önem taşımaktadır. Harekat, toplumun farklı kesimlerinde güçlü bir milli birlik ve beraberlik duygusunun ortaya çıkmasına neden olmuş; bu duygu özellikle yardım kampanyaları aracılığıyla görünür hale gelmiştir. Türkiye'nin hemen her ilinde olduğu gibi Niğde'de de Türk Silahlı Kuvvetlerine destek amacıyla yoğun yardım faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, Niğde ilinde Kıbrıs Barış Harekatı için düzenlenen yardım kampanyalarını yerel basın ekseninde incelemek ve bu kampanyaların toplumsal, siyasal ve kültürel anlamını ortaya koymaktır. Araştırmanın ana kaynağını, 1974 yılı Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında yayımlanan *Niğde'nin Sesi Gazetesi* oluşturmaktadır. Gazetenin ilgili döneme ait tüm nüshalarına Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Kütüphanesi arşivinden ulaşılmıştır. Çalışmada tarihsel yöntem kullanılmış; gazete haberleri kronolojik sıraya konularak içerik analizi yapılmıştır. Haber metinleri; yardım miktarları, bağışçı profilleri, devlet yetkililerinin açıklamaları, yerel yönetimlerin rolü değerlendirilmiştir.

1. Kıbrıs Barış Harekatı'nın Niğde'deki İlk Yansımaları

Kıbrıs Barış Harekatı'nın başlamasıyla birlikte Niğde'de ilk dikkat çeken unsur, halkın askerî harekata yönelik yoğun duygusal tepkisi olmuştur. *Niğde'nin Sesi Gazetesi*nin 23 Temmuz 1974 tarihli sayısında yayımlanan "Şehrimizden Kıbrıs'a Giden Askerlerimizi Halkımız Çılgınca Alkışladı" başlıklı haber, bu durumu açık biçimde yansıtmaktadır. Kayseri üzerinden Kıbrıs'a sevk edilen askerlerin Niğde'den geçişi sırasında halkın sokaklara dökülmesi, milli duyguların gündelik hayata yansımasının somut bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (Niğdenin Sesi, 23 Temmuz 1974).

Aynı tarihte yayımlanan diğer haberlerde, Niğde merkez ve ilçelerinde Türk Silahlı Kuvvetlerine destek olmak amacıyla yardım kampanyalarının başlatıldığı duyurulmuştur. Bu kampanyaların gönüllülük esasına dayanması ve halkın talebiyle şekillenmesi, devlet-toplum ilişkileri açısından dikkat çekici bir örnek oluşturmaktadır (Niğdenin Sesi, 23 Temmuz 1974).

Niğde'nin Sesi Gazetesi, bu süreçte yalnızca haber veren bir mecra değil; milli birlik ve dayanışma duygusunun pekiştirilmesinde aktif bir rol oynamıştır. Gazetede kullanılan dil; *zafer, fedakarlık, şanlı görev ve milli dava* kavramları etrafında şekillenmiştir. Bu dil, okuyucuların harekatı sahiplenmesini ve yardım kampanyalarına katılımını artırmıştır.

NiğdeninSesi

23

Şehrimizden KIBRIS'A Giden Askerlerimizi Halkımız Çılgınca Alkışladı

Milli Heyecandan Ağlayanlar Oldu

Herkes KIBRIS Bizim Diyor

Niğde ili ve ilçeleri Silahlı Kuvvetlerimize Yardım Kampanyası Açıldı

Aziz Niğdeliler

Kıbrıs'a indirme ve Çıkarma Yapılması Niğde'de Sevinç Yarattı

2. Yardım Komitelerinin Oluşturulması

Niğde Valisi Selami Celayir'in öncülüğünde oluşturulan yardım komiteleri, kampanyaların düzenli ve güvenilir biçimde yürütülmesini sağlamıştır. Merkez Hükümet Tabibi Dr. Bilal Altıparmak, yardım komitesi adına yaptığı açıklamalar ve kaleme aldığı yazılarla kamuoyunu bilgilendiren önemli bir aktör olarak öne çıkmıştır (Altıparmak, 1974a).

Gazete haberlerinde sıkça vurgulanan bir husus, kampanyaya gösterilen yoğun ilginin yalnızca maddi değil, aynı zamanda manevi bir destek anlamı taşıdığıdır. Kadınların ziynet eşyalarını bağışlaması, köylülerin hayvan, tahıl ve gıda maddeleriyle katkıda bulunması, kampanyanın toplumsal tabanının genişliğini göstermektedir.

2.1. Temmuz Ayı Yardımları ve İlk Büyük Bağışlar

25 Temmuz 1974 tarihli *Niğde'nin Sesi Gazetesi*'nde yer alan haberlere göre, yalnızca Niğde merkezde bir gün içerisinde yaklaşık 50 bin lira toplanmıştır. Ayni yardımlarla birlikte bu miktar 60 bin liraya ulaşmıştır (Altıparmak, 1974b). Sinema salonlarının seans gelirlerini Donanma Vakfına bağışlaması, kampanyanın kültürel ve sosyal mekanlara da yayıldığını göstermektedir. Aynı gün yayımlanan haberlerde Çavdarlı Köyü'nün 8.330 lira bağışta bulunduğu belirtilmiş; köy ölçeğinde yapılan bu katkı, kırsal kesimin de yaşayan insanlarında harekatı sahiplendiğini ortaya koymuştur (Niğdenin Sesi, 25 Temmuz 1974).

27 ve 29 Temmuz 1974 tarihli gazete sayılarında, Niğde halkının harekatı büyük bir ilgiyle takip ettiği ve bağışların hız kesmeden devam ettiği vurgulanmıştır. Niğde Valisi Selami

Celayir'in açıklamalarına göre, temmuz ayı sonu itibarıyla Türk Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı ve Türk Donanma Vakfı yararına toplanan yardımlar 750 bin lirayı aşmıştır. Bu dönemde belediye hoparlörlerinden bağış yapanların isimlerinin okunması hem şeffaflık sağlamakta hem de halkı bağış yapmaya teşvik eden bir yöntem olarak kullanılmıştır (Niğdenin Sesi, 27 Temmuz 1974; Niğdenin Sesi, 29 Temmuz 1974).

Niğdenin Sesi

29

Niğde Valisi Selami Celayir Açıkladı

Niğde'den Türk Hava ve Donanma Vakfına 750.000 lira Yardım Toplandı

Valimiz Yardımda Bulunanları Kutlarım Dedi

KIBRIS Bizimdir

2.2. Ağustos 1974: Yardım Kampanyalarının Devamı

Ağustos ayı, Niğde'de yardım kampanyalarının en yoğun yaşandığı dönem olmuştur. *Niğdenin Sesi Gazetesi*nin 5 Ağustos 1974 tarihli sayısında, bağış yapan kişi ve kurumların listelerinin yayımlanmaya başlandığı görülmektedir. Gazetede "devamı var" ifadesinin kullanılması, bağışların sürekliliğini göstermesi bakımından önemlidir (Niğdenin Sesi, 5 Ağustos 1974).

Bu süreçte toplanan toplam yardım miktarı 1 milyon lirayı aşmıştır. Ağustos ayındaki en dikkat çekici bağışlardan biri, Niğdeli iş insanı Baki Gebelek tarafından yapılmıştır. Gebelek, Gümüşler kasabasında bulunan ve değeri yaklaşık 100 bin lira olan bahçesini Türk Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfına bağışlamıştır. Gazete, bu bağışı örnek davranış olarak sunmuş ve diğer iş insanlarına da dolaylı bir çağrıda bulunmuştur (Niğdenin Sesi, 12 Ağustos 1974).

Köylerden ve kasabalardan yapılan yüksek tutarlı bağışlar da dikkat çekicidir. Ortaköy ilçesine bağlı Saları Alaca Köyü'nde 30 bin lira nakdi ve 15 bin lira değerinde altın bağışlanmıştır. Gülpınar Kasabası'nın 22.507 lira 50 kuruşluk bağışı, o döneme kadar kasaba ölçeğinde yapılan en yüksek bağışlardan biri olarak kayda geçmiştir (Niğdenin Sesi, 13 Ağustos 1974; Niğdenin Sesi, 14 Ağustos 1974).

2.3. İkinci Harekat Sürecinde Yapılan Yardımlar

14-16 Ağustos 1974 tarihleri arasında gerçekleştirilen ikinci Kıbrıs Barış Harekatı sırasında Niğde'deki yardım faaliyetleri kesintiye uğramamıştır. Bu yardımlar yalnızca nakdi değil, aynı zamanda aynidir. Niğde'den toplanan beş kamyon gıda maddesinin askerlere gönderilmesi, halkın cephedeki askerin ihtiyaçlarını doğrudan karşılamaya yönelik bir bilinç geliştirdiğini göstermektedir (Niğdenin Sesi, 16 Ağustos 1974).

17 Ağustos 1974 tarihli gazete haberlerine göre, yardım komitesi adına Dr. Bilal Altıparmak Niğde'de toplanan toplam yardım miktarının 1,5 milyon liraya ulaştığını belirtmiştir (Altıparmak, 1974c).

Eylül ayına gelindiğinde de yardım kampanyaları sona ermemiştir. Bağlama Köyü'nden 28 bin lira, Cevizli Köyü'nden ise hac için biriktirdikleri 17.500 lirayı bağışlayan Hüseyin ve Hatice Şahiner çifti, fedakarlığın en çarpıcı örneklerinden biri olarak gazeteye yansımıştır (Niğdenin Sesi, 5 Eylül 1974; Niğdenin Sesi, 10 Eylül 1974).

Milli Savunma Bakanı Hasan Esat Işık tarafından Niğde Yardım Sevenler Derneği'ne yaptıkları 25.000 liralık maddi yardımdan dolayı gönderilen teşekkür yazısı, Niğde'deki yardım faaliyetlerinin merkezi yönetim tarafından da takdir edildiğini göstermektedir (Niğdenin Sesi, 12 Eylül 1974).

Sonuç

1974 Kıbrıs Barış Harekatı sürecinde Niğde'de gerçekleştirilen yardım kampanyaları, Türkiye genelinde ortaya çıkan milli seferberlik ruhunun yerel ölçekteki en belirgin ve somut örneklerinden birini oluşturmaktadır. Niğde'nin Sesi Gazetesi'nde yer alan haberler incelendiğinde, Niğde halkının Kıbrıs meselesini yalnızca devletin yürüttüğü bir askeri operasyon olarak değil, doğrudan doğruya milletin kaderiyle ilişkili bir **milli dava** olarak kabul ettiği görülmektedir. Bu görüş sonucunda, geniş tabanlı bir toplumsal hareket ortaya çıkmış nakdi, ayni, kurumsal ve bireysel yardımlar gerçekleşmiştir.

Yardım kampanyalarının dikkat çekici yönlerinden biri, toplumsal katılımın yalnızca şehir merkeziyle sınırlı kalmaması; köyler, kasabalar, esnaf grupları, kadınlar ve iş insanlarını kapsayan geniş bir sosyal yelpazeye yayılmasıdır. Ziynet eşyalarının, hayvanların, tahıl ürünlerinin ve hatta hac için biriktirilen paraların bağışlanması, fedakarlık anlayışının ulaştığı boyutu göstermesi açısından son derece önemlidir. Bu durum, Niğde'deki yardım faaliyetlerinin sadece maddi bir destek değil, aynı zamanda güçlü bir **manevi dayanışma örneği** olduğunu ortaya koymaktadır.

Niğde Valisi Selami Celayir başkanlığında oluşturulan yardım komiteleri ve bu komitelerde aktif rol alan Dr. Bilal Altıparmak gibi yerel yöneticiler, yardım kampanyalarının düzenli, şeffaf ve güvenilir biçimde yürütülmesini sağlamıştır. Belediye hoparlörlerinden bağışçı isimlerinin duyurulması ve gazetede bağış listelerinin yayımlanması hem toplumsal denetimi güçlendirmiş hem de yardımları teşvik etmiştir.

Yerel basın açısından bakıldığında ise Niğde'nin Sesi Gazetesi'nin yalnızca olayları aktaran bir haber kaynağı olmadığı, milli birlik ve beraberlik söylemini güçlendiren, kamuoyu oluşturan ve toplumsal duyarlılığı canlı tutan önemli bir rol üstlendiği görülmektedir. Gazetede kullanılan dil ve vurgu, okuyucuları harekata destek olmaya yönlendirmiş; yardım kampanyalarının sürekliliğine katkı sağlamıştır. Bu durum, yerel gazetelerin tarihsel olayların toplumsal boyutunu anlamada ne denli önemli birer kaynak olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Alasya, H. F. (2022). "Kıbrıs", DİA, C. 25, s. 379-382.

Altıparmak, B. (1974a). "Aziz Niğdeliler", *Niğdenin Sesi Gazetesi*, 23 Temmuz 1974.

Altıparmak, B. (1974b). "Niğde'de Kampanya İçin 60 Bin Lira Yardım Toplandı", *Niğdenin Sesi Gazetesi*, 25 Temmuz 1974.

Altıparmak, B. (1974c). "Yardım Komitesinin Tekrar Yoğun Çalışması Başladı", *Niğdenin Sesi Gazetesi*, 17 Ağustos 1974.

Bilgin, M. S. (2016). "Johnson Mektubu ve Türk-İngiliz İlişkileri", *Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2016, s. 1-12.

Niğdenin Sesi Gazetesi, Temmuz, Ağustos, Eylül 1974 Sayıları.

Şahin, Ö. H. (2024). "Kıbrıs Tarihi", *Kıbrıs Ulaşım Tarihi*, Haz. İzzet Derkan, Mehmet Altuner, Hacite Özler Şahin, IMH Project Team, Kıbrıs 2022, s. 1-45.

Yılmaz, H. (2017). " Kıbrıs Barış Harekatı ve Sonuçları", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), s. 87-98.

Yılmaz, M. (2019). *Çağdaş Türk Dünyası Tarihi*, Konya: Palet Yayınları.

BREZİLYA BASININDA KIBRIS KRİZİ ALGISI (1963-1967)

Hamdi DOĞAN

Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim ÜyesiORCID: 0000-0002-4716-7153.

Özet

Bu çalışma, 1963–1967 yılları arasında yaşanan Kıbrıs Krizi'nin Brezilya basınında nasıl algılandığını ve yansıtıldığını incelemektedir. Kıbrıs sorunu, tarihsel kökenleri Osmanlı dönemine uzanan, ancak 20. yüzyılda özellikle de 1960'ta kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kısa sürede işlevsiz hale gelmesiyle uluslararası bir kriz boyutu kazanan çok katmanlı bir mesele olarak ele alınmıştır. Çalışmada, Brezilya basınının ve diplomatik çevrelerinin Kıbrıs'taki gelişmelere yaklaşımı değerlendirilmiştir.

Çalışmanın temel kaynaklarını, Türkiye Cumhuriyeti'nin Brezilya Büyükelçisi Mehmet Osman Dostel'in Brezilya basınına verdiği demeçler, radyoda yaptığı konuşmalar, Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporlar ve O Globo, O Jornal, Jornal do Brasil ve Brazil Herald gibi gazetelerde yayımlanan haber ve yorum yazıları oluşturmaktadır. Bu belgeler, Brezilya basınının Kıbrıs meselesini yalnızca iki toplum arasındaki bir çatışma olarak değil, NATO'nun güney kanadını ve Soğuk Savaş dengelerini etkileyen bir uluslararası güvenlik sorunu olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

Belgeler incelendiğinde, Brezilya basınında Makarios yönetimine yönelik eleştirilerin öne çıktığı, Türk toplumuna yönelik şiddet, ekonomik abluka ve insan hakları ihlallerine dikkat çekildiği görülmektedir. Ayrıca Kıbrıs'ta yaşayan Türk toplumunun ciddi bir güvenlik tehdidi altında bulunduğu gerçeği göz ardı edilmemiştir. Sovyetler Birliği'nin Kıbrıs üzerinden Doğu Akdeniz'e nüfuz etme girişimleri ise Brezilya basınında en önemli kaygı unsurlarından biri olarak yansıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Krizi, Brezilya Basını, Soğuk Savaş, Mehmet Emin Dostel

Abstract

This study examines how the Cyprus Crisis, which occurred between 1963 and 1967, was perceived and reflected in the Brazilian press. The Cyprus issue is addressed as a multi-layered problem with historical roots dating back to the Ottoman period, but which took on the dimensions of an international crisis in the 20th century, particularly with the rapid collapse of the Republic of Cyprus established in 1960. The study evaluates the approach of the Brazilian press and diplomatic circles to developments in Cyprus.

The main sources of the study are the statements made by Mehmet Osman Dostel, Ambassador of the Republic of Turkey to Brazil, to the Brazilian press, his radio speeches, reports sent to the Ministry of Foreign Affairs, and news and opinion articles published in newspapers such as O Globo, O Jornal, Jornal do Brasil, and Brazil Herald. These documents show that the Brazilian press viewed the Cyprus issue not only as a conflict between two communities, but also as an international security problem affecting NATO's southern flank and the balance of power during the Cold War.

Upon examination of the documents, it is evident that criticism of the Makarios administration was prominent in the Brazilian press, drawing attention to violence against the Turkish community, economic blockade, and human rights violations. Furthermore, the reality that the Turkish community living in Cyprus was under serious security threat was not overlooked. The Soviet Union's attempts to gain influence in the Eastern Mediterranean via Cyprus were also reflected in the Brazilian press as one of the most important concerns.

Keywords: The Cyprus Crisis, Brazilian Press, Cold War, Mehmet Emin Dostel

Giriş

Kıbrıs Adası, 1571 yılında Osmanlı Devleti tarafından fethedilmiştir. Kıbrıs'ı üs haline getiren korsan gemilerinin faaliyetleri, Suriye ve Anadolu topraklarına çok yakın olması ve Süveyş Kanalı Projesi Kıbrıs'ın fetih nedenlerindendir (Güler, 2004: 102). Osmanlı yönetimi, ada da İslam ve Ortodoks Hristiyan unsurların birlikte yaşamasını mümkün kılan millet sistemi çerçevesinde bir idari yapı oluşturmuştu. Rum Ortodoks Kilisesi'ne verilen haklar, Rum toplumunun sosyal ve kültürel açıdan bir arada kalmasını sağlamıştır. Bu dönemde Türk ve Rum toplumları 1821 yılına kadar ciddi bir çatışma yaşanmamıştır (Yüksel, 2009: 162).

Kıbrıs Sorunu, yalnızca iki toplum arasındaki etnik bir anlaşmazlık değil; aynı zamanda Türkiye, Yunanistan ve İngiltere gibi devletlerin birbirleriyle mücadele ettiği çok boyutlu bir uluslararası problemdir. Bu sorunun kökenleri, modern anlamda 19. yüzyılın sonlarına dayanmakla birlikte, esas biçimini 20. yüzyılda almıştır.

1878 yılında Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ın yönetimini geçici olarak İnigltere'ye devretmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere adayı tek taraflı olarak ilhak etmiştir (Baytal, 2021: 302). 1950'li yıllarda Rumlar tarafından Enosis hedefi doğrultusunda Eoka adlı silahlı örgüt kurulmuş ve Kıbrıs Türk toplumuna karşı şiddet eylemleri gerçekleştirilmiştir (Armaoğlu, 2007: 566-570). Buna karşılık Türk toplumu, güvenlik kaygıları nedeniyle taksim (adanın ikiye bölünmesi) tezini savunmaya başlamıştır (Vatansever, 2012: 1498). Bu süreç, Kıbrıs sorununun etnik ve siyasal boyutlarının keskinleştiği bir dönem olmuştur.

Zürih ve Londra Antlaşmaları sonucunda 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur (Babaoğlu, 2016: 306-307). Yeni devlet, Türk ve Rum toplumlarının siyasi eşitliğine dayalı bir ortaklık modeli olarak tasarlanmıştır. Türkiye, Yunanistan ve İnigiltere ise garantör devletler olarak belirlenmiştir. Ancak anayasal düzen, Rumlar nedeniyle kısa sürede işlemez hale gelmiştir. Rum tarafının Türk toplumuna tanınan hakları sınırlamaya yönelik girişimleri, ortaklık devletinin sürdürülebilirliğini zayıflatmıştır. Bu durum, anayasal krizlerin yanı sıra fiili çatışmalara da zemin hazırlamıştır (Yılmaz, 2019: 32-35). 1963 yılında başlayan çatışmalar, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin fiilen sona ermesine yol açmıştır. Türkler devlet kurumlarından dışlanmış, birçok bölgede güvenlik gerekçesiyle toplu yaşam alanlarına çekilmiştir. Bu süreçte Birleşmiş Milletler Barış Gücü adaya konuşlandırılmıştır. Ancak uluslararası müdahaleler, kalıcı bir çözüm üretmekte yetersiz kalmıştır. Türkiye'nin askeri müdahalede kararlı politikası ise ABD başkanı Johnson 'un mektubuyla engellenmiş ve dönemin Başbakanı İsmet İnönü ABD'ye davet edilmiştir (Küçükoğlu, 2011: 806).

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ortaklık yapısının çökmesi, iki toplum arasındaki çatışmaların sivilleri hedef alacak boyutlara ulaşması ve Türkiye'nin 1964 ve 1967 yıllarında askerî müdahaleye çok yaklaşması, yalnızca Avrupa ve Amerika'nın değil Latin Amerika ülkelerinden Brezilya'nın da dikkatini çekmiştir. Bu bağlamda Brezilya, BM merkezli diplomasi geleneği,

uluslararası hukuk duyarlılığı ve Soğuk Savaş boyunca anti-komünist çizgisi nedeniyle Kıbrıs krizine sıradan bir gözlemci gibi yaklaşmamıştır. Brezilya basını, Kıbrıs'ta yaşanan olayları geniş bir küresel çerçeve içinde değerlendirmiş; Türkiye'nin güvenlik kaygılarına yönelik empati, Makarios yönetimine yönelik eleştiri ve Sovyet nüfuzuna dair duyulan endişe buradaki basın söylemini şekillendiren ana hatlar olmuştur.

1. Brezilya Büyükelçisi Mehmet Osman Dostel'in Kıbrıs Sorunu İle İlgili Olarak *Radio Difusora de São Paulo* Radyosunda Yaptığı Konuşma

14 Ağustos 1964 tarihinde Büyükelçi Dostel'in radyoda yaptığı konuşma, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1964 yılında Kıbrıs meselesine ilişkin resmi tutumunu yansıtan önemli bir diplomatik belgedir. Belge, Türkiye Cumhuriyeti tarafından, Brezilya'nın en büyük radyo kuruluşlarından birinin soruları üzerine yapılan ve kamuoyuna yönelik olarak hazırlanan bir konuşmayı içermektedir. Konuşma, 1963–1964 Kıbrıs bunalımının en gergin döneminde gerçekleştirilmiş olup, Türkiye'nin uluslararası kamuoyunu bilgilendirme ve kendi tezlerini anlatma çabasının bir parçasıdır.

Konuşmada öncelikle Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün Kıbrıs'taki varlığı ele alınmaktadır. Büyükelçiye göre bu gücün görevi, taraflar arasındaki silahlı çatışmaları durdurmak ve düzeni sağlamakla sınırlıdır; Kıbrıs sorununa kalıcı ve siyasal bir çözüm getirmesi mümkün değildir. Barış Gücü'nün varlığı ancak gelecekte yapılacak müzakereler için uygun bir ortam oluşturabilir. Kalıcı çözümün anahtarı ise Türkiye'ye göre Yunanistan Hükümeti'nin tutumundadır. Yunanistan, Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'u hukuka ve 1960 Zürih ve Londra Antlaşmaları ile Kıbrıs Anayasası'na uymaya zorladığı takdirde, sorunun barışçıl biçimde çözülebileceği ifade edilmiştir. Konuşmanın önemli bir bölümü, Kıbrıs anlaşmazlığında Yunanistan'a atfedilen sorumluluklara ayrılmıştır. Metinde, Yunan Hükümeti'nin Makarios'un anayasal düzeni ihlal eden uygulamalarına engel olmadığı, aksine bu uygulamalara göz yumduğu ve zaman zaman teşvik ettiği ifade edilmektedir. Ayrıca Yunanistan'ın, garantör devlet olarak üstlendiği yükümlülükleri yerine getirmediği ve Türkiye'nin doğrudan görüşme tekliflerini reddettiği belirtilmektedir. Bu çerçevede Makarios'un politikalarının, Enosis hedefi doğrultusunda şekillendiği ve bunun Yunan tarihindeki Pan-Helenizm ve Megali Idea ideolojilerinin devamı olduğu savunulmaktadır (Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 1638/1499-9851-25)[3].

Bu mülakat Kıbrıs sorununu ortaya çıkaran nedenleri iki düzeyde ele almaktadır. Yakın sebep olarak, 1960 Anayasası'nın Kıbrıs Türk toplumuna tanıdığı siyasal ve hukuki güvencelerin Makarios yönetimi tarafından tek taraflı olarak ortadan kaldırılmaya çalışılması gösterilmektedir. Türk toplumunun bu değişiklikleri kabul etmemesi üzerine, Rum tarafının kuvvete başvurduğu ve 21 Aralık 1963'te Türk toplumuna yönelik yaygın şiddet olaylarının başladığı ifade edilmektedir. Uzak sebep ise, Kıbrıs'ın Yunan ulusal politikasında uzun süredir devam eden genişleme hedeflerinin bir parçası olarak görülmesi ve bu hedeflerin 19. yüzyıldan itibaren sistematik biçimde izlenmiş olmasıdır. Konuşmada ayrıca Kıbrıs Türk toplumunun karşı karşıya kaldığı insani durum ayrıntılı biçimde anlatılmaktadır. Çok sayıda Türk'ün hayatını kaybettiği, on binlerce kişinin evsiz kaldığı, köylerin kuşatıldığı ve temel ihtiyaçlara erişimin engellendiği belirtilmektedir. Kızılay ve diğer insani yardım kuruluşlarının gönderdiği yardımların Rum makamları tarafından engellenmesi, durumun vahametini göstermek için özellikle vurgulanmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki hava harekatları, saldırıları durdurmaya yönelik önleyici ve zorunlu tedbirler olduğu belirtilmiştir. Buna rağmen

[3] Daha sonraki dipnotlarda DBTDA olarak kısaltılmıştır.

Büyükelçi konuşmasında, Türk halkı ve hükümetinin Yunan halkına veya Yunan devletine karşı bir düşmanlık beslemediğini özellikle belirtmektedir. Türkiye'nin karşı çıktığı unsurun, Yunanistan'ın yayılmacı ideolojik politikaları olduğu ifade edilmekte; Kıbrıs meselesinde barışçıl ve hukuka dayalı bir çözümün, tüm tarafların mevcut antlaşmalara saygı göstermesi halinde mümkün olacağı vurgulanmaktadır (DBTDA, 1638/1499-9851-25).

2. *Jornal Do Brasil* Gazetesinde 16 Ağustos 1964 Tarihli "Türk Büyükelçisinin Sözleri" Başlığı Altında Büyükelçi Mehmet Osman Dostel'e Atfen Yayımlanan Haber

Yayımlanan haberde, Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün Kıbrıs'taki varlığının Kıbrıs sorununu çözmeye yeterli olmadığı, ancak taraflar arasında ileride yürütülecek müzakereler için uygun bir zemin hazırlayabileceği ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, Yunanistan'ın Kıbrıs meselesindeki belirleyici konumuna dikkat çekilmiş; Atina yönetiminin, Başpiskopos Makarios'un tutumunu uzlaşmacı bir çizgiye yönlendirmesi gerektiği vurgulanmıştır. Haberde ayrıca Türkiye'nin Yunan halkına karşı değil, Pan-Helenizm ideolojisine karşı olduğu belirtilmiş; Makarios'un sorumsuz politikalarının dünya barışını ve Türk–Yunan ilişkilerini tehlikeye attığı ifade edilmiştir. Çatışmalar sırasında yaklaşık bin Kıbrıslı Türk'ün öldürüldüğü, kırk bin civarında Türk'ün ise açlık, susuzluk ve işsizlik koşullarına maruz bırakıldığı kaydedilmiştir (DBTDA, 1638/1499-9851-27).

3. Türkiye Cumhuriyeti'nin Rio De Janeiro'daki Büyükelçiliği Tarafından Dışişleri Bakanlığı'na Gönderilen 20 Ağustos 1964 Tarihli Rapor

Raporda Kıbrıs meselesi karşısında Brezilya basınının ve resmi çevrelerinin tutumu değerlendirilmiştir. Rapora göre Brezilya basınında yer alan görüşler, genel olarak hükümet çevrelerinde ifade edilen yaklaşımlarla benzerlik göstermektedir. Brezilya resmi makamlarının hakim kanaati, Kıbrıs sorununa Birleşmiş Milletler çerçevesinde barışçı bir çözüm bulunması gerektiği yönündedir. Söz konusu çevreler, Sovyetler Birliği tarafından dile getirilen tehditleri ve gerçekleştirilen girişimleri olumsuz karşılamakta; bu tutumların sorunun çözümüne katkı sağlamaktan ziyade gerilimi tırmandırıcı nitelik taşıdığını düşünmektedirler. Aynı şekilde, Kıbrıs Rum Yönetimi lideri Makarios'un uzlaşmaz tavrı ve çözüm arayışına yönelik tüm girişimleri reddetmesi, sağduyu ile bağdaşmayan bir tutum olarak değerlendirilmektedir. Özel ve yarı resmî görüşmelerde ise Kıbrıs Rum Yönetimi'nin özellikle Türk toplumuna karşı uyguladığı politikalar sert biçimde eleştirilmekte; insan haklarıyla bağdaşmayan uygulamaları, tutarsız ve kışkırtıcı politikaları tenkit konusu yapılmaktadır (DBTDA, 1638/1499-9851-26).

Raporda, Brezilya basınında Kıbrıs olaylarına ilişkin haberlerin büyük ölçüde *Associated Press, United Press International ve Agence France-Presse* gibi uluslararası haber ajanslarının kaynaklarına dayandığı ve sınırlı ölçüde yorum içerdiği ifade edilmektedir. Özellikle Türkiye'nin Kıbrıs'ta gerçekleştirdiği sınırlı polis ve savunma harekatı sırasında, bu haberlerin gazetelerin birinci sayfalarında geniş yer bulduğu ve çoğu zaman büyük puntolarla verildiği belirtilmektedir. Haberlerin sunuluş biçimi, mizanpajı ve başlıkları, Türkiye'nin müdahalesinin anlayışla karşılandığını göstermektedir. Başlıklarda, Yunanistan'ın müzakere taleplerini reddettiği; buna karşılık Türkiye'nin soruna barışçı bir çözüm bulmak amacıyla görüşme çağrılarını yinelediği vurgulanmaktadır. Basının ayrıca, Sovyetler Birliği'nin Kıbrıs olayları karşısındaki tutumunun da dikkatle izlendiği ifade edilmektedir. *"O Jornal"* gazetesi, "Kıbrıs'a Rus Müdahalesi" başlığı altında yayımladığı bir yorumda, Sovyetler Birliği'nin tutumunu yapıcı olmaktan ziyade yıkıcı olarak nitelendirmekte; Türkiye'nin Kıbrıs'taki sınırlı askeri harekatına atıfla, Türk toplumunun ciddi bir tehdit altında bulunduğu ve Türkiye'nin koruması olmaksızın ağır saldırılara maruz kalma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu gerçeğinin

göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Gazete, Sovyetler Birliği'nin Kıbrıs'a yönelik silahlı bir müdahalesinin üçüncü dünya savaşına yol açabileceğini; böyle bir durumda Türkiye'nin kendisini savunmak amacıyla savaşa girmesinin kaçınılmaz olacağını ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye saldırması halinde NATO savunma sisteminin devreye girmek zorunda kalacağını belirtmektedir. *"O Globo"* gazetesi ise yayımladığı kısa bir yorumda, Kıbrıs meselesinde barış ve müzakere çağrılarına kulak tıkayan, Yunan Hükümeti'nin uyarılarını dikkate almayan ve uzlaşmaz tutumunu sürdüren bir din adamının, yani Ortodoks Başpiskoposu ve Kıbrıs Devlet Başkanı Makarios'un, sorunun çözümündeki en büyük engellerden biri olduğuna dikkat çekmektedir. Gazete, Makarios'un bu tutumunun tarihsel bir sorumluluk doğuracağını ifade etmektedir. Raporda ayrıca, "*O Jornal"* gazetesinin 16 Ağustos 1964 tarihli sayısında Sovyet müdahalesine ilişkin haberin ardından, Büyükelçi tarafından verilen ve Kıbrıs'ta açlık tehlikesiyle karşı karşıya bırakılan yaklaşık 40.000 Türk'ün durumuna dikkat çeken bir demece yer verdiği belirtilmektedir. Son olarak, Brezilya basınının, Kıbrıs'ta Türk toplumuna uygulanan ekonomik ablukanın kaldırıldığı ve gıda ile giyim yardımlarının başladığı yönündeki haberleri olumlu bir gelişme olarak değerlendirdiği; ancak mevcut yumuşama ortamına rağmen krizin her an yeniden alevlenebileceği ve daha vahim sonuçlar doğurabileceği uyarısında bulunduğu ifade edilmektedir. Bu çerçevede basın, Türkiye'nin son dönemdeki kararlı tutumunun sağladığı sakinlikten yararlanılarak, soruna en kısa sürede barışçı bir çözüm bulunmasının zorunlu olduğu görüşünü dile getirmektedir. Bunun yanında, bazı yayın organlarının Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Lyndon B. Johnson'un yaklaşan başkanlık seçimleri sürecinde Kıbrıs ve Vietnam meselelerini iç politikada bir araç olarak kullandığını ileri sürdükleri; Başkanın kişisel siyasi başarısı uğruna uluslararası alanda riskli tutumlardan kaçınmaması ya da sorumluluk almaktan imtina etmesinin eleştirildiği belirtilmektedir (DBTDA, 1638/1499-9851-26).

4. Büyükelçi Mehmet Osman Dostel'in *O Globo* Gazetesine Verdiği Mülakat (12 Kasım 1964)

Bu metin, Türkiye Cumhuriyeti'nin Brezilya nezdindeki Büyükelçisi Mehmet Osman Dostel'in, Brezilya'nın önde gelen gazetelerinden *O Globo* muhabirine verdiği mülakatta, Kıbrıs meselesine ilişkin Türk tezlerini ortaya koyduğu açıklamaları içermektedir. Mülakat, Kıbrıs'ta 1963 Aralık olaylarını izleyen dönemde, Türk diplomasisinin uluslararası kamuoyunu bilgilendirme çabalarının önemli bir örneğini teşkil etmektedir. Mülakatın içeriği aşağıda gösterilmiştir (DBTDA, 1638/1499-9852-119).

Soru 1: *Kıbrıs'ta Türklerin bulunmasının başlıca tarihi, etnik ve hukuki sebepleri nelerdir?*

Cevap:

Bugün bağımsız bir Kıbrıs Devleti mevcut olmakla birlikte, tarihsel anlamda bir "Kıbrıs Milleti" hiçbir zaman var olmamıştır. Ada nüfusu, tarih boyunca birbirinden tamamen ayrı iki etnik topluluktan Türkler ve Rumlardan oluşmuştur. Her iki toplumun Kıbrıs'taki mevcudiyetlerinin tarihi ve etnik temelleri benzer olmakla birlikte, aradaki temel fark, Kıbrıs'ın 1571'den 1914'e kadar Türk hakimiyeti altında bulunmasıdır. Buna karşılık, Kıbrıs hiçbir dönemde Yunanistan'a ait olmamıştır.

Soru 2: *Rum nüfusuna oranla Türk nüfusu ne kadardır ve bunun iktisadî ve kültürel önemi nedir?*

Cevap:

Ada'daki tarıma elverişli toprakların yaklaşık %38'i Türk mülkiyetindedir. Bu durum, Türk toplumunun Kıbrıs ekonomisindeki belirleyici rolünü açıkça ortaya koymaktadır. Türklerin üç yüzyılı aşkın bir süre boyunca adayı adalet, düzen ve geniş bir hoşgörü anlayışıyla yönetmiş olmaları ve geride bıraktıkları, bir kısmı günümüzde de mevcut olan medeniyet eserleri, Ada'daki Türk kültürünün ve etkisinin inkar edilemez kanıtlarıdır.

Soru 3: *Bağımsızlıktan sonra Türkler ile Rumların haklarını düzenleyen siyasi statünün esasları nelerdir?*

Cevap:

Bu esaslar, Kıbrıs Anayasası ile Zürih ve Londra Antlaşmalarında belirlenmiştir. Söz konusu anayasa ve antlaşmalar, Kıbrıs'taki iki toplumun Türk ve Rum toplumlarının temsilcileri tarafından karşılıklı olarak kabul edilmiş ve imzalanmıştır.

Soru 4: *Ada'yı kana boğan olaylar yakın sebeplerin mi, yoksa daha uzak tarihi nedenlerin mi sonucudur*?

Cevap:

1963 Aralık ayında Rumların Türklere karşı silahlı saldırılarıyla başlayan olaylar, sekiz aydan fazla süreyle Kıbrıs'ı kanlı bir çatışma ortamına sürüklemiştir. Rumlar, Türklerin direnişini silahla kıramayınca Türk köylerini kuşatmış, su kaynaklarını kesmiş, ekonomik abluka uygulamış ve yüzlerce Türk'ü rehine almışlardır. Bu süreçte 1.000'den fazla Türk hayatını kaybetmiş, yaklaşık 40.000 kişi ağır mağduriyete uğramıştır.

Bu olayların yakın sebebi, Rum tarafının Kıbrıs Anayasası'nı tek taraflı olarak değiştirme ve Türk toplumunu anayasal haklarından mahrum bırakma girişimidir. Uzak ve tarihi sebep ise Pan-Elenizm, yani Yunan genişleme siyasetidir. Lozan Antlaşması ile 1923'te tasfiye edilen bu politika, II. Dünya Savaşı sonrasında özellikle Kıbrıs üzerinden yeniden gündeme getirilmiştir. Pan-Elenizm terk edilmedikçe, gerçek ve kalıcı bir Türk–Yunan dostluğundan söz etmek mümkün değildir.

Soru 5: *Kıbrıs'ta kışkırtıcı bir üçüncü tarafın etkisi ve adanın Komünist Blok'a kayma tehlikesi var mıdır*?

Cevap:

Asıl önemli olan, böyle bir kışkırtıcıya fırsatın hangi tarafça verildiğidir. Bu fırsatı veren taraf Türkiye değildir.

Soru 6: *Türklerin, Başpiskopos Makarios ve Rum makamlarının tutumuna dair düşünceleri nelerdir?*

Cevap:

Türk kamuoyu, Makarios'un bir din adamı sıfatıyla böyle bir şiddete nasıl müsaade ettiğini ve bir devlet başkanı olarak iki toplumdan birini diğerine kırdırarak tarafsızlıktan nasıl ayrıldığını anlamakta güçlük çekmektedir. Makarios'un bu tutumuyla kendisini açıkça yalnızca Rumların ve Rum davasının temsilcisi ilan ettiği düşünülmektedir.

Soru 7*: İki toplum arasında barış ya da gerçek iş birliği mümkün müdür?*

Cevap:
1963 Aralık olaylarından sonra Türklerin Rumlarla "bir arada" yaşama ihtimali neredeyse ortadan kalkmıştır. ENOSİS kesin biçimde bertaraf edilmelidir. Kıbrıs'ın NATO sistemine katılması ise, bağımsız bir devlet olarak yalnızca Kıbrıs'ın kendi yetki alanındadır.

Soru 8: *Kıbrıs meselesinin çözümü iyi niyete mi, yoksa uluslararası bir anlaşmaya mı bağlıdır?*

Cevap:
Çözüm, her iki toplumun iyi niyetine büyük ölçüde bağlıdır; özellikle hiçbir toplumun diğerini tahakküm altına almaya çalışmaması gerekir. Ancak bu yeterli değildir. Yunanistan'ın Pan-Elenist politikadan ve ENOSİS hedefinden vazgeçmesi de zorunludur. Neticede sağduyunun galip geleceğine ve Kıbrıs meselesinin adil ve onurlu bir çözüme kavuşacağına inanıyorum demiştir.

5. Brazil Herald Gazetesinde Kıbrıs Hakkında Yayımlanan Haber

Türkiye'nin Brezilya Büyükelçisi Mehmet Osman DOSTEL tarafından 3 Nisan 1965 tarihinde Dışişleri Bakanlığına *Brazil Herald* gazetesinde, Ruthven E. Libby imzasıyla yayımlanan "Kıbrıs: Yeni Bir Küba mı?" başlıklı yazısını göndermiştir. Yazının içeriği şu şekilde idi: (DBTDA, 1638/1499-9850-19).

Yazıya göre NATO'nun son dönemdeki en ciddi sorunlarından biri, iki üye ülke olan Türkiye ile Yunanistan'ın Kıbrıs nedeniyle karşı karşıya gelmiş olmalarıdır. Aslında Kıbrıs meselesi, bir yıl önce Kıbrıs Hükûmeti tarafından Birleşmiş Milletlere götürülmüş olup, doğrudan NATO'nun yetki alanına girmemektedir. Ancak NATO açısından asıl önemli olan, İttifak'ın güney kanadını koruyan bu iki önemli müttefik arasındaki tehlikeli gerilimin ortadan kaldırılmasıdır. Türkiye ile Yunanistan'ın Kıbrıs yüzünden savaşa girmeleri halinde, ada NATO açısından büyük bir zayıf nokta haline gelecektir.

Habere göre Sovyetler Birliği'nin arzu ettiği durum da tam olarak budur. Yazar, Sovyetlerin bu amaçla Kıbrıs Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios'u gönüllü bir araç olarak kullandıklarını ileri sürmektedir. Makarios'un, Rum ve Türk toplulukları arasındaki çatışmaların geçici olarak durmasından yararlanarak, bu süreyi Kıbrıs'a Sovyet silahları ve askeri malzeme sokmak için kullandığı iddia edilmektedir. Bunlar arasında, yerden havaya Sovyet füzelerinin bulunduğu da öne sürülmektedir. Ayrıca ağır toplar, tanklar ve Birleşmiş Milletler 'de ABD Büyükelçisi Adlai Stevenson'un da değindiği üzere, doğrudan Sovyetler Birliği'nden veya Mısır üzerinden adaya getirildiği belirtilen gelişmiş silahlardan söz edilmektedir. Yazıda, sorunun kaynağının Makarios olduğu belirtilmekte ve bu nedenle meselenin çözümünün, Makarios'un tutumunda köklü bir değişikliğe zorlanmasına bağlı olduğu ileri sürülmektedir. Yazar, Makarios'un hedefinin Kıbrıs'ın "Fidel Castro'su" olmak ya da en azından onun bir benzeri haline gelmek olduğunu iddia etmektedir. Son olarak, Yunanistan'ın da uzun bir tereddütten sonra bu ihtimali endişeyle değerlendirmeye başladığı ve bu konuda Türkiye ile aynı görüşe yaklaştığı belirtilmektedir.

6. Kıbrıs Olaylarına Dair O Globo Gazetesinde Yayımlanan Haber

Bu haber Türkiye Cumhuriyeti Brezilya Büyükelçiliği tarafından 7 Aralık 1967 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen resmî yazı ile ekinde sunulan, Brezilya'nın yüksek tirajlı gazetelerinden *O Globo*'da 5Aralık'ta yayımlanan "Başpiskopos ve General" başlıklı

yazının içeriğini kapsamaktadır. Haber, 1967 Kıbrıs olaylarına ilişkin Brezilya basında oluşan algıyı ve Rum liderliği içindeki görüş ayrılıklarını yansıtması bakımından önem taşımaktadır (DBTDA, 1638/1499-9851-1).

Söz konusu gazetenin 5 Aralık 1967 tarihli nüshasında yayımlanan "Başpiskopos ve General" başlıklı yorum yazısı, Kıbrıs'taki Türk toplumuna yönelik uygulamaları açık biçimde ele alması ve Rum liderliği içindeki aktörleri analiz etmesi nedeniyle Brezilya'daki siyasi çevrelerde dikkat çekmiştir. Yazıda, General Grivas'ın savaş suçlusu olarak yargılanması gerektiği görüşü ciddiyetle ele alınmıştır. Yazıda, Türkiye ile Yunanistan arasında savaşı önlemek ve Kıbrıs'ta barışı sağlamak amacıyla güçlükle varılan uzlaşmaların, kısa sürede ciddi engellerle karşılaştığı ileri sürülmektedir. Bu engellerin başında, Kıbrıs Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios ile adadaki Yunan kuvvetlerinin ve Milli Muhafızların komutanı General Grivas gelmektedir denilmektedir. Yorumda, Makarios ve Grivas'ın, Kıbrıs'taki Türk toplumunun yaşam koşullarını zorlaştırma konusunda bir mutabakat içinde oldukları; ancak adanın geleceğine dair hedef ve stratejilerinin birbirinden farklılaştığı belirtilmektedir. Grivas, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını (ENOSİS) savunurken; Makarios'un, daha geniş bir Rum kesiminin desteğiyle, ENOSİS yerine bağımsızlık ve "kendi kaderini tayin" anlayışını benimsediği ifade edilmektedir. Buna karşılık, her iki kesimin ortaklaştığı noktanın, adadaki Türk varlığına yönelik baskı ve şiddet politikaları olduğu vurgulanmaktadır. Yazıda, özellikle 1963–1964 döneminde yaşanan olayların, Türk toplumu açısından kitlesel yok etme (jenosid) niteliği taşıyacak boyutlara ulaştığı iddia edilmektedir (DBTDA, 1638/1499-9851-1).

Habere göre, birkaç yıl öncesine kadar adadaki komünistlerin nüfusun yaklaşık %40'ını oluşturduğu ve bu oranın zamanla arttığı tahmin edilmektedir. Bu kesimler, özellikle Atina'da antikomünist bir yönetimin iktidara gelmesinden sonra, Yunanistan'a bağlanma fikrine mesafeli yaklaşmış ve Makarios'un bağımsızlık söylemine daha güçlü biçimde destek vermeye başlamışlardır. Yazıda, Makarios'un son dönemde Türk toplumuna yönelik daha uzlaşmacı bir tutum sergilemesinin ardında, Atina'ya karşı Türklerle geçici bir denge politikası kurma amacının yattığı ileri sürülmektedir. Bu doğrultuda Makarios'un, Türkiye ve Kıbrıs Türk toplumunun liderleriyle gizli temaslara giriştiği belirtilmektedir. Bu gelişmelerin önüne geçmek amacıyla Grivas'ın, 15 Kasım 1967'de iki Türk köyüne yönelik askeri harekat emri verdiği; bu saldırıların, Türkiye ile Yunanistan'ı savaşın eşiğine getirdiği ifade edilmektedir. Yazıda, Grivas'ın bu eylemlerinin ciddi insan hakları ihlalleri ve savaş suçu niteliği taşıdığı ileri sürülmektedir. Bu nedenle Grivas'ın askeri bir mahkeme önünde yargılanması gerektiği; ancak söz konusu yargılamanın Atina'da değil, suçların işlendiği yer olan Kıbrıs'ta ya da tercihen uluslararası bir mahkemede yapılmasının daha uygun olacağı savunulmaktadır. Sonuç olarak, Makarios ve Grivas'ı, Kıbrıs'ta barışın sağlanmasının ve Türkiye ile Yunanistan arasında kalıcı bir barış ortamının tesis edilmesinin önündeki başlıca engeller olarak nitelendirmektedir. Bunların siyasi anlayışları değişmediği sürece, adada kalıcı bir barışın mümkün olmayacağı görüşü dile getirilmektedir (DBTDA, 1638/1499-9851-1).

Bu yorum yazısı, 1967 Kıbrıs krizine ilişkin olarak uluslararası basında dile getirilen eleştirel yaklaşımları yansıtması bakımından önemli bir belge niteliği taşımaktadır. Özellikle Rum liderliği içindeki görüş ayrılıklarını, şiddet politikalarının uluslararası etkilerini ve Kıbrıs meselesinin bölgesel barış üzerindeki yansımalarını analiz etmesi bakımından, dönemin siyasal atmosferini anlamada dikkate değer bir kaynak oluşturmaktadır.

Sonuç

1963–1967 Kıbrıs Krizi sürecinde Brezilya basını, büyük ölçüde Birleşmiş Milletler merkezli barışçı çözüm anlayışı çerçevesinde bir tutum sergilemiştir. İncelenen haber, yorum ve diplomatik raporlar, Brezilya'nın Kıbrıs meselesine tarafsız bir gözlemci olarak yaklaşmakla birlikte, Rum liderliği ve özellikle Başpiskopos Makarios'un uzlaşmaz politikalarına karşı eleştirel bir duruş benimsediğini ortaya koymaktadır.

Brezilya basınında Türkiye, çoğu zaman Kıbrıs Türk toplumunun güvenliğini sağlama sorumluluğu bulunan garantör bir devlet olarak değerlendirilmiş; Türkiye'nin askeri müdahaleleri güvenlik gerekçeleri nedeniyle anlaşılır bulunmuştur. Buna karşılık Yunanistan'ın Makarios üzerindeki etkisini yeterince kullanmaması ve ENOSİS hedefinden açık biçimde vazgeçmemesi, krizin derinleşmesinde önemli bir etken olarak gösterilmiştir.

Çalışmanın ortaya koyduğu bir diğer önemli sonuç, Brezilya basınında Kıbrıs meselesinin Sovyetler Birliği'nin Akdeniz'de nüfuz kazanma stratejisinin bir parçası olarak algılanmasıdır. Kıbrıs'ın "yeni bir Küba" olabileceği yönündeki değerlendirmeler, Brezilya'daki antikomünist siyasal iklimin basın söylemine yansıdığını göstermektedir. Bu durum, Kıbrıs krizinin Brezilya gibi coğrafi olarak uzak bir bölgede dahi küresel güvenlik endişeleri çerçevesinde yakından takip edildiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Brezilya basını, 1963–1967 Kıbrıs Krizi'ni yalnızca ada içi bir etnik çatışma olarak değil; Türkiye–Yunanistan ilişkilerini, NATO'nun bütünlüğünü ve Doğu–Batı dengesini etkileyen uluslararası bir kriz olarak ele almıştır. Bu yaklaşım, Brezilya'nın dönemin uluslararası sistemindeki konumunu ve dış politika algılarını yansıtması bakımından olduğu kadar, Kıbrıs meselesinin küresel boyutlarını anlamak açısından da önemli bir örnek teşkil etmektedir

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 1638/1499-9850-19.

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 1638/1499-9851-25.

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 1638/1499-9851-1.

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 1638/1499-9851-26.

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 1638/1499-9851-27.

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 1638/1499-9852-119.

Kitap ve Makaleler

Armaoğlu, F. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1995)*, İstanbul: Alkım Yayınevi.

Babaoğlu, R. (2016). "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulması ve Makarios'un Türkiye Ziyareti 22-26 Kasım1962", *Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu*, 11-13 Aralık 2014, Gazimağusa, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, s. 301-328.

Baytal, Y. (2021). "1950-1960 Yılları Arasında Kıbrıs Anlaşmazlığı, Enosis Meselesi ve Türkiye", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9(28), s. 301-322.

Güler, Y. (2004). "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi" *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), s. 101-112.

Küçükoğlu, B. (2011). "Kıbrıs Sorununa Dair Yaklaşım ve Algıların Türk Basınına Yansıması (1954-1974)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* (48), s. 791-814.

Vatansever, M. (2012). "Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12, s. 1487-1530.

Yılmaz, M. (2019). *Çağdaş Türk Dünyası Tarihi*, Konya: Palet Yayınları.

Yüksel, D. Y. (2009). "Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi (1914-1958)", *ÇTTAD*, 8(18-19), s. 161-184.

UMUMİMİLLİ LİDERİMİZ HEYDƏR ƏLİYEVİN GƏNCLƏRİN İNKİŞAFI İLƏ BAĞLI SİYASƏTİ

NATİONAL LEADER HEYDAR ALİYEV'S POLİCY ON YOUTH DEVELOPMENT

Nərmin Mehdiyeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Müasir Azərbaycan dili kafedrasının müəllimi

ORCİD:0009-0001-9072—8702

"Bizim bu günkü gəncliyimiz sağlam düşüncəli gənclikdir, vətənpərvər gənclikdir, xalqını, millətini sevən gənclikdir… Gənclərimiz mükəmməl təhsil almalı, həyatı dərindən öyrənməli, dünyada gedən prosesləri bilməlidir. Lazımi fəaliyyət göstərib öz xalqına, dövlətinə xidmət etməlidir."

HEYDƏR ƏLİYEV

Gənclərlə bağlı məsələləri həmişə Ümummilli lider Heydər Əliyev öz siyasətinin əsas tərkib hissələrindən biri hesab etməsi onun gənclərlə bağlı gördüyü işlərindən bəllidir. Beləki, Heydər Əliyev hələ 1969-1982-ci illərdə respublikaya rəhbərlik etdiyi dövürlərdə yüzlərlə yeni tədris ocaqları, gənclik mərkəzləri, hərbi məktəblər açmış, minlərlə azərbaycanlı gənc keçmiş SSRİ-nin nüfuzlu ali məktəblərində təhsil almış, müasir ixtisaslara yiyələnmişdir ki, bu da həm Azərbaycan dövlətinin güclənməsi, həm də Azərbaycan gənclərinin savadlı bir gələcək üçün inkişafına gətirib çıxardırdı. Sovet İttifadı dövründə Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü və qayğısı sayəsində 50-dən artıq iri şəhərlərdə, 170 –dən çox nüfuzlu ali məktəbdə 150 ixtisas üzrə 15 mindən çox azərbaycanlı gəncin ali təhsil alması məhz gəncliyin güclənməsinə, Azərbaycan gəncliyinin yüksək ixtisaslı mütəxəssis kimi hazırlanmasına imkan və şəraitin yaradılmasına nail olmuşdur.

Heydər Əliyevin gənclərlə bağlı atdığı ilk siyasəti 1994-cü ilin iyulun 26-da Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi yaradılması oldu. Daha sonra isə Ümumimilli liderin 1995-ci ildə Azərbaycan gənclərinin forumunun keçirilməsi barədə təşəbbüs irəli sürərək, 2 fevral 1996-cı il tarixdə müstəqil Azərbaycan gənclərinin ilk forumunun keçirilməsinə göstəriş verərək özü də bu tədbirdə şəxsən iştirak etməsi gəncliyə verdiyi böyük dəyər və ümidin nəticəsi idi. Bir ildən sonra 1 Fevral 1997-ci il tarixdə forumun ildönümü münasibətilə gənclərin bir qrupunu qəbul edən Ulu öndər *"2 fevral - Azərbaycan gəncləri gününün elan edilməsi haqqında"* Sərəncam imzalayaraq gəncliyin sağlam ruhlu, savadlı, yüksək mənəvi tərbiyəyə malik olmasının dövlət üçün önəmli olduğunun sənədlərlə sübutunu göstərdi. Gənclər həmin vaxtdan etibarən ənənəvi olaraq hər il 2 fevral günü Azərbaycan gənclərinin bayramı kimi təntənəli şəkildə qeyd etdilər.Gənclərlə bağlı digər bir siyasət isə gəncləri gördükləri işdə daha da həvəsləndirmək və onları dəyərli hiss etdirmək üçün irəli sürdüyü *"Gənc istedadlar üçün xüsusi təqaüdlərin təsis edilməsi haqqında", "Azərbaycanın gənc istedadlarına dövlət qayğısı haqqında", "Dövlət gənclər siyasəti haqqında" qanun, fərman və sərəncamlar, həmçinin, "Gənc ailə", "İstedadlı yeniyetmələrin və yaradıcı gənclərin sosial, iqtisadi və s. problemlərinin həllinə yönəlmiş, onların öz qabiliyyətlərini inkişaf etdirmələrinə kömək edən Dövlət Proqramı"* oldu. Bununla yanaşı digər proqramlar çərçivəsində ölkəmizdə gənclərin sosial-maddi şəraitinin yüksəldilməsi, ictimai fəallığının artırılması istiqamətində mühüm fundamental bazanın yaradılması müasir gəncliyin elmə, təhsilə, mədəniyyətə, idmana və s. sahələrə olan maraqlarının artmasına və Azərbaycanı dünya mədəni, siyasi, iqtisadi arsenalında layiqincə tərənnüm etməsinə gətirib çıxartdı. Bu qəbildən olan proqram və sərəncamların siyahısı hər sahəyə uyğun şəkildə öz çoxluğunu təşkil edir. Bu qəbildən olanlardan bir neçəsi də 1996-2002-ci illərdə qəbul olunan "Bədən tərbiyəsi və idman haqqında", "Dövlət gənclər siyasəti haqqında" qanun, fərman və sərəncamlar, habelə, "Gənclərdə vətənpərvərlik və vətəndaşlıq hisslərinin yüksəldilməsi haqqında", "Ordudan tərxis olunmuş gənclərin məşğulluğu" Dövlət Proqramlarıdır ki, bu da gənc nəslin mütəşəkkil qüvvə kimi formalaşmasına, mənəvi-ideoloji cəhətdən tam yetkinləşməsinə, sosial problemlərinin həllinə, faydalı məşğulluğunun təmin olunmasına təsir göstərdi. Eyni zamanda gənclərin idman, incəsənət sahəsində uğurlarının artmasına da səbəb oldu.

"Our youth today is a healthy-minded youth, a patriotic youth, a youth that loves its people and nation... Our youth should get excellent education, study life deeply, and know the processes going on in the world. He should perform the necessary activities and serve his people and state."

HEYDAR ALIYEV

It is clear from the work he has done in relation to youth that National leader Heydar Aliyev always considers issues related to youth as one of the main components of his policy. Thus, during the period when Heydar Aliyev led the republic in 1969-1982, he opened hundreds of new educational institutions, youth centers, military schools, thousands of young Azerbaijanis were educated in prestigious universities of the former USSR and acquired modern qualifications, which is also an important part of the state of Azerbaijan. strengthening, but also led to the development of Azerbaijani youth for an educated future. Thanks to the personal initiative and concern of Heydar Aliyev during the Soviet Union, more than 15 thousand young Azerbaijanis received higher education in 150 specialties in more than 50 large cities and in more than 170 prestigious higher schools. achieved.

Heydar Aliyev's first policy regarding youth was the creation of the Ministry of Youth, Sports and Tourism on July 26, 1994. Later, the national leader took the initiative to hold a forum of Azerbaijani youth in 1995, and instructed to hold the first forum of independent Azerbaijani youth on February 2, 1996, and personally participated in this event, which was the result of the great value and hope he gave to the youth. A year later, on February 1, 1997, on the occasion of the anniversary of the forum, the great leader, who received a group of young people, signed the Decree "On the announcement of February 2 - the day of the youth of Azerbaijan" and proved with documents that it is important for the state for the youth to have a healthy spirit, education, and high moral education. showed. Since that time, young people have traditionally celebrated February 2 every year as a holiday of Azerbaijani youth. Another policy related to young people is "About the establishment of special scholarships for young talents", which was put forward to encourage young people in their work and make them feel valued. , "On state care for young talents of Azerbaijan", "On state youth policy", laws, decrees and orders, as well as "Young family", "Social, economic, etc. of talented teenagers and creative youth". State Program aimed at solving their problems and helping them develop their abilities. At the same time, within the framework of other programs, the creation of an important fundamental base in the direction of raising the socio-material conditions of the youth in our country, increasing their social activity, and the modern youth's interest in science, education, culture, sports, etc. led to the increase of interests in the fields and to praise Azerbaijan in the world cultural, political and economic arsenal. The list of such programs and orders is numerous for each field. Several such laws, decrees and orders "On physical education and sports", "On state youth policy" adopted in 1996-2002, as well as "On raising patriotism and citizenship feelings among young people", "Discharged from the army" "Youth Employment" State Programs, which had an impact on the formation of the young generation as an organized force, moral and ideological maturity, solving their social problems, and ensuring their useful employment.

Keywords: Heydar Aliyev. Great leader, politics, culture, youth

ПОЛИТИКА ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНОГО ЛИДЕРА ГЕЙДАРА АЛИЕВА В СФЕРЕ РАЗВИТИЯ МОЛОДЕЖИ

«Наша молодежь сегодня – это молодежь здоровая, патриотичная, молодежь, любящая свой народ и нацию... Наша молодежь должна получить прекрасное образование, глубоко изучать жизнь, знать процессы, происходящие в мире. Он должен выполнять необходимую деятельность и служить своему народу и государству».

ГЕЙДАР АЛИЕВ

Из проделанной им работы в отношении молодежи видно, что Общенациональный лидер Гейдар Алиев всегда считает вопросы, связанные с молодежью, одним из основных компонентов своей политики. Так, за период, когда Гейдар Алиев руководил республикой в 1969-1982 годах, были открыты сотни новых учебных заведений, молодежных центров, военных училищ, тысячи молодых азербайджанцев получили образование в престижных университетах бывшего СССР и приобрели современную квалификацию, что является также важная часть укрепления Азербайджанского государства, но также привела к развитию азербайджанской молодежи для образованного будущего. Благодаря личной инициативе и заботе Гейдара Алиева во времена Советского Союза более 15 тысяч молодых азербайджанцев получили высшее образование по 150 специальностям в более чем 50 крупных городах и более чем 170 престижных высших учебных заведениях. Первой политикой Гейдара Алиева в отношении молодежи стало создание 26 июля 1994 года Министерства молодежи, спорта и туризма. Позднее общенациональный лидер выступил с инициативой проведения форума азербайджанской молодежи в 1995 году, поручил провести первый форум независимой азербайджанской молодежи 2 февраля 1996 года и лично принял участие в этом мероприятии, что стало результатом огромного значения и надежду, которую он дал молодежи. Год спустя, 1 февраля 1997 года, по случаю юбилея форума, великий лидер, приняв группу молодежи, подписал Указ «Об объявлении 2 февраля – Днем молодежи Азербайджана». и документами доказал, что государству важно, чтобы у молодежи был здоровый дух, образование, высокое нравственное воспитание. С тех пор молодые люди традиционно ежегодно отмечают 2 февраля как праздник азербайджанской молодежи.Другой политикой, касающейся молодежи, является «Об учреждении специальных стипендий для молодых талантов», которая была выдвинута для поощрения молодых людей в их работе. и дать им почувствовать свою ценность.», «О государственной заботе о молодых талантах Азербайджана», «О государственной молодежной политике», законы, указы и распоряжения, а также «Молодая семья», «Социально-экономические и т.д. талантливых подростков и творческая молодежь». Государственная программа направлена на решение их проблем и помощь в развитии их способностей. Одновременно в рамках других программ создается важная фундаментальная база в направлении повышения социально-материального положения молодежи в нашей стране, повышения ее социальной активности, интереса современной молодежи к науке, образованию. , культура, спорт и т.д. привело к повышению интереса к этой сфере и включению Азербайджана в мировой культурный, политический и экономический арсенал. Перечень таких программ и заказов многочисленный по каждому направлению. Несколько таких законов, указов и распоряжений «О физическом воспитании и спорте», «О государственной молодежной политике», принятых в 1996-2002 годах, а также «О воспитании патриотизма и гражданских чувств среди молодежи», «Уволенные из армии», «Молодежь». Занятость», которые оказали влияние на формирование молодого поколения как организованной силы, моральной и идеологической зрелости, решение его социальных проблем, обеспечение его полезного трудоустройства.

METHODOLOGY OF TEACHİNG AZERBAIJANI ART IN THE IX CLASS FİNE ART TEXTBOOK.

Emil Raul oğlu Ağayev

Teacher of the subject combination commission "Art and physical education" of the Azerbaijan State Pedagogical College under the Azerbaijan State Pedagogical University

ORCID: 0000-0001-9354-0839

Ключевые слова: Гейдар Алиев. Великий лидер, политика, культура, молодежь

ABSTRACT.

The success of Azerbaijani education has development dynamics. New standards and content lines have been introduced in the teaching of subjects in secondary schools. In order to form creative aesthetic development in children, fine art is taught as an independent subject in secondary schools. One of the main topics in the curriculum of fine arts is the methodology of teaching Azerbaijani art. In the 9th class fine arts textbook, the creativity of our prominent artists is analyzed and the ability of them to express their opinion on the art of our country is developed.

Keywords: Azerbaijan, education, secondary school, fine art, artist, methodology

The success of Azerbaijani education has development dynamics. New standards and content lines have been introduced in the teaching of subjects in secondary schools. In order to form creative aesthetic development in children, fine art is taught as an independent subject in secondary schools. One of the main topics in the curriculum of fine arts is the methodology of teaching Azerbaijani art. In the 9th class fine arts textbook, the creativity of our prominent painter is analyzed and the ability of them to express their opinion on the art of our country is developed.

In the 9th class fine art textbook, the creativity and works of our prominent artists are analyzed in the "Reflection of modernity in Azerbaijani visual art" section, and the aesthetic response is also developed. In the topic "Mikayil Useynov: the principles of constructivism in architecture", information is given about Mikayil Useynov, the author of the best examples of modern Baku city architecture, who holds a special place in the history of national architecture of the 20th century. In addition to national architectural elements, the architect also applied Eastern forms and motifs in the buildings he authored.

If we pay attention to the analysis of the work of the nonconformist painter Mirjavad Mirjavadov, in his experiments, the artist used non-traditional materials for fine art - metal, stone, sand, cement. The students were also presented with the artist's work in a table called "chronology of life". In the section called "Do you know", the dedication of Mirjavad's famous work "Light of Hope" to Salvador Dali, the form-color solution of the giant and female characters in the work are brought to the attention of the students.

Fig 1. M. Mirjavadov "Noah's Ark" (1987)

The work of the well-known sculptor is analyzed on the topic "Omar Eldarov: beauty and harmony". The sculptor turned to the poetess for the image of Natavan several times. In the textbook, the analysis of the statues of "Dramaturg Huseyn Javid" and "Sattar Bahlulzade" is presented to the students. In the "Four Colors of Time" work, which was particularly influenced by the artist, he carved four walnut trees in a philosophical and appropriate position for women of different ages. The 9th class student, who already has exhausted thoughts, can say logical thoughts about the beauty of plastic and the philosophy of life.

Fig 2. O. Eldarov "Khurshudbanu Natavan"(1960)

The work of Tahir Salahov, one of the famous Azerbaijani artists of our time, and especially his works on oil, were presented. The illustrations of the artist's works "Next-door visitors", "Repairmen", "Caspian morning" are also placed on the topic, and information is given about the "hard style" that he founded. T. Salahov's harsh images of the oil workers are discussed in the fine arts textbook, which

express the fate of workers, the simplicity, tenacity, and kindness of their nature. In the artist's triptych "Traditions and Modernity: Home of Fires", the celebration of Azerbaijan, the history of our architecture from ancient times to the present day increases the outlook of IX class.

In the 9th class fine arts textbook, the freedom of the sculptor's creativity, bold forms, and the creation of new images are presented to the students on the topic "Fazil Najafov: the search for form in the human image". In the "Did you know" section, Fazil Najafov's monument to the great composer of the 20th century, Gara Garayev, made of a huge piece of red granite, is analyzed. In the philosophical work "Games of Time", the details of the work consisting of plastic symbols, portraits and wise words are revealed.

Information is given about the work of Arif Huseynov, a folk artist who is always in search and one of our traditional artists. In addition to the works he authored in easel graphics, we are watching "Dialogue", "Hophopname", "Nowruz series", "Azerbaijan mugami" illustrations.

Fig 3. A. Huseynov "Nowruz" series. (2008)

In the topic "Farhad Khalilov: Absheron motifs", the Absheron motifs, which occupy an important place in the artist's work, are analyzed. In the first stage of Farhad Khalilov's creativity, the students get to know the examples of painting related to the native landscape, but the influence of a certain tradition of the European avant-garde is felt, and in the second stage, they get to know the worldview and the complete transition to progressive means of expression.

If we look at the textbook, the analysis of Sakit Mammadov's work, especially the synthesis of classical and modern style, is brought to the fore in terms of the development of the "Methodology of teaching Azerbaijani art".

In the 9th class fine arts textbook, the analysis of the works of Azerbaijani painters plays an important role for the representatives of the emerging young generation.

REFERENCES:

1.Ağayev E “Orta məktəblərdə təsviri incəsənət fənninin tədrisi:problemlər və həllər” //“Ümumi təhsildə kurikulum islahatları:nəticələr və perspektivlər-2020” mövzusunda respublika elmi-praktik konfransının materialları// Naxçıvan 21 may 2020//s 223-224

2.IX sinif təsviri incəsənət dərsliyi// Bakı 2020// 136 s

DISCUSSION STRATEGIES IN TEACHING FINE ARTS IN SECONDARY SCHOOLS

ORTA MƏKTƏBLƏRDƏ TƏSVİRİ İNCƏSƏNƏT FƏNNİNİN TƏDRİSİNDƏ MÜZAKİRƏ STRATEGİYALARI

Emil Raul oğlu Ağayev

Teacher of the subject combination commission "Art and physical education" of the Azerbaijan State Pedagogical College under the Azerbaijan State Pedagogical University

ORCID: 0000-0001-9354-0839

Xülasə. Orta məktəblərdə təsviri incəsənət fənninin tədrisində müzakirə metodlarının şagirdlər arasında inkişafı vacibdir. Təsviri incəsənət müəllimi seçilmiş mövzu və ya əsər haqqında ideya və fikirlərini müzakirə edirlər. Şagirdlər əsərləri təhlil edərək, problemli hissələri ön plana çıxara, yaradıcı təfəkkürü inkişaf etdirirlər. Məlumat və ideyaları ümumiləşdirərək, əsər haqqında şifahi danışa bilirlər. Bu məqalədə təsviri incəsənət fənninin tədrisində müzakirə metodları təhlil edilmişdir.

Açar sözlər: Təsviri incəsənət, tədris, müzakirə, metod, təhsil

Abstract. The development of discussion methods among students is crucial in the teaching of visual arts in secondary schools. Fine arts teachers engage students in discussions about selected topics or artworks, encouraging them to express their ideas and opinions. Through analyzing artworks, students highlight problematic aspects and foster creative thinking. By summarizing information and ideas, they are able to verbally articulate their understanding of the artwork. This article analyzes the discussion methods used in the teaching of fine arts.

Keywords: Fine Arts, teaching, discussion, method, education

Hər bir fənnin tədrisində olduğu kimi, təsviri incəsənətdə də seçilmiş bir mövzu və ya məsələ ətrafında fikir, məlumat, təəssürat, tənqid və təkliflərin qarşılıqlı şəkildə və müəyyən struktur çərçivəsində aparıldığı fikir mübadiləsi müzakirə üsulunda aparılmalıdır. Bu metod fəal təlimdə geniş istifadə olunur və bir neçə fərqli formaya malikdir.Əvvəla, iştirakçılar qarşıya qoyulmuş problemi təhlil etməyi, onun əsas səbəblərini müəyyənləşdirməyi və mümkün həll yollarını tapmağı öyrənirlər. Bu proses eyni zamanda düzgün qərar vermək bacarığının inkişafına kömək edir.Təsviri incəsənət fənnində müzakirələr əsasən rəssamların yaradıcılığı və əsərlər haqqında ola bilər.

Müzakirə zamanı şagirdlər təsviri incəsənət fənnində konkret mövzu və ya problem ətrafında öz şəxsi fikirlərini ifadə edir, bu fikirləri əsaslandırmağa və başqalarına qəbul etdirməyə çalışırlar. Onlar irəli sürdükləri düşüncələri faktlarla təhlil edir, dəlillərlə mövqelərini gücləndirir və problemin mümkün həll yollarını təklif edirlər. Müzakirə prosesi zamanı iştirakçılar arasında mövzuya dair anlayışların və ideyaların düzgünlüyü yoxlanılır və bu ideyalar daha da dəqiqləşdirilir. Bu mərhələdə tərəflər bir-birinin fikirlərini təhlil edir, nəticədə daha dərin və aydın təsəvvür formalaşır.

Bununla yanaşı, müzakirə zamanı təsviri incəsənətdə mövzu ilə bağlı olan məlumatlar və düşüncələr sistemli şəkildə təşkil edilir, əlaqəli ideyalar bir araya gətirilir və ümumi nəticələr çıxarılır. Eyni zamanda bu proses, rəssamların yaradıcılığı və ya əsərləri haqqında oxşarlıqlar və fərqlərin müəyyənləşdirilməsinə şərait yaradır. Müzakirə iştirakçılara problemin alternativ həll yollarını araşdırmaq imkanı da verir. Əvvəla, müzakirə müxtəlif baxış bucaqlarının sərbəst şəkildə ifadə olunmasına şərait yaradır və bu da şagirdlərin fərqli fikirlərlə tanış olmasına imkan verir. Ix sinif şagirdlərinə “Sakit Məmmədov:klassik və müasir üslubun sintezi” mövzusunu keçəndən sonra müəllim rəssamların yaradıcılığını və əsərlərini müzakirəyə çıxara bilər.

İLL 1. Sakit Məmmədov "Küsmüş mələk"

Diskussiya adətən qarşılıqlı fikir mübadiləsi, müzakirə və ya mübahisə formasında həyata keçirilir və əsasən bir-birinə qarşı opponent mövqedə olan tərəflərin qarşıdurması ilə müşahidə olunur. Lakin debat bu klassik formadan müəyyən fərqlərlə seçilir. Debatda əsas hədəf qarşı tərəfi deyil, üçüncü bir tərəfi – yəni hakim və ya auditoriyanı – inandırmaqdır. Təsviri incəsənət fənninin tədrisində də debatlardan geniş istifadə etmək olar.

Şagirdlər həmçinin müzakirə xəritələrindən istifadə etməklə, mövzu haqqında mövqelərini müəyyənləşdirə, fikirlər söyləyə və ümumiləşdirmə apara bilərlər. Müəllim şagirdlərə "Alberto Cakometti:heykəlin zərif silueti" mövzusunu keçəndən sonra müzakirə xəritəsi vasitəsilə mövzu haqqında biliklərini tamamlaya bilərlər.

İLL 2. Alberto Cakometti "Cütlük"

Təsviri incəsənət fənnində müzakirə metodlu dərslərin şagirdlərlə birlikdə tədrisi onlarda özünüifadə bacarıqlarınıda inkişaf etdirir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1.Veysova Z. Fəal/interaktiv təlim. S 66-76.

2.Ümumtəhsil müəssisələrinin IX sinfi üçün təsviri incəsənət dərsliyi. Bakı 2020. 136 s.

THE ROLE OF CHILDREN'S LITERATURE IN THE DEVELOPMENT OF ARTISTIC THOUGHT

BƏDİİ TƏFƏKKÜR FORMASININ İNKİŞAFINDA UŞAQ ƏDƏBİYYATININ ROLU

Aygun Ahmadova Shukur kızı

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi (Ü. Hacıbeyov-68), 0000-0002-2464-2513
Aygün Ahmadova, Edebiyat Öğretim Teknolojileri Bölümü Doçenti

Anahtar kelimeler: hizmet, sorun, gelecek, vatandaş, kahraman, basit, masal

Keywords: service, problem, future, citizen, hero, simple, fairy tale

Tarixi təcrübə təsdiqləyir ki, xalq psixologiyasından mayalanan, xalqın mənəvi-əxlaqi və estetik məziyyətlərini ehtiva edən əsərlər, yaddaşda qalma və yaşamaq qüdrətinə malikdir. Ən bəşəri ideyalar belə milli özünə xas keyfiyyətlərə malikdir. Elə əslində milli özünəməxsusluq bəşəri sərvətin əsas mayasıdır. Şübhəsiz, ümumbəşəri sərvət milli sərvətin zəminində yaranır. Xalq mənəviyyatına söykənən bu zəmin bəşəri əxlaqın başlıca mənbəyidir. Sosializm-realizm təbliğatçıları bəşəriliyin vəhdətini nəzərə almır, sosializm prinsiplərini ön plana çəkir, hətta ideyaları sosializm-realizm qanunlarına tabe etməyə çalışırdılar. Bütün ssbu prinsiplər uşaq ədəbiyyatında da müşahidə olunur.

Ədəbiyyatın da ümdə vəzifəsi uşaqlara ilk növbədə, milli-mənəvi sərvəti çatdırmaq, bu hissi aşılamaq və onları bu yöndə tərbiyələndirməkdir. Bədii söz sənəti isə bu hisləri öz məzmununa hopdurmalı, ən incə mətləblər belə yazıçı müşahidəsindən yayınmamalıdır. Zahirən "mən azərbaycanlıyam" deməklə, eləcə də "məıı bütün xalqlara öz xalqım kimi eyni nəzərlə baxıram" kimi quru və pafoslu şüarlar milli və bəşəri duyğuları ifadə etmir. Yazıçı milli və bəşəri duyğuları böyüklərin də, uşaqların da təbii hərəkətində, davranışında, hətta qanında sezdirməlidir. Millilik ailədə, illərin təcrübəsində meyara, ölçüyə çevrilmiş etik-əxlaq qanunlarından başlayaraq ta ümumxalqın, millətin adət-ənənəsinə çevrilmiş, kütlə tərəfindən mənimsənilmiş, qanunlaşmış etik meyarlardır.

Uşaq ədəbiyyatı ümumi ədəbiyyatın ayrılmaz tərkib hissəsidir. Həyatda elə bir problem yoxdur ki, uşaq ədəbiyyatında ona toxunmaq mümkün olmasın. Yerin altını da, üstünü də bilən müasir uşaq həyatın elə bir problemi yoxdur ki, onunla maraqlanmasın. Uşaqların maraq selini səngitmək, onu lazımi məcraya yönəltmək üçün uşaq ədəbiyyatının xidməti əvəzsizdir. Hamıya məlumdur ki, insan dünya, kainat, təbiət, cəmiyyət və s. haqqında gərəkli informasiyaların əksəriyyətini körpə vaxtlarından hafizəsinə həkk eləyir. Elə buna görə də uşağın gələcək dünyagörüşünün formalaşmasında, onun layiqli vətəndaş kimi böyüməsində uşaq ədəbiyyatını əvəz edə biləcək ikinci bir vasitə yoxdur.

Uşaq ədəbiyyatı ilə böyük ədəbiyyatının hərəsinin özünəməxsus xüsusiyyətləri olsa da, onların arasına sədd çəkməyə də heç bir ehtiyac yoxdur. Yaxşı uşaq ədəbiyyatı nümunələrini böyüklər də maraqla oxuduqları kimi, uşaqlar da öz növbələrində tez böyüməyə can atır, "Özlərindən hündür gülü dərməyə" çalışır, ciddi ədəbiyyat nümunələri oxumaqdan belə çəkinmirlər. Bu fikrimizi təsdiqləmək üçün Əziz Mirəhmədovun tərtib etdiyi "Ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti"ndəki aşağıdakı cümlələri xatırlatmaq da yerinə düşərdi: "Bədii ədəbiyyatda ideya məzmunu qabaqcıl, surətləri qəhrəman və insanpərvər, süjeti maraqlı, bədii ifadə forması sadə və aydın olan elə klassik əsərlər var ki, onları uşaqlar da həvəslə oxuyur və bu əsərlər uşaq ədəbiyyatında görkəmli yer tutur. Puşkinin xalq nağılları və bılinaları, Qorkinin, Nekrasovun, Tolstoyun, Çexovun, Füzulinin, Sabirin, C.Məmmədquluzadənin, S.S. Axundovun, A. Şaiqin və başqa yazıçıların bir çox əsərləri buna misal ola bilər."

Azərbaycan sovet ensiklopediyasında oxuyuruq: "Bədii ədəbiyyatın tərkib hissəsi olan uşaq ədəbiyyatında xalqların və uşaqların həyatına dair, onların yaş xüsusiyyətlərinə, qavrama qabiliyyətlərinə uyğun janr, forma və üslubda müxtəlif problemlər qaldırılır, gənc nəsildə yüksək əxlaqi

keyfiyyətlər, vətənpərvərlik, sədaqət, dostluq, doğruluq, əməksevərlik, beynəlmiləlçilik, insanpərvərlik və humanizm tərbiyə edilir. Uşaq ədəbiyyatı əsərləri xeyirxah, mərd və cəsur qəhrəmanları, maraqlı süjet və kompozisiyası, anlaşıqlı, sadə və aydın bədii ifadə vasitələri, səlis dili ilə seçilir. Uşaq ədəbiyyatı folklor qaynaqlarından bəhrələnir."

Öyrənirik ki, uşaq ədəbiyyatı ümumi ədəbiyyatın ayrılmaz tərkib hissəsidir. Həyatda elə bir problem yoxdur ki, uşaq ədəbiyyatında ona toxunmaq mümkün olmasın. Yerin altını da, üstünü də bilən müasir uşaq həyatın elə bir problemi yoxdur ki, onunla maraqlanmasın. Uşaqların maraq selini səngitmək, onu lazımi məcraya yönəltmək üçün uşaq ədəbiyyatının xidməti əvəzsizdir. Hamıya məlumdur ki, insan dünya, kainat, təbiət, cəmiyyət və s. haqqında gərəkli informasiyaların əksəriyyətini körpə vaxtlarından hafizəsinə həkk eləyir. Elə buna görə də uşağın gələcək dünyagörüşünün formalaşmasında, onun layiqli vətəndaş kimi böyüməsində uşaq ədəbiyyatını əvəz edə biləcək ikinci bir vasitə yoxdur.

Səməd Vurğun "Balalarımız üçün gözəl əsərlər yaradaq" adlı məqaləsində yazırdı ki, biz uşaqla danışdığımız zaman insanla danışdığımızı, uşaq üçün yazdığımız zaman insan üçün yazdığımızı unutmamalıyıq. Doğrudan da, uşaqları sevmədən, onların psixologiyasına yaxından bələd olmadan gözəl sənət əsərləri yaratmaq mümkün deyil. Vətənpərvərlik və əmək tərbiyəsində, uşağın xarakterinin formalaşmasında bədii ədəbiyyatın təsir gücü böyükdür. Lakin aktual mövzu arxasında gizlənməklə bu vəzifənin öhdəsindən gəlmək mümkün deyildir. Mövzu öz yüksək bədii həllini tapanda əsər müvəffəqiyyətli və sirayətedici olur. Ancaq çox təəssüflə qeyd etməyi lazım bilirik ki, dərsliklərə çox zaman əsər salanda əsas meyar bədiilik, yüksək sənətkarlıq yox, aktual mövzu olmuşdur. Uşaq ədəbiyyatı ilə məşğul olan mütəxəssislərin fikrincə, uşaqlar üçün yazılmış əsərlərdə hər cür həyati problem qaldırmaq olar və bu zəruridir.

Həyatın, cəmiyyətin inkişafı ilə bərabər, müasir insanın, o cümlədən uşağın da xarakterində müəyyən dəyişikliklər əmələ gəlir. İndiki uşaqlar 30-40 il bundan əvvəlki uşaq səviyyəsində deyildir. Onun yaşayış tərzi də, dünyagörüşü də, mühakiməsi də əvvəlki illərin uşaqlarından seçilir. Tez-tez valideynlərdən bu sözləri eşitmək olur: indiki uşaqlar möcüzədir. Və acı da olsa etiraf etməliyik ki, vaxtilə uşaq ədəbiyyatı sahəsində qələm çalıb şöhrətlənən yazıçıların zamanın sınağından çıxmayan xeyli əsəri indiki uşaqlar üçün maraqsızdır. Çünki müasir uşağın maraq dairəsi çox genişdir.

Uşaq ədəbiyyatı ilə böyük ədəbiyyatının hərəsinin özünəməxsus xüsusiyyətləri olsa da, onların arasına sədd çəkməyə də heç bir ehtiyac yoxdur. Yaxşı uşaq ədəbiyyatı nümunələrini böyüklər də maraqla oxuduqları kimi, uşaqlar da öz növbələrində tez böyüməyə can atır, "Özlərindən hündür gülü dərməyə" çalışır, ciddi ədəbiyyat nümunələri oxumaqdan belə çəkinmirlər.

Təbiət gözəlliklərini uşaqlara sevdirmək, ağaclar, quşlar, heyvanlar haqqında poetik bir dillə söhbət açmaq həm balaca oxucuların dünyagörüşlərinin genişlənməsinə, həm də onların estetik zövqlərinin inkişafına mühüm köməkdir. Son illərdə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı yeni-yeni əsərlərlə zənginləşmişdir. Əlli cildlik uşaq ədəbiyyatı dəstinin hazırlanıb nəşr olunması mənəviyyat tariximizdə çox mühüm hadisə hesab edilməlidir. Gənc müəllimlər, tərbiyəçilər öz gələcək işlərini mütləq bu əsərlər üzərində qurmağa çalışmalıdırlar.

Qazaxıstanda uşaq ədəbiyyatı günləri keçirilərkən Zahid Xəlilin söylədiyi aşağıdakı fikirləri bütün respublikalardan, eləcə də xaricdən gələn yazıçıların, mətbuat işçilərinin razılıqla qarşıladıqlarını yaxşı xatırlanır "Yaxşı uşaq ədəbiyyatı uşağa ana südü qədər zəruridir." Uşaq ədəbiyyatının qarşısında intellektual səviyyəli, elmli, bilikli, dərrakəli, Vətəni, təbiəti, bəşəriyyəti, seçdiyi ixtisası dərindən sevən insan, vətəndaş tərbiyə etmək kimi mühüm bir vəzifə durur. Unutmaq lazım deyil ki, Vətənin, xalqın taleyi bu yeni insandan asılı olacaqdır. Elə buna görə də həm uşaq yazıçıları, həm tərbiyəçilər, müəllimlər, həm də valideynlər bu işin vacibliyini dərindən dərk etməlidirlər.

Uşaq ədəbiyyatının qarşısında duran vəzifələr aşağıdakı kimi sıralanmalıdır:

1. Uşaqların qəlbində nəcib insani hisslər oyatmaq.

2. Onları tarixi keçmişimizlə, qəhrəman babalarımızın, nənələrimizin məhəbbət ruhunda tərbiyə etmək.

3. Xalqımızın keşməkeşli tarixini, onun uğurlarını, büdrəmələrini, başına gələn müsibətləri sadə, sənətin ecazkar dili ilə oxuculara çatdırmaq, ulu yurd yerlərimizi, qədim şəhərlərimizi, kəndlərimizi tanıtmaq və sevdirmək.

4. Doğulduğu torpağa məhəbbət oyatmaq, zəngin təbiətimizi, başı qarlı dağlarımızı, qoynunda sellər-sular çağlayan dərələrimizi, durnagözlü bulaqlarımızı, bol sulu çaylarımızı, göllərimizi sevdirmək, adi böcəkdən, otdan, çiçəkdən tutmuş bütün təbiət cisimlərini uşaq təfəkküründə uyğun şəkildə onlara təqdim edib tanıtmaq.

5. Əməyə məhəbbət hissi oyatmaq.

6. Düzlüyü, doğruçuluğu, sadəlik və təvazökarlığı, mənəvi saflığı təqdir və təbliğ etmək.

7. Balalarımızı Vətənin düşmənlərinə qarşı amansız olmaq ruhunda tərbiyə etmək, eyni zamanda, humanizm, insanpərvərlik ideyalarının ən ali hiss olduğunu heç zaman unutmağa imkan verməmək. 8. Yoldaşlıq, dostluqda sədaqət, satqınlığa isə nifrət hissləri aşılamaq.

9. Dözümlülük, ən ağır dəqiqələrdə özünü itirməmək, mübarizlik ruhunu təbliğ etmək.

10. Uşağı müqəddəs dinimizə, adət-ənənələrimizə məhəbbət ruhunda tərbiyələndirməyə çalışmaq. 11. Doğma dilimizi, ədəbiyyatımızı, incəsənətimizi, musiqimizi sevdirmək.

12. Uşaqda ilkin poetik, bədii təfəkkür formalaşdırmağa çalışmaq.

13. Gözəlliyə məhəbbət ruhu aşılamaq.

14. Uşaqda yumor hissi oyatmaq və i. a.

Əlbəttə, bu deyilənlər uşaq ədəbiyyatının qarşısında duran bütün problemləri əhatə etmir. Ancaq onu da unutmaq lazım deyil ki, bu bölgülərin özü də ehkam deyil, şərtidir.

Bernard Şou həmişə deyərmiş: - Xahiş edirəm, mənim əsərlərimi dərsliklərə salmayın. Çünki belə etsəniz, uşaqlar məni sevməyəcəklər, mən Şekspiri sevmədiyim kimi. Yazıçının bu sözlərində çox böyük bir həqiqət gizlənir. Deməli, əsəri necə təqdim etməkdən də çox şey asılıdır. Bu işdə sinif müəllimlərinin, tərbiyəçilərin boynuna böyük məsuliyyət düşür.

Deməli, uşaq yazıçıları ilə birlikdə müəllimlərin, tərbiyəçilərin də professional peşə hazırlığı vacibdir. Müəllim və tərbiyəçi, hər şeydən əvvəl, uşaq yazıçılarının həyatını, yaradıcılıq nümunələrini dərindən öyrənməli, onları saf-çürük etməyi bacarmalıdır. Əgər müəllim yaxşı sənət əsəri ilə ortabab, boz ədəbiyyatı bir-birindən fərqləndirə bilmirsə, vay onun dərs dediyi uşağın halına! Karl Marksın gözəl bir kəlamı var: "Tərbiyə etmək üçün əvvəlcə tərbiyə olunmaq lazımdır." Həmin fikrə nəzirə kimi gələcəyin tərbiyəçilərinə bunu xatırlatmağı vacib sayılır: "Öyrətmək üçün öyrənmək lazımdır. Özü də təkcə ədəbiyyat nümunələrini yox, elə uşaqların özünü də öyrənmək zəruridir."

Uşaqlarda poetik duyum güclüdür. Onların təfəkkürü yazıçı təfəkküründə uyğundur. Çünki bu təfəkkür böyüklərin dünyagörüşünə, həyata münasibətinə nisbətən daha poetikdir, obrazlıdır, romantikdir. Uşaq otun, çiçəyin, quşun, heyvanın danışığına, Ayın küsməsinə, ulduzların göz vurmasına, şeh düşəndə çiçəklərin üşüməsinə, yarpaqların pıçıltısına, çayların mahnı oxumasına, buludların ağlamasına və s. bu kimi ifadələrin doğruluğuna qətiyyən şübhə etmir. Uşaq dünyası çox zəngindir. Həssas müşahidəçi, müəllim təkcə uşağı öyrətməklə kifayətlənməməli, onun özündən çox şey öyrənməlidir. Moskvada uşaq yazıçılarından biri öz maraqlı çıxışlarında başına gələn real bir hadisəni belə xatırlayır "nəvəm birinci sinfə gdirdi, dərsdən qayıdandan sonra mənə dediki, mən daha məktəbə getməyəcəyəm. Səbəbini soruşanda o mənə belə cavab verdi: - Bizim müəllim heç nə bilmir, elə hər şeyi bizdən soruşur".

İlk dəfə dərsə getsəm də,

Bacarıram oxumağı.

Bu "A", bu "B", bu da "V"di,

Burda çətin nə var axı?

- Bu nə hərfidi? - Oğlandan,

Gah da ki, qızdan soruşur.

Bizim müəllim heç nə bilmir,

Hər şeyi bizdən soruşur.

Belə misalların sayını istədiyimiz qədər artırmaq mümkündür. Bunları deməklə onu nəzərə çatdırmaq istəyirəm ki, yaxşı tərbiyəçi, müəllim olmaq üçün həm ədəbiyyatı, həm də uşaq psixologiyasını dərindən öyrənmək lazımdır. Bunları həyata keçirmək üçün isə bir şey vacibdir: balalarımıza və sevib seçdiyiniz peşəyə məhəbbət... Müasir Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı bu gün sürətli bir dəyişmə, yenidən formalaşma prosesi keçirir və Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı milli dəyərlərə əsaslanan, müasir dünyanın mənəvi-mədəni səviyyəsini özündə ehtiva etməyə çalışan mükəmməl bir ədəbiyyat kimi formalaşır. Təbii ki, tarixi şəxsiyyətlərin öyrənilməsi, onların fəaliyyətlərinin tədqiqi elmi tarixin vəzifəsi olduğu qədər bədii ədəbiyyatın da borcudur. Ədəbiyyat tarixin yetişdirdiyi simaların obrazını yaratmaqla, həm də dünən, bu gün və sabah arasında ünsiyyət körpüsü qurmuş olur.

ƏDƏBİYYAT

1. Aygün Əhmədova. Müasir uşaq poeziyası (1980-1990-cı illər) Bakı-2001, 116 s

2. Görkəmli uşaq yazıçıları. “Zahid Xəlilin sənət dünyası” Bakı, ADPU-nun nəşriyyatı, 2010, 333 s

3. Günel Almaz. Rafiq Yusifoğlu poeziyasında sənətkarlıq axtarışları Bakı, ADPU nəşriyyatı, 2013, 450 s

ÖZET

SANATSAL DÜŞÜNCENİN GELİŞİMİNDE ÇOCUK EDEBİYATININ ROLÜ

Çocuk edebiyatı, genel edebiyatın ayrılmaz bir parçasıdır. Çocuk edebiyatında değinilemeyecek hiçbir sorun yoktur. Hem yeraltını hem de yeryüzünü bilen modern bir çocuğun, ilgi duymadığı hiçbir sorunu yoktur. Çocuk edebiyatının hizmeti, çocukların merak selini dizginlemek ve doğru kanala yönlendirmek açısından paha biçilmezdir. Bir insanın dünya, evren, doğa, toplum vb. hakkında gerekli bilgilerin çoğunu bebeklikten itibaren ezberlediği bilinmektedir. Bu nedenle, bir çocuğun gelecekteki dünya görüşünün oluşumunda ve değerli bir vatandaş olarak yetişmesinde çocuk edebiyatının yerini alabilecek başka bir araç yoktur.

Çocuk edebiyatı ve büyük edebiyatın her birinin kendine özgü özellikleri olsa da, aralarında bir Çin Seddi inşa etmeye gerek yoktur. Tıpkı yetişkinlerin iyi çocuk edebiyatı örneklerini ilgiyle okuması gibi, çocuklar da hızlı büyümeye çalışır, "kendilerinden daha uzun bir çiçek koparmaya" çalışır ve ciddi edebiyat örnekleri okumaktan bile çekinmezler. Düşüncelerimizi desteklemek için Aziz Mirakhmadov'un derlediği "Edebi Terimler Sözlüğü"nden şu cümleleri hatırlamak yerinde olacaktır: "Kurguda, ileri düzeyde ideolojik içerikli, kahraman ve insani karakterlere sahip, ilgi çekici olay örgüsü ve yalın ve açık sanatsal anlatıma sahip, çocukların da büyük bir ilgiyle okuduğu klasik eserler vardır ve bu eserler çocuk edebiyatında önemli bir yer tutar. Puşkin'in halk masalları ve destanlarının yanı sıra Gorki, Nekrasov, Tolstoy, Çehov, Fuzuli, Sabir, J. Memmedguluzade, A. Şaig ve diğer yazarların birçok eseri buna örnek olarak verilebilir."

Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi'nde şöyle okuyoruz: "Kurgu edebiyatının organik bir parçası olan çocuk edebiyatı, halkların ve çocukların yaşamlarıyla ilgili çeşitli sorunları, yaş özelliklerine ve algı yeteneklerine uygun bir tür, biçim ve üslupla ele alır ve genç nesli yüksek ahlaki değerler, vatanseverlik, sadakat, dostluk, dürüstlük, çalışkanlık, enternasyonalizm, insanlık ve hümanizmle eğitir. Çocuk edebiyatı eserleri, nazik, cesur ve yiğit kahramanları, ilgi çekici olay örgüsü ve kompozisyonu, anlaşılır, basit ve açık sanatsal ifade araçları ve akıcı diliyle öne çıkar. Çocuk edebiyatı folklor kaynaklarından yararlanır."

ABSTRACT

Children's literature is an integral part of general literature. There is no problem in life that cannot be touched upon in children's literature. A modern child, who knows both the underground and the surface, has no problem in life that he is not interested in. The service of children's literature is invaluable in curbing the flood of children's curiosity and directing it to the right channel. It is well known that a

person memorizes most of the necessary information about the world, the universe, nature, society, etc. from infancy. That is why there is no other means that can replace children's literature in the formation of a child's future worldview and his growth as a worthy citizen.

Although children's literature and great literature each have their own unique characteristics, there is no need to build a Chinese wall between them. Just as adults read examples of good children's literature with interest, children also strive to grow up quickly, try to "pick a flower taller than themselves", and do not even hesitate to read serious examples of literature. To support our thoughts, it would be appropriate to recall the following sentences from the “Dictionary of Literary Terms” compiled by Aziz Mirakhmadov: “In fiction, there are such classic works with advanced ideological content, heroic and humane characters, interesting plots, and simple and clear artistic expression that children also read them with enthusiasm, and these works occupy a prominent place in children's literature. Pushkin's folk tales and epics, as well as many works by Gorky, Nekrasov, Tolstoy, Chekhov, Fuzuli, Sabir, J. Mammadguluzade, A. Shaig, and other writers can be examples of this.”

We read in the Azerbaijani Soviet Encyclopedia: “Children's literature, which is an organic part of fiction, raises various problems related to the lives of peoples and children in a genre, form and style appropriate to their age characteristics and perceptual abilities, and educates the young generation in high moral qualities, patriotism, loyalty, friendship, honesty, hard work, internationalism, humanity and humanism. Works of children's literature are distinguished by their kind, courageous and brave heroes, interesting plot and composition, understandable, simple and clear means of artistic expression, and fluent language. Children's literature benefits from folklore sources.”

O‘ZBEK MUMTOZ ADABIYOTI AN’ALARIGA IJODIY MUNOSABAT (XX ASR BOSHLARI SHARQIY TURKISTON SHOIRLARIDAN VASLIY SHE’RIYATI MISOLIDA)

Karimova Shaxloxon G`aniyevna,

Oriental Universiteti dotsenti, PhD.

https://orcid.org/0009-0000-5380-4852

Annotatsiya. Ushbu maqolada XX asr boshlarida Sharqiy Turkistonda yashab ijod etgan o`zbek shoiri Vasliy she`riyati haqida o`zbek kitobxonlariga ilk marotaba ma`lumot beriladi. Muqimiy kabi ma`rifatparvar shoirlar ijodi ta`sirida yozgan she`rlari tahlil qilinadi. Shoir she’rlarining aksariyati Furqat, Muqimiy, Xislat, Zavqiy kabi shoirlarning millatparvarlik va ma’rifatparvarlik g‘oyalari tarannum etilgan lirik asarlari bilan hamohang. “Shinjong o`zbek shoirlari” to‘plamidagi lirik she’rlar tasnifi shundan dalolat beradiki, Vasliy o‘zbek mumtoz she’riyatida shoirlarga yo‘ldosh bo‘lib kelgan mavzularni qalamga olgan, badiiy uslub jihatdan ijodiy ergashgan. Bu kabi shoirlar ijodi bilan tanishish o`sha davr Sharqiy Turkistondagi uyg`ur va o`zbek shoirlarining ijodiy hamkorligi, mumtoz an`analarga munosabati qay darajada bo`lganidan dalolat beradi.

Kalit so‘zlar: adabiy muhit, ijtimoiy-siyosiy hayot, adabiy aloqa, janrlar tizimi, poetika, mavzu va obraz, g‘azal, muxammas, masnaviy, ijodkor uslubi, xalq og‘zaki ijodi, taxmis-nazira, doston, izdoshlik.

Абстрактный. В статье впервые узбекский читатель знакомится с поэзией Васли, узбекского поэта, жившего и творившего в Восточном Туркестане в начале XX века. Анализируются его стихотворения, на которые оказало влияние творчество таких просветленных поэтов, как Мукими. Большинство стихотворений поэта созвучны лирическим произведениям таких поэтов, как Фуркат, Мукимий, Хислат, Завкий, проникнутым националистическими и просветительскими идеями. Классификация лирических стихотворений в сборнике «Поэты узбекской поэзии Синьцзюнь» свидетельствует о том, что Василий писал на темы, общие для поэтов классической узбекской поэзии, и творчески следовал им в плане художественного стиля. Знакомство с творчеством таких поэтов свидетельствует о степени творческого сотрудничества и отношении к классическим традициям уйгурских и узбекских поэтов в Восточном Туркестане того времени.

Ключевые слова: литературная среда, общественно-политическая жизнь, литературная коммуникация, жанровая система, поэтика, тема и образ, газель, мухаммас, маснави, творческий стиль, народное устное творчество, тахмис-назира, эпос, последователь.

Abstract. This article provides Uzbek readers with the first information about the poetry of the Uzbek poet Vasliy, who lived and worked in East Turkestan at the beginning of the 20th century. His poems, written under the influence of the work of enlightened poets such as Mukimiy, are analyzed. Most of the poet's poems are in harmony with the lyrical works of poets such as Furqat, Mukimiy, Xislat, and Zavqiy, imbued with nationalist and enlightened ideas. The classification of lyrical poems in the collection "Xinjiang Uzbek Poets" indicates that Vasliy wrote about themes that have been common to poets in Uzbek classical poetry and creatively followed them in terms of artistic style. Getting acquainted with the work of such poets indicates the extent of creative cooperation between Uyghur and Uzbek poets in East Turkestan of that period and their attitude to classical traditions.

Keywords: literary environment, socio-political life, literary communication, genre system, poetics, theme and image, ghazal, muhammas, masnavi, creative style, folk oral art, takhmis-nazira, epic, followership.

Har bir millatning adabiyot tarixi shu millatning jamiyat taraqqiyoti tarixida yuz bergan zo’r ijtimoiy tarixiy hodisalarga bog’liq holda vujudga kelgan idealogiya alohadaliklari adabiyotning yana shu ijtimoiy mavjudiyatni aksi o’rtasidagi usul alohidaligi (metodologiya va tematik alohidaligi) hamda adabiyotning asosiy quroli bo’lgan til alohidaligidan iborat bir qancha tarafning birligi asosida shakllangan o’zining muayyan tarixiy davr va bosqichlariga ega bo’ladi.

Insoniyat tarixida zo'r burilish hosil qilib, insonlarni o'zini qayta tanish davrga, yangilikka, aqliy tafakkurga bo'lgan yanggi davrga olib kirgan milodiy XX asr uyg'ur adabiyotida ham yangi bir tarixiy davrning muqaddimasini ochdi, Uyg'ur adabiyotining "Uyg'ur hozirgi zamon adabiyoti" [1]deb atalgan mazkur tarixiy davri uyg'ur adabiyotida o'n necha asr mobaynida izchil davom etib kelgan mumtoz adabiyot asl an'analariga vorislik qilish hamda uni davr oqimi, talabi va taqozosiga mos holda, mazmun va xohish, shakl va janr, til va uslub jihatdan muayyan darajada boyidi. Yangilanishga, davr yuksakligiga ega qilib yangi bir adabiyot tarixiy davrini ochgan mumtoz va yangi uyg`ur adabiyoti o`rtasida ko`prik vazifasini o`tadi. Uyg'ur bugungi zamon adabiyotining bir qator alohidaliklari bilan uyg'ur adabiyoti tarixida emas uyg'ur jamiyat taraqqiyoti tarixi, falsafa, idea tarixi va madaniyati tarixida ham muhim o'rin tutadi[2]. Bu davr adabiy muhitida o`z qobig`ida emas, balki yondosh xalqlar adabiyotining muhim badiiy mezonlarini o`zlashtirgan holda rivojlanib, boyib borgan adabiyot maydoni bir qancha iste`dod vakillariga beshik bo`ldi. Shunday shoirlardan biri o`zbek ziyoli oilalaridan birida tavallud topib, yoshlik chog`laridan Sharqiy Turkistonga ketib hayot kechirgan ijodkor Vasliy ham bor.

Aziziddin Muhammad Qamariddin o`g`li Vasliy[3] 1919-yili O`shda tug`ilgan. Ilk savodini mahalladagi eski usuldagi maktabda chiqaradi. Boshlang`ich maktabni bitirgandan keyin 1933-yili oilasi bilan Shingjongga kelib Qog`alik nohiyasida yashagan. 1938-yili "Xo`tan dorulmuallimin"ga o`qishga kirib, bu maktabni bitirgandan keyin 1942-yiligacha Qog`aliqda o`qituvchi bo`lgan. Dars berish bilan birga zamonning texnik yangiliklariga ham ochiq bo`lgan ziyoli shaxs sifatida qo`shimcha foto suratchilik kasbi bilan shug`ullangan.

Vasliyning adabiy ijodiyoti 30-yillarning oxiridan dorulmuallimida o`qiyotganda boshlanadi. Mumtoz badiiy asarlarga muhabbati o`laroq u dastlabki o'zbek klassiklari she`riyatiga taqlid qilingan lirik she`rlarni yozish bilan boshladi. Uning ba`zi she`rlari axloqiy didaktik xarakterda bo`lib, Qashqarning kichik gazetlarida ham e`lon qilinadi. 40-yillarg`a kelganda shoirning badiiuy ijodda sermahsul davri hisoblanadi: har xil mavzudagi she`rlarni yozishga kirishadi. 1941-yil otasi Shissay turmasida qatl qilingandan keyin Vasliy xizmatni tashlab, og`ir sarsonlik ichida turmush kechiradi. U Qog`alik, Yakan, Xo`tan shaharlarida foto suratchilik kasbi va boshqa mashg`ulotlar bilan nihoyatda iqtisodiy tang ahvolda yashaydi[4]. Bu davrga mansub she`rlarida ham shoirning ijtimoiy ahvoli, mavjud tartibotlardan nolish, "charxi kajraftor eldan yozg`irish" motivlarida she` rlar bundan dalolat beradi. U ko`proq jamiyatdagi tuban ishlardan zo`rlanish xarakteridagi lirik she`rlari bilan o`ziga tasalli beradi.

Aziziddin Vasliy nasab jihatdan shoir Xuvaydoning avlodi. Xuvaydo avlodlari II asrdan buyon Janubiy Shingjongda juda katta ijtimoiy munosabatga ega edi. Xuvaydoning bir nevara ukasi shoir va adabiy tarjomon Siddiq 19-asr ham Yakan (Yorkent)da yashab, adabiy ijodiyot bilan shug`illangan[5] (Xuvaydoning qarindoshlari Salohiddin Soqib, Sirojiddin Sirojiy kabilar ham hayotini ng ma`lum qismini Yakanda o`tkazgan va o`z zamonasida Yakanda keng bir adabiy muhit yaratgandi.

Vasliy oilasining O`shdan Yakanga ko`chib kelishi ham yuqoridagi ijtimoiy munosabatdan holi bo`lmagan. Vasliyning adabiy ijodiyoti mazmun jihatdan xilma-xil. U oddiy turmush voqealigidan tortib, siyosiy hodisalargacha ahloq, tabiat manzaralarigacha hamma sohani she`riy til bilan tarannum

---

[1] Маматохунов У. Уйғур адабиёти классиклари. – Тошкент, 1960. **ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىيات تارىخى. ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ دەرسلىك كىتابى. تۆزگۈچى: گايراتجون ئۇسمان قاتارلىقلار. شىنجاڭ 2002**

[2] Маматохунов У. Уйғур адабиёти классиклари. – Тошкент, 1960 (Mamatoxunov U. Classics of Uyghur literature. - Tashkent., 1960).

[3] O`zbek adabiyotida Vasliy taxallusi bilan ham ijod qilgan adib bor. S**aidahmad Vasliy Samarqandiy** (1869–1925) — 19-asrning ikkinchi yarmi va 20-asrning boshlari Samarqand adabiy muhitiga mansub ijodkor. Muallimlik qilgan. Vasliy o'zbek, arab va fors tillarida darsliklar tuzgan. Vasliy shu tillarda birday ijod ham qilgan. Forsiydagi „Armug'oni do'ston", o'zbekchadagi „Devoni turkiy" kabi devonlar, „Nazmus silsila" (forscha), „Adab ud-din" (o'zbekcha) she'riy asarlar, tilshunoslikka oid „Muqaddimai sarfu nahvu arabi ham namunai sarfu nahvu forsiy" kitobi mashhurdir.

[4] Ҳурматжон Фикрат, Қодир Акбар. Ўзбек адабиёти тарихи. Урумчи: Шинжонг халқ нашриёти, 2005. (уйғур тилида) (Hurmatjon Fikrat., Qodir Akbar. History of Uzbek literature.Urumchi: Xinjiang People's Publishing House, 2005. (in Uyghur).

[5] afsuski, uning qo`lyozmalari Chaxor darvesh tarjimasidan boshqa hozirgacha topilgani yo`q deb izoh beradi Qodir Akbar. Qarang: 1989 شىنجاڭ ئۇزبېك ئەدبلىرى. نەشر قىلىشقا تەييارلانغان: قادىر ئەكبەر. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى Шинжонг ўзбек адиблари. Нашрга тайёрловчи: Қодир Акбар. Шинжонг халқ нашриёти.1989 й., 114 – 140 бетлар.

qilgan. Shoirning sh`erlari Xo`tan, Qo`g`aliq, Yakan, Qashqar kabi shaharlardagi o`zbek aholisi ichida qo`ldan-qo`lga ko`chib, yodlanib, hozirga qadar saqlanib kelinmoqda.

1985-yil biz shoirning bir qism qo`lyozmalari ni to`planib, Shingjong ijtimoiy fanlar akademiyasi Millatlar adabiyoti institutining havolasi bilan Yakan(Yorkent)da yashovchi mahalliy aholilardan peshqadam ziyoli Ehsonjon Xoji Ishoqjon yolg`uz va Fayzulloxonlar shoir asarlarini to`plash va uni atrofli o`rganish bilan shug`ullanmoqdalar.

Aziziddin Muhammad Qamariddin o`g`li "Vasliy"dan boshqa "Mavriy", "Nahfiy", "Ohiy" taxalluslari bilan ham she`rlar yozgan. Uning she`rlarida Huvaydo uslubi ko`zga ko`rinib turadi. Shoir Yakanda vafot bo`lgan.

Shoir asarlarida o`zbek umtoz adabiyotidagi an`anaviy mavzular: ishq, vafo, do`stga sadoqat, Vatanga bo`lgan muhabbat, pok insoniy sevgi, hayotiy mahsaqqatlatlarga chidam, umrni zoye ketkizmaslik kabi inosniy fazilatlar ulug`lanadi, jaholat, ma`rifatsizlik, yolg`onchilik va loqaydlik, bepisandlik qoralanadi. An`anaviy obrazlar: oshiq, mahbuba, raqib, soqiy, do`st kabi timsollar-u, dev, pari, Hizr kabi diniy tushunchalar ham muhim o`rin tutadi. Biz tayangan "Shinjong o`zbek adiblari" kiotbdida shoirning Huvaydo, Muqimiy, Zavqiy kabi shoirlarga ergashib, bu shoirlar uslubida bitgan g`azal va muxammaslari ham berilgan.

- Zulfu soching sunbuli tun kechadek ermish qaro,

  Ham yana erkan uzun solsang taroqing nozanin.

-ma`shuqa ta`rifiga bag`ishlangan "Nozanin" radifli g`azalida ushbu baytlar uchraydi. Tasvirning an`anaviyligidan tashqari, u ishlatgan mayda detallar nomi (taroq ham) uyg`ur tuprog`ida ham o`zbek tilining saqlanibn davom etib kelganidan, bu shoirlar g`azallarida ishlatilganidan darak berib turibdi. "Man sani ko`rgan edim Ganji ravona yo`lida" kabi misralarida esa, o`sha davrdagi qishloq joylarining nomlanishiga ishora qilsa, toponimlarning ham deyarli ikki tilde o`xshash variantlariga ega ekanliginin ko`rsatib turibdi.

Lirik she`r janrlaridan muxammas ham bu davrda faol she`riy janr hisoblanib, Vasliy ijodidagi "Man o`zum har joydaman, albatta ko`nglum sandadur" asari ham ayni shu janrga mansub. Bu, albatta birinchi o`qishadyoq Muqimiyning "O`zim har joydaman ko`nglim sandadur" murabbasiga hamohang tarzda yaratilgan. Bu o`sha paytda ham hassos shoir g`azal va murabbalarining Sharqiy Turkistonga yetib borgani-yu u yerdagi adabiy maktab vakillariga yaxshi tanish bo`lganidan darak bo`lsa, uning asarlaridagi o`ziga xos ohang va mazmunni ijodiy o`zlashtirgan holda yangi shaklda, janriy o`zgarishda davom ettirib, shoirning o`ziga xos ovozi va uslubini ko`rsatishga uringanini sezamiz. Muxammasning boshlanmasi quyidagicha:

Bog` aro raftor qilsang, g`unchalarda handadur,

Sarf ila shamshodi ar-ar sanga sir apkandadur

Shul sababdin borcha inson gul yuzinga bandadur

Haq ato qilmish sanga kim ushbu xislat sandadur

Man o`zum har joydaman, albatta ko`nglum sandadur.

Vasliyning adabiy merosi mazmun-mundarija va g`oyaviy jihatdan rang-barang, obrazlarga boy. Poetik uslub va badiiy mahoratda salaf hamda zamondosh shoirlardan olgan ilhomi va ibrati o`laroq o`z iste`dodini namoyon qila olgan salohiyatli shoir. Shuningdek, shoir ijodida mumtoz o`zbek adabiyotidagi janrlar va mazvularni tadrijiy takomili sifatida bo`y ko`rsatsa-da, o`ziga xos novatorlik belgilari ham uchraydi. Izlanishlarimizdan quyidagicha xulosalarga keldik:

1. Vasliy taxallusi bilan ijod qilgan shoir, hattot, ma`rifatpparvar Aziziddin Muhammad Qamariddin o`g`li o`zbek shoirlaridan bo`lib, o`tgan asrning eng murakkab, ammo qizg`in davrida Sharqiy Turkistonga ketib, o`sha yerda umrining oxirigacha yashab ijod etgan iste`dodli ijodkorlaridan biri.
2. Vasliy she`riyati islom ma`rifati va tasavvuf axloqi, pok insoniy sevgi, axloqiy qadriyatlar tarannumi va ijtimoiy masalalarga qaratilgan. Bu adabiy meros o`sha davr uyg`ur va o`zbek adabiy aloqalarining qay darajada rivoj toganidan, ijodiy izlanishlardan darak beradi.

3. Shoirning ijodiy faoliyati va adabiy merosi XX asr boshlaridagi Sharqiy Turkistondagi o`zbek shoirlari yashagan adabiy muhitni baholashda o`ziga xos ahamiyat kasb etadi.
4. Bu kabi ijodkorlar merosini o`rganish har ikki adabiy muhit – o`zbek va uyg`ur adabiy aloqalari qay darajada bo`lganligi, ijodiy hamkorlik va adabiy uslubning ta`sir ko‘lami haqida muhim xulosalar chiqarishga asos bo`la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Маматохунов У. Уйғур адабиёти классиклари. – Тошкент, 1960 (Mamatoxunov U. Classics of Uyghur literature. - Tashkent., 1960).
2. Мухлисов Ю. Уйғур классик қўлёзмаларининг каталоги. – Урумчи, 1956 (Muxlisov Yu. Catalog of Uyghur classical manuscripts. – Urumchi, 1956).
3. **ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىيات تارىخى. ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ دەرسلىك كىتابى. تۆۋگەن: غەيرە تجون ئۇسمان قاتارلىقلار. شىنجاڭ 2002**
4. شنخلگ ئۇزبيك شلئرلرى ئجادياتيده زمۇقيى تەسيرى. شينجاڭ ۋۇنۇيرستيتى ئاميى ژۇرناى (پماسەپە -ئجتمائى پەن قسمى). 12يلى -2012 سان -4Ш.Каримова. Шинжонг ўзбек шоирлари ижодиётида Завқий таъсири. Шинжонг Давлат университети хабарномаси. 2012-yil, 4-son.
5. 1989 شنجاڭ ئۇزبېك ەدبلرى. نەشر قىلىشقا تەييارلانغان: قادىر ئەكبەر. شنجاڭ خەلق نەشرىياتى Шинжонг ўзбек адиблари. Нашрга тайёрловчи: Қодир Акбар. Шинжонг халқ нашриёти.1989 й., 114 –140 бетлар.
6. Ҳурматжон Фикрат, Қодир Акбар. Ўзбек адабиёти тарихи. Урумчи: Шинжонг халқ нашриёти, 2005. (уйғур тилида) (Hurmatjon Fikrat, Qodir Akbar. History of Uzbek literature.Urumchi: Xinjiang People’s Publishing House, 2005. (in Uyghur).
7. Каримова Ш. Ўзбек мумтоз шеъриятида поэтик мазмун ва янгиланишлар (Завқий ва Муҳсиний ижоди мисолида). Филология фанлари номз. ...дисс. – Тошкент, 2018.

THESIS TITLE: "INTEGRATING COMPREHENSIBLE INPUT AND STRATEGIC SCAFFOLDING:
A SYNERGISTIC APPROACH TO DEVELOPING READING SKILLS
IN ENGLISH LANGUAGE LEARNERS"

Abdulnazarova Gulrukhsor

Avicenna Tajik State Medical University

The development of strong reading skills is a cornerstone of learning English language. However, many learners struggle with texts that are either demotivating in their simplicity or incomprehensible in their complexity. This thesis argues that a deliberate pedagogical approach, which synergistically combines the theory of Comprehensible Input with a systematic framework of instructional scaffolding, is fundamental to fostering successful and autonomous readers.

Krashen's Comprehensible Input Hypothesis, 1982 posits that language acquisition occurs most effectively when learners are exposed to input that is slightly beyond their current competence level i+1. For reading, this means texts must be predominantly understandable while introducing manageable linguistic challenges.

Vygotsky's Zone of Proximal Development and Scaffolding, 1978 defined the Zone of Proximal Development as the distance between what a learner can do independently and what they can achieve with guidance. Scaffolding, a concept operationalized by Wood, Bruner, and Ross, 1976, refers to the temporary support provided by a teacher or peer to help the learner bridge this gap. Scaffolding makes i+1 level texts accessible.

Reading texts for language learners can be adapted by simplifying vocabulary and breaking down complex sentences. -Pre, -While, and Post-reading activities can significantly improve learners' reading performance.

Pre-Reading activities are ctivation of prior knowledge using charts, semantic mapping, and pre-teaching of key vocabulary words using visual aids and examples.

While-Reading is an implementation of "chunking", where texts are divided into meaningful segments. Teachers can provide graphic organizers, T-charts for pros and cons, timelines for narratives, and engage students in "stop and jot" or "think-pair-share" activities to process each chunk of the adapted text.

Post-Reading gives focus on consolidation through structured output tasks such as retelling to a partner, written summaries using sentence stems, and discussion forums connecting the text to personal experience.

This method significantly improves the effectiveness of reading skills acquisition for English language learners. Complex texts or those containing specialized vocabulary can be understood and comprehended much more quickly if adapted and scaffolded properly.

The findings strongly support the integrated i+1 and scaffolding model as a highly effective framework for developing reading skills. This approach moves beyond simply providing easier texts and instead empowers learners to tackle more challenging material with strategic support.

The success of the model lies in its alignment with cognitive and sociocultural learning principles. Scaffolding makes the i+1 level accessible, reducing anxiety and cognitive load. The balance of intensive and extensive reading ensures both accuracy and fluency develop simultaneously.

To effectively implement these strategies in the classroom, educators are encouraged to adopt a consistent cycle of support that spans Pre-reading, While-reading, and Post-reading stages. It is crucial to explicitly instruct students on the use of learning strategies, such as graphic organizers, rather than merely providing the tools. For curriculum designers, the objective is to establish a balanced reading program that integrates both intensive skill development and extensive reading. This requires investing in leveled reading materials and systematic tools for text-level alignment. Finally, for the research community, future investigations could valuably explore the comparative efficacy of different scaffolding types, such as digital versus paper-based annotations, and examine the application of this integrated model within fully online learning environments.

Resources:

1. Gibbons, P. (2015). Scaffolding Language, Scaffolding Learning: Teaching English Language Learners in the Mainstream Classroom (2nd ed.). Heinemann.

2. Krashen, S. D. (1982). Principles and Practice in Second Language Acquisition. Pergamon Press.

3. Nation, I. S. P. (2009). Teaching ESL/EFL Reading and Writing. Routledge. // Added: Provides a robust framework for the "four strands" of language learning, including meaning-focused input (extensive reading) and language-focused learning (intensive reading).

4. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.

5. Wood, D., Bruner, J. S., & Ross, G. (1976). The role of tutoring in problem solving. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 17, 89-100.

ŞAGİRDLƏRDƏ MİLLİ QÜRUR HİSSİNİN FORMALAŞDIRILMASI

Könül Ələddin qızı Məmmədova

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Orcid id: 0000-0001-8664-4912

AÇAR SÖZLƏR: Milli qürur hissi, milli adət və ənənələr

Milli qürur hissinin mahiyyətini düzgün anlamaq üçün ona konkret tarixi şəraitdən yanaşılmalı, mühüm, əhəmiyyətli cəhətlər ön plana çəkilməlidir. Konkret tarixi şəraitin dəyişməsi vətənpərvərlik və onun başlıca tərəfi olan milli qürur hissinin məzmununa da bir özünəməxsusluq gətirmişdir. Məktəblilərin milli qürur hissinin məzmununa nələr daxildir - Vətən hissi, torpaq hissi, milli mənlik şüuru, milli adət və ənənələr və s. Milli qürur hissi, uşaqlıqdan, bəlkə də körpəlikdən canımıza, qanımıza, ruhumuzu yerindən oynadıb pərvazlandıran, bizi ən müqəddəs duyğulara qovuşduran və beləliklə də mənəvi dünyamızı ən uca dəyərlərlə zənginləşdirən bir hissdir.

Məktəbin, müəllimin vəzifəsi yalnız bilik vermək, hansısa elmin sirlərini açıqlamaq deyil, həm də Vətənə layiqli şəxsiyyət yetişdirməkdir. Məktəblərdə uşaqlara ilkin vətənpərvərlik hissinin aşılanması müxtəlif üsullarla - onlara vətənpərvərlik mövzusunda mahnı və şeirlər öyrətmək, dövlət atributlarının şəkillərini çəkdirmək və s. vasitələrlə öyrədilir.Vətən uğrunda, torpaqlarımız uğrunda döyüşlərdə qəhrəmanlıq göstərmiş şəhidlərimizin, qazilərimizin, eləcə də beynəlxalq yarışlarda bayrağımızı yüksəldən idmançıların, Azərbaycanı dünyada tanıdan dövlət xadimlərinin, alim, yazıçı və incəsənət xadimlərinin şəxsi nümunələri də şagirdlər üçün tərbiyə məktəbidir.

Vətənpərvərlik məsələsi cəmiyyətdə daim aktual olmuş, bu gün də aktual olaraq qalır. Millətin vətənpərvərliyi onun tamlığının, bütövlüyünün təməli desək, yəqin ki, səhv etmərik. Bir xalqın, millətin vətənpərvərlik şüuru onun digər xalqlar və millətlər tərəfindən qəbul edilməsi, tanınması, hörmətlə qarşılanması, ən əsası isə o xalqın yaratdığı dövlətin bütövlüyü, varlığı, suverenliyi ilə ölçülür.

yaratdığı dövlətin bütövlüyü, varlığı, suverenliyi ilə ölçülür.

Artıq bu gün müstəqil respublikamızın inkişafı, ilk növbədə, böyüyən nəslin təlim-tərbiyə işinin düzgün təşkilindən, vətəndaşlıq hazırlığından asılıdır. Uşaqların bir vətəndaş kimi böyüməsində ailənin, cəmiyyətin- ümumilikdə mühitin rolu böyükdür. Uşaqlar bir insan kimi, vətəndaş kimi ilk tərbiyəni ailədən alır. Burada onlar əxlaqi-mənəvi keyfiyyətləri, fiziki möhkəmliyi, əmək vərdişlərini, davranış qaydalarını, bədii-estetik duyumu və s. kimi keyfiyyətləri qazanır. Tərbiyənin əsas məqsədi kamil şəxsiyyət-insanvətəndaş yetişdirməkdir. Vətəndaş tərbiyə etmək mənsub olduğu dövlətin inkişafına çalışan, mənafeyini gözləyən, onun təhlükəsizliyi üçün məsuliyyət daşıyan, ölkənin yüksəlişində iştirak edən insan yetişdirmək deməkdir. İnsan fərd kimi doğulub, vətəndaş kimi fəaliyyət göstərərək tərbiyə-təhsil və əmək proseslərində vətəndaş hazırlığı keçir. Əsl vətəndaş dedikdə, bilavasitə vətənə, dövlətə gərəkli fəaliyyəti ilə xidmət edən, böyük mənəvi keyfiyyətlərə malik olan insan nəzərdə tutulur.

Mahiyyəti etibarıilə milli qürur hissi insanın digər hissləri ilə qohumdur, yəni o, insanın psixi-emosional fəaliyyətinin bir növünü təşkil edir. Lakin məzmun zənginliyi, məqsədyönlülüyü ilə, ideologiya ilə sıx əlaqəsinə görə o, digər hisslərdən xeyli fərqlənir. Həm də insan hisslərini təsnif etmək lazım gələrsə, milli qürur hissini ən ali, ən uca hisslər qrupuna daxil etmək lazım gəlir. Milli qürur fəaliyyətinə cəlb olunan insan adilikdən tamamilə uzaqlaşır, adi emosiyalar, cılız ovqatlar, şəxsi arzular qınını tərk edir, millətin, xalqın, son nəticədə isə bəşəriyyətin adı ilə bağlı böyük mətləblərin, ali duyğuların dünyasına daxil olur. Belə olduqda milli qürur hissi və şəxsi əhval-ruhiyyənin, milli mənlik şüurunun və bütövlükdə ictimai şüurun qüdrətli təmsilçisinə çevrilir.

CHANGE OF IDEA-THEME OF ARTISTIC EXAMPLES IN AZERBAIJAN CHILDREN'S LITERATURE

AZƏRBAYCAN UŞAQ YAZIÇILARININ BƏDİİ NÜMUNƏLƏRİNDƏ İDEYA-MÖVZU DƏYİŞİMİ

Aygun Ahmadova Shukur kızı

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi (Ü. Hacıbeyov-68), 0000-0002-2464-2513
Aygün Ahmadova, Edebiyat Öğretim Teknolojileri Bölümü

Anahtar kelimeler: kurgu, çocuklar, içerik, masal, gençlik, okuma, halk, tarih, kitap
Keywords: fiction, children, content, fairy tale, youth, reading, folk, history, book

Uşaq ədəbiyyatı-uşaqlar üçün yazılmış, onların yaş xüsusiyyətlərinə, maraqlarına və dünyagörüşlərinə uyğun bədii və maarifləndirici əsərlərin məcmusudur. Bu ədəbiyyatın əsas məqsədi uşaqlarda düşünmə bacarığını, dil zənginliyini və yaradıcılığı inkişaf etdirməkdir.

Uşaq ədəbiyyatının xüsusiyyətləri hansılardı:

1.Sadəlik və anlaşıqlılıq-Dil sadə, aydın və uşaqların yaşına uyğun olur.

2.Zəngin təsvirlər-Uşaqların təxəyyülünü genişləndirən obrazlar, rəngarəng məkanlar, canlı təsvirlər.

3.Mənəvi mesajlar-Dostluq, mərhəmət, dürüstlük, əməksevərlik kimi dəyərlər.

4.Fantastika və məcazlardan istifadə-Nağıllar, sehirli aləmlər, danışan heyvanlar və s.

5.Maarifçilik-Elmə, biliklərə, ətraf mühitə dair məlumatlandırıcı məzmun da ola bilər.

6.Uşaq ədəbiyyatının janrları-Nağıllar (xalq nağılları və müəllif nağılları). Şeirlər və uşaq mahnıları. Dram əsərləri (kukla teatrları üçün pyeslər və s.) Povest və hekayələr. Maarifləndirici kitablar (uşaq ensiklopediyalar, uşaq əsərləri.)

Dünya uşaq ədəbiyyatı yazıçıları

1.Hans Kristian Andersen, Astrid Lindqren, Canni Rodari, Lyuis Kerroll, Mark Tven və başqaları

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının məqsədi və əhəmiyyəti.

1.Düşünmə və analiz bacarığını artırır.

2.Söz ehtiyatını geniçləndirir.

3.Mənəvi-əxlaqi dəyərləri formalaşdırır.

4.Yaradıcı düşüncəniinkişaf etdirir.

5.Uşağın emosional inkişafına kömək edir.

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı yazıçıları yeni ənənələrə və tarixi gedişata söykənərək müasir quruluşun ictimai və siyasi proseslərini izləyərək, ədəbiyyatımızın daha məsuliyyətli sahəsi olan və uşaqların ideya-estetik tərbiyyəsinə və formalaşmasına xidmət edən tarixi mündərəcəli ədəbiyyatın inkişafına istiqamət verdilər. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı, digər ədəbiyyatlardan fərqli olaraq məqsəd və vəzifələrinə görə yox, xarakter xüsusiyyətinə görə, yəni forma və məzmun sadəliyinə, dil-üslubiyyat səlisliyinə görə fərqlənir.

İstər nəsr, istərsə də poeziya sahəsində maraqlı əsərlər yaradan uşaq yazıçıları, mənəvi-psixoloji hadisələrə diqqət yetirərək, uşaqların zövqünə uyğun kitablar nəşr etdirir və müasir «Dünya uşaq

ədəbiyyatı» kitabxanasından yeni tərcümələrin olunub başa çatmasına təzahür edirdilər. Dünya uşaq ədəbiyyatında get-gedə «müasir nağıl», «köhnə nağıllar»ı sıxışdırır və yerinə müasir ruhlu uşaq ədəbiyyatının gəlməsinə şərait yaradılırdı.

Uşaq ədəbiyyatında hadisələrin gedişatını izləyən yazıçılar, bir-birinin ardınca maraqlı mövzulara toxunur, bədii-estetik çalarlardan bəhrələnirdilər. Onların fikrincə, uşaq ədəbiyyatının inkişafında elmi-fantastik əsərlər azlıq təşkil edir. Müasir uşaq zövqünün formalaşması üçün fantaziyanı qüvvətləndirən yeni əsərlər yazıb, onların hiss və idrak xəyallarını inkişaf etdirmək lazımdır.

Uşaq ədəbiyyatı yazıçılarının qarşısında duran ən ümdə məsələlərdən birincisi, müasir həyatı onlara əsərlər vasitəsilə başa salıb sevdirməkidi. Uşaq ədəbiyyatının çətinliyini və xüsusiyyətini bizə açıqlayan mütəxəssislər göstərirlər ki, həyatda gizli olan sirlərin (nağıllarda və fantastik hekayələrdə) açılmasını uşaqların xəyal gücünə buraxsınlar. Uşaqlarda bu xususiyyəti kiçiklikdən tərbiyə edib inkişaf etdirmək lazımdır. Prof. Xudu Məmmədov yazırdı: «Uşaqlara vətəni sevməyi öyrətmək lazım deyil. Siz onlara vətəni tanıdın, özləri sevəcəklər».

Yeni əsərlərin ərsəyə gəlməsinə baxmayaraq, tənqidi mövqedən yanaşan tənqidçilər, yazılan eyni mövzulu əsərlərin təfəkkür deyimini araşdırır, bədii-estetik ölçülərin təzahürü ilə şərtləndirirdilər. Onların məqsədi Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının məziyyətlərini və qüsurlarını üzə çıxartmaq, maraqlı uşaq əsərlərinin ədəbiyyatda və uşaq yaddaşında qalması üçün əllərindən gələni edirdilər. Tənqidçilərin fikrincə, bu yaradıcılıq prinsipidir. Azərbaycan ədəbiyyatının ayrılmaz tərkib hissəsi olan uşaq ədəbiyyatı, uzun bir inkişaf yolu keçmişdir. Onun inkişaf istiqamətlərini və səviyyəsini daha dərindən təhlil etmək üçün ona klassik uşaq ədəbiyyatının inkişaf konteksindən baxmaq lazımdır. Qədim və orta əsr ədəbiyyatı tarixində uşaq ədəbiyyatı nümunələri, N.Gəncəvinin 20 mənzum hekayə və məqalətdən ibarət olan «Sirlər xəzinəsi», M.Füzulinin «Söhpətül-əsmar» alleqorik əsəri, folklor janrlarında maraqlı uşaq ədəbiyyatı nümunələri, XIX əsrin birinci yarısında A.Bakıxanov və Q.Zakirin maraqlı təmsilləri, S.Ə.Şirvaninin uşaqlar üçün yazdığı dərslik, mənzum hekayə və nağıl, təmsilləri, F.Köçərli 1912-ci ildə uşaqlar üçün hazırladığı «Balalara hədiyə» toplusu Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının təşəkkül və yetkin dövrü kimi qiymətləndirmək olar. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı 1905-ci il inqilabının təsiri altında yeni dövrünə qədəm qoydu. Azərbaycan maarifçiləri uşaqların təlim-tərbiyəsinə böyük əhəmiyyət verərək, dərsliklər yazmış, müəllimlik etmiş, jurnal və qəzetlərlərin xüsusilə «Dəbistan» (1906-1908), «Məktəb» (1911-1918) jurnallarının nəşrə başlaması, milli məktəblərin sayının artması uşaq ədəbiyyatına olan tələbatı daha da gücləndirmişdir.

M.Ə.Sabirin və A.Səhhətin uşaq ədəbiyyatındakı maraqlı əsərləri hələ də uşaqlar tərəfindən sevilməkdədir. S.S.Axundovun «Qorxulu nağıllar» silsilə kitabının, A.Şaiqin ilk uşaq dramaturgiyasında rolunu qeyd etmək lazımdır.

XX əsrin 20-ci illərini Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının yeni təşəkkül tarixi və inkişaf dövrü kimi qiymətləndirmək olar. Ədəbiyyatımızın inkişafında və yüksəlişində S.S.Axundov və A.Şaiqin xidməti xüsusilə diqqətəlayiqdir. Ona qədərki yazıçılarımız uşaqlar üçün ara-sıra əsərlər yazsalar da, S.S.Axundov və A.Şaiq bu işlə müntəzəm məşqul olmuş və uşaq ədəbiyyatı sahəsində dəyərli əsərlər yazmışdılar. XX əsrin burjua cəmiyyətinin bütün eybəcərliklərini əsərlərində olduğu kimi canlandıran S.S.Axundov yazdığı pyesləri ilə böyük tamaşaçı rəğbəti qazanmışdır. Yaradıcılığı dövründə S.S.Axundov istismar dünyasının amansız qanunlarını və qara günlərini çox görmüş və əsərlərində bu dünyanın işgəncələrini çiynində gəzdirən böyük bir xalqın faciəsini yaratmışdır. “Çərxi-fələk” (1921), ”Şahsənəm və Gülpəri” (1921), ”Laçın yuvası” (1921), ”Bir eşqin nəticəsi” (1921), ”İki yol” (1922), ”Şeytan” (1922). “Çərxi-fələk” ictimai həyat hadisələrinin, inqilabın cəmiyyətdə etdiyi dəyişikliklərin rolunu dərk edib təsdiqləyən ilk sovet dramaturqunun dünyagörüşündə əmələ gələn intibahı doğru göstərən, təbliği publisist xarakterli bir pyes kimi S.S.Axundovun yaradıcılığında əhəmiyyətli yerlərdən birini tutur.

Maddi və mənəvi azadlığı şərh edən bu pyeslər tarixi əhəmiyyət daşıyır. İctimai fəaliyyət S.S.Axundov yaradıcılığının orijinal və maraqlı xüsusiyyətlərindən biridir. Xalqın şüurunun yenilənməsində təkcə mövzu yeniliyi kifayət etmir. Bu baxımdan yazıçının qarşıya qoyduğu çətin və gərgin yaradıcılıq repertuarı güclü əsərlərin yaranmasına şərait yaradırdı. Müəllifin qarşıya qoyduğu məqsədlərdən digəri oxucularının passiv seyirci kimi deyil, ehtiraslı, alovlu oxucu kimi yetişməsi idi.

İctimai-siyasi hadisələrin gedişini düzgün qiymətləndirən yazıçı yaşadığı dövrün emosional mühiti ilə heç qarşılaşmamışdır. Müəllimlik fəaliyyəti ərzində dramaturq bir çox tarixi hadisələri müşahidə etmiş, şahidi olduğu tarixi hadisələrə fikir və təəssüratlarını həmin pyeslərində göstərmişdir.

XX əsrin, 20-ci illərində, Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişafında və yüksəlişində A.Şaiqin xidməti xüsusilə diqqətə layiqdir. Ona qədərki yazıçılarımızın yaradıcılığında (M.Ə.Sabir, Abbas Səhhət) uşaq əsərləri mövzu baxımından müxtəlif olsada, A.Şaiqin yaradıcılığı pedaqoq yazıçı yaradıcılığı olmuşdur.

Abdulla Şaiq yazırdı: «Xalqımız öz keçmişi ilə, qəhrəman və sənətkar balalarımızla öyünməyə adət etmişdir. Biz heş bir vaxt keçmiş zəngin mədəniyyət və sənətimizin, şərəfli qəhrəmanlıq tariximizi unuda bilmərik. Çünki o bizim üçün parlaq bir nümunə olmalıdır». Uşaq ədəbiyyatı sahəsində dəyərli şeir, hekayə, səhnə əsərləri yaradan A.Şaiq «Yaxşı arxa», «Tıq-tıq xanım», «Gözəl bahar», «Qoşqar» kimi mənzum kekayə və pyeslərin müəllifidir.

30-cu illərin ortalarında, uşaq ədəbiyyatı sahəsində M.Müşfiq, M.Seyidzadə, M.C.Paşayev, Ə.Vəliyev kimi yazıçılarımız uşaq ədəbiyyatı sahəsində çox maraqlı irs qoymuşlar. M.Müşfiqin uşaqlar üçün yazdığı əsərləri balaca oxucularımızın hər zaman maraq dairəsində olmuşdur. Azərbaycan xalq nağıllarına daxil olmuş «Şəngül, Şüngül, Məngül» nağılı çox maraqlı motivləri əhatə edir və sevilir. «Coğrafiya», «Zəhra üçün», «Çoban», «Mənim dostum» kimi əsərlər, uşaqların təlim və tərbiyəsində rol oynayan yaradıcılıq nümunələridir.

A.Şaiqdən sonra uşaq dramaturgiyasına müraciət edən M.M.Seyidzadə, Azərbaycan xalq nağıllarının davamını yaradıcılığında əks etdirərək, «Qorxmaz» mənzum nağılını balaca oxucularına təqdim etmişdir. «Ayaz» mənzum nağıl-pyesində isə müəllif sədaqət, insanpərvərlik, qoçaqlıq kimi mənəvi hisslərdən bəhs edir.

M.Cəlalın uşaq ədəbiyyatında rolu çox maraqlı bir ideyanı əks etdirir. «Gülgəz», «Gül bəsləyən qız», «Əmzik» kimi əsərləri, maraqlı uşaq ədəbiyyatı nümunələridir. M.Cəlal yazırdı: «Biz zəhmət ilə biliyi, elmi ayırmırıq. Çünki biz zəhmətlə dəyişən, insan əməyi ilə düzələn dünyanı öyrənirik».

Ə.Vəliyevin uşaq ədəbiyyatında da rolu danılmazdır. «Ərköyün», «Madarın dastanı» və s. Azərbaycan xalq nağıllar silsiləsinə daxil olmuş «Madarın dastanı» nağılı uşaqların mübariz ruhda böyümələrinə öyüd-nəsihət verən sevimli nağıllardandır. «Ərköyün» hekayəsinin isə uşaqların təlim-tərbiyəsində rolu çox böyükdür.

Görkəmli yazıçı və ictimai xadim Tağı Şahbazi Simurğ həmin illərdə fikrini belə ifadə edirdi: «Bizə ictimai həyatdan ötrü yarımçıq və sınıq adamlar lazım deyildir. Həyat bizdən möhtad sürətdə tərbiyələnmiş və hazırlanmış adam tələb edir».

İkinci Dünya müharibəsinin başlamasından bir müddət keçməsinə baxmayaraq, yazıçı və şairlərimiz uşaq ədəbiyyatına yeni mövzular daxil etməyə başladılar. Uşaq şeirlərindəki səfərbərlik, çağırış ruhu öz yerini xalqın qəhrəmanlıq mübarizəsini geniş, əhatəli təsvirinə verməyə başladı.

1940-cı illərdə S.Vurğun, R.Rza, Ə.Cəmil, M. Rzaquluzadə, M.Dilbazi kimi yaradıcı nəslin nümayəndələri, Vətən torpağı uğrunda döyüşlərdə canından keçən adamların misli görünməmiş mərdliyini balaca oxucularına nümunə göstərirdi. Bu tipli əsərlərdəki acınacaqlı taleler, uşaqların yadelli işğalçılara qarşı nifrətini daha da artırırdı.

1940-cı ildə M.Rzaquluzadənin Moskvada keçirilən Azərbaycan ədəbiyyatının ongünlüyü münasibətilə yazıb çap etdirdiyi “Azərbaycan şeiri”, onun kamil bir ədəbiyyatşünas olduğunu təsdiq edir. Şair həmin əsərdə XII yüzildən XX yüzilin 40-cı ilinə qədərki dövrdə Azərbaycan şeirinin keçdiyi tarixi yolu izləmiş, Xaqani, Nizami, Füzuli, Vaqif, Zakir, S.Ə.Şirvani, Sabir və əsrimizin 20-40-cı illərindən yazıb yaradan poetik irsini dəyərləndirmişdir.

S.Vurğunun «Qəhrəmanın hünəri», «Bayraqdar», «Partizan Babaş», R.Rzanın döyüşçü Bəxtiyar Kərimova həsr etdiyi «Bəxtiyar» şeiri, Ə.Cəmilin «Laylay», «Nişan üzüyü», «Qaçqınlar» kimi şeirlər İkinci Dünya müharibəsi illərində yazılan və balaca oxucularımızın mübariz ruhunda böyüməsində təsirli əsərlərdir. Əhməd Cəmilin yaradıcılığında, uşaq ədəbiyyatı xüsusi bir lirika ilə yəni qüvvətli vətənpərvərlik motivlərilə çarpazlaşır. Xalq şairi Səməd Vurğun “Can nənə bir nağıl de” nağıl poemasına çox maraqlı fikir söyləmişdir. Bu fikir oxucularını çox kövrəltmişdir. Dahi şair bütün Azərbaycan xalqının dilindən danışaraq deyirdi, “Əgər Əhməd Cəmil ömrü boyu təkcə “Can nənə bir nağıl de” şeirini yazmış olsaydı, ədəbiyyatımızda özünə layiqli yer tutmuş olacaqdı.” “Can nənə bir nağıl de” poeması bəşəri yaradıcılığa malik olan bir əsərdir. Əhməd Cəmil sevənlər elə düşünürlər ki, bu poema 1941-1945-ci illərin ağır günlərini şair ifadə etmişdir. “Qış müharibəsi” adlanan bu müharibə İkinci Dünya müharibəsinin başlamasından üç ay sonra, 30 noyabr 1939-cu ildə Sovet qoşunlarının Finlandiya üzərinə hücuma keçməsi ilə başlamış və 13 mart 1940-cı ildə Moskvada imzalanan sülh müqaviləsi ilə

başa çatmışdır. Əhməd Cəmil bu ağır günləri "Can nənə bir nağıl de" poeması ilə ifadə etmişdir. Buna görədə Əhməd Cəmil yaradıcılığı həm tərcümə ədəbiyyatında, həm də "Can nənə bir nağıl de" poemasının yazılma tarixində olan yaradıcılığı ilə qiymətləndirilərək, bəşəri bir yaradıcılığı olan şair kimi mükafatlandırılmışdır. Əhməd Cəmil uşaq psixologiyasını yaxından bilən yazıçılarımızdandır. Uşaqlar onun şeirlərini çox tez qavrayırlar. Onu oxucularımıza sevdirən də məhz yazıçının bu xüsusiyyətidir. Uşaq ədəbiyyatını yüksək qiymətləndirən şairin uğurları da elə burdan doğur.

M.Dilbazinin «Çağırın dünyanı mübarizəyə» şeirində dəhşətli bir mənzərə təsvir olunur. Südəmər bir körpə öldürülmüş ananın qanına boyanır. Ağlayaraq ananı durğuzmağa cəhd edir. Bu vaxt qapı açılır, körpə addım səslərinə doğru imək̈leyir. Gələn isə düşməndir. O, rəhmsizdir, körpəyə belə aman vermir.

Amansız bir süngü qəlbini dəlir,

Körpəcik son dəfə fəryada gəlir

Düşür anasının qanlı köksünə

Ağır yaralanır hər iki sinə.

Axır göl bağlayır onların qanı

Amansız faşizmin məsum qurbanı.

Düzdür, alman işğalçıları Azərbaycanın torpaqlarına daxil ola bilmədilər. Bu, bir gerçəkdir. O dövrdə Sovetlər birliyini «vətənimiz» sayan yazıçılarımız heç düşünməzdilər ki, bir zaman gələcək «erməni» işğalçıları İkinci Dünya müharibəsində alman qəsbkarlarının törətdiyi faciəni Azərbaycan xalqına yaşadacaqlar. M.Dilbazinin yuxarıda göstərdiyimiz şeiri («Çağırın dünyanı mübarizəyə») «Xocalı soyqırımı» faciəsinə misal ola bilər. İkinci Dünya müharibəsindən 84-il keçmisinə baxmayaraq «Cağırın dünyanı mübarizəyə» və Ə.Cəmilin «Qaçqınlar» şeiri analarımızın və övladlarımızın başına gələn faciə simvoludur. Müharibənin dəhşətli günlərində, xalqın necə sarsıntılar keçirdiyi bir zamanda Mirvarid Dilbazinin balalarımızın böyük gələcəyindən vüqarla söz açması, gələcəkdə onların hər birinin bir igid, bir ər olacağına ümid bəsləməsi yurdumuzun nurlu sabahına şairənin sonsuz inamından xəbər verirdi. Bu şeir hər dövr üçün böyük bir tərbiyə himni, vətəndaşlıq himni idi.

Mənə deyirlər ki, ağlama bəsdi!

Necə ağlamayım, millət ağlayır.

Başımız üstündən tufanlar əsdi,

Xalqıma edilən zillət ağlayır.

Bu şeirdə şairə böyük faciə mənzərəsinin tablosunu yaratmışdır. Mirvarid Dilbazi şəxsi taleyinin bioqrafik əks etdirməsi cəhətdən tamamilə uzaq olub, hər bir hadisə və detala ictimai məna verməyi bacarırdı. Onun uşaqlıq taleyi yüz minlərlə uşağın uğursuz taleyinin təcəssümünə çevrilirdi. Şairə uşaqların üzünə hər hansı bir kölgənin düşməsinə dözə bilmirdi. O, körpə təbəssümünün, körpə həyatının gur şaqraq olmasını, onların şən və bəxtiyar böyüməsini vətənin gələcək xoşbəxtliyinin təməli hesab edirdi.

Yüzlərlə maraqlı uşaq şeirlərinin, onlarca mənzum nağıl və poemaların müəllifi İlyas Tapdıq 50-ci illərdən bu günədək şeirləri uşaqların dilinin əzbəri olan bir şairdir. Onun şeir sənətinə olan parlaq istedadı ən gənc yaşlarından aşkar olunmuş və günümüzə qədər nəinki sönməmiş, əksinə ildən-ilə daha da püxtələşmiş, təkmilləşmiş, bir çox bədii estetik baxımdan dəyərli əsərlərin meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur.

Qəşəm Nəcəfzadə uşaq ədəbiyyatımızın problemləri haqqındakı məruzəsində söyləmişdir. "Mən onu yeriyən uşaq ədəbiyyatı və danışan xatirə kitabı adlandırıram və ötən payızda gördüyüm bir mənzərə hələ də xəyalımdan çıxmır. Sahil bağında, küləkli bir havada sarı yarpaqlarla bir gedirdi İlyas Tapdıq. Yarpaqlar başından aşır, pencəyinin ətəklərini və qalustukunu külək havada yelləyir. O, isə heç nəyin fərqinə varmadan əlindəki çəliklə ayağının altından hələ ki, yerin qaçmadığını yoxlayırdı" İlyas Tapdığın ədəbi zövqü həm keçmişi, həm bu günü, həm də gələcəyi ifadə edir. Son 5 ildə "Şeir sevən balalar", "Seçilmiş əsərləri"nin iki cildliyi, "Köşər", "Təqvimə düşən oğlan" kitabları oxuculara təqdim edilmişdir. Şairin bütün yaradıcılığı və ədəbi düşüncələri müasirdir. Müasirlik olan yerdə sərbəst düşüncə də var. Bu baxımdan "Meşənin mahnısı", "Şüvalanda", "Qoçaq dovşan", "Balaca ovçular" poemaları uşaq dünyasının daxili cizgilərini orijinal bir şəkildə göz önünə gətirir.

Qarabağın yaralı faciəsini qələmə alan yazıçılarımızdan Ələmdar Quluzadə, 2006-ci ildə "Qadan mənə", "Qarabağ" adlı kitabında Qarabağ mövzusunda yazılmış şeirlərlə yanaşı, müharibədən bəhs olunan beş poeması və qədim Şuşaya həsr olunmuş "Pənah evi" adlı mənzum pyesi daxil edilmişdir. Şairin boya-başa çatdığı Xocalının ermənilər tərəfindən işğal edilməsi, uşaqdan-böyüyə yüzlərlə dinc Xocalı sakininin vəhşicəsinə qətlə yetirilməsi onun qəlbində və qələmində ağrılı-acılı iz buraxmışdır. Müəllif bu topluda vətən oğullarını ayıq-sayıq olmağa, dostu düşməndən, əbədini ötəridən seçməyə, torpaqlarımızın işğalı ilə barışmamağa, daim mübariz olmağa çağırır. Kitabda "Qanımla yazılan Qarabağnamə", "Dağlar, məni bağışlama", "Bilirsənmi?", "Bu baharın gəlişini görmədim", "Vətən bayrağı", "Qarabağ himni", "Dünyanın işi" və s. adlı şeirlər yer alır. Bütün sadalanan bu şeirlər balaca oxucularımıza vətənpərvərlik, anaya, millətə, xalqa məhəbbət hissi aşılayır.

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı sahəsində Zahid Xəlil uğurlu fəaliyyətlə, poetik sənət nümunələri yaratmış, öz əsərləri ilə uşaq yazıçılarının yaradıcılıq yolunu istiqamətləndirən mülahizələr yürütmüşdür. Öz yaradıcılığında uşaqların istək və arzusunu həmişə ciddi nəzərə alan Zahid Xəlil əsərlərində oxucunu öz arxasınca aparmağı, ona yeni dəyərli bilik verməyi bacarır. Əgər yazıçı uşaqla danışarkən qarşısındakının çox tələbkar və həssas bir oxucu olduğunu nəzərə almazsa, o, heç zaman dəyərli əsər yarada bilməz.

Zahid Xəlil öz şeirlərində uşaqları Azərbaycanın təbiətinin gözəllikləri, bitkilərin əlamətləri və heyvanlarla tanış etməyi bacaran bir şairdir. Onun "Bildirçin", "Qırqovul" "Gicitkan", "Göbələk" əsərləri yazıçının həyatı müşahidələri ilə bağlıdır. Zahid Xəlil bu şeirlərində uşaqlara nəcib hisslər aşılayır, quşların həyat tərzi, yaşayışı haqqında məlumat verərkən məzmun aydınlığına çox diqqət yetirir. Yazıçının Birinci Vətən müharibəsi illərində yazdığı "Sonuncu güllə" əsərində Xocalı soyqırımının başlanması tarixi əks olunur. "Dəmir yumruq dastanı" isə, Vətən müharibəsində qazandığımız Zəfərdən bəhs olunur. Əsərin baş qəhrəmanı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı İlham Əliyevin 44 günlük zəfər yürüşündən bəhs edilir. Qalibiyyət simvolu olan Dəmir Yumruq bütün Azərbaycan xalqını, Ordusunu torpaqlarımızın azadlığı naminə mübarizəyə və qələbəyə səsləyən və vahid amal uğrunda birləşdirən tarixi bir əsərdir.

XX əsrin çox mürəkkəb və zəngin ədəbi prosesi üslubca müxtəlif olsa da, məndəricə baxımından yeni nəslin tərbiyəsində, biliklərə yiyələnməsində və qabaqcıl ideyalara meyil etməsində maraqlı mövqedə dayanır. Kiçik yaşlı uşaqların tərbiyəsində Rafiq Yusifoğlunun uşaq yaradıcılığı, uşaqların yaş səviyyəsinə münasib ideyanı maraqlı və yığcam surətdə, canlı lövhələrdə ifadə etmək yaradıcılığına xas olan keyfiyyətlərdəndir. O, müasir mövzularda kiçik yaşlı məktəblilərin estetik tələbinə və zövqünə uyğun həyati hadisələrini maraqlı şəkildə qələmə alır. Mövzu seçimi şairin yaradıcılığında heç də çətin deyil. Əsərlərində ədəbi ənənələrə sadiq qalaraq, öz dəst-xətti ilə seçilmə bacarığına malikdir. Bir-birinin ardınca yazdığı gözəl, oxunaqlı və yadda qalan uşaq obrazlarında belə şair, mənəvi-əxlaqi prosesləri unutmur. Bu baxımdan şairin əsərləri böyüklərin diqqətindən də yayınmır. Müasir uşaq ədəbiyyatımızın zəngin ənənələr zəminində inkişaf edib, yeni-yeni keyfiyyətlərlə zənginləşməsində Rafiq Yusifoğlunun əməyi danılmazdır. Şairin folkloru, klassik və dünya ədəbiyyatını, həm də ədəbiyyatın nəzəri məsələlərini mükəmməl bilməsi Rafiq Yusifoğlunun əsərlərinin ideya-mövzusuna eləcə də poetik strukturuna əhəmiyyətli dərəcədə təsirini göstərə bilmişdir. Şairin müxtəlif illərdə yazdığı kitabları "Aylı cığır", "Çiçək yağışı", "Günlərimiz aylarımız", "Bir sevdalı ürəyim var", "Daha uşaq deyiləm", Seçilmiş əsərləri X cilddə.

Maraqlı uşaq əsərlərinin ardıcıl nümunələri XXI əsrin bugünkü gününə qədər davam etməkdədir. Müasir uşaq ədəbiyyatında aparıcı mövzulardan sayılan "Vətən və vətənpərvərlik", "Təbiət və uşaq zövqünün formalaşması" kimi maraqlı əsərlərin meydana gəlməsi, son illərin qiymətli əsərləri kimi yadda qalır.

ƏDƏBİYYAT

1. Ə.Cəmil. “Xoşbəxt uşaqlara”. Bakı: Gənclik, 1981,70 səh
2. Ə.Məmmədxanlı, Seçilmiş əsərləri. Bakı, Çaşıoğlu, 2007. - 488 s.
3. M.Rzaquluzadə. İki dünyanın uşaqları. Bakı, 31may,1961.
4. Dilbazi M. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Lider, 2004, 278 s.
5. İlyas Tapdıq, “Seçilmiş əsərləri” Bakı, “Şur” 2010, 672 səh.
6. Zahid Xəlil “Dəmir yumruq dastanı”. Bakı, TEAS Press Nəşriyyatı evi, 2021. 200 səh.
7. Rafiq Yusifoğlu. “Seçilmiş əsərləri” X cild. Bakı, ADPU-2023.512 səh.
8. A.Əhmədova. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. Bakı, “Elm və təhsil”, 2012, 120 s.

ÖZET

AZERBAYCAN ÇOCUK EDEBİYATINDA SANATSAL ÖRNEKLERDE FİKİR DEĞİŞİMİ TEMASI

20. yüzyılın başlarında Azerbaycan çocuk edebiyatının gelişiminde bir canlanma yaşandı. Bu bağlamda, 1906 ve 1907 yıllarında Bakü'de düzenlenen I. ve II. Öğretmenler Kongreleri, aldıkları kararlar ve elde ettikleri sonuçlar, ulusal çocuk basınımızın oluşumunda önemli rol oynadı. Eğitici nitelikteki bu yenilikler, çocuk edebiyatı alanında genç ve yetenekli temsilcilerin ortaya çıkmasına yol açtı.

Çocuk edebiyatı, çocuklar için yaş özelliklerine, ilgi alanlarına ve dünya görüşlerine uygun olarak yazılmış sanatsal ve eğitici eserler bütünüdür. Bu edebiyatın temel amacı, çocukların düşünme becerilerini, dil zenginliğini ve yaratıcılığını geliştirmektir.

Çocuk edebiyatının özellikleri nelerdir?

1. Sadelik ve anlaşılırlık - Dil, çocukların yaşına uygun, basit, açık ve anlaşılırdır.

2. Zengin imgeler - Çocukların hayal gücünü genişleten imgeler, renkli mekânlar, canlı imgeler. 3. Ahlaki mesajlar - Dostluk, şefkat, dürüstlük, çalışkanlık gibi değerler.

4. Fantezi ve metafor kullanımı - Peri masalları, büyülü dünyalar, konuşan hayvanlar vb.

5. Eğitim - Bilim, bilgi, çevre hakkında bilgilendirici içerikler de bulunabilir.

6. Çocuk edebiyatı türleri - Peri masalları (halk masalları ve yazar masalları). Şiirler ve çocuk şarkıları. Dramatik eserler (kukla tiyatroları için oyunlar vb.), Anlatılar ve hikayeler. Eğitici kitaplar (çocuk ansiklopedileri, çocuk eserleri).

Dünya çocuk edebiyatı yazarları

1. Hans Christian Andersen, Astrid Lindgren, Gianni Rodari, Lewis Carroll, Mark Twain.

Azerbaycan çocuk edebiyatının amacı ve önemi.

1. Düşünme ve analiz becerilerini artırır.

2. Kelime dağarcığını genişletir.

3. Ahlaki ve etik değerleri oluşturur.

4. Yaratıcı düşünmeyi geliştirir.

5. Çocuğun duygusal gelişimine katkıda bulunur.

Yeni gelenekler ve tarihsel gelişmeler temelinde, Azerbaycan çocuk edebiyatı yazarları modern yapının toplumsal ve politik süreçlerini takip etmiş ve edebiyatımızın daha sorumlu bir alanı olan ve çocukların ideolojik ve estetik eğitimine ve gelişimine hizmet eden tarihi edebiyatın gelişimine yön vermişlerdir. Azerbaycan çocuk edebiyatı, diğer edebiyatlardan farklı olarak amaç ve görevleriyle değil, karakteriyle, yani biçim ve içerik sadeliğiyle, dil ve üslup akıcılığıyla farklılık gösterir.

Hem düzyazı hem de şiirde ilgi çekici eserler veren çocuk yazarları, ahlaki ve psikolojik olgulara dikkat çekmiş, çocukların zevkine uygun kitaplar yayınlamış ve modern "Dünya Çocuk Edebiyatı" kütüphanesinden yeni çeviriler üreterek kendilerini göstermişlerdir. Dünya çocuk edebiyatında "modern masallar" ve "eski masallar" giderek yerini modern ruhlu çocuk edebiyatının ortaya çıkmasına bırakmıştır.

ABSTRACT

At the beginning of the 20th century, there was a revival in the development of Azerbaijani children's literature. In this regard, the I and II Teachers' Congresses held in Baku in 1906 and 1907, the decisions they made and the results they made played an important role in the creation of our national children's press. These innovations, which were educational in nature, led to the arrival of young and new talented representatives in the field of children's literature.

Children's literature is a set of artistic and educational works written for children, appropriate to their age characteristics, interests and worldviews. The main purpose of this literature is to develop children's thinking skills, language richness and creativity.

What are the characteristics of children's literature:

1.Simplicity and comprehensibility - The language is simple, clear and appropriate to the

age of children.

2.Rich images - Images that expand children's imagination, colorful spaces, vivid images.

3.Moral messages - Values such as friendship, compassion, honesty, hard work.

4.Use of fantasy and metaphors - Fairy tales, magical worlds, talking animals, etc.

5.Education - There may also be informative content about science, knowledge, the environment.

6.Genres of children's literature - Fairy tales (folk tales and author's fairy tales). Poems and children's songs. Dramatic works (plays for puppet theaters, etc.) Narratives and stories. Educational books (children's encyclopedias, children's works.)

World children's literature writers

1. Hans Christian Andersen, Astrid Lindgren, Gianni Rodari, Lewis Carroll, Mark Twain.

The purpose and importance of Azerbaijani children's literature.

1. Increases thinking and analysis skills.

2. Expands vocabulary.

3. Forms moral and ethical values.

4. Develops creative thinking.

5. Contributes to the emotional development of the child.

Based on new traditions and historical developments, Azerbaijani children's literature writers followed the social and political processes of the modern structure, and gave direction to the development of historical literature, which is a more responsible field of our literature and serves the ideological and aesthetic education and formation of children. Azerbaijani children's literature, unlike other literatures, differs not in its goals and tasks, but in its character, that is, in its simplicity of form and content, and in its fluency of language and style.

Children's writers, who created interesting works in both prose and poetry, paid attention to moral and psychological phenomena, published books that suited children's tastes, and were reflected in the completion of new translations from the modern library of "World Children's Literature". In world children's literature, "modern fairy tales" and "old fairy tales" were gradually replaced, and conditions were created for the emergence of children's literature with a modern spirit.

THE ROLE AND EDUCATIONAL VALUE OF FAIRY TALES IN THE READING OF YOUNG SCHOOLCHILDREN

KİÇİKYAŞLI MƏKTƏBLİLƏRİN MÜTALİƏSİNDƏ NAĞILLARIN ROLU VƏ TƏRBİYƏVİ DƏYƏRİ

Gültəkin Atəş qızı Abdullayeva

Pedaqogika Üzrə Fəlsəfə Doktoru, Dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Filologiya Fakültəsi
ORCİD: 0009-0009-5332-2146

Xülasə

Kiçikyaşlı məktəblilərin mütaliəsində nağıllar mühüm yer tutur. Dərsliklərdə xalq nağılları ilə yanaşı, yazıçılar tərəfindən yazılmış nağıllara da geniş yer verilmişdir. Nağıllar hər bir xalqın dünyagörüşünü, həyata münasibətini, zülmə qarşı mübarizəsini, gələcək üçün arzularını və inamını əks etdirən şifahi xalq ədəbiyyatının çox qədim və geniş yayılmış növlərindəndir. Nağıllardan istifadə uşaqların dünyagörüşünü artırır, təfəkkürünü inkişaf etdirir, yaddaşını gücləndirir.

Nağıllarda hadisələr əyləncəli şəkildə, parlaq obrazlarla verilir. Nağılların dili sadə, zəngin olduğu üçün şagirdlərin nitqini inkişaf etdirir, obrazlı şəkildə ifadə olunması şagirdlərin təxəyyülünü inkişaf etdirir. Kiçikyaşlı məktəblilərlə aparılan tərbiyə işlərində nağıllardan istifadə etmək olduqca faydalı və əhəmiyyətlidir. Nağıllar vasitəsi ilə uşaqlar sanki keçmişə səyahət edir. Nağıllar uşaqlarda milli-mənəvi keyfiyyətlərin formalaşmasına, heyvanlara, insanlara qarşı humanist duyğuların yaranmasına səbəb olur.

Nağıllar şagirdlərin rabitəli nitqi inkişaf etdirir, bədii təxəyyülün, fantaziyanın genişlənməsinə əhəmiyyətli dərəcədə kömək edir. Nağıllar uşaqların təfəkkürünün və nitqinin inkişafına güclü təsir göstərərək, onları düşünməyə, fakt və hadisələri tutuşdurmağa, müsbət və mənfi cəhətləri müəyyənləşdirməyə kömək edir.

Hər bir xalqın tarixi, adət-ənənələri, milli ruhu nağıllarda öz obrazlı əksini tapmışdır. Böyüklərin uşaqlar üçün səsləndirdikləri nağıllar artıq uşaqlarda erkən yaşda ədəbiyyata həvəs oyadır, onların bədii zövqünü oxşayır. Belə ki uşaqlar özlərini nağıl qəhrəmanına bənizədir, yaranan "çətinliklərin" aradan qaldırılması yollarını fikirləşir və öz planlarını söyləməklə yaradıcılıqlarını inkişaf etdirmiş olurlar. Nağıllar uşaqları ciddi, təmənnasız, təvazökar, ədalətli, mədəni, xeyirxah olmağa çağırır, onlarda eybəcərliklərə gülüş, şər qüvvələrə nifrət oyadır, əsrlər boyu toplanmış xalq müdrikliyini təbliğ edir.

Açar sözlər: nağıllar, mütaliə, dünyagörüşü

Abstract

Fairy tales occupy an important place in the reading of younger schoolchildren. In addition to folk tales, textbooks also give ample space to fairy tales written by writers. Fairy tales are a very ancient and widespread type of oral folk literature that reflects the worldview of each nation, its attitude to life, its struggle against oppression, its dreams and beliefs for the future. The use of fairy tales increases the worldview of children, develops their thinking, and strengthens their memory.

Events in fairy tales are presented in an entertaining way, with vivid images. Since the language of fairy tales is simple and rich, it develops the speech of students, and their figurative expression develops the imagination of students. Using fairy tales in educational work with younger schoolchildren is very useful and important. Through fairy tales, children seem to travel to the past. Fairy tales contribute to the

formation of national and moral qualities in children, the emergence of humane feelings towards animals and people.

Fairy tales develop students' coherent speech, significantly contribute to the expansion of artistic imagination and fantasy. Fairy tales have a strong influence on the development of children's thinking and speech, helping them to think, compare facts and events, and identify positive and negative aspects. The history, customs, and national spirit of each nation are figuratively reflected in fairy tales. Fairy tales sung by adults for children arouse a desire for literature in children at an early age, instilling in them an artistic taste. Thus, children identify themselves with the hero of the fairy tale, think of ways to overcome the "difficulties" that arise, and develop their creativity by telling their own plans. Fairy tales call on children to be serious, disinterested, modest, fair, cultured, and kind, instill in them laughter at ugliness, hatred of evil forces, and propagate the folk wisdom accumulated over the centuries.

Keywords: fairy tales, reading, worldview

LEXICAL-SEMANTIC FEATURES OF TOPONYMS IN THE EPIC "KITABI DƏDƏ QORQUD"

"KİTABİ DƏDƏ QORQUD" DASTANINDA TOPONİMLƏRİN LEKSİK-SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

NƏRMİN MEHDİYEVA

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ UNİVERSİTETİ,
MÜASİR AZƏRBAYCAN DİLİ KAFEDRASININ MÜƏLLİMİ
ORCİD:0009-0001-9072—8702

Xülasə

Açar sözlər:mifik,məkan,semantik,coğrafi.

Toponimlər yalnız coğrafi məkanları bildirən adlar deyil, həm də dilin tarixi qatlarını, xalqın dünya görüşünü, etnik yaddaşını, məişətini və mifoloji təsəvvürlərini özündə cəmləyən mühüm dil vahidləridir (Əhmədov, 2012). "Kitabi Dədə Qorqud" dastanı bu baxımdan zəngin toponimik materiala malikdir. Dastanda işlənən yer adları həm real tarixi-coğrafi obyektləri, həm də mifoloji məkânları ifadə edir. Onların leksik-semantik təhlili dastanın dil qatlarının, etnik köklərinin və mədəni kontekstinin dərinliyini açmağa imkan verir. Leksik baxımdan toponimlərin quruluş xüsusiyyətləri əsasən aşağıdakı tiplərə ayrılır:

1. Sadə toponimlər – tək bir sözlə ifadə olunan yer adlarıdır. Bunlara dastanda çəkilən Bərdə, Bayburt, Tiflis, Göyçə toponimlərini misal gətirə bilərik. Məsələn, "*Qazan bəy Bayburd qalasından çıxdı*" (III boy). Bu tip toponimlər, adətən, qədim türk köklü və ya digər dillərdən alınma qısa formalar şəklindədir.

2. Mürəkkəb toponimlər – iki və ya daha çox sözün birləşməsindən yaranır və dastanda işlədilən Qaraçuk dağı, Aladağ, Gəncə qalası toponimləri aiddirə Məsələn, *"Uruz bəy Qaraçuk dağında ov edirdi"* (V boy). Mürəkkəb adlarda təsviri sifətlər ("qara", "ala", "göy") çox işlənir və obyektin rəngi, görünüşü, coğrafi mövqeyi ilə bağlı olur.

3. Söz birləşməsindən yaranan toponimlər – adətən izafət və ya təyin-təyinli konstruksiya şəklindədir və dastanda rast gəlinən Göyçə gölü, Qazan qalası, Salur obası toponimləri daxildir. Məsələn, "*Salur obasında toy quruldu"* (I boy). Bu tip toponimlərdə əsas söz obyektin növünü, təyin isə onun fərqləndirici əlamətini bildirir.

2. Semantik baxımdan toponimlərin bölgüsünə gəldik də isə qeyd edə bilərik ki, toponimlərin semantik sahələr üzrə bölgüsü onların dastandakı funksional yükünü daha aydın göstərir. Bunlara təbii-coğrafi obyektləri bildirən toponimlər aiddir. Bu qrupda dağ, çay, göl, düzənlik, meşə və s. təbii obyektlər yer alır:

- Aladağ – rənginə görə adlandırılmış dağ; həm real coğrafi obyekt, həm də dastanda qəhrəmanlıq səhnələrinin fonudur.

- Göyçə gölü – dastanda ov və qonaqlıq məkanı kimi çəkilir. "*Qazan bəy Göyçə gölündə ovladı"* (IV boy). Bu toponimlər semantik olaraq obyektin təbii xüsusiyyətini – rəng, ölçü, relyef və ya yerləşmə mövqeyini bildirir.Yaşayış məntəqələrini bildirən toponimlərə də şəhər, qala, kənd adları daxildir. Dastanda Bərdə, Bayburt, Tiflis, Gəncə toponimləri işlənmişdir. Məs, *"Bərdə bazarında şadlıq oldu" (II* boy). Yaşayış məntəqələrinin adları çox vaxt həmin yerin tarixi sahibinə, etnik tərkibinə və ya strateji mövqeyinə işarə edir. Bəzi toponimlər real coğrafiyada müəyyən edilə bilməsə də, dastanda mifik funksiyaya malikdir:

- Qaraçuk dağı – qəhrəmanlıq, müqavimət və təbii baryer simvoludur.

- Salur obası – tayfa birliyinin mərkəzi məkanı.

Bu adlar mifoloji semantik yük daşıyaraq qəhrəman obrazlarının xarakterini gücləndirir.Leksik-semantik motivasiya toponimlərin əksəriyyətinin təsviri motivasiya əsasında yaradılması əsasında formalaşıb. Yəni obyektin xarakterik xüsusiyyəti onun adında əks olunur:

- Qara – təhlükə, qüdrət, möhkəmlik (Qaraçuk dağı).
- Ala – rəng müxtəlifliyi (Aladağ).
- Göy – su və ya səma rəngi (Göyçə gölü).

Digər hissəsi tarixi-mədəni motivasiya əsasında formalaşmışdır:

- Bərdə – qədim Albaniya dövlətinin mərkəzi şəhərlərindən biri.
- Bayburt – türk boy adından gəlmə.

Dastanda yer alan toponimlərin statistik bölgüsünü qısa şəkildə təsvir etsək

araşdırmalara əsasən “Kitabi Dədə Qorqud” toponimlərinin təxmini bölgüsünü aşa\ədakı kimi verə bilərik:

Toponim növü	**Say (%)**
Dağ və təpə adları	38%
Çay və göl adları	22%
Şəhər və qala adları	25%
Mifik məkan adları	15%(Quliyev, 2018)

Bu bölgü göstərir ki, dastanda təbii-coğrafi obyektlər üstünlük təşkil edir, bu da oğuzların köçəri və yarımköçəri həyat tərzi ilə bağlıdır. İbrahimov, F. (2015). Qafqaz toponimlərinin statistik təhlili və Əhmədov, S. (2012). Azərbaycan toponimikasının əsasları və s. bu kimi bir neçə tədqiqat əsərlərində özünü göstərən bölgünün qısa izahını dastandan gətirilən nümunələr əsasında araşdırmasını həyata keçirtsək aşağıdakı təsnifi alarıq.

1.Dastanda dağ və təpə adları qəhrəmanların igidlik səhnələrinin baş verdiyi, düşmənlə qarşıdurmaların keçirildiyi və həmçinin müqəddəs hesab edilən məkanların ifadəsidir. Bu toponimlər yalnız coğrafi məkan təsviri üçün deyil, həm də qəhrəmanlıq, ucalıq və müqəddəslik simvolu kimi işlədilir. Dağlar türk epik dünyagörüşündə güc, səbr və müqavimət rəmzidir.Nümunələr:

- Qazan qalası dağı – Qazan xan döyüş səhnələrində burada möhkəmlənir.

“Qazan qalası dağına çıxdı, oradan elinə baxdı.”

- Qaf dağı – Mifik xarakter daşıyır, dünyanın sonu kimi təsvir olunur.
- Aladağ – Təbii gözəllik və strateji mövqe baxımından əhəmiyyətlidir.

“Aladağın ətəyində igidlər yığışdı.”

2.Çay və göllər dastanda həm coğrafi orientir, həm də hadisələrin baş verdiyi əsas məkanlardan biridir. Onlar bəzən qəhrəmanların qarşısına keçilməz maneə kimi çıxır, bəzən isə həyat mənbəyi kimi təqdim olunur. Suyun türk mifologiyasında təmizləyici və müqəddəs rolu da nəzərə çarpır.Nümunələr:

- Xəzər dənizi – Dastanda geniş məkan kimi çəkilir, ticarət və hərbi yürüşlərdə əhəmiyyətlidir.
- Aras çayı – Qəhrəmanların keçid və döyüş səhnələrində mühüm yer tutur.

“Aras çayını keçərək düşmən üzərinə getdilər.”

- Gökçə gölü – Qədim türk coğrafi yaddaşında yer alan müqəddəs su məkanıdır.

3. Şəhər və qalalar dastanda siyasi, iqtisadi və hərbi mərkəz kimi təsvir olunur. Qalalar həm müdafiə istehkamı, həm də hakimiyyətin rəmzidir. Şəhər adları isə qəhrəmanların səfərlərində mühüm dayanacaq rolunu oynayır.Nümunələr:

- Bayburt qalası – Qəhrəmanlıq səhnələrinin mühüm mərkəzi.

“Bayburt qalasına hücum etdilər, igidlər savaşa girdi.”

- Təbriz – Tarixi ticarət və mədəniyyət mərkəzi kimi təqdim olunur.
- Gəncə – Oğuz elinin mühüm şəhərlərindən biri kimi çəkilir.

4. Mifik məkanlar dastanda reallıqla mifin birləşdiyi toponimlərdir. Bunlar qəhrəmanların qeyri-adi səyahətlər etdiyi, bəzən də əfsanəvi varlıqların yaşadığı yerlər kimi təsvir olunur. Bu məkanlar epik təsvirin emosional və estetik gücünü artırır.Nümunələr:

- Qaf dağı – Bütün türk epik ənənəsində olduğu kimi, "dünyanın sonu" kimi təqdim olunur.
- Əjdaha dərəsi – Qəhrəmanların sınaqdan keçdiyi əfsanəvi məkan.
- Yeddi başlı təpə – Mifoloji təsvir elementləri ilə zəngindir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Abdulla, B. (2004). "Kitabi-Dədə Qorqud"da rəng simvolikası. Bakı: Çaşıoğlu.
2. Bayramov, A. Ə. (2007). Kitabi-Dədə Qorqud toponimləri və Qafqaz arealı [Monoqrafiya]. Bakı: Nurlan.
3. Budaqov, B. (1994). Türk uluslarının yer yaddaşı. Bakı: Elm.
4. Ergin M.Dede Korkud kitabı. 2 cilddə. I cild, Ankara: Türk tarih Kurumu basım evi, 1958, s.51
5. Əhmədov, S. (2012). Azərbaycan toponimikasının əsasları. Bakı: Elm.

Abstract

Keywords: mythic, space, semantic, geographic

Toponyms are not only names denoting geographical locations, but also important linguistic units that embody the historical layers of the language, the worldview of the people, ethnic memory, daily life, and mythological perceptions (Akhmadov, 2012). In this respect, the epic "Kitabi Dədə Qorqud" contains rich toponymic material. The place names used in the epic refer both to real historical-geographical objects and mythological spaces. Their lexical-semantic analysis reveals the depth of the epic's linguistic layers, ethnic roots, and cultural context. From a lexical point of view, the structural features of toponyms are mainly divided into the following types:

1. Simple toponyms – place names expressed by a single word. Examples from the epic include Bərdə, Bayburt, Tiflis, Göyçə. For instance: "Qazan Bey left the fortress of Bayburt" (Boy III). Such toponyms, as a rule, appear in the form of ancient Turkic roots or borrowed short forms.
2. Compound toponyms – formed from two or more words, such as Qaraçuk Mountain, Aladağ, Gəncə Fortress. For example: "Uruz Bey was hunting on Mount Qaraçuk" (Boy V). Descriptive adjectives ("qara", "ala", "göy") are frequently used in compound names and relate to the color, appearance, or geographical position of the object.
3. Toponyms formed from word combinations – usually in possessive or attribute-modifier constructions, such as Göyçə Lake, Qazan Fortress, Salur Settlement. For example: "A feast was held in the Salur settlement" (Boy I). In such toponyms, the head word indicates the type of object, while the modifier denotes its distinguishing feature.

From a semantic perspective, the classification of toponyms according to semantic fields more clearly demonstrates their functional role in the epic. This includes toponyms denoting natural-geographical objects such as mountains, rivers, lakes, plains, forests, etc.:

- Aladağ – a mountain named according to its color; both a real geographical object and a background for scenes of heroism in the epic.
- Göyçə Lake – mentioned as a place for hunting and gatherings. "Qazan Bey hunted at Lake Göyçə" (Boy IV). These toponyms semantically express natural features such as color, size, relief, or geographical position.

Toponyms denoting settlements include names of cities, fortresses, and villages, such as Bərdə, Bayburt, Tiflis, Gəncə. For example: “There was celebration in the Bərdə market” (Boy II). Settlement names often point to the historical owner, ethnic composition, or strategic position of the area.

Some toponyms cannot be precisely identified in real geography but have mythic functions in the epic:

- Qaraçuk Mountain – symbol of heroism, resistance, and natural barrier.
- Salur Settlement – central place of the tribal union.

These names carry mythological semantic load and reinforce the character traits of the heroes.

Lexical-semantic motivation is based mainly on descriptive motivation, meaning that the characteristic feature of the object is reflected in its name:

- Qara – danger, strength, solidity (Qaraçuk Mountain)
- Ala – color diversity (Aladağ)
- Göy – color of water or sky (Göyçə Lake)

Another part of the toponyms is based on historical-cultural motivation:

- Bərdə – one of the central cities of ancient Caucasian Albania
- Bayburt – derived from the name of a Turkic tribe

If we briefly summarize the statistical classification of toponyms found in the epic, research suggests the following approximate distribution:

Type of Toponym	**Percentage (%)**
Mountain and hill names	38%
River and lake names	22%
City and fortress names	25%
Mythic place names	15%

(Quliyev, 2018)

This classification shows that natural-geographical objects dominate in the epic, which is related to the nomadic and semi-nomadic lifestyle of the Oghuz people. Studies such as İbrahimov, F. (2015). Statistical Analysis of Caucasian Toponyms, and Akhmadov, S. (2012). Fundamentals of Azerbaijani Toponymy, also reflect similar distributions. Based on these works and examples from the epic, the classification can be further detailed as follows:

1. Mountain and hill names in the epic represent locations where scenes of heroism take place, confrontations with enemies occur, and sacred spaces are described. These toponyms not only depict geographical locations but also function as symbols of heroism, height, and sacredness. In Turkic epic worldview, mountains symbolize strength, endurance, and resistance. Examples:

- Qazan Fortress Mountain – a site where Qazan Khan strengthens his position during battles.

"He ascended Qazan Fortress Mountain and looked upon his people."

- Qaf Mountain – mythic in nature, described as the edge of the world.
- Aladağ – significant for its natural beauty and strategic location.

"The heroes gathered at the foot of Aladağ."

2. Rivers and lakes serve both as geographical markers and main settings for events. Sometimes they appear as impassable obstacles, sometimes as sources of life. Water in Turkic mythology also has a purifying and sacred role. Examples:

- Caspian Sea – mentioned as a wide space, important for trade and military campaigns.
- Aras River – significant in scenes involving crossing and battles.

"They crossed the Aras River and marched against the enemy."

- Gökçə Lake – a sacred water body in the ancient Turkic geographical memory.

3. Cities and fortresses are described as political, economic, and military centers. Fortresses symbolize defense structures and authority, while city names serve as important stops in heroes' journeys. Examples:

- Bayburt Fortress – a main center of heroic scenes.

"They attacked Bayburt Fortress, and the heroes entered the battle."

- Tabriz – presented as a historical center of trade and culture.
- Gəncə – depicted as one of the major cities of the Oghuz land.

4. Mythical spaces represent locations where reality merges with myth. These are places where heroes undertake extraordinary journeys or where legendary creatures reside. Such locations enhance the emotional and aesthetic power of the epic narrative.
5. Mount Qaf – As in the entire Turkic epic tradition, it is presented as "the end of the world."
6. The Valley of the Dragon – A legendary place where heroes undergo trials.
7. The Seven-Headed Hill – Rich in mythological descriptive elements.

References

1. Abdulla, B. (2004). Color Symbolism in "Kitabi-Dədə Qorqud". Baku: Çaşıoğlu.
2. Bayramov, A. A. (2007). Toponyms of Kitabi-Dədə Qorqud and the Caucasian Area [Monograph]. Baku: Nurlan.
3. Budaqov, B. (1994). The Spatial Memory of Turkic Nations. Baku: Elm.
4. Ergin, M. (1958). The Book of Dede Korkut. In 2 volumes. Vol. I. Ankara: Turkish Historical Society Publishing House, p. 51.
5. Akhmadov, S. (2012). Fundamentals of Azerbaijani Toponymy. Baku: Elm.

ELIMINATING FIXED MINDSET PATTERNS IN FAMILY EDUCATION

AİLE EĞİTİMİNDE SABİT ZİHNİYET ÖRÜNTÜLERİNİN ORTADAN KALDIRILMASI

NATEVAN PAŞAYEVA

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ UNİVERSİTETİ
ORCİD: 0009-0001-4269-7681

ÖZET

Modern eğitim ortamında çocukların entelektüel, sosyal-duygusal ve davranışsal gelişimine etki eden en önemli faktörlerden biri aile içinde şekillenen zihniyet modelidir. Son yıllarda psikoloji ve pedagoji alanında yapılan araştırmalar, çocuğun öğrenme sürecine yönelik tutumunun, zorluklarla karşılaştığında benimsediği davranış stratejilerinin ve özgüven düzeyinin doğrudan ebeveynlerin ona aktardığı mesajlardan ve aile içi iletişim kültüründen kaynaklandığını göstermektedir. Bu çalışmada, aile eğitiminde sabit zihniyet örüntülerinin belirlenmesi, bunların çocukların psikolojik ve akademik gelişimine olumsuz etkileri ve bu örüntülerin ortadan kaldırılmasına yönelik etkili stratejiler geniş bir biçimde analiz edilmektedir. Ebeveynlerin iletişim tarzı, benimsedikleri yetiştirme modeli, çocuklarından beklentileri ve başarı-hata kavramına yaklaşımları, çocuklarda gelişim odaklı zihniyetin (growth mindset) teşvik edilmesinde temel bir rol oynamaktadır. Örneğin, "Sen çok zekisin" gibi kişiliğe yönelik övgüler sabit zihniyeti güçlendirirken, "Bu görevi çözmek için çok çaba gösterdin" şeklindeki süreç odaklı ifadeler çocuğun emeğini takdir eder ve öğrenmenin mümkün ve değişken bir süreç olduğunu vurgular.

Tez, ebeveynler için bilimsel temelli bir dizi öneri sunmaktadır. Bunlar arasında süreç odaklı övgü kullanılması, çocuğun çabalarının ve öğrenme stratejilerinin değerlendirilmesi, hataların gelişimin doğal bir parçası olarak açıklanması, evde bağımsız karar verme ve seçim fırsatlarının tanınması ve öğrenmeyi teşvik eden bir ortamın oluşturulması yer almaktadır. Ayrıca ebeveynlerin kendilerinin de gelişim odaklı bir zihniyete sahip olmaları çocuklar için güçlü bir model oluşturmaktadır. Ebeveynin öğrenmeye açık olması, kendi hatalarını kabul ederek bunlar üzerinde çalışması, çocuğa yeteneklerin değişebileceğini ve gelişebileceğini gösterir.

Sonuç olarak, ailede gelişim odaklı zihniyetin teşvik edilmesi, çocukların öz değerlendirmesini, duygusal dayanıklılığını, problem çözme becerilerini ve yaşam boyu öğrenmeye yönelik motivasyonunu güçlendiren belirleyici bir faktördür. Bu durum yalnızca akademik başarıya değil, aynı zamanda çocuğun gelecekteki sosyal uyumuna, psikolojik iyilik hâline ve mesleki yaşamına olumlu katkı sağlayan temel bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Sabit zihniyet, aile eğitimi, ebeveyn davranışı, olumlu yetiştirme stratejileri, yaşam boyu öğrenme, psikolojik destek, eğitim psikolojisi.

ABSTRACT

In the modern educational environment, one of the most significant factors influencing children's intellectual, socio-emotional, and behavioral development is the mindset model formed within the family. Recent studies in psychology and pedagogy show that a child's attitude toward learning, the strategies they use when faced with challenges, and their level of self-confidence are directly shaped by the messages communicated by parents and the overall culture of communication within the family. This paper provides an extensive analysis of the identification of fixed mindset patterns in family education, their negative effects on children's psychological and academic development, and effective strategies for eliminating these patterns. Parents' communication styles, chosen parenting models, expectations of their children, and their attitudes toward success and mistakes play a key role in fostering a growth mindset in children. For example, person-focused praise such as "You are very smart"

reinforces a fixed mindset, whereas process-oriented expressions like “You worked hard to solve this task” value the child’s effort and emphasize that learning is a dynamic and attainable process.

The thesis presents several evidence-based recommendations for parents. These include using process-oriented praise, valuing the child’s effort and learning strategies, explaining mistakes as a natural part of development, creating opportunities at home for independent decision-making and choice, and establishing an environment that encourages learning. Additionally, parents’ own adoption of a growth mindset serves as a powerful model for children. When parents demonstrate openness to learning, acknowledge their mistakes, and work to improve themselves, they show the child that abilities can change and develop.

In conclusion, promoting a growth mindset within the family is a decisive factor that strengthens children’s self-evaluation, emotional resilience, problem-solving skills, and motivation for lifelong learning. This not only contributes to academic success but also positively affects the child's future social adaptation, psychological well-being, and professional life as a fundamental developmental factor.

Keywords: Fixed mindset, family education, parental behavior, positive parenting strategies, lifelong learning, psychological support, educational psychology.

THE ROLE OF ENGLISH LANGUAGE COMPETENCE IN CONTEMPORARY ACADEMIC AND PROFESSIONAL CONTEXTS

MÜASİR AKADEMİK VƏ PEŞƏKAR KONTEKSLƏRDƏ İNGİLİS DİLİ KOMPETENSİYASININ ROLU

Məmmədova Nigar Oruc

ADPU, XDM-nın müəllimi

https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0003-0401-3629

Xülasə

Bu məqalə müasir akademik və peşəkar mühitlərdə ingilis dili kompetensiyasının əhəmiyyətini araşdırır. İngilis dili biliklərinin qlobal ünsiyyət, bilik istehsalı və karyera inkişafına təsirini vurğulayaraq onun dilçilik, sosiomədəni və idrak aspektlərini təhlil edir. Tədqiqat son dövr araşdırma istiqamətlərini nəzərdən keçirir, ingilis dili öyrənənlərin üzləşdiyi çətinlikləri müzakirə edir və ingilis dilinin yüksək səviyyədə mənimsənilməsi üçün pedaqoji strategiyalar təklif edir.

Açar sözlər: İngilis dili kompetensiyası, akademik mühit, peşəkar mühit, qlobal linqva franka, beynəlxalq kommunikasiya.

Abstract

This article examines the significance of English language competence in modern academic and professional environments. It emphasizes the impact of English proficiency on global communication, knowledge production, and career development, analyzing its linguistic, sociocultural, and cognitive dimensions. The study reviews recent research trends, discusses the challenges faced by English learners, and proposes pedagogical strategies for achieving advanced-level English proficiency.

Keywords: ***English language competence, academic environment, professional environment, global lingua franca, international communication.***

Giriş

XXI əsrdə ingilis dili beynəlxalq ünsiyyət, elmi tədqiqat və sosial-iqtisadi mobilliyə təsir göstərən qlobal linqva franka kimi formalaşmışdır. Bir çox universitet və araşdırma mərkəzlərində əsas tədris və araşdırma dili kimi qəbul edilən ingilis dili sadəcə ünsiyyət vasitəsi deyil, həm də biliklərin ötürülməsi və qiymətləndirilməsi üçün əsas kanaldır. Buna görə də ingilis dilini xarici dil kimi öyrənənlər qlobal akademik və peşəkar mühitlərdə effektiv iştirak etmək üçün yüksək səviyyədə dil kompetensiyasına sahib olmalıdırlar. Akademiyadan kənarda da ingilis dili biznes, texnologiya, aviasiya və diplomatiya kimi bir çox sahələrdə mühüm rol oynayır. Beynəlxalq şirkətlərin böyük hissəsi ingilis dilini iş dili kimi qəbul etdiyindən əməkdaşlardan qlobal tərəfdaşlarla səlis və dəqiq ünsiyyət tələb olunur. Müasir işəgötürənlər ingilis dilində effektiv ünsiyyət bacarığını namizədlərin peşəkarlığının, çevikliyinin və mədəniyyətlərarası şüurunun göstəricisi kimi qiymətləndirirlər. Rəqabətli əmək bazarında ingilis dilini yüksək səviyyədə bilmək karyera imkanlarını genişləndirir və peşəkar yüksəlişə şərait yaradır.

İngilis dilinin qlobal əhəmiyyətinə baxmayaraq, bu dili yüksək səviyyədə mənimsənmək bir çox öyrənən üçün çətinlik yaradır. Bu çətinliklərə autentik dil mühitinə çıxışın məhdudluğu, akademik yazı üzrə təcrübəsizlik, danışıq təcrübəsinin azlığı və ana dilin təsiri daxildir.

Akademik yazı rəsmi üslub, məntiqi struktur və tənqidi düşünmə tələb edir. Bir çox EFL (xarici dil kimi ingilis dili) öyrənənləri arqument qurmaqda, mənbələri inteqrasiya etməkdə və plagiatdan qaçmaqda çətinlik çəkirlər. Buna görə də istinad qaydaları, parafraz və akademik üslub üzrə məqsədyönlü təlim

vacibdir. Bu çətinliklərin aradan qaldırılması üçün müəllimlər dil, idrak və kommunikasiya bacarıqlarını inkişaf etdirən elmi əsaslı tədris metodlarından istifadə etməlidirlər.

TBLT öyrənənləri real ünsiyyət tapşırıqlarına cəlb edərək səlislik və problem həll etmə bacarıqlarını inkişaf etdirir. Debatlar, tədqiqat təqdimatları və birgə yazı kimi autentik tapşırıqlar ingilis dilinin daha funksional və mənalı şəkildə istifadə olunmasına şərait yaradır.

Rəqəmsal alətlər — onlayn korpuslar, dilöyrənmə tətbiqləri və süni intellekt əsaslı yazı köməkçiləri — müstəqil öyrənməni dəstəkləyir və dərhal geribildirim imkanı yaradır. Bu resurslar öyrənənlərə dil nümunələrini təhlil etməyə, tələffüzü təkmilləşdirməyə və akademik yazılarını inkişaf etdirməyə kömək edir.

Nəticə

İngilis dili kompetensiyası müasir akademik və peşəkar mühitlərin formalaşmasında əsas rol oynayır. İngilis dilinə yüksək səviyyədə yiyələnmək fərdlərə qlobal biliklərə çıxış, beynəlxalq elmi dialoqda iştirak və karyera inkişafı üçün geniş imkanlar yaradır. Buna görə də effektiv pedaqoji yanaşmaların və texnoloji innovasiyaların tətbiqi ingilis dilinin yüksək səviyyədə mənimsənilməsinə dəstək olmaq üçün vacibdir.

İstifadə Olunan Ədəbiyyat

1. Crystal, D. (2012). English as a Global Language. Cambridge University Press.
2. Hyland, K. (2019). Second Language Writing. Cambridge University Press.
3. Jenkins, J. (2015). Global Englishes. Routledge.
4. Seidlhofer, B. (2011). Understanding English as a Lingua Franca. Oxford University Press.
5. Mauranen, A. (2012). Exploring ELF: Academic English Usage Across Borders. Peter Lang.
6. Graddol, D. (2006). English Next. British Council.
7. McKay, S. (2002). Teaching English as an International Language. Oxford University Press.
8. Crystal, D. (2003). English as a Global Language. Cambridge University Press.

THE SOLITARY GRAVE OF A HEROIC SOLDIER

SAMIRA GULIYEVA,

PHD IN PHILOLOGY, BAKU STATE UNIVERSITY,
FACULTY OF PHILOLOGY, SRL "DEDE GORGUD"
HTTPS://ORCID.ORG/0009-0001-2843-7488

Keywords: soldier, hero, gizburun, novella, grave, war, writer, emotion.

A portion of Alfi Gasimov's novellas is dedicated to the lives of young individuals who demonstrated valor and self-sacrifice during the Great Patriotic War. One such work is the novella *A Lonely Grave in Gizburun*, which the author dedicates to the memory of fellow countryman Kamil Zulfugarov, who exhibited legendary heroism in the defense of Gizburun, located in the territory of Kabardino-Balkaria. Regarding the origins of the novella, the author writes: "I did not come to this place for leisure, but in search of my compatriot — tall, dark-eyed, with a confident bearing — Kamil. On the left side of the road, along the path leading to the school, stands a monument surrounded by flowers. Inscribed upon it are the following words: *'Here lies Lieutenant Kamal Zulfugarov, an Azerbaijani son who died heroically in the defense of the village of Gizburun* " (Gasimov A.,1981).

The literary scholar V. Nasiboglu notes: "This novella is significant and noteworthy in its effort to illuminate the very brief, yet honorable and meaningful life path of the protagonist. It seeks to immortalize the memory of a courageous individual who sacrificed his life for the homeland, to construct a generalized heroic figure, and to clarify and define the moral essence of his combat legacy" (Nasiboglu V., 1970). The documentary novella *A Lonely Grave in Gizburun* by Alfi Gasimov consists of a prologue and four narrative sections. The prologue, written with the fervor and intensity of a passionate author, contributes significantly to the work's engaging pace. Upon completing the final pages, one reaches the conclusion that the term "documentary novella" is used in a rather conventional sense. This is because the text does not merely list factual events, nor does the author assume the role of a passive observer or simple narrator. Endowed with a keen sense of observation, the author, with creative sensitivity, skillfully employs artistic devices and natural imagery, extending beyond the boundaries of documentation and focusing on the psychological depth of his characters. It is also worth noting that the author has found an effective narrative form appropriate to the subject matter. The first chapter of the book consists of a series of stories titled *Mother*. While reading this section, the reader is drawn into the emotional narrative to the extent that external concerns fade. The mother's soft, fragile whispers are vividly perceptible; the lyrical tone of her account is strikingly natural. Who has not, at some point, expressed affection for their mother in such a tender way? And who, even after reaching adulthood and establishing a family, has not continued to remain a "child" in their mother's eyes?

At this point, Kamil is no longer a child—he has grown. Now, new emotions, previously unknown to him, begin to emerge… Kamil is in love. As the reader listens to the mother's narrative, they are simultaneously introduced to Kamil's childhood and youth. The extended presence of the mother's voice before the main narrative unfolds is both appropriate and intentional. After all, mothers are known to possess hearts full of feeling and words full of meaning. This chapter reveals many of the author's principal literary strengths. The depictions of Kamil's early life and formative years are clear and relatable, prompting readers to reflect on their own childhoods. As in his other works, the author in this novella also pays particular attention to linguistic richness and fluency. The effective use of certain expressions and phrases in the mother's speech is a direct result of the consistent adherence to the principle of naturalism. For instance: "Kamil was tall, dark-skinned, and slender. It was as if he neither ate bread nor drank water. The late man used to say: 'Wife, Kamil is the kind of child who wastes bread; anyone looking at him would think we're rationing his food" (Gasimov A., 1970).

One of the compelling aspects of the novella is its portrayal of young people who live with deep aspirations and ideals - individuals whose hearts beat with the passion to create, who love and are loved. These characters share common life goals and dreams, and although they are unified by collective traits, each is also depicted as a distinct personality shaped by a unique fate. At one time, in the charming

streets of Baku, the tall, dark-eyed, wheat-skinned, and spirited young man Kamil would walk with his sincere and kind-hearted friends, Adil and Valya. Together they strolled, immersed in hopes and dreams about the future, their hearts full of the desire to live and create. Kamil aspired to be a noble and dignified individual, determined to achieve great accomplishments through his labor. His emotions, desires, and dreams were fresh and full of vitality. However, the looming dark clouds over the homeland forced Kamil to redirect his zest for life, his bird-winged youth, and his plans for the future toward a different path. Like many young men of his generation, Kamil took up arms and went to the front. He fought until his final breath with the valor of a true hero and perished as a brave and honorable soldier. In the memories and hearts of those who knew him closely, his comrades-in-arms who endured the freezing trenches and shed blood for the homeland alongside him, there remain enduring, heartfelt, and meaningful recollections of this dignified individual.

At the foot of the majestic Mount Elbrus, in the village of Gizburun, there remains a solitary and unmarked grave. It is the resting place of a young hero whose life was cut short, whose youth, first love, and noble dreams were left unfulfilled. This grave is adorned with vibrant flowers placed by schoolchildren and university students. Along the path leading to the school stands a grand monument of Kamil. The keen gaze of the statue is fixed on the bright future of his people. Each morning, the radiant light of dawn illuminates the monument. The face of the statue glows and blushes, as a cool breeze descending from the mighty and proud Mount Elbrus gently brushes through its hair. The residents of the village of Gizburun recount fascinating stories about the legendary bravery of this indomitable hero.

Who is Kamil Zulfugarov?

Kamil, who was raised with integrity in a modest family, did not hesitate to take up arms from the very first days of the war in order to defend the honor of his mothers and sisters. He fought heroically in the defense of the village of Gizburun, located in the Kabardino-Balkar region, and ultimately fell in battle with the same bravery. With remarkable literary skill, the author narrates the life path and struggle of the young Kamil, capturing his psychological upheavals, intense emotional experiences, thoughts, and inner reflections within concrete spatial and situational contexts throughout the novella.

In this work, Alfi Gasimov's narrative style is distinctly evident through his unique authorial voice and original stylistic features. His storytelling is closely aligned with spoken intonation, and the simplicity and clarity of his language are strongly present. In *A Lonely Grave in Gizburun*, the figurative richness rooted in popular consciousness is especially powerful. The straightforwardness and natural flow of the plot, the unassuming and everyday nature of the characters, and the colloquial tone embedded in the narrative contribute to a cohesive prose style, enhancing the work's originality. One of the elements that make the novella compelling is the author's comprehensive development of every character, each of whom is depicted with depth and presented as actively engaged in the events. The work stands out for its meaningful and noteworthy portrayal of the short yet honorable and significant life of a hero, and for its success in immortalizing the memory of a brave individual who sacrificed his life for the homeland, while shaping a generalized literary image of heroism. In accordance with the conventions of the documentary novella genre, the author meets with the protagonist's closest acquaintances: his still-grieving and sorrowful mother Balacakhanim, whose heart continues to ache for her lost son; Kamil's fellow soldiers and comrades from the front lines; Sergey Konstantinovich, a former fighter in the 885th rifle regiment; residents of the village of Gizburun; the elderly former partisan Logman Lambenovka; and Larisa, a nurse affectionately referred to as the little doctor by the locals. Through these comes across, the author thoroughly reconstructs the biography of the national hero, transforming the conversations and interviews into the language of literary art and successfully bringing Kamil's noble character to life in the reader's imagination.Throughout the novella, the author effectively expresses with compelling literary credibility the invincible belief that fascism would ultimately be defeated despite its advance toward the Volga and the Caucasus. He powerfully depicts the ideological steadfastness of patriotic individuals who rose in defense of the homeland and did not retreat from the battlefield even in the most difficult moments.

As the pages unfold, the reader comes across characters such as the dignified and humorous elder Pavel Karpenko, the brave and youthful Rustam, Sergey Konstantinovich who refused to abandon Kamil even in his final moments, the proud and imposing Logman evocative of the Caucasus Mountains, and Larisa, the warmhearted and graceful Russian girl who loved Kamil with deep affection. These figures move the reader emotionally and evoke lasting emotions of respect and admiration for the people of that era.

These characters are rendered with clear realism and authenticity, leaving a lasting impression on the heart and mind. The novella presents meaningful scenes from Kamil's life. The city of Baku, where Kamil was born and raised, as well as the kind and humane qualities of his father Iskandar and his mother Balacakhanim, are portrayed with affection throughout the narrative. The novella consists of four chapters, each of which reflects different episodes from the life of the protagonist.

In the second chapter, titled *Sergey's Story*, the narrative focuses on Sergey Konstantinovich, a schoolteacher who served during the war in the Fourth Company of the 885th Rifle Regiment, under the command of Kamil. Sergey speaks with emotion, gratitude, and deep affection about the strict yet caring commander who once saved him from the brink of death. "I am grateful to Kamil for my entire life, for my family, for my children. With great bravery, he pulled me back from the edge of death and said, 'Go, live.' And I have lived. I completed my higher education after the war, started a family, and became a father" (Gasimov A., 1970).

In the third chapter of the novella, titled *Larisa's Story*, the author introduces the reader to a love that emerged, matured, and was tested amid the flames of war and in the trenches. This love cannot simply be called "untimely" or "unfulfilled." It is not merely about the affection between two young people, but rather about a deeply sacred emotional bond. Such was the purity of this love that people of all peace-loving nations stood united in preserving it from harm or dishonor. The hearts of the elders who witnessed the horrors of war, the elderly women who endured suffering, and the young people who later built new lives—were all moved by this love. Heroes who sacrificed their lives, their love, and their youth for the homeland are never forgotten; they live on in the hearts of the people and pass into eternity. Thus, we turn the final pages of the fourth chapter, bringing *Logman's Story* to its conclusion. Before our eyes, the solitary grave of Kamil—a 19-year-old heroic compatriot—emerges vividly in the village of Gizburun. The statue remains silent. No, it speaks. It speaks through the meaningful language of silence: "I address you, people. Fathers, mothers, I speak to you. My peers, my younger brothers and sisters, these words are for you. Forget no one and nothing. Do not erase from memory the horrors of the past war" (Gasimov A.,1981). In these lines, the author beautifully captures the patriotic feelings and deep hatred for the enemy harbored by a young man whose heart beats with love for his homeland. "Among all human emotions, one of the most sacred—and perhaps the most powerful force driving progress and development—is patriotism. A person who does not carry the flame of love for their homeland in their heart cannot truly comprehend the meaning of citizenship" (Vurgun S.,1972). These sentences embody a profound sense of modern relevance. Their significance for our present time stems precisely from this contemporaneity. The way in which young people comprehend their civic responsibilities carries significant social importance. One of the notable strengths of the novella lies in the author's ability to reaffirm to each youth their obligations toward the homeland, the family, and the collective.

In A Lonely Grave in Gizburun, the themes of war and the condition of the people are explored in depth. The narrative meaningfully expresses ideals such as interethnic friendship, solidarity among nations, resilience, the enduring power of patriotism, and a profound sense of loyalty to one's native land.

Bibliography

1. Nasiboglu V. (1970). "A Lonely Grave in Gizburun". Baku: "Kommunist" newspaper.
2. Gasimov A. (1981). "A Human Is Not a Swallow". Baku: Ganjlik, p. 263.
3. Gasimov A. (1970). A Lonely Grave in Qızburun. Baku: Ganjlik, p. 193.
4. Vurgun S. (1972). Selected Works (6 volumes, Vol. 5). Baku: Elm, p. 425.

САМОПОЗНАНИЕ ДЕДЕ ГОРГУДА В СВЕТЕ ИСЛАМСКИХ ЦЕННОСТЕЙ

Алиева Фаргана Азербайджан, Баку

Бакинский государственный университет

НИЛ «Деде Горгуд»

Соискательница Навоийского государственного университета

https://orcid.org/0009-0001-1030-8776

Ключевые слова: Ислам, Пророка Мухаммеда (с.а.с.), тасаввуф, Деде Горгуд,

История народа начинается с легенды. Содержательный образ старца Деде Горгуда таит в себе сокровищницу многовековых нравственно-моральных устоев тюркского народа.

Ата - прародитель тюрков, смолоду не мог примириться со смертью (напоминает Дели Домрула, та же тематика). На протяжении всей своей жизни он искал ключ к бессмертию. Но куда бы ни ступала нога Коркыта, он сталкивался с символами неизбежной смерти. Мучимый грѐзами о «бессмертии» он решл уединиться в дремучем лесу.Увидев поваленное дерево Ата раскрыл ему свою душу. Мистический сказ дерева о своей погибели, в степи-ковыль, могучие горы начали твердить о тленности мира и самого Горгуда. Вся буря эмоций бушевавших в душе у юноши, подтолкнуло его к изобретению мистического инструмента, гопуза. Проведя пальцами по его струнам чудесная мелодия словно живая птица облетела весь мир, наполнив его собою. Лишь уснув и невольно прекратив играть, КоркытАта отправился в иной мир. Наверное поэтому для тюрков гопузсчитался сакральным инструментом, на дарение которого ставился религиозный запрет-табу. По легендам мелодия льющаяся из струн инструмента напоминающего мироздание, была способна излечить больных.

Про Деде Горгуда были сложены много интересных и поучительных легенд и сказок. Однако, на мой взгляд мудрость вымысла лежит в основе сказки «Испытание Чалабом (Творцом) милосердие Горгуда».

«Однажды Творец решил испытать милосердие Горгуда, дабы воспитать его надлежащим образом. Для этого два ангела были превращены в птиц: в голубя и в орла. Первым к Деде прилетела уставшая голубка. Еле дыша, она поведала ему о своём спасении от когтей орла. В этот момент к Горгуду подлетел гордый орёл. Обвинив Деде в сокрытии его добычи, потребовал выдать ему голубки. Тогда голубка молвила: «Не выдавай меня орлу Деде! Не губи меня, пожалей моих птенцов». Разжалобанный мольбой голубки Горгуд не смог отклонить просьбу птицы. Он находился меж двух огней: защита и покровительство бедных и слабых (юродивых)-долг каждого порядочного человека, однако оставлять кого-то голодным отобрав его улов тоже не допустимо. Поэтому Горгуд взамен голубке, предложил орлу другой улов. Орёл согласился с условием, что эта пища по весу будет равняться его улову. Деде томимый желанием уберечь беззащитную птицу, отрезал от себя кусок мяса и положил на одну сторону чашу весов. Голубка находясь по другую сторону оказалась тяжелее. Снова Деде пришлось повторить свой поступок, но голубка вновь перевесила его. В третий раз обессиленный Горгуд сам лёг на весы. Лишь тогда обе чаши весов поравнялись, лишь тогда Деде Горгуд понял, что чаша с благим делом всегда перевешивает».

Великолепный древне-тюркский дастан «Китаби-Деде Горгуд», представляет собой «книгу», автором которой является как составитель так и первый писатель Деде Горгуд- историческая фигура VI-VII веков. Турцкий путешественник Эвлия Челеби, в своём труде под названием «Книга Путешествий» (Сейахатнаме) упоминает о могиле Деде Горгуда в Дербенте.. Древние тюрки с незапамятных времён полагались на Божью волю.

Термин «тасаввуф» (исламский суфизм)) применяется для обозначения мистико-религиозного движения, который возник на базе ислама, как проповедующего путь пророка Мухаммада (с.а.с). Суфии считают себя последователями Пророка, отстаивающими исходные принципы его учения в первозданном виде. Суть их учения заключается в признании единственной реальности - реальности Бога, все остальное лишь трактуется как Его проявление, как Его следы, отпечаток

Его любви (Халилов А. С., 2015). Весьма интересным фактом является появление ранних зачатков суфизма на территории Ирака, Ирана, Сирии, Индии, Центральной Азии и Закавказья. Тасаввуф включает в себя гармонию человека с бытием, где состояние экстаза выступает как путь общения с потусторонним миром, слияние суфия с любовью Создателя, лишает его своего «я». Таким образом, процесс медитации завершается обезличиванием дервиша-суфия. Этот пройденный путь именуется «маверааннахром» (возвращение в себя). В мудрости, в познании окружающего мира Горгуд Ата, прослеживается суфийская философия. В «Китаби» имеют быть место такие рассуждения как: о вере, о любви к Аллаху, о поклонении перед Всевышним, о прошении лишь у Бога, об уважении к пророкам и родителям, о мироустройстве, нравственности, о справедливости, о социально-политическом состоянии, всё это вкупе является осознанием Божественной воли. Стремительное принятие огузами исламских ценностей стало добрым предвестником перехода от древней формы монотеизма (тенгрианства) к совершенной религии (Исламу). В «Китаби-Деде Коркут» цитаты связанные с исламскими ценностями, со священным Кораном, являются отражением возгласа победы огузских героев над иноверцами. Главной целью этих диалогов было уверование в могущество истинного Творца, Аллаха. посредством внушения красивых имён отражающих божественные качества Создателя. Имяславие позволяло войти в мир Божественного, мир исламской веры. Имяславие не только включало в огузский универсум сакральные ценности и смыслы, но и являлось для огузов «входом» в трансцендентальный мир. Прославление в исламском дискурсе священных имён – Аллаха и Пророка Мухаммеда (с.а.с.) служило в обществе существованию ислама и онтологического обоснования. В эпосе существует тесная аксиологическая связь между эпитетами и художественными определениями имен Аллаха: Всевышний, вездесущий Аллах, всемогущий Аллах, милостивый Аллах. Художественные определения (эпитеты) носили в себе энергию сакрального имени, Его восхваления и давали чувствовать слушателям эту энергию. Сакральные эпитеты являлись «вещественным» доказательством для Огузов-тюрков красоты имени. Имяславие в системе верований огузов, их миф о ритуальном понятии выражает веру и надежду в возвращение в трансцендентный источник Бытия. «Культура Ислама есть культура Имяславия, культура, существенно ориентированная на прославление божественных имен. Имяславие – это путь Ислама, но имяславие – это первый и наиболее важный аспект мироустройства и понимания сути «вещей» (Abirova B., Rysbekova Sh., 2012). «Призывайте Бога или призывайте Милосердного, как бы вы не знали, у него самые лучшие имена», – говорится в Коране (Abirova B., Rysbekova Sh., 2012). Восхваление имени делало нужным диалог эпических героев с Аллахом, определяло их онтологическую позицию, нормы их ритуального поведения (Расулов Р. К., 2019).

Еще говорил дед Коркут — посмотрим, хан мой, что он говорил: если, раскрыв уста, стану славить, Богу над нами слава! Другу Бога, главе веры, Мухаммеду слава! Творящему молитву по правую руку Мухаммеда, Абу-Бекру правдивому слава! Начинающему последнюю часть Корана слову «амма» слава! Если, по складам разбирая, правильно прочитать ее, суре «Ясин» слава! Ударами меча проложившему (путь) вере, царю мужей Алию слава! Сыновьям Алия, внукам Пророка, в степи Карбеля погибшим от руки приверженцев Йезида, Хасану и Хусейну, обоим братьям вместе слава! Написанному, расположенному в порядке, спустившемуся с неба познанию Божьему — Корану слава! Тот Коран написавшему, расположившему в порядке, чтобы поучились ученые, пылавшему в огне, (все) распределившему Осману, сыну Аффана, слава! В низком месте построенному дому Божьему — Мекке слава! Здоровым вышедшему в путь, благополучно вернувшемуся, исполненному правдивости паломнику слава! В счете дней пятнице слава! Читаемой в пятницу хутбе слава! Приложив ухо внимающей (хутбе) общине слава! Поющему на минарете муэдзину слава! С согнутыми коленами сидящим законным супругам слава! Поседевшему от кругооборота (времени) отцу слава! Досыта дающей сосать (ребенку) свое белое молоко матери слава! Приблизившись, вступающей на путь (к жениху) невесте слава! Принесенному любимым братом, поставленному…брачному шатру слава! Свидетелю (заключения брака) слава! сыну слава! Ни с чем не сравнимому, создателю всех миров — Богу слава! Тот Бог в вышине, кому мы воздали славу, пусть будет милостив, пусть подаст помощь, хан мой!» (Книга Деда Коркута. Восточная Литература).

Из вышесказанного можно сделать такое заключение, что дастан «Китаби дедем Коркуд ала лисани таифеи огузан» является бесценным эпосом, содержащим в себе древнюю историю, культуру, героическое прошлое, национальное и духовное богатство азербайджанского народа во все века является неоценимым подарком для будущих поколений.

ТУРЕЦКО-АРАБСКИЕ ОТНОШЕНИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

АЛИЕВА-МАМЕДОВА ГЮНЕЛЬ САДАГАТ КЫЗЫ

БГУ, ДОЦЕНТ КАФЕДРЫ «ИСТОРИЯ СТРАН АЗИИ И АФРИКИ»

ORCİD İD: 0000-0002-6570-3554

Официальная Анкара, поставила себя в качестве старшего брата на Ближнем, в особенности, после событий «Арабской весны», использовав для этого исламский фактор и объявив себя лидером суннитской уммы в регионе.

После событий арабской весны начинается открытое противоборство с Египтом. После свержения режима Х. Мубарака Турция видит в лице Египта своего соперника, т.к. египетское правительство всячески показывает своё стремление к лидерству, построив тесные отношения с монархиями Персидского Залива. Хотя политику Египта нельзя назвать столь многогранной, чёткой и дальновидной как турецкую.

В Ливии Турция также проводит свою политику для стабилизации внутриполитической ситуации в стране, защищая сторону легитимного правительства, выступая против Хафтара. Современная Турция, как лидирующая страна уже не только региона, пожалуй, всего мусульманского мира обязана проводить многовекторную политику, не давая возможности инородным силам внедрить свои позиции в любые страны региона, пытаясь воссоздать колониальную политику в эпоху постпандемии.

На сирийском фронте официальная Анкара, используя «жёсткую силу» (“hard power” направление политики) пытается достичь поставленной цели. Военная операция “Оливковая ветвь”, “Щит Евфрата”, “Источник мира” являются вышесказанному доказательствами.

Вторжение турецких войск в 2015 году на территорию Ирака ещё больше усилило попытки турецкого правительства в борьбе против всех террористических группировок, финансируемых Западом для дестабилизации ситуации на Ближнем Востоке, а также для расчленения территории Турции, как показывают события “Восточный вопрос” очень актуален для европейских стран с колониальным прошлым.

В регионе Персидского Залива Турция также смогла усилить свои позиции. В 2017 году после начала скандала между официальной Дохой и монархиями Персидского залива, Турция оказала свою политическую помощь Катару. Военное присутствие турков в Заливе привело к стабилизации политической ситуации.

Исходя из вышесказанного, мы приходим к выводу, что благодаря новым трендам внешней политики Турция вырабатывает основы многовекторной политики страны. Можно с уверенностью сказать, что на современном этапе Турция всё больше усиливает свои позиции не только в регионе, но и за её пределами, что делает возможным создание многополюсного мира в «Новой Большой игре» в эпоху постпандемии (post pandemic) и превращает Турцию в один из активных геймеров этого процесса.

Исходя из вышесказанного, мы приходим к выводу, что Турция вырабатывает основы многовекторной политики страны. Можно с уверенностью сказать, что на современном этапе Турция всё больше усиливает свои позиции не только в регионе, но и за её пределами.

THE ROLE OF ENGLİSH LANGUAGE COMPETENCE İN CONTEMPORARY ACADEMİC AND PROFESSİONAL CONTEXTS

MÜASİR AKADEMİK VƏ PEŞƏKAR KONTEKSLƏRDƏ İNGİLİS DİLİ KOMPETENSİYASININ ROLU

Məmmədova Nigar Oruc

ADPU, XDM-nın müəllimi

https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0003-0401-3629

Xülasə

Bu məqalə müasir akademik və peşəkar mühitlərdə ingilis dili kompetensiyasının əhəmiyyətini araşdırır. İngilis dili biliklərinin qlobal ünsiyyət, bilik istehsalı və karyera inkişafına təsirini vurğulayaraq onun dilçilik, sosiomədəni və idrak aspektlərini təhlil edir. Tədqiqat son dövr araşdırma istiqamətlərini nəzərdən keçirir, ingilis dili öyrənənlərin üzləşdiyi çətinlikləri müzakirə edir və ingilis dilinin yüksək səviyyədə mənimsənilməsi üçün pedaqoji strategiyalar təklif edir.

Açar sözlər: İngilis dili kompetensiyası, akademik mühit, peşəkar mühit, qlobal linqva franka, beynəlxalq kommunikasiya.

Abstract

This article examines the significance of English language competence in modern academic and professional environments. It emphasizes the impact of English proficiency on global communication, knowledge production, and career development, analyzing its linguistic, sociocultural, and cognitive dimensions. The study reviews recent research trends, discusses the challenges faced by English learners, and proposes pedagogical strategies for achieving advanced-level English proficiency.

Keywords: ***English language competence, academic environment, professional environment, global lingua franca, international communication.***

Giriş

XXI əsrdə ingilis dili beynəlxalq ünsiyyət, elmi tədqiqat və sosial-iqtisadi mobilliyə təsir göstərən qlobal linqva franka kimi formalaşmışdır. Bir çox universitet və araşdırma mərkəzlərində əsas tədris və araşdırma dili kimi qəbul edilən ingilis dili sadəcə ünsiyyət vasitəsi deyil, həm də biliklərin ötürülməsi və qiymətləndirilməsi üçün əsas kanaldır. Buna görə də ingilis dilini xarici dil kimi öyrənənlər qlobal akademik və peşəkar mühitlərdə effektiv iştirak etmək üçün yüksək səviyyədə dil kompetensiyasına sahib olmalıdırlar. Akademiyadan kənarda da ingilis dili biznes, texnologiya, aviasiya və diplomatiya kimi bir çox sahələrdə mühüm rol oynayır. Beynəlxalq şirkətlərin böyük hissəsi ingilis dilini iş dili kimi qəbul etdiyindən əməkdaşlardan qlobal tərəfdaşlarla səlis və dəqiq ünsiyyət tələb olunur. Müasir işəgötürənlər ingilis dilində effektiv ünsiyyət bacarığını namizədlərin peşəkarlığının, çevikliyinin və mədəniyyətlərarası şüurunun göstəricisi kimi qiymətləndirirlər. Rəqabətli əmək bazarında ingilis dilini yüksək səviyyədə bilmək karyera imkanlarını genişləndirir və peşəkar yüksəlişə şərait yaradır.

İngilis dilinin qlobal əhəmiyyətinə baxmayaraq, bu dili yüksək səviyyədə mənimsənmək bir çox öyrənən üçün çətinlik yaradır. Bu çətinliklərə autentik dil mühitinə çıxışın məhdudluğu, akademik yazı üzrə təcrübəsizlik, danışıq təcrübəsinin azlığı və ana dilin təsiri daxildir.

Akademik yazı rəsmi üslub, məntiqi struktur və tənqidi düşünmə tələb edir. Bir çox EFL (xarici dil kimi ingilis dili) öyrənənləri arqument qurmaqda, mənbələri inteqrasiya etməkdə və plagiatdan qaçmaqda çətinlik çəkirlər. Buna görə də istinad qaydaları, parafraz və akademik üslub üzrə məqsədyönlü təlim vacibdir. Bu çətinliklərin aradan qaldırılması üçün müəllimlər dil, idrak və kommunikasiya bacarıqlarını inkişaf etdirən elmi əsaslı tədris metodlarından istifadə etməlidirlər.

TBLT öyrənənləri real ünsiyyət tapşırıqlarına cəlb edərək səlislik və problem həll etmə bacarıqlarını inkişaf etdirir. Debatlar, tədqiqat təqdimatları və birgə yazı kimi autentik tapşırıqlar ingilis dilinin daha funksional və mənalı şəkildə istifadə olunmasına şərait yaradır.

Rəqəmsal alətlər — onlayn korpuslar, dilöyrənmə tətbiqləri və süni intellekt əsaslı yazı köməkçiləri — müstəqil öyrənməni dəstəkləyir və dərhal geribildirim imkanı yaradır. Bu resurslar öyrənənlərə dil nümunələrini təhlil etməyə, tələffüzü təkmilləşdirməyə və akademik yazılarını inkişaf etdirməyə kömək edir.

Nəticə

İngilis dili kompetensiyası müasir akademik və peşəkar mühitlərin formalaşmasında əsas rol oynayır. İngilis dilinə yüksək səviyyədə yiyələnmək fərdlərə qlobal biliklərə çıxış, beynəlxalq elmi dialoqda iştirak və karyera inkişafı üçün geniş imkanlar yaradır. Buna görə də effektiv pedaqoji yanaşmaların və texnoloji innovasiyaların tətbiqi ingilis dilinin yüksək səviyyədə mənimsənilməsinə dəstək olmaq üçün vacibdir.

İstifadə Olunan Ədəbiyyat

1. Crystal, D. (2012). English as a Global Language. Cambridge University Press.
2. Hyland, K. (2019). Second Language Writing. Cambridge University Press.
3. Jenkins, J. (2015). Global Englishes. Routledge.
4. Seidlhofer, B. (2011). Understanding English as a Lingua Franca. Oxford University Press.
5. Mauranen, A. (2012). Exploring ELF: Academic English Usage Across Borders. Peter Lang.
6. Graddol, D. (2006). English Next. British Council.
7. McKay, S. (2002). Teaching English as an International Language. Oxford University Press.
8. Crystal, D. (2003). English as a Global Language. Cambridge University Press.

Литература

1. Abirova B., Rysbekova Sh. (2012). Суфизм в центральной Азии. Том 39 № 2 (2012): Вестник. Серия философии, культурологии и политологии /философия. https://bulletin-philospolit.kaznu.kz
2. Книга Деда Коркута. Восточная Литература https://www.vostlit.info/Texts/rus9/Korkut/frametext4.htm
3. Расулов Р. К. (2019). Перформативные речевые жанры сакрального дискурса в тюркском эпосе "Китаби-ДедеКоркут" https://cyberleninka.ru /article/n/erformativnye-rechevye-zhanry-sakralnogo-diskursa-v-tyurkskom-eposekitabi-dede-korkut
4. Халилов А. С. (2015). Жанровый состав и традиции письменности огузского эпоса. https://cyberleninka.ru/article/n/zhanrovyy-sostav-i-traditsii-pismennostioguzskogo-eposa

ARPAÇAY'DAN HAZAR'A" ŞİİRİNİN ÖZELLİKLERİ

Nurlane MEMMEDOVA

Dr, Azerbaycan Milli Elmler Akademisi, Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü, Edebiyat Eleştirisi Bölümü,

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1734-8949

ÖZET

Metinlerde görülen yaratıcı insan imgesi iki yönde yüceltilir. İlk yön, yazarın kendisini, yaşamını, duygularını ve düşüncelerini kapsar. İkinci yönde ise şair, tanınmış bir başka kişiliği eserinin imgesine dönüştürür. Düzyazı ve şiirin özelliklerini kullanarak, tarihsel bir figürün toplumdaki yerini ve konumunu değerlendirerek yazarın yaklaşımını ortaya koymak, İbrahim Yusufoğlu'nun "Arpaçay'dan Hazar'a" şiirinde ortaya çıkar. Eser, akademisyen İsa Habibbeyli'ye ithaf edilmiştir. Konunun şiire entegre edilmesinde abartılı bir karakter yoktur. Çünkü amacı, akademisyenin bilim dünyasına yolculuğunu incelemektir. Nahçıvan'ın Şerur bölgesinin Danzik köyünden Bakü'ye uzanan bilim adamının yaşam yolculuğunu çevreleyen olaylar - okul yılları, üniversite eğitimi, öğretmenlik faaliyetleri ve Milli Meclis seçimleri - AMEA'da tamamlanır. Öğretmen baba ve öğretmen kardeşle ilgili şiirin bölümlerinde, ünü dünyaya yayılan bilim insanının yetiştiği ve kimliğini oluşturduğu ortama dikkat çekmek temel amaçtır. Bulunduğu görevde ve bilimsel, kültürel ve siyasi alanlarda aktif olarak yer alan bir kamu figürünün eğitim yıllarına geri dönmek ve toplumdaki rolüne dikkat çekmek, tarihi bir figürün faydalı çalışmasını somutlaştırmaktadır. Arpaçay Nehri'ni ikiye bölen Danzig köyü gibi, İsa Habibbeyli'nin faaliyeti de iki yönden, bilimsel ve sanatsal olarak kutlanmaktadır. Geçiş türünde, bir bilim insanı ve bir şairin ikilikleri vurgulanırken, akademisyenin şiirinden örnekler şiire dahil edilmiştir. "Arpaçay efsanesi"nin şiire dahil edilmesi, olay örgüsü içinde ideolojik bağlantı kurmak için kullanılan başarılı bir yaklaşımdır. "Apardi seller Sarani", halkın ruhunu ifade eden bir misradır. Sevgilisine kavuşamayan Sara'yı alıp götüren Arpaçay Nehri'nin taşması hikâyesi, İsa Habibbeyli'nin kaleminde gerçek aşkın sembolü niteliğindedir. İsa Habibbeyli iki âşık kalbin karşılıksız aşkına tanıklık eden Arpaçay'ın çığlığını ve sesini felaket ve kederden uzak tutmayı ve onu bir doğa mucizesi olarak değerlendirmeyi öğütler. İbrahim Yusufoğlu, İsa Habibbeyli'nin şiirinde bu öğüdüne devam eder. Ümummilli Lider Haydar Aliyev'in "Milli Bilimler Akademisi, Azerbaycan halkının milli servetidir. Onu korumak ve yaşatmak milli, devlet görevidir" sözleri, İsa Habibbeyli'nin temel çalışma prensibiydi. İbrahim Yusifoğlu, şiirinde Yenilenmiş Akademi reformunun köklü bir bilimsel kurum temelleri üzerine kurulmasının kaçınılmazlığına değinmiş ve akademisyenin bilimsel alanda izlediği politikanın, yalnızca AMEA-nın değil, aynı zamanda genç neslin geleceğin mimarları olarak sağlıklı bir ortamda yetişmesi için koşullar yarattığını kabul etmiştir. Şiirin nesnelliği, yazarın bilim insanının içsel ve ruhsal niteliklerinden ziyade, bilim insanının Azerbaycan bilimine katkıları hakkında yazmayı tercih etmesinde ortaya çıkmaktadır. İsa Habibbeyli'nin kişiliği, bilimin temeli olarak sunulmaktadır. Kathleen McLuskie'nin "The values of literary studies" adlı kitabında belirttiği gibi, "edebiyatın değeri başlı başına bir yeniden ifadedir. Herhangi bir yazıya edebiyat demek, onun değeri hakkında bir iddiada bulunmak anlamına gelir." İbrahim Yusifoğlu'nun "Arpaçay'dan Hazar'a" şiiri, bu iddianın oluşumunu sağlayan şiirsel metinlerden biridir. Bir kitabın veya eserin değerinin zamanın değişimlerine bağlı olduğunu da unutmamalıyız. Bir şairin eserinin varlığını sürdürmesi, okuyucunun içerik açısından seçici hafızasının ve eleştirmenin sanatsal açıdan estetik değerlendirmesinin bir sonucudur.

Anahtar Kelimeler: şiir, bilim, akademisyen, zaman

CHARACTERISTICS OF THE POEM "FROM ARPAÇAY TO THE HAZAR"

Nurlana MAMMADOVA

Dr., Azerbaijan National Academy of Sciences, Nizami Gencevi Institute of Literature, Department of Literary Criticism,

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1734-8949

ABSTRACT

The creative image of the human being seen in the texts is exalted in two ways. The first involves the author himself, his life, his feelings, and his thoughts. In the second, the poet transforms another well-known figure into the image of his work. Using the characteristics of prose and poetry to assess the place and position of a historical figure in society and reveal the author's approach is evident in İbrahim Yusufoğlu's poem "From Arpaçay to the Hazar." The work is dedicated to the academic Isa Habibbeyli. The integration of the subject into the poem is not exaggerated, as its purpose is to examine the academic's journey into the world of science. The events surrounding the scientist's life journey, which stretched from the village of Danzik in the Sharur region of Nakhchivan to Baku—his school years, university education, teaching career, and the National Assembly elections—are culminated in the AMEA. The sections of the poem about the teacher father and teacher brother highlight the environment in which the renowned scientist grew up and formed his identity. Revisiting the educational years of a public figure active in his position and in scientific, cultural, and political spheres, and highlighting his role in society, embodies the valuable work of a historical figure. Like the village of Danzig, which divides the Arpaçay River in two, the work of İsa Habibbeyli is celebrated in two ways: scientific and artistic. The transitional genre emphasizes the duality of a scientist and a poet, and examples of the scholar's poetry are incorporated into the poem. The inclusion of the "Arpaçay legend" in the poem is a successful approach used to establish ideological connections within the plot. "Apardi sel Sarani" is a verse that expresses the spirit of the people. The story of the Arpaçay River overflowing, carrying away Sara, who could not be reunited with her lover, becomes a symbol of true love in İsa Habibbeyli's pen. İsa Habibbeyli advises us to keep the cry and voice of Arpaçay, which bear witness to the unrequited love of two lovers, away from disaster and sorrow, and to consider it a miracle of nature. İbrahim Yusufoğlu continues this advice in İsa Habibbeyli's poem. National Leader Heydar Aliyev's words, "The National Academy of Sciences is the national treasure of the Azerbaijani people. Protecting and preserving it is a national and state duty," were Isa Habibbeyli's fundamental working principle. In his poem, İbrahim Yusufoğlu emphasized the inevitability of establishing the reform of the Renewed Academy on the foundations of a well-established scientific institution and acknowledged that the academic's scientific policies created conditions for the healthy development of not only the Academia but also the younger generation as architects of the future. The poem's objectivity is revealed in the author's choice to write about the scientist's contributions to Azerbaijani science rather than his inner and spiritual qualities. Isa Habibbeyli's personality is presented as the foundation of science. As Kathleen McLuskie notes in her book "The Values of Literary Studies," "the value of literature is itself a restatement. To call any writing literature is to make a claim about its value." İbrahim Yusifoğlu's poem "From Arpaçay to Hazar" is one of the poetic texts that informs this claim. We must also remember that the value of a book or work depends on the changes of time. The survival of a poet's work is a result of the reader's selective memory for its content and the critic's artistic and aesthetic evaluation.

Keywords: poetry, science, academic, time

THE SOLITARY GRAVE OF A HEROIC SOLDIER

SAMİRA GULİYEVA

PHD İN PHİLOLOGY, BAKU STATE UNİVERSİTY, FACULTY OF PHİLOLOGY, SRL "DEDE GORGUD"

HTTPS://ORCİD.ORG/0009-0001-2843-7488

Keywords: soldier, hero, gizburun, novella, grave, war, writer, emotion.

A portion of Alfi Gasimov's novellas is dedicated to the lives of young individuals who demonstrated valor and self-sacrifice during the Great Patriotic War. One such work is the novella *A Lonely Grave in Gizburun*, which the author dedicates to the memory of fellow countryman Kamil Zulfugarov, who exhibited legendary heroism in the defense of Gizburun, located in the territory of Kabardino-Balkaria. Regarding the origins of the novella, the author writes: "I did not come to this place for leisure, but in search of my compatriot — tall, dark-eyed, with a confident bearing — Kamil. On the left side of the road, along the path leading to the school, stands a monument surrounded by flowers. Inscribed upon it are the following words: *'Here lies Lieutenant Kamal Zulfugarov, an Azerbaijani son who died heroically in the defense of the village of Gizburun* " (Gasimov A.,1981).

The literary scholar V. Nasiboglu notes: "This novella is significant and noteworthy in its effort to illuminate the very brief, yet honorable and meaningful life path of the protagonist. It seeks to immortalize the memory of a courageous individual who sacrificed his life for the homeland, to construct a generalized heroic figure, and to clarify and define the moral essence of his combat legacy" (Nasiboglu V., 1970). The documentary novella *A Lonely Grave in Gizburun* by Alfi Gasimov consists of a prologue and four narrative sections. The prologue, written with the fervor and intensity of a passionate author, contributes significantly to the work's engaging pace. Upon completing the final pages, one reaches the conclusion that the term "documentary novella" is used in a rather conventional sense. This is because the text does not merely list factual events, nor does the author assume the role of a passive observer or simple narrator. Endowed with a keen sense of observation, the author, with creative sensitivity, skillfully employs artistic devices and natural imagery, extending beyond the boundaries of documentation and focusing on the psychological depth of his characters. It is also worth noting that the author has found an effective narrative form appropriate to the subject matter. The first chapter of the book consists of a series of stories titled *Mother*. While reading this section, the reader is drawn into the emotional narrative to the extent that external concerns fade. The mother's soft, fragile whispers are vividly perceptible; the lyrical tone of her account is strikingly natural. Who has not, at some point, expressed affection for their mother in such a tender way? And who, even after reaching adulthood and establishing a family, has not continued to remain a "child" in their mother's eyes?

At this point, Kamil is no longer a child—he has grown. Now, new emotions, previously unknown to him, begin to emerge… Kamil is in love. As the reader listens to the mother's narrative, they are simultaneously introduced to Kamil's childhood and youth. The extended presence of the mother's voice before the main narrative unfolds is both appropriate and intentional. After all, mothers are known to possess hearts full of feeling and words full of meaning. This chapter reveals many of the author's principal literary strengths. The depictions

of Kamil's early life and formative years are clear and relatable, prompting readers to reflect on their own childhoods. As in his other works, the author in this novella also pays particular attention to linguistic richness and fluency. The effective use of certain expressions and phrases in the mother's speech is a direct result of the consistent adherence to the principle of naturalism. For instance: "Kamil was tall, dark-skinned, and slender. It was as if he neither ate bread nor drank water. The late man used to say: 'Wife, Kamil is the kind of child who wastes bread; anyone looking at him would think we're rationing his food" (Gasimov A., 1970).

One of the compelling aspects of the novella is its portrayal of young people who live with deep aspirations and ideals - individuals whose hearts beat with the passion to create, who love and are loved. These characters share common life goals and dreams, and although they are unified by collective traits, each is also depicted as a distinct personality shaped by a unique fate. At one time, in the charming streets of Baku, the tall, dark-eyed, wheat-skinned, and spirited young man Kamil would walk with his sincere and kind-hearted friends, Adil and Valya. Together they strolled, immersed in hopes and dreams about the future, their hearts full of the desire to live and create. Kamil aspired to be a noble and dignified individual, determined to achieve great accomplishments through his labor. His emotions, desires, and dreams were fresh and full of vitality. However, the looming dark clouds over the homeland forced Kamil to redirect his zest for life, his bird-winged youth, and his plans for the future toward a different path. Like many young men of his generation, Kamil took up arms and went to the front. He fought until his final breath with the valor of a true hero and perished as a brave and honorable soldier. In the memories and hearts of those who knew him closely, his comrades-in-arms who endured the freezing trenches and shed blood for the homeland alongside him, there remain enduring, heartfelt, and meaningful recollections of this dignified individual.

At the foot of the majestic Mount Elbrus, in the village of Gizburun, there remains a solitary and unmarked grave. It is the resting place of a young hero whose life was cut short, whose youth, first love, and noble dreams were left unfulfilled. This grave is adorned with vibrant flowers placed by schoolchildren and university students. Along the path leading to the school stands a grand monument of Kamil. The keen gaze of the statue is fixed on the bright future of his people. Each morning, the radiant light of dawn illuminates the monument. The face of the statue glows and blushes, as a cool breeze descending from the mighty and proud Mount Elbrus gently brushes through its hair. The residents of the village of Gizburun recount fascinating stories about the legendary bravery of this indomitable hero.

Who is Kamil Zulfugarov?

Kamil, who was raised with integrity in a modest family, did not hesitate to take up arms from the very first days of the war in order to defend the honor of his mothers and sisters. He fought heroically in the defense of the village of Gizburun, located in the Kabardino-Balkar region, and ultimately fell in battle with the same bravery. With remarkable literary skill, the author narrates the life path and struggle of the young Kamil, capturing his psychological upheavals, intense emotional experiences, thoughts, and inner reflections within concrete spatial and situational contexts throughout the novella.

In this work, Alfi Gasimov's narrative style is distinctly evident through his unique authorial voice and original stylistic features. His storytelling is closely aligned with spoken intonation, and the simplicity and clarity of his language are strongly present. In *A Lonely Grave in Gizburun*, the figurative richness rooted in popular consciousness is especially powerful. The straightforwardness and natural flow of the plot, the unassuming and everyday nature of the characters, and the colloquial tone embedded in the narrative contribute to a cohesive prose style, enhancing the work's originality. One of the elements that make the novella compelling is the author's comprehensive development of every character, each of whom is depicted with

depth and presented as actively engaged in the events. The work stands out for its meaningful and noteworthy portrayal of the short yet honorable and significant life of a hero, and for its success in immortalizing the memory of a brave individual who sacrificed his life for the homeland, while shaping a generalized literary image of heroism. In accordance with the conventions of the documentary novella genre, the author meets with the protagonist's closest acquaintances: his still-grieving and sorrowful mother Balacakhanim, whose heart continues to ache for her lost son; Kamil's fellow soldiers and comrades from the front lines; Sergey Konstantinovich, a former fighter in the 885th rifle regiment; residents of the village of Gizburun; the elderly former partisan Logman Lambenovka; and Larisa, a nurse affectionately referred to as the little doctor by the locals. Through these comes across, the author thoroughly reconstructs the biography of the national hero, transforming the conversations and interviews into the language of literary art and successfully bringing Kamil's noble character to life in the reader's imagination.Throughout the novella, the author effectively expresses with compelling literary credibility the invincible belief that fascism would ultimately be defeated despite its advance toward the Volga and the Caucasus. He powerfully depicts the ideological steadfastness of patriotic individuals who rose in defense of the homeland and did not retreat from the battlefield even in the most difficult moments.

As the pages unfold, the reader comes across characters such as the dignified and humorous elder Pavel Karpenko, the brave and youthful Rustam, Sergey Konstantinovich who refused to abandon Kamil even in his final moments, the proud and imposing Logman evocative of the Caucasus Mountains, and Larisa, the warmhearted and graceful Russian girl who loved Kamil with deep affection. These figures move the reader emotionally and evoke lasting emotions of respect and admiration for the people of that era. These characters are rendered with clear realism and authenticity, leaving a lasting impression on the heart and mind. The novella presents meaningful scenes from Kamil's life. The city of Baku, where Kamil was born and raised, as well as the kind and humane qualities of his father Iskandar and his mother Balacakhanim, are portrayed with affection throughout the narrative. The novella consists of four chapters, each of which reflects different episodes from the life of the protagonist.

In the second chapter, titled *Sergey's Story*, the narrative focuses on Sergey Konstantinovich, a schoolteacher who served during the war in the Fourth Company of the 885th Rifle Regiment, under the command of Kamil. Sergey speaks with emotion, gratitude, and deep affection about the strict yet caring commander who once saved him from the brink of death. "I am grateful to Kamil for my entire life, for my family, for my children. With great bravery, he pulled me back from the edge of death and said, 'Go, live.' And I have lived. I completed my higher education after the war, started a family, and became a father" (Gasimov A., 1970).

In the third chapter of the novella, titled *Larisa's Story*, the author introduces the reader to a love that emerged, matured, and was tested amid the flames of war and in the trenches. This love cannot simply be called "untimely" or "unfulfilled." It is not merely about the affection between two young people, but rather about a deeply sacred emotional bond. Such was the purity of this love that people of all peace-loving nations stood united in preserving it from harm or dishonor. The hearts of the elders who witnessed the horrors of war, the elderly women who endured suffering, and the young people who later built new lives—were all moved by this love. Heroes who sacrificed their lives, their love, and their youth for the homeland are never forgotten; they live on in the hearts of the people and pass into eternity. Thus, we turn the final pages of the fourth chapter, bringing *Logman's Story* to its conclusion. Before our eyes, the solitary grave of Kamil—a 19-year-old heroic compatriot—emerges vividly in the village of Gizburun. The statue remains silent. No, it speaks. It speaks through the meaningful language of silence: "I address you, people. Fathers, mothers, I speak to you. My peers, my younger

brothers and sisters, these words are for you. Forget no one and nothing. Do not erase from memory the horrors of the past war" (Gasimov A.,1981). In these lines, the author beautifully captures the patriotic feelings and deep hatred for the enemy harbored by a young man whose heart beats with love for his homeland. "Among all human emotions, one of the most sacred—and perhaps the most powerful force driving progress and development—is patriotism. A person who does not carry the flame of love for their homeland in their heart cannot truly comprehend the meaning of citizenship" (Vurgun S.,1972). These sentences embody a profound sense of modern relevance. Their significance for our present time stems precisely from this contemporaneity. The way in which young people comprehend their civic responsibilities carries significant social importance. One of the notable strengths of the novella lies in the author's ability to reaffirm to each youth their obligations toward the homeland, the family, and the collective.

In A Lonely Grave in Gizburun, the themes of war and the condition of the people are explored in depth. The narrative meaningfully expresses ideals such as interethnic friendship, solidarity among nations, resilience, the enduring power of patriotism, and a profound sense of loyalty to one's native land.

Bibliography

5. Nasiboglu V. (1970). "A Lonely Grave in Gizburun". Baku: "Kommunist" newspaper.
6. Gasimov A. (1981). "A Human Is Not a Swallow". Baku: Ganjlik, p. 263.
7. Gasimov A. (1970). A Lonely Grave in Qızburun. Baku: Ganjlik, p. 193.
8. Vurgun S. (1972). Selected Works (6 volumes, Vol. 5). Baku: Elm, p. 425.

ƏLİŞİR NƏVAİNİN MƏRKƏZİ ASİYA ƏDƏBİYYATININ İNKİŞAFINA TƏSİRİ

NİGAR QAYYUM

AZƏRBAYCAN, BAKI BAKI DÖVLƏT UNİVERSİTETİ "DƏDƏ QORQUD" ETL

HTTPS://ORCID.ORG/0009-0006-1978-3430

Açar sözlər: Mərkəzi Asiya, Orta Asiya, Əlişir Nəvai, Nizami Gəncəvi, sufilik.

Mərkəzi Asiya regionu qədimdən bəri zəngin ədəbi və mədəni ənənələrə malik olmuşdur. Bu ərazidə türk, fars və ərəb mədəniyyətlərinin qovuşduğu bir mühit formalaşmış, nəticədə xüsusi bir sintez yaranmışdır. Bu sintezin ən parlaq nümayəndələrindən biri də Əlişir Nəvai olmuşdur. O, XV əsrin sonlarında yalnız öz xalqının deyil, bütövlükdə türkdilli xalqların ədəbi tarixinə möhtəşəm töhfələr vermiş, Mərkəzi Asiya ədəbi həyatında dönüş nöqtəsi yaratmışdır.

Bu məqalədə Əlişir Nəvainin Mərkəzi Asiya ədəbiyyatının inkişafına təsiri çoxcəhətli şəkildə təhlil ediləcək, onun dil, janr, üslub, fəlsəfi məzmun və ədəbi mühitin təşəkkülündəki xidmətləri araşdırılacaqdır.

Əlişir Nəvai Heratda — Timurlular dövlətinin əhəmiyyətli siyasi və mədəni mərkəzində doğulmuşdur. Onun yaşadığı dövr Timurlular imperiyasının parçalanmağa başladığı, lakin hələ də yüksək səviyyəli mədəniyyətin inkişaf etdiyi bir dövr idi. Bu dövrdə Mərkəzi Asiyada ədəbi dil kimi əsasən fars dili hökm sürürdü. Ədəbiyyat, xüsusilə də saray poeziyası fars dilində yazılır, türkcə isə daha çox gündəlik məişətdə və xalq yaradıcılığında işlədilirdi. Əlişir Nəvai isə bu ənənəni qıraraq türkcəni ədəbi dil səviyyəsinə yüksəltdi.

Əlişir Nəvainin ən böyük xidmətlərindən biri Çağatay türkcəsini (klassik özbək dilini) yüksək bədii ifadə vasitəsinə çevirməsi idi. O, göstərdi ki, türkcə yalnız sadə nitq vasitəsi deyil, həm də ən incə poetik nüansları, dərin fəlsəfi düşüncələri ifadə etməyə qadirdir. Nəvai bunu özü belə vurğulayırdı: "Türkcədə sözlər çoxdur, genişdir. Bu dilin imkanları hələ tam göstərilməyib."

O,yazırdı: "Əgər farslar öz dillərində Nizami və Xəqani kimi dühalarla fəxr edirlərsə, türklər niyə öz dillərində belə sənətkarlar yetişdirməsinlər?" (Nəvai Ə., 1984). Bu fikirlər onun türkcənin imkanlarına olan inamını və milli dil şüurunu əks etdirir.

O, öz yaradıcılığı ilə türkcənin zənginliyini sübut edərək, onun vasitəsilə klassik şərq poeziyasının bütün janrlarında əsərlər yaratdı. Əlişir Nəvainin ən möhtəşəm əsərlərindən biri onun "Xəmsə"si hesab olunur. O, Nizami Gəncəvinin təsiri ilə beş böyük poema yazmış, bu ənənəni türkcədə davam etdirmişdir:

1. **"Hayrat ul-abrar"** – fəlsəfi-etik mövzulu məsnəvi;
2. **"Fərhad və Şirin"** – məhəbbət dastanı;
3. **"Leyli və Məcnun"** – məşhur sevgi əfsanəsinin təfsiri;
4. **"Sabai səyyar"** – hökmdarın hikmətli hökmranlığı barədə;
5. **"Səddi İsgəndəri"** – fateh İskəndərin obrazı üzərində qurulan fəlsəfi əsər.

"Türkcə əzəldən fəzilətli və incə duyğuların dilidir; o, hikmətin və məhəbbətin ən gözəl vasitəsidir" (Nəvai Ə., 1991).

Bu əsərlər vasitəsilə Nəvai yalnız mövzu və janr baxımından deyil, həm də dil, üslub və bədii təsvir vasitələri baxımından türkcənin möhtəşəmliyini nümayiş etdirdi. Əlişir Nəvai yalnız şair deyil, həm də böyük ədəbi təşkilatçı idi. O, Heratda ədəbi məclislərin əsas təşkilatçılarından biri olmuş, bir çox şair və alimləri himayə etmişdir. Onun dəstəyi ilə türk və fars dillərində saysız-hesabsız əsərlər qələmə alınmışdır.

Onun təşəbbüsü ilə qurulan məclislərdə poeziya müsabiqələri keçirilir, şeir müzakirələri aparılır, yeni əsərlər mütaliə edilirdi. Beləliklə, Herat əsl ədəbi akademiyaya çevrilmişdi.

Nəvainin yaratdığı ədəbi ənənə qısa müddətdə geniş yayıldı. Onun ardınca Yusif Əmrə, Babar, Xəyyali və başqa türk şairləri türkcədə yüksək poetik əsərlər yazmağa başladılar. Nəvainin nüfuzu sayəsində Çağatay türkcəsi yalnız Mərkəzi Asiyada deyil, Hindistanda, İranda, Anadolu torpaqlarında da tanındı və işlədildi.

Əlişir Nəvai XV əsrin görkəmli türk şairi, mütəfəkkiri və dövlət xadimi olaraq, Mərkəzi Asiya ədəbiyyatının inkişafında mühüm rol oynamışdır. Onun ədəbi irsi, xüsusilə Çağatay türkcəsində yazdığı əsərlər, türk ədəbiyyatının zənginləşməsinə və klassik Şərq ədəbiyyatında yeni bir mərhələnin başlanmasına səbəb olmuşdur. Nəvainin "Xəmsə"si və "Muhakamat al-Lughatayn" kimi əsərləri, yalnız ədəbi baxımdan deyil, həm də dilçilik və mədəniyyət sahəsində dəyərli töhfələr vermişdir. Bu məqalədə, Əlişir Nəvainin Mərkəzi Asiya ədəbiyyatının inkişafındakı təsiri, onun əsərlərinin məzmun və forma xüsusiyyətləri, həmçinin sonrakı dövrlərdəki ədəbi ənənələrə təsiri araşdırılacaqdır.

Əlişir Nəvai türk ədəbiyyatında ilk dəfə olaraq Çağatay türkcəsini ədəbi dil səviyyəsinə qaldıran şəxs kimi tanınır. O dövrün ədəbi mühiti əsasən fars dilində formalaşsa da, Nəvai türkcənin imkanlarını, ifadə zənginliyini və poetik potensialını nümayiş etdirməklə yeni bir mərhələ yaratmışdır. Bu, təkcə dil məsələsi deyildi, həm də milli özünüdərk, mədəni kimliyin ifadəsi idi.

Çağatay türkcəsi o zamana qədər rəsmi yazışmalarda istifadə olunsa da, poeziya və fəlsəfi mətnlərdə fars dilinin dominantlığı müşahidə olunurdu. Nəvai bu tarazlığı dəyişdirərək türkcə poetikanın ciddi bir ədəbi dildə yazılmasının mümkünlüyünü sübut etdi. Onun dili sadə, axıcı və xalq ruhuna yaxın idi. Bu yanaşma onu kütləvi oxucu ilə daha yaxınlaşdırdı və türk ədəbiyyatının geniş təbəqələrə yayılmasına səbəb oldu.

Nəvainin bu istiqamətdə apardığı ən önəmli işlərdən biri "Muhakamat al-Lughatayn" əsərində türkcə ilə farscanı müqayisə edərək türkcənin üstünlüklərini əsaslandırması olmuşdur. Bu əsərdə o, türkcənin qrammatik çevikliyini, söz ehtiyatının genişliyini və bədii ifadə imkanlarını vurğulayaraq fars dilinə ehtiyac olmadığını, türkcənin hər bir ədəbi janrda uğurla istifadə oluna biləcəyini əsaslandırmışdır.

Əlişir Nəvai bu fəaliyyəti ilə yalnız bir şair deyil, həm də dil qurucusu və ədəbi reformator kimi çıxış etmişdir. Onun təşəbbüsü nəticəsində Çağatay türkcəsi uzun müddət Orta Asiyada aparıcı ədəbi dil olaraq istifadə edilmiş, bu ənənə sonrakı əsrlərdə bir çox türk yazıçı və şairləri üçün örnək olmuşdur.

Əlişir Nəvai təkcə türk ədəbiyyatının deyil, ümumiyyətlə, İslam Şərqinin bədii-fəlsəfi düşüncə tarixində özünəməxsus yer tutan görkəmli mütəfəkkir, şair və dövlət xadimi olmuşdur. O, öz fəaliyyəti ilə yalnız zəngin ədəbi irs yaratmaqla kifayətlənməmiş, eyni zamanda türk dünyasında milli kimliyin, dilin və ədəbi düşüncənin inkişafında dönüş nöqtəsi olmuşdur. Nəvai, xüsusi ilə Çağatay türkcəsini – o dövrün Orta Asiya bölgəsində işlənən ədəbi türk dilini – yüksək poetik səviyyəyə çatdırmaqla onun ədəbi nüfuzunu artırmışdır.

XV əsrin ortalarında Orta Asiyada ədəbi və elmi mühit əsasən fars dilində idi. Ədəbi yaradıcılığın, saray poeziyasının və rəsmi sənədlərin əksəriyyəti farsca yazılırdı. Hətta türk mənşəli şairlərin belə fars dilində yazması yayğın idi. Belə bir mühitdə Əlişir Nəvainin türkcəyə yönəlməsi və onun vasitəsilə poeziya yaratması ciddi bir yenilik kimi qarşılandı. Nəvai yalnız yazmadı – o, türkcənin poetik və fəlsəfi yük daşıma potensialını nümayiş etdirdi. Onun dili həm elmi-fəlsəfi, həm sufistik, həm də bədii nüanslarla zəngin idi. Bu, türkcə ilə dərin və kompleks mətnlərin mümkünlüyünü göstərdi.

Ən mühüm əsərlərindən biri olan "Muhakamat al-Lughatayn" ("İki dilin müqayisəsi") məhz bu ideyanın – türkcənin müstəqil və yetkin ədəbi dil kimi üstünlüklərinin – fəlsəfi və dilçilik əsaslarının qoyulduğu mətn kimi qəbul olunur. Bu əsərində Nəvai fars dili ilə Çağatay türkcəsini müqayisə edərək açıq şəkildə türkcənin dil imkanlarının daha geniş və dərin olduğunu əsaslandırmışdır. O, yalnız poetik gözəllikləri deyil, həm də ifadə dəqiqliyini, sintaktik çevikliyi və leksik zənginliyi türkcənin üstün cəhətləri kimi təqdim edir.

Nəvainin yaradıcılığı ilə türkcə ilk dəfə ciddi fəlsəfi-mistik mövzuları əhatə edən divan və məsnəvi janrlarında ifadə tapdı. Onun "Xəmsə"si – yəni beş məsnəvidən ibarət silsiləsi – klassik fars poeziyasına cavab idi, lakin bu dəfə türkcə yazılmışdı. Bu, sadəcə təqlid deyildi; Nəvai bu əsərlərdə milli ədəbi ənənələri, sufizm fəlsəfəsini və insan mənəviyyatının dərin qatlarını özünəməxsus poetik dildə təqdim etmişdir.

Nəvainin təşəbbüsləri nəticəsində Çağatay türkcəsi təkcə bir ədəbi dil kimi deyil, həm də siyasi və mədəni özünüdərkin vasitəsinə çevrildi. Onun nüfuzu dövründə və sonrakı əsrlərdə bir çox türk şair və

yazıçıları Nəvainin yolunu davam etdirdilər. Əsərləri yalnız Orta Asiyada deyil, Osmanlı, Səfəvi və Hindistan saraylarında da oxunur və nümunə götürülürdü.

Beləliklə, Əlişir Nəvainin ədəbi irsi sadəcə şeir və nəsr nümunələri deyil, bir dildə – türkcədə – bütöv bir ədəbi məktəbin bünövrəsini qoymuş sistemli fəaliyyətin nəticəsidir. O, türkcəni ədəbi mətnlərin "daşıyıcısı" olmaqdan çıxarıb onu elmi-fəlsəfi və bədii düşüncənin əsl mərkəzinə çevirmişdir.

Əlişir Nəvai yalnız Mərkəzi Asiya ədəbiyyatının deyil, bütövlükdə türk-islam mədəniyyətinin inkişafında misilsiz xidmətləri olan böyük şəxsiyyətdir. O, Çağatay türkcəsini klassik poeziya və nəsrin tamhüquqlu, zəngin ifadə vasitəsinə çevirməklə türk dilinin ədəbi dil kimi nüfuzunu möhkəmləndirmiş, öz dövründə fars dilinin üstünlük təşkil etdiyi ədəbi mühitdə türkcənin bədii-estetik imkanlarını parlaq şəkildə nümayiş etdirmişdir. Nəvainin əsərləri — istər "Xəmsə" kimi möhtəşəm poetik silsiləsi, istərsə də "Mahbub ul-qulub" kimi fəlsəfi-etik traktatları — yalnız zəmanəsinin deyil, sonrakı yüzilliklərin də ədəbi-estetik düşüncəsini dərindən təsirləndirmişdir.

O, Herat sarayında təşkil etdiyi ədəbi məclislər və alimlərə, şairlərə göstərdiyi qayğı ilə də Mərkəzi Asiya intellektual həyatında xüsusi bir mühit formalaşdırmışdır. Nəvainin Sufi düşüncəsi və humanist baxışları, həmçinin maarifçi təşəbbüsləri onun ədəbi irsinin yalnız estetik deyil, mənəvi və ictimai dəyərlər baxımından da önəmini artırır. Beləliklə, Əlişir Nəvai öz çoxşaxəli yaradıcılığı ilə türk xalqlarının mədəni-mənəvi dünyagörüşündə dərin iz buraxmış, Mərkəzi Asiya ədəbiyyatının gələcək inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirən böyük bir məktəb yaratmışdır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Bertels E. E. (1965). "Əlişir Nəvainin həyatı və yaradıcılığı", Moskva, Nauka nəşriyyatı.
2. Bregel Y. (2003). "An Historical Atlas of Central Asia", Leiden, Brill.
3. DeWeese D. (1999). "Islamization and Native Religion in the Golden Horde", Pennsylvania State University Press.
4. Erkinov A. (2000). "Poetry of the Central Asian Khanates", Tashkent, Shark.
5. Frank A. J. (1998). "Islamic Historiography and 'Bulghar' Identity among the Tatars and Bashkirs of Russia", Leiden, Brill.
6. Köprülü F. (1926). "Türk edebiyatı tarihi", İstanbul, Devlet Matbaası.
7. Nəvai Ə. (1981). "Məcalis ün-Nəfa'is", tərcümə və redaktə M. Mirzəyev, Daşkənd, Fan nəşriyyatı.
8. Nəvai Ə. (1983). "Divan-i Nəvai: Qəzəllər", Daşkənd, O'zbekiston Yozuvchilar Uyushmasi.
9. Nəvai Ə. (1984). "Mahbub ul-qulub", Daşkənd, Adabiyot nəşriyyatı.
10. Nəvai Ə. (1991). "Xəmsə", Daşkənd, Gafur Gulam adına Ədəbiyyat Nəşriyyatı.

ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ОБРАЗ ВОСТОЧНЫХ ЖЕНЩИН В ДРАМАТУРГИИ У.ГАДЖИБЕКОВА

Аида Азимова, Азербайджан, Баку,

Бакинский Государственный Университет,
НИЛ «Деде Горгуд»
https://orcid.org/0009-0005-2151-4355

Ключевые слова: У.Гаджибеков, «Муж и жена», «Не будь та, так будь эта», «Аршин мал алан».

У.Гаджибекову принадлежит исключительная роль в развитии азербайджанского культурного наследия XX века. Неоспоримым доказательством его гениальности является живучесть остроумных комедий вызывающих у читателейсаркастический смех. Для пропаганды и агитации передовых идей того времени гениальный композитор в своих произведениях: «Муж и жена», «Не будь та, так будь эта», «Аршин мал алан» использовал богатые формы художественного выражения подняв их на уровень желанныхсверхцелей. Освобождение восточной женщины: отфанатичных оков, от дискриминации, женская раскрепощенность и эмансипация являлись стержнем творчества У. Гаджибекова. Написанная в 1909 году комедия «Муж и жена» была направленна на искоренение нравственной деградации женского бесправия. Композиционный сюжет произведения построен на конфликте супругов: Мерджан бека и Миннет ханум.

Толчком к развитию дальнейших событий служит развратный образ жизни Мердан бея. Проиграв все деньги за карточными играми он решает развестись со своей женой. Но вот помеха, Мердан бек при этом не хочет платить пять тысяч манат мехира (деньги полагающиеся женщине при заключении брачного контракта). Тогда он решает отделаться от нее самым, что ни на есть подлым образом (подарить её Кербелаи Кубаду). Однако Миннет ханум ни такая уж и наивная, для статуса необразованной женщины. С помощью прислуг она разоблачает безнравственность своего мужа. По убеждению Мердан бея состоятельный мужчина должен иметь более двух жён, с которыми он вправе обращаться как ему заблагорассудится: бить, оскорблять, даже продавать. Несмотря на свой аморальный образ жизни, он в крайнем случае обещает стать патриотом. Не умеющий постоять за честь своей жены, Мердан бекпетушится отстоять интересы народа». Когда жена бранит его он в ответ ей говорит: «Займись своими делами, а меня оставь в покое! Я сегодня куплю и прочитаю мусульманскую газету. Отныне я стану истинным патриотом» (Гаджибеков У., 1964). Миннет ханум хорошо осведомлена с психологией таких негодяев и шарлатанов, как Мерджан бек и Губад, потому с умелостью раскрывает их козни. Во втором акте спектакля Мерджан бек получает любовное письмо от таинственной незнакомки в которую влюбляется. Обезумевший влюблённый своими нелепыми поступками ставит себя в комическое положение.

В комедии имеются три женских образа: Миннет ханум, служанка Гюльпери и пожилая жена Кербелаи Губада. Умная и находчивая женщина Миннет ханум в силах постоять за свою честь, найти выход из сложившейся неблагоприятной ситуации: «Миннет ханум-Виноват мой муж - «Без царя в голове». Теперь я так его разыграю, что он будет в шоке…Пусть Мерджан бек прочитав эту бумагу обезумеет ещё более» (Гаджибеков У., 1964). Довольная Миннет ханум иронизирует над ними: «Миннет хану-Мерджан! Как твоё настроение? Твоё здровье в порядке? Подлец ты намеревался меня продать! Меня! Ты получил по заслугам: (Губаду) Ты не постыдился своего возраста, захотел купить чужую жену? Не нашёл другой сделки? Ты тоже получи по заслугам!...» (Гаджибеков У., 1964).

Пьеса «Не будь та, так будь эта» является классическим образцом просветителя-реалиста. В данной комедии женщина является актом заключения сделок между купцом Мешади Ибадом и обанкротившим Рустам беком. Гюльназ - дочка Рустам бека, жена Мешади Ибада и невестка Сервера, занимает место в данном треугольнике. Она занимает пассивное положение в борьбе

возлюбленного. По этой причине женский персонаж в данной комедии остаётся в тени мужчин, не приобретая самостоятельности.Трагическую судьбу женщин того времени можно охарактеризовать словами Мешади Ибада: «Без шуток, я плачу уйму денег, следует посмотреть стоящий ли товар или нет» (Гаджибеков У., 1964). Однако общество поделено на две коалиции: инокомыслящие-ценящие в женщине её душу и сторонники феодально-патриархального образа мышления: «Скажи своё последнее слово: выдаёшь дочку за меня? Если нет, то я женюсь на другой, скажу не будь та, так будь эта» (Гаджибеков У., 1964). В следующем выражении Мешади Ибада прослеживается уподобление жены рабыне: «Пусть она переступит порог этого дома, а там посмотрим. Боюсь того, что девушка выросшая в таком доме не сможет усидеть дома. Пусть только попробует! Клянусь с сегодняшнего дня я повешу на дверь огромный замок. Перед уходом рано утром запру её до самого вечера, пусть привыкает к дому: ставни на окнах заколочу гвоздями. Будет возражать побью. Если женщину не бить, то она чего доброго испортится; чем чаще бьёшь женщину, тем больше она любит мужа. Я то уж знаю из собственного опыта, я раньше много практиковал это (показывает кулак)» (Гаджибеков У., 1964).

Образ Гюльназна несколько шагов опережает своих предшественниц. Она носительницадуха нового времени.Вопреки законам феодально-патриархального общества Гюльназтайком встречается с Сервером, тем самым заявляя о своих правах.Узнав о грядущем сватовстве она решается открыться отцу. Гюльназ: «Я уже теряю всякое терпение; сегодня же я заявлю отцу, что люблю тебя и выйду замуж только за тебя» (Гаджибеков У., 1964). При первой же встрече с Мешади Ибадом наблюдается возрастание динамики в поведении Гюльназ. На заявление новоиспечённого жениха об отсутствии седых волос на его голове, она с сарказмом отмечает об отсутствии и чёрных волос.

Очередная героиня данной комедии-это измученный образ Сенем. Несмотря на грубое обращение с ней её хозяина, доброе и отзывчивое сердце Сенем не соглашается на заключение брака юной Гюльназ с пятидесятилетним стариком. «Сенем. Каким бы чудовищем я не была, но не выдам свою дочку за старика! Разве не жаль? Клянусь, сейчас столько парней сходят по ней с ума, каждый из них подобен прекрасноликому Юсуфу» (Гаджибеков У., 1964).

Женская тематика в творчестве У. Гаджибекова стоит особняком находя свое разрешение в процессе развития любовных отношениях. В его комедии «Аршин мал алан» (продавец ручного товара)женская проблематикапротекает в данном русле. Главная героиня комедии Гюльчохра-представительница восточных, бесправных азербайджанских девушек борющихся за свои права. Рассуждения главной героини Гюльчохри о замужестве не согласуются с требованиями феодально-патриархального строя.Своим протестом она как бы указывает на «Гюльчохра: Насильно замуж не выйду: лучше повешусь» (Гаджибеков У., 1964). Развенчав стереотипы она определила доминирующую роль женщины в поворотном пункте. Смелость Гюльчохри выражается в ответной реакциина слова отца: «Только посмей не согласиться на этот брак. Отец велит тебе выйти замуж, так выходи!» (Гаджибеков У., 1964) она протестует заявляя о своём возлюбленном. Однако Гюльчохра не настолько решительна и находит выход в самоубийстве. Несмотря на свою принадлежность к высокому сословию её тонкая натура находит счастье ни в деньгах, ни в общественном положении, а в любви. Гюльчохра: «Асия права аршин-малчи лицом пригож. Если сейчас предложить ей выйти за него замуж, то она поднимет такой переполох. Скажет разве он мне ровня? По моему его профессия сродни купечеству. Ах, если бы отец был согласится, то я выйду за него замуж. Потому что каким бы он не был, я хотя бы увидела его воочию: знаю, что он не лысый, не слепой и лицо у его мне по нраву. У него благородное лицо. Клянусь если его хорошенько одеть, из него выйдет славный парень. Настоящий бек!» (Гаджибеков У., 1964). Ни отцовский страх, ни увещевания Асии и Телли ни в силах преградить её любовь. РассужденияАсии, племянницы Султан бека соответствуют традиционным устоям того времени. Слова Гюльчохри: «Даже не знаешь за кого тебя выдадут замуж, кем будет твой муж» (Гаджибеков У., 2005) вызывают смех у Асии. Она в ответ Гюльчохре говорит: «Твои слова способны вызвать смех даже у жаренной курицы. Бедняжечка, кого ты можешь увидеть в этих четырёх стенах?» (Гаджибеков У., 1985). Взгляды Асии и её дяди Султан бека относительно замужества одинаковы. По этой причине она упрекает Гюльчохру не преминув при этом дать ей наставления «Ты ведь взрослая девушка, выкини такие мысли из головы. Если хочешь полюбить, то влюбись хотя бы в своего ровню» (Гаджибеков У., 2005). Гюльчохра в комедии отождествляет эмансипированную, а Асия забитую азербайджанскую женщину.

Традиционно-консервативным является образ тёти Джахан вобравший в себя такие черты: добродушие, наивность, ласковость. Для неё счастье племянника Аскера превыше её собственного блага. Тётя Джахан не имеет ни малейшего представления о жизни, счастье. Женитьба для неё всё равно, что расплюнуть. По её представлениям надев чадру можно найти подходящую невесту для Аскера. Однако её благие намерения наталкиваются на гранит отказа Аскера от женитьбы на незнакомке: «Я сперва должен увидеть девушку воочию, если придётся по душе женюсь, если нет не женюсь» (Гаджибеков У., 2005). Его слова изумляют тётю: «Ты же мужчина. Кто покажет тебе свою дочку?» (Гаджибеков У., 2005). Тётя Джахан не может выйти за границы собственного соображения и всячески старается уговорить Аскера.

Телли замыкает собой галерею женских образов комедии «Аршин мал алан». Ею движет единственная мысль-выйти замуж. Она с огромным энтузиазмом присоединяется к разговору хозяек о замужестве. В представлении Телли идеальная жизнь–жизнь без проблем. Главное в избраннике ни внешность ни духовный мир, а материальная обеспеченность. Поэтому при первой же встрече с Вели она первым делом осведомляется о его финансовом состоянии. Будучи представительницей низкого социального положения,годы лишений, невзгоды, бедностьоставили неизгладимый отпечаток в памяти Телли, тем самым сложив для неё образ идеального мужчины «богатого мужа».

Литература

1. Гаджибеков У. (1985). Избранные произведения/У.Гаджибеков–Баку: Писатель, с. 653.
2. Гаджибеков У(1964). Произведения / У. Гаджибеков – Баку: Эльм, с. 359.
3. Гаджибеков У. (2005). Избранные произведения / У.Гаджибеков–Баку: Восток Запад

САМОПОЗНАНИЕ ДЕДЕ ГОРГУДА В СВЕТЕ ИСЛАМСКИХ ЦЕННОСТЕЙ

АЛИЕВА ФАРГАНА АЗЕРБАЙДЖАН, БАКУ

Бакинский государственный университет
НИЛ «Деде Горгуд»
Соискательница Навоийского государственного университета
https://orcid.org/0009-0001-1030-8776

Ключевые слова: Ислам, Пророка Мухаммеда (с.а.с.), тасаввуф, Деде Горгуд,

История народа начинается с легенды. Содержательный образ старца Деде Горгуда таит в себе сокровищницу многовековых нравственно-моральных устоев тюркского народа.

Ата - прародитель тюрков, смолоду не мог примириться со смертью (напоминает Дели Домрула, та же тематика). На протяжении всей своей жизни он искал ключ к бессмертию. Но куда бы ни ступала нога Коркыта, он сталкивался с символами неизбежной смерти. Мучимый грѐзами о «бессмертии» он решл уединиться в дремучем лесу.Увидев поваленное дерево Ата раскрыл ему свою душу. Мистический сказ дерева о своей погибели, в степи-ковыль, могучие горы начали твердить о тленности мира и самого Горгуда. Вся буря эмоций бушевавших в душе у юноши, подтолкнуло его к изобретению мистического инструмента, гопуза. Проведя пальцами по его струнам чудесная мелодия словно живая птица облетела весь мир, наполнив его собою. Лишь уснув и невольно прекратив играть, КоркытАта отправился в иной мир. Наверное поэтому для тюрков гопузсчитался сакральным инструментом, на дарение которого ставился религиозный запрет-табу. По легендам мелодия льющаяся из струн инструмента напоминающего мироздание, была способна излечить больных.

Про Деде Горгуда были сложены много интересных и поучительных легенд и сказок. Однако, на мой взгляд мудрость вымысла лежит в основе сказки «Испытание Чалабом (Творцом) милосердие Горгуда».

«Однажды Творец решил испытать милосердие Горгуда, дабы воспитать его надлежащим образом. Для этого два ангела были превращены в птиц: в голубя и в орла. Первым к Деде прилетела уставшая голубка. Еле дыша, она поведала ему о своём спасении от когтей орла. В этот момент к Горгуду подлетел гордый орёл. Обвинив Деде в сокрытии его добычи, потребовал выдать ему голубки. Тогда голубка молвила: «Не выдавай меня орлу Деде! Не губи меня, пожалей моих птенцов». Разжалобанный мольбой голубки Горгуд не смог отклонить просьбу птицы. Он находился меж двух огней: защита и покровительство бедных и слабых (юродивых)-долг каждого порядочного человека, однако оставлять кого-то голодным отобрав его улов тоже не допустимо. Поэтому Горгуд взамен голубке, предложил орлу другой улов. Орёл согласился с условием, что эта пища по весу будет равняться его улову. Деде томимый желанием уберечь беззащитную птицу, отрезал от себя кусок мяса и положил на одну сторону чашу весов. Голубка находясь по другую сторону оказалась тяжелее. Снова Деде

пришлось повторить свой поступок, но голубка вновь перевесила его. В третий раз обессиленный Горгуд сам лёг на весы. Лишь тогда обе чаши весов поравнялись, лишь тогда Деде Горгуд понял, что чаша с благим делом всегда перевешивает».

Великолепный древне-тюркский дастан «Китаби-Деде Горгуд», представляет собой «книгу», автором которой является как составитель так и первый писатель Деде Горгуд-историческая фигура VI-VII веков. Турцкий путешественник Эвлия Челеби, в своём труде под названием «Книга Путешествий» (Сейахатнаме) упоминает о могиле Деде Горгуда в Дербенте.. Древние тюрки с незапамятных времён полагались на Божью волю.

Термин «тасаввуф» (исламский суфизм)) применяется для обозначения мистико-религиозного движения, который возник на базе ислама, как проповедующего путь пророка Мухаммада (с.а.с). Суфии считают себя последователями Пророка, отстаивающими исходные принципы его учения в первозданном виде. Суть их учения заключается в признании единственной реальности - реальности Бога, все остальное лишь трактуется как Его проявление, как Его следы, отпечаток Его любви (Халилов А. С., 2015). Весьма интересным фактом является появление ранних зачатков суфизма на территории Ирака, Ирана, Сирии, Индии, Центральной Азии и Закавказья. Тасаввуф включает в себя гармонию человека с бытием, где состояние экстаза выступает как путь общения с потусторонним миром, слияние суфия с любовью Создателя, лишает его своего «я». Таким образом, процесс медитации завершается обезличиванием дервиша-суфия. Этот пройденный путь именуется «маверанахром» (возвращение в себя). В мудрости, в познании окружающего мира Горгуд Ата, прослеживается суфийская философия. В «Китаби» имеют быть место такие рассуждения как: о вере, о любви к Аллаху, о поклонении перед Всевышним, о прошении лишь у Бога, об уважении к пророкам и родителям, о мироустройстве, нравственности, о справедливости, о социально-политическом состоянии, всё это вкупе является осознанием Божественной воли. Стремительное принятие огузами исламских ценностей стало добрым предвестником перехода от древней формы монотеизма (тенгрианства) к совершенной религии (Исламу). В «Китаби-Деде Коркут» цитаты связанные с исламскими ценностями, со священным Кораном, являются отражением возгласа победы огузских героев над иноверцами. Главной целью этих диалогов было уверование в могущество истинного Творца, Аллаха. посредством внушения красивых имён отражающих божественные качества Создателя. Имяславие позволяло войти в мир Божественного, мир исламской веры. Имяславие не только включало в огузский универсум сакральные ценности и смыслы, но и являлось для огузов «входом» в трансцендентальный мир. Прославление в исламском дискурсе священных имён – Аллаха и Пророка Мухаммеда (с.а.с.) служило в обществе существованию ислама и онтологического обоснования. В эпосе существует тесная аксиологическая связь между эпитетами и художественными определениями имен Аллаха: Всевышний, вездесущий Аллах, всемогущий Аллах, милостивый Аллах. Художественные определения (эпитеты) носили в себе энергию сакрального имени, Его восхваления и давали чувствовать слушателям эту энергию. Сакральные эпитеты являлись «вещественным» доказательством для Огузов-тюрков красоты имени. Имяславие в системе верований огузов, их миф о ритуальном понятии выражает веру и надежду в возвращение в трансцендентный источник Бытия. «Культура Ислама есть культура Имяславия, культура, существенно ориентированная на прославление божественных имен. Имяславие – это путь Ислама, но имяславие – это

первый и наиболее важный аспект мироустройства и понимания сути «вещей» (Abirova B., Rysbekova Sh., 2012). «Призывайте Бога или призывайте Милосердного, как бы вы не знали, у него самые лучшие имена», – говорится в Коране (Abirova B., Rysbekova Sh., 2012). Восхваление имени делало нужным диалог эпических героев с Аллахом, определяло их онтологическую позицию, нормы их ритуального поведения (Расулов Р. К., 2019).

Еще говорил дед Коркут — посмотрим, хан мой, что он говорил: если, раскрыв уста, стану славить, Богу над нами слава! Другу Бога, главе веры, Мухаммеду слава! Творящему молитву по правую руку Мухаммеда, Абу-Бекру правдивому слава! Начинающему последнюю часть Корана слову «амма» слава! Если, по складам разбирая, правильно прочитать ее, суре «Ясин» слава! Ударами меча проложившему (путь) вере, царю мужей Алию слава! Сыновьям Алия, внукам Пророка, в степи Карбеля погибшим от руки приверженцев Йезида, Хасану и Хусейну, обоим братьям вместе слава! Написанному, расположенному в порядке, спустившемуся с неба познанию Божьему — Корану слава! Тот Коран написавшему, расположившему в порядке, чтобы поучились ученые, пылавшему в огне, (все) распределившему Осману, сыну Аффана, слава! В низком месте построенному дому Божьему — Мекке слава! Здоровым вышедшему в путь, благополучно вернувшемуся, исполненному правдивости паломнику слава! В счете дней пятнице слава! Читаемой в пятницу хутбе слава! Приложив ухо внимающей (хутбе) общине слава! Поющему на минарете муэдзину слава! С согнутыми коленами сидящим законным супругам слава! Поседевшему от кругооборота (времени) отцу слава! Досыта дающей сосать (ребенку) свое белое молоко матери слава! Приблизившись, вступающей на путь (к жениху) невесте слава! Принесенному любимым братом, поставленному…брачному шатру слава! Свидетелю (заключения брака) слава! сыну слава! Ни с чем не сравнимому, создателю всех миров — Богу слава! Тот Бог в вышине, кому мы воздали славу, пусть будет милостив, пусть подаст помощь, хан мой!» (Книга Деда Коркута. Восточная Литература).

Из вышесказанного можно сделать такое заключение, что дастан «Китаби дедем Коркуд ала лисани таифеи огузан» является бесценным эпосом, содержащим в себе древнюю историю, культуру, героическое прошлое, национальное и духовное богатство азербайджанского народа во все века является неоценимым подарком для будущих поколений.

Литература

1. Abirova B., Rysbekova Sh. (2012). Суфизм в центральной Азии. Том 39 № 2 (2012): Вестник. Серия философии, культурологии и политологии /философия. https://bulletin-philospolit.kaznu.kz
2. Книга Деда Коркута. Восточная Литература https://www.vostlit.info/Texts/rus9/Korkut/frametext4.htm
3. Расулов Р. К. (2019). Перформативные речевые жанры сакрального дискурса в тюркском эпосе "Китаби-ДедеКоркут" https://cyberleninka.ru /article/n/erformativnye-rechevye-zhanry-sakralnogo-diskursa-v-tyurkskom-eposekitabi-dede-korkut
4. Халилов А. С. (2015). Жанровый состав и традиции письменности огузского эпоса. https://cyberleninka.ru/article/n/zhanrovyy-sostav-i-traditsii-pismennostioguzskogo-eposa

ТУРЕЦКО-АРАБСКИЕ ОТНОШЕНИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

АЛИЕВА-МАМЕДОВА ГЮНЕЛЬ САДАГАТ КЫЗЫ

БГУ, ДОЦЕНТ КАФЕДРЫ «ИСТОРИЯ СТРАН АЗИИ И АФРИКИ»

ORCİD İD: 0000-0002-6570-3554

Официальная Анкара, поставила себя в качестве старшего брата на Ближнем, в особенности, после событий «Арабской весны», использовав для этого исламский фактор и объявив себя лидером суннитской уммы в регионе.

После событий арабской весны начинается открытое противоборство с Египтом. После свержения режима Х. Мубарака Турция видит в лице Египта своего соперника, т.к. египетское правительство всячески показывает своё стремление к лидерству, построив тесные отношения с монархиями Персидского Залива. Хотя политику Египта нельзя назвать столь многогранной, чёткой и дальновидной как турецкую.

В Ливии Турция также проводит свою политику для стабилизации внутриполитической ситуации в стране, защищая сторону легитимного правительства, выступая против Хафтара.

Современная Турция, как лидирующая страна уже не только региона, пожалуй, всего мусульманского мира обязана проводить многовекторную политику, не давая возможности инородным силам внедрить свои позиции в любые страны региона, пытаясь воссоздать колониальную политику в эпоху постпандемии.

На сирийском фронте официальная Анкара, используя «жёсткую силу» (“hard power” направление политики) пытается достичь поставленной цели. Военная операция “Оливковая ветвь”, “Щит Евфрата”, “Источник мира” являются вышесказанному доказательствами.

Вторжение турецких войск в 2015 году на территорию Ирака ещё больше усилило попытки турецкого правительства в борьбе против всех террористических группировок, финансируемых Западом для дестабилизации ситуации на Ближнем Востоке, а также для расчленения территории Турции, как показывают события “Восточный вопрос” очень актуален для европейских стран с колониальным прошлым.

В регионе Персидского Залива Турция также смогла усилить свои позиции. В 2017 году после начала скандала между официальной Дохой и монархиями Персидского залива, Турция оказала свою политическую помощь Катару. Военное присутствие турков в Заливе привело к стабилизации политической ситуации.

Исходя из вышесказанного, мы приходим к выводу, что благодаря новым трендам внешней политики Турция вырабатывает основы многовекторной политики страны. Можно с уверенностью сказать, что на современном этапе Турция всё больше усиливает свои позиции не только в регионе, но и за её пределами, что делает возможным создание многополюсного мира в «Новой Большой игре» в эпоху постпандемии (post pandemic) и превращает Турцию в один из активных геймеров этого процесса.

Исходя из вышесказанного, мы приходим к выводу, что Турция вырабатывает основы многовекторной политики страны. Можно с уверенностью сказать, что на современном этапе Турция всё больше усиливает свои позиции не только в регионе, но и за её пределами.

MƏHƏMMƏD FÜZULİ QƏZƏLLƏRİNDƏ XİTABLARIN POETİK FUNKSİYALARI

Mənsimova Aytac

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Müasir Azərbaycan dili kafedrasının müəllimi

ORCID:0009-0007-9513-0084

Xülasə

Məhəmməd Füzuli Azərbaycan ədəbiyyatının klassik zirvəsidir və onun qəzəlləri eşq fəlsəfəsini, mənəvi iztirabı və ilahi sevgi ideyasını dərin poetik çalarlarla təqdim edir. Şairin yaradıcılığında xitablar yalnız üslubi vasitə deyil, həm də lirik dialoq yaradan poetik gücdür. Təbiət obrazlarına, saqiyaya, sevgiliyə və bəzən öz təxəllüsünə ünvanlanan bu müraciətlər şeirin emosional yükünü artırır, ritmik-intonasion quruluşunu qüvvətləndirir və oxucu ilə poeziya arasında canlı rabitə yaradır. Bu tədqiqat Füzuli qəzəllərində xitabların funksiyalarını araşdırmaqla, onların klassik Azərbaycan poeziyasında emosional təsir, ritm və bədii təsvir baxımından rolunu müəyyənləşdirməyi məqsəd qoyur.

Açar sözlər: Xitab,Poetik funksiyalar, Füzuli qəzəlləri,Lirik emosional təsir, Klassik Azərbaycan ədəbiyyatı

Abstract

Mahammad Fuzuli is one of the towering figures of classical Azerbaijani literature, and his ghazals convey the philosophy of love, spiritual suffering, and the idea of divine affection through profound poetic layers. In Fuzuli's creativity, apostrophes are not merely stylistic devices but powerful poetic tools that create a lyrical dialogue. These direct addresses—directed towards natural images, the cupbearer (saqi), the beloved, and at times his own pen name—enhance the emotional load of the poem, strengthen its rhythmic-intonational structure, and establish a vivid connection between the reader and the lyrical text. This study aims to examine the functions of apostrophes in Fuzuli's ghazals and to determine their role in terms of emotional impact, rhythm, and artistic imagery within classical Azerbaijani poetry.

Keywords: Apostrophe, Poetic functions, Fuzuli's ghazals, Lyrical emotional impact, Classical Azerbaijani literature

Əsas hissə

Xitab ədəbi mətndə müraciət formasında çıxış edən və poetik nitqə emosional çalar verən bədii vasitədir. Klassik Şərq poeziyasında geniş yayılmış bu üslub Füzulinin qəzəllərində həm lirik, həm dramatik qatların qurulmasında mühüm rol oynayır. Onun şeirlərində xitablar müxtəlif funksiyalar daşıyır: obrazların canlandırılması, hisslərin vurğulanması, poetik ritmin dinamikləşdirilməsi, oxucu ilə duyğu əlaqəsinin qurulması və bədii fikrin intensivləşdirilməsi.

Füzuli xitabları əsasən üç istiqamətdə qurur:

1. Təbiət obrazlarına müraciət: "Söylə, ey bülbül" qəzəlində bülbülə yönəlmiş müraciət sevginin sirrinin açılması üçün poetik dialoq yaradır. Təbiət obrazı vasitəsilə eşqin iztirabı və lirik qəhrəmanın daxili sualları səsləndirilir.

2. Özünə müraciət (təhəllüs xitabı): "Ey Füzuli, çıxsa can, çıxman təriqi-eşqdən" misrasında şair özünə xitab edərək eşq yolundakı mübarizəni və fədakarlığı ifadə edir. Bu müraciət həm dramatik gərginlik yaradır, həm də şairin daxili tələtümünü daha qabarıq göstərir.

3. Saqiyaya və sevgiliyə müraciət:

"Saqiya, cam tut ol aşiqə kim, qayğuludur" – bu xitab eşq qəmini, kədəri və ruhsal yüklənməni simvolizə edir.

“Məni candan usandırdı, cəfadan yar usanmazmı?” – yarın cəfasına yönəlmiş gizli müraciət eşqin ağrı və dözüm temasını gücləndirir.

Bu nümunələr göstərir ki, xitablar yalnız müraciət deyil, həm də poetik emosiyanın əsas daşıyıcısı, şeir ritminin tənzimləyicisi və monoloqla dialoq arasındakı keçidi təmin edən bədii mexanizmdir. Füzuli bu vasitə ilə oxucunu şeirin emosional atmosferinə daxil edir, poetik fikrin vurğusunu artırır və lirizmi dərinləşdirir.

Nəticə

Füzuli qəzəllərində xitablar poetik sistemin ayrılmaz hissəsidir və şairin bədii düşüncəsini formalaşdıran əsas vasitələrdən biridir. Müraciətlərin müxtəlif ünvanlara istiqamətlənməsi – təbiət obrazı, saqi, sevgili, yaxud öz təxəllüsü – şeirin emosional, ritmik və semantik qatlarını zənginləşdirir. Xitablar Füzulinin poeziyasında lirik-subyektiv duyğuları daha kəskin nümayiş etdirir, poetik nitqin dinamikliyini artırır və oxucu ilə əsər arasında mənəvi rezonans yaradır. Bu xüsusiyyətlər Füzuli poetikasında xitabın funksional yükünü sübut edir və klassik Azərbaycan ədəbiyyatında bu üslubi vasitənin əhəmiyyətini bir daha təsdiqləyir.

TRADİTİONAL APPROACHES İN FOREİGN LANGUAGE TEACHİNG

AHMADOVA SEVİNJ ISLAM

PHD İN PHİLOLOGY AZERBAİJAN STATE PEDAGOGİCAL UNİVERSİTY

Summary

Traditional approaches in foreign language teaching have formed the basis of language learning for many years, particularly developing around grammar, translation, mechanical drills, and structure-oriented instructional models. This article analyzes the theoretical foundations, historical development, advantages, and limitations of the grammar-translation method, the audiolingual method, the situational-structural method, and other classical approaches based on academic literature. It also provides a comparative analysis of the methodological perspectives of Azerbaijani scholars (Q. Kazimov, R. Huseynzade, A. Mehdiyev) and international researchers (Richards & Rodgers, Brown, Larsen-Freeman). The results show that although traditional methods are more structure-oriented and teacher-centered compared to communicative approaches, they have not become outdated. On the contrary, they remain useful in developing certain language skills.

Keywords: traditional methods, grammar-translation, audiolingual method, foreign language teaching, methodology.

The history of foreign language teaching has gone through a multifaceted development influenced by various pedagogical, psychological, social, and linguistic theories. Until the mid-20th century, traditional methods were predominantly used in the teaching of world languages. Although communicative approaches have become widespread in the modern era, the belief that traditional methods are outdated is incorrect. Many researchers (Richards & Rodgers, 2014; Brown, 2007) indicate that these methods are still relevant for building a solid foundation of language structure. Azerbaijani methodologists also note that traditional approaches play an important role in learning the syntactic structure of a language (Kazimov, 2012).

The aim of this article is to examine traditional methods on scientific grounds, determine their place and significance in contemporary teaching, and conduct a comparative analysis based on both local and international literature.

Grammar-Translation Method

The grammar-translation method was the dominant approach from the 19th century to the mid-20th century. This method considers the main goal of language learning to be the acquisition of grammar rules and the translation of texts (Larsen-Freeman, 2000). According to this approach, the structure and morphology of a foreign language must be learned first. Azerbaijani linguist-methodologist R. Huseynzade (2009) states that the grammar-translation method develops analytical thinking and creates grammatical stability in learners.

Its advantages include systematic acquisition of grammar, strengthening analytical thinking, and usefulness in academic and philological fields. Its limitations include weak development of speaking skills, a teacher-centered learning environment, and insufficient practice of real-life communication skills.

Audiolingual Method

The audiolingual method is primarily based on behaviorist psychology and claims that language is learned through mechanical repetition of habits (Skinner, 1957; Brown, 2007). This approach became widespread in the United States in the mid-20th century.

Azerbaijani methodology scholar A. Mehdiyev (2015) notes that when applied correctly, the audiolingual method is highly effective in developing phonetic and speaking skills.

Its main advantages include rapid development of pronunciation, strengthening oral skills and drills, and strong engagement of learners in the classroom environment. Its drawbacks include lack of deep understanding, weak long-term retention, and limited opportunities for creativity.

Situational-Structural Method

This method aims to develop learners' ability to form correct sentences in specific situations. Richards and Rodgers (2014) describe it as "non-communicative but structurally functional." It considers both language structure and its situational use.

Azerbaijani scholar Q. Kazimov (2012) states that this method is particularly effective at the elementary and intermediate levels because it balances memorization with practical usage.

The Role of Traditional Methods in Modern Teaching

Although communicative methods are more widely used today, traditional methods still play an important role. Research shows that:

Grammar-translation lays the foundation for writing and grammatical thinking.

Audiolingual method develops phonetic and listening skills.

Situational-structural method builds correct structural and speech patterns.

Larsen-Freeman (2000) argues that modern teachers should not completely abandon traditional methods but should integrate them with communicative approaches.

Azerbaijani experts also support this view: Huseynzade (2009) writes that "traditional methods remain irreplaceable for building the structural foundation of a language and serve as a basis for the success of communicative teaching."

Psychological and Pedagogical Basis

One of the main reasons traditional methods remained dominant for so long is their foundation in pedagogical and psychological principles. According to behaviorism, language is a set of habits strengthened through repeated practice. This approach regulates both teacher and learner activity, facilitates control over language structure, and organizes the learning process into stages.

Azerbaijani scholar A. Akhundov notes that modeling and presenting language structures in sequence "systematizes learners' thinking and enables them to understand the logical order of language units." F. Aghayev states that the main advantage of traditional methods is that they "bring discipline, proper pronunciation, and grammatical stability."

Psychologically, traditional methods give the teacher a central role as the main source of knowledge, which creates a secure and controlled learning environment for some students. Researcher Brown (2007) argues that structured and authoritative classes "reduce uncertainty anxiety for beginner learners and make learning more predictable."

Integration with Digital Technologies

Recent decades have seen digital transformation in education, not eliminating traditional methods but modernizing them. For instance, reading and translation exercises used in the grammar-translation method can be transferred to digital platforms to make them more interactive.

A. Hasanov notes that "integrating traditional methods with digital resources allows learners to work with both text and audio materials simultaneously, enriching structural language instruction."

Additionally, drills used in the audiolingual method can now be automated using artificial intelligence. Applications can evaluate pronunciation in real time, reducing teachers' workload. Richards & Rodgers (2014) state that technology makes "repetitive structures of traditional methods more motivating."

Limitations of Traditional Methods

Despite their strengths, traditional methods were criticized with the rise of communicative teaching:

1. Poor development of communicative skills
2. Teacher-centered instruction
3. Low motivation due to mechanical drills

However, scholars emphasize that completely abandoning traditional methods is not justified. Azerbaijani linguist Q. Kazimov claims that "learning the grammatical structure of a foreign language is the foundation of communicative teaching itself."

The most effective results are achieved through hybrid models that combine: structural clarity of traditional methods, communicative interactivity, technological tools.

Conclusion

The study shows that traditional methods in foreign language teaching have not lost their relevance. Each method contributes effectively to the development of specific language skills. Modern teaching should be based on the integration of traditional and innovative approaches. Their historical and theoretical foundations, as well as insights from local and international scholars, demonstrate that rational use of traditional methods enhances teaching quality and makes language learning more sustainable.

Reference

Brown, H. D. (2007). *Principles of language learning and teaching* (5th ed.). Pearson Education.
Larsen-Freeman, D. (2000). *Techniques and principles in language teaching* (2nd ed.). Oxford University Press.
Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and methods in language teaching* (3rd ed.). Cambridge University Press.
Skinner, B. F. (1957). *Verbal behavior*. Appleton-Century-Crofts.

Hüseynzadə, R. (2009). *Xarici dil tədrisinin metodikası*. Bakı: ADPU Nəşriyyatı.
Kazımov, Q. (2012). *Dil tədrisində ənənəvi və müasir yanaşmalar*. Bakı: Təhsil.
Mehdiyev, A. (2015). *Xarici dil öyrənməsində fonetik bacarıqların formalaşması*. Bakı: Elm və Təhsil.

WHAT'S NEW IN FELINE PANLEUKOPENIA: INSIGHTS FOR CLINICAL PRACTICE WITH DENIPLANT NUTRACEUTICALS

MAJOR GHEORGHE GIURGIU[1], LECT DR CRISTINA FERNOAGA[2,3], PROF DR MED MANOLE COJOCARU[4,5]

[1]Deniplant-Aide Sante Medical Center, Biomedicine, Bucharest, Romania

https://orcid.org/0000-0002-5449-2712

[2]University of Agronomic Sciences and Veterinary Medicine, Faculty of Veterinary Medicine. Bucharest, Romania

[3]University Veterinary Emergency Hospital Prof Univ Dr Alin Bîrțoiu, Bucharest, Romania

[4]Academy of Romanian Scientists

[5]Titu Maiorescu University, Faculty of Medicine, Bucharest, Romania
https://orcid.org/0000-0002-7192-7490

Background The term panleukopenia refers to a decrease in the number of white blood cells in the body. Feline panleukopenia, also sometimes called feline distemper, is caused by a virus in the parvovirus family known as feline panleukopenia virus. White blood cells play a major role in immunity and are important in defending against infections and diseases.

Objective To arrive at these observations, the authors examined how AntivirFelin from Deniplant solve the decrease in the number of white blood cells in the body in feline panleukopenia.

Materials and methods We examined the relationship between the gut microbiota and clinical features in feline panleukopenia after AntivirFelin from Deniplant.

Results The feline parvovirus does not always cause symptoms. Some cats have the infection and no visible disease. AntivirFelin is a nutraceutical (food with a dual role of nutrition and health) for impact on the cat's immune system. Positive prognostic indicators include WBC rebound and return of appetite.

Conclusion Feline panleukopenia is treated with supportive care, as a specific cure is not available for the viral infection.

Keywords: natural remedies, protective immune responses, AntivirFelin

THE SHORT STORY *BLACK* BY GRAHAM SWIFT: AN ANALYSIS

İRINA-ANA DROBOT[1]

[1]technical University Of Civil Engineering Bucharest, Faculty Of Engineering İn Foreign Languages, Department Of Foreign Languages And Communication, Philology, Education, E-Orcıd Number 0000-0002-2556-6233

Abstract

The purpose of this paper is to analyse the short story *Black* by Graham Swift, a contempory British author (born in 1949). The short story *Black* is part of Swift's most recent short story volume *Twelve Post-War Tales*. The short story *Black* presents us readers with two teenage girls, Lily and Nora, who live during the time of the war in 1944, and who face issues regarding family life. Lily and Nora did not know their fathers, and this led them to imagine how violent they could be. At the same time, they would have liked to see them behaving in an affectionate manner towards them. Nora once sits on the bus next to a black man to whom she feels attracted. She and Lily are both teenagers and they both feel the need of affection from their fathers, as well as wish for matters to be solved beyond the level of black vs white. Nora discovers that a black man seems very polite and normal when she sits next to him on a bus. Readers begin to think about Rosa Parks and the bus boycotts when they hear the keywords *black* and *bus*, yet their expectations are completely contradicted. This is in line with the entire mindset related to this story. The theoretical framework is made up of literary studies, cultural studies and psychology.

Keywords: Free associations, cultural studies, psychology

1. INTRODUCTION

Graham Swift (born in 1949) is a contemporary British author who focuses, in the majority of his works, on the traditional Great Britain, as we all know it before the Second World War. He refers to the traditional mindset and aspect of Great Britain, with native Englishmen, as we know them from old English as a foreign language textbooks. However, Swift chooses to focus on the London suburbs, which are places he knows personally and which he describes with great accuracy in his works. The majority of his works choose to preserve a Great Britain which is no longer completely found in everyday life. Only in the short stories volume England and Other Stories did Swift start to consider the contemporary world, with the consequences of multiculturalism, and with an England no longer inhabited by native Englishmen. As an example, in the short story *Saving Grace*, Swift presents us a character who claims that he is as British as any other native British citizen, since he was born in Great Britain – his mother being British, while his father was from India, a country he would never see as his son. The issues of hybrid or slashed identities, of people belonging to more than one culture is brought up by Swift only starting with this volume, originally published in 2014. Swift's first novel, *The Sweetshop Owner*, was originally published in 1980, and the novels and short stories that followed only included traditional British characters and fictional worlds.

With the short stories volume *Twelve Post-War Tales*, published in 2025, Swift brings to the attention of his readers both traditional Great Britain and contemporary Great Britain. However, the traditional British characters predominate and the fictional worlds are mostly traditional British ones. The short story *Black* shows us readers the interaction between characters of different races and the way in which they think or not according to stereotypes.

1.1. Theoretical Framework

The theoretical framework is made up, first of all, of reader-response criticism, an approach which explains that we react emotionally to any text we read and that we also use our background knowledge to understand any text we read (Mart, 2019). In this way, we can reflect at a deeper level about the text

we are reading or that we have finished reading. In understanding a text, and especially in the case of the short story Black, readers can resort to free associations (Freud, 2016), a process used during psychoanalytic session and during self-analysis, where the patient or person going through self-analysis speaks about anything coming to their mind, or write about it, disregarding the lack of logic, coherence, strengths of arguments, and even embarassing details. The free associations can be made in relation to historical contexts in real life. Psychology, referring to the way in which our minds function, can work in connection with cultural studies (Nelson et al, 2013), or with the historical context and values promoted or present in society at a given time.

2. METHOD

The short story *Black* focuses on the relationship between two friends, Lily and Nora, who are two teenage girls living during the war in 1944 – the period of the Second World War – in England. Both of them have grown up with violent fathers, and have felt the need for their affection, as readers imply, once they rely on their background in psychology and psychoanalysis. They have not actually known their fathers, but have grown up with their image of violent and emotionally distant. Nora can only imagine what her father would have said and how he would have reacted in various situations. Here she includes the situation where she dared to sit on a bus next to a black man. Here Nora defies the values and beliefs held by her father with respect to being a racist and behaving in a negative way towards Black Americans. By sitting on a bus next to a Black American man, Nora performs an act of rebellion, even if it is a quiet rebellion, which symbolically allows her to defy her violent life at home, symbolized by the violent behaviour of her father in all circumstances.

The short story underlines that Nora did not do anything too much to stand out, except for sitting on the bus on a certain day. Knowledgeable readers can be led to believe that this short story is about the Montgomery bus boycotts in 1955 and the act of defiance performed by Rosa Park, a black woman who decided to sit on a seat meant for white persons. This belief relies on free associations and on given key elements and images. However, this is a false leading path, since Nora is not black, but white, and since she does what readers can consider the opposite: she is a white young woman, eighteen years old, who decided to sit next to a black man, of her own free will. In doing so, she defies all conventions, yet, the main convention is symbolized by the rules inferred from the beliefs and values held by her father, who is a violent man at home and in society, since he is a racist.

Readers are taken on a false road, once they consider the key words bus and black, and the imahe of only sitting in the bus once, which is the only merit of a character in Swift's short stort,

Nora defies all norms and stereotypes of the time, not only those held by her father, by asking the black man if she can sit on the bus in the seat next to him. She rebels against the usual perception regarding black men in her time, and she decides to trust her own intuition when interacting with people, including black men. She asks him politely if she can have the seat next to him, and the black man is very polite. Nora thinks that her father would kill her if he knew she did that. In addition, readers are given to understand that she feels attracted towards the black man.

Nora can be understood by readers as having critical thinking abilities and independent thinking skills as well, since she defies the usual mindset set up by the ideology of the society in which she lived at a certain time. She relies on her own intuition and experience, detaching herself from what society claims and, especially, from what her father believes and also wishes her to believe as well.

Nora is portrayed as not only having other values and ways of thinking, but also as taking action in order to reinforce and practice her own beliefs, and to assert her independence from all other systems of thought.

Nora reflects in 1984 back to the central moment from 1944 when, while being 18 years old, she defied both her father and society as a whole by deciding to sit next to a Black American man.

This gesture shows her ability to detach from the ideology present in and promoted by a society at a certain time. Her sitting next to a black man on the bus is a daring act, especially having in view the time and place, under the form of defying racial norms and all forms of authority – those of society and those of her father.

Nora subverts the norms of her time, which ask for caution against black men. At the same time, we notice how her and her friends' fathers, though white, are described as violent, as is the usual association of black men with violent behaviors during those times. The irony is clearly present. Nora gives the start

to her and her friend's questioning of mindsets, values, and social conventions, as well as stereotypes related to race, since they are at an age when questioning and rebellion against all established norms are at their peak. At the same time, adolescence is the moment when critical thinking develops, and personal opinions are on the rise. This is an age when young people no longer rely on the norms and values of their families and of their societies, and decide to take matters in their own hands, and judge everything from their own personal point of view.

Swift could have chosen to expose us to a multiculturalist society where justice can be done to minorities. However, he chose a different way to deal with the subject of racism. He placed the action in 1944, when mentalities differed so much from those around us today, when society had grown more accepting, and allows us readers to see matters through the perspective of a young girl of 18 years old, called Nora, who has an abusive, violent, and racist father.

Psychoanalysis would allow readers to adopt the interpretation where Nora wishes for the affection of her father, and where she is both attracted to and frightened of him, a conflicting attitude which can become problematic further on. While all the others grow isolated from the black man, Nora has the courage and defiance to get close to him. Readers witness how he is not at all dangerous in his interaction with Nora, thus allowing readers to start questioning conventions and stereotypes together with Nora and her friend Lily.

3. FINDINGS

Readers can now be faced with the dilemma as to whether or not to accept the mindsets and values promoted by society and accepted as the truth. The short story by Swift seems to urge us to defy all norms and to think critically, while we can also consider how societies and their norms, mindsets, and values can change in time and how the truth will be reinterpreted function of one age to another. This is why it is so important for us to start on our own path towards independent thinking. Readers notice how Swift pave the way towards the mindset of multiculturalism and anti-discrimination, which is widely promoted nowadays and shared by the majority of the members so society. As a result, we readers get to side with Nora and her perspective, challenging the official one during her time.

4. DISCUSSION, CONCLUSION AND RECOMMENDATION

The short story *Black* by Graham Swift has shown us readers not the perspective of an immigrant person regarding his or her own identity, but the perspective of the native British inhabitants towards the. Nora tries to look at the black man from an understanding perspective, being curious regarding his reactions and connecting emotionally to him. She is not staying away from him, like other bus travelers are. She is curious to see how he reacts when she asks his permission to sit next to him and he responds favorably. Readers understand this moment of emotional connection as going beyond the usual issues and contradictions between white vs black and race issues. The black man could be any person, especially since Nora think of him in connection with her own father and the way she would have liked to connect with him, beyond what others would have to say about him. The short story shows readers that we always need to judge in our own terms a person and a situation, and not rely on stereotypical

5. REFERENCES

Freud, S. (2016). Introductory lectures on psycho-analysis. In *Myths and mythologies* (pp. 158-166). Routledge.

Mart, C. T. (2019). Reader-response theory and literature discussions: A Springboard for exploring literary texts. *The New Educational Review*, *56*, 78-87.

Nelson, C., Treichler, P. A., & Grossberg, L. (2013). Cultural studies: An introduction. In Cultural studies (pp. 1-22). Routledge.

Swift, G. (2014). *England and other stories*. Simon and Schuster.

Swift, G. (2025). *Black*. In *Twelve Post-War Tales*. Scribner: London and New York.

ANTIVIRAL MEDICINES PRODUCED FROM MARINE SOURCES AND THEIR EFFECTIVENESS VALIDATED BY SIMULATION IN SARS-COV-2 MPRO PUTATIVE TARGET

K.R.Padma

Assistant Professor, Department of Biotechnology, Sri Padmavati Mahila Visvavidyalayam (Women's) University, Tirupati, AP.

Orcid no: 0000-0002-6783-3248

K.R.Don

Reader, Department of Oral Pathology and Microbiology, Sree Balaji Dental College and Hospital, Bharath Institute of Higher Education and Research (BIHER) Bharath University, Chennai, Tamil Nadu, India Orcid No: 0000-0003-3110-8076.

Abstract

Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus-2 (SARS-CoV-2)-caused COVID-19 has put the entire world in danger. harming almost 243 million people worldwide. It originated in China and has since expanded across the globe with the fact that the USA and India are the two most impacted nations highlights the coronaviruses' enormous potential to inflict severe illness in the human population. The effectiveness of various marine antiviral medicines is confirmed by this investigation. to use in silico research to specifically target the SARS-CoV-2 viral major protease (Mpro). 14 marine-derived antiviral drugs in total Agents were selected from a number of sources, including PubChem and DrugBank, then docked against the SARS-CoV-2 Mpro's crystallised 3D structure. The top two ligands were subjected to MD simulation for 100 ns to Verify the stability of the protein-ligand interaction. Later, using the eMOLTOX webtool, toxicity prediction was carried out after evaluating each compound's physicochemical, pharmacokinetic, and drug-likeness features. All 14 of the compounds were discovered to be effective targets for Mpro. The best docking results were obtained by avarol and AcDa-1, with estimated docking scores of 8.05 and 7.74 kcal/mol, respectively. Good conformational stability was demonstrated using MD simulation. After visualizing the docked conformation, the subsequent ligand-amino acid interactions were examined. Good pharmacokinetic characteristics of avarol were identified with oral bioavailability. The ultimate conclusion claimed that these marine compounds might have the ability to treat COVID-19 in order to stop the pandemic.

Keywords: eMOLTOX, avarol, MD simulation, COVID-19, marine compounds, DrugBank, Mpro.

FOSTERING A CULTURE OF LISTENING IN THE WORKPLACE

ANANDA MAJUMDAR

Harvard University

Ananda MAJUMDAR | alumnus | Business | MacEwan University, Edmonton | Human Resources | Research profile

Prof. Dr. Ananda Majumdar (0000-0003-3045-0056) - ORCID

View Scholars Profile

International-Colloquium-Program.pdf

Program Symposium Nicaea 2025

Robin Hood Scholars: IARHS on the Web: 15th Biennial Conference Schedule

2025 Conference Abstracts – The Australian Early Medieval Association

The Wooing group conference speaker, September 25-26, 2026, at the University of Oxford, England

Harvard Graduate School of Education (Professional Education as a Child Development Educator, Certificate in Early Education Leadership (CEEL-Series 1,2,3), online) 2017-2025

*NorQuest College, Alberta Routes Program -present

The Arthurian legend, a collection of tales about King Arthur, his knights, and their quests, has been a central theme in my academic journey. This legend, with its themes of heroism and noble ideals, holds significant cultural and historical importance. It has been a central theme in my exploration of cross-cultural communication, offering a unique perspective on the relationship among myth, culture, and science. This perspective, combined with my academic background, enables me to provide insights into the study of global displacement. The Arthurian legend, with its themes of heroism and noble ideals, can serve as a powerful tool for understanding and addressing the complex issue of global displacement, particularly in relation to the cultural and societal factors that impact gender equality. It also serves as a compelling avenue to investigate how sound influences the artistic and architectural features of the medieval era, symbolizing the shaping of societal norms and values.

*Doctor of Divinity, North Central Theological Seminary, Minneapolis, United States, 2023 - present

The University of Alberta (Bachelor of Education after Degree in Elementary, Faculty of Education, Community Service-Learning Certificate and Certificate in International Learning (CIL) – 2012-2022

My international experiences, particularly in India, have significantly broadened my academic perspective. They have deepened my understanding of global issues, including gender inequality, and connected me with a broader educational network. Importantly, these experiences have given me a unique perspective on the global displacement crisis, particularly regarding the Norman Conquest and its impact on India. This perspective is crucial for understanding and addressing this complex issue. It has prompted me to examine our shared cultural heritage through the lens of the Arthurian legend, a cultural phenomenon transcending national borders. This collective inquiry can lead to a deeper understanding of shared human experiences, including the diverse interpretations and applications of the Arthurian legend in relation to gender and empowerment issues in India.

Public Affairs, August 1-15, 2022, Online

As an intern at the Digital Museum and Diaspora, Migration, GRFDT, New Delhi, India (April 2021-March 2022, Online), I gained valuable insights into the practical aspects of migration and diaspora issues. This experience, combined with my academic background, further enriched my understanding of these complex topics and prepared me to contribute meaningfully to the study of global displacement.

During my time as a Book Pecker Fellow at Peace X, India, I was honoured to be named the top fellow in the social science department. In this capacity, I researched the cultural significance of the Arthurian

legend, particularly in India, which motivated me to pursue my academic endeavours further. I earned a certificate in computer literacy in Migration Studies from GRFDT, New Delhi, India. This experience as a Book Pecker Fellow at Peace X, India, allowed me to delve deeper into the cultural and societal implications of the Arthurian legend, particularly in the context of global issues such as migration and displacement.

Science department and computer literacy certificate in Migration Studies, GRFDT, New Delhi, India (September 2020- March 2021, Online)

Grant MacEwan University (Diploma in HR Management), 2008-2012

Jadavpur University (Master of Arts in International Relations)

Sikkim Manipal University (Master of Business Administration in HR and Marketing Management)

MBB College, Tripura University (Bachelor of Arts in Political Science)

Antarctic Institute of Canada (Researcher and Writer), Servicing Community Internship Program (SCIP) funded by the Government of Alberta,

Member of Student Panel, Academic Panel, Cambridge University Press,

Academic Member of the Association of Political Theory (ATP), University of Massachusetts

Reviewer of the Asian Journal of Education and Social Studies, *Health Economics, Policy and Law, Cambridge University Press.*

Academic Member of the Memory Studies Association, School of Memory Studies, Indian Institute of Technology (IIT) Madras, Tamil Nādu, India

*Early Childhood Educator, Brander Garden After School Parents Association – present

Researcher, Project-based Articles, Antarctic Institute of Canada under Riipen

*Professor of Practice in Social Science, QAHE & Kennedy University of Saint Lucia -present

Cell# 1-780-660-7686

anandamajumdar2@gmail.com

Abstract: A culture of listening values every voice, from executives to frontline employees and customers. It enhances problem-solving, collaboration, morale, and reduces turnover. Key Steps to foster a listening culture are led by example, where leaders should demonstrate active listening. Open forums to create safe spaces for employees to share ideas and concerns. Leverage technology to use tools like surveys and chat platforms for feedback. Act on feedback to make sure employee input leads to tangible changes. Train your team to develop listening skills across the organization. Though challenging, a strong listening culture drives innovation and engagement, leading to a happier workforce and better business outcomes. We can help with employee surveys to create an effective listening environment.

Keywords: Listening Culture, Employee Engagement, Feedback Implementation

NAVIGATING THE COMPLEXITIES OF SLAVERY AND LIBERTY IN THE MEDIEVAL WORLD

ANANDA MAJUMDAR

Ananda Majumdar - Harvard University

Ananda MAJUMDAR | alumnus | Business | MacEwan University, Edmonton | Human Resources | Research profile

Prof. Dr. Ananda Majumdar (0000-0003-3045-0056) - ORCID

View Scholars Profile

International-Colloquium-Program.pdf

Program Symposium Nicaea 2025

Robin Hood Scholars: IARHS on the Web: 15th Biennial Conference Schedule

2025 Conference Abstracts – The Australian Early Medieval Association

The Wooing group conference speaker, September 25-26, 2026, at the University of Oxford, England

Harvard Graduate School of Education (Professional Education as a Child Development Educator, Certificate in Early Education Leadership (CEEL-Series 1,2,3), online) 2017-2025

*NorQuest College, Alberta Routes Program -present

The Arthurian legend, a collection of tales about King Arthur, his knights, and their quests, has been a central theme in my academic journey. This legend, with its themes of heroism and noble ideals, holds significant cultural and historical importance. It has been a central theme in my exploration of cross-cultural communication, offering a unique perspective on the relationship among myth, culture, and science. This perspective, combined with my academic background, enables me to provide insights into the study of global displacement. The Arthurian legend, with its themes of heroism and noble ideals, can serve as a powerful tool for understanding and addressing the complex issue of global displacement, particularly in relation to the cultural and societal factors that impact gender equality. It also serves as a compelling avenue to investigate how sound influences the artistic and architectural features of the medieval era, symbolizing the shaping of societal norms and values.

*Doctor of Divinity, North Central Theological Seminary, Minneapolis, United States, 2023 - present

The University of Alberta (Bachelor of Education after Degree in Elementary, Faculty of Education, Community Service-Learning Certificate and Certificate in International Learning (CIL) – 2012-2022

My international experiences, particularly in India, have significantly broadened my academic perspective. They have deepened my understanding of global issues, including gender inequality, and connected me with a broader educational network. Importantly, these experiences have given me a unique perspective on the global displacement crisis, particularly regarding the Norman Conquest and its impact on India. This perspective is crucial for understanding and addressing this complex issue. It has prompted me to examine our shared cultural heritage through the lens of the Arthurian legend, a cultural phenomenon transcending national borders. This collective inquiry can lead to a deeper understanding of shared human experiences, including the diverse interpretations and applications of the Arthurian legend in relation to gender and empowerment issues in India.

Public Affairs, August 1-15, 2022, Online

As an intern at the Digital Museum and Diaspora, Migration, GRFDT, New Delhi, India (April 2021-March 2022, Online), I gained valuable insights into the practical aspects of migration and diaspora issues. This experience, combined with my academic background, further enriched my understanding of these complex topics and prepared me to contribute meaningfully to the study of global displacement.

During my time as a Book Pecker Fellow at Peace X, India, I was honoured to be named the top fellow in the social science department. In this capacity, I researched the cultural significance of the Arthurian legend, particularly in India, which motivated me to pursue my academic endeavours further. I earned a certificate in computer literacy in Migration Studies from GRFDT, New Delhi, India. This experience as a Book Pecker Fellow at Peace X, India, allowed me to delve deeper into the cultural and societal implications of the Arthurian legend, particularly in the context of global issues such as migration and displacement.

Science department and computer literacy certificate in Migration Studies, GRFDT, New Delhi, India (September 2020- March 2021, Online)

Grant MacEwan University (Diploma in HR Management), 2008-2012

Jadavpur University (Master of Arts in International Relations)

Sikkim Manipal University (Master of Business Administration in HR and Marketing Management)

MBB College, Tripura University (Bachelor of Arts in Political Science)

Antarctic Institute of Canada (Researcher and Writer), Servicing Community Internship Program (SCIP) funded by the Government of Alberta,

Member of Student Panel, Academic Panel, Cambridge University Press,

Academic Member of the Association of Political Theory (ATP), University of Massachusetts

Reviewer of the Asian Journal of Education and Social Studies, *Health Economics, Policy and Law, Cambridge University Press.*

Academic Member of the Memory Studies Association, School of Memory Studies, Indian Institute of Technology (IIT) Madras, Tamil Nādu, India

*Early Childhood Educator, Brander Garden After School Parents Association – present

Researcher, Project-based Articles, Antarctic Institute of Canada under Riipen

*Professor of Practice in Social Science, QAHE & Kennedy University of Saint Lucia -present

Cell# 1-780-660-7686

anandamajumdar2@gmail.com

Abstract: The medieval period, often characterized by feudalism and emerging nation-states, presents a complex tapestry of social hierarchies, including the intricate dynamics of slavery, liberty, and captivity. This paper explores the various forms of servitude that existed during this era, highlighting how slavery was not merely a static condition, but a fluid social phenomenon influenced by economic, cultural, and legal factors. In many regions, including Europe, the Mediterranean, and the Islamic world, slavery took multiple forms—ranging from domestic servitude to labour in agrarian economies. The relationship between enslaved individuals and their captors varied, with some slaves attaining a measure of autonomy or eventual manumission, challenging the binary notions of freedom and bondage. Furthermore, the paper examines how concepts of liberty evolved as societal structures shifted, particularly under the influence of religious and philosophical thought. The experiences of captives, whether in the context of warfare, piracy, or slave markets, reveal intersections between power, identity, and agency. Through an analysis of historical texts, legal documents, and personal accounts, this study aims to illuminate the lived experiences of those enslaved, highlighting their resilience and aspirations for freedom. Ultimately, this examination of slavery, liberty, and captivity deepens our understanding of the medieval social landscape and its implications for contemporary discourses on human rights and freedom.

Keywords: Slavery, Liberty, Captivity

TITLE
THE USE OF LANGUAGE GAMES AND TECHNOLOGY IN DEVELOPING STUDENTS' CRITICAL AND CREATIVE THINKING IN TEACHING

DERS ANLATIMINDA ÖĞRENCİLERİN ELEŞTİREL VE YARATICI DÜŞÜNME BECERİLERİNİ GELİŞTİRMEDE DİL OYUNLARI VE TEKNOLOJİNİN KULLANIMI

Prof. As. Dr. Albana Tahiri[6], Teacher Drilona Nuzi[2]

[1]Faculty of Social Sciences, Department of Education and English, Albanian University,

[2]Faculty of Social Sciences, Department of Education and English, Albanian University,

Abstract
This study aims to explore the impact of using language games and technology as didactic innovations in teaching on the development of students' critical and creative thinking. The study hypothesizes that integrating these methods increases engagement and enhances critical and creative thinking skills.

The population consists of Bachelor students in "Preschool Teacher Education" (N=50) and Master Professional students in "Primary Education Teacher Education" (N=40) at the Faculty of Education, Albanian University, Tirana, as well as primary school and preschool students. The sample was implemented during the students' professional practice to ensure sufficient representation across different developmental levels. The study employs a qualitative–analytical approach, combining document analysis with thematic coding, professional observation, and semi-structured interviews, along with data triangulation to ensure reliability and robust interpretation. The methodology is based on the literature of the Ministry of Education and Sport, pre-university education legislation, the national curriculum (National Education Strategy 2021–2026), and the authors' long-term experience in teaching. Results show that, although the Albanian curriculum emphasizes interactive methods, practical implementation remains limited: only 43% of novice teachers feel prepared to integrate language games and technology into teaching, 52% have not received specific training on didactic innovations, and only 28% of students report active participation in innovative activities. Integrating language games and technology in teaching strengthens students' abilities to analyze, solve problems, and develop creative ideas, while also increasing motivation and engagement. Focus groups highlighted that these methods enhance knowledge acquisition and improve student collaboration.The findings can contribute to developing teaching strategies that include language games and technology as effective tools for fostering critical and creative thinking and increasing student engagement in pre-university education. The results are supported by empirical data collected from January to May 2024 in schools with representation of ethnic and cultural minorities. The study emphasizes the need for comprehensive teacher training and professional development to ensure effective implementation of innovative methods in classrooms. In a broader European context, the results align with international findings, confirming the importance of interactive methods and technology in developing critical and creative thinking skills.

Keywords: language games, didactic technology, critical thinking, creative thinking, student engagement

BAŞLIK
Özet
Bu çalışma, dil oyunları ve teknoloji gibi didaktik yeniliklerin öğretim sürecinde öğrencilerin eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerinin gelişimi üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın

[6]*https://orcid.org/0000-0002-0333-7675*

hipotezi, bu yöntemlerin entegrasyonunun öğrencilerin katılımını artırdığı ve eleştirel ile yaratıcı düşünme becerilerini geliştirdiğidir.

Araştırmanın popülasyonu, Albanian University Eğitim Fakültesi'nde "Okul Öncesi Öğretmen Eğitimi" Lisans öğrencileri (N=50) ve "İlköğretim Öğretmen Eğitimi" Yüksek Lisans öğrencileri (N=40) ile ilkokul ve okul öncesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Örneklem, öğrencilerin mesleki uygulamaları sırasında farklı gelişim seviyelerinin yeterli temsilini sağlamak için uygulanmıştır.

Çalışma, belge analizini tematik kodlama, mesleki gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşmeler ile birleştiren nitel analitik bir yaklaşım kullanmakta ve güvenilirliği ve sağlam yorumlamayı sağlamak için veri üçgenlemesi uygulanmaktadır. Metodoloji, Eğitim ve Spor Bakanlığı literatürü, ilköğretim mevzuatı, ulusal müfredat (Ulusal Eğitim Stratejisi 2021–2026) ve yazarların uzun süreli öğretim deneyimine dayanmaktadır.

Sonuçlar, Arnavutluk müfredatının etkileşimli yöntemlerin önemini vurgulamasına rağmen uygulamanın sınırlı olduğunu göstermektedir: yeni öğretmenlerin sadece %43'ü dil oyunları ve teknolojiyi derslerine entegre etmeye hazır hissetmektedir, %52'si didaktik yenilikler için özel eğitim almamıştır ve öğrencilerin yalnızca %28'i yenilikçi etkinliklere aktif katılım göstermektedir. Dil oyunlarının ve teknolojinin öğretime entegrasyonu, öğrencilerin analiz yapma, problem çözme ve yaratıcı fikirler geliştirme becerilerini güçlendirmekte, motivasyon ve katılımı artırmaktadır. Odak grupları, bu yöntemlerin bilgi kazanımını daha etkili hale getirdiğini ve öğrenciler arası iş birliğini geliştirdiğini vurgulamıştır.

Bu çalışmanın bulguları, dil oyunları ve teknolojiyi eleştirel ve yaratıcı düşünmeyi teşvik eden ve öğrencilerin katılımını artıran etkili araçlar olarak içeren öğretim stratejilerinin geliştirilmesine katkıda bulunabilir. Bulgular, Ocak–Mayıs 2024 döneminde etnik ve kültürel azınlık temsilinin bulunduğu okullardan toplanan ampirik verilere dayanmaktadır. Çalışma, öğretmenler için kapsamlı eğitim ve mesleki gelişim ihtiyacını vurgulamakta ve yenilikçi yöntemlerin sınıfta etkili uygulanmasını sağlamaktadır. Daha geniş bir Avrupa bağlamında, sonuçlar uluslararası bulgularla uyumludur ve eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmede etkileşimli yöntemlerin ve teknolojinin önemini doğrulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: dil oyunları, didaktik teknoloji, eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, öğrenci katılımı

A SEMIOTIC EXPLORATION OF COLOR IN FLAGS OF THE MUSLIM WORLD

Assist. Prof. Dr. Sarvenaz SAFAVI

Near East University, Communication Faculty. 0000-0001-7948-4893

This study underscores how visual forms of religious expression create a meaningful connection between belief systems and national identity. It demonstrates that the colors chosen for the flags of Islamic nations are deeply rooted in long-standing spiritual traditions and collective historical memory rather than being simple aesthetic decisions. Examining the national flags of ten Muslim-majority countries, the research analyzes how color operates as a communicative tool that expresses political values, cultural heritage, and religious affiliation. Through the lens of semiotic theory and cultural interpretation, the four Pan-Arab colors—green, white, black, and red—are read as a unified symbolic vocabulary linking modern states to the theological and historical foundations of Islam. Case studies of Saudi Arabia, Iran, Pakistan, Turkey, Indonesia, Malaysia, Egypt, Algeria, Morocco, and Afghanistan reveal how both color and emblematic elements—most notably the crescent and star—function as markers of faith, unity, and defiance. In this symbolic system, green is associated with Islam and paradise, white with purity and peace, red with struggle and sacrifice, and black with strength and endurance. Together, these hues infuse national emblems with layers of religious and political significance. The findings suggest that Islamic national flags serve as powerful semiotic bridges between spirituality and statehood. While reflecting the varied cultural expressions of the Muslim world, they also communicate a shared sense of identity that transcends geographic and political borders.

Key Words: Semiotics of color; Islamic symbolism; National identity; Flag symbolism

WASTE TO AWARENESS: ENHANCING FOOD WASTE AWARENESS THROUGH A VERMICOMPOSTING EDUCATION PROJECT AT KENINGAU VOCATIONAL COLLEGE

Syehekeel Daniel Hanry, Nur Syadattul Akma, Nur Adawiyah Balqis Abdul Halim, Sheera Adriani Usop, Ryen Elvyana Kasing Misak, Ahmad Qadrishah Hambran

Keningau Vocational College, Sabah, Malaysia

Abstract

Food waste is a growing environmental concern that demands practical and sustainable solutions, particularly within educational institutions where daily food preparation and consumption generate significant organic waste. This project aimed to increase awareness of food waste management among students and staff of Keningau Vocational College through the implementation of a vermicomposting initiative. The project introduced a hands-on system using red wiggler earthworms (Eisenia fetida) to convert cafeteria and workshop food scraps into nutrient-rich compost. A series of awareness activities—including demonstrations, workshops, infographics, and student-led monitoring—were conducted to enhance participants' understanding of food waste issues, composting processes, and the environmental benefits of circular waste management. Data were gathered through pre- and post-awareness surveys, observational checklists, and student reflections. Findings showed a significant improvement in participants' knowledge of food waste impacts, correct waste segregation practices, and positive attitudes toward sustainable waste management. Students from various vocational programmes, such as Culinary Arts, Bakery & Pastry, and Agriculture-related modules, reported increased confidence in applying vermicomposting techniques in real contexts. The initiative not only reduced the volume of food waste generated on campus but also cultivated a culture of environmental responsibility and green practices among students. The project demonstrates that vermicomposting can serve as an effective educational tool that integrates sustainability, hands-on learning, and community engagement within the vocational education setting.

Keywords: Vermicomposting; Food Waste Management; Sustainability Education;

MR. WISHY WASHY: PROMOTING GREEN WASTE AWARENESS THROUGH ECO-ENZYME PRODUCTION AT KENINGAU VOCATIONAL COLLEGE

Mohd Afiq Adam, Mohamad Azerin Zepin Sion, Mubashir Jilin, Adib Irfan, Faiz Akif Shahmi Rujili, Sherlyeyana Sazali

Keningau Vocational College, Sabah, Malaysia

Abstract

Green waste generated from daily activities in educational institutions presents both an environmental challenge and an opportunity for sustainable innovation. This project sought to enhance students' and staff members' awareness of green waste management through the production and application of eco-enzyme cleaners at Keningau Vocational College. Eco-enzyme, produced through the fermentation of fruit peels, vegetable scraps, brown sugar, and water, was introduced as a low-cost and eco-friendly cleaning solution. The initiative engaged students from various vocational programmes through workshops, demonstrations, and hands-on sessions that covered the fermentation process, safe handling, and practical uses of eco-enzyme for cleaning, deodorizing, and fertilizing. Awareness activities were further reinforced through posters, reflective tasks, and student-led monitoring of fermentation progress. Data were collected using pre- and post-intervention surveys, observations, and qualitative reflections. Results indicated a notable increase in participants' understanding of green waste issues, the science behind fermentation, and the environmental benefits of replacing chemical cleaners with natural alternatives. Students also demonstrated improved waste segregation habits and greater motivation to apply eco-friendly practices in their daily lives. The project successfully reduced the amount of organic waste disposed on campus while cultivating a culture of sustainability and responsible consumption. Overall, the eco-enzyme initiative highlights the potential of simple, community-driven environmental projects to promote green values and enhance environmental literacy within the vocational education setting.

Keywords

Eco-Enzyme; Green Waste Management; Sustainability Education; Environmental Awareness; Fermentation; Natural Cleaning Solutions; Vocational Education; Keningau Vocational College

INTERCULTURAL COMMUNICATION IN MOLDOVA'S AGRICULTURAL TRADITIONS

Oxana Mititelu

PhD, Associate Professor Comrat State University
Comrat Municipality, Republic of Moldova

orcid id: 0000-0002-4690-3657

Summary: The article analyzes the agricultural traditions of the Republic of Moldova as systems of intercultural communication, highlighting how agrarian rituals, symbols, and practices structure interactions between Romanian/Moldovan, Gagauz, Ukrainian, Bulgarian, and Russian communities. The study shows that agricultural traditions are dynamic, resulting from historical processes of cultural circulation, adaptation, and hybridization. Rituals such as New Year caroling, Paparuda, or viticultural practices function as areas of symbolic interference, generating a common identity space and mechanisms of social cohesion. Agricultural traditions are proven to be active intercultural structures, essential for the cultural continuity and resilience of rural communities in the Republic of Moldova.

Keywords: agricultural traditions, intercultural communication, agrarian rituals, cultural hybridization, rural identity, agricultural symbols, social cohesion, fertility rituals, cultural transfer, intangible heritage / intangible cultural heritage.

1. Introduction

Agricultural traditions constitute one of the most profound and persistent cultural expressions of rural communities in the Republic of Moldova. Far from representing simple techniques of cultivation and harvesting, they function as an integrated system of cultural communication, through which communities transmit their practical knowledge, values, social structures, and worldview. In defining them, specialists in folklore and cultural anthropology emphasize their polyfunctional character: ritualistic, symbolic, social, and identitarian [11, p. 215; 12, p. 142].

However, in the context of the Republic of Moldova, the analysis of agricultural traditions requires an additional perspective: that of intercultural communication. The territory between the Prut and Dniester rivers has been, over the centuries, a space of contact between diverse populations – Romanians/Moldovans, Gagauz, Ukrainians, Russians, and Bulgarians – each with their own systems of representations, beliefs, and agrarian rituals. This multicultural environment has fostered a continuous process of symbolic interaction, borrowing, adaptation, and reinterpretation of ritual and technological practices. Consequently, Moldovan agricultural traditions become not only expressions of a local identity but also points of convergence between cultures.

Modern perspectives in cultural anthropology maintain that traditions are not static entities, but dynamic cultural texts, permanently rewritten according to the social and historical context. In this sense, intercultural communication becomes the mechanism through which traditions transform, expand their range of meanings, and acquire new functions within the community. Agrarian-magical rituals – for example, Paparuda, Caloianul, Plugușorul, or household protection customs – show a visible overlay of Romanian, Slavic, and Turkic elements, with common social and cosmological motivations, but with details adapted identity-wise.

This intercultural reality is also reflected in how rural communities interpret and transmit agricultural knowledge. For example, technological transfer – such as the introduction of the metal plow or the diversification of agricultural crops – generated changes both in the structure of fieldwork and in the rituals associated with it. Such transformations do not represent ruptures, but the natural process of communicative evolution through which traditions maintain their relevance.

Furthermore, intercultural communication within agricultural traditions manifests not only at the symbolic level but also in the social dimension: collaboration between families of different ethnicities during seasonal work, shared participation in agricultural holidays, the mixed use of agronomic terminology, or the circulation of proverbs and expressions related to agriculture. All these illustrate a

framework of community cohesion, where cultural diversity is integrated into the daily practices of the contemporary Moldovan village.

Therefore, this study aims to analyze the agricultural traditions of the Republic of Moldova not only as cultural heritage but as active spaces of intercultural communication, in which ethnic identities negotiate and assert their presence. The proposed approach combines historical, ethnographic, and anthropological analysis with the perspective of intercultural communication to demonstrate that agrarian traditions represent an essential factor in building social cohesion in a multicultural region.

Thus, the introduction creates the necessary framework for the detailed analysis that follows in the article, demonstrating that Moldovan agricultural traditions fundamentally constitute a complex intercultural architecture, in which the history, symbols, and collective memories of several communities are interwoven.

2. The Agrarian Tradition as a Communication System

Analyzing the agricultural traditions of the Republic of Moldova requires adopting a conceptual framework that surpasses simple ethnological definitions and views tradition as a complex system of cultural communication. In this sense, the agrarian tradition is understood not only as a set of technical or ritual practices but as a social mechanism through which rural communities transmit, negotiate, and preserve collective meanings.

The founders of Romanian ethnology have shown that folk traditions function as cultural texts in which information about the community's structure, relationship with nature, social relations, and local cosmology is inscribed. Marian Simion Florea states that traditional customs are "condensed expressions of collective experience" [7, p. 117] and that they communicate values, norms, and social roles through a symbolic grammar transmitted intergenerationally.

Applying this perspective to agricultural traditions, we observe that each agrarian ritual: sowing, reaping, agrarian caroling, Paparuda, Caloianul, includes:

- coded gestures;
- verbal invocations (blessings, fertility formulas);
- temporal structures linked to the agricultural calendar;
- symbolic objects (wheat, water, plow, fire);
- well-defined social roles (host, sower, procession, caroler).[13, p. 243]

These elements do not function in isolation but are articulated into a coherent communicative structure through which the community transmits conceptions of order, continuity, prosperity, and identity.

Within the agrarian tradition, communication is not merely verbal; it is performative. Gestures are actions with the value of a message. The ritual becomes an act through which the community communicates with the sacred, with nature, and with its own social organization.

Thus, Moldovan agricultural rituals can be analyzed as:

- acts of symbolic communication (invoking rain, blessing the harvest);
- acts of social regulation (confirming roles within the community);
- acts of intercultural communication (adopting and adapting ritual models from other cultures).

For example, **"in the sowing ritual, the act of casting the first grains into the furrow accompanied by prosperity formulas such as 'May God grant a bountiful harvest' represents a dual message: to the deity and to the community"** [4, p. 325]. This gesture communicates hope, solidarity, and continuity.

Agrarian communication is not limited to the symbolic dimension but also includes social and identity aspects. Traditions organize the community, establish cooperative relationships, and integrate individuals into a collective structure. In the traditional Moldovan village, agricultural work is a quintessential communal activity; **"sowing, plowing, reaping, and gathering the harvest involve extended groups, and the associated rituals function as mechanisms of cohesion"** [4, p. 335].

Therefore, the agrarian tradition is a channel of social communication:

- it confirms belonging to the community;
- it makes roles visible (young men, young women, hosts, people of prestige);
- it regulates social tensions;
- it transmits accepted behavioral models.

In this sense, agricultural rituals become instances of social discipline, but also of collective solidarity.

For the Republic of Moldova, any analysis of agricultural traditions must necessarily include the intercultural dimension, because the Moldovan rural space is shaped by the historical coexistence of several ethnic groups: Romanians/Moldovans, Gagauz, Ukrainians, Bulgarians, and Russians.

This diversity has generated:

- the circulation of ritual forms between communities;
- linguistic adaptations of agrarian formulas;
- symbolic reinterpretations;
- technological borrowings;
- overlaps of agricultural calendars and deities.

Thus, agrarian communication becomes a form of intercultural dialogue in which each community contributes specific elements. Agricultural traditions allow communities to affirm their identity, but also to adapt it in relation to cultural otherness. Intercultural communication does not mean homogenization, but negotiation.

Observable processes in agricultural traditions:

- the common reinterpretation of a rite (e.g., Paparuda among Romanians, Perperuna among Ukrainians);
- the coexistence of ritual variants in the same locality;
- shared participation in agricultural holidays (e.g., Patron Saint Feasts);
- the introduction of elements from Gagauz, Ukrainian, or Romanian language into ritual formulas.

Thus, the agrarian tradition becomes a shared identity space, where cultural differences are not erased but harmonized [10, p. 98].

The analysis of agricultural traditions from a communicative perspective can be structured into a tripartite model:

a. *The Symbolic Level*. Rituals communicate representations about the sacred, fertility, purification, and the cyclical nature of existence.

b. *The Social Level*. Agricultural practices consolidate community cohesion and regulate social relations.

c. *The Intercultural Level*. Traditions are spaces of cultural transfer, symbolic convergence, and identity hybridization [15, p. 311].

3. The Intercultural Context of the Republic of Moldova

Analyzing intercultural communication within the agricultural traditions of the Republic of Moldova requires a profound understanding of the region's ethnic, historical, and cultural context. The space between the Prut and Dniester rivers has functioned, over the centuries, as a corridor for demographic, economic, and symbolic circulation, where different populations have coexisted, collaborated, and mutually influenced each other's systems of belief and agrarian rituals. This multicultural structure represents the fundamental backdrop against which the processes of intercultural communication analyzed in this article unfold.

According to historical and ethnographic data, the Republic of Moldova is composed of diverse communities that have cohabited for centuries:

- **Romanians/Moldovans** – the majority population, bearers of the Romanian tradition and the Carpathian-Danubian agrarian ethos;
- **Ukrainians** – concentrated in the north and east of the republic, bearers of the Slavic steppe traditions;
- **Gagauz** – an Orthodox Turkic population, settled in southern Bessarabia in the 18th–19th centuries, with a mixed agrarian culture rooted in both Balkan tradition and Turkic influences;
- **Russians** – present especially in urban centers and industrialized areas, but with visible influences also on rural rituals;
- **Bulgarians** – settled in the south, with an agrarian calendar and ritual system similar to the Romanian one, but with their own particularities. [2]

This multi-ethnic structure is not merely demographic but also cultural-functional, meaning that each group has contributed to shaping the complex of agricultural traditions practiced in the region.

The agrarian interculturality of the region is also explained by historical developments that favored population mobility and cultural mixing.

In the 14th–17th centuries, the circulation of rural communities took place:

- the Romanian population formed the dominant agrarian structure;
- waves of Slavic populations migrated southward;
- Ottoman influences were felt both symbolically and economically [5, p. 265].

The agrarian calendar was reorganized around common Orthodox holidays, yet pre-Christian elements persisted in agricultural rituals.

In the 18th–19th centuries, the colonization of Bulgarians and Gagauz occurred. The Tsarist administration facilitated the settlement of Bulgarians and Gagauz in southern Bessarabia. They introduced:

- new agricultural techniques, especially in viticulture and horticulture;
- crop protection rituals specific to the Balkan region;
- Turkic terminological elements into the agricultural lexicon. [14, p. 257]

This process generated a first major intercultural agrarian synthesis.

In the 19th–20th centuries, the consolidation of Romanian-Ukrainian contacts took place. In the north and east, contacts between Romanians and Ukrainians led to ritual convergences in Paparuda / Perperuna, household protection rituals, and agricultural caroling at the beginning of the year. These similarities are not the result of imitation but of a slow cultural dialogue, favored by similar rural conditions.

In anthropology, cultural contact zones are defined by the circulation of objects, practices, and symbols; the coexistence of different cultural norms; and the mutual adaptation of behaviors.

The Moldovan agrarian space fulfills these criteria through: mutual aid networks among families of different ethnicities; common holidays (the Village Patron Saint Feast, Easter, Christmas); rural markets and fairs where culinary, agricultural, and artisanal traditions intersect; collaborations during seasonal work (haymaking, harvesting, winemaking). These daily interactions create an environment where agricultural traditions become symbolic intermediaries between communities.

It is repeatedly observed that agricultural traditions show striking similarities among different rural communities, even where languages and ethnic origins are distinct. This is evident in overlapping ritual formulas among Romanians and Ukrainians, similar organizations of ceremonial sowing, and common fertility symbols (wheat, water, light).

In the Republic of Moldova, many agricultural symbols—wheat, water, fire—circulate freely between communities, undergoing minor adaptations or shifts in emphasis.

Wheat for Romanians is a **symbol of life, abundance, and continuity** [16, p. 401]; for the Gagauz: *bereket* = prosperity, a term borrowed from Turkish; for Ukrainians: *життя (zhyttya)* = life, blessing [1, p. 59].

Water is the central element in *Paparuda* (Romanians) and *Perperuna* (Ukrainians) [6, p. 340], and serves a function of purification and protection for the Gagauz.

Fire is a common practice among Romanians, Bulgarians, and Gagauz during the summer solstice, symbolizing the renewal of vegetation and protection.

These correspondences show that the Moldovan rural space is not a mosaic of isolated traditions, but a common cultural matrix in which each community contributes to shaping agricultural meanings.

4. Agricultural Traditions as a Space for Intercultural Communication

The agricultural traditions of the Republic of Moldova represent a privileged space where intercultural communication between Romanians/Moldovans, Gagauz, Ukrainians, Bulgarians, and Russians manifests itself. In these rituals, cultural contact is not episodic but structural, inscribed in the operational logic of rural communities. Agrarian practices become mediums for symbolic dialogue, identity negotiation, and social integration.

Agricultural traditions function as an intercultural language, through which communities express values, intentions, and relationships via gestures, objects, verbal formulas, and ritual scenarios. In the Moldovan space, the structure of agricultural rituals shows numerous similarities between ethnic groups, a fact indicating the circulation and mutual adaptation of cultural elements.

New Year's agricultural carols: *Pluguşorul* **and** *Semănatul* represent a major zone of cultural interference. Observable common characteristics in mixed localities include:

- Wishes for abundance expressed through metaphors of growth;
- Invocation of draught animals (oxen, horses), a central element in Romanian and Ukrainian households;
- Similar melodic and rhythmic structures, with variations specific to each ethnicity.

Among the Gagauz, New Year's blessings include Turkic formulas like *kutlu olsun* ("good luck"), while among Ukrainians, the rhythmic structure of New Year carols approaches the melodic style of the steppe [1, p. 75]. Nevertheless, the ritual scenario—the group's entry into the household, the symbolic striking of the ground, and the blessing of the host—shows evident correspondences in the Romanian, Ukrainian, and Gagauz spaces.

Rain-invocation rituals are among the most eloquent for observing intercultural communication. *Paparuda* among Romanians: girls adorned with leaves, a circular dance, sprinkling with water [8, p. 42]. The *Dodola/Perperuna* ritual is attested among Bulgarians and represents an agrarian custom for invoking rain and fertility [3]. Similar rituals among the Gagauz: they introduce Orthodox prayers and Turkic formulas while preserving the dynamics of the dance.

These rituals show not merely borrowings but profound cultural adaptations, in which pre-Christian layers are reinterpreted through different identity lenses.

Practices such as **"lighting the fires on Sânziene (Midsummer), blessing the water, or circling the field"** [9, p. 232] appear in all Moldovan communities. The differences are minimal, indicating an agrarian tradition that spans multiple regions. Intercultural communication manifests through: the common use of ritual plants (wormwood, basil, lovage); similar objects: torches, green branches, clay vessels; and closely related meanings (protection, fertility, purification).

Intercultural communication is expressed not only in rituals but also in **technological transfers,** which influence the symbolic structure of traditions. Bulgarian and Gagauz colonists introduced the single-furrow metal plow in the 19th century. This innovation was quickly adopted by Romanian and Ukrainian communities. Ritual impact:

- In some villages, the transition was made from the "wooden plow" to the "new plow," symbolizing modernity;

- Ritual formulas were adapted ("May the plow run smoothly," "May the furrow be deep and fruitful");
- The hybridization of symbols becomes a central mechanism of intercultural communication.

Southern Moldova (Cahul, Taraclia, Comrat) represents an intercultural viticultural laboratory. Communication manifests through:

- The adoption of vine training techniques from Bulgarians;
- The adaptation of Romanian "vine blessing" rituals in Gagauz households;
- The circulation of agricultural proverbs as a form of micro-intercultural communication.

Agricultural traditions include not only gestures and rituals but also a **specific lexicon**, resulting from centuries of cultural contact. Examples of Turkic terms adopted into Romanian communities: "*bereket*" (abundance), "*harman*" (threshing floor). Conversely, Gagauz and Bulgarians adopted Romanian words for agricultural tools: "*sapă*" (hoe), "*brazdă*" (furrow), "*hotar*" (boundary). These lexical borrowings represent indicators of natural, non-conflictual intercultural communication.

Due to historical interactions, rural communities in Moldova have developed mechanisms for economic cooperation, shared systems of ritual meanings, and common norms regarding work, hospitality, order, and reciprocity.

These mechanisms transform agricultural traditions into a space of intercultural cohesion rather than conflict. Common rituals (Plugușorul, ceremonial sowing, Paparuda) thus become tools for cultural harmonization.

In mixed villages, situations are encountered such as Romanian carols recited by Gagauz children, Gagauz blessings included in *Plugușor*, and Bulgarian, Ukrainian, and Romanian alternation in *Paparuda*.

In Ceadîr-Lunga, Gagauz caroling groups include Romanian expressions in their New Year blessings, such as "gazdă bună" ("good host"), "să fie rod bogat" ("may there be a bountiful harvest"), alongside Gagauz formulas. These practices confirm the existence of a dual cultural belonging, reflected in agricultural traditions.

In many mixed villages: Romanians participate in Gagauz rituals, Gagauz take part in Romanian caroling, and Ukrainians adopt Romanian fertility symbols. These practices facilitate a sense of an "expanded community."

Hybridization does not dilute identities but enriches them. For example: the Romanian *Paparuda* acquires a Ukrainian melodic structure; *Plugușorul* is accompanied by Gagauz drums; the Village Patron Saint Feast includes Bulgarian dishes, Gagauz music, and Romanian field-blessing rituals. Tradition becomes a space for cultural encounter, not a border zone.

Intercultural communication plays an important role in the life of rural communities. Rituals facilitate social cohesion between different ethnic groups. They transmit common norms about cooperation, labor, agricultural time, and reciprocity. Each community affirms its specific character, contributing to the regional agrarian identity. During periods of economic or climatic change, intercultural traditions allow for the rapid transfer of solutions. They create a common vocabulary of fertility, abundance, and protection.

The analysis of agricultural traditions in the Republic of Moldova demonstrates that they function as a structural space for intercultural communication, in which the interaction between Romanians/Moldovans, Gagauz, Ukrainians, Bulgarians, and Russians is not accidental but constitutive. Agrarian rituals – New Year carols, rain-invocation practices, field protection rituals, and viticultural ceremonies – show significant correspondences at the symbolic, performative, and technological levels, indicating a historical process of cultural circulation, adaptation, and reinterpretation.

Agricultural traditions act as an intercultural language, in which gestures, ritual objects, blessing formulas, and performative scenarios mediate the dialogue between rural communities. Structural similarities – the rhythm of carols, the symbolism of wheat, the dynamics of rain-invocation dances, the ritual functions of water and fire – confirm the existence of a common cultural matrix, resulting from centuries of coexistence and constant technological exchanges. Phenomena such as ritual hybridization,

the reciprocal borrowing of agricultural lexicon, and shared participation in holidays demonstrate that agrarian traditions constitute a shared identity framework, in which cultural differences are integrated without being erased.

Through this integrative function, agricultural traditions become a mechanism of social cohesion, facilitating cooperation between ethnic groups, the negotiation of roles, the transmission of work norms, and the consolidation of collective values related to fertility, prosperity, and household protection. Agrarian interculturality thus appears as a communal strategy for adaptation and continuity: a flexible system that allows for the synchronization of practices, the rapid transfer of solutions in changing contexts, and the maintenance of a common vocabulary of rural life.

In conclusion, the agricultural traditions of the Republic of Moldova cannot be interpreted merely as ethnographic relics, but as active intercultural architectures, capable of articulating identities, generating solidarity, and contributing decisively to the social and cultural stability of the region. They represent a dynamic heritage, in which ethnic diversity becomes a resource, and intercultural communication is affirmed as a fundamental principle of rural organization.

Bibliography:

1. Caraman, Petru. Caroling among Romanians, Slavs and Other Peoples. Bucharest: Minerva, 1983, p. 352.
2. Demographics of the Republic of Moldova. https://ro.wikipedia.org/wiki/Demografia_Republicii_Moldova (accessed 06.12.2025).
3. Dodola and Perperuna. https://en.wikipedia.org/wiki/Dodola_and_Perperuna (accessed 06.12.2025).
4. Gorovei, Artur. Folk Literature: Collections and Studies], vol. 2. Bucharest: Minerva, 1985, p. 475.
5. Iorga, Nicolae. History of the Romanians, vol. III. Bucharest: Casa Școalelor, 1929, p. 354.
6. Khrypko, Svitlana, Aleksandrova, Olena, Iatsenko, Ganna, et al. Dialogue of Generations as Communicative Dimension of Bread Culture Semantics in the Ukrainian Sacral Tradition. In: *History Culture and Art Research*, vol. 9, no. 4, 2020, pp. 333–344.
7. Marian, Simion Florea. Romanian Holidays, vol. I. Bucharest: Romanian Cultural Foundation, 1994, p. 320.
8. Mititelu, Oxana. Romanian Folklore. Course Support. Comrat, 2020, p. 117.
9. Pamfile, Tudor. Romanian Holidays. Bucharest: Saeculum, 1997, p. 432.
10. Pop, Dumitru. Agrarian Customs in Our Romanian Tradition. Cluj-Napoca: Dacia, 1989, p. 216.
11. Pop, Dumitru. Studies on the History of Romanian Folkloristics. Baia Mare: Umbria, 1997, p. 328.
12. Pop, Mihai. Traditional Romanian Customs. Bucharest: Univers, 1999, p. 192.
13. Pop, Mihai, and Pavel Ruxăndoiu. Romanian Literary Folklore. Bucharest: Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 368.
14. Țurcanu, Ion. Description of Bessarabia. The Territory between the Prut and Dniester Rivers in Historical Evolution (from the First Centuries of the 2nd Millennium until the End of the 20th Century). Chișinău: Cartier, 2012, p. 419.
15. Vrabie, Gheorghe. Folklore, Object-Principles-Categories. Bucharest: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970, p. 555.
16. Vulcănescu, Romulus. Romanian Mythology. 1985, p. 641.

THE EFFECTS OF LEADERSHIP STYLES ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE: AN EMPIRICAL

EVIDENCE FROM SELECTED MANUFACTURING FIRMS IN NIGERIA

DR. CHUKWUEMEKA G. EME (Ph. D)

Lecturer, Department of Business Administration, Faculty of Management Sciences, National Open University of Nigeria (NOUN), Jabi – Abuja

Abstract

Leadership styles in today's world is an increasingly complex and a popular organizational dynamics to work upon. Leadership skill to a great extent is the bedrock of any business or organization. Therefore, only people who can manage other people of different races, who are highly creative and innovative, and can successfully salvage dire situations in case of emergencies, are worthy to be called leaders. Different leadership styles are appropriate in distinct situations. If an inappropriate style is adopted by the leader, it may pose several challenges for the workers, managers, and human resources departments in the planning and execution of work in an organization. Similarly, the satisfaction and performance levels of employees also depend upon the leadership styles adopted by corporate leaders. An appropriate leadership style paves way to delivering successful plans for fulfilling the long-term organizational goals. Little is however understood about which leadership style influence employees the most and how leadership behaviors lead to acceptable outcomes. This paper reviews some of the current challenges in organizations which are faced by managers and the productivity levels for the same. This research statistically calculates and analyzes the leadership styles of 35 respondents and which category they fall into depending upon their behavioral attributes to deal with people through a survey questionnaire of 25 questions. It further helps us conclude which leadership style is the most relevant for highest level of productivity in manufacturing firms, employees and managers. It also gives an insight on managerial behaviors and relationship of employees and managers in a less formal organizational setup.

Key Words: Leadership styles, Leadership behavior, Employee perception of leadership, manufacturing companies

1. Introduction

There has been significant theoretical and empirical work carried out on leadership styles and organizational performance across the globe. For some decades now, how leadership impacts on organizational performance has gained prominence among academics and practitioners working in the area of leadership (Khajeh, 2018; Bhargavi & Yaseen, 2016; Igbaekemen & Odivwri, 2015; Giambatista, 2004; Rowe et al., 2005). This is premised on the notion that a style of leadership of an organization has a correlation with organizational performance (Rowe et al., 2005). The style of leadership adopted is considered by some researchers to be particularly important in achieving organizational goals and in evoking performance among subordinates (Sadia & Aman, 2018; Klein et al., 2013; Berson et al., 2001; Zacharatos et al., 2000; Barling et al., 1996). Organizations undergo rapid changes daily as a result of diverse factors. Some of these factors are external such as competition, global market trends and technological changes. Some of the changes over time also occur within the organizations themselves. Examples are employee motivation, innovation, organizational culture and human resource strength (Haque et al., 2015; Igbaekemen & Odivwri, 2015; Bass & Riggio, 2006). All these tend to affect the performance of these organizations. One key factor that also has the potential to largely affect an organization's performance is its leadership (Ng'ethe et al., 2012; Jeremy et al., 2012).

The role of leaders in ensuring excellent organizational performance cannot be over emphasized. Adequate motivation, suitable work environment, compensation, efficient communication between managers and subordinates play an important role in promoting this goal. Planning and organization of work is also very crucial. It has been argued by some researchers that the most common problems

affecting organizational performance in business and other institutions are poor attitude to work among workforce, inefficiency as well as ineffectiveness of leaders in most places, though others share a contrary view (Haque, Faizam, & Cockrill, 2007). Leadership style practiced by an organization has an impact on the success or otherwise of its operations. Leadership style in an organization is one of the factors that play significant role in enhancing or retarding the interest and commitment of the individuals in the organization (Bhargavi & Yaseen, 2016; Obiwuru et al., 2011).

Performance continues to be a key issue among organizational researchers and employees are bound to perform mwell where they are treated well (Haque, Faizan, & Cockrill, 2007; Barney, 1997). Javier (2002) has asserted that performance is equivalent to the famous 3Es (economy, efficiency, and effectiveness) of a certain program or activity. However, according to Daft (2000), organizational performance is the organization's ability to attain the goals by using resources in an efficient and effective manner. Quite similar to Daft (2000), Ricardo & Wade (2001) rather define organizational performance as the ability of the organization to achieve its goals and objectives.

Organizational theorists contend that effective leadership is one of the most important contributions to overall organizational success (Weber, 2009; Ricardo & Wade, 2000; Pettinger, 2000; Barney, 1997; Kotler & Heskett, 1992; Ricardo & Wade, 2001). Many leadership theories have been proposed in the last fifty years, which are claimed to have influenced the overall effectiveness of organizations where they have been employed. In the competitive world with technological changes within the business environment, it is vital that organizations employ leadership styles that enable them to survive in a dynamic environment (Maritz, 1995; Bass, 1997). Without leadership, the probability of mistakes occurring increases and the opportunities for success become more and more reduced. The role of a leader is vital for the survival and progress of an organization. Al Khajeh (2018) and Bhargavi & Yaseen (2016) in their study on leadership and organizational performance suggest that the role of leadership is critically important for an organization to achieve a high level of performance.

It is contended that organizations do not only exist for survival, but also to sustain their existence by improving performance. In order to meet the needs of the highly competitive markets, organizations must continually increase performance by adopting the appropriate leadership style. Leadership style is a key determinant of the success or failure of any organization. Leaders influence, direct, and motivate others to perform specific tasks and also inspire subordinates. Literature suggests that the role of leadership is critically important for achieving the performance of organizations. To this end, some studies argue that effective leadership role in improving organizational performance are mixed (Uchewamgbe, 2013; Hambrick, 2007; Katz & Kahn, 1978). This study aimed to examine the effects of leadership styles in organizational performance using an empirical evidence from selected manufacturing firms in Nigeria.

2. Literature Review

2.1 Understanding Leadership

Leadership has been a topic of study for social scientists for much of the twentieth century, yet there has been no consensually agreed-upon definition of it (Jyoti & Bhau, 2015; Sofi & Devanadhun, 2015; Xu & Wang, 2008; Bass, 1990). Many authors have studied this phenomenon, and some have argued that there is no conscious definition of what leadership is, no dominant paradigm for studying it, and little agreement regarding the best strategies for developing and excising it (Bennis, 2007; Hackman & Wageman, 2007; Vroom & Jago, 2007). However, Ngodo (2008) views leadership as a form of direction in which a person can give to a group of people he steers affairs in such a way that will influence behavior of another individual, or group. Ngodo (2008) perceives leadership to be a reciprocal process of social influence, in which leaders and subordinates influence each other in order to achieve organizational goals. Sun (20020 defines leadership as the process of influencing people so that they make an effort by their own will and enthusiasm towards obtaining the group's goals.

Leadership is a critical management skill, involving the ability to encourage a group of people towards a common goal. Leadership focuses on the development of followers, their needs and building their capacity (Klein et al., 20130. It is imperative for managers occupying leadership positions to focus on the development of value system of employees, their motivational level and moralities with the development of their skills (Uchewamgbe, 2013; Ishmail eta l., 2009). This approach will essentially help their followers achieve their goals as they work in the organizational setting. As posited by Khan

et al. (2014), followers will be encouraged to be expressive and adaptive to new and improved practices and changes in the environment.

According to Michael (2010) leadership has a direct cause-effect relationship upon organizations and their success. Leaders determine values, culture, change tolerance and employee motivation. They shape institutional strategies including their execution and effectiveness. It should be stressed that leaders can be found at any level of an institution and are not exclusive to management. Successful leaders do, however, have one thing in common. They influence those around them in order to reap maximum benefit from the organization's resources, including its vital and expensive human resources/capital. This success can only be achieved and probably sustained in organizations where appropriate leadership style or styles are employed at a given time. Leadership is also a process which involves the use of non-coercive influence to shape a group or organizational goals, motivate behavior towards achieving the goals as well as define the group's culture (Northouse, 2009).

Despite the variations in the definitions, there are at least three implications of these definitions. Firstly, leadership is a process engaged in by certain individuals (leaders). It is an ongoing activity in an organization. Secondly, it involves other people in the form of subordinates or employees who by their willingness are influenced by the leader. Therefore, the subordinates formalize the leader's authority by making leadership process possible. Thirdly, the aim of leadership is the accomplishment of a goal and objectives. A seemingly endless variety of definitions have been developed, and there is a common thread which runs through all the definitions and that is the concept of influence. Leaders therefore influence others to help accomplish group and organizational objectives. However, it should be noted that the use of appropriate leadership style at a given time is a conduit for organizational success.

2.2 Types of Leadership Styles

Harris. Leithwood, Day, Sammons & Hopkins (2007, 337-347) postulated that leadership styles is the kind of relationship that is used by an individual to make people work together for a common goal or objective. According to Mitonga-Monga, Coetzee & Cilliers (2012, 5389-5398), leadership style is the pattern associated with managerial behavior, which is designated to integrate the organizational or personal interests and effects for achieving particular objectives. Different styles of leadership adopt different methods of leading subordinates and therefore, produce different results. It is against this backdrop, that this section tends to review different types of leadership styles and how they influence subordinates to yield desired results.

2.2.1 Transformational Leadership Style

According to Bass (1985), a transformational leader's behavior originates in the personal values and beliefs of the leader and motivates subordinates to do more than expected (Obiwuru, Okwu, Akpa & Nwankwere 2011, 100-111). Transformational leadership style focuses on developing the followers and considering their needs. Managers that concentrate on transformational leadership focus mainly on developing the general value system of the employees – development of skills, motivation level and moralities (Ebrahim 2019, 1-8).

In transformational leadership, the subordinates trust, admire and give absolute respect and loyalty to the leader. Moreover, they are motivated to do more than what was initially expected to do (Obiwuru et al., 2011, 100-111; Bass 1985). The transformational leader then motivates th subordinates by making them initially aware of the significance of task outcomes, impelling them to transcend their own self-interest for the sake of the organization and activating their higher-order needs. According to Bass & Avolio (1994), the leader encourages the followers to think critically and seek new ways to approach their jobs, resulting in intellectual stimulation. Podsakoff, MacKenzie & Bommer (1996, 259-298) opined that there is an increase in the level of performance, satisfaction and commitment to the goals of an organization, as a result of transformational leadership style. Bass (1990) proposed four components of transformational leadership to include charisma, inspirational motivation, intellectual stimulation and individual consideration (Obiwuru et al., 2011, 100-111). Firstly is charisma or idealized influence, which in the words of Humphreys & Einstein (2003, 85-95) is characterized by vision and a sense of mission, instilling pride in and among the group, and gaining respect and trust. Charismatic behavior induces employees to go beyond self-interest and self-curiosity for the sake of the team, providing

reassurance that obstacles will be overcome, and promoting confidence and certainty in the achievement and execution influence (Conger & Kanungo 1987, 637-647; Howell & Frost, 1989, 243-269), and followers place an excessive amount of confidence and trust in charismatic leaders (Howell & Avolio 1993, 891-902). According to Jyoti & Bhau (2015, 1-13), the idealized and behavioral charisma of a transformational leader motivate the followers to identify with the leader. The personalized relationship developed by a transformational leader creates an environment in which the employees are happy and fulfilled. Hence, their overall performance is improved which inevitably increases organizational productivity and performance.

Secondly is inspirational motivation, which according to Obiwuru et al. (2011, 100-111) is usually a companion of charisma and is concerned with a leader setting higher standards, thus becoming a sign of reference. Bass (1985) opined that followers look up to their inspirational leader as one providing emotional appeal to increase awareness and understanding of mutually desirable goals (Obiwuru et al. 2011, 100-111). This is evident by the communication of high expectations and expressing relevant objectives in simple terms. The leader always talks optimistically about the future, speculating a compelling vision for the future and providing an exciting sense of organizational change (Bass & Avolio 1994). Bass (1990) stressed that motivation occurs by providing meanings and challenges to the followers' work, hence individual and team spirit are aroused, and enthusiasm and optimism are displayed (Obiwuru et al. 2011, 100-111). The leader encourages followers to envision attractive future states for the organization and themselves.

Thirdly is intellectual stimulation, which according to Bass (1985) provides followers with challenging new ideas, and encourages them to break away from the old ways of thinking (Obiwuru et al. 2011, 100-111). The leader is characterized as one encouraging intelligence, logical thinking, careful problem solving and methodical ability. Bass & Avolio (1994) stressed that the attributes include seeking different perspectives when solving problems, suggesting new ways of examining how to complete tasks and encouraging re-thinking of ideas that have not been questioned in the past (Obiwuru et al. 2011, 100-111). The leader motivates the subordinates to be inquisitive by questioning assumption, and to be creative by approaching old situations in new ways, and reframing problems.

Finally is the fourth component of transformational leadership, which is individual consideration. It involves developing followers by coaching and mentoring (Obiwuru et al. 2011, 100-1110; Bass 1985). The leader carefully observes the inter-individual differences amongst the followers and acts as mentor to them. The leader coaches and help others to discover and develop their strengths, as well as listens attentively to others' concerns (Bass & Avolio 1994). Bass (1985) stressed that followers are treated individually in order to raise their levels of maturity, and to enhance effective ways of addressing their goals and challenges (Obiwuru et al. 2011, 100-111).

The transformational leadership portrays a strong bridge between followers and leaders, resulting to clear understanding associated with the motivational level, values and interests. Bass & Avolio (1994) stated that transformational leadership demonstrates the superior leadership performance. Transformational leadership occurs when the leader elevates the interest of the employees by encouraging them to look beyond their self-interest. Transformational leaders are effective and productive because of some reasons which include the leaders may be charismatic in terms of motivating the employees, transformational leaders may meet the emotional needs of the employees or they may arouse the employees intellectually (Bass & Avolio 1994).

A study carried out by Wang, Oh, Courtright & Colbert (2011, 223-270) discovered that transformational leadership and individual-level follower performance are positively linked. The study also indicated that transformational leadership and performance of teams at organizational level are associated positively. Xu & Wang (2008, 1090-1097) opined that performance is the function of knowledge, motivation, skills and abilities which are directed towards a prescribed behavior. Their study revealed that transformational leadership identify with a self-defining and satisfying relationship with an individual or group. Jyoti & Bhau (2015, 1-13) found that transformational leadership and organizational performance are positively associated. Sofi & Devanadhen (2015, 31-45) opined that transformational leadership has a significant impact on the performance of the organization. They conducted a study on banking organizations with the help of statistical tools such as Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) and concluded that transformational leadership has a direct positive impact on the organization's performance.

2.2.2 Transactional Leadership Style

According to Uchenwamgbe (2013, 53-73), leaders are known as transactional leaders if they are always willing to give something in return such as pay rise, promotion, new responsibilities, performance reviews and welfare schemes. The principal problem with this style of leadership is the expectation. Ojokuku, Odenayo & Sajuyighe (2012, 202-207) defined transactional leadership as the exchange of targets and rewards between management and employees.

A study carried out by Longe 92014, 68-83) revealed that transactional leadership style has a positive impact on the organizational performance. Longe (2014, 68-830 further revealed that the transactional leadership style helps in creating, as well as sustaining the context in which organizational and human capabilities are maximized as the employees are always able to achieve the tangible and intangible rewards. This leadership style majorly results in creating an environment that is optimal for performance, and also articulates the persuasive vision that enhances the overall organizational performance (Longe 2014, 68-83). According to the research carried out by Sofi & Devanadhen (2015, 31-45), transactional leadership was not found to have a direct impact on the performance of the organization. They concluded that transactional leadership style does not encourage creativity and innovation among the employees and hence, employees do not perform as per the expectations of the organization.

Transactional leadership according to Obiwuru et al. (2011, 100-111), involves an exchange process that results in followers' acquiescence with leaders' request but not promising to generate enthusiasm and commitment to task objective. Boehnke, Bontis, Distefano & Distefano (2013, 5-15) states that the leader focuses on having internal actors perform the tasks required for the organization to reach its desired goals (Obiwuru et al. 2011, 100-1110. The goal of the transactional leader is to ensure that the path to goal attainment is broadly understood by the internal actors to remove possible barrier within the system and to motivate the team to achieve the predetermined goals and tasks (House & Aditya 1997, 409-473).

According to Obiwuru et al. (2011, 100-111), transactional leaders show constructive and corrective behaviors. Constructive behavior consists of contingent rewardm and corrective behavior imbibes management by exception. Contingent reward is the simplification of the work required to obtain rewards and the use of welfare schemes and contingent reward to exert influence. It considers followers' desires and gives accolades when goals are achieved. Bass (1985) opined that the clarification of goals and objectives, and provision of recognition once goals are achieved should result in individuals and groups achieving expected levels of performance (Obiwuru et al. 2011, 100=111). Obiwuru et al. 92011, 100-111) stressed that active management by exception refers to the leader setting the standards for compliance as well as for what constitutes ineffective performance and may include punishing followers for non-compliance with those standards. This style of leadership therefore implies close monitoring for deviances, mistakes and errors, and then taking corrective actions as quickly as possible when they occur.

2.2.3 Autocratic Leadership Style

The autocratic leadership style is also known as authoritative leadership style. According to Mgbeze (2014), while some input is sought from subordinates, the leaders regard their influence as the key element in any major decision or job outcome. Mgbeze (2014) further stressed that the authoritative leader accomplishes ends through imparting a clear, compelling vision, sees to it that the vision is built into strategic planning, and guides actions throughout the organization. The authoritarian sets clear directions, monitors progress closely and declares to subordinates the position they wish them to adopt by elucidating why certain things are expected, done or required and how individual actions adapt into the larger picture. Mgbeze (2014) opined that the feedback authoritarian offers may be positive or negative but clear, and treatment of subordinates to be firm but fair. It may shade over into a directive style when subordinates are given very little power or decision-making authority.

Autocratic leaders are classic, commanding and bossy in nature; they want their employees to work according to their orders. Typically, autocratic leaders preserve the rights to make decisions (Obiwuru et al. 2011, 100-111). Ebrahim (2018, 1.8) stressed that autocratic leaders force their followers to execute the services and strategies according to the narrow way in their views. A study by Iqbul, Anwar & Haider (2015, 1-6) to determine the effect of leadership style on employee performance showed that autocratic leaders are lacking in creativity and only promote one-sided conversation, which greatly affects the

innovation and satisfaction level of the employees. The autocratic leadership style is however effective in the short term.

Autocratic leadership limits the workplace socialization and communication which is necessary for effective organizational performance. The autocratic leadership also enhances organizational conflicts which negatively affect the overall performance (Iqbul et al., 2005, 1-4). The study conducted byBhargavi & yaseen (2016, 87-117) revealed that the autocratic leadership leadership style has a positive impact on the organizational performance. According to Bhargavi & Yaseen (2016, 87-117), this leadership style is more suitable when projects are to be completed within provided deadlines. Igbaekemen & Odivwri (2005, 1.7) conducted a study on the impact of leadership style on the performance of organizations; they concluded that an autocratic leader is the one who determines the activities, techniques and policies to the employees, and expects the employees to follow the same. They further stressed that such leaders do not have much faith on their followers.

2.2.4 Democratic Leadership Style

Democratic leadership also referred to as participative leadership, is a type of leadership style in which members of the group take a more participative role in the decision-making process. This style of leadership dwells on performance and people (Bhargavi & Yaseen, 2016; Puni et al., 2014). Democratic leadership style encourages employees to participate in the decision-making process of the organization (Nwokocha & Iheriorhanma, 2015). According to Puni et al. (2014), decision making in a democratic system is not centralized and high performance is recognized and rewarded. Nwokocha & Iheriohanma (2015) on the other hand suggest that there is potential for poor decisions to be made by the employees or subordinates. This can be said to have a negative impact on the organization and can also instigate turnover intention in employees. It is therefore expected that brainstorming of ideas and collective decisions are arrived at by all concerned.

The democratic leadership sounds good in theory but it is often bogged down in its slow decision making process and the results which could seem workable would always require a lot of time and effort (Nwokocha & Iheriohanma, 2015). The democratic leader allows for decision making to be shared by the leader and the group. Criticisms and praises are objectively given and a feeling of responsibility is developed within the group. Kotler (1995) argued that this form of leadership is claimed to be earliest amongst all other leadership style. The leader discusses with subordinates before he issues general or broad orders from which subordinates feel free to act on (Bhargavi & Yaseen, 2016). The superior allows the subordinates opportunity to use their initiative and make contributions. The leader also offer support to the subordinates in accomplishing task. Characteristics of democratic leadership include: the fact that group members are encouraged to share ideas and opinions, even though the leader retains the final say over decisions, members of the group feel more engaged in the process and creativity is encouraged and rewarded. Democratic leadership yields a lot of benefits. Subordinates are encouraged to share their thoughts, it can also lead to better ideas and more creative solutions to problems (Sadia & Aman, 2018). Employees also feel more involved and committed to projects, making them more likely to care about the end results. It is perceived that democratic leadership style leads to higher productivity among group members.

Mgbeze (2014) stressed that the democratic leader considers close supervision unnecessary after trust has been established, and negative feedback is offered sparingly. In democratic leadership style, the possibility of weak execution and poor decision-making is high. Therefore, the democratic leadership is also widely known to motivate the employees to perform better, as their views and opinions are valued, and it gives them room for participation in crucial meetings, and are also carried along in the decision-making process. Rukmani, Ramesh & Jayakrishman (2010: 365-370) hinted that a major problem with democratic leadership is the assumption that everyone involved has an equal stake in decision-making, with a shared level of expertise.

A study by Elenkov (2000, 467-480) indicated that the democratic leadership has a positive impact on organizational performance and stressed that the leadership style allows the employees to make decisions along with sharing them with the group and the manager. Elenkov (2000, 467-480) opined that in democratic leadership system, praises and criticism are given objectively, and a sense of responsibility is also developed among the employees. Bhargavi & Yaseen (2016: 87-117) investigated the impact of democratic leadership on organizational performance; their findings revealed that this leadership style

positively affects the performance of the organization, as it provides opportunities to the employees to express and implement their creative ideas, and take part in the decision-making process.

A major advantage of the democratic style of leadership is that it prepares future leaders and helps the organization in the long run. Choi (2007, 243-262) stressed that a democratic leader is the one who focuses on the group discussion and participation, and as a result, positively influences the performance of the subordinates. Thus, the democratic style of leadership can be used to advance the organizational performance, as well as the efficiency.

There are however some downsides of democratic leadership. In situations where roles are unclear or time is of the essence, democratic leadership can lead to communication failures and uncompleted projects. In some cases, group members may not have the necessary knowledge or expertise to make quality contributions to the decision-making process. Democratic leadership works best in situations where group members are skilled and eager to share their knowledge. It is also important to have plenty of time to allow people to contribute, develop a plan and then vote on the best course of action.

2.2.5 Laissez-Faire Style of Leadership

Laissez-faire is a French phrase which means ‘’let it be’’ amd it is also known as the ‘’hand off style’’ (Nwokocha & Iheriohanma, 2015: p. 194). According to Gill (2014), it means leaving subordinates to complete tasks and jobs in the way they choose without adherence to any strict policies or procedures. Bass (1985) describes the laissez-faire leadership style as one in which the leader has no belief in his own ability to supervise. He further states that the leader has no clear set goals towards how they may work, does not help the group in making decisions and so leave too much responsibility with subordinates. According to Puni et al. (2014), the laissez-faire leader avoids controlling his employees and so only relies on the few available employees who are loyal to get a task done.

It is argued that laissez-faire leaders do not believe in employee development as they believe that can take care of themselves (Puni et al., 2014). This leadership style cannot be said to be operational in the banking sector or Non-Governmental Organizations which require that both the leader and subordinates have an input in the decision making process and completion of tasks to ensure the success of the organization. This is defined as a style of leadership m where leaders refuse to make decisions, are not available when needed, and choose to take no responsibility for their lack of leadership ability. Laissez-faire leaders do not use their authority and avoid taking actions. It is considered a passive and ineffective form of leadership. This style favors the installation of a relaxed working atmosphere; it brings down morale and reduces efficiency of the group. With this type of leadership style, leaders attempt to pass the responsibility of decision making process to the group. The group is loosely structured as the leader has no confidence in his leadership ability. A laissez-faire leader may either not intervene in the work affairs of subordinates or may completely avoid responsibilities as a superior and is unlikely to put in effort to build a relationship with them. Laissez-faire style is associated with dissatisfaction, unproductiveness and ineffectiveness (Deluga, 1992). This however, is debatable. Decision making under this style of leadership is performed by whoever that is willing to accept it.

2.3 External Factors Affecting Leadership Styles

Selection and utilization of an appropriate leadership style helps an organization to achieve its aims and objectives faster. According to Finch (2019), leaders are able to influence and guide people under them, so that the organization can become more effective in achieving its goals. However, leaders’ effectiveness is limited and affected by some external factors, which according to Finch (2019) include organizational environment, organizational resources, employees’ roles, organizational culture and employees’ diversity.

2.3.1 Organizational environment

Organizations have their own peculiar work environment with its own values and norms, which is a bequest of past leaders, as well as current leadership. These values are the concerns that the organization has for investors, customers, staff and the community, and they determine how the business’ goals will

be nurtured and accomplished. Goals are the personalities of the organization's values and concepts that define products or services. Leaders must carefully select the environment based on the concepts of the products or services being rendered. However, some dangers must be put into consideration irrespective of the potentials of environment. An unstable or unsecure environment where there is usually unrest and riots or protests by citizens must be well structured and protected before embarking on businesses (Beardwell & Thompson, 2017).

The condition of the work environment influences the activities of employees, while further affecting the implementation and completion of given tasks. The work environment can also affect the time of tasks completion, as well as the transition mode of tasks. According to Roberts & Hunt (1991), work environment can be physical elements that directly or indirectly affect the performance and productivity of employees. These physical environmental factors may include temperature, air circulation, sunlight, and weather conditions. Some work environment conditions are also non-physical as they affect the functionality of employees, and these may include interpersonal relationships with co-workers, be it subordinates or superiors.

2.3.2 Organizational resources

Leaders rely on organizational resources such as finances, technology and staff to achieve their goals. The success of the manager depends exclusively on how resources are successfully managed. Leaders must ensure unrestricted access to necessary resources, in as much as they are needed for the management of the business. Resources delivered late definitely have an impact on the smooth running of the organization. Hence, leaders must ensure early arrival of resources for the job ahead and make sure every resource is accounted for and used for the purposes meant for. Wastage of valuable resources is another factor affecting the effectiveness of leaders. Dissipated human resources, unaccountable funding and unmaintained equipment can limit the workforce and eventually minimize the productivity of the team (Finch, 2019).

The resources at the disposal of the manager go a long way in dictating the success or failure of the leader. Salahuddin (2010, 1-6) opined that technological advancement and innovation through modernization is a major key to the success of a leader. Integration of Information and Communications Technology (ICT) into the operational system of the organization will massively increase the performance of the organization. However, a decline in technology will shrink the organizational effectiveness, thereby breaching the manager-subordinate synergy and showcasing the incompetency of the manager. Poor financial standing of the firm also reduces the effectiveness of the leader, as proposed aspirations can only be driven when financial obligations are met.

2.3.3 Employees' roles

Finch (2019) stressed that when employees take on a role in an organization, their position is defined by the tasks and responsibilities they must perform in relation with others. Employees have different levels of maturity in relating to, as well as executing tasks and relationships that impact the style of leadership needed to guide them. Employees also affect the organization by their work norms and personal values. Organizational functions have pitfalls and roadblocks that leaders must identify and minimize in order to help staff accomplish their tasks. Subordinates should stick to their assigned duties and perform every job assigned to them diligently and with high sense of responsibility.

In structuring the participation of employees in the functionality of the organization, three different structural dimensions can be adopted. The first structural dimension is formalization, which entails the degree at which an organization illustrates the functionality of employees using rules and procedures. This describes some basic determinants factors guiding a given task such as when to, how to and who take(s) part in a given. The second structure dimension is centralization which is the extent to which some personnel are embedded with the responsibility of making decisions. In this mode, delicate decisions are made at the top management level. The third structural dimension is complexity, and this is the bulky interconnected aspects of an organization (Ford & [Slocum, 1977, 564-575). All these factors influence the functionality of employees, which directly affect the output of the organization.

2.3.4 Organizational culture

An organization's culture consists of a combination of its frontiers past and current leaders, history and crisis. Culture is difficult to alter, since it is as a result of long-held information and formal systems, traditions, customs and rules that represent the self-image and shared expectations of the organization. Established rites, routines and a set way of doing things influence a company's norms such as how a worker can be in good standing and how a worker can respond appropriately for various circumstances. Leaders must understand the demographic structure and cultures of the clients of the organization and strength in the marketplace to design products and services for particular populations (Salahuddin 2010, 1-4).

The culture of an organization influences the decision of leaders, since they are basically bound to follow the principles they inherited. However, it is their duty to periodically review thye decisive measures taken by past leaders to solve specific problems. According to John & Chattopadhyay (2015, 1-5), for the performance of employees and leaders to improve, there is need for the recognition of the organizational structure. They further stressed that simplification of organizational culture, alignment and modernization of the organization's concept will help improve the performance of the leaders and employees, thereby advancing the values of the organization. The human resources section of the organization should be restructured to reflect the induction of new personnel that truly reflect the present need of the organization in a changing environment.

2.3.5 Employees' diversity

Since the organization hires employees of diverse upbringing and makeup, the diversity of the subordinates tends to pose a threat to the leader of the organization. A company reasonably employs people of different cultures , gender, ages and races. Leaders must react to this diversity with a vision for their staff and by developing a multi-cultural approach to their work. According to Mooney (2018), the style of management that is most compatible with a diverse set of workers include a participatory method in which the leader works closely with employees to help them assimilate and succeed. Mooney (2019) also stressed that another successful style that works with individuals of different backgrounds is servant leadership, where the manager dedicates his efforts to providing the employees with everything they need so that in principle, these workers mature and pass along the servant attitude to other employees, and to their customers Employee's diversity has become an important feature in managing serves of employees. A leader is bound to gather different employees from diverse educational background different cultural locales and different work experience. Managing individual differences of the workforce can be very tasking and complicating for a leader, and if not properly managed can limit the performance and productivity of the firm. However, Qasim (2017, 1-4) opined that if employees'' diversity is well managed by the management, it can be an added strength to the workforce. The diversity of the employees can be harnessed by allowing the employees display their individual arsenal of positive experience such as skill transfer, decision-making abilities, creativity and motivation, while submitting to the principles of the leadership style in place.

2.4 Leadership Styles and Performance

In a simple term, a leader is anyone assigned to pilot the affairs of a team. In the quest to achieve an organization's goals, leadership style is an important aspect in the field of organizational behavior. Leadership process involves the use of non-coercive influence to shape a group or organizational goals, ignite behavior towards achieving the firm's objectives as well as define the group's culture. According to Ukaidi (2016, 25-34), leadership is the process of influencing people and providing an enabling environment for them to achieve a team or organizational goals and objectives. Also, Fry (2003, 693-727) defined leadership as the use of leading strategy to offer inspiring motives, and to enhance the staff's potentials for growth and development. Furthermore, Mitonga-Monga et al. (2012, 5389-5398) maintained that leadership is the pattern associated with managerial behavior, which is designed to integrate the organization the organization or personnel interest and effects for achieving particular objectives.

From the above reviews, it is evident that leadership occurs when one individual influences others to perform optimally and voluntarily above the average requirement of their work. Output of the organization is dependent on the leadership style adopted. A leader's enthusiasm, willingness, commitment and selfless act is done in a peculiar manner in order to bring forth increase in the profit margin of the organization, productivity, performance and effectiveness. Mgbeze (2014) conducted a research on the impact of leadership style on organizational performance, and concluded that a strong relationship exists between the adopted style of leadership and the organizational performance. According to Ukaidi (2016, 25-34), leadership style should be dependent on the tasks and the people being led, the environment and the leader's initiative. Even as leadership is a process engaged in by certain individuals, people are still needed to form subordinates who by their willingness are influenced by the leader. Hence, leader-subordinate coherent relationship brings forth organizational effectiveness.

Execution of collaborated effort depends on the leader's capabilities as well as managing the aftermath of an execution, be it positive or negative. A leader must explore the potentials of the subordinates using appropriate means as well as taking advantage of it. An excellent leader does not only inspire the subordinates' potentials to enhance efficiency, but also meets the requirements in the process of achieving organizational goals (Obiwuru et al., 2011, 100-111; Lee & Chuang, 2009).

2.5 Concept of Organizational Performance

According to Venkataraman 91997, 119-138), organizational performance is a sign of the capacity of a company to effectively achieve independent goals. The level of productivity of employees is one of the elements that are assessable to employee performance. The methods of evaluating organizational performance include quality, quantity and knowledge or creativity of the individuals towards the accomplished work that is done in relation to the responsibility assigned during a specific period of time (Wong & Wong, 2007, 361-381). In other words, some standard parameters must be relied upon during assessment.

Organizational performance enables an enterprise to achieve such objectives as high profits, market share and product quality in relation to other enterprises in the same industry. It is however a reflection of productivity of employees in an organization which is measured in terms of profit, revenue growth development and expansion (Obiwuru et al 2011, 100-111). According to Muecke 92005, 433-439), there are different factors that affect employees'' performance and these include job stress, motivation and communication.

2.5.1 Job stress

French (1975) opined that job stress is produced when one cannot properly coordinate available resources and job demands with personal abilities, and further described that job stress is gotten from a situation of a workplace environment that poses a threat to the employees (Noor, 2017). As a result of job stress, some employees may be unable to meet up given targets, since some companies demand a certain level of input. It further results to a to a scenario where demand exceeds the capacity of an individual which invariably fails to satisfy the top management. According to Mizuno, Yamada, Ishi, & Tanaka (2006, 167-170), job stress has been known universally as a social problem that has a combination of factors that disrupt the workers physically and psychologically, and further affect their health as a whole.

Conway, Companini, Satori, Dotti & Costa (2008, 630-639) stressed that an amount of pressure can bring about an increase in personnel's performance, while too much pressure leads to mental and physical challenges. Job stress could arise from aspects such as environmental factors, organizational factors (leaders) and individual factors (employees). The probability of stress affecting an employee's effectiveness Is high, as each employee is exposed to some extent of stressors both in the workplace and in their personal life, which definitely affect work performance and productivity.

2.5.2 Motivation

Motivation is simply the willingness and desire to perform an action which is stipulated by the activity, or ability to satisfy an identified need. Motivation is being widely observed in all sectors of industries today, irrespective of the size and location. Leaders and managers have realized that the action of

motivating their employees is decisive in the quest to achieve and realize organizational goals effectively. The motivated employees in the long run exhibit the traits of self-satisfaction, self-fulfillment and commitment that are needed to produce better quality and quantity of work, and faithfully observe the organizational policies which relatively materialize efficiencies, competitive advantage and reputation of the firm. Motivation enlarges the job involvement of employees by making the work more valuable and interesting, as well as keeps the employees more productive and responsive to organizational calls (Mizuno et al. 2006, 167-170).

Berman, Bowman, West & Watt (2015) opined that motivation is one of the essential factors for the achievement of employees, and ultimately the organizational targets and goals. Ololube (2006, 1-19) identified that motivation to work, whether intrinsic or extrinsic, is very essential in the lives of workers because it forms the fundamental reason for working in life. It conforms to the complex needs and zeal which provides the energy for employees to perform a particular task. In addition, motivation serves as an important component of business operations, whereby high motivation coincides with job performance, which enhances performance and productivity.

2.5.3 Communication

According to Nobo, Nwankwo & Okonkwo (2015, 131-148), communication is the impartation of ideas or thoughts, and making oneself understood by others. It is simply the process by which one party (sender) transmits information or message to another (receiver). With effective communication, a firm is able to have a great coordination among the teams and units in an organization. Meanwhile, the absence of it results to problems in managing business operations, or judgmentally causes the damage between individuals in a team. People who are involved in communication processes need to possess both basic skills and abilities needed for effective communication otherwise the information could be misunderstood. Also, effective information depends on the facilities available in an organization and the actions of leaders to ensure acceptability of information in order to have an accurate delivery of it (Mangal & Mangal, 2009).

Communication enhances easy transition of modules, missions and orders between the management levels in an organization. The effectiveness of the employee-leader relationship is determined by how well the information passed is understood and interpreted by the target employees. Shonubi & Akintaro (2006, 1904-1014) opined is understood and interpreted by the target employees. Shonubi & Akintaro (2006, 1904-1914) opined that communication breach between managers, employees and customers leads to futile efforts and unachieved visions. Hence, to remain profitable and competitive in the contemporary challenging world, all factors of production which include materials, machines and personnel, need to be carefully managed. Mangal & Mangal (2009) hinted that amongst the factors of production, personnel constitute the biggest challenge because their skills, talents, thoughts and emotions must be harnessed to correlate with the vision of the organization.

2.6 Leadership Styles and Employee Performance

According to the Ukaidi (2006, 25-34), leadership style and systemic behavior shifted away from the characteristics of the leader to the style the leader adopted. According to Rowe (2001, 81-94), records from the style approach recommend that leaders who are devoted to democratic or participatory leadership style seem more successful, compared to managers that adopt autocratic or laissez-faire leadership style of management. Complementing Rowe (2001, 81-94), Yukl (2012) opined participatory leadership is the best style of leadership in managing an organizational system of any type, and maintained that people react favorably to it in organizations by increased productivity, lower unit cost, good morale and improved labor management relation. However, Yukl (2012) hinted that the worst style of leadership is autocratic or authoritative leadership style which gives rise to high labor management conflicts.

There are different reasons why there should be relationship between leadership style and organizational performance. Today's intensive and dynamic markets characterize innovation-based competition, price-performance rivalry, decreasing returns and the creative destruction of existing competencies (Venkataraman 1997, 119-138). Several studies have suggested that effective behaviors can facilitate the improvement of performance when organizations face these new challenges (McGrath

& MacMillan 2000; Teece, Pissano & Shuen 1997, 509-533). Reviewing the effects of leadership on performance is paramount because leadership is viewed by some scholars as one of the key driving force for improving a firm's performance and productivity. According to Avolio (1999) and Rowe (2001, 81-94), effective leadership is seen as a major source of management development and sustained competitive advantage for organizational performance improvement (Obiwuru et al. 2011, 100-111).

Zhu, Chew & Spangler (2005, 39-52) opined that transactional leadership assists firms to actualize their objectives more efficiently by relating job performance to valued rewards and by guaranteeing that employees have the resources needed to get the job done. McShane & Von-Glinow 92001) stressed that visionary leaders create a strategic insight of some future states, communicate that vision through framing and use of metaphor, model the vision by cting consistently, and build commitment towards the vision (Obiwuru et al. 2001, 100-111). Zhu et al. (2005, 39-52) recommended that visionary leadership will result in high levels of cohesion, commitment, trust, motivation, and hence performance in the new organizational environments.

Mehra, Smith, Dixon & Robertson (2006, 232-245) argued that when some organizations seek efficient ways to enable them outperform others, a longstanding approach is to focus on the effects of leadership (Obiwuru et al. 2001, 100=111). According to Obiwuru et al. (2001, 100-111), team leaders are believed to play a pivotal role in shaping collective norms, helping teams cope with their environments, and coordinating collective actions. The leader-centered perspective provides valuable insights into the relationship between leadership and team performance (Guzzo & Dickson, 1996, 307-338). Several studies have explored the strategic role of leadership to investigate how to employ leadership paradigms and use leadership behavior to improve organizational performance (Judge, Bono, Ilies & Gerhardt 2002, 765-780; Judge & Piccolo, 2004, 755-768; Yukl 2012).

Purcell, Kinnie, Hutchinson, Rayton & Swart (2003) opined that it is because intangible assets such as culture, skill, competence, motivation and leadership styles are seen appreciating as a major source of strength and zeal in those firms that can combine processes, people and organizational performance. Prior studies revealed the expectations that leadership paradigms have significant effects on staff satisfaction, financial performance and customer satisfaction. A research by House & Aditya (1997, 409-473) criticized leadership studies for focusing extremely on leader-follower relationship to the exclusion of several other duties leaders perform, and to the segregation of environmental and organizational variables that are vital to mediate the leadership-performance relationship. The study also revealed that the results, depending on the level of analysis are other problems of existing research on leadership.

House & Aditya (1997, 409-473) differentiated between micro-level research that focuses on the leader in relation to the subordinates and immediate superiors, and macro-level research that focuses on the total organization and its environment (Obiwuru et al 2011, 100-111). Tarabishy, Solomon, Fernald & Sashkin (2005, 20-29) also recommended that leaders and their leadership styles influence both their subordinates and organizational outcomes. Jing & Avery 92008, 67-78) carried out a study on the missing liks in understanding the relationship between leadership and organizational performance, they concluded that despite a hypothesized leadership performance relationship suggested by some researchers, current findings are inconclusive and difficult to interpret.

3.0 Theoretical Framework

Many theories have been formulated and designed on leadership style, by other great scholars and academicians. These theories include the great man theory, trait theory and contingency theory amongst others. The three theories above will underpin this study.

Great man theory proposes that the aptitude for leadership is inborn and inherited. According to this theory, it is either you are born naturally as a leader or you are not. The term 'great man' was adopted because it was thought that leadership was majorly for males, particularly in the military. The great man theory of leadership became well known in the 18th century. The legends behind some of the world's most famous leaders such as Mahatma Gandhi, Abraham Licoln, Alexander the Great and Julius Caesar helped contribute to the conception that great leaders are given birth to and not made. Historian Thomas Carlyle also had a key sway on this theory of leadership at one point, stating that the history of the world is but the biography of great men. He stressed that efficient and productive leaders are those with inspiration and the right characters and features (Belmejdoub 2015, 1-29).

Over the years, there has been an unconvincing debate about whether leaders are born or made. Sarros & Batchatsky (1996) conducted a study about leadership by asking leaders of many organizations about their opinions on whether leaders are born or made (Belmejdoub, 2015, 1-29). Predictably, their findings revealed that majority of the senior leaders saw leaders as not being born because they are humble people, and certainly as not being made because they think there is more to life than circumstances; they saw leadership as a combination of both. They further revealed that there is an element of their psychology, but there is also an element of context, or of circumstance within leadership.

According to Cherry (2020), one of the major problems with the great man theory of leadership is that not all people who possess the so-called natural leadership qualities actually become great leaders. If leadership was merely an inherited quality, then all people who inherited the necessary traits would essentially find themselves in leadership roles. Cherry (2020) further stressed that research has instead found that leadership is a surprisingly complex subject, and that numerous factors influence how successful a particular leader may or may not be. Characteristics of the group, the leader in charge and the situation or environment all interact to decide what sort of leadership is needed, and the performance and productivity of this leadership.

Trait approach theory of leadership is one of the earliest theories of leadership. It focuses on the on the personal attributes of leaders, which comprise physical and personality characteristics, competencies and values. It views leadership mainly from the perspective of the individual leader. Basis of this approach is the assumption that traits produce patterns of behavior that are coherent amidst the situations. Therefore, leadership traits are considered to be embedded characteristics that people are born with and that remain relatively stable over time (Mumford, Zaccaro, Handing, Fleishman & Reiter-Palmon, 1993, 1-135).

Prior trait scholars studied the personality attributes that they believed were related to leadership effectiveness, an interest on researching exceptional historical figures. According to Fleenor (2011, 830-832), early researchers viewed leadership as a unidimensional personality trait that could be reliably measured and was distributed normally throughout the population that is an individual difference variable. Many of the early studies on the trait approach focused on the systematic investigation of the significant differences between leaders and followers. It assumes that individuals in higher-level positions possess more leadership traits than those in lower-level positions. To further buttress the fact, a large number of studies were conducted in an attempt to develop reliable and valid measures of leadership traits.

Today, many books on leadership continue the tradition of providing lists of traits that are thought to be fundamental to effective leadership. The simple idea remains that if an individual processes such traits, they will be successful leaders in any situation. Gardner (1989, 58) published a study of a large number of leaders and concluded that there are some attributes that appear to make a leader successful in any situation (Fleenor 2011, 830-832). These traits included strength and stamina, cleverness, accepting responsibility, proficiency, having knowledge about the subordinates' needs, adequate interrelation skills, zeal for achievement, motivating people, valor, conviction, determination, boldness and adaptability. One of the criticisms of the list is that the attributes typically associated with successful leaders are often perceived as 'male' traits.

Contingency theory centers on adapting situational variables to be better fit into a leader's style. Contingency theorists agree that leadership theories must take into consideration the situation in which leaders operate. For instance, Fred Fiedler's contingency model assumes that a leader's preferred style is effectively set and suggests adapting situational elements to achieve a better outcomes. Tested through a variety of field research, the model's basic principle according to Mitchell, Bigdan, Oncken & Fiedler (1970, 253-267) is that the performance of interacting groups is contingent upon the interaction of leadership styles and the favorability of the situation for the leader.

According to Fiedler (1964, 149-190) who proposed contingency theory, a person would be appropriate for certain situations that a group might find itself in. For every demanding scenario, the group would go and inquire a leader to fit. The main limitation in this theory is that people possess certain personality aspects and there are different situations. Sarros & Butchatsky (1996) reported that a person does not necessarily become productive later because he had leadership qualities (Belmejdoub 2015, 1-29). They linked the fact to certain circumstances, some people with leadership qualities may never be given the right circumstances. So, they think life is rather a case of luck. Another concern with the approach is that the situation and people will acclimatize and people are not necessarily a rigid

personality nor is the situation itself rigid and unchanging, which makes it opened to psychological inquiry. So, once the theory has been widely applied in practice, there seems to be the idea in veracity, that people do adapt to the situations they find themselves in.

3.0 Methodology

The study employed qualitative case study design to collect and analyze the data. It involved in-depth interviews (one-on-one interviews) in order to fully understand the kind of leadership style practiced in the selected manufacturing firms in Nigeria. The approach has some promising directions for organizational productivity and performance. The employees of the organizations including the Executive Directors formed the research respondents of the study.

The study was conducted using both primary and secondary sources of data. Interviews formed the basis for the primary sources of data. A semi-structural interview guide was designed for the respondents. The employees of the organizations were put into groups according to their function or departments at the organization. Focus group discussions were then held with the employees and management of the organization.

Data collected with the semi-structured interview were imported into Statistical Package for Social Sciences (SPSS) for analysis. The data was presented in a manner that allowed for easy analysis and testing using SPSS. Again, all the focus group discussions were audio-recorded with the respondents' permission. These audio tapes were transcribed verbatim and added to other field notes and analyzed manually using hand coding and highlighter pens to color important texts. Themes as identified were then categorized into major themes with sub-themes for each of the major themes. As Maxwell (2005) has advised, this is a very useful approach on qualitative data analysis as it provides great opportunities for researchers to carefully organize volumes of qualitative data into insightful findings (Owusu-Sekyere et al., 2018).

4. Analysis and Discussion of Results

This section focuses on the presentation of data gathered through the questionnaire and interviews, and analysis of the results obtained. The data are presented using tables and figures, and Microsoft Excel was extensively employed for the graphical presentation.

Table 4.1: Sex of respondents

Sex	Number of Respondents	Percentage (%)
Male	26	74
Female	9	26
Total	35	100

Table 1 above shows that 26 respondents representing 74% of the sample size are male, while the remaining 9 respondents representing 26% are female.

Table 4.2: Age of Respondents

Age	Number of Respondents	Percentage (%)
Below 20 years	6	17
21 -3 0 years	18	51
31 – 40 years	8	23
41 years and above	3	9
Total	35	100

Table 2 above indicates that 6 respondents representing 17% of the sample size are 20 years or below, 19 respondents representing 51% are between 21 and 30 years, 8 respondents representing 23% are between 31 and 40 years, while the remaining 3 respondents representing 9% are 41 years and above.

Table 3: Length of employment of respondents

Length of Employment	Number of Respondents	Percentage (%)
Less than 2 years	8	23
2 -5 years	19	54
6 – 10 years	6	17
11 years and above	2	6
Total	35	100

Table 3 above displays that 8 respondents representing 23% of the sample size have been employed for less than 2 years, 19 respondents representing 54% have been employed between 2 and 5 years, 6 respondents representing 17% have employed between 8 and 10 years, while the remaining 2 respondents representing 6% have been employed in the company for 11 years and above.

Table 4: 4: Position occupied by respondents

Position	Number of Respondents	Percentage
Manager	2	6
Supervisor	4	11
Secretary/Receptionist	3	9
Factory worker	18	51
Others	8	23
Total	35	100

Table 4 above points out that 2 respondents representing 6% of the sample size are managers in the selected manufacturing firms , 4 respondents representing 11% are supervisors, 3 respondents representing 9% are secretaries /receptionists, 18 respondents representing 51% are factory workers, while the remaining 8 respondents representing 23% occupy other positions in these firms. For the purpose of this study, the questionnaire also contained two open-ended research questions that were intended to obtain freewill answers and personal thoughts from the respondents. However, 15 out of the 35 respondents did not provide answers to these research questions as they were left blank. The remaining 20 respondents that have provided answers to the questions are numbered A to T, of which respondents A to O are males, while respondents P to T are females.For the most preferred leadership trait, respondents A, Q, R and S went for intelligence. Respondents B, C and T stated that competence is their most preferred leadership trait, with respondent B adding that the success of any organization depends on how competent the leader is. Respondents D and E opted for leader's decision-making ability, respondent I went for ability to inspire others, and respondents J opted for commitment. Furthermore, respondent K opted for good communication skills, respondent L opted for accountability, respondent M went for delegation ability, respondent N went for creativity and innovation, respondent O stated that humility is the most preferred leadership trait, while respondent P stated that the most preferred leadership trait is transparency. For the least preferred leadership trait on the other hand, respondents A, B, J, R and S went for self-confidence, with respondent A stating that an excess of this trait can lead to arrogance. Respondents C, D, K, L and M opted for extroversion, while respondents E and O stated that dominance is their least preferred leadership trait, with respondent E adding that when dominance is not well handled, it can lead to arrogance which will eventually limit the productivity of the organization. Furthermore, respondents F and P went for humility, respondent G went for delegation ability, respondent H opted for supervising ability, while respondents 1, N, Q and T stated that their least preferred leadership trait is introversion.The results of this study showed that it is appropriate for leaders to inspire their subordinates, as well as stimulate their intellect. A good leader is one who can be looked up to, and it is the responsibility of managers to inspire their subordinates and massively harness their intellectual capacity. This leads to a quality leader-subordinate relationship, which eventually improves performance of the employees, thereby increasing productivity and firm performance. The results of the empirical research also indicated that it is proper for a leader to use rewards and punishments to motivate followers. Motivation is a valid means of inciting the intellectual and psychological capacity of employees. Rewards through incentives like increase in pay, bonuses, paid trips and awards, help motivate them to perform better, so as to avoid the repetition of such punishments which may include deduction from salary, lack of bonuses and lack of promotion.

5. Conclusion and Recommendations

To effectively and successfully manage the affairs of an organization, leadership is a determinant factor. The success or failure of an organization depends largely on the style of leadership being adopted in the organization. Under the right leadership style, employees are ready to go the extra mile in contributing their best to the growth and sustainability of the organization, whereas under the wrong leadership style, they lack the zeal and motivation to contribute the best of their quota to the organization, and invariably, a low output is experienced. Leadership skill to a great extent is the bedrock of any business or organization. Therefore, only people who can manage other people of different races, who are highly creative and innovative, and can successfully salvage dire situations in case of emergencies, are worthy to be called leaders. In this vein, being a leader is personal, because it emerges from individual's personal qualities and actions. However, to successfully lead an organization which is result-oriented, the actions of the employees must also be put into consideration. Absolute scrutiny of personnel's traits will enable the leaders to make informed decisions on the type of leadership style to be adopted, so as to yield the desired results that will enhance the growth and sustainability of the organization. The studies carried out by Wang et al. (2011, 223-270); Jyoti & Bhau (2015, 1-13); Sofi & Devannadhen (2015, 31-45) revealed that transformational leadership style has direct positive impact on organizational performance. A study conducted by Longe (2014, 68-83) showed that transactional leadership style positively impacts organizational performance. Furthermore, Iqbal et al. (2015, 1-6) conducted a research on the effect of leadership style on employee performance and concluded that autocratic leadership style enhances organizational conflicts which negatively impact the overall performance of the organization. Also, the studies carried out by Elenkov (2000, 467-480); Bhargavi & Yaseen (2016, 87-117) indicated that democratic leadership style has direct impact on organizational performance. However, Yukl (2012)

hinted that the worst style of leadership is autocratic leadership style which gives rise to high labor management conflicts From the results of the empirical research of this study, it can be concluded that leadership style has both positive and negative impacts on organizational performance. The type of leadership style adopted by an organization directly influences the performance of the employees, which directly relates to the profitability and productivity of the organization. Organizations will effectively function when management adopt competent and proper leadership style. Hence, it is paramount hat harmony and synergy is created between management, employees and the work environment. A major quality of a good leader is the ability to think fast and be creative, especially in non-routine situations as well as influencing others. The ability to sustain these qualities is what makes the difference between an effective and an ineffective leader. However, instead of leaders to focus on a single style of leadership in all situations, they can differ their styles of operation depending on three factors: leader factor, subordinate factor and situation factor. The effectiveness of a leader is also measured by their ability to effectively manage the forces surrounding them, and by how well they are able to manage both human and material resources in the process of attaining organizational goals. For the purpose of this study, it is hereby recommended that the leaders of the selected manufacturing firms and indeed others should adopt a good management style that can accommodate all subordinates, irrespective of their personal and individual differences. This is because, leaders do not only manage the scarce resources of the organization, but also the people underneath them. It is recommended that the democratic style should be adopted, rather than the autocratic leadership style. This is to ensure that the employees are well carried along and that they have a sense of belonging and responsibility to the organization. It is also recommended that the communication channel between the management and the employees should always be in harmony. Information gap between the upper, middle and lower management should be avoided at all costs, so as to ensure coherency and synergy amongst the hierarchy of the firms. In addition, it is recommended that leaders should devise effective ways of motivating subordinates. Motivation goes a long way in influencing the morale and dedication of the employees, which directly influence the performance and productivity of the firm. Positive work environment should be created in a bid to motivate employees, and certain incentives should be given when benchmarks are hit. This not only encourages employees to give their best, but also creates a sense of belonging. Leaders should also deploy discipline in the right proportion. An executive order can be rendered impotent when discipline is absent in the organization. The workforce should therefore be bound together by discipline, in order to be able to achieve the desired results at the appropriate time. It is further recommended that leaders should consistently engage the employees in result-oriented training. On-the-job training should be done periodically to keep the workforce in its best position, and to maintain optimum performance. Special professional sessions such as workshops and seminars should also be organized for the workforce, so as to maintain excellence in productivity. Also, leaders should ensure that only employees that are qualified for a particular job are entrusted with it. They should ensure that sentiment and favoritism does not cloud their sense of judgement while assigning relative duties to subordinates.

References

Avolio, B. (1999). Full Leadership Development: Building the Vital Forces in Organizations. Thousand Oaks, California: SAGE Publications.

Bass, B. (1985). Leadership and Performance: Beyond Expectations. New York: The Free Press.

Bass, B. (1990). Bass and Stogdill's Handbook of Leadership: Theory , Research and Managerial Applications, 3rd Edition, New York: The Free Press.

Bass, B. & Avolio, B. (1994). Improving Organizational Effectiveness Through Transformational Leadership. Thousand Oaks: California: SAGE Publications.

Beardwell, J. & Thompson, A. (2017). Human Resource Management: A Contemporary Approach, 8th Edition,: Pearson Education Limited.

Berman, E., Bowman, J., West, J. and Watt, M. (2015). Human Resource Management in Public Service: Paradoxes, Processes and Problems, 5th Edition. Thousand Oaks, California: SAGE Publications.

Bhargavi, S. & Yaseen,, A. (2016). Leadership Styles and Organizational Performance. Strategic Management Quarterly, 4(1), 87-117. Available at http://smqnet.com/journal/smq/Vol 4 No 1 March 2016/5.pdf

Boehnke, K., Distefano, J. & Distefano, A. (2003). Transformational Leadership: An Examination of Cross-national Differences and Similarities Leadership and Organization Development Journal, 24(1), 5-15. Available at http://www.researchgate.net/publication/242355920. Transformational leadership. An examination of cross-national differences and similarities. Accessed 4 March 2019.

Choi, S. (2017). Democratic Leadership: The Lessons of Exemplary Models for Democratic Governance. International Journal of Leadership Studies, 2(3), 243-262. Available at http://www.regent.edu/acad/globalpublications/ijls/new/vol2iss3/choi/Choi_Vol2Iss3.pdf. Accessed 11 September 2022.

Ebrahim, H. (2018). Impact of Leadership Styles on Job Satisfaction. Journal of Human Resource Management Research, 2018 (2018, 1-8). Available at https://ibilmapublishing .com/articles/HR/2018. Accessed 23 September 2022.

Elenkov, D. (2000). Effects of Leadership in Organizational Performance in Russian Companies. Journal of Business Research, 55(20002), 467-480. Available at https://kundoc.com/queue/pdf-effects -of-leadership-on-organizational-performance-in-russian-companies-html. Accessed 23 September 2022.

Fiedler, f. (1964). A Contingency Model of Leadership Effectiveness. Advances in Experimental Social Psychology, 1, 149-190. Available at https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/

Finch, C. (2019). External Factors Affecting Leadership. Available at; https://buzfluent.com/info-8583473-external-factors-affecting-leadership-html. Accessed 24 September 2022.

Fleenor, J. (2011). Trait Approach to Leadership. Encyclopedia and Organizational Psychology, 2006, SAGE Publications, 830-832.

Fry, L. (2003). Towards a Theory of Spiritual Leadership: The Leadership Quarterly, 14(2003), 693-727. Available at https://www.researchgate.net/publication/222827010. Towards a Theory of Spiritual Leadership. Accessed 23 September 2022.

Gardner, J. (1989). Leadership Attributes and Context, Sage Journals, 73(514), 58. Available at https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177019263658907351409. Accessed 26 September 2022.

Jyoti, J. & Bhau, S. (2015). Impact of Transformational Leadership on Job Performance: Mediating Role of Leader-member Exchange and Relational Identification. SAGE Open, 5(4), 1-13.

Mgbeze, V. (2014). Impact of Leadership Style on Organizational Performance: A Case Study of Nigerian Banks, Obafemi Awolowo University, Ile-Ife, Osun State, Nigeria, Master's Thesis.

THE ROLE OF STAFF TRAINING AND MANAGEMENT DEVELOPMENT ON EMPLOYEE ENGAGEMENT AND MOTIVATION IN THE NIGERIAN PUBLIC SECTOR - A CASE OF NATIONAL OPEN UNIVERSITY OF NIGERIA (NOUN)

DR CHUKWUEMEKA GODSON EME

DEPARTMENT OF BUSINESS ADMNISTRATION, FACULTY OF MANAGEMENT SCIENCES,

NATIONAL OPEN UNIVERSITY OF NIGERIA, JABI-ABUJA

ABSTRACT

Staff training and management development is mainly a powerful tool to enhance organizational performance, competitiveness and economic growth. Both organizations and employees, as well as nations, needs training. Employees need to develop their careers or to get better compensations; organizations need skilful and efficient employees to improve performance and productivity, promote competitiveness, decrease absenteeism and turnover as well as to improve client satisfaction; governments depend heavily on a skilled labour force with the capacity to learn, adapt, and master competitiveness in a globalized economy.The study adopted survey research design. Extant literature on staff training and development process and its relationship with employees' performance are silent. We explore the role of staff training and management development in employee motivation in the Nigerian Public Service. We propose that the stages of staff training and management development process influence employee performance. The results support our proposition and also produce five stages which constitutes the stages of the training and development process. In addition, the design stage emerged as the strongest predictor of employee's performance-the most important stage of the training and management development process in the sector.

Key Words: Staff training, management development, motivation, employee performance, Nigerian public service, National Open University of Nigeria (NOUN)

1.0 BACKGROUND OF THE STUDY:

In today's ever challenging competitive environment, employees have to be kept current on the skills and knowledge they need to contribute to the achievement of organizational objectives. Training and management development has become a potent factor of success.Training and management development therefore present the opportunity to widen and expand the knowledge base of all employees. Yet, some employers of labour still consider training and management development programmes for the workforce as waste of resources. They argue that the employee will lose many productive hours of work while attending training sessions, which may delay the completion of projects on schedule. Furthermore, training imposes heavy costs on the firm. Despite the contending argument, training and management development provides both the organization as a whole and the individual employees with benefits that make the costs incurred and the time spent a worthwhile investments **(Campbell, 2000).**

In most industries, the yearly increase in the level of productivity that is required to sustain and retain leadership position in the industry has increased dramatically. What is needed, essentially, is a continuous level of innovation both in product and in business processes. Increased efficiency and continuous improvement in the processes are not sufficient under current realities to sustain dominant position. Therefore, organizations must develop processes and also train the employees and provide them with incentives to sustain high level of productivity in the enterprise **(Jones & Hills, 2000).**

Many countries in the world are becoming increasingly aware of the fact that economic growth does not occur as a result of new technology or perfect combination of factors of production, it also depends on the development of human resources.Some writers see ''training'' and ''management development'' as

synonymous. Others look at them as different concepts. **Jonesand Hills (2000)** believe that ‘’training’’ primarily focuses on teaching organizational members how to perform their current jobs and helping them acquire the knowledge and skills they need to be effective performers. ‘’Management development’’ on the other hand, focuses on building the knowledge and skills of organizational top executive members so that they will be capable of making better decisions and taking on new responsibilities and challenges.

The word ‘’Development’’ or precisely ‘’Management Development’’ is used in relation to the process of helping managerial employees who perform non-routine jobs to improve on their managerial administrative and decision-making abilities.Management development involves training, educating and improving the knowledge of the senior management staff in an organization **(Adamolekun, 1983).** The focus of management development is on the long term preparation of employees for future work demands. Management development contributes to business success by helping the organization to grow the managers it needs to meet its present and future needs. It helps to improve the performance of managers, gives them the opportunity to apply their own initiatives and engage on creative thought. Management development efforts provides for management succession.

Management development is the process of developing of manager’s knowledge, skills and attitude through instructional demonstrations and practical exercises to meet the present and future needs of the organization **(Humble, 1979).**An effectively realized and conducted career development has a number of potential benefits and purposes which are beneficial both to the individual as well as to the organization. These benefits include: to strengthen the relationships between the individual and the organization; to help individuals to realize their potentials; to reduce managerial and professional obsolescence; to aid affirmative action and provide equal opportunities to all; to demonstrate social responsibility; to encourage the long-range outlook/retain managerial personnel for a long period of time amongst others.

Manpower training must be provided by experts who know how to train. Therefore, while determining to make training programmes effective, it must be geared towards particular needs and goals of the enterprise. In other words, the training programme must be well-developed, adequately conducted and implemented by competent trainers and instructors. Above all, training exercise must be properly evaluated to determine whether or not those specific goals on which it was directed had been achieved.

Training programmes must pass through careful investigation and analysis in its various stages from the assessment of needs to programme evaluation. **Mc Ghee and Thayer (2011),** identified three major areas that need to be analysed while packaging a training programme. These areas are as follows:

i) **Organizational Analysis**: Determining where training emphasis should be placed within the organization.

ii) **Operational Analysis:** Determining what the content of the training programme should be with regards to the employees’ requirement for performing their job effectively.

iii) **Manpower Analysis**: Determining the skills, knowledge and characteristics an employee should possess if he is to perform the job assigned to him in the organization effectively.

Obisi (2011) highlighted some vital issues in Training and Management development of employees in Nigerian tertiary institutions and corporate organizations. According to the author, the following issues are relevant to training and management development effectiveness.

- Organizational training and development philosophy
- Strategic focus in training
- Planning the training programme
- Identifying training objectives
- Evaluation of training

Any organization that does not have a clear staff development philosophy is bound to fail because this invariably means that such organization does not have a serious approach for staff training and management development. Training activities in an organization should be a continuous process and not a once and for all activity. Effective training should be one designed to solve problems and to fill gaps in employee performance. It is not proper for any organization to embark on any training which is not

relevant to it and its people. Moreover, the organizationshould embark on a planned training and management development programmes and not haphazard ill-timed programmes.

An organization has to evaluate their training programmes to enable them to find out whether or not the training has achieved its purpose and objectives. One of the ways of evaluating training programmes is by getting reactions from the trainees by asking those who attended the training sessions to write a report or by designing a comprehensive questionnaire soliciting their response on the programme.

2.0 OBJECTIVES OF THE STUDY:

The ultimate aim of every staff training and management development is to add value to human resources. Any training and management development that does not add value should be abandoned. Organizations should therefore make training and management development of their workforce a continuous activity**(Obisi, 2011).**This research study tries to weigh and measure the assumption that training and management development is the key factor for improving organizational productivity. The researcher undertook an intensive study aimed at finding out the effectiveness of staff training and management development in the achievement of improved productivity in Nigerian Universities with particular reference to the National Open University of Nigeria (NOUN).

3.0 STATEMENT OF THE RESEARCH PROBLEM:

Many management experts have asserted that training and management development is the key element in the process of productivity improvement. Thus, staff training and management development as human resources strategy is gradually becoming an invaluable factor for sustainable organizational growth.Therefore, this study is aimed at evaluating training and management development as a strategy for improving productivity in the Nigerian Universities, with particular reference to the National Open University of Nigeria (NOUN) where the researcher is a staff. Furthermore, recent shift in focus have recognized human resources as the most valuable asset of any organization. With the availability of machines, materials and even money, nothing can be done without the involvement of human beings who possess the skills and knowledge for organizational performance. Training and management development is the magic wand employees need to enhance their performance and realize their potentials. Therefore this study seeks to find out the effects of training and management development and its relationship to the profitability of an educational institution, in this case Nigerian Universities, with particular reference to the National Open University of Nigeria (NOUN).

4.0 SCOPE AND LIMITATIONS OF THE STUDY:

This study limits itself to finding out the extent to which training and management development of workers impacts positively on productivity in Nigerian Universities. It tries to discover whether intensified training and management development has the capability to ensure continuous improvement in organizational productivity.Conducting an effective research in Nigeria is not always easy due to the fact that most people are reluctant to release information needed for research study. The researcher will devote enough time and effort in making sure that enough data are gathered to accomplish the research work. There is also the problem of time constraint as the researcher had to carry out the research work alongside his official duties as a staff of the National Open University of Nigeria (NOUN).

5.0 METHODOLOGY:

It is often said that a research without a proper research design is like a boat without a Rudder to direct its course in the sea. **Oladele (2007)** defined research as an organized engine aimed at finding and identifying research problems. This research paper employed a descriptive method of study**. Gay (1981**) defined a descriptive research as a process of collecting data in order to test hypothesis or answer questions concerning the current status of the subject in the study. In addition, the author pointed out that the purpose of a descriptive research is to determine and report the way things are done and to describe such things as possible behaviour, attitude, values and characteristics. These descriptions of

descriptive research match with the purpose of this study as its intention is to assess whether or not training and management development of employees has positive effect on organizational productivity in the Nigerian universities with particular reference to the National Open University of Nigeria.

6.0 CONCLUSION:

This research provided University administrators in Nigeria with thorough understanding of the merits of training and management development of employees and its usefulness as vehicle for achieving improved productivity which translates to increased operational revenue for their institutions. The study has proved to be beneficial to human resources managers and others concerned with personnel management. It also help them to better understand and appreciate the usefulness of training and management development to the improvement of organizational productivity. Armed with this knowledge, the human resources managers is in a better position to advice management on the need to encourage and fund training programmes for their workforce. The study equally contributed some knowledge to the academic community by serving as useful resource for future researchers in the same area of study.

REFERENCES:

Adamolekun, L. (1983), Public Administration: Nigeria and Comparative Perspective' London, Longmans

Publishers.

Asika, N. (1991), Research Methodology: Ikeja, Longman Plc., Nigeria.

Aina, S. (2005), Managing the Capital in Nigeria: Ikeja, Nigeria. Fountain Training Consult.

Bernalin, J. (2007), Human Resources Management: McGraw-Hill, 7th Edition

Campbell, C. (2011), An Approach to the Training and Development of Managers:Gulf Publishing, Texas, U.S.A.

Close, R. B. (1981), Production and Operations Management: A life Cycle Approach;McGraw Hill Publication.

Cassio, W. F. (2006), Managing Human Resources Productivity: McGraw Hill, 7th Edition.

Gay, M. (1981), Research Methodology: McGraw Hill Book Publishing, New York, U.S.A.

Hawlyshyn, A. (1975), Personnel Management Education – A Conceptual Framework:McGraw Hill (UK).

Hippo, E. B. (1996), Principles of Personnel Management. McGraw Hill Book Publishing New York, U.S.A.

Hornby, A. S. (2000), Oxford Advanced Learners Dictionary of English; Oxford University,Press.

Humble, R. (1979), Management, Macmillan, New York, U.S.A., Sixth Edition.

Jones, P. et al (2000), Contemporary Management; New York, Irwin and McGraw Hills.

Lyndon, R. P. and Paneek, U. (2017), Training Development, Irvin Durnsey Publications,page 12.

Mc Ghee, W. A. & Thayer, P. (2011), Training in Business and Industry. John Willy & SonsInc., London, p.1.

Obisi, C. (1996), Personnel Management: Freeman Publications, Ibadan, Nigeria.

Obisi, C. (2011), Employee Training and Development in Nigerian Organizations: Some observation and

Agenda for Research. Australian Business and Management Research, vol. no. 9.

Oladele, O. (2007), Introduction to Research Methodology: Niyat Publishers, Lagos.

Onah, F. O. (2003), Human Resources management, Enugu: Fullado Publishing Company.

Obikere, D. S. (1980), Methods of Data Analysis in Social and Behavioural Sciences: Auto Century Publishers Limited, Nigeria.

Wolfbein, S. (1996), Education and Training for Full Employment: Columbia University, Paris, Columbia, USA.

MANAGING THE INTEGRATION OF AI-POWERED LEARNING ANALYTICS FOR INSTITUTIONAL DECISION-MAKING

OLUWAKEMI RACHEAL OSHINOWO[1]

Lagos State University of Education, Lagos Nigeria.

ORCID ID: 0000-0003-0568-6446

MOSES ADEOLU AGOI[2]

Lagos State University of Education, Lagos Nigeria.

ORCID ID: 0000-0002-8910-2876

SAMUEL OLAYIWOLA AJAGA[3]

Lagos State University of Education, Lagos Nigeria.

OLUWANIFEMI OPEYEMI AGOI[4]

Obafemi Awolowo University, Osun Nigeria.

Abstract

This paper investigates effective strategies and governance structures for integrating AI-powered Learning Analytics (AI-LA) into institutional decision-making in higher education. Drawing from recently reviewed empirical and implementation studies, it examines how artificial intelligence intersects with data governance, educational leadership, and evidence-based management to transform institutional operations. The synthesis reveals that universities increasingly deploy AI-driven analytics to improve student retention, personalize learning experiences, and enhance predictive monitoring of academic performance. Despite these advances, significant challenges remain. Issues surrounding data privacy, algorithmic transparency, and institutional trust highlight the need for robust governance mechanisms that align technological capability with ethical accountability. The study proposes a dual-governance framework comprising two interrelated components. The technical governance dimension emphasizes data infrastructure, AI model transparency, and feedback systems that ensure continuous improvement and system reliability. The institutional governance dimension focuses on ethical policies, staff development, stakeholder engagement, and compliance structures that promote equitable and responsible analytics adoption. Implementation insights suggest that institutions should begin with pilot programs, develop transparent evaluation metrics, and build analytics literacy among educators to enable sustainable scaling. Privacy-preserving measures, such as anonymization and access-control mechanisms, are recommended to safeguard data integrity. The findings affirm that AI-LA is not solely a technological advancement but a strategic asset that supports data-driven governance, strengthens educational decision-making, and drives institutional transformation. Ultimately, this study contributes a practical roadmap for higher education institutions to harness AI-powered learning analytics responsibly. By aligning ethical oversight with innovative deployment, institutions can enhance decision accuracy, accountability, and long-term educational impact. The paper concludes by outlining key performance indicators (KPIs) and a forward-looking research agenda to guide the sustainable and inclusive integration of AI-LA into institutional ecosystems.

Keyword: AI-powered learning analytics, Institutional decision-making, Data-driven governance.

INTRODUCTION

Higher education institutions are increasingly embracing data-driven decision-making to enhance learner success, optimize resource allocation, and strengthen policy formulation. The growing digitalization of teaching and learning processes has generated vast amounts of learner data across virtual learning environments, student information systems, and administrative platforms. When systematically analysed, such data can offer valuable insights that guide institutional strategies aimed at improving student engagement, retention, and academic performance. Within this context, Learning Analytics (LA), involves the measurement, collection, analysis, and reporting of data about learners and their contexts, has emerged as a pivotal instrument for educational innovation. Traditional LA systems primarily focused on descriptive reporting, tracking course completion rates, attendance patterns, or online engagement metrics. However, the convergence of big data, cloud computing, and artificial intelligence (AI) has transformed the landscape. Contemporary AI-powered Learning Analytics (AI-LA) extends beyond simple visualization dashboards, employing predictive modeling, natural language processing, and machine learning algorithms to identify risk patterns, recommend personalized interventions, and simulate potential academic outcomes. These systems not only describe what has happened but also predict what is likely to occur and prescribe what actions should be taken to improve learning effectiveness. Recent bibliometric and systematic reviews indicate the rapid evolution and maturation of the field. Kılıç and İzmirli (2024), in a large-scale analysis of Scopus-indexed studies, identified 1,064 scholarly publications on learning analytics up to January 2024. Their findings reveal significant growth trajectories during the online learning expansion of 2019-2020 and a renewed surge fuelled by AI and adaptive technologies. Similarly, Pacheco et al. (2025) reported that 161 peer-reviewed studies have examined AI-integrated learning analytics with a focus on cognitive, metacognitive, and socioemotional development. These figures signal not only the expanding body of empirical evidence but also a broadening conceptual focus that integrates student well-being and ethical responsibility within AI-supported educational ecosystems. This rapid expansion of research and technological capability presents both unprecedented opportunities and complex managerial challenges. Institutions now grapple with the question of how to operationalize AI-powered analytics responsibly and effectively. While predictive models can identify students at risk of dropping out or underperforming, the interpretability of such models, and the fairness of algorithmic decisions, remains a critical concern. Without transparent governance, faculty development, and ethical oversight, institutions risk misusing analytics outputs or reinforcing existing inequities. Furthermore, the integration of AI-LA requires alignment across multiple institutional layers: technical infrastructure, administrative policy, staff capacity, and learner privacy considerations. Consequently, the challenge extends beyond adopting advanced analytical tools. It involves rethinking institutional processes, building cross-departmental collaboration, and fostering a culture of data-informed decision-making grounded in trust, transparency, and accountability. As the literature indicates, the successful integration of AI-LA depends as much on human and organizational readiness as on technological sophistication. In summary, the confluence of AI and learning analytics marks a transformative phase in educational management. Yet, to harness its full potential, higher education institutions must balance innovation with ethical governance, ensuring that data-driven insights genuinely enhance educational quality and institutional decision-making rather than merely automating existing practices.

LITERATURE REVIEW

Learning analytics (LA) as a field has undergone rapid transformation over the past decade, evolving from early descriptive and exploratory studies toward more complex and intelligent applications driven by artificial intelligence (AI). In its initial phase, LA research focused primarily on descriptive analytics,

where data collected from learning management systems (LMS), student information systems, and assessment tools were analysed to visualize learning patterns and engagement levels. These early studies laid the groundwork for understanding learner behaviour but offered limited predictive or prescriptive value. Over time, however, the domain began to incorporate more advanced data science methods, transitioning into a dynamic, multidisciplinary research field that integrates pedagogy, psychology, data analytics, and AI. A bibliometric review by Kılıç and İzmirli (2024), analysing 1,064 scholarly articles, highlights that the field's thematic evolution has clustered around five major research foci: personalized learning, data-driven decision-making, ethics and privacy, formative assessment, and the future of online and hybrid education. The study also reports a sharp acceleration in publication output after 2011, coinciding with the global proliferation of digital education technologies. A notable surge occurred between 2019 and 2020, reflecting the impact of COVID-19, which necessitated widespread adoption of remote learning systems and, consequently, generated massive datasets that fuelled analytics research. This growth underscores LA's increasing centrality in both academic inquiry and institutional practice as education systems worldwide seek data-informed strategies for improving teaching and learning outcomes. Within this evolving landscape, AI-powered learning analytics (AI-LA) represents a major methodological and conceptual shift. Whereas traditional LA focused on descriptive dashboards and correlation-based insights, AI-LA applies machine learning algorithms to detect patterns, predict outcomes, and even provide adaptive feedback in real time. Sajja (2025) categorizes AI-LA techniques into four main groups: supervised learning, unsupervised learning, natural language processing (NLP), and, more recently, large language models (LLMs). Supervised learning algorithms are commonly employed to identify students at risk of failure or dropout by predicting performance based on prior engagement metrics, attendance, and assessment data. Unsupervised methods, such as clustering algorithms, are used to segment learners according to behavioural similarities, such as study habits or participation styles, thereby enabling instructors to tailor interventions to specific learner profiles. NLP techniques have become increasingly popular for analysing textual data from online discussion forums, reflective journals, and open-ended assessments. These techniques provide insights into cognitive engagement, emotional tone, and metacognitive reflection, offering a deeper understanding of learners' thought processes. Recently, the integration of LLMs has opened new possibilities for automated feedback generation, sentiment detection, and dialog-based tutoring. AI-driven systems can now analyse massive datasets to detect nuanced indicators of engagement, confusion, or reflection, contributing to a more holistic view of the learning process. According to systematic reviews by Pacheco et al. (2025), empirical studies have demonstrated that AI-LA contributes to improved metacognitive skill development, enhanced self-regulated learning, and better course-level performance. However, the magnitude of these benefits varies widely depending on the educational context, the type of algorithm implemented, and the fidelity of system deployment. Studies emphasize that the success of AI-LA depends not only on technological sophistication but also on the alignment between analytic design, pedagogical objectives, and stakeholder readiness. At the institutional level, dashboards have emerged as the most visible manifestation of LA applications, serving as interfaces through which insights from complex datasets are communicated to educators, administrators, and learners. Despite their popularity, reviews reveal persistent challenges in translating dashboard insights into actionable decisions. Nartgün and Kennedy (2025) note that although dashboards are widely deployed, they remain underutilized as strategic tools for real-world decision-making in both K12 and higher education settings. In many cases, dashboards are implemented as isolated tools rather than being integrated into broader institutional workflows, resulting in a gap between data collection and pedagogical action. Similarly, Macfadyen (2022) observes that the potential of dashboards to inform institutional planning, policy formulation, and quality assurance is constrained by siloes data systems, inconsistent data standards, and a lack of coordinated governance frameworks. Another limitation lies in the interpretability of dashboard outputs; many dashboards still present static descriptive visualizations rather than dynamic predictive or prescriptive analytics. Furthermore, users particularly educators and administrators, often lack the necessary data literacy to interpret and act on analytics results effectively. This gap underscores the need for professional development and stakeholder engagement to ensure that LA tools genuinely support decision-making rather than serving as superficial technological add-ons. The literature consistently recommends co-design approaches, where dashboard development involves educators, students, and data scientists collaboratively to ensure relevance, transparency, and ethical alignment. The question of adoption, and the barriers and enablers that shape it, constitutes a critical thread in the broader LA discourse. Despite substantial progress in research and prototype development, many LA initiatives remain confined to experimental or pilot phases, failing to achieve institution-wide integration. Systematic reviews (Adoption SLR, 2023) indicate that successful institutionalization depends on

several enabling factors: strong leadership or "champions" within the organization, cross-departmental collaboration, alignment with educational policy and strategy, and the establishment of a reliable technical infrastructure capable of integrating diverse data sources. Moreover, perceived value plays a decisive role—both instructors and administrators must see tangible benefits in terms of improved teaching efficiency, student outcomes, or institutional accountability. Conversely, recurring barriers include ethical concerns, privacy issues, algorithmic opacity, and lack of interpretability. Banihashem et al. (2018) and recent systematic reviews (2024-2025) highlight that these challenges persist even as the technical sophistication of LA tools increases. Stakeholders frequently express apprehension about data ownership, consent, and surveillance, particularly when analytics systems monitor student behaviours across multiple platforms. In addition, the risk of bias and misinterpretation, especially in predictive models, raises questions about fairness and accountability in decision-making. As LA systems become more reliant on AI and machine learning, ensuring transparency and explainability becomes a critical ethical imperative. Institutions are therefore urged to establish governance frameworks that define data use policies, accountability structures, and ethical guidelines that balance innovation with protection of learner rights. In synthesizing these four dimensions, research landscape and growth, AI techniques and outcomes, institutional decision-making and dashboards, and adoption barriers and enablers; a coherent picture emerges of a field that is simultaneously maturing and grappling with its own complexities. Learning analytics is no longer confined to describing what learners do; it now aspires to interpret why they do it and to predict what they might need next. The growing integration of AI provides unprecedented opportunities for personalization and scalability, but it also introduces new responsibilities regarding transparency, fairness, and human oversight. The evidence base, while promising, remains uneven, with varying levels of empirical rigor and inconsistent results across contexts. For LA to realize its transformative potential, future research and practice must move beyond technological innovation toward systemic adoption grounded in pedagogy, ethics, and institutional culture. The path forward involves not only refining algorithms but also rethinking governance, fostering data literacy, and promoting equitable participation among all stakeholders in the learning ecosystem. In this light, the evolution of learning analytics mirrors broader shifts in education itself, from content delivery to adaptive learning ecosystems that harness data to empower, rather than constrain, human learning potential.

MATERIALS AND METHODS

This paper adopts a rigorous synthesis approach, integrating evidence from peer-reviewed publications that encompass empirical investigations, systematic reviews, and institutional implementation case studies. The objective of this synthesis is to provide a consolidated understanding of how learning analytics and AI-enhanced learning analytics have evolved in both research and practical deployment contexts. The selected studies represent a cross-section of current scholarship on the design, adoption, and impact of analytics-driven educational systems, emphasizing diverse educational levels and organizational settings. The synthesis process prioritized works that explicitly reported on the use of learning analytics in guiding instructional decisions, evaluating student engagement, or informing policy and administrative strategy. In reviewing the literature, particular attention was paid to methodological transparency, the robustness of research designs, and the clarity of reported metrics such as adoption indicators, learning outcome improvements, or institutional effectiveness measures. Quantitative data, such as the number of studies reviewed, adoption percentages, and effect sizes, were extracted where reported, allowing for a structured comparison across contexts. The synthesis employed a narrative meta-analytic framework, which integrates descriptive and interpretive analysis rather than computing pooled effect sizes. This methodological choice was informed by the heterogeneity of research designs, measures, and outcome variables across studies, making statistical aggregation impractical. Instead, the approach facilitated thematic convergence, drawing out patterns, conceptual linkages, and emerging trends that characterize the contemporary state of learning analytics. Through this method, the paper identifies recurring themes such as personalization, decision-making support, ethical considerations, and system-level adoption dynamics, thereby offering a comprehensive and integrative account of the field's evolution and current challenges.

RESULTS AND DISCUSSION

Quantitative Synthesis: Field Metrics and Study Counts

Quantitative evidence derived from recent literature provides a firm empirical foundation for understanding both the scale and the developmental trajectory of learning analytics (LA) research and its specialized subset, AI-powered learning analytics (AI-LA). Bibliometric and corpus-based analyses from major peer-reviewed studies reveal not only the scope of scholarly engagement but also the thematic and methodological directions shaping the field. Collectively, these findings demonstrate a rapidly evolving research domain characterized by interdisciplinary growth, increasing methodological sophistication, and a gradual shift toward applications that support institutional decision-making and personalized learning environments. The quantitative mapping of field-level activity indicates that the overall corpus of learning analytics research consists of approximately 1,064 peer-reviewed publications disseminated across 319 academic journals representing education, information systems, computer science, and psychology. This extensive distribution underscores the inherently interdisciplinary character of LA, which bridges data science with learning sciences, pedagogy, and educational management. The bibliometric analysis conducted by Kılıç and İzmirli (2024) identifies five major thematic clusters that dominate the literature: personalized learning, data-driven decision-making, ethics and privacy, formative assessment, and the future of online learning environments. Their findings reveal that the post-2011 period marked a turning point for LA research, coinciding with the proliferation of digital education systems and institutional interest in evidence-based instructional improvement. Publication frequency increased dramatically after this period, with a noticeable surge between 2019 and 2021. This spike corresponds to the COVID-19 pandemic, which catalysed rapid global adoption of remote and hybrid learning modalities, generating vast amounts of learner data and stimulating analytics research at unprecedented levels. In addition to thematic diversification, bibliometric indicators reveal changes in research intensity, authorship networks, and citation patterns. Kılıç and İzmirli (2024) report an increasing number of collaborative publications across institutions and countries, reflecting a more globalized research landscape. The leading themes, personalization and decision-making, account for nearly half of the total publications, signifying a growing focus on learner-centred and data-informed educational practice. Ethics and privacy issues, although comparatively recent, have shown the fastest growth rate within the past five years, indicating heightened concern over algorithmic transparency, fairness, and governance in educational analytics. The bibliometric mapping also demonstrates that LA is becoming more tightly coupled with related fields such as educational data mining (EDM) and artificial intelligence in education (AIED), as evidenced by citation co-occurrence and methodological cross-fertilization. This convergence suggests that LA is no longer limited to descriptive metrics but increasingly integrates predictive modeling, adaptive feedback, and intelligent decision-support systems. A narrower but methodologically advanced subset of this literature, focused specifically on AI-powered learning analytics comprises 161 peer-reviewed studies synthesized in recent systematic reviews. Although smaller in numerical scale compared with the broader LA corpus, this subset represents the frontier of methodological innovation. The studies reviewed by Pacheco et al. (2025) collectively explore how artificial intelligence techniques can enhance the interpretability, adaptability, and scalability of learning analytics systems. They encompass the application of supervised and unsupervised learning algorithms, natural language processing (NLP), deep learning, and more recently, large language models (LLMs). These techniques have been applied to tasks such as predicting academic risk, clustering behavioural profiles, analysing student discourse, and automatically generating feedback. The review found that AI-LA studies increasingly target metacognitive and socioemotional outcomes, areas traditionally difficult to measure through conventional analytics, thereby expanding the field's epistemological and practical reach. Pacheco et al. (2025) observe that the volume of AI-LA publications began increasing markedly after 2018, reflecting advances in computational capacity, open-source AI frameworks, and institutional demand for intelligent tutoring and adaptive systems. This growth also aligns with broader educational technology trends emphasizing personalization and real-time feedback. Approximately one-third of the AI-LA studies employ supervised machine learning models for predictive analytics, such as logistic regression, support vector machines, and neural networks, to identify at-risk learners or forecast course outcomes. Another significant proportion utilizes unsupervised clustering algorithms (e.g., k-means, hierarchical clustering) to categorize students according to engagement patterns or study behaviours. Natural language processing applications, which analyse text-based artifacts such as discussion forums and reflections, have seen the fastest growth, especially in studies examining emotional engagement, collaboration quality, and self-regulation strategies. The most recent studies integrate large language models, which perform higher-order analyses

including sentiment detection, conceptual mapping, and automated formative feedback generation, marking a transition from descriptive and predictive analytics to interpretive and generative analytics. Despite these advances, the corpus data also expose significant limitations regarding evaluation depth and institutional adoption. While AI-LA studies demonstrate technical feasibility and predictive accuracy, relatively few examine the institutional decision-making implications of analytics outputs. As noted by Nartgün and Kennedy (2025), most research still prioritizes algorithmic performance metrics, accuracy, precision, recall, over educational impact indicators such as course redesign effectiveness or policy-level decision-making outcomes. This methodological imbalance suggests that while the technical dimension of LA research is progressing rapidly, its translation into organizational practice remains partial and uneven. Similarly, Macfadyen (2022) emphasizes that LA deployment at institutional levels is constrained by soloed data systems, limited data literacy among educators, and unclear governance structures. The absence of longitudinal impact evaluations further limits the ability to generalize findings across contexts. When the general LA corpus (1,064 publications) and the AI-LA subset (161 publications) are compared, a proportional ratio of roughly one to six emerges, highlighting both the breadth of the overall field and the specialized nature of AI-focused research. However, the influence of AI-LA appears to exceed its numerical representation, as its conceptual innovations increasingly inform the theoretical frameworks and methodological vocabularies of mainstream LA studies. The shift from descriptive dashboards to predictive and prescriptive analytics, enabled by machine learning and NLP, illustrates this growing interdependence between data analytics and AI paradigms. The quantitative expansion of the field also mirrors global shifts in educational infrastructure. The widespread adoption of learning management systems, digital assessment platforms, and online learning tools has exponentially increased the volume of educational data available for analysis (Adoption SLR, 2023). At the same time, institutional and governmental policies promoting evidence-based education have accelerated research investment and cross-sector collaboration. Yet, as Banihashem et al. (2018) caution, the rapid growth of analytics applications has outpaced the development of ethical, legal, and interpretive frameworks necessary to safeguard learners' rights and ensure transparency. Concerns surrounding data ownership, consent, algorithmic bias, and the interpretability of AI-driven insights remain pervasive barriers to large-scale adoption. Taken together, these quantitative findings reveal two parallel dynamics. On one hand, learning analytics has established itself as a robust and expansive interdisciplinary field, underpinned by a rapidly growing evidence base and diverse methodological approaches. On the other, AI-powered learning analytics, though smaller in corpus size, represents the innovative frontier, driving conceptual and technological transformation within the discipline. The bibliometric counts, 1,064 LA publications and 161 AI-LA studies, thus serve as more than mere indicators of scholarly productivity. They symbolize the intellectual evolution of the field from descriptive, retrospective analyses toward adaptive, predictive, and interpretive systems that inform both pedagogy and institutional governance. This transformation, while promising, underscores the necessity for more integrative evaluation frameworks, sustained institutional collaboration, and ethical safeguards to ensure that analytics and AI genuinely enhance learning equity and educational quality.

The Contingent Impact of Learning Analytics on Institutional Performance

Quantitative and qualitative evidence derived from recent literature provides a comprehensive foundation for understanding the deployment and realized impact of learning analytics (LA) and its specialized subset, AI-enhanced learning analytics (AI-LA), on institutional Key Performance Indicators (KPIs). While the potential of these analytic interventions is high, offering unprecedented predictive and diagnostic capabilities, research reveals a landscape of substantial variation, demonstrating that success is fundamentally contingent upon the socio-technical ecosystem supporting the technology. Ultimately, the effectiveness of LA and AI-LA relies less on algorithmic sophistication and more on implementation fidelity, organizational readiness, and the capacity of staff to translate data into actionable insights. The initial promise of LA interventions centres squarely on their predictive and diagnostic capabilities. Empirical evaluations consistently highlight the success of these systems in contributing to the earlier identification of at-risk students (Macfadyen, 2022). By continuously monitoring real-time learner behaviour, participation rates in digital environments, and granular assessment patterns, these systems generate timely, actionable alerts. This diagnostic power enables instructors, academic advisors, and support services to intervene before academic decline becomes irreversible. The systems essentially shift institutions from reactive to proactive support models. For example, a student's sharp decline in LMS

engagement or repeated non-submission of low-stakes assignments can trigger an alert, allowing an advisor to reach out immediately, rather than waiting for mid-term grades. This capability is the foundation for the most tangible organizational benefits reported in the literature. Quantitative findings from institutional case studies, particularly those focused on retention, affirm these benefits, albeit with a crucial note on heterogeneity. In optimal environments, retention rates have been shown to improve by two to five percentage points following the targeted deployment of early-warning systems or customized data dashboards (Nartgün & Kennedy, 2025). This measurable increase represents a moderate but meaningful organizational return on investment. However, these gains are far from uniform. Other implementations, while not directly reporting measurable grade or retention improvements, documented significant increases in leading indicators of student success, such as enhanced instructor responsiveness, higher rates of proactive student outreach, and more targeted and timely feedback cycles. These factors are critically important as they build the necessary institutional infrastructure for student engagement and long-term persistence, suggesting that the impact may be indirect and lagged rather than immediate. The substantial variation in outcomes underscores the literature's central tenet: the gains are deeply contingent on the socio-technical ecosystem. The success of LA is fundamentally mediated by implementation fidelity, the availability of comprehensive staff training, and, most critically, the institution's capacity to act on the analytic insights. This reveals a profound distinction between technical deployment and pedagogical integration. For instance, when predictive models are introduced in isolation, without clear follow-up protocols or adequately trained personnel, alerts often remain unused, misinterpreted, or simply ignored. The sophisticated algorithm generates a signal, but organizational inertia or data literacy deficits turn that signal into noise, thus limiting the intended impact on student outcomes. Conversely, contexts demonstrating stronger evidence of improved student progression metrics and satisfaction indicators are those where analytics are fully embedded within well-defined pedagogical frameworks (Macfadyen, 2022). These frameworks include processes such as systematic learning design alignment, where analytic results inform course structure adjustments, or comprehensive, data-informed advising programs where insights are directly tied to documented support workflows. The most successful institutional models treat analytic feedback not as a standalone tool, but as an integrated component of everyday decision-making processes. At the macro-level, cross-institutional comparisons emphasize that organizational readiness, governance, and data literacy levels significantly mediate the extent to which analytic insights translate into tangible institutional performance. Macfadyen (2022) highlights that many institutions struggle with siloed data systems that prevent a holistic view of the learner, inadequate data literacy among faculty and administrative staff, and unclear governance structures regarding data ownership and use. If faculty cannot interpret standard deviations, or if academic leadership lacks a clear policy for allocating resources based on predictive risk modeling, the analysis, however accurate, cannot drive policy-level change. The absence of comprehensive, longitudinal impact evaluations further restricts the ability to generalize successful findings across diverse educational contexts. In summary, LA and AI-LA technologies demonstrate demonstrable potential for enhancing institutional KPIs such as retention, engagement, and teaching responsiveness. However, the quantitative evidence reveals that the magnitude of these effects depends less on the theoretical sophistication of the algorithms and more on the maturity and robustness of the socio-technical ecosystem supporting their use. Sustainable success arises not from the one-time installation of a dashboard, but from iterative deployment, transparent communication of results, and the deep integration of analytic feedback into everyday pedagogical and organizational decision-making processes. This underscores the necessity for institutions to prioritize the human element, training, protocols, and governance, to ensure that data analytics genuinely enhances educational quality and learner equity.

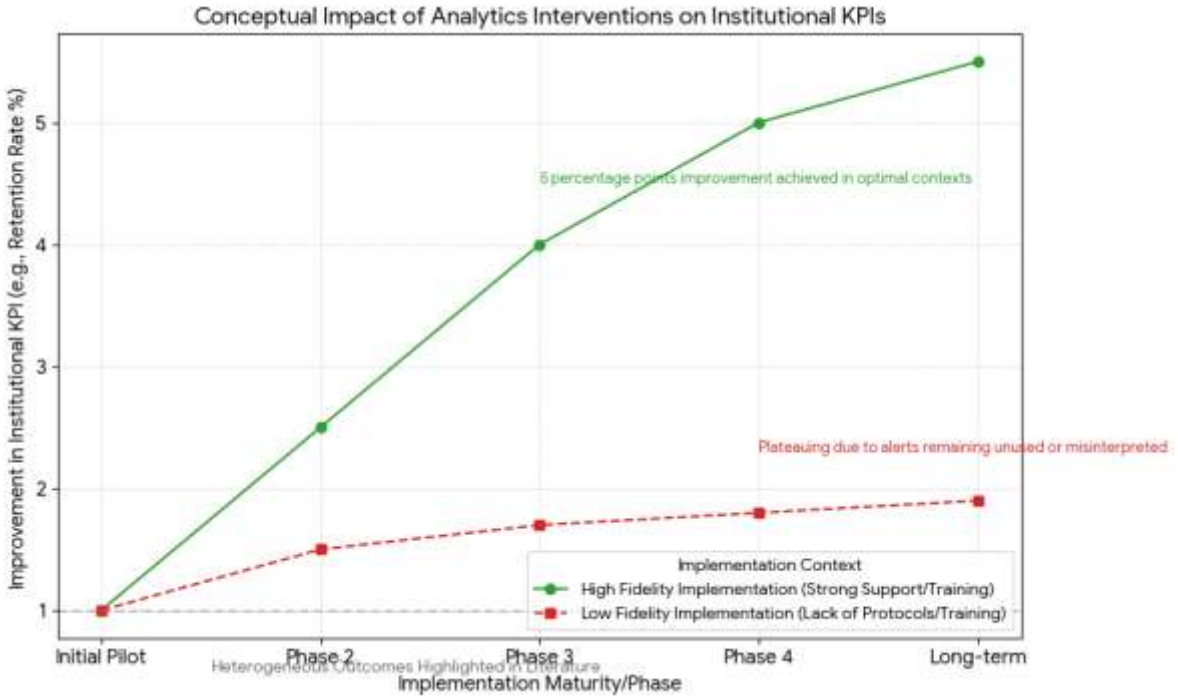

Fig.1: Line graph showing the Contingent Nature of Learning Analytics Impact

CONCLUSION

AI-powered learning analytics (AI-LA) represent a transformative opportunity for institutions seeking to enhance evidence-based decision-making in education. Building upon a rapidly expanding body of research that now encompasses more than a thousand learning analytics studies and a growing subset specifically addressing AI integration, the field demonstrates a maturing capacity to influence policy, pedagogy, and organizational strategy. The shift from descriptive analytics toward predictive and prescriptive systems has enabled institutions to move beyond retrospective evaluation, using data to proactively identify challenges, allocate resources, and personalize learning experiences at scale. However, realizing these institutional benefits requires deliberate and coordinated governance structures that establish clear accountability for data use, model interpretation, and ethical compliance. Successful implementation follows a staged approach, beginning with pilot testing, stakeholder training, and technical calibration, before advancing to organization-wide deployment. Privacy safeguards and robust data protection policies remain critical enablers, ensuring that analytics-driven insights do not compromise learner trust or institutional integrity. Equally essential is human oversight: algorithmic predictions must be contextualized by educators and administrators who can interpret results, address anomalies, and translate data into pedagogically meaningful actions. The variability of reported outcomes across institutions underscores that context is decisive; technological infrastructure, faculty engagement, and leadership support all determine whether analytics initiatives yield measurable improvements. Consequently, institutions are encouraged to establish explicit key performance indicators (KPIs) aligned with strategic goals, such as improved retention, equitable learning outcomes, or enhanced teaching effectiveness. Investment in data literacy and professional development ensures that analytics capabilities are fully understood and appropriately utilized. Finally, scaling AI-LA beyond experimental phases requires a commitment to transparency, explainability, and ethical AI practices that reinforce accountability and stakeholder trust, transforming analytics from an experimental tool into a core driver of institutional innovation and continuous improvement.

Future Research

Future research on AI-powered learning analytics (AI-LA) should prioritize rigorous, multi-site randomized or quasi-experimental designs that directly assess institutional outcomes such as student retention, academic progression, and equity impacts. There is also a pressing need for explainability research that tailors algorithmic transparency to institutional stakeholders, enabling administrators and instructors to interpret model outputs with confidence. Privacy-preserving architectures, including

federated learning and differential privacy, should be explored to safeguard sensitive educational data while maintaining analytical accuracy. Beyond technical development, socio-technical investigations are essential to understand change management, stakeholder adoption, and the long-term sustainability of analytics programs. Additionally, cost-benefit analyses comparing various governance and technical configurations would provide valuable insights into efficiency and scalability. Collectively, these research directions will enable institutions to scale AI-LA systems responsibly, ensuring that innovations in analytics translate into ethical, sustainable, and evidence-based improvements in educational decision-making.

References

[1] Banihashem, S. K., Aliabadi, K., Pourroostaei Ardakani, S., Delaver, A., & Nili Ahmadabadi, M. (2018). Learning analytics: A systematic literature review. *Interdisciplinary Journal of Virtual Learning in Medical Sciences, 9*(2). https://doi.org/10.5812/ijvlms.63024

[2] Kılıç, A. H., & İzmirli, S. (2024). A systematic literature review of articles on learning analytics. *Asian Journal of Distance Education, 19*(1), 187-202. https://doi.org/10.5281/zenodo.13985017. Retrieved from https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1459079.pdf

[3] Macfadyen, L. P. (2022). Chapter 17: Institutional implementation of learning analytics. In *Handbook of Learning Analytics (HLA22)*. https://doi.org/10.18608/hla22.017

[4] Nartgün, Ş. S., & Kennedy, E. (2025). Learning analytics in decision-making process in higher education institutions. In *Proceedings of the 10th International Conference on Lifelong Education and Leadership for ALL (ICLEL 2024)*. Atlantis Press.

[5] Pacheco, A. J., Boude Figueredo, O. R., Chiappe, A., & Fontán de Bedout, L. (2025). AI-powered learning analytics for metacognitive and socioemotional development: A systematic review. *Frontiers in Education, 10*, Article 1672901. https://doi.org/10.3389/feduc.2025.1672901

[6] Sajja, R. (2025). Integrating AI and learning analytics for data-driven decision-making. *Education and Information Technologies*. https://doi.org/10.1007/s10758-025-09897-9

EFFECTIVE ASSESSMENT STRATEGIES IN VIRTUAL CLASSROOMS: ENHANCING ENGAGEMENT AND LEARNING OUTCOMES

Moufida Boumous

Souk Ahras University, Algeria

Abstract

The rapid expansion of virtual learning environments has transformed education, creating a pressing need for effective online assessment strategies. Traditional in-person assessment methods are often inadequate in digital settings due to challenges such as limited supervision, uneven technological access, and reduced interpersonal interaction. Effective assessment in virtual classrooms is essential for maintaining academic integrity, promoting student engagement, and ensuring meaningful learning outcomes. This paper examines contemporary strategies and frameworks for assessing student performance in online settings, highlighting methods that leverage technology while fostering active and reflective learning.

Research indicates that virtual assessment requires a blend of formative, summative, and authentic assessment approaches. Formative assessments, such as interactive quizzes, discussion forums, and polling, provide ongoing feedback that enhances learning progression and motivates students to engage actively with content. Summative assessments—including open-book exams, digital portfolios, and project-based evaluations—offer comprehensive measurement of knowledge and skills, ensuring that students meet the intended learning outcomes.

Authentic assessment methods, including collaborative projects, case studies, and problem-solving tasks, foster higher-order thinking, creativity, and practical application of knowledge. The integration of digital tools and AI-based platforms further strengthens assessment practices by enabling personalized feedback, supporting diverse learning styles, and maintaining academic integrity in virtual classrooms. Peer- and self-assessment strategies have been shown to enhance self-regulation, promote reflective learning, and sustain learner engagement, aligning with contemporary theories of online pedagogy and learner-centered education.

This study proposes a comprehensive, blended assessment framework designed to enhance student learning and engagement in virtual classrooms. The framework integrates formative, summative, and authentic assessments with the strategic use of digital tools to create a flexible, student-centered evaluation system. Formative assessments are implemented through real-time quizzes, polls, and discussion forums that provide continuous feedback on learner progress. These activities are designed not only to monitor understanding but also to motivate students and encourage active participation, ensuring that gaps in knowledge are identified and addressed promptly.

Summative assessments are adapted to online contexts through the use of open-book exams, digital portfolios, and project-based evaluations. These assessments provide a comprehensive measure of students' knowledge and skills while maintaining rigor and reliability. They allow educators to evaluate the cumulative learning outcomes at the end of a module or course, ensuring that students meet the intended learning objectives. The use of digital tools for submission, tracking, and evaluation further supports the integrity and transparency of the assessment process.

Authentic assessments form a critical component of the framework, emphasizing real-world application of knowledge and higher-order thinking skills. Collaborative projects, case studies, and problem-solving tasks encourage students to engage actively with content, apply theoretical knowledge, and demonstrate practical competence. These assessments not only foster critical thinking and creativity but also provide

learners with opportunities to practice skills that are directly relevant to professional and academic contexts.

The Integration of digital tools and analytics platforms underpins the framework by enabling personalized feedback and continuous monitoring of learner engagement. AI-powered systems can track student performance, identify areas of difficulty, and provide timely, tailored feedback to support improvement. Additionally, the framework incorporates peer- and self-assessment mechanisms to promote reflection, self-regulation, and collaborative learning. Together, these strategies ensure that the assessment process is equitable, transparent, and conducive to meaningful learning outcomes in virtual learning environments.

Implementing a blended assessment approach in virtual classrooms addresses several key challenges, including student disengagement, reduced interaction, and risks to academic integrity. By combining technology-enhanced tools with student-centered practices, educators can create assessments that are both rigorous and engaging. Peer- and self-assessment cycles encourage collaboration and reflection, fostering a sense of responsibility and accountability among learners. Moreover, AI-driven feedback mechanisms allow instructors to provide individualized guidance, helping students identify their strengths and areas for improvement in real time. Authentic, project-based assessments further enhance learning by allowing students to apply theoretical knowledge to practical problems, thereby improving critical thinking, creativity, and retention. Collectively, these strategies create a holistic learning environment in which assessment is not merely a measure of performance but an integral component of the learning process.

Effective online assessment in virtual classrooms requires a multifaceted, research-informed approach that balances formative, summative, and authentic assessments with the strategic integration of digital tools and robust feedback strategies. Educators should prioritize the alignment of assessments with learning objectives, the design of transparent evaluation criteria, and the provision of timely, actionable feedback to support continuous improvement. Leveraging peer- and self-assessment activities, adaptive learning platforms, and project-based tasks ensures that assessments are equitable, engaging, and meaningful. The proposed framework offers a practical roadmap for creating assessments that maintain academic integrity, foster student engagement, and optimize learning outcomes in digital learning environments. By adopting such a blended and technology-supported strategy, virtual classrooms can deliver high-quality education that meets the evolving demands of students and institutions alike.

Keywords:

Virtual learning, Online assessment, Formative assessment, Summative assessment, Authentic assessment, Student engagement, Digital tools, Academic integrity, Feedback strategies

THE IMPACT OF WOMEN ON UMAYYAD DIPLOMACY AND POLITICAL AFFAIRS

Associate Professor Dr. Naseem Akhter

Department of Islamic Studies
Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan

Abstract

The Umayyad period is one of the most essential periods in Islamic historiography as it formed the political, administrative, and cultural basis of the empire. Although it is commonly assumed that women played a relatively marginal role in the political realm at this time, a number of the court officials demonstrated considerable political savvy, tact, and strategic skills. This paper discusses the role that women played in the Umayyad court, especially female rulers who provided advice to caliphs and emirs, eased inter-tribal and international relations, and influenced the choices of their policies.

The paper mentions some prominent examples of politics, like Atiya bint Yazid and Umm Hakim bint Harith, whose sound political judgment and mastery over diplomacy helped stabilize the court politics. According to the paper, the role of women in the Umayyad state was not just limited to the household sphere, as with the help of shrewd political considerations and tactical manoeuvring, they managed to solve many sensitive problems to their satisfaction.

This overview highlights one of the key elements of Islamic history: women did not have socially or even domestic roles, and their heritage is enormous in terms of women's wisdom and power at the court and governmental levels.

Keywords: Atiya bint Yazid, Umm Hakim bint Harith, Umayyad period, Women

EXPLORING THE VOICES OF ISLAMIC WOMEN POETS IN THE UMAYYAD ERA

Associate Professor Dr. Naseem Akhter

Department of Islamic Studies
Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan

Abstract

The Umayyads (661- 6750 CE) is described as a time of political conflict, social change, and intellectual perplexity in Islamic history. This was the period of Arabic poetry, and when the male poets were expressing their views and sentiments, this was the tool that the female poets used to express not only their capabilities in poetry but also their defiance, intellectual responses, and social living in their poems as well. This study examines the poetry and lives of the three prominent female poets of the Umayyad who used their poems as a powerful weapon against social injustice, tribal bigotry, true love, state greediness, and political repression. To be more exact, the poetry of such poets as Laila al-Akhiliyya, Jamila bint Thabit, and Khansa has been viewed in the perspective that they not only formed their identity using their poems within the male-dominated world, but they also reflected the political and emotional concerns of the epoch. It is noted in this work that the poetry of these women was not a literary work, but a commentary on the past and emotions, and struggle and social consciousness. The works are of invaluable value to literature, feminist consciousness, and even to the analysis of history even nowadays.

Keywords: Social transformation, Laila al-Akhiliyya, Jamila bint Thabit, Khansa, Women

ANTIBACTERIAL, AND CHEMICAL COMPOSITION OF ESSENTIAL OIL OF AMMOIDES PUSILLA PLANT FROM ALGERIA

Chouitah O, Fatima Aoni ,AEK Aoues

Laboratory of Research in Structure and function of biomolecules and Genetics LRSBG, Department of Biology, faculty of Natural and Life sciences, University of Mascara Mustapha Istambouli ,Mascara, Algeria

Université d'Oran 1 (Ahmed ben Bella), Oran, Algérie

Abstract:

Ammoides pusilla is plant with many therapeutic properties. This work evaluates essential oil's chemical constituents and bioactivity of *Ammoides pusilla* collected from GRISS ALGERIA. The leaf essantial oils were extracted by hydrodistillation and examined by gas chromatography-mass spectrometry (GC-MS). Twenty four compounds were characterized representing 82.9 % of the essential oil with *endo*-borneol (10.6 %), chrysanthenone (13.5 %), β-caryophyllene (11.1 %) and camphor (14.5 %) as main components.

Antibacterial activity was tested against Staphylococcus aureus, Staphylococcus epidermidis, Escherichia coli, Pseudomonas aeruginosa. Minimum inhibitory concentration (MIC) values ranged from 0.45 to 1 µL/mL, indicating strong efficacy, especially against Gram-positive bacteria.

Keywords:

Ammoides pusilla, essential oil, antibacterial, chemical composition,GPC

DETAILED SUMMARY: PRODUCTION OF A BIOFERTILIZER FROM SEDIMENTS

Sofiane alirachedi[(1)], chouafa mohamed[(1)]

(1) Environmental Research Center Annaba, Algeria

The valorization of sediments as a resource for sustainable agriculture has emerged as a promising strategy to reduce environmental waste while providing an alternative to conventional chemical fertilizers. Sediments, especially those rich in organic matter and mineral nutrients, can be transformed into effective biofertilizers through a controlled and scientifically guided process.

The production begins with the **collection of sediments** from rivers, reservoirs, wetlands, or wastewater treatment systems. These materials are then **characterized** to determine their composition, including organic matter content, macro- and micronutrient levels, pH, and potential contaminants such as heavy metals or pathogens. Once validated for safe use, the sediments undergo **pre-treatment steps** such as dehydration, drying, sieving, and sometimes mechanical or thermal conditioning to remove undesirable particles and stabilize the material.

A crucial step is the **biological enhancement process**, which may involve composting, co-composting with plant residues or manure, or inoculation with beneficial microorganisms (e.g., nitrogen-fixing bacteria, phosphate-solubilizing bacteria). These treatments increase nutrient bioavailability, promote humification, reduce harmful components, and stimulate beneficial microbial activity. The biotransformation converts raw sediments into a **mature, stable, and agronomically valuable biofertilizer**.

The final product is typically rich in essential nutrients like nitrogen, phosphorus, potassium, calcium, and trace elements. When applied to soil, sediment-based biofertilizers help **improve soil fertility**, increase **water-retention capacity**, enhance **soil structure**, and support **microbial biodiversity**, leading to improved plant growth and crop productivity. Moreover, this approach aligns with **circular-economy and eco-innovation principles**, offering environmental, economic, and agricultural benefits by reducing waste disposal needs and decreasing dependence on synthetic fertilizers.

Overall, transforming sediments into biofertilizers represents a sustainable and cost-effective technology that contributes to environmental protection, soil restoration, and the development of resilient agricultural systems.

Keywords: biofertilizer, sediments, nutrient recycling, sustainable agriculture, soil fertility, organic matter, microbial inoculation, composting process, circular economy, environmental sustainability, soil health, biotransformation.

"BIO-RELEVANT COORDINATION CHEMISTRY: EXPLORING METAL COMPLEXES AS CANDIDATES FOR TARGETED THERAPY AND RADIOPHARMACEUTICAL DEVELOPMENT"

Isma Rafiq

Government College University Faisalabad, Pakistan

ABSTRACT

Furan-based heterocyclic compounds have attracted considerable interest in coordination chemistry due to their versatile binding properties and structural flexibility. This research was synthesized novel metal complexes using a mixed-ligand approach, where furan-based imine ligand was served as the primary ligand and 1,10-phenanthroline. The synthesis was begun with the preparation of the furan-based imine ligand that will be obtained by reaction between aromatic aldehydes and amines. After synthesizing the Schiff base, metal complexation in the presence of 1,10-phenanthroline will be synthesized. An array of spectroscopic techniques will characterize the synthesized scaffolds.

I will attend the conference online.

THE ROLE OF WOMEN IN RELIGIOUS DEBATES AND THEOLOGICAL DISCOURSE OF THE PERIOD

ASSOCIATE PROFESSOR DR. NASEEM AKHTER

Department of Islamic Studies

Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan

Abstract

This study explores the role of the woman in religious controversies and theological discussions during the given time frame in history, with the key focus given to the substantive role that the woman played in the development of the religious thought and hermeneutic discourse. It examines the historical, sociocultural and epistemic contexts that preconditioned the intellectual and spiritual refractions of women and affordances and constraints of those settings.

The study anticipates such significant female figures whose intellectual products, including authored treatises or oratory exhortations, had a significant impact on theological exegesis and ritual practice in the present. In a way, exegesis of primary historical manuscripts, secondary scholarship and documented debates, the analysis throws light on the rhetorical and epistemic practices which women employed to argue agency in the predominantly patriarchal space.

This question does not simply indicate the intellectual agency of women in theological discussion but adds to the study of the historiography of gender dynamics with regard to the development of theological paradigms generally.

Keywords: Women, Religious Database, Theological Discourse, Gender Dynamics

HAZRAT UMAR IBN AL-KHATTAB (RA) AS A MODEL OF JUSTICE: INSIGHTS FOR RULERS PAST AND PRESENT

ASSOCIATE PROFESSOR DR. NASEEM AKHTER

Department of Islamic Studies

Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan

Abstract

This paper will discuss the Hazrat Umar ibn al Khattab (RA) as a model of justice highlighting his exceptional leadership and moral rule. It also examines his style of law, administration and social equity pointing to his strict adherence to justice, responsibility and the wellbeing of the people. Based on historical records and traditional Islamic references, the study shows how the rulings of Hazrat Umar (RA) established a balance between jurisprudence and mercy thus offering a practical guide to a just leader. Examining his tactics and ideals, the paper proves the timeless applicability of his example to the modern leaders and policymakers thus providing the information on the ethical leadership and the role of the leader in various periods.

Keywords: Hazrat Umar ibn al Khattab (RA), Justice, Responsibility, Leader

IN VITRO ANTIOXIDANT AND ANTIDIABETIC ASSAY ACTIVITIES OF ERUCA FROM ALGERIA

[2] **Roumeila ZERROUK,** [1]Sihem BOUDERMINE

[1]Department of chemistry, faculty of sciences, university of august 20-1955skikda, Algeria

[2]Laboratory of physical chemistry of surfaces and interfaces, faculty of sciences, university of august 20-1955 Skikda, Algeria

Abstract

Eruca sativa, also known as rocket salad, is an annual herbaceous plant belonging to the Brassicaceae family. It is distributed worldwide and is very popular worldwide for its edible green leaves, commonly used in salad and food dish recipes. Asia and the Mediterranean region are the places of maximum bioavailability.

This contribution concerns the biological evaluation of a species of the Brassicaceae family in Algeria. After extraction of the aerial parts of the plant tests were carried out on the different biological activities antioxidant (reducing power assay, ABTS assay and DPPH assay) and alpha amylase activity of its extracts in solvents of increasing polarity . Plants are rich in a wide variety of secondary metabolites such as flavonoids content, phenolic content. The antioxidant activity ABTS and reducing power assay shows that the Algerian flora is much stronger. These results suggest that extract of a plant might be promising for the treatment or prevention of many diseases associated with oxidative damage. Further researches needed to identify and isolate the active principles present in this extract which could be useful for pharmaceutical purposes.

Key words: Brassicaceae family, Extract.

IN VITRO ANTIOXIDANT ACTIVITY, IN SILICO MOLECULAR DOCKING AND ANTIFUNGAL ACTIVITY OF ACHILLEA

[2] **Roumeila ZERROUK,** [1]Sihem BOUDERMINE[1]

[1]Department of chemistry, faculty of sciences, university of august 20-1955skikda, Algeria

[2]Laboratory of physical chemistry of surfaces and interfaces, faculty of sciences, university of august 20-1955 Skikda, Algeria

Abstract

Achillea is an important species of Asteraceae family with common utilization in traditional medicine of several cultures from Europe to Asia for the treatment of spasmodic gastrointestinal disorders, hepatobiliary, gynecological disorders, against inflammation and for wound healing. An extensive review of literature was made on Achillea.This contribution concerns the biological evaluation of a species of the Asteraceae family in Algeria. After extraction of the aerial parts of the plant tests were carried out on the different biological activities antioxidant (reducing power assay, and DPPH assay) and antifungal activity of its extracts in solvents of increasing polarity. Plants are rich in a wide variety of secondary metabolites such as flavonoids content, phenolic content. The antioxidant activity ABTS and reducing power assay shows that the Algerian flora is much stronger. These results suggest that extract of a plant might be promising for the treatment or prevention of many diseases associated with oxidative damage. Further researches needed to identify and isolate the active principles present in this extract which could be useful for pharmaceutical purposes.

Key words: Asteraceae family, Extract, Antioxidant activity, plant, Biological.

GENÇ YETİŞKİNLERDE UYKU KALİTESİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ[7]

AN INVESTIGATION OF SLEEP QUALITY IN YOUNG ADULTS ACCORDING TO VARIOUS VARIABLES

Uzm. Klinik Psikolog Buket COŞAROĞLU[1], Prof. Dr. Cengiz ŞAHİN[2]

[1]Uzman Klinik Psikolog, TÜRKİYE
ORCID: 0009-0006-4019-5529

[2]Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, TÜRKİYE
ORCID: 0000-0003-4875-4883

Özet

Uyku, bireyin fiziksel sağlığının korunması, bilişsel işlevlerin düzenlenmesi ve psikolojik iyilik hâlinin sürdürülmesi açısından temel bir biyolojik gereksinimdir. Bellek pekiştirme, duygu düzenleme, metabolik denge ve bağışıklık sisteminin güçlendirilmesi gibi yaşamsal işlevleri kapsayan uyku süreci, hem günlük işlevselliğin hem de uzun vadeli sağlığın önemli bir belirleyicisi olarak kabul edilmektedir. Genç yetişkinlik dönemi; eğitim, iş yaşamı, sosyal ilişkiler ve kişisel sorumlulukların yoğunlaştığı, bireylerin kimlik gelişimini ve yaşam hedeflerini şekillendirdiği kritik bir gelişim evresidir. Bu dönemde yaşanan stres ve yaşam koşulları, uyku kalitesinin bozulmasına zemin hazırlayabilmektedir. Bu araştırmanın amacı, genç yetişkinlerde uyku kalitesini çeşitli demografik değişkenlere göre incelemektir. Araştırma, tarama modeli kullanılarak yürütülmüş ve uyku kalitesinin cinsiyet, yaş, medeni durum, çalışma durumu, psikolojik bozukluk öyküsü, alkol kullanımı ve uyku ortamına ilişkin değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı ele alınmıştır. Araştırmanın örneklemini, yaşları 18–40 arasında değişen toplam 401 genç yetişkin oluşturmaktadır. Katılımcıların %62.6'sı kadın, %37.4'ü erkek olup büyük çoğunluğu bekârdır. Örnekleme uygun örnekleme yöntemiyle Ankara'daki Gençlik Merkezleri aracılığıyla ulaşılmıştır. Veri toplama sürecinde etik ilkelere uygun hareket edilmiş, gerekli etik kurul ve kurum izinleri alınmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Demografik Bilgi Formu ve Pittsburgh Uyku Kalitesi İndeksi (PUKİ) kullanılmıştır. Verilerin analizi IBM SPSS 22 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Öncelikle betimsel istatistikler hesaplanmış, ardından uyku kalitesi puanlarının demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklemler için t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulguların, genç yetişkinlerde uyku kalitesini etkileyen demografik faktörlerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı; uyku sorunlarının önlenmesine ve sağlıklı yaşam alışkanlıklarının geliştirilmesine yönelik müdahale ve politika çalışmalarına temel oluşturacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uyku kalitesi, genç yetişkinlik, demografik değişken.

Abstract

Sleep is a fundamental biological necessity for maintaining physical health, regulating cognitive functions, and sustaining psychological well-being. The sleep process, which encompasses vital functions such as memory consolidation, emotion regulation, metabolic balance, and the strengthening of the immune system, is regarded as an important determinant of both daily functioning and long-term health. Emerging adulthood is a critical developmental period characterized by the intensification of education, work life, social relationships, and personal responsibilities, during which individuals shape their identity development and life goals. Stress and life conditions experienced during this period may

[7] Bu bildiri, Buket Çoşaroğlu'nun Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nde yazmış olduğu yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

create a basis for the deterioration of sleep quality. The aim of this study is to examine sleep quality among young adults according to various demographic variables. The study was conducted using a descriptive survey design, and differences in sleep quality were examined with respect to gender, age, marital status, employment status, history of psychological disorders, alcohol use, and sleep environment–related variables. The sample consisted of a total of 401 young adults aged between 18 and 40 years, of whom 62.6% were female and 37.4% were male, with the majority being single. Participants were recruited through Youth Centers in Ankara using a convenience sampling method. Ethical principles were strictly followed, and the necessary approvals were obtained from the relevant ethics committee and institutions. Data were collected using a Demographic Information Form and the Pittsburgh Sleep Quality Index (PSQI). Data analyses were performed using IBM SPSS Statistics 22. Descriptive statistics were calculated first, followed by independent samples t-tests and one-way analysis of variance (ANOVA) to examine whether sleep quality scores differed across demographic variables. The findings of this study are expected to contribute to a better understanding of demographic factors affecting sleep quality in young adults and to provide a basis for intervention and policy efforts aimed at preventing sleep problems and promoting healthy lifestyle behaviors.

Keywords: Sleep quality, young adulthood, demographic variables.

1. Giriş

Uyku, bireyin fiziksel sağlığının korunması, bilişsel süreçlerin düzenlenmesi ve psikolojik iyilik hâlinin sürdürülmesi açısından temel bir biyolojik gereksinimdir. Yaşamın yaklaşık üçte birini kapsayan bu süreç; bellek pekiştirme, duygu düzenleme, doku onarımı, metabolik denge ve bağışıklık sisteminin güçlendirilmesi gibi yaşamsal işlevleri yerine getirmekte, bu yönüyle hem günlük işlevselliğin hem de uzun vadeli sağlığın önemli bir belirleyicisi olarak kabul edilmektedir (Buysse vd., 1989; Diekelmann ve Born, 2010; Kryger vd., 2017). Ancak modern yaşamın artan temposu, psikososyal stresörler ve değişen yaşam alışkanlıkları, bireylerin uyku düzenini önemli ölçüde etkilemekte ve özellikle genç yetişkinlik döneminde uyku kalitesinin bozulmasına yol açabilmektedir.

Genç yetişkinlik dönemi; eğitim, iş yaşamı, sosyal ilişkiler ve kişisel sorumlulukların yoğunlaştığı, bireylerin kimlik gelişimini, bağımsızlık çabalarını ve yaşam hedeflerini şekillendirdiği kritik bir gelişim evresidir (Arnett, 2000; Santrock, 2017). Bu dönemde bireyler akademik beklentiler, ekonomik koşullar, ilişkisel sorunlar ve geleceğe yönelik belirsizliklerle sıklıkla karşılaşmakta; söz konusu stresörler uykuya dalma güçlüğü, uyku bütünlüğünün bozulması ve yetersiz dinlenmişlik hissi gibi sorunlara zemin hazırlayabilmektedir. Bu nedenle genç yetişkinlik dönemi, uyku kalitesinin çok yönlü biçimde ele alınması gereken hassas bir gelişim evresi olarak değerlendirilmektedir.

Uyku kalitesi, bireyin uyku sürecinin ardından kendini dinlenmiş, enerjik ve günlük yaşama uyum sağlayabilecek düzeyde hissetmesiyle tanımlanmaktadır (Taşkıran, 2009). Uyku kalitesinin değerlendirilmesi; uyku süresi, uyku derinliği, uykuya dalma süresi, gece uyanmaları, ilaç kullanımı ve gündüz işlevselliği gibi çok sayıda bileşeni içermektedir (Buysse vd., 1989). Bu çok boyutlu yapı, uyku kalitesinin hem bireysel hem de çevresel faktörlerden etkilendiğini göstermektedir.

Alan yazınında uyku kalitesini etkileyen demografik değişkenler arasında yaş, cinsiyet, medeni durum, çalışma durumu, eğitim düzeyi, alkol ve sigara kullanımı ile kronik hastalık varlığı öne çıkmaktadır (Grandner, 2017; Hirshkowitz vd., 2015). Yaş ilerledikçe uyku süresinin ve derinliğinin azalması, uyku bozukluklarının daha sık görülmesiyle ilişkilendirilmektedir (Şahin ve Aşçıoğlu, 2013). Cinsiyet açısından bakıldığında, kadınların erkeklere kıyasla daha fazla uyku sorunları yaşadığı; hormonal değişimler, psikolojik stres ve çalışma koşullarının bu farklılıkta rol oynadığı belirtilmektedir (Edell-Gustafsson, 2002).

Psikolojik faktörler de uyku kalitesi üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Depresif belirtiler, kaygı düzeyi, stres, negatif duygulanım ve duygusal istikrarsızlık gibi durumların uyku sürecini olumsuz etkilediği; buna karşılık sağlıklı sosyal ilişkilerin ve algılanan sosyal desteğin uyku kalitesini artırdığı bildirilmektedir (Fortunato ve Harsh, 2006; Maciel vd., 2023). Ayrıca belirsizliğe tahammülsüzlük gibi bilişsel eğilimlerin de uykuya dalma güçlüğü ve uyku bölünmeleriyle ilişkili olduğu belirtilmektedir (Wang vd., 2021).

Bunun yanı sıra alkol ve kafein tüketimi, sigara kullanımı, ilaç kullanımı, vardiyalı çalışma, düzensiz yaşam tarzı, fiziksel aktivite düzeyi ve çevresel koşullar (ışık, ses, sıcaklık, uyku ortamı) uyku kalitesini

etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır (Sejbuk vd., 2022). Özellikle teknolojik cihazlara yatmadan önce maruz kalmanın, sirkadiyen ritmi bozarak uyku kalitesini düşürdüğü vurgulanmaktadır.

Alan yazını incelendiğinde, uyku kalitesine ilişkin araştırmaların çoğunlukla belirli özel gruplar üzerinde yürütüldüğü, genç yetişkin popülasyona yönelik kapsamlı çalışmaların ise sınırlı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda genç yetişkinlerde uyku kalitesinin demografik ve psikososyal değişkenlerle birlikte ele alınması, uyku sorunlarının önlenmesine ve sağlıklı yaşam alışkanlıklarının geliştirilmesine yönelik müdahale programları açısından önemli bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, genç yetişkinlerde uyku kalitesinin çeşitli demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Genç yetişkin bireylerin uyku kalitesi puanları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
2. Genç yetişkin bireylerin uyku kalitesi puanları yaşa göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
3. Genç yetişkin bireylerin uyku kalitesi puanları çalışma durumuna göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
4. Genç yetişkin bireylerin uyku kalitesi puanları psikolojik bozukluğun varlığına göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
5. Genç yetişkin bireylerin uyku kalitesi puanları alkol kullanımına göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
6. Genç yetişkin bireylerin uyku kalitesi puanları medeni durumuna göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
7. Genç yetişkin bireylerin uyku kalitesi puanları uyku odasındaki kişi sayısına göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

2. Yöntem

Araştırma Deseni

Bu araştırma, genç yetişkinlerde uyku kalitesinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla nicel, kesitsel ve karşılaştırmalı ilişkisel bir araştırma modeliyle yürütülmüştür. Nicel araştırmalar, değişkenler arasındaki farklılıkları ve ilişkileri sayısal veriler aracılığıyla incelemeyi amaçlamaktadır (Creswell, 2014). Araştırmada, cinsiyet bağımsız değişken; uyku kalitesi toplam puanı ise bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Karşılaştırmalı araştırma modeli, iki ya da daha fazla grubun belirli bir değişken açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemeye olanak tanımaktadır (Büyüköztürk vd., 2018). Bu bağlamda, kadın ve erkek katılımcıların uyku kalitesi puanları karşılaştırılarak cinsiyetler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığı değerlendirilmiştir. Araştırma, verilerin tek bir zaman diliminde toplanması nedeniyle kesitsel araştırma niteliği taşımaktadır. Kesitsel çalışmalar, belirli bir evrende mevcut durumun betimlenmesi ve gruplar arası farklılıkların incelenmesi açısından yaygın olarak kullanılmaktadır (Karasar, 2019). Bu yönüyle araştırma, genç yetişkinlerin mevcut uyku kalitesi düzeylerinin cinsiyete göre nasıl değiştiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çalışma Grubu

Araştırma için gerekli etik izinler Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Komisyonu ve T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı'ndan alınmıştır. Katılımcılara uygun örnekleme yöntemi ile Ankara'daki Gençlik Merkezleri üzerinden ulaşılmıştır. Nörolojik temelli uyku hastalığı bulunan ve 18–40 yaş aralığının dışında kalan bireyler dışlanmıştır. Eksik doldurulan iki form çıkarılmış, standart sapmaya göre yapılan uç değer analizinde (–3 ile +3) uç değer tespit edilmemiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013).

Araştırmaya yaşları 18–40 arasında değişen toplam 401 genç yetişkin katılmıştır (Ort. = 25.39, ss = 6.66). Katılımcıların %62.6'sı kadın, %37.4'ü erkektir. Katılımcıların çoğunluğu bekâr olup eğitim, çalışma durumu ve sağlık değişkenleri açısından çeşitlilik göstermektedir. Düzenli sigara kullanımı %21.7, alkol kullanımı ise %5'tir.

Veri Toplama Araçları

Bilgilendirilmiş Onam Formu

Katılımcıya araştırma içeriği ve süreci konusunda bilgi veren bir formdur. Ayrıca imzalandığı takdirde katılımcının gönüllü katılım sağladığını ifade etmektedir. Araştırmacı hakkında gerekli bilgiler, gizlilik ile ilgili bilgiler ve çalışmanın yaklaşık tamamlanma süresi bu formda yer almaktadır.

Demografik Bilgi Formu

Katılımcıların araştırmanın amaç ve içeriğine uygun olarak "cinsiyet, yaş, çalışma durumu, psikolojik bozukluk durumu, alkol kullanımı, medeni durum, uyku odasındaki kişi sayısı" gibi bilgilerin alınmasını sağlayacak sorulardan oluşmaktadır. Ayrıca bireylerde aktif bir psikopatolojinin olup olmadığı ile ilgili bilgilerin elde edilmesi amacıyla son altı ay içerisinde psikiyatrik tanı alıp almama durumu da demografik bilgi formunda sorulmaktadır.

Pittsburgh Uyku Kalitesi İndeksi (PUKİ)

Pittsburgh Uyku Kalitesi Ölçeği, Buysse vd. (1989) tarafından Amerika'da geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması, geçerlik ve güvenirlik çalışması ise Ağargün vd. (1996) tarafından yapılmıştır. Toplamda 24 soru bulunan bu ölçekte orijinalde olduğu gibi 19 soru öz bildirime dayalı sorulardan oluşmaktadır. Beş soru ise bireyin yakını tarafından bireyi değerlendirmek için doldurulan sorulardan oluşmaktadır. Bu sorular herhangi bir değerlendirmeye tabii tutulmamaktadır. 19. soru bireyin bir yakınının varlığı olup olmadığı sorusudur. Bu sebeple araştırma kapsamında sadece 18 sorunun katılımcıya sunulmuştur. Bu 19 soru yedi alt boyutu içermektedir. Ölçekten en az 0 en fazla ise 21 puan alınabilmektedir. Ölçekten elde edilen puanların artışı, bireylerin uyku kalitesinin düştüğünü göstermektedir. Cronbach alfa güvenirlik katsayısı ölçeğin tamamı için .80, öznel uyku kalitesi için .88, uyku latansı için .87, uyku süresi için .92, alışılmış uyku etkinliği için .91, uyku bozukluğu için .84, uyku ilacı kullanımı için .67, gündüz işlev bozukluğu için ise .35 olarak hesaplanmıştır (Ağargün vd., 1996).

İşlem

Tüm formlar Google Formlar aracılığıyla çevrimiçi olarak uygulanmıştır. Katılımcılara araştırmanın amacı, gizlilik ilkeleri ve gönüllü katılım esasları açıklanmış, onamları alındıktan sonra sırasıyla Demografik Bilgi Formu ve PUKİ uygulanmıştır. Uygulama yaklaşık 5 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Analizlerde IBM SPSS 22 kullanılmıştır. Betimsel istatistiklerin ardından değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Katsayıların yorumlanmasında Cohen'in (1992) sınıflaması temel alınmıştır. Uyku kalitesi puanlarının sosyodemografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklemler için t testi, Mann Whitney U testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile incelenmiştir.

3. Bulgular

Uyku Kalitesi Değişkeninin Cinsiyet Açısından İncelenmesi

Cinsiyet değişkenine göre yapılan incelemede kadın ve erkek katılımcıların uyku kalitesi puanları arasında anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir. Kadın katılımcıların uyku kalitesi puan ortalaması (Ort = 11.01, ss = 4.60), erkek katılımcıların ortalamasından (Ort = 9.61, ss = 4.12) daha yüksektir. Bağımsız gruplar için t testi sonuçları bu farkın istatistiksel açıdan anlamlı olduğunu göstermektedir ($t(399) = 3.06$, $p = .002$). Cohen's d değeri .32 olup küçük ile orta arasında bir etkiye işaret etmektedir. Bu bulgular kadın katılımcıların erkeklere kıyasla daha olumsuz bir uyku kalitesine sahip olduğunu göstermektedir. Analiz sonuçları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Cinsiyete Göre Uyku Kalitesi Puanlarının Ortalama, Standart Sapma Değerleri, t Testi Sonuçları ve Cohen's d Değerleri

Değişken		n	A.O.	Ss	t	Cohen's d	p
Cinsiyet	Kadın	251	11.01	4.60	3.06	.32	.002**
	Erkek	150	9.61	4.12			

*p<.05 **p<.01

Uyku Kalitesi Değişkeninin Yaş Açısından İncelenmesi

Katılımcıların yaşları ile uyku kalitesi puanları arasındaki ilişki Pearson korelasyon analizi ile değerlendirilmiştir. Analiz sonucunda yaş ile uyku kalitesi arasında negatif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = -.25$, $p < .01$). Buna göre yaş arttıkça uyku kalitesi puanları düşmektedir; yani yaş ilerledikçe uyku kalitesinin daha iyi olduğu söylenebilir. Determinasyon katsayısı ($r^2 = .06$), uyku kalitesindeki değişimin yaklaşık %6'sının yaş değişkeni tarafından açıklandığını göstermektedir. Analiz sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Uyku Kalitesi Puanı ve Yaş Arasındaki İlişkiye Ait Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişken	Yaş
Uyku Kalitesi	-.25**

*p<.05 **p<.01

Uyku Kalitesi Değişkeninin Çalışma Durumu Açısından İncelenmesi

Çalışma durumuna göre yapılan analizde çalışan bireylerin uyku kalitesi puan ortalamasının (Ort = 9.74, ss = 4.36), çalışmayan bireylerin ortalamasından (Ort = 10.97, ss = 4.48) daha düşük olduğu görülmüştür. Bağımsız gruplar için t testi sonucu bu farkın anlamlı olduğunu göstermektedir ($t(399) = -2.70$, $p = .007$). Cohen's d değeri .28 olup küçük bir etkiye işaret etmektedir. Bu bulguya göre çalışmayan bireylerin uyku kalitesinin çalışanlara kıyasla daha olumsuz olduğu söylenebilir. Analiz sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Çalışma Durumuna Göre Uyku Kalitesi Puanlarının Ortalama, Standart Sapma Değerleri, t Testi Sonuçları ve Cohen's d Değerleri

Değişken		n	A.O.	Ss	t	Cohen's d	p
Çalışma Durumu	Evet	157	9.74	4.36	-2.70	.28	.007**
	Hayır	244	10.97	4.48			

*p<.05 **p<.01

Uyku Kalitesi Değişkeninin Psikolojik Bozukluk Durumu Açısından İncelenmesi

Psikolojik bozukluğu olan ve olmayan katılımcıların uyku kalitesi puanları Mann Whitney U testi ile karşılaştırılmıştır. Psikolojik bozukluğa sahip bireylerin uyku kalitesi sıra ortalaması (SO = 273.82), psikolojik bozukluğu olmayan bireylerden (SO = 194.47) anlamlı düzeyde daha yüksektir ($U = 3669$, $z = -3.77$, $p < .001$). Hesaplanan etki büyüklüğü $r = .19$ olup küçük düzeydedir (Field, 2018). Bu bulgu psikolojik bozukluğu olan bireylerin uyku kalitesinin daha olumsuz olduğunu göstermektedir. Analiz sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Psikolojik Bozukluk Durumuna Göre Uyku Kalitesi Puanlarının Sıra Ortalaması, Mann Whitney U Testi Sonuçları ve r Değerleri

Değişken		n	SO	U	z	r	p
Psikolojik Bozukluk Durumu	Evet	33	273.82	3669	-3.77	.19	.00**
	Hayır	368	194.47				

*p<.05 **p<.01

Uyku Kalitesi Değişkeninin Düzenli Alkol Kullanımı Açısından İncelenmesi

Düzenli alkol kullanımına göre yapılan Mann Whitney U testi sonucunda iki grup arasında anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir. Düzenli alkol kullanan katılımcıların uyku kalitesi sıra ortalaması (SO = 266.60), düzenli alkol kullanmayanların sıra ortalamasından (SO = 197.56) daha yüksektir (U = 2498, z = −2.60, p = .009). Hesaplanan etki büyüklüğü r = .13 olup küçük düzeydedir (Field, 2018). Bu sonuç düzenli alkol kullanımının uyku kalitesini olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Analiz sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Düzenli Alkol Kullanım Durumuna Göre Uyku Kalitesi Puanlarının Sıra Ortalaması, Mann Whitney U Testi Sonuçları ve r Değerleri

Değişken		n	SO	U	z	r	p
Düzenli Alkol Kullanımı	Evet	20	266.60	2498	-2.60	.13	.009**
	Hayır	381	197.56				

*p<.05 **p<.01

Uyku Kalitesi Değişkeninin Medeni Durum Açısından İncelenmesi

Evli, bekâr ve ilişkisi olan katılımcıların uyku kalitesi puanları ANOVA ile karşılaştırılmış ve gruplar arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu belirlenmiştir (F(2,398) = 6.35, p = .002). Bekâr katılımcıların ortalaması (Ort = 10.80, ss = 4.29) ve ilişkisi olan katılımcıların ortalaması (Ort = 11.28, ss = 4.64), evli katılımcılardan (Ort = 9.07, ss = 4.56) anlamlı derecede daha yüksektir. Post-Hoc analizde bekâr–evli ve ilişkisi olan–evli grupları arasındaki farklar anlamlı bulunmuştur; bekâr–ilişkisi olan grupları arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Hesaplanan eta kare değeri (η^2 = .03) küçük düzeyde bir etkiye işaret etmektedir. Analiz sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Uyku Kalitesi Puanlarının Medeni Duruma Göre Tek Yönlü Varyans Analiz (ANOVA) Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalaması	F	p	η^2	Fark
Gruplar arası	247.59	2	123.79	6.35	.002**	.03	1>3
Gruplar içi	7764.63	398	19.51				2>3
Toplam	8012.22	400					

*p<.05 **p<.01

Uyku Kalitesi Değişkeninin Uyku Odasındaki Kişi Sayısına Göre İncelenmesi

Uyku odasında kalan kişi sayısına göre uyku kalitesi puanları arasında anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır (F(4,396) = 3.61, p = .007). Post-Hoc analize göre yalnızca 3 kişi ile uyuyan bireylerle 4 kişi ve daha fazla kişiyle uyuyan bireyler arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Üç kişiyle uyuyan bireylerin uyku kalitesi puan ortalaması daha düşüktür. Eta kare değeri (η^2 = .03) küçük düzeyde bir etkiye işaret etmektedir (Cohen, 1992). Analiz sonuçları Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Uyku Kalitesi Puanlarının Uyku Odasındaki Kişi Sayısına Göre Tek Yönlü Varyans Analiz (ANOVA) Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalaması	F	p	η^2	Fark
Gruplar arası	281.57	4	123.79	3.61	.007**	.78	3<4
Gruplar içi	7730.65	396	19.51				
Toplam	8012.22	400					

*p<.05 **p<.01

4. Tartışma

Bu çalışmada erkek katılımcıların uyku kalitesinin kadın katılımcılara kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu bulgu, erkeklerin uyku kalitesinin daha iyi olduğunu gösteren alan yazınıyla büyük ölçüde örtüşmektedir (Fatima vd., 2016; Gökpınar vd., 2023). Özellikle PUKİ toplam puanlarının kadınlarda daha yüksek bulunması, kadınların daha düşük uyku kalitesine sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Kabeloğlu ve Gül, 2021). Alan yazınında kadınlarda düşük uyku kalitesinin depresyon, anksiyete ve stresle ilişkili olduğu; sosyo-ekonomik dezavantajlar, iş ve aile rolleri ile yaşam tarzı faktörlerinin bu durumu etkilediği bildirilmektedir (Becker vd., 2018; Sekine vd., 2006). Ayrıca biyolojik süreçler ve hormonal değişimlerin kadınların uyku kalitesini olumsuz etkileyebildiği vurgulanmaktadır (Mong ve Cusmano, 2016). Bununla birlikte bazı çalışmalarda uyku kalitesinin cinsiyete göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı (Aysan vd., 2014) ya da erkeklerin daha düşük uyku kalitesine sahip olduğu bildirilmiştir (Liu vd., 2008). Özellikle objektif ölçümlere dayalı bulgular, kadınların daha iyi uyku verimliliği ve süresine sahip olabildiğini göstermektedir (Goel vd., 2005). Bu durum, uyku kalitesinde cinsiyet farklılıklarının öznel ve objektif değerlendirme yöntemlerine, biyolojik, psikolojik ve sosyo-kültürel etmenlerin etkileşimine bağlı olarak değişebildiğine işaret etmektedir.

Çalışmada 18–40 yaş arası katılımcılarda yaşa bağlı olarak uyku kalitesinin anlamlı biçimde farklılaştığı, yaş azaldıkça uyku kalitesi puanlarının yükseldiği ve özellikle genç yetişkinliğin erken döneminde daha düşük uyku kalitesi görülebildiği saptanmıştır. Bu bulgu, genç bireylerde stres, kaygı, belirsizlik ve ruminatif düşüncelerin uyku öncesi uyarılmışlığı artırarak uyku kalitesini olumsuz etkilediğini ortaya koyan çalışmalarla uyumludur (Lund vd., 2010; Tsaava vd., 2022). Alan yazınında, yaş ilerledikçe uyku düzeninin daha istikrarlı hale geldiği ve bireylerin uykuya ilişkin beklentilerinin değiştiği; bu nedenle yaşlı bireylerin daha kısa uyku süresini yeterli olarak algılayabildikleri bildirilmektedir (Akerstedt vd., 2016; Vitiello vd., 2004). Bununla birlikte, bazı boylamsal çalışmalar yaşın ilerlemesiyle birlikte uyku kalitesinin azaldığını ve bu düşüşte özellikle fiziksel sağlık sorunları ve depresif belirtilerin belirleyici rol oynadığını göstermektedir (Hublin vd., 2018). Öte yandan, dar yaş aralıklarıyla yürütülen bazı araştırmalarda yaş ile uyku kalitesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır; bu durumun sınırlı yaş dağılımından kaynaklanabileceği belirtilmektedir (Saygılı vd., 2011; Aysan vd., 2014). Genel olarak değerlendirildiğinde, uyku kalitesi ile yaş arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığı; biyolojik, psikolojik ve çevresel etmenlerin etkileşimiyle şekillendiği ve özellikle genç yetişkinlik dönemine yönelik daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç olduğu görülmektedir (Ohayon vd., 2004).

Çalışmada çalışan katılımcıların uyku kalitesi toplam puanlarının çalışmayan katılımcılara kıyasla anlamlı düzeyde daha düşük olduğu, başka bir ifadeyle çalışan bireylerin daha yüksek uyku kalitesine sahip olduğu saptanmıştır. Bu bulgu, işsiz bireylerin çalışan bireylere göre daha düşük uyku kalitesine sahip olduğunu gösteren alan yazınıyla örtüşmektedir (Greissl vd., 2022). Ayrıca, istihdam güvencesizliği ve işsizlik durumunun kaygı ve depresyon belirtilerini artırarak uyku bozukluklarını tetikleyebileceği; bu etkinin Türkiye'nin de dahil olduğu Avrupa ülkelerinde geçerli olduğu

bildirilmektedir (Mai vd., 2018). İşsizliğin ruhsal iyilik hali üzerindeki olumsuz etkilerini ortaya koyan meta-analiz bulguları da, bu sürecin uyku kalitesini dolaylı yoldan olumsuz etkileyebileceğine işaret etmektedir (McKee-Ryan vd., 2005). Çalışan bireylerin daha düzenli günlük rutinlere, daha yüksek fiziksel ve zihinsel aktivite düzeylerine ve daha güçlü psikolojik iyi oluşa sahip olmalarının uyku kalitesini destekleyebileceği belirtilmektedir (Vansteenkiste ve Ryan, 2013). Bununla birlikte, alan yazınında çalışma durumunun tek başına belirleyici olmadığı; yapılan işin niteliği ve çalışma koşullarının uyku kalitesini önemli ölçüde etkilediği de vurgulanmaktadır. Özellikle vardiyalı çalışma, uzun çalışma saatleri ve yüksek iş stresi, uyku kalitesini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Akerstedt, 2006; Akçay vd., 2018). Bu bağlamda, çalışma durumunun uyku kalitesi üzerindeki etkisinin bireyin istihdam koşulları, iş yükü ve psikososyal çalışma ortamı ile birlikte değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir.

Çalışmada psikolojik bozukluğu olmayan katılımcıların uyku kalitesi toplam puanlarının, psikolojik bozukluğa sahip olan katılımcılara kıyasla anlamlı düzeyde daha düşük olduğu; başka bir ifadeyle psikolojik bozukluğu olmayan bireylerin daha yüksek uyku kalitesine sahip olduğu saptanmıştır. Bu bulgu, uyku kalitesi ile depresyon ve kaygı belirtileri arasında anlamlı ilişkiler bulunduğunu ortaya koyan alan yazınıyla uyumludur. Depresyon, kaygı ve fobiler gibi psikolojik bozuklukların; uykuya dalmada güçlük, sık gece uyanmaları ve dinlenememe gibi uyku problemleriyle ilişkili olduğu

bildirilmektedir (Baglioni vd., 2011). Alan yazınında uyku kalitesi ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkinin yalnızca doğrudan değil, bazı değişkenler aracılığıyla da şekillendiği vurgulanmaktadır. Örneğin, depersonalizasyonun uyku kalitesi ile depresyon ve somatik kaygı arasındaki ilişkide aracılık rolü oynadığı gösterilmiştir (Cahill vd., 2025). Ayrıca aleksitimi, algılanan stres ve depresif belirtiler gibi psikolojik özelliklerin düşük uyku kalitesiyle ilişkili olduğu farklı örneklemler üzerinde gösterilmiştir (Yaşar ve Gündoğmuş, 2021; Becker vd., 2017). Uyku kalitesi ile psikolojik bozukluklar arasındaki ilişkinin çift yönlü olduğu; uykusuzluğun hem psikolojik bozuklukların bir sonucu hem de bu bozukluklar için bir risk faktörü olabileceği sıkça vurgulanmaktadır (Harvey, 2001). Stresli yaşam olaylarının niceliğinden ziyade bireylerin bu olayları algılama biçimleri ve baş etme becerilerinin uyku üzerinde belirleyici olduğu da bildirilmektedir (Morin vd., 2003). Düşük uyku kalitesinin depresyon, anksiyete, fiziksel hareketsizlik ve ağrı gibi değişkenlerle ilişkili olması, uyku problemlerinin yaşam kalitesini de olumsuz etkilediğini göstermektedir (Lee vd., 2021). Bu doğrultuda, psikolojik bozuklukları olmayan bireylerde daha iyi uyku kalitesi görülmesi beklenen bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Ayrıca düşük uyku kalitesine sahip bireylerde bilişsel ve davranışsal müdahalelerin uyku kalitesini iyileştirmede etkili olabileceği; ancak bazı klinik gruplarda (örneğin kişilik bozuklukları) bu müdahalelerin sınırlı sonuçlar verebildiği belirtilmektedir (Murawski vd., 2017; King vd., 2023). Bu bulgular, uyku kalitesi ile psikolojik bozukluklar arasındaki ilişkinin çok boyutlu ve bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerektiğine işaret etmektedir.

Boylamsal ve uzun süreli izlem çalışmalarında, yoğun ve uzun süreli alkol kullanımının daha sık uyku bölünmeleri, yorgun uyanma ve uyku sürekliliğinde bozulma ile ilişkili olduğu gösterilmiştir (Britton vd., 2020). Ayrıca alkolün kısa vadede sedatif bir etki yaratmasına karşın, uzun vadede REM ve NREM uykusunu bozarak sirkadiyen ritmi olumsuz etkilediği; bu nedenle uyku kalitesini düşürdüğü bildirilmektedir (Gardiner vd., 2025). Alan yazınında, uyku problemleri yaşayan bireylerin uykuyu başlatmak veya sürdürmek amacıyla alkol kullanımını artırabildiği; buna karşılık artan alkol tüketiminin uyku sorunlarını derinleştirdiği ve ilişkinin çift yönlü olduğu vurgulanmaktadır (Britton vd., 2020). Bunun yanı sıra stres, anksiyete, depresyon ve düşük sosyoekonomik düzey gibi psikolojik ve çevresel faktörlerin alkol kullanımını artırabildiği; bu değişkenlerin aynı zamanda uyku kalitesini de olumsuz etkileyebildiği bildirilmektedir (Wu, Liu vd., 2024). Düşük doz alkolün kısa süreli olarak stresi azaltıcı ve ruh halini yükseltici etkileri olabilse de, kullanım sıklığı ve doz arttıkça uyanıklık süresinin uzadığı, uykunun bölündüğü ve biyolojik ritmin bozulduğu gösterilmiştir (Yaşar vd., 2022; Gardiner vd., 2025). Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, düzenli alkol kullanımının uyku kalitesi üzerinde genel olarak olumsuz bir etkiye sahip olduğu ve uyku–alkol ilişkisinin çok boyutlu ve çift yönlü bir yapıda olduğu söylenebilir.

Çalışmada evli katılımcıların uyku kalitesi toplam puanlarının, hem bekâr hem de romantik ilişkisi olan katılımcılara kıyasla anlamlı düzeyde daha düşük olduğu; başka bir ifadeyle evli bireylerin daha yüksek uyku kalitesine sahip olduğu saptanmıştır. Buna karşılık, bekâr katılımcılar ile romantik ilişkisi olan

katılımcılar arasında uyku kalitesi açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu bulgu, medeni durumun uyku kalitesiyle ilişkili olduğunu gösteren alan yazınıyla büyük ölçüde örtüşmektedir (Zhang, 2024). Alan yazınında, evli bireylerin hem öznel hem de nesnel uyku ölçümlerinde daha uzun uyku süresi ve daha az uyku bölünmesi yaşadıkları; buna karşın ilişkisi olmayan bireylerin daha düşük uyku kalitesi bildirdikleri rapor edilmektedir (Chen vd., 2015). Bununla birlikte, yalnızca evli olmanın değil, evlilik ve ilişki kalitesinin de uyku kalitesi üzerinde belirleyici olduğu vurgulanmaktadır. Olumlu ilişki özelliklerine sahip bireylerin, olumsuz ilişki özellikleri bildirenlere kıyasla daha yüksek uyku kalitesine sahip oldukları; partnerin sağlık durumunun ve ilişkinin niteliğinin uyku süresi ve kalitesini doğrudan etkilediği gösterilmiştir (Chen vd., 2015; Zhang, 2024). Evliliğin uyku kalitesine katkısını açıklamak üzere geliştirilen kuramsal yaklaşımlar, evliliğin bireylere çeşitli kaynaklar sunduğunu öne sürmektedir. Kaynak modeline göre evlilik; zaman, maddi refah, sosyal destek ve duygusal paylaşım gibi kaynakların artmasını sağlayarak sağlık davranışlarını ve uyku kalitesini olumlu yönde etkileyebilmektedir (Chen vd., 2015). Ayrıca evlilikle birlikte riskli davranışların azalması ve sağlığı destekleyici alışkanlıkların artması, uyku düzeninin iyileşmesine katkı sağlayabilmektedir (Umberson, 1992). Bu bağlamda, evliliğin yalnızca sosyal bir statü değil; fizyolojik ve psikolojik iyi oluşu destekleyen bütüncül bir yapı olarak uyku kalitesini artırdığı söylenebilir.

Çalışmada, uyku odasında üç kişiyle uyuyan katılımcıların uyku kalitesi puanlarının, dört kişi veya daha fazla kişiyle uyuyan katılımcılara kıyasla daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ancak, tek başına, bir kişiyle

veya iki kişiyle uyuyan katılımcılar arasında uyku kalitesi açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu bulgular, uyku odasında kişi sayısının artmasının uyku kalitesini olumsuz yönde etkileyebileceğine işaret etmektedir. Alan yazınında, odadaki kişi sayısının artmasının uyku kalitesine olumsuz etkileri olduğu bildirilmiştir. Özellikle Sarı vd. (2015) ve Sarı vd. (2022) gibi çalışmalar, kalabalık odalarda uyuyan bireylerin daha düşük uyku kalitesine sahip olduklarını göstermektedir. Klinik çalışmalarda da, hastanede kalabalık ortamlarda uyuyan hastaların uyku kalitesinin daha düşük olduğu belirtilmiştir (Para ve Uslu, 2022). Fiziksel çevre faktörlerinin de uyku kalitesini etkileyebileceği düşünülmektedir. Odadaki kişi sayısının artması, gürültü, ışık ve CO_2 seviyeleri gibi faktörleri etkileyebilir. Örneğin, Wang vd. (2023) tarafından yapılan bir çalışmada, üç kişilik odalarda daha yüksek CO_2 seviyelerinin, kötü koku, nefes darlığı, uykuya dalma zorluğu ve kaşıntılı cilt gibi uyku problemleriyle ilişkilendirildiği gösterilmiştir. Ayrıca derin uyku süresindeki azalma, uyku kalitesinin düşmesine yol açmaktadır. Sonuç olarak, bu çalışmada yalnızca dört veya daha fazla kişiyle uyuyan katılımcılarda uyku kalitesinin anlamlı şekilde bozulduğu görülmüş, ancak diğer gruplarda böyle bir fark gözlemlenmemiştir. Bu durum, sosyal yakınlık ve ilişkilerin uyku üzerinde olumlu etkiler yapabileceğini düşündürmektedir. Gelecek çalışmalarda, odadaki bireylerin sosyal yakınlık düzeyleri ve ilişki türlerinin de dikkate alınarak daha kapsamlı veri toplanması önerilmektedir.

5. Sonuç

Bu araştırma genç yetişkin bireylerde uyku kalitesinin sosyodemografik özellikler açısından nasıl bir dağılım gösterdiğini ortaya koymuştur. Bulgular, kadın katılımcıların erkeklere kıyasla daha olumsuz uyku kalitesine sahip olduğunu; yaş arttıkça ise uyku kalitesinin görece olarak iyileştiğini göstermektedir. Ayrıca çalışmayan bireylerin uyku kalitesinin çalışan bireylere göre daha düşük olması, günlük yaşam düzeni, fiziksel aktivite ve sosyal rollerle ilişkili olabilecek bir farklılığa işaret etmektedir.

Psikolojik bozukluk bildiren katılımcıların uyku kalitesinin daha olumsuz olması, ruh sağlığı değişkenlerinin uykuyla olan güçlü ilişkisine dikkat çekmektedir. Düzenli alkol kullanımının da uyku kalitesini olumsuz etkilemesi, genç yetişkinlerde yaşam tarzı faktörlerinin belirleyici rol oynadığını göstermektedir. Medeni durum ve uyku odasında bulunan kişi sayısına ilişkin bulgular, sosyal yaşam koşullarının ve çevresel faktörlerin uyku kalitesi üzerinde anlamlı etkiler yaratabileceğini ortaya koymaktadır.Bu bulgular, genç yetişkinlerde uyku kalitesinin hem bilişsel hem de sosyal etkenlere duyarlı karmaşık bir yapı olduğunu göstermektedir. Belirsizliğe tahammülsüzlüğün artması uyku kalitesini olumsuz etkilerken, güçlü sosyal desteğin koruyucu bir rol oynadığı görülmektedir. Psikolojik bozukluk, alkol kullanımı ve yaşam koşullarındaki farklılıklar da uyku kalitesinin yalnızca bireysel alışkanlıklardan değil, kişinin ruhsal durumu ve sosyal çevresinden de etkilendiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle genç yetişkinlerde uyku sağlığını iyileştirmeye yönelik çalışmaların, bilişsel süreçleri ve sosyal destek mekanizmalarını birlikte ele alan bütüncül bir yaklaşım içermesi önemlidir.

KAYNAKÇA

Ağargün, M. Y., Kara, H. ve Anlar, Ö. (1996). Pittsburgh Uyku Kalitesi İndeksi'nin geçerliği ve güvenirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi, 7*(2), 107–115.

Akçay, D., Yılmaz, E., & Güngörmüş, Z. (2018). Akademisyenlerde stres, anksiyete ve uyku bozuklukları arasındaki ilişki. *Klinik Psikiyatri Dergisi, 21*(3), 234–242.

Akerstedt, T. (2006). Psychosocial stress and impaired sleep. *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health, 32*(6), 493–501. https://doi.org/10.5271/sjweh.1054

Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist, 55*(5), 469–480. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.5.469

Aysan, E., Karaköse, S., Zaybak, A., & İsmailoğlu, E. G. (2014). Üniversite öğrencilerinde uyku kalitesi ve etkileyen faktörler. *Journal of Turkish Sleep Medicine, 1*(1), 1–6.

Baglioni, C., Battagliese, G., Feige, B., Spiegelhalder, K., Nissen, C., Voderholzer, U., Lombardo, C., & Riemann, D. (2011). Insomnia as a predictor of depression: A meta-analytic evaluation. *Journal of Affective Disorders, 135*(1–3), 10–19. https://doi.org/10.1016/j.jad.2011.01.011

Becker, N. B., Jesus, S. N., Viseu, J. N., Stobäus, C. D., & Guerreiro, M. (2017). Depression and sleep quality in older adults: A meta-analysis. *Psychology, Health & Medicine, 22*(8), 889–895. https://doi.org/10.1080/13548506.2016.1274042

Becker, S. P., Jarrett, M. A., Luebbe, A. M., Garner, A. A., Burns, G. L., & Kofler, M. J. (2018). Sleep in college students: Sex differences and mental health correlates. *Sleep Health, 4*(2), 174–181. https://doi.org/10.1016/j.sleh.2018.01.001

Britton, A., Fat, L. N., Neligan, A., & Marmot, M. (2020). Long-term effects of alcohol consumption on sleep. *Sleep Medicine, 67*, 14–21. https://doi.org/10.1016/j.sleep.2019.12.003

Buysse, D. J., Reynolds, C. F., Monk, T. H., Berman, S. R. ve Kupfer, D. J. (1989). The Pittsburgh sleep quality index: A new instrument for psychiatric practice and research. *Psychiatry Research, 28*(2), 193–213. https://doi.org/10.1016/0165-1781(89)90047-4

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2019). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (26. baskı). Pegem Akademi.

Cahill, S., O'Connor, R. C., & McManus, S. (2025). Depersonalization as a mediator between sleep quality and depression. *Journal of Affective Disorders, 354*, 45–53.

Chen, J. H., Waite, L. J., Lauderdale, D. S., & Liu, X. (2015). Marriage, relationship quality, and sleep. *Journal of Health and Social Behavior, 56*(2), 163–179. https://doi.org/10.1177/0022146515584089

Cohen, J. (1992). A power primer. Psychological Bulletin, 112(1), 155-159. https://doi.org/10.1037/0033-2909.112.1.155

Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). SAGE Publications.

Diekelmann, S. ve Born, J. (2010). The memory function of sleep. *Nature Reviews Neuroscience, 11*(2), 114–126. https://doi.org/10.1038/nrn2762

Edéll-Gustafsson, U. M. (2002). Insufficient sleep, cognitive anxiety and health transition in men and women. *Journal of Advanced Nursing, 38*(3), 228–238. https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.2002.02174.x

Fatima, Y., Doi, S. A. R., Najman, J. M., & Mamun, A. A. (2016). Gender difference in sleep quality of young adults. *Clinical Medicine & Research, 14*(3–4), 138–144. https://doi.org/10.3121/cmr.2016.1338

Fortunato, V. J., & Harsh, J. (2006). Stress and sleep quality. *Journal of Psychosomatic Research, 60*(5), 495–502. https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2005.08.012

Gardiner, C., Kruger, A., & Roehrs, T. (2025). Alcohol use and sleep architecture. *Sleep Medicine Reviews, 73*, 101886.

Goel, N., Kim, H., & Lao, R. P. (2005). Gender differences in polysomnographic sleep. *Chronobiology International, 22*(5), 905–915. https://doi.org/10.1080/07420520500263235

Gökpınar, H., Yıldırım, A. ve Demir, S. (2023). Üniversite öğrencilerinde uyku kalitesi ve ilişkili faktörler. *Türkiye Klinikleri Sağlık Bilimleri Dergisi, 8*(2), 215–224.

Grandner, M. A. (2017). Sleep, health, and society. *Sleep Medicine Clinics, 12*(1), 1–22. https://doi.org/10.1016/j.jsmc.2016.10.012

Greissl, S., Römer, J., & Kunz, A. B. (2022). Employment status and sleep quality. *Sleep Health, 8*(3), 305–312. https://doi.org/10.1016/j.sleh.2022.02.003

Harvey, A. G. (2001). Insomnia: Symptom or diagnosis? *Clinical Psychology Review, 21*(7), 1037–1059. https://doi.org/10.1016/S0272-7358(00)00083-0

Hirshkowitz, M., Whiton, K., Albert, S. M., Alessi, C., Bruni, O., DonCarlos, L., Hazen, N., Herman, J., Katz, E. S., Kheirandish-Gozal, L., Neubauer, D. N., O'Donnell, A. E., Ohayon, M., Peever, J., Rawding, R., Sachdeva, R. C., Setters, B., Vitiello, M. V., Ware, J. C. ve Adams Hillard, P. J. (2015). National Sleep Foundation's sleep time duration recommendations: Methodology and results summary. *Sleep Health*, *1*(1), 40–43. https://doi.org/10.1016/j.sleh.2014.12.010

Hublin, C., Partinen, M., Koskenvuo, M., & Kaprio, J. (2018). Changes in sleep quality across adulthood. *Sleep, 41*(5), zsy033.

Kabeloğlu, A., & Gül, A. (2021). COVID-19 sürecinde uyku kalitesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 13*(4), 618–631.

Karasar, N. (2019). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler* (34. bs.). Nobel Akademik Yayıncılık.

King, R., Taylor, C., & Chadwick, P. (2023). Sleep interventions in personality disorders. *Clinical Psychology Review, 98*, 102230.

Kryger, M., Roth, T. ve Dement, W. C. (2017). *Principles and practice of sleep medicine* (5. baskı). Elsevier.

Liu, X., Uchiyama, M., Kim, K., et al. (2008). Sleep loss in adults. *Psychiatry Research, 158*(2), 210–217.

Lund, H. G., Reider, B. D., Whiting, A. B., & Prichard, J. R. (2010). Sleep patterns in college students. *Journal of Adolescent Health, 46*(2), 124–132.

Maciel, R. R., Silva, D. R., & Santos, M. A. (2023). Social support and sleep quality. *Sleep Science, 16*(1), 45–53.

Mai, Q., Muntaner, C., & Li, J. (2018). Employment insecurity and sleep problems. *Journal of Epidemiology & Community Health, 72*(7), 618–624.

McKee-Ryan, F., Song, Z., Wanberg, C. R., & Kinicki, A. J. (2005). Psychological impact of unemployment. *Journal of Applied Psychology, 90*(1), 53–76.

Mong, J. A., & Cusmano, D. M. (2016). Sex differences in sleep. *Philosophical Transactions of the Royal Society B, 371*(1688), 20150110.

Morin, C. M., Rodrigue, S., & Ivers, H. (2003). Stress and insomnia. *Sleep, 26*(7), 902–910.

Murawski, B., Wade, L., & Plotnikoff, R. (2017). Behavioral interventions for sleep. *Sleep Medicine Reviews, 36*, 46–56.

Ohayon, M. M., Carskadon, M. A., Guilleminault, C., & Vitiello, M. V. (2004). Meta-analysis of sleep changes with age. *Sleep, 27*(7), 1255–1273.

Para, A. ve Uslu, Y. (2022). Hastanede yatan hastalarda uyku kalitesi. *Sağlık Bilimleri Dergisi, 31*(1), 45–52.

Santrock, J. W. (2017). *Life-span development* (16. baskı.). McGraw-Hill.

Sarı, H. Y., Aydın, A. ve Kaya, M. (2015). Yurtta kalan öğrencilerde uyku kalitesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 16*(4), 245–252.

Sarı, H. Y., Kılıç, M. ve Demir, S. (2022). Oda paylaşımı ve uyku kalitesi. *Uyku Tıbbı Dergisi, 9*(2), 97–105.

Saygılı, S., Çil, A. ve Demir, A. (2011). Gençlerde uyku kalitesi. *Türk Psikoloji Yazıları, 14*(28), 45–56.

Sejbuk, M., Mirończuk-Chodakowska, I., & Witkowska, A. M. (2022). Sleep quality determinants. *Nutrients, 14*(3), 497. https://doi.org/10.3390/nu14030497

Sekine, M., Chandola, T., Martikainen, P., Marmot, M., & Kagamimori, S. (2006). Work and family determinants of sleep. *Sleep, 29*(2), 206–216.

Şahin, H. ve Aşçıoğlu, M. (2013). Yaşlılıkta uyku ve uyku bozuklukları. *Geriatri Dergisi, 16*(2), 153–160.

Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6. baskı). Pearson.

Taşkıran, N. (2009). Uyku kalitesi kavramı ve değerlendirilmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi, 20*(2), 123–130.

Tsaava, T., et al. (2022). Sleep quality during COVID-19. *Sleep Health, 8*(4), 403–410.

“Umberson, D. (1992). Gender, marital status, and health behavior. *Social Science & Medicine, 34*(8), 907–917.

Vansteenkiste, M., & Ryan, R. M. (2013). On psychological growth and vitality. *American Psychologist, 68*(5), 357–373.

Vitiello, M. V., Larsen, L. H., & Moe, K. E. (2004). Age-related sleep changes. *Sleep Medicine Reviews, 8*(5), 403–415.

Wang, X., Zhang, Y., & Chen, S. (2021). Intolerance of uncertainty and sleep disturbance. *Journal of Sleep Research, 30*(5), e13311. https://doi.org/10.1111/jsr.13311

Wang, Z., Li, X., & Chen, Y. (2023). Indoor CO_2 levels and sleep quality. *Building and Environment, 235*, 110223.

Wu, Y., Liu, X., et al. (2024). Stress, mental health, and alcohol use. *Journal of Affective Disorders, 354*, 120–129.

Yaşar, Z. ve Gündoğmuş, İ. (2021). Aleksitimi ve uyku kalitesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi, 24*(3), 278–286.

Yaşar, Z., Demir, E. ve Kaya, A. (2022). Alkol kullanımı ve uyku kalitesi. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions, 9*(2), 101–112.

Zhang, Y. (2024). Partner health and sleep quality. *Journal of Sleep Research, 33*(1), e13912.

EXAMINATION OF NATURAL DISASTER CONTENT IN SOCIAL STUDIES TEXTBOOKS

SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA DOĞAL AFET İÇERİKLERİNİN İNCELENMESİ

Betül GÖKÇINAR[1]

[1]**Arş. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, ORCID: 0000-0001-9476-0411**

Özet

Bu çalışmanın amacı, Sosyal Bilgiler ders kitaplarında doğal afetlerin ele alınış biçimini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda kitaplarda doğal afetlere ilişkin sunulan bilgiler, kavramlar, görseller ve öğrenme etkinlikleri bütüncül bir bakışla ele alınacaktır.

Araştırmada yöntem olarak nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan doküman inceleme kullanılacaktır. Bu yönteme uygun olarak ders kitapları sistematik biçimde incelenecek ve doğal afetlerle ilgili tüm içerik birimleri belirlenerek analiz sürecine dâhil edilecektir. Araştırmanın veri kaynaklarını, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan ve 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı doğrultusunda hazırlanmış 4., 5., 6. ve 7. sınıf MEB Yayıncılık Sosyal Bilgiler ders kitapları oluşturacaktır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak yine doküman inceleme yöntemi kullanılacaktır. Süreç; ders kitaplarına ulaşma, orijinalliği doğrulama, içerikleri ayrıntılı biçimde okuma, ilgili veri birimlerini kodlayarak kaydetme ve sınıflandırma aşamalarını içerecektir. Toplanan veriler, nitel veri analiz yöntemlerinden içerik analizi ile çözümlenecektir. Analiz aşamasında kitaplarda yer alan doğal afetlere ilişkin bilgiler, kavramlar, görseller ve öğrenme etkinlikleri kodlanarak temalar altında bir araya getirilecek; böylece amaçta belirtilen tüm unsurlar bütüncül bir şekilde değerlendirilmiş olacaktır. Ayrıca programdaki öğrenme çıktılarıyla uyum, sınıf düzeyleri arasındaki farklılıklar ve doğal afetlerin hangi yönleriyle ele alındığı karşılaştırmalı olarak ortaya konacaktır.

Çalışmanın sonunda Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki doğal afet içeriklerinin mevcut durumuna ilişkin kapsamlı bir değerlendirme yapılacak ve ilerleyen süreçte içerik geliştirmeye yönelik öneriler sunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Sosyal bilgiler, ders kitabı, doğal afet, doğal afet eğitimi

Abstract

The purpose of this study is to examine how natural disasters are addressed in Social Studies textbooks. To this end, the information, concepts, visuals, and learning activities related to natural disasters presented in the textbooks will be examined from a holistic perspective.

The research will employ document analysis, one of the qualitative research approaches. In line with this method, textbooks will be systematically examined, and all content units related to natural disasters will be identified and included in the analysis process. The data sources for the research will be the 4th, 5th, 6th, and 7th grade MEB Publishing Social Studies textbooks published by the Ministry of National Education and prepared in line with the 2024 Social Studies Teaching Program.

The document review method will again be used as the data collection tool in the research. The process will include the following stages: accessing textbooks, verifying their authenticity, reading their contents in detail, recording and classifying relevant data units by coding them. The collected data will be analyzed using content analysis, one of the qualitative data analysis methods. During the analysis phase, information, concepts, visuals, and learning activities related to natural disasters in the books will be coded and grouped under themes; thus, all elements specified in the objective will be evaluated holistically. In addition, the alignment with the learning outcomes in the program, the differences between grade levels, and the aspects of natural disasters addressed will be presented comparatively.

At the end of the study, a comprehensive assessment of the current state of natural disaster content in Social Studies textbooks will be conducted, and recommendations for content development will be presented in the subsequent process.

Keywords: Social studies, textbook, natural disaster, natural disaster education

EROL GÜNGÖR'E GÖRE AHLAK PSİKOLOJİSİ

Prof. Dr. Cengiz ŞAHİN[1]

[1]**Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, TÜRKİYE**

ORCID: 0000-0003-4875-4883

Özet

Bu bildiri, Türk düşünce hayatının önemli isimlerinden Erol Güngör'ün ahlak psikolojisine dair görüşlerini bütüncül bir perspektifle incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel hedefi, Güngör'ün ahlak anlayışını birey, toplum ve kültür ekseninde ele alarak onun ahlak psikolojisine ilişkin özgün yaklaşımını sistematik bir bütünlük içinde ortaya koymaktır. Bu kapsamda, ahlakın yalnızca bireysel davranışları düzenleyen normatif kurallar bütünü olmadığı; insan kişiliğinin inşasında, toplumsal düzenin sürdürülmesinde ve kültürel sürekliliğin sağlanmasında merkezi bir rol oynadığı vurgulanmaktadır. Araştırmada, Erol Güngör'ün ahlak psikolojisine dair görüşlerini derinlemesine analiz etmek amacıyla nitel araştırma yöntemi benimsenmiş ve doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Güngör'ün temel eserleri ve ilgili literatür, ahlakın tanımı ve mahiyeti, ahlak–kişilik ilişkisi, ahlaki davranışın psikolojik temelleri, benlik ve vicdan kavramları, ahlaki yargıların gelişimi ve ahlak eğitimi bağlamında değerlendirilmiştir. Ayrıca modernleşme ve teknolojik gelişmelerin ahlaki değerler üzerindeki etkileri Güngör'ün düşünceleri çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışma sonucunda, Erol Güngör'ün ahlak anlayışının birey ile toplum arasında denge kuran, kültürel temellere dayalı ve insan merkezli bir ahlak psikolojisi modeli sunduğu ortaya konulmuştur. Güngör'ün yaklaşımı, ahlakı statik kurallar bütünü olarak değil; kültürel, toplumsal ve psikolojik boyutlarıyla dinamik bir değer sistemi olarak ele alması bakımından önem taşımaktadır. Bu yönüyle çalışma, güncel ahlak psikolojisi ve değerler eğitimi tartışmalarına teorik bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Erol Güngör, ahlak psikolojisi, vicdan, benlik, kültür, ahlak eğitimi

Abstract

This paper aims to examine the views of Erol Güngör, one of the prominent figures of Turkish intellectual life, on moral psychology from a holistic perspective. The main objective of the study is to analyze Güngör's understanding of morality within the framework of the individual, society, and culture, and to present his original approach to moral psychology in a systematic and coherent manner. In this context, morality is emphasized not merely as a set of normative rules regulating individual behavior, but as a central value system that plays a crucial role in the formation of human personality, the maintenance of social order, and the continuity of culture. In order to analyze Güngör's views on moral psychology in depth, a qualitative research method was adopted, and document analysis was employed as the primary data collection technique. Güngör's major works and the related literature were examined in terms of the definition and nature of morality, the relationship between morality and personality, the psychological foundations of moral behavior, the concepts of self and conscience, the development of moral judgments, and moral education. In addition, the effects of modernization and technological developments on moral values were discussed within the framework of Güngör's thought. The findings of the study reveal that Erol Güngör's conception of morality offers a human-centered and culture-based model of moral psychology that establishes a balance between the individual and society. His approach is significant in that it conceptualizes morality not as a static set of rules, but as a dynamic value system shaped by cultural, social, and psychological dimensions. In this respect, the study aims to contribute theoretically to contemporary discussions on moral psychology and values education.

Keywords: Erol Güngör, moral psychology, conscience, self, culture, moral education.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca pek çok bilge ve düşünür, fikir dünyalarının merkezine ahlak kavramını yerleştirmiştir. Her biri, yaşadığı çağın ruhunu, içinde bulunduğu toplumun yapısını ve kendi dünya görüşünü dikkate alarak ahlaka dair bir tanım ortaya koymaya çalışmıştır. Bu nedenle ahlak, tek ve değişmez bir tanıma indirgenemeyen; zamanla, kültürle ve insanın değişen yönleriyle birlikte yeniden anlam kazanan dinamik bir kavram olarak varlığını sürdürmüştür. Ahlak, insanın hem kendisiyle hem de başkalarıyla kurduğu ilişkinin temelini oluşturan en önemli değer alanlarından biri olarak, bireysel davranışlardan toplumsal düzene kadar geniş bir etki alanına sahiptir.

İnsan, topluluk hâlinde yaşamaya başladığı andan itibaren davranışlarını düzenleyen ilke ve kurallara ihtiyaç duymuş; bu kurallar zaman içinde ahlaki sistemler hâlini almıştır. Bu yönüyle ahlak, yalnızca bireysel bir mesele değil; aynı zamanda toplumsal hayatın sürekliliğini sağlayan zorunlu bir unsurdur. Ancak modernleşme süreciyle birlikte geleneksel değer sistemlerinin çözülmesi, ahlakın giderek bireysel tercihlere indirgenmesi ve kültürel bağların zayıflaması, ahlak meselesini daha karmaşık ve problemli bir hâle getirmiştir.

Yirminci yüzyıl Türk düşünce hayatının seçkin isimlerinden biri olan Erol Güngör, bu ahlaki krizi derinlemesine analiz eden önemli düşünürler arasında yer almaktadır. Hem bir sosyal psikolog hem de kültür düşünürü olan Güngör, ahlak meselesine yalnızca bireysel davranışları düzenleyen normatif bir alan olarak değil; bir milletin manevi direncini ayakta tutan, toplumsal çözülmeye karşı en güçlü dayanaklardan biri olarak yaklaşmıştır. O, yaşadığı dönemin siyasal ve toplumsal çalkantılarına kayıtsız kalmamış; toplumda giderek belirginleşen değer aşınmasını, ahlaki temellerin zayıflamasıyla doğrudan ilişkilendirmiştir.

Güngör'ün amacı, salt bir ahlak tanımı yapmakla sınırlı değildir. Onun temel kaygısı, anlamını yitirmeye yüz tutmuş değerleri, sarsılan vicdanı ve zedelenen toplumsal dayanışma bilincini yeniden ihya etmektir. Bu doğrultuda çözümün, insanın hem kendisini hem de ait olduğu kültürü yeniden anlamasında yattığını savunur. Ahlakın kaynağını ise insanın iç dünyasında, kültürel değerlerinde ve ortak vicdanında arar.

Erol Güngör, ahlak üzerine düşüncelerinin büyük bir bölümünü temel eseri Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk'ta toplamıştır. Bu eserinde, "çözümün ahlakta yattığı" düşüncesinden hareketle ahlakın mahiyetini, zorunluluğunu, kaynağını ve diğer bilim alanlarıyla olan ilişkisini titiz bir biçimde ele almıştır. Psikoloji, sosyoloji ve kültür perspektiflerini bir araya getirerek ahlak olgusunu çok boyutlu bir çerçevede değerlendirmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Erol Güngör'ün ahlak psikolojisine dair görüşlerini sistematik bir bütünlük içinde ele almak; onun ahlakı birey, toplum ve kültür ekseninde nasıl konumlandırdığını ortaya koymaktır. Bu bağlamda Güngör'ün düşünceleri, yalnızca teorik bir ahlak anlayışı olarak değil; aynı zamanda günümüz ahlaki ve toplumsal sorunlarına ışık tutabilecek bir yaklaşım olarak değerlendirilecektir. Sonuç olarak, Güngör'ün düşünce dünyasında ahlak, yalnızca bireyin iç sesi değil; bir toplumun kaderini belirleyen, geçmişle geleceği birbirine bağlayan manevi bir köprü niteliği taşımaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırma, Erol Güngör'ün ahlak psikolojisine dair görüşlerini derinlemesine ve bütüncül bir biçimde incelemeyi amaçladığından nitel araştırma deseni çerçevesinde yapılandırılmıştır. Nitel araştırma, bireylerin düşünce sistemlerini, anlam dünyalarını ve yorumlama süreçlerini doğal bağlamı içinde ele almayı hedefleyen, esnek ve yorumlayıcı bir yaklaşım sunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Bu bağlamda çalışma, Güngör'ün ahlak anlayışını betimlemekten ziyade, onun düşünce sistemini kavramsal ve kuramsal düzeyde çözümlemeyi amaçlayan yorumlayıcı (interpretive) bir araştırma niteliği taşımaktadır.

Araştırmada, doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin sistematik biçimde analiz edilmesini kapsayan bir nitel veri toplama tekniğidir (Bowen, 2009). Bu yöntem, özellikle düşünürlerin eserlerini, kavramlarını ve teorik yaklaşımlarını incelemeye yönelik çalışmalarda yaygın olarak tercih edilmektedir.

Bu doğrultuda, Erol Güngör'ün ahlak, kültür, kişilik, değerler ve toplum üzerine kaleme aldığı temel eserleri araştırmanın birincil veri kaynaklarını oluşturmuştur. Ayrıca konuya ilişkin ikincil literatürden de yararlanılarak Güngör'ün görüşleri tarihsel, toplumsal ve kültürel bağlamı içinde ele alınmıştır.

Araştırmanın veri toplama sürecinde, Erol Güngör'ün başta "Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak", "Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar", "Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik" ve "İslam'ın Bugünkü Meseleleri" olmak üzere ilgili eserleri ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Bu eserlerde yer alan ahlak, vicdan, benlik, kişilik ve değer kavramlarına ilişkin görüşler belirlenmiş ve tematik olarak sınıflandırılmıştır. Veri toplama süreci, literatürde yer alan kavramsal çerçeveyle karşılaştırmalı olarak yürütülmüştür.

Toplanan veriler, betimsel ve tematik analiz yöntemleri kullanılarak çözümlenmiştir. Betimsel analiz, verilerin önceden belirlenen temalar çerçevesinde düzenlenmesini ve yorumlanmasını amaçlarken; tematik analiz, metinlerde tekrar eden anlam örüntülerinin ve kavramsal ilişkilerin ortaya çıkarılmasına olanak tanımaktadır (Braun ve Clarke, 2006). Bu kapsamda, Güngör'ün ahlak psikolojisine ilişkin görüşleri; ahlakın tanımı, ahlak–kişilik ilişkisi, vicdan ve benlik kavramları, ahlaki yargıların gelişimi ve ahlak eğitimi temaları altında analiz edilmiştir.

Nitel araştırmalarda güvenirlik ve geçerlik, araştırmacının süreci şeffaf biçimde yürütmesi, veri kaynaklarını açıkça belirtmesi ve yorumlarını literatürle temellendirmesi yoluyla sağlanmaktadır (Creswell, 2014). Bu çalışmada, veri kaynakları açık biçimde belirtilmiş, analiz süreci ayrıntılı olarak açıklanmış ve elde edilen bulgular ilgili literatürle desteklenerek yorumlanmıştır. Böylece araştırmanın inandırıcılığı ve tutarlılığı artırılmaya çalışılmıştır.

BULGULAR

Erol Güngör'e Göre Ahlakın Tanımı ve Mahiyeti

Erol Güngör'e göre ahlak, "insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemek için konmuş kaidelerin bütünü"dür (Güngör, 2000: 25). Bu tanım, ahlakın doğrudan toplumsal hayata yönelik bir işlev üstlendiğini göstermektedir. İnsan, tek başına var olabilen bir varlık değildir; topluluk içinde yaşamak zorunda olduğu için davranışlarını düzenleyen ilkelere ihtiyaç duyar. Ahlak, işte bu zorunluluktan doğar.

Güngör, ahlakın yalnızca insana özgü bir olgu olduğunu özellikle vurgular. Bunun temel nedeni, insanın akıl ve irade sahibi olmasıdır. Hayvanların davranışları içgüdüsel veya şartlı öğrenmeye dayanırken, insan davranışları bilinçli tercihler içerir. İnsan, yaptığı davranışı değerlendirebilir, eleştirebilir ve değiştirebilir. Bu yönüyle ahlak, zihinsel olgunluk ve iradi seçimle doğrudan ilişkilidir (Güngör, 1998: 11-23).

Ahlakın Biçim ve Öz Boyutu

Güngör, ahlakın iki temel boyutundan söz eder: Biçim (şekil) ve öz (muhteva) (Güngör, 1998: 70). Davranışın dışsal görünümü ahlakın biçim boyutunu oluştururken, bu davranışı doğuran niyet, duygu ve değerler ahlakın özünü meydana getirir. Aynı davranış, farklı niyetlerle yapıldığında ahlaki değer açısından farklı anlamlar kazanabilir. Bu nedenle Güngör'e göre ahlak yalnızca "ne yapıldığı" ile değil, "neden yapıldığı" ile ilgilidir.

Ahlakta Değişim ve Süreklilik

Toplumların sosyal yapıları değiştikçe ahlaki kuralların uygulanış biçimleri de değişir. Güngör bu durumu "toplumda istikrar içinde değişme" kavramıyla açıklar. Ona göre değişim bir zorunluluktur; ancak ahlakın tamamen değişmez olması bir idealdir. Bu nedenle ahlaki sistemler, temel değerlerini koruyarak yeni şartlara uyum sağlamalıdır (Güngör, 1998: 10).

Merhamet, adalet, dürüstlük ve yardımlaşma gibi temel değerler tarih boyunca değişmemiştir; değişen yalnızca bu değerlerin hayata geçirilme biçimleridir. Bu yaklaşım, Güngör'ün ahlak anlayışının hem gelenekle bağını koruyan hem de modern dünyaya açık bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Ahlak ve Kişilik Arasındaki Psikolojik Bağ

Erol Güngör'e göre ahlak, kişiliğin ayrılmaz bir parçasıdır. Kişilik, bireyin davranış eğilimlerinin dinamik bir bütünüdür ve bu eğilimler büyük ölçüde ahlaki tutumlarla şekillenir. Gündelik hayatta bir insanın "şahsiyetli" veya "şahsiyetsiz" olarak nitelendirilmesi, onun ahlaki davranışlarına dayalıdır (Güngör, 1998: 17).

Kişiliğin Tanımı ve Ahlaki Boyutu

Güngör, kişiliği "her insanın kendine özgü davranış eğilimlerinin dinamik bir bütünü" olarak tanımlar . Bu tanım, kişiliğin sabit bir yapı olmadığını; zamanla gelişen, çevresel etkilerle şekillenen bir süreç olduğunu gösterir. Ahlaki davranışlar, bu dinamik yapının merkezinde yer alır (Güngör, 1998: 17).

Bir kişinin dürüst, güvenilir, sorumluluk sahibi veya bencil olarak tanımlanması, onun ahlaki kişiliğine dair yargılardır. Bu nedenle ahlak ile kişilik arasında ayrılmaz bir bağ bulunmaktadır.

Kişiliğin Oluşumunda Soyaçekim ve Çevre

Güngör'e göre kişilik ne tamamen kalıtsal ne de yalnızca çevresel faktörlerin ürünüdür. Soyaçekim, bireyin zekâ düzeyini, fiziksel yapısını ve bazı eğilimlerini belirlerken; çevre, bu eğilimlerin hangi yönde gelişeceğini tayin eder. Zekâ, ahlaki muhakemenin temelidir. Zihinsel yetersizlikler, bireyin ahlaki sorumluluğunu sınırlar. Aile, okul ve toplum ise ahlaki davranışların öğrenildiği temel ortamlardır. Özellikle çocukluk ve ergenlik dönemleri, ahlaki kişiliğin şekillenmesinde belirleyici bir role sahiptir (Güngör, 1998: 13-15).

Erol Güngör'e Göre Ahlaki Davranışın Psikolojik Temelleri

Erol Güngör, ahlak meselesini yalnızca normatif bir değer alanı olarak değil, aynı zamanda insan davranışlarının psikolojik temelleri üzerinden ele alır. Ona göre ahlak, soyut kurallar yığını değil; bireyin iç dünyasında şekillenen, öğrenilen ve zamanla içselleştirilen bir davranış sistemidir. Bu nedenle ahlak psikolojisi, ahlaki davranışın nasıl oluştuğunu, hangi psikolojik süreçlerden geçtiğini ve bireyin iç dünyasında nasıl yerleştiğini açıklamaya çalışır.

Ahlak Bir Öğrenme Hadisesidir

Güngör'e göre ahlak, doğuştan getirilen bir özellik değildir; öğrenme yoluyla kazanılır. İnsan, içinde yaşadığı toplumun değerlerini gözlemleyerek, deneyimleyerek ve içselleştirerek ahlaki davranış kalıplarını edinir. Bu bağlamda ahlak, psikolojik açıdan bir davranış öğrenme sürecidir.

İnsan, ahlaki davranışlarını belirlerken hem kendisi hem de başkaları hakkında geliştirdiği algılardan hareket eder. Örneğin, bir kimsenin babasına, öğretmenine veya arkadaşına karşı farklı tutumlar sergilemesi, zihninde bu kişilere yüklediği anlamlarla ilgilidir. Bu durum, ahlaki davranışın yalnızca dış dünyaya değil, bireyin zihinsel tasarımlarına da bağlı olduğunu göstermektedir (Güngör, 1998: 24-25).

Dolayısıyla ahlaki davranış, kişinin dış dünyayı nasıl algıladığı, insanlara hangi anlamları yüklediği ve bu anlamlara göre davranışlarını nasıl düzenlediğiyle doğrudan ilişkilidir. Güngör'e göre ahlak, bu yönüyle yalnızca toplumsal değil; aynı zamanda bilişsel ve psikolojik bir olgudur.

Benlik (Ben) Kavramı ve Ahlak

Erol Güngör'e göre ahlaki davranışın anlaşılabilmesi için "benlik" kavramının iyi kavranması gerekir. Benlik, bireyin kendisi hakkında sahip olduğu bilgi, duygu ve değerlendirmelerin bütünüdür. İnsan, yalnızca dış dünyayı değil; kendisini de değerlendirebilen bir varlıktır.

Benlik kavramı, bireyin toplum içindeki ilişkileri sayesinde oluşur. Yalnız başına yaşayan bir insanın ne kendisi ne de başkaları hakkında gelişmiş bir bilince sahip olması beklenemez. Bu nedenle benliğin oluşumu temelde sosyal bir süreçtir. İnsan, başkalarının kendisi hakkındaki tepkileri, beklentileri ve yargıları aracılığıyla kendisini tanır.

Ancak Güngör, benlik ile toplumun tamamen özdeş olmadığını da vurgular. İnsan, toplumun ahlaki değerlerini körü körüne kabul etmez; onları değerlendirir, eleştirir ve gerektiğinde değiştirmeye çalışır.

Bu durum, ahlakın yalnızca dış baskıların ürünü olmadığını; bireyin iç dünyasında şekillenen bilinçli bir süreç olduğunu gösterir (Güngör, 1998: 25-28).

Ahlaki davranış, işte bu benlik ile toplum arasındaki etkileşimin somutlaşmış hâlidir. İnsan ne tamamen toplumun kuklasıdır ne de bütünüyle bağımsız bir varlıktır. Ahlak, bu iki alan arasında kurulan dengenin ürünüdür.

Vicdanın Psikolojik İşlevi

Güngör'e göre ahlaki davranışın sürekliliğini sağlayan en önemli güç vicdandır. Vicdan, bireyin davranışlarını doğru–yanlış ölçütleriyle değerlendiren içsel bir denetim mekanizmasıdır. Doğru bir davranıştan sonra hissedilen huzur ve tatmin duygusu ile yanlış bir davranıştan sonra ortaya çıkan suçluluk ve pişmanlık hissi, vicdanın işleyişinin göstergesidir.

Vicdan doğuştan gelmez; eğitim ve yaşantı yoluyla gelişir. Birey, toplumsal kuralları önce dış denetim (ödül-ceza) yoluyla öğrenir; zamanla bu denetim içselleşir ve vicdan hâline gelir. Sevgiye dayalı disiplin, vicdan gelişimini güçlendirirken; korku ve şiddete dayalı cezalar vicdanı zayıflatır (Güngör, 1998: 65-67).

Güngör'e göre ahlaki bilginin davranışa dönüşebilmesi için vicdanın güçlü olması gerekir. Bir davranışın yanlış olduğunu bilmek, her zaman o davranışı yapmamayı garanti etmez. Gerçek ahlak, doğruyu bilmenin ötesinde, doğru davranış karşısında doğru duyguyu yaşayabilmektir.

Ahlaki Yargıların Gelişimi ve Psikolojik Niteliği

Ahlaki Yargının Gelişimsel Niteliği

Güngör'e göre ahlaki yargılar, bireyin zihinsel gelişimiyle paralel olarak olgunlaşır. Çocukların ahlaki yargıları ile yetişkinlerin yargıları arasında önemli farklar bulunmaktadır. Bu farkın temelinde zekâ gelişimi, benlik bilinci ve yaşam tecrübeleri yer alır (Güngör, 1998: 29).

Küçük çocuklar davranışları genellikle sonuçlarına göre değerlendirirler. İyi niyetle yapılmış ancak olumsuz sonuç doğurmuş bir davranış, çocuk için kötü olarak algılanabilir. Buna karşılık yetişkinler, davranışın arkasındaki niyeti, koşulları ve amacı dikkate alırlar.

Yaşa Göre Ahlak Anlayışının Değişimi

Güngör, ahlaki gelişimi yaş dönemlerine göre ele alır:

Erken çocukluk dönemi: Benlik bilinci zayıftır. Çocuk dünyayı kendi merkezinde algılar.

Okul öncesi ve ilkokul dönemi: Ahlak, otoriteye itaat ve cezadan kaçınma temellidir.

Ergenlik ve yetişkinlik: Niyet, şartlar ve toplumsal bağlam dikkate alınır (Güngör, 1998: 34-48).

Bu gelişim, ahlakın katı ve değişmez bir kurallar bütünü değil; bireyin olgunlaşmasıyla esneklik kazanan bir sistem olduğunu göstermektedir.

Ahlakın Boyutları ve Gelişmesi

Güngör'e göre, ahlaki kaidelerin varlığı tek başına yeterli değildir; ahlak yalnızca teorik bir bilgi alanı değil, bilgi, duygu ve davranışın bir araya geldiği dinamik bir bütündür. Bu boyutlar, ahlâk anlayışımızın ve ahlaki davranışlarımızın şekillenmesinde önemli işlevler üstlenir. Güngör bu çerçevede, ahlakın üç temel boyutundan söz eder (Güngör, 1998: 40-48). İnsanın ahlaki davranışı genellikle onun ahlaki bilgisine, duygularına ve davranış biçimine bağlıdır. Ahlak, bu üç unsurun bir araya gelmesiyle anlam kazanır; ancak aralarında her zaman tam bir uyum bulunmaz. Birçok insan, doğruyu bildiği halde yanlış davranışta bulunabilir. Yani ahlaki bilgi, ahlaki davranışı her zaman garanti etmez. Ahlak anlayışımız, davranışlarımızı değerlendirmemize yardımcı olur; ama bu, her durumda o anlayışa göre hareket edeceğimiz anlamına gelmez. Ayrıca, ahlaki his ve heyecanlarımız da davranışlarımızı büyük ölçüde etkiler.

Ahlakın Üç Boyutu: Bilgi, Duygu ve Davranış

Güngör ahlakı genellikle insan ilişkilerini düzenleyen kurallar bütününü ifade eder ve üç boyutta ele alır (Güngör, 1998: 41-43):

*a) Ahlaki Bilgi (Düşünce Boyutu)**:*** Ahlak, önce bir kurallar sistemi olarak öğrenilir: "Yalan söylemek kötüdür.", "Başkalarının hakkına saygı duymalıyız.", "Yardımsever olmak erdemdir." Bu tür kurallar, bizim ahlaki bilgimizi oluşturur. Ahlaki bilgi, iyi ve kötü davranışlar hakkındaki düşüncelerimizi içerir. Bu bilgi, ahlaki düşünce ve anlayış olarak doğru davranış için bir rehber (kılavuz) işlevi görür.

b) Ahlaki Davranış (Hareket Boyutu): Ahlaki davranış, bu kurallara uygun biçimde eyleme geçmektir. Örneğin; "Yoksul birine yardım etmek", "kamu malını kişisel işlerde kullanmamak" gibi davranışlar, ahlaki bilgiye uygun davranışlardır.

c) Ahlaki Duygu (His Boyutu): Ahlaki davranış, her zaman bir duygusal tepki de doğurur: "Kötü bir davranıştan sonra suçluluk veya vicdan azabı", "doğru bir davranıştan sonra ise vicdan huzuru veya gurur" hissedilir. Bu duygular, ahlaki eğitimin psikolojik temelini oluşturur.

Bu üç boyut arasındaki tutarsızlıklar görülebilir. Güngör'e göre ahlaki gelişmenin ideali, bu üç boyutu tam bir uyum haline getirmektir. Her ne kadar bilgi, duygu ve davranış ahlakın parçaları olsa da, bunlar her zaman uyumlu değildir. Örneğin; bir öğrenci kopya çekmenin yanlış olduğunu bilir, ama buna rağmen kendini haklı çıkarabilir.

Ahlaki Tutarsızlık

Erol Güngör'e göre, ahlaki olgunluğun hedefi, bu üç boyutu denge içinde tutabilmektir. Günlük hayatta "şahsiyetsiz" dediğimiz kişiler, genellikle düşünce, duygu ve davranışları arasında tutarsızlık olan kimselerdir. Buna karşılık, kötülükte bile tutarlı davranan kişiler örneğin, "söyledikleriyle yaptıkları aynı olanlar" yine de "dürüst" sayılabilir. Çünkü ahlaki tutarlılık, güvenin temelidir. Güngör bu konuyu açıklamak için şöyle bir açıklama getirir: Kötü ahlaklı olup da, kötülükte tutarlı davrananlar tutarsız kişilere tercih ettiğimiz de çok olur; çünkü birincilerin ne yapacaklarını bilerek ona göre hareket etmemiz veya tedbir almamız imkan vardır, ama ahlaki davranışlarında tutarsızlık olanlar, insanı devamlı kararsızlık ve güvensizlik içinde bırakırlar (Güngör, 1998: 42).

Ahlaki tutarsızlık yalnızca bilgi-duygu-davranış arasındaki uyumsuzluktan değil, aynı kişinin farklı durumlarda farklı yargılara varmasından da doğabilir. Örneğin, bir insan bir durumda yalan söylemeyi meşru, başka bir durumda ahlaka aykırı sayabilir. Bu durum özellikle çocuklarda yaygındır; çünkü çocuklar davranışları duruma göre değerlendirirler. Yetişkinlerin ahlak anlayışında ise ilke ve genellik esastır: Yalan söylemek her zaman yanlıştır.

Ahlaki Davranışın Öğrenilmesi

Güngör'e göre, zekâ bir öğrenme kabiliyetidir ve ahlak anlayışı öğrenme yoluyla oluşur. Dolayısıyla, bu öğrenmenin nasıl gerçekleştiğini anlamak gerekir. Ahlaki öğrenme, tıpkı diğer davranışların şartlanma yoluyla, doğrudan doğruya yazılı veya sözlü yoldan öğrenilmesi gibi, çeşitli psikolojik süreçler içerir. Bu süreçlerin en önemlileri: Model alma (taklit yoluyla öğrenme) ve özdeşim kurma (Güngör, 1998: 43-46).

a) Model Alarak Öğrenme: Çocuk, çevresindeki kişilerin davranışlarını gözlemler ve onları taklit eder. Eğer bir davranış ödüllendiriliyorsa, çocuk o davranışı benimser; cezalandırılıyorsa, kaçınır. Çocuğun taklit ettiği model genellikle bir ebeveyn, öğretmen veya yakın çevredeki büyüklerdir. Bazen de aynı yaş grubundan biri olabilir.

b) Özdeşim Yoluyla Öğrenme: Bazı durumlarda çocuk, bir kişiyi örnek almakla kalmaz, onunla kendini bir tutar. Sevgi, korku, hayranlık veya minnettarlık gibi duygular bu özdeşimi doğurur. Bu yolla öğrenilen davranışlar daha kalıcı olur.

Ahlaki davranış, toplum içindeki rollerimizi doğru oynamakla ilgilidir. Çocuk, büyüdükçe birçok rol üstlenir: öğrenci, arkadaş, kardeş, yurttaş, çalışan vb. Her rol, kendine özgü davranış kuralları içerir. Hayat boyunca bu rolleri öğreniriz; bu yüzden ahlaki öğrenme, ömür boyu süren bir süreçtir (Güngör, 1998: 44-45).

Güngör, bazı insanların çok yüce bildikleri bir gaye uğrunda yalan söylemenin kötü bir hareket sayılamayacağını düşündüğünü; özellikle siyasi hayatta bu türlü davranışlara çok rastlandığını ifade

etmektedir. Örneğin, kendi partisine bağlı kimselerin kötü ahlaklı davranışlarını hoş görerek başkalarında kabahat arayanlar, kendi gruplarının veya ideolojilerinin kazanması için her vasıtayı meşru görenler örnek olarak verilebilir. Örneğin; sanatçı, estetik değeri her şeyin üstünde tutarak ahlaki sınırları çiğneyebilir. Tüccar, ekonomik kazanç uğruna haksız yollara başvurabilir. Bu tür durumlar, ahlaki dar görüşlülüğün sonucudur. Ahlak, diğer tüm değer sistemlerini düzenleyen temel sistemdir; çünkü toplum, ancak ahlaki düzen sayesinde ayakta kalır.

Erol Güngör'e göre, ahlak, toplumu ayakta tutan en temel değerler sistemidir ve diğer tüm sistemler bu sınırlar içinde işlemelidir. Ahlaki değerlerin hiçe sayılması, toplumsal birliği yok eder; birlik olmadan da hiçbir değer sistemi varlığını sürdüremez. Herkesin yalnızca kendi çıkarını düşündüğü bir toplumda ne sanat, ne ekonomi, ne de sosyal hayat gelişebilir. Bu nedenle ahlakın gayesi "yaşamak değil, yaşatmaktır." Ahlak eğitimi veren herkes anne-baba, öğretmen, din adamı, siyasetçi bu gerçeği daima göz önünde bulundurmalıdır (Güngör, 1998: 46).

Netice itibariyle, ahlak, bilgi, duygu ve davranışın birleştiği bir psikolojik sistemdir. Ahlaki olgunluk, bu üç boyut arasındaki uyumun sağlanmasıyla ortaya çıkar. Ahlak eğitiminin amacı, doğruyu öğretmek, iyi davranışı alışkanlık haline getirmek ve vicdanı geliştirerek içsel bir ahlaki denge kurmaktır. Bu nedenle ahlak, sadece "yaşamak" değil, "yaşatmak" sanatıdır.

Cinsel Ahlakın Psikolojik Boyutu

Güngör'e göre cinsel ahlak, ahlak sisteminin yalnızca bir parçasıdır; ancak toplumlar bu alana özel önem atfederler. "Namus" kavramı genellikle ahlakın tamamıymış gibi algılansa da, ahlak çok daha geniş bir değer alanını kapsar.

İffet, bireyin kendine ve başkalarına duyduğu saygıyla ilişkilidir. Bu duygu, bilgiden ziyade duygusal bir temele dayanır. Utanma ve çekinme gibi duygular, cinsel ahlakın psikolojik altyapısını oluşturur. Aile kurumu, bu değerlerin kazanılmasında merkezi bir rol oynar (Güngör, 1998: 35-40).

Ahlakın Toplumsal Boyutu ve Yaşayışla İlişkisi

Erol Güngör'e göre ahlak, yalnızca bireyin iç dünyasına ait bir mesele değildir; aynı zamanda toplumsal düzenin temelini oluşturur. İnsan, "cemiyet içinde fert"tir ve ahlaki davranışlar bu ilişkiler ağı içinde anlam kazanır (Güngör, 1998: 84-85).

Kişiye Saygı ve Haysiyet

Güngör'e göre ahlakın temelinde kişiye saygı vardır. İnsan, hem kendine hem de başkalarına karşı sorumluluk taşır. Kendi hayatına, sağlığına ve onuruna saygı göstermek ahlaki bir ödevdir. Bu bağlamda intihar, ahlaken kabul edilemez bir davranıştır; çünkü insanın kendi yaşama hakkını ortadan kaldırması anlamına gelir.

Haysiyet, bireyin kendine duyduğu saygıdır. Kendi ahlaki ilkelerine sürekli aykırı davranan kişi, zamanla kendine saygısını kaybeder. Kendine saygısı olmayan bir insanın başkalarına saygı göstermesi de mümkün değildir (Güngör, 1998: 72-82).

Ahlak ve Toplumsal Düzen

Ortak bir ahlak anlayışı olmadan toplum düzeni kurulamaz. Ahlak, bireylerin davranışlarını öngörülebilir kılar; bu da güven duygusunu besler. Güngör'e göre güvenin olmadığı yerde ne iş birliği ne de toplumsal huzur mümkündür.

Liderlerin ahlaki örnekliği bu noktada büyük önem taşır. Ahlaki niteliklerden yoksun liderler, toplumu bir arada tutamaz; aksine çözülmeye yol açarlar (Güngör, 1998: 72-82).

Erol Güngör'e Göre Teknolojik Gelişmelerin Ahlak Üzerindeki Etkisi

Erol Güngör, teknolojik gelişmeleri ahlak açısından ele alırken ne bütünüyle reddedici ne de koşulsuzca benimseyici bir tutum sergiler. Onun yaklaşımı, teknolojiyi insanın hizmetinde bir araç olarak değerlendiren insan merkezli ve değer temelli bir bakış açısına dayanır. Güngör'e göre asıl tehlike, teknolojinin varlığı değil; teknolojik ilerlemenin insanın ahlaki ve kültürel değerlerinden kopuk biçimde yönlendirilmesidir.

Modern çağda teknolojinin hızla gelişmesi, üretim ilişkilerini, çalışma hayatını, eğitim sistemini ve sosyal ilişkileri derinden etkilemiştir. Bu dönüşüm, insanın doğayla ve toplumla kurduğu ilişkiyi yeniden şekillendirirken, ahlaki değerler üzerinde de önemli baskılar oluşturmuştur. Güngör'e göre teknoloji, doğru bir değer çerçevesiyle yönlendirilmediğinde insanı araçsallaştıran, onu kendi ürünü karşısında edilgen hâle getiren bir güce dönüşebilir.

Teknoloji İnsan İlişkisi ve Ahlaki Riskler

Güngör, teknolojik gelişmelerin insan hayatını kolaylaştırdığını kabul etmekle birlikte, bu kolaylığın ahlaki bir bedeli olabileceğine dikkat çeker. Teknoloji, üretkenliği artırırken aynı zamanda insan ilişkilerini yüzeyselleştirebilir, bireyi yalnızlaştırabilir ve geleneksel değer bağlarını zayıflatabilir.

Ona göre makineleşme ve teknik rasyonalitenin hayatın merkezine yerleşmesi, insanı ahlaki bir özne olmaktan uzaklaştırma riski taşır. İnsan, zamanla karar veren değil; verilen kararları uygulayan bir varlığa dönüşebilir. Bu durum, bireysel sorumluluk bilincinin zayıflamasına ve ahlaki kayıtsızlığın yaygınlaşmasına yol açar.

Güngör, teknolojinin ahlak üzerindeki etkisini şu temel sorunlar üzerinden değerlendirir:

- İnsan ilişkilerinin araçsallaşması
- Maddi başarının ahlaki değerlerin önüne geçmesi
- Kültürel ve manevi değerlerin ikinci plana itilmesi
- Eğitimin yalnızca teknik yeterliliğe indirgenmesi

Bu bağlamda teknoloji, ahlaki rehberlikten yoksun bırakıldığında toplumsal çözülmenin hızlanmasına katkıda bulunur.

Eğitim, Teknoloji ve Ahlak

Güngör'e göre teknolojik gelişmelerin ahlak üzerindeki etkisinin en açık biçimde görüldüğü alanlardan biri eğitimdir. Modern eğitim sistemleri, giderek daha fazla teknik bilgiye ve mesleki beceri kazandırmaya odaklanmakta; buna karşılık kültür, ahlak ve değer eğitimi geri plana itilmektedir.

Oysa Güngör'e göre eğitimin asli görevi yalnızca nitelikli iş gücü yetiştirmek değildir. Eğitim, aynı zamanda:

- Ahlaki bilinç kazandırmalı
- Kültürel sürekliliği sağlamalı
- Bireyi topluma karşı sorumlu hâle getirmelidir

Teknolojik araçlar eğitimde kullanılabilir; ancak bu araçlar, insanı merkeze alan bir değer anlayışıyla desteklenmediği sürece, eğitimi mekanik ve ruhsuz bir sürece dönüştürür. Güngör, teknik bilgi ile ahlaki olgunluk arasında denge kurulmadığı takdirde, toplumun uzun vadede ciddi değer krizleri yaşayacağını savunur.

Teknolojik İlerleme ve Ahlaki Denetim

Güngör'e göre yapılması gereken, teknolojik gelişmeleri durdurmak değil; bu gelişmeleri ahlaki denetim altına almaktır. Teknoloji insanın elinde olduğu sürece anlamlıdır. İnsan, teknolojinin pasif bir kullanıcısı değil; ona yön veren ahlaki özne olmalıdır.

Bu bağlamda Güngör'ün yaklaşımı, günümüzde dijitalleşme, yapay zekâ, sosyal medya ve mahremiyet gibi konularda yaşanan tartışmalarla büyük ölçüde örtüşmektedir. Teknolojik ilerlemenin gerçek ölçütü, insanın insani ve ahlaki değerlerini koruyarak bu ilerlemeyi yönlendirebilmesidir.

Güngör'e göre, "Teknolojideki gelişmeler dünya görüşümüzü etkiler; fakat dünya görüşümüz de teknolojinin yönünü belirler." Bu nedenle ahlak eğitimi, teknolojik çağda her zamankinden daha büyük bir önem taşımaktadır (Güngör, 1998: 193-203).

SONUÇ

Bu çalışmada, Erol Güngör'ün ahlak psikolojisine ilişkin görüşleri bireysel, psikolojik ve toplumsal boyutlarıyla kapsamlı biçimde ele alınmıştır. Güngör, ahlakı yalnızca davranışları düzenleyen normlar bütünü olarak değil; insan kişiliğinin özü, toplumsal düzenin temeli ve kültürel sürekliliğin taşıyıcısı olarak değerlendirmektedir.

Güngör'e göre ahlak yalnızca insana özgüdür; çünkü insan, akıl ve irade sahibi bir varlık olarak davranışlarını değerlendirme ve yönlendirme kapasitesine sahiptir. Ahlak, bireyin zihinsel olgunluğu, benlik bilinci ve toplumsal ilişkileriyle birlikte şekillenir. Bu nedenle ahlak, ne yalnızca bireysel içgüdülerin ne de toplumsal baskıların ürünüdür; benlik ile toplum arasındaki dengenin sonucudur.

Çalışmada ortaya konulduğu üzere Güngör, ahlak ile kişilik arasında kopmaz bir bağ kurar. Kişilik, bireyin davranış eğilimlerinin dinamik bir bütünüdür ve bu bütünün merkezinde ahlaki tutumlar yer alır. Dürüstlük, haysiyet, sorumluluk ve güvenilirlik gibi değerler, hem iyi şahsiyetin hem de iyi ahlakın göstergeleridir.

Ahlaki davranışın psikolojik temelleri incelendiğinde, Güngör'ün ahlakı bir öğrenme süreci olarak ele aldığı görülmektedir. Ahlaki bilgi, duygu ve davranış arasında her zaman tam bir uyum bulunmasa da, ahlaki olgunluğun hedefi bu üç boyut arasında denge kurabilmektir. Bu dengenin sağlanmasında vicdan merkezi bir rol üstlenir. Vicdan, bireyin davranışlarını içsel olarak denetleyen ve ahlaki sürekliliği mümkün kılan temel mekanizmadır.

Güngör, ahlaki gelişimin özellikle çocukluk ve ergenlik dönemlerinde yoğunlaştığını vurgular. Bu dönemlerde sevgiye dayalı disiplin, sağlıklı bir vicdan gelişimi için vazgeçilmezdir. Ahlak eğitimi yalnızca ailelerin değil; öğretmenlerin, eğitim kurumlarının ve toplumun tüm kesimlerinin ortak sorumluluğudur.

Toplumsal düzeyde ahlak, düzenin ve güvenin temelidir. Ortak bir ahlak anlayışı olmadan toplumsal huzur ve iş birliği mümkün değildir. Bu bağlamda liderlerin ahlaki örnekliği, toplumsal değerlerin korunması açısından hayati öneme sahiptir.

Teknolojik gelişmeler karşısında Güngör'ün yaklaşımı, ahlakın güncelliğini ve gerekliliğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Ona göre teknolojik ilerleme, insanı merkeze alan bir değer anlayışıyla yönlendirilmediği sürece, ahlaki çözülmeyi hızlandıran bir unsura dönüşebilir. Gerçek ilerleme, teknolojinin değil; insanın ahlaki olgunluğunun gelişmesidir.

Sonuç olarak Erol Güngör'ün ahlak psikolojisi anlayışı, birey ile toplum, gelenek ile modernlik, teknoloji ile değer arasında denge kurmayı hedefleyen bütüncül bir model sunmaktadır. Bu model, yalnızca Güngör'ün yaşadığı dönemin sorunlarını anlamak açısından değil; günümüz dünyasında karşılaşılan ahlaki, kültürel ve toplumsal problemlere çözüm üretmek bakımından da güçlü bir düşünsel zemin oluşturmaktadır.

KAYNAKLAR

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27–40.

Braun, V. ve Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.

Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). Sage.

Güngör, E. (1993). *İslam'ın bugünkü meseleleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Güngör, E. (1998). *Ahlak psikolojisi ve sosyal ahlak*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Güngör, E. (2000). *Değerler psikolojisi üzerinde araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Güngör, E. (2000). *Kültür değişmesi ve milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Güngör, E., & Işık, E. (1976). *Ahlak Lise II*. Ankara: MEB Devlet Kitapları.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. bs.). Seçkin Yayıncılık.

THEMATIC COMPARISON OF NATURAL DISASTER TOPICS IN THE 2018 AND 2024 SOCIAL STUDIES TEACHING PROGRAMS

2018 VE 2024 SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA DOĞAL AFET KONULARININ TEMATİK KARŞILAŞTIRMASI

Betül GÖKÇINAR[1]

[1]**Arş. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, ORCID: 0000-0001-9476-0411**

Özet

Bu çalışmanın amacı, 2018 ve 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında doğal afet konularının ele alınış biçimlerini karşılaştırmalı olarak incelemektir. Bu doğrultuda her iki programda doğal afetlere ilişkin yer verilen kazanımlar, kavramlar, beceriler, değerler ve eğilimler bütüncül bir bakışla ele alınacaktır.

Araştırmada yöntem olarak nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan doküman inceleme kullanılacaktır. Bu yönteme uygun olarak her iki öğretim programı sistematik biçimde incelenecek ve doğal afetlere ilişkin tüm içerik birimleri belirlenerek analiz sürecine dâhil edilecektir. Araştırmanın veri kaynaklarını, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ile 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı oluşturacaktır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak yine doküman inceleme yöntemi kullanılacaktır. Süreç; program metinlerine ulaşma, orijinalliği doğrulama, ilgili bölümlerin ayrıntılı biçimde okuma, doğal afetle ilişkili kazanım, kavram ve eğilimleri kodlayarak kaydetme ve sınıflandırma aşamalarını içerecektir. Toplanan veriler, nitel veri analiz yöntemlerinden içerik analizi ile çözümlenecektir. Analiz aşamasında her iki programda doğal afetlere ilişkin içerikler kodlanarak temalar altında bir araya getirilecek; böylece iki program arasındaki benzerlikler, farklılıklar ve değişim eğilimleri bütüncül bir şekilde ortaya konacaktır. Ayrıca doğal afet konusunun hangi sınıf düzeylerinde ve hangi kapsamla yer aldığı karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir.

Çalışmanın sonunda, iki öğretim programında doğal afet konularının mevcut durumuna ilişkin kapsamlı bir karşılaştırma yapılacak ve ilerleyen süreçte program geliştirme çalışmalarına yönelik öneriler sunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Sosyal bilgiler, öğretim programı, doğal afet, doğal afet eğitimi, karşılaştırma

Abstract

The purpose of this study is to examine the ways in which natural disaster topics are addressed in the 2018 and 2024 Social Studies Curriculum in a comparative manner. In this regard, the learning outcomes, concepts, skills, values, and trends related to natural disasters in both curricula will be examined from a holistic perspective.

Document analysis, one of the qualitative research approaches, will be used as the research method. In accordance with this method, both teaching programs will be systematically examined, and all content units related to natural disasters will be identified and included in the analysis process. The data sources for the research will be the 2018 Social Studies Teaching Program and the 2024 Social Studies Teaching Program published by the Ministry of National Education.

The document review method will again be used as the data collection tool in the research. The process will include accessing program texts, verifying their authenticity, reading the relevant sections in detail, coding and recording gains, concepts, and trends related to natural disasters, and classifying them. The collected data will be analyzed using content analysis, one of the qualitative data analysis methods.

During the analysis phase, content related to natural disasters in both programs will be coded and grouped under themes; thus, similarities, differences, and trends of change between the two programs will be revealed in a comprehensive manner. Additionally, the subject of natural disasters will be evaluated comparatively in terms of which grade levels and scope it is covered in.

At the end of the study, a comprehensive comparison of the current status of natural disaster topics in the two teaching programs will be made, and recommendations for program development work will be presented in the future.

Keywords: Social studies, curriculum, natural disaster, natural disaster education, comparison

THE EFFECTS OF STRATEGIC INTELLIGENCE ON COMPETITIVE ADVANTAGE IN THE NIGERIAN FOOD AND BEVERAGE MANAUFACTURING INDUSTRY

DR. CHUKWUEMEKA G. EME

Lecturer, Department of Business Administration, Faculty of Management Sciences, National Open University of Nigeria (NOUN), Jabi – Abuja,

ABSTRACT

This study aimed to verify the effects of strategic intelligence on the competitive advantage in the Nigerian Food and Beverage Manufacturing Industry. To achieve the aims of the study, a descriptive analytical method was used. The study was conducted on a sample consisting of

(231) managers in these companies. To measure strategic intelligence, a scale of five dimensions was used: foresight, system thinking, vision, motivation and partnership. To measure the competitive advantage, the researcher used a four-dimensional scale: quality, cost, flexibility and delivery. The study found that there were medium levels for all dimensions of strategic intelligence, while the levels of dimensions of competitive advantage were all high. It was also found that there was a significant effect of all dimensions of strategic intelligence except for system thinking and that there was a significant effect of strategic intelligence on all dimensions of competitive advantage. The food and beverage manufacturing industry has been used as an example for demonstrating the given model's capabilities to create standard algorithms for making anticipatory decisions in difficult situations. This paper also defines the role of strategic intelligence in the era of digital transformations and the transformation of organizations into self-learning ones.

Key Words: Strategic intelligence, Competitive advantage, Food and Beverage Manufacturing Industry, Nigeria.

1. INTRODUCTION

There is a lot of literature that talked about competitive advantage, and how organizations work and focus on factors, whether internal or external in order to reach a higher level of competitors in the same field, where some view that competitive advantage is a powerful stimulus that drives organizations to do more

From the continuous effort at all levels, there is the necessity to ensure the continuity of the market for the longest possible period, through achieving the desire of customers and achieving the goals of the organization (Kafi, 2017, 181). The meaning of competitive advantage dates back to the beginning of the eighties (1980s) in the last century, and many scholars believe that Porter is one of the first to have spoken and written on competitive matters, and his book ‘’Competitive Strategy’’ published in (1985) is a major reference in this field (Al-Sarhan, 2005, 91).

The increased competition between organizations and different philosophies in how to deal with conditions and changes in the business environment at various levels globally and locally, the emergence of globalization and its impact on all organizations and ease of communication and great openness between peoples and countries until the world became like a single village, this is what forced the organizations to predict their future and follow scientific and administrative methods for adapting to developments and changes that occur in the internal and external environment of these organizations. At the same time, these organizations are looking for human resources and capabilities that have sufficient flexibility to deal with these conditions and changes, and have the ability to envision the future and develop appropriate visions for them, all in order to achieve success and excellence in markets where competition has become stronger and remain in it for those who search about the competitive advantage.

The developments in the business environment as well as the accelerating changes have led the organizations to search for a competitive advantage, not in option for them, but a duty for them to survive, excel, continue, and reach the stage of excellence, and that they gain the loyalty of their customers as well as maintaining sustainability between competitors and the characteristics of the competitive advantage, which is represented in strategies that competitors do not apply, and it is difficult for others to imitate them, as well as to reduce costs in products, at the same time difficult to imitate or use another alternative. To achieve a competitive advantage there must be something of strategic intelligence to reach the competitive advantage that most organizations seek to reach at a time when competition among organizations is intensifying on a large scale, and competition is increasing day by day (Mnjula, 2014).

Strategic intelligence is a form of development in management thought, in which all organizations work to achieve their goals and reach their targeted objectives through obtaining appropriate information in order to use them to predict the future, an integrated view of the administrative system, innovation of new ideas, and creativity in business to counter changes in the surrounding environment and adapt to it. All institutions try to maintain the competitive position they seek through a set of procedures and changes that they undertake in order to achieve the goals of the organization.

1.1 Study Problem

It is not clear to anyone the intensity of competition between business organization in order to obtain a greater market share and reach a greater number of clients, as the organizations seek to focus on excellence and to continue to achieve progress not only at the local level but also at the global level at other times. Achieving competitive advantage, survival and success, and achieving current and future goals alike, had to be practical solutions to face this great momentum in intense competition and expansion of markets and the spread of modern means and the abundance of local and global economic crisis, all of which pushed this direction and research, studies and ideas emerged on the side of strategic intelligence in order to use it to find solutions and access to excellence, development and continuity of organizations.

1.2 Study Objectives

The main objective of this study is to investigate the effects of strategic intelligence on competitive advantage in the Nigerian Food and Beverage industry. The specific objectives were:

i) To identify the relative importance of strategic intelligence in Food and beverage manufacturing industry in Nigeria.

ii) To highlight the relative importance of the level of competitive advantage in the Food and beverage manufacturing industry in Nigeria.

iii) To evaluate the effects of strategic intelligence on the competitive advantage in the Food and beverage manufacturing industry in Nigeria.

2. THEORETICAL BACKGROUND

2.1 BASIC CONCEPTS, AND TERMINOLOGY

Strategic intelligence is a systematic and continuous process of exploring trends and the market environment with the use of powerful analytical systems that ensure the generation of knowledge and digital tools for making long-term decisions and the organization's preparedness for the unpredictable challenges of the future. With regard to management, strategic intelligence performs the function of detecting, identifying, and solving problems that go beyond the past experience, and which the organization is going to face in the future. Strategic intelligence is a form of development in management thought, in which all organizations work to achieve their goals and reach their targeted objetives through obtaining appropriate information in order to use them to predict the future, an integrated view of the administrative system, innovation of new ideas, and creativity in business to counter changes in the surrounding environment and adapt to it.

All institutions or organizations try to maintain the competitive position they seek through a set of procedures and changes that they undertake in order to achieve the goals of the organization from reaching the competitive advantage that they seek as well as achieving profits and this requires continuous improvement in all production and service operation and the stages it goes through from the design of the product to the stage of distribution (Al- Jubouri, 2008, 254).

The concept of strategic intelligence lies in an attempt of individuals to control problem solving in the environment in which the organization works and the ability of individuals to use their experience in order to create concepts in theory and practice in order to define the relationship, whether it is apparent or hidden (Al-Ghanudi, 2017). Others argue that strategic intelligence relates to focusing on products today and in the near future, in order to provide information to stakeholders in the planning process to take them into account with regard to existing products to make appropriate change and take these changes into the organization's strategies (Duczynski & Knight, 2016).

Intelligence is defined as the sum of the mental abilities that an individual uses to confront new situations, or the ability to understand and perceive the truth, and it can also be defined as the behaviour through which problems are solved and adaptation to the surrounding environment, and the ability to form and develop mental concepts (Rouach & Santi, 2001). Strategic intelligence is more than a process that aims to search for information, then analyse it in order to be available to everyone at the time they needs it, in order to make the appropriate decision for the situation in which this decision must be made at the right time (Clar, Acheson, Haimer, Saunter, Buczek & Allan, 2008, 173).

Strategic intelligence is what the organization needs to know in the current business environment in order to determine what operations and procedures it should do today and what changes it wants to make in the future (Tham & Kim, 2002, 2). Strategic intelligence is also seen as consisting of four basic elements that are knowledge management, as well as foresight, in addition to reference comparison, and finally economic intelligence and all of the above contribute to strategic decision-making in organizations working in the business sector (Muhammad, Al-Tayyib & Abdali, 2012). Strategic intelligence is seen as the ability to form an image in which to view the environment in which the organization operates remotely, by looking at the information and data available on this environment (Alnoukari & Hanano, 2017). Hollensen (2010, 142) believes that the strategic intelligence directs the organization towards looking to the future, whether it is far or near, and helps it in making important decisions that are based on knowledge, an at the same time is concerned with the future conditions of the organization (Knosch, 2015).

One of the main reasons behind the importance of organizational transformation is to increase the intelligence of the organization.

Organizational intelligence refers to a set of rules with added value derived from the intangible assets of the organization, which together represent the knowledge that consists of employees, management, stakeholders, and clients.

To increase the intelligence in the organization, you must first build a hierarchy of components that contribute to the intelligence in the organization. Benefits that can be obtained from the organization's use of intangible assets, which have been mentioned previously, show a new type of intelligence that helps the organization in the process of organizational transformation of the continuity of its presence within the markets, where intelligence can be classified according to the view (Liebowitz (2016, 13) into several types with the emergence of developments in modern technology and the use of technologies to do business instead of the human element. For the purpose of conducting this study, the five main dimensions were approved namely:

- **Foresight:** Foresight is an important component of strategic intelligence as it shows the ability of senior management to see what others do not see (Maccoby, Michael, Scudder & Tim, 2011). The presence of technology is a major addition in the formation of strategic intelligence among organizations through the use of accurate information provided by modern technology, which thus serves the process of foresight (Rotolo, Rafols, Hopkins & Leydesdorff, 2017). The rapid change and significant development that is taking place urges organizations to work hard to develop the outlook process, and this requires changing the traditional methods of workers in this field as well as the need for continuous training for achievement (Palacios, 2018). The prospect for the future can be seen by having people in the organization from senior leadership with special ability and skill in the outlook process (David & Barnes, 2010). The prospecting process requires the ability to map what will happen in the future (Ravetz & Miles, 2016).
- **System Thinking:** Systematic thinking can be viewed by knowing the relationship between the internal and external entities of the organization and the nature of the relationships between them, and how they work towards creating a complete unity for the organization (Mohamed, Mohamed and Fadel, 2018). Some researchers argue that systematic thinking relates to the holistic view of the organization, by knowing the relationships and forces that relate to the production process (Al-Murshid, 2019). The process of systematic thinking is at present considered one of the secrets of the organization success regardless of the nature of their work, as it is based on grouping efforts and dividing them within the organization so that everyone works in an integrated, coordinated, efficient and effective manner Yousfi, 2019, 37). The competitiveness of the organization requires it to work between its departments and units in an organized and coordinated manner in order to reach its goals, and to achieve the maximum degree of competition (Alnoukari & Hanano, 2017). Organizations seeking success must link their internal components with each other in order to do business as required of them, and therefore must work in concert with each other (Qasim, 2018; Alnoukari &Hanano, 2017).

- **Vision:** The future vision indicates the perceptions and expectations of what the organization should be, and it represents the outlook for the future and the expectations that can be obtained in the long run (Ai-Ashkar, 2012, 67).

All organizations are working to reach the future that they seek to achieve their goals, and this requires setting a vision to reach them, because the vision is the image that is formed in the minds of the future that you want to reach for the organization (Wheelen & Hunger, 2012, 9). The vision is seen as the long term goal that the organization is heading towards and that is an image of the organization in the future as it achieves competitive advantage and achieving its goals (Dess, Lumpkin, Eisner & Mcnamara, 2014). The vision can be seen as a way to urge the organization to pursue its goals through a process of motivating workers to make the utmost efforts to reach the desired goals (Qasim, 2018). There are those who say that the vision relates to the ability of senior management to look to the future, and how the organization will be in the future (Muhammad et al., 2018).

- **Motivation:** Motivation is based on motivating individuals and bringing them together on a specific goal in order to achieve the vision that the organization seeks to reach (Al-Nuaimi, 2008, 173). There is a strong relationship between the ability of workers to perform their duties within organization, than they have the flexibility to perform their tasks, their ability to perform more than one task at times, which can be entrusted to them, and the internal motivation that they have to accomplish these actions (Tuan, 2016). Managers move individuals within the organization through the process of motivation in order to achieve the organization's vision, by identifying what drives and encourages motivation among workers and which drives them to work and achieving the goals of the organization (Al-Hamiri and Abdul Mahdi, 2019). Some researchers believe that motivation differs from one person to another, so the leader must have the ability to distinguish between individuals and what drives them to work and give in order to achieve the vision that the organization seek to reach (Abuzaid, 2017). The task of pushing the workers to do their jobs to the fullest extent lies in the distribution of responsibilities to them, in addition to that the benefit is taken from the good relations between the workers (Al-Sheikhly and Obaid, 2015).

- **Partnership:** The partnership process will be through the organization's ability to forge alliance and strategic cooperation with other organizations (Sheikh and Mumir, 2016). Partnership represents the ability of a leader who has strategic intelligence to be able to establish strategic alliances, and to have a vision of partnership, alliance and integration with other organizations (Amran, 2015). A leader who can make partnerships and has the ability to benefit from it whether at the organizational level or at the external level through alliances with other organizations, is a characteristic of the intelligence that the leader has (Baie, Ahmadi, Shariff, Malafeh & Baee, 2017). Through its strategic plan, organizations seek partnerships with organizations that work at the same field, or in businesses that have a relationship with other organizations (Shujahat, Huaaain, Javed, Malik, Thurassamy & Ali, 2017).

- The partnership process plays an important role in the organization's internal strategy in providing information from the organizations' workers (Walsh, 2017).

2.1 Competitive Advantage

The concept of competitive advantage is related to profitability as a long-term concept, that is, there is continuity in achieving profits, and the performance of the organization is above average in the industry to which it belongs, and this is sufficient to be evidence of its superiority and sustainability, therefore the concept of sustainability and excellence is always linked to long term, as for time, its indication of sustainability and competitive advantage, so if the organization seeks to maintain its position and multiply efforts to continue to excel and progress, it maintains its competitive advantage among organizations in the same sector (Al- Alaq, 2016, 257). Some writers believe that the progress and failure of some organizations depends on competition, and by setting the competitive strategies of the organization that lead it to dominate the market, as it works diligently to increase its market share (Clar et al., 2008, 175).

When developing the organization's strategic plan, the organization's strengths and weaknesses are studied and the external and internal environment is defined. During the development of the plan, a competitive advantage is established as a goal that the organization seeks to reach by implementing the strategy through the focus strategy, which is relied upon to achieve competitive advantage (Diderrich, 2019, 8).

Fain and Nair (2009) defines competitive advantage as a kind of distinction that gives the organization something of positive progress and distinction over workers in the same sector or in the same industry, and this does not mean continuity for a specific period but rather the continuation to an indefinite period of time and the goal of the organization is to continue and repeat the preservation. It must, and if the organization does not do so, it will be a major retreat for the organization and will not have any competitive advantage.

There are those who believe that the competitive advantage depends on the exploitation of resources through adopting rapid movement strategies through rapid learning and dealing with the rapid and lasting changes that take place in the environment in which the organization operates (Liu, 2013). Achieving competitive advantage is dependent on several important factors, one of which is the use of technology in its various forms. It helps the organization to analyse accurately and quickly communicate, in addition to linking it with the outside world in which it influences, deals with, and operates (Vivek, 2017, 199). From the point of view of Al-Ali (2009, 40), the basic idea of competitive advantage is based on the ability of the organization to fulfil the desires and needs that the customer seeks to obtain, or in another way the value that he tries and hopes to reach from the product, and this is what gives a competitive advantage to that organization on the other hand, and thus makes the customer returns to deal with this organization and not permanently.

Others believe that a competitive advantage can be defined as the organization's ability to work out strategies and create mechanisms that enable it to reach better positions compared to organizations, working in the same sector and to exercise the same actions and make them ahead (Haider, 2002, 8). There are those who explain the competitive advantage as a type of competence that the organization performs in order to distinguish them from other organizations, which leads to providing a new addition to customers in a way that leads to a difference from others or competing organizations in the same sector and this leads to access to excellence in these markets (Shafiq, 2010). For the purpose of conducting this study, four main dimensions were approved namely:

- **Quality:** Quality is one of the main factors that organizations use to confront competitors, through the process of choosing new ways to do business and using new communication methods, modern and advanced technologies, attracting people with expertise, and using modern methods such as advanced software and new methods in dealing with customers (Al-Awawdeh, 2019). There are those who see quality as a process of improvement and development in the capabilities of the organization, and the process of continuing and maintaining the achievement of the requirements of the beneficiary of the organization, and that at all stages of work and performance starting from knowing the needs of the beneficiaries and ending with knowing how satisfied they are with the products provided to them (Al-Hamidi, Salama & Kafy, 2016, 230). On the other hand, quality can also be seen as the state of satisfaction, which customers want to continuously reach (Robbins & Coulter, 2003, 128).
- **Cost:** Cost is an important factor in achieving competitive advantage for organizations as it always seeks to reduce costs to the extent that does not affect the nature of the product and the goal of its production (Aghajani, & London, 2012, 135). There are those who believe that organizations should work to reduce costs in order to obtain a competitive share in the market, by reducing production costs, as well as marketing costs (Al-Tawil and Ismail, 2009, 12). Another concept of cost is the organization's ability to produce and markets products whose cost is lower than competitors, which increases the organization's market share (Morsi, 1998, 83). There are those who consider that costs are very important in determining the competitive advantage, but not at the expense of quality and in this case the cost and quality must be taken into consideration at the same time (Al-Zubi, 2014).
- **Flexibility:** flexibility is seen as the ability of the organization to respond to the desires and needs of customers through its ability to change the procedures and processes it has, as well as the commitment to achieve the desires and requests of customers by making changes that require and warrant to be made as well as providing the best products, whether goods or services, with appropriate quality and cost (Lami, 2008, 25). Others see that flexibility is based on the ability that the organization has to provide more than one product in a broad and large way, due to the large volume of customers who have different tastes and opinions as it works to meet these needs of these customers (Chase, Jacobes & Aqullano, 2004, 26).

- **Delivery:** time is very important to customers, as it is considered an important component of the competitive advantage that all organizations are trying to reach, so it is drawn into the strategic policies of organizations by reducing the time period from the customer's request to the delivery time, and that is as quickly as possible and that requires reducing the product's life cycle to the lowest degree possible while maintaining the characteristics of the product and its performance (Salaq, 2016, 286). In addition, it can be used to reduce storage operations and various production procedures to reduce the time period for delivery (Ibn Jarwa & Nur-Alden, 2017). Speed is very important in achieving the competitive advantage (Al-Ali, 2000, 51), and it is based on rapid work in carrying out the basic functions in the organization, such as working to improve and develop the product, and performing customer requests as quickly as possible, and after-sales service procedures (Jabreen, 2006, 37). There are those who see great importance to the factor of time, delivery and speed in production and delivery of the product to the markets before competitors, and this plays a very important role in achieving competitive advantage and affects the organization and its position in the market and achieving profitability (Al-Lami, 2008, 26).

3. Empirical Review

The study carried out by Al-Awawdeh (2009) in order to identify the impact of strategic information systems on competitive advantage found a positive effect of the elements of strategic information systems on the competitive advantage. As for Badri (2019), he tries to explain the role of a proposed strategy to activate the impact of organizational learning in achieving competitive advantage. The results of the study showed that there is an association between the proposed strategy to activate the role of organizational education and achieve competitive advantage, and that there is a complete weakness in achieving competitive advantage. Latif and Abd (2019) tries to get acquainted with the role of the logistics department in enhancing competitive advantage, but that there is a weakness in the information system within organizations, and the study demonstrated the existence of two logistic management divisions, namely administrative logistic, which is part of the supply chain, and production logistic related to the supply of raw materials to the company. Hamed and Kamel (2019) focused on knowing the impact of dynamic capabilities on competitive advantage. They came out with many results, the most important of which was the direct impact of the dynamic capabilities on competitive advantage. As for Al-Hunaity and Al-Aqeed (2019), their study sought to know the effect of organizational structures on achieving competitive advantage. The results of the study indicated an effect of organizational structures on achieving competitive advantage. In another study conducted by Khazzal and

Dhiab (2019), to see the effect of green innovation on production and processes in innovation and sustainable competitive advantage. The company has achieved a competitive advantage by reducing production costs as well as by providing high-quality products that are competitive in the markets. Al-Zawawy (2018) sought to know the role of technological innovation in gaining sustainable competitive advantage. Its results have demonstrated a correlation between technological innovation and the acquisition of sustainable competitive advantage. As for Al-Mardini and Al-Mawsili (2017), they examined the effect of continuous improvement in the competitive advantage, and the elements of continuous improvement have had a major impact in achieving the competitive advantage. Ade, Akanbi and Tubosun (2017) were interested in knowing the impact of marketing intelligence on competitive advantage in the business sector. The results of the study showed a significant impact of marketing intelligence on the competitive advantage and the study also showed that information and data on competitors, opportunities, threats and risks from competitors, has a significant and positive impact in achieving the competitive advantage, and that this information may lead to achieving a better performance than competitors.

In another study by Erdizadeh, Salehzadeh and Esfahani (2017) to demonstrate the role of business intelligence and knowledge exchange and organizational innovation in gaining competitive advantage, the results of the study showed that business intelligence and knowledge exchange and organizational innovation have a positive and significant impact on competitive advantage through knowledge sharing and organizational innovation, and that knowledge sharing achieves a competitive advantage in a positive and significant way, and finally that of innovation. The study showed that business intelligence has a significant and positive impact on obtaining competitive advantage and preference among companies in the same field of competition.

4. Hypotheses

H1: There is no effect of strategic intelligence on competitive advantage in the Food and beverage manufacturing companies in Nigeria.

H2: There is no significant effect of strategic intelligence in quality in the Food and beverage manufacturing companies in Nigeria.

H3: There is no significant effect on costs in the Food and beverage manufacturing companies in Nigeria.

H4: There is no significant effect of strategic intelligence on flexibility in the Food and beverage manufacturing companies in Nigeria.

H5: There is no significant effect of strategic intelligence on delivery on the Food and beverage manufacturing companies in Nigeria.

5. Procedures

5.1 Sample

The population of this study is represented by the managers in the Nigerian Food and Beverage Manufacturing Companies, who number (736) managers. To collect the necessary data for the study from the managers, the researcher selected the random, proportional sample from the managers in these companies, whose number was (254) managers. The questionnaire was distributed to them through direct visits to companies by the researcher. After completing the distribution process, (231) questionnaires valid for statistical analysis was retrieved.

5.2 Measurement

To measure the dimensions of the study, the researcher relied on the approved measures used in many previous studies that dealt with strategic intelligence and competitive advantage. To measure strategic intelligence (independent variable), five-dimensional scale was used: foresight, system thinking, vision, innovation and partnership, used in many previous studies (Maccoby, 2001; Purity, Ifeoma & Anigbogu, 2017). To measure the competitive advantage (dependent variable), the five-dimensional measures was utilized: cost, quality, innovation, flexibility and delivery that are widely used by researchers in previous studies (Ade, Akanbi & Tubosun, 2015; Eidizadeh, Salehzadeh & Esfahange. 2015; Liu, 2013).

The reliability test for the two variables of the study was through the reliability factor of Cronbach Alpha where it was found that all dimensions exceeded the (0.70) ratio accepted for statistical analysis purposes (Al-Najjar, Al-Najjar & Al-Zoubi, 2017, 109). Alpha coefficient ranged between (0.838 - 0.915) as shown in Table (1).

6. Statistical Analysis

Table (1) indicates the number of dimensions items for each variable on this study and reliability coefficients of these items, it's all greater than the statistically acceptable percentage (0.70) (Sekaren & Bougie, 2010). The highest value in mean was for cost items with this value (4.105) and the lowest value in mean was for Motivation items with this value (3.484).

Table 1: Descriptive statistics and reliability

Variables	**Items**	**Alpha**	**Mean**	**Std. Dev.**
Foresight	**5**	**0.872**	**3.527**	**0.941**
System Thinking	**5**	**0.907**	**3.648**	**1.104**
Vision	5	0.836	3.629	0.829
Motivation	5	0.897	3.484	0.795
Partnership	5	0.859	3.581	0.781
Quality	6	0.828	3.831	1.108
Cost	6	0.873	4.105	1.022
Flexibility	6	0.915	3.794	0.749
Delivery	6	0.855	3.846	0.667

H1: There is no significant effect of strategic intelligence on competitive advantage in the Nigerian Food and Beverage Manufacturing Companies

Table 2: Impact of strategic intelligence on competitive advantage

model	**Dimensions**	**b**	**t**	**Sig.**	**r2**	**f**	**Sig.**
1	**Partnership**	**0.571**	**35.058**	**0.000**	**0.618**	**67.721**	**0.000**
2	**Partnership**	**0.491**	**32.947**	**0.000**	**0.684**	**54.937**	**0.000**
	Foresight	**0.463**	**29.004**	**0.000**			
3	**Partnership**	**0.418**	**26.227**	**0.000**	**0.732**	**43.619**	**0.000**
	Foresight	**0.374**	**22.736**	**0.000**			
	Vision	**0.347**	**18.592**	**0.000**			

Table (2) indicates the results of the stepwise regression coefficient of the effect of strategic intelligence on competitive advantage. In the first model, it was found that partnership was the first dimension affecting the competitive advantage, where the value of t (0.618), and the value of f (67.721) and the level of significance (0.000), this means that partnership explained the ratio (61.8%) in the variation in the competitive advantage. In the second model, after entering the foresight with the partnership, the value of r (0.684), with the value of f (54.937) and with a significant level (0.000), this means that the partnership and foresight together explained a percentage (68.4%) in the variation in the competitive advantage. In the third model, after adding the vision for partnership and foresight, the value of r increased to (0.732) and the value of f (43.619) and at a significant level (0.000), meaning that the vision raised the effect on the competitive advantage to (73.2%). In the fourth model. After adding motivation, the value of r increased to (0.759), at the value of f (36.728), and at a significant level (0.000), meaning that the four dimensions were explained (75.9%) of the variance in the competitive advantage. While it is noted from the results of the analysis, there is no significant effect of system thinking on competitive advantage.

Table 3: Effect of strategic intelligence on quality

r2	b	f	Sig.
0294	0.372	83.562	0.000

Table (3) shows the results of a linear simple regression analysis for the effect of strategic intelligence on quality, it showed that there is a significant effect of strategic intelligence on quality, where the value of r2 reached (0.294), this means that strategic intelligence explains (29.4%) of the variance in quality, and the value of b (0.372), while the value of f (83.561) with a significant level (0,000). The results of regression analysis indicate to rejection of the second study hypothesis.

H3: There is no significant effect of strategic intelligence on cost in the Nigerian Food and Beverage Manufacturing Companies.

Table 4: Effect of strategic intelligence on cost

r2	b	f	Sig.
0.628	0.247	69.131	0.000

Table (4) indicates the results of a linear simple regression analysis for the effect of strategic intelligence on cost, where the value of r2 reached (0.628), this means that strategic intelligence explains (62.8%) of the variance in cost, and the value of b (0.247), while the value of (69.131) with a significant level (0.000). The results of regression analysis indicate to reject the third study hypothesis.

H4: There is no significant effect of strategic intelligence on flexibility in the Nigerian Food and Beverage Manufacturing Companies.

Table 5: Effect of strategic intelligence on flexibility

r2	b	f	Sig.
0.842	0.431	91.629	0.000

Table (5) shows the results of a linear simple regression analysis for the effect of strategic intelligence on flexibility, where the value of r2 reached (0.842), and the value of b (0.431), while the value of f (91.629) with a significant level (0.000). The results of regression analysis indicate to reject the fourth study hypothesis.

H5: There is no significant effect of strategic intelligence on delivery in the Nigerian Food and Beverage Manufacturing Companies

Table 6: Effect of strategic intelligence on delivery

r2	b	f	Sig.
0.176	0.190	51.742	0.000

Table (6) indicates the results of a linear simple regression analysis for the effect of strategic intelligence on delivery, where the value of r2 reached (0.176), and the value of b (0.190), while the value of f (51.742) with a significant level (0.000). The results of regression analysis indicate to reject the fifth study hypothesis.

7. Discussion

In this study, the researcher tried to test the effect of strategic intelligence on achieving the competitive advantage in the Nigerian Food and Beverage Manufacturing Companies. The results of the study indicated that there are medium levels of the strategic intelligence dimension of employees in these companies. The management of companies is unable to push its employees to provide more achievements to achieve its vision, and this may be due to the lack of incentives that they provide to them, which is reflected negatively on their weak thinking about the future of their companies, and the prediction of opportunities that the future can bring, and which is reflected negatively in their desire to think by developing long- term strategies. On the other hand, the results of the study indicated that the companies under study were distinguished by their competitive advantage, especially in the field of costs and quality, as they are able to provide products with low cost compared to competitors while maintaining the quality of their products. Companies benefit clearly from the application of global guidelines, in addition to applying a robust system for quality control, and they also use accurate accounting systems to control cost elements. The results of the study also indicated that there is a clear impact of the strategic intelligence dimension on companies achieving the competitive advantage except for the system thinking that did not have a significant effect on the competitive advantage. Strategic thinking receives the company, forecasting and anticipating opportunities building a clear vision for the company, persuading its employees, and making decisions consistent with this vision and using incentives to reward hard working employees, in addition to entering into partnerships with companies in the same industry to take advantage of their scarce resources all of which helps companies reduce their product costs and use modern methods in delivery of their products and rapid response to the change in demand for their products.

8. Recommendations

Based on the findings from this study, the following recommendations were made:

1. The management of the Nigerian Food and Beverage Manufacturing companies needs to increase the motivation of its employees to increase the focus of their interest in thinking about the future of their organizations and not only to think about the completion of their daily work. Employees should be concerned with thinking about how to implement the organization's vision. This can be achieved by providing incentives based on their achievements and working on the basis of work teams in addition to using the flexible benefits system.
2. The management of these companies should encourage their employees to think about their future and anticipate the changes that will happen in the competitive environment and predict the future through exploring the current events to diagnose the opportunities that may appear in the future and prepare for their investment.
3. Corporate managements should increase their interest in entering into partnerships with companies working in the same industry to obtain scarce resources and increase their ability to face competitive conditions, as well as help them to face the crisis that they may face, as well as increase their ability to invest their resources.
4. Increase the awareness of employees in their companies by seeing them by clarifying them to see the employees in them, so that they can unify their efforts in addition to persuading employees to see the company to transform it into a practicable reality if the company's strategies are commensurate with the changes in the external environment, and there is harmony between management decisions and vision.

References

1) Abuzaid, A. (2017). Exploring the impact of strategic intelligence on entrepreneurial orientation: a practical study on Jordanian diversified financial services companies. International Management Review, 131 (1), 72 – 84.
2) Chase, Richard, B., Jacobes, F. (2004). Operations management for competitive advantage, (10th ed.), McGraw Hill Co. Inc.
3) David, R., & Burnes, Alan (2018). Mandel, geopolitical forecasting skill strategic intelligence. Journal of Behavioural Decision Making, (31), 127 – 131.
4) Dess, G., Lumpkin, G., Eisner, A., & Mcnamara, G. (2014). Strategic management: Text and cases (7th Ed.), USA, New York: McGraw Hill Education.
5) Diderrich, Claude (2019). Design thinking for strategy: Innovating towards competitive advantage. Ebook,http://doi.org/10.10077978-3-030-258075-7.
6) Haider, Mbali Fahny (2002). Information system: An introduction to achieving competitive advantage. Egypt, Cairo: University House for Publishing and Distribution.

7) Kassem, Maysa Yahya (2018). Strategic intelligence and its relationship to problem solving for students of private colleges. Journal of Educational and Social Sciences, 5(1), 494 – 517.

8) Kiyobi, Kibeshi, & Isaga, Nsubili (2019). Strategic entrepreneurship, advantage and SMEs performance in the welding industry in Tanzania. Journal of Global Entrepreneurship Research, 62 (9), 1 – 23.

9) Knosch, Muhammed (2015). The role of strategic intelligence in achieving and enhancing the organization's sustainable competitive advantage. North African Economics Journal, (13), 91 – 116.

10) Purity Ndubuisi-Okolo, Ifeoma, Anekwe Rita & Anigbogu, Theresa (2017). The effect of strategic intelligence on business in selected commercial banks in south-east Nigeria. International Journal of Trend in Scientific Research and Development, 1(6), 87 – 98.

11) Robbins, S. P., & Coulter, M, (2013). Management (7th ed.). Upper Saddle River: New Jersey, Prentice Hall.

12) Wheelen, Thomas L., & Hunger, J. David (2002). Strategic management and business policy (12th ed.). New York, Prentice Hall.

13) Yousfi, Aladdin (2019). Organizational development and organizational change management mechanisms. Jordan, Amman: Dar Al-Hamid for Publishing and Distribution.

GERONTOLOGICAL AND BIPSYCHOLOGICAL BASES OF ADAPTATION OF ELDERLY AND OLDER PEOPLE TO SOCIETY

YAŞLILARIN VƏ AHILLARIN CƏMİYYƏTƏ ADAPTASİYASININ GERONTOLOJİ VƏ BİO-PSİXOLOJİ ƏSASLARI

Həsənova Amaliya Murad qızı

ORCID: 0000-0002-2196-3215

Biologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Xülasə. Yaşlılar və ahıllarla sosial iş ali və orta ixtisas tələbələrinin gerontoloji profilin əsaslarını öyrənməyi tələb edir. Qocalma mexanizmlərinin öyrənilməsi bir tərəfdən biologiyanın probelmi olsa da, digər tərəfdən sosiologiya ilə əlaqədar öyrənilir. Ç.Darvinin bioloji təkamül qanunlarını kəşf etməsi sosiologiyada bioloji istiqamətin inkişafına təkan verdi. Sosial təkamül mexanizmlərinin ortaya çıxması ilə əlaqədar olaraq, cəmiyyətə bioloji qanunların tətbiq edilməsinin vacibliyi təsdiq olundu. Sosiologiyanın biologiya ilə qarşılıqlı əlaqəsinin tarixi, eləcə də, humanitar elmlərdəki müasir bioloji meyllər araşdırılır. Müasir təkamül nəzəriyyəsi baxımından sosioloqların bioloji anlayışlarının təhlili, sosioloqların bioloji qanunlardan istifadə sahəsində sistemli səhvləri də göstərməyə imkan verdi.

Azərbaycan Respublikası öz milli-mənəvi dəyərlərinə görə yaşlılara hörmət və qayğının yüksək səviyyədə qorunduğu bir ölkədir. Müasir dünyada, o cümlədən Azərbaycanda ictimai-siyasi vəziyyət sürətlə dəyişir. Buna görə əhalinin yaşlı və ahıl təbəqəsi ilə əlaqədar qarşıda duran problemlər və onların həlli yolları da dəyişmişdir. Azərbaycanda əhalinin demoqrafik qocalması prosesi yaşlı insanlarla sosial işin təkcə sosial-iqtisadi deyil, həm də pedaqoji tərəflərini aktuallaşdırır. Yaşlılarla sosial iş dövlətin sosial-iqtisadi siyasətinin nəticəsi kimi yaşlıların həyat standartlarını qorumaq üçün şərait yaratmaq və onların fərdi həyatının həllində kömək etmək üçün əsas amillər nəzərə alınmalıdır

Yaşlı və ahıl insanların rifahına yönəlmiş sosial işin profilləşdirilməsi ehtiyacı XX əsrin sonlarında aktuallaşmışdır. Buna görə sosial iş peşəkar bir ixtisas olaraq yaşlılarla işləyən mütəxəssislərin hazırlanması istiqamətində yeni perspektivlər açır. Bu peşə yaşlı və ahıl insanların problemlərinin həllini tələb edən fəaliyyətlərin məzmununu formaşaldırır. Əlbəttə, bu məsələlər az müddət ərzində həll olunmur. Müasir dövrdə yaşlanma problemi sosial fenomeni artıq yeni formada təzahür edir. Müasir ahıl və yaşlı insanlar informasiya texnologiyalarının inkişafı ilə əlaqədar yeni sosial səviyyədə yaşayırlar. Orqanizm yaşlandıqda xəstəliklərə və xəsarətlərə müqavimət göstərmək qabiliyyətini də itirir. İnsanın yaşlanmasını öyrənən elmə gerontologiya, yaşlanmanın bioloji tərəfini araşdıran bölməyə biogerontologiya deyilir. Bu elm sahələri insanın təbii-sosial xüsusiyyətlərini tədqiq edir və yaşlanmanın immun sisteminə təsirlərini öyrənir. Yaşlılar və ahıllarla sosial iş aparan mütəxəssislər onlarla ünsiyyət qurmağın forma və yollarını yollarını tapmaq bilik və bacarığına sahib olmalıdırlar. Buna görə də ünsiyyət bacarıqlarının mənimsənilməsi daha çox nəzərə alınır. Sosial işçilərin hazırlanmasında ünsiyyət bacarığı mühüm və əhəmiyyətli cəhətdir. Qocalmanın demoqrafik, sosial-iqtisadi problemlərini həll etmək üçün hazırlanmış sosial intizam, gerontologiyanın bir qoludur və sosial gerontologiya adlanır. Bu termin E. Stiqlits (1940) tərəfindən irəli sürülmüşdür. Rəsmi olaraq 1960-cı ildə formalaşmışdır.

Açar sözlər: пожилые и старческие люди, социальная работа, технологии индивидуального подхода, геронтология, демографическое старение, реабилитация.

Резюме

ГЕРОНТОЛОГИЧЕСКИЕ И БИОПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ АДАПТАЦИИ ЛЮДЕЙ ПОЖИЛОГО И СТАРЧЕСКОГО ВОЗРАСТА К ОБЩЕСТВУ

Социальная работа с пожилыми и престарелыми людьми требует от студентов высших и средних специальных учебных заведений освоения основ геронтологического профиля. Хотя изучение механизмов старения является, с одной стороны, проблемой биологии, с другой – изучается в контексте социологии. Открытие Чарльзом Дарвином законов биологической эволюции дало толчок развитию биологического направления в социологии. В связи с появлением механизмов социальной эволюции была подтверждена важность применения биологических законов к обществу. Исследуется история взаимодействия социологии с биологией, а также современные биологические направления в гуманитарных науках. Анализ биологических концепций социологов с точки зрения современной теории эволюции также позволил социологам показать систематические ошибки в использовании биологических законов.

Азербайджанская Республика – страна, где, благодаря своим национально-нравственным ценностям, уважение и забота о пожилых людях находятся под строжайшей охраной. Социально-политическая ситуация в современном мире, в том числе и в Азербайджане, стремительно меняется. Следовательно, изменились и проблемы, с которыми сталкиваются пожилые люди и пожилое население, и пути их решения. Процесс демографического старения в Азербайджане актуализирует не только социально-экономические, но и педагогические аспекты социальной работы с пожилыми людьми. Социальная работа с пожилыми людьми, являясь результатом социально-экономической политики государства, должна учитывать основные факторы создания условий для поддержания уровня жизни пожилых людей и содействия решению их индивидуальных жизненных задач. Необходимость профилирования социальной работы, направленной на благополучие пожилых людей и пожилых людей, стала актуальной в конце XX века. Таким образом, социальная работа как профессиональная специальность открывает новые перспективы для подготовки специалистов, работающих с пожилыми людьми. Эта профессия формирует содержание деятельности, требующей решения проблем пожилых людей и пожилых людей. Конечно, эти вопросы не решаются в короткие сроки. В наше время проблема старения уже проявляется в новой форме как социальное явление. Современные пожилые люди и пожилые люди живут на новом социальном уровне благодаря развитию информационных технологий. С возрастом организм теряет способность противостоять болезням и травмам. Наука, изучающая старение человека, называется геронтологией, а раздел, изучающий биологическую сторону старения, – биогеронтологией. Эти области науки изучают природные и социальные особенности человека, а также изучают влияние старения на иммунную систему. Специалисты, ведущие социальную работу с пожилыми и престарелыми, должны обладать знаниями и умениями, позволяющими находить формы и способы общения с ними. Поэтому владение коммуникативными навыками приобретает ещё большую важность. Коммуникативные навыки – важный и значимый аспект в подготовке социальных работников. Социальная дисциплина, призванная решать демографические, социально-экономические проблемы старения, является разделом геронтологии и называется социальной геронтологией. Этот термин был предложен Э. Стиглицем (1940). Официально она была оформлена в 1960 году.

Ключевые слова: пожилые люди, социальная работа, индивидуальный подход, геронтология, реабилитация.

Abstract

Social work with elderly and aged people requires students of higher and secondary specialized educational institutions to master the basics of gerontology. Although the study of the mechanisms of aging is, on the one hand, a problem of biology, on the other hand, it is studied in the context of sociology. Charles Darwin's discovery of the laws of biological evolution gave impetus to the development of the biological direction in sociology. With the emergence of mechanisms of social evolution, the importance of applying biological laws to society was confirmed. The history of the interaction between sociology and biology is being studied, as well as contemporary biological trends in the humanities. Analysis of sociologists' biological concepts from the perspective of contemporary evolutionary theory has also allowed sociologists to point out systematic errors in the application of biological laws. The Republic

of Azerbaijan is a country where, thanks to its national moral values, respect and care for the elderly are strictly protected. The socio-political situation in the modern world, including in Azerbaijan, is changing rapidly. Consequently, the problems faced by older people and the elderly population, as well as the ways to solve them, have also changed. The process of demographic aging in Azerbaijan highlights not only the socio-economic but also the pedagogical aspects of social work with older people. Social work with older people, being the result of the state's socio-economic policy, must take into account the main factors in creating conditions for maintaining the standard of living of older people and helping them to solve their individual life problems. The need to profile social work aimed at the well-being of older people and the elderly became relevant at the end of the 20th century. Thus, social work as a professional specialty opens up new perspectives for the training of specialists working with older people. This profession shapes the content of activities that require solving the problems of older people and the elderly.

Of course, these issues cannot be resolved quickly. Nowadays, the problem of aging is already manifesting itself in a new form as a social phenomenon. Modern elderly people and seniors live on a new social level thanks to the development of information technology. With age, the body loses its ability to resist disease and injury. The science that studies human aging is called gerontology, and the branch that studies the biological side of aging is called bio-gerontology. These fields of science study the natural and social characteristics of humans, as well as the impact of aging on the immune system. Specialists who work with the elderly and the aged must have the knowledge and skills to find ways to communicate with them. Therefore, communication skills become even more important. Communication skills are an important and significant aspect of social worker training. The social discipline designed to address the demographic and socio-economic problems of aging is a branch of gerontology called social gerontology. This term was proposed by E. Stiglitz (1940). It was officially established in 1960.

Key words: elderly people, social work, individual approach, gerontology, rehabilitation.

KHOLIS KHOREZMI'S MUKHAMMĀS ON ALISHER NAVOI'S GHAZALS

ХОЛИС ХОРАЗМИЙНИНГ АЛИШЕР НАВОИЙ ҒАЗАЛЛАРИГА ЁЗГАН МУХАММАСЛАРИ

Нилуфар ХОЛБОБОЕВА,

Тошкент давлат шарқшунослик университети ўқитувчиси,
Тошкент, Ўзбекистон, ORCID: 0009-0006-0136-7906

Аннотация

Ушбу мақолада Феруз даври Хоразм адабий муҳити миллий ўзлик ва модернлашув ғоялари билан бойиган, таржима, нашр ва мадраса жараёнлари орқали анъанавийликдан замонавийликка ўтиш босқичи бўлган. Сарой ва мадраса марказларида шоир, хаттот, таржимон ва тарихчилар жамланган ижодий муҳитда шеърият, маснавий асарлар, қиссалар ва таржима ишлари кенгайди. Айниқса, Навоийдан илҳомланган тахмислар ва маҳаллий уммат учун янгича маърифатпарварлик мазмунига эга шеърлар шаклланди. Холис Хоразмий каби ижодкорлар ушбу жараённинг ҳали тўлиқ ўрганилмаган, муҳим манба бўлган насарларини тақдим этди. Унинг Девонининг қўлёзмалари кўп жиҳатдан Феруз даври нашриёт ва матншунослик салохиятини кўрсатади: шу даврда Ўзбек тилидаги асарлар, жумладан Холис каби шоирлар нашрига ҳам катта эътибор берилган. Бу жараён ва матнлар таржима ҳамда нашр анъаналарини, адабий матнларнинг кўчирилишидаги ўзгаришлар ва хатоларни таҳлил қилиш учун илмий асос яратади. Холис Хоразмийнинг “Девони Холис” қўлёзмалари (1035/II ва 1164 рақамли қўлёзмалар, шартли равишда А ва Б деб номланган) таҳлили асосида Феруз даври адабий муҳити ва қўлёзма матнларидаги ўзгаришлар ўрганилди. Қўлёзмаларда мисра ва байтлар тартибидаги фарқлар, сингармонизм қоидасидан чиқиш ҳолатлари, қўшимчалар ва тушиб қолган сўзлар аниқланди. Шунингдек, Холиснинг мухаммаслари мустақил ва боғланган шаклда келиб, Навоий ғазалларига боғланиши адабий анъананинг узвийлигини кўрсатади. Манба таҳлили қўлёзмаларнинг тарихий аҳамияти ва Холис ижодини тадқиқ қилишда муҳим хулосалар чиқаришга имкон беради.

Калит сўзлар: Феруз даври, Хоразм адабий муҳити, Холис Хоразмий, Девон, қўлёзма таҳлили, мухаммас, тахмис, Навоий.

Abstract

In this article, the Feruz period literary environment of Khorezm is described as having been enriched with ideas of national identity and modernization, and as a stage of transition from traditionalism to modernity through processes of translation, publishing, and madrasah activity. In the creative environment centered around the court and madrasahs, poets, calligraphers, translators, and historians gathered, and poetry, masnavi works, narratives, and translation activities expanded. Especially notable were the tahmīs inspired by Navoi and poems with new enlightenment content aimed at the local community. Creators like Xolis Khorazmiy presented works that remain an insufficiently studied but important source for this process. The manuscripts of his Divan demonstrate, in many respects, the publishing and textual scholarship potential of the Feruz period: at that time, works in the Uzbek language, including those by poets like Xolis, received significant attention for publication. These processes and texts provide a scientific basis for analyzing translation and publishing traditions, as well as changes and errors that occurred in the copying of literary texts.

Based on the analysis of Xolis Khorazmiy's Divan manuscripts (inventory numbers 1035/II and 1164, referred to conditionally as copies A and B), the literary environment of the Feruz period and changes in the manuscript texts were studied. In the manuscripts, differences in the order of couplets and lines, deviations from the rules of singarmonism, additions, and omitted words were identified. Furthermore, Xolis's muhammans appear in both independent and connected forms and show linkage to Navoi's ghazals, demonstrating continuity of the literary tradition. The source analysis allows drawing important conclusions about the historical importance of the manuscripts and for researching Xolis's work.

Keywords: Feruz period, Khwarezm literary environment, Khwārazmī Khālīs, Divan, manuscript analysis, mukhammas, takhmīs, Navoi.

1. КИРИШ

Феруз даври Адабий муҳит анъанавийликдан модернликка ўтиш босқичида эди: таржима, нашр, мадрасалар, маорифлилик таклифлари — бу бурилиш нуқталари эди. Миллий ўзлик, маданий янгиланиш ғоялари адабий асарларда акс этган. Хивада шаклланган ижодий муҳит ҳозирги Ўзбекистон адабиётшунослигида муҳим манба ҳисобланади: бу даврдаги асарлар, муҳит, адабий таржима мактаби кейинги давр тадқиқотчиси учун муҳим бўлган. Шеърият, таржима ва нашр йўналишида янги йўллар очилган: масалан, Комил Хоразмий нотада ёзиш билан шуғулланган; мусиқий шаклларда ҳам тараққиёт бор эди. Адабий ижодда мазмун жиҳатдан анъанавий лирикадан — нафақат ғазал, маснавий шеър — қиссалар, таржима асарлари, ҳуррият, миллий ўзлик мавзуларига юзланган. Хивада мадраса, китобхонлик, таржима ва нашр ишларига эътибор берила бошлаган. Адабий, таржимачилик мактаби пайдо бўлган: форс-тожик ва араб тилларидан ўзбекистон тилига таржималар амалга оширилган. Саройда (хон атрофида) шоирлар, хаттотлар, муаррихлар, таржимонлар жам бўлган ижодий муҳит вужудга келган. Бу ҳақида шу пайтгача яратилган илмий ишлардан кўриш мумкин.(Болтаев Ҳ., Қурбонов А., Содиқова М., Раҳимов И., Маҳмудов Ш., Абдураҳмонов Ҳ., Исмоилова Г., Ҳожиева Г., Маткаримова С., Юлдашева М.Т., Солиева Н., Қурбонова Н., Юсупова Ш., Мадимирова С., Қосимов Б.) Феруз даврида, саройда ижод қилган ижодкорлардан бири Холис Хоразмий ҳали тўлиқ ўрганилмаган.

2. МЕТОД

Мақолада қўлёзмаларни тарихий-кодикологик ва матншунослик йўналишида солиштирилган таҳлил асос қилинади.

3. ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Холис Хоразмийнинг Девонининг ҳозирги кунгача уч қўлёзмаси аниқланди. Шундан иккитасини тадқиқотга тортмоқчимиз. Улар ЎзР ФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтида сақланаётган 1164 инвентарь рақамли қўлёзмада "Девони Холис" Холиснинг шеърлари киритилган ва 1035/II инвентарь рақамли ديوان خالص - "Девони Холис" қўлёзмалари. Ушбу қўлёзмада Холисдан ташқари Чокар, Феруз ва Комил шеърларига тартиб берилган. XIX аср Хоразм адабий муҳитида Навоий ғазалларига боғланган тахмис (Холбобоева, 2025, с. - 556) мақоламизда унинг ғоявий боғликлиги ҳақида қисқача тўхталган эдик. Кейинги ўринларда қўлёзмаларни шартли номлар билан яъни 1035/II ни А ва 1164 ни Б деб номладик. А қўлёзма ҳам дебоча ва колофон мавжуд. Девоннинг колофон қисмида қуйидаги фикрлар келтирилган:

اوشبو كتاب ناتمام قالغاني اوجوون ملک المان ظل اسبجان باعث اللامن والامان اعني سيد محمد رحيم بهادرخان خلدالد ملكه و احسانه كيم دامللە محمد شريف بن محمودنياز يازماقيمغه سنه ١٣١٨ ينجي يلي فرمان همايون عاليلدرمي وجسيدن ماه شعبان ٢٤ نجي آقشامي اتمامغه تيكوردوم تمّت.

(Ушбу китоб нотамом қилғони учун малик-ул маннон зилли ас-субҳона боис алламон ва лломон аъни сайид муҳаммадраҳим Баҳодирхон халлададлоҳу мулкаҳу эҳсонаким домулла Муҳаммад Шариф бин Махмудниёз ёзмоқимға сана 1318 инчи йили фармон Ҳумоюн олийлари важҳидан моҳ шаъбон 24 нчи оқшоми этмомға еткурдум таммат).

Б кўлёзмамизда эса хеч қандай маълумот берилмаган.шунинг учун ҳозирча котиби ва кўчирилган йили ҳақида маълумотлар бера олмаймиз.

Девон кўчирилаётганда айрим сабабларга кўра мисралар фарқли кўчирилганини, сўзлар алмашилганини, мисра ёки байтлар тушиб қолдирилганини кўришимиз мумкин. Иккала қўлёзмада ғазаллардан сўнг мухаммаслар кўчирилган. Мухаммаслар мустақил ёки боғланган шаклида бўлади (Қурбонов Д., Мамажонов З., 2010, б.196). Холиснинг девонида ҳам ҳам мустақил ҳам боғланган мухаммасларни кўришимиз мумкин. навоийга боғланган мухаммасларини ўқиганизда руҳан боғлиқликни кўрамиз. Алишер Навоийнинг Наводир уш-шабоб Ғаройиб ус-сиғар, Бадое ул-бидоя ҳамда Наводир ун-ниҳоя таркибига кирувчи ғазаллардан танлаб олиб тахмис боғлаган.

Девон таркиби котиб томонидан кўчирилишида ўрин алмашган ўринлари мавжуд. Жадвал шаклига кўрсатишга ҳаракат қилдик.

Мисраларнинг ўзгарган ўринлари:

А да	Б да
(Бўлмангиз) Билсангиз аҳли вафо зиндони бўлмиш бу жаҳон	билсангиз аҳлу зиндонда не эрмиш жаҳон.
(эй рафиқ) Кўз тут ўл шамъ ўтидин - ўқ доғ муҳаббат эй рафиқ	Кўз тут ўл шамъ ўтидин - ўқ доғ фурқат эй рафиқ
(йиит) Тиш тўкулди инжу тишлар базмидин чиқсам йироқ	Тиш тўкулди инжу тишлар базмидин чиқсам қироқ
(бўлди тут) Текдурур бу барчани гар бўлмади гар бўлди тут	Тенгдурур бу барча ни гар бўлмади гар бўлди тут

Қўлёзмада сингорманизм қоидасига амал қилинмаган ўринлар:

А да	Б да
(Бўлмангиз)Даҳр аро ҳар кимга ким тутдум ўзумни ошно	Даҳр аро ҳар кимга ким тутдум ўзимни ошно

Сўзлардаги қўшимчаларда фарқли жиҳатлари:

А да	Б да
(Бўлмангиз) Эй харобот аҳли йўқ инсондин имкон вафо	Эй харобот аҳли йўқ инсонда имкон вафо
(эй рафиқ) Холисосо ҳажр ўтиға айлама дохил ғами	Холисосо ҳажр ўтиға айлама дохил ғами
(бўлди тут) Неча махбубинг ҳам улса эса хур ризвондин жамил	Неча махбубинг ҳам улсун эса хур ризвондин жамил

Сўзлар тушиб қолган ўринлар:

(йигит) Жонима ўт солди бир шўх қуёш осо йигит	Жонима ўт солди бир шўх қуёш йигит
(бўлди тут) Хикмат авроқи била икки эгнинг уза ер бўлди тут	Хикмат авроқи ики эгнинг уза бир-у бўлди тут
(бўлди тут) Ҳар не ким зикр ўлди чун охир сотиб кетгунгдур	Ҳар не ким зикр ўлди чун охир сотиб кетгунгдурур
(арзимас) Баҳр кон нақдин агар йиғдинг вале етгач ажал	Баҳру кон нақдин агар йиғдинг вале етгач ажал (вов алоҳида ёзилган ўринлар мавжуд)

Б да бази жойларидан матнларда хато кўчирилган сўзларни котибнинг ўзи ҳошияда тузатиб кетган ўринлар мавжуд. Улар $26^{а}$ ва $26^{б}$ Айнан шу тахмислардагиларни кўрсатдик.

Холис Хоразмийнинг Девони бу давр адабий муҳитидаги ижодий ривожланишни ёритувчи муҳим ёзма мерос ҳисобланади. Ҳозиргача аниқланган уч қўлёзмадан иккиси – 1035/II ва 1164 инвентар рақамли қўлёзмалар (А ва Б деб шартли номланган) тадқиқот учун асосий манба бўлиб хизмат қилади. Уларнинг солиштириш натижалари қўлёзмалардаги:

- мисра ва байтлар тартибидаги ўзгаришлар;
- сингорманизм қоидасини бажармаган ҳолатлар;
- қўшимчалар ва сўзлардаги фарқлар;
- айрим мисра ва сўзлар тушиб қолган ҳолатлар

мавжудлигини кўрсатди. Бу эса Девоннинг кўчирилган жараёнида котиблар томонидан юз берган ўзгаришлар ва хатоларни аниқлаш имконини берди. Б қўлёзмада айрим хатолар котиб томонидан ҳошияда тузатилганлиги, қўлёзма матни билан ишлашда алоҳида эътибор талаб этишини кўрсатди.

4. ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтганда, Холис Хоразмийнинг Девони ва унинг қўлёзмалари Феруз даври адабий муҳити, таржима ва нашр анъаналари, шунингдек, адабий матнларнинг солиштирилган таҳлили учун муҳим илмий асос яратади. Ушбу таҳлил келгусидаги тадқиқотларда Холис ижодини кенгроқ ўрганиш ва Хоразм адабий мактаби хусусиятларини аниқлаш имконини беради.

5. АДАБИЁТЛАР

1. Болтаев Ҳ. (1983) Хоразм адабий муҳити ва Феруз даври шоирлари. Тошкент: Фан.
2. Қурбонов А. (2005) Хоразм адабий муҳити тарихи. Тошкент: Университет нашриёти.
3. Содиқова М. (2012) Феруз даври Хоразм адабий муҳитида анъана ва янгилик. Тошкент.
4. Раҳимов И. (1978) Комил Хоразмий ва унинг адабий муҳити. Тошкент: Фан.
5. Маҳмудов Ш. (2000) XIX аср охирида Хивадаги мадраса ва маориф тизими. Тошкент.
6. Абдураҳмонов Ҳ. (1977) Ўзбек адабиёти тарихи. 3-жилд (XIX аср охири – XX аср бошлари). Тошкент: Фан.
7. Исмоилова Г. (2015) Феруз даври Хоразм адабий муҳити. Урганч.
8. Ҳожиева Г. Хивадаги сарой адабий муҳити ва шеъриятдаги янгиликлар. — Филол. фан. номзоди дисс. Урганч.
9. Маткаримова С. Табибий-тазкиранавис (Мажмуаи си шуарои пайрави Ферузшоҳй асосида) (автореферат). Урганч.
10. Юлдашева М.Т. XX аср Хива тазкирачилиги (мақола/монография ва тазкира тадқиқоти). Урганч.
11. Солиева Н. (2020) Феруз даврида миллий ўзлик ва маданий янгиланиш ғоялари. — Филол. фан. номзоди дисс. Тошкент.
12. Қурбонова Н. (2017) Хоразм адабий муҳитида таржима ва нашр мактаби (Феруз даври мисолида). — Филол. фан. номзоди дисс. Тошкент.
13. Юсупова Ш. (2014) Феруз даври Хоразм адабий муҳитида Навоий анъаналарининг давоми. — Филол. фан. номзоди дисс. Тошкент.
14. Мадимирова С. (монография/авторефератлар, Мутриб Хонахароб ва бошқалар ҳақида) — автореферат (2021 ва бошқа йиллардаги ишлар).
15. Қосимов Б. Миллий уйғониш даври ўзбек адабиёти (монография/тараҳий таҳлил).
16. Содиқов Қ. (2017) Матншунослик ва манбашунослик асослари. Тошкент. ТДШУ
17. Қурбонов Д., Мамажонов З., Шералиев М. (2010) Адабиётшунослик луғат. Тошкент.
18. ЎзРФА Шарқшунослик Институти 1035 инвентар рақамли қўлёзма.

– в. 48^{б}-88^{а}.

19. ЎзРФА Шарқшунослик Институти 1164 инвентар рақамли қўлёзма. – в. 1^{б}-59^{а}.
20. Мукаммал асарлар тўплами. (1990) 20 томлик. 6-том. Фавоид ул-кибар. Тошкент. – Б.325.
21. Мукаммал асарлар тўплами. (1990) 20 томлик. 5-том. Бадое ул-васат. Тошкент. – Б.528.
22. Мукаммал асарлар тўплами. (1987) 20 томлик. 2-том. Наводир-ун ниҳоя. Тошкент. – Б.622.
23. Мукаммал асарлар тўплами. (1989) 20 томлик. 4-том. Наводир уш-шабоб. Тошкент. – Б.526.
24. Холбобоева Н. (2025) XIX аср Хоразм адабий муҳитида Навоий ғазалларига боғланган тахмис. Алишер Навоий илмий адабий меросининг умубашарият маънавий ва маърифий тараққиётидаги ўрни. Халқаро илмий конференцияси. MD PRESS.

TOPLUMSAL DEĞERLER, KÜLTÜREL YAPI VE YAŞLILIK

Prof. Dr. Mustafa TALAS
Sinop Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Özet:

Değerler toplumda önem verilen sosyal yapının dizayn edici toplum unsurlarıdır. Bu unsurların sağlam bir biçimde nesilden nesile transferi çok önemlidir. Bu transferlerin işlevsel olduğu toplumlar değerlerini koruyabilen toplumlar olarak öne çıkarlar. Buna karşılık değerler sistemi erozyona girmiş toplumlar da bu açıdan tıkanıklık yaşayan toplumlardır.

Bu çalışmada biz toplumsal değerlerin bozulmasının etkisiyle toplumlarda yaşayan yaşlıların toplumda önemsiz olmayıp kültür taşınıcısı ve geçmiş ile gelecek arasında bağ oldukları gerçeği olduklarını iyi anlamak gereklidir.

Anahtar Sözcükler: Değer, değerler, toplumsal yapı, kültürel yapı, yaşlılık

Giriş: Amaç, Kapsam, Sınırlılıklar, Materyal ve Metod:

İnsanlar toplumda yaşamını dönemler halinde sürdürmektedir. Bu dönemlerden belki de en kritik olanını yaşlılık temsil etmektedir. Yaşadığındaki birikimlerinin hasılası diye adlandırılabilecek kültürü bireyin nasıl bir yaşlılık sürdüreceği konusunda tayin edici olarak kayda geçmektedir.

Kültürel kalıpları onun nerede, hangi koşullarda ve kimlerle neyi paylaşarak yaşlandığı konusunda belirleyici olarak rol üstlenecektir. İnsanların doğu ya da batıdan yana kültürel kalıplara sahip olup olmadıkları onların yaşlılık ile ilgili öğrenilmiş davranışlarını oraya koyacaktır.

Bu çalışmada yaşlılıktaki yaşam biçiminin teşekkülünde sahip olunan değerlerin rolü sosyolojik olarak analize tabi tutulmuştur. Yapılan analizde yaşlıların kültürel öğrenme sürecinde edindikleri değerlerinin onların yaşamında belirleyici olduğu anlaşılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmuştur. Bunlar: Birinci bölüm sosyolojik açıdan değerler, ikinci bölüm yaşlılık ve kültürel yapı, üçüncü bölüm kültürel değerler ve yaşlılık ilişkisi biçiminde sıralanabilir.

Çalışmada tarama modeli yöntem olarak benimsenmiştir. Materyal olarak web ortamındaki veri kaynakları kullanılmıştır.

1.Sosyolojik Açıdan Değerler

Değerler; sosyoloji ile birlikte psikoloji, sosyal psikoloji, antropoloji, sosyal antropoloji, hukuk gibi bilim alanlarının temel konu başlıklarından biridir. Değerin Türkçe karşılığı önemdir. Göreli olarak, herhangi bir hususta önem verdiğimiz şeyler, nesneler, insanlar, olaylar ve durumlar için kullanılmaktadır. Sosyolojik anlamda maddi ve manevi değerler biçiminde iki çeşit değer hayatımızda bulunmaktadır.(Bozkurt, 2006)

İnsanların dünyaya, olaylara, durumlara ve diğer insanlara karşı duruşlarında önem verdiği şeylerin de etkisi bulunmaktadır. Eğer bir insan maddi unsurlara karşı daha fazla eğilim içerisinde bulunuyorsa, değerlerinin tayininde bu daha fazla belirleyici olur. Buna karşılık, maneviyata eğilimi daha yüksek düzeyli ise tavır ve davranışlarında bu tür değerlerin daha fazla belirleyiciliği söz konusu olacaktır.(Yazıcı, 2014).

Bir bakıma, değerler insanların yaşamında önemli bir yer edinmişlerdir. Bu yer tayin edicilik biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Herhangi bir kişinin bu şekilde önem verdiği hususiyetlerin kollektif olanlarınaysa, toplumsal değerler denmektedir. Bu hususlar da bir direnç noktası görevi gören türdendir. Bu tür toplumsal direnç noktaları toplumsal yapıların sigortası gibi işlev görmektedir. Bir toplumun görece başka toplumlardan ayrıldığı karakteristik vasıflarından olarak da takdim edilebilecek olan değerlerin toplumun temeli gibi olduğu anlaşılmaktadır. Bundan dolayı da, hem topluma hem de insana değen, dokunan ve söz konusu insan ve toplumların hayatında güçlü konuma sahip olan özellikli bir konu başlığı olarak değerlerin anlaşılması gereklidir.

Elbette değerlerin bir diğer özelliği de zaman ile değişim göstermesidir. Çünkü zaman içerisinde koşullar ve toplum içindeki insanlar değiştiği için değerler de bu değişimden nasibini alacaktır. Küresel sistemi tümüyle alt üst eden yeni gerçekler insan ve toplumların önem verdiği hususları da doğal olarak farklılaştıracaktır. Adına dijitalleşme de denilebilecek yeni değişimler ile özellikle yeni nesillerin değerlerinin adeta erozyona uğraması kaçınılmaz olmaktadır.

2.Yaşlılık ve Kültürel Yapı:

İnsan, yaşam deneyimleri açısından farklı deneyimleri yaşayan bir varlıktır. Bir anlamda, dönemleri yaşamak kültürel bir manayı ifade etmektedir. Gençliğin, çocukluğun ve yaşlılığın toplumdan topluma farklılığı söz konusudur. Bunların hepsinin kültürel bir nedeni vardır. Bu yaşam evrelerinden biri de yaşlılıktır. Yaşlılık evresi, insan ömrünün son safhasıdır. Bu safhada insanlar son yolculuğuna hazırlanmaktadır. Bazı durumlarda da hazırlıklar çok uzun yıllar alabilmektedir.

Yaşlılık kronolojik yaşın ilerlemesiyle birlikte biyolojik, psikolojik ve sosyolojik boyutlar kazanan bir süreç olarak tanımlanabilir. Yaşlılık, zaman faktörüne bağlı olarak kişinin değişen çevreye uyum sağlama gücü ile organizmanın iç ve dış etmenlerrultusunda 60-74 olarak belirlemiştir. (Kurt-Beyaztaş-Erkol,2025:33-34).

Kültürden kültüre farklılık arz eden yaşlılık yaşam biçimi (kültür) vardır. Her kültürün yaşlılığı yaşama ile ilgili kendine özgü kültürel kalıbı bulunmaktadır. Sözgelimi Avrupalılarda yaşlılar çalışma hayatını sonlandırıp büyük oranda hayatının sonlarına tatil, eğlence ve keyif verici etkinliklerle gitmeyi planlayıp uygulamaktadır. Buna karşılık bizde yaşlılık, insanlar için öleceği günü bekleyeceği, becerebilirse ibadet yapabileceği bir yaşam evresidir.(Adınbaş, 2022).

Yaşlı insanları Avrupa başkentleri, büyükşehirlerinin parklarında, yürüyüş parkurlarında yürüyüş yaparken, spor yaparken, açık havada sohbet ederken görürsünüz. Buna karşılık bizim dünyamızdaki yaşlıları, aynı çağda, ibadet için dışarı çıkmayı da bırakmış ve ev hapsine uygun görülmüş bir yaşamla baş başa bulursunuz. Çalışma hayatından çekilmemiş olan yaşlılar ile de bir el arabası iterken, simit satarken, ayakkabı boyarken, hatta gıda poşeti taşırken karşılaşabilirsiniz.

İnsanların ilerleyen yaşlarda ev hapsinde olmaları çeşitli bunama hastalıklarıyla karşı karşıya kalmalarını da beraberinde getirmektedir. Çalışmak ya da tatil, eğlence ve spor gibi etkinliklerde bulunmanın bu tür rahatsızlıklar ile karşılaşma durumlarını engellediği uzmanlarca beyan edilmektedir. Çalışmak, belirli bir amaçla baş başa kalmak insanın çeşitli çabalarla meşgul olması beynin çalışmasına katkıda bulunduğu için bu tür rahatsızlıkların olması söz konusu değildir. Tatil, eğlence ve spor gibi etkinliklerde bulunmak da insan zihnini rahatlatan yönü ile bu tür rahatsızlıklara karşı önemli bir önlem olarak dikkat çekmektedir.

3.Kültürel Değerler ve Yaşlılık İlişkisi:

Bütün bunlardan ayrı olarak ifade edilmesi gereken husus da şudur ki, çalışma hayatı sonlandıktan sonra tatil, eğlence ve hayatı rahat yaşamak ile ilgili ekonomik seviye belirleyici olmaktadır. Yani emekli olduktan sonra da çalışmak ya da evde oturmaktan ziyade dışa açılıp hoş vakitler geçirmek emeklilik sonrası alınan ücretlerin yeterli olup olmaması ile bağlantılıdır. Eğer bir Avrupalının emeklisi dünyada kendine yer beğenecek kadar rahat; buna karşılık bizim emeklimiz ölümü beklemek ya da zar zor geçinmek gibi bir haldeyse bu durumu refah seviyesinden başka bir gerekçe ile açıklamak imkansızdır. İnsanımızın hem çalışırken hem de emekli olduğunda sorunlar yumağı ile baş etmek durumunda olması hoş vakit geçirmek ile ilgili etkinliklerden çok uzak kalmaktadırlar. Pek çoğunun emekliliği geldiğinde daha evlendiremediği çocuğu, iş bulamadığı için bakmakla mükellef olduğu çocukları ya da torunları bulunmaktadır. Hiçbir aile büyüğünün çalışmayan aile bireyinden için "çalışsaydı, bana ne" sözünü söyleyemeyeceği bir kültürün mensupları problemden kaçma şansına sahip değildir. Bir bakıma sahip olduğumuz kültür hem dayanışmacı bir toplumsal yapı yaratıyor hem de aşırı tembel aile bireylerini de beraberinde getiriyor. Böyle bir olguya sahip olmayan Avrupalıdan elbette farklı bir tablo ile karşı karşıya kalınacaktır.

Toplumsal yapımızın sahip olunan kültürel temelleri yaşlılara sahip çıkmayı ve onlara yardımcı olmayı telkin etmektedir (Şentürk, 2018:62-63). Bu durum da yaşlılar ile özel bağlar kurulmasını temin eden toplumsal değerleri güçlü kılmaktadır. Bu değerlerden uzak kalan toplumların yaşlılara bakışından farklı ve daha anlamlı bir bakışa sahip olunacağı açıktır. Tabii ki bunlar **olması gerekenlerdir. Olan durum** nasıldır ona bakmak gerekmektedir.

Mevcut durum sahip olunan değerlerin erozyona uğraması, ya da tahrip edilmesi şeklinde kendini ortaya koymaktadır. Bir taraftan genç ve dinamikken varını yoğunu geleceğinin umudu dediği çocuk ve torunlarına harcayıp gelecekte onlardan ilgi, alaka ve özveri bekleyen insanlar diğer taraftan hep almaya alışmış ve vermeyle pek işi olmayan bir nesil. Bu iki farklı bakış açılı neslin aynı zamanda yaşamasının ve birbiriyle kader birliğine mahkum olmalarının yarattığı çatışmalardan kaynaklı toplumsal travmalar yaşanmaktadır. Birbirini anlamakta güçlük çeken geçmiş ve geleceğin arasında kalmış bugün gibi.

Toplumsal değerler topluma yön veren kurallardır. Bu kuralların mevcudiyeti topluma güven verir. Bu güven verici getiriler yaşlılık ve yaşlılara bakış ile ilgili kültürden beslenmektedir. Aslında burada bizim için bir yol ayrımı vardır. Bu ayrım da şuradadır. Ya dayanışmacı ve ortak güdülenmeye devam edip yaşlısı ve genciyle sorunlara beraber koşturan milli kültürün geleceğe sağlam aktarılmasını sağlayacağız. Ya da Avrupalı gibi on sekizinden sonra sorumluluğunu kendi başına öğrenecek bir anlayışı benimsemek.

Hangisi bizi tatmin ederse o yolu seçebiliriz. Benim önerim birincisi yani yerli ve milli olanı tercih edilmeye değerdir.

Sonuç:

Toplumda yaşayan insanlar dönemler halinde yaşamını sürdüren varlıklardır. Bebeklik, çocukluk, ergenlik, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi adlarla çağrıştırılan bu dönemlerin her biri insan için ayrı bir anlam taşıyan karakterdedir.

Toplumsal yapı bunların hepsiyle bir bütün olarak varlıklarını ortaya koyacaktır. Sosyolojik açıdan toplumun bu unsurlarıyla bir bütün halinde değerlerini inşa ettğini söyleyebiliriz.

Nesilden nesile intikal ettirilen değerlerin toplumda yaşayan yaşlılara anlamsız ve önemsiz gibi gösterilen postmodern değerler sisteminin etkisindeki bir bakış açısıyla yaklaşılması gerçekliği egemen olmuştur. Son dönemlerde yaygınlaşan bu değer sistemi yerine atalardan miras kalan “ne ekersen on biçersin” anlayışıyla yaşlıları yük olarak görmekten çok vazgeçilmez büyüklerimiz sıfatıyla görmek anlamlı olacaktır.

Kaynakça:

Aydınbaş, E. (2022). “Hayatın En Üst Katı: Gelenekselden Moderne Yaşlılık Olgusu ve Konum Arayışı”, Current Perspectives in Social Sciences, 27(2), s.133-142.

Bozkurt, V. (2006). Değişen Dünyada Sosyoloji, Ekin Kitabevi, Bursa.

Kurt, G.-Beyaztaş, Y.-Erkol, Z. (2025). “Yaşlıların Sorunları ve Yaşam Memnuniyeti”, Adli Tıp Dergisi / Turkish Journal of Forensic Medicine, Cilt / Vol.:24, Sayı / No:2, file:///C:/Users/CASPER/Downloads/Ya%C5%9Fl%C4%B1%20sorunlar%C4%B1.pdf , Erişim Tarihi:25.11.2025.

Yazıcı, M. (2014). “Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 1, s.209-223

YEREL EKONOMİK KALKINMADA COĞRAFİ İŞARETLER: GÜNEY EGE ÖRNEĞİ

Fatma Neval GENÇ[1], Sinem BAYAR[2], Neslihan SAVAÇ[3]

[1]Prof.Dr., Adnan Menderes Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, 0000-0003-2014-2113

[2]Bilim Uzmanı, Bağımsız Araştırmacı, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, 0000-0003-3373-3326

[3]Bilim Uzmanı, Bağımsız Araştırmacı, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, 0009-0003-3916-2402

Özet

Coğrafi işaretler, belirli bir bölgeye has ürünlerin kalitesinin, tanınırlığının ya da birtakım karakteristik özelliklerinin ait olduğu bölgenin kökeninden kaynaklandığını belgeleyen, bahse konu ürünlerin standartlarını ortaya koyan ve bu anlamda onları koruma altına alan bir tescil sistemdir. Bu bakımdan coğrafi işaretler hem yerel ekonomik kalkınma hem de kültürel mirasın korunması adına önemli bir işlev görmektedir. Türkiye'de coğrafi işaret tescil süreci 19/11/2003 tarihli ve 5000 sayılı "Türk Patent Enstitüsü Kurul ve Görevleri Hakkında Kanun" uyarınca Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından yürütülmekle birlikte patent başvuruları daha çok belediyeler, kooperatifler, ticaret ve sanayi odaları ve meslek odaları gibi kurum ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Son yıllarda Türkiye'de coğrafi işaretli ürünlerin sayısında ciddi oranda artış gözlemlenirken, tescil konusunda kooperatifler, belediyeler, meslek odaları, üniversiteler, ticaret ve sanayi odaları vb. paydaşların üstlendikleri/üstlenebilecekleri roller ve aralarında kurabilecekleri iş birlikleri, tescillenmiş ürünlerin analizi, henüz tescillenmemiş ama potansiyel taşıyan ürünlerin tespiti vb. konusunda akademik araştırmalar yürütülmektedir. Bu bağlamda, çalışmada yerel ekonomik kalkınmada coğrafi işaretli ürünlerin rolü konu edilmektedir.

Türkiye'de coğrafi işaretli ürünlerin bölgelere göre dağılımı incelendiğinde bazı illerin (örneğin Gaziantep, Afyonkarahisar, Şanlıurfa) hem tescil sayısı hem de tescil olmuş ürünlerin tanıtımı ve pazarlanması açısından ön plana çıkarlarken bazı bölgelerin ise bahsi geçen hususta yeterince yol kat edemedikleri görülmektedir. Örneğin zengin kültürel mirasına ve biyolojik çeşitliliğine karşın Güney Ege Kalkınma Ajansının kapsadığı alanı oluşturan 3 ilde (Aydın, Muğla ve Denizli) coğrafi işaretlerin tescili ve tanıtımında arzu edilen düzeyde bir ilerleme yakalayamadığı görülmektedir.

Bu bildirinin temel amacı Güney Ege Bölgesinde yer alan 3 ilde Türk Patent Kurumu tarafından tescil edilmiş coğrafi işaretli ürünlerin, niteliksel ve niceliksel açıdan analiz edilip, bütüncül şekilde değerlendirilmesidir. Bunun üzerinden bölgedeki coğrafi işaret tesciline ilişkin mevcut tablonun ortaya çıkarılmasıdır. Buna bağlı olarak çalışmada; bölgedeki tescil başvurularının hangi kurum ve kuruluşlar tarafından yapıldığı, tescil alan ürünlerin hangi kategorilere ait oldukları, başvuru ve tescillerin yıllara göre sayısal dağılımı, tablolaştırılarak analiz edilecektir.

Çalışmanın sonuç bölümünde ilgili literatür ışığında bölgenin taşıdığı mevcut potansiyelin neden yeterince değerlendiremediği ve mevcut tablonun geliştirilmesi adına atılması gereken adımların neler olduğu tartışılacaktır. Bunlar içinde özellikle yerel yönetimler tarafından yapılması gerekenler üzerinde durularak, yerel yönetimlere özgü geliştirilebilecek politikalar üzerinde değerlendirilecektir.

Çalışma bölgenin coğrafi işaretler konusundaki mevcut durumunu ortaya koyarak politika yapıcıların ve belediyeler, kooperatifler vb. paydaşların bölgede hangi kurum ve kuruluşların sürece daha fazla katkı sunduklarını veya geri planda kaldıklarını görmelerine ve buna yönelik strateji ve iş birliği geliştirmelerine, bölgenin potansiyelinin ne ölçüde kullanıldığının anlaşılmasına, hangi ürün ve/veya ürün gruplarına öncelik tanınması gerektiğinin tespit edilmesine imkan tanıyacaktır.

Anahtar kelimeler: Coğrafi İşaretli Ürünler, Güney Ege Bölgesi, Yerel Ekonomik Kalkınma, Kültürel Miras

SOSYAL MEDYA ÖZGÜRLÜK ALANI MI, ÖZGÜRLÜK SİMİLASYONU MU? FRANSA'DAKİ SARI YELEKLİLER HAREKETİ VE TÜRKİYE'DEKİ GEÇİNEMİYORUZ EYLEMLERİ: BAUDRİLLARD PERSPEKTİFİYLE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ

1 Feride Şahin 2 Fevzi Kasap

ÖZ

Bu çalışma, sosyal medyada siyasi süreçler kapsamında bağımsızlığın yaşandığı alanlar mı yoksa Baudrillard' "simülasyon" kuramı perspektifinde özgürlüğün üretildiği bir yanılsamayı mı işaret ettiği, Fransa'daki Sarı Yelekliler direnişi ile Türkiye'deki Geçinemiyoruz eylemi karşılaştırılıp analiz edilmektedir. Araştırma, sosyal medya platformlarında söz konusu olan hareketi besleyen unsurlar ve sessiz manipülasyon kavramı göz önünde bulundurularak, modern politik süreçlerin hiper gerçeklik çerçevesinde şekillenme yönünü tartışmaktadır.

Sarı Yelekliler toplumsal hareketi yeni medya kanallarının aktif kullanımına bağlı örgütlü bir yapıyı oluşturan en kapsamlı iktisadi direnişlerden biri olmuştur, X (Twitter) ve Facebook gibi uygulamalar üzerinden etkileşim sağlanarak ivedi bir şekilde görünürlük kazanmıştır Bu direniş sosyal medya kanallarında oluşan kampanya ve içeriklerle fiziksel katılımın artmasına sebep olmuştur. Öte taraftan bot hesaplarla yapılan yalan içerikler ve paylaşımlar manüpülatif bir algı yaratmış ve hareketin yönünü sabote etmiştir. Baudrillard'ın kuramında söz konusu olan gerçeklik ve imgenin yer değiştirerek hiper gerçekliğin oluştuğu görüşüyle paralellik göstermektedir. Hareketi, sosyal medya kanallarında üretilen simülakrlar, fiziksel eylemlerden daha dikkat çekici bir boyuta taşımıştır.

Türkiye'deki "Geçinemiyoruz" hareketleri de sosyal medya kanallarında yankı uyandırsa da devlet müdahalesi, internet sansürleri ve algoritmik sistemlerde ortaya çıkan kısıtlamalardan kaynaklı güçlü bir örgüt yapısı kuramamıştır. Sosyal medya kanallarında yaşanan etkileşim ve yoğunluk fiziksel alanlarda karşılık bulmamıştır. Bu noktada hareket Baudrillard'ın perspektifi olayın kendisi değil temsili olarak yayılmıştır. Sosyal medya kanalarındaki yoğunluk ve etkileşim sınırlı kalmış, fiziksel meydanlarda karşılık bulamamıştır.

Araştırmamız neticesinde, sosyal medya kanallarında üretilen özgürlüğün birtakım bağlamlar çerçevesinde şekillendiği ve tek başına değiştirici niteliğe sahip olmadığı tespit edilmiştir. Karşılaştırma sosyal medyanın toplumsal hareketler ve vatandaşlar arasında bir köprü vazifesi kurarak, mobilizasyonun artmasına sebep olsa da bu belirgin yansımalar güçlü politik etkilere dönüşmeyip, çoğu zaman özgürlüğü his olarak yansıtıp sümilasyon etkisi yarattığı görünmektedir. Sarı Yelekliler ve Geçinemiyoruz hareketlerinde, sosyal medya kullanımı fiziksel meydanlarda örgütlü yapının oluşmasına sebep olurken, istikrarlı ve kolektif bilincin söz konusu olduğu durumlarda protesto gücüyle ilişki kurulması siyasi süreçlerde dönüştürücü gücün oluşmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, dijital medya kanalları, tam anlamıyla özgürlüğün ya da similasyonun sunulduğu bir çerçeve olmayıp iki niteliğinde aynı anda sunulduğu bir ortam oluştururken, eylemleri yatıştırırken öte taraftan kısıtlayan hibrit bir yapıya sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Simülasyon, Sarı Yelekliler, Geçinemiyoruz hareketi, Baudrillard

ABSTRACT

This study compares and analyzes the Yellow Vests protest in France and the "We Can't Make Ends Meet" movement in Turkey to determine whether social media represents areas of independence within political processes or, from the perspective of Baudrillard's "simulation" theory, an illusion where freedom is produced. The research discusses the direction in which modern political processes are shaped within the framework of hyperreality, taking into account the elements that fuel the movement in question on social media platforms and the concept of silent manipulation.

The Yellow Vests social movement has been one of the most comprehensive economic resistance movements, forming an organized structure based on the active use of new media channels. It gained visibility quickly through interaction on applications such as X (Twitter) and Facebook. This resistance led to an increase in physical participation through campaigns and content created on social media channels. On the other hand, false content and posts made by bot accounts created a manipulative perception and sabotaged the movement's direction. This parallels Baudrillard's theory that reality and image are replaced, creating hyperreality. The movement has been elevated to a more attention-grabbing dimension by the simulacra produced on social media channels than by physical actions.

The "We Can't Make Ends Meet" movements in Turkey have resonated on social media channels, but they have been unable to establish a strong organizational structure due to state intervention, internet censorship, and restrictions arising from algorithmic systems. The interaction and intensity experienced on social media channels has not been mirrored in physical spaces. At this point, the movement has spread not as the event itself but as its representation, in line with Baudrillard's perspective. The intensity and interaction on social media channels have remained limited and have not been mirrored in physical spaces.

Our research has revealed that the freedom generated on social media channels is shaped within certain contexts and does not possess transformative qualities on its own. Although social media acts as a bridge between social movements and citizens, thereby increasing mobilization, these clear reflections do not translate into strong political effects; rather, they often reflect freedom as a feeling and create a simulation effect. In the Yellow Vests and We Can't Make Ends Meet movements, the use of social media led to the formation of an organized structure in physical spaces, while in situations where there was stable and collective consciousness, the connection with the power of protest led to the formation of transformative power in political processes. In this context, digital media channels do not present a framework of complete freedom or simulation, but rather create an environment where both qualities are presented simultaneously, possessing a hybrid structure that both appeases and restricts actions.

Keywords: Social Media, Simulation, Yellow Vests, We Can't Make Ends Meet Movement, Baudrillard

ACCESSIBILITY FEATURE ON DIGITAL CONTENT PLATFORMS: THE NETFLIX EXAMPLE

DİJİTAL İÇERİK PLATFORMLARINDA ERİŞİLEBİLİRLİK ÖZELLİĞİ: NETFLİX ÖRNEĞİ

Türkan Öykü BÜYÜKÇELİKOK , Niger HACI

1Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, 0000-0002-2735-0903

2Arş. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık, 0000-0002-9366-6834

Özet

Bu çalışma, dijital içerik platformlarında erişilebilirlik kavramını Netflix örneği üzerinden incelemektedir. Dijital yayıncılığın küresel ölçekte yaygınlaşmasıyla birlikte, içeriklerin yalnızca çeşitlilik ve kalite açısından değil, aynı zamanda erişilebilirlik yönünden de değerlendirilmeye başlanması gerekmektedir. Özellikle görme ve işitme gibi duyusal engellere sahip bireylerin dijital içeriklere eşit düzeyde erişimi, platformların sunduğu teknik ve dil temelli çözümlerle mümkün kılınmaktadır. Çalışmada inceleme platformu olarak Netflix'in seçilmesinin temel nedeni, bu platformun küresel dijital yayın ortamında en fazla dil çeşitliliğini ve erişilebilirlik desteğini sunan servislerden biri olmasıdır. Netflix, altyazı, dublaj, sesli betimleme ve açıklamalı altyazı gibi çok çeşitli dil seçenekleri ve erişilebilirlik araçlarıyla geniş bir kullanıcı kitlesine hitap etmektedir. Araştırma kapsamında, Netflix'te "en çok izlenen", "yeni çıkanlar" ve "öne çıkanlar" gibi öne çıkarılmış kategorilerde yer alan içerikler taranmıştır. Bu içeriklerde sunulan sesli betimleme (audio description) ve açıklamalı altyazı (closed captions) seçenekleri analiz edilerek, erişilebilirlik bağlamındaki durum ortaya konmuştur. Dublaj ve altyazı özellikleri yalnızca dilsel çeşitlilik açısından değil, aynı zamanda erişilebilirliği destekleyen araçlar olarak değerlendirilmiştir. İçerik analizi yöntemiyle gerçekleştirilen çalışmada, erişilebilirlik özelliklerinin hangi içerik türlerinde daha sık sunulduğu, bu özelliklerin hangi dillerde mevcut olduğu ve içeriklerdeki erişim olanakları ortaya konmuştur. Bulgular, Netflix'in erişilebilirlik alanında önemli adımlar attığını göstermekle birlikte, erişilebilirlik seçeneklerinin platform genelinde henüz tam anlamıyla tutarlı ve kapsayıcı olmadığını da ortaya koymaktadır. Bu çalışma, dijital platformların erişilebilirlik politikalarının daha eşitlikçi ve bütüncül biçimde yapılandırılması gerektiğine dikkat çekmekte; dijital medya ortamında erişilebilirliğin iletişim hakkı bağlamında değerlendirilmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Erişilebilirlik, dijital içerik platformları, sesli betimleme, açıklamalı altyazı

Abstract

This study examines the concept of accessibility on digital content platforms using Netflix as an example. With the global proliferation of digital broadcasting, content must now be evaluated not only in terms of diversity and quality, but also in terms of accessibility. Equal access to digital content for individuals with sensory impairments, such as visual and hearing impairments, is made possible by the technical and language-based solutions offered by platforms. The main reason for choosing Netflix as the platform for examination in this study is that it is one of the services offering the most language diversity and accessibility support in the global digital broadcasting environment. Netflix caters to a wide range of users with a variety of language options and accessibility tools, such as subtitles, dubbing, audio description, and closed captions. Within the scope of the research, content featured in categories such as “most watched,” “new releases,” and “highlights” on Netflix was scanned. The audio description and closed captioning options offered in this content were analyzed to reveal the state of accessibility. Dubbed and subtitled features were evaluated not only in terms of linguistic diversity but also as tools that support accessibility. The study, conducted using content analysis methods, revealed in which content types accessibility features are offered more frequently, in which languages these features are available, and the accessibility options within the content. The findings show that Netflix has taken significant steps in the field of accessibility, but also reveal that accessibility options are not yet fully consistent and inclusive across the platform. This study draws attention to the need for digital platforms to structure their accessibility policies in a more equitable and holistic manner; it aims to contribute to the evaluation of accessibility in the context of the right to communication in the digital media environment.

Keywords: Accessibility, digital content platforms, audio description, closed captions

THE CORRECT USE OF THE TURKISH LANGUAGE ON RADIO: A COMMUNICATIVE EVALUATION THROUGH THE EXAMPLE OF BRTK

RADYODA TÜRK DİLİNİN DOĞRU KULLANIMI: BRTK ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN İLETİŞİMSEL BİR DEĞERLENDİRME

Betül Arslan AKKUŞ , Fevzi KASAP

ÖZ

Bu çalışma, Türk dilinin radyoda doğru ve etkili kullanımını Bayrak Radyo Televizyon Kurumu (BRTK) örneği üzerinden inceleyerek, dilsel doğruluğun iletişimsel etki üretme kapasitesini değerlendirmektedir. Radyonun ses temelli bir mecra olması, dili hem duygu aktarımının hem de bilgi iletiminin merkezine yerleştirmektedir. Bu bağlamda araştırma, BRTK'nin tarihsel yayın politikası, söylem pratikleri ve sunucu–dinleyici etkileşimleri üzerinden Türkçenin kamusal kullanımıyla ilgili bulgular sunmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde radyoda ses, vurgu, tonlama ve diksiyon gibi unsurların anlam kurma süreçlerindeki belirleyici rolü tartışılmıştır. İkinci bölümde BRTK'nin kuruluşundan günümüze uzanan dil politikası, kurumsal kimliği ve yayın standartları analiz edilmiştir. Örnek program çözümlemeleri, kurum içi söylem pratiklerinin genel olarak tutarlı olduğu, ancak dijitalleşen medya ortamında hızın etkisiyle bazı dilsel aşınmaların gözlemlendiğini göstermektedir.

Sonuç olarak BRTK, yalnızca bir yayın kurumu değil; Türkçenin standartlaşmasını, korunmasını ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayan kültürel bir bellek mekânı niteliği taşımaktadır. Bu nedenle çalışma, Türk dilinin radyodaki kullanımını teknik bir gereklilikten çok kültürel bir sorumluluk ve iletişim etiği olarak konumlandırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, Radyo Yayıncılığı, BRTK, Söylem Analizi, Diksiyon, İletişim

ABSTRACT

This study examines the correct and effective use of the Turkish language in radio broadcasting through the example of Bayrak Radio Television Corporation (BRTK). As a sound-based medium, radio positions language at the core of both emotional transmission and informational clarity. The research evaluates BRTK's historical broadcasting policy, discourse practices and presenter–audience interaction to assess how Turkish is shaped, maintained and communicated in public media.

The first section discusses the role of voice, emphasis, intonation and diction in meaningmaking within radio communication. The second section evaluates BRTK's institutional language policy, identity and broadcasting standards from its foundation to the present. Sample program analyses indicate a generally consistent linguistic structure, though minor degradations emerge due to the rapid and digital nature of contemporary media.

The study concludes that BRTK functions not only as a broadcaster but also as a cultural memory space that standardises, preserves and transmits the Turkish language. Thus, using Turkish correctly on the radio is defined as both a cultural responsibility and a communicative ethic rather than a purely technical requirement.

Keywords: Turkish Language, Radio Broadcasting, BRTK, Discourse Analysis, Diction, Communication

ELABORATING THE ROLE OF WOMEN'S ASSOCIATIONS IN CULTURAL TRANSMISSION IN THE TURKISH REPUBLIC OF NORTHERN CYPRUS: A STUDY ON LEFKARA LACE AND THE 4K COOPERATIVE

"KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ'NDE KÜLTÜR AKTARIMINDA KADIN DERNEKLERİNİN ROLÜ: LEFKARA İŞİ VE 4K KOOPERATİFİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

1 Filiz SINCI 2 Fevzi KASAP

ÖZ

Tarihsel süreç içinde Kıbrıs'ta yaşayan ve yaşatılan değerlerin kültürel aktarımlarını anlamak için kısaca üretim ve üretkenliğin esas sahipleri olan kadının rolü ve kadın örgütlemeleri konusuna değinmekte fayda var.

Kadın ya da ana; varoluş felsefesinde dişiliğiyle rahman olan doğurganlığın ve üretkenliğin başatı konumundadır. Her an'ı ve bu an içinde ürettiği değerler, birbirinin tamamlayıcısı ve katlanarak birikim haline gelen deneyimlemeler hüzmesi halini almıştır. Zaman içinde kartopu misali nesiller arası aktarımı yapılan ve yaşatılan değerlere kültür mirası olarak bakıyoruz. Bu anlamıyla kültür; salt geçmişten kalan bir miras değil; yaşayan, toplumsal ilişkiler içinde yeniden üretilen, dönüştürülen ve aktarılan bir süreçtir. Bu gelişim süreçlerinde kadının, erkeğin, sivil toplum örgütlerin ve zaman zaman devletlerin himayesindeki resmi kurum ve kuruluşların başat rol oynadığı görülmüştür. Ancak bu süreçlerin nesiller arası adeta nakış gibi işleyen kadının rolü her zaman patriarkal bakış açısıyla göz ardı edilmiştir.

Burada araştırma konusu olarak spesifik ele alacağımız Kıbrıs'ta Lefkara işi ve 4K KOOP (KIRSAL KALKINMA KADIN KOOPERATİFİ) üretim alanlarına girmeden çok kısaca; Kıbrıs'ta kadın örgütlemesi konusunda 1890'lara uzanan kimi çalışmalar görülse de esasen ada da İngilizlerin kapitalist üretimi ve birlikte gelişen burjuva ulus bilinci, kurumsal kadın örgütlenmesini birlikte getirmiştir. İlk kadın örgütlemesini 1930'lı yıllarda " Lefkoşa Hanımlar Cemiyeti"ni, Ülviye Mithat liderliğinde kurulduğunu görüyoruz. (1931). Sonrasında Dünyada ki medeni haklar yasası ve toplumsal değişim dinamiği bölgedeki kadın hareketlerini de etkilemiştir. Kıbrıs'ta kadın; toplum hayatında ve iş dünyasında daha aktif rol almaya başlamıştır. İki toplumlu süreçten sonra özellikle 1980'lerde barış ve federal çözüm doğrultusunda ortak hareket etmek için, kuzeyde devrimci işçi sendikaları(DEV-İŞ) ile güneydeki PEO gibi örgütlerin kadın bürolarının, daha aktif siyasal çalışmalar içinde yer aldıklarını görüyoruz. 1990'lar ve 2000'ler sonrası kadın dernekleri kendi alanında giderek profesyonelleşmiş; Üniversiteli, eğitimli ve girişimci kırsal kadınlar gibi ayrı örgütlenme seçeneklerini çoğaltmıştır. Örneğin Kıbrıs Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği (KTÜKD) gibi kuruluşlar, Avrupa Birliği fonlarıyla ortak projeler yürütmüş; kadınların üretim kaynaklarına erişiminin arttırılmasına yönelik programlar geliştirilmiştir. Bu tür organizasyonlar, hem savunuculuk (advocacy) hem de doğrudan hizmet sunumu (eğitim, hibe projeleri, girişimcilik desteği) işlevleri görmektedir. 21.yüzyılın ikinci on yılı ile birlikte "kooperatifleşme" modeli, kadınların ekonomik güçlenmesi için öne çıkan bir yol haline gelmiştir. 2005 sonrası lefke bölgesinde 4 kadının başını çektiği ve 16 kadının desteğiyle 2021 yılında vücut bulan 4K KOOP (Kırsal Kalkınma Kadın Kooperatifi) gibi yapılar, özel bir örnek sunar: kooperatif, kırsal alanlarda kadın üreticilerin örgütlenmesini, geleneksel el sanatları ve tarımsal işleme faaliyetlerini bir araya getiren pratikler geliştirmiş; yerel kurumlarla (ticaret odaları, tarım bakanlığı vb.) iş birlikleri kurmuştur. 4K KOOP'un aktif olduğu projeler ve imza protokolleri, kadınların ürettiklerini pazarlama, gelir elde etme ve kültürel bilgi aktarımı açısından önemli fırsatlar yaratmaktadır.

2009 yılında UNESCO tarafından Somut Olmayan Kültürel Miras listesine dahil edilen Lefkara işi (lefkaritika) el sanatı konusuna kısaca bakmakta fayda var. Günümüz de Lefkara işi veya Lefkara nakışı ismini alan bölge, Kıbrıs'ın güneyinde Trodos dağlarının yüksek platosunda bulunan Pano Lefkara ya

da Kato Lefkara köylerinde ortaya çıkan ve geçmişi 14.yüzyıl Venedik aristokrasinin nakış ve dantel kültürünün yerel kadın zanaatkarlarca özgün motif ve el işlemelerinin bezemesiyle dönüşüme uğrayan bir kültür ve ticari üretim aracı olmuştur.

Lefkara işi; geleneksel olarak beyaz keten ya da pamuk kumaş üzerine beyaz veyahut krem rengi iplikle yapılan masa örtüsü, peçete, yatak örtüsü, çeyiz eşyası gibi işlevsel nesnelere yapılan nakış ve danteller zanaatıdır. Bu zanaat tarihsel süreç içerisinde anneden kıza, neneden toruna geçen bilgi becerinin çok ötesinde bir aidiyet, bir kimlik ve toplumsal hafıza olmuştur. Öyle ki günümüz de neredeyse her ev de, iş yerinde, okul da bir parça Lefkara işi görmemek içten bile değil. Hayatmızın kopmaz bir simgesi haline gelmiştir. 19.ve 20.yüzyllarında Lefkara işi salt çeyizlik ya da ev için değil, ticari ve pazarlama amacıyla üretilmeye başlanmıştır. Bu amaçla üretilen Lefkara işi el zanaatları yurt içi ve birçok yurtdışı pazarlarda yerini almaktadır. Hem yaşatılan kültürel bir değer olarak hem de göz nuru alınteri emeğinin karşılığı olarak pazarda yerini almaktadır. Lefkara işi, ziyaret ve misafire takdim edilen en değerli hediyemiz olmuştur.

Sonuç olarak; KKTC'de kadın derneklerinin tarihsel gelişimi; politik, ekonomik ve kültürel dönüşümlerle paralel ilerlemiş, 1970'lerden başlayarak kurumlaşma, çeşitlenme ve profesyonelleşme adımları atmıştır. Bugün ise kooperatifleşme ve proje tabanlı iş birlikleri, kültürel mirasın aktarımı, aidiyetin korunması ve ticari alanda ekonomik sürdürülebilirlik arasındaki köprüyü kuran ana mekanizmalar olarak öne çıkmaktadır. Buna en güzel cevabı, Lefkara işi ve 4K KOOP gibi somut örneklerin analizi için akademik ve saha temelli çalışmaların artarak devam ettirilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel miras, kadın emeği, el sanatları, kooperatifçilik, geleneksel üretim ve kadın girişimciliği

Abstract

To understand the cultural transmissions of the values lived and sustained in Cyprus throughout history, it is useful to briefly touch upon the role of women—who are the true owners of production and productivity—and the subject of women's organizing. Woman, or mother, occupies a central position in the philosophy of existence, symbolizing divine fertility and productivity through her femininity. Every moment she lives and every value she produces becomes a cluster of experiences that complement one another, accumulating over time. These accumulated experiences, transmitted from generation to generation like a snowball effect, are viewed today as cultural heritage. In this sense, culture is not merely a legacy from the past; it is a living, continuously produced, transformed, and transmitted process within social relations. Throughout these developmental processes, women, men, civil society organizations, and, at times, state-sponsored official institutions have played leading roles. However, the intergenerational, finely embroidered contributions of women have consistently been overlooked through a patriarchal lens.

Before examining the specific subjects of **Lefkara lacework in Cyprus** and **4K KOOP (Rural Development Women's Cooperative)**, it is important to briefly highlight the history of women's organizing on the island. Although certain initiatives dating back to the 1890s can be observed, institutional women's organizing emerged primarily with the introduction of capitalist production and the accompanying bourgeois national consciousness under British rule. The first formal women's organization is seen in the 1930s with the establishment of the *Nicosia Ladies Society* under the leadership of Ülviye Mithat (1931). Subsequently, the global development of civil rights laws and the dynamic of social change influenced women's movements in the region as well. Women in Cyprus began taking more active roles in social life and the workforce. After the bicommunal period, particularly in the 1980s, women's bureaus of organizations such as the revolutionary trade unions in the north (DEV-İŞ) and PEO in the south engaged in more active political work for peace and a federal solution.

From the 1990s and 2000s onward, women's associations became increasingly professionalized, expanding organizational options for university-educated, skilled, and entrepreneurial rural women. For

example, the Cyprus Turkish University Women's Association (KTÜKD) carried out joint projects funded by the European Union, developing programs aimed at increasing women's access to production resources. Such organizations have served both advocacy and service-provision roles (training, grant projects, entrepreneurship support).

By the second decade of the 21st century, the "cooperative model" emerged as a prominent tool for women's economic empowerment. A notable example is **4K KOOP**, founded in the Lefke region after 2005 through the leadership of four women and the support of sixteen others, officially established in 2021. This cooperative has created practices that bring together rural women producers, traditional handicrafts, and agricultural processing activities, while building collaborations with local institutions (chambers of commerce, ministry of agriculture, etc.). The projects and protocols undertaken by 4K KOOP have created meaningful opportunities for women to market their products, generate income, and transmit cultural knowledge.

It is also worthwhile to briefly discuss **Lefkara lacework (lefkaritika)**, which was inscribed on UNESCO's Intangible Cultural Heritage List in 2009. Today known as Lefkara lace or Lefkara embroidery, this craft originated in the villages of Pano Lefkara and Kato Lefkara on the high plateau of the Troodos Mountains in southern Cyprus. Its roots stretch back to the 14th-century Venetian aristocratic embroidery and lace tradition, which local Cypriot women artisans transformed through unique motifs and hand-stitched techniques into a distinct cultural and commercial craft.

Traditionally produced using white linen or cotton fabrics decorated with white or cream-colored thread, Lefkara lace includes tablecloths, napkins, bedspreads, and trousseau items. Over generations, this craft has grown beyond the knowledge passed from mother to daughter or grandmother to granddaughter; it has become a form of belonging, identity, and collective memory. Today, it is nearly impossible not to encounter a piece of Lefkara lace in homes, workplaces, or schools—it has become an inseparable symbol of everyday life. In the 19th and 20th centuries, Lefkara lace began to be produced not only as trousseau or household items but also for commercial and marketing purposes. The handcrafted products reached domestic and international markets, representing both a preserved cultural value and the rightful return of labor. Lefkara lace has become one of the most cherished gifts offered to visitors and guests.

Conclusion

The historical development of women's associations in the Turkish Republic of Northern Cyprus has progressed in parallel with political, economic, and cultural transformations. Beginning in the 1970s, these organizations took steps toward institutionalization, diversification, and professionalization. Today, cooperative models and project-based collaborations stand out as key mechanisms bridging cultural heritage transmission, the preservation of collective identity, and economic sustainability. The analysis of concrete examples such as Lefkara lacework and 4K KOOP demonstrates the importance of continued academic and field-based studies in this area.

Keywords: Cultural heritage, women's labor, handicrafts, cooperativism, traditional production, women's entrepreneurship

FROM INDIVIDUAL CRIME TO COLLECTIVE MEMORY: A CONTEMPORARY ART PERSPECTIVE IN DERVIŞ ZAIM'S DOCUMENTARIES

BIREYSEL SUÇTAN KOLEKTIF HAFIZAYA: DERVIŞ ZAIM'IN BELGESELLERINDE ÇAĞDAŞ SANAT BAKIŞI

1 Vasfi KUNİ, 2 Fevzi KASAP

ÖZ

Bu çalışma, Derviş Zaim'in *Tavuri* (2023) ve *Paralel Yolculuklar* (2004) adlı belgeselleri üzerinden bireysel suç, toplumsal hafıza ve çağdaş sanat estetiği arasındaki ilişkileri incelemektedir. Zaim'in belgesel yaklaşımı, klasik belgesel sinemasının sınırlarını aşarak hem etik hem de estetik açıdan yenilikçi bir form üretmekte; bireysel hikâyeleri toplumsal hafızanın geniş katmanlarıyla buluşturan disiplinlerarası bir düşünsel alan yaratmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde *Tavuri* (2023), bireysel suçu merkeze alan ancak suçu dramatize etmeyen, aksine karakterin psikolojik, sosyokültürel ve tarihsel arka planını görünür kılan çağdaş bir anlatı yöntemiyle ele alınmıştır. Yönetmenin 2023 tarihli bu belgeselde benimsediği estetik yaklaşım, sadelik ve dinginliğe dayalı bir görsel dil kurmaktadır. Kamera, Tavuri karakterini yargılayan değil, anlamaya çalışan bir tanıklık düzleminde konumlanır. Uzun planlar, durağan kadrajlar ve doğal mekân kullanımı, video art ile belgesel arasındaki geçişken estetik yapıyı güçlendirir. Bu sayede film, bireysel suçun arka planındaki toplumsal, ekonomik ve kültürel dinamikleri daha geniş bir çerçevede ele alır.

Çalışmanın ikinci bölümünde *Paralel Yolculuklar* (2004), Kıbrıs'ın bölünmüş yapısını, kolektif travmalarını ve hafızanın çoğul doğasını görünür kılan bir belgesel olarak değerlendirilmiştir. Filmde Zaim, bireysel hikâyeleri tarihsel kırılmalarla ilişkilendirerek kolektif hafıza kavramının görsel bir temsilini oluşturur. Arşiv görüntülerinin çağdaş çekimlerle yan yana kullanımı, hem zamanlararası bir anlatı kurmakta hem de hafızanın süreksiz, katmanlı ve çok sesli yapısını yansıtmaktadır. Boş veya terkedilmiş mekânların uzun süreli kullanımı, mekânı yalnızca fiziksel bir fon olmaktan çıkararak bir hafıza taşıyıcısına dönüştürür. Bu yaklaşım, çağdaş yerleştirme sanatıyla (installation art) benzer bir mekânsal duyarlılık sergiler.

Her iki film birlikte değerlendirildiğinde, Zaim'in belgesel pratiğinde bireysel suçtan toplumsal hafızanın tarihsel-politik yapısına geçiş yapan bir düşünsel süreklilik olduğu görülür. *Tavuri*'de bireysel suçun portresi, *Paralel Yolculuklar*'da toplumun ortak hafıza alanına evrilerek genişler. Bu dönüşümün temelinde, Zaim'in çağdaş sanat ile sinemayı buluşturan, etik duyarlılığa sahip, minimal fakat etkili bir estetik yaklaşım geliştirmesi bulunmaktadır.

Sonuç olarak çalışma, Derviş Zaim'in belgesellerinin Türkiye ve Kıbrıs belgesel sineması içerisinde kendine özgü bir estetik-politik hat oluşturduğunu ileri sürmektedir. Yönetmen, belgeseli yalnızca gerçekliği kaydeden bir araç olarak değil, aynı zamanda bireysel ve toplumsal hafızayı yeniden kuran, yorumlayan ve sorgulayan bir sanat pratiği olarak kullanmaktadır. Bu nedenle *Tavuri* (2023) ve *Paralel Yolculuklar* (2004), suçun bireysel boyutundan hafızanın kolektif katmanlarına uzanan güçlü bir sinemasal düşünme biçiminin iki tamamlayıcı halkası olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Derviş Zaim, Belgesel, Çağdaş Sanat, Tavuri, Paralel Yolculuklar

Abstract

This study examines the relationships between individual crime, social memory, and contemporary art aesthetics through Derviş Zaim's documentaries Tavuri (2023) and Parallel Journeys

(2004). Zaim's documentary approach transcends the boundaries of classical documentary cinema, producing an innovative form both ethically and aesthetically; it creates an interdisciplinary intellectual space that brings individual stories together with the broad layers of social memory.

In the first section of the study, Tavuri (2023) is examined through a contemporary narrative method that centres on individual crime but does not dramatise it; instead, it reveals the character's psychological, sociocultural, and historical background. The aesthetic approach adopted by the director in this 2023 documentary establishes a visual language based on simplicity and tranquillity. The camera positions itself on a plane of witnessing that seeks to understand rather than judge the character Tavuri. Long shots, static frames, and the use of natural locations reinforce the transitional aesthetic structure between video art and documentary. This allows the film to address the social, economic, and cultural dynamics behind individual crime within a broader framework.

In the second part of the study, Parallel Journeys (2004) is evaluated as a documentary that reveals Cyprus's divided structure, collective traumas, and the plural nature of memory. In the film, Zaim creates a visual representation of the concept of collective memory by relating individual stories to historical ruptures. The juxtaposition of archival footage with contemporary shots establishes a trans-temporal narrative while reflecting the discontinuous, layered, and polyphonic nature of memory. The prolonged use of empty or abandoned spaces transforms the setting from a mere physical backdrop into a carrier of memory. This approach exhibits a spatial sensitivity similar to contemporary installation art.

When both films are evaluated together, a conceptual continuity can be seen in Zaim's documentary practice, transitioning from individual crime to the historical-political structure of social memory. The portrait of individual crime in Tavuri expands into the collective memory space of society in Parallel Journeys. Underlying this transformation is Zaim's development of a minimal yet effective aesthetic approach that combines contemporary art and cinema with ethical sensitivity.

Consequently, this study argues that Derviş Zaim's documentaries form a unique aesthetic-political line within Turkish and Cypriot documentary cinema. The director uses the documentary not merely as a tool for recording reality, but also as an artistic practice that reconstructs, interprets, and questions individual and collective memory. Therefore, Tavuri (2023) and Parallel Journeys (2004) can be considered two complementary links in a powerful cinematic mode of thinking that extends from the individual dimension of crime to the collective layers of memory.

Keywords: Derviş Zaim, Documentary, Contemporary Art, Tavuri, Parallel Journeys

MULTI-LAYERED STORY ARCHITECTURE IN PIXAR: THEMATIC AND TONAL DIFFERENTIATION ACROSS AGE GROUPS

PİXAR' DA ÇOK KATMANLI HİKAYE MİMARİSİ: YAŞ GRUPLARI İÇİN FARKLILAŞAN TEMALAR VE TONLAR

1 Can ASMAN 2 Fevzi KASAP

ÖZ

Bu çalışma, Pixar Animasyon Stüdyoları'nın çok katmanlı anlatı yapısını nitel içerik analizi yöntemiyle incelemektedir. Pixar animasyonlarının her yaş gurubuna hitap etmesinin altındaki yöntemin araştırıldığı bu çalışmada özellikle renk kullanımının, çevre tasarımının ve yaş gruplarına göre farklılaşan senaryo stratejilerinin hedef yaş kitlesi üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Analiz bulguları, Pixar'ın küçük yaş gruplarına yönelik sahnelerde parlak ve yüksek doygunluğa sahip renkler, sade çevresel düzenlemeler ve doğrudan motivasyonlara dayalı bir yapı kullandığını göstermektedir. Ergen ve genç yetişkinlere yönelik bölümlerde pastel tonların, daha ayrıntılı mekânsal kompozisyonların ve kimlik ile aidiyet temaları gibi gelişimsel açıdan daha karmaşık içeriklerin öne çıktığı görülmüştür. Yetişkin izleyicilere yönelik sahnelerde ise mat ve düşük doygunluğa sahip renk paletleri, ışık-gölge ağırlıklı mekânsal düzenlemeler ve duygusal yoğunluğu yüksek temalar daha belirgin hâle gelmektedir. Bu doğrultuda çalışma, Pixar yapımlarındaki anlatı katmanlarının yaş gruplarına göre farklılaştığını ve bu farklılaşmanın renk psikolojisi, çevre tasarımı ve senaryo mimarisi üzerinden sistematik biçimde kurulduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pixar Animasyon Stüdyoları, CGI Animasyon, Çok Katmanlı Anlatı, Renk Psikolojisi, Yaş Gruplarına Göre Hikâye Anlatımı, Çevre Tasarımı

ABSTRACT

This study examines the multilayered narrative structure of Pixar Animation Studios through a qualitative content analysis method. Focusing on the underlying techniques that enable Pixar animations to appeal to audiences of all ages, the study evaluates the effects of color usage, environmental design, and age-specific narrative strategies on target age groups.

The analysis findings indicate that Pixar employs bright, highly saturated colors, simple environmental arrangements, and structures based on direct motivations in scenes aimed at younger children. In sections directed toward adolescents and young adults, pastel tones, more detailed spatial compositions, and developmentally complex themes—such as identity and belonging—become more prominent. In scenes designed for adult viewers, muted and low-saturation color palettes, light–shadow–oriented spatial arrangements, and emotionally intense themes are more distinctly emphasized.

Accordingly, the study reveals that the narrative layers in Pixar productions vary across age groups and that this differentiation is systematically constructed through color psychology, environmental design, and narrative architecture.

Keywords: Pixar Animation Studios, CGI Animation, Multi layered Narrative, Color Psychology, Age Based Storytelling, Environmental Design

GEOGRAPHICAL INDICATIONS IN LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT: THE SOUTH AEGEAN (TR32) EXAMPLE

YEREL EKONOMİK KALKINMADA COĞRAFİ İŞARETLER: GÜNEY EGE (TR32) ÖRNEĞİ

Fatma Neval GENÇ1, Sinem BAYAR2, Neslihan SAVAÇ3

1Prof.Dr., Adnan Menderes Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi,
0000-0003-2014-2113
2Bilim Uzmanı, Bağımsız Araştırmacı, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi,
0000-0003-3373-3326
3Bilim Uzmanı, Bağımsız Araştırmacı, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi,
0009-0003-3916-2402

Özet

Bu çalışma, son yıllarda Türkiye'de giderek daha fazla önem kazanan coğrafi işaretlerin yerel ekonomik kalkınmadaki rolünü Güney Ege Bölgesi (Aydın, Muğla, Denizli) örneği üzerinden incelemektedir. Araştırmanın temel amacı, bölgedeki coğrafi işaretli ürünlerin yerel yönetimler tarafından ne ölçüde sahiplenildiğini ortaya koymak, tescil süreçlerine hangi kurumların öncülük ettiğini belirlemek ve coğrafi işaretlerin sosyo-ekonomik gelişmeye katkı potansiyelini değerlendirmektir. Bu kapsamda çalışma, hem Türkiye'deki yasal–kurumsal yapıyı hem de uluslararası iyi uygulamaları karşılaştırmalı biçimde ele alarak literatürde eksik olan kamu yönetimi ve yerel yönetimler boyutuna odaklanmaktadır.

Coğrafi işaretler, ürünün ait olduğu bölgeyle kurduğu güçlü bağ sayesinde kaliteyi garanti eden, kültürel mirası koruyan ve yerel üreticilerin rekabet gücünü artıran önemli araçlardır. Çalışmada ayrıca coğrafi işaretlerin ekonomik etkileri (fiyat artışı, üretim hacminde büyüme, istihdam artışı, vergi gelirlerinin yükselmesi), sosyo-kültürel etkileri (yerel iş birliğinin gelişmesi, göçün azalması, turizm çekiciliğinin artması) ve yerel markalaşmaya katkıları ortaya konulmaktadır. Çalışma aynı zamanda çeşitli uluslararası örnekleri inceleyerek, başarılı coğrafi işaret yönetiminde iş birliği, güçlü kurumsal yapı, etkin denetim ve pazarlama faaliyetlerinin belirleyici olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın bulguları, üç il arasında belirgin farklar olduğunu ortaya koymaktadır. Aydın'da coğrafi işaret bilinci yüksek olup özellikle incir başta olmak üzere birçok ürün oda ve borsalar tarafından tescil edilmiştir; belediyelerin de belli ölçüde aktif olduğu görülmektedir. Denizli'de ise özellikle ilçe belediyelerinin (örneğin Çameli ve Tavas Belediyeleri) tescil süreçlerinde oldukça aktif olduğu, büyükşehir belediyesinin ise bu alanda düşük etkinlik gösterdiği tespit edilmektedir. Muğla'da ise toplam coğrafi işaret başvurusu fazla olmasına rağmen belediyelerin tescil faaliyetlerine sınırlı katkı sunduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, üretici birlikleri ve kooperatiflerin güçlü olduğu ülkelerin aksine, Türkiye'de yerel üreticilerin ve kooperatiflerin sürece yeterince dahil olmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak çalışma, coğrafi işaretlerin Güney Ege kentleri için önemli bir ekonomik ve kültürel potansiyel barındırdığını, ancak bu potansiyelin tam olarak değerlendirilebilmesi için yerel yönetimlerin daha bilinçli, koordineli ve aktif olması gerektiğini vurgulamaktadır. Etkin bir denetim sistemi, üretici örgütlenmesinin güçlendirilmesi ve ürünlerin ulusal, uluslararası pazarlarda daha görünür kılınması bölgesel kalkınma açısından kritik görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Coğrafi İşaret, Aydın, Denizli, Muğla, Yerel Yönetimler, Kırsal Kalkınma, Turizm

Abstract

This study examines the role of geographical indications, which have become increasingly important in Turkey in recent years, in local economic development through the example of the Southern Aegean Region (Aydın, Muğla, Denizli). The primary objective of the study is to reveal the extent to which local governments embrace geographically indicated products in the region, to determine which institutions lead registration processes, and to assess the potential contribution of geographical indications to socio-economic development. In this context, the study focuses on the dimension of public administration and local government, which is lacking in the

literature, by comparatively examining both the legal and institutional structure in Turkey and international best practices.

Geographical indications are important tools that guarantee quality, preserve cultural heritage, and enhance the competitiveness of local producers through the strong connection they establish with the region of origin. The study also explores the economic impacts of geographical indications (increased prices, growth in production volume, increased employment, and increased tax revenues), socio-cultural impacts (development of local cooperation, reduction of migration, and increased tourism attractiveness), and their contribution to local branding. The study also examines various international examples, demonstrating that successful geographical indication management is driven by collaboration, a strong institutional structure, effective oversight, and marketing activities.

The study's findings reveal significant differences between the three provinces. In Aydın, awareness of geographical indications is high, and many products, particularly figs, have been registered by chambers and commodity exchanges. Municipalities also appear to be somewhat active. In Denizli, district municipalities (e.g., Çameli and Tavas) are particularly active in the registration process, while the metropolitan municipality demonstrates low activity in this area. In Muğla, despite a high number of geographical indication applications, municipalities appear to make limited contributions to registration activities. This suggests that, unlike in countries where producer associations and cooperatives are strong, local producers and cooperatives in Turkey are not sufficiently involved in the process.

In conclusion, the study emphasizes that geographical indications hold significant economic and cultural potential for the cities of the Southern Aegean, but that to fully utilize this potential, local governments must be more aware, coordinated, and active. An effective inspection system, strengthening producer organizations, and making products more visible in national and international markets are considered critical for regional development.

Keywords: Geographical Indication, Aydın, Denizli, Muğla, Local Governments, Rural Development, Tourism

1.GİRİŞ

Dünyadaki[8] benzer gelişmelere paralel biçimde Türkiye'de de ürünlerin kaynağına ve coğrafi işaretlere olan ilgi artmıştır. Bu anlamda coğrafi işaretli ürünlerin tescili konusunda son yıllarda önemli[9] bir farkındalık oluşmuştur. Coğrafi işaretler belli bir kent veya bölgeyle özdeşlemiş, bölge tanıtımına katkı sağlamak yanında kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılmasında, rekabet üstünlüğü sağlamada önemli bir role sahiptir.

Coğrafi işaretler (Cİ) konusu, literatürde hukuki, kültürel ve sosyo-ekonomik boyutları çerçevesinde incelenmektedir. Hukuki açıdan konu Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları çerçevesinde ele alınmaktadır. Coğrafi işaretlerin kültürel boyutunda, kültürün korunması, yaşatılması ve sürdürülebilirliği temel amaçtır. Ekonomik açıdan Cİ ile, tescilli ürünlerin küresel, ulusal ve yerel ölçekte ekonomik değer kazanması ve mevcut ekonomik değerinin başta ihracat olmak üzere tanıtım ve pazarlama yoluyla artırılmasını hedeflenmektedir.

Bu çalışmada Cİ işaretli ürünlerin özellikle ikinci ve üçüncü boyutundan hareket edilmekte, Cİ ürünlerin yerel seviyede ekonomik ve sosyo-kültürel kalkınma ve gelişmeye ilişkin rolleri üzerinde durulmaktadır.

Yerel yönetimlerin görevlerinden biri de yerel ölçekte kentin sosyo-ekonomik kalkınmasının sağlanmasıdır. Coğrafi işaretli ürünlerin tescil edilmesi, bu şekilde katma değer kazanması bu anlamda yerel, kırsal kalkınmada, istihdam ve gelir kaynağı sağlamada önemli bir unsuru olarak değerlidir. Cİ tescili aynı zamanda ürünün üretimin korunması, kayıt altına alınması ve sürdürülebilirliğini de sağlar. İlaveten, kentlerin tanıtılması ve kent kimliğinin korunması görevleri ile alakalı olarak coğrafi işaretli ürünlerin tespit edilip korunması önem taşımaktadır. Nitekim, kentlerin tanıtılmasında, turizm fonksiyonlarında, turizmin geliştirilmesinde de yerel yönetimlerin önemli rolü vardır. Son yıllarda turizm alanında yaşanan eğilimlere bakıldığında da özellikle özgünlük, farklılıkların temel çekicilik unsuru olarak tercih edildiği görülmektedir.

---

[8] Küresel ölçekte bu konuda faaliyet gösteren örgüt, Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı (World Intellectual Property Organization-WIPO'dur.)

[9] https://www.yucita.org/page_15_Kulturel-Boyut

Bu çalışmada yerel yönetimlerin sosyo-ekonomik kalkınmasında coğrafi ürünlerin önemli bir yeri ve potansiyeli olduğu fikrinden hareket edilmektedir. Zira, yerel yönetimlerin, kentlerin markalaşması, tanıtılması ve mevcut varlıklarını ekonomik değere dönüştürmek ve bu mirasın gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak amaçlarıyla uyumlu biçimde coğrafi işaretli ürünlerin önemli bir rolü vardır.

Dünyadaki benzer gelişmelere paralel biçimde Türkiye'de de ürünlerin kaynağına ve coğrafi işaretlere olan ilgi artmıştır. Bu anlamda coğrafi işaretli ürünlerin tescili konusunda son yıllarda önemli bir farkındalık oluşmuştur. Bu başvurularda bazı kentler oldukça öndedir. Başvuruları yapan kurumlar içinde belediyeler ilk sırada gelmektedir. Oda ve borsaların ise onları takip ettiği söylenebilir. Buna rağmen, belediye ve büyükşehir kanunlarında da bu yönde görevler verilmesine rağmen genel olarak belediyelerin coğrafi işaretli ürünlerin kentlerin tanıtılması ve nihayetinde sosyo-ekonomik kalkınmadaki potansiyelini daha da artırabileceği düşünülmektedir.

Buradan hareketle bu çalışmada amaç Güney Ege Bölgesinin 3 büyük kentinde, aynı zamanda Güney Ege Kalkınma Ajansının (TR32) faaliyet bölgesini oluşturan, Aydın, Muğla ve Denizli'de tescil edilmiş ve edilmeye aday coğrafi işaretli ürünleri incelemek, bu üç kentteki çabaları karşılaştırmak ve bu tescillerde yerel yönetimlerin ne ölçüde yer aldığını ortaya koymaktır.

Ele aldığı konu itibariyle çalışma, kamu yönetimi, yerel yönetim çalışmaları açısından bakıldığında, önceden hiç çalışılmamış bir alandır. Literatürde[10] diğer disiplinlerden Cİ konusunda yapılmış çalışmalarda da TR32 ölçeğinde yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Literatürde konunun daha çok turizm, kısmen ziraat alanlarında çalışıldığı görülmektedir.

Örneğin, Durusoy (2017) çalışmasında Kars örneğinde coğrafi işaretli ürünlerin, kırsal destinasyonlarda kalkınmaya ve bölge halkının bilinçlenmesine katkı sağladığını belirtmiştir. Altıner (2017) bir turizm faktörü olarak coğrafi işaretleri ele almış ve dünyadaki örnekleri yanında Türkiye'de coğrafi işaretlemenin bölgelerdeki rekabete ve turizme olumlu yansıdığını ifade etmiştir. Acar (2018) çalışmasında Türkiye'de en fazla coğrafi işaret tescili bulunan illerin sırasıyla Şanlıurfa, Gaziantep ve İzmir olduğunu tespit etmiştir. Karakulak, (2016), Suna ve Uçuk, (2018) ile Keskin, (2019) coğrafi işaretli ürünlerin destinasyon pazarlamasına etkisini araştırmıştır. Hazarhun ve Tepeci (2018), Ceylan ve Samırkaş-Komşu (2020) çalışmalarında Cİ tescili alan ürünlerin gastronomi kültürünün yansıtılmasında ve gastronomi turizminin gelişiminde etkili olduğunu belirtmişlerdir.

Konuyu yerel ekonomik kalkınma açısından ele alan bazı çalışmalar da vardır. Gökovalı (2007) ulusal ölçekte Cİ tescilinin ekonomik faydalarının ortaya çıkabilmesi için kurumsal altyapının ve pazarlama stratejilerinin öneminden bahsetmektedir. Kan ve Gülçubuk (2008) bir kırsal kalkınma aracı olarak Cİ'lerin ekonomik denge oluşturma, koruma ve pazarlama aracı olarak potansiyeel sahip olduğunu belirtmektedirler. Çalışkan ve Koç (2012) ulusal ölçekte Cİ potansiyeli olan 2500'den fazla yöresel ürün olduğunu belirtilmekledir. Çukur ve Çukur (2017) Muğla örneğinde Cİ işaretli ürünleri incelemiştir. Olgun ve Sevilmiş (2017) çalışmalarında Türkiye'de Cİ potansiyelinin yüksek olmasına rağmen, tescil sayısının düşük olduğu, dolayısıyla kırsal kalkınma, istihdam, ihracat geliri potansiyelinin de ortaya çıkmadığını değerlendirilmektedir.

Kamu yönetimi ve yerel yönetimler alanına yakın çalışmalardan bazıları ise şöyledir; Akkuş ve Küçükahmetoğlu (2022) çalışmalarında yerel yönetimlerin internet sayfaları üzerinden coğrafi işaretli ürün tanıtımlarını incelemişlerdir. Çalışmada Kastamonu, Çankırı ve Sinop belediyelerinin web siteleri coğrafi işaretli ürün bilgisi paylaşımları açısından incelenmiş ve destinasyon rekabetçiliği ve yönetimi açısından kıyaslanmıştır. Kızılaslan ve Hızarcı (2022) Cİ tescili bulunan Erbaa asma yaprağını inceledikleri çalışmalarında ürünün tescil öncesi 500 ton ihracatı yapılırken tescil aldıktan sonra 2018 yılında 10 bin tona yakın üretiminin ve 2 bin ton ihracatının gerçekleştiğini; ürünün yörede yaklaşık 50 milyon TL gelir yarattığını belirtilmişlerdir. Denk ve Bilici (2023) yerel yöneticilerin Cİ sistemi hakkındaki bilgi ve farkındalıklarını ortaya koymak, uygulamalar hakkındaki görüşlerini belirlemeye çalıştıkları çalışmalarında, yerel yöneticilerin[11] Cİ bilgi ve farkındalık düzeylerinin yüksek olduğunu, standart üretimin sağlanamaması, denetim problemleri ve etiket uygulama eksikliklerini sistemin aksayan tarafları olarak gördüklerini ortaya koymuştur.

---

[10] https://ci.turkpatent.gov.tr/sayfa/y%C3%B6k-tezleri

[11] TKDK İl Koordinatörü, belediye başkanı, İl Kültür Turizm Müdür, oda ve borsa başkanları.

Bu çerçevede çalışmada öncelikle coğrafi işaretlere dair kavramsal çerçeve çizildikten sonra dünyada farklı ülkelerde bu konudaki yasal ve kurumsal düzenlemeler, iyi uygulama örnekleri incelenmiş, ardından Türkiye'de coğrafi işaret konusu yasal, kurumsal düzenlemeler, ilgili paydaşlar ve rolleri çerçevesinde ele alınmıştır. Nihayetinde çalışmada Aydın Muğla ve Denizli'de yerel yönetimlerin Cİ tesciline ilişkin uygulamaları Türk Patent verileri, belediye web sayfaları ve stratejik planları üzerinden incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

2.Yerel Ekonomik Kalkınmada Coğrafi İşaretlemenin Yeri

Coğrafi işaret tescili fikrinin ortaya çıkması ile alakalı birkaç farklı görüş ortaya atılmıştır (Demir, 2020); bunlardan ilkine göre, coğrafi işaretler 12. Yüzyılda Orta Avrupa ve İngiltere'deki dokumacıların ürünlere özellik katan coğrafyaların belirlenmesi ve etiketlenmesi yoluyla; koloniler arasında baharat ve benzer egzotik ürünlerin ticaretinin yapılmasında coğrafi kökenleri ile ürün bağının kurulmasında kullanılmıştır. Bu şekilde belli bir coğrafi bölgeyi belirten ve kökeni olan işaretlere sahip bu ürünlerin ticareti yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu konudaki ikinci görüş ise, sanayi toplumu öncesinde göç eden toplulukların gittikleri yerlerde ürünlerin ayırdedici özelliği ve kalitesini gösterir şekilde aynı üretim faaliyetini sürdürmeleri ve aynı işaretleri kullanmaları ile coğrafi işaretlerin ortaya çıktığıdır. Nitekim sanayi toplumuna geçilmesi ile ürünlerin işaretlenerek ayrışılması ve markalaşma bu uygulamaların yerini almıştır.

6769 Sayılı Sınai Mülkiyet Kanununa Göre (2017) (m.34) coğrafi işaret; "Belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından kökenin bulunduğu yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş ürünü gösteren işarettir.". Türk Patent'e göre, coğrafi işaret, "tüketiciler için ürünün kaynağını, karakteristik özelliklerini ve ürünün söz konusu karakteristik özellikleri ile coğrafi alan arasındaki bağlantıyı gösteren ve garanti eden kalite işaretidir"[12].

Coğrafi işaretler menşei adı veya mahreç işareti, olarak farklılaşır. Kanuna göre Menşei adı (m.34) "Coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, bölge veya istisnai durumlarda ülkeden kaynaklanan, tüm veya esas özelliklerini bu coğrafi alana özgü doğal ve beşerî unsurlardan alan, üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerin tümü bu coğrafi alanın sınırları içinde gerçekleşen ürünleri tanımlayan adlar", mahreç işareti "Coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, bölge veya ülkeden kaynaklanan, belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından bu coğrafi alan ile özdeşleşen, üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinden en az biri belirlenmiş coğrafi alanın sınırları içinde yapılan ürünleri tanımlayan adlardır. Geleneksel ürün adı ise, "Menşe adı veya mahreç işareti kapsamına girmeyen ve ilgili piyasada bir ürünü tarif etmek için geleneksel olarak en az otuz yıl süreyle kullanıldığı kanıtlanan… a) Geleneksel üretim veya işleme yöntemi yahut geleneksel bileşimden kaynaklanması, b) Geleneksel hammadde veya malzemeden üretilmiş olması" durumlarından en az birini sağlaması halinde tanımlanan ürünlerdir."

Coğrafi işaret tescilinin şu etkileri/faydaları sağladığı düşünülmektedir (GEKA, 2018): Cİ tescili, gelenekselliği, ham maddesinin o yöreden elde edilmesi, belli bir yöre, alan, bölge, ülke ile özdeşleşmiş, yerel niteliklere bağlı olması nedeniyle belli bir üne sahip ürünlerin korunmasını sağlar; ürünün kalitesini belirtir ve korur; ürünün üretim metodunun ve kalite standartlarının yasal olarak da korunmasını sağlar; ürün için ayırdedici bir özellik sağlar, ürününü coğrafi kaynağını belirler; ürünün pazarlanmasında bir ayrıcalık oluşturur; geleneksel bilgiyi korur; turizme katkı sağlar; ürünün taklit edilmesini engeller; ürünün piyasa değerini, fiyatını artırır; küresel ölçekte ürünün ve ülkenin tanıtım ve prestijine katkı sağlar; yerel ekonomi, yerel ve kırsal kalkınmayı destekler ve kırsal nüfusu korur.

Coğrafi işaret tescili ürüne kimlik kazandırırken, farklılaştırılmasına, özgünlük kazandırılmasına, yerel üreticilerin markalaşmasına, ticari kazanç elde etmelerine vesile olur. Cİ'in ekonomik etkileri istihdam ve gelir sağlama amaçlı iken, işbirliğinin gelişmesi, sosyal sermayeyi (güven, dayanışma, sosyal ağ vb.) de artırır.

Uygulamada coğrafi işaretler, özellikle sanayinin fazla gelişmiş olmadığı yerlerde ulusal, yerel ve kırsal kalkınmaya katkı sağlayan araçlar olarak düşünülmektedir. Bu anlamda özellikle az gelişmiş bölgelerin ekonomik kalkınmasında, küçük üreticiler için coğrafi işaret tescili bir fırsat oluşturmaktadır. Örneğin AB ölçeğinde değerlendirildiğinde coğrafi işaretlemeye yönelmede kırsal alanların geliştirilmesi, kültürel mirasın korunması, yerel ekonomilerin canlandırılması gibi amaçların temelinde ekonomik gerekçeler yatmaktadır.

[12] https://www.turkpatent.gov.tr/cografi-isaret

Cİ tescilinden beklenen faydaların açığa çıkması için bazı koşulların sağlanması gerekir. Bu anlamda coğrafi işaretlemede başarı kriterleri: iş birliği, güçlü organizasyonel ve kurumsal yapılar, tanıtım ve pazarlama olarak sayılabilir.

Tablo 1: Cİ Tescilinin Etkileri/faydaları

Sosyo-kültürel ve dolaylı etkiler
-Yerel ve bölgesel iş birliği kültürünün gelişmesi (tescil tüm üretim yapanlar için geçerlidir, ortak amaçla hareket etmeyi, çalışmayı gerektir), -Göçün önlenmesi ve tersine göçün artması (turizm ve diğer yan sektörlerin gelişmesi ve yeni iş alanlarının ortaya çıkması, hayat kalitesinin artması, kişi başına gelirin artması), -Bölgesel tanıtım; -Turizm ve yerel mutfakların/gastronominin öne çıkması
Ekonomik ve doğrudan
-Fiyat, üretim ve gelir artışı -İşsizliğin azalması ve istihdam artışı (girişimcilik kültürünün gelişmesi vb.) -Vergilerde artış - Kayıt dışı çalışmanın azalması, -Altyapının gelişmesi (ulaşım, haberleşme, geçici konaklama, ilave kalıcı konut ihtiyacını karşılamak için yapılan altyapı yatırımları

Kaynak: Demir, 2020'ye dayanarak yazar tarafından tablolaştırılmıştır.

3.Türkiye'de Coğrafi İşaretleme[13]

Bu başlık altında Türkiye'de Cİ konusunda yasal ve kurumsal düzenlemeler, ilgili politika belgeleri çerçevesinde incelenmekte ve değerlendirilmektedir.

3.1.Yasal, Kurumsal Yapılanma ve Politika Belgeleri

Coğrafi işaretli ürünler konusunun son yıllarda daha bilinir olmaya başlaması bu yönde kurumsal ve yasal düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. Coğrafi işaretler konusu hukuki anlamda fikri mülkiyet hakları çerçevesinde ele alınmıştır. Fikri mülkiyet sisteminin yasal ve kurumsal altyapısı içinde coğrafi işaretlere dair düzenleme, kanunla beraber yürürlükten kaldırılan 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamedir (1995). Bunun ardından Başbakanlık Genelgesi (2008) ile Sınai ve Mülkiyet Hakları Koordinasyon Kurulu kurulmuş, bu alanda bir strateji, ulusal politika geliştirme amacıyla Ulusal Fikri Haklar Taslak Stratejisi ve Eylem Planı (2013) hazırlanmıştır (Türk Patent, 2014).

Bu alanda bahsedilen kavramlara dair temel düzenlemeler günümüz itibariyle 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanununda yer almaktadır. 6769 sayılı Kanun genel anlamda (m.1) "Marka, coğrafi işaret, tasarım, patent, faydalı model ile geleneksel ürün adlarına ilişkin hakların korunması ve bu suretle teknolojik, ekonomik ve sosyal ilerlemenin gerçekleştirilmesine katkı sağlamaktır. Kanun; marka, coğrafi işaret, tasarım, patent, faydalı model ile geleneksel ürün adlarına ilişkin başvuruları, tescil ve tescil sonrası işlemleri ve bu hakların ihlaline dair hukuki ve cezai yaptırımları kapsar." Kanunda coğrafi işaret ve geleneksel ürün adı (m.33), başvuru hakkı (m.36), başvuru koşulları (m.37), başvurunun incelenmesi (m.38), hakkın kapsamı (m.44), kullanımı (m.46), kullanımın denetimi (m.49) ve diğer düzenleyici hükümler yer almaktadır. Kanunun yanında Coğrafi İşaret ve Geleneksel Ürün Adı Amblem Yönetmeliği[14] de (29.12.2017 Resmî Gazete Sayısı: 30285) bulunmaktadır.

Coğrafi işaretli ürünlerin öneminden hareketle**,** Türk Patent tarafından Ulusal Coğrafi İşaret ve Strateji Eylem Planı (2015-2018) hazırlanmıştır. Buna göre 5 hedef belirlenmiş ve bunlara dair faaliyetler ve performans göstergeleri (Genel hedefler; coğrafi işaret tescillerinin nitelikli başvurusundaki artış, ulusal coğrafi işaretlerin yurtdışı tescil sayısındaki artış, coğrafi işaretlerin yarattığı katma değerin ekonomik ve sosyal etkilerinin analiz edilmesi) belirlenmiştir.

[13] https://ci.turkpatent.gov.tr/sayfa/faydal%C4%B1-linkler

https://ci.turkpatent.gov.tr/sayfa/yeni-co%C4%9Frafi-i%C5%9Faret-veri-taban%C4%B1-g%C4%B1view

[14] https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=24227&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

Kalkınma planlarında[15] konuya ilişkin düzenlemelere bakıldığında; 11. Kalkınma Planında (Kalkınma Bakanlığı, 2018) Cİ tescilli ürünler ve yöresel ürünlere yönelik destek programlarının oluşturulması bu özel ürünlere yönelik amaçlar arasında yer alırken, bu yönde gerek akademik gerekse eğitim, tanıtım ve satış-pazarlama çalışmalarına ağırlık verilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Türk Patent ve Marka Kurumu (TPMK, 2019) Türkiye 2019-2023 yıllarını kapsayan Türkiye Stratejik Planına göre coğrafi işaretlemede ulusal hedefler ve faaliyetler şu şekilde tanımlanmıştır:

Tablo 2: Coğrafi İşaretlemede Ulusal Hedefler

No:	**Hedefler**	**Faaliyetler**
1	Ülke ihtiyaçları doğrultusunda ulusal ve uluslararası gelişmelere paralel şekilde mevzuatın ve uygulamaların geliştirilmesi	-Mevzuatın değerlendirilmesi -Denetim sisteminin etkinliğinin artırılması -Lizbon Anlaşmasının incelenmesi -Coğrafi işaretlerin bitki arşivi ve hayvan soyları ile ilişkilendirilmesi, - Geleneksel özellikli ürün adlarının korunmasına yönelik çalışma yapılması, - Coğrafi işaretlerle ilişkili olan diğer yasal düzenlemelerin 555 sayılı KHK ile uyumlu olmasının sağlanması
2	İlgili kurumlarda coğrafi işareti destekleyecek yönde kurumsal kapasitenin iyileştirilmesi, coğrafi işaretlere ilişkin bilimsel çalışmaların teşvik edilmesi, kurumlar arası koordinasyonun güçlendirilmesi.	-Coğrafi İşaretler Dairesi Başkanlığının kurulması -GTHB bünyesinde koordinasyon biriminin oluşturulması -TPE ve GTHB[16] arasındaki koordinasyonun etkinleştirilmesi -İlgili kurumlar arasındaki koordinasyonun artırılması -Araştırma projelerinde coğrafi işaretlere yönelik bilimsel çalışmaların teşvik edilmesi
3	Toplumun her kesiminde coğrafi işaretlere ilişkin bilinç ve farkındalığın artırılması.	-Üreticilerin, yerel yönetimlerin, sivil toplum örgütlerinin, ilgili kurumların ve üniversitelerin coğrafi işaretler konusunda bilgilendirilmesi -Coğrafi işaretli ürünlerin tanıtılması -Coğrafi işaretlerle ilgili kurumların bilgilendirilmesi -Üretici örgütlerinin coğrafi işaretlerle ilgili etkinliklerinin artırılması -İlköğretimden başlayarak, eğitimin her kademesinde coğrafi işaret konusunun öğretim programları kapsamında gündeme alınması
4	Başvurunun hazırlanması, sürecinden başlanarak, bilimsel kriterler içeren ve etkin işleyen bir denetim sisteminin oluşturulması	-Coğrafi işaretlerin başvuru, inceleme ve denetleme aşamalarına ilişkin altyapının değerlendirilmesi -Belirlenen coğrafi alanda tescil ekonu coğrafi işaretli ürün üreticilerinin tespit edilmesi -Üretici kaydının coğrafi işaret denetimine esas teşkil etmesi -Coğrafi işaretlere ilişkin elektronik platform oluşturulması
5	Coğrafi işaretli ürünlerinin katma değerinin yükseltilmesi amacıyla pazarlama stratejilerinin etkinliğinin artırılması.	-Pazarlama çalışmalarına yönelik mevcut yurt içi ve yurt dışı destek ve teşvik mekanizmalarının tanıtılması ve ilave desteklerin oluşturulması hakkında Çalışmalar yapılması -Coğrafi işaretli ürünlerin pazar bulma becerilerinin artırılması -İhracat potansiyeli yüksek coğrafi işaretli ürünlerin ekonomik ve sosyal analiz çalışmalarının yapılması -Pilot coğrafi işaretli ürünler belirlenerek, hammadde üretiminden nihai ürüne ve sonrasında pazarlama aşamasına kadar üretim süreçlerinin incelendiği örnek çalışmaların yapılması.

Kaynak: TPMK (2019-2024) Türkiye Stratejik Planı

Kurumsal yapılanma açısından bakıldığında konuyla ilgili kurum 2003 yılında kurulan Türk Patent Kurumu'dur. Türk Patent Kurumunun temelleri, Türkiye'nin 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşmasına taraf olmasıyla başlamış, AB'ye üye olma

[15] Türkiye Sanayi Stratejisi ile Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi Belgeleri dikkate alınarak oluşturulan Ulusal Fikri Haklar Stratejisi Eylem Planı Taslağının yanı sıra Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi

[16] Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı

sürecinde ilgili mevzuatın uyumlaştırılması sürecinde 1994 yılında Türk Patent Enstitüsü kurulmuştur[17]. 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kurum Türk Patent adını almıştır.

Türk patent yanında coğrafi işaretler konusunda görev ve çalışmaları olan kurumlar değerlendirildiğinde, bu sistemin paydaşları, temel aktörleri olarak şunlar sıralanabilir; Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK), Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Kalkınma Ajansları, üniversiteler (Örneğin, Akdeniz Üniversitesi bünyesinde Coğrafi İşaretler Uygulama ve Araştırma Merkezi[18] bulunmaktadır) üretici birlikleri, kalkınma kooperatifleri, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri, üretici birlikleridir. Diğer yandan coğrafi işaretlere dair hukuki altyapının oluşturulmasında Tarım ve Orman Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Dış işleri Bakanlığı gibi farklı bakanlıkların da görev ve sorumlulukları vardır. Bunların yanında konuyla doğrudan alakalı Yöresel Ürünler Coğrafi İşaretler Türkiye Araştırma Ağı (YÜciTA)[19] da bulunmaktadır[20].

Türkiye'de de kırsal alanda yaşayan nüfusun varlığı, bu nüfusun ihtiyaçları, tarım ve hayvancılığın giderek stratejik sektörler haline gelmesi, genç işsizliği, kentleşme sorunları kırsal alanları ve kırsal kalkınmayı da önemli hale getirmektedir. Diğer yandan kentlere bakıldığında, 5393 sayılı kanuna göre belediyelerin görevleri arasında (m.14) "ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini" yapmak ve yaptırmak, belediye meclisinin görevleri arasında (m.18) "ekonomik ve sosyal ilişkileri geliştirmek amacıyla kültür, sanat ve spor gibi alanlarda faaliyet ve projeler gerçekleştirilmesine; bu çerçevede arsa, bina ve benzeri tesisleri yapma, yaptırma, kiralama veya tahsis etmeye karar vermek" yer almaktadır. Bu anlamda yerel ekonomik kalkınma konusunda belediyelere de düşen görevler bulunmaktadır. Bunun yanında 5393 sayılı kanuna göre belediyenin görevleri arasında (m.14) turizm ve tanıtım da yer almaktadır.

Nitekim Ulusal Coğrafi İşaret ve Strateji Eylem Planında da yerel yönetimler 3. Hedefte "üreticiler, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri, ilgili kurumlar ve üniversiteler coğrafi işaretler konusunda bilgilendirilecektir, üretici örgütlerinin coğrafi işaretlerle ilgili etkinlikleri artırılacaktır, coğrafi işaretli ürünlerin tanıtılmasına yönelik etkinlikler yapılacaktır" denilerek diğer paydaşlar arasında ve iş birliği yapacak kurumlar arasındadır.

3.2. Coğrafi İşaretli Ürünler

Cİ ürünler konusunda artan duyarlıkla bilirlikte, Türk Patent verilerine bakıldığında, Cİ tecillerinin yıllar içinde arttığı görülmektedir.

Tablo 3: Yıllara göre başvuru ve tescil sayıları

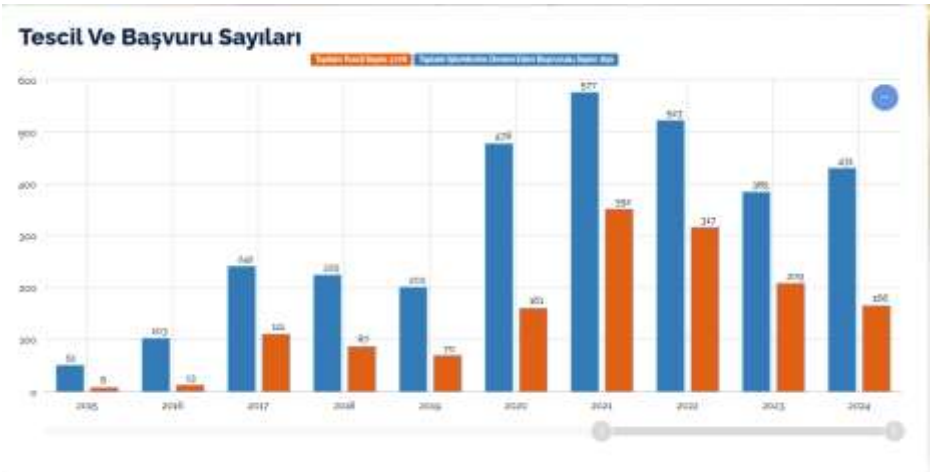

[17] Konuya ilişkin 544 sayılı KHK kanunlaşmış ve 5000 sayılı Türk Patent Enstitüsü Kuruluş ve Görevleri hakkında Kanun (2003) yürürlüğe girmiştir.

[18] https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=40843&MevzuatTur=8&MevzuatTertip=5

[19] https://www.yucita.org/

[20] https://www.yucita.org/page_22_Uluslararasi-Etkinlikler

Kaynak: https://ci.turkpatent.gov.tr/Statistics/RegistrationAndApplication

Tescil türleri açısından bakıldığında ise mahreç işaretlerinin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Sınai ve mülkiyet haklarının korunması, tescili gerçekleştirilen ülkede geçerlidir. Farklı ülkelerde koruma elde etmek için uluslararası koruma sağlayan sistemler kapsamında başvuru yapmak veya o ülkelerin mevzuatı çerçevesinde tescil başvurusu yapmak gerekmektedir. Örneğin Avrupa Komisyonuna başvuru yapmak için AB ülkelerinin tamamında koruma sağlayan Tarım Ürünleri ve Gıda Maddeleri Hakkında Kalite Tasarısı (2012) çerçevesinde başvuru yapılabilmektedir. Bu kapsamda AB ölçeğinde Türkiye'ye ait 26 coğrafi işaret tescil edilmiştir[21].

Tablo 4: Tescil Türlerinin Dağılımı

Tescil Türü	Adet	Yüzde (%)
Mahreç İşareti	1362	76,8
Menşei Adı	404	22,8
Geleneksel Ürün adı	7	0,4

Kaynak: https://ci.turkpatent.gov.tr/Statistics/ProductGroup verilerinden faydalanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Ürün gruplarına göre coğrafi işaretlerin dağılımına bakıldığında ise; yemekler ve çorbaların ilk sırada olduğu onu işlenmiş ve işlenmemiş meyve, sebze ve mantarların izlediği görülmektedir.

Tablo 5: Ürün gruplarına göre coğrafi işaretlerin dağılımı

Ürün adı	Başvuru sayısı	Yüzde (%)
Yemekler ve çorbalar	497	28
İşlenmiş ve işlenmemiş meyve sebze ve mantarlar	364	20,5
Fırıncılık pastacılık mamulleri hamur işleri ve tatlılar	359	20,2
Diğer ürünler	94	5,3
Halılar, kilimler ve dokumalar dışında kalan el sanatı ürünleri	90	5,1
Halılar ve kilimler	48	2.7
Dokumalar	48	2,7
Peynirler	48	2,7
Çikolata, şekerleşme ve türevi ürünler	43	2,3
Bal	35	2
İşlenmiş ve işlenmemiş et türleri	31	1,7
Peynirler ve tereyağı dışında kalan süt ürünleri	23	1,3
Alkolsüz içecekler	21	1,2
Biralar ve alkollü içecekler	13	0,7
Tütün	1	0,1

Kaynak: https://ci.turkpatent.gov.tr/Statistics/ProductGroup verilerinden faydalanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Coğrafi işaret tescili için başvuru yapan kurumların dağılımına bakıldığında belediyelerin ilk sırada geldiği, bunu Türkiye Oda ve Borsalar Birliğine bağlı ticaret ve sanayi odalarının, borsaların takip ettiği görülmektedir.

Tablo 6: Tescil yapan kurumlara göre coğrafi işaretler

Tescil Yapan Kurum	Adet
Belediye	637
Ticaret/Sanayi Odası	513

[21] Antep Baklavası, Aydın İnciri, Malatya Kayısısı, Aydın Kestanesi, Milas Zeytinyağı, Bayramiç Beyazı, Taşköprü Sarımsağı, Giresun Tombul Fındığı, Antakya Künefesi, Suruç Narı, Çağlayancerit Cevizi, Gemlik Zeytini, Edremit Zeytinyağı, Milas Yağlı Zeytini, Ayaş Domatesi, Maraş tarhanası, Edremit Körfezi yeşil Çizik Zeytin, Ezine Peyniri, Safranbolu Safranbolu, Aydın Memecik Zeytinyağı, Araban Sarımsağı, Osmaniye yer Fıstığı, Bingöl Balı, Bursa Şeftalisi, Hüyük Çileği, Bursa İnciri/Bursa Siyahı

https://ci.turkpatent.gov.tr/sayfa/avrupa-birli%C4%9Finde-co%C4%9Frafi-i%C5%9Faret

Ticaret Borsası	153
Valilik	140
Kaymakamlık	102
Diğer Odalar	62
Birlikler	55
Vakıf	38
Üniversite	26
Dernekler	24
Kooperatif	17
Kişi (gerçek, tüzel)	9
Üretici Birliği (Yurt dışı)	8
Kalkınma Ajansları	7
Bakanlık	5
Askeri Okul	3

Kaynak: https://ci.turkpatent.gov.tr/Statistics/ProductGroup verilerinden faydalanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Bu noktada, mevzuatlarının etkisiyle diğer ülkelerde Cİ tescilinde aktif olan üretici birlikleri ve kooperatif türü yapıların Türkiye'de Cİ tescilinde daha geri sıralarda kaldıklarını değerlendirmek mümkündür. Bu durum tescilden sonra coğrafi işaretlerin pazarlama faaliyetlerinin de yetersiz kalmasına ve coğrafi işaretlerin etkin kullanılamamasına yol açmakla eleştirilmektedir. Zira, coğrafi işaret tescili tescil ettirene, coğrafi işaretin tek sahibi, tek üreticisi, izin makamı gibi bir hak kazandırmasa da ürünle bağlantılı olmayan kamu kuruluşları veya tüzel kişiler tarafından tescilin yaptırılması coğrafi işaret korumasının amacı ve yöntemiyle uyuşmamaktadır (Yılmazbilen, 2020). Bu durum, yerel ürünleri en iyi tanıyan ve bu ürünlerden en üst düzeyde kazanç elde edecek olanların coğrafi işaret gibi bir avantajı kullanmada yetersiz kaldığını göstermektedir.

Ulusal Coğrafi İşaret ve Strateji Eylem Planına göre (2015-2018) Türkiye'de coğrafi işaretlere dair güçlü yönler zayıf yönler fırsatlar ve tehditler analizine bakıldığında, şöyle bir tablo ortaya konulmaktadır:

Tablo 7: Coğrafi İşaretlemeye Dair Güçlü Yönler Fırsatlar Tehditler Analizi

Güçlü Yönler	**Zayıf Yönler**
-Cİ konusunda temel ulusal yasal düzenlemelerin yapılmış olması, -Cİ'e ilişkin ulusal düzenlemelerin, uluslararası sözleşmeler ve AB düzenlemeleri ile önemli ölçüde uyumlu olması, -Fikri haklar alanında ihtisas mahkemelerinin kurulmuş olması -Cİ alanında görevli kurumların kurumsallaşma ve tanıtım konularında başarılı bir gelişme göstermesi - Yerel yönetimler, kalkınma ajansları ve ticaret ve sanayi odaları gibi üreticilere yakın konumda bulunan kurumların üreticileri bilgilendirme ve destekleme konusunda istekli olmaları -TPE'nin üniversiteler ile sanayi ve ticaret odalarında yaygın bilgi ve belge merkezlerinin kurulmuş olması	-Cİ alanında çalışan kurumlar arası koordinasyonun yeterli düzeyde olmaması -Cİ'e konu ürünün ayırt edici özelliğinin tespiti ile coğrafi sınırlarının tespiti için gerekli olan bilimsel çalışmaların yetersizliği - Cİ'li ürün üreticilerinin ortak hak ve ortak menfaat için birlikte hareket etme yönündeki örgütlenme eksikliği -Etkin işleyen, yaptırımı olan bir denetim sisteminin bulunmaması -Cİ'li ürün ve üreticileri konusunda istatistiki verilerin yetersizliği -Cİ alanında çalışan avukatların ve vekillerin bilgi düzeylerinin istenilen seviyede olmaması -Cİ konusunda toplumsal bilinçlenmenin yeterince yaygın olmaması - Cİ'nin kapsam ve sınırlarının ilgili kesimlerce yeterince bilinmemesi
Fırsatlar	**Tehditler**
-Fikri haklar sistemine ilişkin çeşitli desteklerin coğrafi işaretler içinde kullanılma ihtimalinin olması -Cİ konusunun Türkiye'de güncel olması -Dünya genelinde yöresel ürünlere duyulan ilginin artması ve girişimcilerimizin bu pazarı değerlendirme isteği -Ülkemizdeki Cİ için bazı AB nezdinde geçekleşen tescil ve başvuruların başarılı örnekler olarak özendirici olması -Ülkemizin özellikle Cİ, genetik kaynakları ve bitki türleri konusunda zengin kaynaklara sahip olması -Dünyadaki ve ülkemizdeki Cİ'ye dayalı endüstrilerin ülke ekonomilerine olumlu etkileri konusunda farkındalığın artması	-Cİ tescilinde belirtilen özelliklere aykırı yapılan üretimlerin coğrafi işaretlerin itibarına zarar vermesi, tüketicileri yanıltması ve üreticilere zarar vermesi -Kırsal füsun ve yöresel ürün üreticilerinin sayısının azalması ve aynı zamanda geleneksel bilginin kaybolması -Ülkemize ait Cİ işaretli ürünlerin yurtdışı pazarlarda taklit edilmesi ve üründen faydalanılması.

Kaynak: Türk Patent, 2014'e dayanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

4. Bulgular: Güney Ege İllerinde (Aydın, Muğla, Denizli) Coğrafi İşaretleme

Güney Ege Bölgesini kapsayan Aydın, Muğla ve Denizli kentleri arkeolojik dönemden itibaren yerleşim ve üretimin olduğu, tarihi ve doğal varlıkları, önemli ticaret yolları üzerinde olması nedeniyle her dönem çekim merkezi olmuşlardır. Bu 3 kent sahip oldukları arkeolojik zenginlik yanında Aydın başta olmak üzere tarımsal üretimde, turizmde başta olmak üzere önemli sektörlerde ulusal ve ulusal ölçekte tanınırlığa sahiptir. Bu genel yapı içinde üç kent de yerel ölçekte kendine özgü gıda, tarımsal ürünler ve geleneksel el sanatları ürünlerine ve zengin bir potansiyele sahiptir.

Bu bölümde, Cİ, iller bazında incelenmiş ve yerel yönetimlerin (büyükşehir ve ilçe belediyeleri) internet sayfalarında, kentlerin tanıtılması amacıyla bu ürünlere ne ölçüde yer verdikleri, stratejik planları ve faaliyet raporlarında Cİ konusunun yer alıp almadığı, ilaveten Güney Ege Kalkınma Ajansı'nın (GEKA) bu 3 ile yönelik Cİ konusundaki çalışmaları incelenmiştir.

4.1. Aydın

Evliya Çelebi'nin "Dağlarından yağ, ovalarından bal akan" şehir olarak ifade ettiği Aydın, coğrafi işaret tescili almış inciri ile ünlüdür. İncir, Anadolu ve Mısır uygarlıklarından beri verimlilik sembolü olarak görülmektedir. 2016 yılında Aydın İnciri Avrupa Birliği Tescilini alarak Türkiye'de AB Menşei işareti alan ilk ürün olmuştur. Bu kapsamda kentte ticaret odasının ve borsanın öncü çalışmaları mevcuttur. AYTO Aydın incirin yurt genelinde tanıtılması amacıyla Aydın'ı Tanı Tır Projesi hazırlamış bununla farklı kentlerde hem ilin hem de incirin tanıtımını yapılmış, yurt içi ve dışı fuarlara katılım sağlanmış, ilde düzenlenen incir festivallerine destek verilmiş, tanıtım broşürleri basılmış, Uluslararası Rekabetçiliğin Geliştirilmesi Programı kapsamında, İncir Sektörü Uluslararası Rekabetçiliği Geliştirme (UR-GE) projesini hazırlanmıştır.

Tablo 8: Aydın iline yerel yönetimler tarafından tescil ettirilen ait coğrafi işaretli ürünler

Coğrafi İşaretin Adı		Türü	Ürün grubu	Başvuru Yapan/Tescil Ettiren
1	Aydın Kabak Tatlısı	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	Aydın Büyükşehir Belediyesi
2	Aydın Yuvarlaması	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Aydın Büyükşehir Belediyesi
3	Dalama Tandırı	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Efeler Belediyesi
4	Germencik Ekşili Tavuk	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Germencik Belediyesi
5	Kuyucak Portakalı	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Kuyucak Belediyesi
6	Ortaklar Çöp Şiş	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Germencik Belediyesi
7	Söke Körüklü Çizmesi	Mahreç İşareti	Halılar, kilimler ve dokumalar dışında kalan el sanatı ürünleri	Söke Belediyesi
8	Turanlar Ayranı	Mahreç İşareti	Peynirler ve tereyağı dışında kalan süt ürünleri	Germencik Belediyesi
9	Yenipazar Pidesi	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	Aydın Büyükşehir Belediyesi
10	Çine Köftesi	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Çine Belediyesi
11	İncirliova Deve Sucuğu	Mahreç İşareti	İşlenmiş ve işlenmemiş et ürünleri	İncirliova Belediyesi

Aydın için değerlendirildiğinde 41 tescilli veya başvurusu yapılmış ürün içinde (Bkz. Ekler, Tablo 12) 11 tanesinin belediyeler (3 adet büyükşehir 8 adet ilçe belediyesi), 26 tanesinin oda ve borsalar tarafından yapıldığı görülmektedir. Yerel yönetimlerin Cİ tescillerinin tümünün mahreç işareti türünde olduğu görülmektedir. Belediyeler içinde Germencik Belediyesinin 3 tescilli ürün ile ilk sırada olduğu görülmektedir. Efeler ve Nazilli gibi büyük ilçelere göre Germencik bu anlamda başarılı bir örnektir. Aydın'ın 17 ilçesi içinde sadece 6 ilçesinin Cİ tescilinde yer almış olması ilçelerin genel anlamda Cİ konusunda farkındalık düzeyinin veya çabasının düşük olduğunu göstermektedir.

4.2.Denizli

Denizli de Cİ tescili açısından zengindir. Denizli için değerlendirildiğinde toplam 31 tescilli veya başvurusu yapılmış ürün içinde (Bkz. Ekler, Tablo 13) 2 tanesinin kaymakamlık, 16 tanesinin ilçe belediyeleri, 13 tanesinin oda, borsalar, birlikler, dernekler ve kooperatifler tarafından yapıldığı görülmektedir.

Belediyeler tarafından yapılan Cİ tescillerinin büyük bölümünün (11 adet) mahreç işareti türünde olduğu görülmektedir. Tabloya göre, büyükşehir belediyesinin hiçbir tescil başvurusu yok iken, ilçe belediyeleri içinde Çameli Belediyesinin 6 başvuru ile belirgin şekilde öne çıktığı görülmektedir.

Tablo 9: Denizli iline yerel yönetimler tarafından tescil ettirilen ait coğrafi işaretli ürünler

Sıra	Tescil Tarihi	Coğrafi İşaretin Adı	Türü	Ürün Grubu	Başvuru Yapan/ Tescil Ettiren
1	2006	İsabey Çekirdeksiz Üzümü	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Çal Belediyesi
2	2010	Kale Biberi	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Kale Belediyesi
3	2018	Çameli Fasulyesi	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Çameli Belediyesi
4	2018	Tavas Baklavası	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	Tavas Belediyesi
5	2020	Çameli Kilimi	Mahreç İşareti	Halılar ve kilimler	Çameli Belediyesi
6	2020	Çameli Elmalı Bezi	Mahreç İşareti	Dokumalar	Çameli Belediyesi
7	2021	Denizli Kekiği	Menşe Adı	Yiyecekler için çeşni / lezzet vericiler, soslar ve tuz	Pamukkale Belediyesi
8	2024	Tavas Yanık Koyun Yoğurdu	Mahreç İşareti	Peynirler ve tereyağı dışında kalan süt ürünleri	Tavas Belediyesi
9	2025	Kızılhisar Bardağı	Mahreç İşareti	Halılar, kilimler ve dokumalar dışında kalan el sanatı ürünleri	Serinhisar Belediyesi
10	-	Nikfer Bezi	Mahreç İşareti	Dokumalar	Tavas Belediyesi
11	-	Tavas Körüklü Çizmesi	Mahreç İşareti	Halılar, kilimler ve dokumalar dışında kalan el sanatı ürünleri	Tavas Belediyesi
12	-	Çameli Cevizi	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Çameli Belediyesi
13	-	Çameli Leğen Böreği	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Çameli Belediyesi
14	-	Çameli Meneviş Yoğurtlaması	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Çameli Belediyesi
15	-	Babadağ Keşkeği	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Babadağ Belediyesi
16	-	Alâeddin Tören Yahnisi	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Acıpayam Belediyesi

4.3. Muğla

Cİ tescili açısından değerlendirildiğinde, Muğla'da diğer illere göre belediyeler tarafından yapılan başvuruların daha az olduğu görülmektedir.

Tablo 10: Muğla iline yerel yönetimler tarafından tescil ettirilen ait coğrafi işaretli ürünler

Sıra	Tescil Tarihi	Coğrafi İşaretin Adı	Türü	Ürün Grubu	Başvuru Yapan/ Tescil Ettiren
1	2020	Üzümlü Dastarı/Yeşil üzümlü Dastarı	Mahreç İşareti	Dokumalar	Fethiye Belediyesi
2	2020	Fethiye Kaya Halısı/Fethiye Kayaköy Halısı/Fethiye Halısı	Mahreç İşareti	Halılar ve kilimler	Fethiye Belediyesi
3	2022	Marmaris Yer Fıstığı	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Marmaris Belediyesi
4	2024	Datça Domatesi	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Datça Belediyesi

Muğla için değerlendirildiğinde 50 tescilli veya başvurusu yapılmış ürün içinde (Bkz. Ekler, Tablo 14) sadece 4 tanesinin belediyeler tarafından yapıldığı görülmektedir. Büyükşehir Belediyesinin Denizli'de olduğu gibi Muğla'da da hiç başvurusu yoktur. Muğla için dikkat çeken bir başka durum ise diğer illere göre en çok başvuru yapan il olmasına rağmen bunlar içinde belediyelerin oranının çok düşük olmasıdır. Başvurular içinde 46 tanesinin oda, borsalar, birlikler, şahsi ve kooperatifler tarafından yapıldığı görülmektedir.

3 il birlikte değerlendirildiğinde, en fazla tescilin Muğla'da (50) yapıldığı görülmektedir. Bu tescillerde oda ve borsaların Muğla ve Aydın'da başvuruyu yapan kurumlar olarak ön plana çıktığı, Denizli'de ise az farkla da olsa büyükşehir ve ilçe belediyelerinin ön planda olduğu görülmektedir.

Tablo 11: Güney ege bölgesi illerinde coğrafi işaretleme

İl	Toplam Başvuru	Büyükşehir Belediyesi	İlçe Belediyesi	Oda ve Borsa/birlik vb.	Kaymakamlık
Muğla	50	-	4	46	-
Aydın	41	3	11	26	-
Denizli	31	-	13	13	2

Üç büyükşehir ve ilçe belediyeleri değerlendirildiğinde, Muğla'da 13 ilçe belediyesi içinde 3; Aydın'da 17 ilçe belediyesi içinde farklı 6 tanesi, Denizli'de 27 ilçe belediyesi içinde 8 farklı ilçe belediyesi başvuru yapmıştır.

Söz konusu ölçekte yerel yönetimlerin her türü içinde (İl Özel İdaresi, Belediyeler ve Köy) sadece belediyeler Cİ başvurusuna sahiptir. Yerel halka en yakın konumda olan ve geleneksel özellikte ürün üretimine daha yakın olacağı düşünülen hiçbir muhtarlığın bu yönde bir çalışması yoktur. 2014 yılından sonra 6360 sayılı yasa ile bu büyükşehir belediyelerinde köylerin tüzel kişilikleri kaldırılıp mahalleye dönüşmekle beraber, 2014 öncesinde de bu yönde bir başvuru bulunmamaktadır.

Büyükşehir ve ilçe belediyelerin web sayfaları ve stratejik planları incelendiğinde, Aydın'da Büyükşehir Belediyesinin (2024-2029) stratejik planında ve web sayfasında[22] Cİ konusuna yer verdiği görülmektedir Cİ başvurusu ve tescili ürünü olan Efeler, Germencik, Kuyucak, Söke, Çine ve İncirliova

[22] https://aydin.bel.tr/mobil/detail/10440/buyuksehir-belediyesi-aydin-yuvarlamasi-nin-cografi-isaretini-aldi?

-https://aydin.bel.tr/mobil/detail/9785/aydin-buyuksehir-belediyesi-kabak-tatlisinin-cografi-isaretini-aldi?

-https://aydin.bel.tr/mobil/detail/11526/buyuksehir-belediyesi-yenipazar-pidesi-nin-cografi-isaretini-aldi?

-https://aydin.bel.tr/mobil/detail/10440/buyuksehir-belediyesi-aydin-yuvarlamasi-nin-cografi-isaretini-aldi?

ilçe belediyelerinin hiçbirinin stratejik planında Cİ konusu yer almaz iken, Efeler[23], Kuşadası[24], İncirliova[25], Bozdoğan[26] ilçe belediyelerinin sayfalarında Cİ işaretli ürünlerden söz edilmektedir. Bunlar içinde Cİ tescili yapıp bunu göstermeyenlerin durumu ilgi çekmektedir (Germencik, Kuyucak, Söke, Çine). Diğer yandan kendisi başvuru yapmamakla beraber, Cİ tescilli ürünler hakkında bilgi verenler de vardır.

Denizli Büyükşehir Belediyesinin stratejik planında[27] Cİ konusu yer almaktadır. 8 ilçe belediyesi Cİ başvurusuna sahip iken bunlardan Babadağ; Serinhisar ve Tavas hariç 5 tanesi (Acıpayam[28], Çal[29], Çameli[30], Pamukkale[31], Kale[32]) web sayfalarında bu bilgiyi vermektedir.

Muğla Büyükşehir Belediyesi 2025-2029 Stratejik Planında[33] ve web sayfasında[34] Cİ bilgisine yer verirken, Cİ tescili olan Fethiye[35], Marmaris[36] ve Datça ilçe belediyelerinden Datça'nın web sayfasında bilgilendirme yokken, diğer ikisinde bilgilendirme vardır. Diğer yandan başvurusu olmayan Bodrum[37], Dalaman[38], Menteşe[39], Milas[40], Seydikemer[41], Ula[42] ilçe belediyelerinin web sayfalarında Cİ ile alakalı bilgiler mevcuttur.

5.SONUÇ ve ÖNERİLER

Coğrafi işaretli ürünler, kültürün, ürünün kolektif olarak korunması ve tanıtılması yanında birer yerel sosyo-ekonomik kalkınma aracı olduğu gibi, küresel tüketim, gastronomi, turizm piyasasında da bir rekabet unsuru haline gelmiştir.

Ancak Türkiye'de sistemin işleyişinde iyileştirilmeye yönelik ihtiyaçlar da vardır. Genel olarak Türkiye'de Cİ sistemin işleyişinde yurt içi ve yurt dışı pazarlama çalışmalarının artırılması, başvuran kurum (ürün, üretimle doğrudan ilgili kurumların başvuru yapması) ve denetim etkinliğinin artırılması,

[23] https://www.efeler.bel.tr/kurumsal/meclis-calismalari/01-08-2022-alinan-karalar?

[24]chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://kusadasi.bel.tr/userfiles/files/belediye-bulteni-2021-nisan.pdf?

[25] https://www.incirliova.bel.tr/haberler/incirliova-deve-sucugu-cografi-isaret-tescil-onayi-aldi

[26] https://bozdogan.bel.tr/haberler/bozdogan-pidesi-cografi-isaret-tescili-ile-taclandi

[27] Coğrafi işaretli ürünlerin tanıtılmasının sağlanması.

[28] https://acipayam.bel.tr/haberler_acipayam-standina-buyuk-ilgi_5637.html?

[29]https://cal.bel.tr/bagciligin-gelecegi-uluslararasi-cal-bagbozumu-kultur-ve-sanat-festivalinde-masaya-yatirilacak/?

[30] https://www.cameli.bel.tr/etkinlik/cografi-isaretli-cameli-fasulye-yarismasi.html

[31]https://www.pamukkale.bel.tr/h-2595-pamukkale-belediyesi-nden-nar-ve-ayva-icin-cografi-isaret-atilimi?

-https://www.pamukkale.bel.tr/h-2099-denizli-kekigi-tescillendi?

[32] https://www.kale.bel.tr/kale-hakkinda/kale-biberi

[33] Muğla'nın gastronomisini coğrafi işaretli ürünlerle öne çıkarıp, yerel şefler ve zanaatkarlarla iş birliği yaparak gastronomi atölyeleri düzenlemek.

[34] -https://mugla.bel.tr/haber/mugla-tarimi-dunyaya-aciliyor

- https://www.mugla.bel.tr/haber/31mugla-kultur-ve-sanat-senligi-yogun-ilgi-gordu?

- https://www.mugla.bel.tr/haber/buyuksehir-makine-destegi-ile-ureticinin-yaninda?

[35] https://www.fethiye.bel.tr/3531/kaya-halisi-dokuma-atolyesi-hizmete-acildi?

[36]-https://www.marmaris.bel.tr/?Page=news&id=783&title=marmaris%27in-yer-fistigi-cografi-isaret-aldi

[37] - https://www.bodrum.bel.tr/haber.php?id=9082

[38]https://dalaman.bel.tr/haberler/belediyemiz-toplanti-salonunda-elcik-sogani-ve-dalaman-inciri-nin-cografi-isaret-tescili-toplantisi-belediye-baskanimiz-muhammet-karakus-onderliginde-gerceklesti?

[39] https://mentese.bel.tr/?s=co%C4%9Frafi+&id=1622

[40] https://www.milas.bel.tr/HOME/INDEX/HABER/3446

[41]https://seydikemer.bel.tr/AnaSayfa/HaberDetay?seo_link=seydikemer%E2%80%99e-%E2%80%9Cyoresel-sanatlar-atolyesi%E2%80%9D-geliyor-77083533

-https://www.seydikemer.bel.tr/AnaSayfa/HaberDetay?seo_link=seydikemer-26.-em%C4%B1tt-fuar%C4%B1nda-tan%C4%B1t%C4%B1lacak-39314613

[42] https://gokovasusami.ula.bel.tr/gokovasusami?

etiket uygulamalarının iyileştirilmesi, standart üretimin yapılmasının sağlanması ve ihracat olanaklarının artırılması gibi ihtiyaçlar mevcuttur. Bu açıdan öncelikle üretimin net biçimde kayıt altına alınması (üretim alanının, üretici sayısının belli ve kayıt olması) gereklidir. Ancak bu şekilde Cİ sisteminin amacına ulaşması ve etkin şekilde işlemesi mümkün olacaktır.

Bu kapsamda şu genel nitelikli öneriler getirilebilir:

-Önemli bir stratejik potansiyele sahip olan Cİ tescilinin etkin biçimde kullanılması için etkili ulusal ve yerel politikaların varlığı önemlidir.

- Cİ ürünleri temsil edecek, içinde üretici, üretici birlikleri, yerel sermaye ve ilgili kamu kurumları, yerel yönetimlerin bulunacağı, katılım ve temsil anlamında güçlü örgütlerin (kurul, birlik, konsey, dernek, kooperatif vb.) kurulması ve belirlenen stratejiler etrafında (ürün belirleme, ölçek, pazarlama vb.) ve ortak bütçe ile hareket edilmesi (başvuru, tanıtım vb.) önemlidir.

-Sistemin başarılı şekilde işlemesi sadece kamunun ve yerel yönetimlerin değil özel sektör de dahil olmak üzere, üreticilerin ve tüm ilgili aktörlerin birlikte, birbirinden haberdar ve ortak adımları atması, özellikle üniversitelerin ürün tespiti ve denetim aşamalarında bilimsel birikiminden faydalanmak gerekir. Bu anlamda güçlü örgütsel yapılar ve işbirliği önemlidir.

Bu açıdan başta yerel yönetimlerin Cİ tescilli ürünlere sahip çıkması, web sayfaları (Türkçe ve diğer dillerde), tanıtıcı doküman, film vb. başta olmak üzere tanıtması, temsil ve ağırlamada öncelikli olarak bu ürünleri kullanması önemlidir. Belediyelerin Cİ tescilli ürünlerin pazarlanması için yer, pazar, stant temin etmesi gereklidir. Belediye seviyesinde ilgili birimde (Kültür işleri, kırsal kalkınma, muhtarlarla ilgili birimler vb.) mevcut personelin Cİ konusunda bilgilendirilmesi, eğitim aldırılması gerekmektedir. Belediyelerin kentte buluna üniversitelerin ilgili birimleri ile bu konuda envanter, bilimsel raporlama, analiz, araştırma yapması, proje üretmesi ve bunları teşvik etmesi önemlidir. Yerel yönetimlerin bu ürünlerle alakalı olarak fuarlar ve festivaller düzenlemesi, tanıtım kitapçıkları ve broşürleri hazırlaması,

Valilik ve kaymakamlıkların da benzer şekilde temsil, ağırlama yanında kent içinde veya şehir dışından gelenlerin kullandığı ulaşımda kavşak noktalarında (yol üstü, terminaller, AVM vb.) Cİ tescilli ürünler için tanıtım ve satış stantları, lokanta ve kafeler vb. açılmasını sağlamak veya teşvik etmesi gereklidir.

Valilik koordinasyonluda il düzeyinde Cİ tesciline sahip olanlar başta olmak üzere, potansiyel başvuru sahiplerini bir platform, komisyon çatısı altında toplamak veya bir dernek şeklinde sivil toplum örgütü çatısı altında örgütleme da bu koordinasyon ve işbirliğinin önemli bir parçası olacaktır.

Mülki idare ile koordineli şekilde söz konusu üreticilere yönelik olarak kalkınma ajansları, TPE, ziraat odaları, kooperatifler, üretici birlikleri oda ve borsalar ile iş birliği içinde üretimin yapıldığı bölgeler başta olmak üzere yerel halk ve üreticilerde bilgilendirme, eğitim, tanıtım (reklam, fuar vb.) ve teşvik mekanizmalarının anlatılması, başarılı uygulama örneklerinin aktarılması, Pazar bulma yeteneklerinin artırılması önemlidir.

Ulusal ölçekte havayolu dergilerinde ürün tanıtımı yer alması, yurtdışı temsilciliklerde bu ürünlerle alakalı özel etkinlikler düzenlenmesi tanıtılması ve kullanılması, turizm ofisleri ile ortak çalışılması ve müzeler açılması, müzede coğrafi işaretli ürünün geçmişten günümüze kadar nasıl geldiğinin anlatılması, üreticiler arası yarışmalar düzenlenmek, ünlü restoranlarda çalışan şeflerin yöreye davet edilip neden bu ürünü kullanmaları gerektiğinin tanıtılması vb. web sitesi, radyo, televizyon, dergi ve diğer medya unsurlarının kullanılması, yurtdışında fuarlara katılım, ürüne logo tasarımı için yarışmalar yapılması, tadım şenlikleri, panelist eğitimleri, uluslararası katılımlı sempozyumlar yapılması, Cİ kavramının ilk öğretimden itibaren eğitim sistemine dahil edilmesi (“Yerli Malı Haftası” vb.), kamu spotları aracılığıyla halka coğrafi işaretler ve bunların korunmasının öneminin anlatılması gerekmektedir. Cİ üreticilerinin ve üretiminin kayıt altında olması beklenen faydaların özellikle de yerel ekonomik kalkınma anlamında sağladığı ekonomik değerin ölçülebilmesi anlamında önemlidir.

Kent ölçeğinde Cİ tescilli ürünler konusunda farkındalık, bilinç ve kullanımı artırmak amacıyla okullarda (yerli malı haftası benzeri) etkinliklerin yanında yerli halka yönelik tanıtım çalışmaları da yapılmalıdır.

Teşvik sistemleri konusunda TKDK, KOSGEB gibi kurumların önemli rolü vardır.

PE'nün çalışmalarının daha etkin hale getirilmesine yönelik olarak; özellikle bilgilendirme çalışmaları önemlidir.

Çalışmada incelenen Güney Ege Bölgesini kapsayan kentlerin her biri Cİ tescili almış ürünlere sahiptir. Ancak çoğu gastronomi alanından olan bu ürünlerin halen yeterince tanındığı, tanıtıldığı, pazarlandığı ve ekonomik anlamda istenen faydayı sağladığı söylenemez.

Bu anlamda bölgeye özgü olarak şu öneriler geliştirilebilir;

-3 kentte de turizm faaliyetinin yaygınlığı göz önüne alınarak Cİ tescilli ürünler turizme daha fazla entegre edilmelidir. Bu anlamda Bodrum, Kuşadası, Didim, Marmaris gibi uluslararası ölçekte de bilinen turizm kentlerinde büyük oteller başta olmak üzere, ören yerlerinde, Milas-Güllük Havaalanında, bölgeye yakın diğer havaalanı, turistik kentler (İzmir, Efes, Şirince gibi) ve limanlarda, bölgede Kuşadası limanı gibi büyük limanlarda coğrafi işaretli ürünlere ait tanıtım ve satış ofislerinin özel sektör, yerel yönetimler ve ilgili bakanlıkların il teşkilatları ile birlikte açılması önemlidir.

- Tariş İncir Birliği'nin uluslararası kendi alanındaki Cİ işaretli ürünlerin pazarlanması ve tanıtımdaki etkinliği artırılmalıdır.

- GEKA'nın coğrafi işaretleme konusunda ilgili paydaşlara tanıtım ve bilgilendirme çalışmaları artırılmalıdır.

-3 ilde mevcut üniversitelerin tescile aday ürünler, bunların ayırdedici unsurlarını belirlenmesi, başvuru sürecinde teknik destek, tescil sonrasında denetim ve genel anlamda kendi yörelerinde Cİ konusunda ilgili kurumlarla iş birliği ve bilimsel çalışmalar yapma konusunda etkinliği artırılmalıdır.

-İllerde mevcut tesciller ortada iken, sonraki süreçte her bir il ölçeğinde oluşturulacak tek çatı örgütlenme ile Cİ başvurularının artacağı dolayısıyla buna bağlı faydaların da ortaya çıkacağı beklenebilir.

6. KAYNAKLAR

Acar, Y. (2018). Türkiye'deki Coğrafi İşaretli Ürünlerin Destinasyon Markalaması Kapsamında Değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(2), 163–177.

Akkuş, G., & Küçükahmetoğlu, M. (2022). Yerel Yönetim İnternet Sitelerinin Coğrafi İşaretli Ürün Bilgisi Paylaşımları Açısından Kıyaslanması. *OCAK: Türk Mutfak Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 35–53.

Altıner, B. (2017). Kentlerin rekabetinde önemli bir turizm faktörü olarak coğrafi işaretleme ve planlamaya yansıması. (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Ceylan, Y., & Samırkaş Komşu, M. (2020). Coğrafi işaretli ürünlerin bölgesel turizmin gelişimi açısından değerlendirilmesi: Siirt ili örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, Special Issue 5, 59–75.

Çalışkan, V., Koç, H. (2012). Türkiye'de coğrafi işaretlerin dağılış özelliklerinin ve coğrafi işaret potansiyelinin değerlendirilmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 17(28): 3-16.

Çukur, F., & Çukur, T. (2017). Coğrafi işaretli ürünlerin kırsal kalkınma açısından değerlendirilmesi: Muğla ili örneği. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 23(2), 187–194.

Demir, İ. (2020). Coğrafi işaretlerin sosyoekonomik etkileri. T.C. Türk Patent Enstitüsü, Coğrafi İşaretler Dairesi Başkanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara.

Denk, E., & Bilici, N. S. (2023). Coğrafi İşaretler Hakkında Yerel Yönetici Görüşlerinin Analizi. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 6(1), 319–334.

Durusoy, Y. Y. (2017). Coğrafi işaretli gastronomik ürünlerin bölge halkı tarafından algılanması üzerine analitik bir araştırma: Kars Kaşarı örneği. (Doktora tezi). Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gökovalı, U. (2007). Coğrafi işaretler ve ekonomik etkileri: Türkiye örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 141–160.

Güney Ege Kalkınma Ajansı. (2018). *Coğrafi İşaretler, Geleneksel Ürünler ve Aromatik Bitkiler*. Güney Ege, 5(15).

https://ci.turkpatent.gov.tr/veri-tabani

Hazarhun, E., & Tepeci, M. (2018). Coğrafi işarete sahip olan yöresel ürün ve yemeklerin Manisa'nın gastronomi turizminin gelişimine katkısı. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(Ek 1), 371–389.

Kan, M., & Gülçubuk, B. (2008). Kırsal ekonominin canlanmasında ve yerel sahiplenmede coğrafi işaretler. Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 22(2), 57–66.

Karakulak, Ç. (2016). Gastronomik kimliğin destinasyon pazarlamasındaki rolü: Trakya örneği. (Yüksek lisans tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Keskin, H. (2019). Coğrafi işaretli yöresel gıdaların turistik destinasyon pazarlamasına etkileri – Balıkesir ili örneği. (Yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi, SBE, Turizm İşletmeciliği ABD.

Olgun, F. A., & Sevilmiş, G. (2017). Uluslararası düzeyde coğrafi işaretler, yaratılan ekonomik değer ve Türkiye'deki sistemin değerlendirilmesi. Tarım Ekonomisi Dergisi, 23(2), 205–213.

Suna, B., & Uçuk, C. (2018). Coğrafi işaret ile tescil edilmiş ürüne sahip olmanın destinasyon pazarlamasına etkisi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 100–118.

Tepe, S. (2008). Coğrafi işaretlerin ekonomik etkileri. T.C. Türk Patent Enstitüsü Markalar Dairesi Başkanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara.

TC Kalkınma Bakanlığı (2018) 11. Kalkınma Planı

Türk Patent ve Marka Kurumu (2014) Ulusal Coğrafi İşaret ve Strateji Eylem Planı (2015-2018)

Türk Patent ve Marka Kurumu (2018) Stratejik Plan (2019-2024)

Yılmazbilen, M. M. (2020). Ulusal ve uluslararası başarılı örnekler ışığında coğrafi işaretli ürünlerin etkin yönetimi. T.C. Türk Patent Enstitüsü Markalar Dairesi Başkanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara.

Ekler:

Tablo 12: Aydın'a Ait Coğrafi İşaretli Ürünler

Coğrafi İşaretin Adı		**Türü**	**Ürün grubu**	**Başvuru Yapan/Tescil Ettiren**
1	Aydın Enginarı	Mahreç İşareti	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Aydın Ticaret Borsası
2	Aydın Kabak Tatlısı	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	Aydın Büyükşehir Belediyesi
3	Aydın Kestanesi	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Aydın Ticaret Borsası
4	Aydın Memecik Zeytini	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Aydın Ticaret Borsası

5	Aydın Memecik Zeytinyağı	Menşe Adı	Tereyağı dâhil katı ve sıvı yağlar	Aydın Ticaret Borsası
6	Aydın Yamalak Sarısı Zeytini	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Aydın Ticaret Borsası
7	Aydın Yuvarlaması	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Aydın Büyükşehir Belediyesi
8	Aydın Çam Fıstığı	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Aydın Ticaret Borsası
9	Aydın İnciri	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Aydın Ticaret Odası
10	Bozdoğan Cevizli Sucuğu	Mahreç İşareti	Çikolata, şekerleme ve türevi ürünler	Nazilli Ticaret Odası
11	Bozdoğan Pidesi	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	Nazilli Ticaret Odası
12	Buharkent Taze İnciri	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Nazilli Ticaret Odası
13	Dalama Tandırı	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Efeler Belediyesi
14	Dedebağ Keşkeği / Karacasu Keşkeği	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Nazilli Ticaret Odası
15	Didim Kaşopitası	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Didim Ticaret Odası
16	Didim Pavası (Fava)	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Didim Ticaret Odası
17	Dikmen Çiçek Balı / Dikmen Kekik Balı	Menşe Adı	Bal	S. S. Yeniköy-Dikmen Balkoop Tarımsal Kalkınma Kooperatifi
18	Germencik Ekşili Tavuk	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Germencik Belediyesi
19	Güllübahçe Bez Bebekleri	Mahreç İşareti	Halılar, kilimler ve dokumalar dışında kalan el sanatı ürünleri	Söke Ticaret Borsası
20	Karacasu Pidesi	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	Karacasu Esnaf ve Sanatkârlar Odası
21	Karacasu Çömleği	Mahreç İşareti	Halılar, kilimler ve dokumalar dışında kalan el sanatı ürünleri	Nazilli Ticaret Odası, Karacasu Esnaf ve Sanatkârlar Odası
22	Kuyucak Portakalı	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Kuyucak Belediyesi
23	Nazilli Kar Helvası	Mahreç İşareti	Dondurmalar ve yenilebilir buzlar	Nazilli Ticaret Odası
24	Nazilli Kestel Kurutması	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Nazilli Ticaret Odası
25	Nazilli Pidesi	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	Nazilli Ticaret Odası

26	Olukbaşı Oğlak Çevirme Kebabı	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Nazilli Ticaret Odası
27	Ortaklar Çöp Şiş	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Germencik Belediyesi
28	Sultanhisar Çileği	Mahreç İşareti	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Sultanhisar Ziraat Odası
29	Söke Keşkeği	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Söke Lokantacılar Pasta Tatlı Esnaf ve Sanaatkarlar Odası
30	Söke Kulak Tatlısı	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	Söke Ticaret Odası
31	Söke Kulak Çorbası	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Söke Ticaret Borsası
32	Söke Körüklü Çizmesi	Mahreç İşareti	Halılar, kilimler ve dokumalar dışında kalan el sanatı ürünleri	Söke Belediyesi
33	Söke Pamuğu	Mahreç İşareti	Diğer ürünler	Söke Ticaret Borsası
34	Söke Peksimeti	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	Söke Tarih Araştırmaları ve Kültür Değerlerini Koruma Derneği, Aydın Söke İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü
35	Söke Pidesi	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	Söke Ticaret Borsası
36	Söke Tahinli Pidesi	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	Söke Ticaret Odası
37	Söke Tatlı Maya Ekmeği	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	Söke Ticaret Odası
38	Turanlar Ayranı	Mahreç İşareti	Peynirler ve tereyağı dışında kalan süt ürünleri	Germencik Belediyesi
39	Yenipazar Pidesi	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	Aydın Büyükşehir Belediyesi
40	Çine Köftesi	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Çine Belediyesi
41	İncirliova Deve Sucuğu	Mahreç İşareti	İşlenmiş ve işlenmemiş et ürünleri	İncirliova Belediyesi

Tablo 13: Denizli'ye Ait Coğrafi İşaretli Ürünler

Sıra	Tescil Tarihi	Coğrafi İşaretin Adı	Türü	Ürün Grubu	Başvuru Yapan/ Tescil Ettiren
1	2006	İsabey Çekirdeksiz Üzümü	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Çal Belediyesi
2	2010	Denizli Leblebisi	Mahreç İşareti	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Denizli Ticaret Borsası

3	2010	Kale Biberi	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Kale Belediyesi
4	2011	Denizli Traverteni	Menşe Adı	Diğer Ürünler	Denizli Ticaret Odası
5	2016	Buldan Bezi	Mahreç İşareti	Dokumalar	Buldan Ticaret Odası
6	2018	Çameli Fasulyesi	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Çameli Belediyesi
7	2018	Tavas Baklavası	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	Tavas Belediyesi
8	2020	Çameli Kilimi	Mahreç İşareti	Halılar ve kilimler	Çameli Belediyesi
9	2020	Çameli Elmalı Bezi	Mahreç İşareti	Dokumalar	Çameli Belediyesi
10	2020	Babadağ Kekik Balı	Menşe Adı	Bal	Denizli İli Arı Yetiştiricileri Birliği
11	2020	Buldan Kestanesi	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Buldan Ziraat Odası
12	2020	Denizli Çalkarası Üzümü/Denizli Çalkarası	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Çal Ziraat Odası
13	2021	Denizli Kekiği	Menşe Adı	Yiyecekler için çeşni / lezzet vericiler, soslar ve tuz	Pamukkale Belediyesi
14	2021	Honaz Kirazı	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Honaz Ziraat Odası
15	2024	Tavas Yanık Koyun Yoğurdu	Mahreç İşareti	Peynirler ve tereyağı dışında kalan süt ürünleri	Tavas Belediyesi
16	2025	Kızılhisar Bardağı	Mahreç İşareti	Halılar, kilimler ve dokumalar dışında kalan el sanatı ürünleri	Serinhisar Belediyesi
17	-	Bozkurt Muhacir Somunu	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	Hambat Yerel Eylem Grubu Derneği
18	-	Denizli Karın Tereyağ	Menşe Adı	Tereyağı dâhil katı ve sıvı yağlar	Denizli Ticaret Odası
19	-	Honaz Cennet Elması	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Honaz Ziraat Odası
20	-	Honaz Cennet Elması Kurusu	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Honaz Ziraat Odası
21	-	Nikfer Bezi	Mahreç İşareti	Dokumalar	Tavas Belediyesi
22	-	Tavas Körüklü Çizmesi	Mahreç İşareti	Halılar, kilimler ve dokumalar dışında kalan el sanatı ürünleri	Tavas Belediyesi
23	-	Çameli Cevizi	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Çameli Belediyesi
24	-	Çameli Leğen Böreği	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Çameli Belediyesi
25	-	Çameli Meneviş Yoğurtlaması	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Çameli Belediyesi
26	-	Buldan Simidi	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	Buldan Esnaf ve Sanatkarlar Odası
27	-	Babadağ Keşkeği	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Babadağ Belediyesi

28	-	Avşar Üzümü	Mahreç İşareti	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Acıpayam Ziraat Odası
29	-	Alaaddin Tören Yahnisi	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Acıpayam Belediyesi
30	-	Acıpayam Çakır Havucu	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Acıpayam Kaymakamlığı
31	-	Acıpayam Kavunu	Mahreç İşareti	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Acıpayam Kaymakamlığı

Tablo 14: Muğla'ya Ait Coğrafi İşaretli Ürünler

Sıra	Tescil Tarihi	Coğrafi İşaretin Adı	Türü	Ürün Grubu	Başvuru Yapan/ Tescil Ettiren
1	1997	Milas El Halısı	Mahreç İşareti	Halılar ve kilimler	Milas Ticaret ve Sanayi Odası
2	2012	Bodrum Mandarini	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Bodrum Turunçgil Üretici Birliği
3	2016	Milas Zeytinyağı	Menşe Adı	Tereyağı dâhil katı ve sıvı yağlar	Milas Ticaret ve Sanayi Odası
4	2018	Muğla Çam Balı	Menşe Adı	Bal	Muğla İli Arı Yetiştiricileri Birliği
5	2018	Milas Tepsi Böreği	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	Milas Ticaret ve Sanayi Odası
6	2018	Muğla Köftesi	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Muğla Ticaret ve Sanayi Odası
7	2018	Muğla Saraylısı	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	Muğla Ticaret ve Sanayi Odası
8	2019	Muğla Göce Tarhanası	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Muğla Ticaret ve Sanayi Odası
9	2019	Milas Yağlı Zeytini	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Milas Ticaret ve Sanayi Odası
10	2019	Marmaris Çam Balı	Menşe Adı	Bal	Marmaris Ticaret Odası
11	2020	Üzümlü Dastarı/Yeşil üzümlü Dastarı	Mahreç İşareti	Dokumalar	Fethiye Belediyesi
12	2020	Seydiler Kilimi	Mahreç İşareti	Halılar ve kilimler	Fethiye Ticaret ve Sanayi Odası
13	2020	Muğla Beyaz Mermeri	Menşe Adı	Diğer ürünler	Muğla Ticaret ve Sanayi Odası
14	2020	Kavaklıdere Cevizi	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Muğla Ticaret ve Sanayi Odası
15	2020	Fethiye Kaya Halısı/Fethiye Kayaköy Halısı/Fethiye Halısı	Mahreç İşareti	Halılar ve kilimler	Fethiye Belediyesi
16	2021	Fethiye Tahini	Mahreç İşareti	Diğer ürünler	Fethiye Ticaret ve Sanayi Odası
17	2021	Fethiye Kaya İnciri	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Fethiye Ticaret ve Sanayi Odası
18	2022	Köyceğiz Portakalı	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Köyceğiz Ziraat Odası
19	2022	Marmaris Yer Fıstığı	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Marmaris Belediyesi
20	2022	Milas Ciğer Kavurması	Mahreç İşareti	İşlenmiş ve işlenmemiş et ürünleri	Milas Ticaret ve Sanayi Odası

21	2022	Milas Ekşili Köfte	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Milas Ticaret ve Sanayi Odası
22	2022	Milas Kanlı Kavurması	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Milas Ticaret ve Sanayi Odası
23	2022	Milas Vekilharcı	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Milas Ticaret ve Sanayi Odası
24	2022	Milas Çaykaması	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	Milas Ticaret ve Sanayi Odası
25	2022	Milas Çekişke Zeytini	Mahreç İşareti	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Milas Ticaret ve Sanayi Odası
26	2023	Milas Zeytinyağı Sabunu	Mahreç İşareti	Diğer ürünler	Milas Ticaret ve Sanayi Odası
27	2023	Datça Nurlu Bademi	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Muğla Ticaret ve Sanayi Odası
28	2023	Fethiye Tarhanası	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Fethiye Ticaret ve Sanayi Odası
29	2023	Milas Çıntar Kavurması	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Milas Ticaret ve Sanayi Odası
30	2023	Muğla Sulu Kebabı	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Muğla Ticaret ve Sanayi Odası
31	2024	Bodrum Guleti	Mahreç İşareti	Diğer ürünler	Bodrum Ticaret Odası
32	2024	Datça Domatesi	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Datça Belediyesi
33	2024	Milas Köftesi	Mahreç İşareti	İşlenmiş ve işlenmemiş et ürünleri	Milas Ticaret ve Sanayi Odası
34	2024	Muğla Simidi	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	Muğla Ticaret ve Sanayi Odası
35	2024	Ula Sarımsağı	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Muğla Ticaret ve Sanayi Odası
36	2025	Milas Ekşili Zeytini	Mahreç İşareti	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Milas Ticaret ve Sanayi Odası
37	2025	Kavaklıdere Bakır El İşlemeciliği	Mahreç İşareti	Halılar, kilimler ve dokumalar dışında kalan el sanatı ürünleri	Muğla Ticaret ve Sanayi Odası
38	2025	Bodrum Çökertme Kebabı	Mahreç İşareti	Yemekler ve çorbalar	Bodrum Ticaret Odası
39	2025	Bodrum Tırhandili	Mahreç İşareti	Diğer ürünler	Bodrum Ticaret Odası
40	-	Arsa Üzümü	Mahreç İşareti	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Fethiye Ticaret ve Sanayi Odası
41	-	Begonvil Reçeli	Geleneksel Ürün Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Mehmet Nuri FURAT
42	-	Dalaman İnciri	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Muğla Ticaret ve Sanayi Odası
43	-	Fethiye Kuzugöbeği Mantarı	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	Fethiye Ticaret ve Sanayi Odası
44	-	Fethiye Nif Kirazı	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Fethiye Ticaret ve Sanayi Odası
45	-	Gökova Susamı	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Muğla Ticaret ve Sanayi Odası
46	-	Karabağlar Yayla Kavunu	Menşe Adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Muğla Ticaret ve Sanayi Odası
47	-	Marmaris Bayır Baklavası	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	Marmaris Ticaret Odası
48	-	Marmaris Bayır Kaşık Helvası	Mahreç İşareti	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	Marmaris Ticaret Odası
49	-	Milas Karagöz Börülcesi	Mahreç İşareti	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Milas Ticaret ve Sanayi Odası
50	-	Milas Bastırma Zeytini	Mahreç İşareti	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Milas Ticaret ve Sanayi Odası

UNIVERSITY STUDENTS PERCEPTION OF RELIGIOUS GROUPS
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DİNİ GRUPLARA İLİŞKİN ALGISI

İlhan KARACA[1], Süleyman YURTTAŞ[2], Zeynep GÜNGÖR[3]

[1]Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi, Sosyoloji, , 0000-0001-7491-732X
[2]Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi, Sosyoloji, 0000-0002-0631-5252
[3]Arş. Gör. Dr., Bayburt Üniversitesi, Sosyoloji, 0000-0002-8626-2575

Özet

Bu çalışma, Türkiye'deki üniversite öğrencilerinin dini grup algısını sosyolojik boyutlarıyla ele almayı amaçlamaktadır. Çalışmada, din ve dini grup kavramları ele alınarak dini grupların tarihsel ve toplumsal konumu tartışılmaktadır. Çalışmada modern toplumlardaki dini grup çeşitliliği ve gençlerin kimlik arayışında bu grupların rolü incelenerek Türkiye özelinde üniversite öğrencilerinin dini grup algılarına odaklanılmaktadır. Bu kapsamda, çalışma nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeliyle tasarlanmıştır. Çalışmanın evrenini 2025-2026 eğitim-öğretim yılında Bayburt Üniversitesi'nde öğrenim gören lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemi ise kolayda örnekleme yöntemiyle 342 lisans öğrenci olarak belirlenmiştir. Veriler anket tekniği ile toplanmış ve SPSS 25 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sürecinde frekans, yüzde dağılımı ve Ki-Kare testi gibi istatistiksel tekniklerden yararlanılmıştır. Bayburt Üniversitesi'nde yürütülen bu araştırmanın bulgularından hareketle öğrencilerin dini gruplara yönelik tutumları, bilgi kaynakları ve bu kaynakların dini grup algıları üzerindeki etkisi analiz edilmeye çalışılmıştır. Araştırma, öğrencilerin dini gruplar hakkındaki bilgilerini ağırlıklı olarak aile ve sosyal çevreden edindiğini, sosyal medyanın ise özellikle olumsuz algıların şekillenmesinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Öne çıkan bulgular arasında Türkiye'deki dini grupların toplumda önemli role sahip olduğuna katılanların ağırlıklı olarak aile ve yakın çevreden bilgi edindiği, katılmayanların ise büyük oranda sosyal medyadan bilgi edindiği yer almaktadır. Ayrıca dini grupların bireyleri kısıtlamadığına katılanların bilgi kaynağı ağırlıklı olarak aile ve yakın çevre iken, katılmayanların bilgi kaynağının büyük oranda sosyal medya olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Bulgular, öğrencilerin dine ve dini gruplara kategorik olarak karşı olmadığını, ancak bu yapıların işlevleri, toplumsal rolleri ve bireysel özgürlüklere etkisi konusunda belirgin bir kararsızlık ve sorgulama içinde olduklarını göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Dini grup algısı, Dini gruplar, Gençlik

Abstract

This study aims to examine university students perceptions of religious groups in Türkiye with a sociological perspective. The study discusses the concepts of religion and religious groups, discussing their historical and social status. The study examines the diversity of religious groups in modern societies and the role of these groups in young people's identity search, focusing on university students perceptions of religious groups in Türkiye. In this context, the study was designed using a survey model, a quantitative research method. The study population consisted of undergraduate students studying at Bayburt University in the 2025-2026 academic year. The study sample was determined by convenience sampling, consisting of 342 undergraduate students. Data were collected using a survey technique and analyzed using SPSS 25. Statistical

techniques such as frequency, percentage distribution, and the chi-square test were utilized in the analysis. Based on the findings of this study conducted at Bayburt University, an attempt was made to analyze students attitudes toward religious groups, their sources of information, and the impact of these sources on their perceptions of religious groups. The research reveals that students primarily obtain their information about religious groups from their families and social circles, while social media is particularly influential in shaping negative perceptions. Key findings include that those who agree that religious groups play a significant role in society in Türkiye primarily obtain their information from their families and close circles, while those who disagree largely obtain their information from social media. Also, those who agree that religious groups do not restrict individuals primarily source their information from their families and close circles, while those who disagree largely rely on social media for their information. The findings indicate that students are not categorically opposed to religion and religious groups, but they exhibit significant ambivalence and questioning regarding the functions, social roles, and impact of these structures on individual freedoms.

Keywords: Perception of religious groups, Religious groups, Youth

1. GİRİŞ

Din, insanlık tarihi boyunca bireysel ve toplumsal yaşamın merkezinde yer almıştır. İnsanların anlam arayışlarına cevap vermiş, davranışları düzenlemiş ve sosyal bağlarını güçlendirmiştir. Bu nedenle de sosyolojik anlamda temel bir kurum olarak kabul edilmektedir. Bireylerin inanç sistemleri etrafında bir araya gelerek oluşturdukları dini gruplar ise dinin toplumsal bir tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır. Dini gruplar, insanlara bir aidiyet sunarak sosyal, kültürel ve bazen de siyasi işlevler üstlenmektedir. Diğer toplumsal kurumlarda da olduğu gibi din kurumu da modernleşme, küreselleşme ve dijitalleşme gibi süreçlerden etkilenmektedir. Bununla beraber dini grupların toplumdaki konumu ve algılanış biçimleri de sürekli olarak dönüştürmektedir. Özellikle kimlik arayışının en yoğun yaşandığı gençlik döneminde, üniversite öğrencileri için dini gruplar bir algı nesnesine dönüşmektedir.

Bu çalışma, Türkiye'deki üniversite öğrencilerinin dini grup algısını, mevcut literatür ve özgün bir araştırma bulgusu çerçevesinde incelemeye çalışmaktadır. Çalışma, öncelikle din ve dini grup kavramlarını kısaca ele almaktadır. Ardından dini grupların tarihsel ve sosyolojik bağlamdaki yerini tartışmaktadır. Çalışma, dini grupların modern toplumlardaki çeşitliliğini ve gençlerin kimlik gelişimindeki rollerini açıkladıktan sonra, Türkiye özelinde üniversite öğrencilerinin dini grup algılarına odaklanmaktadır. Bu doğrultuda, konuyla ilgili yapılmış akademik çalışmalar özetlenmiş ve Bayburt Üniversitesi'nde gerçekleştirilen bir alan araştırmasının metodolojisi ve bulguları sunularak genel bir değerlendirme yapılmıştır.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Din, en genel anlamıyla, bireylerin kutsal olarak kabul ettikleri bir varlığa veya güce olan inançlarını, bu inanç etrafında şekillenen ritüelleri, ahlaki değerleri ve dünya görüşünü içeren karmaşık bir sistemdir (Cebeci, vd., 2019, s. 90). Sosyolojik bir perspektiften din, sadece bireysel bir vicdan meselesi değildir. Din, aynı zamanda toplumsal düzenin sağlanmasında, kültürel değerlerin aktarılmasında ve kolektif kimliğin inşa edilmesinde işlevler üstlenen bir kurumdur. Din, bireylere varoluşsal sorularına (yaşamın anlamı, ölümden sonraki hayat vb.) yanıtlar sunarken, toplum için de ahlaki bir çerçeve ve davranış kuralları bütünü sağlamaktadır.

Dini grup ise ortak bir inanç sistemini, değerleri ve ritüelleri paylaşan bireylerin belirli bir yapı ve süreklilik içinde bir araya gelmesiyle oluşan toplumsal bir yapıdır (Akkuş, 2023, s. 1326). Bu gruplar, resmi ve hiyerarşik bir kilise örgütlenmesi olabileceği gibi daha esnek ve karizmatik bir lider etrafında toplanan bir cemaat de olabilir. Dini gruplar her ne kadar farklı yapılara sahip olsalar da sonuç olarak, üyelerine güçlü bir aidiyet duygusu ve sosyal destek ağı sunmaktadır.

Bireyler, bu gruplar aracılığıyla inançlarını yaşamanın yanında, benzer düşünen insanlarla bir araya gelerek manevi tatmin sağlama imkânı bulmaktadır (Samimi, 2017, s. 226).

Tarihsel süreç dikkate alındığında dini grupların toplumların merkezinde yer aldığı, eğitimden siyasete, sanattan ekonomiye kadar pek çok alanda toplumu etkileyebilecek bir güce sahip olduğu görülmektedir. Dini gruplar geleneksel toplum yapılarında hayatın tüm alanlarına nüfuz edebilen bir güce ve alana sahipken modernleşme ile birlikte güç kaybına uğramıştır. Dini gruplar, bir alt sisteme dönüşmüş ve bu grupların etki alanı görece daralmıştır. Ancak bu, dinin ve dini grupların önemini yitirdiği anlamına gelmemektedir. Tam tersine, modernleşme ile birlikte görünürlüğü artan bireyselleşme ve yabancılaşma gibi sorunlar karşısında dini gruplar görev üstlenmiştir. Dini gruplar, yabancılaşmış bireyler için yeni bir anlam ve aidiyet merkezi olarak öne çıkmıştır (Akman, 2023, s. 15).

Küreselleşme ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, farklı inanç ve kültürlerin birbiriyle daha yoğun bir etkileş kurabilecekleri ortamlar oluşturmuştur. Bu durum, modern toplumlarda dini bir çoğulculuğu ve grup çeşitliliğini de beraberinde getirmiştir. Geleneksel dini grupların yanı sıra, daha önce hiç deneyimlenmemiş yeni dini hareketler, manevi arayış grupları ve senkretik (farklı inançları birleştiren) yapılar ortaya çıkmıştır. Bu çeşitlilik, bireylere geniş bir skala sunmaktadır. Bununla beraber bireylerin hangi dini gruba dahil olacağı konusunda bir rekabet ve gerilim ortamı oluşmuştur (Haberli, 2020, s. 496).

Özellikle üniversite yılları, gençlerin sosyal çevrelerinden kazandıkları kimliklerini sorguladıkları, kendi dünya görüşlerini ve yaşam tarzlarını oluşturmaya çalıştıkları kritik bir dönemdir. Bu süreçte dini gruplar, gençlere hazır bir kimlik, bir aidiyet çerçevesi ve bir yaşam amacı sunarak önemli bir çekim merkezi haline gelebilmektedir. Özellikle büyük şehirlere yeni gelen, sosyal çevresinden kopmuş öğrenciler için dini grupların sunduğu barınma, burs, sosyal ve kültürel faaliyetler gibi imkânlar, bu gruplara katılımı teşvik eden önemli maddi ve manevi destek mekanizmalarıdır (Cebeci vd., 2019, s. 90).

İlgili literatür incelendiğinde; üniversite gençliğinin dini gruplarla olan ilişkisinin, kimlik oluşumunun, toplumsallaşma süreçlerinin ve bu grupların birey üzerindeki çok yönlü etkilerinin, din sosyolojisi ve psikolojisi alanında önemli bir araştırma konusu olduğu görülmektedir. Literatür, dini grupları, bireylere hem manevi bir anlam dünyası hem de sosyal bir aidiyet çevresi sunan temel toplumsallaşma araçlarından biri olarak değerlendirmektedir (Satılmış, 2022, s. 38).

Türkiye'de yapılan çalışmalar, dini grupların bireyler üzerindeki etkilerinin hem olumlu hem de olumsuz boyutlarda ele alınması gerektiğini göstermektedir. Şahin ve Birekul (2021), farklı dini gruplara mensup bireylerle yaptıkları nitel çalışmada, grup içi yaşantının bireylerin kişilik özellikleri üzerinde dönüştürücü bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Bu bulgular, dini grupların bireylere sosyal destek sağlayarak onların psikolojik iyi oluş hallerine katkıda bulunma potansiyelini ortaya koymaktadır.

Şahin (2021), dini toplumsallaşmayı incelediği tez çalışmasında, dini grupların, bireyin davranışlarını şekillendiren, onlara ulvi bir gaye sunan ve sosyal ilişkilerini düzenleyen birincil referans kaynağı haline gelebileceğine vurgu yapmaktadır (Şahin, 2021, s. 206).

Bununla beraber ilgili literatür, dini grupların potansiyel risklerine de dikkat çekmektedir. Dini istismar eden terör örgütlerinin radikalleşme süreçlerini inceleyen Çelik (2015), bu tür oluşumların özellikle kimlik bunalımı yaşayan, sosyal olarak dışlanmış veya bir amaç arayışındaki gençleri hedef aldığını belirtmektedir. Bu gruplar, sundukları güçlü aidiyet duygusu, karizmatik lider figürü ve basitleştirilmiş dünya görüşü ile gençleri etkileyerek onları şiddete yönelebilen radikal ideolojilere yönlendirebilmektedir (Çelik, 2015, s. 105).

Uluslararası çalışmalar da dini kimliğin ve grup aidiyetinin, bir ayrışma ve çatışma kaynağına dönüşebileceğini göstermektedir (Stark, 2021, s. 2). Bu durum, dini grupların her zaman pozitif bir toplumsallaşma aracı olmayabileceğini, kapalı ve sorgulanamaz bir yapıya büründüklerinde bireyler için riskler barındırabileceğini göstermektedir.

Türkiye'de üniversite gençliğinin dini grup algılarına yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde konunun farklı boyutlarda ele alındığı görülmektedir. Cebeci vd. (2019) tarafından İlahiyat Fakültesi öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırma, İlahiyat Fakültesi öğrencilerin %10,4'ünün herhangi bir dini grupla ilişkisi olmadığını, %26,9'unun ise bu grupları gereksiz bulduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmanın sonuçları, dini eğitim alan öğrencilerin dahi dini gruplara mesafeli yaklaşabildiğini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Akkuş (2023), ise yaptığı çalışmada dini grupların özellikle sosyal destek ve manevi tatmin gibi işlevleri nedeniyle tercih edildiğini, ancak bu gruplara yönelik eleştirilerin de sıklıkla dile getirildiğini belirtmektedir. Diğer yandan, bazı çalışmalar (Akman, 2023), özellikle 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası, cemaat ve tarikat gibi yapılara karşı kamusal alanda ve gençler arasında güvensizliğin ve şüphenin arttığını vurgulamaktadır.

Görüldüğü gibi son dönem gelişmelerle birlikte dini gruplara yönelik algılarda ülke gündeme bağlı olarak değişiklikler gözlenebilmektedir. Dini grupların sayısının ve çeşitliliğini artması, geleneksel medyada dini gruplarla ilgili olarak yapılan olumlu veya olumsuz haberler, sosyal medyada dini gruplarla ilgili yapılan olumlu veya olumsuz içerik paylaşımları, bireylerin dini gruplarla yaşadıkları doğrudan veya dolaylı deneyimler, ülkedeki siyasi gelişmeler vb. faktörler bireylerin dini grup algılarını da etkilemektedir.

2. YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Konusu, Amacı ve Yöntemi

Bu bilgilerden hareketle araştırma, Bayburt Üniversitesi lisans öğrencilerinin dini gruplara yönelik algılarını, tutumlarını ve bu algıların şekillenmesinde rol oynayan faktörleri incelemektir. Araştırmanın temel amacı, öğrencilerin dini gruplar hakkındaki bilgi kaynaklarını tespit etmek ve bu bilgi kaynaklarının (aile, sosyal medya, geleneksel medya vb.) onların dini gruplara ilişkin tutumları (toplumsal rol, sosyal dayanışma, bireysel özgürlükler vb.) üzerindeki etkisini istatistiksel olarak analiz etmektir. Araştırma, yalnızca Bayburt Üniversitesi'nde öğrenim gören lisans öğrencileri ile sınırlıdır. Dolayısıyla, elde edilen bulguların Türkiye'deki tüm üniversite öğrencilerine genellenmesi mümkün değildir. Ayrıca, araştırma nicel bir desene sahip olduğu için öğrencilerin dini grup algılarının altında yatan nedenler derinlemesine ortaya koyulamamıştır.

Araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden tarama (survey) modeli kullanılmıştır. Bayburt Üniversitesi'nde 2025-2026 yılında toplam 14.635 öğrenci ve lisans eğitimi alan 7.558 öğrenci bulunmaktadır. Veri toplama sürecinde 2025-2026 eğitim öğretim dönemi lisans öğrencilerine Eylül-Kasım 2025 tarihlerinde hem yüz yüze hem de çevrimiçi (online) anket yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma kapsamında toplam 342 anket uygulanmış ancak 13 eksik veya hatalı doldurulan anketlerin tespit edilmesi sonucunda veri setinden çıkarılmış 329 anket formu değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS 25 (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde frekans ve yüzde dağılımları hesaplanmış, değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi için Ki-Kare (Chi-Square) testi uygulanmıştır. Ki-Kare testinde anlamlılık düzeyi 0,05 olarak kabul edilmiştir. Bu test aracılığıyla değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir.

3. BULGULAR

Anket verileri, Bayburt Üniversitesi öğrencilerinin sosyo-demografik özelliklerini ve din ile dini gruplar hakkındaki görüşlerini yansıtmaktadır. Aşağıda, katılımcıların yanıtlarının frekans ve yüzde dağılımları tablolaştırılmıştır. İlk olarak, araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özelliklerini sunmak için betimsel istatistik analizlerinden (frekans ve yüzde dağılımları) yararlanılmıştır. Katılımcıların genel profili ve temel görüşleri Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri ve dini gruplara ilişkin tutumlarının frekans ve yüzde dağılımları

SORULAR	CEVAPLAR	KİŞİ	%
Cinsiyetiniz?	• Kadın	179	54,4
	• Erkek	150	45,6
Medeni durumunuz?	• Bekar	310	94,2
	• Evli	19	5,8
Hangi fakültede okuyorsunuz?	• Eğitim Fakültesi	61	18,5
	• İlahiyat Fakültesi	60	18,2
	• İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	12	3,6
	• İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	60	18,2
	• Sağlık Bilimleri Fakültesi	65	19,8
	• Sanat ve Tasarım Fakültesi	27	8,2
	• Uygulamalı Bilimler Fakültesi	21	6,4
	• Spor Bilimleri Fakültesi	23	7,0
Kaç yaşındasınız?	• 18-19	91	27,7
	• 20-21	90	27,4
	• 22-23	106	32,2
	• 24-30	34	10,3
	• 31 ve üzeri	8	2,4
Aylık geliriniz?	• 0-3500	145	44,1
	• 3501-7000	73	22,2
	• 7001-10500	69	21,0
	• 10501 ve üzeri	42	12,8
Dini gruplar hakkındaki bilginizi hangi kaynaktan elde ettiniz?	• Aile bireyleri ve yakın çevre	145	44,1
	• Geleneksel medya ve kitaplar	73	22,2
	• Sosyal medya	69	21,0
	• Üniversite ortamı ve kendi deneyimlerim	42	12,8
İnsanların dini gruplara ilgisi son yıllarda artmaktadır.	• Katılıyorum	53	16,1
	• Kararsızım/Fikrim yok	92	28,0
	• Katılmıyorum	184	55,9
Dini grupların eğitim faaliyet ve destekleri (burs, yardım vb.) önemlidir.	• Katılıyorum	113	34,3
	• Kararsızım/Fikrim yok	144	43,8
	• Katılmıyorum	72	21,9
Medyada, dini gruplar hakkında olumsuz algılar oluşturulmaktadır	• Katılıyorum	136	41,3
	• Kararsızım/Fikrim yok	128	38,9
	• Katılmıyorum	65	19,8
Dinin insan hayatında olması gerektiğini düşünüyorum.	• Katılıyorum	237	72,0
	• Kararsızım/Fikrim yok	51	15,5
	• Katılmıyorum	41	12,5
Türkiye'deki dini gruplar toplumda önemli bir role sahiptir.	• Katılıyorum	149	45,3
	• Kararsızım/Fikrim yok	104	31,6
	• Katılmıyorum	76	23,1
	• Katılıyorum	88	26,7
	• Kararsızım/Fikrim yok	129	39,2

İnsanların dini grupları yeterince araştırdığını ve incelediğini düşünüyorum.	• Katılmıyorum	112	34,0
Dini gruplar sosyal dayanışmada etkili bir rol oynar.	• Katılıyorum	160	48,6
	• Kararsızım/Fikrim yok	117	35,6
	• Katılmıyorum	52	15,8
Dini grupların bireyleri kısıtlamadığını düşünüyorum.	• Katılıyorum	82	24,9
	• Kararsızım/Fikrim yok	114	34,7
	• Katılmıyorum	133	40,4
Dini grupların insanların yaşamı üzerinde etkin olması gerekmektedir.	• Katılıyorum	116	35,3
	• Kararsızım/Fikrim yok	121	36,8
	• Katılmıyorum	92	28,0
Dini gruplar toplumda denetim mekanizması olarak gereklidir.	• Katılıyorum	89	27,1
	• Kararsızım/Fikrim yok	131	39,8
	• Katılmıyorum	109	33,1
Dini gruplar toplum için zararlı ve gereksizdir.	• Katılıyorum	86	26,1
	• Kararsızım/Fikrim yok	53	16,1
	• Katılmıyorum	190	57,8

Demografik değişkenler incelendiğinde, katılımcıların %54,4'ünün kadın, %45,6'sının erkek olduğu; yaş dağılımında ise 22–23 yaş grubunun %32,2 ile en yüksek paya sahip bulunduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla 18–19 yaş (%27,7) ve 20–21 yaş (%27,4) grupları izlemektedir. Medeni durum açısından örneklem büyük ölçüde bekâr bireylerden oluşmaktadır (%94,2). Fakülte temsiliyetinde Sağlık Bilimleri (%19,8), Eğitim Fakültesi (%18,5), İlahiyat ile İnsan ve Toplum Bilimleri'nin (%18,2) öne çıktığı ve diğer fakültelerin daha sınırlı oranlarda yer aldığı görülmektedir. Bu durum, örneklemin üniversitenin farklı akademik alanlarını belirli ölçülerde yansıttığını göstermektedir. Ekonomik durum açısından, katılımcıların en yoğunlaştığı gelir grubunun 0–3500 TL aralığı olduğu (%44,1) görülmektedir. Bunu 3501–7000 TL (%22,2) ve 7001–10500 TL (%21,0) gelir aralıkları takip etmektedir. Gelir dağılımı, öğrencilerin büyük bölümünün düşük ve orta gelir düzeyinde konumlandığını göstermektedir. Dini gruplara ilişkin bilgi edinme kaynaklarında, aile ve yakın çevre belirgin biçimde baskın konumdadır (%44,1). Bunu geleneksel medya ve yazılı kaynaklar (%22,2) ile sosyal medya platformları (%21,0) izlemektedir. Üniversite, ders içerikleri veya kişisel araştırmalar yoluyla bilgi edinme ise daha sınırlı bir paya sahiptir (%12,8). Bu sonuçlar, öğrencilerin dini gruplara ilişkin bilgiyi büyük ölçüde kişisel çevre ve medyatik kaynaklardan edindiğini göstermektedir.

Dini tutum maddelerine verilen yanıtlar, örneklemde hem belirgin yönelimler hem de yüksek düzeyde kararsızlık içeren bir yapı olduğunu göstermektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu "dinin insan hayatında yer alması gerektiği" ifadesine katılmaktadır (%72,0). Buna karşılık bazı tutum maddelerinde kararsızlık dikkat çekici düzeydedir. Özellikle dini grupların toplumdaki rolü, sosyal dayanışmaya katkısı veya bireylerin yaşamına etkisine ilişkin maddelerde kararsız yanıtlar çoğu zaman %30'lara ulaşmaktadır. Öte yandan "dini grupların toplum için zararlı ve gereksiz olduğu" yönündeki olumsuz yargıya katılmayanların oranının yüksek olması (%57,8), öğrencilerin genel olarak dini grupları kategorik biçimde olumsuz görme eğiliminde olmadığını göstermektedir. Genel olarak tanımlayıcı bulgular, örneklemin demografik açıdan çeşitlilik içerdiğini; ekonomik açıdan ağırlıklı olarak düşük–orta gelir grubunda yer aldığını; dini gruplara ilişkin bilgi edinme sürecinde aile ve medyanın belirleyici olduğunu ve dini tutumlarda hem güçlü kabul düzeyleri hem de belirgin kararsızlık alanlarının bir arada bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Hipotez

H_0: Dinin insan hayatında olması gerektiğine ilişkin tutum ile dini gruplar hakkında bilgi edinilen kaynak arasında ilişki yoktur.

H_1: Dinin insan hayatında olması gerektiğine ilişkin tutum ile dini gruplar hakkında bilgi edinilen kaynak arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 2. Dinin insan hayatında olması gerektiği düşüncesi ile dini gruplar hakkında elde edilen bilgi kaynağı arasındaki ilişki

Dinin insan hayatında olması gerektiğini düşünüyorum.		**Dini gruplar hakkındaki bilginizi hangi kaynaktan elde ettiniz?**				Toplam	χ^2	p
		Aile bireyleri ve yakın çevre	Geleneksel medya ve kitaplar	Sosyal medya	Üniversite ortamı ve kendi deneyimlerim			
Katılıyorum	Kişi	141	22	45	29	237	**14,585[a]**	**0,024***
	%	59,5%	9,3%	19,0%	12,2%	100,0%		
Kararsızım/Fikrim yok	Kişi	19	9	13	10	51		
	%	37,3%	17,6%	25,5%	19,6%	100,0%		
Katılmıyorum	Kişi	16	6	14	5	41		
	%	39,0%	14,6%	34,1%	12,2%	100,0%		

***p<0,05.** a. 1 cells (8,3%) have expected count less than 5.

Tablo 2'deki bulgulara göre, "dinin insan hayatında olması gerektiğini düşünüyorum" ifadesine katılan 237 kişinin %59,5'i bilgilerini aile bireyleri ve yakın çevreden, %9,3'ü geleneksel medya ve kitaplardan, %19,0'u sosyal medyadan ve %12,2'si üniversite ortamı ve kendi deneyimlerinden elde etmiştir. "Kararsızım/Fikrim yok" diyen 51 kişinin %37,3'ü aile bireyleri ve yakın çevreden, %17,6'sı geleneksel medya ve kitaplardan, %25,5'i sosyal medyadan ve %19,6'sı üniversite ortamı ve kendi deneyimlerinden bilgi edinmiştir. "Katılmıyorum" diyen 41 kişinin %39,0'u aile bireyleri ve yakın çevreden, %14,6'sı geleneksel medya ve kitaplardan, %34,1'i sosyal medyadan ve %12,2'si üniversite ortamı ve kendi deneyimlerinden bilgi edinmiştir.

Tablo 2'ye göre dinin insan hayatında olması gerektiğine katılanların bilgi kaynağı ağırlıklı olarak aile ve yakın çevre iken, katılmayanların bilgi kaynağı büyük oranda sosyal medyadır. Tablo 2'de görüldüğü üzere Pearson chi-square istatistiği p-value=0,024<α=0,05 olduğundan H_0 reddedilir. Bu nedenle dinin insan hayatında olması gerektiği düşüncesi ile dini gruplar hakkında elde edilen bilgi kaynağı arasında bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

Hipotez

H_0: Dini grupların toplumda önemli bir role sahip olduğuna ilişkin tutum ile dini gruplar hakkında bilgi edinilen kaynak arasında ilişki yoktur.

H_1: Dini grupların toplumda önemli bir role sahip olduğuna ilişkin tutum ile dini gruplar hakkında bilgi edinilen kaynak arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 3. Türkiye'deki dini grupların toplumda önemli role sahip olduğu düşüncesi ile dini gruplar hakkında elde edilen bilgi kaynağı arasındaki ilişki

Türkiye'deki dini gruplar toplumda önemli bir role sahiptir.		**Dini gruplar hakkındaki bilginizi hangi kaynaktan elde ettiniz?**				Toplam	χ^2	**p**
		Aile bireyleri ve yakın çevre	Geleneksel medya ve kitaplar	Sosyal medya	Üniversite ortamı ve kendi deneyimlerim			
Katılıyorum	Kişi	98	18	17	16	149		
	%	65,8%	12,1%	11,4%	10,7%	100,0%		
Kararsızım/Fikrim yok	Kişi	52	10	27	15	104	**27,762[a]**	**0,000***
	%	50,0%	9,6%	26,0%	14,4%	100,0%		
Katılmıyorum	Kişi	26	9	28	13	76		
	%	34,2%	11,8%	36,8%	17,1%	100,0%		

***p<0,05.** a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5.

Tablo 3'teki sonuçlara bakarak, "Türkiye'deki dini gruplar toplumda önemli bir role sahiptir" ifadesine katılan 149 kişinin %65,8'i bilgilerini aile bireyleri ve yakın çevreden, %12,1'i geleneksel medya ve kitaplardan, %11,4'ü sosyal medyadan ve %10,7'si üniversite ortamı ve kendi deneyimlerinden elde etmiştir. "Kararsızım/Fikrim yok" diyen 104 kişinin %50,0'si aile bireyleri ve yakın çevreden, %9,6'sı geleneksel medya ve kitaplardan, %26,0'ı sosyal medyadan ve %14,4'ü üniversite ortamı ve kendi deneyimlerinden bilgi edinmiştir. "Katılmıyorum" diyen 76 kişinin %34,2'si aile bireyleri ve yakın çevreden, %11,8'i geleneksel medya ve kitaplardan, %36,8'i sosyal medyadan ve %17,1'i üniversite ortamı ve kendi deneyimlerinden bilgi edinmiştir. Tablo 3'e bakıldığında, anket çalışmasına katılanların Türkiye'deki dini grupların toplumda önemli role sahip olduğuna katılanlar ağırlıklı olarak aile ve yakın çevreden bilgi edinirken, katılmayanların büyük oranda sosyal medyadan bilgi edindiği görülmektedir.

Tablo 3'te görüldüğü üzere Pearson chi-square istatistiği p-value=0,000<α=0,05 olduğundan H_0 reddedilir. Böylece H_1 hipotezinin kabul edilebilir olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle Türkiye'deki dini grupların toplumda önemli role sahip olduğu düşüncesi ile dini gruplar hakkında elde edilen bilgi kaynağı arasında bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

Hipotez

H_0: İnsanların dini grupları yeterince araştırdığına ilişkin tutum ile dini gruplar hakkında bilgi edinilen kaynak arasında ilişki yoktur.

H_1: İnsanların dini grupları yeterince araştırdığına ilişkin tutum ile dini gruplar hakkında bilgi edinilen kaynak arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 4. İnsanların dini grupları yeterince araştırdığı ve incelediği düşüncesi ile dini gruplar hakkında elde edilen bilgi kaynağı arasındaki ilişki

İnsanların dini grupları yeterince araştırdığını ve incelediğini düşünüyorum.		**Dini gruplar hakkındaki bilginizi hangi kaynaktan elde ettiniz?**				Toplam	χ^2	**p**
		Aile bireyleri ve yakın çevre	Geleneksel medya ve kitaplar	Sosyal medya	Üniversite ortamı ve kendi deneyimlerim			
Katılıyorum	Kişi	32	4	8	9	53	**21,716[a]**	**0,001***
	%	60,4%	7,5%	15,1%	17,0%	100,0%		
Kararsızım/Fikrim yok	Kişi	60	10	8	14	92		
	%	65,2%	10,9%	8,7%	15,2%	100,0%		
Katılmıyorum	Kişi	84	23	56	21	184		
	%	45,7%	12,5%	30,4%	11,4%	100,0%		

***p<0,05.** a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5.

Tablo 4'te yer alan verilere göre, "insanların dini grupları yeterince araştırdığını ve incelediğini düşünüyorum" ifadesine katılan 53 kişinin %60,4'ü bilgilerini aile bireyleri ve yakın çevreden, %7,5'i geleneksel medya ve kitaplardan, %15,1'i sosyal medyadan ve %17,0'si üniversite ortamı ve kendi deneyimlerinden elde etmiştir. "Kararsızım/Fikrim yok" diyen 92 kişinin %65,2'si aile bireyleri ve yakın çevreden, %10,9'u geleneksel medya ve kitaplardan, %8,7'si sosyal medyadan ve %15,2'si üniversite ortamı ve kendi deneyimlerinden bilgi edinmiştir. "Katılmıyorum" diyen 184 kişinin %45,7'si aile bireyleri ve yakın çevreden, %12,5'i geleneksel medya ve kitaplardan, %30,4'ü sosyal medyadan ve %11,4'ü üniversite ortamı ve kendi deneyimlerinden bilgi edinmiştir.

Tablo 4'te görüldüğü üzere Pearson chi-square istatistiği p-value=0,001<α=0,05 olduğundan H_0 reddedilir. Bu nedenle insanların dini grupları yeterince araştırdığı ve incelediği düşüncesi ile dini gruplar hakkında elde edilen bilgi kaynağı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

Hipotez

H_0: Dini grupların sosyal dayanışmada etkili olduğuna ilişkin tutum ile dini gruplar hakkında bilgi edinilen kaynak arasında ilişki yoktur.

H_1: Dini grupların sosyal dayanışmada etkili olduğuna ilişkin tutum ile dini gruplar hakkında bilgi edinilen kaynak arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 5. Dini grupların sosyal dayanışmada etkili bir rol oynadığı düşüncesi ile dini gruplar hakkında elde edilen bilgi kaynağı arasındaki ilişki

Dini gruplar sosyal dayanışmada etkili bir rol oynar.		**Dini gruplar hakkındaki bilginizi hangi kaynaktan elde ettiniz?**				Toplam	χ^2	**p**
		Aile bireyleri ve yakın çevre	Geleneksel medya ve kitaplar	Sosyal medya	Üniversite ortamı ve kendi deneyimlerim			
Katılıyorum	Kişi	108	7	26	19	160		
	%	67,5%	4,4%	16,3%	11,9%	100,0%		
Kararsızım/Fikrim yok	Kişi	53	22	30	12	117	**38,018[a]**	**0,000***

	%	45,3%	18,8%	25,6%	10,3%	100,0%		
Katılmıyorum	Kişi	15	8	16	13	52		
	%	28,8%	15,4%	30,8%	25,0%	100,0%		

***p<0,05.** a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5.

Tablo 5'teki bulgulara göre, "dini gruplar sosyal dayanışmada etkili bir rol oynar" ifadesine katılan 160 kişinin %67,5'i bilgilerini aile bireyleri ve yakın çevreden, %4,4'ü geleneksel medya ve kitaplardan, %16,3'ü sosyal medyadan ve %11,9'u üniversite ortamı ve kendi deneyimlerinden elde etmiştir. "Kararsızım/Fikrim yok" diyen 117 kişinin %45,3'ü aile bireyleri ve yakın çevreden, %18,8'i geleneksel medya ve kitaplardan, %25,6'sı sosyal medyadan ve %10,3'ü üniversite ortamı ve kendi deneyimlerinden bilgi edinmiştir. "Katılmıyorum" diyen 52 kişinin %28,8'i aile bireyleri ve yakın çevreden, %15,4'ü geleneksel medya ve kitaplardan, %30,8'i sosyal medyadan ve %25,0'ü üniversite ortamı ve kendi deneyimlerinden bilgi edinmiştir. Yukarıdaki tablo incelendiğinde, anket çalışmasına katılanların dini grupların sosyal dayanışmada etkili bir rol oynadığına katılanlar ağırlıklı olarak aile ve yakın çevreden bilgi edinirken, katılmayanların büyük çoğunluğu sosyal medyadan bilgi edindiği görülmektedir.

Tablo 5'te görüldüğü üzere Pearson chi-square istatistiği p-value=0,000<α=0,05 olduğundan H_0 reddedilir. Böylece H_1 hipotezinin kabul edilebilir olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle dini grupların sosyal dayanışmada etkili bir rol oynadığı düşüncesi ile dini gruplar hakkında elde edilen bilgi kaynağı arasında bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

Hipotez

H_0: Dini grupların bireyleri kısıtlamadığına ilişkin tutum ile dini gruplar hakkında bilgi edinilen kaynak arasında ilişki yoktur.

H_1: Dini grupların bireyleri kısıtlamadığına ilişkin tutum ile dini gruplar hakkında bilgi edinilen kaynak arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 6. Dini grupların bireyleri kısıtlamadığı düşüncesi ile dini gruplar hakkında elde edilen bilgi kaynağı arasındaki ilişki

Dini grupların bireyleri kısıtlamadığını düşünüyorum.		**Dini gruplar hakkındaki bilginizi hangi kaynaktan elde ettiniz?**				Toplam	χ^2	**p**
		Aile bireyleri ve yakın çevre	Geleneksel medya ve kitaplar	Sosyal medya	Üniversite ortamı ve kendi deneyimlerim			
Katılıyorum	Kişi	62	4	4	12	82		
	%	75,6%	4,9%	4,9%	14,6%	100,0%		
Kararsızım/Fikrim yok	Kişi	64	12	23	15	114	**39,186[a]**	**0,000***
	%	56,1%	10,5%	20,2%	13,2%	100,0%		
Katılmıyorum	Kişi	50	21	45	17	133		
	%	37,6%	15,8%	33,8%	12,8%	100,0%		

***p<0,05.** a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5.

Tablo 6'ya göre, "dini grupların bireyleri kısıtlamadığını düşünüyorum" ifadesine katılan 82 kişinin %75,6'sı bilgilerini aile bireyleri ve yakın çevreden, %4,9'u geleneksel medya ve

kitaplardan, %4,9'u sosyal medyadan ve %14,6'sı üniversite ortamı ve kendi deneyimlerinden elde etmiştir. "Kararsızım/Fikrim yok" diyen 114 kişinin %56,1'i aile bireyleri ve yakın çevreden, %10,5'i geleneksel medya ve kitaplardan, %20,2'si sosyal medyadan ve %13,2'si üniversite ortamı ve kendi deneyimlerinden bilgi edinmiştir. "Katılmıyorum" diyen 133 kişinin %37,6'sı aile bireyleri ve yakın çevreden, %15,8'i geleneksel medya ve kitaplardan, %33,8'i sosyal medyadan ve %12,8'i üniversite ortamı ve kendi deneyimlerinden bilgi edinmiştir.

Tablo 6 incelendiğinde, dini grupların bireyleri kısıtlamadığına katılanların bilgi kaynağı ağırlıklı olarak aile ve yakın çevre iken, katılmayanların bilgi kaynağı büyük oranda sosyal medyadır. Tablo 6'da görüldüğü üzere Pearson chi-square istatistiği p-value=0,000<α=0,05 olduğundan H_0 reddedilir. Böylece H_1 hipotezinin kabul edilebilir olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle dini grupların bireyleri kısıtlamadığı düşüncesi ile dini gruplar hakkında elde edilen bilgi kaynağı arasında bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

Hipotez

H_0: Dini grupların insanların yaşamı üzerinde etkin olması gerektiğine ilişkin tutum ile dini gruplar hakkında bilgi edinilen kaynak arasında ilişki yoktur.

H_1: Dini grupların insanların yaşamı üzerinde etkin olması gerektiğine ilişkin tutum ile dini gruplar hakkında bilgi edinilen kaynak arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 7. Dini grupların insanların yaşamı üzerinde etkin olması gerektiği düşüncesi ile dini gruplar hakkında elde edilen bilgi kaynağı arasındaki ilişki

Dini grupların insanların yaşamı üzerinde etkin olması gerekmektedir.		**Dini gruplar hakkındaki bilginizi hangi kaynaktan elde ettiniz?**				Toplam	χ^2	**p**
		Aile bireyleri ve yakın çevre	Geleneksel medya ve kitaplar	Sosyal medya	Üniversite ortamı ve kendi deneyimlerim			
Katılıyorum	Kişi	77	9	17	13	116		
	%	66,4%	7,8%	14,7%	11,2%	100,0%		
Kararsızım/Fikrim yok	Kişi	61	11	28	21	121	**19,875[a]**	**0,003***
	%	50,4%	9,1%	23,1%	17,4%	100,0%		
Katılmıyorum	Kişi	38	17	27	10	92		
	%	41,3%	18,5%	29,3%	10,9%	100,0%		

***p<0,05.** a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5.

Tablo 7'de yer alan verilere göre, "dini grupların insanların yaşamı üzerinde etkin olması gerekmektedir" ifadesine katılan 116 kişinin %66,4'ü bilgilerini aile bireyleri ve yakın çevreden, %7,8'i geleneksel medya ve kitaplardan, %14,7'si sosyal medyadan ve %11,2'si üniversite ortamı ve kendi deneyimlerinden elde etmiştir. "Kararsızım/Fikrim yok" diyen 121 kişinin %50,4'ü aile bireyleri ve yakın çevreden, %9,1'i geleneksel medya ve kitaplardan, %23,1'i sosyal medyadan ve %17,4'ü üniversite ortamı ve kendi deneyimlerinden bilgi edinmiştir. "Katılmıyorum" diyen 92 kişinin %41,3'ü aile bireyleri ve yakın çevreden, %18,5'i geleneksel medya ve kitaplardan, %29,3'ü sosyal medyadan ve %10,9'u üniversite ortamı ve kendi deneyimlerinden bilgi edinmiştir. Tablo 7 incelendiğinde, dini grupların insanların yaşamı üzerinde etkin olması gerektiğine katılanların bilgi kaynağı ağırlıklı olarak aile ve yakın çevre iken, katılmayanların bilgi kaynağı büyük oranda sosyal medyadır.

Tablo 7'de görüldüğü üzere Pearson chi-square istatistiği p-value=0,003<α=0,05 olduğundan H_0 reddedilir. Böylece H_1 hipotezinin kabul edilebilir olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle dini grupların insanların yaşamı üzerinde etkin olması gerektiği düşüncesi ile dini gruplar hakkında elde edilen bilgi kaynağı arasında bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

Hipotez

H_0: Dini grupların toplumda denetim mekanizması olarak gerekli olduğuna ilişkin tutum ile dini gruplar hakkında bilgi edinilen kaynak arasında ilişki yoktur.

H_1: Dini grupların toplumda denetim mekanizması olarak gerekli olduğuna ilişkin tutum ile dini gruplar hakkında bilgi edinilen kaynak arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 8. Dini gruplar toplumda denetim mekanizması olarak gerekli olduğu düşüncesi ile dini gruplar hakkında elde edilen bilgi kaynağı arasındaki ilişki

Dini gruplar toplumda denetim mekanizması olarak gereklidir.		**Dini gruplar hakkındaki bilginizi hangi kaynaktan elde ettiniz?**				Toplam	χ^2	**p**
		Aile bireyleri ve yakın çevre	Geleneksel medya ve kitaplar	Sosyal medya	Üniversite ortamı ve kendi deneyimlerim			
Katılıyorum	Kişi	60	11	7	11	89		
	%	67,4%	12,4%	7,9%	12,4%	100,0%		
Kararsızım/Fikrim yok	Kişi	74	9	32	16	131		
	%	56,5%	6,9%	24,4%	12,2%	100,0%	**24,658[a]**	**0,000***
Katılmıyorum	Kişi	42	17	33	17	109		
	%	38,5%	15,6%	30,3%	15,6%	100,0%		

***p<0,05.** a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5.

Tablo 8'de yer alan verilere göre, "dini gruplar toplumda denetim mekanizması olarak gereklidir" ifadesine katılan 89 kişinin %67,4'ü bilgilerini aile bireyleri ve yakın çevreden, %12,4'ü geleneksel medya ve kitaplardan, %7,9'u sosyal medyadan ve %12,4'ü üniversite ortamı ve kendi deneyimlerinden elde etmiştir. "Kararsızım/Fikrim yok" diyen 131 kişinin %56,5'i aile bireyleri ve yakın çevreden, %6,9'u geleneksel medya ve kitaplardan, %24,4'ü sosyal medyadan ve %12,2'si üniversite ortamı ve kendi deneyimlerinden bilgi edinmiştir. "Katılmıyorum" diyen 109 kişinin %38,5'i aile bireyleri ve yakın çevreden, %15,6'sı geleneksel medya ve kitaplardan, %30,3'ü sosyal medyadan ve %15,6'sı üniversite ortamı ve kendi deneyimlerinden bilgi edinmiştir. Tablo 8 incelendiğinde, dini grupların toplumda denetim mekanizması olarak gerekli olduğuna katılanların bilgi kaynağı ağırlıklı olarak aile ve yakın çevre iken, katılmayanların bilgi kaynağı büyük oranda sosyal medyadır.

Tablo 8'de görüldüğü üzere Pearson chi-square istatistiği p-value=0,000<α=0,05 olduğundan H_0 reddedilir. Böylece H_1 hipotezinin kabul edilebilir olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle dini gruplar toplumda denetim mekanizması olarak gerekli olduğu düşüncesi ile dini gruplar hakkında elde edilen bilgi kaynağı arasında bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

Hipotez

H_0: Dini grupların toplum için zararlı ve gereksiz olduğuna ilişkin tutum ile dini gruplar hakkında bilgi edinilen kaynak arasında ilişki yoktur.

H_1: Dini grupların toplum için zararlı ve gereksiz olduğuna ilişkin tutum ile dini gruplar hakkında bilgi edinilen kaynak arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 9. Dini gruplar toplum için zararlı ve gereksizdir ile dini gruplar hakkında elde edilen bilgi kaynağı arasındaki ilişki

Dini gruplar toplum için zararlı ve gereksizdir.		**Dini gruplar hakkındaki bilginizi hangi kaynaktan elde ettiniz?**				Toplam	χ^2	**p**
		Aile bireyleri ve yakın çevre	Geleneksel medya ve kitaplar	Sosyal medya	Üniversite ortamı ve kendi deneyimlerim			
Katılıyorum	Kişi	31	7	35	13	86		
	%	36,0%	8,1%	40,7%	15,1%	100,0%		
Kararsızım/Fikrim yok	Kişi	14	13	14	12	53	**58,510[a]**	**0,000***
	%	26,4%	24,5%	26,4%	22,6%	100,0%		
Katılmıyorum	Kişi	131	17	23	19	190		
	%	68,9%	8,9%	12,1%	10,0%	100,0%		

***p<0,05.** a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5.

Tablo 9'da yer alan verilere göre, "dini gruplar toplum için zararlı ve gereksizdir" ifadesine katılan 86 kişinin %36,0'ı bilgilerini aile bireyleri ve yakın çevreden, %8,1'i geleneksel medya ve kitaplardan, %40,7'si sosyal medyadan ve %15,1'i üniversite ortamı ve kendi deneyimlerinden elde etmiştir. "Kararsızım/Fikrim yok" diyen 53 kişinin %26,4'ü aile bireyleri ve yakın çevreden, %24,5'i geleneksel medya ve kitaplardan, %26,4'ü sosyal medyadan ve %22,6'sı üniversite ortamı ve kendi deneyimlerinden bilgi edinmiştir. "Katılmıyorum" diyen 190 kişinin %68,9'u aile bireyleri ve yakın çevreden, %8,9'u geleneksel medya ve kitaplardan, %12,1'i sosyal medyadan ve %10,0'u üniversite ortamı ve kendi deneyimlerinden bilgi edinmiştir. Tablo 9 incelendiğinde, dini grupların toplum için zararlı ve gereksiz olduğuna katılanların bilgi kaynağı ağırlıklı olarak sosyal medya iken, katılmayanların bilgi kaynağı büyük oranda aile ve yakın çevredir.

Tablo 9'da görüldüğü üzere Pearson chi-square istatistiği p-value=0,000<α=0,05 olduğundan H_0 reddedilir. Böylece H_1 hipotezinin kabul edilebilir olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle dini gruplar toplum için zararlı ve gereksizdir düşüncesi ile dini gruplar hakkında elde edilen bilgi kaynağı arasında bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmanın bulguları, öğrencilerin dini gruplara yönelik algılarının karmaşık ve çok boyutlu bir yapı sergilediğini göstermektedir. Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde, örneklemin cinsiyet, yaş ve fakülte dağılımı açısından çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun (%72) dinin insan hayatında olması gerektiğine inanması, dine yönelik genel bir pozitif tutumun varlığına işaret etmektedir.

Bilgi Kaynaklarının Rolü: Araştırmanın en dikkat çekici bulgularından biri, dini gruplar hakkındaki temel bilgi kaynağının %44,1 ile "aile ve yakın çevre" olmasıdır. Bunu %22,2 ile "geleneksel medya ve kitaplar" ve %21 ile "sosyal medya" izlemektedir. Üniversite ortamının ve kişisel araştırmaların bilgi kaynağı olarak son sırada (%12,8) yer alması, öğrencilerin bu konuda akademik ve nesnel bilgiden ziyade, kişisel ve medyanın şekillendirdiği enformel bilgiye maruz kaldığını göstermektedir.

Ki-Kare analizi sonuçları, bilgi kaynağı ile dini gruplara yönelik tutumlar arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin, dini grupların toplumda önemli bir role sahip olduğunu (p=0,000) ve sosyal dayanışmada etkili olduğunu (p=0,000) düşünen öğrenciler, bilgilerini ağırlıklı olarak aile ve yakın çevreden almaktadır. Buna karşılık, bu ifadelere katılmayan öğrencilerin bilgi kaynağı olarak sosyal medyanın öne çıktığı görülmektedir. Bu bulgu, ailenin dini gruplara yönelik pozitif bir algı aktarımında bulunurken, sosyal medyanın daha eleştirel ve olumsuz bir algı oluşturma potansiyeline sahip olduğunu düşündürmektedir. Nitekim katılımcıların %41,3'ü medyanın dini gruplar hakkında olumsuz algı oluşturduğu görüşüne katılmıştır.

Kararsızlık ve Sorgulama: Öğrencilerin tutumlarında gözlemlenen bir diğer önemli nokta ise yüksek kararsızlık oranıdır. Dini grupların bireyleri kısıtlayıp kısıtlamadığı, toplumsal bir denetim mekanizması olarak gerekli olup olmadığı gibi konularda kararsızların oranının %35-40 bandında olması, öğrencilerin bu yapıları sorguladığını ve net bir yargıya varamadığını göstermektedir. Örneğin, "Dini grupların bireyleri kısıtlamadığını düşünüyorum" ifadesine katılanlar (%24,9) ve katılmayanlar (%40,4) arasındaki fark ve yüksek kararsızlık oranı (%34,7), bu konunun öğrenciler için bir gerilim ve belirsizlik alanı olduğunu ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, öğrencilerin %57,8'inin "Dini gruplar toplum için zararlı ve gereksizdir" ifadesine katılmaması, genel olarak dini gruplara karşı kategorik bir düşmanlık veya reddediş olmadığını göstermektedir. Öğrenciler, dini grupların varlığını bir sorun olarak görmemekle birlikte, bu grupların işlevleri, sınırları ve toplumsal etkileri konusunda eleştirel bir duruş sergilemektedirler.

Bu çalışma, Türkiye'deki üniversite öğrencilerinin dini grup algısının tek bir kalıba sığdırılamayacak kadar çeşitli ve dinamik olduğunu göstermektedir. Öğrenciler, bir yandan dinin hayatlarındaki önemini büyük ölçüde kabul ederken, diğer yandan dinin toplumsal tezahürleri olan dini gruplara karşı mesafeli, sorgulayıcı ve zaman zaman eleştirel bir tutum sergilemektedir.

Bayburt Üniversitesi örneğinde yürütülen araştırma, bu algının şekillenmesinde birincil bilgi kaynağı olan ailenin genellikle pozitif bir rol oynadığını, buna karşın sosyal medyanın giderek artan bir şekilde eleştirel ve olumsuz algıları beslediğini ortaya koymaktadır. Üniversite ortamının ve akademik bilginin bu konudaki etkisinin sınırlı kalması, öğrencilerin dini grupları daha çok kişisel çevrelerinin ve medyanın sunduğu çerçevelerden tanımak zorunda kaldığını göstermektedir. Bu durum, öğrencilerin dini grupların toplumsal rolleri, bireysel özgürlüklere etkileri ve sosyal işlevleri gibi kritik konularda net bir pozisyon alamamasına ve yüksek oranlarda kararsız kalmasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'deki üniversite gençliği, dini grupları toptan reddetmemekle birlikte, bu yapıların şeffaflığı, denetlenebilirliği ve bireysel özgürlüklere saygısı konularında ciddi beklentiler ve endişeler taşımaktadır. Gençlerin bu karmaşık algısını anlamak, hem din sosyolojisi çalışmaları hem de Türkiye'nin toplumsal geleceği açısından kritik bir öneme sahiptir.

5. KAYNAKLAR

Akkuş, H. İ. (2023). Türk toplumunda dini grupların işlevleri ve tercih edilme sebepleri üzerine sosyolojik bir analiz. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (11), 1324-1343.

Akman, M. (2023). Türkiye'de dini gruplar: Teorik ve uygulamalı araştırmalar. (M. Sarmış, Ed.). Serüven Yayınevi.

Cebeci, S., Çakmaktaş, B., Doğruyol, F., & Cevherli, K. (2019). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin dini grup algıları. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (15), 88-113.

Çelik, O. (2015). Dini istismar eden terör örgütlerinin radikalleşme süreçleri. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (22), 99-122.

Haberli, M. (2020). Dijital din araştırmalarında konu ve yaklaşımlar. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 15(2), 494-517.

Samimi, A. (2017). Bireylerin dini gruplara katılımını etkileyen faktörler. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19(1), 225-248.

Satılmış, Ü. (2022). Kimlik ve din: Gençler üzerine nitel bir araştırma [Yüksek lisans tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Stark, R. (2021). Religion and intergroup boundaries: Positive and negative ties among youth in ethnically and religiously diverse school classes in Western Europe. Religion and Education, 48(3), 1-33.

Şahin, A. (2021). Türkiye'de dini toplumsallaşma: Dini grupların birey üzerinde sosyolojik ve psikolojik etkileri [Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Şahin, A., & Birekul, M. (2021). Dinî toplumsallaşma sürecinde dinî grupların bireyin kişilik özelliklerine etkisi. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1), 95-108.

25.12.2025

ISBN: 978-625-92930-1-1

ASES PUBLICATIONS – 2025©